

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი

თბილისი

ИОСИФ АЛЕКСЕЕВИЧ КИПШИДЗЕ

ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ

Сборник составил, предисловием и замечаниями
снабдил проф. Корнелий Данелия

Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1994

წიგნი წარმოადგენს თბილისის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ფუძემდებლის პრ.ოფ. ი. ყაფიძის რჩეულ ნაშრომთა ერთგომესს, რომელშიც შევიდა დოგორც ფუნდამენტური „მეგრული (იბერიული) ენის გრამატიკა ტექსტებითა და ლექსიკონით“, ასევე ოთხი სხვა კლასიკური შრომა. ის დიდ დახმარებას გაუწევს ქართულ და სხვა ქართველურ ენათა სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხებზე მომუშავე მკვლევართ, ასევე საერთო ქართველური ზეპირსიტყვიერებით დაინტერესებულ პირთაც.

Сборник представляет одготомник избранных работ одного из основоположников ТГУ проф. И. Кипшидзе. В него вошли капитальная „Грамматиკа мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарём“, а также четыре другие классические работы учёного. Книга окажет неоценимую помощь исследователям истории и структуры грузинского и других картвельских языков, а также всем тем, кто заинтересован общекартвельской устной речью.

წიგნი გამოდის ქ. რუსთავის მეტალურგიული კომბინატიის გენერალური დირექტორის ბ-ნ გურამ ქაშაკაშვილისა და მცირე საწარმო „ილეკროს“ ფინანსური დახმარებით.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1994

ყ $\frac{4602020104}{608(06)94}$

ISBN 5—511—00588—6

ს ა რ ჩ ე ვ ი

1. უკვლავება მეცნიერის ღვაწლისა (კ. დანელია)
2. Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем 13
3. Дополнительные сведения о чанском языке 629
4. Житие и мученичество св. Антония-Раваха 671
5. ასიმბლაციისა და დისიმბლაციის წესი ქართულსა და მეგრულში 723
6. Грузинская древнелитературная хрестоматия с древнегрузинско-русским словарем 731
7. ბიბლიოგრაფიული ცნობები ი. ყიფშიძის თხზულებებზე 819

ამომცემლობის რედაქტორი **ც. ჭიშკარიანი**
არექტორი **ც. შოლოდინი**

ბელმოწერილია დასაბეჭდად 12.01.94
საბეჭდი ქაღალდი 60×90^{1/16} პირობითი
ნაბეჭდი თაბახი 51 სააღრიცხვო თაბახი 28,71
შეკვეთა № 3129 ტირაჟი 1000
ფასი სახელშეკრულებო

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პრ. № 14.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სტამბა,
თბილისი, 380060, დ. გამრეკელის ქ., № 19

უკვდავება მეცნიერის ღვაწლისა

იოსებ ყიფშიძეს მხოლოდ ათიოდე წელი დასცალდა მოღვაწეობა, მაგრამ ესოდენ მცირე დროში იმდენის გაკეთება მოასწრო, რომ ქართველოლოგიის ისტორიაში წარუშლელად აღიბეჭდა მისი სახელი. ი. ყიფშიძის პიროვნული ძალა, ბუნებრივი ტალანტი და შესაძლებლობათა მასშტაბურობა არსებითად ორმა დიდმა ფაქტმა წარმოაჩინა — თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაზე გაწეულმა თავდაუზოგავმა შრომამ და მეგრულ-ლაზური ენის სტრუქტურის შესწავლაში მოპოვებულმა შედეგმა.

იოსებ ყიფშიძე სახელოვანი წარმომადგენელი იყო პეტერბურგის ცნობილი ქართველოლოგიური სკოლისა, რომლის მრავალპროფილიან გრანდიოზულ მუშაობას წარმართავდა კოლოსალური ენერჯისა და ნიჭის ნიკო მარი, რომლის ჭეშმარიტად კლასიკური ფილოლოგიური შრომებით ქართველთმეტყველებას საერთაშორისო აღიარება ჰქონდა მოპოვებული 900-იანი წლებიდან. ი. ყიფშიძის კვლევის მეთოდი იყო აღწერითი და ისტორიულ-შედარებითიც. ის ენობრივი ფაქტის კვალიფიკაციას იძლეოდა ენის სისტემაში არსებულ სხვა ელემენტებთან მიმართებაში და არც თუ იშვიათად მონათესავე ენათა შესაბამის მონაცემებსაც ითვალისწინებდა. მისთვის გრამატიკა არ იყო მართლწერისა და მართლმეტყველების ხელოვნება და არც თვითმიზნური თეორიული მეცნიერება, რომელსაც გარკვეული კანონები უნდა ეკარნახა ბუნებრივი ენისათვის. ის თვლიდა, რომ გრამატიკა უნდა ყოფილიყო ენის ბუნების შემმეცნებელი მეცნიერება, რომელიც გარკვევდა ენის სტრუქტურას, მისი წარმოშობის, განვითარების, მოვლენათა სხვადასხვაობის მიზეზებს და ცვლილებათა ტენდენციებს. ის წერდა: ჩვენ მუდამ უნდა გვახსოვდეს ის დევიზი, რომ «ჭეშმარიტ გრამატიკას კარგი მწერლების ნაწერები შეიცავენ. ხშირად გრამატიკას უყურებენ, როგორც მართლწერისა და სწორმეტყველების შემსწავლელ ხელოვნებას, ხშირად გრამატიკა ჩრდილავს ენას, გრამატიკა იქცევა შესწავლის თვითმიზნად და ენა კი შეუსწავლელი რჩება, გრამატიკა უწერს კანონებს იმის მაგიერად, რომ თვითონ იყოს მხოლოდ და მხოლოდ ენის მრავალფეროვნებისა და მისი წარმოშობის ახსნა-განმარტება...; ჩვენთვის გრამატიკა არის ენათმეცნიერება, ე. ი.

უნის შესწავლა-შემეცნება, მისი წარმოშობის, თანდათანობითი განვითარების და მის მოვლენათა სხვადასხვაობის ახსნა-განმარტება».

იოსებ ალექსის ძე ყიფშიძე დაიბადა 1885 წელს ჭიათურის ახლო სოფელ რგანში. «პირველ მოწაფედ» ითვლებოდა ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელსა და სემინარიაში. 1906 წელს ჩაირიცხა პეტერბურგის უნივერსიტეტში ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის საბუნებისმეტყველო განყოფილებაზე, მაგრამ რევოლუციური მუშაობის გამო დაატოვებინეს ქალაქი. მალე, 1907 წელს ნ. მარის დახმარებით გადავიდა აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის სომხურ-ქართულ განყოფილებაზე.

სტუდენტი ი. ყიფშიძე მაშინვე ჩაება ინტენსიურ სამეცნიერო მუშაობაში, აქტიურად მონაწილეობდა ივ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით 1907 წელს შექმნილ ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის მუშაობაში, იყო ამ წრის 5 წევრისაგან შემდგარი გამგეობის პირველი თავმჯდომარე 1911 წლამდე.

პეტერბურგის უნივერსიტეტის მივლინებით იოსებ ყიფშიძე 1909—1910 წლებში სამეგრელოსა და რუსეთის ლაზისტანში სწავლობდა მეგრულ-ჭანურ ენას; მან შეაგროვა ძვირფასი ტექსტები და ლექსიკური მასალები მეგრულ-ჭანური ენის სტრუქტურის შესასწავლად და 1911 წელს დაბეჭდა სოლიდური ლინგვისტური ნაშრომი «დამატებითი ცნობები ჭანური ენის შესახებ», ი. ყიფშიძემ ამავე წელს დაამთავრა უნივერსიტეტი პირველი ხარისხის დიპლომით და დატოვებულ იქნა საპროფესოროდ მოსამზადებლად ნ. მარის ხელმძღვანელობით. ასპირანტურის პერიოდში ი. ყიფშიძე კიდევ ორჯერ იქნა მივლინებული სამეგრელოში მეგრულის შესასწავლად — 1911 წელს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ, ხოლო 1912 წელს რუსეთის საგეოგრაფიო საზოგადოების მიერ. 1913 წლის შემოდგომაზე ჩააბარა სამაგისტრო გამოცდები; 1914 წელს არჩეულ იქნა რუსეთის საარქეოლოგო საზოგადოების წევრ-თანამშრომლად; ამავე წელს გამოსცა კაპიტალური შრომა «მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკა», რომლის დაცვით 1914 წლის 23 ნოემბერს მოიპოვა ქართული ფილოლოგიის მაგისტრის სამეცნიერო ხარისხი; ოფიციალური ოპონენტი ნ. მარი როგორც დისერტაციის დაცვისას, ასევე შემდეგ დაბეჭდილ რეცენზიაში კმაყოფილებით აღნიშნავდა: «მე არ ვიტყვი უარს ბეჭდურად გავიმეორო ჩემი მოსაზრება წიგნის მეცნიერულ ღირსებებზე. აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტმა მის ავტორს მიანიჭა ქართული სიტყვიერების მაგისტრის ხარისხი. მაგრამ თუ ის წარდგენილი იქნებოდა ქართული ფილოლოგიის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად, მის ავტორს ისევე დამშვიდებული სინდისით შეიძლებოდა მინიჭებოდა უმაღლესი სამეცნიერო

ხარისხი, როგორც ახლა მე ვთვლი მას სავსებით ღირსად ქართული ფილოლოგიის მაგისტრის წოდებისა».

დისერტაციის დაცვიდან სამიოდე თვის შემდეგ, 1915 წლის 2 მარტიდან, ი. ყიფშიძეს პრიატ-დოცენტის წოდებით ნება მიეცა პეტერბურგის უნივერსიტეტში წაეკითხა ლექციების კურსი «ძველ სალიტერატურო ქართულსა» და «მეგრულ ენაში».

1917 წელს ი. ყიფშიძემ უყოყმანოდ დათმო მომხიბვლელი კარიერა პეტერბურგის უნივერსიტეტში და გვერდში ამოუდგა დიდ ივ. ჯავახიშვილს თბილისში ქართული უნივერსიტეტის ორგანიზაციასა და შექმნაში. ის თავისი წრფელი კრძალულებით, დიდბუნებოვნებით და ნებისმიერი საუნივერსიტეტო საქმისადმი ფანატიკური ერთგულებით ზნეობრივი გმირობის იშვიათ მაგალითს იძლეოდა. თვითმხილველნი ირწმუნებიან: როცა ის საუნივერსიტეტო საქმეებს ასრულებდა, მისთვის არავითარი დადლილობა, უძილობა, სიცხვე და შიმშილი აღარ არსებობდა, ამასთან ერთად არავითარ «შავ სამუშაოს არ ერიდებოდა, ხშირად, ძალიან ხშირად, რომ საქმე არ გაჭიანურებულიყო, საბარგო ეტლებსა და ავტომობილებზეც კი იჯდა ხოლმე და შოფერ-მეეტლებთან ერთად მოაქანებდა უნივერსიტეტის შენობისაკენ საჭირო ავეჯსა და მოწყობილობას მთავრობის მიერ გაუქმებულ სხვადასხვა დაწესებულებებიდან.

ი. ყიფშიძე 1819 წლის 13 იანვრიდან იყო თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭოს პირველი სწავლული მდივანი, 26 იანვრიდან — ქართული ენის კათედრის პირველი გამგე, ამავე დროს სიკედილამდე მუშაობდა ერთადერთი, სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანის (ივ. ჯავახიშვილის) მოადგილედ; კითხულობდა ძველი ქართული ენისა და ძველი ქართული ლიტერატურის კურსებს.

მშობელი ქვეყნის გასაჭირსა და საქმეებს თავაურიდებელი მამული-შვილი, სამწუხაროდ, განგებამ უღმობელ ჭირს გადაჰყარა, სახადით დააუადდა და ორი კვირის ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა 1919 წლის 21 თებერვალს. განსაკუთრებული პატივი მიაგო ახალგაზრდა უნივერსიტეტმა თავის ერთ-ერთ ფუძემდებელს — გადაწვეტილება მიიღო, რომ დაკრძალვის დღეს (25 თებერვალს) არ ყოფილიყო მეცადინეობა, გამოცემულიყო განსვენებულის სურათი მოკლე ბიოგრაფიითურთ და უფასოდ დაპირგებოდა ხალხს. გლოვის დღეებში უახლოესი თანამებრძოლი აკაკი შანიძე წერდა: «იოსებ ყიფშიძის სახით ქართველმა ხალხმა დაკარგა საუკეთესო შვილი, ქართულმა უნივერსიტეტმა — ნიჭიერი პროფესორი, ქართულმა ენათმეცნიერებამ — დიდი იმედი, მშობლებმა და ცოლ-შვილმა ოჯახის ბურჯი და ამხანაგებმა — ტკბილი მეგობარი». ხოლო ექ. თაყაიშვილი ღრმა გულისტკივილით

ამბობდა: «ჩვენ დავკარგეთ შენში არა მარტო სპეციალისტი ქართული ფილოლოგიისა, არა მარტო მკვლევარი საქართველოს წარსულისა, არამედ ერთი დამაარსებელთაგანი და სულის ჩამდგმელი ჩვენი უნივერსიტეტისა. არ ყოფილა საქმე უნივერსიტეტისათვის, რომელზეც შენ უარი გეთქვას, შენ მოაწყე და მოაწესრიგე რთული შინაური საქმეები ამ ახალი დაწესებულებისა, შენვე მდივანი, შენვე მეურნე, შენვე მომწყობი კანცელარიისა, აუდიტორიისა, შემძენი და მომტანელი ავეჯისა!... შენში ვგვობთ ჩვენ ჩვენს თავს, ჩვენს უნივერსიტეტს, რომ დიდხანს ვერ ვიპოვით შენს მოადგილეს, მომზადებულ ფილოლოგს, თავგანწირულ მოღვაწეს უნივერსიტეტისათვის».

ზღვა ხალხმა ცრემლებით გააცილა ი. ყიფშიძის ცხედარი 25 თებერვალს და მიაბარა მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონის წმინდა მიწას.

იოსებ ყიფშიძე 36 წლის ასაკში გარდაიცვალა; მას «თავისი მაღალი მეცნიერული კიბე მაშინ ჩაენგრა, როცა მარტოოდნ მისი პირველი საფეხურები ჰქონდა ავლილი... ეს მთელი ჩვენი ეროვნული კულტურის უმძიმესი დანაკლისი იყო» (ს. ჯორბენაძე).

ი. ყიფშიძეს 30-მდე ნაბეჭდი თუ ხელნაწერი შრომა დარჩა. მისი კვლევის ძირითადი საგანი იყო ძველი და ახალი ქართულის, მეგრულ-ჭანურის ფონეტიკური და გრამატიკული სტრუქტურა. რაოდენობრივ მცირე, მაგრამ ხარისხობრივ შეტად ფასეულ შრომებში კარგად ჩანს, თუ რა ღრმა პროფესიული განსწავლულობა, ფართო თვალსაწიერი და ბუნებით ბოძებული დიდი ნიჭი ჰქონდა მათ ავტორს. ჯერ კიდევ 1911 წელს სრულიად ახალგაზრდა ყიფშიძემ, ბოლო კურსის სტუდენტმა, გამოსცა ორი საყურადღებო შრომა: სასწავლო-პრაქტიკული დანიშნულების სახელმძღვანელო «ქართული ენის გრამატიკა», რომელშიც რუსულ ენასთან შეპირისპირებით წარმოჩენილია ქართულის ბგერითი სისტემისა და მორფოლოგიის არსებითი სპეციფიკური ნიშნები, და «დამატებითი ცნობები ჭანური ენის შესახებ», რომელშიც საკმაო სისრულითაა აღწერილი ხოფური კილოკავის ჩხალური თქმა, შესწორებული და დაზუსტებულია ნ. მარის «ჭანურის გრამატიკაში» განხილული ზოგი საკითხის ახსნა, ხოლო სანიმუშოდ ჩაწერილ ლაზურ ტექსტებს ახლავს ჭანურ-რუსული ლექსიკონი.

ი. ყიფშიძემ საყურადღებო შრომა მიუძღვნა ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესს ქართულსა და მეგრულში, დაადგინა ამ ფონეტიკურ მოვლენათა ბუნება, სახეობანი ადგილისა და შედეგის მიხედვით და მოგვცა სწორი ზოგადი დებულება; «ქართულსა და მეგრულში თუმცა ყველა სახის ასიმილაცია და დისიმილაცია გვხვდება, მაგრამ უპირატესნი და დამახასიათებელნი არიან რეგრესული ასიმილაცია და

პროგრესული დისიმილაცია».

საუურადღებოა ი. ყიფშიძის მიერ 1918 წ. გამოცემული «ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, რომელშიც ჯეროვნად არის დაბეჭდილი ფრაგმენტები ისეთი ძველი ხელნაწერებიდან, როგორცაა ოშკის ბიბლია (978 წ.), სინური მრავალთავი (864 წ.) და სხვ. ტექსტებს ერთვის ვრცელი ძველქართულ-რუსული ლექსიკონი, რომელშიც წარმოდგენილია სიტყვათა სხარტი და ზუსტი განმარტებანი, საჭირო შემთხვევაში ეტიმოლოგიური და გრამატიკული დახასიათებანიც.

ი. ყიფშიძემ დიდი შრომა გასწია სულხან-საბას «ქართული ლექსიკონის» მეცნიერულად გამოცემის საქმეში, მან დაადგინა ლექსიკონის ხელნაწერთა სამი რედაქცია, გააწყო სასტამბოდ და შეუდგა. გამოცემასაც, მაგრამ 1918 წლის გაზაფხულზე ბეჭდვა შეწყდა სხვადასხვა მიზეზის გამო. შემდგომ ეს საქმე ბოლომდე მიიყვანა ა. შანიძემ და 1928 წელს გამოსცა ეს ლექსიკონი.

მნიშვნელოვან ფილოლოგიურ შრომას წარმოადგენს ი. ყიფშიძის მიერ 1913 წ. გამოცემული ძეგლი «ცხოვრება და წამება წმიდისა ანტონი-რავაზისი», რომელსაც ახლავს რუსული თარგმანი და სათანადო გამოკვლევა, მასში წარმოჩენილია ქართული თარგმანის განსხვავებულობა უცხოენოვან ვერსიებთან მიმართებით და მისი ენობრივი თავისებურებანი.

ი. ყიფშიძის სამეცნიერო მოღვაწეობის გვირგვინს წარმოადგენს ფუნდამენტური მონოგრაფია «მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკა», რომელიც რუსულ ენაზე დაიბეჭდა პეტერბურგში 1914 წელს. მასში წარმოდგენილია მეგრულის ბგერითი სისტემის და ფონეტიკურ მოვლენათა დახასიათება, ლაკონურად და მეტწილად ზუსტად შეფასებულია ყველა მეტყველების ნაწილის სპეციფიკა, განსაკუთრებით ვრცლად არის განხილული სახელთა ბრუნებისა და ზმნათა უღლების რთული საკითხები. შრომაში შესულია სანიმუშოდ ჩაწერილი სხვადასხვა ქანრის მეგრული ტექსტები, რომლებსაც ერთვის ვრცელი (233 გვერდიანი) მეგრულ-რუსული ლექსიკონი. ეს უკანასკნელი, მართალია, თარგმნითი ხასიათისაა, მაგრამ რამდენადმე ეტიმოლოგიური და ენციკლოპედიური ლექსიკონების ნიშნებსაც ატარებს, რაც ზრდის მის საცნობარო და მეცნიერულ ღირებულებას. არსებითად, ენციკლოპედიურ სიტყვა-სტატოებს წარმოადგენენ წარმართულ ღვთაებებთან, უძველეს წესჩვეულებებთან თუ გადმოცემებთან დაკავშირებული ისეთი ლექსიკური ერთეულები, როგორცაა: ანთარი, ალანურობა, გოხარჯალაფა, არამ-ხუტუ, კაპუნა/მირსობა, მესეფი, ჭეჭეთობა და სხვ.

მართლაც, 70-ზე მეტი წელი გავიდა ამ შრომის გამოცემიდან, ქართულმა ენათმეცნიერებამ დიდი მიღწევებით საერთაშორისო აღიარება მოიპოვა, მაგრამ ი. ყიფშიძის «მეგრული გრამატიკა» მაინც არ გამხდარა, ასე ვთქვათ, ისტორიის «სამუზეუმო» კუთვნილებად, ის დარჩა ქართველოლოგთა დღენიადგ სახმარ სამაგიდო წიგნად.

ი. ყიფშიძემ დაბეჭდა საინტერესო გამოკვლევები სამეგრელოში დაცული ქართული წარწერების «მეგრელიზმებზე», სადაც საუკრადღებო შესწორებები შეიტანა წარწერების ტექსტის ადრეულ (ე.წ. თაყაიშვილისეულ) გაგებაში, ასევე თ. კლუგეს შრომაზე «მასალები მეგრული გრამატიკისათვის». მან 1917 წლის ზაფხულს ლაზისტანში მივლინებისას მოიპოვა ძვირფასი ჭანური ტექსტები, რომლის გადარჩენილი ნაწილი 1939 წელს გამოსცა არნ. ჩიქობავამ. შრომას წამმდვარებული აქვს გამომცემლის «პროფ. ი. ყიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა», სადაც წარმოჩენილია ამ ტექსტების «ჭეშმარიტად ისტორიული მნიშვნელობა» ჭანურის შესწავლის საქმეში.

ი. ყიფშიძემ მეტად მცირე დროში მოასწრო შეექმნა დიდად ფასეული შრომები ქართულისა და მეგრულ-ჭანურის გრამატიკულ და ლექსიკურ სტრუქტურაზე, გამოველინა ქართულისა და მეგრულ-ჭანურის ნათესაური დამოკიდებულების მაუწყებელი გარკვეულ კანონზომიერ მიმართებაში მყოფი საინტერესო ენობრივი ფაქტები. მის ფილოლოგიურ და ლინგვისტურ ნაშრომებს მნიშვნელობა ჰქონდათ არა მარტო ისტორიულად — ამ საუკუნის 20-იან წლებში ქართული ენათმეცნიერული სკოლის საფუძვლების ჩასაყრელად, არამედ ბევრ მათგანს დღესაც შენარჩუნებული აქვს ცხოველყოფელი ძალა და ბიძგს იძლევა ენობრივ მოვლუნათა სიღრმისეულ შრეებში შეღწევისა და მათი სწორი შეფასებისათვის.

რა თქმა უნდა, ი. ყიფშიძის შრომები არ არის დაზღვეული ცალკეული შეცდომებისაგან, რომლებსაც არსებითად ენათმეცნიერული კვლევის იმდროინდელი დონე განსაზღვრავს. მაგრამ ეს არაა მოულოდნელი. საკვირველი უფრო ის არის, რომ ასე ცოტაა შეცდომები მის შრომებში. ზედმეტი არ იქნებოდა, რომ ასეთ უზუსტობებს შენიშვნები ჰხლებოდა (სხვათაშორის, რამდენიმე შენიშვნა მოიპოვება ჩვენს ნაშრომში: იოსებ ყიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა, თბ., 1985, გვ. 23, 38—39; 57—58; 86...), მაგრამ არ მოხერხდა ოფსეტის წესით ბეჭდვის გამო. თანაც, ეს გამოცემა უპირველესად გამიზნულია ქართველურ ენათა სპეციალისტებისათვის, რომლებსაც,

ვეფიქრობთ, არ გაუძნელდებათ ამ შრომათა ღირსებისა და ნაკლის, მისაღებისა და მიუღებლის გარჩევა.

დასასრულ, კმაყოფილებით უნდა აღინიშნოს, რომ პროფ. ი. ყიფშიძის რჩეულ თხოვნებათა ამ გამოცემით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი არა მარტო კუთვნილ პატივს მიაგებს თავის ერთ-ერთ ფუძემდებელს, არამედ ქართველურ ენათა მკვლევრებისათვის ხელმისაწვდომს ხდის ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეულ მის ფასგაუფალ შრომებს.

კორნელი დანელია

І. Кипшидзе.

ГРАММАТИКА
МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА
СЪ ХРЕСТОМАТІЕЮ И СЛОВАРЕМЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

ВАС. ОСТР., 9-я линія, № 12.

1914.

Оглавление.

	СТР.
Оглавление	I
Списокъ таблицъ	XI

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Введеніе въ изученіе мингрельскаго языка.

О названіи «мингрельскій» или «иверскій» языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности	XIII
Предѣлы его распространенія въ настоящее время	XVI
Говоры и подговоры мингрельскаго языка	XVII
Вліяніе другихъ языковъ на мингрельскій и обратно	XIX
Характерныя особенности мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ	XXII
Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка	XXII
Очеркъ литературы предмета	XXIII
Списокъ работъ къ очерку литературы предмета	XXX
О составѣ <i>Хрестоматіи мингрельскаго языка</i>	XXXIV
Поясненія къ нѣкоторымъ пѣснямъ <i>Хрестоматіи</i>	XXXIV
Указанія и дополненія къ <i>Мингрельско-русскому словарю</i>	XXXVI
Сокращенія и условныя знаки	XXXVII
Замѣченныя опечатки	XXXIX

ГРАММАТИКА МИНГРЕЛЬСКАГО (ИВЕРСКАГО) ЯЗЫКА . 01—0150

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ. О ПИСЬМѢ И ЗВУКАХЪ.

§ 1. Алфавитъ	01
§ 2. Согласные. Ихъ классификація	04
§ 3. Измѣненія согласныхъ	06
§ 4. Гласные. Полногласіе. Классификація гласныхъ	09
§ 5. Измѣненія гласныхъ	010
§ 6. Полугласный ₂	012
§ 7. Удареніе	013
§ 8. Семасіологія звуковъ	014

ЧАСТЬ ВТОРАЯ. УЧЕНІЕ О ФОРМАХЪ СЛОВЪ (МОРФОЛОГІЯ).

I. Имя существительное.

§ 9. Родъ	015
Склоненіе именъ,	
§ 10. Девять падежей и два числа	016
§ 11. Падежныя окончанія	016

§ 12. Три основныхъ падежа	017
§ 13. Основы именъ	017
§ 14. Именительный падежъ	018
§ 15. Сращаемость окончания Именит. падежа съ основою	019
§ 16. Родительный падежъ	020
§ 17. Дательные=Направительные падежи	020
§ 18. Производные падежи: а) Дательный мѣстоименный	021
b) Отложительный	022
c) Творительный	022
d) Дательный картскій	023
§ 19. Послѣжные падежи	024
§ 20. Множественное число	025
§ 21. Основы съ усѣченнымъ плавнымъ исходомъ, возстанавливаемымъ во мн. числѣ	026
§ 22. Во мн. числѣ всѣ основы имѣютъ одно мѣшаное, гласно-согласное склоненіе	027
§ 23. Въ ед. числѣ гласныя основы имѣютъ чистое гласное склоненіе, а согласныя основы—гласно-согласное	027

II. Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя то склоняются, то не склоняются	032
§ 25. Склоняемость прилагательныхъ	032
§ 26. Несклоняемость прилагательныхъ	032

Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень	033
§ 28. Непослѣдовательности въ образованіи сравнительной степени	033
§ 29. Сравнительная степень нарѣчій	033
§ 30. Выраженіе сравнительной степени описательно	034
§ 31. Превосходная степень	034
§ 32. Уравнительная форма сравненія	035
§ 33. Образованіе отъ прилагательныхъ такихъ формъ, которыя указываютъ на уменьшеніе того или иного качества въ предметѣ	035
§ 34. Отрицательныя прилагательныя	035

III. Числительныя.

§ 35. Количественныя числительныя	036
§ 36. Склоненіе количественныхъ числительныхъ	038
§ 37. Порядковыя числительныя	038
§ 38. Дробныя	038
§ 39. Собирательныя и приблизительнаго счета	039
§ 40. Раздѣлительныя	039
§ 41. Множительныя (кратныя)	039

IV. Мѣстоименія.

§ 42. Личныя мѣстоименія	039
§ 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія	039

§ 44. Мѣстоименныя частицы субъективныя и объективныя	040
§ 45. Склоненіе личныхъ мѣстоименій	040
§ 46. Указательныя мѣстоименія	042
§ 47. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій	043
§ 48. Притяжательныя мѣстоименія	046
§ 49. Возвратное мѣстоименіе	046
§ 50. Взаимныя мѣстоименія	046
§ 51. Вопросительныя мѣстоименія	047
§ 52. Относительное мѣстоименіе	047
§ 53. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго	047
§ 54. Определительныя мѣстоименія	049
§ 55. Неопределенныя мѣстоименія	049
§ 56. Отрицательныя мѣстоименія	050
§ 57. Послѣбложныя падежи въ мѣстоименіяхъ	050

V. Глаголы.

§ 58. Два строя, субъективный и объективный	051
§ 59. Двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная	051
§ 60. Глагольныя и именныя основы въ спряженіи	051
§ 61. Глагольныя основы твердыя, плавныя и слабыя	052
§ 62. Двухсогласные и односогласные корни	052
§ 63. Отмысленныхъ глаголовъ больше, чѣмъ коренныхъ	053
§ 64. Въ спряженіи формально нѣтъ разницы между коренными и отмысленными глаголами	053
§ 65. Нарастаемые вспомогательные глаголы	053

Спряженіе глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 66. Образованіе абсолютныхъ формъ спряженія	054
§ 67. Употребленіе субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ	054
§ 68. Залоги дѣйствительный и страдательный	057

Дѣйствительный залогъ.

§ 69. Породы	057
§ 70. Три группы временъ	059
§ 71. Темы главныхъ временъ	059
§ 72. Два спряженія	060
§ 73. Классы	061
§ 74. I-е спряженіе глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы. Главные времена	061
§ 75. II-е спряженіе	064
§ 76. Производныя времена первой группы: прошедшее несовершенное, желательное I и II	065
§ 77. Производныя времена второй группы: сослагательное I и II	067
§ 78. Условное наклоненіе съ <i>я</i>	068
§ 79. Повелительное наклоненіе	069

Страдательный залогъ.

§ 80. Породы	070
§ 81. Спряженія	071

§ 82. Классы	071
§ 83. Образцы спряжения	072
§ 84. Прошедшее несовершенное и желательное	073
§ 85. Времена второй группы и повелительное наклонение	073

Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Объективные префиксы неоформленного, родительнаго и дательнаго отношений	073
§ 87. Употребление объективных мѣстоименныхъ частицъ	074
§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголъ иногда согласуется въ числѣ не съ подлежащемъ, а съ дополненіемъ	075
§ 89. Въ мингрельскомъ вѣтъ специальныхъ формъ съ неоформленнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу	075
§ 90. Постановка субъективнаго префикса 1-го лица въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ	075
§ 91. Образцы спряженія относительныхъ формъ настоящаго времени дѣйствительнаго залога	075
§ 92. Совпаденіе формъ родительнаго и дательнаго отношений съ формами II-й и III-й породъ	078
§ 93. IV-я порода	078

Глаголы объективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 94. Спряженія и классы	079
§ 95. Образцы спряженія настоящаго времени	079
§ 96. Онущеніе неоформленного префикса 2-го лица въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ	082
§ 97. Глаголы, образующіе совершенный и несовершенный виды по разнымъ породамъ	082
§ 98. Форма возможности	082
§ 99. Производныя времена	083

Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Образцы спряженія первой группы временъ	083
--	-----

Третья группа временъ.

§ 101. Прошедшее совершенное, давнопрошедшее и прошедшее сослагательное	086
---	-----

Описательное спряженіе.

§ 102. Три различныхъ вида описательнаго спряженія	091
--	-----

Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Выраженіе вопросительной формы глагола при помощи суффикса „Удареніе въ вопросительныхъ формахъ. Значеніе вопросительныхъ формъ при установленія въ которыхъ морфологическихъ явленій	092
--	-----

Отглагольныя имена.

[Имена дѣйствія (nōmina actionis) и причастія].

104.	Различные виды именъ дѣйствія	093
105.	Причастіа дѣйствительнаго залога и, вр., страдательнаго залога прошедшаго и будущаго времени	094

Сводные корни.

106.	Перечень сводныхъ корней	096
107.	Спряженіе-корня $\text{бъ} < \text{бѣ} < \text{бѣ}$, $\text{бѣ} < \text{бѣ}$ <i>дѣлать</i>	097
108.	Спряженіе корня бѣ , бѣ <i>быть, существовать</i>	0101
109.	Спряженіе корня ѣ , ѣ , ѣ <i>ѣздитъ, ухаживать</i>	0102

Предлоги въ глаголахъ.

110.	Значеніе предлоговъ и ихъ мѣсто въ глагольныхъ формахъ	0106
111.	Случай внесенія субъективнаго префикса 1-го лица внутрь предлоговъ	0106
112.	Сращеніе предлоговъ съ глагольной основой	0106
113.	Предлоги ѣ и ѣ	0107
114.	Предлоги, спеціально употребляющіеся при тѣхъ или иныхъ временахъ	0107
115.	Разныя фонетическія измѣненія, возникающія при сочетаніи предлоговъ съ глаголами	0107
116.	Нѣкоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствіе или состояніе предметовъ, но и величину ихъ	0113

Совпаденія въ глагольныхъ формахъ.

117.	Различные случаи совпаденія глагольныхъ формъ, преимущественно въ третьихъ лицахъ	0113
------	---	------

VI. Нарѣчія.

118.	Первичныя и производныя нарѣчія. Простыя и сложныя	0114
------	--	------

VII. Предлоги.

119.	Предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ послѣлоги	0117
120.	Простыя и сложные предлоги	0117

VIII. Послѣлоги.

121.	Настоящія послѣлоги весьма ограниченной количество	0121
------	--	------

IX. Союзы.

122.	Соединительныя, раздѣлительныя, сравнительныя и др. союзы	0122
------	---	------

X. Междометія.

123.	Перечень наиболее употребительныхъ междометій	0123
------	---	------

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ. СЛОВООБРАЗОВАНИЕ.

I. Производныя слова.

124.	Способы образованія словъ	0124
125.	Основныя формы словъ и ихъ условное обозначеніе	0124

§ 126. Образованіе ласкательныхъ именъ	0125
§ 127. Наибо́лье распространенные суффиксы	0125
§ 128. Наибо́лье употребительные префиксы	0128

II. Сложныя (составныя) слова.

§ 129. Различныя виды сложныхъ словъ	0129
§ 130. Сложныя слова, образованныя черезъ повтореніе основы	0132

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ. ГЛАВНѢЙШІЯ СИНТАКСИЧЕСКІЯ ОСОБЕННОСТИ.

Употребленіе падежей.

§ 131. Именительный падежъ	0132
§ 132. Дательный мѣстоименный	0133
§ 133. Дательный картскій	0133
§ 134. Въ какихъ падежахъ ставится подлежащее	0134
§ 135. Родительный падежъ	0134
§ 136. Родительный падежъ съ отношеніемъ къ другимъ падежамъ	0134
§ 137. Отложительный падежъ	0135
§ 138. Творительный падежъ	0136
§ 139. Дательный (направительный) I	0136
§ 140. Дательный (направительный) II	0137
§ 141. Дательный (направительный) III	0137

Употребленіе сказуемаго.

§ 142. Согласованіе сказуемаго съ подлежащимъ	0137
§ 143. Согласованіе сказуемаго въ числѣ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ	0138
§ 144. Согласованіе именного сказуемаго съ подлежащимъ	0138
§ 145. Употребленіе двухъ формъ сослагательнаго, гер. желательнаго	0139
§ 146. Употребленіе 3-го лица аориста вм. сослагательнаго-будущаго	0139
§ 147. Употребленіе сложныхъ глагольныхъ формъ съ „ъ“ въ концѣ	0139
§ 148. Слитныя предложенія	0140
§ 149. Связаніе разныхъ частицъ съ предшествующими и послѣдующими словами	0140
§ 150. Постановка союзовъ въ придаточныхъ предложеніяхъ	0141
§ 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній	0141
§ 152. Дательный самостоятельный	0142

Вносныя предложенія.

§ 153. Виды вносныхъ предложеній	0142
--	------

Вводныя предложенія.

§ 154. Способъ употребленія вводныхъ предложеній	0144
§ 155. Отрицаніе	0145

Дополненіе I. Табу.

§ 156. Случай употребленія табу	0145
---	------

Дополнение II. Стихосложение.

§ 157. Тоническо-силлабический строй стиха	0146
§ 158. Отпадение, выпадение или сокращение гласныхъ звуковъ и вставка ихъ для стихотворнаго размѣра	0146
§ 159. Нарушение для стихотворнаго размѣра нѣкоторыхъ морфологическихъ явленій	0147
§ 160. Стихотворный размѣръ часто не выдержанъ	0147
§ 161. Размѣры стиха	0147
§ 162. Стопы	0148
§ 163. Рима	0148
§ 164. Параллелизмы	0149
§ 165. Аллитерирующія и римующія образованія	0149

Дополнение III.

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи)	0150
--	------

ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА 1—188

А. Сенакскій говоръ.

а) Разговоры	1
------------------------	---

В. Самурзакано-зугдидскій говоръ.

а) Разговоры	2
------------------------	---

А. б) Сказки.

I. <i>ჰეშვილი დავითისა და ჰეშვი დიკლავისა</i> <i>Что дьяволъ далъ, дьяволъ и возьметъ.</i> Записана мною въ 1911 г. въ г. Поти со словъ кр. Эгнато (Игнатія) Тонтуа 51 года изъ деревни Сачочіо с. у.	3
II. <i>საბა და დავითისა</i> <i>Солщеникъ и причетникъ.</i> Записалъ учитель Абедатскаго (с. у.) сельскаго училища А. Дгебуадзе, СМК, вып. X, отд. II, стр. 313	7
III. <i>კატერა და ვლახები</i> <i>Катеръ и волшебникъ.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 319	9
IV. <i>სუბანი წიწვი</i> <i>Красивая рыбка.</i> Записана имъ же, <i>ibid.</i> , стр. 324	11
V. <i>ერთი ვიძის კვირა</i> <i>Два брата.</i> Записалъ В. Гагуа въ с. Носири с. у., <i>ibid.</i> , стр. 331	12
VI. <i>სიბიძე ქიმიანისა და ხოლოში</i> <i>Сказка о мужъ и женъ.</i> Записана въ с. Бандза с. у. со словъ Юсифа Габуніи, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 70	12
VII. <i>სიბიძე ვითარების ვიძისკენით</i> <i>Сказка о двенадцати братьяхъ.</i> Записана въ с. Бандза со словъ двор. I. Габуніи, <i>ibid.</i> , стр. 64	14
VIII. <i>სიღო და ვახუშტისა</i> <i>Сказка о дивъ и челоуцкъ.</i> Записана въ с. Котіанети с. у. со словъ двор. Григорія Джоліи, <i>ibid.</i> , стр. 61	18
IX. <i>სამკობრისა შვილი სამკობრისა ახალ ქარს</i> <i>Сильнѣе сильнаго всегда бываетъ.</i> Записана смотрителемъ Хоргинскаго (з. у.) двухкл. училища Иваномъ Цхакаеи, СМК, вып. X, отд. II, стр. 326	20
X. О женскомъ любопытствѣ, МЭ, стр. 1	22
XI. Вариантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , стр. 58	25
XII. О трехъ царевичахъ и царевнахъ, <i>ibid.</i> , стр. 10	26
XIII. О „Геріа“, единств. сынѣ бѣдьяка, <i>ibid.</i> , стр. 18	31

XIV.	О царѣ и его трехъ сыновьяхъ, <i>ibid.</i> , стр. 27	36
XV.	О старикѣ и дивѣ, <i>ibid.</i> , стр. 34	40
XVI.	Вариантъ предыдущей сказки, <i>ibid.</i> , 60	42
XVII.	О царѣ и пастухѣ-судьѣ, <i>ibid.</i> , стр. 52	43
XVIII.	О трехъ сыновьяхъ священника, <i>ibid.</i> , стр. 55	45
XIX.	О царевичѣ и дѣвушкѣ, <i>ibid.</i> , стр. 57	46
II. Сказки.		
XX.	О царѣ, царицѣ и ихъ сынѣ „Санартиа“, <i>ibid.</i> , стр. 38	47
XI.	О двухъ братьяхъ ворахъ, <i>ibid.</i> , стр., 47	52
XXII.	საქართველო <i>Царь Музарбий</i> . Записана въ с. Корцхели з. у. Иосифомъ Кобалей, СМК, вып. X, отд. II, стр. 264	55
XXIII.	საქართველო სიქვთა და ხეობის მოსახლეთა <i>Сказка о царевичѣ и воспитаникѣ дива</i> . Записалъ въ с. Чакивяджи з. у. С. Хабулави, <i>ibid.</i> , стр. 278	62
XXIV.	საქართველო სიქვთა <i>Сказка о трехъ братьяхъ</i> . Записана въ с. Чога з. у. Евфиміемъ Карчаевой, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 73	69
XXV.	საქართველო ხალხური და იმ სიქვთა გამოქვეყნისა სიქვთა <i>Сказка о царѣ Чаисмень и его сынѣ Джимушьерѣ</i> . Записана въ с. Чакивнджи з. у. со словъ Елены Хубулавы, <i>ibid.</i> , стр. 78	72
XXVI.	საქართველო და სხვადასხვა <i>Сказка о трехъ братьяхъ и дивѣ</i> . Записана по моей просьбѣ студентомъ Петербургскаго университета кн. Шотой Дадіани въ 1911 г. въ с. Моиданахъ з. у.	78
XXVII.	საქართველო და ჰელოკავის ტერიტორიის სიქვთა <i>Сказка о Христіанѣ и Белтаганѣ герояхъ</i> . Записана мною со словъ діакона Виссаріона Маѳацаріи въ с. Цаишъ з. у. 4—5 іюля 1911 г.	82
XXVIII.	საქართველო და მხვრეთის სიქვთა <i>Сказка о Бежанѣ и Манижѣ</i> . Записана по моей просьбѣ воспитаникомъ Тифл. дух. семинаріи Шалвой Чантуріей 16 іюля 1911 г. въ с. Джварѣ з. у. со словъ кр. Квабана Қардавы 67 лѣтъ	104
A. с) Стихотворенія.		
а) Пѣсни.		
I.	1. Введеніе къ поэмѣ. Написана по моей просьбѣ поэтомъ Коціей Габувіей 2 іюля 1909 г. въ с. Бандза с. у.	108
»	2. Любовная. Написана по моей просьбѣ 9 авг. 1910 г. въ Мургулъ (Ватумской области) Михаиломъ Габуніей изъ с. Бандзы	108
»	3. Акростихъ. Написанъ имъ же	109
II.	Любовная, на мингр. и груз. языкахъ въ перемѣшку. Зап. мною въ с. Наогалевѣ с. у. со словъ Маро Цхакаи	109
III.	Любовная. Съ ея же словъ	109
IV.	Любовная. Зап. мною тамъ же со словъ аптекаря Теодора Георгіевича Квираи	110
V.	Съ его же словъ	111
VI.	სადა ხალხთა <i>Священникъ Нодія</i> . Юмористическая. Зап. имъ самимъ	112
VII.	და, ურ <i>Ой, ой</i> . Юмористическая. Съ его же словъ	112
VIII.	Любовная. Записана имъ самимъ	112
IX.	საქართველო და მხვრეთის <i>Отыскивающимъ дворянское достоинство</i> . Зап. мною со словъ Петра Схулухіи изъ дер. Кицїи с. у.	116

X. 1. <i>გაგაბაძის მიერ</i> Пѣсня <i>ნიკольниковъ</i> , МА, стр. 33	116
2. „ „ „ Зап. по моей просьбѣ учителемъ Наога- левскаго училища Георгіемъ Цхакаей	117
XI. Любовная. Зап. мною со словъ <i>Θ. Γ. Квиран</i>	118
XII. <i>გაგაბაძის მიერ</i> Я <i>готовъ убить себя</i> , Ар., стр. 93—96	118
XIII. Любовная, МЭ, стр. 67	120
XIV. Историческая юмористическая, <i>ibid.</i> , стр. 65	121
XV. Историческая юмористическая, <i>ibid.</i> , стр. 80	121
XVI. Бесѣда съ голублемъ, <i>ibid.</i> , стр. 74	121
XVII. Характеристика мингрельцевъ, юмористическая, <i>ibid.</i> , стр. 76 съ добавленіемъ отъ <i>ნაიბი-ჯიჯიბა დო ნაბიჯიჯიჯი</i> , записаннымъ мною со словъ <i>Θ. Γ. Квиран</i>	122
XVIII. Любовная, <i>ibid.</i> , стр. 66	123
XIX. Пѣсня кабака, <i>ibid.</i> , стр. 73	123
XX. Историческая, <i>ibid.</i> , стр. 75	124
XXI. <i>გაგაბაძის მიერ</i> Любовная, приписываются кп. Ант. Георг. Дадіани, СМК, вып., XVIII, отд. I, стр. 26, 28	124
XXII. Любовная. Зап. Вд. Гагуа, смотр. Кваганскаго училища, <i>ibid.</i> , вып. X, отд. I, стр. 109	125
XXIII. Наставленіе молодежи, <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 6	126
XXIV. <i>გაგაბაძის მიერ</i> Пѣсня о <i>комарѣ</i> . Зап. въ с. Гурдземѣ с. у. М. Ча- чибаей, <i>ibid.</i> , вып. X, отд. II, стр. 262	127
XXV. <i>გაგაბაძის მიერ</i> Пѣсня о <i>красношнѣ</i> . Зап. учителемъ Суджунской (с. у.) школы Филиномъ Маткавой, <i>ibid.</i> , стр. 260	127
XXVI. Вопль безнадежно влюбленнаго. Зап. по моей просьбѣ 30 июня 1910 г. въ с. Наогаевѣ Ясономъ Чиковани	128
XXVII. Любовная } Зап. имъ же	130
XXVIII. Любовная }	131
XXIX. 1. <i>გაგაბაძის მიერ</i> <i>Застольная</i> , СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 23	131
2. „ „ „ „ МЭ, стр. 86	132
XXX. Разные отрывки: 1, 2, 3, 4, 5 зап. мною, 6, 7, 8, 9 изъ МЭ (стр. 69, 79), 10, 11, 12, 13, 14 зап. мною, 15 Вуколомъ М. Беридзе, 16, 17, 18 изъ СМК. вып. XVIII, отд. I (стр. 22, 24), 19 и 20 изъ МЭ, стр. 66, 70	133
В. с) Стихотворенія.	
а) Пѣсни.	
XXXI. 1. <i>გაგაბაძის მიერ</i> <i>ბაბა</i> <i>Кольбельная пѣсня о крестьянскомъ</i> <i>сынѣ</i> . Зап. въ с. Котіанетѣ с. у. Эр. Гагуа, СМК, вып. X, отд. II, стр. 258	136
2. Зап. въ с. Цаяшѣ з. у., <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 6	138
XXXII. 1. <i>გაგაბაძის მიერ</i> Пѣсня <i>утопленника</i> . Зап. въ с. Цаишѣ, <i>ibid.</i> , вып. XVIII, отд. I, стр. 10	139
2. Варіантъ предыдущей, МЭ, стр. 61	140
XXXIII. 1. Пѣсня о ранней зимѣ. Зап. въ с. Цаишѣ, м. Самгебро з. у., въ с. Киціи с. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 18	141
2. Варіантъ той же пѣсни, МЭ, стр. 63	142

XXXIV. 1. Мать и дочь. Зап. въ сс. Цаишѣ и Чкадаушѣ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 20	142
» 2. Вариантъ той же пѣсни, МЭ, стр. 68	148
XXXV. Дубовъ. Зап. въ с. Цаишѣ, СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 24.	148
XXXVI. Дубовная. Зап. въ с. Цаишѣ, <i>ibid.</i> , стр. 28	144
XXXVII. Рекрутская. Зап. въ сс. Цаишѣ и Чкадаушѣ з. у., <i>ibid.</i> , стр. 8	145
XXXVIII. 1. Любонная, 2. Роза и Крапива, 3. Перевернулася мнръ, 4. <i>Շաքալ</i> Шакаль, 5. <i>ճղջ</i> Дятелъ, 6. <i>Օրծօրծօր</i> Тетережь, 7, 8, 9, 10 Любонная. Записаны по моей просьбѣ Шотой Дадіани	145
XXXIX. 1. <i>Հոգի տանելու Կարևո</i> Желаніе маленькой дѣвочки, 2. <i>Դուրսը Դուրսը</i> Товарищъ, 3. <i>Գլխիկ</i> Дроздъ, 4. <i>Գլխիկ ըստ Գլխի</i> Волкъ и оселъ, МА, стр. 4, 5, 10, 5	148
XL. <i>Գանձընքան լռելու</i> Письма о лгушкахъ. Зап. въ с. Чаңвинджѣ з. у., СМК, вып. XVIII, отд. I, стр. 89	149
XLI. О крестьянскомъ возстаніи. Зап. въ с. Цаишѣ, <i>ibid.</i> , стр. 14	149
XLII. Пѣсня узника (с. Цаишѣ), <i>ibid.</i> , стр. 12	150
XLIII. <i>Դրոշմ տղայան լռելու</i> Письма Гуту Апакии, <i>ibid.</i> , стр. 16	152
XLIV. <i>Դառնա տղայան լռելու</i> Стихотвореніе Давида Апакии. Зап. мною со словъ Евдокии Векуа въ с. Савенуо з. у.	154
XLV. <i>Տեղին Դանան լռելու</i> Стихотвореніе Арсена Шониц. Зап. въ с. Джварѣ для меня ученикомъ Сенакского дух. училища Константиномъ Чантуріей	156
XLVI. 1 и 2. Любовныя, 3. Джварская пѣсня объ Арамѣ-Хуту, МЭ, стр. 78, 70	159
XLVII. Дадіани и стихотворецъ. Зап. мною въ с. Джварѣ 18 июля 1911 г. со словъ Василія Векуевича Кардавы	160
XLVIII. 1911 թվան տղան Զима օր 1911 րոմ. Зап. мною 22 июля 1911 г. въ с. Чубурихинджѣ въ Самураакано со словъ мѣстнаго народнаго поэта Коци Закараи 35 лѣтъ	160
XLIX. <i>Կարևորագույն Լուսոնալ</i> Любовная. Написана по моей просьбѣ тѣмъ же К. Закарарей	163
L. Переписка между юношей и дѣвушкой. Зап. мною 20 июля 1911 г. въ с. Чубурихинджѣ въ Самураакано со словъ Елизабры Дзандзы 22 лѣтъ	164
LI. <i>Երջու</i> Чела. Изъ сборника стихотвореній Ақоби, стр. 3	165
б) Басни, взяты изъ МА (стр. 61—70).	
1. <i>Գլխիկ ըստ Գլխիկու</i> Оселъ и Соколы	169
2. <i>Գլխիկ ըստ Գլխիկու</i> Ляушка и Быкъ	171
3. <i>Գլխիկ ըստ Գլխիկու</i> , <i>անտառան տեղին ըստ Գլխիկու</i> Не все шо золото, што блеститъ	172
4. <i>Գլխիկ ըստ Գլխիկու</i> Пытухъ и жемчужное зерно	173
5. <i>Գլխիկ ըստ Գլխիկու</i> Крестьянинъ и Змья	174
6. <i>Գլխիկ ըստ Գլխիկու</i> Ворона и Лисица	176
A. B. d) Пословицы (<i>Գլխիկ</i>), взяты изъ МЭ, стр. 81, СМК, вып. X, отд. II, стр. 256, вып. XXXII, отд. III, стр. 54, МА, а снабженныя звѣздочкой * записаны мною или по моей просьбѣ другими впервые (также загадки и др.)	176

е) Изреченія.

I. II. III изъ МЭ, стр. 86, 85	181
IV. Зап. мною со словъ Александра Г. Квиран	181
V. » » » » Маро Цхакаи	181
VI. » » » » N.	181
VII. Частью записаны мною въ сс. Джварѣ и Худонѣ, частью взяты изъ МА	182
f) Загадки (ჭიკობა-ჭიკობა) изъ МЭ, стр. 83, МА, стр. 71	182
g) Заговоры, повѣрія, молитвословія	185—188
1, 2, 3 изъ СМК, вып. XVIII. отд. III (стр. 317, 229), 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 и 12 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III (стр. 94, 95, 96, 98, 100, 106, 108, 112, 114), 13 зап. В. М. Беридзе, 14 изъ МЭ (стр. 86), 15, 16 записаны мною въ с. Джварѣ со словъ свящ. Зосима Чантурии, а 17 въ с. Худонѣ со словъ 70 лѣтн. старика Мераба Кардавы, 18 изъ <i>Исторіи груз. народа</i> И. А. Джавахова, I, стр. 118, Тифлисъ 1913, а 19 изъ СМК, вып. XXXII, отд. III, стр. 103.	

МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ 189—424

Таблицы.

I. Мингрельскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военного письма	02
II. Согласные	04
III. Падежныя окончанія	017
IV. Примѣры склоненій	028—031
V. Склоненіе личныхъ мѣстоименій	041
VI. Склоненіе указательныхъ мѣстоименій	045
VII. Склоненіе вопросительныхъ мѣстоименій и относительнаго	048
VIII. I-е спряженіе (i-спряженіе) глаголовъ субъективнаго строя. Абсо- лютныя формы	062—063
IX. Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя	076—077
X. Спряженіе глаголовъ объективнаго строя. Абсолютныя формы. 080—081	
XI. Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя 084—085	

ПРЕДИСЛОВІЕ.

ВВЕДЕНІЕ ВЪ ИЗУЧЕНІЕ МИНГРЕЛЬСКАГО ЯЗЫКА.

О названіи „мингрельскій“ или „иверскій“ языкъ. Предѣлы его распространенія въ древности.

Мингрельскій языкъ находится въ ближайшемъ родствѣ съ чанскимъ, составляя вмѣстѣ съ нимъ одну изъ трехъ главныхъ группъ яфетической вѣтви языковъ, именно тубал-кайнскую группу¹⁾. Вторая половина этого библейскаго названія, *кайнскій*, равняется названію *чанскій*, а первая, *тубалскій* (*ѳувалскій*), — названію *мингрельскій* черезъ промежуточную форму *иверскій*.

Еврейскій ученый Іосифъ Флавій (I-й в. по Р. Х.), излагая въ своихъ *Иудейскихъ древностяхъ* библейскую родословную народовъ, говорятъ, между прочимъ, что ѳувалійцы, происходящіе отъ Іафетова сына ѳувала (Бытіе 10,2: евр. חֲוִיטָי греч. Θοβέλι, г. 𐤇𐤕𐤃𐤁; ассир. *Tabal*), въ его время назывались *иверами*²⁾. Обращеніе ѳувала въ Иверъ (<* *hiver*) вполне допустимо по фонетическимъ законамъ мингрельскаго языка: чередованіе начального придыхательнаго *ѳ* съ $\frac{3}{2}$ h и совершенное исчезновеніе

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, Предисловіе, стр. XXIII. Въ только что появившейся работѣ Н. Марра *Определеніе языка второй категоріи Ахеменидскихъ клинообразныхъ надписей...* (ЗВО, т. XXII, стр. 31—106) группы и языки яфетической вѣтви названы по ихъ характернымъ звуковымъ особенностямъ. Тубал-кайнская группа объединена въ одинъ ш-языкъ, распадающийся лингвистически на два нарѣчія, тубалское и кайнское, т. е. мингрельское и чанское, выработавшіяся въ два самостоятельныхъ языка лишь вслѣдствіе вліянія на каждое изъ этихъ нарѣчій разнородныхъ культурно-историческихъ факторовъ. Группа же названа сибиліантвой, куда кромѣ ш-языка входитъ в-языкъ (картскій).

2) См. Flavius Josephi opera. Graece et latine. I. Parisiis 1845, гл. VI, стр. 14,49—48: Κατοικίζει δὲ καὶ Θόβηλος Θοβήλους, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἰβήρῃς κατοῦνται.

послѣдняго, а равно замѣна звука *g* | звукомъ *h* *r* или обратно обычное въ немъ явленіе (§ 3, а, h). Въ свою очередь названія *иверъ*, *Иверія*, герм. *иверъ*, *Иберія* тождественны, во-первыхъ, съ *илеръ*, *Имерія*, а, во-вторыхъ, путемъ разныхъ фонетическихъ измѣненій изъ основъ *иоер* || *ибер* || *имер* (**hiver* || **hiber* || **himer*) получались *гур* (**gver*), т. е. *Гурія* и *гер*, въ сочетаніи съ префиксомъ *э*, *Эерія*, т. е. *Мимрелія*¹⁾. Словомъ, *Иверія* фонетически вполне покрываетъ теперешнія названія разныхъ частей Западной Грузіи (Кутаисская губ. и Батумская обл.), значить, она *Иверіей* и называлась еще раньше, чѣмъ стала называться *Колхидою* въ древности, въ средніе вѣка — сначала *Лазикою*, а потомъ *Абхазіей*. Но мы знаемъ, что *Иверіей* называлась Восточная Грузія (Тифлисская губ.). Страбонъ (I-й в. по Р. Х.), описывая Иверію и Колхиду, рѣзко разграничиваетъ ихъ другъ отъ друга²⁾. Это, повидимому, противорѣчіе находитъ свое объясненіе въ томъ обычномъ въ исторіи явленіи, что названіе одного народа переносится на другой по причинѣ политическаго возобладанія одного надъ другимъ. Очевидно, было время до Р. Х., когда иверы политически господствовали надъ своими восточными сородичами картлами (грузинами), въ результатъ чего и стала Восточная Грузія называться Иверіей, подобно тому какъ въ послѣдствіи карты, завладѣвъ политическимъ рулемъ страны, дали обѣимъ ея частямъ одно общее политически-культурное названіе *Сакартвело*, т. е. *Грузія*, сдѣлавъ въ ней повсюду языкъ грузинскій (картскій) литературно-церковнымъ и огрузинивъ вполне бѣльшую половину иверовъ, именно нынѣшнихъ имеровъ, гурійцевъ и аджарцевъ. На движеніе иверовъ съ запада на востокъ намекаютъ приводимыя у Страбона же свѣдѣнія о томъ, что западные иверы переселились въ мѣстности, лежащія выше Понта и Колхиды³⁾.

1) Подробно см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ*, стр. 166—169 и нашъ *Словарь* подъ аб-зубомъ.

2) В. В. Латышевъ, *Извѣстія древнихъ писателей о Скииѣ и Кавказѣ*, СПб., 1893, т. I, стр. 139.

3) Латышевъ, ц. с., стр. 98.

Что иверы, т. е. мингрельцы, въ древности занимали гораздо больше пространства, чѣмъ въ настоящее время (см. стр. XVI), это видно и изъ географической номенклатуры мѣстностей внѣ предѣловъ нынѣшней Мингрелии. Такъ, названія на ъ явно мингрельскаго происхожденія (§§ 16, 127), напр., с. ჯივსობი ძიქაიში (въ переводѣ съ мингрельскаго: *мьстность крѣпости*) (Кут. у.), с. ჯუჯობი ჭკვიში (Лечх. и Кут. у.), ტუგობი თვიში (Лечх. у.), с. ხიმში ძიმში (Раѳ. у.), с. სარგვეში სარგვეში (Шорап. у.), რ. კანტრობი კინტრიში (Бат. обл.); мингрельскаго происхожденія и названія съ префиксомъ ო (§ 128), напр., с. ოსარგვე (*мьстность западни*) ოსარგვე (Озург. у.), с. ოფიშვიძი ოფიშვიძი (Кут. у.), с. ოკრიბა (*мьстность для ямятѣ*) ოკრიба (Кут. у.), с. ოქობა ოქობა (Шорап. у.); цѣлый рядъ другихъ географическихъ названій, какъ მუხური მიწი (сѣла какъ въ Мингрелии, такъ въ Имеріи), с. ჯიმასტარო ძიმასტარო (въ Имеріи), с. ზოჯალია ზოჯალია (въ Гуріи) только въ мингрельскомъ и находятъ свое объясненіе (см. *Словарь*).

Помимо географическихъ названій иверизмы вскрываются и въ народной лексикѣ, притомъ въ такой отдаленной отъ нынѣшней Мингрелии провинціи, какъ Раѳа, не говоря уже объ Имеріи¹⁾, напр., კუტკუძე ღამე *темная, претемная ночь* (ср. მ. უკუძე *тьма*), ზისხა «зисха» названіе кроваваго поноса, вызваннаго употребленіемъ въ пищу сырого мяса (ср. მ. ზისხი *кровь*) и др. Въ нижней Имеріи встрѣчаются и синтаксическіе иверизмы, какъ, напр., постановка подлежащаго въ Дат. мѣстоименномъ при аористѣ среднихъ и страдательныхъ глаголовъ: კანძა მოვიდა ვმ. კანძი მოვიდა *человѣкъ пришелъ*, კანძა მოკვდა ვმ. კანძი მოკვდა *человѣкъ умеръ* (ср. მ. კანქ ქემართო, კანქ დოდურე, § 132).

И въ Восточной Грузіи нѣкоторые говоры грузинскаго языка, напр., вилгайскій, обнаруживаютъ поразительное сход-

1) კ. ბერძენი, სიტყვის-კონა ქუბულ და რაჭულ თქმთა. В. Беридзе, *Грузинскій (картскій) глоссарій по имерскому и рачинскому говорамъ*. СПб. 1912.

ство въ фонетикѣ и морфологіи съ мингрельскимъ языкомъ: въ ингилойскомъ встрѣчаются удвоенные гласные *სსბ* *вм.* *სსბ* *нмтз* (ср. § 5), *ბობ* *вм.* *ვობ* *кто* (ср. § 51), *ჟ-ღა-ჟ-წერქელ* *вм.* *ღა-ჟ-წერქელი* *не написанный* (§ 34) и др. ¹⁾ Едва ли это явленіе стоитъ вполне внѣ причинной связи съ выше упомянутымъ переселеніемъ западныхъ иверовъ въ Восточную Грузію.

Предѣлы распространенія мингрельскаго языка въ настоящее время.

Въ настоящее время на мингрельскомъ языкѣ говорятъ жители собственно-Мингреліи (по-м. *სამარგალო* *samargalo* или *ოდში* *odši*), занимающей Сенакскій и Зугдидскій уѣзды Кутаисской губерніи, и жители Самурзаканскаго участка (*სამურჯავახი* *samurzakano*) Сухумскаго округа. Первыхъ числомъ около 250,000 душъ обоюго пола, а вторыхъ—около 40,000.

На окраинахъ мингрельскій языкъ соприкасается съ тремя языками: на югѣ съ грузинскимъ (точнѣе: съ гурійскимъ говоромъ грузинскаго языка), на юго-востокѣ также съ грузинскимъ (съ пмерскимъ и лечхумскимъ говорамъ грузинскаго языка), на сѣверо-востокѣ—съ сванскимъ и на сѣверо-западѣ—съ абхазскимъ. Южную границу составляетъ р. Пичора (отчасти и р. Ріонъ), впадающая въ озеро Палеостомъ и отдѣляющая Мингрелію отъ Гуріи; на юго-востокѣ между Мингреліей съ одной стороны, Имеріей и Лечхумомъ съ другою—протекаетъ Цхенісцкаль; отъ Сваніи Мингрелія отдѣлена отрогами Кавказскаго хребта, отъ Абхазіи—р. Галидза. Отношеніе этихъ языковъ между собою на пограничныхъ линіяхъ подробно обследовано проф. Цагарели²⁾. Въ общемъ то же самое отношеніе остается и сейчасъ, но есть нѣкоторыя измѣненія въ связи съ движеніемъ мингрельскаго языка съ востока на западъ. Такъ, въ деревнѣ Хунцъ (*ხუნცი* *quntí*), гдѣ по словамъ Цагарели преобладалъ мингрельскій языкъ, вынѣ пре-

1) См. М. Джанашивили, *სამარგალო, ქველი საქართველო* *Древняя Грузія*, Тифлисъ, т. II, ч. IV, стр. 225 сл.

2) См. МЭ, I, стр. V—IX.

обладаетъ грузинскій, именно въ Зедахунцѣ (Верхній Хунцъ) говорятъ почти всегда по-грузински, а надъ жителями Кведахунца (Нижній Хунцъ) сосѣдніе жители подшучиваютъ, говоря, что они до обѣда бесѣдуютъ по-мингрельски, а послѣ обѣда—по-грузински. То же самое наблюдается въ деревняхъ Самвѣао и Илорѣ, такъ что собственно границею между Мингреліей и Имеріей является рѣчка Ноґела, протекающая въ нѣсколькихъ верстахъ къ западу отъ Цхенисцкали и впадающая, какъ и послѣдняя, въ р. Ріонъ. Въ сторону Сваніи сплошныя мингрельскія поселенія доходятъ до рѣчки Эцъ (ეცო еси), а спорадически встрѣчаются и дальше, напр., въ Хуберѣ и Тоґенѣ. Въ Самурзакано еще недавно наряду съ мингрельскимъ былъ распространенъ и абхазскій языкъ, и сейчасъ въ узкой полосѣ между рѣчкой Охурей и р. Галидзга, исключая с. Илорѣ, господствуетъ абхазскій языкъ, но въ другихъ мѣстахъ онъ уступаетъ мѣсто мингрельскому, родному языку самурзаканцевъ. Мингрельцы въ большомъ числѣ встрѣчаются и за р. Галидзга, въ Абхазіи, во-первыхъ, какъ переселенцы, напр., въ Беслахубѣ (о чемъ говорить и проф. Цагарели), а съ недавнихъ поръ и въ Акваскѣ, Джалѣ и Цхенисцкарѣ, во-вторыхъ, какъ содержатели торгово-промышленныхъ заведеній, мастера, рабочіе и занимающіеся извозомъ.

Говоры и подговоры мингрельскаго языка.

Территорія расселенія мингрельцевъ сравнительно ровная. Встрѣчающіяся на ней горныя цѣпи и рѣки не настолько велики, чтобы онѣ могли служить на долгое время препятствіемъ для сношеній ея обитателей между собою. Этимъ обстоятельствомъ, между прочимъ, объясняется то явленіе, что мингрельцы двухъ крайнихъ, противоположныхъ уголковъ своей территоріи свободно понимаютъ другъ друга. Нѣкоторыя особенности въ языкѣ отдѣльныхъ уголковъ, конечно, имѣются, но онѣ не идутъ дальше различія языка по говорамъ. Достаточно сказать, что нѣтъ особенностей морфологическаго характера (какъ, напр.,

двѣ разныя формы буд. времени въ чанскомъ), а лишь — фонетическаго и лексическаго.

Мы мингрельскій языкъ дѣлимъ на слѣдующіе говоры и подговоры¹⁾:

I. Западный говоръ, Самурзакано-зугдидскій (сильный=MZ) съ его характерными фонетическими особенностями: 1) частое примѣненіе твердаго полугласнаго *ɔ* (§§ 6, 11); 2) *ɟ*, resp. *œ* (§ 5, d, 1); 3) *ɣ* (§ 5, d, 3); 4) *ʒ* (§ 5, b); 5) *ʒ* (§§ 18, d; 67, B, b); 6) преф. *ɔ* (§ 67); 7) *oɔ* (§ 69, b).

II. Восточный говоръ, Сенакскій (слабый=S), имѣющій въ параллель MZ слѣдующія соответствія: 1) простые гласные. 2) *o*, 3) *œ*, 4) *œ*, 5) *ɛ*, 6) *ʒ*, 7) *ʒ*.

Оба эти говора имѣютъ каждый свой подговоръ. Такъ, рѣчь с. Джвара (*ʒʒʒʒo dʒaɣi=ɔ*) и его окрестностей на границѣ съ Сваніей можно назвать подговоромъ MZ говора. Особенность его состоитъ въ диссимиляціи удвоенныхъ гласныхъ²⁾ (§§ 5, c;

1) Называя дальше говоры *самурзакано-зугдидскимъ*, *сенакскимъ*, не настаиваемъ, что непременно всѣ уголки той или иной территоріи говорятъ именно такъ, а не иначе. Провести математически точную демаркаціонную линію между говорами нѣтъ возможности. Вопросъ осложняется, помимо того, взаимодействіемъ между говорами. Наше дѣленіе указываетъ лишь на господствующія формы данной мѣстности.

2) Проф. Цагарели (МЭ, I, стр. IV) особенностью джварскаго говора считаетъ то обстоятельство, что *ɣ* d — какъ онъ говоритъ — переходитъ, хотя и не систематически въ *ʒ* d⁴. Говоритъ онъ это на основаніи записанныхъ имъ двухъ стихотвореній (МЭ, I, стр. 70, 78=Xp., стр. 159 сл.), гдѣ вм. обычныхъ *œ*, *œ* *œ*, *œ* *œ*, *œ* *œ*, *œ* *œ* встречаются *ʒ*, *ʒ*, *œ* *œ*, *œ* *œ*. Мнѣ лично не довелось въ Джварѣ записать эти слова со звукомъ *ʒ*, а лишь съ *œ*, причемъ джварцы говорили, что старое поколѣніе употребляло *ʒ* вм. *œ*, но что теперь этого нѣтъ. Нужно сказать, однако, что ничего спеціально джварскаго въ диссимиляціи *ʒ* въ *œ* нѣтъ. Это явленіе распространено всюду въ мингрельскомъ (§ 3, d, см. и *Словарь*). Хотя вышеприведенныя слова нигдѣ не засвидѣтельствованы, но они вполне возможны (см. въ *Словарь* слово *ʒʒʒʒo*). Впрочемъ, не мѣшаетъ имѣть въ виду возможность подложности вышеназванныхъ стихотвореній. Дѣло въ томъ, что мнѣ часто приходилось слышать отъ мингрельцевъ другихъ рціоновъ въ насмѣшку надъ джварцами, будто послѣдніе говорятъ *œ* *œ* *œ* и т. д. Не есть ли и вышеназванныя стихотворенія поддѣлка подъ будто бы джварскую рѣчь? Во всякомъ случаѣ, диссимиляція *ʒ* въ *œ* въ мингрельскомъ не можетъ быть признакомъ диалектической его дѣлимости.

75). Въ сенакскомъ говорѣ нужно отмѣтить особенность рѣчи Бандзійскаго и Мартвильскаго обществъ (=bm), гдѣ звукъ *ḡ* чередуется съ *z* (§ 2, d).

Разница въ лексикѣ между MZ и S говорами выражается главнымъ образомъ въ томъ, что въ S говорѣ гораздо больше грузинскихъ словъ, чѣмъ въ MZ, напр., სობოღო, ზობეღბ ზმ, ჳაზუტო, ზოზღ ჳ и др. (см. въ *Словарѣ*). Въ восточномъ говорѣ наблюдается и бѣлая склонность къ эмфатическимъ окончаніямъ (§ 11).

По мнѣнію большинства мингрельцевъ лучшая мингрельская рѣчь сохранилась въ двухъ провинціяхъ, Сачачуо и Салипартіано, расположенныхъ на границѣ между Сенакскимъ и Зугдидскимъ уѣздами. Вообще Зугдидскій уѣздъ, какъ центральное мѣсто всей территоріи расселенія мингрельцевъ, ставятъ выше въ языковомъ отношеніи и жители Сенакскаго уѣзда: «чистый мингрельскій не у насъ, — говорятъ они, — а въ Зугдидахъ». Попадались мнѣ, однако, и такіе сенакцы, которые, напротивъ, говорили, что зугдидцы свою рѣчь испортили, подражая грузинамъ, внесеніемъ въ нее звука *ḡ*. «Звукъ *ḡ*, — говорили они, — не свойствененъ мингрельскому, какъ его и нѣтъ въ Бандзійскомъ и Мартвильскомъ обществахъ».

Вліяніе другихъ языковъ на мингрельскій и обратно.

Вліяніе неродственныхъ языковъ на мингрельскій исключительно лексическаго характера, но вліяніе родственныхъ языковъ, въ особенности грузинскаго, простирается и на морфологию. Въ *Словарѣ* отмѣчено около 50 персидскихъ, около 40 арабскихъ, около 30 турецкихъ и 15 греческихъ, около 35 русскихъ или черезъ русскій вошедшихъ словъ. Почти всѣ эти иностранныя слова встрѣчаются и въ грузинскомъ, такъ что въ вопросѣ о заимствованныхъ словахъ мингрельскій ближе стоитъ къ грузинскому, чѣмъ къ своему ближайшему

и*

собрать, чанскому языку. Встрѣчаются и армянскія¹⁾ слова. Къ отмѣченнымъ въ *Словарь* надо прибавить: գորտ (շօճօ) лягушка, սոխ (սօսօ) лукъ, ւնօւն, ւնօւն, ւնօւն тесать, гладить, чистить (շօւնօւն чистить), քիթ (Եօ-վօտօ) морда, рыло. Какъ извѣстно, գորտ сопоставляется съ латыш. *warde*, лит. *varlė*²⁾, но дѣло въ томъ, что м. շօճօ *gord-i* черезъ промежуточную форму կվարտօ *kvart-i*, сохраненную по сообщенію А. Г. Шанидзе въ тушинскомъ говорѣ груз. языка, великолѣпно покрываетъ др.-г. մ-կվարտօ *m-kvart-i жаба*. Если это такъ, то գորտъ будетъ такимъ же заимствованіемъ въ армянскомъ изъ мингрельскаго, какъ ճանճ *муха* (ճանճօ, см. *Словарь*); սոխ и տաշեղ считаются персидскими заимствованіями въ армянскомъ³⁾, но опять таки вопросъ, не попали ли, наоборотъ, эти слова изъ яфетическихъ языковъ въ персидскій. Что же касается քիթ, то оно навѣрное одного корня съ м. Եօ-վօտօ и г. Եօ-կվարտօ || Եօ-կվարտօ.

Весьма мало заимствованій изъ абхазскаго и сванскаго языковъ. Какъ будто м. Յօնօւնօւն *кума* отъ сванскаго глагола կօւնօւնօւն *крестить*, кромѣ того изъ сванскаго заимствованы префиксы օւ- օւ- (§ 128).

Гораздо больше вліянія на мингрельскій оказалъ и понынѣ оказываетъ грузинскій языкъ. Достаточно бѣгло просмотра *Словаря*, чтобы увидѣть, какая масса грузинскихъ словъ усвоена мингрельскимъ⁴⁾. Кромѣ лексики грузинскій оказалъ вліяніе и на мингрельскую морфологию. Изъ грузинскаго заимствованы: Дат. картскій падежъ (§ 18,d), III-я пор. дѣйст. залога съ

1) Терминъ „армянскій“ нами употребленъ для удобства въ смыслѣ родовомъ, а не въ смыслѣ одного изъ двухъ языковъ Арменіи, какъ его съ извѣстнаго времени употребляютъ Н. Я. Марръ (см. *Грамматика чанскаго языка*, стр. X).

2) Hübschmann, *Armenische Grammatik*, p. 437.

3) *ibid.*, pp. 238, 251.

4) Надо, конечно, исключить изъ этого числа тѣ немногія грузинскія слова, которыя попали въ *Словарь* въ виду помѣщенія въ *Хрестоматіи* одного мингрельско-грузинскаго стихотворенія (стр. 109, № II). Эти слова въ *Словарь* сопровождаются ссылкой на данное стихотвореніе.

характеромъ з (§ 69,с), IV-я пор. стр. залога съ характеромъ з (§ 80,с), з е-классъ (§ 73,с). Это и не удивительно: мингрельцы послѣ уничтоженія Лазикъ, объединявшей ихъ съ чанами, стояли и стоятъ, начиная съ VIII-го вѣка по Р. Х., въ отношеніи къ грузинамъ (картамъ) въ болѣе тѣсной политически-культурной связи, чѣмъ другія родственныя племена. Правда, политическая связь Мингрелии съ грузинскимъ царствомъ часто нарушалась, и Мингрелия образовывала самостоятельное княжество, но культурная связь оставалась непрерывной. Грузинскій языкъ, какъ литературно-церковный, былъ и остается во всеобщемъ употребленіи среди мингрельцевъ. Мингрельцы, въ свою очередь, давали и даютъ грузинской литературѣ не мало дѣятелей въ лицѣ переводчиковъ, проповѣдниковъ, поэтовъ, писателей и ученыхъ. Обогащая общую сокровищницу грузинскаго литературнаго языка, они вносили и вносятъ туда мингрелизмы (иверизмы). Къ такимъ иверизмамъ въ грузинскомъ, между прочимъ, относятся: 1) გ. სეზობა *вечеря, вечерня, повечеріе* отъ м. სეზი *ночь*, 2) ოზგობი *сомнѣвающийся, колеблющийся* (< г. ოზი *два м. ჭოფუა* *держати*), 3) დკადთილი, შამშთილი *свекровь, свекоръ* (ср. м. დიანთილი მუხთილი), 4) ძვლის-შინს *сновидѣніе* (см. *Словарь* подъ შინ 1), 5) შუმი *крѣпкое вино* (см. *Словарь*), 6) ხვადი *самецъ* (см. *Словарь* подъ ხად 1), 7) აჩქითი (გუგუხის-ტყალხისი, ტფილისი 1903, в. 401) *внезапный, неожиданный* (см. *Словарь* подъ ჩქ || რჩქ). Такъ что упрекъ Шотѣ, вложенный царемъ Арчиломъ въ уста царя Теймураза I, именно: რაც აქვს, ევკვას გაითქვამს, სომხური და მკერულიცა¹⁾ *ты говорилъ [въ своей поэмѣ] на всѣхъ языкахъ, даже на армянскомъ и мингрельскомъ, имѣеть иѣкоторое основаніе.*

Къ иверизмамъ надо отнести неизмѣненіе объективнаго мѣстоименнаго префикса 1-го лица по числамъ въ древнегрузинскомъ и согласованіе сказуемаго въ числѣ съ дополненіемъ, напр., გ. ში-წყაღე-ბ *помылуй насъ* вм. ვპი-წყაღე (ср. §§ 44, 88, 143).

1) *ახვალისი, ქუთაისი* 1888, стр. 17,4 снизу.

Характерныя особенности мингрельскаго сравнительно съ грузинскимъ.

Въ фонетикѣ мингрельскій обнаруживаетъ свои особенности (§§ 2—7).

Въ нѣкоторыхъ частяхъ морфологіи мингрельскій разнообразіе и богаче грузинскаго: 1) рядомъ съ заимствованными изъ грузинскаго нѣкоторыми этимологическими категоріями (см. стр. XX—XXI) мингрельскій удержалъ и свои собственныя, 2) имѣетъ уравнительную форму прилагательныхъ (§ 32), 3) въ употребленіи субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ проявляетъ сравнительно съ грузинскимъ съ одной стороны разнообразіе, а съ другой—однообразіе (§§ 67, 87), 4) чаще употребляетъ форму возможности въ глаголахъ (§ 98), 5) удержалъ прош. несовершенное и желательное отъ существительнаго глагола (§ 108) и 6) образуетъ сослагательное и желательное въ двухъ формахъ (§§ 76, 77).

Несмотря на сильное вліяніе грузинскаго, мингрельскій сохранилъ неприкосновенно свой синтаксическій строй, какъ-то: строгую выдержанность въ употребленіи Дат. мѣстоименнаго падежа (§ 132), постановку союзовъ въ концѣ предложенія (§ 150) и др.

Традиціонный взглядъ среди грузинъ и мингрельцевъ о происхожденіи мингрельскаго языка.

Объ отношеніи мингрельскаго языка къ братски родственному и лингвистически съ нимъ не болѣе какъ равноцѣнному грузинскому существуетъ нѣсколько традиціонныхъ взглядовъ среди грузинъ и мингрельцевъ. Грузины говорятъ свысока о мингрельскомъ языкѣ, называя его искаженнымъ грузинскимъ. Эту точку зрѣнія мы находимъ еще у лексикографа С. Орбелиани (XVII—XVIII вв.). Слову ქუბტულო *чириканіе* онъ даетъ, напр., слѣдующее объясненіе: მკბრელო მბუღი ლაპარაკი, გიბს წიკვთა და კაჭკაჭთა ლაპარაკი *искаженный языкъ мингрель-*

*цесъ или языкъ кедровокъ и сорджъ. Такого же мнѣнія и историкъ-географъ Вахуштъ (XVIII в.). Онъ о мингрельцахъ говоритъ слѣдующее: ჯჳთა თჳობოც ჯბ, ჳბ ჯბდჳბო ჯბთჳოცჳა есть у нихъ и свой языкъ, но тотъ же испорченный грузинскій¹⁾. Не остаются въ долгу и мингрельцы. Они, въ свою очередь, называютъ грузинскій языкъ искаженнымъ мингрельскимъ или, во всякомъ случаѣ, происшедшимъ изъ послѣдняго. Съ этимъ взглядомъ приходилось считаться еще Brosset, который справедливо называетъ его плодомъ національнаго самолюбія²⁾. Среди мингрельцевъ существуетъ и такое мнѣніе, что мингрельскій представляетъ собою нѣчто среднее между чанскимъ и сванскимъ языками: одинъ сванъ—говоритъ преданіе—женится на чанкѣ; супруги долго не понимали другъ друга; наконецъ они выработали новый языкъ, похожій и на чанскій, и на сванскій, на которомъ и стали говорить ихъ потомки, т. е. мингрельцы. Это преданіе, хотя и невѣрно представляетъ генетическую связь между мингрельскимъ и родственными языками, интересно въ томъ отношеніи, что изъ исторіи мы знаемъ о существованіи мѣшанаго племени изъ сваповъ и коаховъ, *Σεβανόχολοι* по Птолемию³⁾.*

Очеркъ литературы предмета.

Первое мѣсто по времени записи мингрельскихъ словъ и фразъ принадлежитъ турецкому путешественнику Эвлия-Челеби (№ 26⁴⁾), писавшему въ 70—80 годахъ XVII столѣтія.

Челеби одну страницу своего труда удѣляетъ мингрельскому языку. Онъ приводитъ числительныя до одиннадцати (причемъ *одиннадцать* въ формѣ *ჯბთოცოთ* вм. *ჯობაჯბო*), десятка три другихъ словъ и нѣсколько фразъ, но все въ искаженномъ

1) M. Brosset, *Description géographique de la Géorgie*, p. 404.

2) *Voyage archéol.*, Rapp. VII, p. 69.

3) Латышевъ, ц. с., стр. 289.

4) См. *Списокъ работъ...* стр. XXX—XXXIII.

видѣ, въ чемъ виновны отчасти и издатели. Такъ, названіе *хлбъ* напечатано сперва *کوبال*, потомъ *کوبال*, наконецъ *کوباک*, изъ коихъ лишь средняя форма, если прибавимъ гласный исходъ *о*, отсѣченный на турецкій ладъ, воспроизводитъ правильную мингрельскую форму *ჭობლო*. Трудно допустить, что такое разноеобразіе восходитъ къ самому автору; оно вѣроятнѣе возникло при изданіи труда.

Въ XVII-мъ же столѣтіи писали католическій миссіонеръ въ Мингреліи Арканджело Ламберти (№ 30) и извѣстный путешественникъ Chardin (№ 4), но у нихъ мингрельскія слова попадаютъ лишь случайно, при описаніи тѣхъ или иныхъ мингрельскихъ обычаевъ, а языкъ самъ по себѣ ихъ не интересовалъ.

У грузинскаго лексикографа Орбелиани (XVII—XVIII вв., № 16) встрѣчаются мингрельскія слова, болышею частью, безъ указанія на ихъ происхожденіе, но иногда, какъ, напр., при объясненіи слова *ჭობლო*, онъ прямо говоритъ, что это — *стѣ по-мингрельски*. Güldenstädt (№ 3) въ 70 гг. XVIII столѣтія, во время своихъ путешествій по Россіи и Кавказу, составилъ сравнительный словарчикъ изъ грузинскихъ (*kartuelisch*), мингрельскихъ и сванскихъ словъ въ латинской транскрипціи и съ нѣмецкимъ переводомъ. Трудъ весьма слабый; достаточно указать для примѣра нѣсколько мингрельскихъ словъ: 1) *ჭობლო* что? по Güldenstädt'у, на самомъ дѣлѣ *ჭობლო* чего хочешь? 2) *ჭობლო* корова, на самомъ дѣлѣ *хлбъ*, 3) *ჭობლო* *хлбъ*, на самомъ дѣлѣ *кушай* и т. п. Еще раньше рукописью Güldenstädt'а воспользовались Палласъ (№ 1) и Янкевичъ де Міріево (№ 2) для своихъ словарей, куда и проникли всѣ ея погрѣшности. Klaproth, путешествовавшій по Кавказу, въ частности по Грузіи, въ нѣсколькихъ своихъ трудахъ (№№ 5, 6, 7) касается и мингрельскаго языка, но и его работы страдаютъ всѣми недостатками предшественниковъ. Самое цѣнное, что есть въ его работахъ, это—попадающіяся въ записанныхъ имъ фразахъ полныя формы 3-го лица ед. ч. стр. залога, какъ, напр.,

ბჟბ (№ 6, стр. 157), нынѣ появляющіяся только при извѣстныхъ условіяхъ (см. § 103,а).

G. Rosen (№ 10,2) пошелъ дальше: онъ впервые попытался дать грамматическій очеркъ мингрельскаго языка. Хотя нынѣ эта грамматика имѣетъ лишь историческое значеніе, но для своего времени ее надо считать довольно удачною. Въ этой же работѣ Rosen, самъ раньше примѣнявшій къ лазскому (чанскому) языку арабскій алфавитъ, отдаетъ предпочтеніе грузинскому алфавиту какъ самому совершенному для передачи звуковъ кавказскихъ языковъ: Ich bediene mich — говоритъ онъ — hier und weiter des Georgischen Alphabets als des vollständigsten für die Laute der Kaukasischen Sprachen (р. 48). Brosset (№ 11) послѣ введенія (рр. 68—72), гдѣ говорится объ отношеніи мингрельскаго къ грузинскому, приводитъ списокъ мингрельскихъ словъ (рр. 72—78) и, сопоставляя ихъ съ грузинскими, даетъ первый опытъ сравнительной фонетики этихъ языковъ, чему впоследствии было посвящено спеціальное изслѣдованіе проф. Цагарели. Далѣе Brosset приводитъ мингрельскія фразы (рр. 78—83) и рассказъ (рр. 83—85). Мингрельскія слова не всегда переданы правильно. Однако, нѣкоторыя формы словъ, нынѣ въ мингрельскомъ не встрѣчающіяся или еще не открытыя, ввиду ихъ закономѣрнаго соотвѣтствія грузинскимъ эквивалентамъ, напр., ზადო бровъ вм. нынѣшняго ჳადო (г. ჳადო), нами отмѣчены въ *Словарь*. Въ 1866—1867 на мингрельскомъ языкѣ грузинскими буквами появились *Правила* (№ 12), касавшіяся выпешшихъ изъ крѣпостной зависимости крестьянъ въ Мингрелію. Хотя эти *Правила* — переводъ съ русскаго, переводъ не всегда удачный, но въ нихъ гораздо больше подлиннаго мингрельскаго матеріала, чѣмъ во всѣхъ предыдущихъ работахъ. Въ нихъ же на лицо суффиксъ 3-го лица стр. залога звукъ б, напр., დამ ჳადოღო ბჟბ вм. დამ ჳადოღო ბჟ.

Эпоху въ изученіи мингрельскаго языка составляютъ работы проф. Цагарели (№ 15). Въ своихъ *Мингрельскихъ этюдахъ* онъ впервые далъ намъ образцы мингрельскаго народнаго

творчества (сказки, пѣсни, пословицы, загадки). Онъ же, записывая мингрельскіе тексты грузинскимъ алфавитомъ, впервые ввелъ знаки *բ, զ* для передачи специально мингрельскихъ звуковъ. Вторая часть *Этюдозъ* содержитъ опытъ фонетики мингрельскаго языка. Тутъ много точныхъ наблюдений надъ звуковымъ характеромъ мингрельскаго языка, хотя попадаются иногда неправильныя соображенія и недосмотры. Цагарели намѣревался и дальше работать въ области мингрельскаго языка, но создавшееся вокругъ его чисто научныхъ работъ положеніе, ничего общаго съ научными изысканіями не имѣвшее, заставило его бросить дальнѣйшую работу.

Послѣ Цагарели во главѣ собранія мингр. лингвистическаго матеріала стало Управленіе Кавказскаго Учебнаго Округа. Въ его изданіяхъ (№№ 20, 21, 22, 23, 29, 31, 32, 33, 34) собрано много лингвистическаго матеріала, записаннаго на мѣстахъ, болѣею частью, сельскими учителями. Но почему-то въ этихъ изданіяхъ мингрельскіе тексты стали записывать не грузинскимъ алфавитомъ, какъ съ успѣхомъ писали Rosen, Brosset и Цагарели, а русскимъ, не удовлетворяющимъ въ данномъ случаѣ ни научнымъ требованіямъ, ни практическимъ. Между прочимъ неудобствомъ этого письма объясняется встрѣчающаяся въ этихъ изданіяхъ масса опечатокъ. Поэтому понятно то недовѣріе, съ какимъ была встрѣчена мѣстнымъ населеніемъ отпечатанная такимъ образомъ *Мингрельская азбука* (№ 29) въ качествѣ руководства въ мингрельскихъ школахъ.

Трудъ Egerkert'a (№ 24) въ части, касающейся мингрельскаго языка, далеко уступаетъ не только работамъ проф. Цагарели, но даже работамъ Brosset и Rosen'a¹⁾. Кстати замѣ-

1) Такъ, въ лексической части масса ошибокъ: подъ № 74 показаны, напр., какъ мингрельскія слова *ბუკვა*, *ბუკვა* *груша*, на самомъ же дѣлѣ *ბუკვა* груз. слово, *ბუკვა* хотя и мингр., но значитъ *брюква, зелень*, а *груша* по-м. *ბუკვა*; № 76 *ბუკვა*, *ბუკვა*, *ბუკვა* *лукъ (дука)*, въ то время какъ лишь *ბუკვა* значитъ *лукъ*, а *ბუკვა*—*струла*, *ბუკვა*—*поле*; № 83 *ბუკვა* рядомъ съ *ბუკვა*(?) *буковое дерево*, въ качествѣ груз. соответствія рядомъ съ *ბუკვა* выставлены непонятныя *ბუკვა*(?), *ბუკვა*(?), *ბუკვა*(??), въ послѣднемъ словѣ можно узнать совершенно

тять, и другіе языки, по крайней мѣрѣ флетическіе, разсматриваемые въ трудѣ Егскерт'а, не лучше изложены.

Въ 1895—1896 гг. П. Чарая (№ 25) написалъ на грузинскомъ языкѣ обстоятельную рецензію на работу Цагарели. Рецензентъ съ своей стороны даетъ довольно подробныя свѣдѣнія по фонетикѣ и грамматическому строю мингрельскаго языка. Ему же принадлежатъ маленькая работа словарнаго характера (№ 43). М. Г. Джанашвили въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 37) удѣляетъ мѣсто и мингрельскому языку. С. Хундадзе въ своей *Грузинской грамматикѣ* (№ 38) касается кратко и мингрельскаго языка, причемъ мингрельскій (и сванскій) ему представляется хотя и имѣющимъ особый обликъ, но въ сущности такимъ же говоромъ матери-языка, грузинскаго, какъ игилойскій, пшавскій, хевсурскій и др. Такой взглядъ на родственныя отношенія между грузинскимъ и мингрельскимъ языками несостоятеленъ и давно уже отвергнуть наукой.

По разработкѣ теоретической части вопроса о родствѣ ми-

неумѣстное здѣсь *საქმისაჲსი* *щелокъ*; № 98 *რძინაჲსი*, *რძინაჲსი* *мужъ* вм. *რძინაჲსი*; № 120 *დაძინაჲსი*, *დაძინაჲსი* *осень*, между тѣмъ какъ *დაძინაჲსი* значить *осень*; № 247 *დაზღო*, *დაზღო* *ропт*, но *დაზღო* значить *разбойникъ*; № 259 *ბუკი* груз. *ბუკი*, *ბუკი*, но *ბუკი* значить *чоба* (одежда), мингр. *ბუკი*, *ბუკი*, но послѣднее слово значить *волкъ*; № 366 *ვოსკი* *რძინაჲსი*, *დავოსკი* (р. *დავოსკი*), *თავოსკი-ხედავოსკი*, но первое слово значить *мужъ*, второе (при нашей поправкѣ)—*воробей* и лишь третье—*восковая свѣча*, но опять-таки съ поправкой *თავოსკი-ხედავოსკი*; № 492 *დაძინაჲსი* *საქმისაჲსი*, *დაძინაჲსი*, *საქმისაჲსი*, но первыя два слова значать *рабѣть*. Мы больше не выписываемъ, почти весь отдѣлъ наполненъ подобнаго рода упрямченіями, которыя возвращаютъ насъ ко временамъ Гюльденштедта и являются какимъ-то непонятнымъ ахронизмомъ въ исторіи изученія мингрельскаго языка. Также плохо обстоятъ дѣло и во второй части, въ «грамматическихъ замѣткахъ» (стр. 344—347): а) никакого суффикса *და*, какъ думаетъ Егскертъ, для образованія творит. подежа (Instrumental) не существуетъ (стр. 344), б) утверженіе, что прилагательное-сказуемое не измѣняется, какъ и прилагательное-опредѣлитель, не вѣрно (стр. 345), в) склоненіе личныхъ мѣстоименій (другія вовсе не приведены) далеко неполно, д) глагольныя парадигмы весьма незначительны и въ 9) до своихъ частей совершенно неправильны: смѣшиваются лица между собою, напр. *რეკრეტი* и 2-е л. и 3-е ед. ч., по 3-е должно быть *რეკრეტი* 2-е мн. ч. *რეკრეტის* вм. *რეკრეტის* (стр. 346); приводимое дальше сиряженіе глагола *имѣть* слогосное недоразумѣніе: *და-რე-ნი-სი*, *და-რე-ნი-სი*, *რ-ნი-სი*, *რ-ნი-სი*, *რ-ნი-სი* || *რ-ნი-სი* (стр. у насъ 17, табл. X)

грельскаго съ грузинскимъ, вообще всѣхъ яфетическихъ языковъ между собою съ одной стороны и между ними и семитическими съ другой — основными являются работы академика Н. Я. Марра (№№ 39, 42, 48).

Появившаяся недавно работа Th. Kluge (№ 49), касающаяся фонетики и морфологии (за исключеніемъ глаголовъ) мингрельскаго языка, страдаетъ недостатками вышеразобраннаго труда Егскерт'а¹⁾.

Предлежащая моя работа представляетъ первую попытку дать полный очеркъ *Грамматики мингрельскаго языка съ хрестоматіею и словаремъ*. Работа въ основѣ своей описательная. Встрѣчающіеся въ ней экскурсы въ область сравнительно-исторической грамматики имѣютъ въ данномъ случаѣ второстепенное значеніе. Не мнѣ судить, насколько попытка моя удалась. Что она не безъ дефектовъ, я самъ это сознаю. Но быть можетъ обширность труда и сравнительно короткое время его выполненія послужатъ тому нѣкоторымъ оправданіемъ.

Мингрельскимъ языкомъ занимаюсь съ 1909 г. Въ этомъ году я, будучи студентомъ III-го курса, впервые былъ командированъ факультетомъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго университета на лѣтнее вакаціонное время въ Мингрелію для изученія и изслѣдованія мингрельскаго языка. Въ слѣдующемъ году, командированный опять факультетомъ съ той же цѣлью, я получилъ вмѣстѣ съ тѣмъ командировку отъ Императорской Академіи Наукъ въ Русскій Лазистанъ для собранія дополнительныхъ о чанскомъ языкѣ свѣдѣній²⁾. Въ слѣдующемъ 1911 г., по окончаніи университета, я былъ командированъ Академіею Наукъ въ Мингрелію для продолженія занятій по мингрельскому языку и, наконецъ, въ 1912 г. я получилъ командировку туда же отъ Императорскаго Русскаго

1) См. мою подробную рецензію на работу г. Kluge въ З. В. О., т. XXII, стр. 239—246.

2) См. Г. Кипшидзе, *Дополнительныя свѣдѣнія о чанскомъ языкѣ*, С.-Пб., 1911.

Географическаго Общества. Пробыль я въ Мингрелии въ общей сложности около 6 мѣсяцевъ; я побывалъ въ разныхъ уголкахъ Мингрелии, встрѣчая всюду радушный пріемъ. Нижепоименованныя лица въ особенности содѣйствовали мнѣ въ моихъ занятіяхъ: въ с. Нагалеви—смотритель училища А. С. Сулава, учитель Г. Цхакая, аптекари братья Ѳ. и А. Г. Квирая, Г. Габисонія; учитель М. Сурмава въ с. Сархицо; товарищъ мой по Кутаисской духовной семинаріи и Петербургскому университету К. Чантурая и дядя его іеромонахъ о. Антошій (въ монастырѣ Нахаребово); священникъ о. М. Векуа и сынъ его, товарищъ мой по Кутаисской семинаріи, филологъ Вл. Векуа; товарищъ мой по Петербургскому университету кн. Илья Дадіани; въ Джварѣ—свящ. О. Зосимъ Чантурія, Ал. Д. Пирцхалава и Мурза Акобія; въ Зугдидѣ—учитель Ѳ. М. Ашордія, судебный приставъ Н. Беридзе и кн. Д. З. Чхотуа; въ с. Цаишѣ—благоч. свящ. о. Виссаріонъ Тодуа, І. М. Меунаргія; свящ. о. Николай Чедія въ с. Чубурихинджѣ; П. Г. Чарая; въ Илорѣ (въ Самурзакано)—священники о. о. К. Маджганадзе, К. Хелая и учитель Г. А. Кавтарадзе; священникъ Потійскаго кафедральнаго собора о. Георгій Гегечкори и учитель В. Гегечкори.

Въ Петербургѣ при разработкѣ матеріаловъ и чтеніи корректуръ мингрельскихъ текстовъ мнѣ помогали друзья мои студентъ Петербургскаго университета кн. Шота П. Дадіани и студ. Психоневрологическаго института Владимиръ Г. Гегечкори. Больше всѣхъ послѣднему обязанъ я за постоянное содѣйствіе въ моихъ работахъ какъ въ Петербургѣ, такъ и въ Мингрелии.

Считаю пріятнымъ для себя долгомъ выразить глубокую благодарность вышепоименованнымъ ученымъ учрежденіямъ и лицамъ, равно и всѣмъ, оказавшимъ мнѣ какое-либо содѣйствіе какъ при изученіи мингрельскаго языка, такъ и при печатаніи настоящаго труда.

І. Кипшидзе.

Петербургъ, 14 апрѣля 1914 г.

Списокъ работъ къ очерку литературы предмета.¹⁾

1. П. С. Палласъ, *Сравнительные словари осязъ языковъ и нарчій, собранные десницею Всевысочайшей Особы*, чч. I—II, С.-Петербургъ 1787—1789.

2. О. Янкевичъ де Міріево, *Сравнительный словарь осязъ языковъ и нарчій, по азбучному порядку расположенный*, чч. I—IV, С.-Петербургъ 1790—1791.

3. D. Johann Anton Gùldenstädt, *Reisen durch Russland und im Caucasischen Gebürge*, herausgegeben von P. S. Pallas, St.-Petersburg, Th. I, pp. 411—414, 1787, Th. II, pp. 496—504, 1791.

4. Chardin = *Voyages du Chevalier Chardin, en Perse, et autres lieux de l'Orient*, nouvelle édition par L. Langlès, Paris 1811, t. I, p. 349,з.

5. J. Klaproth, 1) *Reise in den Kaukasus und nach Georgien unternommen in den Jahren 1807—1808...* t. II, pp. 15—18, Halle und Berlin 1814, 2) *Anhang zur Reise...*, pp. 267—270.

6. J. Klaproth, *Détails sur le dialecte géorgien usité en Mingrelie*, Journal asiatique 1829 février, pp. 154—161.

7. J. Klaproth, *Asia Polyglotta*, zweite Auflage, Paris 1831, pp. 109—124.

8. Brosset, *Chronique géorgienne*, Paris 1831, pp. 135—144.

9. Вахуштъ = დეოდრაჭიელი აღწერა საქართველოსა და ტონიშვილის ვახუშტის მიერ, მის ნამდვლზე დაბეჭდილი აკადემიკის ბროსეტისგან *Description géographique de la Géorgie, par le tsarévitch Wakhoucht, publiée d'après l'original autographe, par M. Brosset. S.-Pét. 1842.*

10. Rosen = Dr. Georg Rosen, 1) *Über die Sprache der Lazen*, pp. 11, 29—37, Berlin 1845, 2) *Ossetische Sprachlehre nebst einer Abhandlung über das Mingrelische, Swanische und Abchasische*, pp. 45—57, Berlin 1846 (=Philologische und hi-

1) Расположенъ по годамъ изданій сочиненій.

storische Abhandlungen der Königlichcn Akademie der Wissenschaften zu Berlin, aus dem Jahre 1845, Berlin 1847 pp. 405—417).

11. В=М. Brosset, *Voyage archéologique en Transcaucasie*, Rapp. VII, pp. 68—86, St.-Pét. 1849—1851.

12. *Дополнительныя правила о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости въ Мингреліи* (გუბანულო კახეზი სს-მბგლმობო) in folio (4), стр. 16 и *Правила о правахъ, приобретаемыхъ крестьянами, вышедшими изъ крѣпостной зависимости въ Мингреліи* in folio (1), стр. 4, 1866—1867.

13. Ал. Цагарели, *Сравнительный обзоръ морфологии иберійской группы кавказскихъ языковъ*, С.-Пб. 1872.

14. Бакр.=Дм. Бакрадзе, *Археологическое путешествіе по Гуріи и Адчаръ*, С.-Пб. 1878, стр. 162—191: *Краткій сравнительный словарь говоровъ Карталинно-Казетин, Измеретин, Гуріи, Кобуаети (Чурукъ-су) и Адчары*.

15. МЭ=Ал. Цагарели, *Мингрельскіе этюды*, вып. I: *Мингрельскіе тексты съ переводомъ и объясненіями*, вып. II: *Опытъ фонетики мингрельскаго языка*, С.-Пб. 1880.

16. Орб.= სსბ-სუგხსნ ობმკლახა, ქსოჯო ლქხოგობო.

Сава-Сулханъ Орбелиани, *Грузинскій словарь*, Тифлисъ 1884.

17. Эр.=кв. Раф. Дав. Эрнстовъ, *Краткій грузино-руско-латинскій словарь изъ трехъ естественныхъ царствъ природы*, Тифлисъ 1884.

18. Чуб.=Давидъ Чубиновъ, *Грузино-русскій словарь*, С.-Пб. 1887.

19. Реасокъ, *Original Vocabularies of Five West Caucasian Languages* (The Journal of the Royal Asiatic Society, XIX (1887), pp. 145—156).

20. Ив. Я. Петровъ, *Мингрельскіе тексты* (СМК, вып. X, стр. 253—333, 1890, вып. XVIII, стр. 59—90, 1894).

21. Хр. Гроздовъ, *Мингрельскія народныя пѣсни* (СМК, XVIII, стр. 1—58).

22. Я. Тепцовъ, *Изъ быта и върваний минирельцевъ* (ibid. отдѣлъ III, стр. 1—26).
23. Б. Г. Хорава, *Эрамъ-Хутъ и святыня джаварцевъ* (ibid., стр. 49—58).
24. Erckert, *Die Sprachen des Kaukasischen Stammes*, Wien 1895, Th. I, pp. 5—204, Th. II, pp. 339—347.
25. ზ. ჭარია (П. Чарая), მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან *Родственное отношеніе между минирельскимъ діалектомъ и грузинскимъ* (მაგბე 1895, №№ X, XII; 1896, №№ I, II).
26. Челеби = ۱۳۱۴ '۳۰۹ 'اولیا جلی سیاحتنامہسی' ایکنجی جلد, Эвлія-Челеби, *Книга путешествій*, т. II, стр. 359, 1314 = 1896.
27. თ. სახოკია (Θ. Сахокія), სამურზაყანო *Самурзакано* (მაგბე 1897, № I, отд. II, стр. 1—22), საღვქელიწადი (კალანდა) სამეგრელოში *Новый годъ въ Минирелии*, ibid., отд. II, стр. 91—110, № VI, отд. II, стр. 1—27.
28. ანტონ ქანდარია (Антоній Кандарія), სოფ. ჯუმბო *Село Джумъ* (კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33—48).
29. МА = *Минирельская азбука*, Тифлисъ 1899.
30. Ламберти = არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერის იტალიური ნათარგმნი ლექსისდრე ჭეზნისი *Арканджело Ламберти, Описание Минирелии, переводъ съ итальянскаго Александра Чюнии*, Тифлисъ 1901.
31. М. В. Глушаковъ, *Минирельскія пословицы* (СМК, вып. XXXII, отд. III, стр. 54—62, 1903).
32. I. T. Кобалия, *Изъ мѣщической Колхиды* (ibid., стр. 89—124).
33. I. C. Степановъ, *Народныя примѣты, разные способы гаданія и нѣкоторыя повѣрья минирельцевъ* (ibid., стр. 125—152).
34. М. Д. Кордзахія, *Встрѣча и празднованіе Нового года у минирельцевъ* (ibid., стр. 153—155).
35. Крещеніе = Н. Марръ, *Крещеніе армянь, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріема*, С.-Пб., 1905.

36. აკობია (Акобія), Тифлисъ 1906 (нѣскольکو стихотвореній на мингрельскомъ языкѣ).

37. მ. გ. ჯანსუგილი М. Г. Джанашвили, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, Тифлисъ 1906.

38. სიღვანს ხუნდაძე Сяловапъ Хундадзе, ქართული გრამატიკა *Грузинская грамматика*, стр. 203—214, Кутаисъ 1907.

39. OT=H. Марръ, *Основныя таблицы къ грамматикѣ древне-грузинскаго языка съ предварительнымъ сообщеніемъ о родствѣ грузинскаго языка съ семитическими*, С.-Пб. 1908.

40. Ар.=Д. И. Аракчіевъ, *Муз.-этнографическіе очерки грузинской народной музыки. Народная пѣсня Зап. Грузии (Имеретіи)*. Москва 1908, стр. 93—96.

41. К. И. Додаевъ, *Къ иверійской фонетикѣ* (СМК, вып. ХLI, отд. II, стр. 1—29, 1910).

42. H. Марръ, *Грамматика ѿанскаго (лазскаго) языка съ хрестоматією и словаремъ*, С.-Пб. 1910.

43. ვ. ჯანაია (П. Чарая), დედა-ენის ზოგიერთი სიტყვითა გარკვევა *Объясненіе нѣкоторыхъ словъ „Деда-эна“*, Кутаисъ 1910.

44. Чк.=Илья Чконія, *Грузинскій глоссарій*. С.-Пб. 1910.

45. *Грузинскія приписки* = H. Марръ, *Груз. приписки греческаго Евангелія изъ Кориндіи* (Извѣстія И. А. Н. 1911, стр. 211—240).

46. Бер.=В. Беридзе, *Грузинскій (картскій) глоссарій по имерскому и раѿинскому говорамъ*, С.-Пб. 1912.

47. П. Чарая, *Объ отношеніи абхазскаго языка къ яфетическимъ*, С.-Пб. 1912.

48. ПА=H. Марръ, *Къ вопросу о положеніи абхазскаго языка среди яфетическихъ*, С.-Пб. 1912.

49. Th. Kluge, *Beiträge zur Mingrelischen Grammatik* (Mennon, *Zeitschrift für die Kunst-und Kultur-Geschichte des Alten Orients*, 1913, т. VII, тетр. 1/2, стр. 46—63).

О составѣ *Хрестоматіи мингрельскаго языка.*

Въ *Хрестоматіи* помимо текстовъ, записанныхъ лично мною или другими лицами по моей просьбѣ, собраны по возможности и всѣ напечатанные раньше оригинальные мингрельскіе тексты, составившіе приблизительно $\frac{2}{3}$ всей *Хрестоматіи*. Откуда какой текстъ взятъ, указывается въ *Оглавленіи* книги¹⁾. Тексты перепечатаны почти безъ измѣненій, устранены лишь явныя несообразности и многочисленныя опечатки. Что касается переведенныхъ на мингрельскій языкъ текстовъ, какъ евангельскія притчи у проф. Цагарели (МЭ, I, стр. 87—97) или разные дѣтскіе рассказы въ *Мингрельской азбукѣ*, то они въ *Хрестоматію* не вошли, за исключеніемъ довольно свободно переведенныхъ въ стихахъ шести басенъ, но для *Словаря* всѣ тексты использованы. Помѣщая здѣсь, какъ дополненіе къ *Хрестоматіи*, тѣ мелкіе тексты, которые за отпечатаніемъ *Хрестоматіи* пришлось внести лишь въ *Словарь*:

1. ღეს (ღეჯის) ქამუნა ვოგოდუა დო ხვინდის სრუტეა (см. ქამუნა).
2. ვიოტი ვაჰ მახკვლი, უხონუროთ მახკვლი (см. მს-მს-კვლი).
3. ჩე ხეშ ხეშ ხე-ხეთ ცაშს (ხაშს) (см. ხეშ).

Поясненія къ нѣкоторымъ пѣснямъ *Хрестоматіи*.

Пѣсня № IX высмѣиваетъ *отыскивающихъ дворянское достоинство*: еще недавно многіе въ Мингрели стали добиваться

1) Сказка № IX, хотя и записана въ зугдидскомъ уѣздѣ, мною отнесена къ текстамъ сенакскаго говора по своимъ особенностямъ, а пѣсни № XXXI. 1, записанная въ сенакскомъ у., отнесена къ текстамъ самурзакано-зугдидскаго говора. Или сказители были не изъ тѣхъ мѣстностей, гдѣ съ ихъ словъ записаны тексты, или же записавшіе передѣляли тексты сообразно особенностямъ своего говора. При текстахъ, записанныхъ проф. Цагарели, нѣтъ точныхъ указаній, какой текстъ гдѣ записанъ, и распределеніе ихъ по говорамъ всецѣло принадлежитъ мнѣ, что, конечно, не можетъ быть безусловно вѣрнымъ. Варианты и мелкіе тексты обоихъ говоровъ сгруппированы вмѣстѣ.

дворянскаго достоинства, не имѣя на то надлежащихъ документовъ. Это стремленіе нашло себѣ искуснаго воплотителя въ лицѣ нѣкоего Ашордія, который, поддѣлывая документы, жаловалъ дворянствомъ желающихъ, пока дѣло не дошло до суда, и „ашордіевскому дворянству“ не былъ положенъ конецъ.

Поясненія къ пѣснѣ № XIV см. *Словарь* подъ *აშორი*. Пѣсня № XV „осмѣиваетъ абхазцевъ, потерпѣвшихъ поражение въ какой то битвѣ съ «грузинами», т. е. съ имеретинами“ (МЭ, I, 80). Пѣсня № XVII высмѣиваетъ мингрельцевъ разныхъ уголковъ и лечхумцевъ, указывая на ихъ недостатки, происходящіе либо отъ рода ихъ занятій, либо отъ окружающей ихъ природы; напр., про хоргинцевъ говорится, что они „вѣрона сдѣлали каплуномъ“, чѣмъ дѣлается намекъ на недостатокъ въ дер. Хоргѣ домашнихъ птицъ, что вызывается заболѣваемостью куръ въ данномъ мѣстѣ лихорадкой (МЭ, I, 77). Историческая пѣсня № XX, по мнѣнію проф. Цагарели, намекаетъ на борьбу между сыновьями владѣтеля Мингрелии Каціи Дадіани († 1788) Григоріемъ и Манучаромъ изъ-за владѣтельскаго званія. Манучаръ въ пѣснѣ названъ „человѣкомъ Джоѳоріа“ за то, что, какъ рассказываютъ, кн. Джоѳорія Дгебуадзе руководилъ и орудовалъ имъ въ возникшихъ изъ-за владѣтельскаго званія смутахъ. Несмотря на поддержку кандидатуры слабаго Манучара царемъ имеретинскимъ Давидомъ, онъ долженъ былъ, въ концѣ концовъ, покориться своему брату Григорію (МЭ, I, 76).

№ XXX, 6 намекаетъ на сборщикомъ свѣчной подати въ имѣніяхъ Мартвильскаго монастыря (МЭ, I, 70).

Въ поясненіе № XXXIV *Мать и дочь* „рассказываютъ, что когда-то самурзаканскій помѣщикъ пріѣхалъ сватать дочь у мингрельскаго помѣщика; но въ жениха влюбилась теща, которая заперла въ комнатѣ дочь, а сама убѣжала съ женихомъ въ Абхазію. Настоящая пѣсня—это плачъ заточенной невѣсты, тщетно умоляющей жениха объ освобожденіи“ (МЭ, I, 69).

Пѣсня № XLI будто-бы намекаетъ на одинъ изъ эпизодовъ

крестьянскаго возстанія въ Мингрелии въ 1857 г. (СМК, вып. XVIII, 17).

Поясненія къ иѣснѣ № XLIII см. въ *Словарь* подъ სესთთ.

Поясненія къ иѣснѣ № XLVI, 3 см. въ *Словарь* подъ სწამ-ბუტუ.

Указанія и дополненія къ *Мингрельско-русскому Словарю*.

При пользованіи *Словаремъ* нужно имѣть въ виду, что слова въ немъ расположены по главнымъ, зыждительнымъ основамъ, подъ которыми, какъ въ гнѣздѣ, сгруппированы всѣ коренныя и производныя слова. Поэтому прежде всего требуется знакомство съ предлогами (§§ 119, 120) и разными префиксами, въ именахъ (§§ 128) и глаголахъ (§ 44), съ нарощеніями (§ 3, f), равно какъ съ характерами породъ (§§ 69, 80). Такъ, напр., სს-სთქლი, მკ-სს-სთქლე помѣщены подъ სსთ или სთ; სს-სლღღქნი подъ ღღს, а этотъ послѣдній подъ ღ, такъ какъ формы коренныхъ глаголовъ (§ 62) часто сгруппированы подъ однимъ или двумя первыми коренными согласными, какъ, напр., формы отъ ზსღს *мъситъ* помѣщены подъ ზ, отъ თქეძს *кончатъ* — подъ თ, отъ წთუღს *дѣлать* — подъ წთ или წთუ и т. п.

Составныя слова въ родѣ თთ-ზემს, თთ-სქრო, თთ-ცაღი, თთ-ჟგურს, მუ-ზემს, მუ-სსიი помѣщены подъ вторыми составными частями, т. е. подъ ზემს, სქრო, ცაღი и т. п.

Въ *Словарь* вошло не мало этнографическаго матеріала въ связи съ объясненіемъ названій божествъ:

სხთასი	ნირსი
ბორსი	სათერს
გაძიგის (стр. 374)	სათურსსს
კაპუნის	სერსი
მესევი	ორთა
მირსი	ჟგურსუგს (стр. 262).

Подъ слѣдующими словами приведены описанія разныхъ вѣрованій, сказаній, преданій, обычаевъ и празднествъ:

აღანურობა-მაღანურობა	კუჩხს
არამ-ხუტუ	კუჩხისი ობირეში (სტრ. 324)
ბარბალობა	ღის
ბომბუს-სიღი	მირდი, მირდი (подъ рд 1)
ბორზალი	ახვამური (სტრ. 402)
ბუა 2	ზაზა 1
კახარჭალაუა (სტრ. 398)	ტობა
ქლახე	ტუპობა
ქღის 2	ჩინილაკი
ქრტი	წულიძი
თუთაშხ (სტრ. 229)	ჭეჭეთობა
ივანის	ხე-ხუნჯობა (სტრ. 409).
კირე-კარე	

Къ тუხარიკი (რ. თახარიკი) ближе стоитъ др.-г. тухარიки (ეის-რამისი, სტრ. 45,17; 270,4-5 снизу). Къ значенію слова რაკაში надо добавить: колдунъ, волшебникъ. Пропущены слова: აქილე сюда, по сю сторону, ვიქილე || იქილე туда, по ту сторону, არღი (<არღიღი) вт см. არღიღი, ჭეჭერი || ჭეჯი см. ჭე 1.

Сокращения и условные знаки.

Большинство сокращеній понятнo само собою. Объяснимъ лишь нѣкоторыя изъ нихъ:

ახ. = ახაზსკი	др.-გრ. = დრენე-გრუზინსკი
აორ. = აორსტ	з. = ზუგდიდ. = ზუგდიდსკი
არბ. = არაბსკი	кут. = კუთაისსკი
არმ. = არმენსკი	карт. = კარტსკი
б. = ბიტი	лечх. = ლეჩხუმსკი
бат. = ბატუმსკი	м. = მთგრელსკი
г. = გრუზინსკი	озург. = ოზურგეტსკი
გრ. = გრამატიკა	п. = პერსიდსკი
греч. = გრეჩესკი	р. = რჭკა
гур.-ачар. = გურიისკო-აჩარსკი	р. = რუს. = რუსსკი
дат. отн. = დატელნოე ოტნოшеніе	рач. = რაჩინსკი

род. отн. = родительное отноше- ніе	св. = сванскій
с. = сел. = село	ср. ст. = сравнительная степень
с. = сен. = сенакскій	т. = турецкій
св. = святой	у. = уѣздъ
	џ. = џан. = џанскій

Условныя сокращенія авторовъ, сочиненій и журналовъ:

Ар. см. <i>Списокъ работъ</i> ...	№ 40.
В » » »	№ 11.
Бер. » » »	№ 46.
Грузинскія прѣписки »	№ 45.
Крещеніе » »	№ 35.
МА » » »	№ 29.
МЭ » » »	№ 15.
Орб. » » »	№ 16.
ПА » » »	№ 48.
ОТ » » »	№ 39.
Чк. » » »	№ 44.
Чуб. » » »	№ 18.
Эр. » » »	№ 17.

ЖМНП = Ж. М. Н. Просв. = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія.

ЗВО = З. В. О. = З. В. О. И. Р. А. О. = Записки Восточнаго Отдѣленія Имп. Русск. Археологическаго Общества.

И. И. А. Н. = Изв. И. А. Н. = Извѣстія Имп. Академіи Наукъ.

И. К. О. И. Р. Г. О. = Извѣстія Кавказскаго Отдѣла Имп. Русскаго Географическаго Общества.

ქრუბული = груз. журналъ „Кребули“ (сборникъ), Тифлисъ.

მოამბე = » » „Моамбэ“ (вѣстникъ), Тифлисъ.

СМК = Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племень Кавказа, Тифлисъ.

ТР = Т.Р. = Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологіи, С.-Пб. (№ 5 Изданій факультета Восточныхъ языковъ).

Объ условныхъ обозначеніяхъ говоровъ и подговоровъ мингрельскаго языка MZ, S, bm, ц см. выше стр. XVIII—XIX.

Другіе условные знаки:

- > означаетъ „пзмѣняется, переходить въ“...
- < „ „ „происходить, получается изъ“...
- * указываетъ, что форма возстановлена.
- || „ „ на параллельную форму.
- ГГ „ „ , что звукъ не постояненъ.
- « » „ „ въ *Словарь* указываютъ, что эти слова мною не провѣрены.

Замѣченныя опечатки.

Въ *Хрестоматіи* —

Страницы:	Строки:	Напечатано:	Слѣдуетъ:
16	23	ხქორცა	ხხორცა
24	17	რაკეძაშ	რკეძაშ
28	27	ვე შააწუინუ	ვ' ეშააწუინუ
43	13	ტიჩქუნივეე	ტიჩქუნივეე
51	26	კითხუ	კითხუ
55	14	ნი	ნი,
57	8	ონჯუა-ონჯუსუ	ონჯუა-ონჯუსუ
79	25	ხოლაშ	ხოლოშ
99	1	ქიმე რთუ	ქიმერთუ
109	11	შარა	ვარა
111	9	მირტვილი	მარტვილი
134	11	მორცდინი	მორცდრინი

Въ 9 начальныхъ листахъ, кромѣ того, по недосмотру окончаніе 3-го л. стр. з. б отнесено къ слѣдующимъ за нимъ союзамъ და и დო: უღუ ნდა ვმ. უღუნ და (или უღუნუ და), რე ნდო-ვმ. რუნ დო (რუნუ დო) и др.

Въ *Словарь* —

Стран.:	Столб.:	Строки:	Напечатано:	Слѣдуетъ:
232	2	24	род. падъ	род. пад.
280	2	14	ظلم	ظلم
282	1	13	морозъ Мороз- донъ, <i>имя</i>	морозъ Мороз- дона, <i>жен. имя</i>
294	1	5	стр. 3.	стр. 3.

Грамматика мингрельскаго (иверскаго) языка.

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ.

О письмѣ и звукахъ.

§ 1. Алфавитъ. Мингрельскій языкъ принадлежитъ къ тубал-каинской группѣ яфетической вѣтви языковъ (см. *Предисловіе*). Невзвѣстно, была ли когда-либо письменность или литература на мингрельскомъ языкѣ. Съ древнѣйшихъ временъ мингрельцы, подобно чанамъ и сванамъ, пользовались и нынѣ пользуются братски родственнымъ съ мингрельскимъ грузинскимъ языкомъ, какъ литературно-церковно-письменнымъ. Грузинскій же алфавитъ, съ добавленіемъ двухъ послѣднихъ буквъ для обозначенія специально мингрельскихъ звуковъ (см. табл. I), въ совершенствѣ передаетъ въ письмѣ всѣ свойственныя мингрельскому языковому мышленію звуковыя представленія (фонемы), являясь въ этомъ дѣлѣ незамѣнимымъ никакимъ другимъ алфавитомъ.

Грузины пишутъ и читаютъ отъ лѣвой руки къ правой, и въ военномъ письмѣ нѣтъ у нихъ особыхъ начертаній для заглавныхъ буквъ.

Таблица I.

Мингрельскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военного письма.

Начертанія.

	Названія буквъ.	Круглое (печатное).	Скоросное.	Русскія со-отвѣтствія 1).	Аналитиче-ская тран-скрипція.
1.	ახ	ა	ა, ა	а	а
2.	ბახ	ბ	ბ	б	б
3.	გახ	გ	გ	г	გ
4.	დახ	დ	დ	д	d
5.	ეახ	ე	ე	э	e
6.	ვახ	ვ	ვ	в	v
7.	ზახ	ზ	ზ	з	z(≠)
8.	თახ	თ	თ	-[ტ]	ფ
9.	იახ	ი	ი	я	i
10.	კახ	კ	კ	к	k
11.	ლახ	ლ	ლ	ль	l
12.	მახ	მ	მ	м	m
13.	ნახ	ნ	ნ	н	n
14.	ოახ	ო	ო	й	y
15.	პახ	პ	პ	о	o
16.	ჰახ	ჰ	ჰ	п	p
17.	რახ	რ	რ	ж	j(≠)
18.	სახ	ს	ს	р	r

1) Когда въ русскомъ алфавитѣ нѣтъ точныхъ соответствій, вводится условная транскрипція въ прямыхъ скобкахъ.

Начертанія.

	Названія буквъ.	Круглое (печатное)	Скорписное.	Русскія со- отвѣствія.	Аналитиче- ская тран- скрипція.
19.	ԵՅԵ	Ե	Ե	е	э
20.	ՕՅՕ	Օ	Օ	т	і
21.	ՅՁ	Յ	Յ	-[v]	w
22.	ՊԵ	Պ	Պ	у	и
23.	ՕԿՕ	Օ	Օ	-[ú]	ф
24.	ՔԵԵ	Ք	Ք	-[k̄]	q
25.	ՋԵԵ	Ջ	Ջ	-[r̄]	ǰ
26.	ՄԵԵ	Մ	Մ	-[k]	k
27.	ՍՈՆ	Ս	Ս	ш	ш(→)
28.	ԲՈՆ	Բ	Բ	ч	ч
29.	ՇՅՇ	Շ	Շ	ц	ц
30.	ԺՈՋ	Ժ	Ժ	-[ʒ=ʒz]	ḍ
31.	ՎՈՎ	Վ	Վ	-[ú]	t
32.	ՔԿՔ	Ք	Ք	-[q̄]	ʈ
33.	ԽԵԵ	Խ	Խ	x	χ
34.	ՉԿՉ	Չ	Չ	-[q=дж]	ḍ
35.	ՉԻՉ	Չ	Չ	-[h]	h(→)
36.	ՉԼՈՅՉ	Չ	Չ	-[ʎ]	ç(→)
37.	—	Չ	Չ	ы	э

Изъ этихъ 37 буквъ пять э, у, о, ы, у обозначаютъ гласные звуки, одна э—полугласный, двѣ э, э—гласно-согласные звуки, а остальные 29—согласные.

Таблица II.

§ 2. Согласные.

СОГЛАСНЫЕ.				Губные.		ЯЗЫЧНЫЕ.				Гортанные.		
						Переднеязычные.		Средне-яз.	Заднеяз.			
				Губно-губн.	Губно-зубн.	Зубные.	Альвеолярные.					
Шумные.	Привуемые (щелковые).	Взрывные (смычные).	Глухие.	Простые	ϕ		ϕ			δ		
			Придыхат.	ϕ		ϕ			δ			
			Сложные			ϕ	ϕ			δ		
		Звонкие.	Простые	δ		ϕ			δ		δ	
			Сложные			δ	ϕ				δ	
			Простые			ϕ	δ					
	Приглушенные (щелковые).	Глухие.	Простые			ϕ	δ				ϕ	
			Сложные			ϕ	ϕ			ϕ		
			Простые			ϕ	δ					
		Звонкие.	Простые		δ	ϕ	δ					ϕ
			Сложные								ϕ	
			Простые								ϕ	
Соворные.				δ	ϕ			ϕ				
	Носовые.					ϕ			ϕ			
	Плавные.					ϕ	ϕ					

Среди этих согласных слабыми являются ν , ϕ , δ , γ (такъ наз. сибиллянты), β , ρ , ϵ , ζ (спиранты) и всѣ сонорные, иногда и γ (δ , δ , ϕ , § 61, прим.). Сложные (аффрикаты) разсматриваются: $\nu < \phi + \nu$, $\delta < \rho + \phi$, $\phi < \omega + \nu$, $\delta < \phi + \delta$, $\gamma < \rho + \gamma$, $\nu < \omega + \delta$, $\gamma < \delta + \beta$, $\nu < \delta + \beta$, $\rho < \delta + \epsilon$. Въ произношеніи эта сложность, однако, не удерживается, и каждый аффрикатъ произносится какъ одинъ цѣльный, самостоятельный звукъ, но отнюдь не въ родѣ греч. ξ или русск. ψ .

а) Сравнительно съ грузинскимъ изъ всѣхъ этихъ согласныхъ излишкомъ является элифъ ν , какъ и въ чанскомъ языкѣ. Онъ представляетъ собою ослабленіе твердаго гортаннаго γ (древне-арб. ϵ) и въ мингрельскомъ, сравнительно съ чанскимъ, представленъ довольно богато.

б) Слабый согласный ζ (араб. ζ) — нѣчто среднее между

гласнымъ γ и твердымъ согласнымъ β . Онъ слышится послѣ β , напр., $\beta\gamma\omega\lambda\gamma$ *убивать, убіеніе* и въ окончаніяхъ отглагольныхъ именъ (=неопредѣленному наклоненію или лучше «масдару» семитическихъ языковъ), напр., $\beta\gamma\omega\lambda\gamma$ *писать, писаніе*. Но звукъ этотъ постепенно вымираетъ, уступая мѣсто твердому согласному β : $\beta\gamma\omega\lambda\gamma$ или же гласному γ : $\beta\gamma\omega\lambda\gamma$.

с) Слабый согласный ϵ (араб. ع), не совсѣмъ правильно называемый и полугласнымъ, имѣетъ ограниченное примѣненіе. Онъ, во-первыхъ, появляется иногда вмѣсто ω , окончанія *Именит. надежа* (§ 14), въ именахъ и мѣстоименіяхъ съ гласнымъ исходомъ основъ, напр., $\epsilon\gamma\omega\lambda\gamma$ *что есть, что такое* (< $\epsilon\gamma\omega$, обыкновенно $\epsilon\gamma$ *что* + γ < $\epsilon\gamma$, $\omega\epsilon\gamma$ *есть*); во-вторыхъ, онъ является диалектическимъ замѣстителемъ по закону чередованія звука ϵ въ бандзійско-мартвильскомъ подговорѣ (см. ниже d и *Предисловіе*).

д) Звукъ ϵ въ мингрельскомъ весьма мягокъ. Онъ мягче грузинскаго ϵ (тоже слабого) и звучитъ приблизительно, какъ русскій $ль$ въ словахъ *льнуть, мститъ* или какъ французскій l , ll въ словахъ *cheval, ville*, причемъ слѣдующіе за нимъ гласные, исключая ω , іотируются, напр., $\epsilon\lambda\omega\epsilon\beta\omega$ *очень, сильно* (читай: $\epsilon\lambda\omega\epsilon\beta\omega$), $\epsilon\gamma\omega\epsilon\beta\omega$ *сонъ* (читай: $\epsilon\lambda\epsilon\gamma\omega\epsilon\beta\omega$), но $\epsilon\beta\omega\epsilon\beta\omega$ *новый*. Въ бандзійско-мартвильскомъ подговорѣ сенаккаго говора дѣло идетъ еще дальше: ϵ почти совсѣмъ исчезаетъ, какъ въ французскихъ словахъ съ внутреннимъ слогомъ ill , напр. *sailler, papillon*, и вышеприведенные примѣры тамъ звучатъ: $\epsilon\lambda\omega\epsilon\beta\omega$, $\epsilon\gamma\omega\epsilon\beta\omega$, $\epsilon\beta\omega$ вм. $\epsilon\beta\omega\epsilon\beta\omega$.

О характерѣ остальныхъ согласныхъ, совершенно одинаковыхъ и въ мингрельскомъ, и въ грузинскомъ¹⁾, мы распространяться не будемъ²⁾.

1) Проф. Ал. А. Цагарели находить нужнымъ указать, что на берегахъ р. Ингура и въ Самурзакано звукъ β «передъ $\epsilon, \epsilon, \omega$ и въ особенности же передъ β , звучитъ приблизительно какъ французскій gn въ словахъ *ligne, vigne, dignes* (МЭ, II, стр. 53 сл.). К. И. Додаевъ въ статьѣ *Къ Иверійской фонетикѣ* отмѣчаетъ въ мингрельскомъ существованіе особаго звука $\beta V = \beta^{3/2}$, иногда $\beta^{3/2}$. Ничего подобнаго въ мингрельскомъ нѣтъ, что ясно видно, между прочимъ, и изъ приводимыхъ самимъ же г. Додаевымъ примѣровъ (СМК, вып. XLII, отд. II, стр. 19).

2) Въ настоящей серіи уже намѣченъ трудъ академика Н. Я. Марра

§ 3. Измѣненія согласныхъ. Одни звуки могутъ замѣщаться другими на почвѣ уподобленія (ассимиляція) ихъ другъ другу. Въ мингрельскомъ преобладающее значеніе имѣетъ регрессивная ассимиляція (уподобленіе предшествующихъ звуковъ послѣдующимъ), хотя иногда встрѣчается и обратная ассимиляція, прогрессивная. Въ зависимости отъ того, какого характера звуки замѣщаются другъ друга, это замѣщеніе носитъ разное наименованіе —

а) Чередованіе бываетъ: α) между слабыми: 1) ჟიბოსქუს || ჟიბოსქუს *дворянинъ*, 2) შქასური || სქასური *полночь*, 3) კასახხს || კასახხს *корзиночка*, 4) გინქე || გინქე *длинный*, 5) აშბე || აშბე *тьсть*, 6) ღახოსი || ნამუსი *совѣсть*, 7) ღურნი || აურნი *сонъ* (§ 2, d), 8) ჟუნს || ჟუნს *цѣловать*, 9) კერი || კეში *кабанъ*; β) между сложными: 1) წინიწყარი || წინიწყარი (назв. рѣки), 2) უახსხსღას || უახს-უღას *мужество*, 3) წვეკეტარე || წვეკეტარე *острый, прямой*.

б) Движеніе (нисхождение и восхождение): 1) სიტყვა || ჟიტყვა *слово*, 2) ტურიბი || ღურიბი || ფურიბი *летаніе*, 3) ღუღქ || ღუღქ *Дат. мѣст. отъ ღუღი голова*, 4) კეკთიიღეს *вм. კეკთიიღეს* *вынули они* (§ 115, a, α, 1), 5) ბურტი || ბურთი *лыба земли*, 6) ხობი || ხობი || ხობი *весло* (и названіе рѣки и мѣстечка), 7) ჭკი-ჭკიტის || ჭკიჭკიტის *муравей*, 8) რახანე || რახანე *такъ какъ*, 9) ჭურჭული || ღურჭული *шебетаніе*, 10) ჭიჭილასი ! ჩიჩილასი *елка*, 11) ხოჯქ || ხოქქ *Дат. мѣст. отъ ხოჯი быкъ*, 12) ხხატინის || ჭატინის *съ заячьей зубой*, 13) კვიკვილი || კვიკვილი || ხვიხვილი *почка на деревѣ*, 14) სკახი || სქახი *твой*, 15) ბ || გ || მ || ჰ || თ *въ особенности въ глаголахъ* (§ 67).

с) Движеніе (подъемъ и паденіе): 1) წაწიბელი (*вм. გ. სწიბელი*) *союзъ*, 2) სუნდი || ცუნდი *роса*, 3) რხის || რძის *давать*, 4) ჟიბოსქუს || ჟიბოსქუს *дворянинъ*, 5) შიშქოსელი (< შიშქოსელი *черезъ *შიშ-ქოსელი*, если не образовано по аналогіи съ ხეშ-ქოსელი) *полотенце*, 6) წურჭუქ || წურჭუქ *затихать, готовиться ко сну* (говорится о птицахъ), 7) თირს (черезъ *თირს) ||

Сравнительная грамматика языковъ яфетической семьи, куда и войдетъ разборъ общихъ для этихъ языковъ вопросовъ, пока см. его же OT, и Цагарели ц. с.

ფიხი *широкій*, 8) წვარუა *холостить*, по წვარუა *testiculus*, 9) კაღაძი || წაღაძი || ჩაღაძი *тростникъ, тростниковая трава*.

d) Движеніе (обостреніе [ассибляція и аспирація] и отупнѣніе [диссибляція и дезаспирაცія]): 1) ხათეცი || ხატეცი *новобрачная, невѣста*, 2) კებური || ეებური || ეებური *очаги*, 3) ჭანჭი || ჭანჭი *муха*, 4) ჭახე || დახე *ляди, vomъ*, 5) მონჭა || მონდა *стѣлый*, 6) დვალა || ძვესა || ძვსა *клатъ, лежать*.

e) Перебой: 1) ჭა || წა *vomъ, да*, 2) ღვინკაფი || ღვინტაფი *ვизъ*, 3) ხარკალი *звукъ деревянныхъ предметовъ, კო-ხარკალაფუ стучать, звонить* (см. *Словарь*).

f) Вставка и наращеніе въ минагрельскомъ сильно распространены; вставляются преимущественно б и რ напр., დაჩხირი рядомъ съ დახხირი *огонь*, კლახხსა рядомъ съ კლახხსა *маленькая корзинка, ჟახხეხი сорокъ* (< უირი *два* + უხი *двадцать*); особенно бросаются въ глаза вставки въ заимствованныхъ словахъ¹⁾, какъ, напр., ხათასი *тысяча*, იმენდი *надежда*, მანკარი *крпикій*, ონტკა *водка*, შხაქარი *сахара*, შროლი *поль*, ჭირქა *стаканъ*, აჩკვანი *молька*; въ нѣкоторыхъ заимствованіяхъ изъ грузинскаго не только вставляется რ, но со второй половины слова переносится въ первую и одинъ коренной /согласный/, напр., ხვარხეი *лукъ-растение* (г. ხახეი), ცხორცხალი *живой* (г. ცორცხალი); შვიშველი *нагой*, იოლი (г. შიშველი), შხაშხი *ветшина* (г. შხაშხი) и др.; б передъ губными замѣняется მ, напр., ჟახბი рядомъ съ ჟახში < ჟახში *тутовое дерево*, კახბი рядомъ съ კახში *каперсы*, ომბოლი < ომბოლი *сирота*; б и რ нарастаютъ спереди словъ, напр., ნ-ჟახბი *тутовое дерево*, ნ-ტვერი *пыль*, ნ-კვარსა *плачь, плакати*, რ-წვანე *зеленый*; передъ губными я тутъ б замѣняется მ, напр., ბარუა *дуть*, -თსა рядомъ съ მ-ბარუა < ნ-ბარუა. Въ началѣ и серединѣ словъ кромѣ б и რ нарастаютъ ბ, ღ, მ, ფ, ვ, ღ, напр., ბ-ბარუა рядомъ съ ბ-ბარუა *восемь*, ბ-ხარხელი рядомъ съ ხარხელი *лито*, მ-ხეჯი рядомъ съ ხეჯი *плечо*, ღ-აკანცია *акация*, ისერი || ღისერი *метлюкъ*, ფ-სუა || სუა *крыло*, ოფსი || ოსი *осъ (осетинъ)*;

1) См. въ *Словарь*. Ср. подобное явленіе въ армянскомъ у Hubschmann'a, *Armenische Grammatik*, p. 331.

ჳ нарастаетъ въ началѣ словъ передъ гласными губного сближенія, какъ, напр., ჳ-ურმშისъ рядомъ съ ურმშისა *Урмашиа*, ვიძო || იძო *туда*, а въ серединѣ служить гласнораздѣломъ: ჳარუ-ჳ-ა рядомъ съ ჳარუა *писать*, ბ-თხარუ-ჳ-ა рядомъ съ ბ-თხარუა *копать*, მ-ჳ-ა я—*говоритъ* в. м.-ა (см. § 153), ფოქუვათ || ფოქუათ *скажемъ*, სუჳა рядомъ съ სუა *перо*, აბა || დ-აბა *ну-ка*.

გ) Выпаденіе: ჳ и მ выпадаютъ между гласными, напр., აშშ-ობი (< აშშვი+ობი) *шестьсотъ*, მუშ-უში *свои*, იაჳ (< მუში-მუში) и въ фамильныхъ окончаніяхъ: ჰაჰაჳ > ჰაჰა > ჰაჰ, გვილჳა > გვილჳ > გვილჳ, კლიჳა > კლია; დეში > დეა > დიი *дизъ*, ნათესაში > ნათესუკრადსთენიკჳ, ჰატოი < გ. ჰატოვი *честь*, წი/ყარი < გ. წყარი, ტიანი < გ. ტყანი. Основываясь на этомъ законѣ, мы можемъ сказать, что и слова, вмѣющія въ концѣ ჳ || ეჳ, прошли эту исторію, т. е., по утратѣ гласнораздѣла между двумя послѣдними гласными получился въ концѣ ჳ или же при замѣнительномъ удлиненіи гласныхъ — ეჳ; ჳ иногда получается изъ ა+ბ, и окончаніе этихъ словъ, значитъ, было раньше и въ мингрельскомъ, какъ нынѣ въ грузинскомъ -ჳი, напр., აშეე'ჳ < აშეჳი *вѣсть*, კარე'ჳ < კარჳი *палатка* и др. (отсюда одинъ изъ источниковъ образованія долгихъ гласныхъ, см. § 5, с); выпадаетъ часто რ: მაჳირს || მაჳის *второй*, რკინს || კინს *жельзо*, ჳგურს || ჳგუს *подобный*, მუ დრსე > მუ დრს *въ какое время*, ქირსე || ქისე *Христосъ*. Въ числительныхъ второго десятка (§ 35, б) выпадаетъ согласный элементъ союза დო и: ვითო-ჳირი (ვითი+დო+ჳირი) *двѣнадцать*, ვითო-თსუმი *тринадцать* и т. д.

ბ) Исчезновеніе: исчезаютъ преимущественно слабые, напр., ჳარსი || არსი *неотранный*, ჳალამო || აღამო *одругъ*, იწჳ < *წიწჳ *колодець*, აურე < აურე *здѣсь, сюда, отсюда*; изъ твердыхъ псчезаютъ ბ, დ, თ, ფ, напр., დის || ის *да, дѣйствительно*, დიდა || დია *мать*, მუმა || მუს *отецъ*, თინა, ინა *тотъ; онъ*, ლიფში || ლიმი *шолка*, ბრალი *горе, несчастіе*, но ს-რ-ლო *несчастный*, ვიძო || იძო *туда*, ბჳკალი || ჳკალი *пальма*, უშხა (ბჳშხა) *воскресенье*, ლისუმარი || ისუმარი *шозды*; коренные звуки დ, თ, ტ, ჩ, ჳ исчезаютъ передъ окончаніемъ Дат. карт. падежа (§ 18, d).

i) Перестановка: обыкновенно въ словахъ, заимствованныхъ изъ другихъ языковъ, мингрельскій переставляетъ согласные и гласные, напр., წინგი *книга* < г. წიგნი, აზნი *мысль, смыслъ* < г. აზნი, ფიქტი *дума* < г. ფიქტი, ტრეგი < р. *торгъ*, წიმიდა *чистый, святой* < г. წმიდა, ღახვი *ржавчина* < г. ღახვი; 1) есть случаи перестановки согласныхъ въ подлинныхъ мингрельскихъ словахъ, напр., წრომი || რწომი *сыръ*, რეკვზ *недоставать*, аор. 3-е лицо ед. ч. სწა-კორდუ *ему недостаало чего*, წიმო || მიწო (§ 115, а, α, 1), გუქდიოთუ || გუქდიოთუ *онъ всталъ, поднялся*, ვტირხუქ || ვტირხუქ || ვრტირხუქ *ломаюсь*, ვირსულეи *вм. ვისურლეи я пожелалъ* (სურულეи *желаніе*).

j) Усѣченіе весьма распространено въ ласкательныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129), а также въ глагольныхъ формахъ (§ 110), иногда въ зависимости отъ ударенія (§ 7, с, d).

к) Раздвоеніе: გუე или ჭუე || ჭუეუე *св. Георгій*, ჭუეჭუეოტი || ჭუეჭუეოტი *муравей*, ჭლვლიკი || ჭვლვლიკი *коготь, присосокъ*.

l) Диссимиляція согласныхъ: два რ не терпятся не только въ одномъ и томъ же словѣ, но и въ двухъ, рядомъ стоящихъ, словахъ: ირიფელი *все* *вм. ირიფერი*, რსულე *вм. რსურე* *ты желаешь*, ჭვირი *ლე* *вм. ჭვირი რე* *хорошо (есть)*, ოხვლრე *ლე* *вм. ოხვლრე რე* *стыдно (есть)*, ჟერ-ჟელი *вм. ჟერ-ჟერი* *по два*; изъ двухъ ლ одинъ замѣняется ნ: კალი-კახე *рядомъ съ კალე-კახე* *нѣкоторые* и т. п.

§ 4. Гласные. Мингрельскій языкъ заодно съ чанскимъ характеризуется полногласіемъ. Стеченіа нѣсколькихъ согласныхъ, какъ это наблюдается въ грузинскомъ, мингрельскій из-

1) Грузинскій въ свою очередь такъ же обращается съ заимствованными словами, напр., მანა უპიძ *с. ქრთ, უპიძლითი* (რწეჲე უპიძლითი) *поносъ* < арб. *فراغت*. Это послѣднее слово въ мингрельскомъ звучитъ всегда უპიძლითი, что свидѣтельствуеетъ не о томъ, что къ мингрельцамъ слово попало непосредственно отъ арабовъ и при томъ безъ всякаго измѣненія, а скорѣе о томъ, что арб. слово, попавъ сначала въ грузинскій въ видѣ უპიძლითი, потомъ уже, при заимствованіи изъ грузинскаго въ мингрельскій, подверглось вторичной, въ данномъ случаѣ обратной перестановкѣ согласныхъ, въ результатѣ чего получилось въ мингрельскомъ арб. слово безъ измѣненія.

бѣгаетъ, напр., ჯოღორი собака (г. ძღღი), ჯორობჳ собирать (г. ჯრბჳ). Эта особенность замѣчается и въ заимствованныхъ словахъ, напр., ზოგანო *планъ*. Въ мингрельскомъ имѣются слѣдующіе гласные:

а) Простые: ა (задній), ო и უ (задніе съ губнымъ сближеніемъ, лабиализованные), ე (средній), ი (передній).

б) Сложные (двугласные): აჲ, ეჲ, ოჲ, უჲ.

в) Долгіе: ო, гевр. უ (< უჲ || უჳ); უ, гевр. ო (< უი, უჳ).

д) Удвоенные, гевр. долгіе: აა=ა̄; ეე=ე̄, діалектически ოუ || უი; იი=ი̄, діалектически უი; ოო=ო̄; უუ=უ̄, діалектически ოუ || ოჳ.

§ 5. Измѣненія гласныхъ. Большею частью измѣненія гласныхъ происходятъ на діалектической почвѣ (см. *Предисловіе* и *Словарь*).

а) Двугласные рѣдко употребляются. Они имѣютъ мѣсто въ стихахъ (§ 159): когда для размѣра надо сократить слогъ, гласный о падаетъ въ е, который съ послѣдующимъ гласнымъ и даетъ двугласный звукъ, напр., ძაზრეა ვა. ძაზრეa *много*, საჲსბგჳდს *вм.* საიბგჳდს *дерзость*. Во-вторыхъ, при чередованіи (діалектически) ო съ ე (§ 2, с, d) опять образуются двугласные, напр., ძაჲაბო < ძღღაბო *очень*, ეჲრეი < ღჲრეი *сонъ*.

б) Настоящіе долгіе гласные въ мингрельской не встрѣчаются. Но быть можетъ тѣ ო и უ, которые діалектически развиваются въ цѣлые слоги უა, უი, უჳ, нѣкогда и въ произношеніи отличались отъ простыхъ гласныхъ: ქორს S || ქვარს MZ *жизнь*, გორს S || გვარს MZ *гора*, ჭურჭურე || ჭვარჭვარე *плескъ воды*, ჭურეუ || ჭვირეუ *закрываетъ глаза*, ხორანი || ხვირანი, гевр. ხველანი *ящерица*, ხეზა || ხეზა *сидеть* и др.

в) Удвоенные, гевр. долгіе гласные отличаются отъ обыкновенныхъ долгихъ своею неустойчивостью: они то какъ бы долгіе ა, ე, ო, უ, то не успѣвшіе слиться между собою, просто удвоенные гласные съ обычнымъ между двумя звуками перерывомъ въ произношеніи (прерывистая долгота) აა, ეე и т. д., то одинъ простой гласный ა, ე, напр., ჳაჲლი || ჳაჲლი || ჳაჲლი *яйцо, оставляемое подъ несущемою курицею*, აბჳე || აბჳე || აბჳე *тьсть*, ხათჳე || ხათჳე

ოქსეე || ხათესე *родственниковъ*. Возникновение этихъ гласныхъ ясно: они получились изъ двухъ простыхъ, по выпаденіи между ними гласнораздѣловъ ჳ и ჳ (§ 3, g). Однако встрѣчаются удвоенные гласные произвольнаго происхожденія, какъ, напр., რაგადანს || რაგადანს *онъ говоритъ* и др. Нѣкоторые изъ удвоенныхъ гласныхъ допускаютъ діалектическѣя диссимиляцію ეე || იე, იი || ეი, ეუ || იუ, ეე || ეეე ი || ეეე S *мальчикъ, слуга*, ეეე || ეეეე S || ეეეე ი *лаврошия*, ხხე || ხხეუ S || ხხეუ MZ *корова* и въ нѣкоторыхъ глагольныхъ формахъ (§ 75).

d) Среди простыхъ встрѣчаются діалектическіе перебои:

1) ი въ ე. გერ. ი: ჰიქურთ S || ჰექურთ MZ *прямо, лицомъ къ лицу*, ტაბიკი S || ტაბეკი MZ *шворень у ярма*, ხისხ S || ხოსხ MZ *незастка*, ხიტე S || ხოტე MZ *о если бы* или обратно: ბურგული S || ბირგული MZ *кольцо*, წურგუბი || წურბუბი *кольцо изъ камня, надъпяемое на нижній конецъ веретена*; на почвѣ регрессивной ассимиляціи: შე-ფეფური (г. შე-ფიფური) *юрды отъ дождя большой*.

2) ე въ ი: გები S || გიბი MZ *теленокъ*, გემთ S || გიმთ MZ *окусь* или обратно: გიღანი S || გეღანი MZ *послызастра*, ჭეიბს S || ჭეენს/ც MZ *дождь идетъ*.

3) ი въ ე: თამბ S || თემბ MZ *волость*, ცონხ S || ცუნხ MZ *илпть* (одуш. предметъ).

4) На почвѣ регрессивной ассимиляціи возникли слѣдующія двойныя формы: აგაფა || აგაფა *соха*, ანბთ || ანბთ *остъ, все*, ხათე || ხეთე *одрузъ, немедленна*, თუთ же, равно какъ слѣдующіе отыменные глаголы: ბარგუ *полоть* (отъ ბერგი *мотыка*), გახუ *сосать* (говорится о теленкѣ, отъ ეეб *теленка*), ტუბანტუ *сдираетъ кожу* (отъ ტუბი *кожа*); сюда же относятся: მორე < მორ+ორე < მუ+ორე *что есть? что такое?* и глагольныя основы съ двойной огласовкой: ცონბფუ || ცონბფუ *имть*, ხანტქ || ხანტქ *разрывать*.

Весьма разнообразныя фонетическія измѣненія гласныхъ звуковъ возникаютъ между предлогами и глагольными темами при ихъ сочетаніи другъ съ другомъ (§ 115), равно какъ въ производныхъ и сложныхъ словахъ (§§ 126, 129).

5) Гласный *ə* при непосредственномъ сосѣдствѣ губно-губного *ə* перерождается въ *ɤ*: *ქმდალი* || *ქუმდალი* *мужественный, доблестный*, *მუბი* *дай мнѣ* (вм. **მები*).

6) Нерѣдки двойныя окончанія въ именахъ: *კახა* || *კახე* *деревянный крюкъ*, *ჭუჭქელე* || *ჭუჭქელი* *крапива* и др.

§ 6. Полугласный *ɔ* есть звукъ неопредѣленнаго характера съ твердымъ, горловымъ произношеніемъ, приблизительно какъ армянскій полугласный *ը*, какъ турецкій *ı* въ словѣ *قیس* (читай: *кѳѳ*) *зима* или неясно-артикулированный, глухой и короткій русскій *ы*. Этотъ звукъ въ мингрельскомъ имѣетъ широкое примѣненіе, особенно въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, такъ что мы этотъ говоръ и характеризуемъ, между прочимъ, какъ *ɔ* говоръ (см. *Предисловіе*).

а) Прежде всего полугласный *ɔ* является самостоятельнымъ, слогообразовательнымъ звукомъ, въ качествѣ чего ему діалектически соотвѣтствуютъ простые гласные, напр., *გვრებო* *MZ* || *გო*: *ბობო* *S* *осель*, *ქებო* || *ქებო* *ястребъ*, *ჭებო* || *ჭებო* *прутъ*, *ცებო* || *ცებო* *дъвица*; въ односложныхъ словахъ: *წო* || *წო* (нарѣчіе) *въ этомъ году*, *ტო* || *ტო* *вымя*; въ глагольныхъ формахъ: *ვო* || *ვო* *онъ похожъ*, *ღო* || *ღო* *онъ лежитъ* (неодуш. предметъ).

б) Во-вторыхъ, полугласный *ɔ* (равно какъ и его діалектическія соотвѣтствія) исполняетъ служебную роль, появляясь среди согласныхъ для облегченія произношенія. Эту роль звука *ɔ* лучше всего наблюдать въ именныхъ и глагольныхъ согласныхъ окончаніяхъ, которыя, если за ними не слѣдуетъ другое слово съ согласнымъ въ началѣ, могутъ принимать и не принимать въ концѣ этотъ звукъ, напр., *თუთას* или *თუთასო* || *თუთასუ* (Дат. падежъ отъ *თუთა* *мѣсяцъ, луна*); *ბებებნ* или *ბებებნო* (3-е лицо наст. времени отъ глагола *ბებებნ* *радоваться*); но если за ними слѣдуютъ слова съ согласными въ началѣ, то появленіе *ɔ* (или діалектически и простыхъ гласныхъ) между стекшимися, такимъ образомъ, согласными двухъ различныхъ словъ становится какъ-бы необходимымъ, въ особенности тогда, когда послѣдующими бываютъ союзы *ბო* *что, чтобы, когда*, *და* *если*, *და* *и*. Эти союзы

сливаются энклитически съ предшествующими словами, напр., თუთასზე ბო, ახარებნსზე ბო, თუთასზე ბო, ახარებნსზე ბო и т. д.

Но этотъ вопросъ съ одной стороны находится въ связи съ вопросомъ о простыхъ и эмфатическихъ именныхъ и глагольныхъ окончаніяхъ въ мингрельскомъ (§§ 11, 44), а съ другой — съ вопросомъ объ явленіяхъ синтаксическихъ (§ 149, b).

с) Въ стихахъ, смотря по надобности, полугласный 2 то дѣлаетъ позицію, то нѣтъ, т. е. иногда слово можно увеличить присоединеніемъ къ нему звука 2 на одинъ или нѣсколько слоговъ, а иногда, напротивъ, черезъ паденіе гласнаго звука въ 2 слово можно сократить на одинъ или нѣсколько слоговъ (§ 158).

§ 7. Удареніе. Удареніе въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, стоитъ на второмъ съ конца слогѣ въ двухсложныхъ словахъ и на третьемъ — въ трех- и многосложныхъ: კა'ხო *человѣкъ*, ო'სურნი *женщина*, კა'ხეუი *люди*, ოსურ'ეუი *женщины*, ჰი'მა *братъ*, ჰიმა'ლეუი *братья*.

Однако многосложныя слова наряду съ вышеприведенной формой ударенія имѣютъ и другую, двойную, одно главное удареніе, а другое второстепенное, причемъ четырехсложныя слова дѣлятся поровну 2 + 2, а пятисложныя — 2 + 3 съ главнымъ удареніемъ въ началѣ слова: ოსურ'ე'უი, ჰი'მა'ლე'უი, ჭკობ'ჭკობ'ი'ბა, *муравей*, ჭკობ'ჭკობ'ი'ბ'ე'უი и т. п. Въ общемъ мингрельское удареніе болѣе подвижное, чѣмъ грузинское. Это обстоятельство въ связи съ склонностью мингрельскаго языка къ полногласію устриваетъ въ немъ дѣляемость основъ на твердыя и слабыя (подвижныя) съ бѣглыми гласными ы, ე, ო, какъ это имѣется въ грузинскомъ.

а) Предлоги, равно и частицы, находящіяся впереди глагольной формы и сливающіяся съ ней проклитически, имѣютъ на себѣ главное удареніе: ჭ'რო *пиши*, დ'ჰარი *напиши*, ვა ჭ'არს *не пиши*, უ'ღუდას, съ утвердительной частицей ქ'უ'ღუდას > ქუ'ღუდას > ქუ'ღუდას *пусть у него будетъ*, ნ'ებე ჭ'არებქ *не пиши*.

б) Напротивъ частицы, находящіяся позади слова и служа энклитиками, передвигаютъ удареніе къ концу слова: უ'ღუდას *пусть у него будетъ*, ქ'უ'ღდას'ზე ბო *если бы у него было* (теперь),

ძაქონს მსოთმს, ძაქონს ღა ნი ძაქონს'ზუ ღა *если мы хотим.*

с) Звательная частица *ო* такъ же, какъ и предлоги, имѣтъ на себѣ главное удареніе:

ძა'ბა, *ო* ბაბა! *о, отецъ!*

ბა'ბა, *ო* ბაბა! *о, мать!*

ბუ'ბა, ბუ'ბა, *ო* ბუბა! *о, бабушка!*

ბუ'რდა, ბუ'რდა, *ო* ბურდა! *о, Бурдია!*

კი'რილე, კი'რილე, *ო* კირილე! *о, Кирилла!*

Въ послѣднемъ словѣ первый съ конца слогъ, оказавшись четвертымъ отъ ударнаго, почти совершенно отпадаетъ въ произноше: *ირ*, и слово какъ-бы авучить *ო კირია*

д) Въ сложныхъ словахъ удареніе (главное) падаетъ на первую составную часть слова, напр., ზღვის-ზავი *берегъ моря, морской берегъ*, но если слово многосложное, оно можетъ имѣть и второстепенное удареніе, какъ выше было указано вообще объ удареніи въ многосложныхъ словахъ, напр., не только ზამ-ქალაქი, но и ზამ-ქალაქი *палатки, ხუთი-კა* (< ხუთი-კას < ხუთი-კალი < ხუთი-კაკალი) *окала пяти, пять штукъ*, слоги второй составной части слова, по мѣрѣ отдаленія ихъ отъ ударнаго, отпадаютъ (см. выше с).

е) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103) удареніе всегда, независимо отъ числа слоговъ въ словѣ, находится на второмъ съ конца слогѣ, и притомъ удареніе очень сильное, въ то время какъ въ другихъ случаяхъ въ мингрельскомъ, удареніе весьма слабое: *ხო რქა, ბაბო? это ты — мамий? ვა რდუ'ო? не бѣде-ли? მადროთუ'ო? ушелъ-ли онъ? რუჯუ'ბ'ო? домой? გოქ'ბო? хочешь-ли?*

§ 8. Семасіологіа звуковъ¹⁾. Согласные и гласные звуки въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, имѣютъ каждый свою особую семасіологію или знаменательность; согласнымъ присуща способность выражать не ограни-

1) Ц. Марръ, *Грамматика-ианская языка*, § 4.

ченныя ни временемъ, ни мѣстомъ понятія и идеи, это — звуки-идееносители, а гласные, наоборотъ, обладаютъ способностью ограничивать безпредѣльныя идеи въ отношеніи мѣста и времени, это — звуки-предѣлносители. Иначе говоря, согласные служатъ корнями, а гласные образовательными элементами. Нормальный видъ корня трехгласный, но благодаря разнымъ фонетическимъ замѣненіямъ (§ 3), число коренныхъ то увеличивается, то уменьшается.

Для обозначенія основной формы слово берется условный трехгласный корень *qm* и снабжается требуемою огласовкою (§ 125).

ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

Ученіе о формахъ словъ (морфологія).

I. Имя существительное.

§ 9. Родъ. Въ мингрельскомъ языкѣ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, нынѣ нѣтъ различія грамматическаго рода¹⁾. Естественный же родъ (полъ) людей и животныхъ обозначается различными словами: мужской полъ людей обозначается словомъ *ქედთღო*, а животныхъ — *ბუბუღო* *самецъ*, женскій

1) Во всѣхъ яфетическихъ языкахъ сохранились разные пережитки окончанія грамматическаго женскаго рода, нѣкогда въ нихъ существовавшаго (см. Н. Марръ, ОТ, стр. 8, прим. 1 и его же *Грамматику чанскаго языка*, § 5). Въ мингрельскомъ мы имѣемъ какъ его полные виды въ картской формѣ *ჟე*, *ბე* и въ тубал-кайсской *ჟე*, *ბე*, такъ и усѣченныя —, тубал-кайс. *ჟე*, *ბე*. Эти окончанія давно потеряли свое первоначальное значеніе, и нынѣ нигдѣ не въ языкѣ въ качествѣ безразличныхъ, ничего не обозначающихъ суффиксовъ, какъ, напр., *მინგრელი*, *ქაღალა* *частоколъ*, *კაღალა* *кальцо*, *ბუბუღო* *пѣтушокъ*, *სამეცა*, *ქუჩა* *курица*, *სამეცა* *самка*, *ქალი* *женщина*, *ქალი* *земля*, *ბუბუღო* *самецъ*, *ბუბუღო* *маленькій цыринокъ*. Нынѣ въ мингрельскомъ, однако, еще животно, какъ слабый и замѣненный пережитокъ грамматическаго родоваго различія, дифференціація гласныхъ *ჟ* и *ბ* въ однозвучныхъ мужскихъ и женскихъ именахъ, какъ въ концѣ словъ, такъ и въ срединѣ, причѣмъ звукъ *ჟ* усиливается мужскому имени, а *ბ* — женскому, напр., *ბუბუ* *Дзукъ* и *ბუბუღო* *Бурдѣ* (муж. имена), *ბუბუ* *Дзукъ* и *ბუბუღო* *Бурдѣ* (жен. имена).

поль людей — словомъ ᠠᠰᠢᠭᠦᠨ, а животныхъ — ᠳᠠᠳᠢᠨ или ᠰᠢᠵᠢᠨ *самка*. Въ однихъ случаяхъ эти слова добавляются къ общему имени, въ другихъ общаго имени вовсе нѣтъ, въ третьихъ берутся совершенно иные названія. Такъ, для людей общее названіе ᠴᠠᠯᠠ *человѣкъ* (вообще, преимущественно *мужчина*), въ частности же *мужчина* ᠴᠠᠮᠣᠨ, *женщина* ᠠᠰᠢᠭᠦᠨ, *мальчикъ*, *сынъ* ᠴᠠᠮᠣᠨ-ᠰᠢᠵᠢ (букв. *мужчина-дитя*), *дѣвочка*, *дочь* ᠠᠰᠢᠭᠦᠨ-ᠰᠢᠵᠢ (букв. *женщина-дитя*), *юноша* ᠳᠠᠳᠢ, *дѣвица* ᠴᠠᠯᠠ, ᠴᠠᠳᠢ, *старикъ* ᠰᠠᠳᠢᠨ, *старуха* ᠳᠠᠳᠢᠨ; въ фамильныхъ названіяхъ ᠳᠠᠳᠢᠨ *Дадіани* (мужчина), ᠳᠠᠳᠢ-ᠰᠢᠵᠢ *Дадіани* (женщина); для *куръ* общее названіе ᠴᠢᠰᠢᠨ (преимущественно *курица*): ᠰᠢᠵᠢᠨ *пѣтухъ*, ᠳᠠᠳᠢᠨ *курица*; для *собакъ* ᠴᠠᠳᠢᠨ: ᠰᠢᠵᠢᠨ *песъ*, ᠳᠠᠳᠢᠨ *песъ* или ᠴᠢᠰᠢᠨ *психа*; для *свиней* ᠳᠢᠴᠢ: ᠴᠢᠰᠢᠨ *боровъ*, *кабанъ*, ᠴᠠᠳᠢᠨ *свинья-самка*; для *овецъ* ᠰᠢᠵᠢᠨ: ᠵᠢᠰᠢᠨ *баранъ*, ᠴᠢᠰᠢᠨ *овца*; для *козъ* ᠰᠢᠵᠢᠨ: ᠠᠰᠢᠭᠦᠨ *козелъ*, ᠴᠢᠰᠢᠨ *коза*; для *лошадей* ᠴᠢᠰᠢᠨ: ᠵᠢᠰᠢᠨ *жеребецъ*, ᠴᠢᠰᠢᠨ *кобыла*.

Склоненіе именъ.

§ 10. Въ склоненіи мингрельскаго языка девять падежей и два числа, единственное и множественное.

Примѣчаніе 1. Въ число девяти падежей не входятъ звательный, ничѣмъ отъ именительнаго падежа не отличающійся и лишь иногда сопровождаемый восклицательною частицею ᠠ (см. § 7, с); не входятъ въ это число и послѣложные падежи (см. § 19).

Примѣчаніе 2. Собственные имена склоняются одинаково съ нарицательными.

§ 11. Падежные окончанія совершенно одни и тѣ же для обеихъ чиселъ, съ той лишь разницей, что въ един. числѣ они присоединяются непосредственно къ основамъ, а во множ. числѣ — при посредствѣ показателя множественности ᠵᠠᠰᠢ (см. § 20).

Таблица III.

Падежныя окончанія.

	простыя SMZ		сильныя или эмфатическія S MZ	
И.	о			—
М.	ј		јо, јѳ	јџ
Р.	ѳо, ѳ			—
О.	ѳј			—
Т.	оо, о		—	оѳ
Д.=Н. I	ѳ			—
Д.=Н. II	ѳо, ѳоо			—
Д.=Н. III	о, оо			—
Д. к.	ѳ S, ѳ MZ		ѳо, ѳѳ	ѳѳ

Примѣчаніе. Эмфатическія окончанія не постоянны, а случайны (§§ 6, b; 149). Поэтому дальше въ таблицы склоненій мы ихъ не вносимъ.

§ 12. Изъ девяти падежей три основныхъ: Именительный, Родительный и Дательный (дополнительный) = Направительный.

Гласные характеры основныхъ, органическихъ падежей¹⁾:

И.	о < ѳ, см. § 14	і < u
Р.	о	і
Д.=Н.	ѳ о	а о

Полныя окончанія основныхъ, органическихъ падежей:

И.	о < ѳ	і < u
Р.	ѳо < оѳ, см. § 15	ші < іш
Д.=Н.	ѳѳ ѳо < ѳѳ оѳ, см. § 15	ша шо < аш ош

§ 13. Основы именъ. Основы въ мипгрельскомъ бываютъ согласныя, напр., ѳѳѳ-о *человѣкъ*, ѳѳѳѳ-о *женщина* и гласныя,

1) См. Н. Марръ, ОТ, табл. V, его же *Грамматика чанскаго языка*, § 8.

какъ, напр., ცობა ძვირა, რუჯა დამა, კაჭრა გორიონა, კაჭრა კოჩია.

Примѣчаніе. Однако, не всѣ имена съ исходомъ на *с, ж*, *с, ж* дѣйствительно имѣютъ гласныя основы, въ виду того, что плавный исходъ основъ, именно согласный *ж*, во многихъ словахъ въ единственномъ числѣ отпадаетъ и восстанавливается лишь во множественномъ числѣ (§ 21).

Въ зависимости отъ основъ мингрельское склоненіе, по существу единое, предлежитъ въ двухъ различныхъ видахъ.

§ 14. Именительный падежъ (въ сокращеніи = И.)

а) Окончаніемъ И. падежа въ согласныхъ основахъ служатъ гласный *о*, представляющій собою въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, перебой первоначального *у*.

Примѣчаніе 1. Этотъ *у* почти безслѣдно исчезъ; во всякомъ случаѣ, среди большинства мингрельскихъ словъ съ исходомъ на *у* трудно указать, что налчный *у* есть первоначальное окончаніе И. падежа, а не гласный исходъ основы по отпаденіи падежнаго окончанія (см. табл. III) или же какого-либо согласнаго, какъ, напр., *оу поросенокъ* < **оуру* §§ 13 и 21). Однако, можно думать, что счастливый случай сохранилъ намъ первоначальный *у*, окончаніе И. падежа, въ клятвенныхъ выраженіяхъ, какъ *ღაწაბთუ-მუ* рядомъ съ *ღაწაბთა-მუ* клянусь Богомъ, *მუბრ-მუ* клянусь душою, *სჯაბა მუბრ-მუ* клянусь твоєю благодатью¹⁾.

Примѣчаніе 2. Окончаніе И. падежа *о* діалектически ослабѣваетъ въ полугласный *ж*, напр., *ბაღა* садъ рядомъ съ *ბაჯ* (см. Предисловіе).

1) Такого же, вѣроятно, происхожденія и употребляемое въ грузинскомъ выраженіе *ღაწაბთუ* (букв. по-мингр. клянусь Россією); этимъ именемъ въ 50 годахъ прошлаго столѣтія въ Грузіи въ насмѣшку называли молодыхъ людей, побывавшихъ въ Россіи, въ университетахъ, и вернувшихся на родину съ новыми понятіями и проектами (см. ვ. ვინკლანკი. ვაჟის გამოცხადება, თბილისი 1909, стр. 14, а также ვაჟის სჯაბა სწავლის დასრულება წინა, თბილისი 1912, стр. 87).

Примѣчаніе 3. Въ стихахъ окончаніе II. падежа *о* часто отпадаетъ для размѣра (§ 158).

в) Гласныя основы утратили окончаніе II. падежа и въ этомъ падежѣ онѣ подлежатъ въ видѣ чистой основы.

Примѣчаніе 1. И въ гласныхъ основахъ, хотя весьма рѣдко, всплываетъ порой окончаніе II. падежа *о*, послѣ гласныхъ обыкновенно въ видѣ *э*, напр., мѣстоименіе *э* что встрѣчается и съ этимъ окончаніемъ *э-э* (Хр., стр. 116, 2), *э-э* (< *э-э* + ^Га^бг) что такое? (букв. что есть?). Равно *о* || *э* возстанавливается передъ суффиксомъ уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ *э*, напр., *дэдэ-о-э па-тенька* (дэдэ отецъ), *бэбэ-о-э* || *бэбэ-э-э маменька* (бэбэ мать) и др. (§ 127, а, 1).

Примѣчаніе 2. Полные гласные звуки исхода гласныхъ основъ иногда, преимущественно діалектически, падаютъ въ полугласный *э*, напр., *дэдэ* рядомъ съ *дэдэ амбаръ*, *ѳобэ* рядомъ съ *ѳобэ хворостина* и др. (см. Предисловіе), см. § 131.

§ 15. Въ мингрельскомъ языкѣ, какъ и въ чанскомъ¹⁾, окончаніе II. падежа *о*, сращаясь съ согласными основами, удерживается во всѣхъ другихъ падежахъ, за исключеніемъ Дательнаго=Направительнаго III-го, проявляющаго согласный исходъ основы передъ своимъ падежнымъ окончаніемъ *э* (§ 17, с), Дательнаго мѣстоименнаго и Дательнаго картскаго, проявляющихъ двойственность формъ, со сращеніемъ и безъ сращенія (§ 18, а, d). Сращаемость окончания II. падежа съ согласными основами — одна изъ характерныхъ особенностей склоненія въ языкахъ тубал-каинской группы въ отлічіе отъ картскаго. Съ этой особенностью находится, въ свою очередь, въ связи то обстоятельство, что въ тубал-каинскихъ языкахъ, въ частности въ мингрельскомъ, падежныя окончанія съ согласнымъ

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 12.

первоначально въ исходѣ (Р.—* оѵ, Дат.=Направ. І—* сѵ, Дат.=Направ. ІІ—* еѵ), встрѣчалась постоянно съ гласнымъ исходомъ основъ, подверглись перемѣщенію: въ Р.—ѵо, Д.=Н. І—ѵс, Д.=Н. ІІ—ѵе, напр., не только ცირს ძთიца, Р. ცირს-ѵо, Д.=Н. І ცირს-ѵს, Д.=Н. ІІ ცირს-ѵე, но и კაზ-ო ჩეღთკვ, Р. კაზ-ო-ѵо, Д.=Н. І კაზ-ო-ѵს, Д.=Н. ІІ კაზ-ო-ѵე.

§ 16. Родительный падежъ (=Р.)

а) Полное окончаніе Р. падежа —ѵо, напр., კაზ-ო-ѵო *человѣка*, კაზ-ო-ѵო *женщины*, ხეკ-ო-ѵო *коровы*, კაზ-ო-ѵო *оубридуло борода человека*, კაზ-ო-ѵო *оубри волосы женщины*, ხეკ-ო-ѵო *оубри молоко коровы*.

Примѣчаніе. Полная форма Р. падежа использована въ качествѣ названій мѣстностей и рѣкъ, напр., Ⴛუღო-ѵო *Цумиши* (гора), ხეკ-ო-ѵო *Чхоуши* (рѣка), ჭკადუ-ѵო *Чкадуаши* (село), ქუთა-ѵო *Кутаеши* (городъ Кутаеи) и т. п., см. § 127.

б) Усѣченное окончаніе Р. падежа —одинъ согласный ѵ, напр., კაზ-ო-ѵ *голова человека*, ცუღ-ო-ѵ *дверь дома*, ღა-ღა-ѵ-ხეკ-ო-ѵ *дровосткз большой* (наѣкомое, букв. *быкз Дадіани*).

с) Наконецъ можетъ отпасть и согласный элементъ Р. падежа, и тогда слово получаетъ видъ обезформленнаго Р. падежа, форма котораго всецѣло совпадаетъ въ гласныхъ основахъ съ формою ІІ. падежа, напр., ზღვ-ო-ჰო-ჯო *берегъ моря*, *морской берегъ* (вм. ზღვ-ო-ჰო-ჯო), ენ-ო-ჯო-ხ *Кеніа-джиха* (название крѣпости); а въ согласныхъ основахъ сращенный о то удерживается, то отпадаетъ, напр., ზ-ტ-ო-ჰ-ქ-ქ-ო *пастухъ гусей*, ხეკ-ო-ჰ-ქ-ქ-ო *Хопи-иқари* (рѣка), ჭუბ-ო-ხ-ხ-ო-ჯო *Чубури-хиджи* (село, букв. *мостз изъ каштановаго дерева*), а также ჭუბ-ო-ხ-ხ-ო-ჯო. Но такая форма Р. падежа, какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, употребляется не самостоятельно, а лишь въ сложныхъ словахъ (§ 129), см. §§ 135—136.

§ 17. Дательные = Направительные падежи (=Д.=Н.). Въ мингрельскомъ мы находимъ три Дательныхъ падежа, использо-

ванпыхъ въ немъ — по заимствованіи Дательнаго картскаго пвъ грузинскаго — въ значеніи Направительныхъ падежей.

а) Чистый Дательный (=Д.=Н.^I) на ъ съ картскою огласовкою, напр., ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *домой*, ᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃ *я иду домой*, ᄃᄃ-ᄃᄃ *къ кому*, $\text{ᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃ}$ *къ кому ты идеешь?* — ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *къ со-
сѣду*.

б) Другой Дательный (=Д.=Н.^{II}), собственно Дательный пользы, съ тубал-кайнскою перегласовкою гласнаго элемента окончанія *с* въ *а*, напр., ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃ , иногда съ добавленіемъ послѣлога *а* — ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃ(ᄃ) *для человека*, ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃ(ᄃ) *для матери*, ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃ(ᄃ) *для дома*, ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃ(ᄃ) *для кошки*, ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃᄃᄃ(ᄃ) *для юрика*.

с) Третій Дательный (=Д.=Н.^{III}) съ тубал-кайнскою перегласовкою *с* въ *а* безъ согласнаго элемента окончанія, причемъ передъ *а* отпадаетъ сращивный съ согласными основами *а* (§ 15), напр., ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *человѣкомъ*, *въ качествѣ челоѣка* (при глаголахъ: *становиться, дѣлаться, превращаться, годиться, желать*), иногда къ *а* присоединяется послѣлогъ *а* — ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ(ᄃ) : $\text{ᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃ}$ *я желаю (имѣть) эту дѣвицу женою*, $\text{ᄃᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ}$ *мальчикъ превратился въ катера* (Хр., стр. 10,26); изъ гласныхъ основъ лишь съ исходомъ на *а* образуютъ этотъ падежъ при помощи окончанія *а*, напр., ᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *кошкой*, другія же гласныя основы этотъ падежъ образуютъ черезъ присоединеніе къ своимъ основамъ послѣлога *а*, напр., ᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *дѣвицею*, ᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *домомъ*, ᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *чорикомъ*, см. §§ 139—141.

§ 18. Кромѣ трехъ основныхъ (съ параллелями пяти) падежей въ мингрельскомъ имѣются еще четыре производныхъ падежа:

а) Дательный мѣстоименный (=М.), образуемый, какъ и въ чанскомъ, при помощи суффикса *а*, напр., ᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *женщина*, ᄃᄃᄃᄃᄃ-ᄃᄃ *дѣвица*. Но мингрельскій языкъ въ образованіи этого падежа въ согласныхъ основахъ колеблется между грузинскимъ и чанскимъ, а именно: въ согласныхъ основахъ то не допускаетъ, по-

добно грузинскому, сращаемости окончания *И*. падежа о предъ своимъ падежнымъ окончаніемъ *ј*, напр., *ᲗᲗᲗᲗ-ј* женщина, *ᲗᲗᲗ-ј* человекъ, *ᲗᲗᲗ-ј* (рѣдко) мальчикъ, *ᲗᲗᲗᲗ*, то допускаетъ эту сращаемость, подобно чанскому (см. § 15), напр., *ᲗᲗᲗᲗ-ј* мальчикъ, *ᲗᲗᲗᲗ*, *ᲗᲗᲗᲗ-ј* (рѣдко) человекъ. Такое же колебаніе въ образованіи Дательнаго картскаго (см. дальше *d*), а главное— образованіе *Д. = Н. III* (§ 17, *c*) по чисто согласному склоненію даютъ намъ основаніе считать въ мингрельскомъ рядомъ съ гласнымъ склоненіемъ и согласное, правда, не чистаго, но мѣшанаго гласно-согласнаго типа, быть можетъ, какъ пережитокъ нѣкогда въ мингрельскомъ существовавшаго полнаго согласнаго склоненія.

Дальнѣйшее осложненіе при образованіи этого падежа чисто фонетическаго свойства и выражается оно въ уподобленіи нѣкоторыхъ исходовъ согласныхъ основъ падежному окончанію *ј*: звукъ *Თ* передъ *ј* нисходитъ въ *Თ*, *Თ*—въ *Თ*, напр., отъ *ᲗᲗᲗᲗ* голова, *ᲗᲗᲗ-ј* || *ᲗᲗᲗ-ј*, отъ *ᲗᲗᲗᲗ* быкъ, *ᲗᲗᲗ-ј* || *ᲗᲗᲗ-ј*. Плавные и носовые исходы основъ также мѣняются иногда на другіе таковыя же (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ), напр., отъ *ᲗᲗᲗᲗ* жена, *ᲗᲗᲗ-ј* || *ᲗᲗᲗ-ј*, *ᲗᲗᲗᲗ* рыба, *ᲗᲗᲗ-ј* || *ᲗᲗᲗ-ј* (§ 3, *a*), см. § 132.

Примѣчаніе. Окончаніе *ј* иногда сопровождается гласными *Თ*, *Თ* и полугласнымъ *Თ*: *ᲗᲗ*, *ᲗᲗ*, *ᲗᲗ* (см. § 11). Слово *ᲗᲗᲗᲗᲗᲗ* Богъ, напротивъ, часто сокращается въ *М. пад.*, теряя вмѣстѣ съ падежнымъ окончаніемъ и послѣдній звукъ основы: *ᲗᲗᲗᲗ* вм. *ᲗᲗᲗᲗᲗᲗ*.

b) Отложительный падежь (= *O.*). Въ качествѣ *O.* падежа использованъ *P.* падежь съ окончаніемъ на *ᲗᲗ* вм. *ᲗᲗ*, напр., *ᲗᲗᲗ-ᲗᲗ* изъ лѣсу, по направленію къ лѣсу, *ᲗᲗᲗ-ᲗᲗ* изъ земли, *ᲗᲗᲗ-ᲗᲗ* отъ брата (см. § 137).

Примѣчаніе. Многія имена, а въ особенности нарѣчія, имѣютъ форму *O.* падежа (§ 118, *a*, 2).

c) Творительный падежь (= *T.*) на *Თ*, *ᲗᲗ*, *ᲗᲗ* представляетъ собою дифференцированную форму *P.* падежа путемъ ту-

того подъема согласнаго элемента окончанія Р. падежа *Ъ* въ *т*, напр., *ჯაზი-თ(ვ) ქელოვითმე*, *ვარსკვლავი-თ(ვ) სერებრამე*, *ცოცხალი-თი ძივიცეო*, *ქვი-თი ქამნიემე*, *ბავ-თი ქალკოე*. Окончаніе *თ* употребительнѣе въ гласныхъ основахъ, а *т* || *тв* въ согласныхъ, но это различіе не всегда выдержано, тѣмъ болѣе, что подобно окончанію Р. падежа (см. § 16, b) и *т*о весьма часто предлѣжитъ въ усѣченной формѣ. Діалектически полная форма болѣе употребительна въ сенакскомъ говорѣ.

Что Т. падежъ тотъ же самый Р., ясно видно и изъ синакскіекаго ихъ употребленія (см. § 138, b).

d) Дательный картскій (=Д. к.) на *в* дѣйствикомъ заимствованъ изъ грузинскаго, напр., *ქაჯი-ს ქენიქი*, *ქენიქი*, *ცოცხალი-ძივი*, *ძივი*. Этотъ падежъ на мингрельской почвѣ обнаруживаетъ ту же двойственность въ образованіи своихъ формъ въ согласныхъ основахъ, какъ и М. падежъ (см. выше a), напр., *გული-ს სერდი*, *სერდი* рядомъ съ *ბავ-ს მალჩი*, *მალჩი*, *ბავჯი-ს ვრემი*, *ვრეო*, *ვრეა*, *ვრეკ*.

Въ согласныхъ основахъ съ исходомъ на *ც*, *ჯ*, *თ*, *ვ*, *ბ*, *ვ* дѣло еще осложняется тѣмъ обстоятельствомъ, что эти согласные исходы передъ падежнымъ окончаніемъ *ს* обыкновенно исчезаютъ, и вмѣсто рѣдко употребительныхъ полныхъ формъ получаемъ общеупотребительныя сокращенныя формы, какъ, напр., *ბევ-ი ბოლი*, *ბოლი*, Д. к. *ბე-ს* (<*ბევ-ს*), *ვრე-ი ვოლა*, *ვრ-ს* (<*ვრე-ს*), *ბე-ს ვაქსე*, *ბე-ს მადლი* *ბლადати*, *ბლადარნი*, *მად-ს ვლადარ-ი* *Богъ*, *ვლადარ-ს* (<*ვლადარ-თ-ს*), *ბავ-ი ბიკ*, *ბ-ს* (<*ბავ-ს*), *ქაძი-ს ვრე*, *ქაძი-ს* (<*ქაძი-ს*), *ჯაზ-ი ქელოვით*, *ჯ-ს* (<*ჯაზ-ს*), *გერარ-ი* *Герардъ*, *გ-ს* (<*გერარ-ს*). Эти имена образуютъ, хотя и рѣдко, Д. к. и отъ сращенной основы и тогда сокращенію не подвергаются, напр., *ბავ-ი* *быку*, *ჯაზ-ს* *человѣку* (у Г. Розена только *ჯაზ-ს* и измѣтся).

Примѣчаніе. Сокращенная въ Д. к. согласная основа иногда по аналогіи переходитъ и въ другіе падежи, напр., *ვლადარ-ს* (<*ვლადარ-ს*) *ვილ*, И. падежъ *ვლადარ-ი* || *ვლადარ-ი*.

Дальвѣйшее осложненіе въ образованіи этого падежа происходитъ на діалектической почвѣ. Прежде всего само падежное окончаніе *л* путемъ подъема даетъ *ц* (въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ), напр., *კლ-ლ* S, *კლ-ც* MZ, *ლსუტ-ლ* S, *ლსუტ-ც* MZ и т. д. Во-вторыхъ, одни плавные и носовые исходы основъ въ Д. к., какъ и въ М. падежѣ, мѣняются иногда (преимущественно въ сенакскомъ говорѣ) на другіе плавные и носовые же, напр., *ხოლ-ო* жена, *ხოლ-ს* MZ, *ხოლ-ლ* S, *ხეაძ-ო* рыба, *ხეაძ-ლ* MZ *ხეაძ-ლ* S (см. § 3, а), *ჟაძო* время, *ჟანს*, *ჟანც* (< *ჟანს/ც*), *მუ-ჟანს*, *მუ-ჟანც* *ვთ* какое время, когда (какъ нарѣчіе, см. § 118), *წუძო* мигъ, секунда, минута, *ჰჰ-წუბს* *ვთ* одинъ мигъ, на одинъ мигъ.

Примѣчаніе 1. Форму Д. к. падежа имѣютъ многочисленные нарѣчія (§ 118). Достоинно особаго вниманія то обстоятельство, что мингрельскій языкъ сохранилъ намъ въ видѣ нарѣчій архаическое окончаніе Дательнаго картскаго падежа *-ს*, въ самомъ грузинскомъ нынѣ весьма рѣдкое и трудно отыскиваемое, напр., *ძვირ-ს*, *ძვირ-ს* *დორო*, *რძო* (отъ *ძვირი* дорогой, *რძი*), *შვირ-ს*, *შვირ-ს* *ქაძო* (отъ *შვირი* частый), *ბწარ-ს*, *ბწარ-ს* *გორქო*, *ბოლი* (отъ *ბწარი* горкій), *ბონ-ს* *პრამო*, *ლო*, *მუტო* (отъ *ბონი* муткій, *პრამი*), *ქო-ს* *ძევე* (отъ *ქვი* дешевый), *ჭამ-ს*, *ჭამ-ს* *პრამი* (отъ *ჭამი* приятный), *თქლ-ს* *ცილი* (отъ *თქლი* цылый), см. § 133.

Примѣчаніе 2. Окончанія Д. к. *ლ* || *ც* иногда присоединяютъ къ себѣ, подобно окончанію М. падежа *ქ* (см. выше стр. 022, прим.), гласные *ო*, *ჟ* и полугласный *უ*: *სო*, *სჟ*, *სუ*, *ცო*, *ცჟ*, *ცუ* становясь, такимъ образомъ, изъ простыхъ эмфатическими.

§ 19. Послѣложные падежи.

а) Послѣложнымъ становится О. падежъ, когда къ его формѣ приставляется послѣлогъ *ბო* полностью или съ усѣченіемъ гласнаго *ო*, напр., *ცინსძუ-ბო* *ო* *ძვიცი*, *იზ-ზა* *ძვიცი*, *ოჯან-უ-ბო* *იზ-ზა* *დენი*, *ო* *დენი*, *სქანბუ-ბო* *იზ-ზა* *თეა*, *მუძუ-ბო* ||

მუშე-ბ *изъ-за чего, отчего, почему*, იბოთქელმუ-ბი *отъ всего, во всемъ*.

б) Сопутственный падежъ съ послѣлогами წკალა, წკელა, ნ-წკმა, ნ-წკმა *сз, при*. Эти послѣлоги сочетаются съ обезформленнымъ Р. падежомъ (см. § 16,с), напр., კობი-წკალა (< კობიშ'ი-წკალა) *сз человекомъ, დიდა-წკმა сз матерью, ფანჯეო-წკალა сз деньгами*.

§ 20. Множественное число. Показателемъ множественности въ мипгрельскомъ служитъ слогъ ჟვ, какъ въ грузинскомъ კბ, и къ нему присоединяются тѣ же самыя падежныя окончания, что и въ единственномъ числѣ (см. § 11), напр., окончаніе И. падежа мн. ч. ჟვ-ი и т. д.

Какъ въ единственномъ числѣ окончаніе И. падежа сращается съ согласнымъ исходомъ основъ (см. § 15), такъ и во множественномъ окончаніе И. падежа сращается съ согласнымъ исходомъ показателя множественности ჟვ и удерживается въ другихъ падежахъ, напр., окончаніе Р. падежа мн. ч. ჟვ+ი-ში, за исключеніемъ Д.=Н.^{III} падежа (см. § 17,с) и падежей М. и Д. к. (см. § 18,а и d). Изъ двухъ послѣднихъ падежей лишь Д. к. проявляетъ, и то весьма рѣдко, сращаемость окончанія И. падежа, напр., კობ-ჟვ+ი-ს ვმ. обыкновеннаго კობ-ჟვ-ს, а М. падежъ всегда безъ сращенія, напр., კობ-ჟვ-ქ¹).

Показатель множественности слогъ ჟვ въ двухъ падежахъ, М. и Д. к., имѣетъ параллельныя формы—კბ, კბ²) (діалектически ჟვ, კბ предпочтительнѣе въ самурзакано-зугдидскомъ говорѣ, а კბ—въ сенакскомъ).

Показатель множественности слогъ ჟვ присоединяется къ чистымъ основамъ какъ въ согласныхъ, такъ и въ гласныхъ основахъ, за исключеніемъ основы ს, теряющей свой исходъ пе-

1) У А. Цагарели въ одномъ мѣстѣ (МЭ, I, стр. 14,13) встрѣчается დედა-ს სესტრის ვმ. დედას, если это не опечатка (ср. Хр., стр. 29,10).

2) У А. Цагарели встрѣчаются формы М. падежа, гдѣ въ показателѣ множественности კბ опущенъ ს при наличности другого ს въ словѣ, хотя тутъ же въ томъ же словѣ კბ представленъ полностью, именно სდედას || სდედას (МЭ, I, стр. 14,14-15); тамъ же встрѣчается სმუშევეს ვმ. სმუშევეს, но въ этомъ мѣстѣ текстъ испорченъ (ср. Хр., стр. 29,16). Ср. выпаденіе ს въ мѣстоименіяхъ (§ 47).

родъ слогомъ *კე*; въ производныхъ съ суффиксамъ *ურ* || *ელ* || *ან* словахъ (§ 127) *ურ* || *ელ* передъ *კე* большою частью замѣняются *ან* || *ალ*, resp. *ალ*:

ед. ч.	мн. ч.
<i>კახ-ი</i> <i>человекъ</i>	<i>კახ-ეფ-ი</i>
<i>ცინა</i> <i>овца</i>	<i>ცინ-ეფ-ი</i>
<i>ნინა</i> <i>языкъ</i>	<i>ნინ-ეფ-ი</i>
<i>წუდე</i> <i>домъ</i>	<i>წუდე-ეფ-ი</i> ¹⁾
<i>ოსარე</i> <i>рубаша</i>	<i>ოსარ-ე-ეფ-ი</i> ¹⁾
<i>აქქა</i> <i>золото</i>	<i>აქქა-ეფ-ი</i> ²⁾
<i>კატო</i> <i>горшокъ</i>	<i>კატო-ეფ-ი</i> ²⁾
<i>კატუ</i> <i>кошка</i>	<i>კატუ-ეფ-ი</i> ²⁾
<i>ბურბუ</i> <i>летучая мышь</i>	<i>ბურბუ-ეფ-ი</i> ²⁾
<i>ზუგიდ-ურ-ი</i> <i>зундидецъ</i>	<i>ზუგიდ-ან-ეფ-ი</i>
<i>ხორგ-ელ-ი</i> <i>хоргиецъ</i>	<i>ხორგ-ალ-ეფ-ი</i>
<i>სახინ-ელ-ი</i> <i>сархинецъ</i>	<i>სახინ-ალ-ეფ-ი</i>
<i>ხო კიწ-ურ-ი</i> <i>киицъ</i>	<i>კიწ-ურ-ეფ-ი</i>
<i>კუფუ-ან-ი</i> <i>куфецъ</i>	<i>კუფუ-ან-ეფ-ი</i>

§ 21. Усѣченный плавцый исходъ *ლ*³⁾ основъ при образованн мн. числа возстанавливается, напр.:

ед. ч.	мн. ч.
<i>ბჟა</i> (< * <i>ბჟალ-ი</i>) <i>солнце</i>	<i>ბჟალ-ეფ-ი</i> ; <i>ბჟამ-ეფ-ი</i> <i>bm</i>
<i>და</i> (< * <i>დალ-ი</i>) <i>сестра</i>	<i>დალ-ეფ-ი</i> ; <i>დამ-ეფ-ი</i> <i>bm</i>
<i>ღღა</i> (< * <i>ღღალ-ი</i>) <i>день</i>	<i>ღღალ-ეფ-ი</i> ; <i>ღღამ-ეფ-ი</i> <i>bm</i>
<i>დიდა</i> (< * <i>დიდალ-ი</i>) <i>мать</i>	<i>დიდალ-ეფ-ი</i> ; <i>დიდამ-ეფ-ი</i> <i>bm</i>
<i>ზა</i> (< * <i>ზალ-ი</i>) <i>дорога</i>	<i>ზალ-ეფ-ი</i> ; <i>ზამ-ეფ-ი</i> <i>bm</i>
<i>თუ</i> (< * <i>თულ-ი</i>) <i>поросенокъ</i>	<i>თულ-ეფ-ი</i> ; <i>თუმ-ეფ-ი</i> <i>bm</i>
<i>მოთა</i> (< * <i>მოთალ-ი</i>) <i>внукъ</i>	<i>მოთალ-ეფ-ი</i> ; <i>მოთამ-ეფ-ი</i> <i>bm</i>

1) Одинъ *ე* иногда какъ-бы исчезаетъ, и вм. *წუდე-ეფ-ი*, *ოსარ-ე-ეფ-ი* слышится *წუდე-ეფ-ი*, *ოსარ-ე-ეფ-ი*.

2) При стеченн *ე* съ другими гласными ноходами, какъ, напр., *კატო-ეფ-ი*, *კატუ-ეფ-ი*, между ними иногда вставляются въ качестве гласнорядя звукъ *ე* *კატო-ე-ეფ-ი*, *კატუ-ე-ეფ-ი*.

3) Въ мѣстоименнхъ, с (см. § 53).

მუშა (< * მუშალ-ი) <i>отецъ</i>	მუშალ-ეფ-ი, მუშაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ნოსა (< * ნოსალ-ი) <i>МЗ невестка</i>	ნოსალ-ეფ-ი, ნოსაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
სინჯა (< * სინჯალ-ი) <i>зять</i>	სინჯალ-ეფ-ი, სინჯაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
სქუა (< * სქუალ-ი) <i>дитя</i>	სქუალ-ეფ-ი, სქუაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ტუა (< * ტუალ-ი) <i>тѣсъ, трава</i>	ტუალ-ეფ-ი, ტუაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ქა (< * ქალ-ი) <i>роиз</i>	ქალ-ეფ-ი, ქაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ქუა (< * ქუალ-ი) <i>камена</i>	ქუალ-ეფ-ი, ქუაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ღვა (< * ღვალ-ი) <i>шека</i>	ღვალ-ეფ-ი, ღვაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ხსოუ (< * ხსოულ-ი) <i>МЗ корова</i>	ხსოულ-ეფ-ი, ხსოუჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ძგა (< * ძგალ-ი) <i>берегъ</i>	ძგალ-ეფ-ი, ძგაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჭა (< * ჭალ-ი) <i>солонча</i>	ჭალ-ეფ-ი, ჭაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჯა (< * ჯალ-ი) <i>дерево</i>	ჯალ-ეფ-ი, ჯაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჯიმბა (< * ჯიმბალ-ი) <i>братъ</i>	ჯიმბალ-ეფ-ი, ჯიმბაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>
ჩა (< * ჩალ-ი) <i>отца</i>	ჩალ-ეფ-ი, ჩაჲ-ეფ-ი <i>hm</i>

Есть слова, которыя при образованіи мн. числа то возстаивають *ლ*, то не возстанавливають, напр., სუა, ფსუა *крыло*, мн. ч. სუალ-ეფ-ი и სუ-ეფ-ი, ხე *рука*, мн. ч. ხელ-ეფ-ი и ხე-ეფ-ი. Иногда и замѣтованныя слова принимаютъ по аналогіи *ლ* во мн. ч., напр., ჰჰა *священника*, мн. ч. ჰჰალ-ეფ-ი, но и ჰჰალ-ეფ-ი.

§ 22. Такимъ образомъ, по присоединеніи показателя множественности *ეფ*, исчезаетъ въ склоненіи разница между согласными и гласными основами. Во множественномъ числѣ всѣ основы, подобно согласнымъ основамъ въ единственномъ числѣ (см. § 18, a), имѣютъ лишь одно мѣшаное, гласно-согласное склоненіе.

§ 23. Слѣдовательно, мингрельское склоненіе, по существу единое, имѣетъ, въ зависимости отъ основъ (см. § 13), слѣдующіе два вида: въ единственномъ числѣ для гласныхъ основъ употребляется чистое гласное склоненіе, для основъ согласныхъ — гласно-согласное, во множественномъ же числѣ для всѣхъ основъ одно склоненіе — гласно-согласное (см. табл. IV).

Среди согласныхъ основъ основы съ исходомъ на ტ, ლ, ჳ, ზ, ხ, ვ въ М. и Д. к. падежахъ ед. числа имѣютъ еще свои особенности (§ 18, a и d).

Т а б л и
П р и м ъ р ы
А. Г л а с н о - с о г л а
С о г л а с н ы я

	გურ- сердце	ხემ- рыба	სოფელ- деревня
			Е д и н с т в е н
И.	გურ-ი	ხემ-ი	სოფელ-ი
М.	გურ-ქ	ხემ-ქ MZ, ხემ-ქ S	სოფელ-ქ MZ, სო- [ფურ-ქ S
Р.	გურ+ი-ში, -შ	ხემ+ი-ში, -შ	სოფელ+ი-ში, -შ
О.	გურ+ი-ზე	ხემ+ი-ზე	სოფელ+ი-ზე
Т.	გურ+ი-თი, -თ	ხემ+ი-თი, -თ	სოფელ+ი-თი, -თ
Д.=Н. ^I	გურ+ი-შა	ხემ+ი-შა	სოფელ+ი-შა
Д.=Н. ^{II}	გურ+ი-შო, -შოთ	ხემ+ი-შო, -შოთ	სოფელ+ი-შო, -შოთ
Д.=Н. ^{III}	გურ-ო, -ოთ	ხემ-ო, -ოთ	სოფელ-ო, -ოთ
Д. К.	გურ-ც MZ, გურ-ს S	ხემ-ც MZ, ხემ-ს S	სოფელ-ც MZ, სო- [ფურ-ს S

Примѣчаніе. У согласныхъ основъ окончаніе II. падежа о иногда *ბაღ, ღალი რუი, რუა* рядомъ съ *ღაღ; этотъ გ, какъ замѣститель Д.=Н.^I ღაღ+გ-შა* и т. д.

В. Г л а с н о е
Г л а с н ы я

	ა-склоненіе ცინა ძეგა	ე-склоненіе ცუდე ძოღ	ო-склоненіе კოტო გორიონ
			Е д и н с т в е н
И.	ცინა	ცუდე	კოტო
М.	ცინა-ქ	ცუდე-ქ	კოტო-ქ
Р.	ცინა-ში, -შ	ცუდე-ში, -შ	კოტო-ში, -შ
О.	ცინა-ზე	ცუდე-ზე	კოტო-ზე
Т.	ცინა-თი, -თ	ცუდე-თი, -თ	კოტო-თი, -თ
Д.=Н. ^I	ცინა-შა	ცუდე-შა	კოტო-შა
Д.=Н. ^{II}	ცინა-შო, -შოთ	ცუდე-შო, -შოთ	კოტო-შო, -შოთ
Д.=Н. ^{III}	ცინა-ო	ცუდე-ო	კოტო-ო
Д. К.	ცინა-ს	ცუდე-ს	კოტო-ს

და IV.
სკლონენი.
ნოე ვკლონენიე.

ОСНОВЫ.

ბაშ- <i>малышкѣ,</i> <i>юноша</i>	კაბ- <i>человѣкѣ</i>	დედ- <i>голова</i>	ხაჟ- <i>быкѣ</i>
ნოე ჩისლო			
ბაშ-ო	კაბ-ო	დედ-ო	ხაჟ-ო
ბაშ+ო-ქ, ბაშ-ქ	კაბ-ქ, კაბ+ო-ქ	დედ-ქ, დეთ-ქ	ხაჟ-ქ, ხაბ-ქ, ხაჟ+ [ო-ქ]
ბაშ+ო-ში, -შ	კაბ+ო-ში, -შ	დედ+ო-ში, -შ	ხაჟ+ო-ში, -შ
ბაშ+ო-ში	კაბ+ო-ში	დედ+ო-ში	ხაჟ+ო-ში
ბაშ+ო-თი, -თ	კაბ+ო-თი, -თ	დედ+ო-თი, -თ	ხაჟ+ო-თი, -თ
ბაშ+ო-შს	კაბ+ო-შს	დედ+ო-შს	ხაჟ+ო-შს
ბაშ+ო-შა, -შათ	კაბ+ო-შა, -შათ	დედ+ო-შა, -შათ	ხაჟ+ო-შა, -შათ
ბაშ-ა, -ათ	კაბ-ა, -ათ	დედ-ა, -ათ	ხაჟ-ა, -ათ
ბაშ+ო-ს	კა-ც MZ, კა-ს S, კაბ+ო-ს	დე-ც MZ, დე-ს S	ხა-ც MZ, ხა-ს S, ხაჟ+ო-ს

(§ 14, прим. 2) ослабѣваетъ въ полугласный ъ, напр., ბადი *садѣ* рядомъ съ гласнаго о, удерживается и въ другихъ надежахъ, напр., P. დად+ო-ში,

სკლონენიე.

ОСНОВЫ.

Согласныя основы.

u-სკლონენიე

a-სკლონენიე

კატუ <i>кошка</i>	ტუ S	ტუ MZ <i>вымя</i>
ნოე ჩისლო.		

ჭს (*ჭსაღ-ო *солома*, § 21).

კატუ	ტუ	ტუ	ჭს
კატუ-ქ	ტუ-ქ	ტუ-ქ	ჭს-ქ
კატუ-ში, -შ	ტუ-ში, -შ	ტუ-ში, -შ	ჭს-ში, -შ
კატუ-ში	ტუ-ში	ტუ-ში	ჭს-ში
კატუ-თი, -თ	ტუ-თი, -თ	ტუ-თი, -თ	ჭს-თი, -თ
კატუ-შს	ტუ-შს	ტუ-შს	ჭს-შს
კატუ-შა, -შათ	ტუ-შა, -შათ	ტუ-შა, -შათ	ჭს-შა, -შათ
კატუ-ა, -ათ	ტუ-ა, -ათ	ტუ-ა, -ათ	ჭს-ათ
კატუ-ს	ტუ-ს	ტუ-ს	ჭს-ს

Таблица IV
П р и м ь р ы
А. Гласно-согла

Множествен

СОГЛАСНЫЯ ОСНОВЫ.

И.	გურ-ეფ-ი	სოფელ-ეფ-ი	კახ-ეფ-ი	ჭალ-ეფ-ი
M.	გურ-ეფ-ქ MZ	სოფელ-ეფ-ქ	კახ-ეფ-ქ	ჭალ-ეფ-ქ
	გურ-ემ-ქ MZ	სოფელ-ემ-ქ	კახ-ემ-ქ	ჭალ-ემ-ქ
	გურ-ენ-ქ S	სოფელ-ენ-ქ	კახ-ენ-ქ	ჭალ-ენ-ქ
P.	გურ-ეფ+ი-ში, -შ	სოფელ-ეფ+ი-ში, -შ	კახ-ეფ+ი-ში, -შ	ჭალ-ეფ+ი-ში, -შ
O.	გურ-ეფ+ი-შე	სოფელ-ეფ+ი-შე	კახ-ეფ+ი-შე	ჭალ-ეფ+ი-შე
T.	გურ-ეფ+ი-თი, -თ	სოფელ-ეფ+ი-თი, -თ	კახ-ეფ+ი-თი, -თ	ჭალ-ეფ+ი-თი, -თ
D.=H. ⁱ	გურ-ეფ+ი-შს	სოფელ-ეფ+ი-შს	კახ-ეფ+ი-შს	ჭალ-ეფ+ი-შს
D.=H. ⁱⁱ	გურ-ეფ+ი-შით, [-შით	სოფელ-ეფ+ი-შით, [-შით	კახ-ეფ+ი-შით, [-შით	ჭალ-ეფ+ი-შით, [-შით
D.=H. ⁱⁱⁱ	გურ-ეფ-თ, -თთ	სოფელ-ეფ-თ, -თთ	კახ-ეფ-თ, -თთ	ჭალ-ეფ-თ, -თთ
D. K.	გურ-ეფ-ს/ც MZ,	სოფელ-ეფ-ც	კახ-ეფ-ც	ჭალ-ეფ-ც
	გურ-ეფ+ი-ს			
	გურ-ემ-ს/ც MZ	სოფელ-ემ-ს	კახ-ემ-ს	ჭალ-ემ-ს
	გურ-ენ-ს S	სოფელ-ენ-ს	კახ-ენ-ს	ჭალ-ენ-ს

(продолженіе).

с к л о н е н і й.

еное склоненіе.

ное число

Г л а с н ы я о с н о в ы .

ცინ-ეფ-ი	წუღე-ეფ-ი	ტუ-ეფ-ი	ტუ-ეფ-ი или ტუ-ეფ-ი ¹⁾
{ ცინ-ეფ-ქ	{ წუღე-ეფ-ქ	{ ტუ-ეფ-ქ	{ ტუ-ეფ-ქ
{ ცინ-ემ-ქ	{ წუღე-ემ-ქ	{ ტუ-ემ-ქ	{ ტუ-ემ-ქ
{ ცინ-ენ-ქ	{ წუღე-ენ-ქ	{ ტუ-ენ-ქ	{ ტუ-ენ-ქ
ცინ-ეფ+ი-ში, -ში	წუღე-ეფ+ი-ში, -ში	ტუ-ეფ+ი-ში, -ში	ტუ-ეფ+ი-ში, -ში
ცინ-ეფ+ი-შიე	წუღე-ეფ+ი-შიე	ტუ-ეფ+ი-შიე	ტუ-ეფ+ი-შიე
ცინ-ეფ+ი-თი, -თ	წუღე-ეფ+ი-თი, -თ	ტუ-ეფ+ი-თი, -თ	ტუ-ეფ+ი-თი, -თ
ცინ-ეფ+ი-შს	წუღე-ეფ+ი-შს	ტუ-ეფ+ი-შს	ტუ-ეფ+ი-შს
ცინ-ეფ+ი-შო, [-შოთ	წუღე-ეფ+ი-შო, [-შოთ	ტუ-ეფ+ი-შო, [-შოთ	ტუ-ეფ+ი-შო, [-შოთ
ცინ-ეფ-ო, -ოთ	წუღე-ეფ-ო, -ოთ	ტუ-ეფ-ო, -ოთ	ტუ-ეფ-ო, -ოთ
{ ცინ-ეფ-ც	{ წუღე-ეფ-ც	{ ტუ-ეფ-ც	{ ტუ-ეფ-ც
{ ცინ-ემ-ს	{ წუღე-ემ-ს	{ ტუ-ემ-ს	{ ტუ-ემ-ს
{ ცინ-ენ-ს	{ წუღე-ენ-ს	{ ტუ-ენ-ს	{ ტუ-ენ-ს

1) Стр. 026, прим. 2.

II. Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 24. Прилагательныя въ мингрельскомъ, смотря по ихъ значенію и положенію въ предложеніи, то склоняются, то не склоняются.

Примѣчаніе. Когда прилагательныя склоняются, они всецѣло слѣдуютъ склоненію существительныхъ (табл. IV).

§ 25. Склоняются прилагательныя тогда, когда они выступаютъ въ предложеніи самостоятельно, въ значеніи существительныхъ или какъ приложения къ нимъ, напр., უნხაშო ჰობაჟ ქებოროთუ დო უკუელაშო-ში მეთა მინჟე *старшій братъ пришелъ (сюда), а (относительно) младшаго ничего не знаю, ანთი ანთი-ცურენი ჰობეშა ქალექხენუე, მაყინა მაყინაცურენი-შა одного онъ посадилъ себя въ одинъ карманъ (букв. въ карманъ съ одной стороны), а другою — въ другой (Хр., стр. 21,10—11), ანთი ჰობაჟ, უნხაშოჟ, დო-ურეუ одинъ братъ, старшій, умеръ (Хр., стр. 52,22), ჩემი ხახიბი-ბე ცინაჟ, სქვამჟ, ქებოროთუ რიშია (сюда) моя знакомая дѣвица, красивая.*

§ 26. а) Въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ прилагательныя не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ, если они предшествуютъ своимъ опредѣляемымъ¹⁾, напр., ჭოთა უშქურნი *красное яблоко*, ჭოთა უშქურნიშო *краснаго яблока*, ჭოთა უშქურნი *красныя яблоки*, სქვამი ცინა *красивая дѣвица*, სქვამი ცინას *красивой дѣвицы*, სქვამი ცინეუს *красивымъ дѣвицамъ*, ჭიოვე ურას *узкая дорои*, ჭიოვე ურასთი *узкою дорогою*, ჭიოვე დო გენბე ურასთი *узкою и длиною дорогою*.

б) Когда прилагательныя слѣдуютъ за опредѣляемыми словами, тогда они склоняются, опредѣляемыя же могутъ склоняться и не склоняться, напр., ბებო ჭიჭე *мальчикъ маленькій*, ბებო ჭიჭეშო *мальчика маленькаго*, ბებო ჭიჭეჟი *отъ мальчики*

1) Во всей Хрестоматии есть лишь одинъ случай склоненій прилагательнаго: *მაჟმალაშოთი ვაჟინაშო-შა ვარდაშო მინჟე დახო კვანა?!* *Воронъ ли бытъ хозяиномъ раскрывшейся для соловья розы?!* (стр. 125,22-23).

маленькаго, ბოძო ჭიჭექს но и ბოძოქ ჭიჭექქ *мальчикъ маленький*, ანთი ჭიჭექე შხანს იკოკათე გვერენქე ბრელქე *на одной узкой дорожке* *собралось много змѣй* (Хр., стр. 34,32).

Примѣчаніе. Числительныя, указательныя и притяжательныя мѣстоименія и причастія слѣдуютъ правиламъ склоненія прилагательныхъ.

Степени сравненія.

§ 27. Сравнительная степень образуется, какъ и въ грузинскомъ, съ помощью мѣстоименнаго объективнаго префикса родительнаго отношенія 3-го лица უ *ею*, *resp. ему* (§ 44) и суффикса შო, окончанія Р. падежа, предваряемаго гласнымъ ა: ა-ში. Сравнительная степень въ значеніи прилагательнаго образуется не только отъ прилагательныхъ, но и отъ нарѣчій, напр., უკუელ-ა-ში *младшій*, *последній* отъ უკუელი *послы*, и отъ существительныхъ, напр., უნძელ-ა-ში *силнѣе* отъ ნძელა, ძელი *сила*. Передъ окончаніемъ ა-ში гласные исходы словъ ე, ო, ო, ა исчезаютъ, а უ удерживается: ჭიჭექ *маленькій*, უჭიჭე-ა-ში *меньшій*, დიდი *большой*, უდიდი-ა-ში *бѣльшій*, სქვაბი *красивый*, უსქვამ-ა-ში *красивѣе*, ფურო *плохой*, ხუდოი, უფურ-ა-ში, უფურ-ა-ში *хуже*, რქსამი *пріятный*, ურქსამ-ა-ში *пріятнѣе*, ჭითა *красный*, უჭითა-ა-ში *краснѣе*, შხუ *толстый*, უშხუ-ა-ში *толще*, წყნუ *старый*, *старикъ*, უწყნუ-ა-ში *старѣе*, *старѣйшина*, უჩა *черный*, უჩა-ა-ში *чернѣе*. Последній прѣмѣръ показываетъ, что когда основа слова начинается на უ, то другой უ уже не ставится.

Слово ხუ *блѣднѣе* гласный ე передъ ა-ში замѣняетъ гласнымъ ო, а въ началѣ принимаетъ вставку წ: უ-წ-ხო-ა-ში. თუნიშ უწ-ხო-ა-ში *блѣднѣе сына*.

§ 28. Непослѣдовательности въ образованіи сравнительной степени: отъ ჯიბი *хорошій*, უჯიუ-ში *лучшій*, *лучше*, отъ ბიტი *большой*, ბიტი *рядомъ съ* произведенной по общему правилу формой უბიტი-ა-ში имѣется უბიტი *бѣльшій*, *больше* (см. *Словарь*).

§ 29. Форма Д.—Н.^{III} падежа отъ прилагательныхъ въ положительной степени употребляется какъ нарѣчіе, напр.,

ჰკირი S, ჰკვრი MZ *хорошо* отჰ ჰკირი *хороший*, დიდი *и-раздо*, во *многыз* отჰ დიდი *большой*, ჰიჰკეთ *немного* отჰ ჰიჰკეთ *маленький*; форма этого же падежа сравнительной степени прилагательных употребляется какъ сравнительная и превосходная степени нарѣчій, напр., უმეტესო *особенно, преимущественно* отჰ უ-მეტ-ა-ში *большій*, უძროსო *особенно, чрезвычайно* отჄ უ-ძროსი *большій, больше*.

§ 30. Сравнительная степень выражается и описательно: უძროსი сочетается съ положительною степенью прилагательнаго, а предметъ, съ которымъ что-либо сравниваютъ, ставится въ Р. или О. падежахъ, напр., ნძლიერში უძროსი ნძლიერი ირო ქიცი *сильнѣе сильнѣе всегда бываетъ*, თუ ცირა თი ცირაჰე უძროსი სქვამი *ესე эта ძვიანი красивѣе თაი ძვიანი*, ჩქიმი ჰვიძალეფი ჩქიმდე უძროსი ძალიერო *რდეს мои братья были сильнѣе меня* (Хр., стр. 22, 15—16).

§ 31. Превосходная степень особой формы не имѣетъ и всегда образуется описательно: а) при помощи сочетанія съ положительною формою прилагательныхъ слѣдующихъ нарѣчій: ძალადი *весьма, очень*, კვალსო || კვალსს *совсѣмъ, совершенно*, ნაბეტანი *черезчуръ, чрезвычайно*, напр., ძალადი ჰკირი კონი *весьма хорошій человекъ*, ნაბეტანი სქვამი ცირა *чрезвычайно красивая ძვიანი*; б) при помощи сочетанія формы сравнительной степени съ Р. падежомъ мѣстоименія ირიჰელი, ირჰელი *все*, напр., ირჰელიში უძროსი *больше всею*, ირჰელიში უფუზაში *хуже всею*, მეტიში მეტი *весьма много, чрезвычайный* (букв. *большаго больше*); в) при помощи повторенія прилагательнаго, напр., მაღალ-მაღალი კონი *высокий, высокий человекъ*; чаще повтореніе прилагательныхъ имѣетъ значеніе простой множественности: ვიხე-ვიხე *хвалю* *высокія деревья*, უხე-უხე *дѣлкую* *толстыя (жирныя) куры*, მუშუში (< მუში-მუში) *წუდემა იო* *своимъ домамъ*; д) при помощи повторенія прилагательнаго съ переозвученіемъ внутренняго гласнаго въ უ. გერ. ო во второй половинѣ слова и вставкой согласнаго მ: კვა-მუვა *не ясно говорящій, бормотунъ*, მკვა-მკვონი *всякая всячина*.

§ 32. Уравнительная форма. Въ мингрельской ямѣется особая форма сравненія, показывающая полное равенство между сравниваемыми предметами относительно того или иного качества. Эту форму сравненія слѣдуетъ называть *уравнительною формою* сравненія (ср. франц. le comparatif d'égalité).

Уравнительная форма образуется: а) изъ прилагательныхъ при помощи префикса მჱ и суффикса ლ вь связи съ Р. падежомъ слова, съ которымъ что-либо сравниваютъ, напр., თიშო მჱ-სქვამ-ს *красивый, подобно ему (ей)*, გგაღაშო მჱ-შხუ-ს კობი *человѣкъ полиціиного съ юру*, სქანი მჱ-ღატაკ-ს, სქანი მჱ-ღატობ-ს *подобно тебѣ нищій, подобно тебѣ бѣдный*, б) изъ нарѣчій, напр., მდღეს *быстро, скоро*, ვაღიშო მჱ-მდღეს *съ быстротою молніи*.

§ 33. Въ мингрельскомъ, какъ и въ грузинской, отъ прилагательныхъ образуются при помощи префикса მჱ и суффикса ჯ новыя формы, указывающія на уменьшеніе того или иного качества, означеннаго основнымъ словомъ, напр., უზ *черный*, მჱ-უზ-ჯ *черноватый*, მჱ-რ-ჩე *бѣловатый* отъ ჩე *бѣлый*, მჱ-რემუ *темноватый* отъ რემუ *темный*, მჱ-უვინთელ-ჯ *желтоватый* отъ უვინთელი *желтый*.

Отрицательныя прилагательныя.

§ 34. Отрицательныя прилагательныя при помощи префикса უ образуются: а) отъ именныхъ основъ съ полнымъ окончаніемъ ული || ლი или чаще усѣченнымъ უ || ლ, ური *или უ დიდი — უდიდი, უდიდი, უდიდი ლი* *безъ матери, не имѣющій матери*, დუდი — უდუდი *безъ головы, безтолковый, ступица — უსოღე* *безглазый, კთთი — უკითე* *безъ пальцевъ, не имѣющій пальцевъ*, კუდელი — უკედელე უკედელე *безъ хвоста, მინჯე — უმინჯური* *безъ хозяина, безпризорный, მუმს — უმუმე* *безъ отца, не имѣющій отца*, სქეს — უსქე *бездѣтный, -ная, ქვინჯი — უქვინჯე* *бездна, не имѣющій дна, ჩიდი — უჩიდე* *безъ жены, не женатый, ცხენი — უცხენე* *безъ лошади, не имѣющій лошади, ღონე* *средство, сила, უღონო/ჯ* *безъ средствъ, бѣдный, სეჯი — უსეჯური* *безъ плеча,*

недружный, უკლუ неризумный; b) отъ мѣстоименныхъ основъ: შა и, რ. ჩიბი — უჩიბე(თ) безъ меня, ჩი/ე — უჩინე(თ) безъ насъ, მე — უმეჲე(თ) безъ него; с) отъ глагольныхъ основъ: ჭ — უჭუ не испеченный, не изжаренный, რგილავა — ურგილავუ не охлажденный, ხუნ — უხუნავუ не высушенный надлежаще, не запеченный, ფუნ — უფუნავუ не вскипяченный, не перебродивший, ძირ — უძირავუ не видный, უხავუ телица (букв. не рождавшая). Когда глаголь — съ предлогомъ, префиксъ უ ставится не только передъ глагольной основой, но и передъ предлогомъ, ассимилируя себя и гласный звукъ предлога, если онъ не ე, напр., წა-კინდება — უწე-უ-უკინდება не ссорившийся, და-ჰეჭება — უდე-უ-უჰეჭებელი не приглашенный, და-ჯერება — უდე-უ-უჯერებელი непослушный, მე-ხვამილავა понимать, დიადება — უმე-უხვამილუ (§ 115, b, ε, 2) недогодливый¹⁾.

III. Числительныя.

§ 35. Количественныя числительныя.

ა) Числительныя отъ 1 — 10 включительно простыя:

1. ათი	6. აშვი
2. ორი, ყვე	7. შვითი
3. სუმი	8. რეო, ბრეო
4. ოთხი, * ათხი	9. ჩხრო
5. ხუთი	10. ვითი

Примѣчаніе. Наряду съ ათი одинъ употребляется აჲ (абх. აჲჲ).

ბ) Отъ 11 — 19 включительно сложныя. Они слагаются слѣдующимъ образомъ: сначала ставится десятокъ въ формѣ ვითო (< ვითი + დო и), за исключеніемъ названій 11, 14, 16, гдѣ вслѣдствіе ассимиляціи появляется ვითა, а за нимъ непосред-

1) Мингрелецъ, не владѣющій свободно грузинскою рѣчью, и грузинскія формы произноситъ на мингрельскій ладъ, напр., უ-ქ-ელ- ვმ. 2-უ-კ-ელი ნიბ-ს-ტუნი. Ср. подобное же явленіе въ ингилойскомъ говорѣ груз. языка (М. Джанашвили, სანგალო, ძველი საქართველო, II, отд. IV, стр. 231).

ственно слѣдуютъ единицы, причемъ *ოთხი* *четыре* звучитъ *ახტის* (§ 115, b, γ, 3, 6).

11. ვითასართი	16. ვითასმევი
12. ვითოყოფი, ვითოყოფი	17. ვითომქვიითი
13. ვითოსეში	18. ვითორეო, ვითორბრეო
14. ვითასხტი	19. ვითახხტორ
15. ვითონეთი	20. ეხი

с) Начиная съ 21 и до 99 включительно въ основаніе счисленія кладется *ეხი* *двадцать*; четные десятки = 20 × 2, 3, 4, и къ нимъ при посредствѣ союза *და* и присоединяются безъ измѣненія вышеприведенныя числа 1—19.

21. ეხი და ათი	61. სუმონეხი და ათი
22. ეხი და ყი	70. სუმონეხი და ვითი
23. ეხი და სეში	71. სუმონეხი და ვითასართი
30. ეხი და ვითი	80. ოთხონეხი (< ოთხი+ეხი)
31. ეხი და ვითასართი	81. ოთხონეხი და ათი
32. ეხი და ვითოყოფი	90. ოთხონეხი და ვითი
40. ყარნეხი, ყარნეხი (< ყი+ეხი)	91. ოთხონეხი და ვითასართი
41. ყარნეხი და ათი	95. ოთხონეხი და ვითონეთი
50. ყარნეხი და ვითი	96. ოთხონეხი და ვითასმევი
51. ყარნეხი და ვითასართი	97. ოთხონეხი და ვითომქვიითი
60. სუმონეხი, სუმენეხი (< სე-
ში+ეხი)	98. ოთხონეხი და ვითორეო
	99. ოთხონეხი და ვითახხტორ
	100. ოში

d) Сотни образуются изъ усѣченныхъ на исходный гласный формъ единицъ съ присоединеніемъ къ нимъ *ოში*.

200. ყირაში, ყვრეში	700. შქვითოში
300. სეში	800. რეში, ბრეში
400. ოთხეში	900. ხხრეში
500. სეთი	1000. ვითოში (рѣдка форма, обыкновенно <i>ვითო</i> употребляется грузинское <i>ათას</i> со вставкою <i>ს</i> (<i>ათასი</i>)).
600. ამშვიში, ამში	

е) Тысячи исчисляются просто постановкою предъ *ახათსი* любой изъ единицъ въ полной формѣ: *ჯინი ახათსი* *дѣтъ тысячи*, *სუმი ახათსი* *три тысячи* и т. д.

§ 36. а) Числительныя количественныя, какъ и всѣ остальные, измѣняются всецѣло по образцу прилагательныхъ (§§ 24—25), и не требуютъ послѣ себя особаго падежа.

б) За числительными исчисляемые предметы ставятся въ единственномъ числѣ, напр., *ჯინი კონი* *два человека*, *სუმი ოსურნი* *три женщины*, *ხუთი ჯიძე* *пять братьевъ*, *პარბაკა*—и во множ. числѣ: *ხუთი ჯიძელები*.

§ 37. Порядковыя числительныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *მ* и суффиксомъ *ი*. Исключеніе составляетъ *პირველი*, который, какъ и въ грузинскомъ, выражается словомъ *პირველი* (*პრიველი*, *приели*), а не словомъ *მანათი* (отъ *ერთი* *одинъ*). Но отъ сложныхъ съ *ერთი* числительныхъ, какъ, напр., *ვითანთი*, *ქვი* *ღო* *ანთი*, порядковыя образуются по общей формѣ: *მავითანთი*, *მავიღოანთი*.

<i>მეორე</i> , resp. <i>მეორე</i> <i>второй</i>	<i>მეხვიდრანთი</i> <i>двадцать первый</i>
<i>მესამე</i> <i>третий</i>	<i>მეხვიდრეთთი</i> <i>тридцатый</i>
<i>მეოთხე</i> , resp. <i>მანათი</i> <i>четвер-</i> <i>тый</i>	<i>მეხვიდრეთთანთი</i> <i>тридцать</i> <i>первый</i>
<i>მხუთე</i> <i>пятый</i>	<i>მეკარბეხი</i> <i>сороковой</i>
<i>მამშვი</i> <i>шестой</i> , <i>მამშვი</i>	<i>მეკარბეხიღრანთი</i> <i>сорокъ первый</i>
<i>მამშვითი</i> <i>седьмой</i>	<i>მსუმბეხი</i> <i>шестьдесятый</i>
<i>მარტე</i> <i>восьмой</i>	<i>მეოთხეხი</i> <i>восьмидесятый</i>
<i>მეხრე</i> <i>девятый</i>	<i>მანმე</i> <i>сотый</i>
<i>მავითი</i> <i>десятый</i>	<i>მეორემე</i> <i>двухсотый</i>
<i>მავითანთი</i> <i>одиннадцатый</i>	<i>მარტემე</i> <i>восьмисотый</i>
<i>მავითანთეორე</i> <i>двенадцатый</i>	<i>მეხრემე</i> <i>девятисотый</i>
<i>მეხე</i> <i>двадцатый</i>	<i>მანათი</i> <i>тысячный</i>

§ 38. Дробныя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ *ს*- и суффиксомъ *-ანი* или *-ად*:

ნასუმორი $\frac{1}{8}$, ნათხელი || ნახთხელი $\frac{1}{4}$, ნახუთელი $\frac{1}{5}$, ნავითელი $\frac{1}{10}$; $\frac{1}{3}$ обозначается особымъ словомъ გვერდი: გვერდი სიღო გვერდი მს *половина тебѣ, а половина мнѣ.*

Примѣчаніе. И отъ числительнаго უირი образуется дробное ნაჟირალი, ნაჟირელს или ნაჟირუს, но со специальнымъ значеніемъ *близнеца*, вообще одного изъ двойныхъ предметовъ.

§ 39. Собираательныя образуются отъ количественныхъ съ суффиксомъ ხოლო: უირიხოლო или უირხოლო *оба, вдвоемъ*, სუმიხოლო *трое, строемъ*. При приближительномъ счетѣ къ числительнымъ добавляется частица ვარს, напр., უირივარს *до двухъ, около двухъ* (რ. ორიოდე).

§ 40. Раздѣлительныя образуются черезъ повтореніе количественныхъ: უირ-უირი, сокр. უე-უერი *по два*, სუმი-სუმი *по три*, ხუთ-ხუთი *по пяти*, ამშვი-ამშვი, сокр. ამშვაშვი *по шести*, ოშ-ოში *по ста*.

§ 41. Множительныя (кратныя) образуются черезъ постановку множителя въ Напр. надежѣ на მს съ послѣдующемъ ხე სუმიმახე სუმი 3×3 , სუმიმახე ვითოხუთი 3×15 .

Примѣчаніе. Эта же форма служить и для образованія числительныхъ нарѣчій, напр., ართიმახე, resp. ართიშ или აკამახე, resp. აკამს *однажды*; но *другой разъ, третій разъ* и т. д. и въ мингрельскомъ образуются отъ порядковыхъ: მს-ჟირამახე, resp. მსჟირამს, მსსუმამახე, resp. მსსუმამს.

IV. МѢСТОИМЕНІЯ.

§ 42. Личныя мѣстоименія.

Въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, двоякаго рода личныя мѣстоименія: самостоятельныя и такъ называемыя мѣстоименныя частицы. Послѣднія употребляются въ роли префиксовъ и суффиксовъ при спряженіи глаголовъ (§§ 66—100).

§ 43. Самостоятельныя личныя мѣстоименія:

1-е л. ђъ я	Ѣѣо S, Ѣѣѣ MZ мы
2-е л. Ѣо ты	ѣѣѣъ вы
3-е л. Ѣѣ < Ѣѣѣ онъ, сама	Ѣѣѣѣѣѣ оци, сами.

Примѣчаніе. Рядомъ съ Ѣѣ въ значеніи личнаго мѣстоименія 3-го л. часто выступаютъ указательныя Ѣѣѣѣѣѣ, ѣѣѣѣѣѣ, ѣѣѣѣѣѣ, ѣѣѣѣѣѣ (§ 46).

§ 44. Мѣстоименныя частицы —

а) Субъективныя частицы (префиксы и суффиксы):

	преф.	суфф.	преф.	суфф.	показ. множ.
		туб.-к. карті.		туб.-к. карті.	
ед. ч.	мн. ч.				
1-е л. Ѣѣ/Ѣ (ѣѣ, Ѣ, Ѣ)	Ѣ	—	Ѣѣ/Ѣ (ѣѣ, Ѣ, Ѣ)	—	ѣѣ
2-е л. —	Ѣ	—	—	—	ѣѣ
3-е л. —	Ѣ	Ѣ, Ѣ	—	Ѣ	Ѣѣ > Ѣ

б) Объективныя частицы (префиксы) для обоихъ чиселъ:

	неоф.	род.	дат.	
			туб.-к. карті.	
1-е л. Ѣѣ (Ѣ, Ѣ, Ѣ, ѣѣ)	Ѣѣ (Ѣѣ, Ѣѣ, Ѣѣ/Ѣ, Ѣ)	Ѣѣѣ	Ѣѣѣ	Ѣѣѣ
2-е л. Ѣѣ, resp. Ѣѣ	Ѣѣ > ѣѣ, Ѣѣѣ		Ѣѣѣ	Ѣѣѣ
3-е л. —	Ѣѣ		ѣѣ	Ѣѣ

Примѣчаніе. Подобно падежнымъ окончаніямъ (табл. III) и мѣстоименныя суффиксы въ связной рѣчи присоединяють къ себѣ гласныя ѣ, ѣ или полугласный Ѣ, но мы въ парадигмы ихъ не вносимъ.

§ 45. Личныя мѣстоименія первыхъ двухъ лицъ склоняются съ нѣкоторыми особенностями (см. табл. V), а 3-го л. — по общему правилу, причеиъ два падежа единственнаго числа и четыре множественнаго отъ него не употребляются совершенно, или, во всякомъ случаѣ, пока не засвидѣтельствованы.

Таблица V.

Склонение личных мѣстоименій.

Единственное число

	я		მ _ვ	ონ _ვ , სამ _ვ
	S	MZ		
И.	მ _ა		ს _ი	მ _ე
М.	მ _ე		ს _ი	მ _ე -ქ
Р.	ჩ _{ემი}	ჩ _{ემი}	ს _{ქან}	მ _ე -შ _ა , -შ
О.	ჩ _{ემდე}	ჩ _{ემდე}	ს _{ქანდე}	—
Т.	ჩ _{ემით}	ჩ _{ემით}	ს _{ქანით}	მ _ე -ში _თ
Д.=Н. ^I	ჩ _{ემდა}	ჩ _{ემდა}	ს _{ქანდა}	—
Д.=Н. ^{II}	ჩ _{ემო} , -ო _თ	ჩ _{ემო} , -ო _თ	ს _{ქანო} , -ო _თ	მ _ე -შ _ა , -შ _ო თ
Д. к.	მ _ა		ს _ი	მ _ე -ს

Множественное число

	მ _ვ		მ _ვ	ონ _ვ , სამ _ვ
	S	MZ		
И.	ჩ _ე	ჩ _ე	თ _{ქ_ვ}	მ _{უნ} -ე _ვ -ი
М.	ჩ _ე	ჩ _ე	თ _{ქ_ვ}	მ _{უნ} -ე _მ /ე _ვ -ქ
Р.	ჩ _{ენი}	ჩ _{ენი}	თ _{ქ_ვ} ან _ი	მ _{უნ} -ე _ვ -ი-ში
О.	ჩ _{ენდე}	ჩ _{ენდე}	თ _{ქ_ვ} ან _{დე}	მ _{უნ} -ე _ვ -ი-შ _ე
Т.	ჩ _{ენით}	ჩ _{ენით}	თ _{ქ_ვ} ან _{ით}	—
Д.=Н. ^I	ჩ _{ენდა}	ჩ _{ენდა}	თ _{ქ_ვ} ან _{და}	—
Д.=Н. ^{II}	ჩ _{ენო} , -ო _თ	ჩ _{ენო} , -ო _თ	თ _{ქ_ვ} ან _ო , -ო _თ	—
Д. к.	ჩ _ე	ჩ _ე	თ _{ქ_ვ}	—

§ 46. Указательныя мѣстоименія: простыя и сложныя.

А. Простыя указательныя мѣстоименія имѣютъ двѣ формы—полную и усѣченную, причеъ усѣченіе бываетъ то въ началѣ слова, то въ концѣ его или въ томъ и другомъ мѣстѣ сразу.

а) Полная форма для указанія ближайшаго предмета— отъбс , для указанія дальняго предмета— отобс ; и эти формы можно разсматривать какъ сложныя, если въ бс ($\text{от} + \text{бс}$) видѣтъ абхазскій мѣстоименный элементъ бс въ составѣ сложнаго $\text{с} + \text{бс}$ *тотъ, онъ*, какъ это предполагаетъ проф. Н. Марръ въ своей работѣ объ абхазскомъ языкѣ ¹⁾.

б) Усѣченныя формы отъ отъбс — ъбс , отъ , ъ , отъ отобс — обс , отъ , о .

Формы отъ , ъ *этотъ* употребляются какъ прилагательныя—опредѣленія; какъ таковыя, онѣ всегда предшествуютъ опредѣляемому, а потому не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ (§ 26, а): отъ ъ къ о , отъ ъ къ о о , отъ ъ къ с , отъ ъ къ MZ , отъ ъ къ ъ о , отъ ъ къ ъ о о , отъ ъ къ ъ с , отъ ъ къ ъ MZ и т. д., въ такомъ же смыслѣ употребляются и формы отъ , о *тотъ*. А формы отъбс , ъбс *этотъ, онъ*, отобс , обс *тотъ, онъ* употребляются самостоятельно, въ значеніи личнаго мѣстоименія 3-го лица (§ 43), и какъ таковыя склоняются по общему правилу (см. табл. VI).

с) Кроме вышеназванныхъ простыхъ основъ есть еще двѣ простыя основы: с для указанія ближайшаго предмета, ъ для указанія дальняго предмета, какъ въ чанскомъ. Эти основы не употребляются отдѣльно, а лишь въ сочетаніи съ другими. Изъ сочетанія этихъ с , ъ съ вышеприведенными основами, а изъ сочетанія отъ , о съ основой личнаго мѣстоименія 3-го лица ъ ²⁾ получаются сложныя указательныя мѣстоименія, имѣющія различное примѣненіе.

1) См. *О полож. абх. языка среди ъфетическихъ*, стр. 23.

2) Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 41.

В. Сложныя указательныя мѣстоименія: полныя и усѣченныя.

а) ზოუბს (< ზ + თუბს) *этотъ*, იმს, კოიბს (< კ + თიბს) *тотъ*, იმს склоняются, какъ თუბს, თიბს (см. табл. VI) и употребляются параллельно съ ними.

б) ზოე (< ზ + თე) *этотъ*, კოი (< კ + თი) *тотъ* употребляются, подобно своимъ составнымъ частямъ, въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ, и не склоняются (§ 26, а), напр., ზოე წუდე *этотъ домъ*, ზოე წუდეში *этого дома*, ზოე წუდეები *эти дома*, ზოე წუდეები *этихъ домовъ* и т. д., კოი ქომოლისქუს *тотъ сынъ*, კოი ქომოლისქუსში *того сына*, კოი ქომოლისქუსლები *эти сыновья*, კოი ქომოლისქუსლები *этимъ сыновьями* и т. д.

в) Изъ сочетанія ზ съ согласнымъ მ получается форма ზმ *этотъ*, какъ въ чванскомъ ჳამ || ამ, а изъ сочетанія თი, ი съ тѣмъ же მ получается თიმ, იმ *тотъ*, какъ въ чванскомъ ჳიმ. Но въ мингрельскомъ эти формы не склоняются и отдѣльно не употребляются, а входятъ, въ качествѣ первой составной части, въ сложныя слова, вставляя иногда между собою и главнымъ словомъ гласный უ или полугласный ჯ, напр., ამღა || ამუ-ღა || ამუ-ღა (< ამ + ღა *день*) *сегодня*, თიმ-ღას || იმუ-ღას || იმუ-ღას *съ тотъ день*. ზმ, იმ можно разсматривать и какъ заимствованіе изъ грузинскаго, именно какъ обезформленные Дат. падежи отъ мѣстоименій ეს *этотъ*, ის *тотъ*.

§ 47. Склоняются указательныя мѣстоименія по общей схемѣ склоненія, но лишь тогда, когда употребляются самостоятельно (§ 46, б), причемъ косвенные падежи ед. ч. образуются какъ отъ полной, такъ и отъ усѣченной въ концѣ основы (см. табл. VI). Формы отъ усѣченныхъ основъ употребительнѣе. Въ Д. к. мн. числа показатель множественности ბ иногда выпадаетъ (стр. 025, прим. 2).

Т а б л и

Склонение указатель

Е д и н с т в е н

этотъ, отъ

И.	თქნს	ქნს	თქნს	ქნს
	полныя формы		усъченныя формы	
М.	თქნს-ქ	ქნს-ქ	თქ-ქ	ქქ
Р.	თქნს-შო, -შ	ქნს-შო, -შ	თქ-შო, -შ	ქ-შო, -შ
О.	თქნს-შე	ქნს-შე	თქ-შე	ქ-შე
Т.	თქნს-თო, -თ	ქნს-თო, -თ	თქ-თო, -თ	ქ-თო, -თ
Д.=Н. ^I	თქნს-შს	ქნს-შს	თქ-შს	ქ-შს
Д.=Н. ^{II}	თქნს-შეჲ, -შეჲთ	ქნს-შეჲ, -შეჲთ	თქ-შეჲ, -შეჲთ	ქ-შეჲ, -შეჲთ
Д.=Н. ^{III}	თქნს-თ	ქნს-თ	თქ-თ	ქ-თ
Д. წ.	თქნს-ლ	ქნს-ლ	თქ-ლ	ქ-ლ

М н о ж е с т в е н

И.	თქნ-ქოვ-ო	ქნ-ქოვ-ო
М.	თქნ-ქოვ-ქ	ქნ-ქნ-ქ
Р.	თქნ-ქოვ-ო-შო, -შ	ქნ-ქოვ-ო-შო, -შ
О.	თქნ-ქოვ-ო-შე	ქნ-ქოვ-ო-შე
Т.	თქნ-ქოვ-ო-თო, -თ	ქნ-ქოვ-ო-თო, -თ
Д.=Н. ^I	თქნ-ქოვ-ო-შს	ქნ-ქოვ-ო-შს
Д.=Н. ^{II}	თქნ-ქოვ-ო-შეჲ, -შეჲთ	ქნ-ქოვ-ო-შეჲ, -შეჲთ
Д.=Н. ^{III}	თქნ-ქოვ-ო-თ	ქნ-ქოვ-ო-თ
Д. წ.	თქნ-ქოვ-ლ	ქნ-ქნ-ლ

ცა VI.

ნუხ მწესოიენი.

ნოე ჩისლო

თონზ, ინიზ

თონზ		ინიზ	
პოლნი ფორმი		უსწეცნი ფორმი	
თონზ-ქ	ინიზ-ქ	თი-ქ	ი-ქ
თონზ-ში, -ში	ინიზ-ში, -ში	თი-ში, -ში	ი-ში, -ში
თონზ-შიქ	ინიზ-შიქ	თი-შიქ	ი-შიქ
თონზ-თი, -თ	ინიზ-თი, -თ	თი-თი, -თ	ი-თი, -თ
თონზ-შია	ინიზ-შია	თი-შია	ი-შია
თონზ-შიაქ, -შიაქ	ინიზ-შიაქ, -შიაქ	თი-შიაქ, -შიაქ	ი-შიაქ, -შიაქ
თონზ-თ	ინიზ-თ	თი-თ	ი-თ
თონზ-ნი	ინიზ-ნი	თი-ნი	ი-ნი

ნოე ჩისლო

თინ-ქუთ-ი	ინ-ქუთ-ი
თინ-ქუთ-ქ	ინ-ქუთ-ქ
თინ-ქუთ-ი-ში, -ში	ინ-ქუთ-ი-ში, -ში
თინ-ქუთ-ი-შიქ	ინ-ქუთ-ი-შიქ
თინ-ქუთ-ი-თი, -თ	ინ-ქუთ-ი-თი, -თ
თინ-ქუთ-ი-შია	ინ-ქუთ-ი-შია
თინ-ქუთ-ი-შიაქ, -შიაქ	ინ-ქუთ-ი-შიაქ, -შიაქ
თინ-ქუთ-ია, -ია	ინ-ქუთ-ია, -ია
თინ-ქუთ-ნი/ნი	ინ-ქუთ-ნი

§ 48. Притяжательныя мѣстоименія.

Притяжательными служатъ родительные падежи личныхъ и указательныхъ мѣстоименій:

ед. ч.	мн. ч.
ჩქობი S, ჩქობი MZ <i>мой</i>	ჩქობი S, ჩქობი MZ <i>нашъ</i>
სჯახი, სჯახი <i>твой</i>	თქვენი <i>вашъ</i>
მუმი <i>его, свой</i>	მუმივობი <i>ихъ, свой</i>
აქმი, ემი <i>этого</i>	თქვენობი <i>этихъ</i>
თამი, ამი <i>его, того</i>	თამივობი <i>ихъ, техъ.</i>

Притяжательныя мѣстоименія склоняются, какъ прилагательныя (§§ 24—26). Чаще, чѣмъ прилагательныя, притяжательныя мѣстоименія ставятся за опредѣляемыми словами, особенно за названіями родственниковъ, напр., მუმი-ჩქობი *отецъ мой*, დედა-სჯახი *мать твоя*, მუმი-ჩქობიმ *отца моего* и т. п.

§ 49. Возвратное мѣстоименіе.

а) Особого возвратнаго мѣстоименія въ мингрельскомъ нѣтъ. Въ роли возвратнаго мѣстоименія выступаетъ иногда личное 3-го л. (§ 43), напр., წინ კობი სქუ ატუ ქვეტუ და მუმი დობოტუ რუქის *старикъ оставилъ сына у Ату, а самъ (онъ) вернулся домой* (Хр., стр. 9,29).

б) Чаще роль указательнаго мѣстоименія исполняетъ существительное დუმი *голова* въ Д.=Н.^{III} падежѣ დუმი, напр., თამ დუმი ქმეუნი *онъ самъ идетъ (туда)*, въ Д.=Н.^{II} დუმი დობი *для себя, себя*, иногда и въ другихъ падежахъ въ сочетаніи съ притяжательными мѣстоименіями, напр., მუმი დუმი კობი დობანსუ *но, онъ убивъ ვა დობანსუ что себя* (букв. *своей головой*) *человккъ сдѣлаетъ (причинитъ), того врагъ не можетъ (съ нимъ) сдѣлать* (пословица).

в) Наконецъ употребляется заимствованное изъ грузинскаго თამი *самъ*.

§ 50. Взаимнымъ мѣстоименіемъ служитъ числительное-прилагательное წითინი *другъ-друга* отъ წითი *одинъ*, напр., კვ-წუქუნი სუ წითინსუ და ვაქუნი *они подали другъ-другу руки и*

поцѣловались (Хр., стр. 87, 17), მთხვეს ერთხანძს დოსთიმი დრუგ-დრუა, ერთხანძი დონოსვი ვიდუბუ დრუგ-დრუა. Въ этой же роли выступаетъ и сложное числительное ერთ-მსუიონს, ერთ-მსუიონს *одного, друг-друга, между собою*: ჰოჲს ქიმეხეს ერთ-მსუიონს, მუთი იმუხნი მუშ-მუში ხეჯუხთუ ნი, ერთ-მსუიონსჲჲმს შქსმს ჴიონ-თხნი *условились между собою, что ни приобретутъ отъ своихъ занятій, дѣлать между собою пополамъ* (Хр., стр. 11, 15—16).

§ 51. Вопросительныя мѣстоименія:

მა *кто?* მუ *что?* მა имѣеть полную форму დაბ || დაბო преимущественно передъ гласнымъ слѣдующаго за нимъ слова, а მუ иногда получаетъ окончаніе И. падежа ო, въ видѣ е: მუ-ე < მუ-ო. მუ при стеченіи съ формами существительнаго глагола съ гласнымъ ო въ началѣ перерождается свой гласный უ въ ო, а получившіеся такимъ образомъ два ო сливаются въ одинъ звукъ (краснѣе): მუ ობუ > მო ობუ > მობუ *что есть? (что такое?)*.

Въ роли вопросительныхъ мѣстоименій выступаютъ производныя отъ მუ формы или сложныя съ нимъ:

ა) მუჴობო *какой*. Форма произведена отъ Д. = Н.^{II} падежа მუშო черезъ подъемъ შ въ ჴ (§ 2).

ბ) მუ-ბუბო, მუ-ბუჴბო *какой*, მუ-ჴუჴბო *какой* (см. *Словарь*).

§ 52. Относительное мѣстоименіе ბსმუ < *ბსმუბ *который, какой*. Н. Марртъ бс-მუ анализируетъ¹⁾, какъ составное изъ личнаго мѣстоименія 3-го л. მ, гезр. მუ (у насъ მუ < მუბ, § 43) и ბს *какой*, сохранившагося въ чанскомъ въ значенія союза *что, какъ*. Въ этомъ же значеніи въ мингрельскомъ имѣется союзъ ბს *что, который* (см. *Словарь*).

§ 53. Склоняются вопросительныя мѣстоименія и относительное по общей схемѣ склоненія, причѣмъ во мн. ч. возстаиваются полныя ихъ формы მა < დაბ, ბსმუ < ბსმუბ (см. табл. VII). Формы, не засвидѣтельствованныя текстами, поставлены въ угловатыя скобки.

Примѣчаніе. Многія падежныя формы отъ მუ *что* употребляются и какъ нарѣчія (см. § 118, e, f).

1) *Грамматика чанскаго языка*, § 46.

Таблица VII.

Склонение вопросительных мѣстоименій и
относительнаго.

Единственное число

	кто?	что?	который?
И.	Յօ, Յօն, Յօնօ	Յի, Յի-ա. < Յի-օ	նամի < *նամին
М.	Յօ-ի, Յօնց-ի	Յի-ի	նամի-ի
Р.	Յօ-նօ, -ն	Յի-նօ, -ն	նամի-նօ, -ն
О.	Յօ-նի	Յի-նի	նամի-նի
Т.	Յօ-տօ, -տ, resp. [Յօնտ	Յի-տօ, -տ	նամի-տօ, -տ
Д.=Н. ^I	Յօ-նն	Յի-նն	նամի-նն
Д.=Н. ^{II}	Յօ-ննա, -ննա	Յի-ննա, -ննա	նամի-ննա, -ննա
Д.=Н. ^{III}	Յօն-նա, -նա	Յի-նա > նա-նա [> նա-տ	նամի-նա
Д. և.	Յօ-ն	Յի-ն	նամի-ն, նամց-ն

Множественное число

И.	[Յօն-յոց-օ]		նամին-յոց-օ
М.	Յօն-յոց-ի		{ նամին-յոց-ի նամին-յոց-ո-ի
Р.	[Յօն-յոց-ո-նօ]	Է	[նամին-յոց-ո-նօ]
О.	Յօն-յոց-ո-նի	Ի	նամին-յոց-ո-նի
Т.	Յօն-յոց-ո-տօ	Է	նամին-յոց-ո-տօ
Д.=Н. ^I	Յօն-յոց-ո-նն	Ի	նամին-յոց-ո-նն
Д.=Н. ^{II}	Յօն-յոց-ո-ննա		նամին-յոց-ո-ննա
Д.=Н. ^{III}	Յօն-յոց-ո-նա		նամին-յոց-ո-նա
Д. և.	Յօն-յն-ն		նամին-յն-ն

§ 54. Опредѣлительныя мѣстоименія: *սեմս* или *սեմս ատ*, *ատ*, *ատ*, *ատ*, *ատ* *каждый, всякій*, *ատ-զոյլո*, *ատ-զոյլո*, *ատ-զոյլո Եմս* *все* (см. *Словарь*), *տոտո* (г.) *каждый*. *սեմս*, *սեմս* употребляются самостоятельно, а *ատ*, *ատ*—какъ прилагательное-опредѣленіе, по большей части сливающееся со своимъ опредѣляемымъ. Опредѣлительныя мѣстоименія слѣдуютъ склоненію прилагательныхъ (§§ 24—26); во мн. числѣ не употребляются. Послѣ *տոտո* можетъ стоять и множественное число: *տոտո քոմբլղոյլը քաճմայի* *изъ братьевъ* (букв. «каждый братья») (*Хр.*, стр. 17, 33).

§ 55. Неопредѣленныя мѣстоименія.

Въ мянгрельскомъ неопредѣленныя мѣстоименія всѣ сложныя, иногда они представляютъ собою цѣлое предложеніе.

А. а) *Յոտոնո* или *Յոտոնդ*, *Յոտոնդդ* *кто-либо*, *Յոտոնյ...* *Յոտոնյ* *и некоторые...* *իպկոտորս* (*одни... другие*). Пока не удается разложить эти формы на ихъ составныя части съ полною увѣренностью, но напрашивается одно предположеніе, именно что онѣ сложены изъ *ձո* *кто*, частицы *-ոո* || *ոյ* *же*, и я союза *եո* *что*, *чтобы*, *когда*.

б) *Ժոյոյեո* *что-либо* сложено изъ вопросительнаго *Ժոյ* *что*, частицы *ոյ* < *ո* (по ассимиляціи съ предшест. *յ*) и союза *եո* (см. выше а).

в) *Եմսոյոնո*, *Եմսոյոնդ*, *Եմսոյոնդդ* *который-либо*, *и который*, *Եմսոյոնյ...* *Եմսոյոնյ* *одни... другие* сложено изъ относительнаго *Եմսոյ* *который* (§ 52) + частицы *ոո* и *եո* (см. выше подъ а *Յոտոնո*, *Յոտոնյ*).

Склоняются эти мѣстоименія по общей схемѣ склоненій (табл. IV, А), напр., М. *Յոտոն-ի*, *Ժոյոյե-ի*, *Եմսոյոն-ի*, Р. *Յոտոն-ոյ/ձո*, *Ժոյոյե-ո* + *ձո*, *Եմսոյոն-ո* + *ոյ/ձո* и т. д.

В. а) *Յոճոճս*, *Յոճոճս*, *Յոճոճս* *кто-то* сложено изъ *ձո* *кто*, частицы *ճո* и *ճս* *и, же*, причемъ частицы мѣняются мѣстами: *ձո + ճո + ճս* || *ձո + ճս + ճո* || *ձո + ճ + ճս*. Въ частидѣ *ճս* || *ճո* || *ճ* мы имѣемъ обыкновенную частиду *ոո* || *ոյ* *и, же* съ замѣной средняго звука *ո* звонкимъ *ճ* отъ сосѣдства звонкаго *ճ*, а частиду *ճս* ||

გო надо сопоставить съ грузинской ღა, всю же форму ში-გი-ღა || ში-ღე-გა съ грузинской ვი-ღა-ცა || ვი-ცა-ღა.

b) შუგიღა, შუდიღა, შუღეღა, შუიღა, შუღა *что-то* сложено изъ шუ *что*, частица გი и ღა (см. подъ а შიგიღა), ср. груз. რაღაცა, რაცაღა.

c) ნაშუგიღა, ნაშუდიღა *какой-то* сложено изъ ნაშუ *какой, который* и изъ частица გი и ღა.

Склоняются эти мѣстоименія, какъ имена существительныя на ა (табл. IV, B); во мн. ч. не употребляются.

С. ა) შიგიღარქნი, შიგიღენი или შიღვარქნი, შიღვენი *кто-то, кто (что) ни есть*, это уже цѣлое предложеніе, состоящее изъ შიგიღა *кто-то*, 3-го л. ед. ч. რე *есть* и союза ნი *что* (въ значеніи мѣстоименія). Въместо რე иногда берется сокращенная форма ე, и შიგიღა + რე + ნი вслѣдствіе этого принимаетъ форму შიგიღა + ე + ნი (см. შიგიღა + ე + ნი). Также сложены и формы:

b) შუგიღარქნი, შუღვარქნი, შუგიღენი *что-то, что ни есть*,

c) ნაშუგიღენი *какой-то, какой ни есть*.

Склоняются эти сложные мѣстоименія двойко: надежныя окончанія принимаютъ или შიგიღა, შუგიღა, причемъ остальная часть რქნი < ენი присоединяется безъ измѣненія, напр., М. надежъ შიგიღა-ქ + რქნი, съ эмфатическимъ окончаніемъ შიგიღა-ქი/ვ + რქნი, съ пропускомъ რ — შიგიღაქი + ენი, Р. შიგიღა-ში + რქნი, Д. კ. შიგიღას + რქნი и т. п., или же все слово принимается за одно неразрывное цѣлое съ надежными окончаніями въ концѣ: М. п. შიღვარქენ-ქ, შუღვარქენ-ქ, Р. შიღვარქენ + ი-ში и т. д.

§ 56. Отрицательныя мѣстоименія: შიის *никто*, შუის *ничто, ничего* (см. § 155). Склоняются, какъ имена на ა (табл. IV, B); во мн. ч. не употребляются.

§ 57. Въ склоненіи мѣстоименій, какъ и въ склоненіи именъ, не рѣдки послѣложныя надежи (§ 19), напр., სქანიშენი *изъ-за тебя, относительно тебя*, სქანი-წკებ *съ тобою* и т. п.

V. Глаголы.

§ 58. У мьягрьельских глаголовъ, какъ у всѣхъ яфетическихкихъ, два строя: субъективный и объективный. Въ основаніи этого дѣленія лежитъ способность однихъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ (§ 44), при помощи которыхъ и производится спряженіе, обозначать въ глагольныхъ формахъ двѣ противоположныя категоріи, то субъектъ (подлежащее), то объектъ (дополненіе).

Когда субъективныя и объективныя мѣстоименныя частицы въ глагольныхъ формахъ имѣютъ каждая свое прямое значеніе, исполняютъ, такъ сказать, свою прямую роль, т. е. первыя изъ нихъ указываютъ на субъектъ, а вторыя на объектъ, — у такихъ глаголовъ строй субъективный (§§ 86—93); когда же между частіями происходитъ перемѣна ролей, т. е. субъективныя частицы указываютъ на объектъ, а объективныя, наоборотъ, на субъектъ, — у такихъ глаголовъ строй объективный (§§ 94—100).

§ 59. У cadaго строя, въ свою очередь, по двѣ формы спряженія, абсолютная и относительная (табл. VIII, IX, X, XI), въ зависимости отъ различнаго сочетанія мѣстоименныхъ частицъ съ тѣми или иными темами.

§ 60. Темами для спряженія служатъ глагольныя и именныя основы въ зависимости отъ того, что глаголы бываютъ коренныя и отыменные:

а) *ᠰᠡᠨᠦᠰᠢᠨᠦ* писать отъ корня *ᠰᠡ*, *ᠰᠡᠨᠦᠰᠢᠨᠦ* сжигать, печь отъ корня *ᠰᠢ*, *ᠰᠡᠨᠦᠰᠢᠨᠦ* класть отъ корня *ᠰᠠ*.

б) *ᠰᠡᠨᠦᠰᠢᠨᠦ* полоть (отъ *ᠰᠡᠨᠦᠰᠢᠨᠦ* мотыка), *ᠰᠡᠨᠦᠰᠢᠨᠦ* сдиирать кожу (отъ *ᠰᠡᠨᠦᠰᠢᠨᠦ* кожа).

Примѣчаніе. Основы отыменныхъ глаголовъ представляютъ собою цѣлый слогъ, иногда нѣсколько слоговъ, а основами въ коренныхъ глаголахъ служатъ одни согласные, иногда всего лишь одинъ коренной согласный (§ 62).

§ 61. Глагольные основы бывают твердыя, когда корень их состоитъ изъ твердыхъ согласныхъ, плавныя, съ плавными 6, 7 и 8 въ качествѣ послѣдняго коренного, и слабыя, съ однимъ или нѣсколькими слабыми согласными въ числѣ коренныхъ, напр., 3, 6esr. 3, 7, 8, 9.

Примѣчаніе. Слабые коренные различнаго происхожденія; такъ, 7 часто появляется діалектически вмѣсто плавнаго 7 (§ 2, с): 6307-73, 6307-73 *убивать*, въ послѣднемъ случаѣ всѣ коренные слабые. Слабые коренные могутъ занимать разныя мѣста, напр., 1-е: 606-073 *любить*, 1-е, 2-е и 3-е: 6307-73, 6307-73 *убивать*, по въ сиряженіи приходится считаться лишь съ слабымъ кореннымъ на послѣднемъ мѣстѣ, какъ, напр., 73-73 *класть*, 633-073 *хвалить*, причемъ и звуки 6, 7, 8 въ качествѣ послѣднихъ коренныхъ идутъ за слабые коренные, напр., 636-3 (60-636) *отвѣчать*, 636-3 *давать*, *питать*, 6307-3 *разстлать*.

§ 62. Слабыя основы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ составляютъ самое большое число среди коренныхъ глаголовъ, и такъ какъ слабый коренной въ начальной формѣ глагола (§ 104) обыкновенно замѣщается гласнымъ 7, какъ 06736 (кор. 067 || 063), а во вторыхъ временахъ большею частью и совсѣмъ отпадаетъ, то нормальный типъ трехгласнаго корня (§§ 8, 125) становится двухгласнымъ, а иногда и одногласнымъ:

а) двухгласные корни:

06 изъ 067	66 изъ 667
67 » 673	67 » 673
60 » 607	67 » 673 и др.

б) одногласные корни:

6 изъ 66 67	66 изъ 667
6 » 66, 666	6 » 66
6 » 667 666	6 » 66
6 » 667 666	6 » 667
{ 7 » { 73 76	6 » 66 607
{ 7 » { 73	6 » 66 607 и др.

У нѣкоторыхъ изъ этихъ глаголовъ слабый коренной удерживается и во вторыхъ временахъ (§ 70), напр. ღო-ბჰგო я *сжегъ*, *испекъ* отъ ჭუჟღა, გო-ბრგო я *обрабилъ* отъ რუჟღა.

§ 63. Отыменныхъ глаголовъ въ мингрельскомъ такъ же, какъ и въ чанскомъ языкѣ, значительно больше, чѣмъ коренныхъ. Спрягаются они при помощи наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ (§ 65).

§ 64. Въ спряженіи формально нѣтъ разницы между коренными и отыменными глаголами въ виду того, что послѣдніе коренные первыхъ передъ мѣстоименными суффиксами обращаются почти все (см. прим.) въ б, въ видѣ б предлежитъ и одинъ изъ главныхъ наращаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ, при помощи которыхъ совместно съ мѣстоименными частицами и производится мингрельское спряженіе.

Примѣчаніе. Нѣкоторыя плавныя основы съ исходомъ на б удерживаютъ передъ мѣстоименными суффиксами б безъ измѣненія (§ 73, e).

§ 65. Нарастаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ въ мингрельскомъ, какъ и въ чанскомъ¹⁾, три: б *дѣлать*, б *быть*, *существовать*, б *существовать*.

А. б *дѣлать* — остатокъ трехсогласнаго корня ბჟბ (|| ბჟ || ჟბ), употребляющагося самостоятельно въ видѣ двухсогласнаго ბჟო-ბ *дѣлать* (§ 107); отъ него образованы:

а) причастныя формы дѣйствительнаго залога:

1) зб < *ბჟობ (*ბჟბ), 2) ჟб < *ბჟობ (*ბჟბ), 3) об < *ბჟობ (*ბჟობ), 4) ჟბ, resp. ჟბ < *ბჟობ (*ბჟბ) *дѣлающій*. Изъ этихъ четырехъ формъ зб и ჟб основныя, а об, resp. ჟб можно разсматривать какъ перебойныя съ ჟб формы; все онѣ подвергаются иногда сокращенію, теряя согласный исходъ б (§ 67, В, прим.).

Эти причастныя формы, въ полномъ ли видѣ или сокращенномъ, вставляются какъ инфиксъ между зиждательной (главной) основой слова и мѣстоименными суффиксами въ первыхъ време-

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, § 68.

вахъ (§ 70); поэтому темы первыхъ временъ активнаго происхожденія, напр., отъ корня ჳᄁ, основы ჳᄁ *писать*, настоящее время — ჳ-ჳᄁ-ჳᄁ-ჳ *я пишу* (букв. *я пишущий есмь*).

б) Причастіе страдательнаго залога ჳᄁ < *ჳᄁᄁ. Какъ въ нарращенномъ состояніи, такъ и при самостоятельномъ употребленіи ჳᄁ теряетъ согласный элементъ, и остается лишь ᄁ; если передъ ჳᄁ былъ гласный, то получается ᄁᄁ, ჳᄁ, ჳ (< *ᄁᄁᄁ), §§ 72, 75. Эта форма нарастаетъ во вторыхъ временахъ (§ 70): ჳᄁᄁ-ᄁ *я написалъ* (букв. мною написано есмь), ჳ-ᄁᄁᄁᄁ *я говорилъ* (букв. мною сказано (говорено) есмь). Тема вторыхъ временъ (аористная), такимъ образомъ, пассивнаго происхожденія. Есть формы, гдѣ во вторыхъ временахъ ჳᄁ полностью на лицо, напр., ჳᄁ-ᄁᄁᄁᄁ *я сжегъ, испекъ*, но тутъ ᄁ коренной (отъ корня ჳᄁ, ჳᄁᄁᄁ).

с) 3-е лицо ед. ч. аориста, гдѣ изъ стеченія обще-яфетическаго характера ᄁ съ кореннымъ ჳ (< ᄁ) даннаго глагола образуется ჳ, ჳᄁ (§ 72), который діалектически падаетъ въ ᄁ (§ 6).

В. ᄁ *существовать* (ᄁᄁᄁ) употребляется и самостоятельно (§ 108). Отъ него образованы причастныя формы страдательнаго залога: 1) ჳᄁ и 2) ჳᄁ съ потерей иногда у обѣихъ формъ согласнаго ᄁ. Эти формы нарастаютъ въ страдательномъ залогѣ (§§ 80—84).

С. ᄁ *существовать* самостоятельно не употребляется. Отъ него имѣемъ форму ჳᄁ, resp. ᄁᄁ (*есть, сущій*), сращающуюся съ глагольными темами въ третьемъ лицѣ прош. несовершеннаго и аориста.

Спряжение глаголовъ субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

§ 66. Абсолютныя формы спряженія образуются въ субъективномъ строѣ съ помощью однихъ лишь субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 44, а).

§ 67. Въ употребленіи субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ мингрельскій проявляетъ больше богатства и разнообразія, чѣмъ чанскій и грузинскій.

А. Для перваго лица ед. и мн. чч. имѣются двѣ основныя разновидности префикса: *з* передъ гласнымъ и *д* передъ согласнымъ, напр., *з-օրհնիքի* я *вижу*, *д-հարգանքի* я *говорю*, *д-հարեմքի* я *пишу*; въ сенакскомъ говорѣ и передъ согласными чаще появляется *з*: *з-հարգանքի*, *з-հարեմքի*. Дальнѣйшія разновидности префикса возникаютъ на почвѣ уподобленія его послѣдующимъ согласнымъ, но новыя разновидности префикса не исключаютъ его двухъ основныхъ разновидностей, а употребляются параллельно съ ними:

а) при среднихъ звукахъ (аспиратахъ) онъ становится среднимъ *оу*: *оу-տանքի* я *стю*, *оу-լիքի* я *мелю*, *оу-ճորհքի* я *просиваю*, *оу-հարեմքի* я *варю*, *оу-հանքի* я *кормлю*, даже тогда, когда средній звукъ не начальный, напр., *оу-հեռանքի* *маню*, *прямлю*;

б) при глухихъ онъ становится глухимъ *з*: *з-ստանքի* я *собираю*, *з-հարեմքի* я *служу* (*обслуживаю*), *з-օրհնիքի* (< *з-օրհնիքի* < *з-օրհնիքի* < *д/զ-օրհնիքի*) или съ перестановкой 2-го коренного *з*. *з-օրհնիքի*, *з-օրհնիքի* я *убиваю*, *з-հարեմքի* я *пишу*;

с) при носовомъ *б* онъ становится носовымъ *д*, напр., *д-հարեմքի* я *желаю* (отъ *հարեմ*); если же *б* наращенный, каковымъ онъ и бываетъ большею частью, то онъ исчезаетъ въ 1-омъ лицѣ, но опять появляется въ другихъ лицахъ, напр., *զեղանքի* (< *զեղանքի* отъ *զեղանքի*) я *вынулъ*, *вырвалъ*, *հո զեղանքի* ты *вынулъ*, *вырвалъ*, *օմ-զարի* я *плачу* (отъ *հարեմ* *плачу*), *հո օմ-զարի* ты *плачешь*, *օմ օմ-զարի* онъ *плачетъ*; сенакскій говоръ, ставя характеръ II-й породы *օ* за префиксомъ, избѣгаетъ въ послѣднемъ случаѣ появленія *д* въ качествѣ префикса: *з-օմ-զարի* я *плачу*;

д) когда основа глагола начинается однимъ изъ выше перечисленныхъ звуковъ, выступающихъ въ тѣхъ или иныхъ случаяхъ въ качествѣ префикса 1-го лица, тогда префиксъ вносится въ середину основы: *ձ-ձ-հարեմքի* я *полю* (отъ *ձարեմքի*), *օզ-ձ-հանքի* я *отжижусь* (отъ *զարեմքի*), *մի-մի-հարեմքի* я *работаю* (отъ *մի-հարեմքի*), *մի-մի-տանքի* я *шиплю* (отъ *մի-տանքի*), *օմ-ձ/օմ-հարեմքի* я *думаю* (отъ *օմ-հարեմքի*), *զի-զի-մի-հարեմքի* я *успокоился* (отъ *զի-մի-հարեմքի*);

сенакскій говоръ въ формахъ II-й породы избѣгаетъ этой вставки: ვ-ობს-დ-ეებ-ეჲ S. ვმ. ობს-ბ-დ-ეებ-ეჲ MZ *я рождаюсь*, ვ-ოვს-ბს-ბ S. ვმ. ოვს-ბ-ბს-ბ MZ;

е) когда за префиксомъ 1-го лица непосредственно слѣдуетъ гласный губного сближенія უ, напр., родительнаго отношенія къ 3-му лицу (табл. IX) или же самой основы, то префиксъ передъ нимъ ступневывается и не слышится, такъ что вмѣсто полной формы ვ-უჭს-ბებ-ეჲ *я пишу для чего* обыкновенно слышится, какъ и во 2-мъ лицѣ, უჭს-ბებ-ეჲ; иногда префиксъ ставится за უ, напр., უ-ფ-ქვე-ბებ-ეჲ в. ვ-უქვე-ბებ-ეჲ *я праздную* (отъ უქვე), ფს-უ-ბ-ხე-ბებ-ეჲ *я почертилъ* (отъ უბს), ფ-უ-ვ-ჭებ-ჭებ-ფ-ფ-ეჲ ვ-უ-ვ-ეჲ *я его выдралъ за уши* (§ 90).

В. Для другихъ лицъ нѣтъ нынѣ въ мингрельскомъ субъективныхъ префиксовъ, но за то суффиксы имѣются для всѣхъ трехъ лицъ.

а) Для первыхъ двухъ лицъ ед. ч. суффиксомъ служитъ ჯ, который можно разсматривать какъ переимѣненный грузинскій префиксъ 2-го лица ბ || ჯ, въ мингрельскомъ ставшій и суффиксомъ 1-го лица по аналогіи съ 2-мъ лицомъ. Во множественномъ числѣ суффиксъ ჯ исчезаетъ, и на его мѣсто появляется картскій показатель множественности звукъ ო.

б) Для 3-го лица ед. ч. имѣются, какъ въ чанскомъ, два суффикса: 1) картскій ლ, гесп. ლ (діалектически) и тубал-каинскій ბ. Первый употребляется при глаголахъ дѣйствительнаго залога, а второй при глаголахъ страдательнаго залога (§ 83).

Примѣчаніе. Суффиксъ первыхъ двухъ лицъ ჯ вмѣстѣ съ предшествующимъ согласнымъ спрягаемой темы ბ можетъ опускаться въ дѣйствительномъ залогѣ, но суффиксъ 3-го лица ლ всегда на лицо¹⁾, а въ страдательномъ залогѣ, наоборотъ, суффиксъ ჯ всегда на лицо, а суффиксъ 3-го

1) Есть въ стихахъ одно мѣсто, гдѣ опущенъ суффиксъ и въ 3-мъ лицѣ (объекта), напр., ხობს-ბ-დ-ეებ-ეჲ ვმ. ხობს-ბ-დ-ეებ-ეჲ (Xp., стр. 159, 18), но эти пропуски допущены для стихотворнаго размѣра (§ 158).

лица б опускается; суффиксъ 3-го л. мн. ч. зб въ обояхъ залогахъ теряетъ согласный исходъ: зб > з (табл. VIII, § 83), но не въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Залогн.

§ 68. Въ спряженіи всѣхъ мнгрельскихъ глаголовъ различаются другъ отъ друга формы лишь двухъ залоговъ, дѣйствительнаго и страдательнаго. Средніе и другіе по значенію глаголы въ спряженіи слѣдуютъ то дѣйствительнымъ, то страдательнымъ формамъ. Дѣйствительный залогъ сравнительно съ страдательнымъ развитъ полнѣе. Онъ спрягается съ нареченнымъ вспомогательнымъ б (§ 65, А).

Примѣчаніе. Форма глагола не всегда соответствуетъ его значенію: дѣйствительный по формѣ глаголъ можетъ быть страдательнымъ по значенію и наоборотъ. Иногда одна и та же форма имѣетъ какъ дѣйствительное, такъ и страдательное значеніе, напр., ობჭსტყვობი *пишусь, пишу* (ср. г. ვწერდა).

Породы, времена, спряженія и классы дѣйствительнаго залога.

§ 69. Въ дѣйствительномъ залогѣ четыре породы. Породы въ мнгрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, различаются между собою по гласнымъ характеристамъ. Гласные характеры ставятся, болышею частью, между мѣстоименными префиксами и спрягаемой темой.

а) Первая порода отличается отсутствіемъ гласнаго характера, напр., ვ-ჭსტყბი *я пишу*, დ-ტყვობი *я говорю*.

б) Вторая порода характеризуется гласнымъ о. Въ постановкѣ характера о выступаетъ діалектическая разница: въ сенакскомъ говорѣ, какъ въ чавскомъ и грузинскомъ языкахъ, онъ иногда ставится, подобно характеристамъ другихъ породъ, между мѣстоименнымъ префиксомъ и спрягаемой темой, напр.,

ვ-ო-ჭანებქ я пишу для себя, ვ-ო-ჭუნებქ я начинаю, но отчасти и въ сенакскомъ говорѣ и повсемѣстно въ самурзакапо-зугдидскомъ характеръ *o* ставится на первомъ мѣстѣ, передъ мѣстоименнымъ префиксомъ, напр., *o*-ბ-ჭანებქ, *o*-ბ-ჭუნებქ. При стеченіи съ гласными исходами предлоговъ въ глаголахъ, характеръ II-й породы *o* подвергается разлпчной ассимиляціи (см. § 115, b, β).

с) Третья порода имѣетъ два гласныхъ характера, чистый тубал-кайнскій *o* и заимствованный изъ картскаго его эквивалентъ *o*, напр., ვ-ო-ტქვენებქ я хвалю его, ვ-ო-ჭანებქ (ხეს) я подтисываюсь, ვ-ა-ჩემებქ я останавливаю его, ვ-ა-კეებქ я задерживаю его, ვ-ო-ღაჯანებქ заставляю его шрать. При образованіи III-й пор. къ основѣ нѣкоторыхъ глаголовъ прибавляется суффиксъ *ob*, напр., ვოჭით-ობ-უნებქ дѣлаю краснымъ, заставляю краснѣть (отъ ჭითъ красный). Есть случаи вставки слога *o*ბ, геср. *o*ბ/ღ (ср. § 80, b), напр., ვაგინბოზებქ удлиняю рядомъ съ ვაგინბოზებქ, ვუწოდებქ я скажу ему, но въ этихъ примѣрахъ звуки *o*ბ, ლ скорѣе относятся къ основамъ глаголовъ, чѣмъ къ вставкамъ.

Примѣчаніе. Инфиксъ *ob*, придающій глаголу переходное значеніе, появляется и въ объективномъ строѣ (въ формахъ возможности, § 98), напр., მატონე (მანტონე) я могу бѣжать, მატონინე (მანტონინე) я могу заставить бѣжать его, устроить его побыть. Иногда добавленіе слога *ob* не влечетъ за собою измѣненія значенія глагола, но въ такихъ случаяхъ добавленіе его не обязательно, напр., მ-მადინე рядомъ съ მ-მადე я могу принести сюда, გე-მეშვეინე || გე-მეშვეე я могу ударить, იბღოზინექ || იბღოზექ я обманушь, меня можно обмануть. Въ пр ш. совершенномъ у нѣкоторыхъ глаголовъ въ качествѣ инфикса появляется *je* (§ 101, b).

При стеченіи съ гласными исходами предлоговъ характеръ III-й породы *o* подвергается разнымъ измѣненіямъ (§ 115, b, γ).

d) Одинъ изъ гласныхъ характеровъ третьей породы, именно *o*, служитъ и характеромъ четвертой породы, а въ концѣ темы,

передъ обыкновеннымъ наращеннымъ вспомогательнымъ, имѣется еще другой наращенный вспомогательный *ვო, ვოუ*, удерживающийся и во вторыхъ временахъ (§ 70), напр., *ვ-ა-ჭსრ-ვოუ-სბქ* я заставляю его писать, аор. *ვ-ა-ჭსრ-ვოუქქ*, *ვ-ა-ჩქმქბ-ვოუ-სბქ* я заставляю его останавливать, аор. *ვ-ა-ჩქმქბ-ვოუქქ*. Иногда при производствѣ IV-й пор. въ нее, впереди *ვოუ*, вставляется инфиксъ *ობ* (см. выше с), напр., *ვ-ა-ღაჴვო-ობ-ვოუ-სბქ* я заставляю его заставить играть кого-либо.

§ 70. Въ мингрельскомъ три группы временъ. Въ первую группу входятъ главное время — настоящее и производныя отъ него — прошедшее несовершенное и желательное, во вторую группу входятъ главное — аористъ и производныя отъ него — сослагательное 1-е и сослагательное 2-е, resp. повелительное, третью группу составляютъ прошедшее совершенное, давно-прошедшее и прошедшее сослагательное.

Примѣчаніе. Въ *Словарь* рядомъ съ настоящимъ временемъ (н.) указывается иногда настоящее-будущее (н.-б.). Разница между ними скорѣе синтаксическаго, чѣмъ морфологическаго характера. Развѣ указать на то, что настоящее-будущее обыкновенно сопровождается извѣстными, придающими глаголу значеніе совершеннаго вида, предложениями (§ 114).

§ 71. Въ основаніи дѣленія временъ на группы лежитъ различіе темъ главныхъ временъ, настоящаго и аориста: настоящая тема — активна, аористная — пассивна (§ 65). Въ обоихъ случаяхъ это существенное различіе достигается перегласовкой не глагольной основы, за исключеніемъ основъ коренныхъ глаголовъ (§ 62), а наращаемаго вспомогательнаго, въ настоящемъ *სბ, ქბ, ობ, უბ*, resp. *უბ* (§ 65, А,а), напр., *ვჭსრუბქ*, *ბჭსრუბქ* я пишу, *ვ-ა-ქქვსბქ* я хвалю, *ვ-ა-ქქოუბქ* я дѣлаю, *ოვოთხობქ* я прошу, въ аор. *ო* или *ქ* (см. *ვო, ვო*, § 65, А,б), напр., *ბ/ვჭსრო* я писалъ, *ნაქსალქ*, *ვ-ა-ქქვქ* я похвалилъ (букв. мною написано, похвалено).

§ 72. Въ зависимости отъ гласныхъ характеровъ окончанія аориста *o*, resp. *oo* (діалектически *jo*), *j*, resp. *jj* (діалектически *jo*), въ мингрельскомъ различаются два спряженія, *o* i-спряженіе и *j* e-спряженіе. Изъ этихъ двухъ спряженій основнымъ является *o* спряженіе, а *j* производное отъ него (§§ 71, 65, A, b). Иногда между *o* и *j* лишь діалектическая разница. Въ Джварскомъ районѣ въ окончанія аориста иногда слышенъ *j*, когда въ другихъ мѣстахъ всегда *o*, напр., *ღო-ბნებქქ* *ი* || *ღო-ბნებქo* я *заставляю, обработалъ землю*. Но въ большинствѣ случаевъ разница между *o* и *j* повсемѣстная, общая. Есть нѣкоторые вѣдшіе признаки, по которымъ глаголь можно отнести къ тому или иному спряженію. Такъ, къ *j* спряженію относятся: 1) всѣ глаголы IV-й породы (§ 69, d), напр., *ვოჭკარბოუქსბქ* я *заставляю его писать*, аор. *ვოჭკარბოუქ*, resp. *ვოჭკარბოუქქ*, 2) глаголы III-й и другихъ породъ съ окончаніемъ *ქსბქ* (за рѣдкими исключеніями), напр., *ვოცკანქსბქ* я *откармливаю*, аор. *ღვ-ვოცკანქქ*, 3) часть глаголовъ съ окончаніемъ *სბქ*, *უ/ღსბქ*, *ობქ* и *ქსბქ*, напр., *ვოცქვესბქ* я *ховаю*, аор. *ვოცქვე*, *ვკათსბქ* я *собираю*, аор. *ვკათ*, resp. *ვკათქქ*, *ვთინუ/ღსბქ* я *обмываю*, аор. *ვო-ვთინუქქ*, *ვო-ვთინუქ* *ი*, *ვსინობქ* я *разнимаю*, аор. *ვვ-ვსინუქქ*, *ვკოდაღუღსბქ* я *захватываю*, аор. *ობკოდაღ*.

Примѣчаніе. Отъ аориста на *j* сослагательное 1-е образуется на *ქქ*, а сослагательное 2-е на *ქს*.

Нѣкоторые глаголы, имѣя сослагательныя наклоненія на *ქქ*, *ქს*, въ аористѣ имѣютъ *o*, чаще *oo* вм. обычнаго въ такихъ случаяхъ *j*, *jj*, напр., *ფოქქსბქ* я *скажу*, аор. *ფოქქoo* (*ფოქქoo* *ი*), но сосл. *ფოქქქქ*, *ფოქქქს*; *ვს/ათინობქ* я *одажживаю, выдаю замужъ*, аор. *ვვ-ვს/ათინoo* (*ვვ-ვს/ათინoo* *ი*), но сосл. *ვვ-ვს/ათინქქ*, *ვვ-ვს/ათინქს*; *ვ'უქქoo* я *скажу ему*, аор. *ვ'უქქoo* (*ვ'უქქoo* *ი*), но сосл. *ვ'უქქქქ*, *ვ'უქქქს*. У этихъ глаголовъ послѣднимъ кореннымъ служатъ *ვ*, который у однихъ глаголовъ въ настоящемъ и *უ* всѣхъ въ сослагательномъ звучитъ какъ *უ*, а въ аористѣ *უ* раскрывается въ слогъ *ვo*, напр., *ფოქქoo*, присоединяя еще къ себѣ наращенный *o* (§ 65, A, b), вслѣдствіе чего мы и имѣемъ два *o* въ концѣ аористной формы — *ფოქქoo + o*; у большинства глаголовъ *ვ* въ аористѣ

исчезаетъ, но оставляетъ свой слѣдъ въ видѣ перваго о, $\text{ვ}\text{უ}\text{წ}\text{ო}\text{ო} < * \text{ვ}\text{უ}\text{წ}\text{ვ}\text{ო} + \text{ო}$. Удвоеніе гласныхъ на такой же почвѣ мы имѣемъ въ 3-мъ лицѣ аориста, напр., $\text{უ}\text{წ}\text{უ}\text{წ}$ ($\text{უ}\text{წ}\text{ო}\text{უ}\text{წ}$ ი) < * $\text{უ}\text{წ}\text{ვ}\text{ვ} + \text{ვ}\text{}$.

§ 73. По гласнымъ характеристамъ окончанія настоящаго времени въ мингрельскомъ спряженіи различаются слѣдующіе классы:

а) *с* а-классъ, напр., $\text{ბ}\text{ღ}\text{ვ}\text{ს}\text{ბ}\text{ქ}$ *кладу*, иногда *с* удваивается, напр., $\text{ვ}\text{ვ}\text{ს}\text{ო}\text{ს}\text{ს}\text{ბ}\text{ქ}$ || $\text{ვ}\text{ვ}\text{ს}\text{ო}\text{ს}\text{ბ}\text{ქ}$ *собираю*;

б) *უ*, *gesp.* *ვ* и-, *gesp.* *ფ*-классъ, $\text{ფ}\text{ო}\text{უ}\text{ბ}\text{უ}\text{ბ}\text{ქ}$ *пряду*, $\text{მ}\text{ჭ}\text{ს}\text{რ}\text{ე}\text{ბ}\text{ქ}$ *пишу*;

с) *ვ* е-классъ, заимствованъ изъ грузинскаго, напр., $\text{ვ}\text{ს}\text{ა}\text{კ}\text{კ}\text{ო}\text{უ}\text{ბ}\text{ქ}$ *дѣлаю*, $\text{ფ}\text{ო}\text{ბ}\text{ბ}\text{ქ}\text{უ}\text{ბ}\text{ქ}$ *думаю*;

д) *ო* і-классъ, не первоначальный, а перебойный съ *უ* и, напр., $\text{ფ}\text{ო}\text{ბ}\text{ო}\text{ბ}\text{ქ}$ *прошу*, $\text{ვ}\text{ს}\text{რ}\text{ო}\text{ბ}\text{ქ}$ *разнимаю*;

е) наконецъ, плавныя основы съ исходомъ на *ფ* не имѣютъ характера класса, подобно глаголамъ 5-го класса I-го параллельнаго грузинскаго спряженія, напр., $\text{ვ}\text{ო}\text{ბ}\text{ო}\text{ბ}\text{ქ}$ *пою*, $\text{მ}\text{ღ}\text{ვ}\text{ს}\text{რ}\text{ე}\text{ქ}$ *плачу*. Назовемъ *ფ* г-классомъ.

Примѣчаніе. Нѣкоторые глаголы имѣютъ по нѣскольку классовъ, напр., $\text{ვ}\text{ო}\text{ვ}\text{ვ}\text{ო}\text{ს}\text{ბ}\text{უ}\text{ბ}\text{ქ}$ или $\text{მ}\text{ღ}\text{ვ}\text{ვ}\text{ო}\text{ს}\text{ბ}\text{უ}\text{ბ}\text{ქ}$ *опаздываю*, $\text{ფ}\text{ო}\text{ბ}\text{ო}\text{ბ}\text{ქ}$ или $\text{ფ}\text{ო}\text{ბ}\text{ფ}\text{რ}\text{ე}\text{ბ}\text{ქ}$ *прошу его*.

§ 74. Для образованія абсолютныхъ формъ главныхъ временъ I-го спряженія субъективнаго строя дѣйствительнаго залога берется глагольная тема настоящая или аористная, и къ ней прибавляются —

а) въ ед. числѣ извѣстныя мѣстоименныя субъективныя частицы (§ 44, 67), именно: въ 1-мъ лицѣ настоящаго префиксъ и суффиксъ, во 2-мъ л. — только суффиксъ, въ 3-мъ л. — суффиксъ *ლ*, *gesp.* *ჭ*; въ аористѣ въ 1-мъ лицѣ префиксъ и суффиксъ *ო* (§ 65, А, б), во 2-мъ л. — только суффиксъ, а въ 3-мъ лицѣ окончаніе *უ*, *gesp.* *ვ* (§ 65, А, с);

б) во мн. ч. и наст. времени, и аориста кромѣ префикса 1-го лица, тождественнаго съ таковымъ въ ед. числѣ, темы получають въ качествѣ суффикса показателя множественности, для первыхъ двухъ лицъ *ო*, а для третьяго лица въ настоящемъ *სბ > ს*, въ аористѣ *ქლ*, *gesp.* *ოლ* (§ 65, С).

Т а б л и
I-е спряженіе (i-спряженіе) глагольв

Глаголы: ღვაღაჲ *клатъ* (к. ღვ), ჭყაღაჲ *сжмать, печь* (к. ჭყ), ჭარუაჲ *писать* (к. ჭარ), კეთებაჲ *отлать* (к. კეთ), კონაჲ

Н а с т о я щ е е

ა-კლასეჲ I-я пор.		ბ-კლასეჲ I-я пор.	ც, resp. ძ-კლასეჲ I-я пор.		ჴ-კლასეჲ I-я пор.	
полн. форма, сокр. форма			S	MZ	S, MZ	bm

Е д и н с т в е н

ბ/ვ-ღვან-ქ	ბ/ვ-ღვა	ბ/ვ-ჭუნ-ქ	პ/ვ-ჭარუნ-ქ	ბ-ჭარუნ-ქ	პ-იღუნ-ქ	პ-იღუნ-ქ
ღვან-ქ	ღვა	ჭუნ-ქ	ჭარუნ-ქ	ჭარუნ-ქ	წვილუნ-ქ	წვიღუნ-ქ
ღვან-ს/ც	ღვან	ჭუნ-ს/ც	ჭარუნ-ს	ჭარუნ-ც	წვილუნ-ს/ც	წვიღუნ-ს

М н о ж е с т в е н

ბ/ვ-ღვან-თ	ღვან	ბ/ვ-ჭუნ-თ	პ/ვ-ჭარუნ-თ	ბ-ჭარუნ-თ	პ-იღუნ-თ	პ-იღუნ-თ
ღვან-თ	ღვან	ჭუნ-თ	ჭარუნ-თ	ჭარუნ-თ	წვილუნ-თ	წვიღუნ-თ
ღვან-ან	ღვან-ან	ჭუნ-ან(ს)	ჭარუნ-ან(ს)	ჭარუნ-ან(ს)	წვილუნ-ან(ს)	წვიღუნ-ან(ს)

А о

ბ-ღვი	ბ-ჭვი	პ/ვ-ჭარი	ბ-ჭარი	პ-იღი	პ-იი < პიღი
ღვი	ჭვი	ჭარი	ჭარი	წვიღი	წვიი < წვიღი ^ა
ჭვი	ჭუ	ჭარუ	ჭარუ	წვილუ/ღ	წვიღუ

М н о ж е с т в е н

ბ-ღვი-თ	ბ-ჭვი-თ	პ/ვ-ჭარი-თ	ბ-ჭარი-თ	პ-იღი-თ	პ-იი-თ < [პ-იღი-თ
ღვი-თ	ჭვი-თ	ჭარი-თ	ჭარი-თ	წვიღი-თ	წვიი-თ < [წვიღი-თ
ღვი-ეს	ჭვი-ეს	ჭარ-ეს	ჭარ-ეს	წვილ-ეს	წვიღ-ეს

ца VIII.

субъективнаго строя. Абсолютныя формы.

წვილუა || წვილუა *убивать* (კ. წვლ), ბიწა *пить* (კ. ბრ), ნ-გაწა *плакать* (კ. გრ),
рутать, поносить (კ. გრფ).

в р е м я

I-я пор.		II-я пор.		III-я пор.	III-я пор.
r-классъ				e-классъ	a-классъ
S	MZ	S	MZ		

н о е ч и с л о

ვ-იბიწ-ქ	იბი-ბ-წ-ქ	ვ-ინგაწ-ქ	ი-მი-გაწ-ქ	ვ-აკეთენ-ქ ¹	ვ-ლგლწან-ქ ¹
იბიწ-ქ		ინგაწ-ქ		აკეთენ-ქ ¹	ლგლწან-ქ ¹
იბიწ-ს	იბიწ-ც	ინგაწ-ს	ინგაწ-ც	აკეთენ-ს/ც	ლგლწან-ს/ც

н о е ч и с л о

ვ-იბიწ-თ	იბი-ბ-წ-თ	ვ-ინგაწ-თ	ი-მი-გაწ-თ	ვ-აკეთენ-თ	ვ-ლგლწან-თ
იბიწ-თ		ინგაწ-თ		აკეთენ-თ	ლგლწან-თ
იბიწ-ს(ბ)		ინგაწ-ს(ბ)		აკეთენ-ს(ბ)	ლგლწან-ს(ბ)

რ ი ს თ ე

ვ-იბიწი	იბი-ბ-წი	ვ-ინგაწი	ი-მი-გაწი	ვ-აკეთი	ვ-ლგლწი
იბიწი		ინგაწი		აკეთი	ლგლწი
იბიწე	იბიწე	ინგაწე	ინგაწე	აკეთე/ე	ლგლწე/ე

н о е ч и с л о

ვ-იბიწი-თ	იბი-ბ-წი-თ	ვ-ინგაწი-თ	ი-მი-გაწი-თ	ვ-აკეთი-თ	ვ-ლგლწი-თ
იბიწი-თ		ინგაწი-თ		აკეთი-თ	ლგლწი-თ
იბიწ-ეს		ინგაწ-ეს		აკეთ-ეს	ლგლწ-ეს

II-е спряжение (е-спряжение).

§ 75. а) Глаголы IV-й породы, спряженіе которыхъ относится къ относительнымъ формамъ (§ 93), всё II-го спряженія, напр., ვ-აჭყარავთყანქ я заставляю его писать, аор. ვ-აჭყარავთყ. Но есть глаголы и другихъ породъ, также относящіеся ко II-му спряженію: კათ-უა собирать, а-классъ, I-я пор. н. ღ/ვ-კათან-ქ' или ჰ-კათან-ქ', თინ-უა обмѣнивать, и, resp. ა-классъ, I-я пор. н. ვ-თინუ/ვ-ქ', ზე-ბა, ზეე-ბა разнимать, i-классъ, III-я пор. н. ვ-აზინ-ქ', ცქვავთ ხвалитъ, а-классъ, III-я пор. н. ვ-ა-ცქვან-ქ', გვანავთ откармливать, а-классъ, III-я пор. н. ვ-ა-გვანუნ-ქ'. Всѣ эти глаголы въ настоящемъ времени спрягаются совершенно одинаково съ глаголами I-го спряженія (табл. VIII), но аористъ образуютъ на ვ:

Единственное число

ვ-კათექ'	ვ-კათეი ქ	ვ-ა-ცქვე	ვ-ა-გვანეე
კათექ'	კათეი	ა-ცქვე	ა-გვანეე
კათუქუ'	კათოუ	ა-ცქუ	ა-გვანუუ

Множественное число

ვ-კათექ'¹-თ	ვ-კათეი-თ	ვ-ა-ცქვე-თ	ვ-ა-გვანეე-თ
კათექ'¹-თ	კათეი-თ	ა-ცქვე-თ	ა-გვანეე-თ
კათ-ექ'¹ს	კათ-ეის	ა-ცქვ-ეს	ა-გვან-ეეს

б) Нѣкоторые глаголы съ послѣднимъ слабымъ кореннымъ ვ, судя по образованію отъ нихъ сослагательнаго наклоненія, также относятся ко II-му спряженію, хотя аористъ и образуютъ на о (§ 72), напр., თქუალა сказать, а-классъ, I-я пор. თ-თქუნ-ქ' я скажу, თხუალა просить, i-классъ, II-я пор. ი-ბ-თხინ-ქ' я прошу аористъ образуютъ:

Единственное число

თ-თქვი	თ-თქვიი ქ	ი-ბ-თხიი	ი-ბ-თხეიი ქ
თქვი	თქვიი	ითხიი	ითხეი
თქუუ	თქოუ, resp. თქოჲ	ითხუუ	ითხოუ

Множественное число

օյ-տէջոց-տ	օյ-տէջոց-տ	ո-ն-տեևոց-տ	ո-ն-տեևոց-տ
տէջոց-տ	տէջոց-տ	տեևոց-տ	տեևոց-տ
տէջոց-և	տէջոց-և	տեևոց-և	տեևոց-և

Производныя времена.

§ 76. Производныя времена первой группы — прошедшее несовершенное и желательное образуются отъ настоящаго совершенно одинаково для всѣхъ глаголовъ: къ настоящей темѣ представляется характеръ этихъ временъ суффиксъ *ը* съ добавленіемъ въ концѣ въ прошедшемъ несовершенномъ въ первыхъ двухъ лицахъ гласнаго *օ*, въ 3-мъ лицѣ ед. ч. *յ*, resp. *ջ*, во мн. ч. *յև* (§ 65, А, с; С), а въ желательномъ — съ добавленіемъ характера сослагательнаго, гласнаго *ս*, имѣющаго въ первыхъ двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на *յ*; въ 3-мъ лицѣ ед. ч. къ *ս* добавляется суффиксъ *ն*(*օ*), во мн. ч. — *ն(օ)*, напр.:

Прош. несовершенное

а-классъ	и-, resp. э-классъ
I-я пор.	I-я пор.

Единственное число

	S	MZ
ծ-ըջան-ը	Յ/ջ-Քարոյն-ը	ծ-Քարոյն-ը
ըջան-ը	Քարոյն-ը	Քարոյն-ը
ըջան-ըյ/ջ	Քարոյն-ըյ	Քարոյն-ըյ

Множественное число

ծ-ըջան-ը-տ	Յ/ջ-Քարոյն-ը-տ	ծ-Քարոյն-ը-տ
ըջան-ը-տ	Քարոյն-ը-տ	Քարոյն-ը-տ
ըջան-ը-յև	Քարոյն-ը-յև	Քարոյն-ը-յև

г-классъ

е-классъ

а-классъ

II-я пор.

III-я пор.

III-я пор.

Единственное число

S		MZ	
ց-նցար-ը	օ-մ-ցար-ը	ց-սպոյն-ը	ց-ուգորան-ը
նցար-ը	նցար-ը	սպոյն-ը	ուգորան-ը
նցար-ը	նցար-ը	սպոյն-ը/ը	ուգորան-ը/ը

Множественное число

ց-նցար-ը-տ	օ-մ-ցար-ը-տ	ց-սպոյն-ը-տ	ց-ուգորան-ը-տ
նցար-ը-տ	նցար-ը-տ	սպոյն-ը-տ	ուգորան-ը-տ
նցար-ը-լք	նցար-ը-լք	սպոյն-ը-լք	ուգորան-ը-լք

Примѣчаніе. Отъ прош. несовершеннаго въ свою очередь образуется условная модальность съ помощью суффикса յո (см. § 78).

Желательное I-е и II-е

I-е

II-е

I-е

II-е

Единственное число

ծ-ըջան-ը	ծ-ըջան-ը	Յ/ց-Քարոյն-ը	ծ-Քարոյն-ը
ըջան-ը	ըջան-ը	Քարոյն-ը	Քարոյն-ը
ըջան-ը-և(ո)		Քարոյն-ը-և(ո)	

Множественное число

ծ-ըջան-ը-տ	Յ/ց-Քարոյն-ը-տ
ըջան-ը-տ	Քարոյն-ը-տ
ըջան-ը-և(ո)	Քարոյն-ը-և(ո)

I-е

II-е

Единственное число

ց-ուգորան-ը	ց-ուգորան-ը
ուգորան-ը	ուգորան-ը
ուգորան-ը-և(ո)	

Множественное число

၅-တူတန်း-တ
 တူတန်း-တ
 တူတန်း-တ-၆(၀)

§ 77. Производныя времена второй группы — сослагательное I-е и II-е образуются отъ аориста слѣдующимъ порядкомъ: къ аористной темѣ присоединяется характеръ сослагательнаго гласный *э*, сохраняющійся во всѣхъ лицахъ и числахъ въ I-мъ сослагательномъ, а во II-мъ сослагательномъ имѣющій въ первыхъ двухъ лицахъ ед. ч. параллельныя формы на *я* (§ 76), въ 3-мъ лицѣ ед. ч. къ *э* присоединяется суффиксъ *л(о)*, а во мн. ч. — *б(о)*. У глаголовъ II-го спряженія (§ 75) аористная тема нѣсколько иная, чѣмъ у глаголовъ I-го спряженія (табл. VIII). О значеніи и употребленіи двухъ формъ сослагательнаго и желательнаго см. § 145.

а) Сослагательное I-е и II-е отъ глаголовъ I-го спряженія:

I-е	II-е	I-е	II-е	I-е	II-е
Единственное число					
ဝ-ဇွာ	ဝ-ဇွာ	၅-တူတန်း	ဝ-တူတန်း	၅-တူတန်း	၅-တူတန်း
ဇွာ	ဇွာ	တူတန်း	တူတန်း	တူတန်း	တူတန်း
ဇွာ-လ(၀)		တူတန်း-လ(၀)		တူတန်း-လ(၀)	

Множественное число

ဝ-ဇွာ-တ	၅-တူတန်း-တ	၅-တူတန်း-တ
ဇွာ-တ	တူတန်း-တ	တူတန်း-တ
ဇွာ-၆(၀)	တူတန်း-၆(၀)	တူတန်း-၆(၀)

б) Глаголы II-го спряженія между аористной темой и характеромъ сослагательнаго *э*, гевр. *я* вставляютъ гласный *ю*, причѣмъ этотъ *ю* въ нѣкоторыхъ случаяхъ ничто иное, какъ эквивалентъ послѣдняго слабаго кореннаго *з* (§ 75, б):

05*

I-е	II-е	I-е	II-е
Единственное число			
ᶑ-ᶑᵗᵗᶑᵗᶑ	ᶑ-ᶑᵗᵗᶑᵗᶑ	ᶑ-ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑ	ᶑ-ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑ
ᶑᵗᵗᶑᵗᶑ	ᶑᵗᵗᶑᵗᶑ	ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑ	ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑ
ᶑᵗᵗᶑᵗᶑ-ᵗ(ᵗ)		ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑ-ᵗ(ᵗ)	
Множественное число			
ᶑ-ᶑᵗᵗᶑᵗᶑᵗᶑ		ᶑ-ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	
ᶑᵗᵗᶑᵗᶑᵗᶑ		ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	
ᶑᵗᵗᶑᵗᶑᵗᶑ-ᵗ(ᵗ)		ᵗᶑᶑᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	

I-е	II-е	I-е	II-е
Единственное число			
ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	ᵗ-ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑ	ᵗ-ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑ
ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑ	ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑ
ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ-ᵗ(ᵗ)		ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑᵗᶑ-ᵗ(ᵗ)	
Множественное число			
ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ		ᵗ-ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	
ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ		ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	
ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ		ᵗᵗᵗᵗᵗᵗᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ	

Иногда между гласным-основой и характером сослагат. наклонения вставляется гласнораздѣль ᶑ, напр., ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ || ᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᶑ-ᶑᵗᶑ (§ 3,f).

§ 78. Отъ аориста съ добавленіемъ въ концѣ безличнаго ᵗᶑᵗᶑ > ᶑᵗᶑ нужно образуется условное наклонение, причемъ между ᶑᵗᶑ и согласнымъ исходомъ аористной формы вставляется полу-гласный ᶑ, иногда — гласные ᶑ, ᵗ, напр.:

ед. ч.		ед. ч.
ᵗᶑᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ-ᶑᵗᶑ	{	ᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ
ᶑᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ		ᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ
ᶑᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ		ᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑᵗᶑ

მნ. ყ.

ბ-ჭარითე-კო

ჭარითე-კო

ჭარესე-კო

მნ. ყ.

ვ-კათეთე-კო

კათეთე-კო

კათესე-კო

Такая форма образуется и отъ прош. несовершеннаго (§ 76), напр. —

ედ. ყ.

ბ-ჭარუნდი-კო

ჭარუნდი-კო

ჭარუნდე-კო

მნ. ყ.

ბ-ჭარუნდითე-კო

ჭარუნდითე-კო

ჭარუნდესე-კო

и отъ давнопрошедшаго (см. стр. 088). См. § 147.

Повелительное наклонение.

§ 79. Въ мнигрельскомъ, какъ и въ другихъ родственныхъ языкахъ, нѣтъ особыхъ образований для повелительнаго наклоненія. Таковыми служатъ формы тѣхъ или иныхъ временъ. Образование положительныхъ формъ повелительнаго наклоненія отличается отъ образования отрицательныхъ его формъ.

а) Положительныя формы повел. наклоненія берутся: 1) для вторыхъ лицъ отъ формъ аориста, напр., ჭარი *пиши*, ინჯარი *плечи*, თქვიო, თქვიო უ *скажи*, ოცქვე *хвали*, ოჯვანე *откармливай*, ჭარი-თ *пишите*, ინჯარი-თ *плечите*, თქვიო-თ, თქვიო-თ *скажите*, ოცქვე-თ *хвалите*, ოჯვანე-თ *откармливайте*, 2) для третьихъ лицъ отъ сослагательнаго, напр., ჭარს *пусть онъ пишетъ*, ინჯარს *пусть онъ плечетъ*, თქვას *пусть онъ скажетъ*, ოცქვას *пусть онъ хвалитъ*, ოჯვანუს *пусть онъ откармливаетъ*, ჭარსნ *пусть они пишутъ*, ინჯარსნ, თქვანს и т. д.

Основы, отъ которыхъ не образуются втория времена, всѣ лица пов. наклоненія образуютъ отъ I-го желательнаго наклоненія, напр., ქარდა *буди!* ქარდას *пусть будетъ!* ვარდა *пусть буду!* (отъ რ < რას, § 108).

б) Отрицательныя формы повелительнаго склоненія берутся для всѣхъ лицъ либо отъ формъ настоящаго, либо отъ сослагательнаго I-го, въ зависимости отъ того, какое изъ двухъ отрицаний употреблено, б_т || б₂, resp. б_тм_т || б₂м₂ (§ 118, г) или з_с:

1) б_т(б_тм_т) ჳარუნქი S, б₂(б₂м₂) ჳარუნქი MZ не пиши, б_т ჳარუნქს S, б₂ ჳარუნქს MZ пусть онъ не пишетъ, б_т ანგარქი не плачь, б_т რცქვარქი не хвали и т. п.

2) з_с ჳარს не пиши, з_с ჳარსს пусть онъ не пишетъ, з_с თქუს не говори, з_с თქუსს пусть онъ не говоритъ (можно и въ 1-мъ лицѣ: з_с ბჳარსს пусть не пишу или чтобы я не писалъ, з_с თუთქუს и т. д.). Формы сослагательнаго (иногда и аориста, § 146) употребляются и съ отрицанiемъ б_т, б_тм_т, напр., б_тმ_т ჳარსს и т. д.

При стеченiи з_с съ гласными характерами породъ, происходятъ слѣдующiя измѣненiя: вм. з_с ანგარს не плачь говорятъ обыкновенно з' კნგარს (< ვე კნგარს < ვა ანგარს) на почвѣ взаимной между ა и ო ассимиляци, вм. з_с რცქუსს не хвали говорятъ ვა რცქუს (§ 115, б, в, з, γ, 4).

Страдательный залогъ.

§ 80 Породы. Какъ въ дѣйствительномъ (§ 69), такъ и въ страдательномъ залогѣ четыре породы.

а) Первыя двѣ породы образуются совершенно одинаково съ первыми двумя породами дѣйствительнаго залога (§ 69, а, б), напр., I-я пор. ბ-ჳეორქი я сержусь, ბ/ვ-ბექი я сижу, ბ/ვ-ღურქი я умираю, II-я пор. ვ-ო-ჳარუნქი S, ო-ბ-ჳარუნქი MZ я пишу.

По II-й пор. е-класса образуются формы, которыя можно бы назвать страдательными формами возможности (ср. § 98), напр., მი-აბრთქი мнѣ можно идти туда (აშო), მნი მონი можно идти сюда (აშო), § 117; ობჳარქი я могу быть написанъ. Эти формы обыкновенно употребляются безлично: მი-აბრთქი можно идти (г. მი-ისვლებს, მი-ისვლებს) и т. д.

б) Третья порода характеризуется вставкой инфикса *ღ* между глагольной основой и наращаемым вспомогательным глаголомъ, напр., *ბ-ჰებ-ღ-ეჟ* я *останавливаюсь*, *ვ-თახ-ღ-ეჟ* я *разсвѣтаю*.

Нѣкоторые глаголы къ основѣ своей передъ инфиксомъ *ღ* прибавляютъ суффиксъ *ახ* (ср. § 69, с), напр., *ბ-ჭით-ახ-ღ-ეჟ* я *краснѣю*, *ბ-შქერ-ახ-ღ-ეჟ* рядомъ съ *ბ-შქერ-ღ-ეჟ* я *пылаюсь*.

с) Четвертая порода имѣетъ нѣсколько формъ: 1) съ гласнымъ характеромъ *ჟ*, заимствованнымъ изъ грузинскаго, напр., *ვ-ე-ბ-ეჟებეჟ* я *пойду къ нему въ юсти*, *ვ-ე-ცხადებეჟ* я *объявляюсь ему*, я *являюсь къ нему* (собственно II-я порода съ дательнымъ отношеніемъ); 2) съ гласнымъ характеромъ *ს*, напр., *ვ-ს-ჭანეჟ* я *приписываюсь къ нему*, *ვ-ს-ბობეჟ* я *падаю (нападаю) на него*; 3) съ гласнымъ характеромъ *ლ*, напр., *ვ-ლ-დებეჟ* я *спорю съ нимъ*, *ვ-ლ-ვედებეჟ* я *утраиваю его* (двѣ послѣднія формы—собственно I-я пор. съ дательнымъ отношеніемъ). Глаголы послѣдней категоріи во вторыхъ временахъ имѣютъ характеръ *ჟ*, напр., аор. *ვ-ე-დეჟ* я *спорилъ съ нимъ*, *ვ-ე-ვედღ* я *просилъ его*.

§ 81. Спряженія. Аористъ и вообще всѣ времена второй группы такого же происхожденія и такъ же образуются въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ (§§ 71, 72). Въ зависимости отъ этого и въ страдательномъ залогѣ имѣемъ два спряженія: о і-спряженіе и ჟ е-спряженіе (§ 75, табл. VIII).

§ 82. Классы. Тема настоящаго времени страдательнаго залога получается наращеніемъ на основу даннаго глагола вспомогательнаго глагола *ღ* въ формѣ причастія страдательнаго залога *ეღ*, resp. *ე* (§ 65, В) или *ეღ > ე*, діалектически *ეღ > ე* (§ 65, В), напр., *ბ-ბ-ეღ-ე* или *ბ-ბ-ე-ე* я *сижу* или *ვ-ლ-ბ-ეღ-ე* (букв. я *сидящій есмь*), *ვ-ო-ვ-ობ-ეღ-ე* или *ო-ბ-ვ-ობ-ეღ-ე* я *смотрю*, *ბ-ღ-ეღ-ე-ე* я *умираю* (букв. я *умирающій есмь*), *ვ-ვ-ე-ე* S, *ბ-ვ-ე-ე* MZ я *похожъ*.

Въ нѣкоторыхъ темахъ передъ *ე* вспомогательнаго глагола нарастаетъ на основу другое *ე*, resp. *ლ*: *ობჭან-ე-ე-ე* я *пишусь*, *ობღღ-ე-ე-ე*, resp. *ობღღ-ლ-ე-ე* я *расту, воспитываюсь*.

Такимъ образомъ всѣ глаголы страдательнаго залога по гласному исходу темы настоящаго времени дѣлятся на два класса: 1) е-классъ и 2, resp. 2) и-, resp. ә-классъ.

§ 83. Спряжение въ страдательномъ залогѣ, какъ и въ дѣйствительномъ, производится при помощи сочетанія съ глагольными темами субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ — префиксовъ и суффиксовъ и показателей множественности (§§ 44, 67). Суффиксомъ 3-го лица служить тубад-кайнскій б, обыкновенно исчезающій (§ 67, В, b), но возстанавливающийся въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Настоящее время

е-классъ		е-классъ	
I-я пор.		II-я пор.	
сокращ.	полн.	сокращ.	полн.
Единственное число			
б-е-г-ј	б-е-г-р-ј	э-оэин-г-ј	о-б-эин-г-р-ј
е-г-ј	е-г-р-ј	оэин-г-ј	оэин-г-р-ј
е-г	е-г-б	оэин-г	оэин-г-б
Множественное число			
б-е-г-т	б-е-г-р-т	э-оэин-г-т	о-б-эин-г-р-т
е-г-т	е-г-р-т	оэин-г-т	оэин-г-р-т
е-г-з	е-г-р-зб	оэин-г-з	оэин-г-р-зб

I-я пор.

и-классъ

I-я пор.

Единственное число

б/э-г-р-г-ј	э-ирд-г-г-ј	или	о-б-рд-г-г-ј
г-р-г-ј	ирд-г-г-ј		ирд-г-г-ј
г-р-г(б)	ирд-г-г(б)		ирд-г-г(б)

Множественное число

б/э-г-р-г-т	э-ирд-г-г-т		о-б-рд-г-г-т
г-р-г-т	ирд-г-г-т		ирд-г-г-т
г-р-г-з(б)	ирд-г-г-з(б)		ирд-г-г-з(б)

§ 84. Отъ настоящей темы производятся прошедшее несовершенное и желательное, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§ 76), напр.

Прош. несовершенное

Единственное число

ვ-ხე-დი	или	ბ-ხერ-დი	ვ-იჯინე-დი	или	ი-ბ-ჯინერ-დი
ხე-დი		ხერ-დი	იჯინე-დი		იჯინერ-დი
ხე-დუ/ღ		ხერ-დუ/ღ	იჯინე-დუ/ღ		იჯინერ-დუ/ღ

Множественное число

ვ-ხე-დი-თ	или	ბ-ხერ-დი-თ	ვ-იჯინე-დი-თ	или	ი-ბ-ჯინერ-დი-თ
ხე-დი-თ		ხერ-დი-თ	იჯინე-დი-თ		იჯინერ-დი-თ
ხე-დეს		ხერ-დეს	იჯინე-დეს		იჯინერ-დეს

Единственное число

ბ/ვ-ღურე-დი		ვ-ირღურე-დი	ი-ბ-რღოე-დი
ღურე-დი		ირღურე-დი	ირღოე-დი
ღურე-დუ/ღ		ირღურე-დუ	ირღოე-დუ

Множественное число

ბ/ვ-ღურე-დი-თ		ვ-ირღურე-დი-თ	ი-ბ-რღოე-დი-თ
ღურე-დი-თ		ირღურე-დი-თ	ირღოე-დი-თ
ღურე-დეს		ირღურე-დეს	ირღოე-დეს

§ 85. Времена второй группы и повелительное наклонение, какъ въ дѣйствительномъ залогѣ (§§ 75, 77, 79, табл. VIII).

Относительныя формы спряженія глаголовъ субъективнаго строя.

§ 86. Чтобы обозначить отношеніе дѣйствія къ объекту того или иного лица въ субъективный строй вносятся объективныя мѣстоименныя частицы — префиксы трехъ родовъ: 1) для перваго лица მ (ბ, ვ, ზ, თ), а для втораго — რ, resp. ზ, всѣ безъ огласовки, неформленные, 2) მ и ზ съ огласовкой ი, ха-

рактера Р. падежа, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го л. лишь гласный η , префиксы съ родительнымъ отношеніемъ, 3) ∂ и ζ съ огласовкой ϵ , resp. s , характеровъ Д.—Н. падежей, для первыхъ двухъ лицъ, а для 3-го гласный ϵ , resp. s , префиксы съ дательнымъ отношеніемъ. Эти префиксы по числамъ не измѣняются (§ 44, b).

§ 87. Въ употребленіи объективныхъ частицъ мингрельскій обнаруживаетъ такое же богатство и разнообразіе, какъ и въ употребленіи субъективныхъ частицъ (§ 67).

А. а) Основной префиксъ 1-го лица съ неоформленнымъ отношеніемъ ∂ повторяетъ всѣ тѣ разновидности, какъ и субъективный префиксъ ζ (§ 67, А, а, b). Благодаря этому обстоятельству, въ нѣкоторыхъ случаяхъ исчезаетъ разница между абсолютными и относительными формами спряженія, напр., ∂/ζ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ я пишу (его, ему) можетъ означать и ты пишешь меня (мнѣ), что собственно передается формой ∂ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$; $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ я стерегу (его), а также ты стережешь меня и т. п.

b) Когда основа глагола начинается однимъ изъ звуковъ, могущихъ быть въ качествѣ объективнаго префикса 1-го лица, тогда объективный префиксъ входитъ внутрь основы, напр., $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ можетъ означать: я сбросилъ (съ него) землю или сбрось ты съ меня землю, въ послѣднемъ значеніи вмѣсто $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ (отъ глагола $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$), ср. § 67, А, d.

В. Даже префиксы родит. и дательнаго отношеній, несмотря на то, что они изолированы гласными отъ непосредственнаго соудства съ начальными согласными глагольныхъ основъ, подвергаются измѣненіямъ. Это бываетъ тогда, когда кромѣ мѣстоименныхъ префиксовъ глаголь имѣетъ при себѣ и предлоги, занимающіе обыкновенно первое мѣсто въ глагольной формѣ (§ 115). Въ такихъ случаяхъ гласный слѣдующихъ за предлогами мѣстоименныхъ префиксовъ падаетъ въ полугласный ζ , а затѣмъ совсѣмъ исчезаетъ, напр., $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ > $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ > $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ - $\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}\text{ʒ}^{\text{ʒ}}$ ты лежишь у меня въ колыбели (Хр., стр. 136, 15).

§ 88. Въ относительныхъ формахъ глаголы стоятъ во множественномъ числѣ не только при подлежащихъ мн. ч., но и при дополненіяхъ, соотвѣтственно чему и ставятся субъективные суффиксы и показатели множественности. Въ зависимости отъ этого много одинаковыхъ формъ, напр., не только ᠪᠠᠵᠤ ᠠᠶᠢᠰᠦ ᠪᠠᠮᠤ *мы васъ (вамъ) пишемъ* или $\text{ᠪᠠᠵᠤ ᠪᠠ ᠪᠠᠶᠢᠰᠦᠨᠠᠮᠤ}$ *мы тебя (тебѣ) пишемъ*, но и ᠶᠤ ᠠᠶᠢᠰᠦ ᠪᠠᠮᠤ *я васъ (вамъ) пишу* и т. п. (§ 143).

§ 89. Въ виду того, что неоформленный префиксъ 3-го лица не сохранился въ мингрельскомъ, въ немъ нѣтъ специальныхъ формъ съ неоформленнымъ отношеніемъ къ 3-му лицу (ср. обратное явленіе въ объективномъ строѣ, § 95). За таковыя надо условно брать опять таки абсолютныя формы, равно какъ абсолютныя формы II-й породы показываютъ и родительное отношеніе съ возвратнымъ значеніемъ (см. табл. VIII, IX).

§ 90. Субъективный префиксъ 1-го лица въ формахъ съ отношеніемъ ко 2-му лицу безслѣдно исчезаетъ; въ формахъ съ родительнымъ къ 3-му лицу отношеніемъ онъ то предшествуетъ объективному префиксу, напр., ᠶᠤ-ᠶᠤ-ᠶᠢᠰᠦᠨᠠᠮᠤ *я для него пишу*, то слѣдуетъ за нимъ, особенно въ глагольныхъ формахъ съ предлогами, напр., $\text{ᠶᠤᠨᠠᠨᠠ-ᠶᠤ-ᠶᠤᠰᠦᠨᠠᠮᠤ}$ *я одумалъ въ него внизъ*, $\text{ᠶᠤᠨᠠᠨᠠ-ᠶᠤ-ᠶᠤᠰᠦᠨᠠᠮᠤ}$ || $\text{ᠶᠤᠨᠠᠨᠠ-ᠶᠤ-ᠶᠤᠰᠦᠨᠠᠮᠤ}$ *я для него проложилъ мостъ посреди чего*, то, наоборотъ, перескакиваетъ черезъ гласный предлога впередъ, напр., $\text{ᠶᠤ-ᠶᠤ-ᠶᠤᠰᠦᠨᠠᠮᠤ} < \text{ᠶᠤᠨᠠᠨᠠ-ᠶᠤ-ᠶᠤᠰᠦᠨᠠᠮᠤ}$ *я его отпустилъ, освободилъ*. Въ первомъ случаѣ онъ обыкновенно ступевывается, какъ будто его совсѣмъ нѣтъ: ᠶᠤ-ᠶᠤ-ᠶᠢᠰᠦᠨᠠᠮᠤ || ᠶᠤ-ᠶᠢᠰᠦᠨᠠᠮᠤ *я для него пишу*, и тогда 1-е лицо совершенно совпадаетъ по формѣ съ 2-мъ лицомъ (§ 67, А, е).

§ 91. Распределеніе субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ въ относительныхъ формахъ спряженія одинаково для всѣхъ временъ и залоговъ, поэтому достаточно для примѣра привести лишь относительныя формы настоящаго времени дѣйствительнаго залога (табл. IX).

Т а б л и
Относительныя формы спряженія глаголовъ
Съ неоформленнымъ отношеніемъ
О б ъ е к т ь

Субъектъ	О б ъ е к т ь		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обонхъ чисель	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	ᵛ/ᶃ-ჴსრებ-ქ	რ-ჴსრებ-ქ, -თ	—
2-е »	ჴსრებ-ქ	—	{ მ-ჴსრებ-ქ, -თ ᵛ/ᶃ-ჴსრებ-ქ, -თ
3-е »	ჴსრებ-ს/ც	რ-ჴსრებ-ს/ც, -ს(ბ)	მ/ᶃ-ჴსრებ-ს/ც, -ს(ბ)
მნ. ч.	О б ъ е к т ь о б о		
1-е л.	ᵛ/ᶃ-ჴსრებ-თ	რ-ჴსრებ-თ	—
2-е »	ჴსრებ-თ	—	{ მ-ჴსრებ-თ ᵛ/ᶃ-ჴსრებ-თ
3-е »	ჴსრებ-ს(ბ)	რ-ჴსრებ-ს(ბ)	მ/ᶃ-ჴსრებ-ს(ბ)
Субъектъ	С ъ д а т е л ь н ы м ъ		
	О б ъ		
	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обонхъ чисель	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	ᶃ-თ-ჴსრან-ქ	ᶃ-თ-ჴსრან-ქ, -თ	—
2-е »	თ-ჴსრან-ქ	—	მ-თ-ჴსრან-ქ, -თ
3-е »	თ-ჴსრან-ს/ც	ᶃ-თ-ჴსრან-ს/ც, -ს(ბ)	მ-თ-ჴსრან-ს/ც, -ს(ბ)
მნ. ч.	О б ъ е к т ь о б о		
1-е л.	ᶃ-თ-ჴსრან-თ	ᶃ-თ-ჴსრან-თ	—
2-е »	თ-ჴსრან-თ	—	მ-თ-ჴსრან-თ
3-е »	თ-ჴსრან-ს(ბ)	ᶃ-თ-ჴსრან-ს(ბ)	მ-თ-ჴსრან-ს(ბ)

Формы съ неоформленнымъ отношеніемъ указываютъ преимуще
 რებ-თ я пишу васъ (вамъ); формы съ родительнымъ и дательнымъ отно
 ᶃ-ჴსრებ-ქ я пишу для тебя, ᶃ-ს-რებ-ქ я даю ему, ᶃ-თ-ჴსრან-ქ я пишу
 отношения ᶃ-о предваряется предлогомъ (§§ 110—115), то согласный эле
 ᵛ-სნსს пусть онъ не лишитъ тебя (ср. §§ 95, прим., 101, а, прим.).

ца IX.

субъективнаго строя. Настоящее время.

Съ родительнымъ отношеніемъ

Объектъ

3-го л. для обоихъ чисель	2-го л. ед. ч., мн. ч.	1-го л. ед. ч., мн. ч.
Յ՛-դ-Քսրցն-ի	Զօ-Քսրցն-ի, -տ	Ե-ն-Քսրցն-ի (возвр.)
դ-Քսրցն-ի	օ-Քսրցն-ի (возвр.)	մօ-Քսրցն-ի, -տ
{ դ-Քսրցն-և/Յ օ-Քսրցն-և/Յ (возвр.)	Զօ-Քսրցն-և/Յ, -ս(ն)	մօ-Քսրցն-և/Յ, -ս(ն)

И х ъ ч и с е л ь

Յ՛-դ-Քսրցն-տ	Զօ-Քսրցն-տ	Ե-ն-Քսրցն-տ (возвр.)
դ-Քսրցն-տ	օ-Քսրցն-տ (возвр.)	մօ-Քսրցն-տ
{ դ-Քսրցն-ս(ն) օ-Քսրցն-ս(ն) (возвр.)	Զօ-Քսրցն-ս(ն)	մօ-Քսրցն-ս(ն)

Отношеніемъ

ектъ

3-го л. для обоихъ чисель	2-го л. ед. ч., мн. ч.	1-го л. ед. ч., мн. ч.
Յ-ս-Թցյն-ի	Զս-Թցյն-ի, -տ	—
ս-Թցյն-ի	—	մս-Թցյն-ի, -տ
ս-Թցյն-և/Յ	Զս-Թցյն-և/Յ, -ս(ն)	մս-Թցյն-և/Յ, -ս(ն)

И х ъ ч и с е л ь

Յ-ս-Թցյն-տ	Զս-Թցյն-տ	—
ս-Թցյն-տ	—	մս-Թցյն-տ
ս-Թցյն-ս(ն)	Զս-Թցյն-ս(ն)	մս-Թցյն-ս(ն)

ственно на прямой объектъ, напр., Թ-Քսրցն-ի я пишу тебя (тебѣ), Թ-Քս-
шеніями указываютъ преимущественно на косвенный объектъ, напр.,
սաւ Եմս, я подписываюсь подъ нимъ. Когда префиксъ 2-го лица родит.
ментъ префикса иногда опускается, напр., նոմը մօ-Զօ-Լսսսս || նոմը մօ-

§ 92. Формы съ родительнымъ и дательнымъ отношеніями совпадаютъ съ формами II-й и III-й породъ вслѣдствіе тождественности характеровъ породъ (§ 69) съ гласными элементами объективныхъ префиксовъ (§ 44), но что это двѣ разныя формы, видно изъ разницы въ ихъ значеніи, напр., форму ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌ можно проанализировать двояко: 1) какъ относительную форму I-й породы съ род. отношеніемъ: ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌ я пишу для тебя ил 2) какъ относительную форму II-й породы съ неоформленнымъ отношеніемъ: ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌ я пишу тебя для себя; форму ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌ также можно рассмотреть двояко: 1) какъ относительную форму I-й породы съ дат. отношеніемъ: ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌ я даю тебѣ или 2) какъ относительную форму III-й породы съ неоформленнымъ отношеніемъ: ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌ я даю тебя ему. Поэтому при грамматическомъ анализѣ той или иной глагольной формы надо руководствоваться контекстомъ рѣчи.

Въ виду такого совпаденія глагольныхъ формъ, ясно, первыхъ, что въ глаголахъ II-й, III-й и IV-й породъ объективнымъ неоформленнымъ префиксомъ 2-го лица служить ʒ , а не ʌ , какъ это мы имѣемъ въ глаголахъ I-й породы, во-вторыхъ, что глаголы II-й породы не могутъ имѣть относительныхъ формъ съ род. отношеніемъ, а глаголы III-й и IV-й породъ—съ дат. отношеніемъ.

§ 93. IV-я порода обѣихъ залоговъ по своему значенію всегда указываетъ отношеніе къ объекту, а потому въ ней вовсе нѣтъ абсолютныхъ формъ по существу, напр.—

наст.

ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	я заставаля	ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	я приписываюсь
	писать его		къ нему
ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ		ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	
ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ		ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	
ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ		ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	
ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ		ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	
ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	аор.	ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	
ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ (§ 75)	и т. д.,	ʒ-ʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌʌ	и т. д.

Глаголы объективного строя. Абсолютныя формы.

§ 94. Спряжения и классы. Въ объективномъ строѣ глаголовъ (§ 58) три спряженія, различающіяся между собою по формамъ мѣстоименныхъ объективныхъ частицъ (§ 44): I-е спряженіе съ неоформленными частяцами, II-е основное спряженіе съ частицами родительнаго отношенія, II-е производное спряженіе (заимствованное изъ грузинскаго) и III-е спряженіе съ частицами дательнаго отношенія.

Четыре класса: *а*-классъ, *г*, resp. *г* и-, resp. *ѳ*-классъ, *о*-классъ и *е*-классъ.

§ 95. Спряженіе производится слѣдующимъ образомъ: изъ глагольной основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо то дѣйствительнаго, то страдательнаго залоговъ, и оно сочѣтается съ извѣстными уже намъ мѣстоименными объективными частицами (§§ 44, 87).

Въ виду того, что субъективные суффиксы 3-го лица *л/с* и *б* (§ 44), указывающіе въ объективномъ строѣ на логическій объект (§ 100), сохранились въ мингрельскомъ, то въ объективномъ строѣ ибѣтъ въ сущности абсолютныхъ формъ спряженія; эти формы всегда указываютъ отношеніе къ объекту 3-го лица, и можно принять ихъ за абсолютныя лишь условно (ср. обратное явленіе въ субъективномъ строѣ, § 89). Правда, суффиксъ *б* обыкновенно и тутъ отпадаетъ (§ 83), но онъ возстапавливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103). Возьмемъ глаголы: *ᲙᲗᲗᲗ* *вѣрять*, *ᲙᲗᲗᲗ* *имѣть* (одушевл. предметъ), *ᲙᲗᲗᲗ* *имѣть* (неодушевл. предметъ), *ᲙᲗᲗᲗ* *помнить*, *ᲙᲗᲗᲗ* *любить*, *ᲙᲗᲗᲗ* *знать*, *думать*, *полагать*, *ᲙᲗᲗᲗ* *слышать*, *ᲙᲗᲗᲗ* *хотѣть*, *желать*, *ᲙᲗᲗᲗ* *имѣть нужду*, *ᲙᲗᲗᲗ* *проголодаться* и сопрягаемъ ихъ въ настоящемъ времени (см. табл. X).

Т а б л и
Спряжение глаголовъ объективнаго
1-е спря
Н а с т о
Е д и н с т в е н

{	მ/ვ-წან-ს/ც <i>отрвую</i>	ვ-უნ-ს/ც (< მ/ვ-წუნ-ს/ც) <i>имью,</i> <i>у меня есть (одуш. пр).</i>
	ბ/პ-წან-ს/ც	
	რ-წან-ს/ც	რ-წუნ-ს/ც
	წან-ს/ც	წუნ-ს/ც

М н о ж е с т в е н

{	მ/ვ-წან-ს(ბ)	ვ-უნ-ს(ბ) < მ/ვ-წუნ-ს(ბ)
	ბ/პ-წან-ს(ბ)	
	რ-წან-ს(ბ)	რ-წუნ-ს(ბ)
	წან-ს(ბ)	წუნ-ს(ბ)

II-е спряжение

	сокр.	полн.	сокр.	полн.
მი-წარ-ს <i>люблю</i>	მი-ღუ <i>имью</i> (неодуш. пр.)	მი-ღუნ	მი-ჩქ <i>знаю,</i> <i>думаю</i>	მი-ჩქუ-ნ
გი-წარ-ს	გი-ღუ	გი-ღუნ	გი-ჩქ	გი-ჩქუ-ნ
უ-წარ-ს	უ-ღუ	უ-ღუნ	უ-ჩქ	უ-ჩქუ-ნ
მი-წარ-ს(ბ)	მი-ღუნ-ს	მი-ღუნ-სნ	მი-ჩქენ-ს	მი-ჩქუნ-სნ
გი-წარ-ს(ბ)	გი-ღუნ-ს	გი-ღუნ-სნ	გი-ჩქენ-ს	გი-ჩქუნ-სნ
უ-წარ-ს(ბ)	უ-ღუნ-ს	უ-ღუნ-სნ	უ-ჩქენ-ს	უ-ჩქუნ-სნ

II-е производное спряжение

сокр.	полн.
მე-ჭირებუ <i>имью нужду</i>	მე-ჭირებუ-ნ
ბე-ჭირებუ	ბე-ჭირებუ-ნ
ე-ჭირებუ	ე-ჭირებუ-ნ
მე-ჭირებუნ-ს	მე-ჭირებუნ-სნ
ბე-ჭირებუნ-ს	ბე-ჭირებუნ-სნ
ე-ჭირებუნ-ს	ე-ჭირებუნ-სნ

ца X.

строя. Абсолютные формы.

жение

я щ е е

н о е ч и с л о

сокр. полн.

ბ/ფ-შე *პოშიუ* ბ/ფ-შე-ბფ-შქირენ-ს/ც *я голоденъ.*რ-შე
შერ-შე-ბ
შე-ბრ-შქირენ-ს/ც
შქირენ-ს/ც

ნ о е ч и с л о

ბ/ფ-შენ-ა ბ/ფ-შენ-ან

ფ-შქირენ-ა(ბ)

რ-შენ-ა
შენ-არ-შენ-ან
შენ-ანრ-შქირენ-ა(ბ)
შქირენ-ა(ბ)

III-е спряжение

сокр.

полн.

сокр.

полн.

მა-რჩქილე *სმისუ*

მა-რჩქილე-ბ

მა-კო *აოუ*

მა-კო-ბ

გა-რჩქილე

გა-რჩქილე-ბ

გო-კო

გო-კო-ბ

ა-რჩქილე

ა-რჩქილე-ბ

ო-კო

ო-კო-ბ

მა-რჩქილენ-ა

მა-რჩქილენ-ან

მა-კონ-ა

მა-კონ-ან

გა-რჩქილენ-ა

გა-რჩქილენ-ან

გო-კონ-ა

გო-კონ-ან

ა-რჩქილენ-ა

ა-რჩქილენ-ან

ო-კონ-ა

ო-კონ-ან

Примѣчаніе. Въ глаголахъ II-го основнаго спряженія мѣстоименный префиксъ 2-го лица *კო*, когда ему предшествуютъ утвердительная или отрицательная частицы или же разные предлоги (§§ 110—115), теряетъ свой согласный элементъ, напр., *ქო-ილენან* და *ვმ.* *ქო-გილენან* და *ესმი* *უ ვაძვ* *ეფ* (*Хр.* стр. 162,31), ср. §§ 91, 101, а, прим.

§ 96. Въ основахъ съ начальнымъ плавнымъ неоформленнымъ префиксъ 2-го лица r обыкновенно опускается, напр., b/3-лур-с я сплю, лур-с вл. полной формы r-лур-с (r-лур-с) ты спишь; въ такихъ случаяхъ 2-е лицо совпадаетъ съ 3-мъ.

§ 97. Нѣкоторые изъ объект. глаголовъ образуютъ совершенный видъ, какъ это наблюдается и въ субъективномъ строѣ (см. *Словарь*), по другой породѣ, напр., 3-унс у меня есть (одуш. предм.), мз-цвкн-у или мз-цвкн-уау у меня будетъ, мз-лур у меня есть (неодуш. предм.), мз-лвкн-у или мз-лвкн-уау у меня будетъ, мз-норлур/з я радуюсь, совершенный видъ по другой формѣ той же III-й породы — мз-норлур мнѣ будетъ весело, отсюда и аоряеть мз-норлур/з я обрадовался, мз-норс я люблю [букв. она (она) мнѣ (для меня) любезенъ (-зна)], аор. мз-норлор-у или мз-мз-норлор-у я влюбился въ него (въ нее) и т. п.

§ 98. а) По картской разновидности III-го спряженія объективнаго строя отъ всѣхъ глаголовъ образуется форма возможности (ср. § 80, а), напр.:

1) мз-мз пить, н. мз-мзк (мз-мзк-н) я могу (въ состоянiи) пить, гз мз-мзк я не могу (не въ состоянiи) пить, мн. мз-мзк-н-с (мз-мзк-н-с-н), гз мз-мзк-н-с , аор. мз-мз , мн. мз-мзк-н , пр. сов. б/3-мз-мз , р-мз-мз , мз-мз , мн. б/3-мз-мз-н-с и т. д. (§ 101, б);

2) мз-мз писать, н. мз-мзк я могу писать, аор. мз-мзк ;

3) мз-мз бжать, н. мз-мзк я могу бжать, аор. мз-мзк (мз-мзк-н) я могу бжать, аор. мз-мзк (мз-мзк-н);

4) мз-мз сказать, н.-б. мз-мзк я смогу сказать, гз мз-мзк я не смогу сказать;

5) мз-мз сдлать, н. мз-мзк я могу сдлать, аор. мз-мзк ;

6) мз-мз кушать, н. мз-мзк или мз-мзк я могу кушать, гз мз-мзк или гз мз-мзк не могу кушать, мнѣ нельзя кушать, аор. мз-мзк || мз-мзк .

Въ этой формѣ глаголы съ побудительнымъ значенiемъ (IV-я пор.) вставляють инфиксъ об , напр., мз-мзк-об-н-г я могу заставить его (помочь ему) бжать, аор. мз-мзк-об-н-г (§ 69, с).

b) Надо отмѣтить также образование будущаго желательнаго отъ всѣхъ глаголовъ по 1-му объективному спряженію, напр., отъ гл. հրչալս *скрываетъ*: ճգ-օղբօղնօ *о если бы мнѣ скрытися* (г. ճ-մթսճս), եօ ճգ-հիբօղնօ, տօնս ճգ-հիբօղնօ, հիշ ճգ-օղբօղնօնօ, տիշս ճգ-հիբօղնօնօ, տօնիշօղնօ ճգ-հիբօղնօնօ, ср. յգ-Յիբօղնօ || յգ-Յիբօղնօ § 107, стр. 0100.

Примѣчаніе. Въ этихъ формахъ будущаго желательнаго конечный о такого же, вѣроятно, характера, какъ и въ формахъ прош. несовершеннаго и сослагательнаго (§§ 76, 77), т. е. энклитически слившійся съ глагольными формами сокращенный союзъ եօ *что, чтобы* (см. § 149), г. եօմ.

§ 99. Производныя времена въ объективномъ строѣ образуются слѣдующимъ образомъ: 1) прошедшее несовершенное: ед. ч. 1-е л. միջ-վան-ճղ/ջ, 2-е л. ե-վան-ճղ/ջ, 3-е л. վան-ճղ/ջ, мн. ч. միջ-վան-ճ-լս и т. д., Յ-ղն-ճղ, ե-լլղն-ճղ и т. д. (см. табл. XI); 2) желательное: 1-е л. միջ-վան-ճս-և(օ), 2-е л. ե-վան-ճս-և(օ), 3-е л. վան-ճս-և(օ), мн. ч. միջ-վան-ճս-ն(օ) и т. д., Յ-ղն-ճս-և(օ), ե-լլղն-ճս-և(օ) и т. д. (табл. XI).

Относительныя формы спряженія глаголовъ объективнаго строя.

§ 100. Въ относительныхъ формахъ объективнаго строя распределеніе субъективныхъ и объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ такое же, какъ и въ относительныхъ формахъ субъективнаго строя (§§ 86—93), но съ той существенной разницей отъ послѣднихъ, что въ первыхъ субъективныя частицы указываютъ на логическій объектъ, а объективныя частицы — на логическій субъектъ. Такъ, Յ-ղն-և/ց *я-имѣю-его*, Յ-ղն-ի *я-имѣю-тебя*, ե-լլղն-և/ց *ты-имѣешь-его*, ե-լլղն-ի *ты-имѣешь-меня*, լլղն-և/ց (онъ)-*имѣетъ-его*, լլղն-ի (онъ)-*имѣетъ-тебя*, Յ-ղն-ի или Յ-լլղն-ի (онъ)-*имѣетъ-меня* и т. п. (см. табл. XI).

Т а б л и Относительныя формы спряженія

I-е спряженіе

Настоящее

Л о г и ч е с к и й

Логич.
субъектъ

	3-го л.	2-го л.	1-го л.
ед. ч.	для обоихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
1-е л.	з-гѣн-л/џ	з-гѣн-џ, -т	—
2-е »	ѣ-гѣн-л/џ	—	ѣ-гѣн-џ, -т
3-е »	гѣн-л/џ	гѣн-џ, -т	{ з-гѣн-џ, -т џ-гѣн-џ, -т
мн. ч.			Л о г и ч е с к и й о б ъ
1-е л.	з-гѣн-с(ѣ)	з-гѣн-т	—
2-е »	ѣ-гѣн-с(ѣ)	—	ѣ-гѣн-т
3-е »	гѣн-с(ѣ)	гѣн-т	{ з-гѣн-т џ-гѣн-т
ед. ч.			<i>Прошедшее</i>
1-е л.	з-гѣн-дѣ	з-гѣн-ди, -т	—
2-е »	ѣ-гѣн-дѣ	—	ѣ-гѣн-ди, -т
3-е »	гѣн-дѣ	гѣн-ди, -т	{ з-гѣн-ди, -т џ-гѣн-ди, -т
мн. ч.			
1-е л.	з-гѣн-д-ѣс	з-гѣн-ди-т	—
2-е »	ѣ-гѣн-д-ѣс	—	ѣ-гѣн-ди-т
3-е »	гѣн-д-ѣс	гѣн-ди-т	{ з-гѣн-ди-т џ-гѣн-ди-т
ед. ч.			<i>Жела</i>
1-е л.	з-гѣн-дас-л(ѣ)	з-гѣн-дѣ, -дас-т(ѣ)	—
2-е »	ѣ-гѣн-дас-л(ѣ)	—	ѣ-гѣн-дѣ, -дас-т(ѣ)
3-е »	гѣн-дас-л(ѣ)	гѣн-дѣ, -дас-т(ѣ)	{ з-гѣн-дѣ, -дас-т(ѣ) џ-гѣн-дѣ, -дас-т(ѣ)
мн. ч.			
1-е л.	з-гѣн-дас-н(ѣ)	з-гѣн-дас-т(ѣ)	—
2-е »	ѣ-гѣн-дас-н(ѣ)	—	ѣ-гѣн-дас-т(ѣ)
3-е »	гѣн-дас-н(ѣ)	гѣн-дас-т(ѣ)	{ з-гѣн-дас-т(ѣ) џ-гѣн-дас-т(ѣ)

ца XI.

глаголовъ объективнаго строя.

время

III-е спряженіе

о б ъ е к т ь

3-го л.	2-го л.	1-го л.
для обѣихъ чиселъ	ед. ч., мн. ч.	ед. ч., мн. ч.
მ-კ-ბ(ბ)	მ-კ-ბ ¹ -ქ, -თ	—
კ-კ-ბ(ბ)	—	კ-კ-ბ ¹ -ქ, -თ
ო-კ-ბ(ბ)	ო-კ-ბ ¹ -ქ, -თ	ფ-ო-კ-ბ ¹ -ქ, -თ

ე კ ტ ლ ო ბ ო ი ხ ლ ჩ ი ს ე ლ ლ

მ-კ-ბ-ს(ბ)	მ-კ-ბ ¹ -თ.	—
კ-კ-ბ-ს(ბ)	—	კ-კ-ბ ¹ -თ
ო-კ-ბ-ს(ბ)	ო-კ-ბ ¹ -თ	ფ-ო-კ-ბ ¹ -თ

несовершенное

მ-კ-ბ ¹ -დუ/ღ	მ-კ-ბ ¹ -დი, -თ	—
კ-კ-ბ ¹ -დუ/ღ	—	კ-კ-ბ ¹ -დი, -თ
ო-კ-ბ ¹ -დუ/ღ	ო-კ-ბ ¹ -დი, -თ	ფ-ო-კ-ბ ¹ -დი, -თ
მ-კ-ბ ¹ -დ-ეს	მ-კ-ბ ¹ -დი-თ	—
კ-კ-ბ ¹ -დ-ეს	—	კ-კ-ბ ¹ -დი-თ
ო-კ-ბ ¹ -დ-ეს	ო-კ-ბ ¹ -დი-თ	ფ-ო-კ-ბ ¹ -დი-თ

тельное

მ-კ-ბ ¹ -და-ს(ი)	მ-კ-ბ ¹ -დე, -და-თ(ი)	—
კ-კ-ბ ¹ -და-ს(ი)	—	კ-კ-ბ ¹ -დე, -და-თ(ი)
ო-კ-ბ ¹ -და-ს(ი)	ო-კ-ბ ¹ -დე, -და-თ(ი)	ფ-ო-კ-ბ ¹ -დე, -და-თ(ი)
მ-კ-ბ ¹ -და-ნ(ი)	მ-კ-ბ ¹ -და-თ(ი)	—
კ-კ-ბ ¹ -და-ნ(ი)	—	კ-კ-ბ ¹ -და-თ(ი)
ო-კ-ბ ¹ -და-ნ(ი)	ო-კ-ბ ¹ -და-თ(ი)	ფ-ო-კ-ბ ¹ -და-თ(ი)

Третья группа временъ.

§ 101. Третью группу составляютъ слѣдующія времена: 1) прошедшее совершенное, 2) давнопрошедшее и 3) прошедшее сослагательное.

Всѣ глаголы дѣйствительнаго залога, независимо отъ ихъ строя во временахъ первыхъ двухъ группъ (§ 70), третью группу временъ образуютъ по объективному строю. Разница лишь та, что глаголы субъективнаго строя третью группу временъ образуютъ, преимущественно, по II-му основному спряженію объективнаго строя, а глаголы объективнаго строя — по I-му объективному спряженію (§§ 94, 95). Глаголы страдательнаго залога третью группу временъ образуютъ изъ причастій страдательнаго залога въ сочетаніи съ сокращенными формами существительнаго глагола, но имъ не чуждо образованіе этихъ временъ и по II-му спряженію объективнаго строя. Въ дальнѣйшемъ приводятся образцы спряженій всѣхъ этихъ трехъ разновидностей третьей группы временъ.

а) Отъ спрягаемой основы образуется по I-й породѣ 3-е лицо настоящаго времени страдательнаго залога и сочетается съ объективными префиксами родительнаго отношенія. Суффиксъ 3-го лица б, по обыкновенію, и тутъ отпадаетъ, но возстанавливается въ вопросительныхъ формахъ (§ 103).

Примѣчаніе. Какъ въ первой группѣ временъ объективнаго строя префиксъ 2-го лица г_о, предшествуемый предлогами или отрицательной частицею, теряетъ свой согласный элементъ (§ 95, прим.), такъ и въ третьей группѣ, напр., *ღა-იგურესჳეუ* *вм.* *ღა-გოგურესჳეუ* *ты научился*, *ღა-ისქურესჳეუ* *вм.* *ღა-გისქურესჳეუ* *ты высушилъ* (*Хр.*, стр. 165, 20—21), *ჳა ობირჯანბი* *вм.* *ჳა გობირჯანბი* *чтобы вы не видѣли* (*Хр.*, стр. 147, 18).

II P o ш е д ш е с о в е р ш е н н о е

ჭარუხ ნისათი
 სვილუსი უნიასთი
 სვილუსი

сокр. полн. S, MZ ბმ

IV-я пор.

ед. ч. ед. ч.

მი-სვილუსი
 გო-სვილუსი
 უ-სვილუსი

მი-სვარდუსი
 გო-სვარდუსი
 უ-სვარდუსი

მი-სვარდუსი
 გო-სვარდუსი
 უ-სვარდუსი

მი-სვარდუსი
 გო-სვარდუსი
 უ-სვარდუსი

1-ე ლ.
 2-ე ლ.
 3-ე ლ.

მნ. ყ.

მნ. ყ.

მნ. ყ.

მი-სვარდუსი
 გო-სვარდუსი
 უ-სვარდუსი

მი-სვარდუსი
 გო-სვარდუსი
 უ-სვარდუსი

მი-სვარდუსი
 გო-სვარდუსი
 უ-სვარდუსი

მი-სვარდუსი
 გო-სვარდუსი
 უ-სვარდუსი

1-ე ლ.
 2-ე ლ.
 3-ე ლ.

დვალა	клатъ	пр. сов.	მი-დვალე	полн.	მი-დვალენ
თქუალა	сказатъ	»	»	»	მი-თქუალენ
ჭუალა	печь, сжигатъ	»	»	»	მი-ჭუნ
თხუალა	проситъ	»	»	»	მი-თხუენ
რღვაფა	бросатъ	»	»	»	მი-რღვაფუნ
გორაფა	ругатъ	»	»	»	მი-გორაფუნ
კეთება	дѣлатъ	»	»	»	მი-კეთებუნ
ნგარა	плакатъ	»	»	»	მი-ნგარუნ
თასუა	спятъ	»	»	»	მი-თასუნ
წვილუა	убиватъ	»	»	»	მი-წვილუნ
წვილუა	убиватъ <i>bm.</i>	»	»	»	მი-წვილუნ
წიდირი	покутатъ	»	»	»	მი-წიდირუნ
წოთამა	бросатъ	»	»	»	მი-წოთამუნ
ჯუდა	цѣловатъ	»	»	»	მი-ჯუდუნ
ჯინა	смотрѣтъ	»	»	»	მი-ჯინუნ
ჯიკაფა	толкатъ	»	»	»	მი-ჯიკაფუნ
ხვეწება	проситъ	»	»	»	მი-ხვეწებუნ
ხარკუა	нагружатъ	»	»	»	მი-ხარკუნ

Отъ сокращенной формы прошедшаго совершеннаго путемъ прибавленія въ ед. ч. слога *დე*, *გერ.* *დე*, во мн. ч. *დეს* образуется давнопрошедшее время, а путемъ прибавленія въ ед. ч. *დას(ი)*, во мн. ч. *დას(ი)*—прошедшее сослагательное.

Подобно аористу и прош. несовершенному (§ 78) къ формамъ давнопрошедшаго присоединяется *კო* (< *კკო*), напр., *მი-ჭარღდე-კო*, мн. *მი-ჭარღდეკეს-კო*.

Относительныя формы третьей группы времени образуются и спрягаются, какъ относительныя формы времени первой группы объективнаго строя, именно прош. совершенное — какъ настоящее, давнопрошедшее — какъ прош. несовершенное и прош. сослагательное—какъ желательное (см. табл. XI).

b) Къ глаголамъ объективнаго строя въ формахъ времени третьей группы приставляется спереди предлогъ *ბა*, напр. —

1) բրն, բրն *иметь* (одуш. предмет):

прош. совершенное

Единственное число

ե-ն-բրն(ն) или ե-ն-բր(ն) или ե-ն-բրն(ն)
 ե-ն-բ-բրն(ն) » ե-ն-բ-բր(ն) » ե-ն-բ-բրն(ն)
 ե-ն-բրն(ն) » ե-ն-բр(ն) » ե-ն-բрն(ն)

Множественное число

ե-ն-բ-բրն-ն(ն) или ե-ն-ն-բр-ն(ն) или ե-ն-ն-բрն-ն(ն)
 ե-ն-ն-բ-բրն-ն(ն) » ե-ն-н-բ-բр-ն(ն) » ե-ն-н-բ-բрն-ն(ն)
 ե-ն-բ-բрն-ն(ն) » ե-ն-н-бр-ն(ն) » ե-н-н-брн-н(н)

2) բրն *любить*:

Единственное число

ե-ն-բ-բրն(ն) или բ-բրն(ն)
 ե-ն-ն-բ-բրն(ն) » ն-բ-բրն(ն)
 ե-ն-բ-բրն(ն) » բ-բրն(ն)

Множественное число

ե-ն-բ-բրն-ն(ն) или բ-բրն-ն(ն)
 ե-ն-ն-բ-բրն-ն(ն) » ն-բ-բրն-ն(ն)
 ե-ն-բ-բրն-ն(ն) » բ-բրն-ն(ն)

3) ճրն *иметь* (неодуш. предмет):

Единственное число

ե-ն-ն-ճրն(ն) или ե-ն-ն-ճրն(ն)
 ե-ն-ն-ճր(ն) » ե-ն-ն-ճրն(ն)
 ե-ն-ճրն(ն) » ե-ն-ճրն(ն)

Множественное число

ե-ն-ն-ճրն-ն(ն) или ե-ն-ն-ճրն-ն(ն) и т. д.

4) գրն *знать, думать*:

Единственное число

сокр. полн.
 ե-ն-ն-գր(ն) или ե-ն-ն-գրն(ն)
 ե-ն-ն-գր(ն) » ե-ն-ն-գրն(ն)
 ե-ն-գր(ն) » ե-ն-գրն(ն)

Множественное число

ნა-ბ-ნქენ-ა или ნა-ბ-ნქენ-ან

и т. д.

5) კარნებმა *хотеть, желать*:

Единственное число

сокр.

полн.

ნა-ბ/ვ-კობუე или ნა-ბ/ვ-კობუენ

ნა-რ-კობუე » ნა-რ-კობუენ

ნა-კობუე » ნა-კობუენ

Множественное число

ნა-ბ/ვ-კობუენ-ა или ნა-ბ/ვ-კობუენ-ან

6) აღა-ნჯილა *лежать с кнѣмъ, укладывать с собою*:

Единственное число

აღე-ნა-ვ-ჯე(ნ) или აღე-ნა-ვ-ჯანე(ნ)

აღე-ნა-რ-ჯე(ნ) » აღე-ნა-რ-ჯანე(ნ)

აღე-ნა-ჯე(ნ) » აღე-ნა-ჯანე(ნ)

Множественное число

აღე-ნა-ვ-ჯენ-ა(ნ) или აღე-ნა-ვ-ჯანენ-ა(ნ)

и т. д.

Давнопрошедшее: ნა-პ-უნუე-დე || ნა-პ-ვე-დე || ნა-პ-ვენე-დე

и т. д.

Прош. сослагательное: ნა-პ-უნუე-და-ს(ი) и т. д.

Примѣчаніе. Когда при прош. совершенномъ стоять сложные предлоги, то объективные префиксы, въ особенности префиксъ 2-го лица რ, вставляются въ середину сложных предлоговъ, напр., გეგვ-რ-წო-ლაჲეუ ვმ. გეგვწო-რ-ლაჲეუ *у тебя* (когда-то) *выпало оно*, ქი-რ-შინა-ლებუე ვმ. ქიშინა-რ-ლებუე *ты былъ съ состояніи* (оказывается), *для тебя было возможно* (ср. § 111).

с) Страдательная форма прош. совершеннаго:

1) ბ/ვ-ჭარელ-ექ я *написанъ* (раньше) (< причастія ჭარალი

писанный и ვარკეი я *есмь*); рядомъ съ ბ-ჭარელ-ექი употребляется сокращенная форма ბ-ჭარე-ექი.

ед. ч.	мн. ч.
ბ/ვ-ჭარელ-ექი	ბ/ვ-ჭარელ-ექ-თ
ჭარელ-ექი	ჭარელ-ექ-თ
ჭარელ-ექ(ნ)	ჭარელ-ექ-ნ-ს(ნ)

2) Рѣдко встрѣчающаяся форма на ექი, напр., ცამო-ბ-თხუებ-ექი я *протислся съ нимъ* (оказывается).

ед. ч.	мн. ч.
Давнопрошедшее: ბ/ვ-ჭარელ-ექ-დი	ბ/ვ-ჭარელ-ექ-დი-თ
ჭარელ-ექ-დი	ჭარელ-ექ-დი-თ
ჭარელ-ექ-დჳ	ჭარელ-ექ-დჳს

ед. ч.	мн. ч.
Прош. сослагат.: ბ/ვ-ჭარელ-ექ-და	ბ/ვ-ჭარელ-ექ-და-თ
ჭარელ-ექ-და	ჭარელ-ექ-და-თ
ჭარელ-ექ-და-ნ(ი)	ჭარელ-ექ-და-ნ(ი)

Иногда причастія и формы существительнаго глагола не сливаются между собою, а стоятъ обѣ части самостоятельно рядомъ другъ съ другомъ: ჭოილი ვარკეი я *задержанъ (есмь)*, თოილი ვარკეი я *связанъ (есмь) веревкой* и др. Эти формы относятся къ описательному спряженію (см. § 102).

Описательное спряженіе.

§ 102. Къ описательному спряженію относятся—

- а) Страдательная форма прош. совершеннаго (§ 101, с).
- б) Формы прош. несовершеннаго, аориста и давнопрошедшаго въ сочетаніи съ -კო (§§ 78, 101, а).
- в) Спряженіе такихъ глаголовъ, которые употребляются въ сочетаніи съ тѣми или иными именами, напр.:

1) მე-თხუბს ხეში *приступить, начать, схватить* (букв, *ухватиться рукою, приложить руку*), и. შიომე-ვთხუნი ხეს, аор. ქემე-ბთხი ხე, пр. сов. მე-შითხუმე ხე.

2) წოთამს წუჟიში *слушать, обращать внимание* (букв. *бросать ухо*), н. сѣ род. отн. *წუს ვუწოთანქ*, аор. *წუჟი ვუწოთი*.

3) ცოთამს თო-წუჟიში *быть внимательнымъ, наблюдать* (букв. *отъласть глаза и ухо*), н. თო-წუს ვოროთუქ.

4) ბუმს || ბუნს შუნიში *перевести духъ, очнуться, заговорить* (букв. *вылить духъ*), н. ვიბუნქ შურს. аор. ქველუ-ევბი შური.

5) ელას-ჩამს წუჟიში *обращать внимание, ставить во что*, н. *წუს ელუმე-ვუნანქ*, аор. ქველუ-^რვ^რუნი წუჟი.

6) ჩამს გურიში *узнавать, догадываться* (букв. *отдавать сердце*), н. გურს ვუნანქ, аор. გური ქვ-ვური.

7) და-წუნსოვს ნებსჲს *соглашаться*.

8) ე-წუნს ნანსტოში *исполнение желания* и т. п.

Вопросительныя формы глаголовъ.

§ 103. Вопросительная форма выражается присоединениемъ къ данной глагольной формѣ суффикса *ო* и перемѣщеніемъ ударенія въ трех- и многосложныхъ словахъ съ третьяго на второй съ конца слогъ, напр., *რ³გადანს он² ჟოვორით³*, *რ³გადანს-ო² он² ჟოვორით³?* (§ 7, e).

Собственно это явленіе синтаксическое, но въ виду того, что оно помогаетъ установить нѣкоторыя явленія морфологическаго характера, оно подлежитъ обсужденію при изложеніи морфологіи языка ¹⁾, именно:

ა) Суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога ბ отпалъ въ обыкновенныхъ формахъ какъ настоящаго вр. страдательнаго залога (§ 83), такъ и въ нѣкоторыхъ другихъ случаяхъ (§§ 95, 101, а и б), но въ вопросительныхъ формахъ суффиксъ ბ всегда на лицо, онъ возстанавливается, напр., *ბ² он² სიდიით³*, *ბ²ბ-ო² он² სიდიით³?* *ბ²ბ-ა² они сидят³*, *ბ²ბ-ს²ბ-ო² они сидят³?* *რ²ე² есть*, *რ²ბ-ო²?*

1) П. Чарая, не обративъ вниманія на это явленіе, ошибочно утверждаетъ, будто ბ является окончаніемъ 3 л. мн. числа вспомогат. глагола «быть» въ мингрельскомъ языкѣ: *ობ²ბ-ც²* (*Объ оти. абх. яз. къ яфет.*, стр. 63, прим. 1), на самомъ же дѣлѣ *ობ²ბ-ა²* < *ობ²ბ-ან²* или *ბ²ბ-ა²* < *ბ²ბ-ან²*.

ერთ-მი? ვა რქნ-ო? იმთ-მი? რ-შე თუ პოვნიშ, რ-შენ-ო, ქო-რ-შენ-ო? პოვნიშ-მი თუ? ვო-ხქო თუ ზნაეშ, ვო-ხქენ-ო? ზნაეშ-მი თუ? უ-ჭანო იწხ ნისვალ, უ-ჭანქენ-ო ნისვალ-მი იწხ? ბო-ღვი უ იწხო ბყო, ბო-ღვიენ-ო ბყო-მი უ იწხო?

Суффиксъ бъ возстанавливается и передъ შო и с, суффиксами вносныхъ предложений (§ 153, b, c), а также передъ союзами და и დას (см. § 149, b).

b) Окончание 3-го лица аориста უ (§§ 74, а; 65, А, с), часто падающее въ полугласный ჳ, въ вопросительныхъ формахъ возстанавливается, напр., თქო ჳანო იწხ ნისალ, თქო ჳანქ-ო? იწხ ნისალ? შიდა-რთო იწხ უიელ, შიდა-რთქ-ო? უიელ-მი იწხ? и т. д.

с) Между гласнымъ исходомъ глагольной формы и оъ вставляется иногда гласнораздѣль ვ: სო იკო ვერკობქ-ო? ა დოლენხ სო თობო ბორთხ? (Хр., стр. 19, 18).

Отглагольные имена.

[Имена дѣйствія (nomina actionis) и причастія].

§ 104. Въ мипгрельскомъ, какъ и въ грузинскомъ, исходной формой глагола служитъ имя дѣйствія («масдаръ» семитическихъ языковъ).

Имя дѣйствія имѣетъ нѣсколько окончаній:

а) Суффиксъ -უა, resp. -ვა, -ვა, иногда -უვა, напр., ჳან-უა, ჳან-ვა, ჳან-უვა || ჳან-უვა ნისანე, ნისათ, ჳან-უა პოლოთ, ტუხან-უა სდირათ კოჟუ, კათ-უა || კათ-სოვა სობირათ, ბუთ ჳან-უა შიდა ჩეო.

ბ) Суффиксъ -ა преимущественно въ плавныхъ основахъ, напр., ბინ-ა || ბინ-სოვა იწხე, იწხ, ნვან-ა ნალ, ნლათ, ჳენ-ა იწხოვანე, იწხოვათ, სემ-ა იწხანე, იწხათ, სვლ-ა იწხით.

с) Суффиксъ -სოვა, напр., რღვ-სოვა სუთათ, ტქე-სოვა ხვალა, ხვალით.

დ) -უაღა, -აღა, напр., რღ-უაღა რასთ, დვა-აღა კლასთ, ჳუ-აღა სჟილათ, ნეჩ.

е) -ჲბს (заимствовано изъ грузинскаго), напр., კინ-ჲბს *держать*, ბზად-ჲბს || ზად-ჲს *готовить*.

ფ) -ოფა, напр., წორ-ოფა *любовь, любить*.

გ) -იბი, напр., სიდ-იბი *купля, покупать*.

§ 105. Причастий — три: одно — действительнаго залога н. вр. (имя дѣйствующаго лица, помен *actoris*), другое — страдательнаго з. прош. вр., третье — будущаго времени.

а) Причастіе дѣйствительнаго залога имѣетъ нѣсколько образованій:

1) Съ префиксомъ მა- и суффиксомъ -ად, resp. -არ, напр., მა-ჭარ-ად-ი *пишущій (писатель, писецъ)*, მა-ქვილ-არ-ი *убивающій (убійца)*, მა-თას-ად-ი *спящій (спятель)*, მა-გუჩაფ-ად-ი *учитель*, მა-გორ-ად-ი *искатель*, მა-დგემ-ად-ი *ставящій*.

2) Съ префиксомъ მა-, resp. მო- и суффиксомъ -ჲ, resp. -ჲ, -ჲჲ (ოჲ), напр., მა-გორ-ჲჲ (მა-გორ-ოჲ, ი) *искатель*, მა-დურ-ჲჲ или მო-დურ-ჲჲ *умирающій*, მო-გუჩაფ-ჲჲ *учащійся, ученикъ*, მა-ჭეო-ლად-ჲ *забывающій*.

3) Съ префиксомъ მა- и суффиксомъ -ქი, иногда только съ суффиксомъ, напр., მა-რ-ქი *сущій, находящійся*, გი-მა-რ-ქი *стоящій на чемъ*, იქ-რ-ქი *противостоящій*, ლურ-ქი *спящій*.

4) Съ префиксомъ მა- и суффиксомъ -ჲ: მა-ციდ-ჲ *покупатель (отъ ციდი იბი покупать)*, მა-ჯინ-ჲ *смотрящій (отъ ჯინს სმორხე)*.

5) Съ префиксомъ მა- и суффиксомъ -ჯა, resp. და: მა-ხამინ-ჯა или მა-ხამინ-და *кусающій (ср. стр. 095, 6)*.

6) Въ формѣ 3-го лица ед. ч. аориста, напр., გორჲ *иска- тель*, თსჲჲ *спятель*, *ბჲ *оберегающій: ტუა-ბჲ *лѣсничій**.

7) Въ формѣ 2-го л. аориста: კორობი *собирающій (§ 129, С, б)*.

8) Въ формѣ имени дѣйствія съ ჲ, resp. ჲ въ концѣ, напр., დგემჲ или დგემჲჲ *ставящій*, წოთამჲ *бросающій, стрѣлокъ*.

б) Причастіе страдательнаго залога образуется различно:

1) Съ суффиксомъ -ილ, resp. -ირ, напр., ჭარ-ილ-ი *писан- ный*, დგემ-ილ-ი или დგემ-ირ-ი *поставленный*, გუჩაფ-ილ-ი *нау-*

ченний, образованный, თას-ილ-ი *постынный*, ბუმ-იბ-ი *налитый*, წვილ-იბ-ი *убитый*.

2) -ელ, resp. -ერ, напр., ღერ-ელ-ი *умерший*, წიბ-ერ-ი *замерзший*, გო-ჯოგ-ერ-ი *презренный*.

3) Съ префиксомъ *ბა-* и суффиксомъ *-ა*, resp. *-ი*, *-ე* или *-უ*, напр., *ბა-ჭარ-ა* *написанный*, *ბა-თას-ა* *постынный*, *ბა-წვილ-ა* *убитый*, *ღ-ბა-ბად-ი* *рожденный*, *მა-ე-ბა-წი-ი* *урожай*, *ბა-ხელ-ე* *сдѣланный*, *приготовленный*, *ბა-ბორ-უე* *занесенный* *штормъ*, *ბა-ჭყოლ-ოფ-უ* *пожалованный*, *ბა-ცოთქ-ი* *брошенный*.

4) Съ суффиксомъ *-ულ* (въ заимствованіяхъ изъ грузинскаго), напр., *და-ბადებ-ულ-ი* *рожденный*, *მა-წი-ულ-ი* || *მა-წი-ულ-ი* *собранный* (урожай), *შქირებ-ულ-ი* *проголодавшийся*, *шодный*.

5) Съ префиксомъ *ბა-* и суффиксомъ *-ებჯი*, resp. *-იბჯი*, напр., *ბა-ბ-ებჯი*, *ბა-ბ-იბჯი* *бывший*; *მწთო*, *იბი* *бывали*, *жили*.

6) Съ суффиксомъ *-ჯა*: *ჭყოლ-იბ-ჯა* *разсерженный*, *შქერ-იბ-ჯა* *трусъ* (ср. стр. 094, 5).

с) Какъ причастія будущаго можно разсматривать слѣдующія образования:

1) Съ префиксомъ *ა-* < *და* и суффиксомъ *-ალ*, resp. *-არ* (ა, 1) или *-ურ*, усѣч. *-ე*, resp. *-ი* или *-ე* (ა, 2 и 4), напр., *ა-ჭარ-ალ-ი* *предметъ писанія*, *подлежащій писанію*, *ა-წვილ-არ-ი* *предметъ убіенія*, *скотъ*; *орудіе убійства*, *ა-თას-ალ-ი* или *ა-თას-ე/ე* *предметъ постыа*, *подлежащій застынію*, *ა-გორ-ალ-ი* или *ა-გორ-ე/ე* *предметъ исканія*, *ა-ჭკამ-ალ-ი* *пища*, *кушаніе*, *ა-გაფ-ურ-ი* *предметъ платежа*, *подать*, *ა-ბვამ-ე* *мѣсто молитвы*, *церковь*, *ა-შუალო* *предметъ тланія*, а также *ткацкій станокъ*.

Эта форма причастія рядомъ съ предметомъ (объектомъ) дѣйствія обозначаетъ и орудіе или мѣсто дѣйствія, а также долженствованіе, предназначеніе (§ 128).

2) Съ префиксомъ *ა-* и суффиксомъ *-ებჯი*, напр., *ა-ბ-ებჯი* *будущій*; *пристаніще*, *пріютъ*, *მულ-არ-ებჯი* (< *მულა* + *არებჯი*) *жилище*.

Эти образования въ Дательномъ пад. на *ზე* и Направительномъ

на *ა* имѣютъ значеніе латинскаго *supinum*'а, напр., *აჭარალა* для писанія, чтобы писать, *ათასეშა* для посылки, чтобы стлать, *მიზადავალა* || *მიზადავუშა* навстрѣчу, чтобы встрѣтить.

Сводные корни.

§ 106. Нѣкоторые глаголы образуютъ отъ своей основы лишь времена первой группы, а остальные времена заимствуютъ у другихъ глаголовъ, сводя такимъ образомъ для полноты спряженія два различныя корня. У глаголовъ, отъ которыхъ заимствуются вторыя и третья времена, есть и первая группа временъ, но большею частью совершеннаго вида. Къ такимъ корнямъ относятся, напр. —

а) *წყ* *видѣть*, н. *ვამწყეე*, аор. *ბძი*, пр. с. *მიძირე* отъ *ძირავ* *видѣть*, *смотреть*, *находить*, *пробовать*, н.-б. *ქა-ბძი-რებე* *увиджу*, *посмотрю*.

б) *რავ* *говорить*, съ род. отн. н. *ვურავადე* *я говорю ему*, аор. *ვ'უწი* *я сказалъ ему*, н.-б. *ვ'უწინბე* или *ქა-ვ'უწილენბე* *я скажу ему*.

в) *რთ* *дѣлать*, н. *ვართე*, аор. *ფქიმინ* (отъ *ქიმინუა* *дѣлать*), н.-б. *ფქიმინბე* или *ქ-ივქენბე* *сдѣлаю*.

Изъ остальныхъ сводныхъ корней особенно нужно отмѣтить *ქრავ* *дѣлать* (§ 107), *რინ* *быть*, *существовать* (§ 108) и *უღ* *ходить* (§ 109).

Примѣчаніе. Какъ на переходную ступень отъ простыхъ корней къ своднымъ, можно указать на то явленіе, что главная основа нѣкоторыхъ глаголовъ представляется въ двухъ, нѣсколько другъ отъ друга отличающихся, формахъ, напр., *ჯინ* || *ჯინ* *лежать*, *ხენ* || *ხენ* || *ხედ* || *ხედ* *сидѣть*, *ჭყინ* || *ჭყინ* *разрывать*, *истреблять*, *დგინ* || *დგინ* *стоять*, *კვინ* || *კვინ* *уменьшать* и др. Эти двойныя основы иногда стоятъ параллельно въ одной и той же глагольной формѣ, но чаще онѣ распредѣляются по разнымъ временамъ, залогамъ и строямъ, см. *Словарь*.

§ 107. 𐀓𐀘𐀚 < 𐀓𐀘 < 𐀓, 𐀓𐀘𐀚 *дѣлать*.

Дѣйств. залогъ, субъект. строй.

I-я пор.

аор.

Единственное число

𐀓𐀘𐀘 < 𐀓𐀘𐀘𐀘 < *𐀓𐀘𐀘𐀘 (§ 65, A, b) 𐀓𐀘𐀘 < 𐀓𐀘𐀘𐀘 ꙗ или 𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘
я *сдѣлалъ*

𐀓𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘
𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘

Множественное число

𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘 < 𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘 < 𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘
𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘
𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘𐀘

сослагательное

ед. ч.	мн. ч.	повел. накл.
𐀓𐀘𐀘 𐀓𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘 <i>пусть сдѣлаетъ!</i>
𐀓𐀘𐀘 𐀓𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘 <i>пусть не сдѣлаетъ!</i>
𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘𐀘𐀘	

аор. съ род. отношеніемъ

𐀓𐀘𐀘-𐀓𐀘𐀘 я сдѣлалъ	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘 я сдѣлалъ	—
ему	тебѣ	
𐀓-𐀓𐀘𐀘 ты сдѣлалъ	—	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘 ты сдѣлалъ
ему		мнѣ
𐀓-𐀓𐀘𐀘 онъ сдѣлалъ	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘 онъ сдѣлалъ	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘 онъ сдѣлалъ
ему	тебѣ	мнѣ

и т. д.

сослагат.

𐀓𐀘𐀘-𐀓𐀘𐀘 𐀓𐀘𐀘-𐀓𐀘𐀘	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘 𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘	—
𐀓-𐀓𐀘𐀘 𐀓-𐀓𐀘𐀘	—	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘 𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘
𐀓-𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘𐀘	𐀓𐀘-𐀓𐀘𐀘𐀘

и т. д.

пов. накл. 𐀓𐀘𐀘𐀘 *сдѣлай мнѣ*, 𐀓𐀘𐀘𐀘𐀘 *пусть онъ сдѣлаетъ мнѣ*.

Первыя времена отъ этого корня въ субъект. строй дѣйств. залога самостоятельно не употребляются, но они имѣются въ состояніи сращенія со спрягаемыми темами въ видѣ наращеннаго вспомогательнаго глагола: 𐀘б, 𐀘б || 𐀘б, 𐀘б, 𐀘б (§ 65, A).

Страд. залогъ, субъект. строй.

II-я пор.

н.-будущее

S		MZ		S		MZ		ц
ვიცუაფუქ	იპუაფუქ (<იფ- [ცუაფუქ])	или	ვიც'ი'იქ	იპ'ი'იქ	იპუიქ			сдѣлаюсь, стану, буду
იფუაფუქ			ვიც'ი'იქ	იპ'ი'იქ	იფუიქ			
იფუაფუ(ბ)			ვიც'ი'ი(ბ)	იპ'ი'ი(ბ)	იფუი(ბ)			
ვიცუაფუთ	იპუაფუთ		ვიც'ი'ით	იპ'ი'ით	იპუით			
იფუაფუთ			ვიც'ი'ით	იპ'ი'ით	იფუით			
იფუაფუნს(ბ)			ვიც'ი'ინს(ბ)	იპ'ი'ინს(ბ)	იფუინს(ბ)			

Прош. условн. (прош. нес.) ვიცუაფუდი S, იპუაფუდი MZ или ვიცი'ი'დი S, იპი'ი'დი MZ, იპუი'დი ც я *был бы*, желат. ვიცუაფუდე S, იპუაფუდე MZ, ვიცი'ი'დე S, იპი'ი'დე MZ, იპუი'დე ც *о есмь бы я был*.

აორ.

S	MZ	ц
ვიცი'ი'	იპი'ი'	იპუი я <i>сталъ, сдѣлаюся</i>
იფი'ი'		იფუი
ვიცი'ით	იპი'ით	იპუით
იფი'ით		იფუით
იფინს იფუნს		იფუინს

состават.

S	MZ
ვიცუა ვიფუა	იპუა იპუა
	იფუა იფუა
	იფუნს
ვიცუათ	იპუათ
	იფუათ
	იფუნს

Пов. накл. იცუა *буде!* იფუნს *пусть онъ будетъ!* ნუ იცუაფუქ | или

ნუ იწ'ი'იქ *не будь! не будешь!* ვე ეწუა (< ვა + იწუა, § 115, b, β, 3), ვ' ეწუა *не будь!* и т. п.

прош. сов.

პოფერქექ (< ბ'ვწოფერქექ)	или	ნო-პოფერქექ (< ნო-ვწოფერქექ)
წოფერქექ	»	ნო-წოფერქექ
წოფერქექ(ბ)	»	ნო-წოფერქექ(ბ)
პოფერქექთ	»	ნო-პოფერქექთ
წოფერქექთ	»	ნო-წოფერქექთ
წოფერქექნა(ბ)	»	ნო-წოფერქექნა(ბ)

Давнопрош. პოფერქექლი или პოფერქექდი, прош. сослагат. პოფერქექდას или პოფერქექდას (§ 101, c).

Объект. строя, III-го спряжения.

н.-будущее.

მაცუაფუ(ბ)	или	მაციი(ბ)	<i>мнѣ сдѣлается, для меня станетъ, уродится</i>
გაცუაფუ(ბ)	»	გაციი(ბ)	
აფუაფუ(ბ)	»	აფიი(ბ)	
მაცუაფუნა(ბ)	»	მაციინა(ბ)	
გაცუაფუნა(ბ)	»	გაციინა(ბ)	
აფუაფუნა(ბ)	»	აფიინა(ბ)	

Относительныя формы: მაცუაფუქქ или მაციიქ *ты для меня станешь, გაცუაფუქქ или გაციიქ* *я для тебя стану* и т. д. (см. § 100, табл. XI).

Прош. несов.: მაცუაფუდუ или მაციი'რ'და, желат. მაცუაფუდას или მაციი'რ'დას (табл. XI).

აორ.

მაცუაფუ	<i>онъ для меня сталъ, сдѣ- лался, уро- дился</i>	მაციი	<i>ты для меня и т. д.</i>
---------	---	-------	--------------------------------

ზაწუთ *онъ для тебя* — ზაწიო *я для тебя*
сталъ, сдѣ- *и т. д.*
лался, уро-
дился

აწუთ *онъ для него* აწიო *ты для него* ვაწიო *я для него*
сталъ, сдѣ- *и т. д.* *и т. д.*
лался, уро-
дился

მაწიის მაწიით —
 ვაწიის — ზაწიით
 აწიის აწიით ვაწიით

СОСЛАГАТ.

ჰუენი || ჰუნი ИЛИ ჰოუენი ꞑ ИЛИ ჰუას o *если-бы я сталъ,*
 რეუენი || რეუნი » რეოუენი » რეუას [*сдѣлался*]
 წუენი || წუნი » წოუენი » წუას
 ჰუენანი || ჰუნანი » ჰოუენანი » ჰუას
 რეუენანი || რეუნანი » რეოუენანი » რეუას
 წუენანი || წუნანი ». წოუენანი » წუას

ПРОШ. СОВЕРШ.

ჰოოუე(ბ) ИЛИ ჰოოოუე(ბ) *мнѣ стало, сдѣлалось, уродилось, у меня*
 რეოოუე(ბ) » რეოოოუე(ბ) [*оказалось*]
 წოოუე(ბ) » წოოოუე(ბ)
 ჰოოუენს(ბ) » ჰოოოუენს(ბ)
 რეოოუენს(ბ) » რეოოოუენს(ბ)
 წოოუენს(ბ) » წოოოუენს(ბ)

Давнопрош.: ჰოოუედუ (< ვწოოუედუ), სი რეოოუედუ (иногда съ
 возвратомъ რ въ середину: რეოოუედუ), прош. сослагат. ჰოოუედას.

Примѣчаніе. Вторыя времена обыкновенно употреб-
 ляются съ утвердительной частицей ქო: ქო-ჰიი, ქო-ჰუე, ქო-
 ჰუენი, ქო-ჰუას и т. п. (§ 110).

Первые времена страдат. формы для $\text{r}^{\text{о}}\text{о}^{\text{ъ}}$ восполняются отъ корня $\text{r}^{\text{о}}$ (§ 108).

§ 108. $\text{r}^{\text{о}}$ —корень существительнаго глагола $\text{r}^{\text{о}}\text{о}^{\text{ъ}}$ *быть*; полная основа настоящаго — $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}$, усѣченная — $\text{r}^{\text{е}}$, $\text{r}^{\text{я}}$.

наст.		прош. нес.		желат. I и II
полн.	усѣч.	полн.	усѣч.	
$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}$	* $\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}$ ¹), * $\text{r}^{\text{я}}\text{r}^{\text{е}}$ ¹)	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{о}}$	* $\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{о}}$ ¹), * $\text{r}^{\text{я}}\text{d}^{\text{о}}$ ¹)	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}} \parallel \text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{я}}$
$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}$	$\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}$, $\text{r}^{\text{я}}\text{r}^{\text{е}}$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{о}}$	$\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{о}}$, $\text{d}^{\text{о}}$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}} \parallel \text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{я}}$
$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}(\text{н})$	$\text{r}^{\text{е}}(\text{н})$, $\text{r}^{\text{я}}(\text{н})$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{я}}/\text{r}^{\text{е}}$	$\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{я}}/\text{r}^{\text{е}}$, $\text{d}^{\text{я}}/\text{r}^{\text{е}}$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{а}}\text{н}(\text{о})$
$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{т}$	* $\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{т}$ ¹), * $\text{r}^{\text{я}}\text{r}^{\text{е}}\text{т}$ ¹)	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{о}}\text{т}$	* $\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{о}}\text{т}$ ¹), * $\text{r}^{\text{я}}\text{d}^{\text{о}}\text{т}$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{а}}\text{т}$
$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{т}$	$\text{r}^{\text{е}}\text{т}$, $\text{r}^{\text{я}}\text{т}$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{о}}\text{т}$	$\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{о}}\text{т}$, $\text{d}^{\text{о}}\text{т}$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{а}}\text{т}$
$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{н}(\text{а})$	$\text{r}^{\text{е}}\text{н}(\text{а})$, $\text{r}^{\text{я}}\text{н}(\text{а})$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{е}}\text{с}$	$\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{е}}\text{с}$, $\text{d}^{\text{е}}\text{с}$	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{а}}\text{н}(\text{о})$

Отъ прош. нес. съ прибавленіемъ $\text{r}^{\text{о}}$ (§ 78) образуется условная модальность: $\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{о}}\text{r}^{\text{о}}$ *если бы я былъ*.

НОВ. НАКЛ.

	ед. ч.	мн. ч.
положит.	{ $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}}$ (< $\text{r}^{\text{о}} + \text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}}$) <i>будь!</i>	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}}\text{т}$ <i>будьте!</i>
	{ $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}}\text{н}$ (< $\text{r}^{\text{о}} + \text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}}\text{н}$) <i>пусть будетъ!</i>	$\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{а}}\text{н}$ <i>пусть будутъ!</i>
отрицат.	{ $\text{н}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}$ <i>не будь!</i>	$\text{н}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{т}$ <i>не будьте!</i>
	{ $\text{н}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}$ <i>пусть не будетъ!</i>	$\text{н}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{н}$ <i>пусть не будутъ!</i>

Причастія: $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{я}}$ *сущій*, $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{я}}\text{с}^{\text{я}}$ *находящійся*, $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{я}}$ *бывшій*, $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{я}}\text{щ}^{\text{я}}$ *будущій*.

Формы существительнаго глагола сочетаются съ предшествующими имъ словами энклитически, и если въ предшествующихъ словахъ имѣется звукъ $\text{r}^{\text{о}}$, то $\text{r}^{\text{о}}$ существительнаго глагола диссимилируется въ $\text{r}^{\text{а}}$ (§ 3,1), напр., $\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{о}}\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{я}}$ *есть* $\text{r}^{\text{а}}\text{t}^{\text{ь}}\text{д}^{\text{н}}\text{о}$ (*есть*) *вм.*

1) Усѣченныя формы $\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}$, $\text{r}^{\text{я}}\text{r}^{\text{е}}$, $\text{r}^{\text{е}}\text{r}^{\text{е}}\text{т}$, $\text{r}^{\text{я}}\text{r}^{\text{е}}\text{т}$, $\text{r}^{\text{е}}\text{д}^{\text{о}}$, $\text{r}^{\text{я}}\text{д}^{\text{о}}$, $\text{r}^{\text{е}}\text{d}^{\text{о}}\text{т}$, $\text{r}^{\text{я}}\text{d}^{\text{о}}\text{т}$ не употребляются самостоятельно, а лишь въ сочетаніи съ причастіемъ страд. залога для образованія прощ. сов. и давнопрошедшаго страд. формы (§ 101,с).

რხველარქ რე; დროთ ფუტინს ქარს ლექქ (ვმ. რექქ), დროთ შვიდი, წყნსი ლექქ (ვმ. რექქ) *poroy ty — летучий штерз, poroy — смиренна и кротка* (Хр., стр. 165,12—13). Вторья и третья времена у этого корня восполняются страдательными формами основы ცოფ (§ 107).

§ 109. ლ, диалектически ლ, корень глагола ულს, ულს ბმ или ლებს *ходить, уходит* чередуется с რ, რთ, დ и შ.

Корень ლ есть остатокъ сугубо-слабаго трехсогласнаго корня სvl (карт. svl || hvl: груз. სვლს, ვლს < ჰვლს)¹⁾. Чередуется онъ съ вышеприведенными корнями слѣдующимъ образомъ:

а) ლ въ первыхъ временахъ чередуется съ რ (въ настоящемъ ლ удерживается въ нѣкоторыхъ лицахъ параллельно съ რ), во вторыхъ временахъ—съ დ, но и самъ удерживается параллельно съ нимъ. Первые времена отъ ულს образуются по I-й пор., отъ ლებს— по II-й пор. дѣйств. залога, вторья времена—отъ обоихъ по II-й породѣ.

ბ) въ сложныхъ съ предлогами формахъ въ прош. несоверш. и желательномъ рядомъ съ რ появляется и შ, во вторыхъ временахъ рядомъ съ ლ — რთ, а въ третьихъ временахъ большею частью რთუმე (< რთუმენ), но иногда и ლებე (< ლებენ). Первые времена образуются, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, по I-й и по II-й породамъ дѣйств. залога, а вторья времена преимущественно по I-й пор., но иногда и по II-й.

ნასტ.	პრ. ნეს.	ჯელ.
რვ'ურქქ რვ'ურქქ/ე я иду, пойду	რვ'ურდი я ходилъ	რვ'ურდე
ურქქ ულქქ/ე	ურდი	ურდე
ურს —	ურდე	ურდან(ი)
რვ'ურთ —	რვ'ურდით	რვ'ურდათ
ურთ —	ურდით	ურდათ
— ულს(ბ)	ურდექს	ურდან(ი)

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанского языка*, § 110, а.

а о р н е с т ь

с о с л а г а т е л ь н о е

S	MZ	ИЛИ	ვილი	ვილი	S	MZ	ИЛИ	ვილი	ვილი	S	MZ
ვილი	ობ/ვლი	ობ/ვლი	ვილი	ვილი	ვილი	ობ/ვლი	ობ/ვლი	ვილი	ვილი	ვილი	ობ/ვლი
ილი	ილი	ილი	ილი	ილი	ილი	ილი	ილი	ილი	ილი	ილი	ილი
ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ	ილუ
ვილით	ობ/ვლით	ვილით	ვილით	ვილით	ვილით	ობ/ვლით	ობ/ვლით	ვილით	ვილით	ვილით	ობ/ვლით
ილით	ილით	ილით	ილით	ილით	ილით	ილით	ილით	ილით	ილით	ილით	ილით
ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს	ილეს

პოვ. ნაკლ. პოლოჟ.

პოვ. ნაკლ. იგრიც.

2-ე ლ. ილი, -თ
 3-ე » ილანს, -ან
 1-ც » მნ. წ. ვილით || იბლათ

2-ე ლ. ნუ ურქ, -თ || ვე კდა, -თ (< ვა+-იდა, -თ, § 115, b)
 3-ე » ნუ ურს, ნუ ულს || ვე კდას, -ან (ვა+იდას, -ან, § 115, b)

Прощ. соверш.: მიღე/ე(ნ), გიღე/ე(ნ), უღე/ე(ნ), მიღე/უნა(ნ) и т. д., давнопрош. მიღე/უღე/ე, прощ. сослаг. მიღე/უდას.

Отъ ლება *ходить* (осматривая что-либо) по II-й пор. н. ვი-ლებქ S, აბლებქ MZ, аор. ვილი S, აბლი MZ, пр. с. მილებე(ნ).

Въ сложныхъ съ предлогами формахъ настоящее образуется, какъ и въ формахъ безъ предлоговъ, напр., მე-ულა *идти туда*, н. მე-^ვეურქ или მე-^ვულე/ე, მიღ-ულა (მიდა+ულა) *пойти туда*, н. მიღ-^ვეურქ и т. д., а въ прощ. несоверш. и желат. рядомъ съ მე-^ვურდი и მე-^ვურდე, მიღ-^ვურდი и მიღ-^ვურდე употребляются формы отъ корня შ по II-й пор. მი-იბ/ვში (< მე+იბ/ვში, § 115, б, в), მიდე-ებ/ვში, მიღ-ებ/ვში (< მიდა+იბ/ვში, § 115, б, в) и спрягаются такъ:

прош. несовершенное		желательное	
მი-იბ/ვში	მიდე-ეუბში	მი-იბ/ვშე	მიღ-ეუბშე
მი-იში	მიდე-ეში	მი-იშე	მიღ-ეშე
მი-იშუ/ე	მიდე-ეშუ/ე	მი-იშას(ი)	მიღ-ეშას(ი)
მი-იბ/ვშით	მიდე-ეუბშით	მი-იბ/ვშათ	მიღ-ეუბშათ
მი-იშით	მიდე-ეშით	მი-იშათ	მიღ-ეშათ
მი-იშეს	მიდე-ეშეს	მი-იშან(ი)	მიღ-ეშან(ი)

Аористъ и сослагательное образуются отъ რთ по I-й пор.:

а о р и с т ъ		с о с л а г а т е л ь н о е	
მე-ბრთი	მიდა-ვრთი	მე-ბრთა/ე	მიდა-ვრთა/ე
მე-რთი	მიდა-რთი	მე-რთა/ე	მიდა-რთა/ე
მე-რთუ/ე	მიდა-რთუ/ე	მე-რთას(ი)	მიდა-რთას(ი)
მე-ბრთით	მიდა-ვრთით	მე-ბრთათ	მიდა-ვრთათ
მე-რთით	მიდა-რთით	მე-რთათ	მიდა-რთათ
მე-რთეს	მიდა-რთეს	მე-რთან(ი)	მიდა-რთან(ი)

Въ сложении съ нѣкоторыми предлогами вторья времена образуются отъ корня ლ по II-й породѣ, напр., გით-ულა (< გით-თა+ულა) *выльзати изъ-подъ* чего, н. გითმე-^ვურქ, аор. გით^ვი-ივლი, გინ-ულა (< გინთა+ულა) *переходити*, н. გინმე-^ვურქ, аор. გინ^ვი-ივლი и др.

Есть и такіе виды глагола ულს, которые и вторыя времена образуютъ двояко, то отъ корня ლ, то отъ რთ, напр., მიშ-ულს (< მიშს+ულს) *войти съ середины* чего, н. მიშემუ-რვ'ურქ, пр. нес. მიშემუ-რვ'ურდი или მიშემ-ევში, аор. მიშე-ევლი || მიშ-ევლი или მიშ-ვრთი.

Пов. наклоненіе.

მე-ე (<*მე-ურქ) или მიდა-რთი *ступай, иди туда!* мн. ч. მე-ურთი или მიდა-რთით! მე-რთი, -თ *иди (-те) къ нему (туда)!* გინ-ილი, -თ *переходи!* მიშ-ელი, -თ или მიშს-რთი, -თ *войди съ середины!* მიდა-რთას *пусть онъ идетъ туда!* мн. მიდა-რთას! გინ-ილას *пусть онъ переходитъ!* мн. გინ-ილას! მიშ-ელას *пусть онъ войдетъ съ середины!* и т. п.

Прошедшее совершенное или отъ корня რთ: მე-მირთუმც(ნ), მიდა-მირთუმც(ნ) или отъ корня ლ: გინრ-მილეებუ(ნ) или же параллельно отъ обихъ корней: მიშს-მირთუმც(ნ) || მიშს-მილეებუ(ნ).

Есть и такіе виды, которые все времена образуютъ отъ корня ლ по II-й пор., напр., იკ-ულს (< იკლ+ულს) *выходитъ наверхъ* (на берегъ), н.-б. იკ'ი'-იბლექ, аор. იკ'ი'-იბლი, пр. с. იკლ-მილეებუ.

Отъ прош. нес., аориста и давнопр. глагола ულს образуются, какъ и отъ всеѣхъ другихъ глаголовъ, сложныя формы съ კლ (§ 78).

Въ нѣкоторыхъ сложныхъ съ предлогами формахъ согласные რქ окончанія первыхъ 2-хъ лицъ настоящаго отпадаютъ, подобно ბქ другихъ глаголовъ, напр., გილ-ულს (< გილს+ულს) *ходитъ туда-сюда, расхаживать*, н. გილუ-რვ'ურქ, но и გილუ-რვ'უ, съ отрицаніемъ ვე გლუ (< ვა იგლუ < ვა გილუ-რვ'უ), 2-е лицо тоже ვე გლუ, но 3-е ვე გლუ-რ'ის (§ 67, B, b).

Страдательнаго залога II-я пор. н. მი-იბრთექ *ко мнѣ можно прійти, я доступенъ*, обыкновенно употребляется въ 3-мъ лицѣ ед. ч. безлично: მიიბრთექ(ნ) *можно идти*, ვე მიიბრთექ(ნ) *нельзя идти*.

Предлоги въ глаголахъ.

§ 110. Предлоги въ глаголахъ имѣють большое значеніе. Иногда отъ глагола только и остается одинъ предлогъ, напр., ქაძუ (< ქაძუ-ხო) *дай мнѣ*, მცლას (< მცლას-ბოთი) *иди со мною*.

Мингрельскій языкъ въ глагольной формѣ часто передаетъ вмѣстѣ съ обозначеніемъ дѣйствія или состоящаго предмета и самую обстановку, гдѣ и какъ они протекають, напр., გუ-რე *онъ стоитъ (находится) на чемъ-либо (на дорогѣ)*, გოთ-რე *онъ стоитъ (находится) подѣ чѣмъ-либо (подѣ деревомъ)*, მიოთ-რე *онъ стоитъ (находится) среди чего (въ лѣсу)*, ქექ-რე *онъ стоитъ (находится) у чего (у берега, у края) и т. п.* Достигается все это отъ сочетанія глаголовъ съ тѣми или иными предлогами (§ 119). Въ формахъ совершеннаго вида, въ особенности же во временахъ второй группы, глаголы принимаютъ и утвердительную частицу ქა .

Предлоги и частица ქა предшествуютъ не только глагольнымъ темамъ, но и всѣмъ показателямъ породъ, отношений и лицъ (изъ послѣднихъ двухъ — мѣстоименнымъ префиксамъ субъективнымъ и объективнымъ, § 44); при наличности же въ глаголахъ и предлоговъ, и частицы ქა , послѣдняя занимаетъ всегда первое мѣсто.

§ 111. Однако есть случаи, когда субъективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица ვ (ბ , ვ , მ) ставится не между глагольной темой и предлогомъ, по общему правилу, а вносится въ середину предлога, напр., не только აშე-ევლენქ (отъ აშ-ულა < აშ+ულა *восходитъ*), но и ა-ვ-შე-ევლენქ , не только ქელე-ევბი (< ქე+ელა+ივბი) *შურო я перевелъ духъ*, но и ქე-ვ-ელე-ევბი (отъ ბუმბ || ბუმბს შუროშა *перевести духъ*).

То же самое происходитъ иногда и съ объективными мѣстоименными частицами (стр. 090, прим.).

§ 112. Въ нѣкоторыхъ глаголахъ произошло сращеніе предлога съ основой, напр., შაკრუს *собираетъ* (предлогъ შა -основу

ყს). Въ такихъ случаяхъ предлогъ разсматривается какъ часть основы, и показатели породъ и отношеній, а также другіе предлоги и частица ქ- ставятся, понятво, впереди него, напр., н. ბ-შ-ყსინქ, аор. დ-ბ-შყსინქ.

Въ некоторыхъ же случаяхъ предлогъ не сращается съ основой, но лишь повторяется два раза передъ ней, напр., დ-ბ-ხოდო *я стлз*, а также ქ-დ-დ-ბ-ხოდო.

§ 113. Достояна вниманія та особенность, что предлоги მჟ и მჲ указываютъ на исполненіе выражаемаго глагольной основой дѣйствія въ процессѣ движенія, хожденія, напр., მჟ-ვკუსნქ *я вздыхаю (стону)*, *идя туда*, მჲ-ვკუსნქ *я вздыхаю (стону)*, *идя сюда* (отъ კუსიო *стонъ*, *стонать*).

§ 114. Есть предлоги, специально употребляющіеся при тѣхъ или иныхъ временахъ, напр., ხ- при временахъ третьей группы (§ 101, b). Предлоги შჟ, დ, ო, კა, გ- придаютъ глаголу значеніе совершеннаго вида, напр., н.-б. შჟ-ვხვადქ *я повстрѣчалось съ нимъ*, аор. შჟ-ვხვადი; н.-б. დ-ვჭარუნქ *напишу*, аор. დ-ვჭარი; н.-б. ო-ვჭოფანქ *изловлю его*, *возьму*, аор. ო-ვჭოფი и т. д. Предлоги же, или лучше частицы, თი и მს, иногда вмѣстѣ თიმს, указываютъ на несовершенный видъ глагола, вставляясь между основой глагола и другими предлогами и вызывая при этомъ разныя фонетическія измѣненія (§ 115). Эти частицы удерживаются лишь при временахъ первой группы, напр., მჟ-გორუა *искать*, *находить*, III-я пор. н. მი-თი-ვგორანქ *нахожу*, но аор. ქმ-ი-ვგორექ; მ-დვალა *надѣвать* (обувь), II-я пор. н. მჟ-თი-იბდვანქ *надѣваю*, но н.-б. მი-იბდვანქ *надѣну*, аор. ქმ-ი-იბდვი; გინ-ულა *переходить*, н. გინ-მჟ-ვურქ, аор. გინ-ივლი; გა-გონა *слышать*, II-я пор. н. გე-თმჟ-ევგონენქ, н.-б. გე-ევგონენქ, аор. გე-ევგონი.

§ 115. При сочетаніи предлоговъ съ глаголами возникаютъ разныя фонетическія измѣненія какъ въ предлогахъ, такъ и въ глаголахъ.

а) Прежде всего предлоги могутъ сокращаться на одинъ или на два (если предлоги сложные, § 120, b) гласныхъ своихъ звука, путемъ ли совершенной ихъ утраты или путемъ ослабленія ихъ

въ полугласный г. Это явленіе имѣтъ мѣсто въ тѣхъ случаяхъ, когда предлоги увеличиваются добавленіемъ лишняго слога или спереди или съ конца.

α) Спереди предлоги увеличиваются:

1) Добавленіемъ во временахъ второй группы предлоговъ же г^а, г^б, г^в, г^г и др. (§ 114), вслѣдствіе чего получаютя сугубо-сложныя формы предлоговъ, напр., г^б-г^вწუ-ղըն, resp. г^б-г^вწუ-ղըն (< г^б+გწუ+ղըն) *отобрали, взяли у него* (отъ გწუ-ღըն), გ^вღ-ელ (< г^в+აღ-ელ) *положилъ онъ внизъ, внутрь* (отъ აღ-ღღღ), გ^гღ^ღელ (< г^г+ელ-ელ) *вынулъ онъ* (отъ ეღ-ღღღ), გქითიღელ в.м. გგ^бითიღელ (< г^б+გით-ღელ) *они вынули изнутри* чего *снизу* (отъ გით-ღღღ). Въ послѣднемъ примѣрѣ, по удаленіи гласнаго о между согласными г и т предлога გით, г, уподобившись т, обратился въ ქ; иногда г и совсѣмъ исчезаетъ, напр., г^б-გწუ-ღღ || г^б-წ-ღღ *онъ у него взялъ* (ср. §§ 95, 101). Въ нѣкоторыхъ случаяхъ при сліяніи предлоговъ съ глагольными формами происходит перестановка согласныхъ сложнаго предлога, напр., г^б-მწო-ცის (в.м. გ^б+წიმ-+ცის) *выскочили они* (отъ წიმ-ცმც), გ^б-მწუ-ფეწკურინე (в.м. გ^б+წიმ-+ფეწკურინე) *я выкололъ ему спереди* (отъ წიმ-წკურინცა), см. § 3, b, i.

2) Добавленіемъ частицъ: утвердительной ქა *да* и отрицательной ვა *не*. ქა пишется слитно съ глагольными формами; ვა хотя и пишемъ отдѣльно отъ глагольныхъ формъ, но мыслится она заодно съ ними и, сочетаясь проклитически, производитъ въ нихъ фонетическія измѣненія, причемъ эти измѣненія бываютъ порой и взаимнаго характера, напр., ქიმ-კ-წენი (< ქა+მიკ-+აწენი) *сплелъ за нимъ* (отъ მიკ-წენა), ქმგკი-იბქენი (< ქა+მგკ-+იბქენი) *и однялся* (отъ მგკ-ქენა), მიკ-იკაკე *онъ стучитъ вокругъ* чего, но ქიმ-იკაკე; მით-რე ტყას *онъ стоитъ съ тосу*, но ქით-რე; გ^а-მაქენე *могу кончить*, ვა გ-მაქენე, resp. ვა გ-მაქენე *не смогу кончить* (отъ გ-თქება), მიღ-მაღე *могу взять*, ვე მღ-მაღე (< ვა მიღ-მაღე) *не могу взять* (отъ მიღ-ღღღ), см. дальше b, β, 3.

3) Иногда предлогъ остается безъ измѣненія, а сокращенію

подвергаются префиксы отношеній, напр., родит. отношенія: დომს-მ-ჯანბე (< დომს-მე-ჯანბე < დომს-მი-ჯანბე) *ты лежишь у меня* (отъ დომს-ბჯინის , Хр., стр. 136, 15), ქე-ღს-ჰ-კინი (ქე-ღს-ჰ-კინი < ქე-ღს-ჰ-კინი) *держи меня, бери меня* (въ качествѣ чего, отъ ღს-კინიბის); вслѣдствіе непосредственнаго, по исчезновеніи гласнаго о, сосѣдства между собою звуковъ მ и კ, первый, уподобляясь второму, звучитъ какъ ჰ (§§ 67, 87).

β) Съ конца предлоги увеличиваются добавленіемъ частицъ несовершеннаго вида თი и ის или თიბის (§ 114), причемъ сокращенію подвергаются то предлоги, то эти частицы или тѣ и другіе вмѣстѣ, напр., н. ომე-ეგდობე , *resp.* ომე-ეგდობე (< ომს-მს-ეგდობე , см. дальше b, β, 3) *теряюсь среди* чего-либо (отъ ომს-დობის), н. კეთმე-ეგვობე (< კეთ-თიმს-ეგვობე) *слышу, слушаю* (отъ კეს-გობის).

б) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ ქე и ზს съ гласными характерами глагольныхъ породъ и отношеній, а также съ субъективнымъ префиксомъ 1-го лица возникаютъ разныя фонетическія измѣненія. Эти измѣненія нормируются законами ассимиляцій: регрессивной по преимуществу, рѣдко прогрессивной и взаимной.

α) Субъективный префиксъ 1-го лица, губной ზ (ბ, მ, ჰ, თ), ассимилируя себѣ гласные исходы предлоговъ ჰ, კ, ლ и частицы ქე, обращаетъ ихъ въ гласный губного сближенія უ, *resp.* полугласный ზ, напр., კუ-ვაცხადი || კუ-ვაცხადი (вм. კა-ვაცხადი) *я объявилъ*, ქედვ-ვოგი (вм. ქედვ-ვოგი) *я разостлалъ*, კეთმე-ეგვობე *я приучаю его* (вм. კეთმე-ვოგობე), ქეკუ-ვოგი *я приучилъ его* (вм. ქეკა-ვოგი), ქე-ვოცოთი || ქე-ვოცოთი (вм. ქე-ვოცოთი) *я бросилъ, выстрѣлилъ* и т. п. Иногда гласный предлога остается безъ измѣненія, напр., კე-ე-ვოგი *я выстроилъ*, ე-ე-უკეპე *я ему исполнию*, მე-ე-ბე *я видѣлъ, замѣтилъ*.

β) При стеченіи гласныхъ исходовъ предлоговъ и частицъ съ характеромъ II-ой породы о возникаютъ слѣдующія измѣненія:

1) Гласный ე передъ ო подвергается полной съ нимъ асси-

миляціи, напр., ქი-ობთხიი (вм. ქო+ობთხიი) я *просилъ для себя*, ქიდი-ივხვი (вм. ქო+დი+ივხვი) я *ушелъ внизъ*, გინი-ობგი (вм. გინო+ობგი) я *заплатилъ*, მი-ივრქიი (вм. მო+ივრქიი) я *замахнулся сюда*; иногда гласный предлога совершенно отпадаетъ: ქიდი-ივხვი, ქივინ-იბგი, ქომი-ივლი || ქომ-ივლი (вм. ქომო-ივლი) я *пришелъ сюда* (отъ მო-ღალა, § 117).

2) Гласный *ქ* передъ *ო* подвергается полной съ нимъ ассимиляціи, напр., ქომი-ივლი (вм. ქექი-ივლი) я *отнесъ туда* (отъ მქ-ღალა, § 117).

3) Между *ს* и *ო* происходитъ взаимная ассимиляція: *ს + о =* среднему звуку *ქ*, resp. *კე*, напр., გე-ქებსრი (вм. გა+იბსარი) я *обрадовался*, 2-е л. გე-ქსარი, 3-е л. გე-ქსარე (отъ გა-სარებს), მიდე-ელი (вм. მიდა+ილი) *возьми туда* (отъ მიდა-ღალა), გილე-ქებლექ (вм. გილა+იბლექ) я *падаю внизъ* (отъ გილა-ღალა), ვე ქვარს (вм. ვა+ინგარს) *не плачь!* (отъ ნვარს), ვე ქვს (вм. ვა+ივს) *не ходи!* (отъ უვს) (§ 109). Получившіеся такимъ образомъ два тождественные звука *კე* могутъ слиться въ одинъ, какъ бы долгій звукъ: გილე-ქებლექ, ვ' ქვარს (§ 5, см. *Словарь* подъ ვა) и т. п.

Иногда взаимная ассимиляція происходитъ и черезъ согласный между *ს* отрицанія и *ო* предлога: ვე გომართუ (вм. ვა+გომართუ) *онъ не вышелъ* или ვე კომართუ, ვე გართუ; ვე კნუჯინუნს (вм. ვა+კინუ+უჯინუნს) *они (онъ), оказывается, не оглянулись назадъ*. Въ послѣднихъ примѣрахъ можно допустить, что *ო* предлога выставляется къ началу: ვა გომართუ > ვა იგომართუ > ვე გართუ, ვა კინუ-უჯინუნს > ვა იკნუ-უჯინუნს > ვე კნუჯინუნს.

Есть и случаи частичной ассимиляціи *ს* съ *ო*, именно обращеніе *ს* въ *ქ*, напр., ვე იომართუნს *не сможемъ выйти* (вм. ვა იომართუნს), ვე ვიობე *онъ не сидитъ, не замѣтенъ* (вм. ვა ვიობე).

γ) Въ III-й и IV-й породахъ, сравнительно съ II-й, фонетическія измѣненія въ 1-мъ лицѣ отличаются отъ таковыхъ во 2-мъ и 3-мъ лицахъ. Зависитъ это явленіе отъ того обстоятельства, что характеры III-й и IV-й породъ не предшествуютъ субъективному префиксу 1-го лица, какъ это случается болѣею частью во II-й породѣ (§ 69), а слѣдуютъ за нимъ. Фонетиче-

скія измѣненія въ 1-мъ лицѣ одинаковы для всѣхъ породъ, исключая II-ую, и о нихъ уже была рѣчь (выше b, α). Что же касается измѣненій въ двухъ остальныхъ лицахъ, они одинаковы (при одномъ и томъ же гласномъ исходѣ предлоговъ) для III-й и IV-й породъ дѣйст. залога, для IV-й пор. страд. залога и для третьихъ лицъ дат. отношенія, такъ какъ у всѣхъ этихъ формъ одни и тѣ же гласные характеры, именно *э* или *о*. Остается особо выдѣлить IV-ую пор. стр. залога съ характеромъ *ю*, она же II-е производное спряженіе объект. строя и 3-е лицо род. отношенія съ характеромъ *ю*, оно же 3-е лицо II-го спряженія объект. строя.

1) Гласный *э* передъ *э* остается неизмѣннымъ, напр., 1-е лицо *გუ/ღ-ვაცხადი* я *объявилъ* (b, α), но 2-е л. *გა-აცხადი*, 3-е *გა-აცხადე* (отъ *გა-ცხადეს*), объект. стр. *მიღე-მადე* могу *взять*, 2-е л. *მიღე-გადე*, но 3-е *მიღა-ადე* (отъ *მიღა-ღადა*).

2) *ე* передъ *э* обращается въ *о*: 1-е л. *ქემე-ვანჭი* я *настигъ его* (b, α), но 2-е л. *ქიმი-ანჭი*, 3-е л. *ქიმი-ანჭე* (отъ *მე-ნჭათა*), 1-е л. *გე-ე-მანწე* я *смогъ объяснить*, 2-е л. *გე-ე-განწე*, но 3-е л. *გე-ო-ანწე* (ср. подобное явленіе въ именахъ, § 127, d, e).

3) *ო* передъ *э* ассимилируется съ нимъ вполне, напр., 1-е л. *ქო/ღ-ვავუდი* я *поцѣловалъ*, но 2-е л. *ქა-ავუდი*, 3-е *ქა-ავუდე* (отъ *ვუდა*), *ქე-ვავური* я *уподобился ему*, но *ქა-ავური*, *ქა-ავურე* (отъ *გურათა*) (ср. §§ 35, b; 129, E, c).

4) Гласный *э* ассимилируетъ вполне слѣдующій за нимъ *о*: *ორო* онъ *дѣлаетъ*, но *ვა ანო* онъ *не дѣлаетъ*, *ოკო* онъ *хочетъ*, *ვა აკო > ვ' აკო* онъ *не хочетъ*, *ონიოლე* онъ *радуется*, *ვა ანიოლე* онъ *не радуется*, *ვა მობრალე* *мы не жаль его*, *ვა გობრალე*, но *ვა აბრალე* (безъ отрицанія *ობრალე*). Это собственно второобразная форма ассимиляціи: сначала надо допустить полное уподобленіе *э* съ *о*, а лишь потомъ *ო* дали *ას* (см. ниже 6).

5) *ე* передъ *о* обращается въ *о*: *მე-ვოხექ* я *виденъ, замѣтенъ*, 2-е л. *მი-ოხექ*, 3-е *მი-ოხე* (отъ *მე-ხენა*), *მე-ვოჯინი* я *по-смотрѣлъ*, я *увидѣлъ*, *მი-ოჯინი*, *მი-ოჯინე* (отъ *მე-ჯინა*), *გე-მოროთე* *ни мы надѣта* (шапка), *გე-გოროთე*, *გი-ოროთე* (отъ *გე-*

როჟმალს), ი-ო-ნწყუმუ ვმ. ე-ო-ნწყუმუ *подлежащий разъяснению, отъясыванию* (отъ ე-ნწყუმს), მი-ოხამალი ვმ. მე-ოხამალი *подлежащий отданію туда* (отъ მე-ხამს).

6) ო передь ო оба обращаются въ აა:

- 1-ე ლ. ქედ-ვოგურე я *обучилъ* მე-ვოგებაფე я *помогъ ему приобрести* (ბ,ა) ოტ დო-გურაფა რტა ოტ მო-გება
 2-ე » ქელა-ავურე მა-ავებაფე
 3-ე » ქელა-ავურე მა-ავებაფე

გო-ვონჯი я *отворилъ, открылъ*, სი გა-ანჯი, თიქე გა-ანჯე; მა-ანამალი ვმ. მო-ოხამალი *подлежащий отданію сюда* (отъ მო-ხამს), ქა-აკო *ему хочется* ვმ. ქო-ოკო (ср. §§ 35, b; 129, E, c).

ბ) Гласный исходь ა предлоговъ передь характеромъ IV-ი პორ. სტრ. ზლოგა ი II-ო პრив. სპრჯ. ობქტ. სტოჯა ე პოდვერგაეტსა სლადუოქემუ იზმენიუ: გლასნი ა передь ე ასიმილირეტსა სვ ნიმვ ვპოლნ, ნაპრ., დე-ერკე *у него не хватило* (отъ და-რკება), დე-მეჭირებუ *мнѣ будетъ нужно*, 2-ე ლ. დე-გეჭირებუ, 3-ე ლ. დე-ეჭირებუ (отъ და-ჭირება), ვე ემადგინე (ვმ. ვა ემადგინე) *не могу встать* (отъ ე-დგინა).

ე) Передь характеромъ 3-го лица род. отношенія и 3-го лица II-го спряж. ობქტ. სტოჯა ი третьихъ лицъ третьей группы времяя გლასნიე ისходы предлоговъ პოდვერგაეტსა სლადუოქიმვ იზმენიამვ:

1) ა передь ე პოდვერგაეტსა ასიმილიაია პოლნოი ილი ჩაстичнои:

პროშ. სოვ.,	პროშ. სოვ. სვ ოტრიც.,	ნაეს. ობქტ. სტრ.
ოტ გო-თეება <i>окончить</i> ,	ძირაფა <i>видеть</i>	ღალა <i>иметь</i>
1-ე ლ. გა-მიოთეებუ	ვა მიძირე	ვა მიღუ
2-ე » გა-გოთეებუ	ვა გიძირე	ვა გიღუ
2-ე » გუ-უოთეებუ	ვა უძირე ვო უძირე	ვა უღუ ვო უღუ.

2) ე передь ე ოსტაეტსა ნეიზმენნიმვ: ნ. მე-^რვურქე я *иду туда*, 2-ე ლ. მე-ურქე ი თ. დ. (§ 109), პრ. სოვ. 3-ე ლ. მე-ურთუმე (отъ მე-ურა, § 109), გე-უძე *ему предстоитъ* (отъ გე-დვალა).

3) « передь η ассимилируется съ нямъ вполнѣ: ღუ-უძისი (вм. ღო-უძისი) *позови ея* (отъ ღო-ძისინი), მუ-¹გ¹ურქქ (вм. მო-¹გ¹ურქქ) *иду сюда*, 2-е л. მუ-ურქქ и т. д., пр. сов. 3-е л. მუ-ურტოუმე (вм. მო-ურტოუმე) отъ მუ-ურღა (< მო-ურღა).

§ 116. Нѣкоторые глаголы обозначаютъ не только дѣйствіе или состояніе предметовъ, но и величину ихъ: одно и то же дѣйствіе или состояніе, иногда выражается различными глаголами въ зависимости отъ величины дѣйствующаго предмета, напр., ჭუბსა || ჭუღა *цѣловать*, но когда дѣйствующимъ лицомъ является маленькій предметъ, тогда употребляется ჭუჭუტუ: ნახნას, ნახს-სქუს, მოწოა, ქუმასჭუჭო: *«иди, родимый, поцѣлуй меня!* поетъ молодая мать своему маленькому сынку (Хр., стр. 136, 21). Влюбленный, отправляя къ возлюбленной письмо съ птичкой, обращается къ послѣдней съ слѣдующими словами: შიო, ჩიტო! გოფურინი, ქემუდი თებს თის, დიო ხესუ ქემეჩი დო უკულო ქასჭუჭო (|| ქასჭუდი) შის! *о, птичка! улети, отнеси это (письмо) той, прежде отдай ей въ руки, а послѣ поцѣлуй ее въ уста!* (Хр., стр. 118, 9—12, вариантъ 2-й); ქედო-ხოდი *садись!* (отъ დო-ხებს); ქედ-კვაკვო, ქედ-აკვაკვო *садись!* (говорится о маленькихъ предметахъ); ქედ-ცხაკო *садись!* (говорятъ хилому человѣку, отъ დო-ცხაკუს); გე-კვარბუქ *сижу* (говорится о большихъ, тяжелыхъ предметахъ), пов. დი-იკვარბი (отъ ჯვარბუს); ბღვანქ *кладу* (отъ დღვლას); გეთმუ-ვოციანქ *кладу* (что-либо маленькое или въ маломъ количествѣ, отъ გე-ციანუს).

Совпаденія въ глагольныхъ формахъ.

§ 117. Есть случаи совпаденія разныхъ глагольныхъ формъ, преимущественно въ третьихъ лицахъ, напр.: 1) 3-е л. н. стр. з. IV-й пор. субъект. стр. გიღა-აბუ (< გიღა+ობუ) *онъ виситъ* (1-е л. გიღუ/უ-ობუქ) совпадаетъ съ 3-мъ л. н. объект. стр. 3-го спр. გიღა-აბუ *на немъ виситъ* (1-е л. გიღუ-ობუ), 2) 3-е л. аор. субъект. стр. съ 3-мъ л. аор. формы возможности: ქედ-აკურქუ¹

онъ научилъ его (1-е л. ქედღ-ვოგურქ), ქედღ-აგურქუ¹ онъ смоглъ выучиться (1-е л. ქედღ-მაგურქუ¹), 3) 3-е л. н.-б. стр. 3. сь 3-мъ л. аор.: კახი დო-ღურქ (вм. დო-ღურქნ) человекъ умретъ (1-е л. დო-ბღურქქ); კახქე დო-ღურქ человекъ умеръ (1-е л. დო-ბღურქი), 4) მადღღჲ со мною случится и მადღღჲ я могу сдѣлать, 5) отрицательная форма 3-го л. н. объект. стр. 3-го спр. сь формой 3-го л. аор., напр., ვა სხიღღჲ онъ не радуется (სხიღღჲ радуется, § 115, b, γ, 4), ვა სხიღღჲ онъ не обрадовался (სხიღღჲ онъ обрадовался), 6) вслѣдствіе полной ассимиляціи гласныхъ *j* и *o* въ предлогахъ *მე* и *ძო* передъ характеромъ II-й породы *o*, совпадаютъ другъ сь другомъ глагольныя формы II-й пор., сложенныя сь этими предлогами, напр., *отъ მე-ღაღა нести туда* и *ძო-ღაღა нести сюда*, аор. одинаково *მი-ივღი* (вм. *მე-ივღი* и *ძო-ივღი*), такъ что является необходимымъ прибавить къ нимъ нарѣчія *ვინძო туда*, *სძო сюда*; но если къ глагольной формѣ прибавить утвердительную частицу, то послѣдняя удерживаетъ разницу между *j* и *o*: *ქა/ქმი-ივღი я отнесъ туда*, *ქძმი-ივღი я принесъ сюда*, 7) совпаденія формъ, вызванныя употребленіемъ однѣхъ и тѣхъ же мѣстоименныхъ частицъ въ роли то субъективныхъ префиксовъ, то объективныхъ, напр., *დო-ზიღი* не только: *я его убилъ*, но и: *ты меня убилъ* (§ 87, A, a), 8) совпаденія формъ, вызванныя особенностью мингрельскаго языка согласовывать сказуемое въ числѣ сь дополненіемъ мн. числа при подлежащемъ ед. числа (§§ 88, 143).

VI. Нарѣчія.

§ 118. Среди нарѣчій имѣются какъ первичныя (настоящія частицы), такъ и производныя отъ разныхъ именъ въ формѣ того или иного падежа. И тѣ и другія бываютъ простыми или сложными.

а) Качественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ *მუჭო* или *მუნჯო* *какъ?* и образуются различно:

1) Преимущественно отъ прилагательныхъ и существитель-

НЫХЪ ВЪ ФОРМѢ Д.—Напр. падежа на о: ჯგოფრო *хорошо*, ძალმა ი ძალმა *очень*, წადილა *съ желаниємъ, умышленно*, ვიქურო *прямо*, კაკალო *подробно* (букв. *по зерну*), შესაჟურო *иначе* (букв. *другимъ образомъ*), სიარულა *весело*, მანგარა *крепко*, გვალა/ე *или გვალას совѣтъ, совершенно*, ლექინა *легко*, ტვერი-შორა *подобно ნული*, ქანი-შორა *подобно სურუ*, ზესქვი-ცალო *подобно ძროზუ*, ნიტვი-ცალო *подобно იტიკი*, ნახინა *тайно, украдкой*, ჟერი-გვარა *такъ*, გადიცალო *на სმაჯ*, ჭვეკრა *или ჭვეკრამე უმიო*, ანძანათა || ანძი-ანათა *все (всѣ) вмѣстъ*, წყინანა *тихо, смирно*, შურა *совершенно*, წორა *или შეწორეთა вмѣстъ, сообща*, უ-შქურანჯო *безъ страха, смѣло*.

Примѣчаніе. Въ формѣ этого же падежа образуется отъ сравнительной степени прилагательныхъ сравнит. степень нарѣчій, напр., უმეტაშო *особенно, болѣею частію*, უმოსო *еще болѣе* (§ 29).

2) Въ формѣ Род. и Отл. падежей: 'ს'თაში *такъ (подобно этому)*, თუმი *такъ (подобно тому)*, თაში-თუმი *такъ и сякъ*, მარტვიშე *направо*, კვარხისშე *нальво*, დუდიშე *ბოლომს-'ზე' სე* *начала до конца*, განიშე *со стороны*, ტუობასშე, ტუობიშე *тайно*, სისქვამეშე *по красоту, красотю*, მანგარამე *крепко, сильно*, უცბაშე *внезапно* (букв. *не зная*), სრულამე *сполна, совѣтъ*.

3) Въ формѣ другихъ падежей: ლუკა-ლუკათ *на куски*, ფუხხს-ფუხხსათ *на крошки*, წორეთა *поистину*, ონდეთა *цуть, едва*, ძი'ვ'უ-ძი'ვ'უთ *съ трудомъ, едва*, იშენი *все-таки*, იშენ-იშენი *непреремтно*, ითამე *какъ будто*, კეკებუ *быть можетъ*, მელას-ზე *отдѣльно*.

4) Въ формѣ Дат. картскаго падежа: ბანას, კუასს ი др. (см. стр. 024, прим. 1).

ბ) Количественныя нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ მე-ზემს *или მედა сколько?*—ბრელი *много*, ჭე, ჭა *мало*, თითო-თითოთა *поодиночкы*, 'თ'ე-ზემს *столько (равный этому)*, 'თ'ი-ზემს *столько (равный тому)*, სვალე'ე' *только, одинъ*, 'თ'ე-სხი'ი' *или 'თ'ე-სხეი-столько*, 'თ'ი-სხი'ი' || 'თ'ი-სხეი *столько, მეშას сколько? почему?*

с) Нарѣчія мѣста отвѣчаютъ на вопросы *სო იძი? სო-შს კუდა? სო-ლე ოტკუდა?* — *სო-დე || სი-დე იძი, სოშს-ხე, სოიშს-ხე კუდა, დოკუდა, პოკამწთჷ, სო-ლე-შე კუდა, ოტკუდა, სო-გიდენი იძი-თო, სოლე-გიდა ოტკუდა-თო, სო-თინი იძი-ლიბო, სო-^რქ^ე ოტკუდა, სო-^რქ^ე კუდა, სოლე-^რქ^ე ოტკუდა, აშო სიდა, ^რქ^ე იშო *თუდა, ^რქ^ე ა^რქ^ე აქი აძის, ^რქ^ე ა^რქ^ე აქი ამაჷ, აქი ანავერჷ, აქიშე სვერჷ, აქი-შო-ლე სიშე, დიკოხშე სნიჷ, ხოლო ს ილი ხოლოშს ბმიჷკო, შოარს ოდამი, შოარიშე იზდამი, კინი || კონი ანადაჷ, კინახე || გინახე პო-
*ადაი, ა, აქახს-ლე პოადაი, ა-ლე სნარუჷ, დინახს-ლე ანუტრი, დი-
*ახსლეშე იზნუტრი, შქას პოსერედიწ, შქას-ახსანს პოსერედიწ, პოპო-
*ლამჷ, თუდო ანუჷ, თუდო-ლე ანუჷ, კეი-კეი სიშე, სიშე, კმა/ე
*სვერჷ, მიშე^რქ^ე ანუტრი, აჷ სერედიწ, მე-ლე პო თუ სტორონუ, შო-ლე
*პო სი სტორონუ, მე-ლეშე აჷ თიჷ სტორონი, მუკი, მუკი-მუკი კრუ-
*იოჷ, აოკრუჷ, მიკი-მიკი დალშიე ა დალშიე (თუდა-თუდა), ^რქ^ე აქიშე
*აპერედი, ^რქ^ე ა-ლე აპერედი, რანიშე, შხვა-დო აჷ დრუგოჷ მწიჷ, ა
*ქიშე ანუჷ, კმა-გი/მა სვერჷ ა ანუჷ.**********

დ) Нарѣчія времени отвѣчаютъ на вопросъ *მუ-ჟანს/ც, მუ-
*დ^რქ^ე ოს *კოდა, აჷ კაკოე ვრემა? — ასე ანავერ, აქუელი, აქუელი-ბე
*პოსლ, ბი *კოდა, აშე-დღას სეოდია, ჭუშე აავეტრა, გი/ელანი პოსლ-
*აავეტრა, გოდა ავერა, გოდა-^რქ^ე პოაავერა, ^რქ^ე აჷ ათოჷ იოდა,
*გო-^რქ^ე აჷ პროშლოჷ იოდა, გო-^რქ^ე აჷ პოაპროშლოჷ იოდა, ხეიჷ
*თოთიასჷ, სრავუ, დღას ვარ ანოკოდა, ორდოს, ოჭუმაარეს აუტროჷ,
*ორდოშს-ხე დო აუტრა, სოშს-ხე პოკა, კინო-ხე ააქიწ, კინი || კონი
*სნოვა, ოპალ, მუჭო *კოდა, ირი-ანთო ასეიდა, ხოლო აიშე, სნოვა,
*აჷ ვრემა, დუმა ავერა ანუჷ, დუმაინჷ || დუმაინჷ ავერა ავეროჷ,
*ონდარო პოკა (გ. სანამ), დიო პოკა (გ. აქერ), დიოარდე პოკა (გ. აქერ-
*აქერ-ბიო), დიო-დღარო პოკა (გ. აქერ-დღეობიო), ^რქ^ე ა^რქ^ე აქიშე *თიდა,
*თი-^რქ^ე აქიშე, თიშე-^რქ^ე აქიშე, თიში-^რქ^ე აქიშე *თიდა, მაღას სოკორო,
*ბუსტრო,
*დღაშე აეჷდნავესი, მაარაშე აეჷნედნავესი, სუმიშს-ხე აჷ რაჷ ა დრ.*******************

ე) Нарѣчія причины отвѣчаютъ на вопросъ *მუშენი, მუშე
*პოჩეჷ, ოთიე? — ათეშენი, ათეშ გუროშენი პოათოჷ, თიშ გურო-
*შენი პოთოჷ.***

ფ) Нарѣчія цѣли: *მუოთ, მოთ ააქიწ? მუშა დია აეი? მუშო
*ააქიწ, დია აეი?**

g) Къ нарѣчіямъ надо отнести частицы: 1) утвержденія ქადა (§§ 110—115), თი, თუ, თი, же, ხელა ვიძი, же, 2) отрицанія ვა не (§§ 114, 115), ვარ იმთუ, ნუ || ნუ или ნუმუ || ნუმუ не (§ 79, b). ნუმუ || ნუმუ—сугубая форма отрицанія, сложенная изъ картскаго ნუ не и абхазскаго მ или сванскаго მჷმ, მჷდ не, იმთუ.

Многія изъ первичныхъ нарѣчій, именно: მე, მე, კე, კე, გომე, მუკე, თუდე, მეტი, ჟი, მელე, მელე, გლე и др. служатъ предлогами и послѣлогами (§§ 119, 120, 121).

Подробный анализъ сложныхъ нарѣчій данъ въ *Словарь*.

VII. Предлоги.

§ 119. Въ мингрельскомъ, какъ и въ чанскомъ, предлоги сохранились лишь въ глаголахъ, а именами управляютъ послѣлоги¹⁾ (§ 121). Въ глаголахъ предлоги занимаютъ первое мѣсто, имъ можетъ предшествовать лишь утвердительная частица ქა (§§ 110—115).

§ 120. Предлоги бываютъ простые и сложные.

а) Простые предлоги:

ა- о, по, *сверху*: ა-ხვალაძა *повстрѣчатся*.

გა- *прочь, отъ, о-* (карт.): გა-თქება *окончить*, ср. გა-.

ბე- *внизъ; сверху, вы-*: ბე-ჯინს *смотреть внизъ*, ბე-დგება *выстроить*.

გა- *прочь, от-, -о, раз-*; *сдоль, про-*: გა-ტება, *отпускать*, გა-ლება *гулять, прохаживаться*, გა-ჯინს *разсмотреть*, გა-თქება *окончить*.

და-, და- (карт.) *внизъ, назадъ, кругомъ*: და-ხუბს *стыть*, და-ბობს *вернуться, повернуться*, და-ლება *обходить*, და-ჯერებს *послушаться, согласиться*.

1) И въ мингрельскомъ сохранились предлоги въ именахъ, но не какъ самостоятельныя частицы, управляющія тѣми или иными падежами, а какъ части производнаго слова, напр., ამა-სა-სა-სა (предл. ამა-სა *сверху* + მსა-სა-სა *поле*), ე-კე-სა (ა *сверху* + ა-სა *поле* + რ-სა *большій*), и то и другое означаютъ: *возвышенная поляна* (средн. лѣса).

ქ- *сверху, воз-*: ქ-ულს *всходит, вырастает*, ქ-ცონსიჲს *поднимать снизу наверх*.

მქ- *туда* (въ направлѣніи къ третьему лицу): მქ-ულს *уходит туда*, მქ-ღალს *уносит туда*.

მც- *сюда* (въ направлѣніи къ первому лицу): მც-ულს *приходит сюда*.

ნც- (§ 114).

ო- *сверху, на*: ო-გუგოფსიჲ ვოვი, *получу*.

მქ- *по-*: მქ-ხვალსაძ *повстрѣчатся*.

წს- *прочь*: წს-ულს, წს-ჟუნებს *испортиться, погибать*.

წც/ქ- *вперед, вперед*, *по-*: წც-ხვალსაძ *повстрѣчатся*.

Какъ видно изъ вышеннеложеннаго, нѣкоторые предлоги имѣютъ нѣсколько разныхъ, иногда прямо противоположныхъ, значеній, и, наоборотъ, есть случаи, когда многіе предлоги теряютъ свое самостоятельное значеніе и, присоединяясь къ глагольнымъ формамъ, указываютъ лишь ихъ совершенный или несовершенный видъ (см. § 114).

б) Сложные предлоги:

აკო-, იკო-, ოკო- *вмѣстѣ, взаимно, съ, совершенно*: აკო-კირუს, ოკო-კვრუს *связать вмѣстѣ*, აკო-ცვილუს *убивать другъ друга*, აკო-შყვარუს *собирать*, იკო-ცუნსიჲს *взять съ собою*, ოკო-თქებს *исполнить вполне*.

აღს- *снизу; внутри, съ боку, рядомъ*: აღ-ულს (< აღს+ულს) *заходить, спускаться снизу*, აღს-სხსჲს *танцевать съ кѣмъ*, აღს-ხუნს *сидеть съ кѣмъ*, *посадить кого внутри снизу* (напр. въ карманъ), აღს-ჭკადუს *прибивать съ боку*.

ამო- *сверху*: ამ-ულს (< ამო+ულს) *взойти, взобраться*.

ამს- *сверху, въ средину*: ამს-ულს (< ამს+ულს) *выходитъ наверх*, ამს-ჯინს *смотреть въ средину чего*, ამს-ნჯინს *лежать среди чего*, ამს-რინს *быть, стоять среди чего*.

აწო- *впередъ, по-*; *прочь*: აწო-ხვალსაძ *повстрѣчатся*, აწო-ღინსიჲს *пропадать, исчезать*.

კელს- см. ქლს.

გითო-^ა, ითო-^ა *внизу*, *вы-*, *к*, *сквозь*: გითო-^აულს (გითო+^აულს) *вылѣзть изъ-подъ чего, пройти сквозь, гითო-^ახანს смотрѣть подо что-либо, гითო-^აჭკადუს *прибавать к* чему.*

გიღს-^ა *вдоль, по, туда-сюда, сверху, на*: გიღს-^აულს (< გიღს+^აულს) *ходить туда-сюда, расхаживать, გიღს-^ახანს лежать на чемъ, გიღს-^აუნს водить туда-сюда.*

გიმს-^ა *внизъ, внизу, на*: გიმს-^ალოთამს *бросать внизъ, გიმს-^ახუნს сидеть на чемъ, გიმს-^აწყუმს снимать сверху.*

გი^აგმო-^ა *вы-, внизъ; от-, прочь*: გი^აგმო-^აულს (< გი^აგმო+^აულს) *выходить, сходить, გი^აგმო-^ახანს издать, продать, გი^აგმო-^აუნსავს вывести.*

გიწო-^ა *пере-, черезъ*: გიწო-^აულს (გიწო+^აულს) *переходитъ, распространяются, касаться, გიწო-^ალოთამს переброситъ черезъ.*

გიშს-^ა *сквозь, среди, про-, ...вы-*: გიშს-^აულს (გიშს+^აულს) *проходить, выходитъ, освободиться изъ середины чего, გიშს-^ახუნს выбирать, очищать (совѣтовать), გიშს-^აწირუს проигдитъ, გიშს-^აჭოფუს *вылавливать изъ середины* чего, *задерживать среди* чего.*

გიწო-^ა *прочь, от-*: გიწო-^ალასლს *отбирать, взять.*

დიკო-^ა *внизъ*: დიკო/უ-^აულს *сойти внизъ.*

დინო-^ა, ინო-^ა *внизъ, в-*: დინ-^აულს (< დინო+^აულს) *спуститься, ინო-^ალოთამს бросать внизъ, внутрь.*

დიშს-^ა *внутри наверху*: დიშს-^ახანს *закрепнннს *укладывать в* мольку.*

ქკო-^ა, იკო-^ა *сверху, кругомъ, у, при*: ქკო/უ-^აულს, იკო/უ-^აულს *выходитъ на верхъ (на берегъ), обходитъ кругомъ, ქკო-^ალოთამს *выброситъ на* (берегъ), ქკო-^ახანს *лежатъ у* чего (у берега, у очага).*

ქქას-^ა, იქას-^ა *сверху, в-, на, внизъ, рядомъ, мимо*: ი/ქქას-^აულს (< ი/ქქას+^აულს) *восходитъ, миновать, ქქას-^ახანს лежать на чемъ, გქქას-^აჭასლს *защитъ снизу* *сверху*, ი/ქქას-^აწურუს *наибатъ, ქქას-^აწყუსლს *разложить, расположить в* рядъ.**

ქმს-, იმს- *вы-, ис-, сверху, воз-*; *среди*: იქმ-*ულა* (< იქმს+
ულა) *восходит*, იმს-*დინაიჲ* *теряться среди* *чего*, იქმს-
ცოთამს *выбросить, искоренить*, იქმს-*ქუნს* *вывести,*
избавить от *чего*.

ითო- *см.* გითო-.

იკო- *см.* აკო-, კკო-.

ილა- *см.* ქლა-.

ინო- *см.* დინო-.

იმს- *см.* ემს-.

იწო- *вперед*: იწო-*ჟღონს* *посылать*.

კივლა- *связь, через, про-*: კივლ-*ულა* (< კივლს+*ულა*) *про-*
ходить, კილა-*რღვაიჲ* *продеть*, კილა-*დგეშ* *положить,*
приложить *через*.

კინო-, კენო- *назад*: კინო-*ჟინს* *оглядываться*.

მილა- *прочь, у-*: მილ-*ულა* (მილს+*ულა*) *уходить*, მილა-*ქუნს*
уводить.

მიოთ- *в-, внутри*: მიოთ-*ულა* (მიოთს+*ულა*) *входить, влзать,*
მიოთ-ცოთამს *бросать* *внутри*.

მიკო-, მუკო- *про-, мимо, у, кругом, назад, с боку, к,*
до, под, с: მი/უკ-*ულა* (< მი/უკო+*ულა*) *проходить, обхо-*
дить, ухаживать, მიკო-ბწეშ *снимать* (одежду),
მიკო-ცოთაჲ *прививать* *к, с боку, მიკო-ბჟინს* *ле-*
жать у *чего* (უ სტენი), *მიკო-ბუნს* *сидеть* *сзади, во-*
круг или около *чего, მიკო-ბჭაიჲ* *допускать, подпу-*
скасть, მუკო-ბჰაიჲ *стучать* *с* (дверь).

მილა- *с:* მილა-*ბუნს* *сидеть* *с* (помещении).

მინო- *с-, снизу*: მინ-*ულა* *входить*, მინო-*ბწეშ* *снимать*
(покрывало, крышку).

მიშ- *посреди, с середины*: მიშ-*ულა* *войти* *с* *середины*, მი-
შ-*ცოთამს* *забросить* *с* *середины*.

მოლა- *сюда*: მოლ-*ულა* *идти* *сюда* (въ сторону говорящего).

მუკო- *см.* მიკო-.

მუნო-, მონო- *сюда*: მუნ-*ულა* *заходить* *сюда* (въ сторону го-
ворящего).

რგო- см. ზგო-.

წიგმა- (иногда იწმა) *сверху сюда, впередъ: წიგმა-დგინს подняться, встать, წიგმა-გოთამს бросать на открытое мѣсто; вырвать, выколотъ спереди, წიგმა-ჯინს смотреть впередъ.*

Во временахъ второй группы къ этимъ сложнымъ предлогамъ присоединяются простые გა-, გო-, დო-, и, такимъ образомъ, получаются сугубо-сложныя формы предлоговъ (см. § 115, a, α, 1).

Нѣкоторые изъ этихъ предлоговъ, находясь въ составѣ глагольных формъ, повторяются при нихъ самостоятельно въ качествѣ нарѣчій, напр., ქვეგნა-სქელადე კნაბუ *остался, -лась*, оказывается, *позади* (Хр., стр. 62, 14), მიხი-ილე მიხი *онъ вышелъ внутрь, წგმა-ჯინე წგმი онъ посмотрѣлъ впередъ, აიე წგანის მიშე ქ-მიშ-მიბეოი ძალია და მეა ვე სერდინი ეთი ვიდი (рыбки) мостикъ* (Хр., стр. 41, 13).

При слияннн съ глагольными формами, предлоги то совершенно теряютъ гласные исходы, то измѣняютъ ихъ (§ 115, b).

VIII. Послѣлоги.

§ 121. Настоящихъ послѣлоговъ въ мингрельскомъ весьма ограниченное количество:

1) წგმა или съ наращеннымъ б: ნ-წგმა и 2) წგალა, resp. წგელა *съ, вмѣстѣ съ, у, при*, управляютъ оба обезформленнымъ Род. падежомъ (§ 16, c), напр. კაზი-წგალა *съ человѣкомъ*, თი-წგმა *съ нимъ*, ბიზგულო-წგმა *у колѣна*, ციზ-წგმა *съ дѣвушкой*, სკანო-წგმა *съ тобою* (§ 19, b).

Примѣчаніе. Въ сочетаннн съ указательными мѣстоименіями эти послѣлоги часто замѣняютъ собою нарѣчія времени (§ 118, d), напр., აიე-წგმა *въ это время (тогда, при этомъ)*, თი-წგალა *тогда* или თიმე/ე-წგმა || თიმ-წგელა || თიმ-წგმა.

3) ბი *для, ради, изъ-за, о*, присоединяясь къ формамъ О. падежа, образуетъ послѣложный падежъ (§ 19, a)

ქმ-, იმ- *вы-, ис-, вверхъ, воз-; среди:* ი/ქმ-*ულს* (< ი/ქმ-*ს*+*ულს*) *восходить, იმ-დინსოვს* *теряться среди* *чего, ი/ქმ-ცოთამს* *выбросить, искоренить, ი/ქმ-ცუნს* *вывести, избавить отъ* *чего.*

იით- *см. ცით-*.

იკ- *см. ჰკ-, კკ-*.

ილ- *см. ქლ-*.

ინ- *см. დინ-*.

იმ- *см. ქმ-*.

იწ- *впередъ:* იწ-*ვლანს* *посылать.*

კი/ვლ- *сквозь, черезъ, про-:* კი/ვლ-*ულს* (< კი/ვლ-*ს*+*ულს*) *проходить, კილ-რღვასოვს* *продеть, კილ-დგემს* *положить, проложить* *черезъ.*

კინ-*კუნ-* *назадъ:* კინ-*ჯინს* *оглядываться.*

მიღ- *прочь, у-:* მიღ-*ულს* (*მიღს*+*ულს*) *уходить, მიღ-ცუნს* *уводить.*

მიით- *в-, внутри:* მიით-*ულს* (*მიითს*+*ულს*) *входить, влჳзатъ, მიით-ცოთამს* *бросать* *внутри.*

მიკ-*მუკ-* *про-, мимо, у, крутомъ, назадъ, съ боку, къ, до, подъ, въ:* მი/კ-*ულს* (< მი/კ-*ს*+*ულს*) *проходить, обходить, ухаживать, მიკ-ბწყემს* *снимать* (*одежду*), *მიკ-ცონს* *прививать къ, съ боку, მიკ-ბჯინს* *лежать у* *чего* (*უ* *სტწყყ*), *მიკ-ბუნს* *сидеть* *сзади, во-кругъ или около* *чего, მიკ-ბწკასოვს* *допускать, подпус-кать, მუკ-ბსკასოვი* *стучать* *въ* (*дверь*).

მილ- *въ:* მილ-*ბუნს* *сидеть* *въ* (*помѣщеніи*).

მინ- *в-, вчизъ:* მინ-*ულს* *входить, მინ-ბწყემს* *снимать* (*покрывало, крышку*).

მიმ- *посреди, въ середину:* მიმ-*ულს* *войти* *въ* *середину, მიმ-ცოთამს* *забросить* *въ* *середину.*

მოლ- *сюда:* მოლ-*ულს* *идти* *сюда* (*въ* *сторону* *говорящаго*).

მუკ- *см. მიკ-*.

მუნ-*მუნ-* *сюда:* მუნ-*ულს* *заходить* *сюда* (*въ* *сторону* *говорящаго*).

օձօ- см. Տձօ-.

Վօ/ջմօ- (иногда օՎձօ) *вверх сюда, впередь: Վօ/ջմօ-ջգօնս* подняться, встать, Վօ/ջմօ-բռօտնս *бросать на открытое мѣсто; օրհրատ, օրհրատի սերունդն* сыграть, выколоть спереди, Վօ/ջմօ-չօնս *смотреть впередь.*

Во временахъ второй группы къ этимъ сложнымъ предлогамъ присоединяются простые շօ-, շօ-ի-, ճօ-, и, такимъ образомъ, получаются сугубо-сложныя формы предлоговъ (см. § 115, а, α, 1).

Нѣкоторые изъ этихъ предлоговъ, находясь въ составѣ глагольныхъ формъ, повторяются при нихъ самостоятельно въ качествѣ нарѣчій, напр., լիք-քնօ-եղբայրն քնօնն *остался, -лась, оказывается, позади* (Хр., стр. 62, 14), մեծօ-օղջ մեծօ *онъ вошелъ внутрь, Վջմօ-չօնն Վջմօնն онъ посмотрѣлъ впередь, այլ Վյաննս մեծք լի-մեծ-մեծօնն սովորի մեծի մեծի սрединѣ этой воды (рыбки) мостикъ* (Хр., стр. 41, 13).

При слияніи съ глагольными формами, предлоги то совершенно теряютъ гласные исходы, то измѣняютъ ихъ (§ 115, b).

VIII. Послѣлоги.

§ 121. Настоящихъ послѣлоговъ въ мингрельскомъ весьма ограниченное количество:

1) Վջմօ или съ наращеннымъ н: ն-Վջմօ и 2) Վյանն, resp. Վյաննս *съ, вмѣстѣ съ, у, при*, управляютъ оба обезформленнымъ Род. падежомъ (§ 16, с), напр. քնօն-Վյաննս *съ человекомъ, օն-Վյաննս* съ нимъ, մեծք լի-Վյաննս *у колѣна, լի-Վյաննս* съ дѣвушкой, նյանն-Վյաննս *съ тобою* (§ 19, b).

Примѣчаніе. Въ сочетаніи съ указательными мѣстоименіями эти послѣлоги часто замѣняютъ собою нарѣчія времени (§ 118, d), напр., այլ-Վյաննս *въ это время (тогда, при этомъ), օն-Վյաննս* тогда или օննք/չ-Վյաննս || օնն-Վյաննս || օննօ-Վյաննս.

3) նօ *для, ради, изъ-за, о*, присоединяясь къ формамъ О. падежа, образуетъ послѣложный падежь (§ 19, а)

4) ხ || ხ₂ || ხ_ი ძო ს₂ Д.=Н.¹ падежомъ (§ 17,а).

5) ჰგუ_{რს} подобный с₂ неоф. Род. падежомъ: თე-ჰგუ_{რს} *подобный этому*.

6) გასძათ *вместо*, ვაძა_{რს}: თე_შ გასძათ *вместо этого*.

7) გე_შ ო, ობ₂ ს₂ Род. падежомъ: ფარეფი_{ში} გე_შ ო *денгахъ*; გე_შ-ხ₂ *по причине*, იზ₂-ა, სქანი გე_შხ₂ *из-за тебя*.

Часто въ роли послѣлоговъ выступаютъ многія нарѣчія мѣста и времени (§ 118,с,d). Всѣ они управляютъ Род. падежомъ, рѣдко Дат. кáртскими, напр.:

1) ოზე_შ ო¹ გალე || ოზეს გალე *внѣ двора, за дворомъ*.

2) ოზე_შ გინ₂ *за дворомъ*.

3) ქვარ_{ში} დინხალე || ქვარ_ს დინხალე *внутри живота*.

4) ჰა_{ში} თუღ₂ *подъ деревомъ*, ზღვა_{ში} თუღ₂ *внизу (на днѣ) моря*, ხილამუ_რი_{ში} თუღ₂ *подъ слезой (въ слезахъ)*, დინხ₂ თუღ₂ *იქ* *из-подъ земли*.

5) თე ზღვას მელე *за этимъ моремъ, по ту сторону этого моря*.

6) თე ზღვას მელე *по сую сторону этого моря*.

7) ართი სქუ_{ში} მუტი *больше (кроме) одного ребенка*.

8) სსინჯ₂ მანგი₂ *вместо (за) жениха*.

9) ჭე ხანი_{ში} უგული *послѣ нѣкотораго времени*.

10) ცა დ₂ დინხ₂ შქას *среди неба и земли*.

11) ხატ_{ში} წინალე *передъ иконою*.

IX. Союзы.

§ 122. Наибо₂е употребительные союзы:

1) Соединительные: დ₂ *и*, -და *и*, ნამუდა || ნამუდა || ნამდა *чтобы, что*, ნი > ი (въ концѣ предложѣнiя, § 149,а) *что, чтобы*. ნი употребляется и въ смыслѣ относительнаго мѣстоименiя *что, который* (§ 52).

2) Раздѣлительные: ვარ₂ . . . ვარ₂ *или* . . . *или*, ვარ₂ *или*.

3) Сравнительные: ე-ფე_რ (თი-ცალი) . . . ნამუდა *такой* . . . *что*, მუჭ₂ ო¹ . . . ო¹ თე_{ში} *какъ* . . . *такъ*, თე_{ში}(თა_{ში}) ნამუდა *такъ что*,

თქმი... ნი *такъ...* *что*, კვერინეკერ... ნამუღა *такъ...* *что*, მუღა... *Г* *о*ღა *сколько...* *столько*.

4) Условные: ღა *если* (въ концѣ предложенія, § 149,b), ნი *если*.

5) Причины: რახნუ, რადან *такъ какъ*, *Г* *ს* *თქმენი* (თიქენი) *ნამუღა* *потому что*, *Г* *თქმენი* *поэтому*, თიქენი *потому*.

6) Цѣли: *Г* *ს* *თქმენი* (თიქენი) *ნამუღა* *для того чтобы*, *зამტამა*.

7) Противоположные: ვაზა *а то, иначе*, მაზა *но*, ხელღა *но, только*.

8) Уступительные: ვაზა *хоть, по крайней мѣрѣ*.

Х. Междометія.

§ 123. Наиболее употребительныя въ мингрельскомъ междометія:

- 1) ა, resp. ას, აო || აა *вотъ, вотъ здѣсь!*
- 2) აბა, resp. დაბა (груз. აბა, арм. Հալիս) *ну-ка!*
- 3) აჲ *вотъ!*
- 4) ე, resp. ეე *вотъ! вотъ тамъ! вотъ смотри!*
- 5) ეო || ეა *ей!*
- 6) ეჲ *о горе!*
- 7) ვა-ვა или ვა-ვა *ой-ой!*
- 8) ვაო или სხ-ვაო *о, горе!*
- 9) ვაჲ, ვაჲ *оха-оха!*
- 10) ა *о!* *звательная частица: ა ნახა, мать!*
- 11) სუთ, სუთ! *тсс... тсс... тише!*
- 12) ჲ *о! вотъ!*
- 13) ჲე, ე!
- 14) ჲა *аха, вотъ!*
- 15) ჲე *аха! ей!*
- 16) ჲაო, ჲააო! *о, ой!*

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

Словообразование.

I. Производные слова.

§ 124. Слова образуются или исключительно внутреннею огласовкою согласныхъ звуковъ корня или также внѣшними наращениями — суффиксами и префиксами¹⁾.

§ 125. Основные формы словъ и вообще зиждительныхъ основъ, образуемыхъ одною внутреннею огласовкою, слѣдующія²⁾:

- a) qmaп: ღღა (< *ღღაღ) *день*, გვამ-ი *навозъ*.
qamп: ზხზ-ა *сумасшедшій*, ბხბ-ა *Бандза* (село).
- b) qmen: ტყებ-ი *кожа*, ვვერ-ი *змея*.
qemп: ბეგ-ი *мотыга*.
- c) qmin: თხრ-ი *мелкій орехъ*.
qimп: კინდ-ა *скала*.
- d) qmon: თხლ-ი *осадки вина*.
qomп: ხორ-ი *заборъ*.
- e) qmup: თხუ-ი, resp. თხმ-ი *олха*.
qumп: ცუნ-ა *глухой*, ხურ-ი *заборъ*.
- f) qamaп: ჯაღ-ი (глагол. основа) *портить*, ზაკაღ-ი *самшитъ*, კაწარ-ი *Кацаръ* (село).
- g) qemen: კეკე-ი *чирей*, *язва*.
- h) qimin: ცოდინ-ი *купля*, *покупать*, ჯოჯინ-ი (глагол. основа) *утомять*, ჭიჭინ-ი *стрекоза*, გინინ-ი *оселъ*.
- i) qomop: ქომლ-ი, resp. ქუმლ-ი *мужъ*, *мужчина*, ჯომლ-ი *собака*.

1) См. Н. Марръ, *Грамматика чанскаго языка*, §§ 112, 113.

2) Условнымъ трехсогласнымъ корнемъ, снабжаемымъ той или иной огласовкой, вм. ktl, примѣняемаго въ семитическихъ языкахъ, въ яфетическихъ можетъ служить корень qmp отъ глагола ქმ qmna *дѣлать*.

г) *qushin*: *ყუშინი*-ი, *resp.* *ყომურნი*-ი *дикая слива*, *ჭუბურნი* *каштанъ*, *მუხურნი*-ი *сторона*, *страна*.

Осложненіе или затемнѣненіе перечисленныхъ основныхъ формъ возникаетъ въ зависимости отъ перебора гласныхъ и ослабленія или удвоенія согласныхъ, въ томъ числѣ наращенія или вставки *ბ*, *წ* (§§ 3, f; 5,d).

§ 126. Ласкательныя имена, какъ нарицательныя, такъ и собственныя, получаютъ путемъ усѣченія всей второй, а иногда первой половины нормального типа словъ, напр., *მზეს მლელი*, -ая рядомъ съ полной формой *მზესნი* (букв. *радующий*, -ая, *Хр.*, стр. 125,12,19; 137,16), *სასი მამენიკა* (вм. *სასი*), *ჯიჯი ძეძიშიკა* (вм. *ჯიძე*), *ილა Ила* (вм. *ილანობი იларіонъ*), *დრიმი Дрими* (вм. *დრიმიტი < დრიტი ი დимитрій*), *გიო Гіо* (вм. *გიორგი* *Георгій*), *აღე Ала* (вм. *აღესხანდრე Александръ*), *ელე Ела* (вм. *ელენე Елена*), *ესახედი Есабэди* (вм. *ელისახედი Елизавета*), ср. § 127,а.

§ 127. Наиболее распространенные суффиксы, помимо пережитковъ окончанія женскаго рода (§ 9, прим.), слѣдующіе:

а) 1. -*ა*, послѣ гласныхъ *ი-ა* (см. § 14,b, прим. 1), для образованія уменьшительныхъ и ласкательныхъ именъ: *ბაბა-ი-ა ნაპენიკა* (< *ბაბა*), *სასი-ი-ა მამენიკა* (< *სასი*), *ბელა-ი-ა ბელენიკი*, -ая (см. მ), *ოტვინი-ა თორიკი* (< *ოტვინი*), *ჩუპანი-ა მალენიკი* *чугунный котелъ* (< *ჩუპანი*); такого же образованія, должно быть, и *კაპუნი-ა Капуниа* (название идола, см. *Словарь*), *თამური-ა Тамарочка* (< *თამარი*).

2. -*ა* для образованія уничижительныхъ прозвищъ отъ именъ: *ჩუპ-ა* *несмышленый*, *ნონимათელი* (< *ჩუპი* *ухо*).

3. -*ა* *resp.* -*უ* окончаніе именъ дѣйствія (§ 104,а,b).

б) 1. -*აღა* для образованія отвлеченныхъ понятій отъ именъ: *ბოშ-აღა юность* (< *ბოში*), *სენწვთ-აღა царская власть* (< *სენწვთი*).

2. -*აღა*, *resp.* -*უღა* окончаніе именъ дѣйствія (§ 104,d).

с) -*აღი*, *resp.* -*არი* для образованія причастій (§ 105,а,с).

д) -*ამი* (ში послѣ именъ на *ა*) для образованія отъ суще-

ствительныхъ названій ихъ обладателей, приче́мъ -აბ-ი прибавляется къ чистой основѣ, а усѣченный плавный исходъ (§ 21) восстанавливается: *ჩილ-აბი* *женатый* (< ჩილი), *ფარა-ბი* (< ფარა-აბი) *импьющий деньми* (< ფარა), *ბადი/ე-აბი* *импьющий неводъ* (< ბადე), *წუდი/ე-აბი* *импьющий домъ* (< წუდე, § 115, γ, 2), *კოტო/ე-აბი* *импьющий горшокъ, съ горшкомъ* (< კოტო), *ჯიბუ-აბი* *соленый* (< ჯიბუ), *სქუა-ბი* || *სქუალ-აბი* *импьющий дѣтей* (< სქუა < *სქუალ).

ე) -ან-ი, -ე-ან-ი для образованія прилагательныхъ и отвлеченныхъ понятій отъ нарѣчій и именъ: *სეი-ანი* || *სეე-ანი* *теперешний* (< სეე, § 115, γ, 2), *წახელი-ანი* *прежний* (< წახელი), *უკუელი-ანი* *послѣдующий, будущий* (< უკული), *ტაქი-ანი* *здѣшний* (< ტაქი), *თქი-ანი* *тамошний* (< თქი), *ვიშიო/ე-ანი* *тамашинный*, *ვიშიან-ანი* *та сторона, «тамошность»* (< ვიშიო), *სახელი-ანი* *именитый* (< სახელი), *ღირს-უანი* *достойный* (< ღირსი), *გიბუ-ანი* *вкусный* (< გიბო).

f) -აფა-ი окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, с).

g) -და-ი см. -ჯა-ი.

h) -ებ-ურ-ი/ა для образованія прилагательныхъ отъ именъ и мѣстоименій: *ჯვეშ-ებური* *старинный* (< ჯვეში), *ჩვენ-ებურა* *подобный намъ, изъ нашей страны*.

i) -ან-ი см. -აღ-ი и -ური-ი.

j) -ელ-ი для образованія прилагательныхъ отъ существительныхъ: *წუჯ-ელი* *ушастый, большой горшокъ съ ушками* (< წუჯ-ი).

k) 1. -ერ-ი для образованія прилагательныхъ отъ именъ и нарѣчій: *წან-ერი* *годовалый, однолѣтний* (< წანა), *გოწონ-ერი* *прошлогодний* (< გოწონ), *ჭუმენ-ერი* *завтрашний* (< ჭუმე), *გოღაწონ-ერი* *позавчерашний* (ср. дальше *გოღაწონ-ბი*).

2. -ერ-ი, resp. -ელ-ი для образованія причастій страдательнаго залога (§ 105, b, 2).

l) -იბ-ი, resp. -ილ-ი для образованія причастій страдательнаго залога (§ 105, b, 1).

m) -ლა: *ჩე-ლა*, *ჩე-ლაბ* *блѣдный, -ая* (прозвище для животныхъ и птицъ бѣлаго цвѣта) отъ *ჩე* *блѣдный*.

п) -би для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: *тუ-ღა-ბი*, *თუღალე-ბი* *нижний* (< *თუღა*, *თუღალე*), *უმაღლე-ბი* *верхний* (< *უმაღლე*), *წინაღლე-ბი* *передний, первый* (< *წინაღლე*); *გაწინა-ხე-ბი* *позапрошлогодний* (< *გაწინახე*).

ო) -ობა, resp. -ობუა для образования отвлеченныхъ понятій отъ прилагательныхъ, притяжательныхъ мѣстоименій и существительныхъ: *ჭიჭვალ-ობა* *младенчество* (< *ჭიჭვე*), *ჯგირ-ობუა* *добро* (< *ჯგირი*), *გერ-ობა* *свойственное волку* (< *გერი*), *ჯიძალ-ობა* *братство, дружество* (*ჯიძა* < **ჯიძალ*, § 21), *თიშ-ობა* *все по его желанію, свойственное ему* (< *თიში*).

რ) -ობა окончаніе именъ дѣйствія (§ 104, f).

კ) -რი для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій: *ამდღა-რი* *сегодняшний* (< *ამდღა*), *წუგ-რი* *этого года* (< *წიგ*).

ღ) -უანი см. -ანი.

ს) 1. -ური (-ანი), resp. -ული для образования прилагательныхъ, обозначающихъ мѣстоприсхожденіе, принадлежность, свойство: *ზუგიდ-ური* *зугидский, зугидецъ* (< *ზუგიდი*), *სენაკ-ური* *сенакский, сенакецъ* (< *სენაკი*), *ხორგ-ული* *хоргийский, хоргиецъ* (< *ხორგა*), но *გუგუ-ანი* *гугуйский, гугуецъ* (< *გუგუ*) (§ 20), *ჭან-ური* *котелъ изъ мьди* (букв. *чанский* < *ჭანი*), *ძაფალ-ური* *соловьиный, свойственное соловью* (< *ძაფალი*).

2. -ური, resp. -ული для образования причастій страдательнаго залога (§ 105, b).

ტ) -ლი см. -ლი.

ი) 1. -ში для образования прилагательныхъ отъ нарѣчій и именъ: *ხალა-ში* *близкій* (< *ხალა*), *გაღწინა-ში* *позавчерашний* (ср. выше *გაღწინან-ერი*), *ღა-ში* *дневной, день* (< *ღა*).

2. -ში суффиксъ Род. падежа въ названіяхъ мѣстностей (см. § 16, a, прим.).

კ) -ბი для производства прилагательныхъ отъ существительныхъ: *ქობ-ბი* *морозный, суровый* (< *ქობი*).

ღ) -ხე, resp. -ლე для образования уменьшительныхъ или ласкательныхъ именъ: *ხე-ხე* *ручка* (< *ხე*), *ღვა-ლე* *щека* (< *ღვა*).

ყ) 1. -ჯა, resp. -ჯა для образования прилагательныхъ-прича-

стей: შქურინ-ჳს || შქურინ-ღს *трусъ, трусливый* (< შქურინი), ჳკო-რინ-ჳს *сердитый, разсерженный*.

2. -ჳს, *gerp.* -ღს окончание причастия действительного и страдательного залоговъ (§ 105, a, b).

з) -ჳი для образования причастий (§ 105, a, b, c).

§ 128. Наиболее употребительные префиксы:

а) ბს- см. მს-.

б) ღო- (=карт. სს-) для обозначения мѣста: ღო-ხორე *дворецъ*; этотъ префиксъ обыкновенно теряетъ согласный элементъ, см. ниже ო-.

с) ზო-, *gerp.* სო- (заимствованъ изъ карт.): ზო-სებრი *кровь*, ზო-ტყვა || სო-ტყვა *слово*.

д) 1. ლს- (заимств. изъ сван.) для обозначения названий мѣстностей: ლს-ბარსი *Лабарашъ* (село), *ср.* ლქ-.

2. ლს- см. მს- 1.

3. ლს- см. სს-.

е) ლქ- (заимств. изъ сван.) для названий мѣстностей, получившихъ свои имена отъ фамилий владѣльцевъ (*patronimica* и *nomina possessionis*): ლქ-ქარდე *Лекардэ* (село, фамилия ქარდაგ'ს), ლქ-ზანდრე *Лехандრэ* (село, фамилия ზანდრას'ს), *ср.* ლს- и სს-.

ф) 1. მს-, *gerp.* ბს- въ названіяхъ растений и птицъ: მს-რეკე-ნის || ბს-რეკენის *мыший тернъ* (раст.), ბს-ტყენის *падубъ* (раст.), მს-ბესეუბს или მს-ზაკელს/ი *трясогузка* (птица), მს-გემარის || ლს-გემარის *черный папоротникъ* (раст.).

2. მს-, *gerp.* მო- въ причастіяхъ действительного залога (§ 105).

3. მს- для образования порядковыхъ числительныхъ (§ 37).

г) 1. მქ- въ названіяхъ растений и птицъ: მქ-სიკლი или მქ-კენხელი *накленъ* (раст.), მქ-ბულეკი (птица), *ср.* მს- 1.

2. მქ- въ названіяхъ профессій: მქ-წამლე *лекаръ*, მქ-ქვსე *земледѣлецъ*.

h) მო- см. მს- 2.

ი) 1. სს-, *gerp.* სო- въ названіяхъ, указывающихъ на прежнее состояние предметовъ: სს-შარე *бывшая дорога*, სს-ქონს || სო-

բաբօօ *бывшая нива*, Ես-խէլսփէջօ || եռ-խէլսփէջօ *Накалакеев*, село (букв. *бывший город*), եռ-ջօնէյնօ *Ноджихенз*, село (букв. *бывшая крепость*), Ես/եռ-հօզօրօ/ջ *бывшая жена*, а равно *имъѣнный жену*, т. е. *вдовецъ*, Ես-խօմօւփօ/ջ *бывший мужъ*, а равно *имъѣ-⁹шая мужа*, т. е. *вдова*.

2. Ես- въ причастіяхъ страдательнаго залога (§ 105, b, 3).

3. Ես-, гесп. զա-, Ես-լլջսհեօնօ || զա-լլջսհեօնօ *головешка*.

յ) եօ-: եօ-հօնօ *рыло, морда*.

к) ե- тубал-каинскій характеръ III-й и IV-й породъ глаго-
ловъ (§ 69):

1. при помощи его и суффикса յ образуются отъ существи-
тельныхъ имена мѣста, назначенія: ե-ճեյնէյ *комшья*, ե-լլջսլլջ *имъѣдо*, ե-լլջսլլջ *серпа* (§ 105, с, 1).

2. отъ глагольныхъ основъ при суффиксѣ -աջօ образуются
причастіе будущаго, имена долженствованія, орудія (§ 105, с).

1) Ես- (займств. изъ карт.): 1. для производства отвлеченныхъ
понятій и прилагательныхъ отъ существительныхъ, напр., Ես-խօ-
մազօ *братская, товарищеская среда* (< իմա < *իմազ, § 21),
զա-Ես-Ես-լլջսնօ *завидный* (< Ե-լլջսնօ).

2. для названія мѣстностей: Ես-զօնիճեւրօնեօ *Салипартіано*
(сѣв.-вост. часть Сенак. уѣзда), Ես-խօզօնօ *Саджоліо* (село),
ср. զլլ-.

ш) եօ- (займств. изъ карт.) для производства отвлеченныхъ
понятій отъ существительныхъ и прилагательныхъ: եօ-Ես-լլջս
темнота (< Ելլօ), եօ-լլջսմճ *сладость, пріятность* (< լլջսմօ).

п) յ- см. § 34.

II. Сложныя (составныя) слова.

§ 129. Въ мингрельскомъ имѣется нѣсколько типовъ слож-
ныхъ словъ:

А. а) Существительныя въ одномъ и томъ же Имен. падежѣ,
причемъ первое слово то остается полностью, то подвергается
усѣченію.

а) Формы безъ усѣченія: 1) իմօմօզօն-Ելլյս (< իմօմօզօ *муж-*

чина+სქჳს дитя) *малычкы, сынз*, ოსურნი-სქჳს (< ოსური *женщина+სქჳს*) *дъвоица, дочь*, 2) დიდა-მუჳს (< დიდა *мату+მუჳს*) *отецз* *родители*, 3) შჳს-დღა *полдень*, შჳს-სერი, resp. სჳს-სერი *полночь* (< შჳს *середина+დღა* *день* и *სერი* *ночь*), 4) შიბჳს-თამა (< შიბჳს *плетение+თამა* *волосз*) *коса*.

β) Формы съ усѣченіемъ: 1) თო-წყუჯი (< თოლი *глазз+წყუჯი* *ухо*) *внимание*, 2) ოსე-სადილი (< ოსერიშე *ужинз+სადილი* *объедз*) *объедз* и *ужинз*, 3) წჳს-კურთხის, წას-კურთხის (< წჳსრი *вода+კურთხის* *благословение*) *водосвятие, Крещение*, 4) წას-ჩხურა (< წჳსრი *вода+ჩხური* *холодная*) *Цацхура* (рѣчка).

ბ) Первое существительное то въ усѣченномъ Род. падежѣ, то въ обезформленномъ: α. 1) ცაშ-ფერი (< ცაში *неба+ფერი* *изъятз*) *голубой*, 2) დადისშ-ხოჯი (< დადისში *Дадіани+ხოჯი* *быкз*) *усацз* *дровосыкз* (наск.).

Примѣчаніе 1. Такого же происхожденія, по всей вѣроятности, и названія дней: ჳსშს, თჳთაშს и др. Слѣдовательно: თჳთაშ-ს *понедельникз* (< თჳთაში *луны+დღა* *день* съ потерей перваго согласнаго *ღა: *თჳთაშ-ღა, а потомъ на почвѣ уподобленія согласнаго ჳ глухому შ получилась форма თჳთაშ-ს) и едва ли თჳთაშ-შს, какъ это предполагаетъ Н. Я. Марръ, ставя შს въ связь съ абхазскимъ შ, корнемъ слова *ა-მე-შ* *день*¹⁾.

β. 1) ზატო-ჭეჳში (< ზატოში *гуся+ჭეჳში* *пастухз*) *пастухз* *гусей*, 2) ფირტ-ხვალი (< ფირტ¹ ვ¹ში *лежикз+ხვალი* *кашель*) *чачотка*, 3) ჭეუბერი-ხინჯი, resp. ჭეუბერი-ხინჯი (< ჭეუბერიში *каштановаго дерева+ხინჯი* *мостз*) *Чубурихинджз* (село), 4) ღურა-დღა (ღურაში *смерти+დღა* *день*) *день смерти*, 5) ჳიმას-სქჳს (< ჳიმასში *брата+სქჳს* *дитя*) *племянникз, -ица*.

Примѣчаніе 2. Такого же, вѣроятно, происхожденія, только въ обратномъ порядкѣ составныхъ частей, и слово დღასე (< დღა *день+სე* *вм.* *ხვამასში* *молитвы*) *праздникз*.

1) См. Къ вопросу о положеніи абх. языка среди яфетическихъ, стр. 33.

В. а) Существительное и прилагательное въ одномъ и томъ же Им. падежѣ: 1) გუბი-ჭითა (< გუბი *сердце, шрудь*+ჭითა *красный*) *яблнкъ*, 2) წვა-ბნე (<წვა *лобъ*+ბნე>ბე *блны*) *სვ ბლმვ* пятномъ на лбу.

ბ) Существительное въ обезформленномъ Род. падежѣ: 1) ზღვა-ჯგუა (< ზღვა-ში *моря*+ჯგუა *подобный*) *მორეპობნყ*, 2) უშქურ-ჯგუა (< უშქური-ში *яблока*+ჯგუა) *პობნყ* *яблоку, краснყ*.

С. а) Существительное съ причастіемъ страд. залога въ усѣченной формѣ: 1) მუა-ნთიბი (< მუა *отецъ*+ნთიბი *обмѣняемый*) *თეს* или *სვეკორვ*, დია-ნთიბი (< დია *мать*+ნთიბი) *თესა* или *სვეკრობ*, 2) მუა-ცობიბი (< მუა *отецъ*+ცობიბი *привитый*) *ვითჩმვ*, დია-ცობიბი (< დია *мать*+ცობიბი) *მაცხა*.

ბ) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. залога въ формѣ 2-го лица аориста (§ 105, а, 6, 7), иногда съ отрицаніемъ ვა: 1) უშქური-კორებობი (< უშქური-ში *яблока*+კორებობი *собирающій*) *სობრატელ* *яблока*, 2) ჩაკა-წიდი (< ჩაკა-ში *корзины*+წიდი *таскающій*) *მასკატელ* *корзины*, 3) ლეპია-ვა-ხაშვი (< ლეპია-ში *фасоли*+ვა *не*+ხაშვი *варящій*) *ლავია-ვა-ხაშვი* (назв. рѣчки).

с) Существительное въ Род. обезформленномъ падежѣ съ причастіемъ дѣйств. з. въ формѣ 3-го л. аориста: ტვა-ბე (< ტვა-ში *леса*+ბე *вм. მა-ბე*+ვა *сберегающій, оберегающій*) *მასივყ*.

Д. Прилагательное съ существительнымъ: კოლი-ნჯი (< კოლი *горный*+ნჯი *корень*) *გორყ* *корень* (раст.).

Е. а) Числительное съ существительнымъ: სემ-ცუჯი *თრისტყ* (< სემ *три*+ცუჯი *ухо*).

ბ) Нарѣчіе-числительное съ существительнымъ: 1) ხვად-ბე (< ხვადე *лишь, только, одинъ*+ბე *рука*) *ოდინყ*.

с) Два. числительныхъ: სამ-ობი *შესთ* (< სამ *шесть*+ობი), ვითა-ანთი *ოდინადყ* (< ვითა+ანთი, ср. § 115, γ, 3), ვითა-ანობი *четырнадцатყ* (< ვითა+ანობი, ib., γ, 6), უანსები, უანსები *сорок* (< უან+ები).

Е. а) Существительное съ именемъ дѣйствія: 1) ჯა-შქვიდუა *ობოყ*, раст. (< ჯა *дерево*+შქვიდუა, შქვიდავა *душит*), 2) კინა-

ხახს (< ოქონს ჯემჯო+ხახსუ ნახათი) сочиникъ, ზ) წვაი-ჭარს (< წვაი ლობი+ჭარსუ ნისათი) судьба.

Г. Притяжательныя мѣстоименія: მუშ-უშო *свои*, იღუ (< მუშო-მუშო).

§ 130. Много сложныхъ словъ образовано черезъ повтореніе основы, напр., ხხვი-ხხვი *держушка кукурузы*; კორენი, *основание*, წუწუ-წუწუთი *лодыжка*, ჳგი-ჳგიტას, ჳგი-ჳგიტას *муравей*, წვი-წვიბი || სვთ-სვინბი || კვი-კვინბი *кокетство, ильжничание*, ჳვარ-ჳვარლი || ჳურ-ჳურღა *плескъ воды, журчание*, გვი-გვიღა || კვი-კვილი || ხვი-ხვიღი *почка* (на деревьяхъ).

ა) Есть сложные слова даннаго типа со вставочными Ⴑ, ბ въ серединѣ, напр., ჳო-Ⴑ-ღე *нока* (< ჳო-ღო-ნოკა, *нока*, ср. გ. ჳურ-ჳურ, ჳურ-ჳურბობი), ჳგი-ბ-ღვი *омола*, и обратно есть случаи, когда при повтореніи основы съ Ⴑ, первый Ⴑ выпадаетъ, напр., უინბი || ურბი *два*, но ურ-ურბი *по два*.

ბ) Цѣлый рядъ словъ при повтореніи основы теряетъ въ первой половинѣ начальный согласный звукъ, напр., ჳვა-ბას *окиталецъ*, *празднотатающийся* (отъ гл. ბასტა), ჳვა-ბასტა *терпистый* (отъ сущ. ბასტი), ჳვა-კვას *щеголь* (отъ гл. კვასტი). Многія изъ подобныхъ сочетаній служатъ простымъ римоющимъ образованіемъ, какъ, напр., ჳკაკე-ბასკაკე, ჳღას-მღასს (§ 165).

გ) Съ переозвученіемъ во второй половинѣ слова: მკკა-მკკა *всякая всячина*, კინტე-კინტე (см. § 31 и *Словарь*).

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ.

Главнѣйшія синтаксическія особенности.

Употребленіе падежей.

§ 131. Именительный падежъ (§ 14) въ мингрельскомъ употребляется двойко: какъ подлежащее и какъ дополненіе.

а) Въ субъективномъ строѣ во временахъ первой группы дѣйств. залога и во временахъ первой и третьей группъ страд.

залога Им. падежъ употребляется какъ подлежащее: 1) კონი ჭრებს *человѣкъ пишетъ*, 2) კონი ღუერუ *человѣкъ умираетъ*, 3) კონი ჭრე'ლუ' *человѣкъ написанъ*, კონი რთუ'რე' *человѣкъ былъ* (оказывается), კონი ნაცხუ'რებუე *человѣкъ жилъ* (оказывается).

б) При временахъ второй группы дѣйствит. залога субъективнаго строя, въ третьихъ временахъ дѣйствительнаго залога, равно какъ и въ первыхъ временахъ объективнаго строя Им. падежъ служитъ прямымъ дополненіемъ: 1) მე დობჭარი წიბო *я написалъ книгу* (письмо), 2) მე დომიჭარე წიბო *я написалъ* (оказывается) *книгу*, 3) ის ნარდუე ბრელი ფერს *у тебя было* (оказывается) *много денегъ* или *ты имѣлъ много денегъ*, 4) მე მყოფი მოკვარე *у меня есть другъ*.

§ 132. Дательный мѣстоименный падежъ (§ 18,а) употребляется лишь во временахъ второй группы: 1) въ субъективномъ строѣ, независимо отъ залога глаголовъ, всегда служитъ подлежащимъ, напр., კონქე დოჭარე *человѣкъ написалъ*, კონქე მოკვლე *человѣкъ унесъ*, კონქე დოღუერე *человѣкъ умеръ*, კონქე ქემართე *человѣкъ пришелъ сюда*, а 2) въ объективномъ строѣ служитъ логическимъ дополненіемъ, оставаясь въ то же время и грамматическимъ подлежащимъ, напр., მე ძალამქი მხილუე ე. ამბექი *я очень обрадовался этому извѣстію* (мнѣ было весьма радостно это извѣстіе), თის ჭექე ქეწიბე *ему было немного досадно*, მე გურქი ქემდინთე *я разсердился* (букв. мнѣ пришло сердце), რთუელმე უფრამქი შემწუხე *к тебе было хуже всего надоело мнѣ ходить пешкомъ* (Хр., стр. 162,б).

Какъ видно изъ этихъ примѣровъ въ Дат. мѣстоим. падежѣ ставятся и именныя нарѣчія ძალამქი *очень* отъ ძალადი *очень* (< ძალა *сила*), ჭქი *мало* отъ ჭე *мало* (< ჭიჭე *маленькій*) и формы сравнительной степени, употребленныя какъ нарѣчіе.

§ 133. Дательный картскій (§ 18,д) употребляется—

а) Какъ подлежащее: 1) въ третьей группѣ времени (§ 101), за исключеніемъ страд. залога (§ 131,а), напр., კონს ღუერუჭარე *человѣкъ* (оказывается) *написалъ*, თის ნარდუე *у него* (оказывается) *было*, а 2) въ объективномъ строѣ и во всѣхъ другихъ временахъ

(за нѣкоторымъ исключеніемъ, см. § 98, b), напр., *თის ლკოა იმი* *хочетъ (ему хочется)*, *კოს უყარს* *человѣкъ любитъ (человѣку любезенъ есть)*, *კოს სიოლე ქადამქ* *человѣкъ весьма обрадовался* (§ 132, 2). Подобно тому, какъ при временахъ второй группы объект. строя въ Дат. мѣстоименномъ падежѣ ставится и именное нарѣчіе, согласуясь такимъ образомъ въ падежѣ съ грамматическимъ подлежащимъ, такъ и при временахъ первой группы именное нарѣчіе ставится въ одномъ и томъ же съ логическимъ подлежащимъ падежѣ, напр., *დიდას ენა ბრეღცე ვა სიოლე* *мать много этому не радуется* (Хр., стр. 57, 6-7), *ვა შაკო ბრეღცე რინს* *не хочу долго жить* (букв. много существовать).

b) Какъ дополненіе прямое или косвенное: 1) при временахъ первой группы субъект. строя, напр., *ჭარუნც ქადრდის იმი* *ишетъ бумагу (письмо)*, *შა ვარსენქ* *оуарს* *კოს* *я даю деньги чело-вѣку*, 2) при нѣкоторыхъ глаголахъ во всѣхъ временахъ, напр., *ბეურექ ქიცას*, *შქირენს* *я умираю со смѣху, съ голоду*, *დობღერო* *ძიცას*, *შქირენს* *я умеръ со смѣху, съ голоду*.

§ 134. Итакъ, какъ видно изъ §§ 131—133, подлежащее въ мингрельскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихъ языкахъ, ставится, въ зависимости отъ строя глаголовъ и отъ тѣхъ или иныхъ временъ, въ трехъ падежахъ: именительномъ, дательномъ мѣстоименномъ и дат. картскомъ.

§ 135. Родительный падежъ (§ 16) употребляется—

a) Какъ опредѣленіе, напр., *შავსი ცირსსქუა* *царская дочь* (букв. *царя дочь*), въ этой же роли онъ предлежитъ въ составныхъ словахъ (§ 129 A, b).

b) При сравнительной степени (§ 30).

c) Чередуясь съ творительнымъ падежомъ, означаетъ орудіе на вопросъ *შემღ ჩეი?* *წყარბი* (*წყარბი*). *ეგშა რე* *პოლიზ* *ვოდა*, *ქუაბი* (*ქუაბი*) *ეგშა რე* *პოლიზ* *კამნეი*, *კუხბი* *შარსშა* *ვა ვა-ღონქ* *პიშკომ* (букв. *ногой*) *ნე ვ* *სოსთანი* *თი* (безлично: *пшк-комъ нельзя*) *ვითი* *ნა* *დოროუ* (Хр., 162, 10).

§ 136. Когда Род. падежъ, какъ опредѣленіе, предшествуетъ опредѣляемому слову, то при склоненіи послѣдняго онъ

не подвергается измѣненіямъ, какъ вообще всѣ миагрельскія опредѣленія при такомъ же положеніи (§ 26,а), но если Род. падежъ слѣдуетъ за опредѣляемыми словами, то при склоненіи падежныя окончанія опредѣляемыхъ словъ присоединяются и къ окончанію Род. падежа, и такимъ образомъ получаются сложные, двойные падежи, Род. падежъ съ отношеніемъ къ тому или иному падежу опредѣляемыхъ словъ, напр., *განთხუდეს კათის თე ხენწვევი ღმადის-სე დო სოჟუნდეს ნაჲადაღი ნა ლოდეი (подданныех) царства этого царя и терзали ихъ (Хр., стр. 55,10), ხმქე თე ბჷმი-ქ იყუ ნოჲს ზოთი იოჲსი (Хр., 24,27), იმენდიქე მუდინე ცინსი სემილასი-ქე იჲსი ნოჲსი ნადეჲსი პოჲსი (Хр., 63,33—34)*; когда опредѣляемое и Род. падежъ въ качествѣ его опредѣленія ничѣмъ другъ отъ друга не отдѣлены, опредѣляемое остается при склоненіи безъ измѣненія, довольствуясь передачей своего падежнаго окончанія Род. падежу (ср. § 26,б), напр., *ჲს მკო მუდინე სქეს მუდინე-ს ნე ხოუ რაჲვათი სინა რაჲსი (МА, стр. 90,10—11).*

Есть случаи, когда опредѣляемое совершенно отсутствуетъ, оно подразумѣвается. Такъ приходится толковать выраженія *სორ-გის, რეგის, ბნდის (Хр., стр. 123,3,4; 141,10)*. Во всѣхъ этихъ словахъ мы имѣемъ Род. падежъ (-ში) опредѣленія съ отношеніемъ къ Дат. падежу (-ს) опредѣляемаго, въ данномъ случаѣ подразумѣваемаго. Тутъ можно подразумѣвать слова *сторона, направление* и фразу *სორგის რეგის მკო სორ რეგის* можно перевести: *хорійцы въ сторону забора поселились кругомъ пней*. Однако, въ этихъ примѣрахъ -ში можно принять и за окончаніе названій мѣстностей (см. § 16,а, прим.), и тогда эти формы будутъ простыми Дат. падежами.

Часто употребляются формы Род. падежа съ отношеніемъ къ Твор. падежу, причеиъ послѣдній опускается, напр., *თბი-თ იმე* (букв. *его-თ* окончаніе Твор. падежа главнаго слова, напр., *ჰუდინე-თ ოთ მისი* *милостью*), *თბი-თ იმი* (*ихъ милостью, благодаря имъ*).

§ 137. Отложительный падежъ (§ 18,б) употребляется—

а) Въ качествѣ родительнаго раздѣлительнаго, напр., *ათე სემი სქუაღეფიშე ქადრდი ნამუთინს გა უჩქედუ изъ этихъ трехъ сино-вей (собств. дѣтей) ни одинъ не былъ грамотенъ* (Хр., стр. 7,8).

б) Въ качествѣ обстоятельства мѣста на вопросъ *откуда?* *გინიიღუ წუდეშე ვიშელს изъ дому, კკვლასხსჰ ცხენიშე онъ слѣзъ съ лошади.*

с) При вопросахъ: *отъ кого, изъ чего, отчего:* *სა მუ გოკო თი კობიშე чего тебѣ нужно отъ того человека? ირ სუკეთეს თქვანდე ვეღუთ мы отъ васъ ждемъ всякаго добра* (Хр., стр. 137,26), *წაჰჰამე აკეთეს შხვა დო შხვა მოღეეფს изъ дерева дѣлаютъ раз-ныя полезныя вещи, ექ მუშე იწუჸ отчего это произошло?*

д) При сравнительной степени (§ 30).

е) На вопросъ *куда? съ какую сторону?* — *ართი შარსჰე მი-ჯინზ онъ посмотрѣлъ съ стороны одной дороги* (Хр., стр. 87,4).

§ 138. Творительный падежъ (§ 18,с) употребляется —

а) Какъ инструментальный, отвѣчая на вопросъ *кѣмъ, чѣмъ?* *ღორბითიშე შემწეობით помощью Бога, შქინჯებით голодомъ, сь во-лоду, გზით ზღვა კეწერეს ლოჯიკოი ვიშერთალი море* (Хр., стр., 177,15).

б) Чередуясь съ Род. падежомъ (§ 135,с), ставится впереди нѣкоторыхъ прилагательныхъ, напр., *თხლათი (თხლათი) ეფშა გუდა ბურდოკს полный осадковъ вина* (Хр., стр. 9,8—9), *ჩქიმი ჭიჭე რტვინიის ჩე ქუსთ (ქუსთი) ეფშა რე мой маленький огородикъ* *პოლიზ ბლыхს კამნიეი* (Хр., стр. 183,13).

§ 139. Дательный (направительный) I употребляется —

а) Какъ направительный на вопросъ *საშა куда, იძი, къ кому, зачѣмъ?* — *მევერქე წუდეშა იდი დომი, მევერქე კობიშა იდი къ человеку, ცხვინიშა ჩქი გინამიძუ у меня вверху на потолкѣ лежитъ орѣхъ* (Хр., стр. 148,1), *მიდართუ რდარაჰუეშა онъ უიელს сторожить, მიდაჩქე ზღვასა ჩხომიში რტოეუშა послалъ онъ его на море ло-вить рыбу, მუშა მოგობოჯუ? зачѣмъ ты пожаловалъ сюда?*

б) Какъ дополненіе, прямое или косвенное, напр., *მაცაღეშა შეუთხუეუ онъ оказывається попросилъ товарища, ფარს შემადეუ მაცაღეშა я несу деньги, товарищу.*

с) Послѣ глагола ჯგებდს *стоитъ, имѣть цѣну* на вопросъ მუშა *почемъ?* ჟიბი მხნათაშ ჯგებ *два рубля стоитъ*.

д) Послѣ глаголовъ შიქობი *бояться*, სხუბუა *выбирать*, *предпочитать*, ფულუა *скрывается* и др., напр., იშა კას გს აფუღიბთ *отъ него человекъ (никто) не можетъ скрыться*, სი მისხუბუაქ მზაშ *я предпочитаю тебя другимъ*, აშიქობიბუ ხადობიშ *онъ испустила зѣвря*.

§ 140. Дательный (направительный) II употребляется —

Какъ Дат. пользы, напр., ჳიშაშ(თ) შაკუა *хочу для брата*, ჩიბი ვაჩიბი დო თას მუშა ქუჩუდობუ *я наказалъ ему купить для меня*, ა იბუ *купилъ для себя*.

§ 141. Дательный (направительный) III употребляется —

а) При глаголахъ ლობიბ *обращаться*, *становиться*, დრალაბუა *идти*, რებუა *идти*, დგობს *ставитъ*, *производитъ* и др., напр., გიბიბთუ ჩიტო, კატუა *онъ обратился въ птичку*, *въ кошку*, სუმიწახურა *გიბიბთუ იბუ *сталъ трехлѣтнимъ**, კეს ვ'ერვუ *კახა *этотъ не иоденъ, какъ человекъ**, ხენწიბუთ ქადადგობეს *его поставили царемъ*.

б) При კორიბუა *желать* (имѣть кого, въ качествѣ чего), напр., თე ციბს ჩილუა შაკუა *эту дѣвицу я желаю* (имѣть) *женю*.

с) Въ качествѣ нарѣчя, напр., უწუბიბდებუა *безъ ссоры*, ჩილუა *съ женою*, ცხენაშ *верхомъ на лошади*, *съ лошадыю*.

Употребленіе сказуемаго.

§ 142. Сказуемое не всегда согласуется въ числѣ съ подлежащимъ:

а) При подлежащемъ во мн. ч. сказуемое ипогда стоять въ единственномъ: 1) დიდი ჳადუეი ქახანს *растутъ* (букв. *растемъ*) *большія деревья* (Хр., стр. 5,32-33), 2) ტერეი, სოდე გერქიოს? *враги, гдѣ вы стоите (находитесь)?* (Хр., стр. 158,16), букв. *стоишь (находишься)?* 3) გერი დო ტერაქ უწუუ დამსუ *оолкъ и шакалъ сказали* (букв. *сказалъ*) *диву* (Хр., стр. 41,30).

б) Сказуемое стоять то въ единственномъ, то во множествен-

НОМЪ Ч.: 1) ჳვარაღეჟქ დიძესყარე, მუში ხატის ქასხეყუნს *собрались* (букв. *собрались*) *დჯვარცყ, პროსატ სვოიო იკონუ* (Xp., стр., 159,25), ენს ჳიმალექ იხუე ძლადი დო შხურიში მათხილარე ქვდაარინესე *братья на это весьма разсердились* (букв. *разсердился*) *и поставили его пастухомъ овецъ* (Xp., стр. 27,13—14).

§ 143. Особо надо отмѣтить случаи согласованія сказуемаго въ числѣхъ не съ подлежащимъ, а съ дополненіемъ. Это бываетъ тогда, когда подлежащее стоитъ въ единственномъ числѣ, а дополненіе во множественномъ (§ 88): 1) ჩქი ზღასუნს მქტი შრომა *насъ уничтожаетъ (стираетъ) чрезмѣрный трудъ* (Xp., стр. 166,18); тутъ при подлежащемъ ед. ч. შრომა *трудъ* сказуемое поставлено во мн. ч. ზღასუნს въ виду того, что дополненіе — мн. числа ჩქი *насъ* (въ самомъ глаголѣ на объектѣ 1-го лица, но безъ обозначенія числа указываетъ префиксъ ბ), но მს ზღასუნს მქტი შრომა *меня уничтожаетъ чрезмѣрный трудъ*; თერქ... დოფხვიღესე..., თერქ... დობკერესე (подразумѣвается ჩქი) *снѣгъ нашь заперъ, снѣгъ нашь привязалъ...* (Xp., стр. 161,1,4), но თერქ მს დოფხვიღესე, დობკერესე *снѣгъ меня заперъ, привязалъ*; ბზოთონც თერი მოხხუბუნს, ბზარხუნც მოხხუბუნს გოლოფა *зимую снѣгъ съ нами воюетъ, а льтомъ — засуха* (Xp., стр. 162,30), но ბზოთონც თერი მოხხუბუნს... *зимую снѣгъ со мною воюетъ...*; ჩქე დომიდურეს ბახუქ *у нашь умеръ дядь, но მს დომიდურე ბახუქ у меня умеръ дядь*; დორონთქ გემსჭყორეს *Богъ разитвался на нашь, но დორონთქ გემსჭყორე Богъ разитвался на меня* (ср. древне-груз. მიწყალე [მქ] *помилуй меня*, მიწყალენ [ჩუენ] *помилуй нашь*).

§ 144. Именное сказуемое согласуется въ падежѣ съ подлежащимъ, напр., ოჭკემსღეჟქ ანძოქ ანთიანიში უჯგუშიქ იყუ *кушанія были одно другого лучше*, გოწონს მუნსწიიქ ჳკვერქ (ბრელქ) იყუე, მარა წე ჳიჭქე იყუაჟე *съ прошлымъ году урожай былъ хороший (обильный)*, но *съ этомъ году будетъ незначительный* (букв. *маленький*), გოწონს მუნსწიიქ ჳიჭქე იყუე, მარა წე ჳკვერი (ბრელი) იყუაჟე *съ прошлымъ году урожай былъ незначительный, но съ этомъ году: будетъ хороший (обильный)*, §§ 131—133.

§ 145. Употребление формъ сослагательнаго и желательнаго наклоненій (§§ 76—77).

Сослагательное и желательное вообще употребляются въ придаточныхъ предложеніяхъ.

а) Сослагательное, гесп. желательное на *y* употребляется:

1) послѣ *თკო* *нужно, должно*, напр. *თკო ქიძეებე* я *долженъ дать ему (нужно, чтобы я далъ ему)*, *შა თკო ბჭანე* я *долженъ писать*, 2) въ придаточныхъ условныхъ предложеніяхъ, напр., *თქი ვარდე* *но, ჰგინი იფიი* *если я буду тамъ, будетъ хорошо* или *если бы я былъ тамъ (теперь), было бы хорошо*, *ოქიმიბე* *но, ჰგინი ირუბე* *если я съделаю, будетъ хорошо*.

б) Сослагательное, гесп. желательное на *s* употребляется—

1) Въ значеніи будущаго, напр., *...ჭუკელი ვარდა, ქიმხარდა და, ოდობდ იბო* *სი გიჯინს!* *...Пусть буду я проклятъ, если я стану жалеть объ этомъ, лишь бы постоянно смотреть на тебя* (Хр., стр. 145,24—25), *სქანი სქუა ქიიინს და; მიდეცონი* *если узнаешь своего (букв. твоего) сына, бери его* (Хр., стр. 9,24).

2) Въ формахъ отрицательнаго повелительнаго (§ 79,b).

3) Въ вопросительныхъ предложеніяхъ (§ 103), напр., *მუ ოქიმიბის? что мнѣ дѣлать?* *ბჭკომს-ო? кушать ли мнѣ?* *მუჭო ჩე-გურცხს? какъ мнѣ отстать отъ него?*

§ 146. Употребление 3-го лица аориста *вм.* сослагательнаго-будущаго, напр., *ღორბთქე გოგიმობქე* *Богъ далъ тебѣ побѣду* въ смыслѣ *ღორბთქე გოგიმობქევს* *пусть Богъ дастъ тебѣ побѣду!* (Хр.; стр. 2,9), *იხა ღორბთქე ნუმე ქიმიბე* (*|| ნუმე ქიმიბის*) *того Богъ пусть не съделаетъ!* (Хр., стр. 145,2), § 79,b.

§ 147. Сложныя глагольныя формы съ *კო* въ концѣ (§§ 78, 101) употребляются вообще въ придаточныхъ предложеніяхъ—

а) Въ условныхъ предложеніяхъ, напр., 1) *ოვანს ქომიღუდეკო* *но, ჩიდიინი შემიღებუდე* *если бы у меня были деньги, у меня была бы возможность купить*, 2) *სი ჰგინი ოსურეი ქარდიკო* *но...* *если бы ты была хорошая женщина...* (Хр., стр. 52,7), 3) *ბჭან-იკო* *но (მიჭანუდეკო* *но), ჰგინი იფიიდე* *если бы я писалъ, было бы хорошо*.

b) Въ придаточныхъ предложеніяхъ цѣли: 1) მუჟუჯოღჷ უიშე (თხრობლი), მახინჯჷ ქენახოხვო ნი *прикрыл* оказывается (*ровн*) *сверху, чтобы ворз упалъ туда* (Хр., стр. 53,7), მს თაქი თიშენი მოფრთი, ლახუტი ქომიდიინგდვო ნი *я затъмъ сюда пришел* (*прихалъ*), *чтобы купить кукурузы* (Хр. стр. 2,26—27).

с) შუ ქინგვო? *что ему нужно было дьлатъ?*

Эти формы могутъ при себѣ имѣть о.г.о., напр., შუ о.г.о. ქინგვო? *что ему нужно было дьлатъ?* მიქე о.г.о. მოწოჟო? *кто долженъ былъ бы прийти?* შიიწუხე, უბინგდვო о.г.о. შინტი *огорчился, какъ если бы онъ нашелъ тряпку* (Хр., стр. 173,26—27).

§ 148. Слитныя предложенія. Въ слитныхъ предложеніяхъ нѣсколько словъ одной и той же категоріи (за исключеніемъ глаголовъ) воспринимаются какъ нераздѣльное цѣлое, а потому измѣненіямъ подвергается послѣднее изъ нихъ (ср. § 26,а), хотя иногда измѣняются и всѣ, напр., ხენწუჟეში სქუს, ცინს ღო ბოშიქ მოღართეს *царевичъ, дьвица и юноша пошли* (Хр., стр. 67,13), მეხლოქქ, ხარახიქ ღო მეწამღექქ დეემოჟვინგეს ანთახს *рыбакъ, сапожникъ и лекарь подружались другъ съ другомъ* (Хр., стр. 11,14—15), უწუჟ ღიღა ღო შუმს *онъ сказалъ матери и отцу*, სუმი ჳინს ღო სღიმი ანოიო *сказка о трехъ братьяхъ и дьветъ*, ვადსე მეჩხს გაკოთხს ღო გოერქქშინის წახნოწახნის დამ, *говоритъ, тебѣ срокъ одинъ годъ на разспросы и обдумываніе* (Хр., стр. 75,32), მს ღო ხქინი ხიღი ღო სქუს ბუდი მენი *дай счастье мнѣ, моей жень и дьтямъ* (Хр., стр. 186,6).

Какъ видно изъ послѣдняго примѣра, при наличности въ слитномъ предложеніи объектовъ разныхъ лицъ глаголь указываетъ отношеніе къ объекту 3-го лица. Въ грузинскомъ въ такихъ случаяхъ отношеніе указывается къ объекту 1-го лица.

§ 149. Разныя частицы также сливаются съ предшествующими и послѣдующими словами въ одно цѣлое, именно:

а) Частица ბო *когда, что, чтобы, если*, сливаясь съ предшествующимъ словомъ энклитически, перетягиваетъ къ концу слова удареніе (§ 7, b), а иногда при слияніи теряетъ совершенно свой

согласный элементъ, напр., իջմեռեանն (вм. իջմեռանն իջմեռանն եւ), իջմեռանն *когда онъ придетъ, пусть ляжетъ спать!*

б) Союзы *և*, *ևս* *если*, сливаясь энклитически съ предшествующими глаголами, вызываютъ въ нихъ, подобно вопросительнымъ формамъ (§ 103), появленіе окончанія 3-го лица страд. залога *ե* (§§ 83, 95, 101, а, б), а равно появленіе эмфатическихъ окончаній въ именахъ и глаголахъ (§§ 11, 44), напр., լուսույ, լուսույ (вм. լուսույե) *было, было*, но լուսույե *ևս* միտե լուսույ *было и ничего не было*, ջույ (вм. ջույե) *хочешь*, но ջույե *ևս*, իջմեռո *если хочешь, приходи ко мнѣ!*¹⁾

в) Отрицаніе *չ*, сливаясь съ глаголами проклитически, имѣетъ на себѣ удареніе (§ 7, а) и подвергается разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ (§§ 114, 115). *չ* такъ тѣсно связано съ глаголомъ, что безличнѣй глаголь *ույ* *нужно, должно* никогда ихъ не раздѣляетъ, напр., մ *ույ* *չ* մեկջանո? *развѣ я не долженъ знать?* (букв. *развѣ я долженъ не знать?* Хр., стр. 102, 13—14).

§ 150. Въ придаточныхъ предложеніяхъ союзы стоятъ въ концѣ, напр., ջույե *ևս*, իջմեռո *если хочешь, приходи ко мнѣ* (букв. *хочешь если . . .*), միտո *ույ* եւ, տոն յ՛ջույեյեյ *что ни угодно ему, тѣ исполню*.

§ 151. Сокращеніе придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеній.

Въ придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеніяхъ при ихъ сокращеніи опускается относительное мѣстоименіе *եւյ* *который*, причѣмъ подлежащее главнаго предложенія ставится въ томъ падежѣ, въ какомъ должно было бы стоять опущенное *եւյ* или *եւ* *что*, напр., 1) միւսի *եւ*, *ուտայի?* *что ты дѣлаешь?* вм. միւսի *եւ*, *եւ* միւսի *ուտայի?* *что это, которое ты дѣлаешь?* (Хр., стр. 20, 5), 2) միւյի *եւ*, *միւսիւյեյեյ?* *что васъ огорчило?* вм. միւսի *եւ*, *եւ* միւյի *միւսիւյեյեյ?* *что это, которое васъ огорчило?* (Хр., стр. 78, 13), 3) միւսի *եւ* *ուտայեյեյ*, *մեւ?* *что ты говоришь, маль-*

1) Въ первыхъ 9 листахъ *Хрестоматіи* *ե* по недосмотру отнесенъ къ союзамъ.

ჩიკა? ვმ. მუ(მა) რე, ნამუსი/უ რაგადანქ, ბაშა? ИЛИ მუ რე, რაგადანქ ნი, ბაშა?

§ 152. Дательный самостоятельный.

Имя дѣйствія въ Дат. картскомъ выражаетъ придаточное предложеніе времени, напр., *წუარიშო მიხუღას დიძისუ ატუ» при переправѣ черезъ рѣку (букв. воду) онъ закричалъ «Ату»* (Хр., стр. 10,8—9), *სუჯაშო ხარუს ძიქვას ქიმიონი რე კიდა თთჳ კრალჳ ნერო, უ მეო самого стацилჳ онъ панталоны* (Хр., стр. 52,31).

Вносныя предложенія.

§ 153. Въ зависимости отъ того, повторяетъ ли, или передаетъ намъ говорящій свои же собственные слова и мысли, или черезъ посредство кого-либо хочетъ извѣстить другое лицо, или, наконецъ, передаетъ чужую рѣчь,—есть три способа выраженія вносныхъ предложеній:

а) Для перваго случая къ сказуемому или какой-либо другой части вноснаго предложенія приставляется суффиксъ მაქო || მაქჳ, который ничто иное, какъ сокращенное цѣлое предложеніе მჳ ვთქვიო я сказалъ (молъ, вѣдь) (ср. г. მუთქო < მუ ვთქვიო), напр.: 1) *ასე მისეთი, ვა რენო, შევხვადუქჳ ნი, არას დკითხურქქჳ, სო უმოსო კვას გემინამუ-მაქჳ ლახუტო თენერ კოო ია ვსტრჩაო, ვსაქჳ სპრახვაო, იძი ძეშეველე—ივორუ* (букв. я сказалъ) — *продается кукуруза* (Хр., стр. 2,27—28), 2) *მა გიწუე «ქუ»-მაქჳ ნი, თიწკვმა რაშისუ მართხი ქიგიაქვიო კიდა ი საჯუ თებ, მოღ, «ეი!» სთენი ნეგასა კნუთოღ* (Хр., стр. 88,1), 3) *მუუ-მაქჳ, გირაგადუქჳ ვძი ი თებ ივორუ: სტუნი!* (при повтореніи просьбы и приказанія), 4) *«დეღ დიძიღენქ-მაქჳ», იგიბრქი «უბუо себя (букв. голову)», ნოდუმაღ ი.*

ბ) Для втораго случая употребляется суффиксъ შა, который вышелъ изъ 3-го лица аориста თქუე || თქოუ (ср. г. თქა < თქვა) *ონჳ სკაღაღ ნა почвѣ перебоя ჳ въ შ¹)*, напр., 1) *წქომიშუბო*

1) О случаяхъ перебоя ჳ, гесп. ჳ въ შ см. Н. Марръ, *Исторія термина „აბაღ“*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 700—701.

ქუუწით: თაქი მღღმენქუ-შჳ скажите ему отъ меня: тотъ, молъ, прислалъ меня сюда, къ тебѣ... (т. е. что я послалъ васъ туда, къ нему; Хр., стр. 2,2), 2) со вставкой ჯ, resp. ო между согласнымъ исходомъ глагольной формы и შჳ: აკა სი რექუ-შჳ, ადმასი რექუ-შჳ (передайте ей отъ меня): ты единственная, молъ, ты алмазъ (Хр., стр. 145,3).

Передъ суффиксомъ შჳ, какъ передъ суффиксомъ ს (см. ниже с) и передъ вопросительной частицей ო (§ 103), восстанавливается суффиксъ 3-го лица страдательнаго залога, отпадающій въ обыкновенныхъ формахъ: კკიში გვადლ-შჳ მადლი რეზი-შჳ (передайте ей отъ меня): Гора Эжъ, молъ, высока (Хр., стр. 145,10), მს სადლათ-შჳ ვა.მადლენი-შჳ (передайте ей отъ меня): не могу я идти въ солдаты (Хр., стр. 145,13).

с) Для третьяго случая употребляется суффиксъ ს (ср. г. ო) въ значеніи русскаго *говоритъ, говорятъ*. Въ зависимости отъ предшествующихъ звуковъ ს иногда подвергается измѣненіямъ:

1) Послѣ словъ съ исходомъ на ო, иногда и на უ, ს остается безъ измѣненія, напр., შჳტთის სშჳ *иди — говоритъ — сюда!* მუჳ-ს ვიშჳ *стунай — говоритъ — туда!*

2) Послѣ словъ съ исходомъ на ს и ო, иногда и на უ, обыкновенно вставляется между ними и суффиксомъ ს, во избѣжаніе hiatus, гласнораздѣль ჳ: მს-გ-ს я — *говоритъ*, მისუთი კანწუე სი, თისუ მდგარუნუქუ ჩილ-გ-ს *кто сможетъ объяснить мнѣ это, пойду — говоритъ — за него замужъ* (Хр., стр. 75,33—34), დინს-სადუ-გ-ს *внутри — говоритъ*, მუ ფქამინს-გ-ს? *что мнѣ — говоритъ — дѣлать?*

3) Послѣ словъ съ исходомъ на უ, resp. на ო, рѣдко на ს, суффиксъ звучитъ какъ უ, съ гласнораздѣломъ иногда — ვუ: ოპლ მდგვრთუქ-გ-უ я *долженъ — говоритъ — уйти*, ოზღღუუ ნდუ-

1) Для შჳ есть и другое объясненіе, предложенное М. Г. Джанашивианъ въ его *Грузинской грамматикѣ* (მ. გ. ჯანაშივიანის ქართული გრამატიკა, ტფილისი 1906, стр. 61), что შჳ — остатокъ глагола შენსა *вспоминать*, resp. *говорить, сказать*.

მეფი-ი იმჱ ისტრეხმჱ — *говоритъ* — *дивовъ*, ღახეჩქჱ-ჳ-ი *во дво-
рещ* — *говоритъ*.

4) Послѣ словъ съ исходомъ на согласные между ними и суффиксомъ *ჱ* вставляется звукъ *ო*, по ассимиляціи съ которымъ суффиксъ *ჱ* иногда перерождается въ *ე* (стр. 0143): *ოკო ქიოი-
ხხეჱთ-ო-ჱ/ე* мы должны — *говоритъ* — *сразитъся*, *ქიმქი გე-
ჩიან-ო-ჱ* отдай — *говоритъ* — *Геріи*, *მე რე შეჯადინო ღო რ-
დეთ რქ-ო-ე?* что это такое, что ты — *говоритъ* — *усталый и
дряблый* (Хр., стр. 59,28), *მეჭო ქიმინტ-ო-ე*, *დუტე მეს-
ოტ-ო-ჱ* какъ только — *говоритъ* — *увидитъ его, голову* — *гово-
ритъ* — *сорветъ ему* (Хр., стр. 63,32).

Этотъ *ო* ничто иное, какъ вызванное къ жизни суффиксомъ *ჱ/ე* эмфатическое окончаніе въ глаголахъ и именахъ, отпадающее въ обыкновенныхъ случаяхъ. Но въ придаточныхъ предложе-
ніяхъ *რქ-ო-ე*, *ქიმინტ-ო-ე* звукъ *ო* можетъ быть остаткомъ
союза *ბო* (§ 149).

Суффиксъ *ჱ*, подобно суффиксу *შო* (стр. 0143) и вопроси-
тельной частицѣ *ო* (§ 103), возвращаетъ къ жизни и согласный
ბ, суффиксъ 3-го лица страд. залога, отпадающій въ обыкно-
венныхъ формахъ: *მეკო я хочу*, *მეკონ-ო-ჱ я хочу* — *говоритъ*,
ჳ რე нѣтъ, *ჳ რენ-ო-ჱ нѣтъ* — *говоритъ*.

При вносныхъ вопросительныхъ предложеніяхъ сначала ста-
вится суффиксъ вноснаго предложенія, а затѣмъ суффиксъ во-
проса *ო*, напр., *ჳ გიღუნ-ო-ო?* или со вставкою *ჳ*: *ჳ გიღუნ-
ჱ-ჳ-ო?* нѣтъ-ли — *говоритъ* — *у тебя?* *მჱ ჳ გიწო-ჱ-ჳ-ო?* не ска-
зал-ли — *говоритъ* — *я тебѣ?* *მეკონ-ჳ-ჱ-ო?* *პრითი-ლი* *მე* —
говоритъ — *сюда?*

Вводныя предложенія.

§ 154. Въ качествѣ вводнаго предложенія употребляется *ჳ
რენ?* *нѣтъ-ли?* *ჳ რდუნ?* *не было-ли?* напр., *სე მისე შეხვ-
დუქუ ბი, რძის ვკითხურქქ* *теперь кого ни встрѣчу, всѣхъ спра-
шиваю* (Хр., стр. 1,19), то же предложеніе съ вводнымъ: *სე მ-*

სვთი — ვა რქნა — შევხვადქვ ნი, სრძის ბკითხუქნი თენერ — не такъ-ли — кого ни встрѣчу, всѣхъ спрашиваю (Хр., стр. 2,27—28), ე ბრძიქ მუში ოხეს, სიღკთი თი გვერი, ვა რდუო, გიოცოთუ ნი, თი სრდგის ბრქელი ხვითოქოვი გვერს ქუუსქუუდუ ნი, ქოძირე *тотъ юноша на своемъ дворе, куда — не было ли — онъ бросилъ ты змью, увидѣлъ, что змя въ томъ мѣсть снесла много драгоценныхъ камней* (Хр., стр. 23,32—34).

§ 155. Отрицание. Въ мингрельскомъ одно отрицание. При отрицательныхъ мѣстоименіяхъ (§ 56) глаголь стоитъ въ положительной формѣ, напр., მუთა ცოფე *ничего не было* (букв. *ничего было nichts war*), მიოთა რე *никого нѣтъ* (букв. *никто есть niemand ist*).

Если глаголь поставитъ съ отрицаніемъ, то мѣстоименія надо взять неопредѣленные (§ 55), напр., მუთუნი ვა ცოფე *ничего не было* (букв. *нѣчто [что-то] не было*), მიოთინი ვა რე *никого нѣтъ* (букв. *нѣкто [кто-то] не есть*).

Дополнение I.

Табу.

§ 156. Есть случаи; когда мингрелецъ не называетъ предметы ихъ собственными именами, а лишь иносказательно.

а) Считается постыднымъ, чтобы супруги называли другъ-друга по имени, въ особенности въ присутствіи постороннихъ, а потому они для наименованія своей половины прибѣгаютъ къ различнымъ кличкамъ, въ родѣ ოლოფე *толма*, что букв. значить *заклинаю тебя глазомъ* (см. *Словарь*), მუთარე *мутарэ* (букв. *ничего нѣтъ*). Что супруги не могутъ называть другъ-друга по имени, выражено и въ загадкѣ: ე მთარე, მთარე: სკაკე-ბაკაკე გიხქებუ დო ვა ცარეგადუ? *что это такое: знаешь, но не можешь сказать?* (имя мужа и жены), см. также Хр., стр. 155,27.

б) Произносить имя вредныхъ животныхъ, птицъ и насекомыхъ, по понятіямъ мингрельца, не слѣдуетъ, не хорошо, ибо

вредъ отъ нихъ можетъ увеличиться. Поэтому для ихъ наименованія прибѣгаютъ къ другимъ названіямъ: α) къ общему (для хищныхъ животныхъ) სსხელ-უშინუ *схъ непроизносимымъ именемъ* или უჭუ-უხსმუში მსჭკამალი *ядущій нежареное и невареное* (ср. Хр., стр. 187, 11) и β) къ частнымъ, примѣнительно къ той или иной чертѣ характера, образу жизни и внѣшнему виду животныхъ, птицъ и насѣкомыхъ, какъ-то: 1) медвѣдя (თუნთი) называютъ ბურღღინს *бормотунъ*, ვორჩუნს *ворчунъ* или უწუნდური *нечистый*, 2) шакала (ტურა) — კვალი-ჭეერი *схъ проклятымъ слѣдомъ* или მოცქვატქვალე *блжающий легко, тайкомъ*, 3) лису (მელა) — მოძვანძვალე *скитающаяся*, 4) змѣю (გვერი) — უხა-ღართამი *схъ черной чохъ* или თუღო გილქსრგალე ნი *что тащится снизу*, 5) мышь (ჭუკი) — კუდელამი *хвостатая* или კიბინ-მოჭკვადილი *схъ выкованными зубами*, 6) муравья (ჯგიჯგიტია) — შუნ-მეტახილი *схъ сломаннымъ горбомъ*, при этомъ добавляють თმ გოღამ ვიშო *за сто горъ!* думая предохранить этимъ шелковицныхъ червей отъ муравьевъ, 7) ворону (კვარია) — ღუღ-უხს *схъ черной головой*, 8) ястреба (ქერი) — უინ-მალე *высоко ходящий*, 9) различныхъ червей (მურტური) — თჭიშიშ მსზიმალი *излѣряющий спину*, თელა *здоровый, живой* или შურღგუმილი *живое существо*, 10) болѣзнь куръ (იყნია) — უსხელე *безыменная*.

Дополненіе II.

Стихосложеніе.

§ 157. Мингрельское стихосложеніе, какъ и грузинское, то-ническо-силабическое, т. е. основано какъ на извѣстной постановкѣ ударенія (§ 7, 166), такъ и на одинаковомъ количествѣ слоговъ въ стихахъ. Долгота и краткость гласныхъ, отчасти присущія мингрельскому (§§ 4, 5), существеннаго значенія въ стихосложеніи не имѣють.

§ 158. Для уравниванія количества слоговъ въ стихахъ мингрельскій языкъ допускаетъ усѣченіе исходныхъ гласныхъ, выбрасываніе ихъ изъ середины словъ или только ослабленіе

въ неслоговой полугласный *ჲ* или, наоборотъ, вставку *ჲ* (иногда и полныхъ гласныхъ) въ середину словъ, и добавленіе его съ конца въ качествѣ слоогообразовательной величины, напр.: 1) ანთ' ბოშისა ვმ. ანთი ბოშისა, თოღუეჲ დოჭუტი ვმ. თოღუეჲ დოჭუტი (*Xp.*, стр. 136,20; 137,80), 2) არეკანიშა დიშ:მეჲსანქქ. რესრ. დიშ:მეჲსანქქ ვმ. დიშ:მიჲსანქქ (*Xp.*, стр. 136,15), 3) ზესხერ' მიფუნც, ხორც' მიცანცაღუ ვმ. ზესხერი მიფუნც, ხორცი მიცანცაღანც (*Xp.*, стр. 159,13), 4) ჩქიმი || გური || სქანი || წქმა რე (ნანს), но სქანი || გური || შხვა წვე || შა რე (ნანს) (*Xp.*, стр. 110,13—14), შერო || ჯგირსე || ნოგო || რეჲ (*Xp.*, стр. 112,23).

§ 159. Какъ видно изъ вышеприведенныхъ примѣровъ, въ цѣляхъ стихосложенія нарушаются извѣстныя намъ морфологическія категоріи, такъ, напр., *დიშ-მი-ჲსანქქ* изъ родительнаго отношенія становится неоформленнымъ отношеніемъ *დიშ-მ-ჲსანქქ*, допускается необыкновенное усьченіе согласныхъ *ნს, ნც* въ исходѣ 3-го лица ед. числа дѣйст. залога, какъ, напр., *მიცანცაღუ* вм. *მიცანცაღანს, მიცანცაღანც*.

Въ этихъ же цѣляхъ допущень, надо полагать, единственныи случай необычнаго въ мингрельскомъ склоненія прилагательнаго-прислѣя, стоящаго передъ опредѣляемымъ (§ 26,а), именно: *მავშაღიაშოთ გოფახირიში ვარდიში მინჯე რღასო კვარია* (*Xp.*, стр. 125,22—23)? *გოფახირიში ვარდიში* вм. *გოფახირი ვარდიში*.

Сюда относится и образованіе дугласныхъ (§ 5), напр., *მეზრო < მაირო: ძირე || მეზრო || ჯგერი || ღლა ნი* (*Xp.*, стр. 175,27).

Есть случаи употребленія словъ въ грузинской формѣ, когда это нужно для рѣимы, напр., г. *სანაკო* (вм. м. *სანიკო*), такъ какъ оно рѣимуетъ съ *წილი ვ' აკო* (*Xp.*, стр. 124,15—16).

§ 160. Несмотря на вышеуказанные способы для установленія одинаковаго количества слоговъ въ стихахъ, въ мингрельскомъ размѣръ стиха часто не выдержанъ.

§ 161. Размѣры стиха бываютъ разные, начиная отъ пяти-сложныхъ и кончая двадцатью и болѣе сложными. Большинство

стихотворений написано 8-сложнымъ размѣромъ, часто встрѣчается и 16-сложный (*Xp.*, пѣсни №№ I, XII, XL). Есть и мѣшанаго размѣра стихотворенія, напр., три первыя строфы пѣсни № XXII написаны 10-сложнымъ размѣромъ, а послѣднія четыре строфы — 8-сложнымъ.

§ 162. Стопы бываютъ двусложныя (2+2) и трехсложныя (2+3). Первыя встрѣчаются въ 16-ти и 8-сложныхъ размѣрахъ, а вторыя въ 10-ти и 5-сложныхъ.

а) Двусложныя стопы:

1) ჰს'ტო || ნე'ფო || ტა'მა || ტა'ნით || ა'თე || ჩქი'მი || გუ'-
რიშ || ჭუ'ს
გუ'რი || წა'უ || ღო'რი || მს'ფუ || მს'ღო || რა'ნსე || ვი'ფუ ||
ჩუ'ს (*Xp.*, стр. 108, 17—18).

2) ძლ'ბი || ჯგო'რი || ვა'რეჟ || მს'რა
ბზნ'თი || მუ'თა || მს'ზა || ღუ'უ (*Xp.*, стр. 114, 7—8).

3) წი'წი || ღა'ღა || კა'მა || წყა'რი —
ბო'მი || მუ'შე || ტა'მა || ნწა'რა (*Xp.*, стр. 113, 17—18).

б) Трехсложныя стопы:

1) მს'ხს || მს'სქანოთ || კი'რიბი || ვა'რდა
ი'რ გა || ჭი'რეზაშ || ტა'ლე || ა'ფარი
მს'ხს || მს'სქანოთ || სს'ნთელი || ვა'რდა
სს'ტიშ || წო'ხელე || რ'ნდლე || ღა'ფარი (*Xp.*, пѣсня № XXII).

2) ჰს'ზა || ნა'ღია
ღუ'მა || სო'რღია?
— რ'ნი || რუ'სია (*Xp.*, пѣсня № VI).

§ 163. Рима почти всегда присуща мингрельскимъ стихамъ, во всей *Хрестоматии* лишь одно стихотворение (№ XVIII) бѣлыми стихами. Стихи римаются между собою различно: 1) сплошная однообразная рима черезъ всю строфу (въ строчкѣ отъ 2-хъ до 8 стиховъ) аааа (пѣсня № I), иногда черезъ все стихотворение (№№ XXXVII, XL), 2) не римаются лишь одинъ второй стихъ абаа (*Xp.*, стр. 115, 23—26), 3) не римаются лишь одинъ третій стихъ ааба (*Xp.*, стр. 110, 5—8) или аабаса (№ XLVII)

или аааба+ааба (Хр., стр. 125,3—11), 4) принимает второй стихъ съ четвертымъ ассв (Хр., стр. 109,23—26; 110,9—12) или ассвдд (Хр., стр. 115,9—14; 134,15—20), 5) первый стихъ принимает со вторымъ, третій съ четвертымъ аабв (пѣсня № V), 6) первый — съ третьимъ, второй — съ четвертымъ абаб (№ XXXV, XLII) или абабаб (Хр., стр. 169,21—26) и другія, какъ аба, баа, абаса, абса, абсдеа.

Большинство стихотвореній представляет собою смѣсь изъ этихъ различныхъ видовъ рѣмы, напр. пѣсня № IV состоитъ изъ ассв+ааба, № LI изъ абаб, ассв, аабв, ааба, аааа.

§ 164. Въ мпигрельскихъ стихотвореніяхъ весьма распространены параллелизмы: первая половина строфы по содержанию не имѣетъ ничего общаго, никакой генетической связи со второю половиною, а лишь принимаетъ съ ней, напр.:

- 1) წიწილას და კამაწყასი —
ბაში, მუქე გამანწყასი?
*Цытленокъ и бульонъ —
Юноша, почему ты меня огорчилъ?*
- 2) მელე ენგირი, მალე სკურას —
დაკალარე, მესე მუნა?
*На той сторонѣ — Ингуръ, а на этой — Скурча —
Я тебя обманулъ (-ла), что ты мнѣ дашь?*
- 3) ირი სუხელი დავთასი და
გა მითასე რხბაღე —
მე ჩქამი რსური გიძირენ და
მე ქორთული ტომარე.
*Я поставял всякаго рода овощи,
Но не ставял (никогда) луговой мяты —
Посмотришь на мою жену,
Она точно грузинскій мшиокъ.*

§ 165. Также много аллитерирующихъ и рѣмующихъ сложныхъ образованій (§ 130,b), не имѣющихъ смысла, особенно

въ первой своей составной части, напр., აკაკე-ბაკაკე, ლას-მასლს, ქუქსი-მუქქსი (Хр., стр. 184,27; 188,10; 133,12).

Дополнение III.

§ 166. Къ § 7 (объ удареніи) необходимо сдѣлать слѣдующія дополненія—

а) Удвоенные, resp. долгіе гласные (§ 5,с) всегда имѣютъ на себѣ удареніе (на первомъ изъ удвоенныхъ звуковъ), сколько бы слоговъ въ словѣ ни было, и какое бы мѣсто удвоенные гласные ни занимали. Когда удвоенные гласные стоятъ на концѣ слова, удареніе все-таки падаетъ на второй съ конца гласный звукъ, въ виду прерывистой долготы удвоенныхъ гласныхъ, такъ что первый слогъ съ конца и въ данномъ случаѣ, какъ вообще въ мингрельскомъ, остается безъ ударенія, напр., ამბეე (ამბე), но ამბე *вѣсть*, ნათქეე (ნათქე), но ნათქე *родственниковъ*.

б) Сложные предлоги въ глаголахъ (§ 120,б) удерживаютъ свое удареніе рядомъ съ удареніемъ на глаголѣ, напр., მ'ლს-ლ'ლს *уносить, отнимать*, но передъ глаголами съ гласными въ началѣ они, теряя свой послѣдній гласный, теряютъ и свое удареніе, не перетягивая на себя и ударенія съ глагола, какъ это бываетъ при простыхъ предлогахъ (§ 7,а), напр., გ'ლს-ჟ'ლს (<გ'ლს-ჟ'ლს) *ходить туда-сюда*.

ХРЕСТОМАТІЯ МИНГРЕЛЬСЬКАГО ЯЗЫКА.

А. Сенакскій говоръ.

а) Разговоры.

— გამარჯობა საქანი ჯგირი, კვიმა!

— ღორღნთქ გოგომოძგვას, ჩქიმა პატონი!

— ათე სოფერს მუ ჯოხონ?

— სენაკი.

— მუდა ვერსი რე თაურე ზუგიდიშა?

5

— ჟარნეხიღოართი.

— მუთი შილეზე ზუგიდიშა ულა?

— ცხენით, მარა უჯგუში რე ფაიტონითი ვარდა დერეჟანითი.

— მუ ღირე თქმასი?

— დერეჟანითი მიდაზოჯუენ'თი და, აღირეაფუ ართი მანათი, 10 ფაიტონითი ყირი.

— მუჭომი მოსავალი 'ო'რდუ წი თაქინე?

— გვარინანი, პატონი, ხოლო ჭიჭეთ ყურძენი დომიჭვეს დიოდე ჩხურუქუ დო უკული სინხექ'ი'.

— თქვანიურე მუჭომი მოსავალი რდუ? რაგადანა, ყურძენს წი 15 ჯგირი პიჯი ულუდუა.

— ნამდვილი რე. ღვინქი ბრელქ იყუუ, მარა ჭკიდიქ (ჭკიდიქი) მისუსტეს. მა თიშენ მოლაგრთი სიმიდი ოკო იპიდეე (ქომიციდირუდუ-კო). ასე მისუ შევხვადუქუ ნი, არძას ვკითხურენქ, სო უეფაშო გომიჩამუ-მასქი სიმიდი, დო არძაქ ზუგიდიშა მიმოწურუ. თქვა მუს იტყუთი? 20

— მართალი უთქუალან. ზუგდიდისი¹ თქვა ქემერთითი¹ უხარ-
დიაშ დო ჩქიმიშენი ქუეწით: თიქი მოღმობქე-შო, დო თინა ირ-
ფელს ქემეცხვარებუ.

— დიდი მადლობელი ვორქე.

5 — მუშენი იშქიდანქ, სქანი ჭირი:

— ვე დევგვიანენქ, თე წუთის მიდ¹ ვ¹ ურქი. მშვიდობით ზოჯუნ¹-
დათი, პატონი!

В. Самурзакано-зугдидскій говоръ.

а) Разговоры.

— გამარჯება (გომომოდება) სქანი ჯგირი, ჯიმა!

10 — ღორბნთქ გოგომომოდება (გოგომომოდებას) ჩქიმი პატენი (პა-
ტენი).

— თე სოფელც მუ ჯონო?

— სუნაკი.

— მუზემა ვერსი რე თა¹ წ¹ ურქე (თა¹ ურქე) ზუგდიდისა?

— უარხეიღოართი.

15 — მუთე შიილეზე ზუგდიდისა ულა?

— ფაიტონითე, ვარდა დერეჟანიითე.

— მუ ღერე თეიშხე?

— ფაიტონითე მიდაზოჯუნთე და, აღერეაფუჟი ჟირი მანათი, დე-
რეჟანიითე ართი.

20 — მუჭომი მენაწი რა¹ რდე წე თაქე?

— ვვარინი, პატენი, სოლო ჭიჭეთ წურქენი მოჭე დო ჩხე-
რქე დო უკული სინჩხექე.

— თქვანიწურქე¹ მუჭომი მენაწი რდე? რაგადანა, წურქენს წე
ჯგობი პიჭი ულუდა.

25 — ნანდული რე. დვინქე ბრელქე მოართე, მარა ჭკვიდქ ჭ. პექ
იწუუ (ნარკებო იწუუ, მისუსტეს). მა თაქი თიშენი მოფრთი ლაზუტი
(ლაიტი, ლატი) ქომიწიდირუდუგო ნი. ასე მისეთი, ვა რენო, შევხვა-
რქე ნი, არძას ბკითხურენქ, სო უმოსი ეფას გემინამე-მაქე ლაზუტი,
არძაქ ზუგდიდისა მოწურუუ. თქვა მუს იტუუთე?

— მართალი უთქუალან (ურაგადუნა). ზუგდიც თქვა ქემერთითე

უჩარღიაშ დო ჩქიმიშენი ქუეწით: თიქ მოღმოჩქე-შო (მუმო-
ჩქე-შო), დო თინა ირიფელცე (ირიფელის) ქემეგესვარებუნა.

— დიდი მარდობელი ვორქე.

— მუშენი იშქიდანთე, თქვანი ჭირი!

— ვე დებგვიანუანქ! ასე ხოლო მიღვუერქე. შედებით ზო- 5
ვებდათე, ზატენი!

A. b) Сказни.

I.

ეშმაკიშ, მარამირს კინი ეშმაკი მიდეკანს.

ჟირი ღარბი კოჩი ორდუ. ჟირხოლოსუ ართიანიში მასლე ქე-
მოლისქეჲ წუნდუ, ირი კოჩი ჯგირო ორდუ დო თი ღარბი კოჩი
(კათას) კოჩი ვა დებუდენდუ. დორონს ოვერდუდეს: „ჩქინი სქუალეფქე,
დორონთა, მუთუნი სინდიდრქეშ მიშეკლასუ ნი“. 10

ვითოჟირწანერო გინირთესუ ნი ბოშეფქე, ჭიჭე სარწუმალო ქე-
უციდეს მუმალეფქე თინეფს სავაჭროთი. თიჯგურას მოცადინექ იციის,
წანამოწანას ჯგირი დუქანი გოგუმასწუის. უკული თეში გეკეთეს,
მუდა მილიონიში მინჯეთ გინირთეს, ათე ზოშეფქე ეთემ გინირთეს,
გრანტიფეშა ჰარასოდეთი გილალეკეს. დიდი პრიკაშიკეთი წუნდეს, 15
ჰარასოდეში კაპიტანეთი დო მუში კეთილეთი.

ართიშა კამპანია გააკეთესუ დო ბრელი კათა დამატეჲეს. დიდი
მოჩენქე იცუე. ბოლო დროს ათე ართი აფხანაკიქი მაჟირა აფხანაკის
უწუე:

— ეშმაკი აკეთენსო კოსუ დო დორონთი? 20

— მუსიე მირაგადუქე ნი?—უწუე მაჟირა აფხანაკიქი,—დორონ-
თიშ კეთებული კოჩი მიქ გეკონ? მუმას-სქინი დო მუმას-ჩქიმი ირო
დორონს ოვერდუდუ, მარა იხეთი ირო სსწელი რდუ. მას შურო დღას
ვა მებეწებუ, დორონთი ქაკეთენდასუ ნი.

— სი ტურას რაგადანქი, —დურთინუ აფხანაკიქი სიტყვა, — 25
დორონთიშ კეთებული იცი, ვარა ეშმაკიშ კეთებული კოჩი მიქ გე-
კონ?

— ჯიმა, მუსიე მირაგადუქი ნი?—კინი დურთინუ ეშმაკიშოთ
რაგადანდუ ნი, თიქ,—სი ვა ნორღვე ტეჲა!

— მა ჭკუათ ქომიღუ, ღორონთით ქომიჩქუ. სი მუდგენი შესა
ჭკუას რეჟი, ეშმაკის უჯერქი სი,—ღუურთინუე ღორონთიშოთ რა-
გადანსუ სი.

უგული უწუე ეშმაკიშოთ რაგადანდუ სი თიქ:

5 — მა ღო სი ნირზი გავაკეთათ. მა ღო სი ირიფელი საფხანაკო
მიღუნა. ღორონთი კოს ქაკეთენსი და, თუ საფხანაკო მუთი ქოარე
ქონება სი, სი ქოგიღუდას; ეშმაკი ქაკეთენსუ და, მა ქომიღუდას.

ითამამუ ღორონთიშოთ რაგადანდუ სი თიქ:

— ჯგირი ორდას, თემ ბლოლათი!

10 გააკეთეს პირობეფი, დოჭარეს, მანგარო შეამოწმეს. პანახო-
დითი გუუტეს შორის ქალაქეფიშ იშაგორილი კონეფი ოკითხეთ:
ეშმაკი აკეთენს კოსუ დო ღორონთი?

იკილეს ართი ქალაქის. ართი ძალამი რჩინუ კოხი ქომიჩქეს.
იფირქეს: «ა, ჭკუა უღუ ნდა, ათეს აღვენუე, ათე რჩინუ კოს». კითხეს:

15 — ბაბუ, სქანდა ოკითხუ მიღუნა.

— მუ გიღუნა, პატონი, ჩქიმიჯგურა საწყალიშა?—უწუე რჩი-
ნუქუ თინეფიშ იშაგორილი კონეფს.

— ვარუ, ჩქი რკითხესთუ დო მართალი ქომიწით, მურქუ ვა წა-
გირთასუ სი.

20 — მუსიე, პატონი, კითხულენთი სი ჩქიმიჯგურა საწყარს?

— ღორონთი აკეთენსო კოსუ დო ეშმაკი?—კითხეს.

— პატონი, სამაგალითოს მირაგადუთ. ღორონთიშ კეთებული
მიქ გეგონ? ჟირომი უარსეხიწანერი კოხი ვორექ, ირო ღორონს
ვონეწუქუ, დღას ჩქიმი საშვერქ ვე ეწუე, ირო საწყალი ვორექ. აძღა
25 ღურაქუ ხოლო გაჭირდუ; ვა არწყექო, მუჭომი საძაგელი რჩინუ ვო-
რექი სი? ღორონთი კოს ქაკეთენდასუ სი, საშვერქ მუშენი ვე ეწუე?
ჩქიმოლი ვართი ჩილი ოცოფირუე, ვართი სქუა, ათეჯგურა საძაგელი
წვალბური ვორექ.

ათენა იშაგორილი კათაქ დიიჭარეს, გასაკვირეთი გუუგვირდეს,
30 ძალამი საწყინოთ დასქიდეს. ხოლო სუმი ქალაქეფიშ ოკო იკილე-
სგო სი. სუმხოლოშა იკილეს. მუჭო ათაქინე დოხვადუ სი, ეთეშინე
სუმხოლო ქალაქის ქოდოხვადუ რჩინუ კონიქ. ხოლო უარესი გაჭი-
რება ოძირუ, კითხესუ სი. დიდი შიიწუხეს თუ იშაგორილი კონეფიქუ.

ირა შხვადოშხვა ფერი უღუდუ, ირა თი ართი რჩინუ კაჩი რდუ-
თინეს ურგადუდუ ნი, თინა ხანდული ეშმაკი რდუ.

იშგორილი კაჩეფუქუ გაციმიძიის, მალართესუ დო კინი მუნი-
ფიში ქალაქისა ქომართეს აჲ მონირსე აფხანაკეფიშა. დორონთიშოთ
რგადანდუ ნი, თი აფხანაკიქ წაგებურქ იყუუ დო ენა ქოგუმუეცხადეს 5
ეირსოლო აფხანაკებს. თი წაგებულდ აფხანაკიქ ხოლო დორონს შე-
გერდუ: „მადლობა დორონს, დორონთიშ სხელიშა წავაგენდი ნი, ვა
მიჩქედუ. ასე მადლობა დორონს!“

ათე მაყირა აფხანაკიქ ძიცა ქიდიიტყუ:

— მა ვა გიწიო, სი ჭკუა ვა გიღუ-მაქი ნი? სი მუშენი ვე ეჩინი, 10
მუმა-სქანს დო მუმა-ჩქიმი ირა დორონს ოხვეწუდუ ნი, შქირენული
გიდექესუ ნი, კუჩხის ჩაფულა ვა მასუდესუ დო ირა გაჭირებული
რდესუ ნი? ასე მუ ოკო რდოლე? ტანს ოკო გომეკოწყე, ჩქიმი თორქი
ოკო ვა რძირასუ ნი.

დიდებული კათაქ შეეხვეწეს:

— მიკოქუნალი ქუეღუდასუ დო ჭიჭე მუთუნი ქანჩქი. 15

— ჭა: მუსიე მირაგადუთი? — უწუუ ეშმაკიშოთ მორაგადექუ: —
ინა ვარ, შური მეყუსსუ ნი, თინახოლო მოკა რე, თინახოლო მა ვა
ვოყუნუე ოკო, ეფერი მიხეხი უღუ. მალას მომაშორითი, ვარა ოკო
დოზილე. 20

უგული მიდექონეს შიშველო. მუთუ უჩაშეფი ქოორდუ ნი, არძა
ეშმაკიშოთ მორაგადეში ჯამაგირიში კაჩი რდუ. იშ უნებულებაქ ვა
აქიმინეს.

გეგინახლე დო მიდართ წაგებული აფხანაკიქ. ართი ჯვეში ფი-
ლეკა, ჭიჭელობას აკეთესუ ნი, ზღვაზის ქვიშას მითონთხორილი ქო- 25
ძირუ. ათენა ქოგათხორე, გეოცოთუ, წყარს გეოცოთუ, სოლეგიდგა
წყარქ მოთილე.

„მადლობა დორონს! — თქუე თიქ — იშენთი გოჯოგერი ვორექ,
დორონთიშ სხელიშა ოკო მებდისე“. დეეწარე პიჯვარი, დინახლე 30
ქოდგნიჯირე ფილეკასუ დო ქოდლეურუ.

ფილეკა ზღვაქ სოგიდინი მიდელე, ვართი წყარს დინურთუმე,
ვართი დინაფერე. ართი არდილს ტყა ქოორე ზღვაზის, დიდი ჯალეფი
ქოჩანს. ათაქინე გუაკურცხინუ. დორონს შეეხვეწუ: „მებდინი ნი, მიჩ-
ქედუ; სო რე მუელალექი ნი!“ იკიილე ხმელელიშა. მიოჯინე ნი, ჯას

თოფური გილმასწენს. ჭიჭე ოჭკომუ. კიიჯინუ ნი, ცუდე ქოძირუ. კოჩიშ ნარინჯის ვა გვ. დიისურუ ნი, ბუნხარიშა მითილუ. ეშმაკეექ ქომორთეს, მუნეფიშ მოქმედებაში ჩიება ქოდაატეეს. ართიქ თქუუ, წასკე-ბაფუ ნი, თი ეშმაკიქ:

- 5 „ართი დორონთიში მახეწარი კოჩი დოვლუბი. მუთი ქუუდუდუ ნი, ჩქიმოთ რაგადანდუ ნი, თი კოს ქუვოშინბაფუ. ათე კოსუთი შე-ვაგონი: «მაჟირა ქალაქის ოკო ვიდეუ», ეეჩემუ, შქვითი ჰარხოდი დო-ხარგუუ. დიდი ზღვაშა მიშეკელუ ნი, ირიფელი დომწეფი დო თი კო-ჩითი დობლუბი. ასე თი შქვიდელი ზღვაში ქვინს ქოძუ, იში დღას
- 10 ზღვას ქიგელუდუ“.

მაჟირაქ თქუუ: „მა სოლო უჯგუში ფქიმიანი, ართი ხენწიფე რდუ, ართი ცირასქუა ცუნდუ, თის გური გეგეშული დო ქუაში თუდო დოვ-ფული ეზოს. ასე თი ძღაბი დურუ. თიში წამალი ქიყანას მუთუნი ვე ეცუაფუ, თი გური ვა ითილესუ და ვარა“.

- 15 ათე სწყალი კოჩი შიშიში დურელი ათაქ მითოცანცლანს, ენა ირიფელი ქიგეკონუ. დორონთქ ოჭუმარა გუუთანუუ. დორონს შე-ეხვეწუ, ჰიჯვარი დეეწერუ. მიდართუ ნი, სოფელი ქოძირუ. შვიშველი რდუ, სამოწყალთ მიკააქვიჯი ქიითხუუ. იდუ, იდუ დო თი სხენწი-ფოშა ქიმერთუ, სოდეთი ხენწიფეში ცირასქუა დურედუ. კითხეს:

- 20 — მუ კოჩი რექი?

— მა ვორექ ექიმი, — უწუუ თიქ.

— აბა ხენწიფეში ცირა თეჯგურა გაჭირებული რე.

— დორონთიშ შემწეობით თიჯგურა ბრელი მისქილიდუაფუ, —

უწუუ თიქ.

- 25 ხენწიფეს ქემუელს ათეში ნარაგადუ სიტუვა. ხენწიფექ განარე-ბით ქიიჯანუუ:

— თეჯგურა გისქილიდუაფუნო?

— ბრელი მისქილიდუაფუ, დორონთქ ქოშემეწუუ და. ართი ეჩი-დოვითი კოჩი ქომიშიი.

- 30 ქომუნუნეს. ათე დიდი ქუა გომნართინეს; თე ძღაბიშ გური ქუას მდთოძუდუ ნი, ქოძირუ, გიგვთილუ დო მოლქედუ. დოლასირუ დო ქოჩუ, ძღაბიქ დოსქიდუ. ხენწიფექ ძღაბის კითხუ:

— ა, სქუა, სქანი მაკეთებელი დორონთქ ქომორთუ, მუ ვაჩუ-ქათი?

— მუთი სქანი ნება რდასუ ნი,— უწუე ცირაქ.

— ახა თეში უჯგუში კოჩი ვა მაშინა. სინჯათ გამნუფაშქვათი.

გვირგვინი ქიგოუდგეს ხენწიფეში ცირაშა დო ხენწიფეთ ქოდად-
გინეს.

ეშმაკიქ მიოცოთუ, მარა ღორონთქ ვა აცოთუ მუში მოხეწარნი 5
კოჩი; ეშმაკიქ მანკებაფუ ნი, თინა ეშმაკიქ უკული გვალას მიოცოთუ.

II.

შაშა დო დიაკონი.

ქოცოთუ ართი ღალიერი კოჩი, ნამუსით ნოდვე სუმი სჯიში
ეგუშა ფარა. თის ცუნდუ სუმი სქუა. ათე სუმი სქუალეფიშე ქალარდი
ნამუთინს ვა უჩქედუ. ართიშას მუშაქ აკოკათუ სქუალეფი დო უწუ თი-
ნეფს:

10

— სქუალეფი, მა ღალიერი კოჩი ვორექუ დო შხვათ თენერო მი-
ჯინე. ჩქიმო ონჯლორე ლე, ართის ვარა ვა გინქდას ჭარუა დო კით-
ხირი ნი. ართიდოართიქ გინოდვი დუდი დო ქიდიგურე ქალარდი.

მუჭოთი ქიგეგონეს თენა სქუალენქ ნი, სუმიხოლოქ მინდომეს
ოგურაფუშა ულა. მარა მუშაქ ვა გუტუ სუმიხოლო სქუა ართო. თი- 15
მიწკემა უნხაში სქუაქ გიწუდუ მუმას ართი სჯი ფარა დო მიდართუ
ოგურაფუშა. შარას ქაუხვადუ შაშაქ.

— გამარჯუბა, სქუა, სქანი! სოშა რე მეურქე ნი?— კითხუ შაშაქ.

— მა მეურქე ქალარდიში ოგურაფუშა დო მით დემოგურუნსუ ნი,
ათე სჯი ფარას ქუფანუქენქ.— უწუ ღალიერიში სქუაქ. შაშაქ უწუ: 20

— მა ქომუნი თე ფარეფი დო ქალარდის მა ქიდგოგურუნქ.

ქიდაცუნე მეშარექ შაშას, ქიმეხუ ფარეფი დო მიდაცუნუ მუში თიშა.
შაშაქ ქიგეუტუ მეშარეს ქალარდიში გურაფა, მარა ქაჩინე, მუჭოთი ის
ქალარდი ვა დგურედე ნი, დო ჭიჭე ხანიში უკული მუში თიშა გუგუტუ
უკულინეშე მიდართუ ოგურაფუშა ოშქარი ვიმაქ. შარას ქაუხვადუ კინი 25
თი შაშაქ:

— გამარჯუბა, სოიშახ სქანი შარა?— კითხუ შაშაქ.

— მა მოკო ქალარდიში გურაფა დო მეშილუ ართი სჯი ფარა;
მით ქედგოგურუნსუ ნი, ათე ფარეს ქიმეხხანქ.— უწუ მეშარექ.

— ქომუნი მა ფარეფი, მოლა ჩქიმიწკემა დო ქალარდის მა ქდე-
გოგურუნქ, — უწუ ვაჰაქე დო მიდეჯუბუ წუდეშა.

ვაჰაქ ქიგეუტუე გურაფა, ოგურუ ართი ხანს, მარა ვართი თე ჯი-
მასუ დაგურუ ქალარდიქ. ჭიჭე ხანიში უკული ფარა ქიდატებაფუ დო
5 გურუტუ წუდეშა. დახოლოს უკულაში ჯიმაქ გეგინუღუ მუმას მასუმს
საკი ფარა. — „ეკეპ ჩქიმი ბედი ორდას ჭარუა დო კითხირიში დოგუ-
რეაფა“, თქუ დო გინილუ წუდეშე.

შარას თესით ქაუხეაღუ კინ თი ვაჰაქ. ვაჰაქ ქომირუ საკამი კოჩი
ნი, ახილუ: «ფარამი ოკო რდას თე საკი», იფირქე. საკიში ხილლით
10 ვაჰას გამარჯებაში რაგადიქ ქაშაჭუო რდუ დო კითხუ მეშარეს:

— მუ ორე საკით მეგიღუ ნი?

— ფარა, — უწუ მეშარექ.

— ფარა! მიშა?

— თიშა, მით ქალარდის დემოგურუნსუ ნი, — უწუ მეშარექ.

15 — ძალამი ჯგირი, ქომუნი ფარა მა დო ქალარდიში გურაფა ჩქიმი
საქმე რე, — უწუ ვაჰაქ.

მეშარექ დუუჯერ, ქიმიჩე ფარა დო უირინხოლოქ მიდართეს ვა-
ჰაში თიშა. ვაჰაქ ქდეგურუ ეს ქალარდი დო ქიდეკინუ დიაკონო. არ-
თიშახ ნოწირენს ვაჰაქ მოლასქვეუ ოხვამეშე დიაკონი წუდეშა დო უწუ:

20 — დახხირი აკომირზი ფერი, ნამდა თაქი მატუბანდასუ ნი.

დიაკონქ მოლართუ წუდეშა, დასქუე ფირქი მუნერო ოკო ორზუკო
თიქ თინერი დახხირი, ნამდა ვაჰას ოხვამეს ქემუტუბუკო ნი. მოლართუ
დო ვაჰას მუთი ნადგემობა ქუულუღუ ნი, არძას ართო დახხირი ქე-
მუუნტუ. ოხვამე შორს ვა რდუ. მიოჯინუ ვაჰაქე ნი, ქომირუ მუში მა-
25 ხორობას ონტუღუ ნი. ვაჰაქ რულაით ქემოართუ წუდეშა დო იკითხუ
მუნერო გორჩქინდუ დახხირქე ნი. დიაკონქ უწუუ:

— მონძვარი, გურს მუშენი რე მინუნანთუ ნი? თქვა მიწით და-
ხხირი აკომირზი ფერი, ნამდა ოხვამეს მატუბანდასიე. მა გავიგონითუ
დო დახხირი აკოგორზით.

30 ვაჰაქ გეწაღუ, გამათხოზუ დიაკონს ოწყვილარო, მარა დიაკონქ
ინტუ. ჭიჭე ხანქ მუკიღუ ნი, ვაჰაქე დო დიაკონქ კინი შერიგესუ დო
ო რდეს ართო. ართიშახ დიაკონს უწუ ვაჰაქ:

— მიდარაქი სოჯუფი ღაღუმა დო წყარი ქოჩი, წოხოლეუნი კუჩ-
ხეფი ვა დიმოლანუ ნი, თეში.

— დიაკონქ მიდარაჲე ხოჯეფი ღალღჲს, წოხოღენი კუჩხეფი ქათაკვათო, ხოჯეფს დუდი წყარიჲს ქიდუნუხანუ დო დუეძახე ჰაჰას:

— ხოჯეფქ წყარი ვა შვეს დო ქემორთი.

ჰაჰას ექ გუუჲვირდღ დო რულა-რულათ ქიმერთო ხოჯეფიჲს. მიოჯინუ ნი, ქოძირუ ხოჯეფი კუჩხეფიკვათილო ღალღჲს ქიდუნობდღეს, მუერთო ჰაჰას გურქ, მარა მუ ოკო ქიმინუკო? გინოჭყვიდღ ჰაჰაქ დიაკონიში ნოფულო ცვილუა დო დუუჭუუ დარაჲუა. დიაკონქ ქემორთუ, მუჭოთი ჰაჰა თის უდარაჲუ ნი. მოლართო დო მუში ონჯირუს თხოლოთ ეფჲს გუდა ქიგილადუ. მუქ გუდას უკახლე ქუმკაათულუ. ჰაჰაქ შქასერს ქიმერთო დიაკონიში ოცვილღჲს. ჰაჰას გუდა დიაკონი უჩქედღ 10 დო მუთ შუელებუდუ ნი, არგუნი მიიჩქუ დო გუდას ქიგიაშქუ. გუდაქ გოხორცქე დო თხოლოქ ირიფელამო მოწიკუ ჰაჰა. დიაკონს ძიცაქ ვა მაკენინუ, გაგიმირულუ დო ინტე მუში თიჲს.

III.

ჯორი დო როკაში.

რდღ ართი ზვალახე რჩინუ კოჩი. ცუნდღ თის ართი ტიტქ ქომოლისქუა. მუმას ოკორდღ, სქუას მუთუნი ხელობა ქედანგურუკო ნი. ქი- 15 კილეხუნუ ხუსე დო მიდეცუნუ ქალაქიჲს. შარას ქაუხვადღ მალწყარქ. წყარს მინმიშე ნი, რჩინ კოს დანჩარქალუ დო «ატუა» დიძახე. ათე დროს მაჲირა ძგამა ართი კოჩქ ეკილუ დო უწუ:

— მა ვორექ «ატუ», მუს მიძახექ? რჩინ კოჩიქ უწუ:

— მა სი ვა გიძახდი, დუმანარქალუ დო «ატუ» თიშენი დიიბძახი. 20

— ბალანა სო მერცუნს?—კითხე ატუქ რჩინ კოს.

— მოკო მუთუნი ხელუას მეფხე, —უწუ რჩინ კოჩიქ.

— აბა, მა ქომუჩი დო ხელუას მა ქედვოგურუანქ; ართი წანაქ მუკილასე ნი, ქემორთი დო სქანი სქუა. ქიიჩინა და, მიდეცონი, —უწუ ატუქ. 25

— ჯგირი, —უწუ რჩინ კოჩიქ, —მარა სი სო რძირენქ?

— მუყანსით მინმიშე ათე წყარსენი, დიიბძახი «ატუ», დო მა გობჩქინდექ, —უწუ ატუქ.

რჩინ კოჩიქ სქუა ატუს ქედუტუ დო მუქ დიირთო ცუდჲს. მუყან-

სით ართი წანაქ მეგილე ნი, რჩინ კოჩქ მიდართუ სქუაშა. შარას ქაუ-
ხვადუ დედიბიქუ დო კითხუ:

— სო მეურქ, ბადიდი?

— სქუა პუნს ხელუასუ დო თიშა მეურქ; დროქ მიგილე დო ოკო
5 მოლეპონე, ქიფინი და,—უწუ ბადიდიქ. დედიბიქ უწუ:

— სქანი სქუა თინა იცი, ნამუთი სქანი ცუდეშა მინუღას ხვალე ეკი-
ხვენუათუ ართი განიშე უებურსიე.

ბადიდიქ მარდობა უწუ დო მიდართუ მუში შარაშა. წყარში მინუ-
ღას დიდახუ «ატუ», დო ატუქ თექინე გორჩქინდუ. იქ ბადიდი სქუაშა
10 მიდეცონუ დო უწუ:

— აბა, ქინინი სქანი სქუა.

ბადიდიქ გიიჯინუ, მარა მუში სქუა ვა ძირუ. ქოძირუ მიგდენი დიდი
ოშუმეშაში კოჩი ხვალე ქეკონუ უებურსუ ნი. მუში სქუაშა მუთა უგვდუ,
მარა ოსურში ნარაგადით ბადიდიქ ქიმერთუ, ქუმოკილე ოშუმეშაში

15 კოს ხე დო უწუ ატუს:

— ათენა რე ჩქამი სქუა.

ატუს გუუგვირდუ ექ, მარა მუ ოკო ქიმინჯო? დო ქიმეჩუ ბადი-
დის მუში სქუა. ბადიდიქ მოლეცონუ მუში სქუა დო მოღართუ ცუდეშა.
ჭე მოღართუ ნი, ბადიდიქ კინაჯინუ უკახალე დო ქოძირუ ოშუმეშაში
20 კოჩიში მანგიერო ქიგეცუნდუ მუში სქუა, ჭიჭე ბოში. ათე ბოშიქ უწუ
მუმას:

— შა ჯორო გინიბრთუქ, ბაბა, მიღამიწონი ქალაქიშა, გაგმოფნი
დო ჯგირი ფასის მეჩანას; შა ექ კონი ბოშო გინიბრთუქ დო სქანდა
ქუმურქ.

25 — ჯგირი,—უწუ მუმაქ.

ბოშიქ გინირთუ ჯორო. ბადიდიქ მიდეცონუ ჯორი ქალაქიშა დო
გაგმოჩუ. ჯორიში მაციდე ორდუ ატუ. ატუქ ჯორს ქიგედოხოდუ,
მუუნჭე მოხამუზი დო მუჭოთ შეალებუ ნი, თეში ქარულუ. ჯორქ
ატუ ქინინუ, ვა უჩქედუ მუ ქიმინჯო ნი: გინირთუკო ბოშო ნი, ვა გუ-
30 ტენდუ, ჯორო ორდუკო ნი, წვალებას იციდე ირო. ჯორქ გინირთუ
მუმულო, ქაშაფურინუ ჯაშა დო ციონი დჭყუ. ატუქ ქირო გინირთუ
დო მუმულე ოჭოფუ. მუმულექ ჩხომო გინირთუ დო წყარს ქიდუნას-
ხაპუ, ატუქ ანკეტო გინირთუ დო ჩხომს ლაყურშის ქიიშარლუ. ჩხომქ
ლეშო გინირთუ, ატუქ ძაფო გინირთუ დო ლეშიში ყურწის ქიიშარლუ.

თიმწკელა ლეშიქ დახხირს ქიმშაღე დო ძაფიქ დახხირს ქიმთიჭუ. ლე-
შიქ კინიღე, გინირთუ ბოშო დო ინტე მუმასა.

IV.

სქვამი ჩხომი.

რღე ართი ჩჩინ კოჩი. თის წუნდუ ართი სქუა მენხომე. ართიშას
მენხომექ მიდართუ ჩხომიში ოჭოფუშა; გილართუ ბრელი, მარა ჩხომქ
ვა აჭოფუე. ბოლოს ოჭოფუე ართი ჭიჭე, მარა ძალამი სქვამი ჩხომი. 5
მენხომეს შეეცოდუ ე ჩხომქ დო ქიდნახუნუ წყარს კოჩი. წუღეშა ქე-
მორთუ ნი, მუმაქ კითხუ:

— ჩხომი ვა გიჭოფუნიავო? სქუაქ უწუ;

— ართი ჩხომი ოფოფოფი, მარა ძალამი სქვამი რღე, შეეცოდუ
დო კოჩი გუტევა. 10

მუმაქ გოლახუ სქუა დო გეგნალოთ წუღეშე დო უწუ:

— მუშენი მიწოთი დორონთიში ჭყოლოფუა?

მენხომექ მიდართუ. შარას ქახუხვადუ ხარაზიქ დო იდეს, მიდარ-
თეს წორო. ენეფს ქახუხვადუ მეწამალექ. მენხომექ, ხარაზიქ დო მეწა-
მალექ დეემოჯგირეს ართიანსუ დო შიჯი ქიმეჩეს ართი-მაჟირას, მუთი 15
იშუანი მუშ-მუში ხელუათუ ნი, ართი-მაჟირაწკემა შქაშა გიართანი.
ათე დროს ართი მაფას წუნდუ ოსურისქუა ლეხი. მაფაქ ბრელი ეცადუ,
მარა სქუაშა მუთაქ მაწვარინ. უკუღინეშე მაფაქ გამაცხადუ: „მით და-
ასქილიდუანს ჩქიმი ოსურისქუასუ ნი, თის ჩქიმი ოსურისქუას ჩილო
ქეკუხუნუანქ“. 20

მეწამალექ მიდართუ მაფაში სქუაში ოწამალუშა. მუჟანსით ქე-
მორთუ მაფაშა ნი, მეწამალექ გოლასირუ ლეკური, ლეხის დუს ქიგიო-
დირთუ სეს ლეკური უკინებუდუ ნი, დო თეში თქუ: „გვერმაში, მა გი-
ზოჯუნქ ლეხის დეთხუე, ვარა დუს მერკვათუნქ“. 25

გვერმაშიქ ეშეელუ ლეხიში ქვარაშე დო გიმიღუ გალე. მაფაში 25
ოსურისქუაქ დოსქიდუ დო მაფაქ ქიმეჩუ თინა მეწამალეს ჩილო. მეწა-
მალექ მოლეჯანუ ჩილი დო დიიშაყარეს სუმინხოლო თაბუნენქ. გირ-
თეს, მუთი ნაშიბი ულუდესუ ნი. მეწამალექ მუში ჩილი დო მუქით ქოხ-
ვადუ ნი, ირიფელი მენხომეს ქიმეჩუ დო უწუ:

— ჩხომი, ნამუთი შიიცოდუ დო გუტე ნი, მა ვორდი. 30

მუქ ათენა ქოთქუ დო უძირაფუე გორთუ.

V.

უირი ჯიმა კოჩი.

ქოცოფე, ქოცოფე უირი ჯიმა კოჩი. თიტალი მახინჯი ცოფენს თი-
ნეფი, ნამუდა ქიყანას ნორტილაფუნს. თე უირი ჯიმაში ცოფა-ქცეფს
თელი სოფელსი ნორტიკე, მარა მუთენი ვა დოღამუნა, რახან ხირუაში
რჩქინაწყელა დიდი მოხერხებული დო ეშმაკი ცოფენს. მუყამს მუნე-
ფიში სოფელი დუუღარბებუნს სი, უკული შხვადო დუუჭყაფუნს ხი-
რუა. ართიშახ, ჭუმე პეტროზა რდუგო სი, ამუსერი ართი სოფელსი
მეუხირუნს ხოჯი, მარა, ეტყეებუ, დორახსით გაურისხვებუ თისეფი
დო შარას ქუგოთანაფუნს. მუ ქიმინასი, ნახირა ხოს ქეთახინენს. ეუ-
კინუნს დო დუუწვილუნს ხოჯი; ხეშკეტიფიშ ქეკოუკირაფუნს დო დუ-
10 უქუნუნს ნოშოთი დო დუუჭყაფუნს ღვარა: „ვა-ვა, ჯიმა პეტრეია! ვა-ვა,
ჯიმა პეტრეიაფა!“ მეშარეფს უკითხირუნს:

— მუქ ცაღოლესია? უშასუხებუნს:

— სუმი ჯიმა ვორდიოთი, ართის პეტრეია ჯოხორდუ დო შარას
დომიღურეს დო ამუღლარი დღახუ ჩქინოთ ჭითა ობიშხა რენია.

5 აი ათენერი ხერხით დუუღარბებუნს მოშარეეფი, ხოჯი ცუდეშ ქე-
მეულაღუნს დო დრო უტარებუნს.

ღუმს თექ ვორდი, ამუღლა აშ ქომოვრთი...

VI.

არიკი ქომონჯი დო ჩილიში.

ქოცოფენს ართი ჩილი დო ქომონჯი კათა. ვა ნოჰალუნს მუ-
თენი, ართი ქომოლი სქუსში მეტი. ართიშა ართი უეშხასუ ე კოცუ
წირუაშ მიდუერთუმე. ოსური ოჯახისე ქედოსქელადე. ბოში ვითო-
ური ბაღანეფიწყემს ნოლასაფუე. ათე ბორჯისე გერცე ე ბოში ქეუხვა-
მილუაფუ. დიდასე ამბეე ქეშუტეეებუ, ურკიუ, უნგარე ბრელი. მუმასე
ქეშატევისეკესე. მუმა წირუასე გერდუ დო თქუე: „წირუა ვე მიმატიკენე,
ამღლა უქვი რე დო ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა, ვა მიდგნე“.

წირუაქე გკეთუე. ნოწირუენცე თე კოჩქე, მუჭოთი შხვაქე, თეში
სათუთუმო გინწყუე. ფერი ბორჯისე შხვა კათაქ უწუე:

— დორახთი გიჭყორენო, მუსე ორთექე? ათე კოჩქე მასშინე:

— ამუდლა კეშხ რე. ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა, ჭუმე ბგორე.

მუში თიშა ქემორთუ თე კოხქე. ჩილქე დუდიში წვილუა მიინ-
დამე.

— მუსე ორთუქე, მუ ღორონთი გიჭყორე? — უწუე ქომონცე
ჩილქე.

ოსურქე სადილი ვა დახვამილუე. ქომონცე ხსილა მეტასე:

— სადალი მუშენი ვა დემოხვამილეევა? ჩქიმი ბედიში ქორე ნდა,
ჭუმე ბგორე ნდა ორსოლი გავემომინწყინა.

ოსურქე ორსოლი გეგუმანწყუე. მაჟირა დღასე ე კოხქე ორსო-
ლამო მიდართუ ოგორეშა. იდუ, იდუ, მუთი ქაალინედუ, თინა იდუ, გი- 10
შეელე ართი დიდი მინდორიშა. წუმჯინე წემი დო ქოძირე, ართი
კოხი ნჯორსე ქიკეხე ნდა ჭანდიში მამხვათუ ქიმიძირე. იდუ, იდუ
დო ქაწახვადე ათე კოცე.

— გამარჯება, ჯიმა, სქანი! სო მეურქე აწყურე?

სარალა თე კოხქე მამინე მუში საქემე. ჯორამი კოხქ უწუე: 15

— სი მუმე ოხერი, ამუდლა გორენქენი, გოლა სო ორდი დო ვარა
აწყურე მუ გოკო? სუმი დღა დო სერი მუერქე დო მუთა იპალუე.

სარალა კოხქ უწუე:

— თუთუმი გებშვათია.

თუთუმი გეშვასე. ჯორამქ უწუე: 20

— მათი სქანიწკალა ურქე დო ბგორათე.

იდესე, იდესე, ონჯუასე ტუასე გიშეელესე დო ართი ძალამი მა-
ხორო კოცე ქიმიოდირთესე კარცე.

— სერი გემოთანაფეეთია, — უწიისე.

ნჯორი ოდიარეშა გუუტესე დო ქვდეებინეესე ათე მახორო კო- 25
ჩიში თისე. ნჯორიში მინჯექე მამინე მენძელცე ათე სარალა კოხიში
ამბეე.

— სულელი წოფე მიგიდა რე ნი, გოლა სქუა ნკერქე მიდუღუე
დო ამუდლა გორენცე.

— «ყეშხ რენია» დო ვა გორე გოლა. 30

— მესუთი ქარწყექიე, — უწუე მენძელქე, — არძო უქვი დღაში
ნაკეთებუ რენია ართი სვეტიში მეტი.

ათე სვეტისე ნჯორამი კოხქე მართახი ქემვაბუნუე. მაჟირა დღასე

მიდარტეს ოგორუმს. ქიმერტეს ართი ნჯაში ჯინჯიშა, ფერი ბორ-
ჯისე მართახიქ ქეშშინე.

— ჯიმალობა ქორწინცია და, მართახი ქემომილია.

მიდართე კოჩქე დო ქოძირე: ირიფელი ართო დოჭვერე სვეტი
5 დო მართახიში მეტი. მართახი მოლეკლე, მინჯესე ქემუულე დო ირი-
ფელი გარემოება მასშინე. ნჯორიში მინჯექე უწუხ:

— ახა მე აღოლედე, მუთი ქანაპალედე ნი, ირიფელი უქვი დღაში
ნასქვარე ნოლეე. ქიინინქო სქანი სქუს?— უწუხ მართახიში მინჯექე.

— ქოფა.

10 — ახა გეშელი ტყასე, ქინინა სქანი სქუს და.

ნამდვილო თე კოჩქე ქოძირე, მუში სქუსე ნგერეფი ულანაფუნცი
დო ბოში მინიშა ართისე ქიგესე, მინიშა მაჟირასე, ელამუ.

— ქო, ჰატენი, ამარი რე, მარა მი მიოთინანცია?

დუძახესე ბოშისე. ბოშიქე ქემორთე. ნჯორამი კოჩქე უწუხ ბო-
15 შიში მუმასე:

— სი დიდი ცოდა გილედეა დო სქანი სქუს თიშენი ინვამილეუა
ნგერქე. სქანი დასაჯება დორონცე ოკოდუა, მარა ქეგანატუა სქანი
სქუს თიშენი, ნამდა სი წირუასე გერდია, დო სქანი სქუსში დინათა ქი-
მეგიდესია, შური ვა გიქალენია: «ამუდლა იშენი უქვი რენია დო ჩქიმი
20 ბედიში რე ნდა, ჭუმე დორონთი ქემოძირანცია».

მოლართე სქუსმო დო სქიდუდესე ჩილი დო სქუსმო.

VII.

არბი ვითოჟირი ჯიმალეფიში.

ქოცოფენია ვითოჟირი ჯიმა კათა. უკულაში ჯიმასე ნოჯორბოზე
დათა. დათა ცოფე ძალაში კოჩი. ათე ვითოჟირი ჯიმა კათასე ნოკო-
ბუნა ვითოჟირი და ოსურეფიში თხუადა ჩილო. ართიშახე ათე კათაქე
25 მიდარტეს ოგორუმს. ათე ბორჯისე ქოძირესე, ჯაში ჯინცე ართი კოჩი
ქივითორე თუდო დო ჟი ცასე ქუეჯინე. დათაქე უწუხ:

— გამარჯება ჯგერი სქანი!

— გომორბჟუა ჯგირი სქანი!— უგამუ თიქე.

— მუსე უჯინექე ჟი ცასე?

— მეტო მუს 'გ' უჯინექ? გოწოსე ქასაგანი ვოცოთი. ეი ცასე დო დიო ხოლო ვე გემალაფე.

— კოჩი სი ცოფერექ, — უწუე დათაქ, — გოწოსე ქასაგანი ოცოთი დო წე თისე უჯინექ ნი.

თიწკემა თიქე უწუე:

— მა ვარი, კოჩი თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო, ვითოჟირი ჯიმაში უკულაში რე ნი.

— მა ვორექ დათა, დო მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩექ ქეკაცუნუ დათასე. იდესე, იდესე დო დეკიილესე ართი წყარინიცი დო ქოძირესე ართი კოჩი მიგიდენი წყარცე არიწორო 10 ქოშუნცე დო ქიძახს: „ვაი, დიდა, დობლური, ჰუმენცე!“ დათაქ უწუე:

— კოჩი სი ცოფერექ, ჯიმა, წყარცე ართო ქასქერუს ნდო იძახექ „ბესუმენსე“.

კოჩექ, ნამუთი წყარცე ოსქერუსანდ, თიქ უწუე:

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო.

15

— აბა, მა ვორექ დათა დო უკასლე ქეკაცუნნი. ქიკაცუნუ თი კოჩექ. იდესე დო იდესე, წოხოლე ქაწოხვადესე ართი კოცე, ვითოჟირი უღუ კამეჩი ქურსქედუ დო ხონგნდუ დისსე. ნახონა დისსე ეინტენდუ დო იძახედუ: „ვაი, დიდა, დობლური, ფშქირენცე!“ დათაქ უწუე:

— კოჩი სი ცოფერექ: ნამუ დისხ ითიქოცენცე ნი, არძოსე სი 20 ეინტენქე დო იძახექ „ფშქირენცე“.

დისხეინტურე კოჩექ უწუე:

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო.

— აბა მა ვორექ დათა, მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩექ ქეკაცუნუ. იდესე, იდესე. ათე ბორჯისე ქაწოხვადესე 25 ართი კოჩექ, ნამუსეთი. მეუღედუ ცა, დისხ, ქუა, ჯა დო ხოლო ქიმი-დვარანდუ: „ვე ებხარგია“. დათაქ უწუე:

— კოჩი სი ცოფერექ: ირიფელი ართო ქიმიკილე ნდო იძახექ „მეთუნი ვე მეშილე“.

— კოჩი მა ვარი, თინა რე, ნამუსეთი დათა ჯოხო.

30

— აბა დათა მა ვორექ, მოლართი ჩქიმიწკალა.

ათე კოჩექ დეეთანხამუ. იდესე, იდესე დო შარაპიცე ქოძირესე ცუ-ჯინცალი ტიჭე კოჩი. დათაქ უწუე:

— გამარჯება ჯვირი სქანი! აქე მუსე ორთექ?

ათე კობიქე მასშინუ:

— ჯგჯგჯტიენცე ბჭყიშენდი დო, ოხერი, ჟირივარა ვა მირე, სოგიდა იდესუ ნი.

— კობი სი ცოფერექე, ჯიმა, ჯგჯგჯტიენცე ტყიშენქი.

5 — მა ვარი, კობი თინა რე, დათასე უძახუნა ნი.

— აბა დათა მა ვორექე, მოლართი ჩქიმიწკალა.

თე კობიქე დათას უკახლე ქეკაწუნუ დო იდესუ, იდესუ, ფერი ბორჯისე ქოძირესე ბირგულიში მაგუნძა კობი, ნამუთი წურდგელეფცე ტყიშენდე. დათაქ უწუუ:

10 — კობი სი ცოფერექე, წურდგელეფცე ტყიშენქე.

— ვაი! მა ვარი, კობი დათა რე.

— აბა მა ვორექე დათა, მოლართი აშო.

თე კობიქე დეთანახხმე. იდესუ დო იდესუ, ქოძირესე ნდიი.

— გამარჯება!

15 — გოგიმოკვასსე!

— სო მეურთო?— უწუუ ნდიიქე.

— სო მეურთოდა ვითოჟირი ჯიმა კათა ვორეთო დო მოკონა ოსურო იბთხუთი ვითოჟირი და ოსურეფი. ნდიიქ უწუუ:

— აშშვი ოსურისქუა ქოპუნცე დო შხვასე ანწი ცაფაკეთე, მომი-

20 ცადითო იზემა ხანცე.

დათაქე ვარია მასშინუ. იდესუ, იდესუ, ქიმერთეს მაჟირა ნდიიშა. იქეთი, მუჭო წოხოლენი ნდიიქე, თეში უწუუ:

— ჩქორო ქოპუნცე, მომიცადითო ვითოჟირიში მეთებაშა.

დათაქე ვა მუუცადე. იდესუ, იდესუ, ფერი ბორჯისე ქაწოხვადესე

25 მასუმა ნდიიქე. დათაქე კითხე ნდიისე:

— მუდა ცირასქუა რეწენცია? ნდიიქ უწუუ:

— ვითოჟირი. დათაქ უწუუ ნდიისე:

— ჩქე ვორეთო ვითოჟირი ჯიმა კათა დო მოკონა იბთხუთი ოსურო ვითოჟირი დალეთი; მა ვორექე დათა.

30 ნდიიქე მიდეწუნუ ათე ვითოჟირი ჯიმალეთი მუში წუდეშა დო გაანწუუუ გამჰანია. ათე ბორჯისე ქედითეესე ნირზება. ნირზი შითი-მედერთედე თიშა, ნამდა ნდიი ორჯგინანდე და, ცირასქუალეფცე ვე მეჩანდე, დათა დო მუში ჯიმალეთი ორჯგინანდესე და, ცირასქუალეფი ოკო ქიმეჩკო. წემახე დეეჩირესე, მითე უმოსი დვინცე შუნდე.

ნდიიქე ქიმიილე ართი დიდი უშეელებერი გუდა ღვინი. დათაწკალა ორ-
დესე თი კათა, ნამუნეიქეთი შარასე აუხვადესე ნი. წყარუენტუე კოჩქე
გეკლოფუ გუდა ღვინი დო გეენტე არწორო. ქედლიტყე ღვარათი:
„მომილითუ ღვინი, ბესუმენც“. ნდისე მუთუნქე ვა გუურთო. ათენერო
ორჯგინე დათაქე ნდისე.

5

ნდიქე მაყირაშა დეენირსე ღანკიში წოთამაშა. ქედადგინესე შორი
აკანტე ღანკი დო ქიდიიტყესე ქასაგანიში წოთამა, მარა ნდიიში წუ-
რენტე ვა მასხვამილეესე ქასაგანქე ღანკიშა, მუ ეფერი ეტადესე. დათა-
წურენქე, ნამუქეთი ქასაგანი ჟი ცაშა ოცოთუ დო ჟაში თუდო გი-
თორდუ ნი, თიქე გეკლოფუ ქაშქვილი დო ქასაგანი, ოცოთუ ღანკისე
დო ქემასხვამილეუ. ორჯგინესე ნდისე დო მუში მაყალეფტე.

10

მასუმაშა დეენირსესე ხორციში ჭკუმუაშა. ნდიიქე დოცვილე ღე-
ჯეფი, დოხაშუ დო ტახაკისე ქიგლანწკარე. დათაში მოცვენჯი, ნა-
მუთი დისასე ხონენდუ ვითოჟირი უღუ კამეჩეფითუ დო ნახონა დისასე
ეინტენდუ ნი, თიქე არწორო ხორცი გეეინტე. ქედლიტყე ღვარათი:
„დობღერი შქერენითუ“. ნდიიქე მუერწუხე ხორციეფი, მარა იშენი მუ-
თაქე ეშველე. ნდიიქე ვა უეხბულე დო ხოლო დეენირსე მათხაშა.

15

მანთხაშა რულაშა დეენირსესე დო მარულე გამკიციუნესე მუშეში
განიშე, დათაქე წურდგელიში მაჭყიშალი, დო ქარულესე მარულე.
წურდგელიში მაჭყიშალქე შქაშარასე ქიგლეიტუე მუში თახუნი მა-
რულე.

20

მახუთა, ქიმშათაჩესე ართიანტე ქერი დო ქემუში კაკალი. დეე-
ნირსესე კაკალიში გიშანწყულაშა, ქერიში კაკალი ზოხე დო ქემუში
შელასე. ჯგვჯგვტიასი მაჭყიშალი კოჩქე ართი წუნტე გეკომასწყეუ
შელახე-შელახე.

25

მეტი მუთაქე მახერხინე ნდისე, უკული ოღალეში ეკლოფუაშა დე-
ენირსე. დათაში განიშე გეშველე თი კოჩქე, ნამუსუთი ცა, დისა, ქუა
დო ჟა შეუღუდუ ნი, თიქე გეკლოფუ ნდიიში ხორუა-მასორობა დო
ღალა ქედუტყე. ნდიიქე უწუე:

— ეგვარი სქემესე ნემე ბლოლა დო ჩქიმი ცირასქუალეფი მუმი-
ჩამუ თქვანდა სჩილოთია.

30

დათაქე დეეთანახმე, თენა ოკოდუ ისეთი. მოლეკუნუ ვითოჟირი-
ხოლო დალეფი დო თითო ქეკენინუნესე თითო ჟიმალეფქე.

2

VIII.

ნდი დო კოხიში არიკი.

ნდისუ მექადადილუ კოხიში ძირითაქუ დო თქუუ: „იშენიშენი კოხი
ოკო ქობძირეკა“. შიდართუ კოხიში ოგორუშა. იდუ, იდუ, იდუ
დო ტურაქუ ქაწოხვადუ. ნდიქუ წიმუჭირინუე ტურასუ ხე, ოჭოფუ დო
უწუ:

- 5 — სი რექო კოხი?
— ვარუ, მა ვა ვორექუ კოხი, — უწუე ტურაქუ.
— აბა კოხი ოკო ქემოძირე. ტურაქუ უწუე:
— კოცუ ქეკოძირა, მარა სითი დორცვილესუ დო მათი.
— მუშენი? — უწუე ნდიქუ.
- 10 — მუშენიდა იჰგურა რაზმონიკი ქანას მუთუნი ვა რე. — უწუე
ტურაქუ. ნდიქუ უწუე:
— ვა გაშქურინასუ, სი ოღონუ შორიშე ქემოძირი კოხი დო მა
უგულა გოგიტაენქუ.
— ჰგირი, — უწუე ტურაქუ დო შიდართესუ უირინოლოქუ წორო.
- 15 იდესუ, იდესუ დო ქაწოხვადესუ დიდი თიკაში მუმულქუ. ნდიქი
კითხუ ტურასუ:
— თენა რენო კოხი? ტურაქუ უწუე:
— ვარუ, ესე უძახუნა მუმულცუ; კოხი ცვილესუ ესე დო ჭკუ-
მუნცუ.
- 20 ჭე წემიკუნესი, ქაწოხვადესუ ჩხუექუ. ნდიქუ კითხუ ტურასუ:
— თენა რენო კოხი? ტურაქუ უწუე:
— ვარუ, ისე უძახუნა ჩხუესუ დო მუქანცეთი სჰირო იციი ნი,
ცვილუნა დო ჭკუმუნა.
იდესუ, იდესუ დო მიშეელესუ ართი დიდი უდახნო ტყაშა. ტურაქუ
- 25 წუჰეფი გაცქერინუე. ნდიქუ კითხუ:
— მუ ორენია? ტურაქუ უწუე:
— კაკაფისუ ქირჩქილექო? ნდიქუ უწუე:
— ქიბჩქილექუ.
— აბა ეთინა კოხი რე, დო მა გისხუნუ, ვე ედა, ვარა დორცვი-
- 30 ლუნსუ.
— ისე ვა ვაწვილექუ მა, ოღონ სი შორიშე ქემოძირი.

წმინდესს ჯე დო ტურაქე უწუ:

— ეე კახი, მარა ვე ედა ექი, ღურაშ გური ვა გაფე ნდა.

ნდიიქე უწუ:

— თისა პილღნსო მა?! ისე გურნჭირა კუხისე დო კობჭყილიტე, სი თოღისეკრი გოკო ნდა, შორიშე მიჯინი. 5

ნდიიქე იღე, იღე დო თი კახიშა ქიმერთე. კოცე აზგუნე უკებუ დო დიშქასე კვათენცე. ნდიიქე წოხლექ ქაწუდირთე. კოხქე ქოძირე ნი, გეძგვირონდღე დო თომაქე გეუხირქონდღე: დიხშა დინორთასო, მე ქიმინასი, ვა უხქე.

— სი რექო კახი?—კითხე ნდიიქე. 10

კოხქე მიიდგე შური დო უწუ ხონარიმადლო:

— მა ვორექ კახი! ნდიიქე უწუ:

— ართი მარეო რე მა სი რგორენქე დო ვა რძირი.

— მა მუშე ბგორენდი?

— მუშედა მა დო სი რეო ქიბრკინათი. 15

— მუჭო ვარე, — უწუ კოხქე: — სი ამარი ართი მარეო რე ქუნობზადებუქ ჩქიმი რკინეთ; მა ამარი ლაფასე კახი მითვორექე დიშქაში რეკვათესე დო სი რეო გერკინევა? ჩქიმი სხხუბარი იარაღი ირიფელი წუდესე მიღე, თინეფს ჩქიმიბლა დო უგული გერკინებუქე.

ნდიიქე უწუ:

— ჯგირი, მეუ დო ქიმილი სქანი იარაღეფი. 20

— იარაღეფსე ქიმიბლა, მარა ჩქიმი მუელაშა სი ირტებუქე, დო თიწკალა მა რეო გეებწალეკ.

— წა! ვარე, ღორონთემე, ვე ებრტებუქე.

— ვარე, ფუხის ვე გენდებუქე, — უწუ კოხქე. 25

— აბა მუჭო? — უწუ ნდიიქე.

— მუჭოდა ქედგოკერა დო უგული ეკებუ ვა გარტინასი, — უწუ კოხქე.

— ჯგირი, — უწუ ნდიიქე.

თე კოხქე გამიკიწუ ბაწარი უკასალე მუკაკირდღე ნი, ნდიისე კურნისე ეუწუნუ დო დუდიშა ქიგოშობუ. 30

— აბა, ასე მუთი ქეშეკილებუ ნი, დიისოფე, — უწუ კოხქე.

დიისოფე ნდიიქე, მარა მუთუნქე ვა აქიმინე.

— იხარებუქ სი, ვარა ეს გოსოფუნქ დო ირტებუქ, — უწუ კოჩქ: — მუთი ქეშეგილებუ სი, დიისოფუ.

დიისოფუუ ნდიიქ, მარა ვა გასოფუ. თიწკალა ე კოჩქ ბეჭოფუ არგუნი დო ქოხაკე დუცე. ნდიიქ უწუ:

5 — მუსუ რე, ორთუქი? კოჩქ უწუ:

— გილანაფუქუ.

ქოხაკე მაყირა, ნდიიქ მიოღორუ დო დიიჭუე სოფაფი, მარა მუთუნქ ვა აქიმინუ. ტურა გერე შორსუ დო უკიეინუნცე კოცე:

10 — ქიგანაქვი ეთი რაზმონიკისუ, ქიგანაქვი! იქ ვა დამიჯურე მს: კოჩქ ხაკაფი-ხაკაფით დუდი ოკუტანუ დო უკული მუში სქემეში კეთება დიიჭუე.

დუმა თექი ვორდი, ამუსერი თაქი მობრთი. სუმი უშქერი, სუმი ბერწული დორონთქ ნუ მომილასასუ სქანი ხეში მოწული.

IX.

ნძალიერიში უმოსი ნძალიერი ირო ქაფი.

რდე ართი სამაფოს ძალიერი ნდიი, ნამუსუთი ჯოხოდუ ხეხო. 15 ხეხო რდე ურძლაფელა: ქიდოხოდდე სადილო ნი, მინიშა ოჭკომუნდე ოში ფუთიში უმოსი ქობასუ დო გეშენდე ოში ფუთიში უმოსი ღვინს. მანგიერო ხეხო ირო ჯვირო სქვანს ორთედე დო იწენდე ბრელი ქობალი დო ღვინს. ართი წანას მუნაწიიქ დიირკე დო ხეხოს ღვინქ აწაკორდე. თიქ გავმანწუე ძალამი ძღვინი, ქიკლედე ხუჯისა 20 დიდი გუდა დო მიდართუ ხენწიფეშა ღვინიში ოთხუეშა. ხენწიფეს ქი-მეუეცონეს ნდიი. ხენწიფექ კითხუ ხეხოს:

— მუს თხუელენქ? იქ უწუ:

— მა ღვინს ვთხუელენქ. ხენწიფექ ზოჯუ:

— მიდეეონით მარანიშა დო ქოჩით ღვინი, მუსმა აშუე ნი, დო

25 უკული გუდა ეუფითუ დო გუეტოთ.

ხეხო მიდეეონეს მარანიშა. მარანს დიდი-დიდი ლავანეფი რდე ღვინიში ეფუშა. ხეხოქ თე ლავანეფი არძო ქვინჯიშა ქეგიოშუ. ე ამ-ბექ ნახეტანი გუეგვირდე თინეს, მარა ხოლო უმოსო გასაკვირო და-ასქიდეს თიქ, ნამდა ხეხოში გუდას ანთასი ფუთიში უმოსი ღვინქ ქე- 30 ნანტირე, დო თიქ თეშა ოლალე წეინარო მიდედე ცუდეშა. შარას

სენარქ დოშურდღ დო ქომისვანჯუ ართი გოლასი თუდო. თიწკმა
ექ მეართუ ართი კონქ დო «ქიმგეხვარებუქია» უწუ. სენარს ახიოლუ
დო მანგიერო დექშირუ: «გოლასა იშეგლქნთიე, დვინით დოგორძ-
ღანქია».

ე კონქ ქეკილერაგუ სენარში გუდა ხუჯიშა დო უცებ გაკილე გო- 5
ლასა. სენარქ მუუნწე გუდას დუდი დო უწუ უხინებუ კოს: «შვი, მუშმა
გოკო ნი!»

ი კონქ მორეკუნუ დო გვალას გეშახილუ გუდა. ინენქ წეკიდეკს
თეშიგურიშენი. თიწკმა ქომასჭიშუე ართი კონქ თინეფს. თე კოს ს-
ხელი ჯოხოდღ «კაჟი» დო გაასხუე თინეფი. უკული ართი ართიერენი 10
ჯიბეშა ქალექხენუე, მაჟირა მაჟირაქერენიშა დო მოსვანჯილო მიდე-
ქუნუ წუდეშა. წუდეკს კაჟიქ ჟირინოლო გელეკონუ ჯიბეშე დო დიიტქუ
ხილიწკმა:

— ჩქიმიჯგურა ძალიერი კონი ქიქანას ვა რე. ჩილქ უწუე;

— ქიქანას დიიგორუე თიტალი კონი, სამდა სი კოლონათ გვ- 15
მორჩქინდექ თიწკმა.

კაჟიქ გურს ქეგასხარტქე. ინას მუში მაცალე ქიქანას ქორდღ ნი, ვა
უჩქედღ. გეკოფუ შქვილი დო მუშმათი რდღ ნი თითო ოში ფუთიანი
საგანეფი. ქიმიოტუ მახრობა, გინილღ დო მიდართე, ჩილქ უწუე სი,
თიტალი კონიში ოგორუშა. იდღ სუმი წასა დო სუმი თუთასუ დო ქი- 20
მერთუ ართი ფართო მინდორიშა. შქამინდორს ქომირღ დიდი დანხირი
დო დანხირიში ჟი მიგობუდუ დიდი კარდილა. კარდილას მუდიგა რდღ
ნი ინაშუედუ. დანხირიშის კეოჯანუდღ გვალასი მასხვას კონი. კაჟიქ
ქაქოთუ საგანი დო ქემოხვადღ ოჭიშის, მარა ის ვა დუხვანცალუაფუ.
მაჟირა ქაქოთუ ნი, გიიგურცხინუ; მასუმას ქაქოთუ ნი, თიქ გვალასი 25
მასხვასთ გემწოდირთე. კაჟის აშქურინუ დო მუთ შუელუბუდუ ნი,
ირულუ, ვე კინუჯინუე ნი, თეში. ჭე მიდერულუ ნი, კაჟიქ ქომირღ,
ართი მახანქალს ქუუსქუაფუ ნი აგაფაშა ოში უდუ კამბეშეფი დო ქო-
ხონუნს. კაჟიქ ქიმერთე თე მახანქალიშა დო შეხვეწუ: «ნდიიშე გამბ-
კმოტე».

30

მასანქალქ გეკოფუ თინა ჯორამო დო ქენახუნუ თასიში ენარდვა-
ფალი ჩხვიანსი. ნდიიქ ქიმერთე მახანქალიშა დო მოთხუე კონი, სა-
მუქით თინა გაკურცხინუ ნი. მახანქალქ «დეკთხია» უწუე, მარა ნდიიქ
ვაჩეკრტხე. თიწკმა შეკვათ კინახონათ ნდიის დუდი დო გალავანს ვიშო

გეგნაბურინუ. უკული კინი გეშხუნუ ჩხვიამე კაჟი დო ქედასუნუ დიხს.

ქიკუ სადილობაქ. კაჟიქ მიკაჯინუ დო ქოძირე, დღას ვა უძირე ნი, თერი ოძირაფე: ათე მოსაქვარეში ჩიღს დუხაშდე თელას არძო სო-
 5 ჟეფი, ოში ფუთი ღვინი, თენეფი არძო ქიგუნწყუაფულუ ნისორიშ, ნისორი ქიგუდგუმუ დუდიშა დო ქომოთუნუნს მონტეორის მოსვან-
 ჯილო. მახსჩქალქ მიაწნუ კაჟის სადილი, შანს ინა თეში გაკვირებელი
 რდე, ნამუდა ოჰკომალქ ვა აჰკომე. სადილი გაათე ნი, მახსჩქალქ უწუ
 ჩიღს:

10 — კაჟი წუდეშა მიდექუნი.

ჩიღქ კაჟი ქიგიობუნუ ნისორს, ნისორი ქეგიდე დუდიშა დო მი-
 დართუ წუდეშა. ონჯუას ქომორთუ წუდეშა მახსჩქალქით დო კითხუ კა-
 ჟის, შინ რქქ დო ვარს სოურე მოურქია. კაჟიქ ირიფელი დუდიშე ბო-
 ლოშხს ქეჟი. მახსჩქალქ მუში ამბეთი ქუეწუ კაჟის:

15 — ჩქი ვორდით სუმენეჩი ჯიმაღეფი. ჩქიმი ჯიმაღეფი ჩქიმიდე
 უმოსი ძალიერი რდეს. ინენს მითინი ვა მერიებუდე. ართიშხ ჩქი ქე-
 გვანთხითუ ქაჯეფიში სახენწიფოს. გეგბტოფე თ თი სახენწიფო დო
 მოლაბრთით წუდეშა. შანს გლახა დღაქ ქომომოჰიშესე, სერიში გიბ-
 თანაფალქ სოთინი ვა მაშიის. ათე დროს გიბჯინით ნი, ქობძირით

20 ართი გვალა. გვალას მითონთხორილი დე დო მითიბლით თექი დო
 ქიმთიმიწყით. მაჟირა დღას მიდგაქ რდე ნი, ქომორთუ, ქინხვამილე
 თე გვალა, ქაწათე განიშე დო თქუე: «ჰყელი ვოლორს თენა სო მუნ-
 თირუ?» ჩქიმი ჯიმაღეფქ არძოქ დიიტყანსკეეს, ხვალე მა გინობსქიდი
 თელო. თურმე ჩქი მითნობხვეთ ცხენიში დეს. თე დუდი ვოლორს
 25 ჰყიშიში კარეში კარიშა ქემოუსარგალუაფე. ჰყიშის ვა ნოჩქედე ჩქი
 დეს მითვობედრითი ნი დო დუდი ქოძირე ნი, იშო გაგინაწათე. ქან-
 წექო, ძალურიში უნდალასი ირო ქოწოფე.

კაჟიქ დეეჯერე, ნამდა მუში უნდალასი კოჩი ბრელი ნოწოფეუე ქი-
 წანასე ნი. დიირთუ წუდეშა დო ჯვეშებურო ჩილიწკა დიიტყე უწუკინ-
 30 დებურო ცხორება.

X.

ქოწოფე, ქოწოფე, ქოწოფე, ქოწოფე ნდო მუთა წოფე. ართი
 ქიწანას, ართი სახენწიფოს, ართი მუნურს, ართი სოფერს ქოწოფე

აწთი ომბოლი, ეფერი ღარბი, ეფერი, ნამუღა ცა ღო დიხა შქას დღას მუთა ნოზალეუ. ქოროე თაში სი, ამუღდა რე; ჭუმე რე, გიღანი რე, თე მარას, თი მარას, ათე თუთას, თი თუთასე ნი,—მიშეკელე ჟარი ღო გონებამა. იფირქე, იფირქე, იფირქე ღო ბოლოს გინოჭყვიღე: აბედიშ ოგორუმს ოგო მიღაფრთეეეეუ. გაწემოდირთე ძალამი ოჭუმა- 5 რეს, ღორონთი ქოშინუე, მორძგვიშე დიირთე ღო გინიილე მუში მახორბამაშე. იღე, იღე, იღე, ცა იღე, დიხა იღე, ტყა იღე, ვე იღე, რხენი იღე; გოლა იღე, მუთი ქიიღე, ნი, თინა ქიიღე ღო მიოჯინე ნი, აწთი ჟგირი მიოჯინალი გოჩი აშო ქემუერსუ ნი, ქოძირე თე ბო- შიქ. უღას მუეძინე ღო ეთი გოს ჟიქერო ქაწოხვადე. 10

— გომორძგუა ჟგირი ბოშისია! — უწუე ახვალამირი კოჩქე: — სოშა მუერქია?

— ღორონთქ გოგომორძგვას, ზატონია! — ქიმეუსადეუ ბოშიქ: — მა ჭე მუეთენიში ოშიიბუმს განოლეუქია.

— ქედომადირთი ქირამს სუმი წანაში ბორჯითე ღო სუმი ეფერი 15 ჭკვერი სიტყვას ქედგოგურუნქია, ნამუღა საწემოხონოთე ქეწე- მუგოდირთასია, — უწუე ჭკვერი კოჩქე, ბოშიქ ოყთა უწუე ღო მი- დასყუნე.

აწთი წანამოწანას ქაღინე ნი, ჭკვერი კოჩქე ბოშის ქედასე- რუე: „მუთი ოსეშ გალე ქოძირეე, ოსეშ გამენაყლოთა“. მაყირა წა- 20 ნამოწანაქ მიკიილე ნი, ხოლო ქეუწუე ბოშისე: „ძალამი წადილო ვა რთხუსე და, ეში გოს მუეთენსე ნე ოთხიინქია“. მიკიილე მასეშა წანა- ქეთი ღო აკოთეებანს, გოტეება-ბორჯის, ჭკვერი კოჩქე ბოში ქიმიიჭა- ნუე ღო ათაში დოზოკუღე: „ოსურსე სანამუსოსე ნემე უწინქია“. გა- მეკეთხუე, დოხვამე ღო წუდეშა გუეტუე. მოღასრთე ე ბოშიქე. იღე, 25 იღე, იღე, დღა იღე, სერი იღე, დიხა იღე, წყარი იღე ღო მუში მახო- რბამამა ქემორთე ნი, ხორუას სე ქიმიეთხე, ოსე გემადობე ღო მუ- ჭოთი ნაგურეფი აფუღე ნი, თეში, მუსუთი ოსეში გალე ქოძირენსე ნი, ირიფურ ოსეშა მუნემარღვანსე. აწთი ორდოს ოსეს გინიილე ღო მუერსე ნი, ჭითა გვერი ქოძირე. ქეგასინე ჭკვერი კოჩიში დენა- 30 გურეფიქე ღო ე გვერითი ოსეშა გამენაყოთე. მიკიილე აწთი მარე- ოქე ნი, ე ბოშიქ მუში ოსეს, სიდეთი თი გვერი, ვა რდოო, გო- წოთე ნი, თი არდგის ბრეეღი ხვითოეფი გვერს ქეუსქეუღე ნი, ქოძირე, მუ სკურედეე, ბოშის ძალამქ ახიოლე ე ამბეკქე, ხვითოეფი

კართჳს ქიღინიგორობუ, გვერითი გეიწონუ დო წუღჳს ოგვეჯჳს ქი-
დინახუნუ. გვერი ირი დღასუ თითო სვითოს უსქენდუ. გაიკეთუ ე ბო-
შიქ, გაედინდარუ, ოდ-სარანის ქიგიდგუ, ჩიღითი ქიმიწონუ დო
დიდკობური რინა-წოფჳს მიშეკელუ. ე გვერი დღას ვა უჩიღითუჳსსუ,
5 თჳში: სქენსუ დო სქენსუ სვითოჳსსუ, დო ბოში ვიშო-ვიშო ძინუჳსსუ
დო იხარჳსსუ. ართი დღასუ ჩირქჳ კითხუ ქომოსსუ:

— ბოში, თაში სარკოთ მუქჳ გავაკეთუ, მუქჳ ეგოიშუ, სქანი
მადარბა, სქანი მადატაკა ქიწანას მითა იგორუეუდ ნი?

— მუქჳდა ღორონთქ გამაკეთჳ, — უწუეუ ბოშიქჳ დო მუში სანა-
10 მუსო ვა არქინუ, თჳშენი ნამუდა ჭკვერი კოხიშე უღუდუ ნახოკულა-
მარა ჩირქჳ საშველი ვე მენუ, ამუდღას დო ამუსერი ირინოთო თისუ კი-
თხენდუ: „მუქჳ გავაკეთუ, მუქჳ გავადინდარუ ნი, ვა მიწუეე, ვე ეწიი
ნდო ვე ეწიინია“. მუთუნქჳ ვე შეეხვარუ, მუთუნქჳ ვა გუურთუ ე ბო-
შის. გინუეჳეორდუ ნი, ვა ქანაგადაფუეო გვერიში ამბეე ჩირქჳ! რა-
15 ხან უსამველექ იწუეუ ნი, მიდეეწონუ ე ბოშიქ ჩიღი დო თი სვითოში
მასქჳლი გვერი ქანძირუ. — «ექჳ მუშე იწუეუ», დო გვერქჳ სვითოში
სქჳლჳ ქიმიოტუეუ დო ე ბოშიში დღასქჳ, მუ რავადი ოკო, რაკეზაშ
მიდართუ და, ვარა ძინაქ მუეჳეორდუ. ქორე თაში ნი, ართი კოხქჳ ქე-
მორთუ დო თე ბოშის ხამი ქოთხუე. ენა, ღორონთიგეე, ჳარნი დო
20 გონეზაში ღურელი რდუ ნი, ი ჭკვერი კოხიში ნაგურეფიქჳ მუდოს
განშინუ დო ხამი ვიშო ქანათხუე. სქანი სტერს ევერი დოღამუდას, ექ
იწუეუ ნი. რთუმე თი გოჯოგერი კოხი მახინჯი ვა წოფერენო! მუ-
ჭოთი ხამი ქიიკიდუეუ ნი, მიდართუ, ართი ოჯახის მინიღუ სუბა-
დოთ: ექი ღურენჯი კოსუ ხამი ქიმიოგუ ქორას, დოწვიღუ, ხამითი
25 ქორას ქემითიოტუეუ დო წუღუ გონირუ. უეული იწუეუ ართი რკიეზაქჳ,
გორუაქჳ დო ხამი, ნაწვიღას დო გონირიღი კოხიში ქორას ქოძირესუ
ნი, ე ხამქჳ თე ბოშიშიქ იწუეუ. მუ საკურელიე, ე ბოშიშა ქიმიარკიის,
ოჭოფეს, ირიფელიშე გოჩოლეესუ დო მუჭოთი მახინს ოკო ნი, თჳში
მოკითხესუ. ათაში ადოღუ ეთი ბედიკირიღი ბოშისუ, ნამუქჳთი ჭკვერი
30 კოხიში ნახოკულას გინახიღითუეუ ნი.

ღუმა თექი ვორდი დო
ამუსერი თაქი მოყრთი,
სუმი უშქურნი, სუმი ბეწუეული

ღორონთქ ნე მოგილასასე
სქანნი სეში მოწუელი.

— არიკა, არიკა, კუტანია...

ჭკიდი ჭკომი ტუტამია,
სქა ღვინი შვი შურამია,
ჩვარა ნეძი ჭირამია.

5

XI.

ართი ძალამი ღარიბი კონიში სქუა ომბოლი ქოცოთე. მიდართუ
სამოჯამაგიროშა. ართი ჭკვერი კონქ ქანხვადე ღო კითხე:

— სო მეურქე ჯგირი ბოშია?

— მა მეურქე სამოჯამაგიროშა.

10

— ქოდომიღერთი სუმი წანამოწანაში ვადათ, სუმი სიტყვას ქედ-
გოგურუნქე.

ქედოდინთუ ბოშიქ. ართი წანაქ მიკიილე ნი, ჭკვეერი კონქ ბო-
შის ქეწუე: „მუთი ოზეში გალე ქოძირე, ოზეშა გამნაყოთია“. მა-
ჟირა წანაქ მიკიილე ნი, ბოშის უწუე: „ძალამი წადილო ვა რთხესე 15
და, ეში მუთუნს ნემე ოთხინქ კოს“. მასუმს წანას ჭკვეერი კონქ ბო-
შის უწუე: „ოხურსე სანამურსო ნუ უწინქ“. ე ბოშიქ მოლართუ წუ-
დეშა ღო ქიდიხორე. ოზე გეშადობუ. მუსითი ქოძირენსე ნი, ოზეშა
მინემარღვანსე. ართი ორდოს მეურს ოზეში გალე ნი, ჭითა გვერი
ქოძირე ღო ოზეშა გამნაყოთი. ქემერთუ ოზეშა ართი მარუაში უკული, 20
ქოძირე, თე გვერი სიდეთ გიოცოთე ნი, თექი ზვითოქევი ქეუსქედე
ბრედი. ბოშიქ ქემერთე; ქოძირე ნი, ახიოლე. ზვითოქევი გეეკორობე,
კართეშა ქიგლეეწკარე, წუდეშა მოლეედე; ე გვერითი გეიწონე, წუ-
დეშა გამეეცონე, ოგვაჯეს ქედინასხუნუე. თექი არი დღას სქენდე ზვი-
თოს. ე კონქ თეში გეედინდარე, ძალამი: ოდა-სარაია ქიგიიდე, ჩი- 25
ლითი ქიითხუე. ჩირქ კითხე თე ქომონს:

— ძალამი ღარიბი რდი ნი, შუქე გავაკეთე თაში?

— ღორონთქ გამაკეთე.

მუში სანამურსო ვა უწუე, თეშენი ნამუდა ჭკვეერი კონიშე უღუდე
ნარვადე ღო თიქე ქოგაშინე. მარა მოსვანჯა ვე მეხე ჩირქე ღო ქა- 30

ანაკადუ ქომონს ათუ გვერში ამბუე. მიდექონდ დო ქაძირუ ხვითოში მსკუალი გვერი. გვერქ ხვითოში სქულა ქიმიოტუე. ართი კახი ოვერდუ შხვა კოსუ დო ურგადე: „ხამი ქომოთიიას“. ეუკინუ ე ბოშიქ დო მუში ხამი ქათხუ. ე კახქ გეგვწუელ, მიდექუ ხამი. თრუმე ათქას მახინჯი ქოიუე. მინიილე ართი ოჯახიში ოხირეშა. თექი ინირდუ შქო-
 5 მოკონს, თქიში გააკურცხინუ ლურესჯი კოს, თუ ხამი ქორას ქიმიოგუ, დოქვილე დო ხამი თექი ქორას ქიმიოთიოტუე. მაკირა დღას ქაძირეს ლურელი დო ხამითი. ხამიშენი იყუე კითხირქ: „მიში რე თუ ხამი?“

მიკიილე ლურელიში ვიმაქ დო თქუე: „ეს თუ დო თუ კახიში რე-
 10 ნია, დო თის უცვილეუ ჩქიმი ვიმა!“

ქემორთესუ დო უწიის თუ კოს:

— თუ ხამი სქანი რენიავო?

— ე ხამი ჩქიმი რენია.

ლურელიში ვიმაქ უწუე:

15 — ჩქიმი ვიმა დოქვილესუ დო ათუ ხამი თიში ქორას ბძირით.

ბოშიქ დეკვირქე ძალამი; ამუთი ქომიწუე ჭკვერი კახქ, გე-
 ემირთუ ირიფელქ, მარა ჩქიმი სუნელბაშე ქობხვადუ მა თქასა. გუ-
 ურასქეს ხე დო ოჭლოეს ხამიში მინჯე. მუთი ქუეღუდეუ ნი, ვარა
 ფარა, ვარა მუთი ოჯახის ქაპალუდეუ ნი, დახარჯუ თი გაჭირებაშე,
 20 კინი ქადოსქიდუ ღარბო. უეღლი მიიგონუ სუმი სიტყვა ჭკვერი კო-
 ხიშე ხარგადე-დანჯურეფი. თი სიტყვეფქ ვა შუახანხინუ ნი, თით წაგუ
 ირიფელი.

XII.

ართი ხენწილე ქოქოიუ. თუ ხენწიფეს სუმი ქომოლი დო სუმი
 ოსურისქუა ქვოცუნუე. მუქანსუთი ღურადლაქე ქვმაჭირინუე ნი, ქი-
 25 მიჭანუე არძო დო უწუე ქომოლისქულაქენსუ: „ართის დოგიინასთია
 დო თქვა გიჩქვანას შიასრულენთია და: მუჭო დობლურევეე, თითო
 მარას საფულეს ქომიდაჩაჟითია დო ე ძაბეფია; მიქეთი მორთასიე
 დო თქვასიე: «თქვანი და ქომუჩითიე», თის ქიმეჩითია“.

გამეკითხე არძოსუ დო დრღურუ. მუჭო დოღურუ ნი, დოთხო-
 30 რესუ დო უჩაში ვიმაქ იმუსერი ოდარაჯუეშა მიდართუ. მარა ჭიჭე
 ხანქე ქიიფუე ნი, მუგიდა რე ნი ქემონწუენსუ ქიქანასუ დო მუჭო
 ხოლოშა ქემორთუ ნი, თიში შუქიქ ე ბოში ოსეში გინო გაგუნა-

აქოთუ დო თუერე მუკაჯინუ ნი, ქიმერთუ ღურელიშა, მონწუენდუ ქი-
 წანასუ ნი, თექ დო გეოცოთუ დო ორდოშხ ირიათო ქინგარდუ
 დო ორდოს დონთხორუ კინდ დო მიდართუ. ენა ე ბოშიქ წუდეს ვა
 გაცხხდუ ონჯლორქუენი.

ქორე ნი, ათე უირი ჯიმაქ ოტყალუშ მიდართესუ. იმუდლას, კი- 5
 ნოხუ ათე უგულასი ბოშიე ნი, თეში ართი კოჩქ დიდიხხუ. გინასჯინუ
 ნი, დაში მათხუალი ცოფერდუ. უუგუნუ დო უჩაში და ქიმესუ. გი-
 შართუ ხანქენი, ხოლო ქიდიდიხხუ მიგვდაქენი. გინასჯინუ ნი, ხოლო
 დაში მათხუალი ცოფერდუ. ტეს ქაწუხენსუ ჯიმალეფი ვა რე ნი, მარა
 მუშაში დონქელი დუ ნი, თიშენი ქემესუ მაყიათი დო ტიტე ხანიში 10
 უგული ხოლო ქიდიდიხხუ შხვაქ დო მასუმას თისუ ქიმესუ.

გიშეკლე ხანქ. ონჯუას ჯიმალენქ ქომორთესუ ნი, დალეფი ვა
 ძირესუ. კითხესუ თე ბოშისუ ნი, ექ ირიფელი ქუეწუე. ენა ჯიმა-
 ლეჩქ იხუე ძალამი დო შხურიში მათხილარო ქედარინესუ. იმესერი
 ოშქარი ჯიმაქ მიდართუ ოდარაჯუშა, მარა ესეთი თეში აღოლეუ. ვა- 15
 რეთი ექ გაცხხდუ, ქომორთუ წუდეს ნი. თე უგულასი ჯიმაქ შეხვეწუ:

— მათი გომიტკეთას, მუა-ჩქინს მათი ქუედარაჯუქას, თქვანი
 დორღხესუ მიოჯინითას.

მარა ენენქ გააჯეორესუ:

— მედინას ვიშოვას! სი ვარინი, ჩქითი ქომიჭირანისა, — მარა 20
 უგული თქვიისუ:— გუეტყათას.

მიდართუ ბოშიქ. ქემერთუ საფულეკეშ დო სანთელი გეურხე დო
 ქოდოდირთუ ნი, იწუე მუგიდენი ანბექ ძალამქ, მარა ეს ვა შქერი-
 ნეფუ. ქომორთუ ხოლოშა დო დიციასცალეუ დიხაქ, მარა ე ბოშიშა
 მუთაქ აღოლეუ დო მუერქე ბოშიქ ლეკური დო შქახანსუ გოტკირუ, 25
 მარა ათეში ზისხირქე სანთელი დუეშქირიტუ. გომიჯინუ ვალე ნი,
 შორს სოგიდენი დაჩხირიში სინათე ქომირუ; მოუსუ დო იდუ თუერე.
 შარას უწუე მუმურესუ: „ჩქიმი მუკულასხხ ვა გვანთავას, ვე მიოცავას,
 ვარა დორევიდუნქიას“, ქემიოჭირინუ ხოლოშა დო მიკაჯინუ ნი, დიდი
 ზღვაჯგუას წყარბ ქომირუ. ენა გომურუ დო ეკილენი, დაჩხირინდიესუ 30
 ნორხუე; მუკი-მუკი ქუეგუეხუნუნს დაჩხირიშა ნი, ქომირუ ბოშიქ დო
 ძალამი დეეფირქე, მარა დინჭირუ დო შქასუ ქედისხხაჰუ. ართი ნა-
 კვანხირი ქინხვამილეუ დო ირტუ. ნდიენსუ ნორღვავქ ქიგინასციოუ არ-
 ძოსუ, მარა ბოში ვა ძირესუ. მორღართუ ბოშიქ დო კინი წყარსუ

მოჩურუნსუ ნი, ათუ ნაკვანხირქუ მუეშქირტუ. ძალამი შიიწუხუ, მარს მუს იქინდუ? კინი დიირთუ დო ხოლო ქიმოლსხაჰუ დანხირისუ ნი, ოჭო-
ფესუ დო კითხესუ დიენქუ:

— მუ გოკონია?

5 ექ მუში გაჭირება ქუეწუე, მარს ნდიექ უწინსუ:

— ათუ ეოშისუ სუმი ზისუნახე გვამახსენია ნდო ეთის ქომომი-
ქონანთია და, ვარა ვა გოგიტყენთია.

ე ბოშიქ უწუე:

— კიბე ქუელუნიავო?

10 — ქავა.

— აბა მოღართითია.

მიდეკვუთუ არძო დო უწუე დიენს:

— მა იფუქელენქია, უკული თქვა თითო-თითოთუ იშუელითია.

— ვგირი.

15 იშუელუ ბოშიქ დო ქიგიაწუნუ ართი ნდიექ დო მუჭო ეშუელუ
ნი, ე ბოშიქ მუერქუ ლეკური დო დოცვილუ დო თექი ქედოდუ.
იშუელუ მაჟინქუ ნი, თუმი ღოლუ. არძო თაში თითო-თითოთუ დო-
ცვილუ დო ეი ქიგილასწვიდუ. უკული მინიილუ ცირკეიშა დო დუდი
დუერუ დო თითო ბეჭადი არძოს ქემენუ, უკულაში მუშოთუ დო ი
20 უირი ვამალეიშოთ. გიმიილუ გალე დო ართი ქუას მუში ლეკური
ქიგიაშქუ დო თექი ქედოშეკტუ. მუქუ დანხირი გეკტოფუ დო მო-
ღართუ. წყარი გოჩურუ დო მუშულსუ დუეძახუ: „აწი ქიმოლჩიევა“. მუქუ
ქომორთუ საფულეშა, გოთანამახუ თექი ორდუ დო გოთანდუ ნი, ქუ-
დეშა ქომორთუ.

25 ე ზისუნახეკენქუ ხენწიფეს ქეშასტყვინესუ ე ანბეე, დო ირი კოხქუ
დიიკათუ. ზოჯუ ხენწიფექუ: „აბა ლეკურსუ მი იშუელანქიე ქუაშევა?“
მარს კოსუ ვე შასწინუ. თე დროსუ გინოხუ ზოჯუჲ: „მითი თე ლე-
კურს იშასწინქუ ნი, თისუ ჩქიმი ოსურისქუას ქემეზხანქია“. ესა მუჭო
ქეკეეგონუ ე ბოშენქუ ნი, ულა გაპირესუ დო გაგმენწიისუ ნი, ექთი
30 შეხეწუე: „მიღამიჯუშეეთია“,— დო ძალამი გაჭირებულო მიდეკვუშესუ.

ქემერთესუ ნი, ორე ანბეე: ქიჩანაში კოხი თეს უსოიუასსუ, მა-
რს კოს ვე ეშასწინუ. ბოლოს ირი კოხიში უკული ქემერთუ თე უკუ-
ლაში ვამაქუ დო მუში ლეკური გეშასწუე დო ქარქაშისუ ქედოლასუ დო
ხენწიფეს უწუე: „სუმხოლო ჩქინიენია, მა უირი ვამა პუნსია“, დო

დუეძახუ ვიმაღენსუ დო სუმიხოლო ჩილო ქეკიინუნეესუ. იეუუ დი-
რაქ ძალაშქე, დო ათე ბოშიში ჩილსუ ართი ნოხი ევერი მეჩე ხენწი-
ფექე, ნამუდა უილოუი იეონანსუ კოსე, დო ათეს ქეკელოხოდე ე ცი-
რაქე დო თეში მოლაქუნუ ვარს. მოლართესუ მაცარეენქე დო მოჭეუ-
დუენქე ნი, შქა შარაშა ქომორთესუ ნი, ათე ცირას გიანთხე მუგუდენქე 5
დო ვიშო დოქოსუ. იეუუ უბედურობა ანბექე, მარა მუს იქენდესუ? დო
უწუუ ბოშიქ ვიმაღენსუ: „შვიდებითია, მათი თის ოკო ქიგვოდ-
ნეევე“, დო მიდართუ.

იდე, იდე, იდე, მუთი ქაღინედუ ნი, თინა ქიდუ დო ართი მინ-
დორსუ წყურტილი ქოძირუ დო თაქი ქომისვანჯუ ნი, ართი ორკო- 10
ლაში ბოშიქ ქომორთუ. კითხუ:

— თენა მიში სოფელი რენია? ექ უწუუ:

— აქი სუმი ვიმა ნდიევი ოხორანსია, სუმიხოლოს ართი ხენწი-
ფექი ოსურისქეაღევი წუნსია.

ენა ბოშიქ ქიგეგოანუ ნი, ახიოლე. მიდართუ. რთუმე მუში და- 15
ლეფიში წუდე წოფე. ქემერთე ნი, ქომასადე მუში დაღენქე. მეგაში-
ნუაფუ, მუჭომს ახიოლედეს ნი ეში ძირაფა. ონჯუაქ ქიიწუუ ნი,
სუმიხოლო ნდიენქ ქომორთესუ ნი, ქემასადესუ ნდიენსუ ოსურენქე
დო უწიისუ:

— ჩქინი ვიმაქ მორთუა. 20

ნდიენქე უწიისუ:

— უნაშენქე მორთუა და, ართი კელებერი მაციინანია დო უკუ-
ლასი ქორენია და, ჩქი მიჩქენანია იში ჰატიცემავა.

მუნიილესუ ნდიენქე დო გაჯუდესუ ართიანსუ, ახიოლესუ ართი-
ნიში ძირაფაქე. იმუსერი ქიმიშახენა დახხირსუ ნი, მოქეშეესუ ნდიენქე. 25
ბოშიქე კითხუ:

— მუსუ ქეშანთია?

— მუსიად, ვაი მუში წაულავა! კაყანდიი-ქეჩქუესია ართი ორ-
ქოში თომამი ცირა ჰეკერთე მეცუნდუა დო გამეგვათხორანითია, მარა
მუთაქ მადლოეესია დო ართი შიბუა თომა მუეოსოფითია, — დო ე ბო- 30
შის ქაძირესუ.

ენა მუჭო ბოშიქე ქოძირუ ნი, ეზრათუ დო „ვაი, ახავაია!“ თქუუ.

— მუ ორენია? — კითხესუ ნდიენქე.

ე ბოშიქ ირიფელი კაკალო ქუუწუუ. გოთანდუ ორდოქე ნი, გე-

ქპირუ ბოშიქ დო უღა მიინდომუ. ე სდიქსქ ძალამი შიწუხუსუ, მარა მუს იქინდესუ? დო ართი რაში დო ართი ფინიე ქახუქესუ. მოღართუ ე ბოშიქ დო ქომორთუ; გაყანდიი-ქერქუში წუღეს შინიილე, მარა გაყანდიი წუღეს გა რდე. გაგლასხაშუ რაშისუ დო მინიილე ცირაშა, მარა მუჭო ართიანი ქომირესუ ნი, უარინხოლოქ კეერთუ ბრელი ხიოლით. მარა ცირაქ უწუ: „ბოში, დუდი შუოთ შიიქოთია? გაყანდიი-ქერქუშა სი მუთა გალოლქნია“.

მარა ე ბოშიქ ვა დუუჯუკრუ დო ქიმივიხუნუე ცხენიშა დო ჭიშქარნიშა ქომორთუ ნი, ათე ჭიშქარქ ეფერი მიორკიოუ, ნამუდა ცას მუ-
10 რიცხი მასლოთუ დო დიქსხუ: „გაყანდიი-ქერქუე, სო რექია? რსურნი შიდაგილქნია“.

გაყანდიი-ქერქუე ქიგეკობსუ დო გამაათხოზუ. მუჭო ხოლოშა ქემაჰირინუე ნი, გაყანდიიში რაშიქ ეფერი მიოჭირინუნუე, ნამუდა ე ბოშიში რაში გახემუ. ცირაქ უწუ: „ბოში, მა ვა გიწიით, ასე მუ-
15 ბქიშინაჲ? სი ცოცხალი ვარა ქორდია“.

თე დროს ქომორთუ გაყანდიი-ქერქუე დო ე ბოში დუგა-დუგათუ დოჭკირუ დო ე ცირა ვიშო შიდექონუ. ქიმერთუ ფინიექ დო ე ბოში ჭკირილი ექი-ექი წემოდუ ნი, დოკარობუ დო ხურუჯუნსუ ქე-
20 ნაკარობუ არძო. უნაგერსუ შიკაპირუ ხურუჯონი დო მუქუ უბ ქი-
გოისხაშუ დო სდიქთეშა ქიმიდე. სდიქსქ ენა ქომირესუ ნი, ბრელი ინ-
გარესუ, მარა უგულაში ვიშა, სდიქ. დინუბარუ შური დო გეიოდვინუ ე ბოში. ტედეირთუ ბოშიქ დო კინი უღა მიინდომუ ნი, ათე უგულა-
შიქ უწუ: „აბა ბოში, ათე სუმიკუნხაში ჩქიმი რაში შიდექონია დო
25 თქნა გიშველქნია და, ვარა შხვათუერო უსაშველე რენია“.

ქიგეკობსუ ბოშიქ დო კინი ქემერთუ ცირაშა დო ქიმივიხუნუე. ჭიშქარსუ გინშიიშუ ნი, ასე უმოსი მიორკიოუ ჭიშქარქ. ენა გაყან-
დიიქ ქეგეკობსუ დო გამაათხოზუ. მუჭო ხოლოშა ქომორთუ ნი, მიო-
ჭირინსუ გაყანდიიში რაშიქ დო ე ბოშიში რაშიქ უღას ურეუ, ბოშიქ
უწუ:

30 — მუს რართუქია?

— მუ ბქიშინაჲ? ართი კუხი ვა მორკედლასიე, უკუელი ვორჯგი-
ნანქია.

მარა მუჭო უმოსი მიიკინუ ნი, სუმიკუნხაში რაშიქ ეფერი მიო-
ჭირინსუ, ნამუდა გაყანდიი-ქერქუში რაში გახემუ, დო ქემერთუ ბო-

შიქე, გუერქე ლეკური დო შქახანს გიილე გაყანდიი-ქერქეუ. იში რაშის ცირს ქუგიონურენ დო მოლართეს ხიარულა. დიესსე მუეე- ულუე დო არძოს გამეეთხე დო მუში წუდეშს ქომორთო.

XIII.

ართი სსწუყალი ჩილამი გოჩი ქოცოეუ. ნდო ართი სქესში მეტი ვა სოცურენუ. მარა ძალამი სქევაში დო შელეზიანი წოეუ დო სსხელი ჯო- 5 ხოდე „გერია“. ართი დღასე თე ბოშიქ ოტყალეშს მიდართე დო ონ- ჯუეფას წუდეშს მიიშე ნი, ართი კოკამი ოსურნი ქომირე წყურგილიშს შიმაწლე დო თისე ქაწოთე სსგანი დო კოკას გუეტახე. მუეაჯინე თე ოსურქე დო უწე: „ქუგუა ჯგირი ბოში ქორექია და, მს კოკას შიტა- ხუნქ ვარეი ვითოჟირი გოლამი კინოხე ვითოჟირი ჯიმა ნდის ართი და 10 წუნსია დო ეთინა ქომიწონია“.

ენა მუჭო ბოშიქე ქეგეგონე ნი, ძალამი სიბოშეში სიჩქარეთე გურიშ ბადეგალქე გეუოლე სოშასე ძირუნდე ნი. ქემორთე წუდეშს დო უწე დიდა დო მუმასე:

— ართი წანაში დასაბადი ორზოლი დომიჭვიითა დო ვა მუმარ- 15 თასია და ათე შეკვათილი ბორჯიში დინასალევა და, უკული თქვათი ქე- გიამაწუნითია.

ენა დიდა-მუმაქე ვა დუეჟურე:

— სქანი მეტი მითა ბუნანია დო სი ხოლო მიდინეთია!

გარა გიიჭყესე, მარა გერიაქე ვა დუეჟურე დო გუეკეთესე ართი 20 წანაში ორზოლი. მარა გამოთხულა თინეფიში ვე ურსადეე, მუ წუ- ხარებსქ იყუე ნი; თაში ნამუდა ირიფელიქ ქიშიიტეუ ინეფიში გამო- თხულა დო სგარა: ბუა დო თუთაქე, ცა დო დინაქე, ზღვა დო ქვიმაქე. ბოლოს დოხვამესე დო გუეტესე; დო მიდეეჟუმე თიწკემა ართი ჭიჭე ფინიე, სსხელი ჯოზოდე „მათიგოჩი“. გამეეთხის ართიანსე, გოჯუ- 25 დესე, გოსხუჰესე დო მიდართე ბოშიქე.

იდე, იდე, იდე, მუთი ქაღლისედე ნი, თინა ქიდე; წორი შქასე, წორი ვითოხეთი შქასე, წანამოწანა დო სუმი თუთასე ქიმიიშე დო გინიილე ამშვი გოლას; მარა ათე ამშვი გოლას ვასთე ნი, მუეიდა რდე ნი, ირი- ფელქ გეიწარე: ჯა დო ქუაქ არძოქ იკიირთე დო თე დიკოხონსე მი- 30 იკერკელდე, მარა გერიაშს მუთაქ ადოლუეუ ნი, თეჟანსე ხონარი გე- კონე დიკოხუე ნამუდა:

— მუ კოჩი ექია მა გამირზიე? გერია, სარალაში სქუაში მეტი
მა მი გამირზენა?

ე ბოშიქე დუუძახე:

— მა გობოლექია გერია, სარალაში სქუაფა.

5 ენა ქიგეეგონე ე როკაპიქე ნი, აშო ქემასადად დო დუდი დუუგრე
დო ძალამი ჰატიცე, უწუ: „სო მეზოჯენქია?“

ექ უწუე მუში ფირქი, მარა ათე როკაპისე ძალამქე ეწუინე. გერიაქ
უწუ:

— მუშენი გეწუინეა?

10 — მუშენიადა ვიშო მასლე ბრელი ბძირია, მარა აშო დორთელი
კოჩი ვა მიძირენია.

მარა ეში რაგადიშენი გერიაქ წუჟიშათი ვე გილეეფართხუე, გა-
წუნუ დო იდე მუში შარაშა. იდე, იდე დო იდე, მუთი ვა აღინედე ნი,
თისხი ქიიდე დო გაათე ამშვი შხვა გოლა ნი, თაქი უარესი აწარებაქ

15 იწუე ქიყანაშიქე. თრუმე ათი როკაპიში უჩაში დაში სოფელი ცოფე,
მარა გერიაქ მუთათ შიიტეფინუე, დო დუუძახე როკაპიქე:

— მუ კოჩი ექია ჩქიმი შუქის გუერზიე? გერია, სარალაში სქუა,
ხოლო ვა რექია?

— მა გობოლექია.

20 მუ რაგადი ოკო, ხათე ქემასადად ე როკაპიქე, დუდი დუუგრე დო
ჰატიცე, უკული კითხე: „სო მეზოჯენქია?“ გერიაქ უწუე მუში ფირქი,
მარა ე როკაპიქეთი ძალამი შიიწუხე. კითხე გერიაქ:

— მუშენი იწუხებუქია?

— მუშენიადა, ვიშო მასლე ბრელი ბძირია დო დორთელი კოჩი
25 ვა მიძირენია, მარაფა ართი, სიკეთეს ქორლოლანქია, — უწუ როკაპიქ: —
ჩქიმი სუმიკუნხამი რაშისე ქოგანუქენქია.

დუუძახე რაშისე დო უწუ: „ონდარო ცოცხალიენიე, ვა ულალატაჟა
გერიასია“.

გამეეთხე გერიაქ, ქიგედობოდე ე რაშის, ქიკიწუნუე მუში მათი-
30 კოჩი ფინიე დო მიდართუ. გიშეელე ართი ძალამი მინდორიშა დო
ქოთი შექხლუ ნდიეფიში დობორესე. ათე მინდორსე გიიჯინე ნი,
გურიში კარქე განწუე დო თორქე წყარით იაფუე: მუში ოხეშიკარში
მინდორიში ლაყაფიქ შეეგონე დო თქუ: „მარდობა მოწყალე დორონ-
სია!“ დო ქოტკეხე მართახი რაშისე დო ეფერი ქადაყაფინუ, ტვერი

დო ჰქერი ვე გიშეკვარედ დო თქუ: „ასე დეებსდღის უძირაფეუ ქიქანსისა!“ ქემერთე სდიიში ჭიშქარისა დო გავლასხაჲ ცხენიშე დო ქიმიკააკირე თაქი. წიმიკონხ ჭე სი, თქუ: „თე რაში ახირებულა მიკვოკირია“. დიერთე კინი დო მონწუე ართი ჭყონი, დუდინე ქედანხანუე დიხსუ დო თისუ ქემკააკირე მანგარო სი, უწუ რაშიქ: 5

— თაში ვა გიქიმინდუკო სიე, მს მიდებშის წუდეშა. აბა ასე მს გიწუეე, თეში ქიმიანია, ასე სდიეფი წუდეს ვა რენია დო ქემერთია, ართი კარდილა წუმოხუნია დო თინა გამუნასართინკევა, უკული ცირასა ქიმერთია დო პიჯალა გეგეწუულია.

მიდართე გერიაქ დო ე კარდილას კუნხი მიაგუ დო სუმიშხუ გამნი- 10
ირთე დო ჭიჯი-ეშე ქედდიდგე. უკული ცირასა მიდართე, დო ტახე არძო ოკილარეფი დო მინილე სიდე ორდე სი თექი სი, ე ცირას ეორტე ძალაშქე, მარა მიკააკონხუ სი მუში ჯგირი ბოშაღასუ სი, ძირაფაქ სნი-ოლე დო, მუ გავაგირძალა, პიჯალა ქიმეხე. გიმილე ეურე ბოშიქე ქემეფიანო დო ქიმერთე რაშიშა. იმუსერი თექი მიისვანჯუ ჯგირო დო 15
მაჟირა დღას უწუ რაშიქ:

— ასე სდიენქე ქომორთისია დო კარდილა მუნორთინაფილი ქო-ძირესიე, არძაქ დო მქურონდუა, თეშენი ნამუდა ვითოჟირინოლოში ნაკლების ვა მუნასართინედე თი კარდილაფა, დო თქვისისა: «თეში მაქიმინარქე მუთი მიწუა სი, დუეჯერათია», დო ასე მეურქიია. 20

მიდართე გერიაქ დო მუჭო ქოძირესუ დიენქე სი, გემიწოცინსუ არძოქე დო ქემასადესუ, დუდი დუეგერესუ დო მასშინესუ:

— მუსუ ბთხულენთია?

— თქვანი და ოკო ქომუნათიე.

— ჩქი ქიმერხანთია, მარა უხა ხენწიფე ვა ღეგანებესია, — გიო- 25
რავადესუ.

მარა გერიაქ უწუე: „მიტინიშა ვა მოქურუნია“ დო, — აქოთი მუოთ გავაგირძალა: იშენი დიდე არიკი. დო დუეხალე მარჩქილესუ, — დიარა გაანწუიისუ.

ორენა დიარასუ სი, თეში ორდოსუ გიმიჯინუ გერიაქე სი, ქო- 30
ძირე ბრელი არძო უხანთე მონწუიერი კოხი, უხა ხენწიფეში მოჩქვაფილი. ქეგედახოლე რაშისუ, ქოდიმასხალე დო ართიანს ქემიოტ-ლოდუე დო სუმი მეანბეთე გუუტუ: „მა გოხოლექია გერია, სარა- 3

დღში სჭყვავა, მუეზინზე. ენა ხენწიფეკი იხუე დო მუთი ქოეუნდუ ჯარნი
ნი, ჭიჭეში მეტი არძო მოლასქუ. მუეანსუთი ქოძირუ გერიაქე ნი, ჭე
დეეფირქე, მარა რაშიქ უწუ:

— ენა მუთა რენია, ბოშია, უარესის შეელქიან.

- 5 გუურქიუ გერიაქე რაშისუ დო არძო დაზლოდუე, ართიშ მეტი.
ენა მესანბეთ გუუტუე. ასე გვალა გაერისზე ხენწიფეკე დო ქიმიტა-
ნუე მუში სანიმენდო ცქვაფირი კოჩი, ნამუთი გაჭირებაში დროშოთ
უნდუ ნი, სხელი ჯოხოდუ „ცვაშურიცხამი“, დო მუთი დოსქილადირი
ჯარნი ქოეუნდუ ნი, არძო ჩაბარუ დო გუუტუე. ბეადირთუ გერიაქე დო
10 გეშიჯინუ ნი, სქანი ნტერს ეეერი უძირდასუ, ექე ძირუნი: ცვაშური-
ცხამიში ძირაფაქ ეწეინუ, მარა მეს იქუნდუ? რაშიქ უწუე:

— ათენა რენია, ბოში, მა გირაგადუდიეეე.

- გერიაქე დეეწერუ ჰიჯვარი, „მარდობა დორონსია“ თქუე, გამე-
ეთხუ ჩირსუ, რადან სიცოცხლეს ვე ელიდუ ნი, დო გიმიილუ. მარა
15 დიორდე ის ვა ატაკე, ჯარი არძო დუეზლოდუე დო უკული მოუნ-
ჭეს ართიანსუ. ლახთი, ისოფესუ დო ისოფეს ცხენდოცხენუ. მარა ძა-
ლიშა ვა რდე საქმე: რადან ცვაშურიცხამიში შური შხვას ობარდუ ნი,
ისუ მუ ცვილუნდუ? დო დუეძახუ: „ათაში ოკო, ბოში, ქოთამავა!“
დო დოცვილუ გერია. მუჭო გერია დოცვილუ ნი, ე ცირა ქიიხვამი-
20 ლუე დო მიდეეკონუ, ხენწიფეს ქიმუეცონუ. მარა ცირაქ უწუე ხენწი-
ფესუ:

— მა ეეერი კოჩიში ნოჩილი ვორექია, ეში ლექინო ვა დეგანე-
ბენქია დუსუ, ვარა ქემერკინია დო მიქთი ვორჯგინათიე, თიშიობა რდა-
სია, ვარუ და სუმი თუთას ქემადროფია თიში რგუალავა.

- 25 ხენწიფესუ რენებაშა აშქურინუ: „ნდიიში ნათესეე რენია“, დო-
სუმი თუთა ქაცადუ.

ასე, მუეანსუთი გერიაქე დოდურუ ნი, დუდი მელახუ ძედუ დო ტანი
მელახუ ნი, ქიმერთუ მუში მათიკოჩი ფინიექე დო ართიანსუ ქემეკოდუ
დო თექი ქომეკედოხოდუ ოთხილეუსუ.

- 30 ე ხანი დო ანბეე შქას გიშეელუ წანამოწანაქე დო რახან ვა ძირესუ.
დორთელი დიდა-მუმაქ მუში გერია ნი, ქიგანუნესუ დო ქემავჭირი-
ნეესუ თეში ხოლოშა ნი, ართი ჭიფეე შარას იკიკათუ გვერქიქ ბრელქე.
დო მოუნჭესუ ართიანსუ დუდი დო არძოქ დიიზლოდუ. ათე დროს გრ-

თილუ ჟირი დიდი გვერქუ დო ართი წყარისა დინიილესუ, კინი ეშეღესუ დო ვიშო-აშო გინიილესუ დურელი გვერენსუ, დო არძოქუ გვეთელესუ. ათე ძირათაქ გუუგვირდესუ ძალანქუ დო თქვიოსუ: „ათე წყარი ტე მი-დეებლათა“. გეშეღესუ სათითიში ეფშა დო მიდეკუჟესუ.

მუჭო ხოლოშა მინაჭესუ ნი, მათიკონი ფინიეკუ ქოძირე თენეფი 5 ნი, გაგითირულუ დო ქეშასადე, დიდი წუხარეთ იწაჟღანე თენენსუ დო ქიმიცონე ღურელისა. მუჟანსუ ქოძირესუ გერია დურელი ნი, ჟირინხოლოქ იკირთესუ სარალენქე, ინგარესუ ბრელი. უკული ქვა-აშინუ თი წყარი უღუღუ ნი, დო გელეკელე სიტოდარი დიდაქე, ქიგ-ობე გერისუ ნი, გეიტოცხალე დო თქუ: „გია, მუსუ ხანსუ ქედობღურუ- 10 უნია!“

გიიჯინუ ნი, დიდა დო მუშა ქოძირე; ახილუ ძალამქე, მარა მუში ანბეკში გომინაქე კინი შეაწუხუ დო თქუ: „შივიდებითია“. დიდა-მუ-მასუ კინი გამეკთხუ. დიდა-მუმაქე ბრელი ინგარესუ, მარა ღარონსუ მინადგესუ მუნეფიში სქქე დო მიითმინესუ.

მიდართე გერიაქე დო თი ხენწიფეში ქიქანას მინხოლუეუ ნი, ართი დიდი ტუაქე ქუეზადე; ათაქი მითილუ ნი, მუგიდა რე ნი ხონარობა ეფერი ისიქელე ათე ტუასუ, მეტი ვე შიილეებულე. გახენდუ ათე შარსუ ნი, ქომურესუ მუგედანი, ქემონწყუნსუ თე ტუასუ, ჯა დო ჯა ართიანსუ მიკიოტირნე; მიკაჯინუ ნი, ქოძირე: ართი დიდი კერქე ქომართე 20 ჯიქერო დო ქასტაკე გერისუ. ღოლეუ მუგვერდი გერიაქე დო სუმი ორგინს ქასყოთუ, მარა კინი ქასტაკე დო ირკინესუ დო ირკინესუ, სუმი დღას ქიბრკინებუდესუ დო ბოლოს ორჯინუ ბოშიქე დო შქას გო-სოლე. გოსოფე ნი, გავმოსხაჟე სქვეერქე; სქვეერი დოცვილეუ ნი, კო-ლოფიქ გავმოლე; კოლოფი გოტახუ ნი, სუმი მარჭისოლექ გავმოფუ- 25 რინე. ჟირი დოცვილეუ დო ართი ოჭოაფუ.

ათე უამსუ წვამურიცხამქე ქიდეელასუ დო შურინმაღაფუეო გინიირთე, თეშენი ნამუდა თიში შური ცოიეე თურმე თენა, დო მასუმათი დო-ცვილეუ დო იქეთი დოღურუ. უკული მინიილუ ხენწიფეში დოხოტქისა დო მუში ოსურში შეტი ირიფელი ართიანსუ ქიმეკასილოდუეუ დო 30 მუში ოსური მოლეეცონე მუში დიდა-მუმასა.

დიდი ხინრელეხაქ მანჭირინუეუ ბოლოს დიდა-მუმასუ მუნეფიში მოთმინებაში დო წუხარებაში მანგიორქე დო არძოქ მოლართესუ კინი მუნეფიში ცუდეისა.

XIV.

ართი ხენწიფე ქოცოფე ნდო ათე ხენწიფესუ სუმი ქომოლისქუა
 ნოცუნუე. ართი დროს ათე ხენწიფექ ქედველასუ დო უირიხლო
 თორქე დეეწვერე. მიდასჩქე მუში სქუალეფი მეწამალეს დო არძო
 მეწამალექ გინოჭყვიდესუ: „ართინეერი ჩხომი რენია დო თინა ოჯა-
 5 ჭოფენია და, დოსქედუქია“. ე ჩხომიში სსხე გეუხსტესუ დო ქედუ-
 უტესუ.

უზოჯე ხენწიფექ უხაში სქუასუ დო მიდასჩქე ზღუასა ჩხომიში
 ოჭოფესუ; მარა ოში, კოჩი დო მუში ბადექ არძოქე ქიდინაზლოდუ
 ზღუასუ, მარა მუთუნი ვა ძირესუ იში სსხეში. ცუდესა ქომორთუ დო
 10 მუმას უწუუ: „მუთაქე მაშუუ“. ხენწიფეს ეწუინუ, მარა მუს იქინდუ?
 უკული მიდართუ ოშქარო სქუაქე დო მიდეეკონე ოში ბადამი კოჩი
 თექითუ, მარა ესეთი არძოქე დაზლოდუ დო მუთუნქ ვა აჭოფუ. უკული
 მიდართუ უკულაშიქე, მარა ექე ხერხი იხვარე: ოში ქილა ქვირი მიდეელე
 დო ართი კოჩი მიდეეკუმუ. ქემერთუ ზღვასა ნი, ირი დღას დინასრდუ
 15 ძვალენსუ ქვირი სოშასუ უბადუდუ ნი. უკული დეელუუ ნი, გასენდუ: მარა
 თეში დინუნარდუეფი ქვირითუ ჩხომენქე ძალამი დიიგვანესუ დო
 თქვიისუ: „ათე ბოშის პატია ქოფცათია, რადან ჩქი დემოგვანეკესიე“,
 დო ქააქოთუ ბოშიქ ბადე ნი, ხათე გემსცუნუ თი სსხეში ჩხომქე. ე
 ჩხომი ბოშიქ კართესა ქალეეკინრე დო მოლართუ ნი, შარას ჭე მეეშორე
 20 მუში მაცალესუ ნი, მუგუდენი ხონარქე მასნიმუ ნამუდა „ჭატე, ბოში,
 დობლურია!“ მარა გიიჯინუ ნი, მუთა ძირე დო მუთუნი ვა თქუუ. ხოლო
 გიშეელე ხანქე ნი, გაეგონუ: „ჭატე, ბოში, დობლურია!“ ასე უმოსო
 გიიჯინუ, მარა მუთა ძირე ნი, კართესა გალეეკინრე დო ჩხომსუ პიჯი
 გუუნჯამუ დო შურს ინთქარსუ ნი, ქომირე. უწუუ ბოშიქე:

25 — მუ გოკონია?
 ე ჩხომქე დუუძახუ ხოლო:
 — სქანოთ ქუუჯგუნია მა გომიტუეეე, ართი დღას სქანოთ ჯგირი
 იპიქია.

ეუკუნე ე ბოშიქე დო წყარსუ ქიდინახუნუ დო მაცალეს უწუუ: „სი
 30 გინქენია, ვა მითხობელანქია და“, დო მოლართუ ცუდესა დო მუმას
 უწუუ: „მუთუნქე ვა მაშუუა“.

ქომორე, გიშეელე დრო-ხანქე ნი, ართი დღას ათე მაცალეწკემა ათე

ბოშის ხსუბიქე ქალოლე. ე მაცალექ სათე მიდეურელე დო ხენწივეკს ირიფელი ქოწეუ, მუჭო უღალატე მუში სქუაქე სი. ენა ხენწივეკ მუჭო ქიშიიტეუ სი, სოჯე სათე სამუდა „მიდეკონითის დო დოწყილითის“.

მიდეკონესე სათე დო ცვილუნდესე სი, ბოშიქ შეკხვეწე: „ზილათე 5 სი, მუხე გიკეთენასი? თქვანთ მარდიენის, თეში გომიტეეთის, შესა ქიქანასა გეგუნფალექიას“.

შეკხალე ე მაცვილარენსე დო გუეტესე. მარდობა უწე ენესე დო იდე, იდე, იდე დო იდე, მარა დღას კოს ვა ულე სი, თისხი ქიდე. ართი დიდი ტყაშა ქიმიოჭირინუე. ათე ტყას მეურსე სი, ართი ირეში 10 გაჭირებულე ქომირულე სი, ქომირე. განენდე ჭა. ხანსე დო უჯინე სი, ათე ბოშიშა ქომართე დო დუდინი ქოდინუ. უწე ბოშიქე:

— მუ გიჭირსიას?

— მუ მიჭირსიასა, ხენწივეკსი სქუა მობთხოზენის დო სი გიხქე- 15 სი, ქომიპატეენქიას და.

ე ბოშიქ იკიიტესუე დო მოლართე სი, ქახვადე თე მეტყალესე. მეტყალექე კითხე:

— ე ირეში სო მერცუნსიას?

ექე მასინე:

— ხენწივეკ მუჯვლონუა შესა ხენწივეკსის დო თექი მეპუნსიას. 20

ე ბოშიქე გინასტუე ლურაშე ე ირეში დო ირეში უწეუ: „ართი დღასე მათი გირსხენქიას“.

მოურსე ე ბოშიქე დო იდე, იდე, კინი იდე დო იდე, მარა მუ იდე, პატონი? ვართი სუმიდეკი ცხენს ულე თისხი, დო მიკაჯინე ბო- 25 შიქე სი, ართი განწარებული ობრიქე ხოლო ქეციოფურინე თე ბო- შის ხესე დო უწე: „სი გიხქენის, ბოში, ქომიპატეენქიას და“.

ე ბოშიქე ეთი ქიპატეუე მუში მათხოზინეშე დო უწე ობრიქე: „ართი დღასე მათი გიშეკლენქიას“.

მიდართე ბოშიქ კინი მუში მარაშა. იდე თე ტყასე, იდე, იდე, იდე, მუთი ვა აღინედე სი, ოინა ქიდე, წორი დო წორი შქასე, წორი 30 ვითოხეთი შქასე, წანამოწანა დო სუმი თუთასე ქიმიშე. თე დროს ქიკეკონე, მუგოდეკი უშველებერი ხონარობა: გოტევატე დო გოფალე დო გოგურგინე, მარა ე ტყას ართო ქომონწეუნსე მუგოდა რე სი დო ქორხქინდე დიდი უშველებერი ტურამელაქ. ქომირულე ბოშიშა: „ქო-

მიპატრიენქია და, სი გიჩქენია; ხენწიფეში სქუა მუში ჯარით მობთხო-
სენია“.

ე ბოშიქ ენა ქიიპატრუე, მუჭო შხვა სი, თჳში, დო ბოლოს უწუ
მელაქე: „მათი ართი დღასე გიშველენქია“.

მ^ი დღართე ე ბოშიქ დო გიშველუ ათე ტყასე სი, ართი ქალაქი ქო-
ძირე. ათე ქალაქის ართი ბროლიში ცოში ქაძირე დო დინაჯინე
ოცკესე სი, ბრელი ღურელი დო მინე მალურუე ბოშიფი ქაძირე.

იკითხე:

— თენა მუ ანბე რენია? უწინსე:

10 — თაქიანი ხენწიფეს ართი წისუნახე წუნსია დო თიქე ზოჯუა
გემოხუა: ამითი შა მათურუენი, თისე ხილა მიდგუაწურუქია», მარა
იშა კოს ვა აფუღინე დო თენა რე არძო დასლოდუე სი. მისეთი ვა
აფუღინე სი, ეთი მუში ცოშიშე ოკო გეგუნაწოთანია.

ენა ბოშიქე ქიკეკონე სი, ხათე გუესე დო ეშელე, მინილე ცი-
15 რაშა; ართიანს დუდი დუეუტკესე, ცირაქ უწუ:

— მუშა მოგიზოჯუნია?

ბოშიქე მასინე:

— მუშათი შხვაქე მორთე სი, მათი თამა მობრთია.

— ჭე!— დუესანე ცირაქე ხათე ვეწირენსე დო პიჯალა დოჭარესე,

20 მუჭოთი ჩეეულეა ორდღე სი.

გომიილე ბოშიქე დო მოლაწთე ზღვაპიჯიშა დო ქოდოხოდე; დო
ძალამი მოწინებულე ქოფირქენსე სი, მუგედაქიე სი ჩხილიტი ქინი-
კათუე ათე წყარსე დო ე ბოში ფიშე გეეჩირტე დო მიდეეკონე ჭითა
ზღვასე დო ფოთქიშა მითიილე ირითუელაშო. იმუსეკრსე თექი რდუ. მა-

25 უირა ორდღოს გეეღირთე ცირაქე დო კამეგიილე მუში სარკე დო გიო-
ჯინე, მარა ცას მუთა ძირე, გიოჯინე დინასე სი, მუთა ძირე, გიოჯინე
ზღვასე სი, ვა ქაძირეო, ჩხომს ქორას წუნსე დო ფოთქის მითოხე
სი, ჯგირი. გიშველუ ჭე ხანქე სი, ე ჩხომქ კინი სიდე ხედე სი, თექი
ქედაახუნე. მოლაწთე ე ბოშიქ ძალამი ქეეფიანს დო ქამორთე ცი-

30 რაშა. უწუ ცირაქე:

— მუ ქიმინია, დიიფუელაო?

— ქოფა, დიიფუელა.

მარა ცირაქე გუეწუე თითო კაკალა, მუჭო დო სო რდღე სი: ბო-
ლოს ცირაქ უწუ:

— აშუღლანი დლა მიზატიებუნია, რაღან თენერი მიინერხიე.

მიდართე ე ბოშიქ კინი დლა ართი მინდორს ქოდოხოდე ნი, ციანთსუ მუგიდაქიე ნი ბოშისუ დლა ჭეერიშ დოქოსუ, მიდეკონდ დლა ცას ქიმიკახუნუ დლა მუქე სუა ქიმიკათორე. მაჟინა ორდოს გეკედიროთ ცირაქე ნი, გიოჯინუ ზღვას, მარა ვა ძირე, ეშაჯინუ ცასუ ნი, ქოძირე, მუჭკოთი 5 ობრის ნუნდუ ნი. შოლეკონდ ე ობრიქ დლა თუდო ქედაახუნუ. ე ბოშის ძალამი ოხიოდე: „ვა ბძირუნდუა“, დლა ქომორთე ცირაშა ნი, ცირაჟ ირიფელი ქეჟუ: ასე გვალა დოღურე ბოშიქ ჯარასუ, მარა თე ცირასეთი უკვერდუ ათეში ფულუა დლა უწუ: „აშუღლათი მიზატიებუნია“.

მიდართე ე ბოშიქ დლა მინდორს გიდეურსუ ნი, ქომორთე ირემქე 10 დლა უწუ: „ქეკეზდოხოდია.“

ქიკიხუნუ დლა იცონე, იცონე, იცონე დლა მუთი გოლა ქოორდუ ნი, არძო გეკეზნიცონე დლა თექი ომანეშა გემითიფონე, ორდოს გეკედიროთ ცირაქე ნი, ეთი ქოძირე, მუ რაგადი ოკო. ქომორთე ბოშიქე ნი, უწუ ცირაქე: 15

— ბოში, ძალამი მოჯგირეეფი ნორსუნუენია, მარა ჩქიმიდა აშენი ვა გაფულინუა დლა აშუღლათი ქეგაზატიენქია.

მიდართე დაღორსებულა ბოშიქ, იმენდი ვა ულუ აწი დუდიშა, დლა მინდორს ქოდოხოდე ნი, იცუ ქიქანაში რეევაქე: ქალაქიქე დიიტანცალუ, გოფალე, გოგერკინუ დლა გოტეეცე ნი, გამეოსსაჟე ათე მუში 20 მოჯგირე დიდი უმეელუბერი ტურამელაქე დლა უწუ ბოშის:

— ჭატე, ბოში, ნე გაშქურინენია!

ინვარე ტურამელაქ მუში ხერხი დლა ქიგიიჭეე დინაში თხორუა. თხორე, თხორე, თხორე დლა სიდეთი ცირაში ოხვანჯი ორდუ ნი, თექი ქემეტხორე დლა უწუ ბოშის: 25

— ათაქი ქოორდავა, ინვა ცას მიოჯინენია, გოლას მიოჯინენია დლა ზღვას გიოჯინენია დლა ვა რძირენსიე, სარკეს გოტახუნსია დლა სი ქიგეკონენქიეეე, მიოგია დუდი ეშე დინსუ დლა სითი ეშეელია.

მუ რაგადი ოკო, ბოშის ახიოდე. გეკედიროთ ცირაქ ორდოსუ ნი, გიოჯინუ ზღვასუ ნი, ვა ძირე, გიოჯინუ გოლასუ ნი, ვა ძირე, მიოჯინუ ცასუ ნი, ვა ძირე დლა ე სარკე გოტახუ. თე ბორჯის ბოშიქეთი მიოგე დუდი, ეშელე დლა დუდი დუეკრე, უწუ: „სი ჩქიმი ექე დლა მა სქანია“. დუეძახესუ ვეზირენს, ხენწიფეს ქიშიოტეფინესუ დლა იცუ ართი ქეეფი-დიარაქე.

XV.

ართი ბადიდი ქოცოთე. სქვარი შეუღებულდ, მარა ორგულესდ.
სქუაღეფი წვანაშ მიდეშე, ნი, ე ბადიდი კებურსე ქეკოდოხოდდუ, ქა-
ლასი ჰატის ვა ცენდესუ და, წუდეშ ვა მასქვანდუ თინეს. ათეშიგუ-
რიშენი წეკხუბუ ნისალენქუ დო გეგენასყოთეს ოჯახიშე თე რჩინუ
5 კოჩი. უხაში ნოსასუ თხუე: „ართი ჭურაში ეფშა ქვირი ქომუჩია, ართი
კვერცხი დო ართი ოდგიში დო გეგინფოლქუ დო ვურქია“. ქიმეჩუ.
ი ბადიდიქ სერი დო დღა იდუ. ქიმერთუ ართი წყარობგაშა; მიკაჯინუ
მელე წურეშე, დემი ქეკორე. დემს დუუძახუ:
— ათე წყარსუ გამენომიფონია.

10 დემქუ დუუძახუ:

— მა ვარი, სი გამენომიფონია, ვარა ტვერიშორო გოგოჩქვანქია.

გაეჭოფუ დიდი ქუა, ქიგიაშქუ რეკას, თექი ქიგიოფუნოლუ ე
დიდი ქუა. ბადიდიქ გელეელე ჭურა ქვირამი, გაიშქუ რეკას; ქვირიში
ფურკიქ ბეადირთუ. გუუგვირდუ დემს: „მუჭო ფურკი გეიოდინაფუ
15 ქუსსუ!“

დემქუ გაეჭოფუ ხოლო ქუა, ხეს ქიდეკინუ დო თქუ: „ათე ქუა-
შორო გეკორტახენქია“.

თიწკმა ბადიდიქ გელეელე კვერცხი, მუუნჭინუ ხე დო გოწილიხუ.
წყარქუ მოლართუ. აშქურინუ დიის, მუნიილუ დო ხუჯიშა ქიგილეკხუნუ
20 დო წყარს მეცუნსუ. შქაწყარს დიიქ უწუე:

— მუჭომი ლექინი რექია?

ბადიდიქ უწუე:

— მა ცა მითხუ ხე, ვარა მა გუუტუე ხე ნი, თაქი დინასთხუ-
შქ სი.

25 — დაბა, აკაწუნს გუუტევა, — უწუე დემქუ.

ბადიდიქ გელეელე ოდგიში, კისერს ქიგიობიჯუ დო დააღუე. დიიქ
უწუე კოს:

— კენი ქემოკიდი ხევა..

გუაუნუ ოდგიშისუ დო ჯიბეშა ქელეელუ. წყარს მინილესუ ნი, უწუე
30 ნდიიქ:

— მა ნადირს გამეკობრახენქია, სი ქედოხვადი თაქია.

მიდართუ ნდიიქ, გამკორასუ ნადირი. ე ბადიდის აშქურინუ ნადი-

რის და ტყას ქიმიშეკეცობუ. გურიჭითა ქოძირუ ღურელი. ქემართუ
ნდიიქ დო უწუუ:

— მუ დოლი ნადირის?

ბადიდიქ ნდიის უწუუ:

— ნადირქ სი ვა მეგარაცუ, ვარა ჩიტი მეტურინუნდუ ჟი ნი, თინა 5
ოფტოფი, ვარა დინს მიიშუ ნი ფერი ნადირს მუჭო გუგუტყენდი!

მიდართუ ნდიიქ, დოცვიდუ ნადირეფი: ჟირი ირემი, ჟირი სქვეერი,
ჟირი ტყარლეჯი, ჟირი ყურდგელი. ნამუთინეფი დოხსუ, ნამუთინე
დოჭუ, ღუმუ. გააკეთუ ჟირი ქილას, ჟირი კოკას ღვინი ქედრდგუ დო
უწუუ კოს:

10

— ქადოხსოდათუ დო ბჭკომათია.

— სი ღვინი მოგილალუ ნი,—უწუუ ბადიდიქ,—ინა მუსუ ბდო-
ლანსუ? ათე წყარის მიშე ქიმიშამიბოგი, თეჭი ბჭკუმუნქე ოსერიშოს.

ქიმეშუებოგუ დემქ. ბადიდიქ გედოხოდუ ბოგირს. დემქე ქიგუდუ:
ართი ირემი, ართი სქვეერი, ართი ღეჯი, ართი ყურდგელი, ართი ქილას 15
ღუმუ, ართი კოკას ღვინი, ათენეფი კოს წოხლუ ქაწუდუ ნდიიქ. თი-
ქეთი ხოლოს ქედოხოდუ მინდორო. ე ნდიი ბჭკუმუნსუ, ე ბადიდი წყარსუ
დინუმასარღვანს. დემს უჩქე ბჭკუმუნსუ ნი. დემს ოშქურუ: «ჩქიმი უმოსი
ქიშინოლებუე!»

ე წყარს თუდოლე გერეფი ჭოფუნს დო ბჭკუმუნს ხორცის, ე ბა- 20
დიდიში გინუნარღვეფისუ. მაჟირა ირემი ქოთხუ დემს: «ქოფჩისა». დემქე
ქიმეშუდუ ბადიდის. ეთი წყარს ქიმეჩუ, ენა დემს ვა უჩქე. ბადიდიქ
თქუუ: «დეეკაკალისა აზუსერი».

მაჟირა დღას დემქ წუდჷა დაპეიჯუ. მოლართესუ წუდჷა. დემქე
მიდართუ ონადირეშა. ქაწოხვად გერქე დო ტურჩაქ: გერი დო ტუ- 25
რას უწუუ დემქე:

— ონადირეშა მიდუმაცუნის; ართი სუმარქ ეფერქ მესურე, ვითი
ირემსუ დო სქვეერს ოჭკუმუნს; ღუმათი ქომილეფესუ ჟირი ირემი,
მარა სკაკალოთ ვა დაბაღეფე!

ათე გერი დო ტურჩაქ უწუუ დემსუ:

30

— სქანს სუმარს ართითი ვო უჭკომუნის; არძოს წყარს მინუმა-
სარღვანდუა, ჩქე ფტოფუნდითუ წყარსუ დო ბჭკუმუნდით, ვარა თის ვო
უჭკომე.

დემქე უწუუ გერი დო ტურჩას:

— აკა მოლაართით, გომიტანითაც თი ბადიდი.

- მოლაართეს ბადიდიშ დემქე დო ვითი გერი დო ტურჩაქ ბადიდიშ
გატანებშ. მიოჯინუ ბადიდიქ, დემი წოხოლე ქუმუერსუ გერი დო ტუ-
რეფი უკახლე ქიგეუსსუ. ბადიდიქ მიოძახუ დემს: „ართი ვითი გერი
5 დო ტურჩაში მეტი ვე გემიძღუო სქანდა ოგაფური?“
დინაჯინესუ გერი დო ტურჩაქ ართიანსუ დო უწიისუ: „ე დემს მო-
ლურტეუაფუთუ!“ ქუეცისუ დემს, ტვერიშორო გეგოსოფესუ.

XVI.

- ართი წხინი კოჩი ქოცოფე. სუმი მუში ნოსალეფს გოჯოგუე
ნდო გინორობუმს ქუერაგუაფუნს დო ეთყურემე შორი ქიყვანაშ მი-
10 დურთუმე დო დემი ქახვალამე. ბადიდიქ თის უწუე
— თე წყარს ქემოხუნეკ:
დემქ იხუ:
— მუჭო მიწიი სი გნა?
ეთიწკუმს ქიგინიხუნუე ხუს დენქ ბადიდი გამანცადებულო, მოკა
15 რდო დო ლექინი რდუ ნი. ბადიდიქ უწუე:
— ცაშა მემითხენია სევა, ვარა ათაქი ვა გაცონქია.
უგული დენქ უწუე:
— ბუეტივა, აბა, ცას სევა.
თიწკუმს ბადიდიქ ჯგირი ისუმარი კისერს ქიმიოგუ დენს. დენქ
20 მიოდორუე: „კინი ქემეთხი ცას სევა“.
გემწეუე ისუმარი დო უგული გემენიეონუ. ეფერი ბორჯის ბა-
დიდი წუდემა მიდეეონუ დო ჩიი დო სქუას ქოდურტუე. ირტუ დენქ
შორიშ ქიყანაშა: მიიშე ნი, მელატურჩაქ ქახვადუ დო უწუე:
— სო მეურქია დემია?
25 — დორონთქ გომაჭეორუა, დო ბადიდიქა დახედეე დოპილუა,
ასე მიოდენაფუმს მეურქია. მელატურჩაქ უწუე:
— სი უბადო, მუქე დოგოშქერინუა? მა დოგოშქვიდაფუანქია.
დო მელაქ დემი მოლეეეონუ ოშქვიდაფუმს ბადიდიში. ბადიდიქ
ქმანახადუ დო უწუე:
30 — ძალამი ჯგირია, ჩქიმი მელაფა, ხხორო დემი გემიძღუვა, რუო
ქემოშიეონია დო მახხორს თენა რენია მოგიეონაფუნია.
ე მელატურჩა დო დემი დიდი ბაწარით ართი-მაჟირას ძალამი მან-

გარე გინობუმათვირი რდესუ დო ათუ ბორჯის დოშქურინდუ დემქ, ირტუ დო ენი ჯას ქიმეკასლოთუ მელატურა. დემიმ ოჯახი გიიტუუ ბადიქუ დო სოშას შური უდგუდუ სი, თი დემიმ ცუდეს სქიდდუ.

XVII.

სოგიდენი ანთი ქიყანას ანთი ხენწიფუ ქაყლოთუ. ათუ ხენწიფეს ოთხი ვეზირი სამართალიში გომარჩქინეთ ნოხუე. ანთიშახ თუ ვე- 5
ზირეს ძალაში მუთუნი სამართალი გუურჩქინუენს ნი, ევერი ჟინს ხენწიფეშ ანთი მეშხურეს ქუმუერთუმუ დო თიგვარი სანიარი გუენწუეუ, ნამუდა ხენწიფეს ძალანს ხერხებუ ნდო ვეზირეფიშ უზოჯუ: „თქვანი გენარჩქინას სამართალი, დაბა, თუ მეშხურესუთი ქაძი-რიითა“.

10

მეშხურექ კაჯინუ ვეზირეფიში გენარჩქინასუ ნი, ვა დუუდოხოდუ, მაცუნუ დო დუდიშე ბოლოშ დოხუე. ხენწიფექ ენა ქოძირუ ნი, მეშხურეს უზოჯუ: „რახას თუჯგურა სამართალიში კვათუა გინქენიკევი. სი ქედოხოდო მოსამართეთა“.

მეშხურექ ვარია უწუ: „ანდარო თოლი ქომიდუ ნი, თინი სამარ- 15
თალი ვა გემარჩქინინენია, უირინოლო თორს დოფთხორენქია და, თიწკეშა მოსამართეთ ქედოხოდუქია“.

ვიშოთი-აშოთი დო ბოლოს უირინოლო თოლი იშენი კაწკმა- 20
ცოთინათუუ დო იშენი. ანთი დიდი ცუდე გუუკეთეს, მაჭარაღეფი ქიმეჩეს; მუჭოთი სსამართოში რიგი რე ნი, თეში გუუნწეის ირიფელი დო არძოში უნხაში მოსამართეთ ქედაახუნეს. დიჭყუ ევერი მარ- 25
თალი სამართალიში გორჩქინუა, ნამუდა ქიყანაქ თის მიანტუე. ირი კოხი მოსამართეთ თიშა გოლეკუე: დიდი, ჭიჭე, პატონი, ჭკორი, უხაში, უკულაში, რჩინი, ბოში, პაპა დო ერი, მოჯგირე დო სტერი. ანთი სიტყვათ, მისუთი მუთუნი სადაა ქუეღუდუ მითინიშა ნი, მითა 25
დოსქილადუ ვა მერთუნი, დო ირი კოხი ოცქვანდუ დო უმარდუდუ თიში სამართალს.

ანთიშახ თუ მოსამართეშა ანთი კოხიქ დო ანთი ოსურქ ქემორ-თეს. კოხიქ შეეხეწუ:

— ათუ ოსურში მახრობაშა ქიმეურთის ჯოჯო, ჩქიმი ჯორს 30
გინი მოცუნდუა დო ქედგოკირია; გინქ წუელა-გუეჭუეა, ენა თუ

ოხურქ ქოძირუევი, ვაგმანარგუა, გინს ქაატაკუა დო მს ღაჭალი გვი-
 მიჭუუა: «ენა ჩქიმი გინი რქინა დო სქანი ჯორიწკვმა მუ ოკორღუა?»
 მს ვარია ბთქვი, ღუდი იპილი, მარა ეწკვმა მუთაქ გომირთუ, გინი
 იშო მიდახაკალაფუუ. ენა მათი ვა ფქიმინი, ჩქიმი საქონელი ვარეთი
 5 მს დღვანები, წკვებვიდითუ დო ასე სქანდა განოლითია. შიოჯინი სქანი
 ღორონსუ დო სი ღემსწუეთია.

ენა თაში უწუ, მარა განიშე ტუობასიუ ბრელი ფარა ქილასჭირი-
 ნუუ დო მუქინსუ:

— ათე ფარა სი ქოგიღუდასია, თე ოხურქიწკვმა ონჯღორქს ვა
 10 შოძირანქია და.

მარა ე მოსამართექ სამართალს იშენი ვე გინუეგინს დო მუ-
 უჩინსუ:

— მს მუჭო შემიღებუნია, სამართალი ვა რქინა და, ძაღო ი
 ოხურს გინი მიღუუღუევი?

15 ი ოხურს უწუ: „სი მეს იტუუქია?“ ოხურქ უწუ:

— ვატონია, ჩქიმი წუღემს თე კოხქ ჯორიში გუხუნელო ქემორ-
 თუა დო ართი ოხვამერი გინამი ჩხოუში მეტი ჩქიმოთ ანდაღებული
 მუთა იპაღუუღუვა. ათე ჩქიმი გინქ თე კოხიში ჯორიშა ქიმერთუ დო
 ღაქაფი ღუუღაქაფუუ: ითამ წუნდგო სი, თეში ნიხვიში ჩირქალი ღუ-
 20 უჭუუა. ე კოხქ ენა ქოძირე ნი, იფირქ: ‘ე გინს წორეთ ქიპოთან-
 ქია»,—ქემვაბირძღე მუშოთ, მარა, მუგამინუაფუ, მს ინა იმს ვა მატე-
 ენჯღე ნი დო სქანი სამართალს ირი კოხი ოცქვასნსუ ნი, მათი სქანი
 კარნიშა ქემოფრთი დო ვა ვეღუქ უსამართოთ დიიბჭეევი.

მოსამართექ ე უირინოლოში სანიარი მიირჩქიღუუ დო ათე განს-
 25 ჩენი ქედოღუ: „რახანო ჯორს დღას სქუა ვა შიიბუ ნდო ვა აშიი სი,
 დო გინი იშენი შერო ვა შიიღებუღე ჯორს ქუუხუუღუგო სი, ათეშენი
 თე კოს გინი ვაგეწუუქონანსუ დო ათე ოხურს, თი გინიში დიდაჩხო-
 უში მინჯეს, ქიმეჩანია“.

ე სამართალქ ირი კოს ძაღანქ მექონსუ დო თეჯგურა ვვირი შო-
 30 სამართეს ღორონთქეთი თე ჭეოლოფუა ღაღუ: თე გინიში მინჯე
 ოხურნიში ცხორწით უირინოლო თოღი გუუთეღე დო ეუხიღუ-
 უკული უირინოლო თოღითი ქუუღუღე, მარა ღურადღასსუ იშენი წი-
 მინდე სამართალს კვათუნდღე დო დოღურუ ნი, ჩხონდღე.

XVIII.

ართი ჰაზა ქოჩოიუ დო სუმი სქუაღეფი ქენოცევი. ჰაზაქ ღურა-
დღას დუეხინე მუში სქუაღენს:

— დობღურევი, თითოქ თითო სერს დავითნი წამიკითხითია.

მარა უხასი სქუაღენქ თუ ზოჯუა მუმში ვა შიასრუღეს, ხვალე
ართი უკუღასი სქუაქ წაუკითხე დავითნი. თიმუესერს გამოეცხადე მუში 5
მუმაქ დო ქასნუქუ ართი ცხენი. მაჟირა სერს ხოლო თექ, მუში ჟიმა-
ღეფიში მსგორო, წაუკითხე დავითნი. მაჟირა სერსთი მუმაქ გამუ-
ეცხადე დო მაჟირა ცხენი ქასნუქუ, ნამუთი ნოკოფეუ მუში ოშქარი
სქუაშოთ. მასუმს სერსთი ხოლო ათქ წაუკითხე დავითნი დო მუმაქ
მასუმს სერსთი ქემუეჩონე მასუმს ცხენი, ხვამირო ქიდიტეუ დო 10
მიდართე.

ათე დროს ართი ხენწიფეში ოსურისქეს ქომონს მიათხინდეს
თიჯგურას, ნამუთი ჟიხურეს ეი ცხენით ეშასხაზუნდუ ნი დო თი ზი-
სუნსხეს აჯუნუდუ ნი, — თის მიათხინდეს. ბრელი ხენწიფეში სქუაღეფი
თი ზისუნსხეეში ოთხურეშ მიაიუს, მარა მითინიში ცხენს ვე ეშასხაზუ 15
ეი ჟიხურიშა.

თიქანს ათე ჰაზაში სქუაქ ქიკეღობოდ თე მუში მუმაში ნაჭეო-
ლოფე ცხენს, ქიმერთე ხენწიფეში დოხორეში კარიში წოხლოე. ქი-
მიოგე ცხენს მათრახი დო ქეშასხაზინე, მარა ნასუმორიში ეშეე ვე
იასხაზუ. მაჟირა ცხენს ქიკეღობოდ დო ხოლო ქეშასხაზინე, მარა 20
თის წოხლოასი ცხენიშე მაჟირა თიზემასი უმონიქ ვა ასხაზუ. მასუმს
დღას მასუმს ცხენით ქემორთე დო ქეშასხაზინე, დო ქოთი ქეშასხაზუ
ათე ჟიხურიში ეი დო ბოშიქ ქაჯუნე თი ზისუნსხეს დო გირგვინითი
ქიგუეღეს ეთი ბოშის თი ცირაშა. უკული მადართე ე ბოშიქ მუში
წუღეს. 25

ათე დროს ხენწიფეში ჩირქ ქედეღასხე დო ქიიჭანეუ ათე მუში
სინჯა დო უწუე დიანთირქ: „ჩე ზღუა დო უხა ზღუაში შქას ართი
ირემი რენია დო თიში ბჟა მუგაღენია“, მიწისე დო თის ქემომი-
ღანქე და, დობსქიდექ, ვარე და ბეჯითო, — მადურეუ ვორქეია“.

ათე დროს თე ბოშიქ გეღობოდ მუში ცხენს დო მიდართე. ეთიქ 30
ზღუა დო ზღუა შქაშა მიშეეღე დო მოჭვალე ირემს ბჟა დო ქემუეღე
მუში დიანთირს, ქონე დო დასქიდიდუ.

XIX.

ართი ხენწიფეში სქუას ქოცოფე ძალამი სქვამი დო ჯგირი. თუ ბო-
შიქ მუმას უწუე:

— მუა-ჩქიმი, გომიტეე შხვა ქიწანეფიშ.

მუმაქ ნება ქემეხუ. თუ ბოშიქ იდუ, ქიმერთუ დიდი რუმე ტყაშ.
5 მიოჯინუ ნი, ქოძირუ ართი სქვამი ცირა დილეგარს ჯაში ჯინს. მი-
ოჯინუ ნი, ბოშიქ დეეფირქუ: „მუ ამბეე რე ენა? თენა მი ცოფე, მუქ
მინჩქინდუ, ეჯგუა საარიეო მუ რე? ჩქიმი დუდი მიგვედუ, თეცალი
ტყაშ მითოფრთი ნი:ს უგუღინე დუუტყუ კითხირი ცირას:

— მუ გოკო თაქუ, ბატა? ქირსიანი რექო სი?

10 — ქირსიანი ვორექ, — მიუგუ ცირაქ დო შიჯვარი დეეწერუ.

თუ ბოშიქ ქემერთუ ხოლოს ცირაშ. ცირაქ ბოშის ეხუე:

— მს ართი გოჩქ მეშინირუ დო მოლაშიცონუ, ცხენიშა მუკუესედი
უგახადე. ართო მიიშესუ ნი, შარას ქეწობხვადეს ბრელი გერენქ. ე
კოჩქ ქომოლიკოხანას გუუდირთუ იარადით; თუ კოჩი მუში იარადამო
15 გერენქ გეკოლოფეს. მს ეჟი ჯაში ნოცუელას ~~ქ~~ქასხუში, იფუქელა
ჯაშა, ეთექი გამეობსქიდი. თი ჩქიმი მახვამი ~~ქ~~ქარაი ოჭკომუ გე-
რენქ.

ათე გაჭირება ქუუწუ არძო ათე ცირაქ ათე ხენწიფეში სქუას.
ათე ხენწიფეში სქუას შეეცოდუ თე ცირაქ დო მოლეცონუ მუში
20 წუდეშ დო ქემერთუ დიდა დო მუმაშა. ე ცირაშენი კითხუ დიდა-
მუმაქ:

— მინ რე დო სონი რენია თე ცირა?

— დორონთქ მუხუ მს ენა, ხილო ოკო იკიფხუნუეე, გირგვინი
ოკო გიიბდგეე ათე ცირაწკემა, — უწუე თინენს სქუაქ.

25 მუმა დო დიდაქ ნება ვა მეხუ სქუას გირგვინიში გადგემაში. ენა
ბოშიქ იწეინუ, გირგვინი ქიგიიდგუ ძალო, მუმა დო დიდაქ წუდეშ
ვა მასქქუ. თუ ბოშიქ მიდართუ, ქიისისხუ ფარეფი დო თი ფარათ მს-
სორობას ქუგუუდირთუ დო ქიდიხორუ. ათე ბოშიქ ეფერინეერო ქი-
დიხორუ, ნამუდა ძალამი ჯგირო, მუმასუ დო შხვა ჯიმალენს ორჯგი-
30 ნუ ირიფელიშენი.

В. б) Сказки.

XX.

ართი ხენწიფე ქოცოფე. ე ხენწიფექ თუში დიირჩინე, სქუა ვა
 რუნდუ ნი. ძალამი ორჩინუეს ქასუეუ მუში ჩირს ართი ქომოლისქუაქუ.
 სახელი ქიგოადვეს. თი. ბოშის «სანარტია», ნამუქეთი მიირდუ დო ძა-
 ლამი ვაგირი. დო ჭკუერი ბოშიქ ქიიწუუ, ათაში ნამუდა ქიყანაში შურ-
 დე მილეფი სო მუ ორდესუ ნი, ირიფელს ქიმეხვადედუ; მარა დიდას ვა 5
 ურჩქილედე. ათეშენი გააჯოგუ მუში დიდასუ დო უწუუ თე ხენწიფეში
 ჩირქ მუში ქომონცუ:

— რახანე თე ბოშის დიდამი მუთას წანსუ ნი, მიდეეცონი დო დიდი
 ცობა-ზღუას გიოცოთი.

მუმაქ ძალამი შიიწუესუ, მარა ჩილიში ნარაკადექუ ვა გააცუდინე. თე 10
 დიდა დო მუმამი სხუნუას ქიმეხვადე ათე ბოშიქუ. მარა ვა დეეურჩე
 დიდა დო მუმამი გინოჭევიდილი სქემეს. უკული მუმაქ უწუუ:

— მიდავროთათ დო ქალაქი ქიიბძირუათია.

ათეწკვამ ე ბოშიქ მუმას უწუუ:

— ბაბა, ჭიჭე ფარა ქომუხია. 15

მუმაქ ფარა ქიმეხუ დო მიდართეს ქალაქიში ოძირაფუშა. ქიმერ-
 თესუ თექი ნი; ო ბოშიქ თე ფარათუ ქიიციდე: ართი არკუნი, ზამეფი,
 ლეში დო ძაფი, საკვეცი დო ობედი. ეურეშე მუკიირთესუ დო ათე
 ზღუასში ხოლოშა ქემორთესუ ნი, ათე ბოშიქ ართი დიდი ჭყონიში
 ჯათი მოსოფეუ დო ხუჯიშა ქიკილედე. მუყანსეთი ზღუასში ჰიჯიშა 20
 ქემორთესუ ნი, სქუაში წოხოლე მუმაქუ ქინაჯინე ზღუასუ დო სქუას
 უწუუ:

— შორთი, აბა, მუჭომი დიდი ჩხომი გოძირეევე.

სქუაქ ქიმერთუ გინაჯინუეშა ნი, მუმაქ გეგზნაწოთუ, ჯა მუე-
 ლუდეუ ნი, თუში ათე დიდი ზღუასუ დო ჩხონქ გეცირტე; მუკიირთუ 2
 დო მუმაქ მუში წუდეშა ქემორთუ. ზღუას ათე ბოშიქ ჩხომიშ ქვარას
 დინახლე დანხირი ოკარზუ; ათე ჩხომს ქვილითი გამკოკვათუ, დოჭუ
 დო ოჭკომე. ათე ჩხომიშ ქვილითით ეჩილაფითი წანას ჩხომიშ ქვა-
 რას ქოსქიდედუ; უკული, მუყანსეთი დიშქაქ, საკვეცი დო ობედიქ და-
 ლიებაშა ქიმოჭირინუეუ ნი, ოკარზუ ძალამი დიდი დანხირი. ათე 30

ხსომქ გოფურუ ნი, წყარიჲ გუქსსხაჲ დო სქირღს ქიგანოსე. ათე
 ბოშიქე თქუე: „გუეგვათენქე ქორას ათე ხსომსე დო ქობძირენქე დი-
 ნასხალე წყარს, კენი გელაფტასნი, სქირღს ქორე ნდა, გვალას ფობგვათ
 დო გიშეებლენქია“. ჭიჭე გოგვათ დო ქობძირე; მუჭო მინდორს გი-
 5 ნობე ნი; გვალა გოგვათ დო გიშეეალე ხსომიში ქვარასე დო მინ-
 დორს დახიირი კვარასე დო გამგოგვათ თი ხსონსე ხორცი, დოჭუ
 დო ოჭკომუ.

ათე დროს ართი მათჲში სქუას ჩილიში ოთხუეშს მიიშე დო ქას-
 ვადე ათე ხსომიში ქორასე გიშაართე ნი თი ხენწიფეში სქუას. თი ჩილი-
 10 ში ოთხუეშს მიიშე ნი, მათჲში სქუას, კოჩი ქემუეჩქე თე ბოშისე დო
 მუეჩინე: „მარა ქემოთხიას“, ათეშენი ნამუდა მარაშიც გილასხედე დო
 უსვას არდგილით ვე მიშაართედე ცხენაში კოსე ნი; მარა ექ ვარია მუე-
 ჩინე. ათე დროს კინი თი მათჲში სქუას მალართე დო ქემოართე ათე
 მაჲირა მათჲში სქუას დო კითხე: „მინ ორექია?“ დო ექ უწუე ხენწი-
 15 ფეში სხელი, ნამუე ხენწიფეში სქუათი რდე ნი. ათე უანს დააპეკვე თიქე
 სხანარტია: „ჩილიში ოთხუეშს მუერქე დო მიდუმაცუნას“.

სხანარტიაქ ოყია უწუე დო ქოთი მიდაცუნე, სოიშახეთი ოკორდე
 ნი. მუეჩანსეთი თინენქ ექი ქიმერთესე ნი, კოჩი ქიმუეჩქევს მეენძელსე
 დო მუეჩინეს, ნამუდა მუში ოსურისქუას ათე მათჲში სქუას ჩილო ქი-
 20 მეჩასე ნი. მეენძელქ დუეჯერე დო მანგიორი სიტუვას მუეჩინე:

„ჲირი სჲქვარქე ქასქიმინე ნდა, მუეტი ოკო ნი, თის ეუთევენქე, მარა
 ათე სჲქვარეფი ძალაში მოხკას დო სჲფირქო ოქიმინალეფი რენას: ართი
 დიდი ლოდი ტუევიას ქასყოთასე ათე მათჲში ოსურისქუას თეიშახე,
 სოიშახეთი თოფეში ტუევიას მიართე ნი, ათეზემასე დო სჲქომონჯოქ
 25 თეურეშე ოკო მალაყოთასე დო სოდეეთი ათე ცირა რე ნი, თექი
 ოკო ქიგიოყოთასი“.

მითი თი ცირაში სჲქომონჯო კოჩი რდე ნი, ექ მუეჩინე:

— მას ქიიფქენქია.

მიდართე სოდეეთი თი ცირაქ ოწურეუე ნი დო თექი განენდე აუ-
 30 რეშე ქასყოთე ცირაქ თი ტუევიას დო სოდეეთი ბოში გერდე ნი, თექი
 ქედაყოთე, მარა ი სსინჯო მათჲში სქუას, ნამუდა ქუეყოთამუდუეკო
 ნი, ვე იაჭოფუე დო ვარეთი დინაშს მაჩილითუე. ათე უანს მუში მანა-
 ლექ: „მარა მათჲში სქუას, სხანარტიაქ, გეეჭოფუე თე ტუევიას დო ქა-

აწლათჳ ათე ბოშიში მანგიორო დო ქოთუ თი ცირაში უმოსი შორს ქვდაყოთუ ტყვია.

ენა რადან ქოქიშინესუ ნი, აწი მაჳირა სჳქვარი ოკო ქოქიშინასუ ნი. შიდექონეს სსინჯოჲ მანგიორო სანარტია ართი დიდი ტუბი არდგი-
ლიშა, სოდეთი ართი დიდი ჳიხა ორდუ ნი დო დინახლე «ახოკოჩი» 5
დინორდუ ნი. თი ჳიხაში კარი გუუნჯესუ დო გემენაჲქვესუ დო კინი
კარი მოუკილეესუ დო თქვისუ: „ათე ოხოკოჩი დოცვილუნსია ე ბო-
შის“.

თიმე სერსუ თეჲ ქვდოსქედუ დო მუჳანსუთი მოსვანჯა შინდომუ
ნი, თიმუწკალა ქიმერთუ ათე ოხოკოჩიქ დო ცვილუა მუჳოკოჩინუ; 10
მარა სანარტია რადან ჳვირი შელებუნანი რდუ ნი, ქემეთუ სე, გამენა-
ართინუ დო ქვდაარჯუუ დინასუ დო მუზმათი შეულებუდუ ნი, თი-
ზემა ქიგიაჲქუ დო მუჳანსუთი ძალამი გოლახუ ნი, უკული უწუ: „მო-
ლართი დო კარს ქიგედიროთი მათხილაროვა“.

ექუ ქოთი შიდაროთუ დო ქიგედიროთუ გოთანაშახუ დო გოთანდუ ნი, 15
მაფაქ, ოსურისი მუმაქ, მუში ვეზირი შიდაჩქუ დო უწუ: „ქიშიტ-
ყვი, მუ ქიმინესიე მაფაში სქუა დო ოხოკოჩიქ“.

ვეზირქ კარიშა ქიმერთუ ნი, დინახლეჲ გემადახუ ოხოკოჩიქ:
„შატონს ლურსუ დო ვა გააკურცხინუა, ვარა გობლახუნსია“.

ვეზირქ ოხოკოც მუთა უწუ. შიკიროთუ დო მასინუ, ოხოკოჩიქ 20
მუთი უწუ ნი. მაფაქ გეჳვიროუ დო დუდო მოლართუ ჳიხაშა დო ოხო-
კოს უწუ:

— კარი გომინჯია.

მარა ოხოკოჩიქ უწუ:

— შატონი დომილუნსია. 25

ათე დროს გოკურცხუ სანარტიაქუ დო უწუ ოხოკოც:

— კარი გოუნჯია.

იქუ ხათეე კარი გუუნჯუ დო გამუნაჲქუ მაფა. უკული მალართესუ
მაფა დო სანარტიაქ. მაფას მუში ოსურისიქუაშა ათეწკემა გურგინი
ოკორდუ ქიგუუდგუოკო ნი, მარა სანარტიაქ შიდატულობუ დო მუში მა- 30
ცალე მაფაში სქუას ქემკაქტუნუ მუში შიგოქვენჯი დო მუში მანგიორო
შიდაჩქუ მაფაშა. მუჭოთი ქემერთუ ნი, ხათეე გირგინი ქიგუუდგესუ
თი ცირაშა. უკული სანარტია გილეჲშე თიწკემა, მუჭოთი მაცალე ნი,
თეში დო ვა უჩქედეს სანარტიაქ მუთი ქიმინუ ნი, ვარა თის ვე მენან-

- დესე თი ცირას. მარა სოლეგიდა რდე ნი, ქუეგინაფუდუ ათე მაჟესი მუარხეს, ნამედა სანარტიაქ ქიმიხე თი ოქიმიხალი საქვარეფი, ვარა ე ცირასი ქომონც მუთუნი ვა აქიმიხედე ნი. ართი ოინჯუას მასმინე ათე ცირას თი მუარხეჲ, სანარტიაქ მუჭო დააღორე ნი დო შხვა კოჩიშა
- 5 გურგინი გიოდგმაფუე ნი. ათე ცირას გურქ ქუმუერთო დო თიმუ სერს, მუჟანსეთი სანარტიაქ ქედინჯირე დააღურათაღო ნი, ქიმერთო თიშა დო ართი კუჩხი ბირგულიწკვმა მეკვათე. მარა სანარტია ათე ჭყოლუათ ვა ღურე ნდო მიდაართე თეურეშე შხვა ქიქანაშა დო ექი დეკამაქლე ართი ხეხომულა კოცე. ექი წორო რდესე ჭიჭე ხანსე
- 10 თიში წუდეს, უკული მეღახე, საშუელოთ ართი წუდე გეიოგესე დო თექი ქოდოდირთესე, დო ართი ოსურისქეს ქიმიეცონე სანარტიაქ დო ძიძკეთ ქედეკებუნე. თექე დო მუში მაცალექ ართი დღას ოტყა-ლუშა მიდაართესე დო თიმუ სერს ტყას ქოდოსქედესე. თინეფიში წუ-დეს ხვალეე ათე ცირა რდე, ნამუთი ძიძკეთ ქედეკებუნე. ათეწკვმა ქ-
- 15 მართე ართი დემქე დო ათე ცირასი ძუძუ გეწუე დო მიდაართე. მუჟანსეთი სანარტიაქ დო მუში მაცალექ ქემორთესე ნი, ცირაქ ამ-ბეე დახვამილუე. სანარტიაქ მუში მაცალე დო ცირა წუდეს ქედიტუე დო ღურხინე ნამედა „დემქე ქემორთასე და, ომიჭოფი დო ქედემო-ხვამილუეა“.
- 20 დემქე ქოთი ქემორთე, მარა ათე კოს დემიში ჭოფუაქე ვა გაახე-დინე დო დემქე კენი მუში არდგილიშა მიდაართე. სანარტიაქ, მუჭოთი ქემორთე ნი, კითხე მუში მაცალესე დო ძიძკეს:
- მუ ქიმიხითია?
- ინეფქ უწიისე:
- 25 — ქემორთე დემქე, მარა ვა მაჭოფესე დო კენი ვიშო მიდარ-თუა.
- მაჟირა დღას სანარტიაქ წუდეს ქიმიცადე დო თი მუში მაცალე ოტყალიშა მიდაახქე. დემქე თიმუ სერსეთი ქემორთე, მარა სანარტიაქ, მუჭოთი ქომორე ნი, კარს ქედოხვადე დო მუნუელა დროს ხე ქიმეთხე,
- 30 ქემეეძირკე დო ქედარაგურე; მუში ძიძკეს თოკი ქემალაღაფუ დო ძა-ლამი მანგარო დოკირე. უკული გელეენწუე ლეკური დო ლუკა-ლუკათ კვათუა მუნდომე, მარა დემქე შეეხვეწე:
- ნე დოპიღუნქე დო ირი ჭუაშე დეგოსქილიდუანქია.
- სანარტიაქ დემს გურგონე მუში ხვეწა დო უწუე:

— ათე კვათილი კუჩხის შომირდუნქე და, გიგაშქვანქია დო ვარე და, იშენი დორწყვილუნქია.

დეშქე ჰიჯალა ქიმეხე დასქილიდუეკო ნი, დო მიდეკონე ართი დიდი წყარისა დო უწუე:

— ათაქი კუჩხი ქიდუნახანეე დო დოგისქიღინია:

5

მარა სანარტიაქ ხვალე დემიში რაგადის ვა დუეკერე დო ქემალა-ლაფუეუ ართი ხომულა ბიგა დო დემს უწუე:

— თე ბიგა ქიდუნახანეე დო გეკლადირე დო ფურცელი გავემი-იღე და, თიწკვმა მათი ქიდუნუგოჩანუნქია კუჩხისე დო ვარე და — ვარია:

10

მუ სკურულიე, ბიგა ქიდუნახანესე წყარსე, მარა კინი ხომულათ გეშეელესე. ათე დროს სანარტიას გურქე ქუმუერთე დო ცვილეს მუ-უნდომუ, მარა დემქე კინი შეეხეწე დო „შხვა წყარი რე მასქილიდა-ფარია“ უწუე.

მიდეკონე მაყირა წყარისა დო თექი მუჭოთი სანარტიაქ კუჩხი 15 ქიღინოდგე ნი, ხათეე დუესქიდე დო მაყირა კუჩხიში მაკვირათ გუ-ერთე. უკული დემი ვა ცვილე, თელე გურტუე. თიწკვმა მუში მასალე, ხესომულა კოჩი, დემს დასქილიდაფუეუ დო ათე მუში ძიძვეშა გურ-გინი ქიგეუდგე ათე მუში ნამასალე კოცე. თინეფი ცუდეს ქედიიტუე დო მუქე, სანარტიაქ, კენი მუში მუმასი ცუდეს მიდართე. ექი ქი- 20 მერთე, მარა თინა მითინქ ეე კინე დო მაყირა დღას მუში მუმასი ცხენს ნოხირე ქიგედოხოდე დო მალართე, სოდესი მუქე მათვასი სქუას ჩილი ეკუეხუნუე ნი, თექი.

შარას მუერსე ნი, ართი მედეკე ქოძირე. ხოლოშა ქიმერთე ნი, ქიინინე, მუჭო მუში წოხლოღანი მასალე მათვასი სქუა-ბოში ორდე ნი; 25 დო ამბეეფი კითხე ნი, მედეკე ბოშიქ უწუე:

— სი მუჭოთი მიდართი ნი, ხათეე დეკეთს ტეშო ქიმემიწუ-ნეესე.

სანარტიაქ გელეელე მუში დეკური, ქიმეხე დო უწუე:

— სუმიში მეტი თე დეკეფი არძო დასდოდეე დო თი სუმი 30 დეკი დოტყოლი დო ცუდეს ქემორასია; მა თექი ქედორასედექე დო სი მითი გეგატყორუე ნი, თის მა გობლახუნქია.

თი მედეკექ, მუჭოთი სანარტიაქ დუეხინე ნი, თუში ქოქიმინე დო ოინჯუას სუმი დეკი მათვასი ოსეშა ქიმერასე. სანარტიაქ წო-

4*

ხოლე ქიმერთუ მავაში ცუდეშა, შარა ვა უხქედესე, თინა სსანარტის ქორდღ ნი. ი ბოშიქ ლეჯეივი ქიმერაქე ნი, მუში ჩირქე თის ლახუა მუ-უნდომეუ:

— ლეჯეივი მუში მილქოთია?

5 ათეწკეშა სსანარტისქ ქიმერთუ ეთი ოსურშია დო გააქეორე დო უწუუ:

— სი ჯგირი ოსური ქორდიკო ნი, სქანი ქომონს ლეჯენს ვა-რეთი ოთხილათუნდია.

თიმეწკეშა ქიშიიტყვესე, თე კოხი სსანარტის რდღ ნი. ძალამქ გუ-
10 უკვირდესე: «ბირგულიწკეშა კუხხი მეკვათილი აფუდღ დო მანგიორი კუხხი მუქე მეჩუა?!»

სსანარტისქ თი ოსურში ქომონჯი, მელეჯეთ რდღ ნი, ჩირს ქე-
მაცონათე დო მუში ხეთ ძალამი გააბონათეუ დო სადიდკონო მუკო-
ქუნალით გაგმანწუუათეუ დო ქემკაქუნათეუ დო მუქანსთი მუში
15 ცუდეშა მიიბე ნი, დუეხინე სსანარტისქ თი ოსურსე დო მუში
დიდა დო მუმას: „მუჭოთი აშქიდირუათეუ მავაში სქუსე ნი, თეში
ვა აღინითე და, მა ხათეე ქუმურქე დო უბადო საქვარს რდოლან-
თის“.

არძოს ართო გაგემეეთხე დო მუში ცუდეშა მიდართე.

XXI.

20 ეირი ჯიმა მახინჯი კოხი ქოცოფე ნდო გილექეს ოხირეშა. ართი ხენწიფეში ხაზინას ქიმიოგორექესე დო იხირდეს ორქო დო ვარ-
ნხილცე. თიმე ეანც ართი ჯიმაქ, უხჩაშიქ, დოღურე; თის ქედას-
ქიდე ართი ქომოლისქუაქ. უკულაში ჯიმაქ მიდართე ხაზინაში ოხი-
რეშა. ათე მუში ჯიმასქუაქე „მიდამიყუნია“ შეხევეწე ჯიმადის; შარა
25 ვე ეკუმეუ დო მიდართე ხვალეე. გვერდი დღაში ოლეს, თექი, ქემასტი-
მეუ ათე ჭიჭე ბოშიქე დო მიდაწყუნე.

მეულა ნი შარას, დიდი მინდორც ართი დიდი ხუმულა ჯას ობრი
ქიგიმასე ნი, ქოძირე ათეე მახინჯი კოხქე. ბოში ქიდიიტეუ დო მი-
დართე, ოკო სუვა ქიმიოხირასე ნი; მიდართე დო ქიმიოხირე ობრის
30 სუვა. თიმე ეანც ათე ჭიჭე ბოშიქ მუში ჯიმადის მიდართე დო, თე
სუვაში ხირუას, ძიქვა ქიმიოხირე. მუჭოთ სუვაში ხირუაქე ჯიმადიქ

ქომბრთუ ნი, უწუუ ბომის: „მა ჯგირი კოხი ვა ვორექიო, ობრის სუფა ქმიფოხინრუ ნი?“ თიმუ უანტ უწუ ბომიქ:

— სი ძიქვა მიგოხინრუ ნი, თითი ჯგირი კოხი ცოფერენია!

ათაჯინტ ნი, ძიქვა ვა მადტ. გუუგვირდუ კოტე. — „მა ოხირია“ — უწუუ თუ ბომიქ ნი, ახიოლუ: „სი ჯგირი ნოცოფუერექიქა!“ 5

მიდართეს, ქიმერთეს ხენწიფეში ხაზინაშა ნი, ხენწიფეს ხაზინა მუკი-მუკი გუუნთხორუ სდო მუუფორუ ვიშე, მახინჯექ ქენანთხგო ნი. ქიმერთუ ნი, ვა უხქედუ, დო ქენანთხუ მახინჯი ბომიქეთი დო ჯამადიქეთი. ვე ემართუ ჯამადისუ დო ბომიქ იშეელუ, დუუძახუ ჯამადიქ:

— დუდი მეტკვათია დო მიდეელია დო სქიმი საფულეს დონ- 10 თხორია.

ბომიქ ქენახსხჳუ დო დუდი მეკვათუ, მოლეელუ მუში ცუდეშა დო დონთხორუ. მაჟირა დღას გაჯინეს ხაზინაში მათხილარენქე ნი, დუდიკვათილი კოხი ქენადუ ნი თხორილტ, ქოძირესუ. გეშეექეს დო ხენწიფეს ქემუუელესუ ნი, ვე ეხინუ დუდიკვათირი კოხი. სოჯუა გი- 15 ნოხე ირი მუში დღას, ირი კოხიში ცუდეში კარისა ოკო ქიმიდანი, დო შიში ცუდესეთი ინგარდესი დო იხინანდესი თუ ლურელტე ნი, თინეფი ოკო არძო უტოფედესგო ნი დო ხენწიფეშა ქემუუნთხორუდესგო ნი. მოლეელეს ლურელი დო ირი დიხა დალინესუ დო ათე მუში ცუდეშ კარისი ხოლოშა ქემიილესუ ნი, მუ ქიმინას ე ბომიქ? დო- 20 სხუნუ: ტიჭე სქუა თუ ლურელიში გილურტე ნი, ეგუუცვინთუუ დო დახხბრისა ხე ქიმიოგამაფუუ; დო დაჭუ ხექ ჩქეჩქესუ ნი, დიდაქ რკი- აფი დაჭუუ. ქემიილეს ლურელი ცუდეში კარისა ნი, ეფერი უამტ იწუუ თუ ამბექქ. მუშენი ინგარანი, გურქ ვა ახინუ ხენწიფეში მანახქემელი კოტე. იმუ სერი ონიჯუა რდუ, დო ცუდეში მარტგვანი კარი გემკო- 25 თოლესუ დო ხენწიფეს ამბექ მეჭარეს: „ათასი ორდუ ამბექ დო მუტოთი ფქიმინათია?“

იმუ სერი ათეე მახინჯექ თელი თი სოფერს მარტგვანი ცუდეში კარი გეშეკოთოლუ. მაჟირა დღას მორთეს ხენწიფეში გაჟა კათაქე ნი, ირი კოხიში მარტგვანი ცუდეში კარი მიკოთოლირი ქოძირესუ. გურქ 30 ვა ახინეს შიში ცუდე რდუ ნი, დო მუნახქემელექ კენი მიდართეს, ე ლურელითი მიდეელესუ დო დოთხორესუ. ეთი მუთუნქ ვა აქიმინუ ხენწიფეს.

უგული სხუნეს ვეხირენქე დო ხენწიფექ დო აკამაყარესუ თელ-

სახენწიფო. ირი კოც დიარა გუენწიფის, შქა დიხსს წუდე გეიოგესუ დო თექი ხენწიფეში ოსურისქუას, ზესუნახე, ქემელანჯირეეს თიმუ სერს მუყანსეთი ირი კოც რხინი უღუდე ნი, ხენწიფექი ზოჯუ: „მიქეთი ჩქიმი ხაზინაში გოტახუა გაბედეე, აშუ სერი თე ჩქიმი სქუაში ელანჯირასეთი 8 ქეკაბედინა“, დო მუში ოსურისქუას ხამი ქიმეხუ ძალამო კვანთირი დო უწუე: „მიქეთი სქანდა მერთასიე, დუდი დანახობა დო ცალი ომუ-მეში, ვე ეგინასი, თეში გეგილასოკია, დო მაჟირა დღას ქიფინინეთია“.

იმუ სერი ირი კონქე ქიდიირულუე ნი, ე მახინჯქე გეიოცა-ცუე დო წინანაწო ქიმერთე ე ზისუნახეშა დო ელანჯირე იმუ სერი. 10 გოთანა-ბორჯის გეედირთუ ნი, ცალი ომუშეში გელასოკირი ქა-ბეუდეუ ნი, ქოძირე. ეწინუ დო კინი ქიმერთე ე ზისუნახეშა, ქიმი-ანჯირე დო ე ხამი ქიმიოხირე დო ირი კოცუ, აძოა სახენწიფოს, მითი კოხი თექი ქორდეუ ნი, აძოა ცალი ომუშეში გეგილასოკე დო ქიდიინჯირე.

15 მაჟირა დღას გეედირთესუ ნი, ირი კოხი ომუშეში გელასოკირი ქოძირეუ ნი, ხენწიფექი გახენდე დო თქუე: „აძოაქ მუჭო ელანჯირე ჩქიმი ოსურისქუასია!“ ტურქ ვა ახინუ, მუ ქიმიინჯო? დო კენი გეკან-დეეს ნაჭანეფი ჯარო.

ქორეუ ნი, ე ზესუნახექი დეეუხენუ დო ქომოლისქუაქ ქაშუე. ბო- 20 შიქ მიდრდე. ჟირიწანერქ ქიიქუეუ ნი, კენი თელი სახენწიფო ირი კოხი დოკათესუ დო დღასით სადილო ქიდაპეენჯესუ დო დიარა გუ-უნწიფისუ. ირი კონქე ქემორთუ ნი, ხენწიფექი ზოჯუ: „ათე ჩქიმი მოთას კულათ ღვინი ქიმეხანია დო ირი კოხიში წონოლე ოკო ტემკიიუნა ნი, დო მიშითი სქუა რე ნი, ეს შური ქორისინესცია დო თის ქიმე- 25 ჩანცია დო ქიფინინეთია“.

მახინს ე აშბეე ქორეუ დო შარას მოურცუ თიმუ დღასუ ნი, ლე რჭოთუ დო ხეიორჩასა ქიმიოხინუეუ. ქემორთეს ირი კონქე დო სა-დილო ქოდაახუნეს. ეთერ აშბე ხენწიფეში მოთას კულათ ღვინი ქე-მეხესუ. ათე მუში მუმასი ხალოშა ქიმიიქუნესუ ნი, თე ბოშის ოკო 30 კულასი ღვინი ქიმეხასი მუში მუმას, მარა თე მახინს ლე მითუეხე ხეიორჩასუ დო გეტაძირესუ ლეში დუსუ ნი, ე ბოშის აშქორინე, მი-ონგარესუ დო იშო ირტესუ. თაში-თეში გილასუნა, მარა გურქ ვა ახინუ ხენწიფეს. მახინჯქი თქუე: „მუ აშამიხუ იბტოდილას? — ქორეოლე ხენწიფეს ჩქიმი აშბესუ“.

ბუკდირთუ დო ქემერთუ ხენწიფეშა დო ღუდიშე ბოლოშა ირი-
ფელი მუში ამბეკე შართალი ქუეწუე. ხენწიფექ თქუე: „ბოუზუმ მუ-
უხერხეპუ ნი, ევერი კოხი ჯგირი კოხი იწყუაფუნია დო ჩქინათი
სარგებელი იწყუაფუნია“. სხუნუ: „მუ განწუეფუე, ჩქიმე რსურისქუას
ჩილო ქიმეფხანქია“, დო ქოთი ქიმეხუ ჩილო, მუში სხენწიფეთი ზ
ბჰერდი გუერთუ დო ქიმეხუ.

XXII.

ძაფა მუსარბიი.

ქოცოფენია, ქოცოფენია ძიფა მუსარბიი. ანთი რსურისქუაში
მეტი მუთა ნოფეე, გინოდგე დიდი ყორში, ნამუშე ირი რხუეს რკო
გინაკუენიგო მუში ღუმალსუ, სოლე დააშქურინუეკო ნდემეფი, ნა-
მუთი გინანთუედეკე კათასუ თე ხენწუფეში ღუმალსინსუ დო სოფუნ- 10
დესუ. მუსარბიი ქედისხდუ ყორშიშე და, იმე სერცე ნდემეფი ვა მუ-
შათინანდეკე იში ღუმალსა კათაში რსოფუშა; ათეხეკო სერით მუ-
ფარბიი მუში ფანთითუ თხილანდუ, სოქიშა იმე ხუმა ქიმინტუედე
ნი მუში ღუმალსუ. დღამთა გილეუედეკე მუში ქაშქვილი დო ქასა-
კანი. სოთინი აწადირუედეკე ნდემი და, ღუცე სოფუნდე, მუჭო სოხინსუ. 15

მუსარბიის წუნდე რსური, ნამუსეთი გური აფუდე აძომი უნ-
ჩაში ვითოჟირიდუდამი კაჟინდემიშა. კუმე ხანცე მუსარბიის ქემწე-
შუე ღურადლაქუ. მუსარბიიში ღურაქ ანოლე იში რსურცე, თემენი
ნამუდა ბრელი ხანი დე კაჟინდემიშა გური აფუდე ნი, მარა ასეშა მუთა
აქიმინდე. მუთი ეცადუ ნი, ეცადუ, მარა მუში ფალაქე ვა აფუდე 20
მუში რსურისქუაშა; იშენი ქეშიიტუე ე ცირაქუ, მუჭო მუში ნანაისუ
ნდემიში წუნა რკო ნი. თე რსური მუში ღუცე მონკათე ატუედე დო
ათეში გურიშენი უჯინდე მუში რსურისქუასუ, ვარა დორონთი ქი-
მინინდე დო სქუა ქაშიდე და, უკული ისე მუჭო კუნჯინდე, აწუნუ-
ედე მუში მერხქინელი ქომონცე. თითი რკო ქობტუათი—თე 25
რსურცე, მუყამცე სქუა ქაშიდე ნი, იში კოხინში ძირაფა ვა აკოდუ
ინა ტეობიშე რკოდუ ქიმაკავალეკო. იზიანუ დორონთიქ დო იში ძლა-
ბისქუაქე ქიინინუ, მუჭო მუში დიდასუ მონკათალა კოცე ქარხქინეკო
ნი ვა აკოდუ ნი. სქუაქ უწუე დიდასუ:

— დორონთიქ გუმსკორესუ ნი, თენა რე; ანწი მუეს აკეთენცე აქი 30

ჩქ ვორდათუ ნი? ამდღა-ჭუმე იშენი ობჭკუმუნა ნდემეფი უმუმალო, უჯგუ მიდაბრთათი გვალაშ დო ჩქენი კუნტა ხანი თექი მიდეკებლათი.

დიდაქ ენა შუროთი ვე მკიკაკუუ; უწუუ ნამუდა

— მა იშენი ანწი რხუნუ ვორექე, გოკონი ნდემქე მიდასუ, გოკონი დურუექე, ჩქიმიშენი აჩოა ანთი რე. სი, სქუა, მუ გოკო ნი, თინა ქიმიანი, მა ანწი სო მანთერე ჩქიმი სუგაგი დუდი, ნაია!

— ვე შილაბექ ვე ედეკე, — უწუუ სქუაქ, — ათე მინუტის გაგემინწყი დო მოღმაცუნი, სოდეგა მა იბდეკე, ვარა ათაქინე დუტუ ქაწვგოცვილას ამუდა.

10 დიდას ელამუ სქუაში თეჯგურასში რაგადიშე. გაგემინწყისუ დო მიდაბრთესუ გვალაშა. ხაბაკი ირიფელი თექი ქედიტეესუ, მუთი ადედესუ ნი, იში მეტი. გვალასუ დო გორეს ანთი ფოქვა (ბეხა) დო თექი ქითიიბარგესუ. ენა ქიმიანესუ ტუობასშე: დიდა დო სქუაქ სო იდესი, მითინცე ვა უჩქედუ. სოფუნდესუ ჭაფურისსუ, გინაფინანდესუ ტკილცე, 15 ოხუმუნდესუ დო თითუ სქედედესუ. მუკორთუ დღა დო ხანქე. ანთი-შახ ოჭუმარესუ თე ოსურეში ცირასქუაქე მიდაბრთუ ჭაფურისში ოსოფუშა. ჭე ხანცე თექი ქედოსქედუ. კუნახ დიდასუ სქუაქე ქემშურეთუ. ქასუუ სქუაქე — გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილქე. ე ოსურქე ეხემა ეცადე გაეჭოფუ სქუა დო დიდი ქუასუ თუდო ქათუეწუნუ. ცი- 20 რასქუაქე, მუჭო ქემორთუ ნი, ხეთე ქიინი, მუ ამბექე იწუუ მუში კუნახ ნი დო უწუუ დიდასუ:

— მუ ორე ფერი ელაფირი გაფუ ნი, ქომიწი, ვარა ათაქი დუტუ ქაწვგოცვილასქია.

— მუ მალოლედე სქუაგა? ანთი ჩიჩიე სქუაქე ქედუმეხადუ დო 25 ემერი ქუასუ ქიმთფონთხორია.

ცირაქე ქიმიოხსახუ ქუაშა, ელეკენუ დო გაითიწუნუ ბოში — გვერდი ორქო დო გვერდი ვარჩხილი. ე ცირასუ ხიოლითუ ცა ქედი აფუ ნდო დიხა ჩაფულა. თქუე: „ენა მუდგა რე ნი დორონთიში ჭელოლოფუა რენია“.

30 ბოში რე, მარა მუ ბოში რე: ამდღარეში უჯგუში ჭუმანი რე, ჭუმანიში უჯგუში გელანი. მუჭო ბუასა ნი, თეში იში ჩხვინდი დო ჰიჯის ვე ენიჯინინე. სუმინდლერო გორთუ დო სუმინწანერი ზემასუ იფურენდუ. გილეულა დაჭეუ. ვითი-ვითოეირდლერო გორთუ დო ჯინუა ქედიიჭეუ. გაჭოფუნცე ლაკვატასუ, ოცოთანცე დო ჩიტეფცე დუნუ

სოფურცუ. ჭე ხანქე მუკიილე დო ჯიმაქ უწუე დასუ: „ქომილოლეე მუ-
 თუნი მაცოთინედასი ფერია“. დაქე მეკვათე ჭენბ, ქუულოლეუ ტუ-
 რიაი შქვილი დო სკანი, გეისოფუ დუდიშე თუმა, დოწკუმონტე დო
 შქვილიშა ქიგუბუნუე. თეში უკული ბოშიქ უჯგუმო ქიგოიჭყუ ჯი-
 ნუა. მიდუურცუ ოჭუმარესე, ონჯუსე ქემუურცუ ჯინითე ხარგელი. 5
 ათენეერო ოჭუმალცე ვა არკენტე და დო დიდასუ. დიდას ენა ბრელცე
 ვა ახიოლე. მუჭო ხანქე მუგორთე სი, თეში ე ბოშიქ ირო უმოსი
 შორიშა ილე ოჯინეშა. ონჯუსე-ონუსე დაყონება დაჭყე, მარა დიო
 კოჩიში ხორუშა თოლი ვე მუეგამუ. ართი ოჭუმარესე გეიოლე ალო-
 ნიშა, ოკოდე თიმი დდას ჭე უმოსი არდგილი მიილეგო სი. მეურცუ 10
 ბოში. ქიმიოდერთე ართი გაბარცე დო გინაჯინუო, ქოძირე: გედვ
 სარაიეფი, მუში. მუმაში ყორში ცაშა მიონტე სი, ეფერი დო შხვა
 ბრელი მუთუნი. ენეფი დო ეჯგურა დდას ვა აფუ ე ბოშის ნაძირეფი
 დო გაჩემებული რე: „მუ ორე ბძირია?“ დო ძლამც ოკო ქეშიტყესე,
 მუ აშბე რე სი, მარა ელმაკითხე კოჩი ვა წუნცუ. მუქუ ხვალე გიმე- 15
 ლასუ გვალაშე დო ქიძირესი, ოშქურე, თეშენი ნამდა ბუა ოლე მე-
 ურცუ; წუდეშა მუში დროსე ვე მიაჭიშუასი, და რკიაფისე დაჭყანცე.
 ვარი მუ ქიძინას? — „სე“, თქუე ბოშიქე: „მუთი იყი სი, თიქ იყესე,
 მუ აშბე რე თექინი ვე ებძირე, ვე ეწი“. გაითოსხაშუ დო მიდართე.
 თოლიში დოფაღაიასი მამალას ე ბოშიქ გეგემერულე გვალაშე, ქი- 20
 მერთე ართი წუდეშა, მარა მუთუნი ვა მლახვილეუ, თეში მაყირასე.
 მასუმას ქოძირე ართი დედები ქემლახე სი. ქეკონე დედები ეებურცუ
 დო ქემშექეშქილე. მიოჯინე დედებიქე, ქოძირე კარცე ქიგარე მიდ-
 გაშ. რე სი უძირათე ამუნათი სქუა. უწუე:

— ნანა, მიდგა ქირსიანეში სქუა რექი, მუშენი რე თაში დუდექუ 25
 გეგაჯოგე სი? აქინეშის ნდემეფი გილეულა ნდო ჭყვიდენა კათასე. ე
 აკანცე ჩქიმი მეტი კოჩი ვა დოსქვლადე, მათი ჭუმანი მიდამიწუნანა.
 თენა რე ხენწეფე მუნარბიში დოხორე, ნამუქუთი უგაწვანჯეთე გე-
 შალე. დურასე ჩილი დო ძლახისქუაქე დასქვდე, მარა ინეფქუთი ქიმვი-
 კვალესე, სო რენა სი კოცე ვა უსქე სი, თეში. 30

ბოშიქ აწვი ირითეული ქეშიტეუ, შინ ორე, მიში სქუა რე სი.
 ახიოლე ურგადეუო. დედების გეკოკითხე, მუკამცე მუულა ნდემეფი
 სი. გიოსხაშუ დო მიდართე აწვი წუდეშა. შარა-შარას ჭე ჯინი ქაწი-
 იფვილეუ. ოსერიშობასე ბოშიქე კითხე დიდასე:

— ნაია, თე ჩქე სოლე მობრთითი, ქომიწიიჯ.

დიდაქ უწუუ:

— ჩქე სოლეოინი ვა მომირთემუნსია, სქუაჲ!

დას ოკო ქუუწუასი ჯიმას ირიფელი ნი, მარა დიდაჲს ოშქურე.

5 ბოშიქე ვა კნაკითხუე დიდას მუთუნი.

მაჟირა დღასე, მუჭო ალონქე ქუურაცხუე ნი, გეოლე ბოშიქე დო
მიდართე, სოდეოი გოლა რდე ნი, თექი. მუჭო ქოძირე დედებქი.
ხეთე გეოლე დო ქიმიაზადე ბოშისე. გაარძლიე-გააჯუნე დო ქე-
ენე ირიფელი, მუთი უძირე ნდო უჩქედე მუხარბიი ხენწუფემენე ნი.
10 ბოშიქე მუჭო ქეშიიტუე მუში მუმაში ქაშქვილი დო ქასაგანი უორშის
გიმაძედე ნი, გეშეარულე დო გეგემედე. დედების უწუუ:

— სი, მუჟამცე ნდეი ქემურცი, სოდე გეხქი, თექი ვა დიქან-
ცუაჲ.

მუქე მიდართე დო კარცე ქემკიიტუობუ. ჯგერო გილართა-ბორ-
15 ჯისე ბოშიქე მიოჯინუო, ქოძირე, ქემურცი ნდეი დო დიხა-უხისე
ქემონწყენცი. ნდექე მანსჯე კარიშა დო ოკო დედები ქეტიყინტუ-
ასი, ფერი ჟამცე ე ბოშიქე გოშქვილუე საგანი, ზღვინდე ნდეცე დო
დიხაჲ ქედუეფერინუე დუდი. მიხვარუე დედები დო ეზემა ეცადე დი-
ხას დონთხორე. დედები სარალოს ანწი მუ უჭირცე, დორონთქე თე-
20 ვაგურა გინმატეებუ გუურჩქინე ნი. ბოშიქე ქაშქვილი დო ქასაგანი,
მუში მუმაში კენენატეებუ, თექი დორუე, გეპტოფე მუში შქვილი დო
საგანი დო წუდეჲს მიდართე. იშონანცე ქაწიიცილუე ჭე ჯინი დო
წუდეჲს ქიშიილე. მაჟირა დღასე კენი მიდართე ე ბოშიქე დო კენი დუ-
უდარაჯე მაჟირასე, ნამუსეთი თინა ელედე დედებში ნარაგადეჲ. დე-
25 დებიქ უწუუ:

— მაჟირა ნდეი ქემურცია.

გიორჩქილუეო, ქეგეგონე ე ბოშიქე ნდეიში ხუმა:

— აშე გემილი, დედები, დო ქომიწიი, სოლე იდე ჩქიმი ჯიმაქი.

დედებიქე წუჟითი ვე ელუხიე. ფერი ჟამცე გურითე გოხარცქილი
30 ნდექე ქემანჭირინუე კარიშა დო ოკო დედები ქეტიცილთასი. ბო-
შიქე ზღვინდე ქაშქვილი დო ქასაგანი დო დუდი გეგნოროფე. მეხვა-
რესე ართიანცე დო თეთი დონთხორესე. თაშინეჲსე მასუმა დღასე
მასუმა ნდეი ხოლო ქიმაკვავლე ე ბოშიქე. არძოში უნჩაში კაყინდექე
ხოლო ქედოსქედე. თე კაყინდეცე ვითოჟირი დუდი გედვდე. იში

ცვილუა, მუჭოთი რაგადი დე ნი, მათინცე ვე შუკუბუდე, მანთხა დღასე კენი ქემორთე ბოშიქე დო დუედარაჲე თე მანსახა ნდეძე. — „მდღა გინოჭყოდე ჩქიმი ცვაიჭარა“, რაგადანცე ბოში.

დიიტანცალუე დინაქე, ცუდექე, ირიფელქე ართო. იკითხე ბოშიქე, — მუ აშხე რე?

— გაეინდეში მოურცუე, — უწუე დედებიქე.

ღას-ერო ქემურცუე ე ნდეში დო ქემოღვარანცე.

— აშე გაცემისერგელი, დედები, დო ქომიწიი, სოლე იდესე ჩქიმი ჯიმალეფქი, ვარა მეტი ვე ეციი სქანი რინა.

დედების ვართი ურჩქილუე. ე ნდეძე ქემოსოფე კარშია, ცაქიქი- 10
ნუე სოცორო, სოლე გაეინტეგო დედები ნი, მარა ბოშიქე ვა აცალე დო ქაშქვილი დო ქასაგანითე ვითოჲირინხოლო დუდი ღაუთხინუე, მოაჯი-
ნუე, ქოძირე ბოშიქე ვითოჲირინხოლო დუდი კინი ქიირდუე ნი, მუ-
კურულუე, გაეჭოფუე ქასაგანი დო კენი ვითოჲირინხოლო გეგნოსოფე,
კენი გეგნინირდე, კენი გეგნოკვითე. თაში მუთაქ მეხვარე, ირო გი- 15
ნოკვითენცე ნი, ირო გინიმიირდუე. ფერი აშმცე მოლაფერინე
ჭინჭაქე, ქიგოფურინე კარცე დო დიიჭუე ცხვანტალი: „ნაცა-
ტუტა, ნაცა-ტუტა“, გაეფიცორო დედებიქე, გაეჭოფუე კვტი, ელუნ-
წუეუე ნაცა-ტუტასე დო, მუჲამცეთი ბოშიქე დუდეფი გეგნოჭკერე
ნი, ეი ქიგენარდუ ნდეძე, უკული დუცუ ვე გნუფალე. მეხვარესე 20
ხოლო ართიანცე, დოწკაზულესე წკაზულე დო დონთხორეს ენა
ხოლო.

დედებიქ უწუ ბოშისე, ნამუდა ქეცანასე მეტი მუთუნისა ვა რე ოშ-
ქურანდია. დედებისე ხიოლით, მუთი შიში ქუეძირე ნი, ირიფელქე გა-
აჭყორდე; ჯუნუნცე ბოშისე, ხე დო დუცუ ულუანცე, გაკიონჯუე ნი, 25
ბოშიქე, შუღადირქე, ცუდეშა მიდართე. მუჭო ქიმერთე ნი, სეთე
ქედინჯირე. კითხე დაქე:

— მუ ორე შუღადირო დო ონდეთ რექიე?

ბოშიქ იმი დღასე მუთუნი ვა თქუე. მაჲირა დღასე ოკოდე ხოლო
გამორსეგო დიდა დო კითხე:

— შიში სქუა ვორექი, ქომიწიია.

დიდაქე კენი დუეფუეუე. ბოლოსე ბოშიქე გუეცხადე და დო დი-
დასე: სო რდე თე ოთხი დღასე ნი დო ში ძირე, მუ ქიმინე ნი, ღას
ვე მინაჭირინე ხიოლითე დო უწუე ნამუდა

5

30

— სი რექე თი მუზარბიიში სქუაფა, სამუში ქაშქვილი დო სავა-
ნით ოზღოდეუ ნდეშეიე.

დიდაქე დუდი იმართო ითამ თითო, სამუდა ვა აკოდე მუში სქუაქე
ნდეშეიეცე ქიმკალურეოა ნი. ბოშიქე, გეეჭოფეუ და, დიდა დო მო-
5 ლართო განარებულექე მუში მუმასი დოხორქუს. ბუქე ალეკელე ნი, მუში
მუმასორო ეშეელე ყორშიში დუდიშა დო თიტალი ქიმოეკეყინე, სა-
მუდა მურიცხეცე ქედუქანცალეუ. კათეიქე, გეეჭოხეს ენა ნი, ელა-
მეს, მუ აშუ რე ენაფა დო თქვიის: „მუზარბიისუ მუ ეიოდგინანდე,
ვარდა მიქე ოკო მორთუკო ნი იში მანგიორა!“

10 მაყირა დღას ოგენაფეკს ართიან-ართიანცე, მითინი ყი ოხე-
რანდე, ვარდა დინას ინოხედე და, არძოქე დიიშაყარესუ დო მიდარ-
თეს დოხორქუს, სოლე ქეშიიტევესეკო, მიქე მორთო ნი. მუყამცე
ქეშიიტევესე, მუჭო მუზარბიიში სქუაქე მორთოთ დო ნდეშეიე არძო
გაკოქოსეუ, ხიოლიბო დინას კუნხი ვა უდგედესე. მინაგამესუ მუ-
15 სარბიიში სქუასუ ხუნწოფალა დო განარებულექე გაკოტის მუშეში
წუდეშა.

ე ბოშიში დიდასუ შურებიტო ვა ხიოლეუე კაყინდეშიში წვილეა.
მუყამცე ქეშიიტეუ, სოდე ნთხორედე კაყინდეში ნი, ირი ოჭუმარესუ
შიიშე თე ოსურე დო გითიბოსუნდე ყი ნდეშე. მასუმას ოჭუმარესუ
20 წყარცე მუნაბუნტი, ქეგეეგონე დინას თუდოშე რაგადი:

— მი ქირსიანე რექე წყარცე მუნმობუნქი, ვე შილებეენო ართი
ცალიხე დინა გამენოფეცხონე?

ოსურქე მართალო გამენოფეცხონე დინა ნი, იყერი დროს გიინწე
დინაქე დო ეშეელე ნდეშე. ე ოსურქე ნდეში ჭანდო გაანქე დო გი-
25 დებანცე დოკედლეუ. ჭე ხანქე გეშეელე ნი, დიდაქე ქიმუთელე სქუასუ ხა-
ნიკითიში მასხვა წულაშეიე დო უწეუ:

— სი ვა რექე სქანი მუმადგურა კახი: სქანი მუმასუ შაძედე, აი,
ათეჯგურა წულაშეიე.

ბოშის ეწეინე, მუჭო მა ხქიმი მუმადგურა ვა ბქოეექია; ცაიწე-
30 ულე ხაფელა, «მიიბდვანქია» დო დოთუეწკომონტეუ კუნხისუ დო ვა
მიიტახეო მარძგვანი კუნხი! დიდაქე ქიმოხსანუ კიდებანიშა დო ელა-
აშქე ჭანდი. ჭანდიქე ნდეშე გორთო დო ქანცეუ ბოშისე. ყირსი-
ლოქე გაკიბესე. ირძიკებუნა ნი, გეეჭოფეუ თე ბოშიქე ნდეში, ართი
კუნხიში გერინელო, დო ქედასქე, მუჭო ბარჯგი დინასე, თეში

ბირგულიძის. ორწეუ დიდა, მუჭო ზმარი-ამარი ბოში ორჯგინსცე
 ნდეშცი, ქიმერთუ დო ფატი ქათუერლე მუში სქესსე კუნხისე. მუკუ-
 ურთუ ნდეშქე ე ბოშისე დო ქვდასგუე; გიობიჯუე კვდრცე კუნხი
 დო იფიფიასი დოწეწე. დიდა დო ე კაყინდეშქე ეშე მიდართესე ყორ-
 შისა. გიმართუ დაქო, ქოძირე მუში ჯიმა ობედიშორო წეწილი ძე ნი. 5
 გეკორობუ ვალიში მამალასე, ძანძასე ქინაშყარუე დო ინტე კენი თი
 გვალასა, სოდეთი წემახე რდეში. მუჭო ქიმერთუ ფოქვასა ნი, ხეთე-
 ხოლო მუში ჯიმაში ნოსოთეფი დაწეწე დო სუმი დოა დო სერცე
 ქემეურხედე, ქეგანგარდე დო ჩილამურიში თუდო დოროსცე ქახეფ-
 წედე. მასუმა დლასე დიიცანცალეუ ბოშიქე დო გოკერცხე ლურენჯი 10
 კონიშორო. ჯიმაქ უწეუ დასე:

— ასე მს მიდურქე წუდეშა დო ჭე ხანიში უკული სი ქიგმა-
 წუნია.

დაქე დუეჯერე. ე ბოშიქე დოხოარეშა ქიმერთუ ტეობასე დო
 უწეუ დედებისე; 15

— სი ირული დო კეყინი—ამურზაგანისე გეუდგინე, მურზაგანისე
 გეუდგინე!»

დედები ოსურქე დუეჯერე დო გავმოსხსაჲ გალე კეყინითე. ჩილი
 დო ქომონჯქე, მუჭო ქეგეკონესე თეჯგურა ძახინი ნი, ხეთეხოლო
 გავმალესე გალე. ეზემა ხანცე ე ბოშიქე ქეშასხსაჲ ყორშისა, გე- 20
 გემარულეუ ქაშქვილი დო ქასგანი, ტოხე სქანი კაყინდემცე დო ვი-
 თოყირინხოლო დუდი გეგენოსოთეუ. მუკურულეუ დედებიქე დო დოფა
 ქიგნარულეუ ნდეშცე დუცე. დაართე ე ბოშიქე დო ცამულერო დოცა-
 მულეუ ნდეში, ქვდაარსე ქვერსეში დახხერი დო დოჭე, ნოხეხო გა-
 ასქე. დაქეთი ქემართე; ისე ძალამქ ახიოლე, მუყამცე ქოძირე მუში 25
 ჯიმა გომორძგვილო ნი. დიდაქე, მუჭო ნდეში დოწევილესე ქანინე ნი,
 ყორშისა ეშე ინტე დო თექი დუდი ქემლეკულეუ. კენიხე ე ბოშისე
 უწიისე მუში და დო თე დედებიქე:

— ასეშახე ორგადეუშა გე მეგოთინითია, ვარავა მუა-სქანცე
 წუნდე რაშია, ნამუთი ასე თე დო თე გვირახისე კვრენიე. თე რაშია 30
 ქიგგავხუნა და, უკული მუთუნცე ვა გაიჭირენცია.

მურზაგანისე გეყენჯქე ხეთეხოლო გავმიცუნე რაში დო ეი ქემ-
 ნაფურინე მუჭო ჩიტი. რაშიქ გეიოლე დო ოკოდე ცასე ქიმავშერგო
 ნი გიმახეწე, მარა ბოშიქე ქვარასე ქათასხსაჲ; რაშის ოკოდე დი-

ხასუ ქაგიომერგო ნი, ბოშიქ ხასილასუ ქიმკასსაზუ; უვალაში მიგო-
შერუა შუენდომუ ნი, მაჟირაწყურენი ხასილასუ ქიმკოდოსოდუ ე ბო-
შიქ. ათენეერო მუთენქუ ვა აღოლეუ რაშისუ ე ბოშიშა. ბოლოსუ
ბოშიქ თუმათუ გაგემასერგელეუ მუში დიდა, რაშიში კუდელცე ქეპ-
5 ავერუ დო ექი-ექი ქიმკასოფუ.

ჩქიმი არიკი გავათეე. დუმა თექი ვორდი, ამუდლა თაქი ქემობრთი,
სუმი უშქური, სუმი ბერწყული ღორანთქუ ნემე მოილასესუ თქვანი
ხეთე მოწიული.

XXIII.

არიკი ხენწეუში სქუა დო ნდეშიში მორდილიში.

მითაჟამცე ართი ქეცანაშა ეკულებუ თურქისუ დო ცოფე დიდი ხირ-
10 ზუა. თე დროს ართი უაზახიში ეუდეშე სუმი ნოსალეფცე გაგმუერუ-
ლუნა დო აშახილათერო სოწყურქუ თურქი მიიშე ნი, თეწყურქუ ურუ-
ლუნა ნი, აშო ქაწოხვალამუნა შხვა კათა მარტინჯეფი, დუერთინუნს
დო თი კათასუ ქოცუნათუნა. ართისუ ჩქეჩქე მინოცვე ხეთე, დოშუ-
ლადე ნდო ქეკენარქელადე კენოხე. შხვა ნოსალეფცე ვე კხუჯინუნა,
15 ისუ ქედუტალებუ ჩქეჩქე ტყასუ დო მუსუ ურტინე.

თე ქეცანას ცოფე ხენწეუე, ნოცვე ართი ბოში, ნამუსეთი მავი-
ნობა ნოცოროფეუე ძალაში. ართიშა ოჯინესუ ცოფე თე ბოში ნი, ქუ-
უძირე ტყასუ ეჭერესუ ნდეში ქაშახუ ნდო ვი კედერცე კოჩი ქემსა-
ლაცაფეუ ნი. გაკვირებუ ძალაში ბოშისუ. ბრელი ხასიში უკული ხოლო
20 ქუუძირე თაში. დუერთინე ეუდეშა დო მუში მუმაშა ქუუთხუე ნჯარი,
თითო კოჩიშა ქიმუნამუ თითო კელი ჭა, თითო დერი სანთელი, ქო-
ჯლუნათეუ ნდო მუკი-მუკი გოუსქუ თი აშამინდორია ტყასუ, სოდეთე
ხედე ნდეში. უხელო ქემენტებაფუაფუ სანთელიშე ჭაშა დანხერი.
ნდეშქე გამწარაგუ დო გოსოფეუ ართი ცურენი თია ნჯარიში; მუ ბორ-
25 ჯის ბოძორცე ქემანტეუ დანხერქე დო ინტე უკუნუჯინუეო, კოჩი,
ნამუთი ნდეშქე მუნალაცაფეუეუ ნი, ოჭოფესუ ბრელი ცადაში თუდო
დო მიდეუნესუ დოხოარეშა, ქემლახუნესუ ზოხ სადგემცე, ხენწეუეში
სქუა-ბოში ირო აღუერდე გაცურებული ბოშისუ დო ოძირანდუ მუ-
კოქუნასუ, ჭკუმასუ. ვართო გიოჭყაფეუეო ნი ჩქენობურა სქელადა
30 დო რავადი, მარა ტყარი კოჩქე მალას ვე მიარჩქვანე; დიო ქედიგუ-

რეუ თოფურში სირქუა კითით, უკული მუკოქუნა. თაში დიდი ხანში უკული ირიფელი ქვდგურეუ დო მუხვამილაფათ ვართი უფურაშიქ იქუე ხენწფეში ბოშიში. ხენწფესუ გუდგვდუ ართი სადგეში, ნამუში კვლა მუსუ უღუდუ დო კოტე ვე მინასქვანდუ თი სადგეშიში. ხენწფეში ბოშიქ დეკხემუ თი სადგეშიში მინუულა დო თხუე მუ- 5 მასუ კვლა, მარა მუმაქ უწუე: „მედინქია“, — დო ვე მქი.

ბოშიქ თე ანბე ნდემიში მორდილცე ქუეწუე თაში. ნდემიში მორდილქ უწუე:

— ნუმე გამქურინე, მა თი სადგემცე გოპტახენქია.

მიდართესუ დო გოტახესუ სადგეში ნი, ქოძირესუ: ქუმუკობუ კე- 10 დალასუ მოსარიკაფალი ცირაში ამნახანტუ. წეკკითხეს: „უჩა ნდემიში სქუა თე დო თე ქეჩანასუ“. ხენწფეში ბოშიქ თქუე:

— ათე ცირასუ ქიგებდინაფუდა მავა დო ოკო გეკუნფოლე დო ქიბხვამილეუეე.

ნდემიში მორდილქ თქუე:

15

— სი სო ღინექე ნი, თექე ბდინექე მათია.

გამეთხინესუ ხენწფესუ დიდი ჩილამურიში თუდო დო მიდართესუ. იდესუ, იდესუ, იდესუ დო შარასუ ორზოლქე ქაშეელიისუ. ქვამაქირეხესუ. მიოჯინესუ ნი, ართი ნდემიში წუდემი ხოლოს ართი გოტარკანეელი უშქური ქიკედგე ნი, ქოძირესუ. ნდემიში მორდილქ ქიხვამი- 20 ლუსუ ტუგა, მიოგე უშქურცუ დო ჯინცე ქიგიოპირტოლუ: „გამაჯგავჯგვე ნდემქე დო მიომპოლუე: „მიქ რე ეჩა ქიმინი ნი?“ დო მოლართე გოსუმალირო ნდემიში მორდილიშა. იქე ქვდუეხვამილეუ ჟირი კითი თოლეფცე დო გამწუეწქურინუე. ნდემქე ბრელი ეხეწუ, გვალა ვა დო- 25 ცვილეკო ნი, მარა ნდემიში მორდილქ შური გაყოთინაფუეუ ნდემცე.

უკული იდესუ, იდესუ, იდესუ ნი, ართი მინდორცე აკა ხვალე ფაცხა ქოძირესუ. მინიილესუ ნი, ქვმლახვილეკ ართი დედუბი. კითხესუ დედუბისუ გარამუბა ქეჩანაში ნი, იჩუე ნამდა

— უჩა ნდემცე წუნცია ურავადუე სქვამი ოსურისქუა, ნამუში ხვამილაფას ოცადენია თუდონი ქეჩანაში ხენწფე, ჩე ნდემი, მარავა თი ვო ცირასუ წუნცია დიდა, ნამუშა ვითოყირი ვერსიში უხოლამისუ მითინი ვე მიოთინანცია: მუჭო ქოძირენცია, დუცუ მესოფუნცია.

მიიჩქილეუ ხენწფეში სქუაქე გარამუბა ნი, იმენდიქე მეუდინე ცირაში ხვამილაფაშიქ, მარა ნდემიში მორდილქ გური გაუმარგე:

დედებიქ. ქვეკეგე, თუ უირი ბოშეფი ცირაში ოხვამილაიუქს მიიშესე
ნი, დაბეჯითებულა ქექურუ გარამეხა:

— თი ცირაში დიდასი დიდი ძუძუეფი კარიშა გეუძენი ობუინა-
იუქს დო მითი ქიმიოტუობანციე დო ქაჯურუ ნი თი ძუძუეფი,
5 თინა იყინი ღირსი თი ცირაში ქომონჯობაშის.

ქვეკეგონე ენა ნი, ხენწვეფი სქუას აქურინე, მარა ნდემიში მორ-
დილქე დაიბენდე. ნდემიში მორდილქე მიდექურუ ხენწვეფი სქუა დო
ხობი-ხობით ცირაში დიდაში ძუძუეფიში ხოლოსე ქვდახუნუე. ბო-
შიქე ქაჯურუ ნი, გაალე ცირაში დიდაქე. ქომირე უირი აღმასიჯგურს
10 ბოშეფი ნი, გუეგვირდე. უკული ცირაში დიდაქ უწუე ხენწვეფი
სქუასე:

— სი ვა გათხილეკის ჩქიმი ცირა სქუავა.

მარა უირიხოლო ბოშეფქე ძალაში აიბენდესე, უმოსო ნდემიში
მორდილქე მიილე დუდიშა ცირაში თხილე. უნა ნდემქე ქემორთე მუში
15 დოხორეშა დო გარამეხა გეეგე ნი, ახილლე ძალამქე, მექონე სინჯაქე
დო თქუე: „ჩქიმი ოსურისქუას ოსქვებური ქომოჯქე ქასუა“, მარა
ბოშეფი ძალაში გათხილე ცირაში ხვამილაივქანი. იკუე დიარაქე, ნა-
მუქე გეეთუე ართი მარაში უკული. ხენწვეფი სქუა-ბოშიქე უწუე ნდე-
მიში მორდილქე:

20 — მუე დოხორეშა დო ჩქიმი მუმასე ქახარია ჩქიმი გარამეხავა,
დასწუითე დიარავა, დემართითე სი უკულია დო ართო მიიბჰათია.

ნდემიში მორდილქე მიდართე დოხორეშა. ცირა დო მუში ქო-
მონჯი ართი ოხვუასე კელე მუკოდვალრო გილექესე ნი, ქვმასხაჰე
თუღონი ქეცანაში ხენწვეფე, ჩე ნდემქე, დო ე ბოშისე ცირა ექე
25 გეიოსქირუე. ბოშიქე დოღურე, მარა მუ ქიმიბეკო? ენა ქუეწუე ცი-
რაში დიდასე. ცირაში დიდაქე:

— მა ვა გიწიაფო, თენა თაში ქვგალოლენიე!

ოკო ხათე გეთხოზაიუდესეკო, მარა ე ბოშისე მუთა აქიმიბედე დო
ოკო უჯინესეკო ნი ნდემიში მორდილიში მუუღასე. მაყირა დღასე
30 ნდემიში მორდილქე ქემორთე დო აბე გეეგე ნი, ეწუინე ძალამქე, მარა
მუ ქიმიბეკო? ოკო გაქურესეკო ნი, გამათხოზე ნდემიში ნაუღერცე-
იდე გვალა, იდე რზენი, იდე გვალა, იდე რზენი დო ნაუღერი ნდე-
მიში, ნამუთი ობირგულეშა მენწუენდე ნი, ქიმიილე ართი ქუაშა. გამ-
ნართინუე ქუა ნი, ქომირე უქვინჯე რუმე ნთხორილი. აწი ოკო

ინარტასუ, მარა შუთუ? დოღობუ გეძღობა, გაკოშაყარუუ ნდეშევი, ნამუნეფითი თექე რხარანდესუ ნი, მინი სეპითუ დო მინი ნძალითუ. ვარიაქე აკა ნდეშეთი ვა გაახედინუ, ფერი შიში რძირუ. გაკოშაყარუუ მუთი თოკეფი ქოძედე ი ქეცანასუ, ართი-მაყირასუ ქიმუსქუუ დო ბო- 5 ლოსუ გეძღობა ქეგმაგვეტელუუ. ქინდოზოდუ გეძღობასუ დო დუ- უჩინუ ნდეშევიტე მუში დორთაშა უყარულესგო ნი დო უჯინესგო ნი თოკეში დოფაფასუ. ნდეშევიტე მარა დუხვამესუ დო გუუტეკე გიმე ნდეშიში შორდილი. გეძღობაქ იდე, იდე, იდე, იდე გიმე დო კელა- 10 წოთუ თუდონი ქეცანაშა. ნდეშიში შორდილქე გეძღობა დოჩუუ. იდე, იდე, იდე ნი, ართი მინდორცე ართი შედეკე ქოძირუ. კითხუ ამბე მე- 10 დეკესუ ნი, იქ უწუუ:

— თე ქეცანაში ხენწოვექე უინი ქეცანაში ცირა ქინვამილეუა დო ასე დიარა უდუნია ძალაში, ნამუქე რკო ვე ეთუასიე ართი წანასუ დო მისეთი რკო ნი, მეჭრტუ, ჭეუმენტუ დო შუნტუ.

მიდართუ ნდეშიში შორდილქე დიარაშა, შეკოქუნალი შედეკესუ 15 გუუთერუუ დო ქემეკქუნუ. იდე, იდე დო დიარაშა ქიმეტუ ნი, ქო- ძირუ ქეცანაში კოჩი. ე ცირა ქემკოხე ხენწოვეწკეშა. ე ბოშიქე მიდა- ჩინუ თუდო-თუდო ჩინიეცალო დო თე ხენწოვეში, ცირაში თუდო ძვალში ხვატუა დასკუე. ფერი ბორჯისუ ხენწოვექე ქოძირუ:

— მორთი აშო, სარალო!—უწუუ თე ჩინიესუ ხენწოვექე დო ქი- 20 მეჩე ხეს რჭეკმალი.

ცირაქე ინაჯინუ ბოშისუ ნი, ქიჩინუ. შეხვეწუ ხენწოვესუ:

— თაქი ქედახუნეკევა ჩქიმიწკეშა დო რჭეკმალი ქოფხათია.

ხენწოვექე „ჯგირია“ თქუუ დო ჩინიე ქედახუნესუ ტახაკისუ.

დიისერუ ნი, ხენწოვექე ცირასუ: 25

— მოლასოჯია, —უწუუ, —ონჯირუუ რთახესა. ცირაქე უწუუ:

— მა დიორდე ვა ბრძექია ლაქათეში ვინათია დო უკული გა- 30 ხოლუექია. — „ჯგირია“, — თქუუ ხენწოვექე დო მიდართუ.

ცირა დო ბოშიქე ხვალე ქედოსქედესუ. მუმილი კათა მუნეფიში დუდიშო ილაქათედესუ დო ენეფი მუნეფიში ამბეკეს სხუნუნდესუ, 30 მუჭო უჯგუ დო მუჭო ვარია. ბოშიქე დაჩემუ ცირასუ:

— სი ქეშემიტუფია, სო უდგენიევა შური ხენწოვესუ.

— ჯგირია, —უწუუ ცირაქე დო მიდართუ.

იმი სერცე ხენწოვესუ მოუფერუუ ძალაში დო კითხუ:

— მას ოკო მიხედვასიე, სქანი შური მიშა გიბარუნეი.

— მუშო გოკონია? — უწუე ხენწვეთქე.

ცირაქე ვე შეჩე დორთა დო ქიმკასხვილე: „იშენი დო იშენი ქომი-
წია“. ცირაქე მიიწყინე ძალამი. ხენწვეთქე, სოლე გური გამკურთი-
5 ხუკო ნი, თიშენი დადორე დო უწუე:

— ჩქიმი შური ფინასა მიბარუნია.

ცირაქე გური ქუჩე, მარა გარძახე ოჭოფე ფინა დო ლაქათი დე-
უტე, ხეშე ვა დეთხინუნანდე. ხენწვეთქე იფირქე: «ფა! სარალასუ და-
სურო ქენობლოფექია». ეცოდე ცირაქე, ჟოლორცე ულაქათუდე ტყუ-
10 რათე ნი, დო „ქიმიოტევა!“ უწუე. ცირაქე ვა ჩეკრცხე ხენწვეთქე:

— სია ტყურა დემადორია, ვარა, სქანი შური ინუდგე ნი, ფერცე
მუჭო ჩეგერცხავა მას?

ცირაქე მოწყინდე. კენი ხენწვეთქე უწუე ცირასუ:

— ჩქიმი შური ობარუნია თე დო თე ტყას ირემცე.

15 ცირაქე ძალამი მიიქეთე.

ოჭუმარესუ ხენწვეთქე დო ცირაქე დიარასა მიდართესუ. ცირაქე
ნდემიში მორდილი ქომირე დიარასუ დო ქეხეუ, მუთი ხენწვეთქე
უწუე ნი. — „ჯგირია“, თქუე ბოშიქე დო მიდართე ტყასა.

იდე, იდე, იდე ნი, ქომირე ირემი. ქაცოთე ქაშქვილი დო ქასკანი;
20 ქვანთხე ირემქე ნი, გამუღასხაჰე უერდგელქე; ქაცოთე ბოშიქე ქაშ-
ქვილი დო ქასკანი უერდგელცე; ქვანთხე უერდგელქე ნი, გამუღა-
სხაჰე კოლოფიასქე; გამათხობხე კოლოფიასუ, ოჭოფე კოლოფიას. ბო-
შიქე განჯე დო ქვანთხე უერი ბასეფი. უირინოლოსუ თოლი
გამწუეფოთე დო მოლეეფხე. მოლართე ბოშიქე ხენწვეთქე დოხორქსა.
25 გაიგე აშხე, ნამდა ხენწვეთქესუ თოლეფცე აჭუნია დო ლესი რენია. მი-
ნელე დოხორქსა დო ხენწვეთქეს უწუე:

— სქანი შური მას მიკებუნია ხესუ.

ხენწვეთქე ქიმეხვადე საქემესუ, ეხეწე ბოშისუ: „ვა შილავა“, მარა
ბოშიქე დაშქვიდეუ ბასეფი. ხენწვეთქე დოღურე. ბოში დო ცირაქე
30 გავემიიფუნესუ რაშეფი, ქურსქევეს ურემცე, დოხორგაესუ ხენწვეთქეში
საქანელი დო ორქოთე, ქიკელოხოდესუ დო მიდართესუ.

იდესუ, იდესუ, იდესუ დო ქიმერთესუ თი არდგილიშა, სოდეთე
ბოშიქე გიმართე უინი ქეცანასუ. ბოშიქე ქომირე გუძღებია, ნამუთე
აშო გიმართე ნი. დუვალუე თოკისუ, ქახინეზაფეუე მუში მუულა უი

ქემორთუსე ტირაქე, ბოშიქე. იყუე ჟუნა დო დიდი მხიარულეხაქე. თოფი ქიგნახბუმიკესე მონინალე ბოშისე სი, გოლე თოფიქე დო ისა დოჟვილე; კახა ქემკაქუნესე მონინალე ძღახისე სი, ქემასანტუე დახერქე ძღახისე დო დიიჭუ. ირი კოხქე გახენდო დო გუეჟვირდო. უკული 5 იყუე დიარაქე. უკული სქედდესე ბედინერო სენწოფე დო მუში ოჯახი.

სენწოფეში სქესი ჩილცე ბოშიქე ქედეხადე. ართიშა სენწოფეში სქესე ლურდო. ნდეშიში მორდილქე ლეკერი გელასწუე დო გაჯინედე. უნელო ბოშისე გააკურცხინე დო მიოღვარეუ: „მეშქანი ჰიღვინდი 10 მასია“

ნდეშიში მორდილქე უფეჩე, უხენტკე, მარა ბოშიქე ვა დეკჟარე დო სენწოფეს ქეწუე. არძოქ კეჭვი ქიმესე ნდეშიში მორდილცე: «ტირასა გური აფედესა». ნდეშიში მორდილქე გაკოშავარეუ არძო დო თქეუ:

15 — მას ვა მირხქილეითას და, იშენი თქვასი დორონცე ქეურხქილეთას!

ირი კოხქე შურიში ქალი მეჭევიდე. ნდეშიში მორდილქე დაატეხე ჩიება დო ირიფელი ქიინეუ, მუთი ქოლოლამე ნდო მუთი უქიმინე სენწოფეში სქესენი. უკული თქეუ:

20 — აკელოსენქე თასი თქვიისე, თასი თქვიისე დო დოჭეესო, მიქეთი თენა გატხადასიე.

ათე რაჯადი გაათეუ ბოშიქე დო ქეს რვილო გინიირთე. სენწოფეში სქესქე დოდურე, მარა მე ქიმინგო? უკული ვა გუჟინეუ სი, თეში გეგნალე: „ოკო ქემინბტევავე, მე ოსქილიდესანტიე ნდეშიში 25 მორდილცე“.

იდე, იდე, იდე ნი, ართი ვეს ართი ფატხა ქოძირე. შინილე ფატხასა ნი, დედები ქემლახვილეუ. დედებიქე:

— მუნერო მორთი, სქესა, აქია?

ბოშიქე დუდი დო ბოლო შქასე მუში ამბე ქიინეუ. დედებიქე:

30 — იში წამალი მას მინქე ძალამი, მარა ჭე ძვირი ქორენია. ქიიშია ოში ნდეშიში ცუჯი დო სქანი ქომოლისქესა დოხსია, იდომეშამო ქესე ქიგნახურჩინევე დო დოსქედინა.

ბოშის ახილუე ძალამქე დო დოხორეშა ქემორთე სი, დოხსუე ნდეშიში ცუჯი დო მუში სქესა. ქესე ქიგნახურჩინეუ ყი. ნდეშიში

მორდილქე გეათელე, სენწუთუმი სქუაში ქომოლისქუაქეთი გეათელე-
იწუუ სარებაქე.

გოლა თქი ფორდი, ამუდლა აშო ქემობრთი. სუმი უსქუერი, სუმი
ბერწუელი ღორონთქე ნემე მოგილასესე თქვანი სეში მოწიული.

XXIV.

სუმი ჯიმაში არიკი.

ქოცოთენია, ქოცოთენია სუმი ჯიმა კონი. ეირი უნჩაში ჯიმა- 5
ლეფი დინდარი ცოთენს დო ართი უკულაში ჯიმა ღარიბი. ათე უკუ-
ლაში ჯიმაქე ითერქე: იმუშენი მს თესხიტე ქომუბშქენქე დო ხოლო
ღარიბი ფორქეი დო სქიმი ჯიმალეფი ესხილცე ვა მუშენა, დინდარი-
ორენანიე? მიდურქე დო ქობთხინიქე ღორონცუ.

ბედერთე დო მიდართე. იღე, იღე დო ქესეხვადე ართი გერქე. 10

— გამარჯება სქანი, ჯგირი კონი!—უწუუ გერქე.

— გოგიმორძგუ ღორონთქე!—უწუუ მანგიორი კონიქე.

— სოქიშასე მუერქე, ჯგირი კონი!—კითხე ნგერქე.

— ღორონთიშა, —უწუუ კონიქე.

— მუ სქემე გიღე ღორონთიწკემა? 15

— ბკითხე მოკო, მუშენი თესხისე ქომუბშქენქე დო ხოლო ღა-
რიბი ფორქე ნი.

— ჯგირი კონი, ღორონთი-გე! — უწუუ გერქე, —აკა ჩქიმიშენი
ხოლო ქოკითხი ღორონცე: მუშენიე ირო ქოპტკუემე, მარა ჩქიმი
რძლავაქე დღასე ვა ეწუუ დო ირო ფუქირენცე. 20

უკული გაცემეთხუე კონიქე გერცე დო მიდართე იშო. იღე, იღე
დო ქიმიერთე ართი დიდი წყაროშა. გიიჯინე იშო-აშო თე წყაროშიცე,
ქოძირე წყარცე ქეგოძე ხსოში, დეცე ქუსე უსეპუნადე ნი.

— მუშენი რე დეცე ქუსე უსეპუნასქე ნი?—კითხე კონიქე ხსომცე. 25

— დეცე მატე დო თიშენი რე.

უკული მუკაართე ხსომქე კოცე დო კითხე:

— ჯგირი კონი, სოქიშასე ურქე?

— ღორონთიშა.

— მუ სქემე გიღე ღორონთიწკალა?

— ბკითხე ღორონცე, —უწუუ ხსომცე კონიქე: —მუშენი ჩქიმი 30

ჰიმაღლეფი ბრელღე ვა მუშენა, მარა იშენი დიდადრი რენა დო მა ირო მუბშენქე, მარა იშენი ღარბი ვორექიე. ნხომქე უწუე:

— ქარწუექე ჩქიმი გაჭირებასე დო ღორღნთი-გე ღორღნტე ქოკითხი, მუშენი დუდიში ჭუათუ თაში იბწვალებუქიე, დო მუ წამალი მუალე ნი.

— ჯგირი, — უწუე კოჩქე დო შიდართუ იშო.

იღუ. იღუ დო დაბოლოსე ქემასქედრენე: გიიჯინე იშო დო აშო, ქოძირე ხენწუფეში ბაღნა წურძენითუ დო შხვა დო შხვა ხილეფით ეფშა. დააჭუე ულა დო ქიმერთე წურძენიში ოთხუეშა მებაღჩეშა დო უწუე:

— შქედრენტე ქობდურექია დო აკა წურძენი ქოფხია.

მებაღჩექე უწუე:

— წურძენტე მუჭო ვა რჩანქია, მარა კოლო რე ნდო ვე ეჭკო-მენია.

უკუდი მუკართუ დო კითხუ:

— სოიშახე მეურქე, ჯგირი კოჩი?

კოჩქე უწუე მანგიორი მებაღესე:

— ღორღნთიშავა.

— მუ სჯემე ნორღვე ღორღნთიწკადა?

— ბკითხე ღორღნტე, მუშენიე მა თაში ღარბი ვორექიე.

მებაღექე უწუე:

— ჯგირი კოჩი! აკა ღორღნტე ქოკითხი, მუშენიე თე წურძენი კოლო რენიე.

კოჩქე შიდართუ იშო. იღუ, იღუ დო ქიმერთე ართი დიდი ტყაშა დო ქოძირე, ტყასუ ართი სირმაში გონწყიილი კოჩი ქიმთორე ნი.

— გამარჯვება სქანი! — უწუე სირმაში გონწყიილი კოჩქე.

— გოგიმორძგუ ღორღნთქე! — უწუე მანგიორი ყაზახიქე.

— სოქიშახე მეურქე, ჯგირი კოჩი? — კითხუ სირმაში გონწყიილი კოჩქე.

— ღორღნთიშა, — უწუე ექე მანგიორი.

სირმაში გონწყიილი კოჩქე უწუე:

— მა ვორექე ღორღნთი დო მიწიი, მუ სჯემე გილე ჩქიმიწკა-ღაფა. კოჩქე უწუე:

— მუშენიე ირო ქამუბშენქე დო ღარბი ვორექიე?

ღორღნთქე უწუე:

— მეუ წუდეშ დო მა ქიმერხა შარსუ სქანი სარხოსუ.

უკული კოჩქე მუკართუ დორონტუ დო კითხუ:

— მუშენი გერტუ ირო შქირენციე დო მუ ოსქილიდუანტუ თისუ შქირენიშევა?

— ვირი ჭკომასია დო უკული დოსქიდენია შქირენიშევა, — უწუუ 5 დორონთქე.

— მუშენიე ჩხომტუ დუტუ აჭენიე?

— ისუ ქვარაშა აღმასი აღუტენია, ნამუთი დირუ სუმი სოფელი-შაგე დო თისუ გეკართანციე, დუდიში ჭუაშე დოსქედენია.

— მუშენი რე ხენწუფეში ბაღჩასუ წურძენი ინოჩანტუ დო კოლო 10 რენიე?

— ბაღჩასუ თუდო ხაზუნა თხორენია დო მუჟანტუ თისუ გემა-რდვანანიე, წურძენი დეკიმუნებუნია.

უკული ხეკრტუ კოჩქე დორონტუ დო მოღართუ აშო. იდუ. იდუ დო ქემოტუ ხენწუფეში ბაღჩაშა. ექე კინი შებაღჩე ქოძირე. 15

— გამარჯება სქანი ჯგირი! — უწუუ შებაღჩექე.

— გოგიმორძეუ დორონთქე! — უწუუ კოჩქე.

— მუ აშბეე? — კითხუ შებაღჩექე. ე კოჩქე უწუუ:

— ბაღჩასუ ხაზუნა თხორენია დო მუჟანტუთი გეიორდვანანიე, 20 წურძენი დეკიმუნებუნია.

შებაღჩექე ენა მუჭო ქიკეგე ნი, ხათეხოლო მიდერულუ დო ქე-ერუუ ხენწუფესუ. ხენწუფექე მუშეფი მოღაჩქე. მუშენქე გეშანთხო-რესუ უღუუ ორქე დო ვარჩხილი, ქიგეოდგინესუ ართი დიდი კალო დო ხენწუფესუ ქუწიისუ. ხენწუფექე მუში კუჩხითუ მოღართუ ხაზი-ნაშა. მუჟანტუ ქოძირე ნი, გუჟავირდუ დო უკული მუკართუ, დორონ- 25 თიშა იდუ ნი, თი კოტუ დო უწუუ:

— რადგანუ სი თეჯურა საქმე ქოქიშინი ნი, ე ხაზინა სქანდა მიჩუქებუ დო ქოლოდა თაქე. კოჩქე უწუუ:

— მა მუ სჯირო მაფუ სქანი ხაზინა? მა იშენი ქომუნანცია დო- 30 რონთი ჩქიმი სარხოსია, — დო მიდართუ ვიშო.

იდუ, იდუ დო ქიმერთუ დიდი წყარაშა, ნამუსუთი ჩხომი გოდუ ნი. წყარტუ ქეგიონხუილუუ ხოლო ჩხომი ქეგოდუ ნდო დუტუ ქუასუ ქუწურე-ფუნტუ ნი. ქიმერთუ ჩხომიში ხოლოშა დო უწუუ:

— გეკაცხოთი ალმასი, ნამუთი ქვარაშა ალაგობი ნი დო დოსქიდუქია.

ჩხომქე გეკაცხოთე ალმასი დო დუდიში ჭუა ქიმუტუე. ჩხომქე უწუე კოცე:

5 — რადგანტე ევგუა ჯგირობუა ქობლოლიე, მეტი მუთა მიღუ სქანი მიოჩამალი დო ქოფარა თე ალმასი მიდეღია.

კოჩქე უწუე ჩხომცე:

— მუშო მოკონია მს სქანი ალმასი? იშენი ქომუჩანტე მს ღორონთი სარჩოსია.

10 ინა თექე ქიდიიტუე დო მოლართე აშო. იდე, იდე დო ქიმეტოე ნგეკრმა.

— მუ აშბეე, ჯგირი კოჩი? ღორონთქე მუ აშბეე მომიჩინე?— კითხე ნგეკრქე. კოჩქე უწუე:

— ღორონთქე მოგინინე: «ფირი ჭკომია დო დოსქედუქია».

15 უგული მუკართე ნგეკრქე კოცე დო უწუე:

— სი მუ გიწუე ღორონთქე? კოჩქე უწუე ნგეკრცე მანგიოჩი:

— «შარასე ქიმეტჩანქია სქანი სარჩოსია».

უგული მუკართე კოჩქე დო ირიფელი ქეჩუე ნგეკრცე, მუჭოლოქო დო ვარჩხილი ვა გიწულე ხენწუეესე ნი დო ალმასი ჩხომცე ნი.

20 გეკრქე კითხე:

— მუშენი ვა გიწუეღია? კოჩქე უწუე:

— მუშო მოკოდე მს ინავა? ღორონთი იშენი ქომუჩანცია სარჩოსე.

გეკრქე უწუე:

— სქანი უმოსი ფირი, ქეცანა ოკობლე ნი, ხოლო ვა მსშინია.

25 დაართე, დაარაგუ ნგეკრქე კოჩი დო ოჭკომუ.

XXV.

ხენწუეე ჩაისმენი დო იში სქუა ჯიმუშეშიეში არიკი.

რდე ართი ქანას ართი ჩილამი ხენწუეე, სხელო ჩაისმენი. დირჩინესე ჩილი დო ქომონჯქე დო სქუა ვა ეუნდესე. რახანტე ჩაისმენი რდე დიდი დინდარი ხენწუეე ნი, ფირქენდე: «მისე აშასქედენია ჩქიმი ღალავა», დო ჩილი დო ქომონჯი თიზემს მოწყინათელი რდესე, ნამდა
30 გოძიციანი ინეფიში ძვირასე იციირდე.

ართიჲს ჩაისმენიში დოხორქჲს ქემორთო სუმარო გალენი ქანაში ხენწფეჲქ დო ქოძირე ხენწფეჲ დო იში ჩილი ძალამი მოწყინათელი ნი, კითხე სუმარქე ჩაისმენცე:

— მუშენი რე თაში ჩილი დო ქომონჯი მოწყინათელი რეთი? ჩაისმენქე უწუე:

— ვარა მუ მოხიოლენა, ნამდა ჩილი დო ქომონჯი ქიბრჩინუ-
თო დო სქუაქე ვა მასიისია; ჩქენი ღალა მისე აშასქედღ ჩქენი უკული
ნი, ვა მიჩქენანია.

სუმარქე იფირქე ჭე ხანცე დო თქუე:

— სქუა წანამოწანაჲს ქეგაშინანია, მარცა...

ჩაისმენქე გატიოეკიდღ დო თქუე:

— «მარა» მუშენი გიოძხი სქანი რაგადისე ნი, გემინწყია,—დო
ქიპკახვილღ სუმარი.

სუმარქე თქუე:

— თქვა სქუა ქედგებადებუნა წანამოწანაჲს, სახელო ქიგიოდვითო 15
«ჯიშუშიეჩია»; თი ბოში თინეჩი მასქურში დაბადებული იყინია,
ნამდა კვერცხი ქაძირია და, ხათე გოტეენცე შურცია დო სახელი
«კვერცხი» ქიგეგონგვა და, მუში ჭარ თინა რენია, ნამდა «მუ რე თე
კვერცხი ნი, თისე ქეშიბტყეენქია», თქუსია დო თისე ქიგიოდინასია;
«მარა» თიშენი ფთქვიია, ნამდა გაგიჭირდენა თქვა თი ბოშიში შენსავა. 20

ხენწფეჲ დო მუში ჩილქე ქეგეგონგუს ენა ნი, იშენითო ძალამქე
ახიოლესე დო სუმარი დაჯყესე ნამდა «ჩქენი ქონებასე გინობ-
დვანთო ჩქენი სქუაში მოსახვარეთია დო ვა ვოდინუნათია». უკული სუ-
მარი ჰატიცემულღ გუუტყესე.

წანამოწანაში მუკუულასა ჩაისმენიში ჩილცე ბოშიქე ქედებადღ. 25
ბოში ამუდღა რე ნი, იში უჯგუში ჭუმანი რე; ჭუმანი რე ნი, იში
უჯგუში გელანი რე დო ირი სახენწფეოსე გოლღ ხემაქე, ნამდა ხენწფეჲ
ჩაისმენცე მოსარეკებელი ბოშიქე დებადგვა. მისეთო მართედღ ნი,
მიახვამანდესე ხენწფეოსე ე ბალანსე. კოცე ვა ურგადღ ნი, თეში მითი
მუურცღ ნი, «ჯიშუშიეჩცე» უძახე ახალი დენაბადი ჩქეჩქესე. ენა ხენ- 30
წფეჲ დო მუში ჩილცე ნაბეტანცე უკვენა. ჩაისმენქე გეგინოჩე ზოჯუა,
ნამდა ჯიშუშიეჩცე კვერცხი მითინქე ვა აძირეკო ნი დო ვართი სა-
ხელი გაგონგკო ნი. ხენწფეჲ დო მუში ჩილი დიდი მსახრულაბაში
თუდღ ცხორენდესე.

ართიჲს ჩაისმუნქე მიდართუ ოჯინუქს დო კენოხუ ჯიმუშიერი ვე-
 შირიში სქუასკემს ბურთისუ ილაცაფუდუ. ქაწყათესუ ართიჲს ბურთი
 ნი, ჯიმუშიერცუ ორჯგინუ ვეშირიში სქუასქე. ქაწყათესუ მასუირსჲს
 ბურთი ნი, ხოლო ვეშირიში ბოშიქე ორჯგინუ. ჯიმუშიერცუ გურქე
 5 ქემუერთუ დო ლუბიტალო გინიირთუ, მუ ქიმინგო ნი, ვა უხქედუ. ვე-
 შირიში სქუასქე უწუუ:

— ბოში, ეჯგურა გური ნემე მუგალენია, ვანა კვერცხიტალო გო-
 ხორცქეჲს.

ჯიმუშიერქე უწუუ ვეშირიში სქუასუ.

10 — მუსუ ჯოხო, ბოში, კვერცხია?

ვეშირეთი ლაცაფისუ უჯინედესუ ნი, ქეგეკონესუ დო თქვისუ:
 „დიბლუპითია!“

ბოში ვეშირიში ხათე ჩუუთხინესუ ჯიმუშიერცუ. ჯიმუშიერქე გე-
 ქვალუ:

15 — ქემოძირითია, მუსუ ჯოხო კვერცხივე.

მარა კვერცხი ქაძირესგო ნი, ჯიმუშიერი დოღურუდუ, ვარუ გე-
 ევალუ გვალო დო ვა დემარგინუ დო გინოლათა მიინდომუ. ვეშირეთქე
 დო ჯიმუშიერიში დიდაქე ისხუნეესუ აქიანი ჯიმუშიერიში ღურსჲს ვი-
 შოიანი გინოლათა დო დანებესუ ართი არძოში უჯგუში რაში. ქემუ-
 20 უდგესუ ონაგერი რაშიჲს. ჯიმუშიერქე ქემნასხსჲუ რაშისუ, ქიგიაშქუ
 მართახი დო გინიილუ ართი გვალა, მასუირა გვალა გინიილუ, მასუჲს
 გვალა გინიილუ, დოშურდუ, გიმეკელუ რაშისუ დო ქიმკიინჯირუ
 შინდორცუ. რაში ჯიმუშიერიში ფერი რდილი რე, ნამდა ნანარტისუ
 ეუქუნანცუ ნი. დღა რე ჯგირი. ჯიმუშიერქე ქიმკიირუდუ ნი, გო-
 25 ვალუ. «მუ ორე თე ვალენცია დო თესუ ქიშიიბტუფენქია». ქემნასხსჲუ
 ჯიმუშიერქე კინი რაშისუ დო გინიილუ ართი გვალა, გინიილუ მასუირა
 გვალა, გინიილუ მასუჲს გვალა, დოშურდუ, გიმეკელუ რაშისუ დო
 ქელეკენჯირუ შინდორცუ. ფერი ბორჯისუ გოვალუ. დღა ჯგირი რე.
 «მუ რე თე ვალენცია» დო ჯიმუშიერცუ გუუკვირდუ. შიოჯინუ ნი,
 30 ქოძირუ ართი მალაზონი წუურგილიჲს ქიმუერცუ წყარში ეიობუ-
 მუჲს ნი.

კითხუ ჯიმუშიერქე თე მალაზონცუ:

— მუ ორე თე, მუნათა ცასუ ვე შიგოხე დო ვალენცუ ნი?

მალაზონქ უწუუ:

— სქჳს, ენა სი ვარბ, მინეუქჳ შიიტუეუ ნი, თინეუცჳ ვე შუეუტყეე-
ბუდუეგო ნოტყევა.

ჯიმუშიერქჳ ქიმკასხვილე მალაზონი:

— ქომიწიია იშენი დო იშენი.

მალაზონიქჳ გუეცხადე ბოლოსუ ჯიმუშიერცჳ:

5

— თე დო თე დისხსუ რენია ართი ცირა. ჟი გინოხენია ოდსსუ
დო თინა აკოშქასე სესუ მუეგუევალუნციე, თიწკემა გონათუნცია დო
ვალე თინა რენია. ბოში კათაქჳ, ნამუნეფითი თი ცირაში ოთხეუშ
მეურციე, ოკო გეენწყასიე, ცირა მუსუთი უწოლენციე, თინა. გეიანწყე
და, ჩილე მიდგაცუნუნია, ვარია და, დუდი ოკო მეგვათასიე. მუდა 10
ოცეში მასარეფი ქორენიე, სუმი მასარიში მეტიცუ აძქოცუ ქემოგ
თითო კოჩიში დუდა.

ჯიმუშიერქჳ გურცუ თქუე: «თი ცირა ოკო ქიბთხუეე ჩილე».
გამეეთხუე მალაზონცუ, ქემნასხსუ რაშისუ დო გინილე ართი გვალა,
გინილე მაყირა გვალა, გინილე მასუმა გვალა. ათაში შარსუ ვითო- 15
ჟირი წანა ქორე ქიგიორე ჯიმუშიერი დო ქვერსეო გინიერთე. მილ-
ჯინე ნი, ართი დიდი ოდა ქიგედგე ნი, ქოძირე. მიანჭე ჯიმუშიერქჳ
თე ოდასუ, მარა ოცე ართო განათუბული რე თი ცირაში სინათეთ
თაში, ნამდა თოლეუქჳ ვა განჯინე. მუჭოთე რდუ ნი, მინილე ჯიმუ-
შიერქჳ ოდაშა. ცირაქჳ გეგემასადე, მარა ე ბოშისუ ვე ენაჯინინე 20
მუჭო ბყაშა ნი.

— მუშა მორთი, ბოშია?—კითხუ ცირაქჳ ბოშისუ.

ჯიმუშიერქჳ უწუე:

— გოცქვანდესე სი ძალამცე დო სქანი ოთხეუშა მობრთია.

ცირასუ ქეეცოროფე ჯიმუშიერქჳ დო უწუე:

25

— ბოში, მოცოდექჳ ნაბეტანცია, მარა მუ ბქიშინავა? ჩქიმი მუმა
დო დიდაშე დოჩინელი მილენია დო მათე ქვასუ გერინელე ფორქქია,
ჩინიე ქორდასუ ნი, თისუ ვაცუნეეე ჩილე, მითე ემინწყენციე: «გუ-
რიში ვარდი დო გურიში დარდი მუ ორენიე». ათენასუ მითე ვე ემინ-
წყენციეეე, დუდი ოკო მებევათეეე. სითე ქასწყექია, სუმე მასარიში 30
მეტი კოჩიში დუდითე მობშა მათე ოცეში მასარეფია; მარა რადგან
სი თაში ქემეცოროფიე, ვადასუ მეჩხა გაკითხა დო გაფირქაშისია წანა-
მოწანასია. წანამოწანაშა სი ვე ეგანწყეუა ნდა, მისუთი ეიანწყე ნი, ოისუ
მიდგაცუნუქჳ ჩილევა. სი ქოგიჯინექჳ წანამოწანასია.

— ჯგირია, — უწუუ ჯიმუშიერქ დო იფირქ: «ფე ემანწეინჯა და, შურა ვა მუერქია».

გემეტხუე ე ცირასუ დო მიდართუ. იდუ, იდუ დო გვერდიწანას ქი-
მიიშუ დო ართი გარეშე სსხენწუფოშა მიშეკლუ. შარასუ ირო მეფირ-
5 ქანტუ, «მუ რე თე გურიში ვარდი დო გურიში დარდია», მარა მუთას
ანინუ გურქუ. ბოლოსუ მითჯინუ ნი, ქოძირუ ართი ხენწუფეში დოხორ-
რესუ ცა დო ქეჩანაში კათა ქიმიობარგუ ოსეში კარტუ. ოსეში ჭიშკარი
გონჯამილი ქორე. ხენწუფეე წვამა ქიტობხანტუ დო ქინგარტუ,
აქურეშე ქიმინგარა ირი კათა. რხინიცალა ქორე ჭკუმუა-შუმუა
10 დო მუშენი ინგარანი, დუდი ვე მეჩქე. კითხუ ე ბოშიქუ ნი, უწიის
ნამდა

— ვიშოიანი მინუულაში ნება ვა რენია დო თაში დუდი ვე მეჩქე
ნი, თეში მივანგართია. ხენწუფესუ ვა აკო, მუქუ ალოლუ ნი, გაატხადა-
სიე დო მითუ შიიტყვენტიე, დოწვილუნტუ ხათეკვა.

15 ჯიმუშიერქუ გურქუ რასისუ დო მინიილუ მინი ხენწუფეში ოსეშა.
ხენწუფექუ მუთონი ვა უწუუ ჯიმუშიერტუ. ოხჯოასუ ხენწუფექუ უტებუ
კარი ოსეში დოკილუუ. ჯიმუშიერქუ მინიილუ ხენწუფეში დოხორეშა,
ქოძირუ: ჟი ქემკობუ ვითოჟირიდუდამი ნდემში დუდი, კარტუ ართი
ხე წიარი ქიგუკანუ, ჟი მიმინო ქიგილასე დო თოლტუ ვა უფაფუ-
20 ანდუ ნი, თეში ნდემში დუტუ ქელაჯინე ნი: ჯიმუშიერქუ ძალამი გე-
კვირუუ დო ხენწუფექუ მუნიილუ, კითხუ ჯიმუშიერტუ:

— მუშა მართია? ჯიმუშიერქუ მასურუ დო ქეკხუუ:

— გურიში ვარდი დო გურიში დარდი მუ ორე ნი, თიში იონ-
წუმუშა ვორექუ გინოლაფირია. ხენწუფექუ უწუუ:

25 — სქუა, ქარწუქქია თე ოსესუ კათა ინორენიე, თინეფტუ მუნუ-
ულაში ნება ვა უდუდესია, მარა მუ ონგარალი მოჭენიე, თიში ში-
ორქეფებუშა მურტია. გურიში ვარდი დო გურიში დარდი ნთაქუ რენია.
მითუ ისხუნუნცია თეში შეტყეებასუ დურაშავე, გურწუფქია დო
ქოთი ხათე დოპილუნქია, რადგანუ ვა მოკო გემასემასიევე მათი გა-
30 რემებაქია; მითი დურაშა რინასუ ისხუნუნციაევე, თაქუ იფიი წანა თე
ჟამიშავე. წანა თე ბოჯის სხატენი დღასუ ნგარა იფიი ნდო კარტუ გუ-
ვონჯანქუ ნი, ვიშო მიდგართენია. ასე ნამუ გისხუნუ სქუავა? — კითხუ
ხენწუფექუ ჯიმუშიერტუ. ჯიმუშიერქუ უწუუ:

— ქეშიბტევე დო უკული დობლურე ნი, ქომისხუნუნია.

— აბა ჯგირია, — ხენწფეექე თქუე: — მა დუდიში ოკვათაღცე ქე-
მიბღანქია, — დო შიღანთო.

თე ბორჯისე რაშიქე უწუე ჯიმუშიერცე:

— სი ნემე ცასქერინე, სი ქემარგია და, მა ოხესე ქოფსხაპენქია. მუ ბორჯისე ქემნემოსხაპენქიე, ეფერი-ეფერი მართახი ქიგემსქეცია, 5
ნამდა ართი შორტი ტყეები ართი წურე გემონწეია დო მაჟირა წურე
მაჟირა შორტი ტყეები გემონწეია.

ესხილი ხანცე ხენწფეექეთი ქემორთო დო ქედოღცე დუდიში ოკვა-
თაღი. მანკუნე ხენწფეექე დო იჩუე:

— მა ძალამი დიმდარი ხენწფეე ვორდია; ოსური ქიბთხია ეფე- 10
რია, ნამდა მუჭო ბუა სი, ვე ენგაჯინინედვას; და ზუნდო ზესუნახეშე
ხოლო უკუეშია. ბსქედღდი ბედინერო დო მა ვა მიღუდუაფო გურიში
ვარდია? ჩქიმი ოსურცე ქუეწორთუეაფუ ვითოჟირიღუდამი ნდემია.
დო თინა აღენჯეცია; ენა ქეშუეტყეებუ ჩქიმი ზესუნახე დასია. დო იქე
მა ქემიწუე; ნდემი ობტოფი მავა, დუდი მებგვათია დო ქანწეექე 15
ემერი მუკამიბუნეი. ჩქიმი ჩილქ ენა ქეშუეტყე ჩქიმი დასიე, დო-
ტყუეფა დო გაჩქე ჩე წიაროფა. ქანწეექე ემერი ქიგეჯანენეი; ათე
ბორჯისე მათი ჩქიმი ჩილი გვალა ვა ჰილია დო დობტყეეფა დო გინ-
ვორთინეეფა შიმინოთია; მუჭო შიმინოთე გინიირთუეე, ემერი ქი-
გლასაფურინუა დო თი ნდემი თიზემასე ქუეწორცია, ნამდა თოღა 20
თიშა აიუე მეჩემებულა. ათექე ვე ეწუაფო ჩქიმი გურიში დარდიქია?
ანწი ირი წანასე ართი საბატენი დღასე ჩქიმი კათასე იბტანუანქია.
ოტყემარქიმი ეწუნელო ონჯუაშა კარი მანკი გონჯამილი ოხეშია დო
მა იმგარქე, ინეფი მუმანგარანია. ათეჯგუენაქე მა მადოღე ნი, ვა მოკო
გემასემასიეეე, ათეშენი მისოთი ქევეჩიებუქე თე გარემებსე ნი, დოპი- 25
ღენქია.

გაათუე ხენწფეექე სანიაჩი, ასე ჯიმუშიერცე დუდი ოკო შეკვა-
თასე ნი. ჯიმუშიერქე ვალიში მამალასე ქემნასხაპე რაშისე, ქიგიაშქე
შეღე დო შოღე მართახი დო ჟირინხოლო წურე თითო შორტი ტყეები
გეიბნწეე. დიინტინე რაშიქე დო ქოსხაპე ოხეში ქვერქემი ჯინასე. 30
დოდურე ხენწფეექე, მარა მუ ქიმინეკო?

ჯიმუშიერქე გურქე რაშისე, ადგ, იღე დო ცირაში დობორქეშა
ქემორთო. ცირასე ოხეში მასარეფი კოჩიში დუდიოთ მუგუბმაფუდუ
დო კითხე ჯიმუშ ერცე გარემება ნი, ექე გეუნწეე, გურიში ვარდი დო

გურიში დარდი მუ რე ნი; ცირაქე გეკნარე დო ქომონჯო ქდეკენზე
ჯიმუშიერი. ქორენა თაში მისარე ხანტუ ნი, ჯიმუშიერქე კითხე ცირასე

— თაქე ვორდათუ ნი, თინა გისხუნუნია დო ვიშო მაცუნევე?

— ვიშო გაცუნეუქია, — უწუე ცირაქე.

- 5 გეგემინწვისუ მაულარო: ცირაქე ცა დო ქეკანაში ჯგირი დო
სქვამი ურემტუ ქიგიონწკარე დო მოლართესე. იდესე, იდესე დო
ხნარო გვალა გინიილესე. მანჭესე ჩაისმენიში დოხორქეს. ჩაისმენი
დო მუში ჩილი უჩათუ გონწვიირი ხენა, ჯიმუშიერქე გეგენასალე ნი,
უკული. ვეზირეფი არძო გეგენასორქესე. ართიშა მანჯინესე ნი, ქოდი-
10 რესე ცირა დო ბოში ქემუელა ნი, მარა ვე კინესე. ჯიმუშიერი დო
მუში ჩილქე კშეკესე დო ქედოლოხოდესე. ჯიმუშიერქე კითხე მუში
დიდასე:

— მუქე რე მუგაწვენესე, ჰატენიევე?

თე ბორჯისე ჩაისმენიში ჩილქე უწუე მუში ქომონტე:

- 15 — თე ბოშისე რაგადი ჯიმუშიერიშა ნოგუეკენია დო თესე დუ-
უმტკიცათია ჩქინი ქონებავა.

ჯიმუშიერტე ვა მათმინსე დო თქუე:

— მა ვორექე თქვანი სქევა.

- ჩაისმენი დო მუში ჩილქე გაჩენდესე ნახეტანი სიოლიშე დო
20 უკული სნებაშა ქემორთესე ნი, გაჯუნესე დო გასხუპესე ჯიმუშიერი
დო მუში ჩილტე. ჯიმუშიერქე ამბეე ქეკნეუ ირიფელი მუში დიდა დო
მუმასე. იწუე დიარა დო ხარებაქე. ვეზირეფი კინი გაართინესე დო
უკული ბედინერო ცხორენდესე ჩაისმენი დო მუში ჩილი მუნეფიში
სქეა დო ნოსაწკემა.

- 25 სუმი უმქერი, სუმი ბერწული დორბნთქე ნუმე მომილასს თქვანი
ხეში მოწუელი.

XXVI.

სუმი ჯიმა დო ნდიში არიკი.

- ქოცოფე, ქოცოფე ართი ხენწეფე დო ნოცეე სუმი სქეა; სუმი-
ხოლო ართიანიში უჯგუში მიკაჯინალო. ხენწეფექე ქიიგზე დურაში
მუხალოება, ქიიგანუ სუმიხოლო მუში სქეა დო უწუე: „მა ვდურუ-
30 ქე ნი, ეს თქვათი ქანწყეთ; მარა დურა დღაშა ართი მუდგა რე ნი

მიღუ თქვანდა დაჩინალი დო ჯგერო ლემასსოვრით, მუსუთი დოგი-
 ჩინანთუ ნი: ჩქიმი სსხენწუფო დიდი რე ნდო ფართო, მინდორი დო
 ტყა ართიანიზუმა, გვალა დო ბარი თანასწორი. ირი დიხაშა გილარ-
 თით, ირი ქიყანა დიილით. ირიფელი ძირით, მარა ვა გვეანჭუორანნი
 დორანთქე დო ჩქიმი დოხორეწკემს ტყა რე ნი, ეთი ტყაშა ოხადი-
 რუშა ვე შთორთათ. პატრიტით ზრთიანც. გიწორღანი ართიანი; გაჭირე-
 ბაში დროს ოხვარდათ ართი-მაჟიას დო სიტოცხლე ვა სოკათ ვგვრი
 სქემეში გურეშენი. ჩქიმი ქანებას ართო უგურთუო გიტენთ დო აბა,
 სქუაღეფი, თქვა გინქენა, თქვანი გლანს სქემეთ მს შურც ვაწამიწო-
 ნენტო და დო წორლოფილო ქიიცხოვრენტო და“. ქოთქუ თენა დო ხენ- 10
 წუფექ დოღურუ, სქუაღენქ მუჭო დასქვანდუდუ ნი, თუში დინგარეს
 დო თუში დონთხორეს მუმა. მუკილუ ბრელი ხანქ. სქუაღენქ მუმა
 გამვირგის. ცხოვრენდეს მუჭოთი დოჩინელი აფუაღუ მუმასუ დო მუ-
 თუნი გლანს ინენც ვა ღოლამუნა (ვე შესვალამუნა).

ართი დღას უჩხაში ჯიმაქ ოხადირუშა მიდართო. უღს დროს ოქარი 15
 დო უკუღასში ჯიმაღენქ მუმაში ნარაგად ქეცაშინესუ. უჩხაში ჯიმაქ
 დოკასუ რაში დო მიდართო. მუკილუ ართი დღაქ, მაჟირაქ, მარა უჩხაში
 ჯიმაქ ვა მკორჩქინდუ. დიო სოლო იმენდის ვე ეკოთანდეს ხენწუფეში
 სქუაღეფი დო ირი დღას ეღდეს, მარა ვე ეწუ იმ მუღაქ. ეთიწკემს
 ოქარი ჯიმაქ ქიგიაწუნუ. წუღეს ხვალე უკუღასშიქ ქედოსქედუ. თე- 20
 ქეთი უჯინუ მუხაშა რდუნი დღას დო მუქანცეთი ვართი ართიქ მორთო
 დო ვართი მაჟიანქ ნი, გინოჭუფიდუ ჯიმაღეფიში გორუა. ქიმაწწუე
 წუღეს ირფელი, ქიგედუ რაშის ოხანგერი, დირთო მორეგვიშე დო
 მიდართო. თიქ ხათხოლო ქიმეხვადუ, მუში ჯიმაღეფი სოლე იმესუ ნი
 დო ტყაშა გურქუ რაშის. მერთო ხოლამა ნი, რაშიშ ფოლოში გინა- 25
 დგემს ქიიჩინუ. ხათხოლო ქიიჩინუ მუში ჯიმაღეფიში რაშეფიში გურ-
 ნიში გინაბიჯეფი. ქოტკანუ რაშის მართახი დო თოლიში დოვალა-
 ფაზუმს ხანც ტყას მითახალე გორჩქინდუ. ეფერი უკუმელა ქორღუ
 ტყაში გურც, ნამდა თოლიშა კითი ვე მიღედუ. მარა ეფერი რაშის გე-
 ხედუ თე ბოში, ნამდა თოლეფიშე დაჩხერც მარღვანდუ დო ეთიში სინ- 30
 თეთ შარას იპირაფუანდუ ხენწუფეში სქუა. იღუ ართი დღა, იღუ მაჟირა,
 მიარო იღუ დო, აჭა, ბოლოს, სუმი წანაში უკუელი, შორც, თოლიში
 ოჭირინაფუს, გვარინაში ღუდიში მამხვათ სინთუ ქოძირუ. ბოშის იმენ-
 დიქ ქიმიანუ. ქოტკანუ რაშის მართახი დო ქარბიში მამაღას ართი

დიდი მინდორიშა გაიშერულუ. ათე მინდორც ეფერი სინთე ქორღე, ეფერი, ნამდა დიო თოღქ ვა გაანჯინუ, მარა მუჟანცეთი ქიმიორჩქვანუ თოღი ნი, სვარიეო მუღვა რე ნი ქოძირე: ათე მინდორც ართი ოღა ქიგედგე ნი, ქანწყე ნღო სინთე ეთეურეშე რე ირფელც ართო გინოძე 5 ნი. მინილე ოზეშა „ეი მენძელია“ დიიძახუ ართიშა, მაჟიას, მასუშას, მარა სქანნი დუღქე ვა დომილურე იში მეტი, მითინი ხორციელქ მანგი- ორი ჰასუხი ვე მეხე. თიწკეშა გეგმასხაჟე რაშიშე, ქიმკაგერე ჟას დო ეშელე ახარწაშა. გიიჯინუ, მიიჯინუ იშო-აშო, მითინ ვა ძირე. დიილე არძა ოთახი დო ბოლოს ართი კვლეერი ოთახისი ქიმიოდურთუ. დუ- 10 უხაკუუ, მარა ჰასუხი მითინქე ვე მეხე; ქიმიანჯირე კარცე ნი, ვა გონჯე; მურთუ გურქე დო მუკიფურინუ ქურცი დო ქოზეჟუ. კარი ხინკი- ცალო გინართინუ დო მინილე. მინილე დო გიიჯინუ ნი, ართი სვარიეო სქვამი, ზინსახეჯგუას ცირა ქიგლახე დო ქიინგარცე ნი, ქოძირე. ბოშიქ მიაკენუ ხოლოშა. ცირაქ ქოძირე ხენწუფეში სქუას ნი, ნგარა ქიმიორე.

15 ჭიჭე ხანც თაში მუნჯიცალო ქუჯინეღეს ართიანცე დო ბოლოს ბო- შიქ კითხუ:

— მინ რექ სიავა?

— მა ზღვასში ხენწუფეში ოსურსქუას ვორექქე დო ასე ნდის ჰუნქ ჭოკილოვა.

20 — სო რე თი ნდის?— კითხუ ბოშიქე.

— ასე ოხადირეშა მიდართუ, აღბათ მალას დიირთუ დო გლახა დღას გიგორინუანც სიავა, — უწუ ცირაქე.

— ვა გაშქურინას, ის ჩქიმდა მუთა ადოლე, იში თოღისერც ქე- გოძირანქია, — უწუ ბოშიქე.

25 — ვაი იში მეტი, სი იშა მუთუნქ გადოლუას: ათე დღაღენც, მიდგა რღე ნი, ყირი ბოშიქე ქმორთუ; ნდიქ ყირინხოლო დოცვილე დო წუღეს თუღო მითუსვანჯე. სქანნი მულათი ვა ახიოლე ი ჭყელცე დო რთხინქ: ვარა დიფუელი დო ვარა მეუ კენი იშოვა, — შეეხვეწუ ცირაქ.

ბოშიქ ქაწახოქე წოხოლე დო მანგიორო უწუ:

30 — სი ჩქიმი ჩილობაში ვარინს ვა თქუნქე და, ათაურეშეთი მი- დაგეცონა, ნდისეთი. დოპილე დო ჩქიმი ჯიმაღენცეთი გუოცოცხლე ბა- ფუნქ სქანი მახვამილათვარი ნდისია.

ცირაქ თანახმაქ იფუ. ძალაშქ ეწეინუ, მუჟანცეთი ქეგეგე, ეთი დურე- ლეფი თე ბოშიში ჯიმაღეფი რღე ნი. უკულაში ჯიმაქე გეშავანჯუ

მუში ჯიმალეფი ეშე ოღასა, ლოგინცჷ ქიკლასვანჯუ დო აბარწაშ გემილეს ყირხლოლი ჩილი დო ქომონჯქე. უცებ ართიანც ოღურყოლედესუ დო ოხურთოლედესუ ნი, თიწკმა მიკაჯინესო, ნდი დინა-უჩას ქემონწეუნც დო ქემურცე ნი ქოძირეს. მენილე ნდიქ ოხეშა დო რაში ქოძირე ნი, ჭკამუა მუნდომუ. ბოშიქ დუეძახე აბარწაშე:

5

— ვა გეგანჯეოჩას ღორხთქე დო რაში ვა ჭკამავა.

ნდიქ ემეჯინე ეშე დო ხენწეფეში სქუა ზისნახეწკეშა ქოძირე ნი, ართი ქიმიოღვეეჟელუ დო დუეძახე ბოშის:

— მუჭო გაბედი სი ჩიჩიე დო უჩქიმეთ მუჭო გოტახი ჩქიმი ოთახეში კარია!

10

— ენა სქანი სქიმე ვა რე ნლო მუჭო გაბედი ნი, ეს ასეხლოლ ქეგოძირანქია, — მიოძახე ბოშიქე დო გიმელე გიმე.

ნდი პიჯიშე დახურც ორღვანდე, თიჯგუა გურიმულირი ქორდე, მარა ხენწეფეში სქუაქ ბრელი ვა აცალე დო ქანდირკეს ართიანცე. სუმი დლა დო სერც ქორკინებულენდესუ. ბოლოს დურეთე ბოშიქ ნდისე დო კისერიშა დინაშა დაალე ნდი. გელესოფუ ლეკური დო ოკოდე დუდი მეცქალატუგო ნდისე ნი, ეთიწკეშა ნდიქ შეხეწეწე:

— ვა პილა დო მუთი გოკო ნი, შეკისრულენქია.

— აბა ჩქიმი ჯიმალეფი გამითელი დო უგული ათე მხარეს სქანი ნახუძგულე ვა ბძირავა, — უწუ.

20

გამეცონე ნდი დინაშე დო ღურელი ჯიმალეფიშა ქიმიცონე. ნდიქე ქიგნაფურტიანე ყირხლოლსე დო გააცოცხლე. — „აი, ჯიმა-ღურელი, მუხმა ხანც ქენბორულენანია“, თქვის ყირხლოლქ. გიჯინესე დო მუნეფიში უგულაში ჯიმა ქოძირესე. ქიგნაღურყოლეს ართიანცე დო მუყანცეთი ირფელი ქეგეკესე ნი, ხოლო უმოსო ახიოლეს. ნდიქ ხათეხლოლ გეგენოღინე დო უგული იში კვალი ვა უძირე შურდგემილი ქოცე. ბრელი დრო გაატარეს ართო მხიარულო დო ბოლოს უჩასში დო ოშქარი ჯიმალენქ მუნეფიში სხენწეფეშა მიდართესე, უგულაშიქ თაქი ქედოსქედე. თი ყაშიში უგული ცხვინესდეს სუმიხლოლ ჯიმალეფი ბედინერო. მითინი ვა ბედდე ინეფიში გენთხავასე დო თეში დასქეურინეს ირი კოჩი, ნამუდა ინეფიში სხენწეფეში დინაშა კუჩხიში გედგეშაშათი ოშქურედესე. ყი ჩიტის ვე გნიფურინუანდესე დო თუდო ჭეგეკენტის ვა ითახონედე.

30

დუმა თექი ვორდი დო ამედლა აშო გახლოთ.

6

XXVII.

სრისცაგანი დო ბელთაგანი ცარიელეფიში არიკი.

1.

ქოცოფე ართი ხენწიფე. ნოცვე ართი ცირასქუა. თიში უჯგუში ცა დო დისა შქას მუთა დეზადებუდუ. ათე ხენწიფეს ქიგიანთხე სერით მუ- დგარენქე დო მიდუეფე მუში ცირასქუა. გაითხოცეს ბრელი, მასა მუ- თუნი ვა ძირესე.

5 ათე დროს ნოცხოვრებუე ართი ტყაშიკოჩი; დორონთიშა ცოლოფე შიჯალა მეჩამილი, დლასე კოჩიშა ვე გმართუეო ნი, ირო ტყას დო- დირთუეო ნი. დისა-არდგილი აფუდუ შერხქინელი მუში დუდიშო, თი- შენი ნამუდა მუკი-მუკი მოსანდღვრეეფი ნდემეფი წუნდუ, ჯალემცე ვა არსენდუ ოკვათალო. თიცალი შელებუანი კოჩი რდე, არძა ნდემემც
10 ოშქურედ.

ართიშა ათე ტყაშიკოჩქ მიდართე მუში არდგილი გეშეელეო ნი, მუთუნი ვა დახობესეგო ნი ნდემემქ. ართი განიშე წყარპიჯი რდე. ათე წყარსე ქალაწუნუ. ბუაქეთი ალულას ქიმიოდირთე. გიოჯინე წყარსე ნი, ზისხირიში წიკვილო ქოძირე. გუეკვირდე: «ათე წყარი ხე რდუა,
15 ასე მუ ორე ჭითა რენია, თენა ოკო ქობიირევე!» მიდართე კვი-კვი წყარპიჯით დო დისეკრე. ართი დისაშა მიანჭე, ქოძირე მუდგა- რენი წყარსე ქინიისოფე ნი. ქიმერთე ხოლოშა ნი, ქოძირე ნდემეფი, ყირი, ართიანცე ქარკინუნა ნი. ათენეფიში ზისხირითი ცოფე წყარი წიკვილი. მელე მიკაჯინე ნი, ქეკოჩე, ბუაცალო ეკოწკინუნცე ნი.
20 ეფერი. ქიმერთე ტყაშიკოჩქ ნდემეფიშა, გელეენწე ლეკური, მოწრქე დო ყირხოლო ნდემეფი დოჭკირე, წყარსე ქიმეხე ოლასრო. თე დროს მელეშე დუეძასე, ბუაცალო ეკოწკინუნდუ ნი, თიქე:

— ქრისტიანე ხოლო ვა რქია?

— ვა გაშქურინას, — უწუე ტყაშიკოჩქე, — მა ქრისტიანე ვორექე
25 დო სი მინ ორექე ნი, ქომიწი!

— მა ვორექე ხენწიფეში სქუა; სი ცვილი ნი, ეთი ნდემქე ქომი- ხვამილუე, მოლამიქოხუ აშო. ათე წყარიწკემა მაყირა ნდემქე ქედო- ხვადუ დო ჩქიმი მიდალალა მუუნდომუ. ეთი დროს რდე, სი მასჭიშე ნი, ხხუშენდესე ნი დო დოცვილი ნი.

ტყაშიგოჩქ უწუუ სენწიფეში სქუა-ძღაბის:

— მა ღოწონთიშა მათუე ზიჯალა შეჩამილი, ტყაშე დღას ვე კლათურთე ნი. სი მინდოწიშა გეგეშაიწუნა დო უკული სქანი წუდეშა მიდართი.

მარა ძღაბიქ უწუუ:

— მა სქანი დათხის ვე შემიღებუ მუთუნინერო.

ტყაშიგოჩქე მიდეწუნუ მუში ორენჯი არდგილიშა. რენა თექე უიწ-ხოლო. მუკიილე გვერდი წანაქ, ძღაბიქ დემონკათო, დროქე ქომოართუ ბაღანაში დაბადებაში. ტყაშიგოჩქ უწუუ ძღაბის:

— მა ზვალე ვორექ ათე ტყას. სი ქედიანჯირუქე ნი, კოჩი გოკო 10 სეში მანწყუუ. მა მუთუნი ვე შემიღებუ.

— მა სქანიწკემა ოკო დობლურქე, შხვადო სოთინი ვა მალნიე, — უწუუ ძღაბიქ, მარა ტყაშიგოჩქე ვა დუუჯერე:

— სი ოკო სქანი წუდეშა მიდართე ნი. მა ტყაშე გეგეშაიწონა სერით, სქანი წუდეში ხოლოშა ქიმეგიწონა.

ძღაბიქ მუ ქიმინგოქ? — „ჯგირია“, — უწუუ. მიდეწონუ ტყაშიგოჩქე სერით, მუში წუდეში ხოლოს ქედაახუნუ. გელეელე ართი მარწკინდი ჯიბეშე, ქიმეჩე ძღაბისე დო უწუუ: „სი დიგებადებუნია ბოში, სასელი ქიგიოღვია «ზრისტაგანი». ათე მარწკინდი სეთე მარძეგანი სეში კითის ქემაგია, დღასე ვა მიინწყასე, ირო კითის უღუ- 20 დასია“.

ტყაშიგოჩქე მოღართე მუში არდგილიშა, ძღაბიქ მინიილე მუში წუდეშა. ქოძირე დიდა დო მუმაქე, ახიოლეს: «ჩქინი სქუაქე ქომოართუა».

მაყირა დღას ქიმინეს დიდი გამზანია, ბრელი კოჩი წუნდეს დამე- 25 ჯებული. შქადღას ძღაბის ქვარაში ჭუა ქედუუტუუ. ქედაანჯირეს ღოგინო დო ქედეებადე ბოშიქე. დიდაქე თქუუ: „სასელი თეში ზრისტაგანი ორღასია, მუში მუმაქე თეში მოჩინუა“.

არძაქ თანახმათ გინირთეს, მუში მარწკინდი მარძეგანი სეში კითის ქემაგაკ. მუკიილე სუმი თუთაქე, ბაღანა ჯგირი დოწიერო 30 ქოძირეს. სენწიფეს ახიოლე: «უნა მიდეგარენი ურიგო კოჩიში სქუა ვა რქინა».

ესი მუ გუფაგრძელა, ბაღანაქ მინდოწილე ლაწაფი ქედიიჭუე შხვა ბაღანეფიწკემა. ართი დღასე მუში ბახუ-სენწიფეს უწუუ:

— გამიგეთებთაჲე ქაშქვილი დო ქასაგანი, უირხოლო ფულან-
დიში; წონათუ უიროში ფუთიქ იყუსუ ნი, ეფერი.

— ძალაში ჯგირია, — უწუუ ბაბუქ.

ვე ეხერხუ, მარა მიდასქუ კოჩი ჭკადუშა. დასჭკადაფუ შქვილი დო
5 საგანი, მარა მოლალაქე ძნელქ აციის. მიდასქუ ხენწიფექ კამბეჟეფი
ურემამო დო ქიმიდღეს ძალაში ცადაში თუდო. ოხეს მუნიდესუ ნი,
ბაღანაქე ქოძირუ, ირულუ, ქიმიასადე ურემცუ, ქიშეკინდუ ხე შქვილი
დო საგანცუ, უცბაჲე ბეჟეფი. ირკოცუ გუშეკვირდუ: «ენა ფარსაგო
კოჩი ვე ეცინია!»

10 ქდეკეკინუ ხესუ ხრისტაგანქ, ქაწოთუ საგანი ეშე. უჯინეს შხვა კა-
თაქ, მარა თოლც ქაწაადინუ, თიცალი მანგარაჲე უცოთამუ. ბრელი
ხანიში უგული საგანქე დიხას ქიგიაჩანუ. ქიშერთესუ საგანიშა. სუმენი
კოჩქე, მარა საგანქ დიხაჲე ვე გეშასწუქსუ. ესეი ხანც ირულუ ხრისტა-
განქე, ქიშერთუ დო მუში საგანი უცბაჲე ქიხვამილუ. თეცალი ამბე
15 ძირესუ ნი, ირკოჩი რაგადასნდუ: „ათექ ოკო იყუსიე ტარიელეფიში
პატონქე“.

ხრისტაგანქე ქიდიტყუე ონადირუშა გილუულა. ეფერი ონჯუბ
ვე იყუსაფუდუ, ნადირეფი შხვა დო შხვა ვა მიიღუკო ნი, ანწი გვალე დე-
ეკაბეტუ ხრისტაგანქე. ეშა ირკოც ოშქურუ, თიშენი ნამუდა თეში მა-
20 მანგარა ბოში დიორდე მითინსუ ვო უძირუ.

ართიშა ხრისტაგანქე მიდართუ ონადირუშა. გილართუ ბრელი,
მარა მუთუნქე ვა აყვილუ. ონჯუას დიირთუ მუში ცუდეშა. შარას მუ-
ურცუ შეწუხებულო ნი, მიოჯინუ ართი მინდოარიშე, ქოძირუ, ოსურცუ
ხუცუ ფოხალი წყარიში ეფუშა ქიკლანადგუ ნი. იფირქე ხრისტაგანქე:
25 «დაბა ეთი ფოხალი ხუჯიშა ქიგლუმატახენია და». ქაწოთუ საგანი, ქე-
მანხვამილუე ფოხალსუ დო გოტახუ. წყარქ ოსურცუ ვიშო ქიგნასწუუ
ტანსუ. მუკაართუ ოსურქე დო უწუუ ხრისტაგანი-ტარიელცუ:

— ნანა-სქუა, სქიმი ფოხალი ვა ტახიკო ნი, შხვაქ ვა გაშუო ოცო-
თამალქე? ასეიანი ბოშემცუ გიჩქენა ხეში მარწკინდიში მოგათვა, ენა
30 ჯვეში ტარიელემცუ ვო უჩქედუ.

ხრისტაგანქ მუთუნა ვო უწუუ, გამიინწუე ხეთე მარწკინდი დო
ჯიბეშა ქაღეადუ. მოლართუ მუში ცუდეშა. იმე სურც ქედინჯირუ გური
შეწუხებულო. მაყირა ოტუმარეს ბეჟეფი, ოტეკუმალი ოტეკუმე, დი-
დასუ დუუძახუ:

— მორთია აშო!

დიდაქე ქიმერთო.

— ანთის გიწინქე დო თინა ვა მიფულა: ჩქიმი მუმა მინ ორე ნი, თინა ოკო ქომიწუე.

დიდაქე შიიწუხო, მარა მუ ქიმინგო? ქუწუე:

— სქანი მუმა ტყაშიკოჩი რე. ინა ირო ტყასე მითორე. დორან-თიის ჰიჯალა აფე მეხამილი, კოჩიმა ვე ეგ შართასე ნი.

— სოლე რენია? — კითხე ხრისტაგანქ. დიდაქე უწუე:

— ათე დო ათე მუხურცია, — კითხეთე ქასწურე.

შიიგორე ხრისტაგანქ მუში რაში, ნამუთე გინახუნა ვა რე შერო 10
დახადებასე ნი, ეფერი. გეგემინქანეს რაში ჯაჭვოფითო. ხრისტაგანქე
ქიმერთო, გოფურხანე დო ოხანგერი უცბასე ქომონოდგე. გეეჭოფუ
მუში შქვილი დო სავანი, კუდეს დიხინე: „მა ჩქიმი მუმაში ოგორეშა
ფურქია“.

ქიგადონოდ რაშის, ოკურქე დო მიდართე ფი დო ფი ჭყერთო. თი 15
ტყაში ხოლოხე ქედანსხაჰე. მიშეელე ტყაშა, გორე მუში მუმა, მარა ვა
ძირე. ესე მუმა გამოთხოზაფე ნდემეტე, ჯალეფი დუეოხრებუნა დო
თიშენი. აშო დიხრთე ტყაშიკოჩქე დო მუერცე ნი, ქოძირე, რაში
ტყასე ქაშედიარცე ნი დო ბოში მუში დუდიშო ქიგლურცე ნი.

— ეი! მუ კოჩი რექია? — დუუძახე ტყაშიკოჩქე. — მიქე რე ჩქიმი 20
ტყაშა მუთულა გაბედო?

— მა ვოჩქე, მუ გოკო? დოზოჯი, მუთუნი ქეგაქიმინე და! — დუ-
უძახე ხრისტაგანქე.

— ჩქიმი წომოძახება ხრისტაგანი-ტარიელიში მეტი შხვაქ ოკო 25
ვა გაბედგო, — დუუძახე ტყაშიკოჩქე.

მარა ხრისტაგანქ ვე ესქიდუ სხელიში რაგადი, გეეჭოფუ მუში
სავანი დო ქაწოთე ტყაშიკოდგე. ტყაშიკოჩქე ხეთ ოჭოფუ სავანი.
უჯინე ხრისტაგანიშ ხესე, მარა მარწკინდი ვა მანჯელიუ: „ენა ჩქიმი
სქუა ოკო ვა რდასე ნი, ვარა ხესე მარწკინდი ალენუაფუდუ“. ეეკინე
ტყაშიკოჩქე შქვილი დო სავანსე დო ქაწოთე, ქომონჯადე ხრისტა- 30
განცე, ეკირთე დო ქედანსთხე. მოლართე ტყაშიკოჩქე, ქომორთე დო
გაჯინე თე დურელცე, ხელეფი ქუეძირე, მარა მარწკინდი ვა მანჯე. —
„დასა ეგებე ჯიბეშა მუთუნი ალუძედასი:“, იფირქე თიქე. ჯიბეშა გა-
ლეელე სე, გელეელე ბუმაშნიკი; განჯე ნი, გელეელე ქალარდიში მეკი-

რელი ჭიჭე საქანელი; გონწყუ ქაღარდი, ქოძირე მუში მინახემი მარ-
 წკინდი. ქიმიოღვარუე ართი, ქოხეპუ ჯასუ დუდი, ეკირთუ ჯაქ, მაჟირა
 ჯასუ ქიმნანთხე, მაჟირაქ ეკირთუ დო მასუმასუ ქიმნანთხე. ათაში-
 ათაში ქიმნანწყუ ვიშო-ვიშო ქექანა. ქომორთუ ხოლო ხრისტაგანიშ
 5 ხოლოშა, ქიმიიგუ დუდიშა ხე, ქიმიოღვარუე ხოლო. ქოხეპუ ჯას
 დუდი, ჯალეფი ართიანცუ მიოტერხე ვიშო-ვიშო. ირიათო ღვარანცუ
 ტყაშიკოხი, ნდემეც აშქურინესუ: „ენა მუღვარენი ჯგირი რკო ვა
 რდასუ ნი“,—თქვიისუ დო არძოქ გეგნოციისუ შხვა არღვილეფიშა.

ტყაშიკოხი ხოლო დო ხოლო უმოსის ღვარანცუ, თაში ნამუდა
 10 დორონთქე ქეგეკონუ ათე ტყაშიკოხიში ღვარაფი. ტორონც დუქდახუ
 დო უხოჯუ: „მიდართი სი, ქოძირი, მუ რკე, თი კოც უჭირცუ ნი“.

მოღართუ ტორონჯქე, ქოძირე: დურელი მინდორცუ ქიმეწოდჷ;
 ართი კოხი ქიმურცუ ხოლოშა, მიინჭანც დუდიშა, ქიგიიჭყანცუ ღვა-
 რაფის, ქიმიოგანცუ ჯასუ დუდსუ, ეკირთუ ჯა დო ვიშო-ვიშო ჯალეცუ
 15 შენწყუნცუ. ქეგოლიეპუ ხოლო-ხოლოს დუდიში მიოგამალი ჯალეფი.
 ქოძირე ათენა არძა აშბე, მუს რართუდუ ნი ათე კოხი. თიცაღს თხი-
 ლანდუ, დურელცუ ჭანდის ვე გიოფურინუანდუ. მიდართუ ტორონჯქე,
 ათე აშბე ირიფელი ქეუწუე დორონცუ. დორონთქე ქიმეხე ართი პლა-
 ტოკი ტორონცუ დო უწუე: „სი ათენა მიდეევი ნიძგეითი, ქიმერთი
 20 დურელიში ხოლოშა; მოუთხილეე თი კოც; ჯაში დუდიში მიოგამუშა
 მიდართასუ ნი, თიწკემა ათე პლატოკი ეი ქემნასყოთი დურელცუ
 ჩხვინდი დო პიცუ. სი სქანი დუცუ შეხვარნი“.

მიდეელე ტორონჯქე პლატოკი, ქიიშუე დრო, გეგნოფურინუ დუ-
 რელცუ დო პლატოკი ქიგიოცოთუ ჩხვინდი დო პიცუ. მუქე ვიშო ქო-
 25 ფურინუ. ტყაშიკოხი მოღვარანცუ დო მურცუ ნი, ქოძირე, დურელი
 ბოში ეი ქიგერე ნი. ირულუ, ქაატაკე, გააჯუნუ დო უწუე:

- სახელი მუ რჯონონია?
- მა ბჯონონია ხრისტაგანი,—უწუე თიქე.

ანწი ირიფელი ქიშიიტყევეს ართი-მაჟირაში აშბე, მუჭოთი მუმა
 30 დო სქეს რენა ნი. ჩრისტაგანი ქალურდუ მუში მუმას ბრელი ხანცუ.
 ბოლოს ტყაშიკოხიქ უწუე მუში სქესსუ:

— სი მუე აწვი სქანი რუდეშა დო გიჩქედას, სი აწხანაკო დეკეინი
 «ბელაგანი-ტარიელი» რუფი-ტარიელიში სქესა.

ბეგმეთხის ართიანცუ: მიდართუ ხრისტაგანქ მუში შარაშა.

2.

მეურცე ხრისტაგანი მუში შარსე დო ფირქენს: «მა ოკო დობ-
გორე ბელთაგანი-ტარიელია». ოკურქუ რაშის, ქალასხაპუ ართი ზღვა-
პიტე. ქიგიაქუნუ შარს, იდე, იდე ამესერი, ჭუმე დო ქიშეხვადე ორ-
თუშარსასე. ართი შარსეში მიოჯინე ნი, ქომორჩქე კვარიაში დუდიში
მასხვა მუდგარქენი. იფირქე: «ნანდულო კოჩი ოკო ორდასე ნი». 5
გორექუ რაშის, მიანტეს ართიანიშა. ჭავაქ ქემანჯინე ხრისტაგანი-
ტარიელცე, თეში ნამუდა ულას აწუხენდე, მარა ხრისტაგანიში ჭავათე
ვიშო მიოჯანდე თეურქენი მუმაულარი კოცე. ხრისტაგანქ ქიჩინე:
«ნანდულო თენა ოკო ორდასიე ბელთაგანი-ტარიელი». ბელთაგანქეთი
გური ქუხე: «ნანდულო ხრისტაგანი-ტარიელი ოკო ორდას, თეურე 10
მეურცე ნი, თინავა». მიანტეს ხოლოშა, მარა წოხოლე გამარჯება
ვართე იქე უწუე დო ვართე იქე. მიკულეკს ართიანცე. დიერთე ხრის-
ტაგანქე დო დუქასე:

— გამარჯება, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელიშა!

დიერთე ბელთაგანქე დო უწუე:

15

— გოგიმორძეუ, ჯიმა, დორონთქე ხრისტაგანი-ტარიელცია!

ბებწუედეს ხე ართიანსე დო გააჯუნესე. ქადოლოხოდეს ართი
ჯაში ოროსე, ქიმიისვანჯეს, ქედოიჭყეს ჩიება. ბელთაგანქე თქუე:

— ართი დიხას ნდემეფი ოხორანა, მუკი-მუკი გალავანი გოტუნა,
რკინაში კარეფი ოხეშა მინაღეშა გილებუნა. ოხეს გალე მუკი-მუკი 20
ხე წყარი გოცუნს თიცალი, ნამუდა მუსეთე მიკაწენსე ნი, ირთიელსე
დოტუნსე. ეთი ნდემეცე ცუნს ართი და თიცალი, ნამუდა ბუა დო თუ-
თაცალო რწკინენცე. მარა მუს აკეთენცე? წყარიშა ვე მენიერთე; წყარსე
მინორთე ნი, გალავანიშა ვე მენიერთე; ოხეში კარეფიშა ვე მენიერთე.
თიშენი ნამუდა თითო ჭიშკარი ანთასი ფუთიანი რე. 25

— აბა, ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, მიიფშათე თი ანდგილიშა.
მუთე მადოლენა ნი, დორონთი ძირენცე, — უწუე ხრისტაგანი-ტა-
რიელქე.

გადირთეს ტარიელემქე, ქიგედოხოდეს მუშეში რაშემცე, გორე-
ქიისე დო ქიმერთეს ნდემეფიში ცუდეშ ხოლოშა, სოდეთე ხე წყარი 30
მუკი-მუკი გოცუნსე ნი, თექე. ბელთაგანი-ტარიელქ უწუე:

— ა, ჯიმა, ათენა რე ეთი წყარი. მუთე მინიერთე თაქენეშე?

— ჭე, ჯიმა, ბელთაგანი, — უწუე ხრისტაგანქე, — ქიგედოხოდი

სქანი რაშის; მა გიწუე «ჭე»-მაქე ნი, თინწკემა რაშისუ მართახი ქიგია-
შქვი, უნწარაში ვე ექიდასუ ნი, ევერი.

ზრისტაგანქე ქიმეკინდუ ხე ბელთაგანიში რაშიში კუდელიში ჯინცუ
დო დუუძახუ: „ჭე, ბოშია“!

5 ქიგიაშქე ბელთაგანქე მართახი რაშისუ. ათე დროს გეეჭოფუ რაში
ზრისტაგანქე კუდელითუ დო ქაწოთუ მელე. ბელთაგანქე ქეკასსხაჲუ მე-
ლენი ძგასუ. ზრისტაგანქე ეშეელე მუში რაშიშა, ქიგიაშქე მართახი
დო ქეკასსხაჲუ მელენი ძგასუ. თე დროს დიისერუ. ქიმერთეს გაღაფა-
ნიში ძგაშა, იმე სერც მინსვანჯეს თექე. ოჭუმარეს ბუაში სინთექე
10 ქიიწუ ნი, გედირთეს ყირხოლო ტარიელექე. ბელთაგანქე უწუუ ზრის-
ტაგანცუ:

— ასე მუჭო ოკო ფქიმინათ?

— მოღართი, ჯიმა, აშო!—უწუუ ზრისტაგანქე.

მიდართეს რკინაშ კარშია. ქიმეკინდუ ხე ზრისტაგანქე, ყირხოლო
15 კარეფი გოსოფუ, მარა ე დროს დემეფი ვა წოფენა გოკურცხინათილი.
ქიმერთეს შქაოხეშა ნი, ქიიგინესუ დემემქე, გემოციის გალე, მარა
ზრისტაგანი-ტარიელქე მიდართუ წოხოლე, გელეენწუე ლეკური, ქაშა-
აკათუ ნდემემცუ. მოუსვეს დო ჭკირეს, თაში ნამუღა ყირხოლო ტა-
რეილეფი ოხჯუაშა ქოწყვილუნდესუ ნდემემცუ. გაათეს არძა დო ბოლოს
20 წუდეშა მინილესუ. ქოძირეს, კოხიში თოლი უჯგუშის ვა ძირენდუ ნი,
ევერი ცირა. მარა ცირაქ დოშქერონდუ.

— ვა გაშქერინასია!—უწიის ცირას ტარიელენქე.

იმენდი მეხესუ. ქელენჯირქეს ლოგინცუ, ქიმიისვანჯეს ნაშულედი
კათემქე. მაყირა დღას ოჭუმარეს გეედირთეს ტარიელენქე, ოჭკუმადი
25 ოჭკუმეს, გიილეს, მიილესუ, მარა ბელთაგანი-ტარიელც ირფელი
შხამი აფუდუ, მუშენიდა ეთი ძღაბიქე ქეწოროფუ, მარა ზრისტაგანიშა
ოშქერედუ: «ეგებე მუს უწოდასუ დო მუს ოკოდას ჩილოფა».

შქადღას წუდეშა მინილესუ ყირხოლო ტარიელენქე დო თე ძღა-
ბიქე, ქოდოდოხოდეს წორო. ზრისტაგანქე უწუუ:

30 — ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, თენა ორდასუ სქანი ოსური დო
ჩქიმი ნოსა.

ბელთაგანც ახიოლე, მარა ძღაბის ჭექე ქეეწინუ, მუშენიდა ზრის-
ტაგანი-ტარიელი უჯგუში რდუ. ყირი თუთასუ ქოროდეს წორო. გეათუ
ყირი თუთაქე ნი, ზრისტაგანქე უწუუ ბელთაგანი-ტარიელცუ:

— მა, ჯიმა, ასე ოკო იბღე. თქვა გიჩქენა, მუჭოში ჭკვერასქე იყიითე ნი.

გაბგმუცუნეს რაში სრისტაგანი-ტარეილცე. ბელთაგანიში ჩილქე ბგმეილღ აბგათე მუდგარენი სჟონელი, ქიმეჩე სრისტაგანცე ხესე დო უწუე:

— ათეს ინოდე სუმინერი მუგოქუნალი: ართი ორქოში, მაყირა ირთუელი ვარჩხილიში, მასუმა ირთუელი ლინჯიში.

გაბწუულღ სრისტაგანქე აბგა, ქემეკაკირე რაშის; გელეელე ჯაყვა, ქიმეჩე ბელთაგანცე დო უწუე:

— მა, ჯიმა, გაჭირებული იპიიქ, ათე ჯაყვაში პიჯი მუყამცე კვის- 10 ხირებუ ნი.

ბგმეთხიის ართიანცე. მიდართე სრისტაგანქე მუში შარაშა.

3.

სრისტაგანქე ოკოქქე რაშის, ქალსხაპე ზღვაპიტე. მეურცე შარსე ნი, ქოძირე ართი დედიბი. დედიბის კითხე:

— სონი სხენწიფო რენია თენა? 15

— ენა რენია უჩა ხენწიფეში სხენწიფო, — უწუე დედიბიქე.

— თე ზღვას მელე მუ ორენია?

— ნანა-სქუა, — უწუე დედიბიქე, — მელე რე ჩე ხენწიფე. ექიანი სხენწიფო კათა არძა გახარებული რე. თი ხენწიფეს წუნცე სუმი ცირას-სქუა. თინეფიში მეტი მუთუნი ვა აპალე. 20

ათენა ქეგეგონე სრისტაგანქე ნი, — „შვიდებითია, დიდა!“ — უწუე დედიბისე.

წიმიიკინე ჭე, სრისტაგანქე გიმეელე რაშის, გელეელე აბგაში ლინჯიში მუგოქუნალი. მუშ მუგოქუნალი ქელაწოთე, ქიმეიქუნე ლინჯიში მუგოქუნალი. ქინასხაპე ზღვას რაშით, გოურქე დო ეკი- 25 ილღ მელენი ძგასე. მიდართე სრისტაგანქე ართი დღაში შარა, გიმეელე რაშის, გამანწყე ონანგერი. გელეელე აბგაში ორქოში მუგოქუნალი დო ვარჩხილიში. ათენეფი რაშიში წუცე ქალადე. უწუე რაშისე:

— მეუ სი, იღირა; მა დოგოძახე ნი, თიწყემა ქომოართი.

რაშიქ მიდართე ოღირაქმა. დაატყე ულა სრისტაგანქე მინდორცე, 30 მიესოლე ხენწიფეში დოხორესე. ათე დროს მეღეჯესე მუში დეჯეფი ქუმურაყე. სრისტაგანქე უწუე მეღეჯესე:

— სქანი მუკაქუნალი მა ქამუნი დო ჩქიმი სი ქოგილუდსიას.

მელეჯექ ჭა ხანტ გეორჩანუ დო უგული უწუუ სრისტაგანტე:

— ჩქიმი მუკაქუნალი ხარტქილი რე დო სქანი ლინჯიში რე.

— სი მუსე გორე?— უწუუ სრისტაგანტე.

5 გამკანწუე მელეჯეს მუში მუკაქუნალი დო მუში ლინჯიში მუკაქუნალი მელეჯეს ქიმეჩე. მელეჯექ ქიმეჩენუ დო მიდართო. სრისტაგანტე მელეჯეში მუკაქუნალი ქიმეჩენუ. მუში შარას მუერტე მელეჯე დო კინი იჯინე: «ფარი თე ლინჯიში მუკაქუნალი ვე მუდამღასიას».

ოშქურე ნი თუმი მელეჯექ, მუდგა ღორთი ნი, მუში ცუდეს ქიმერთო. ანწი ესხი მუ მუგოწუინუათო, სრისტაგანტეთი ხენწიფეში ჭიშკარის ქიმერთო. კარი ფარტაშე ქოძირე. ვიშო მინიილე. ხენწიფეში მონალე ბოშემქე ქოძირესე ნი, ართიანსუ დუუძახესე: „ჩინიე მუერტია“. ართიქე თქუ:

15 — ენა მა მოკო ჩქიმი მოხვარეთ, რცხენეში გიმოწიმინდუას მი-
იფხვარუა.

— მუსე რე სი იჩიებუქე ნი?— თქუე მაყირაქ.— ინა მა მოკო რზეში მაქოსალა.

მარა ქუჩერქე ქემაჯიშუე თენეფიში რაგადისე დო თიქე მი-
დეწუნე ცხენეფიში მაწიმინდალა. ათე სრისტაგანს თუმა გო-
20 ჩანს ქუჩუჩია დო ათეშ გურიშენი მონალემქე ქიგიოდვეს თის სახელი «ქოჩორა». რე ქოჩორა თაქე დო წიმინდანტე ცხენემტე. თიცალი წი-
მინდუა უბქე, უჯგუში კოჩიში ხესე ვა აწიმინდე. ართი დღას ხენწი-
ფექ ოგულებუშა მიდართო კარეტათო. დეკვირე ცხენემტე, კითხე ქუ-
ჩერტე:

25 — თე ცხენეფი მიქე წიმინდუა?

— ართი ჩინიექ მორთო, ქოჩორას უძახეთ, ეთინა ჰუნტე ცხენე-
ფიში მაწიმინდალა, — მაშინე ქუჩერქე.

ხენწიფექ ოხჯუას დიერთო დოხორემს. ქომორთო ნი, ქოძირე
ქოჩორა. ახიოლე ხენწიფესე დო ქიმიაზარე ქოჩორა შოვარტე დო
30 უწუუ: „ათეშა ოჭკუმალიში კეთება ქოდომიგურევა“.

ქოჩორა ქოწუნდე შოვარტე ართი თუთასე დო ირფელიში კეთებას
ქიდიიგურე. ართიშა შოვარი ვა რდე, ქოჩორა ხვალე აკეთენდე ოჭკუ-
მალტე. სადილობაში დროს გეგმილესე სადილი, ხენწიფექ ქუმეგულო-
ხოდე სტოლტე. ათე ოჭკუმალემქე არძოქე ართიანიში უჯგუშიქ იცუ.

ხენწიფექ ქიიჭანუ ქაჩორა დო უწუუ: „ამუდღარი დღაში წიმიან სი იწუაფუქ ჩქიმი ბაღში მუშეფიში უნხაში. სი ოკო ქიმეჩე პილანი, მუჭო ოკო ბაღსე კეთება“.

მარტი ცინაგუ ქაჩორაქ ხენწიფესუ. მაჟირა დღას ქიგიორინეს მეზაღეთუ. ქაჩორაქ თიტალი ხე გიმიიღუ, გვერდი წანაშა თუქინანი მინუღას მუთონი ვა ღირსენდუ. ბოტკეფი ამაღვდღუ ბაღსუ წყაროში ჭკუდუფო. ათუშა მუშეფი ქიმიიძესუ. ბოტკეფც ეტოფუნდუ ენი ჭაჩი, მარა ართი ბოტკა ევერი ოხოლუდუ, ოში კოც ვუ იატოფედუ. ართიშა ქაჩორაქ მოხონუეთ მინიიღუ ბაღშა. გიიჯინუ ვიშო-ამო, ქამოკინდუ ათე დიდი ბოტკასუ ხე, გეკოფუ დო მაჟირა დისხს ქელოდგე. ათე დროს ეინი ატაჟასუ ხენწიფეში უგულასი ძაბისქეჟ ქაძირე, ქაჩორაქ ქიმიინუ ნი, თინა.

ჭა ხანიში უგული გიმეღესუ ხენწიფეში ცირასქეღაქე, მიდარა თეს ბაღშა ოგულეშა. გულეენა ბაღსუ ნი, თე დროს ქაჩორას ქელორულაფუ ჯაში ჯინცე. წოხლე მეურცე უნხაში ძაბი, უგასლე ბანუნცე ბეჩანჯი, თიში უგული უგულასი. ათე უგულასი ძაბიქ მიკაჯინუ ქაჩორას, კიდირი გონწყომილო ნორულეჟე. ძაბიქ დეკვირე ნი, ქიჩინუ, მუჭო ურიგო კაჩიში სქუა ვა რდუ ნი დო დონე მუჭოში უდუდუ ნი, ინა იშენი უხქედუ. მიდართესუ ძაბეჟე ქე ატაჟასა. ათე უგულასი ძაბის ირო ქაჩორასი არსი უდუ.

მუკიიღუ სუმი დღაქე: ხენწიფექ მუში ვეზირეფი დოშაყარუ დო უწუუ:

- ათე ჩქიმი ძაბეფი ოკო ართი დღასუ გუფათხუე.
- ძალაში ჯგირია, ვატონი, — უწიისუ ვეზირეჟე, — მარა სინჯალეჟე სოლე ოკო მორთასია?

— ირი სხენწიფოჟე ოკო დობშაყარუათუ ბოში კათეფი, — უწუუ ხენწიფექ. — თიმუ დღასუ დიარა ოკო გეგემუფონწყუათუ, არა სუმარეფი შეფას ოკო ქედუფოხუნუათუ. მუჟამსეთი შქა ჭკუშუა-მუშა იციო ნი, თინწყება უნხაში ძაბიქ ოკო მინიღასუ შეფასა. ართი უშქუტნი ხეს ოკო ქიმეხათუ. თი ძაბიქ ოკო ქიმკაწუნას მიკი-მიკი შეფასუ ხუნა ნი თუქე დო მიდგასუ გიშავორონცე საქომონჯოთუ ნი, თინჯე ქიმეხას უშქუტნი მუში, — ათაში ოშქარქე დო ათაში უგულასიქეთი.

ვეზირეჟე თანახმათ გინითესუ. მაჟირა დღასუ გეგენაჯლოხეს ირი სხენწიფოშა ჭირდაღეთი. სქემე მუშა რდუ ნი, თიში დანიშესუ

დრო, გეგემასწიყის დიარა. ქომორთუ სუმარემქე, ხენწიფეფიში სქე-
 ალეფითუ რენა შხვა დო შხვა სახენწიფოშქ, ირი ირგე ნი, ეფერი ბო-
 შიფი ვა რე დოსქილადირი. ქვდაახუნეს არძო. ქორე აწვი შქა შუმას-
 ჭკუმუა. ათე დროს გეგემიქონეს უნჩაში ძღაბი. ქალასკუნუ მელე-მოლე
 5 უირი კახქე. ქიმიიქუნეს შეფაში კარიშა, ქიმეჩესუ ხეს უშქური დო
 უწუუ ხენწიფექე:

— სქუა, მიდგა სი გოკო საქომონჯოთუ ნი, თის ათე უშქური
 ხეს ქვდაახინე.

ასყარეს ძღაბი, ქიმეჩუნეს შეფაში სტოლცე. ათე დროსუ ბო-
 10 უემქ არძოქ ოშემეშიში წკუმონტუა ქვდიიჭყესუ, ნამთინექე დუდიშა
 ხეში გინოსუმალა, ნამთინექე გონვალე მანგარაშე, ითამე მს ქინმოჯი-
 ნენია, მარა ე ძღაბი ირო ვიშო-ვიშო ქიმეურცუ. დოსქილადირი ბო-
 შემქე ღურა გაათესუ. იდე, იდე, ხოლო იდე თე ძღაბიქე დო ართი ბო-
 შის ხესუ ქვდაახინე უშქური. ირკახქე ართო „ურა!“ ქვდიახესუ.
 15 გეიოდგინესუ სასინჯო ბოში, ძღაბი დო თინა უირხოლო მიდექუნეს
 ეშე ატაყაშა. თე ბოში ცოფე გალენი ხენწიფეში სქუა.

ასე მოლექონეს ოშქარი და, მელე-მოლე თესუ ხოლო კახი ქა-
 ლუეჩუნესუ. შეფაშ კარიშა ქიმერთუ ნი, ხენწიფექე ხეს უშქური ქვდა-
 ახინე დო უწუუ:

20 — ჰე, სქუა, ქიმკაცური დო მიდგა სი საქომონჯოთ გოკოდასუ ნი,
 თისუ ხეს ქიმეჩი.

ეეყარე ძღაბიქე. ბოშემქე ხეთეხოლო ქვდიიჭყეს ოშემეშიში წკუ-
 მონტუა, მინექე ხვალუა, მინექე პლატოკიში ელალა, ჩხვინდიში მო-
 ქოსუა, მუშენიდა თი პლატოკეფი არძა ძვირიფასიანი რდე. იდე ძღა-
 25 ბიქე, დოსქილადირი ბოშემც გურქე დუეღურე, მარა მუ ქიმიხესუგო?
 იდე, იდე ძღაბიქე დო შქა შეფაშა ქიმერთუ. ათაქე ართი ბოშიქე ქემე-
 ეწონე, ეეგუნე ხესუ დო უშქური ხეს ქვდაახინე. ირკახქე ართო „ურა!“
 ქვდუეძახე. თე ბოში ხოლო გარეშე ხენწიფეში სქუა ცოფე. ძღაბი დო
 ბოში უირხოლო ატაყაშა ეშე მიდექონესუ.

30 ასე მასუმას ძღაბი, უგულაში, მოლექუნესუ. ქიმერთეს შეფაშ კა-
 რიშა, მელე-მოლე კახი მექუნცე ნი, თეში. მუ საკითხი ორე, ხენწიფექ
 კარცე ქიგეხვადე.

— ა, სქუა, უშქური! — უწუუ ხენწიფექ. — ათენა თისუ ქიმეჩი,
 მითუ სი საქომონჯოთ გეხეჩასუ ნი.

ციწარე ძღაბიქე, ქიმკაცუნუ შეფასი სტოლცე. ქიდიიჭყესე ბო-
შემქ ინოჯინა, «ფარი მა მუხანცია, ვარი მავა», მარა ე ძღაბი ირო
ვიმო-ვიმო ქიმეურცე. ტეურათ ბოშეფი ქოღურუნა ეკოყიეინცე. ძღა-
ბიქე გაათუ სტოლიში გოღეზა, მარა შითინცე ვე მესე უშქური. ხენ-
წიფექ კითხე მუში სქეა-ძღაბის:

- მუ ორე, ბაბა, კოხიქე ვა მგეკწონუო?
- ანძო ვა ნოხვენა შეფას, — უწუუ ძღაბიქე.
- ქედაახუნეთია ირკოხი, — ზოჯე ხენწიფექე.

ქედაახუნეს ირკოხი, ხენწიფეში მოინაღეფიში მეტი.

- ჭე, ბაბა, მეუ ასე! — უწუუ ხენწიფექ ძღაბისე.

ძღაბიქე ეეწარე, ქიმკაცუნუ სტოლცე. ბოშეფი ქიმიკინიშტურუნა,
მარა ე ძღაბი ნამეთინცე ვა არზენსე მუში უშქურცე. იღე, იღე ძღაბიქე,
მარა მეთუნინერო უშქური შითინცე ვე მესე. ხენწიფექ უწუუ:

- მუ ორე, ბაბა, კოხი ზოლო ორკუნო?
- ზოლო სრულაშე ვა ხე კოხიეფი, — უწუუ ძღაბიქე.

- შითინი ვა დიტუათე, ოშემეში მიკოხანცე ნი, ეფერი, — ზოჯე

ხენწიფექე.

ქემიწუნეს ირკოხი დო ქედაახუნესე. ქიმკაცუნუ ძღაბიქე. ბო-
შემქ წუჯი გაცტქვირინესე, მარა ე ძღაბიში საშეაქე ვე ეწუ. იღე, იღე,
იღე, მიანჭე ქოხორასში ზოლოშა. ეუკინე ხესე ნი, ირკოცე გუუკვირდე,
მარა უშქური ხეს ქედაკინე ქოხორასე. ვართე „ურა!“ დიძახესე დო
ვართე მუთუხი. ირკოხი ართიანცე ქინაჯინე: „მუ ქიმიინე, ჯიმა-ღე-
რელი, თე ძღაბიქე? გვალე ღურელი ცოფენო?“

გეიოდგინეს ქოხორა დო მუში ოსური ქალუეწუნესე დო ოც-
ხენე ფაცხა წიმოდგედე ნი, — „თექ მეუა“, უწუუ ხენწიფექე: „თექში
ბედი ნორღვენია, ირო ღურელი რდი დო აშედლა გვალე დომიღუ-
რისა“.

მიდართეს ქოხორა დო მუში ჩილქე ფაცხაშა, თექე ქუმლადოხო-
დესე. გინასქილედი ოჭკუშაღეფი მოინაღე ბოშიქე სისოროთე ქიმე-
უღე. ინგარცე ძღაბი, მარა მუ ქიმიინასე? ქოხორაქ შიიმოსე დო ეე-
ბურცე ქომშადოხოდე. ე უირი სინჯა დო მუში ოსურეფი ატაქასე
ქიგემელაქაფუნა.

მუკიილე დრო დო ხანქე. ხენწიფექ დეელახე დო მუთუხი დოხტე-
რობაქ ვა გოართე. ქოდოდოხოდესე ვე სირემქე, განაარხის საქმე, მუჭო-

უჯგუ თე ხქინი სენწიფეში ლახალასია. ბრელი იჩიისე შხვა დო შხვა, მარა ართიქე თქუ:

— ათე დო ათე გვალას ხენია ტყარი ღუჯი. კთიში გური დო ხსონხის მი მიღასნუ, ვარა ქეზალე სანდულო სენწიფესე.

5 — მი მიღანცია-და სინჯალეფთია,—თქვიის შხვა ვეწირენქე.

ქოუწიის თენა სინჯალეშტე. გეგმინწიის უირხოლოქე დო მი-დართეს თიში რიბიშუშ. ქოხორაქე თენა ქეგეგონე ნი, სენწიფეში ხილცე კოხი ქიმუენქე: „მასოლო ვურქია, ცხენი ქამუნასია“.

სენწიფეში ხილქე თქუე: „ქიმეხითე საქვირო ცხენი, ეგებე სო-
10 თინი ქიმეიქოსასე ნი“.

ქემუეფონესე ქოხორას ართი გოძირგონილი ცხენი. ქომნოდგეს ოკონარცქილი ოსანგერი: ეშეელე ქოხორაქე დო ქედიიჭეე უღა. ბო-სქემქე რევინი ქედუეჭეს: „ქოხორა მესოფუნცე, ქოხორა მეჯირ-ქენცე“.

15 ქოხორაში ცხენი ეშა-გემა ქიმეიძვამე ურიაში ცხენიცალო. იდე ქოხორაქე დო ქიმერთე, სოდეთე რაში გოუტუე ნი, თექე დუეძახე რაშისე. რაშიქე ქომორთე. მუში ცხენი თაქე მინდორცე ქედიიტე. ე ხარცქილი ოსანგერი ტყასე ქიშიინახე. გელეელე რაშიში წუჯიშე ოსან-გერთე, მუკოქუნალითე, ქომეიქუნე ვარხნილიში მუკოქუნალი. ქი-

20 ვაშქე რაშისე მართასი დო რაშიქე ოკიინჭირე დო ქეგვასხასუ, თი ტყარი ღუჯი ხედე ნი, თი გვალასე. გიმეელე რაშისე, დასადუ. მუქე ორას ქედიინჯირე. გიშეელე ჭა ხსქე დო უირხოლო სინჯალენქე დუდი გეგეჭოფეესე. ქომირესე, რაში ორას გითორე ნი დო ართი კოხი ორას გითოჯახე ნი. დეკვირეს ჯვირო სი, თქვიისე: „ნას-

25 დულო წმინდა გიორგი ოკო რდასიე“. გიმელეს ცხენემცე: ქედიიჭე-ეესე ჰეჯვარიში წერა. მიაკინესე ხოლოშა დო ქედიიხოქესე. ქოხორაქე შქუე:

— მუ გოკონა, მუ გიჭირა?

— ჩქი მუერთ ათე დო ათე საქემქენია,—ირფელი ქეუწის სინ-
30 ჟალემქე,

— თი ღუჯი ე სოდე მუკორენია; მუერთია, ვარა დოწვილითია, ვარა აშო გამკორაწითია,—უწუე თინესე ქოხორაქე.

მიდართესე, მარა ვართე აწვილესე, ვართე მუკარაქესე. გეკდირთე ქოხორაქე, მიდართე. დოწვილე ღუჯი დო უწუე სინჯალემცე:

— გოკვათით ანწი, გეგემილით გური დო ჩხონჩხი.

ქიმერთესუ, გოკვათესუ, მითილესუ ლეჟიში ქვარაშა, ძიჟუ დო ლურათ გექთილესუ ჩხონჩხი დო გური.

— მორთია აშო, — უწუუ ქორორაქ უნხაში სინჯასუ, — ხანკითი მოძირია!

5

ქიმეკინდუ ქორორაქე ხე დო ბირცხა გეკონწუე

— ანწი მეურთია! — უწუუ ქორორაქე.

დიდი მადლობა უწიის სინჯალემქე თე ღორონთიცალი კორე დო მოლართესუ. მანჯეს შქა შარაშა, ძალამი ხათრინაო ქემუელა. მუნილეს ხენწიფეში ოსეშა, ქალაქაფინესუ ცხენეფი დო გომელესუ. ქემანა- 10 დესუ მუნეფიში დიანთილი დო ოსურემქე.

— ქიმიბლითია, — უწიის სინჯალემქე.

არძოს ახიოლე. დოხაშესუ დო ქოჩეს ხენწიფესუ. დოსქილუ ხენწიფექე. იცუუ ხარებაქ: „ჩქინი სინჯალეფი ტარიელები რენა“.

15

ქორორა გვალას მუკორდუ ნი, ქიგედოხოდუ რაშისუ. გიშქუ მართანი დო, სოდე მუში ცხენი რდუ ნი, თექე ქვდასხაშე. მუკოქუნალი გამკინწუე, კინი რაშიში წუსუ ქიშიინახუ. რაშის უწუუ: „მეუ სი, იდიარია“. ოჭკოფუ მუში ცხენი, ქემუნოდუ მუში ხარცქილი ონანგერი, მოლართუ ხენწიფეში წუდეშა. მუნიილუ ჭიშკარცუ ნი, ქოძირეს ბო- 20 შემქე, დიჭყესუ რაშინვა: „ქორორა მოურცუ, მოსოფუნცუ, ჩხონჩხი დო გური მუელ“.

თე დროს კილეჯინუ ქორორაში ოსურქე ფაცხაშე. გურქე დუ- 25 უღურ: ქიმიოფაფუ ქორორა მუში ცხენითუ. ქოძირეს სინჯალემქე ნი, ძიცა ქედურეკესუ. ხენწიფეში ჩილქე თქუუ: „თექე ხოლო ვე მკიქო- სუო“

გიშეკელუ ქორორაქ მუში ცხენცუ, მინიილუ ფაცხაშა. ოსურცუ უწუუ:

— ოჭკუმალი ვა გიღუნიაო?

— თექე ჩუვანცუ ეგებუ ფუნსა ინობედასუ ნი, — უწუუ ოსურქე. 30

გეადირთუ ქორორაქე, გამკიილუ ჩუვანი, ოჭკუმუ ოჭკუმალი. ქელეეჯირუ ლოგინცუ.

გიშეკელუ ართი თუთაქე. ხენწიფექე კინი დეელახუ, თოლიში სინათექე მიღურუ. კინი იცუუ ვეზირობაქე. ბოლოსუ თქვინი: „ათე დო“

ათე გვალს ირეში ხენია. ეთიში ბუასუ მიდგა მიილანციე, ეთინა ოხვარენია“.

— ეს მი მილანცია?—თქვიისუ.

— მი მილანცია—და ხოლო სინჯალეუია, —თქუ ართიქე.

5 ქუუწიისუ სინჯალემცე. — „ქოვა“, —თქვიის თინენქე.

გეგემინწეიისუ, ქიგეაოხოდეს მუნეიეში ცხენემცე, მიდართესუ. ენა ქოხორაქ ქიშიიტეუ, ქიმეინზე ხენწიეში ჩილცე: „მასხოლო ვურქია დო ცხენი მოკონია“.

10 — ქიმეინთე ხოლო თი ცხენი დო ოხანგერი, —თქუუ ხენწიეში ჩილქე.

ქუმეუნეს ქოხორასუ ცხენი. ეშეელე დო მიდართე. ბოშემქე ეკასარშინეს, ქოხორს ქიმიიფაფუ მუში ცხენით. ქიმერთე, სოდე რაში წუნდუ ნი, თექე. გიმეელე ცხენსუ, ოხანგერი ტყას ქიშიინახუ, დოუძახუ რაშისუ, რაშიქ ქემორთე. გელეელე წუჯიშე ოხანგერი დო ორქოში მუკოქუნალი. ქიმეიიქუნუ დო ეშეელე რაშიშა. ქიგიაშქე მართახი, გოურქუ რაშიქ უი დო უი ჰავათ, ქედასსხაჰუ თი გვალსუ, სოდე ირეში ხედუ ნი, თექე. ცხენი ოროს ქიგიორინუ, მუქე ჯაში ჯინცე ქიდიინჯირე. გიშეელე ჭიჭე ხანქე, ქომორთეს სინჯალემქე. ქოძირესუ, თაქე რაში გერე ნი, კოჩი გითოჯახუ ნი.

20 — ქასწეექა, ბოში?—უწიის ართიასსუ:—თინა ნანდულო დო ორონთი ოკო რდასუ. ჩქინი საქმე ჯგირო რე.

მიაკინეს ხოლოშა, ქედლიტყეს ჰიჯვარიში წერა. ხოლოშა ქიმერთესუ ნი, ქედლიტყესუ. ქოხორაქ უწუუ:

— მუ აშბე, მუ გოკონა?

25 ინემქე ირიფეელი ქუუწიის, მუ უჭირდესუ ნი. გეედირთე ქოხორაქე, მიდართე; ოტოფუ ირეში დო გეჭვალე, ბოთილცე ქინახბუ. ქიმეინზე სინჯალემცე დო უწუუ ოშქარი დაში ქომონცე:

— მორთია აშო!

ქიმეკინდუ წუცე ხე დო მარტგვანი წუჯი გელასოფუ.

30 — მეურთია აწვი!

სინჯალემქე მოლართესუ. ქომიილესუ ბუას, ქალახეკეს თოლს ხენწიეისუ. ხენწიეექე დოსქიდუ. ქოხორაქე ქიგეაოხოდე მუში რაშის, ქიგიაშქე მართახი. ოკინჭირე რაშიქ დო ქედასსხაჰუ, სოდე ცხენი რდუ ნი, თექე. გიმეელე რაშის, გოურტუუ ოდიარეშა, ორქოში მუკო-

ქუნალი ცუტე ქალადუ. ოჭოფუ მუში ცხენი, ქემნადგე მუში ხარ-
ცილი ოხანგერი. ქიგედოხოდუ დო მოღართუ ხენწიფეში ცუდეშა.
მუნიილე ჭიშკარცე ნი, ქოძირეს ბოშემქე. ქედლიტყესუ რწვინვა: „ქო-
ხორა მოურცე, მოსოფუნცე“, დო იფუ დიდი ხმაურობაქ. ქოხორ-
რაში ოსურქე კილეჯინუ ფაცხასუ (ფაცხასე), ქოძირე ქოხორა. გურქე 5
დუედურე, შარა მუ ქიმინგო? გიმეელე ცხენცე ქოხორაქე, მინიილე
ფაცხასა, ოჭკუმე დუმე რგილი, ქოძედუ და. ქელეენჯინო ლოგინცე.

გიმეელე ბრელი ხანქე. ევერი დროს ართი ხენწიფექ მუუხინუ თე
ხენწიფესუ: „ათე დო ათე დროს ოკო ქიიბხუშათია“. თე ხენწიფექ
„ჯგირია“ მეუხინუ. 10

ქომორთუ დროქე, მიდართუ ხენწიფექ მუში ჯარით. ქიმერთეს
დანიშნული არდგილიშა. მუში სინჯალეფი უირხოლო, მუ სარაგადო
რე, თექე მეცუნცე. ქომორთუ თეურე თი ხენწიფექ მუში ჯარით. ქი-
მიოდირთეს ართიანცე.

ათე დროს ქოხორაქ ხენწიფეში ხილცე კოხი ქიმეუხჩეუ: „ცხენი 15
მოკონია, მახოლო ვურქია ოხხუშუმს“.

— ქიმეხითია, ეგებუ სოთინი ქიმკოდინასიე.

ქოხორაქ ქიგედოხოდუ მუში ცხენცე. ქედლიტყე ცხენქე ძვაძვაფი.
ბოშემქე რწვინვა ქედუეტყესუ: „ექე, ინა აშედლა კოცე დოშირუნცია!“

გინიილე ქოხორაქე დო ქიმერთე, სოდე რაში ცუნდუ ნი, თექე. ე 20
ცხენი მინდორიშა გუეტუ. დუეძახუ რაშისუ, ქომორთუ რაშიქე. გე-
ლეელე ოხანგერი დო ვარხილიში მეგოქუნალი. ოხანგერი ქიგედგე
რაშისუ, მეგოქუნალი ქიმიკიქუნუ. ემეელე რაშიშა, ქიგიაშქე მართახი.
მიდართუ რაშიქე უი დო უი დო ქაშასხასუ, სოდე ხენწიფეფი ართიანცე
მეურდესუ ნი, თექე. აშქურინუ ირკოცე: „ენა მუ ანბე რენია». სინჯა- 25
ლემქ ქიინიეს ე ბოში: „ჩქი გვალს ვოწყედითუ ნი, თინა რე“, თქვიის
მუში დუდიშო.

გელეენწე ქოხორაქ ლეკური, ქაშაკათუ თი ხენწიფეში ჯარცე,
დოჭკირე არძა ართო; მისეთი ანტინუ ნი, ინტე. ქიგიაშქე ქოხორაქ
რაშის მართახი დო კინი ქედასხასუ, სოდე ცხენი ცუნდუ ნი, თექე. 30
ეურე მუში გომორძგვილი ხენწიფე მოურცე სინჯალამო დიდი ხარე-
ბათუ. ქომორთესუ ცუდეშა. ხენწიფექ თქუე: „ამედლა ლორონთქე
ქიშემეწუ. ანგელოსი ქემომიჩქე, ეურენი ჯარი არძო დოჭკირე. ჩქი
თავის-უფალა მოლაბრთათია“.

გიშეკელ დრო დო ხსენებ. კინი მაჟირაშა ქუმუეხინუ თე ხენწიფეკო
თი ხენწიფეკო: „ოკო ქიფხუზუათიუ“. ე ხენწიფეკო „გვირია“ მუეხინუ.

დრო დანდინუელცე მიდართუ ხენწიფეკო ჯარამო დო მუში ეირ-
ხოლო სინჯალამო. ეურე ქომორთუ თი ხენწიფეკო მუში ჯარამო. ათე
5 დროს ქომორაქ კოხი ქიმუეხიქუ ხენწიფეკოში ჩილცე: „მახოლო ვურქია
დო ცხენი ქომუხასია“.

— ქიმეხითია, ეგებუ სოთინი ჰაჰანწიფიერეს ქინიქოხასიე, — თქუე
ხენწიფეკოში ჩილცე.

ეშეკელ ქომორაქ ცხენის დო მიდართუ. შარას მეურცე ნი, ბო-
10 შექ ეკორმეინუა ქედუეჭეკეს: „ქომორა ამდლა თასი კვიკვილო გი-
შაქლოთანცია თეურენი ხენწიფეკოში ჯარემცია“.

ქომორაქ ქიმერთუ, სოდეტუ რაში წუნდუ ნი, თქუე. გიშეკელ
მუში ცხენცე, დუუძახუ რაშისუ. რაშიქ ქემორთუ. გელეკელ წუჟიშე
ორქოში მუეკქუნალი დო ონანგერი. გეგემინწუეუ. ეშეკელ რაშიშა,
15 ქიგიაშქუ მართახი. რაშიქ მიდართუ ეი დო ეი ჭყერიტუ. თიცალი დროს
ქიმერთუ, ოკონთხათა რე ხენწიფეკეფიში. ქაშასხსაჰე შქა არდვილსუ,
გელეკელ მუში ლეკური დო ქედვიტუე კოხიში ჭკირუა. თი ხენწი-
ფეკო, მაჟირაქ, იფირქუ: „ნანდულო დორონთი მა ოკო მიჭყორუ-
დასიე“. ქაშაწყურე ქომორაქ ჯარცე, კოხი ვე გიიტუ ცხორცხალო.

20 გაათუ არძო ნი, ქომორაქ მუკიერთუ მუში ხენწიფეკოქუ. ხენწიფეკოქ
ქიმაზადუ, ჰატინცე დოხორქინელო, მუჭო დორონთი ნი, თეში. ლე-
კურიში ალაგათას ქომორაქ გვარსხანი ხეში კითი ქიმკიკვითუ. ხენ-
წიფეკო კისერიში ზანტი გინწუე დო თითუ კითი გოუკირუ. ქომო-
რაქ ეშეკელ რაშიშა. ქიგიაშქუ მართახი, მოლართუ პირდაპირო

25 ხენწიფეკოში წუდეშა. მუნიილუ ოხეშა, ქალაწყათინუ რაში. ჰუეამსუ ხენ-
წიფეკოში ჩილი დო სქელემქუ დო მონალემქ ქომირეს თენა ნი, დი-
იტეობეს არძაქუ, აშქურინესუ. ქომორაქ მოურქუ რაშის, თიცალი
ქალაწყათინუ, ნამუდა ხენწიფეკოში მახორლობა იცანცალუ. ათე რაშიში
ნათოლე დიხას გიოხე, ირდინას, თეში ნამუდა თითო ნათოლეეს თითო
30 კოხი ინინტირე. ბოლოსუ ქომორაქ გოურქუ მუში ფაცხაშე. გიშეკელ
რაშის, გაანჯუ გარი, გემინცონუ მუში რაში, კუნთხესუ ქიკანარინუ.
ქომორაში ოსურქუ შიშის დოდურე: ვე ეხინუ შინ ორდუ ნი. ქომო-
რაქ უწუე

— ვა გაშქურინას, მა ვორქე სქანი ქომორა!

ძღაბის ახილღ, გიჩქედანს. ჭიმე რთე, ქასხუტოღე კიღირცღ, ქოთე ინგარღე დო ქოთე იძიტანღე. მუ ჭიმინგეო ნი, ვა უჩქედღ. ქონორაქე ქელეკნჯირღ ლოგინცღ, ძღაბის ბირგულიშა დუღი ქიგლეღეღე. გეკნოღე ძღაბიქე ხონგური, ქედღიჭეღე მეკამა დო გებირეა, გური თიტაღი გაკეთებუღი აფეღეღე.

5

ხენწიფეში ჩიღქე თქუე: „მი ოკო რღას, ჟიმა-ღურეღი, ღორონ-თიტაღი კოჩქე ფაცხაშა მინორთე ნი დო თისე ჩქიში დინაფიღი ძღაბი ზონგურცღ მეუგანცღ ნი?“ მუში დიღაქე ძღაბის კოჩი ქუმეუნქე: „მინ ორენია თი კოჩი?“

განჯე გარი მოჩქემღეღი კოჩქ; მინაჯინე ნი, ქოძირე, ღორონ-თიტაღი კოჩი დო მუში რაში ქომეღარე ნი.

— მუ გოკონია?—უწუე ძღაბიქე.

— ჰატოჩქე მოგინინე: ათე კოჩი მინ ორენია», — უწუე მოჩქემღეღი კოჩქე.

— ენა თქვანი სქემე ვა რენია, — უწუე ძღაბიქე.

15

ესი ხანცღ მანჭეს ხენწიფე დო მუში გამარჯვებუღი სინჯალემქე. ქარღეღეს ცხენეფი წოროღე დუღი-კათაქე, მოღართეს ოხარებუშა ხენწიფეში ჩიღიშა. ოხეშა მუნიღესე ნი, ქინიქოღეს რაშიში ნაფოღესე, თაში ნამუღა ნამუ ჟარი ქორღე ნი, არო აართო ართიანცღ მუნანთხუღესე: რაშიში ნაფოღეკეთე გოროფიღი რღე დიხში გური. ხენწიფექ დიძახე:

— მუ ანბე რე ენა? დეჯეფი ხოღო ვე ენორღეს ოხეშა?

ხენწიფეში ჩიღქე უიშე ატაქაშე გიმიღე წყინარო, დუეღაღე ხესე, ნიხვის ხე ქიმიფორე დო უწუე:

— სუთე, სუთე, წყინარო! ღორონთი რე ფაცხასე!

25

იკოც ამქურინე. გიმეღე ხენწიფექე, ეშეღე ატაქაშა, კითხე ამბე მუში ოსურსე. ოსურქ ირიფეღი ქუმწუე, მუჭო ძირესე ნი. ხენწიფექ თქუ: „ნანდუღო მა მოხვარღე ნი, თი ღორონთი ოკო რღას!“

ქიმეუნქე ხენწიფექე კოჩი: „მოზოჯია“, მარა ქონორაქ მეუნინე: „აპო მორთასა“.

30

ხენწიფექე, მუში ჩიღქე, მუში სქესღეფი დო მუში სინჯალემქე მოღართეს არძაქ ართო. მინღეს ფაცხაშა, ქოძირეს სსწაღეღი, ქედინორქეს არძაქ ართო. ქონორაქ უწუე:

7*

— გუადირთით ექი! მა ქახორა ვორექ, ვარა ღორონთი ვა ინქე-
დათუ.

გუადირთუ ექი. ქახორაქ უწუე უნხაში სინჯას:

— სი მუ ღოლი სქანი კითიში ბირცხა?

5 — ათე ღო ათე დროსია ქუსო ქიმეუვოსოფია, — უწუე იქე.

გიძიცუ ქახორაქ, გუდეკლე ჯიბექე ბირცხა ღო უწუე:

— ა სქანი ბირცხა! ვარი ქუსო მიკასოფიო ღო ვარი მა კელო-
სოფიო?

ღოღურე ონჯღორეს უნხაში სინჯაქ, მარა მუ ქიმინჯო? ქახო-
10 რასა მუთუნი ვა გაბედიწდუ. ასე დუუძახუ მაქირა სინჯასუ:

— მუ ღოლი სი სქანი წუფი?

— ათე ღო ათე დროს გვადასუ ქიმეუვოსოფი ქუსო, — უწუე
იქეთი.

გიძიცუ ქახორაქ ღო უწუე:

15 — აჰა, სქანი წუფი! ვარი ქუსო მიკასოფიო ღო ვარი მა კადარ-
სოფიო?

ღოღურე ონჯღორეს ე ბოშიქ, მარა მუ ქიმინჯო?

ასე მიკასოთუ ქახორაქ ხენწიფესუ ღო უწუე:

— სი წახოლე იდი ოხსუჰუშა ნი, თიწკემა მუჭომი კოხი ძირი
20 გოხვარდუ ნი?

— ირითედი ვარხხილიში მუკოქუნალი მუკაქუნდუა, — უწუე ხენ-
წიფექე.

— მაქირაშა იდი ნი ოხსუჰუშა, თიწკემა მუჭომი მუკოქუნალი
მუკაქუნდუ თი კოცუ?

25 — ჰატონი, თქვანი მუკოქუნალიცალი მუკაქუნდუ.

— მუქ ალოლე ლეკურიში ალაგაფასუ თი კოცუ?

— ლეკურიში ალაგაფასუ კითი ქიმვიიკვათუ.

— უკული სი მუ ღოლი?

— მა, ჰატონი, ხქიში ბანტით კითი გოფუგირი.

30 — თენა ხოლო ვა რე? — ქაძირე ქახორაქ გოკირილი კითი.

ხენწიფეს ახიოლე; ქაატაკე, გაჯუენუ ღო ქიიხინეს ანწი საქმე
მუშა რდუ ნი. ხეთხოლო მიდექონეს ექი ატაქას ქახორა მუში ოსუ-
რამო. ე შხვა სინჯალეშქე გეგინოციის, კოხიშა დუდი ვო უძირაფუნა

նի, տըժի Թընդիտի ռսւոհմաւ. Երն՛ոյցը ճա Թըժի Իլի ճաճարքըսը
ճըլը, աոյճալի ճինճաճի Թըլի՛ ճիճը նի, տիճի ճըրիճընի.

4.

ճիճըլը ճն՛ո ճըրըլի ճըրա ճա ճաճը. ճըն՛աճ ճն՛աճըրըժ ճիլը-
ըժ. ճաճըրըլի ճիլըսըլըլը ճըրա. ճըտիժ ճ ճըժի ճսըրըլը ճըլըճիժ
ժիճըրաճ ճըն՛ո ճըճըրըժ. ճա ճըճիժ ճըն՛աճը ճըժ ճըճըրըլի ճա- 5
ճըլըլի. ճըտի ճըճըլը ճըճըճը ճա ճըլըճը ճըն՛աճը. ճա ճըժըճը
՛ըճըլը ճըճըլը, ճըճըլը ճա ճըլընի ճըն՛ոյցըժի ճըլըճի ճըճը ճըճը-
ճըրաճ. ճաճն ճըճըրը ճըճընի ճըն՛ոյցըժի ճըճըլըճըլըճը. ճըճըլը.
ճըճըլը ճա ճըճըլը: „ճա ճըժըճի ժինճըլը ճըճի ճսըրըլը ճը ճըլը ճա.
Իճըժի ճընն ճը ճըճըննը ճըճըննը ճը ճըճըլը. ժիճըրաճ ճըլըճի ճա 10
ճա ճըժը ճըճըլը ճըժի ճըժը-Երն՛ոյցը ճըճըլը. ճըժըլը ճըճըլը,
ժըճ ճը ճըճըննը? ճըճըլը ճըճընի ճըժի ճըճըլը ճըճըլը ճըճըլը
ճըճըլը:

— ճա ճըլըլի ճըճը ժիճըննը ճա ժիճը ճըճըճըճըճըննը.

— ժ ճըճըճըճըճըճըճը, — ճըճըլը ճըտի ճըճըճըլը. 15

ճըճն ճըճըննը ճըն՛ոյցըլը ճըճըլը, ճըճըլը:

— ժըճըրըլը?

ճըճըճըլը ճըճըլը:

— ճըտի ճըճը ճըճըլը ճըճըճըլը. ճըճըլը, ճըճըլը ճըճը ճըճը ճը-
ճըննը նի, ճըճը ճըճըլը ճըճըլը նի. ժըճըննը, — ճըճըլը ճըճըճըլը, — ճըճըլը 20
նի ճըճըճըլը, ճըճըճըլը ճըճըլը ճըճըլը ճըճըննը ճըճըննը ճըճըլը.

— ճըճըննը ճըճըննը, — ճըճըլը ճըճըլըլը ճա ճըճըլը ճըճըլը ճը-
ճըննըլը.

ժըճըրըլը ճըճըճըլը, ճըճըլը ճըճըննը ճըճըննը ճըճըլը ճըճըլը.
նի ճըճը ճըճըճըլը, ճըճը ճը ճըճըլը նի, ճըճը. ժըճըրըլը ճը- 25
ճըլը. ժիննը ճըճըլը, ճըճը ճըճըլը ճըճըլը, ճըճը ճըճըլը ճըճըլը ճըճըլը
ճըճըլը նի, ճըճը. ճըճըրը ճըճըճըլը ճըճըննը ճըճըլը ճը ճըճըլը:

— ճը ճըճը, ճըճը, ճըժի ճըճըլը ճըճըլը?

— ժ, ճըճը-ճըճը, ժըճըննը ճըճըճըննը, — ճըճըլը ճըճըճըլը.

— ճըճըննը ճըճըննը, — ճըճըլը ճըճըննը ճըճըլը. 30

ճըճըլը, ճը ճըճը ճըճըլը ճը ճըժի ճըճըլը ճըճըլը. ճը-
ճըննը ճըճըլը ճըճըրըլը ճըճըննը ճըճըլը. ճըճըրը ճըճըճըլը, ճըճըլը:

«ხვალე ვორდითია დო კოხი ქიმეხბინებუნანია». თი დედიბის გუ-
უგვირდუ ქოხორასში ძალაქუ, მუშენიდა თისხი სადირეფიში ხარკელო
მორთო. მაჟირა დღასუ ქოხორასქ კინი მიდართო ოხადირუშა. ე დედი-
ბიქუ ქიმედოხოდუ თე ძღაბისუ დო დოუტყუ ჩიება:

5. — ხანა-სქუა, თე სქანი ქომონცუ შური სოდე უდგუ, დონე სოდე
ულუ?

— მა ვა მიხქენია, — უწუუ ძღაბიქუ.

— ხანა-სქუა, სქანი ქომონჯი ართი შურო დო გურო ვა ჩოფე
სქანიწკემა, — უწუუ დედიბიქუ.

10 იმე სერცუ ქომორთო ქოხორასქუ. ქედინჯირქეს ნი, ძღაბიქ უწუუ:

— სი, ქოხორა, მა ვა გიყორქია.

— მუშენია?

— მუშენია—და სი შური დო დონე სოდე გილე ნი, მა ოკო ვა მი-
ჩქედასო? — უწუუ ძღაბიქუ.

15 — მუშო გოგონია? — უწუუ ქოხორასქუ დო მუში ხანამუსო ჩილც
გო უწუუ. მარა ჩილქ საშეელი ვე მეხუ, დო ბოლოს ქოხორასქ ირ-
ფელი ქეუწუუ. ვმე სერსუ ოსურქუ ქიმიასუტოლუ დო ქიდიირულექუ.
მაჟირა ოტუმარქს გეედირთო ქოხორასქუ დო მიდართო ოხადირუშა.
დედიბიქ კითხუ ძღაბის:

20 — მუ ორენია, ხანა, მუ გიწუუ?

— ჩქიმი დონე დო შური, — ართი კაკალი თუმა გეხანცია უქა
კოშეჭია დუცია, თი თუმა არძაში უმხუაში რენია, — ეთის ობარენია.
ეთინა მუჟამცუ გეშალე ნი, მა ხეთე დობდურქია, — უწუუ დედიბისუ
ძღაბიქუ ქოხორასში ხარკადი.

25 დედიბის ახილუ, ქომორთო თიმე ოხჯუასუ ქოხორასქ ოხადი-
რუშე, ქელეინჯირე ლოგინცუ დო ქიდიირულეუ. ე დედიბიქუ გეშეიქვა-
ქვალე შკაფიშა, გეითილუ მუში ხანამელი, ქიგიობუ ართი რომკასუ
დო უწუუ ძღაბისუ:

— აა, ხანა-სქუა, ათენა ჩქიმი ხანელე გეშენია!

30 ძღაბიქუ გეგწუულე დო გეშე. ლურქუ ქემანდომინუ ძღაბისუ. ქე-
ლეინჯირე დო ვიშო ქედარულე. ათე დროს დედიბიქუ ქიმიოტეობუ
ქოხორას, ქიმეკინდუ თი თუმასუ ხე, გეგშასოფუ უტაშე. ქოხორასქ
ართი ქიდიისოფეუ დო ჭყორიცალო შური გოტუუ. ე დედიბიქუ ქი-
ინჯამილუუ ე ძღაბი, ლურცუ ნი, თეში; მიდეეუნუ მუში ნიშიშა, ქი-

ნასხუნუე დო ქათაადინუ მუში სხენწიფოშა. ეთი ქოხორაში ანთი კაკალი თუმა მეუღუდუ ნი, შქა ზღვას ქინაჯოთუ. ე დედიბიქე თე ძღაბი ხენწიფეს ქიმეუქონუ. ახიოლეს ძღაბიქე დო ბრელი სხეუქარი მეჩქეს დედიბისუ. ხენწიფექ უწუე ძღაბისუ.

— სი მა ნოსათო მოგოქ. გვირგვინი ოგო ქიგვიდგა ჩქიმი სქეშა.

— მა ვე შემიღებუ გვირგვინიში გედგეშა, თიშენი ნამუდა მა ოგო დიბრგუე ჩქიმი ქომონჯი სუმი წანა, სუმი თუთა, სუმი მარა, სუმი დღა, სუმი საათი დო სუმი მინუტის. უგული ქო, ასე ვარ, — უწუე ძღაბიქე.

10

— ჯგირია, — უწუე ხენწიფექ.

გაშეკუნეს თე ძღაბი დო ეი ატაყას ოთახსუ ქემღარნიესუ. ძღაბიქე კარი დინახალექ დოკილე. აკოშკა კონჯამილე უღუ დღაშ-ღაშითო. უჯინე ზღვაპიჯიში, ინგარცე ირო; მუქე ადოლუ ნი, ირფელი ქუუქე, მარა მუს უგათენსუ?

15

გაშეკელე სუმი წანა დო სუმი თუთაქე. ქომორთო დანიშნული დროქე, მარა თეთე გიხქედანი, მუჟამცეთი ქოხორაქ დოღურუ ნი, ბელთაგანი-ტარიელიში ჯაყფაში პიჯქე ზისხირო გინიერთო. ქეგედოხოდუ რაშისუ, გოურქუ დო მოღართო ბელთაგანქე ხრისტაგანი-ტარიელიში ოგორეშა. ქუუქე, მუჭო ნანდულო ღურელი რე ნი. ესეი მუ გუგვგინძორა, ქომორთო ხრისტაგანიში ცუდეშა. ეშეკელე ატაყაშ, ქოძირე ხრისტაგანი ღურელი. დიინგარე. გედირთო, ოჭოფე ხრისტაგანიში რაში. ბელთაგანი-ტარიელი გულთააზრი რდე. ქუუხუ გური, ხრისტაგანიში თუმა სო ინოძედუ ნი. გოურქუ ზღვაშა, ქინახსაჰე წყარსუ, მოუსუ დო გორე. ქოგორენდე ვითოხუთისუ, ქოძირე, ანთი დისხს ზღვაში თუდო ქვიშას დუდი ქეგმურჩქე ნი. ქინწიუუ დუდი, მიდართო გიმე, ქიმეკინდე თუმასუ ხე, გეკონხურე ძგაშა, ქემნახსაჰე რაშისუ, გოურქუ დო ქიმერთო, ხრისტაგანი ღურელი სოდე გილაძედუ ნი, თექე. ათე თუმა სოდე გეჩანდე ნი, თექე გინი ფიშო ქინახსაჰინუ. ხრისტაგანქ უტბაშე გიგურცხინუ დო თქუე: „ჭა, ვიმა-დუ-რელი, მუჭოში დომერულუაფუ!“ მარა ქუუჩქედუ, მუ ოჭირედუ ნი. ქეგედოხოდეს უირსოლო ტარიელექ რაშემცე, ქიგიაშქესუ მართასი, ქეკახსაჰესუ თექე, სოდე ძღაბი აკოშკას გილეკიჯინე ნი. ზღვაპიცე. გიხქედასუ, თე დრო რე, ჭუმე ითეებუ ძღაბიში დანიშნული ფადა. ძღა-

307

ბიქე მიკიიჯინე სღვაპიჯიშე, ქოძირე ჟირხოლო ტარიელეფი, გარს ქიმიოტუ. მოლართეს ტარიელენქე, მუნილესე ხენწიფეში ოსესე. ხენწიფეჲ, ქოძირე ნი, თქუე: „მის ორენია, თაქე მუღანი?“

ხრისტაგანი-ტარიელქე დუქახე: „მა ფორქია დო ჩქიმი ჯიმა
5 ბელთაგანი-ტარიელია“.

მინილესე წუდეშა, გოტახეს კარი, გეგმიწუნეს ძღაბი მინდორიშა, დუქახეს ხენწიფესე: „ქიმიწონია ათეში მუღაწუნაფალი დედიბია“.

ქიმიწონეს უცბაშე. ხრისტაგანქე რაშიში გუდეღვ ქეკასქუე თე დედიბი. ქიგდოხოდეს რაშემცვ. ხრისტაგანი-ტარიელქე მუში ოსური
10 ხეთე ქიძირეგუ. ქეგანშქვეს რაშემცვ ჟირხოლო ტარიელემქე მართანი დო მოლართეს ჟი დო ჟი ჭავათე. ქეღასხაპეს ხრისტაგანიში ოსესე. ქიმიისვანჯეს ჟირი დღა დო ჟირი სერცე თაქი. მასუმა დღასე მიღარ-თეს ედემეშამო ბელთაგანი-ტარიელიში წუდეშა. ექე ქიმერთესე ნი, იწუე ხარებაქე; ბელთაგანიში ოსურქე ქიმიანადე მუში ნოსასე, გა-
15 ასხუპეს, გაჯუნეს ართიანცე დო ართი მარასე თექე ქორდესე. ართი მარაში უკელი ხრისტაგანქ უწუე ბელთაგანი-ტარიელცე:

— ჭე, ჯიმა, ასე მიღაბრთათე ჩქიმი დიდა დო ბაბუში წუდეშა!

გედოხოდეს რაშემცვ, მიდართეს დო ქიმერთეს ხრისტაგანიში ბაბუში წუდეშა. არძა ართო შურიდგიმილო ქოძირე. დიდაქე, ბაბუქე,
20 დადიქე დო არძა მუშიანემქე ქემაზადეს, გაჯუნეს, გაასხუპესე. ხრისტაგანქ უწუ ბაბუსე:

— ათენა რე ჩქიმი ჯიმა, ბელთაგანი-ტარიელი, ათენა რე ჩქიმი ნოსა, ათენა რე ჩქიმი ოსური.

იწუე ხარებაქე, დიდი დიარაქე, დიდი წვეულებაქე. თიცალი დიარა
25 ულუდესე, ჩიტეში წვალთო ვა არკდესე.

მათე თექე ფორდი დიარასე. თქვანი გურითე მოწამე რე, მუჭომი ამბე აღვენუდესე ნი.

XXVIII.

ბეჟანი დო მანჯარაში არიკი.

რდუ ართი ხენწიფე. წუნდუ სუმი ტარიელი: გივი, როსთომი დო გურგენი. გივისე წუნდუ სქეს ბეჟანი, ნამუთი ორდუ ვითართიწანერი.
30 ათე კათა თირიგი ძლიერი რდეს, ნამუდა შხვა სხენწიფეოწკემა ჩხუპის

ირო გომორძგვილი რდესუ. ათე ხენწფეს უღუღუ ართი სარკე. ირო თანაფას მინიღუნდუ ოთახუშა დო გიოჯინქ'დუ სარკესე ნი, ართი წასანს მუთი იქეი'რ'დუ ნი, ირიფელც თქი ქოძირუნდუ. ართიშას სუმი-ხალო ტარიელექი მიდართეს საბზაგოშა. ათენეფი მიშესე ნი, თი-მიწკეშა ბეჟანქეხოლო მინდომუ უღას.

5

— ჭა ხანც ვა გიწუნანთია, — უწიის, თიშენი ნამედა ჭიჭე რდუ ნი. მარა ბეჟანქ ვა დეჟერ დო მიდეწუნესე.

ათე აბზაგობაში დროს ბეჟანქ სუმიხალოში უმოსი ქოქიმიხუ. წუდეშა ქემორთესე ნი, თიმიწკეშა ქემორთე ართი დუდიგინოტკიცილი კოხქე დო თქოუ: „მეზდინითია! ანწი ჩქენი რინა მუთუნია ვა დირე- 10 ნია! სოლედეტარნი ქემორთესია ტუარილეჟემქე დო ჩქენი მამული გეშაწოთესია, გეშაჯალაგესია, დღას მუთუნი ვა ხვარე ნი, თეში“.

ათე დროს უწიის გურგენც: „მეუა სი დო გოჭყვიდია თი დე-ჯეფი“. მარა ბეჟანქ თქოუ: „ვარია, შა გომიტეთია, ოღონდ თქვანი რანციის ვითოჟირი ფუთით უმონდასი, ფერი დომიჭკადაფეითია“.

15

ქიმიეხეს ნება. ქემეკაქუნეს ჭაჭვი. ბოშიქ მიდართე დო მიდაწუნუ გურგენქ. ქოძირეს ლეჟეფი ნი, ბოშიქ იშო ქიმიშკათე. ართიხანც ლეჟეფქ ვა ძირეს, მარა ილაჯინესი, ქოძირეს, ბოში აშესვირინანცი. ართი ლეჟქ ჩქვა ილაურქეუ დო ჭაჭვიში მუგოქუნალი გოჭკერე. თიმიწკეშა ბოშის გურქე ქემორთე დო არძო ართო დაზლოდოუ. 20 არძოს ჩქვა გეიონწეუ, ქედაწკარე, ვითოჟირი საჯენქ ქიიწოუ. ასე კითხე გურგენცე:

- ჩქიმიჯგურა ბოში ქორენიაფო სოთინი?
- სქანიჯგურა ბოში სოთინი ვა რენია, მარა...
- «მარას» თქუანქი, მორენია?

25

— მორენია-და, ათე დო ათე არდგილც რენია ართი ქურანიაში ხენწფე. თის ოსურისქუა წუნცია ზისუნახე, სახელი ჯოხონია მანე-ჟარი დო ჩილო თინა ნორხვალამუგენია.

ენა ქეგეგონე ბეჟანქე ნი, გაგეთალე დო მიდართე. გურგენქ მუ-კიირთე დო წუდეშა ქემორთე დო ბეჟანიში ჯაბრიშენი ტეურა ქოთ- 30 ქოუ, მითამ თინა ლეჟის აკოუსოფუდასე. ძალამი შიწუხესე დო ბრელი ინგარეს, მარა მუ ქიმიხესეკა?

ბეჟანქ ქიმიერთე ქურანიაშა. დოგორე ხენწფეში დოხორე დო მი-ნიილე დინახლე ოსეშა. ცირაქ გემიჯინე ნი, ქოძირე ბოში მოურცი.

კონი ქიმოუზადოუ დო გეშეცუნუ შუში ბინაშა. ექ შუძა ქაძყვილი დო ქასაჯანი თექი ქედოდუ. მათჟი გეგბუ თე ამბე ნი, ქიტანოუ, მარა ბოშიქ ვე მეტო. ხენწოფეში დუდი-კათაქ ქიმერთეს დო ქოთხეის, მოლოურთომუნდუკო ნი. ბოშიქ ულა გაპიროუ იარაღამო, მარა „ხენწოფეშა იარაღამო ვე მირთენია“, — უწეის. დოუჟურ დო მიდართუ უიარაღეთ, მარა ქიმერთე ნი, ოჭკოფეს დო გინოუტყვიდეს ჩანგარიში მოკაფა. ათე დროს ართი უნხაში ვეზური ვა რდუ. ბოში ოყვილეშა მეცუნდესი, თეში ქემაჭიშოუ. ქიხინუ ბოში დო დაატყუ ღაჭალი: „ენა ოყვილარი ვა რენია“, დო გატალეხათოუ. მარა იშენი ვა დეჟურეს დო

10 სემენქენი ალაბი ნთხორილი დიხას ქინახუნეს. თეს ეი ქემნატკადეს, სუმი ულუ კამბეშის ვა მალერდუ ნი, თერი რკინა. დურუ ჭიჭე ორკე ქიმეჩეს ოჭკუმადიში ინაჭირინათალო. ხენწოფეში ძღაბი მოინაღეთ ქიგოურინეს. ათე ძღაბი ოსქელიდჟანდუ ბოშის ნათხეირი ოჭკუმადით.

16 იზუმა ხანტ ქემაჭიშოო თანათაქ. გიოჯინუ ხენწოფექ სარკესუ ნი, ვა ქოძირუო ბეჟანი, მუჭო თხორილც ინოხე ნი. დოუძახე გივის: „გბ-ხარენქია, სქანი ბოში ცხორცხალი წოფენია“, დო თოღით ქაძიორუ. გეკსარუ გივიქ დო თქოუ: „ანწი მუთა რენია“.

გაგმინწეის გივიქ, როსთომქე დო გურგენქი მიდეჟუმეს ბო-

20 შეფი, მიდედეს ვითოყერი ჟორიში ხარვა ოჭკუმადი, ოშუმადი, იარაღი დო მიდართეს. ქიმერთეს ქურანში ხენწოფეში დოხორქეს: „გატარეფი ვორეთის დო გემენმაშქვითის“. ხენწოფეს მასინეს. გემენმაშქვეს. მინილესუ ნი. ცირას დოუტყეს რზია ოჭკუმადეფიში ბოშიშო. ბოშიქ გეჟგვინოუ დო კითხუ:

25 — მიქ მერჩუა თურიგი ოჭკუმადეფი?

— ათე დო თურიგი კათაქ მოართესია, — უწოუ ცირაქ.

ბოშიქ ქიმეხვადუ, მინ ორდუ ინეფი ნი, დო თქოუ: „ანწი მუთა რენია“.

მუჟამც ბოშის დონექ ქიმიანუ ნი, სუმინოლო ოჯარილექ გეგბუ-

30 ნაწოთეს ოფოტალი. ბოშიქ დიინჭირუ დო ეი ქიგვილისაპუ. ხე ქიმეთხუ ძღაბის, მუმას ქაშაბარუ დო მუჭე ირულუ შუში ქაშქვილი დო ქასაჯანიშა. ინა თექი გინოქედუ: თირიგი მონკა წოფეადუ, კოც ვე კოფო-ფოუდუ. ქიხინამილუ თენა დო ქაშაკათუ ხენწოფე დო მუში ჟარც. არძო ართო გოტყვიდუ. გამეიტოუ ხვალე აკა თი ვეზური, ნამუქეთი მე-

ესვარე ნი, დო სხენწფოთ თის ქახუქუ. მუ დო მუში ტარიელექ ტირა მოლქუნესუ დო მუნეუში წუდჷსა მოლართეს. წუდჷსა ქემორთესუ ნი, იწოუ ხარქაქ, დიარა დო რხინქ.

მუჟამცეთი დეწენარესუ ნი, გურგენც მოთხოუ ბეჟანქ ჰასუნხი: „სი ტუურა მუშენი თქვეია ჩქიმი გურიშენი: „დეჟქ აკოსოთუეე?“ 5

მარიგებელექ ჩხუში დოუღასეს, მარა იშენი ქიითხოუ ბეჟანქ: „სუმი უშქური ქემუჩითია, დო თის ფარა ქეფოფოთანქია“.

ქიმეჩეს უშქურეფი. ქიგიორინეს გურგენი შორც. მუგირქეუ დო ქაყოთუ უშქური, მოხვადე გურგენც გურცუ დო მაჟრასწურე გვლელე. დოღურე გურქენქ, გეეჭოფესუ დო დონთხორეს.—„თენა ნორხვალა- 10 მუნია, ფარა უშქურქე მუშენი რცვილუა!“—გიორგადეს.

ღუმა თქი გორდი დო ამუღლა თაქი ქემოფრთი.

А. с) Стихотворения.

ა) П ъ с н и.

I.

1.

1. ღორღონთი! ირიფელი შეგიღებუ, განგებაქ დგახვამუ,
დიდება დო მოწყალებს ქიქანაშო სი გოხეცამუ,
ვორეთ სქანი გორჩქინელი, ჩქინი შურქ სი გეწამუ,
დო მუჭოთ ვარო რუსთველიშ ლექსიშ ნძალა მეგინამუ,
- 5 2. სი ქომუხი მოფიქრება, თინაირი ლექსიშ ნძალა,
სი ქომუხი მოწონება, მოხერხა დო ესახსალა,
ლექსი ჟგირი დობჯარეე, ვა რდას ოკო ალა-მალა,
დო ვარა ცქვაფა მიშო ფოქუა, მისე დავეთანდაბალა?
3. მოფიქრება გამიეფი, გური თუმი გამიბრძენი,
10 ახრი მუხი რუსთველიში, ხეს კალაში დამიშვენი,
წუმაკითხე მადლობასე თქვანდასე ნი ჩქიმიშენი
დო ოჭარალე ვიფიქრა და, ამარიდი მა საწყენი.
4. აწი მოკო დიდი ჭკუა, შხვა საქმე დო ანგარიში,
ლექსი ნინას თუმი მოზუნს, მუჭო წყარი შანქარიში,
15 ცქვაფა მოკო დოფჯარეე კიწიში დო თამარიში
დო იშ დოხორეს დიდება რე შესაფერი ხვანთქარიში.

2.

1. ზატონეფი, გამიგონით ათე ჩქიმი გურიშ ჭკუა,
გური წაუღირი მათეუ, მა ღორღონსე ვიფურხუა,
ვიშქვიდუქე შესქვიცალო, გინუმობუ გისურს ძუა,
20 დო ვა მიჭირდას, ღორღონს უხქუ, საყალესე დღას ვა ვოქუა!
2. ჩქიმი შურიშ დინოდგუმუ, სინათლე დო ვალიშ მანგი,
ეფერ(ი) დღაში ნაძირეფი, სი რექ ჩქიმი გურიშ თანგი;

სქან(ი) ძირაფა თეში ჰილუნს, მიმუშუდას გინდ! ბანგი
 დო ჩქიმ(ი) სიტოცხლეს გოგოლუა, სქან(ი) მეჭინუქ გეებსანგი¹⁾.

3.

ბაღსაშ ვარდი ვშეენიერი ვძირი ახალ' გენაფაღა,
 უბედურქე თიში ცქვაფა, ვა მიჩქე, მუჭო შევარგავლა,
 ჩქიმ(ი) წინება ის ვა უღუ, ვართი ჩქიმი ლექსიშ სძალა, 5
 უსაშველო ხოურცხალი ქიმეზოგუ გურსუ ჭვალა.

II.

1. ვღურუქ, მარა მე ვქიმინა?
 ვხედაფ, აღარ გებრალეზი!
 ღეხი ვორექ მღღურუუ,
 ვერ მიშველის ექიმეზი. 10

2. სიტე მარა მიჩქუდას,
 ასე რისთვის მომენტურე!
 მე დაგიშე, ქომიწი,
 მე მიფხვდეზი ჩემ თავს მერე.

3. შორეუ ვინას დომიჭუნქ,
 ახლოს აღარ მეკარეზი... 15

.

4. აწ ვ' ეფიქრს სი, მოჯგირე,
 აწი მე შენ მოგერიდა:
 მუჭო თოლით ქორძირენქ
 უკან უნდა მოგეკიდა. 20

III.

1. წაროფიღს ვონღურუქ,
 გური ალაჭვირი მათეუ,
 ჩქიმი რდუ სი, მიჩქუდა.
 ბრელი დინას დომიტქვაფუ. 25

1) ვარ.: ხაშურაშა მეთა მარტე, დორბანთუ-ქი, გეეპსანგი.

2. სერით მღურს, დღაშით ვაჭ,
 შა მიწორსუ დო შხვას მეჭუნს.
 მინ რე მიღამიღანსუ ნი,
 ჩქიმი შურიში ოსხუნურს?
- 5 3. ვოხედე დო ვჯანდე,
 სქანი ქაღარდის ვჭარებდე:
 «გვალს მუშენ გაგჯოგი?
 «მალს დომინგარებდე!»

IV.

- 10 1. ქორძირუნქე ნი, გური მაჭუ, (ნანა)¹⁾
 ვა რძირუნქე ნი, უფურაში.
 შური დო გურით ვიჭურუქე,
 მუღა დღაშახ ვორდა თაში?
- 15 2. ჩქიმი გური სქანიწკმა რე,
 სქანი გური შხვაწკემა რე,
 ჩქიმ' დო სქანი გოჯოგაჟა
 მტერიში აკენაწუმა რე.
- 20 3. ჩქიმი გური თეში იჭუ,
 ობედი ვ' აჭვე საკვეცის;
 ჩქიმი გური თეშ' მიკობუ,
 მუჭოთი ჩხომი ანკესის.
4. ბედნიერო დუს ვორწყედი,
 თურმე მიჭოფუნო ჭირი,
 სქანი ნათხორა სამარეს
 კისერიშახ გობძე კირი.
- 25 5. მეურქია, შიივტუფი დო
 მუშ იმენდის დომინანსქ?
 თი ზომასხ ქომიწორქე,
 გურსუ ჭლექის გომიჩქინანქ.

1) Припѣвъ послѣ каждого стиха.

6. სერით აურსუ ვა მარქენს,
 სიზუმარი მათოცენსუ.
 ჩქიმი ღო სქანი ქოროფა
 ღურადღამას ვ' აკოცენსუ.
7. ხეს მიკებუ ნი, ვარდი რე, 5
 გურსუ მიღუ ნი, დარდი რე,—
 ჩქიმ(ი) ღო სქანი ართო რინი (ნანა)
 ნანა მუჭომი მარდი რე (ნანა).

V.

1. თაქიანი სოფელი მირტვილ'ი რე,
 თაქიანი ძღაბეფი ხანტირი რე; 10
 ჩქიმი სოფეი ნახარებუ
 თექიანი ცირეფი გახარებუ.
2. თიშ ვიქილე ნატვასუუ,
 ძღაბეფი თექიანი გაბასუუ;
 თიშ ვიქილე ბანძა რე, 15
 ძღაბეფი თექიანი ძანძა რე.
3. ბუაიოლეკიე ხუნწი რე,
 თექიანი ძღაბეფი წკუნწი რე;
 აბამაშ ზელე ბობოთი რე,
 თექიანი ცირეფი ბობოხი რე. 20
4. თიშ ვიქილე ნახონუუ,
 თექიანი ძღაბეფი მახოლეუ;
 თიშ იქილე თამოკო,
 თექიანი ძღაბეფი ვა მოკო.
5. თიშ იქილე გურძემი რე, 25
 თექიანი ცირეფი წურძენი რე;
 თიშ იქილე კიწია რე,
 თექიანი ცირეფი წიწიდა რე.
6. თეურენი ქიწანა სეხაკი რე,
 თექიანი ძღაბეფი ჩე მაკვი რე; 30

თიშ აქილეუ გეჯეთი რე,
თექიანი ძღაბეთი ერჯეთი რე.

VI.

„ჰაჰა სოღია,
„ღუმას სო რღია?
5 — ოხირუსია.
„მუ იხირია?
— ჭაკი ცხენია.
„სო იხირია?
— მინჯუ-ღუსია.
10 „მიქუ რძირუა?
— მინჯუ კახქია.
„მუ მეგოგესია?
— ორქოში კენცია.
„სო მეგოგესია?
15 — კოფუ-ღუსია.
„ჰო, ჰო, ჰოია მახიოღუა!

VII.

ვაი, უი, მუ ცოფურე
საელიოშ მუხურსია!
ესაბედი ღუუქოსე
20 ალექსი დგეზია ჰუხუსია.
ხელუა ჯგირი ნოჩქედე, მარა
ბირცხაში ნოღ'ი დოჭეოღუუ.
შურო ჯგირსე ნოგორუე,
გვაო ღორონთი გონჭეორუე.

VIII.

1.

25 ვოდეღია-ოდეღია
სუმი ჯინჯი ბოდეღია,
დომიჭვი დო დომიხაში,

სონა ქოუხლუიას, —
 ზუგიდური ოსურენს
 ზღოდა ქაშხლუიას.

2.

ბოში: ონტოიუსუ ტოფი სე და
 წყარი პისე კოკობეკე, — 5
 ბინა, მუს ისვისვინა,
 ეკებისე გოკორდეკე?
 ცინა: გორწექქ, ბოში, ჭარუნქე სი,
 ნინა გოკიბირუაფე;
 ზიჭარე, კალამი დოკიშირე, 10
 თიწალი დოკიგურუაფე;
 სქანიწალი ბოში ვარი,
 უჯგუში დომინდლელუაფე.

3.

ვიშო, ბოში ბორბიტექქ!
 ვარა სქანი ქოპიი და 15
 ვარა შხვამს გოპიტექქ.

4.

წიწილა და კამაწყარი —
 ბოში, მუსე გამანწარი?
 სუმი წანას გიჟისექქ,
 მანთხას ქემაჭარო. 20

5.

ფერი ძიქვა ქომუნას,
 ფართო სირმა გოცუნდას, —
 ნაქომოჯუ მა ვა მოკო,
 ნახილე კოს ქოცუნდას.

6.

მელე ენკირი, მოლე სკურნა — 25
 დაგლორე, მუს მუნა? 8

ჩხანაში ნაჭვი ვა გიჩქვდა,
ბუნებით ვორექ უნა. 1)

7.

ლექსიშენი ლექსის ვთქვანქ,
ხოლო მეტი მოძინერს,
5 ვარა მუჭო ვაწუნუქ
სქანცალი მოდგინერს?

8.

ძღაბი ჯგირი ვორექ, მარა
ბზითი მუთა მაჰალუუ,
მარგალიში წუნა მოკორდუ,
10 უინოსქუაქ მიდმოსარგალუუ.
ჩაი დო ქობაიში ნარდი ვორდი,
რგილი ჭკიდი ვა მაჰალუუ.
ქიქანას ართი ჰუნს,
შხვაქ მუთუნი ვა თქუას;
15 თინა გიშნაგორა მათუ
საზოგადოში კათუას.
მიკვოჯინი, — ქემეურს
ღართის ქემეუშხვართუანს.

9.

ოხვამეშ იკიული ნი,
20 ჩქიმი ჭიჭე ხატი ვა რე.
სქანი დო ჩქიმი მოჩილათა
ცოდაში მეტი მარდი ვა რე.

10.

წოროთა ნწარე, მუს მანწვალე?
25 ცაშა მეურს შური ნწარე.
წოროთა, უბედური სქუა,
შურო ვა გილუნო ჭკუა?

1) ნარ.: ჩხანაში ნაჭვი ვა გიჩქვდა,
დაბადებით ვორექ უნა.

11.

ართი ქიქანაქ მომეწონუ,
 მოკორდუ გაიშავტოფიკო ნი,
 ჩქიმი ვარდი, ჰოლიმანდი,
 დინასალე დოფრეკიკო ნი,
 ძღაბალაში ნაქოროფუ
 სიტოცხლეს ვსოფიკო ნი,
 ზათე დორონთი დოჰილენდუ,
 თინა შევამოკლიკო ნი.

5

12.

ართი ბადი გავაკეთი,
 ზარხულაში შავაღუუ.
 ვორწიექ, ვარდი ქოხომუ ნი,
 შურქ მა ვა შაქალუუ.
 დორონს მარდის შევწირენქ,
 რადგან თაში მაწვალუუ.
 შხვაში ვარდი მთო მოკორდუ,
 მა შარას ბძირიკო ნი?
 ჩქიმი ვა მობაღუდუო,
 შხვაში ვა მიბძინიკო ნი?

10

15

13.

«მიცორქიე» თქუნდი ნი,
 დორონს იფუჩუნდი ნი,—
 თენა ღუო სქანი რაკადუ,
 სი ნწუფირი დღაში დინაბადუ?

20

14.

დეჰერი სი, ცირა,
 სი მისითი უსორდეკი,
 გიქორდას სი თინა,
 სქვამი ცირა, თოლი სვირა.

25

IX.

ჟინოსქუალობაში მაგარაღეს.

ჟინოსქუალობაში მაგარაღეს¹⁾
 მუჲ გოკონა გოწათი ნი?
 იშა ვა გისხუნუნანო,
 დუდი ვა დიღოწათი ნი?
 5 თქვანი ანბე გაძიცალო
 კოსუთ ვა გაგონათი ნი?
 თქვა მუთუნი გიღუნა ნდა,
 დუდი დიციწოწათი ნი,
 ფაწოთ ბაწი დეკინათ,
 10 თითი დინა თხოწათი ნი?
 ირკოჩი ჟინოსქუა რე ნდო
 მიქ იყუას წასახიქ?
 აძას ქიკუჭირინოუ,
 მუში დუღა დო მუში ძაწთაწს
 15 რუსი ხენწიფეში მათაწახიქ.

X.

მოგურაფუეფიში ობირეში.

1.

ოცქვაფაღი რე თი ბოში,
 მითი ვგერო იგურუნს,
 ინა უწოწს მაგურაფაღს
 დუს ხეს უფუჩონუნს,
 20 ახუქენსუ დო ოცქვანს,
 დღას ვა გიჭყოლიდუნს;
 ნანასუთი თინა უწოწს,
 ხურხის იხუტოღუნს.
 მითი კლასის ეშმაკენსი,
 25 იწო ორთუ უბად ოს, —

1) ვმ. მნ. ყ. მაგარაღეს.

ინა ირე ჩინიე რე,
 კონი ვ' ეჩი მუთუნ დროს;
 მარა მითი ჯგერე ლე ნი,
 ინა უცოლს ირი კოს.
 მიქეთი ჯგერე ვ' ეკურეასი. 5
 ნუმე განჯანს ინა თოლს.
 მითი კლასის შვიდი რე ნა,
 ეთი ბოში ორე ჭკვეერი;
 მარა ინა მუშა ღერე,
 მითი ვა რე წესიერი? 10
 უკერო დო უთოეუკეს
 ტანჯა მოძე ოშინერი.
 კლასიშ სარდი ჭკვეერი ბოში
 კონოთ იყი ბედისერი.

2.

ურჩილი ჯიმა, ტეკოლსე, 15
 კლასის ქორეკენანია,
 ჭიჭე ბოშეფი იკათუნა,
 გურათას დითმიჭყანანია,
 ჭკუას ძალას არძენა ნდო
 წსეს ისწორენანია. 20
 ქრისტეჲ მუ ამბეფი ქიმინუ ნი,
 არძას ზეპირენანია;
 მუ ზოჯუა მუხისუ ნი,
 თეჲი ზეპირენანია. 25
 მუში ზოჯუა თენა რე —
 ბოშენჲ არძაჲ ირდანია;
 მითი თეს ვ' ექინსი ნი,
 არძაჲ მუშათ იდანია,
 მუნეფიში სიცოცხლეს
 მონკა ოღალე წიდანია, 30
 სინთეს ვე ეღირსებუნა ნდო
 რუმეს მითიბურსანია.

XI.

1.

გური მატყუ, დუდი მატყუ¹⁾,
 დუდიშ უბედური მა,
 მუჭომ' მაძას მოგეშორი,
 მუშენ' ვა გიღური მა?

2.

8 ქობღურუქუ ნი, ქუმორწუქუ,
 გორი გოგუტუე ჰაჰაშა,
 გარა სი დუმასიარი .
 ჰაჰაშ მოჭიშათაშა.

10

შიო, ნიტია! გოფურინი,
 ქემეული თენა თის,
 დიო ხესუ ქემეხი დო
 უგუ^ლნი ქაჯუდი ჰის²⁾.

3.

15

გური ალაჭვირი მატყუ,
 შური ოკოკორობილი, —
 ნიტუ ართო ქობუანი
 მა დო ჩქიმი წაროფილი.

XII.

1.

დუდი ოცვილარი მათუ.

დუდი ოცვილარი მათუ, სექმექ თეში გინმართუ,
 მარა სინდისის ვუჯინექ, დიო უჩათ ვა მილაფუ.
 გორწუქუქი ნი—ციტუექუ, ვარდა გური მიღურუ,
 20 თინა მეტუღებუ ნუ—ექა ოში ვერსის გუჩხით ვუღუ,
 ასე ღეხი მა ზუანუქ, თიშ წაროფათა განაჭინი;

1) или გური მატყუ, დუდი მატყუ.

2) Вар.: უაულო ქაჭუშე მის.

Եյ շէնայ միակնեյն ըն, օյր' միտան մա ճա ձեւին,
Եյ քառ տանի մառնիկայ ճա, ճառնեց մշտն ճա ճառնիկո
Գին ճա ճառն, Գին ճա մեղուցնի, Գին ճա ճառն ճա մա ճառնիկո
օյր' ճառն ճառնիկո, Եյ շէնայ ճառնիկո:

2.

Մի օյրմինա ճառն ճառնիկո!
ճառն ճառն մա ճառն օյրմինո
ճառն ճառն մին ճառնիկո
ճառն ճառն ճառնիկո ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն:

3.

ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո? 15
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո?
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո,
ճառն ճառն ճառն ճառնիկո ճառն ճառնիկո:

4.

ճառն ճառն, ճառն ճառն, ճառն ճառն, ճառն ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառն, ճառն ճառն ճառն ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառն, ճառն ճառն ճառն ճառն,
ճառն ճառն ճառն ճառն, ճառն ճառն ճառն ճառն:

სქან' წოროფა მა ბჭუნს, თეში კვესი ვა ჭუნცე ობედის,
ჩქიმი გური თეშ მუკობუ, მუჭოთი ჩხომი ანკესის.
თანდაბალთ გობვეწუქუ, ნუ დომიჭუ მა ბედისე-
ჩქიმ' ჩილამური ვა აქოსე სწორეთ დიდი საღვეთქისე.

5.

5 წოროფას ვონდურექ, გული ალაჭვილი მათუ.
უბედური ჩქიმი დუდი, ვაი, მუსუ მოსხუჰათუ!
დურა-დღაშა ვიტანჯუე, ფერი სქემე დომიჭუათუ,
მოღალატე წოროფაქე გური სეგდით დომილაფუ.

6.

10 სი დოზოჯი, მა გალინა, სტოლს ვა კეგონწუეათუა;
გონებუ ნდა, დოზოჯი დო, ვარდა გოგულებათუა.
მიიდი, ბატია, ჩქიმი თხოვნა, ამისრული გურიში ნდომა!
ტყურათ ვე შემიდინუა ჩქიმი ხანდება დო შრომა.
სახე ანკელოზიშ გიდეუ, სირმაში კეგონწუეათუ თომა.

7.

15 ვაი, ღორონთი, მუ შერცოდი, მუს გიჭირსე ჩქიში რინა?
წარეთ შერსუ ჰკაშუნქუ დო გოჯოგელი მათუ რინა.

8.

წოროფა ნწარე, დღას ვე შმანგარე,
ცაშა მეურცე შური მეუბარე!
ვა, წოროფა, ნიჭი სრული, წამს ტკბილი დო დიდხანს ნწარე!

XIII.

20 თათიკაშ მარია,
ანექ თურქი გისხუნუ ნდო
ჩვერკველია დათიკა?
ცირა, დუდიარდებული,
თენა რდუო მართებული,
სქანათ ქომიხანდებუ ნი?
25 ცირა, დუდიარდებული,

მარტახის გისხუნუ სდო
თარხუნია ურია?

XIV.

აი დაფი, დაფი, დაფი
გოლას მგკომიდუ დაფი!
დადა ლევან გემორძევიქი 5
მაფას გინახბუ ლაფი.
— „მაფა, და, და, და!“
„მომიცადი ათაქია“,
„ირე ქოტირატადუდუ
„სუკუნერი ქადაგა“. 10

XV.

— „აფხაზეფი, აზა-კვანა!
„სი მუ ღოღი სქანი ვანანა?“
— „ინა ქართუს ქოდუუტეე
„მა ქუდეშ ქეკოკვანა“. 15
აფხაზეფი გეჭუ-გუჭუ,
ქართუენსუ დუღუჭუ.
აფუჯინა მუნათელი,
აფხაზეფი უღრაფელი.
— „აფხაზეფი, წუჯიფინა,
„ვიშო ცხენით ვიიშუ დო
„აშო ბიგას მიიბიჯა?“ 20
აფხაზეფიშ ქუდი ქოგუ
ჩქენებურა ბერიშ ქუს.

XVI.

ენწერს ირემი დიდიქამი,
სქვერი ჭითა, უკუდედე 25
კერი თხოზუ დიდიჩქვამი,
კიბოია, კიბორჩხალა,

ქუაშ-ლორჯო ქვილითამი.

— „სი, ოხორო ნიჭითამი,

„ლორჯო კონი მეკინქვი ნი,

„სი მე დოლი სქუალეფი?“

5

— „ბადე მუკომიდგა მარა

„ეჭი-ეჭი გოგიფანი,

„გიოთგილი ქუალეფი;

„ნქიმი გილოჯინაშენი

„ხუთიკაა მიდგალე

10

„უჭე-მური, უშუმური,

„მუზინეუ გოხარცქილი,

„სქანი ურცხო სემარქეფი.“

XVII.

ოში-ოთხოში მარგალქ¹⁾ მოლართუ:

ქვარა-სუნამი სანაკარეფი,

15

ქორა-ხინდამი ჭალადიდარეფი,

ჯოლორიში-ბურდლა ჯვარალეფი²⁾

თხლოშ-მაშუმარა ოამოკარეფი,

დომარკიებელი დომარეფი,

სოკოშ თოფიშ-მაცოთამალი კიწურეფი.

20

კვარ-მეჯა ჯვალალეფი³⁾

ჭვიმა-შქვიდელი ეინოთალეფი,

ჭაქვინჯარეფი — ჭაკი თხალეფი,

ატარი-ხეტონი წახსურალეფი,

გვინი-წვარი ზუგიდარეფი,

25

ხომარკიკონი მარტვიდარეფი,

ბატი-ჭყეში ნაკვარეფი,

უძქური-კორობი ონტოთარეფი,

ართიანს-გაწკაში ლეჩხუმარეფი,

1) Баг.: პიქ.

2) Баг.: კვალალეფი.

3) Баг.: კვალალეფი.

კობიტა-სიტონი ბარდალეფი,
 ხაკა-ზიდი ინხინალეფი.
 ხორგალეფი ხორგიშის,
 მიკახორე როკიშის,
 კვარია დოუწყარინა ნდო
 უახუნა ამოჭიშისა.

5

XVIII.

მა დო სქვამი ცირას
 სიტყვა მიღუდეს;
 ხეს ხე ქემეფნი დო ღვას ქვავუნნი,
 თაღს ჩილამური ქვოუუნუნი
 სოთერს გილავრთით დო გილავებზირეთ:
 — „სოთელი რქელი რე ნდო 1)
 „რთვილი ქაღაქი რე;
 „ზღვამის ქედობდგათ
 „ბამბეკში კარემ“.

10

15

XIX.

კერი-კერკერი ფორდი ნი,
 აჯამეთური ფორდი ნი,
 სი, დადიან მესე ფთხოზუქ,
 სქანი ტყაში ვა ფორდი ნი?
 ხოთიწყარი გოთხური დო
 ინგირს ქიმინგვორნი;
 უირი ხაზა ვეწკე
 მეღეთ 2) ქიმინგვორვილი,
 სუმი დიდი ხე ჟოღორნი
 უი თის ქიმინგვორვილი.

20

25

1) Вар.: ტრელი რე.

2) Вар.: ჰერეთ.

XX.

გურიკობი — ჯგირი კობი,
 როსტო დგობისი კობი;
 როსტო — მანგისი კობი;
 მანგისა — ჯოღორისი კობი.
 5 მასუა კობიქ ქომორთასი,
 ლაკვამია, ღვინი ქობი,
 თინიკია, წიგნი ჭარი,
 მაქსემე, მელე ქობი.
 [მუელე] კობისე დო იოთას,
 10 დინორენს ნუ უინოთას,
 კობაქ აშო გინორთასე დო
 იოთა თექი ქინორდასე.

XXI.

ს ა წ ო რ ო ფ ო .

1.

დორინთიშე დგნაბადი სი რექე ნი, თაში ოკო.
 მიქთ რძერე ნი, ქოღურენს: სიტოცხლეე აკას ვ' აკო.
 15 უხილ' ბოშენს წაფერა წვიღენს, ჩილამს აკას ჩილი ვ' აკო.
 მთ დოღუბი ოსურეფი, მთ ქიმინი საწაკო?
 კობი, ოსურ' რატადანსე, მსეარელო მითი ორდე,
 უმეტაშო ოსურეფი: „ასეშახე ენა სო რდე?
 „ჩქე აწენე მის ფოკოთე? ჩქენი ჭირო მუქუ მორდე?“
 20 გეგნოციე ოსურენქე არძაქ ართო, მითი ორდე.

2.

მა მატანჯე, მუს გიკოთენს?
 ვარა ჰილე, მუს გერგებ?
 დობთურეფი წამალს მორთე,
 მხანა, მარა მუს გერგებ?
 25 ინეიქ მუთენს ვე მესვადე,
 მუ ჰიღენსე, მუ მერგებ.

გიგორუანს შერი ჩქიმი:
 უსქანეთუ ვე შერტხებუ.

3.

სქანი ჭირი ჩქიმი დუსუ!
 სქანი ხარცხა გურსუ ბჭუნსუ,
 ვა გორექუ ჩქიმი ხუსუ, 5
 ირო. მაკაშუათუ ნდო
 მანგარინუათუ გურსუ.
 სქანი ჭირი ჩქიმი დუსუ!
 სქანიცალი შხვას მის ცუნსუ?
 შურს ზგარაკო შერწირქუ დო 10
 გოგილუა ხე დო დუსუ.

XXII.

1. მახა, მა სქანოთ კირიბი გორდა,
 ირ გაჭირებსა კალუაფარი,
 მახა, მა სქანოთ სსთელი გორდა,
 ხატიშ წოხალე ონდლუაფარი! 15
2. სი ორდი ვარდი უგუუფანუ,
 გორდი მობირე მა მათუშალია,
 გუგალურჭული, გუგოშუათუ,
 შურით ქოგინთხე მა, მახარია!
3. ენა მუჭოთი ოაში ორდუ სი, 20
 ფეიქრენქ, ვა თქუე სითი ვარია,
 მათუშალიაშოთ გოფანირიში
 ვარდიში მინჯე რდასო კვარია?!
4. ენა სი მუშენ ვა გიქუ 25
 აგაბუცხა, აგა წილი,
 კოჩიშ გური ჭირქა ორე,
 დუდ' მა წყარით ეფუშაფილი.
5. ქქ შხვა მუთუნ ვე ნიტირე,
 უგული ინოცოთამილი,

თეშ კოხიშ გურს ვე დღღეტირე,
მას, ბრელი წოროფელი.

6. ნიტე ლეხი ქობუასი,
სქან ლოგინს ქეგლმოფინასი,
8 ეკებ ქეგომოფუნხუ
დოჯირა დო ედგინასი!

7. წუჯიშ-ბალიშ* ქობუასი,
ვარდიშ პირეფითი ეუმს,
იჩი სქანსი დოჯირასი
10 სკრით ქედუშეუოღუქ ხეშა.

XXIII.

ბოში კათას მარტენა, (ნანა-ნანო)¹⁾
ჭვეერ კოხიში დებჯერათი (ნანა-ნანანო)²⁾
ჩქენით ვა მომწონუნა,
სიბოშეთე გეგშერათი.

15 ათე ჭკუა მიღუღანი,
ღარიბის ოკო ფარა.
ასე ხოლო ქომიჩქენა,
მუშენე მის ოკოთანა.
მართალი რე, მისხუნუნა

20 ათე დღაში გილაღაღა,
მარა ვა მატარინენა,
მაშინა გილანგარა.

შოკონა სურელი ვასრულათი,
მარა ძალაში ჩილათა რე

25 შეჭარუა-მოჭარუა
ჩქენი გილაფილარი ლე,
ართო წარიში ეკუნა დო
ჩხვინდიში გილანიონი რე;
მუეანს შური ქომანთხუნა ნი,
30 უკული ბთქუათ: ნიორი ლე.

1) и 2) Пруаჩел.

ათეცალი მოქმედება
კშიმაკეთიში ხილლი რე.

XXIV.

კოლონაში ლექსი.

შიო! კოლონა, სი ნაგარი!
 ფრინველბე სი მანკარი!
 კოლონაში უაზახლა 5
 გაზეთიში ოკვარალი!
 კოლოში ანბეს იგიონებქე და,
 ხსენდო გენბეს მუხდი დაბადო!
 კოლონას მინულებუ მარანიშა,
 გეშულუწუ ოთხი ღაგვანი. 10
 ესა მინჯეს ქუძარე ნა,
 კოლონაში უთხოზინუაფუ,
 კოლონაში ოკუსოფუ,
 კიბირი ურისინუაფუ,
 კოლონაში ტყობაძე 15
 თოფი ქათუხირუაფუ,
 «კოლონაქ ფა ბირასია» დო
 ჩახმასი ქათურხინუაფუ,
 კოლონაშა უბაზე ნდო
 ოშე ქაშურგინუაფუ 20
 თეკოლნას ბტყაბარანქია» დო
 ოში კოჩი ქუქირუაფუ,
 ტყაბარუას სი დეეთხი,
 მინი ვე მნოროთინუაფუ.

XXV.

ჭინჭაში ლექსი.

შიო! ჭინჭა, სი თხერი!
 გურით, ვითმოფინებქე ნი,
 მ. შუ. რდოფი სი ეფერი. 25

- ჭინჭას თოფი ქეფოქოთი,
 წახარწანისუმს გოლუ;
 დარჯვასკიში წასოფაქუ
 ყირი ვერსის გინი ქოლუ;
 5 ჭინჭაქ ჳაშე ქეგთანთხე,
 თუდო გეთოხუ ემერი;
 ჭინჭაში ზესხერქ გატოხროფუ,
 ხარხი მოსოფუ ემერი.
- ჭინჭას იესუა მებჭეაჭკი დო
 10 წუდე გებჭკადი ემერი;
 ჭინჭას დუდი გოპუპტონი
 ბუმბული დობჭკე ემერი;
 ჭინჭას ხასილა გელამწეი დო
 15 ინგერი გებობი ემერი;
 ჭინჭას კეინჭიხე გელამწეი დო
 ბარჯგო ქათუდგი ემერი;
 ჭინჭას დუდი მეფსოფი დო
 ვეს წიმოხუ ემერი.
- სი ეფერი მუ ბოში დი,
 20 ის არაბას გედვანდი ნი?
 ეფერი ხოჯი სი სო რეწუნდუ,
 ის წუდეშა გილანდუ ნი?

XXVI.

1. ბოშალაშე მოჩილათა
 25 ბომ-კოჩიშოთ მუ ძნელი რე!
 ასეშას ჳვირო ვორდი ნი,
 ასეიანი მუნერი რე?
2. უღირი დროში მომგონედა.
 ცოდა დუდი დურელი რე,
 ასე თეშას მწუნხარება
 30 მიკვირ, ჩქიმოთ მუშენი რე!
3. ჳვეშ დროებაქ მა ცოდას
 სიწმარცალო მომეგონე,

- სისალისეკ დამეთხოუ,
 დრდიქ გურს დემეხოლე.
4. შური დო გურქ შემეწუხუ,
 სიკეთექ მემეშოტუ,—
 ასე უკმაყოფილეს
 უღირი დროქ მომეწონუ. 5
5. ახა-ვაი! ცოდა გური,
 უდარდელო ქობოუნი,
 მუ შქირიტუნს უბედურს
 გურს დიდი დაჩხირი მონტოუ ნი? 10
6. ჩქიმი შემეწუხებელი
 შური დო ხორციით დოჭოუნი,
 მათი ვა მაცოცხლასი დო
 უჩა დიხას დოფხოუნი.
7. ჩქიმი გურიშ მწუხარება
 ნოტე ვა გემეშინედას,
 გუჩხეფი დამეკუნტასი დო
 სოთინი ვა გემეშინედას. 15
8. ირიფელამო მაწვალას,
 ვართი დამანჯირედას,
 ეფერი ადგილს ქობუხას,
 თინა ქომეშინედას. 20
9. აწი ნატრის ვინატრენქე დო
 თეში ქოდმოჩინუას:
 ხეს თხვირი ქომეხას,
 სოფელი დომოლინუას. 25
10. ირი ჩქიმი მწუხარება
 ლექსო ქომოხბირუას,
 მიშ ქოროფას ვდარდენდეე,
 აჩძო დომინქირუას. 30
11. ვარა გვალო გომოჩქვას
 ჯგირი მელექსე ზაზანდარო; 9

წინათ ვა მათქუე, ვაწა
ბრელი მიღუ სარაგადო.

5

12. იწიართო იწუხებუ
ჩქიმი გური სანავარო,
გურს ბრელი მიჭიწს, მარა
არძო ვა რე სარაგადო.

10

13. ანწი გურქუ შემეწუხუ,
კინიი გარას დოგოტყანქ,
ათე დარდრქ ვა ჩმერცხუ და,
კისეკიშა ხამს შიივგანქ.

15

14. დიივთხარუნქ სოფულეს,
დუდ'შა დისას შინიფრღვანქ;
მა შხვა იშენი ვა შინგარს,
ჩქიმი დუს მა ვინგარქ.

15. ათეს ჭარუნს ითი ბოში,
ნაშეთი დუც ვა ახვარუ.
ის იჭკინი უცოკსუ დო
ინა კოცუ ვა აბრალუ.

XXVII.

20

1. სი რექ ჩქიმი შერიშ კუადი,
ჩქიმი რქროში კოლოფი,—
შოკიშე ვინათ ნუ დოპიღუნქ,
სიცოცხლე ქამიჭყოლოფი.

25

2. სქანი სქვამი თოფეფით
გური მათ დომიჭკოროფი?
სი ჩქიმი ბედიშ ვა წდი და,
მეშენი შემეცოროფი?

XXVIII.

1.

გიოვორქე ტატხეი ჟინს,
ბინდი შიქაქალუნს,—
ქაროფილს მევე შორი,
გურსე მიცხვანტალუნს.

2.

თედო, გოთოლი ჩერია! 5
ქეთე, გეუფუტოლეე!
ქეთე, ღარონთი ქორწანსუ და,
აედო ქიინუტოლეე!

3.

იჩი სუნელი დოფთასი დო
ვა შითასუ რანბაღე — 10
მუ ჩქიმი რსურე გიძირე ნდო
მუ ქორთული ტომარე.

4.

ართი ქაცარი ქომუნდუ,
ეზოს დინიკირტონუდუ —
ძდაბიშ ნაშქურინეფ' ბოში 15
შუგას მიიტირტონუდუ.

XXIX.

1.

რხინიში ბინა.

გეეშვიბ, გეეშვიბ
ახალი დო ჟვეეშია!
უჩარღია, უჩა კარხი,

9*

ვა შუნდი და¹⁾,
მუშა მარტი!?

—
სი გეშენქე დო მა ვა ფხანქ,
შურქ მუშა გიხსონდას?

5

—
ჯიმა ჩქიმი, გუჯმანხანი,
აკა ღვინი ქედმანხვამი!
უნა კოდი ხარკალეე
აშო მომინაკალეე!
აღი კულა რე დო აღი კულა რე!

10

—
მითი ღვინსე გეშენსე ნი, კოხი თინა რე.
ვარა გეტუშვანთია-ოდა, ვარა ობჟკომათი,
ვარა თოლო რხინი-ოდა მევიძირუათი.

—
რხინი სუმარკენსე-ოდა, თოლი მექნქელსე,
მეთი უჯგუშ', უჯგუში რე ნ', მადილოსანესე²⁾.

2.

ღვინიში გონვაძუა.

15 მარდობა ღორონთს!
კახიწკალა ვორქე ქოლოს;
თოფი ქუწკოლოთი ტორონც.
ღორონთი გოტობაფუდას
ოსურცე დო ქომოლცე;
20 ეშე მათი სიკეთე ქომობძე.

დიდება ღორონს!
თოფი ვოქოთი ტორონს.
ღორონთქ გუუმარძკვას
დიდი დო ჭიჭეს, სუმარი დო
მექნქერს,
ოსური დო ქომოლს.

3.

დიდებაქ მექმინე ამუღარი ბჟაში ეუღას!
ართი სუმარი ინგარდუ მაყინაში მუუღას.
მექნქელი რაკანც: „თუ სუმარკენქ ჭკუნაშე მუშე გინიილასე?
„[ართიანს] ვა დუუდოხოდნა ნდა, ყირინოლოქ გალე გიმიილასე“.

1) Вар.: ვა ვაშეწკალა და.

2) Вар.: ობჟმარკეს ხე მეთია ნი, მადილოსანესე.

XXX.

1.

ო ჳიმა ქსაკე!
 თოფი დო ლეგური ხეს დაკე,
 სოთინი ტრეფა ქოძირა და,
 ეაზახურო შიანჭე!

2.

ო ცირა, ქოიხე!
 ეი ოდა დო თუდო ხულა,
 ვე გილათხა დო ეა დოღურა!

5

3.

ო ცირა, შანგიშ ფერი!
 ქოპიღუნა სქანიშენი;
 ჩქიმი დო სქანი ცოროფასი
 ქოლასუნა ჳახბიშენი.

10

4.

ელესია, მელესია,
 ჩხომი ჭოფეს დელესია, —
 სუმი ჩილი შიქი შეჩუ
 ჩქინი გიო წვერესია?

15

5.

ზაზა შეურს გეგუთიშა,
 ლეპარტიე მაღლაკიშა, —
 სარხინოღეფი დოშუმერე,
 ეუგუნით ტახაკიშე.

6.

ელა, მელია შესნთელია,
 გოგუა, ჩქოტუა, ლაღარია...

20

7.

ბოში: — „ვო ბუაო, ვო თუთა, ვო ჩქიმი თამურია!
 „წყარი რჩაო, ღვინი რჩაო,
 „წყარიშ მელე დოგარჩაო?“

5 ცირა: — „ნიტი ონიტორსუ დო
 „მალაღური ღალიძგას,—
 „ბოში, მუშე გილაღურუქ
 „უღუღაღებელი ზას?“

8.

10 ალიხე, მალიხე,
 მალი-მალაღურიხე,
 შიკიხე, შიკი ჭილახე,
 მოროდინი მოციკახე,
 ციკახე დო კვაშილახე,
 უკულაში ლეჩახე დო
 გინმოჯინი ზინწახეხე.

9.

15 მელე თურქები დო
 მოლე აფხაზეფი...
 — „ცირა, მიქე მერხე
 „თურქული აბაზეფი?“
 — „ბოში, მუს გონჯარე
 „ჩქიმი ხეშ ნაღვაწეფი?“

მელე რისეფი დო
 მოლე აფხაზეფი...
 ქორქიხეს მიქე მერხე
 რუსული აბაზეფი?

10.

სქანი თოლი ჩქიმი სარკე,
 სქანი გური ჩქიმი ტახტი;
 უსქანეთი ჩქიმი რინა
 ციხე რე ნდო ნაბახტი.

11.

25 მა ვა მოკო სიტოცხლე,
 მოკო მაღაას დობღურე,
 რადგან სქანი ცოროთაშა
 სოთინ ვა მატყობინე.

12.

მუჟანს ვორწყექ ვიტუჟქუ.
 მუჟანს ვარი, გუი ღურუ;
 ელე ქომიწონებუ ნდა,
 მელეხიშე გამენოფხურუ.

13.

ქოროფა რე სნეულება,
 მაცვილარი გურიშ ტუა;
 ქოროფაშე ღუდიშ დაცვა
 ვა მალარა, ვა მიწუა.

5

14.

ქოროფილიშ გურიშენი
 მუთუნ ბთქვი ნი,
 ირი კონქ მიწუ ასუა!
 მუში ნებაშა გიღურცვ
 ტექელი, ნეირილიში სქუა.

10

15.

დობღური და, დომიგარა,
 დომითხორი საფულე,
 სქანი სქვამი კუნხეფითუ
 დისა ქინმოჭაბულე.

15

16.

წყარისინდი წყარსუ ტეხე.
 მიკორდე კოკობე.
 ბოში, მუსუ მიჟინეჩქე?
 ეკებას კოკორდე?
 შურო ბედი ქოგილე ნდა,
 ეგებ ვა დგოკორდე.

20

17.

მოკოდას¹⁾, ში მუჩანსუ
 დადახე ცირა ნინუცას(ი)?

25

1) შარ: მიკორს, მარა...

მუჭო თოლი უძიდანსე;
ბოში, ებეშ გოკოდას(ი)?

18.

მიწორსე ნი, შინ რკე?
სქვამი ცირა ნინო რე.
5 აკოშკაშე გინორე,
ჩე ბჟაღარა მიორე.

19.

საუფარულქე შემიდინე,
გურ' მაჭუუ დანხირითე;
ჩქიმი გური ვ' ეტოცხლებუ
10 ფარა, რქო, ვარჩხილითე.

20.

ცირა, მუ სქვამი რექ!
ვარდიშ ფერი რექე დო
ვარდიშ ქაქანა.

В. с) Стихотворенія.

а) Пѣсни.

XXXI.

ყაზახიში სქუაში ლექსი.

ს ა ს ნ ი ს ა.

1.

ნანაია, ნანა-სქუა, ნანაშ ჭირი მა!
15 აკვეანიშა დიშამეჯანექ ვარდიშ პირი მა.
პიც ცახორცი გამენოკონწეი, დიშოკვინი მა:
ხენწეუქე სქუას ქოგურაფუქ, ვა გიჩინი მა!
ყაზახიში სქუა რექე, მარა კუჭუჭი;
სათავადოს შითა რუნტუ ხურხი უჯგუში;
20 ართ' ბოშიშა თუმა ლრე სქანი ხუჭუჭი;
ნანაია, ნანა-სქუა, მართ', ქუმაჭუჭი!

კვდვრც ქოგიხუტოლუა, რჩანქე ძუძუსი;
 ბჟათი მუჟანს დუგორძლანქი, გიბირქ დბრე-დბრუსი.
 გვეძე, ჟვარჩი გიწერსი დო ჭამოთი გლურსი,
 დიო ფიქრი ვა გიმონკანს, გორწვექ მს, ღუსი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, ჭამოთი გლურსი!

5

ჯარა მუ სქანი საქმე რე დიო ფიქრეფი?
 სი მუთუნს ვა მუგარკენა სქან' ძუძუეფი!
 მიირღუქი, ქაწორხვადუ ტერ-მოჯგირეფი,
 ჟგირო ძირუნქ, ქიყანასი მუ რე ამბუეფი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, მუ რე ამბუეფი!

10

ქონო, თი დროს გადვენუე ოფიქრებელი,
 გურს გიწვიღუნდას იყიი წუთიშროფელი,
 სქუა, იში გაგიკვირდუ სიღულე ბრელი...
 ენეფს დიო ვე ეჩინექ, რექ ბედნიერი.
 ნანაია, ნანა-სქუა, რექ ბედნიერი!

15

ირფელიშენი იძიცი, მახს, დიო სი;
 დიდქ იწყუ, გემარგი ქიყანაშ რსიოლს,
 დუდ' ცარეიდ' ვა დეკინა, ჭკუათ იოფში!
 ხვალე სქანი გურიშენ' რე, ქიყანა მიწორს!
 ნანაია, ნანა-სქუა, ქიყანა მიწორს!

20

ნანა, რთხიინქ გიწორდასი სით სქან' ქიყანა:
 თაქ რენა დაბადებული სქან' ბაბა, ნანა,
 ირი ჩქენ' გასაჭირიშე თინა ბთხილანა,
 თქვანდა ისი მუეუდონსი მძარე ნინალა.
 ირ სუკეთეს თქვანდუ ველუთ, თოლ' მიყირწყანს!

25

ხეხუ კვდვრც ქეგიტყვართი, აწი ქოხუტი,
 მს ირიათო გიბირქე დო სი თოლ' დოჭუტი,
 ეზმა ხანიშ ჩქიმი რჩქილას, მემიჩქე, დოშურდი.
 მუთი გორდი ეთიწკალა, მუჟანს ვა ჰუნდი?
 დიირულე აწი, ნანა, თოლეფ' დოჭუტი!

30

2.

1. სი შიხუტი, ნანა-სქუა,
 დო მათჟი გიღურჭულა. ნანი-ნანი! ¹⁾
 თურქი მეურს შარსუა,
 ბაბა სქანიშ ნახურჭულა. ნანი-ნანი! ¹⁾
- 5 2. მუ ბქემინათ, სქუა-ნანა?
 თურქე(ი) ვა შორინუნა:
 კოს ძრივესუ მიღუნა,
 უკულ(ი) გითაშქვიღუნა.
- 10 3. წახლელჟე თურქეი დო
 უკახლელ მიზანეი,
 გაკართეს ნივთეი დო
 დანხურს დოჭვეს ფიტარეი.
- 15 4. ბაბა სქანი ჰქი ვა რე,
 ჩქე ბტეობუთუ ურთასია.
 ბაბა სქანი უყვამჭარე
 თურქეუს მიძახურსასია.
- 20 5. ულაღლასუ დოგინინ:
 «მალას გიმაცუნასია».
 ჭიჭე რდი, შარა ქოგინინ,
 «ენა ვა გე ზურასია».
- 25 6. ანჯარ(ი) სქანო ხაზერი ლე,
 გიაცუნი ჩქარასია;
 ლურჯა ხლელ კაზირი ლე,
 დოგიხვამა შარასია.
7. შარა, სქუა, გოჩინა თესუ,
 რთხორე ირე ქორშუდასი:
 ოჭიშ(ი) ვ' აძირა დლასუ ნტერსუ,
 ომი ქეკორთხოზუდასი!

1) Припѣвъ, повторяющіеся въ соответствующихъ мѣстахъ во всей пѣснѣ.

XXXII.

შქვიდელიში ობირეში.

1.

1. ვო, დონწყვილი ობიშხს
ვა დიბშქვიდიო მა წყარს!
ქომურთუმედუ ჩქიმი დღას,
ქოთი ქუფაშიი ზღვას!
2. წყარბქვიდა ცოფე, მარა 5
ჩქიმცალ' ვა დოლამუ შხვას.
ჩაფულაქ შილალატე, ვარა
იკიბლენდი ხოლო ძვას.
3. ურაქ კვარტი ქეგმაშქუ, 10
ქემშოცოთუ მა შქადიხს.
ორგიაქ ჭგერო ვე გვმაშქუ
დო ქობსქედი ჰოპორ' წყარს.
4. ჩილი დოჭოფილი ჰუნსე...
ჭარა ჭვილი ჩქიმი დუსე:
კეგილმოლუ თიქი ხუსე, 15
ჩქიმი გურსე თინა ჭუნსე.
5. მუქ მალოლუ ნი, ქუჩქედას,
მუჭოთი ვა ბიბინსი დღას,—
გამისოფანს ჩელა ღვას
დო გურჭვილო დომინგარს. 20
6. ჩქიმი დინათილი შურსუ
ჟინ' ბორია მომიგანს,
იშ' თვალე დო ჩილამურსუ
ოშურეთიშა მომიღანს.
7. თენა რენო მართებული? 25
ახავაი, ჩქიმი დღას!
ჩქიმი თოფი დო ლეკური
ემერი ქიგილამუ შხვას.

8. ახვანი, მუქ მალღღე!
 მა ამარი ქიმკმაზორე!
 ჩქიმი მათხოზინა დოგორე
 ემერი შხვასე გიაფიორე.
- 5 9. შხვა შითინი ანწი ნგარათ,
 ვარა მუშე მა მინგარს?
 ცორთფილეფიში გამათ
 ჭანდი მიწოლენსე ზარს.
- 10 10. ძელი ჩხომქე რჭკუმე დო
 ძვალი კენოზბუ ძვას;
 ჩქიმი თია დოჭვიმე დო
 ქაწობხვადი ჩქიმი დღას.

2.

- ვო, დონწყვირი რბიშხას
 ვა დიფუქვიდიო წყარს!
 15 წყარიშქვიდა ცოფე, მარა
 ჩქემიჯგუა ვა ღოლამე შხვას:
 ჩაფულაქ მილასტე, ვარა
 კენფოჩურანდი ძვას;
 20 ურაქ კვარტი მემოგე დო
 ქედნომიტუე შქაწყარს;
 მოუსვი ნი, დუდი ქობსოფი
 კოდმე-ტკინს, ბლანგარს.
 ჩილი ნათხიირი ჰუნს,
 25 ბედიჭვირი საცოღარს
 კოს მიდამიჩქვანდანი,
 მეემიჩქე, დომინგარს.
 იში რქელ-ჩილამურს,
 30 გურიმოჭვე გეთვალუას
 უი ბორია გემიგანს,
 სამეთეკარიშა მომიღანს.
 ჩქემი თოფი დო ლეკური

ვა ქიგილბუნო შხვას!
 ჩქემი ქერი დო მიმინო
 ვა ქიგეუხენო შხვას!
 ჩქემი წყარ-მეძობარი
 ვა ქიგეთხოზენო შხვას! 5
 ჭანკვი მირაგადე ზარს!
 ძელი ხხონს უჭკომუ ნდო
 ძვალი ქეკონორგე ძვასუ დო
 ჩქიმი დღა დაღუერი
 ქიმიკოძე ბონდიშის. 10

XXXIII.

1.

ვო ბურღა დო ბურღა-ვოდა, ხე ფრემული რჩანსუ!
 დღასუ მისუ გაგონებუ შქა გემასუ თერა? (რჩანსუ)
 ლუმე იკორთელე-ვოდა, ლეჯი გამურსანსუ,
 წურძენიშა ქომეურინენა ჯოღორი დო ტურას 1).
 — „ტურა-აცაბაცა-ოდა, სოშა მიოცაცა? 15
 „სი მიქ მეჩხე რზურალო მუშ' ოდა დო ფაცხა?
 „მარგალეფიშ ოსურეფი ქოთომს ივარანა“.
 — „დაბა მინემსქეფითია, ქობძირა დო ვარი? 2)
 „მინით იბრულია-ოდა, გინოთი ვორულიე 3)
 „შხე-შხე, შხე-შხე დაღუეფი, შეფაშ კახილეი. 20
 „სქანი ურმაშია 4)-ოდა გემიწკაფინეი,
 „გა დო გასუ გივოსხაში დო გინიფხილითეი.
 „სქანი ლატევაჟია-ოდა გემიტევაჟინეი,
 „ქიდიეებრცხელია-ოდა, გინიფხილითეი“.

ასეაანა ჰატონექე მუნოთ გესურასი, 25
 ოკო რსურებუდასუ ნი მოზისხარე სტერი:

1) Вар.: წურძენს ქემიომეხენა ჯოღორი დო ტურა.
 2) Вар.: დაბა ქოწუნსუ დო ვარი თიშა მევობაცა.
 3) Вар.: მინოთ ვორულიე-ოდა, გინოთ ვორულიე.
 4) Вар.: ურუშია.

ხოჯი დოუწყვილი-ვოდა, ფუჯი გეუძინი,
 კურთხეს კენოდვარანსუ უდიდოლე გინი.
 პატიფცი ნი მიჩქედე დო დუდი მომწონდე ნი,
 გელან' ვა მიკითხესია დურელი დო თელი.

2.

- 5 ვო ბურლა-და, ბურლა-ვოდა, ჩე ფრიმული რჩანცე!
 დლასე მისე გაგონებუ შქა გემასე თურა?
 დუმეუ კკორთედუ-ვოდა, დეჟი ქოჭკუშუნცე,
 წურძენს ქიმოშხედესე ჯოდორი დო ტურა.
 — „ტურა-აცაბაცა-და, სოქიშა მოცაცა?
 10 „სი მიქ მეჩხე თემი საზურეთ?
 „მარგალეთიშ ოსურეთი ქოთომც ივარანა“.
 — „დაბა მინგმაშქვითია, ქობძირა და, ვარო?
 „მინგთი იბრულია-ვოდა გინოთი ვორულეე
 „შხუ-შხუ, შხუ-შხუ დადულეთი, შეფაშ კახილეე;
 15 „სქანი ფურმაშია-ვოდა გემიწკათინეე,
 „გა დო გას გიფოსხაში დო გიფინილეთეე;
 „სქანი ლატუფაჟია-ვოდა გემიტუფაჟინეე,
 „დიიფეგრცხელა-ვოდა გინიფინილეთეე“.

- ასეჟანი პატინემქ ოკონდა გესურას,
 20 ოკონდა რსურებუდასია მოზესხარე ნტერი:
 ხოჯი დოუწყვილი-ვოდა, ფუჯი გეუძინი,
 ბოგას ქიგელვარანცია უდიდოლი გინი.

XXXIV.

1.

- სი ქოული, მა დომიტალენქო?
 სქანი ოხვენს მა გემიტალენქო?
 25 ჭოფილი ვორექ, თოკილი ვორექ, ვა გომიტალენქო?
 დიხაზურგა სარკილი დო სთანჯო მუნაფილი,
 სქუა დოსქილადილი დო დიანთილი წუნაფილი...

დომიტალენქი, მომინტალენქო?
 ვარა უკუელი ვა მიფარენქო?
 ვაღირი ვორექ, საღირი ვორექ, ვა მკომოტალენქო?
 კაფილი გეჩილათილი დო ჩილათირი წურაფილი,
 სქუა დოსქილადირი დო დიანთილი წუნაფილი... 5
 სი ქოული, მა დომიტალენქო?
 ჭოფილ' ვორექ, თოკილ' ვორექ, ვა კომიტალენქო?

2.

სი ქოული, მა დომეტალენქო?!
 რფოფესუ ნი, ვა კომიტალენქო?
 სათანაჟო სარკილი დო 10
 დისაზურგა მუნაფილი,
 თელი განარებული დო
 დურელი არძო ჩხონაფილი,
 სქუა დოსქილადირი დო
 დიანთილი წუნაფილი... 15
 მის მორსებუ?! დომეტალენქო?
 ჭოფილ' ვორექ,
 თოკილ' ვორექ,
 ვა კომეტალენქო?

XXXV.

1. წოროფასუ ირო ბჟყალე, 20
 გური შემეწუხებუ ნი;
 ირიფელსუ თის ვაბრალე,
 მუთი ვე მესუჯებუ ნი.
2. კეთებული თინა წოფე, 25
 მის წოროფა რბედ ნი;
 ინა თიშო რინა წოფე,
 მით' ჭოფუას ქობედ ნი.
3. მათ დოფსქედო თიშ ურჩქინჯო,
 ხეთუ ვა მატოფედ ნი?

- ვარა თიში ინახვენჯო
 ღობერი ვა მალობედუ ნი?
4. ვართ' იჭოფე ჩიტიცალო,
 ვართ' იღობე იშ' ღობერი;
 5 სოლე ურსი იეიტიცალო,
 ვა გაშიი იშ' თხობელი.
5. მინაროსე ფერი აფუ.
 მუჭო მალამო დო ქონი;
 მინაროსე ნტერი აფუ,
 10 მუჭო არგუნი დო ჭყონი;
6. მითინეშო ინა შხვა რე,
 ოსქუ, ნუჭო წუდეს კარი;
 მითინეს დილარე,
 მუჭო ქვარას თიაქარი.

XXXVI.

- 15 სქან(ი) სანთელა! სი ქორშენო, კუჩხი კუჩხის გილარდგი ნი?
 მოსვასვილი, მოკვანწილი ჟი ბაღკონსე გილარდი ნი?
 მა ეულირი ბოში ვორდი, სი უწითული ცირა რდი ნი?
 თინა ვარა ვა გიჩქენო, ჩქიმი გურიშ კვლა რდი ნი?
 შური ჩქიმი შულადილშო მამვანდებელ(ი) ბინა რდი ნი?
 20 თოლ'შა ვა მომიოლედე სი, სი ჩქიმოთე თინა რდი ნი?
 დიო სოლო იმენდი რე, ჭიჭეს ვარა ქორშუდეე.
 შხვაშა ირო ქომისხუნუქ, სი დანხხერსე ქობჭუნდეე,
 ატარამო მუკურდეე, ჩქიმი ზისხერს ქოშუნდეე,
 დო მა ირო თინა მოკო, ირო გურსუ ქორჭუნდეე
- 25 დანხხერო გოულირი ვორექ; ნოტე ჯინას ვონდედეე,
 ვარა დინას, ვარა ცასე, სოლეთინი ვონჭუდეე
 ვარა ჩქიმო, ვარა შხვაშო, ნოტე მუთუნს ვარა ვა
 ვარა ღურელს, ვარა თელსე, აკას მუთუნს ვორგუდეე'
 თენა ცოდა მუჭო ვარე, თეცალს კოსე ორთუდეე?
- 30 მარა ენა მუთ მიმოჩქე, უგულ' ვა დმოკორდედეე?
 ღურადლას ქოგიჯინექ, გვალა ვა გვოჭურდედეე.

გურსუ ვარა ვა დორჭუნსო, უსქანეთუ ბჷყორდუდექ?
ინა დორხონქ ნუმუ ქიმიხე, მასი ვა გოცოდუდექ!

XXXVII.

1. აკასი რქეჲ-შო, აღმასი რქეჲ-შო, (ნანა!)¹⁾
 აბრეშუმო-შო აწმადირეჲ-შო. (ნანა! დედავ,
 დედავ, მებდინეგო, ჩქიმი ცოდა!)¹⁾ 5
2. მუს მორთუნა ნი, ვა მაჯინეჲ-შო?
 ქოდელასე ნი, ვა მადირეჲ-შო.
3. ორჭოფანი-შო, ვა მანტინინეჲ-შო,
 ვარი შხვამა-შო ვა მანდგინეჲ-შო.
4. კეიში გვალა-შო მალაღი რენი-შო,
 თიშა წვანდიშა ამაღე რენი-შო. 10
5. ანწი ულადა ამარი ლენი-შო,
 მასაღლათო-შო ვა მალენენი-შო.
6. სქანი გამა-შო ჩქიმი ში რენი-შო?
 სქანი წაროფა ჭარამი რენი-შო. 15
7. ირო გურიშა აღამირენი-შო;
 გემამინე ნი, მანგარენენი-შო.

XXXVIII.

1.

1. ჩქიმი დუთქე ქეგვალე,
 ფაფარი გეთოღაჭილი ცირა!
 მიზოჯი დო მიინალე, 20
 მას ვა მოკო თიში ქირა!
2. შური დო ხორცი წამიწემინდი,
 ჯოჯოხეთის მუხი ბინა,—
 ჭყელი ვორდა, ქიმნარდა და,
 ოღონდ ირო სი გიჯინა! 25

1) Припѣвы.

3. მუშენი რქე თუჯგუჯ ჯგერნი,
ანგელონიშ დასადარი?
იუ ღორონთქ დეგაბადე
ჩქიმი გურიში მადალაი?
- 5 4. თოლიშე დაჩხური მოკვეტენტ,
პიჯი გვალა ვარდიცალი,
ღვანწკი ჭითა, უშქურჯგუჯ,
ირ კოჩიში დასახჯარი.

2.

ვარდის დო ჭუჭუელს
უიწხოლოს ოკ' ანთო რინა, —
ვარდის ჩხენდი ქოხვადენ და,
ჭუჭუელს ხვადე მიკოჯინა.
უიწხოლო მათულუ რქე
ღორონთიში გუნარჩქინა.
15 მუში ნაგორა მისუთი ცუნცე,
ბედინერი ორქე თინა.

3.

გამნირთე ქიქანაქ:
უნჩაში, უკულაში ვა ჩქე,
ბედაურენქ ქეკნოსქედე,
20 ზურა წუმე მიიქანჩე;
მაფშალის უღუ გუდგე,
ურემც ათადირწკინანა,
ფირი მაფშალისცალე,
გალის მითისვისვისანცე

4.

ც უ რ ა.

25 ჭიჭე ტურა მიქვაცალე,
ლაფში გილალაფირია, —

ირო ქოთომც ქოჭკომუნცო,
დღასო ვა რე რძღაფილია.

5.

ბეღე:

კედე ჟას მიკიკაკე,
ხანგა, გინრღასირია, —
ირო ქიკიკაკე, მარა
წუღე ვა უღე გაფილია.

5

6.

ტურტურუა.

ტურტურუე კანდიორი,
კუჩხი გუთოღაფილია;
ბაღრე ღუმუში მახირაღც
ღუმუ ქუელუნო ხაზღრია?

10

7.

ევერი სჳქმეს მუკოგიწოთა,
თოღენც დგონთორაფუა:
სჳანი ვა გიღუღას ნოლო,
შხვადო ქეგოშიბაფუა.

8.

წონოღეშე ოხვამე დო
უკახაღე სხარება, —
ღურათ ვა ღურეღათო დო
დღას ვა იძირღანი კახარება.

15

9.

ეგეპე ქორთული ვა გარჩქილე,
მარგაღურო მუგოშინა:
ქეგონებუნ და, გინობჳეფიღათ,
ართო ბეებეკეთათ ბინა.

10*

10.

ცხენიშა ნეძი გიმაშიძე,
 ჭუკი უხუტოღუნცე. —
 ეფერ' წოროფილი ჰუნცე,
 გურიშა მიხუტოღუნცე.

XXXIX.

1.

ჭიჭე ცირაში წაღამი.

5

ვო, მუთუნო გინმორთინუსია!
 მაფქალიათ გინმორთინუსია!
 მაფქალური ქედმოგურუსია
 დო თუ ბაღს ქენმოხუნუსია!

2.

მაწაღე.

10

ჯგირი მაწაღე თინა რე,
 — დო უწოღე მა თინა, —
 მაწაღეში გურიშენი
 მი კვლურსი დანხხურსია.

3.

წესქვი.

15

ღურჭულუე წესქვი უხა,
 ნუნძგე მორხე, კუდეღ' ფინა!
 ონჯუას ჩეთუ ვა დიწურჩა,
 ვაწა ჭუმე მა სი მუ რჩა?
 ვა გოკო ნი ჭა დო ფურჩა?

4.

გერი დო გინი.

გერი სოროს ინოჩე,
 ყიშე გინი გინოჩე.

გინი ნუ რე რენტე, შერი,
 უბატინუნსუ გერი!
 ორე გერი იში ტერი.

XL.

გორდეფიში ლერცა¹⁾.

გოღა ხეთას გოხოლედი, გოღასერი ჭალადიდცე,
 ოთხი გორდის გინულებუ, ოთხიხოლო აბრავისე. 5
 ინეფც უქიმინუნა ნი, ინა ტერიშ ალაგისე;
 ჯგირი ცხენენცე გეხუნან დო მეურქენა მართახისე;
 ცხენი შურო ვა გითახქე ინეფიში შონური ნაბადისე;
 მუღა კუჩხის მედგენა ნი, დიხას მენწყუნა ალაბის;
 სოდე გიოჭიშუნა ნი, თექე ჭუნა ქალაქისე; 10
 სოთე აწოხვადუნა ნი, თექე რხუნა ყასახისე;
 მუ ეფერი კოჩი ორდე, ვა გიშელა რავადისე;
 გორდეფი დოშაყარენან დო ქიძახუნა «მოლართი»-სე;
 გორდეფც ლახუტი დუტახუნა, ქათუხუნა კალათისე;
 გორდეფც შაყარუა ნოდვე გასარხული შქა მარტისე; 15
 ხეთური გორდი ხორავასე დო ხორგული გორდი ჭალადიდცე;
 გორდეფც კითხეს: „სო ურქიე?“ — „წყარცე თეშენთია ყორათისე!“

XLI.

უსამართობა აშინობე ოდიშური ალაგეს.
 პატონობაქ გინილე ნი, მუს თქუნა სემანჯუელს?
 პატონეფი ნოჭკუმუე ხალხიში თია ჯამაგირს, 20
 ხალხიქეთი გეეცუე, ქემკოცუნა ლაკადენს.
 უსამართო პატონეფი შურო მუთას აბადენს.
 ხალხი დო მუში პატონეფქე ნაფიხსოუს გეკანთხეს.

1) Вар.: სუმი გორდის გინულებუ, სუმიხოლო კახლის, დიხას კუჩხის გიშქენა, გითოხწყუნა ალაბის; ინენს უქიმინუნა ნი, სუმი ტერიშ ალაგის; ხალხიკა ქალდეებუნა დოჯოხიოჭუნა ქალაქისე; სამაყარათი მეულან, დო გილათილეუნა ნაბადის.

- პატრეუქ ეტოდესუ, ვარა ღუცუ ქეპლუგვათანდეს.
 შიშის ღურელი პატრეუქი ქეპიოგუყანდეს.
 შქირენიში ღურელესუ წუდეშა სერიშა ვა მართეს.
 წუდე მუჭო ქოძირესი, ჭიჭე გურქუ დემარკეს.
 5 მუნეფიში მადელასანეფი წყანელს გიოგაკანდეს.
 გურმეშირილი პატრეუქი მინდოცს ქემწოუგრტენდეს.
 მარია დო კესარიას სუმ' დუდალ' ღუმუ წოფუდეს.
 ოჩამგრეს მითუღუნა, სქასერს ქეთიიგვავდეს;
 ხვარუა ვა ნოჩქედესუ დო ართიანიშა ქოუტვოფუდეს.
 10 კაკუტი მუტანდეს, ხეშე გეგწოლავოფუდეს;
 კაკუტეფიში ნოტეხეფი გუნხის ქეკლანთხაფუდეს.
 ონჯლორეში გურიშენი კოჩი ვე მკუნჭაფუდეს;
 მუჭო შხაფილი კერიცალთ მუნეფი ქეთიჩქვავუდეს.
 მუნეფიში ქომოლი-პატრეუქი ცხეკის ქეიშატახენდეს;
 15 ქორა ქალალაფუნა ნი, ორტყაფუ ქომურტყაფუდეს.
 ღუმუ ღიბუ წოფუნან დო ნოწურს ქეიშაბაწენდეს;
 თითი ვა უცირდესუ, თეში ქენურღვავუდეს;
 ხვარჩინი ვა შიბუდესუ ნი, ხეთოთი გოუჭაბუდეს;
 კირსა ვა შიბუდესუ დო კითით ქემშეცახუდეს;
 20 ხვარჩინი ვა შიბუდესუ ნი, ბირცხათ ქოდუგაფუდეს.
 ბირცხაში ღუნაკეფი ღუმუს პატრეუქი ვა ურძლავუდეს.
 კითი შეჭვილი პატრეუქსუ რგილი წყარს გოთუ ქაბუნდეს.
 „ირო თაში იციინია!“—ნჯარა დოუჭყაფუდეს.

XLII.

- 25 1. მიკობლურსუ უმინჯურსუ,
 ხეშა გილამიძე დუდი.
 ეი გემობუ ჯაჭვი ხესუ,
 გუნხის ემიძე დიდი ხუნდი.
- 80 2. ძიუ-ძიუთ იბლა შურსუ,
 შისუ მუმოფორუ ქუდი.
 ვითი წანა ამარი ურსუ,
 ჭალე ვა შიძირე ცუსადი.

3. მუჭო თაში ბლუწსი, თეში
 გემოძირუ ჩქიმი ცხენი.
 ის მუთა შუ ჩქიმი ხეში,
 გორწექქ, მუჭო შხვა ბახე ნი.
4. მუშით კვსატუნდესი, ფერი 5
 ჩქიმი ლეკური, ჩქიმი უამა
 ჩქიმი მალაღატე-ნტერი
 არძას ქოშიიბუ გამა.
5. ბუმბულიში მანგიორა
 თუღო ბიბეკეკელქ ჰოღსუ. 10
 ნაბორეუ თინიშორა
 ტვერი დილახტენსუ თოღსუ.
6. მა მადარენს ირა ორმა,
 დღას ვა გორწექქ აქი კოსუ.
 სიზემარი ჩქიმი ბორა 15
 გომოშინანს ჩქიმი დროსუ.
7. ხეს მართახი, ხუს ნაბადი,
 „ეი-ჭარალო-თარაღა!“
 ვა მოკორდუ იში რაკადი,
 სოთინი ორდუ და სჯარაღა. 20
8. ექი ჯილითი ცხენიში,
 გილაყუნა ცირეფიში,
 დასანჯარედუ ნტერიში
 ჩქიმო თოღი ინეფიში.
9. სოთინი გამკობჩქინდუდი და, 25
 დინა ჩაფულა, ცა ქუდი.
 მეტო ვე გიმოსქედუდი და,
 დღამა მუშე მა მათუდი?

XLIII.

გუთუ აფაქიაში ლერსი.

1. ჩქიმი ღუდი მა ბჯოგე ნი,
თეში მუშე გამანწირი?
თე დღა თაში მობძეღე და,
ღღაშა მუშე ვა გამწილი?
- 5 2. სამართალი ვა მიკითხეს,
ვა მიგორეს განჩინება.
ნანა, მუშე გემაშინე
ჩქიმი ღუდიში განჭირება?
- 10 3. გაჭირება თესე ჯოხო,
ასე მემეხვარი, ჯიმა!
ხასილასე კანი ვე გებძე
ფიტარიში გენახვირა.
- 15 4. ძალით მორეუნა, ვარა
სამართალით ვა რე რჯვინა.
ართი შარას დაბაბღედი
კურტანიში სცალოთ.
- 20 5. უსამართობაქ გომოჩქე
ნტერეფეში სანწყალოთ.
კუჩხი რკინათ დომიჭკადეს
სე ვა მიღუ სანძალოთ¹⁾.
- 25 6. ტუდი ნასხუნაქ მუთა მერგე,
მუთი რე ნი ჯგერეშ მეტქ.
თუდოქ მუთა მემეხვარე,
სამართალი ჟინიში მეტქ.
7. ჯოჯოხეთი მიქა ძირე
ხორციელო ჩქიმი მეტქ?

1) Вар.: ირაველი ართო კირილი მავუ, სე ვა მიღუ სანძალოთ.

- ხორცის ჯოდორს ქიხანან დო
შუქს დორონთი დიდექს.
8. ეშემაკეფი მანუხენსუ,
დორონთი ვა წიმაწუენდენს.
ხე დო კუხინს თეში ბკერენა,
კახი მუთუნს ვა ბკითხენს. 5
9. შითას ნოფცოდუექო
საწყალი ჩქიმი ხილიში მეტს.
— „გუთუქ ჯინას ინტე, მარა
ქომორთუ დო ხეს ქობუნა“. 10
10. ვა მუერს,—ის მუ უჭინს,
ქომუერსი, ოჭოფუნა¹⁾.
ეშელენა, დოჭარენა,
გიმელენა, დოსოფუნა.
11. ხოლო დორონთქ ხუ მოლასსო 15
გემარჩქინეთ როსთო ქულა.
მა ჭოფუა ვა ფხვადედე,
ჩქიმით ფორდი მონდებუელი.
12. «მოჩხილება უჯგუნია»,
შიშეთ გამიგონებუ ნი. 20
შხვასუ მუსუ გონდურუქე,
დუდი დამიდორებუ ნი.
13. თავადობას ოსქედუო
ობორკალიში ითოხუნა?
როსთოქ გრიგოლს მწმინე: 25
— „ბუაქიაში სამართალი
ტე დულასუ ქობოფუნა“.

1) Вар.: შითო ქომურსი, — მუთა უჭინს, შითო მიდურსი, — ოჭოფუნა.

XLIV.

დავითი აფაქიაში ლექსი.

- დღას კოს ვა ღოღამუ ქიწანას ჩქიმი ცალი:
 უბედური ბედიში კოხქ შხვაში ნაქიმინა ჭირს უბრალეთ ქიმშაბლი.
 თოღს სინათლეს ვა ვორწყექ, ინვორექ რრომეს,
 ტერქ დროება მიძირუ დო მუთი ოკოდუ ნი, ქობლოდეს.
 5 მიზეზი მუთა მიღუ, მარა მიზადუნა შოგონელს,
 ირ მარას მუშამელასა შხვა დო შხვანერი დანოსენს.
 ბორკილი ვორექ ანთი დიხას, ეჭკადილი მაიუე კარი,
 მუკი-მუკი გომიბარგუ მუფაში რისეთეში ჯარი.
 ეებურს მუშებკერკელექ ვუეში ნაბადიაში გორჩელს.
 10 გილახუნთუ სუღიაშა ოჭუმარესუ დო ირი ოხდელს,
 მარა საშველი ვა მუჩეს, ძექ გუუჭუორდეს!
 ხენწიფეშე მიღუდეს სხანჯლოთ ჭიჭე ფარა,
 ფერიგვარო რაგადანა, აწი თბით ვა მუჩანა.
 თიწკალა რე ჩქენი ღურა, მუყანს თის მიდამელას,
 15 ირ კოხიში გურისატო ჩქენი ჩიღამურით გარა.
 იბოხნი დო შიბსგვიწი წალოგით მა გოტება,
 მარა საშველი ვა მუჩეს, კონდრატოვიში მონტება!
 ქუთეშიშა «იღია» დო ხეს მუჩეს უწყება,
 გერადიქ დამტერუ დო ვა მუჩე ცხენით უღაში ნება.
 20 თენა ხალა მუს მონტერუ თე ქულა დო ფინთი მერადი?
 მუში მუთუნი ვა მიღუ დო ვართი ტებუ მუში ვალი.
 შარას გილალახესუ ნი, ინა ვა რდუ ჩქიმი ბრალი,
 ინა გვალა ვა წვილენი, იშენი მალას გეემწარი.
 ეჩლოვითი მარტის ზუგიდი გეგნომიციონეს,
 25 ტროიკაში მანგიროო ურენს ქიგიმოხუნეს;
 მინ ურემით, მინ კუჩნით რისენქ მოძვადვალეს,
 შულადა მიქ დამიჯერუ, ძალით მოსარგალეს.
 ქუთეში ტეკომიციონეს, გამრეკლიას ქაწომარინეს,
 სარჩმელასში სამარტალს ანთი ქაშმორჯინეს,
 30 ქით ვა ღმარინეს, კინე მოლამიციუნეს,

მუღანწყვილი ორომეს თუქი ქემულმონუნეს.
 ტანქ, შურქქ შემეწუნეს, აწი ვა მიღუ მეტი ჯანნი,
 ასეთ ნაჭკერას გილადო ჩქიმი გუჩხისმ ნარცვი კანი,
 თოფიშ დუდით ტანხილი მათუ არძა ხასილასი ძვადი.
 ღორონს დუღუღუზუდას ჩინუაში მაცვილარი. 5
 ოთხ' ჰრისტავეფი მუღუღა დო შარასქ ქომიძირუნას,
 ჩქიმო გურს შხვა უღუნა, ჰის ვა მინდურუნას,
 უბადოს სხუნუნან დო გერას მეურუღუნას.
 თოლი-სინათე ჯიმაღეფი ტუობიშე ქომიძირუნას,
 იმენდის მარძენან დო გურს მუკომირთინუნას, 10
 მარა ტუობიშე თის ინგარა, ჯიმას მემიღინუნას.
 მარღუაღეფი მუღუღან დო შორიშე გეკაშუნა შურს,
 ტუობიშე გემოთვალანან დო გომიღუნას ხე დო ღუს.
 ეზუმა ჩქიმი თელა გარა, მიდგას იქიი ნი, დოღუზუნს.
 ოდო ვორდი ნი, ქოთი ქეგორდი, ჯგირო მემიღუღუ დუდი: 15
 ხენწიფეში ერთგული ვორდი, სჯიმაღოს ქუეცორდი.
 მარგალური არიკი რე დიდი ხანით ნარაგადე:
 «ჯგირიშენი ჯგირ' სო წოფე, მანგიორი კოს სო სხვადე?»
 ასე დანოსიში მეს ჯგირს კოჩი ვა მერაგადე.
 დობღურე ნი, მარდი ორე, მნატრუღენქ ირო თის, 20
 შურო გური ვა მარძენს მუკორთაში იმენდის.
 შეიღებოთ, ჯიმაღეფი! გიტაღუნთ ანდერძის:
 ჩქიმი ცხენი, ონაგირი გოსაშინეთ წუღეს რდას;
 შხვა მუთუნი ქომიღუ და, შეწორეთ თქვანი რდას.
 გური ვა დუშქურინუათ, ჰატიცით დიდას, დას, 25
 მუთუნი ვა აწყინებაფუათ ჩქიმი შორდილი ოთარს.
 უშქერატუო გურს მონტებუ, სასელი ვა მარაგადე ნი,
 ღორონთიში მოხამილი ბოშაღასი ჩქიმი მადენი,
 აკა ქინმოჯინუნას, უკული დოპიღას ხათე ნი,
 მა აწ ის მითა შოძირანს, ჩქიმი ცხოვრება დაბღუე ნი. 30
 შინაგადუნა, მოგურუნა უჩა დინსში თხორუნს,
 სამშობლოს ფოჩერთექ, აწი მა მი მომიგორუნს?
 ირფელამო დეებსუსტი, მივოტენქ ჭარუნს,
 თქვანი სახეში ძიჩაფას აწი მა მი მოჭარუნს?

შვიდებით ჳიმალეფი, შვიდებით დალეფი!
დავითის აწი ვა ძირენტ, შორს გეუძე შარეფი

XLV.

ასენსა შონასი ლენსი.

კოც მუთი გაღოლე ნი, ირფელი მოსავალი რე.
მუ გაღოლე ნი კოც, მუ გინქე? არძო შესვა-შესვა გვარნი რე.
5 ჳგორქ იწუუ და, უჯგუში დო ვარა ბედიში ბრალი რე.
იშენი ოკო დოხვადენი, რადგან სქანი ვალი რე.

ვითაშშვიწანერი ბოში ვორდი, ციხეს დემოხვილესე ნი;
თიწკემა რდე, შა უჯგუში გური დომიწვილესე ნი.
«თენა ვა გუტუათია», დოხტური ქემოჳინესე ნი,
10 რუსემქ იოფორი ქინანუე, მუჳამც გიმორჳგინესე ნი.
ოსური ახალი ნაგურგინი წუდას პუნდე პეული,
კარიშა თოლი გეუჭოფუ, ვო უხქე, მუჳამც მეული,
მა ექი ჳოლორი ბეარაულენც, ურწმუნო დო წყეული,
ჩქიმი დარდი დო გონებას ჳოფილი აფუ სსეული.
15 ირო აწრო გურსუ მილე, თინა ქემოძირეს,
თიში თოლი დო წარი უხას აკა ქინმოჳინეს,
უგული მუთენი ვა მონარდე, ნაზად გემორთინეს.
ბოლო დრას გომეტეის, ჩქიმი გური ნეტარენც,
მარა მუსუ აკეთენც? შურო გიმოს ვ' ეტალენც.
20 თოლს ქაწმორუმე, ტანქ დომიჭუე ხუალა:
თურმე დინაფილი პოფუ ჩქიმი ბედიში ჳუალა,
ჩქიმი ოსური დოღურე დო ჳა ცოდაში ფუალა,
ჩქიმი ოსური დოღურე დო დოუსაფულებუნა,
გარას მუთი ქასქედუ ნი, მუთენი ვა დურკეპუნა,
25 შაპემც ქემოურთუმუნა დო წესი აუკეპუნა.
მა ცინქუე გომეტეის, ენა ვე მუტუეპუნა.
გახალით ჩქიმი ბინაშა, ბძირი არძო ჩქიმობუა:
დიდა, და დო ჳიმალეფი, სიკეთე დო ჳგირობუა.
არძოს თოლი წყარაში აფუ, ათენა რე ჳირობუა;

ოსურნი ჩქიმი აქი ვა რე, ათენა რე კილობუა.
 ქემორთეს მეძობლეშქ, კრუგიმ ქეგომიდვრთეს,
 ითამუ დამანუტკმეს, გური ქვდამიხარტეს.
 ფოქვეი: «ღურაშა მის ანტინე, ხოლო ურცუ იმო შხვაშა»,
 დიდაში გარაქ შემაწუხუ, ეშე ვა მაღინე ცაშა, 5
 ოსური-ღურელი არსენას მუთაქ მარაგადუ შხვაშა.
 სალდათობაქ ქემემოტკირე ათე დრო დო ხანობას.
 მა ოშინერო ჭვილი კოჩქ გივოსხაპი ვარობას.
 ბოქვი: «ღორონთქ დამიფარე ანწ რუსეფიშ განობას»
 დუდი მეხი სიავეს, კუხი გეგმაბდგი გვარობას. 10
 გილებრული ტუა დო ტუას გერიშორო:
 სახარჯოქ ქაშემელაუ ნი, შხვას მიდოუდი ტერიშორო.
 კენახ რუსეფი გეფთხობენა, მახამინდა გვერიშორო,
 მა აქი ტუას მითვოხექ, უდაბნოში ბერიშორო.
 რუსეფი ჩქიმიდა მათინანტო, მუნდ-უკურთეში სქუალეფი? 15
 ჩქენობრეფი ბრელი ოკათე საქმეში დემანწუფალეფი,
 მარა ბოშეფი მათი ბრელი ჰუნტუ რკინაში გემარხუალეფი.
 ჩქიმიდა მუთაქ ალოლესი, ნათესეფს ქოუტეის:
 «არსენა ოტოფითია», ირო თინა უწეის.
 ჭოფეს, თოკეს, აწვალეს, ციხეშა დუდი ქოუნწეფის. 20
 ვ' ეშქიდუე ჯიმალეფქ თე კანონი უსამართო,
 რუსიში შემაწუხებელა ქიმიხეს ირო ართო,
 ქოთი დიდა უნგარეს, კანჯეს მუნეფიში თოლი ფართო,
 მარა თოლი დომიჭვეს, ყირქ გიხიქუ დუდი ართო.

გაგულა რდუ ახალიგანდა, საყოროფო ნერინი, 25
 ცანსაშვალდი, მოტკირუა, მოქეფე დო ხერინი,
 გულადი დო უმიშარი მოხესხე დო მტერინი.
 ნათესე დო მოჯგირეფი უყორდღ მუში დუდიშორო,
 ბოლოს ქედოხოდღ დო განარჩენდ სუდიშორო,
 უკული საქმეს მიკართუდუ დო ქიყოთანდ ქუდიშორო. 30
 იმა კილი ვე მიგედღ, ორდღ სიამენდო ბოში,
 იში ჯიბეს ვ' ეგორუედუ ჩე ფარა დო ვართი გროში,
 სახარჯოთ ირო უდუდუ შხუ-შხუ ფარა ხუთი, ოში.

- ჭალეს მიწვევის ნათესემქ, გოუნწუეის სტოლი ფართო,
 პატიცემასი მანგიორო ღალატენა არძო ართო:
 სტრაჟნიკეფიშა კოჩი გოუტეის, ხოლოს ცოფე სსსამართო,
 აქი შუმა რე, მხიარულება, ბოლოს გახდა სწაღმართო.
- 5 ენა მუ უჩქედღე გაგულას, ღვინის შუნდუ გორჩქინელც;
 მენძელი, ითამუ ართიგურო, ბირას უტყანდღე ოშინელც,
 არძაქ მოუმოწუ გაგულასში მოშინელც,
 მარა ასე ისურენც გაზდობა დო ორჩინელც.
 მენძელც მითი ოკოდღე ნი, ტყობას ქემოურთომუნა.
- 10 ცხენიშა გეგმუზოჯუნა დო საფორც ქედოუხუნუნა.
 მარა მოუხაზირებუნა, დუდი დოუფუღუნა,
 აწი გაგულასში ძირაფას მუთუნ ვო უსხუნუნა.
 მენძელქ უწუე გაგულას: «ქიგმანთხეს ტერემქია,
 «მიდიგაქერენი მიღალატეს, ღორონთიში ტყელემქია;
- 15 «უჯგუ, დუდი დანებე ნი, მუთუნც ნემე შიფერქია».
 მარა გაგულაქ დოუძახე: «ტერეფი, სოდე გერქქია?»
 — «გორწუეთ რექ ნაშუმა დო ვა რექ სქანი ზნებასია,
 «ჩქითი კოჩი ვორეთე დო ნემე ბლოლანთ ცოდაში გადიღებასია».
 გაგულაქ დოუძახე: «ქო, მართალო შუმილი ვორექქ, მოღალირი
 მათუ ბოლო;
- 20 «თქვანისხი ჭკუა იშენი მიღუ, ჩქიმი დურუე ბძირე ხოლო».
 ათუ სიტყვა ქოთქოუ დო სტრაჟის ნიშანი გეუჭოფუ,
 გაგულა სტრაჟის წვილუნდღე ნი, მენძელქ ხე ოუჭოფუ,
 სტრაჟიში ოცვილარი ტყვია ეშე განიშე გოუცოთუ.
 ტერიში ოცვილარი ტყვია მუკართინოუ მენძელიშა,
- 25 გურცუ ქიმიხე ოცვილარო, შური გოუტუე მენწუერიშა,
 ძორი დიხას ჩაბარე დო შური გოუტუე ენწერიშა.
 თაში ხვადე მოღალატეს, ქიქოთე ხეში გვერიშა.
 წიმი ფოქევათი: ქოგოჩქენა გაგულასში გაჭირება,
 მუ ღოღეს, სო წვილეს. სო გეუღვეს გამჩინება.
- 30 ირო ვარჯენდი დარიგებას ჩქიმი ჯიმა გაგულას,
 მარა რჩქილა მემიტუ მუში ჯიმა ნადურას.
 თქუ: «სქანიწკემა მს ვე გლე, იში მეტი გაგულაქ ვა ღურას»
 გედოხოდღე, ქიწმოდინე მუში ღაბშა ჰადურას.

Ըր խնայողոյ լիբոժիւր, լիբոժիւր Ըր խնայող, 5
 Մա Տիւրքիւն ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր,
 Մեզ յառաջ լիբոժիւր, Մա ըմբիւր Ըր խնայող,
 լի, Մարտալ ըմբիւր լիբոժիւր լիբոժիւր լիբոժիւր:
 Քա խնայող ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, 5
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր,
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր,
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր,
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր,
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, 10
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր!

XLVI.

1.

ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
15

2.

ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր,
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր: — ըմբիւր, ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, 20
ըմբիւր ըմբիւր?
 «ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր?»
 «ըմբիւր ըմբիւր — ըմբիւր ըմբիւր, ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր?»

3.

ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր —
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր:
 — «ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր ըմբիւր,
25

„უბეჭურნი არამ-ხეტუ, ჯვარს ჟუჯი ვა წაქუნა!“
 ენა ვა ჟევევერე ჯო ინგირი განატკავას გოსხაპუ;
 ოკალმასეშა ქიმერთე ნი, ჯვარული სეტევექ ქემასტეშოო
 ჯო დისაშა ჟუჯი ქოუსანგუ.

5 მუში ნარჩვი იარაღი ასეთი ჯგებეს ქოწოუსვანჯე.

არამ-ხეტუ აგეში,
 ვაჭ, ვაჭ, სო შიიში?
 ბედი სქანი დაღუერი,
 ჯვარს მეოთ აღეელი?

XLVII.

10 დადიას წუნდე მოღერსე კოჩი. დადიას მასშინეს: სქანი მოღერსე
 მოღერსე ვა რენია, ზეპირო რაგადანტია ვარა. ათეშენი დადიას იფირქე
 «გააობრსენქია». ქიტანოუ დო კითხუ: „აბა ჩქიმო ქოთქვიას მუთუნი
 ლერსი“. იქე მასშინე: „თქვა მუჭო გაგიბედათია ლერსუა“. დადიას
 უხოჯე: „მა მისხუნუ დო ქოთქვიას“. ათეწკეშა მასშინე:

15 — „უო დადია, დადია,
 „რუხიში დენაბადია!
 „სქანი დაბადება დღასე
 „რდე თოფიში რაბადია.
 „სი იშენი მუთუნი ვა გიჭირც
 20 „დო მა ქომუ სქანი ნაბადია“.

გიიძიტუ დადიას, ეუხუნუ დო ქანჩუქე მოღერსეს, კოჩიშა ღირჯე
 ნი, ფერი ნაბადი.

XLVIII.

1911 წანაშა თურობა.

აი ნამუდა ლეებლანი, ქივესერი გვილეფსე ნი,
 გორგილიაფაქ ანთებათ გინემართე, დახე დოპილეხე ნი;
 25 ლეხი კოჩი ებეგენესე დო ჩქიმი წუდეშა ქიმუმიწუნესე ნი,
 თურქი დო ურიას გურს მეჭუნდე, დორჩელს ეშემონჯირესე ნი.
 ლახალაშა ვა გემაჯერეს, თურქ თეში დამაბინესე ნი,

დობთურს ჩქიმიდა სო მართედუ, თერქ თეში დოფხვილესუ ნი,
 ჰაჰასრეთი ვა მართედუ დო სო ვაძირედი ცირეფესუ ნი;
 უჩა ზოთონჯი დო თერქ ნინალას დამითხინესუ ნი,
 სო ურქუ დო მუს ქიმიწუ, თერქ თეში დობკერესუ ნი.
 ჯიმალეფი, მის გიძირე თეცალი ზოთონჯი დო თუალა? 5
 ჯაშა ევარელს ვა გილახუნე, ქოთომქ ქიმიოტუე სქეალა,
 მინდორიშა წიმილე ნი, ხე დო კუჩხიში ჭყულა,
 წისქვილიშა ვე ელინე, ქიმიოტუე ქეალა;
 მის გილე ჯვეში ნაქუა—თიში გილახუნულა,
 თინაში გემადალა რენ დო დახხურიში წემოჭყულა. 10
 ვა შიოტუე დო ირო თინსუ, ჯიმალეფი, ვე ველდათ ჯგირს,
 მუ ცოდაქ რე მიფიის, მუჭო ქიმშეფოლითუ ჭირს?
 ვარა ჭა დო ვარა დიშქას სოლე შილა, ვარა მუს დოლა ქვირს?
 ვარა ორინჯის მუს დოლა, ვარა მუს დოლა რთვილს?
 მუ ოკო უსხუნათუ ათეცალი წანა ჭვილს? 15
 მუჭო გური ჭვილი აიუ. ენოსქელადირი თხილს.
 მუთი რე ნი, გურს იმარგენს, მითი ქანაჯინე სქეაში ჩილს.
 ენა მოფერაფა რენ დო მუს გოხვარე სიმაგრე?
 ხოლო დორონც ვეხეწათუ, მის მილუნა სიმაწოლე.
 ნაშიჩა ქეგაფუნანო, ჯიმალეფი, წინანდლე? 20
 ხოლო უაზაყალა ოკო, მის მილუნა სიმაწვე.
 ნება ოკო ვო უდუდას, თერქ თუალას დეთხურს,
 უაზაყეფი წემორენ დო ნინას წემოუტეკუნს.
 მუ კოჩი რექ, გოურხექ წერი ჟუდეში ხეკუნს?
 მუს ხეკე დო მუსუ დოლა, თერქ სოთინი ვე დინტერე, 25
 გასაქვირი მუჭო ვა რე, ჰაჰაქ შერო ვე დირთუ ნი!
 ზოთონც მუ მოუღუდე ნი, კალანდარქეთი ვე დიხინე.
 ზოთონჯის თქუნდეს, თე წანას ნოღეე ძალი:
 ინგერი ეთიილი აიუ, სო რე ვე ეხინებე ღალი,
 ტეჟ დო ალაბით ვე ეზემე ჯაში წვანც ეში განი. 30
 გიჩქედანნი, ჯიმალეფი, ასე კოჩი წემორე ნი, ის ვო უძირე ათე
 ცალი.
 ნალახე კოჩი კეზდერთი, სარეკო ქობძირი დო გეზჯარი; ასე იჩი-
 ნებე, მითი ოკათექე თარი,

- ირო ხოპამო ქიგერდე ნი, კელერი გაფუ ქუდეში კარი.
 სასტაული ქობძირით, თის რე გილებჭაროუთ,
 მუყამი თურქ ქემენმანთხეს, სოთინი ვ'ეზაბლოუთ,
 ასე თხილამურამო მუთი რე ქიგილეფხაროუთ.
 5 შიშის ქიმიოღურუთ, მუყამი სო ინიფანტოუთ.
 ირფელიში უფრამიქ შემაწუხე კუხხიშ გილოუდაქე ნი,
 ლაფშა კუხთხეს კენოკერე, ჭა დო ლატის თის ფხანქე ნი.
 ირი მინუტის თურს იჭყანსუ, ხეს წვამ მინჭანქე ნი,
 მინი წუმოკიყინუ, მინი წუმიძიტანქე ნი.
 10 კუხხიში შარამ ვა გალინუ, მითი თხილამურს ვე მიდვანქე ნი.
 თე თხილამურიში მოგონება დიდი სასარგებლო რე;
 მუყამი თურს ქიმშაჭვემუ, დიდი მორკეპულო რე;
 ზენიშა წყარქ მიდართუ, ორინჯი დო გოჩი თხეპულო რე;
 ცოდა ლეტუხიში კამანდა დიო დღარო ქეპულო რე;
 15 უბედური აბრაგეფი კამანდაში ხეპულო რე.
 ირო სანალიკი ბჯღუნა, ვა მომიშქვეს აფიცერი,
 დღაშით რაზიძის ვორეთ; ლერი ვა მიღუნა ამესერი,
 ჩქენი მოჯგერეფს ობარუნა გვერდი ხანს ჩქენი ტერი,
 ჩქე კუხხით გილოურთო, ქუდეს კერე ჩქენი ცხენი.
 20 თხილამურიში გინოჩინას ელაფერი მაიფე იყერი.
 ეთი კოჩი საქმეს დინწყინს, მუ აღოლე, უჩქედას,
 ზოთონჯიში მოულაშა ჭა დო დიშქა უღუდას,
 ეხიდოფითი ქილა ქვირი კუნთხუშა კინოქიძდას,
 ბუხარს ეკონედასუ დო ღახხერი მითოურზვდას.
 25 მუყამც თურც ქიმშაჭვემუ, წყარქ მიდართუ ზენიშა,
 თუდო ათოულუაფუ ლეჯი, ჩხოუ, ცხენიშა.
 წორათ მუნერო იყუე ნი, ვ'ეპინით ათემერიშა.
 სისურტე მორუე, ვარა ბრელი მიღუ ოჭარაღი;
 მისუ სრულტუ, წეკითხით, ვარა მეთა მიღუ ძალი.
 30 ბზოთონც თური მოხხუზუნა, ბზარხელს მოხხუზუნა გოლოფანი;
 ათე ლერსი დიიჭარით, ქოიღუნან და ქოროფა ნი;
 გოც ირფელი გააჭეორდე, მუთი გინოულუანც ნი;
 მუშა კათა იხანდებუ, ორგულა ირულუანც ნი.
 ნიჭიორი ეთინა რე, ირფელს იგურუნანც ნი,

სიმტყუნეს გ'აკათუუ, სიმატოლეს თქუანტე ნი,
 ბრელი აზრი დო გურაფა შეუწუხეს ჭკუსგ ნი.
 პატოხსანი ინა ვა რე, ქონებასგ ჩევანსგ ნი.
 მა უბედური კოჩი ირთ შიგობდგეჲ ძეხასგ ნი,
 ათეჯგურა გარჩევეფი ემიტანს ჭკუსგ ნი.
 ინა დორწონთქ დოხვამასგ, თენა გინიტანასგ ნი.
 გაჭირება თაქ ირთუუ, ქიგიორინე ძალასგ ნი.
 თქვათი შუგაშინუაფუნა, სეფდა კოც აწუხენსგ,
 კოც გიშუუღანს ჭკუნასგ ნი.

5

XLIX.

საქორთოფო.

ალი-დაჩხიჩი უმქერატე გორჩქინენო ჩქიმო ხვალე? 10
 იღბალი თეში ნობღვე, 'საცოდარო გეკეწვალე.
 ვა რეჲო მითინი წირსუფადა, მეთი მიღუ ნი, ჩებატე?
 მე ხე მიღუღუ მა ცოდას ათეცალიში წოროფაშა?
 შარ თოლი ვე შემიგამე სწორეთ თიში მასქვამაშა:
 სახე ანგელაზიშ უღუ, ხონარი უგე მუსიკაშა. 15
 თის რნდარო ბძირენდე ნი, მუშენ მობრთი მა თი დღაშა.
 ადამიანი ვა მიძირე თიცალი სახეში მეოფი,
 თიშ სახეში ინოჯინათ დუდი თეში მა იბჭოფი.
 მესესთე დო ქედევანთხი, დახე კედერი გიიბსოფი,
 თიში უეჲული ქობლურუქუ, ვოჯანტე ვე ემადგინე. 20
 "დუტე დიზილენქ-მაქე" დო ამდღა ეჩიშა წამუფადგინე,
 ჭე იშათი ქემოშქურუ, შურით ხოლო მებდინე.
 ვა არწეექო ქიბჭოუქ, დღას მუთუნქ ვე მიმეხვარე, თიზემს
 ქიგლემქილოუქ?
 ვა დემახუნუ, ვა დემანჯირე, იშო-აშო გილოურქუ,
 მუჲამი დებსესთებუქე ნი, დორჩელის ქეშემჯიროუქუ. 25
 გურც 'გუწი: ამისვანდი, ნემე ლურუქუ უბედურო,
 "დუტე მუშენი გეწვალე ათეცალი უკამურო?
 ჩეცრხი, იშო ქიმიოტე, ვა გიშინა თინა შურო,
 "გეგნიცოთი თი წოროფა, იბცხოურათ ჯვეშებურო".

11*

- გურცეთი ქააკო მიშვანდას, მარა თენა ვე ერცხებუ;
ათე ჩქიმი გაჭირება მუთუნი სსშეელით ვე ერსხებუ;
დომისხუნით თეში წამალი, შური ამარი გეერყებუ;
თეში მოსსშეელე კოც ღორონთით ვე ერხებუ.
- 5 გოხვეწქ, ნუმუ წაყუნე ათე ჩქიმი ბოშალას
დო თქვანიწკალა დავამტკიცე, გიჩქედას, კოხანას.
მუდგა ბოხუვე, დამერწუმი, მა ვა ბზოგე მეჩამას.
ღორონთი მარღო დოგიჭარენს ადამიანიში მოხვარას.
ქემოწხვადე დაულაშორო, შურც გაკოიჭოფუნცე ნი,
10 თის მუთუნი ვ'ახვარე, მიში გურცე ჭეოლუნცე ნი.

L

- ბოში: მართალი მის ათქეუ სქანი ცქვავა?
სისქვამეშე თქვა ზოჯუნთ არძო ცირეფიში მათა.
სქანი ქოროფა ქოპილენს, გურიშა მემაკათუე რძავა,
მილიონიშა ქომისხუნე სქანი ძირავა, თოლიშ რძავა.
- 15 დუსუ ვა მეგოწონუა ნაბტან ნინაშ ტარკალითი,
ცირეფი ბრელი შიძირენა რუსი, ქორთუ, მარგალითი,
მარა შითა შიძირენა სქანიცალი მაგალითი:
ფირუზ-დალი აკოწეორილი, ნაკათები მარგალითი,
ბუა დო თუთას აჩაკენს, მანათლებელს სისერაში;
- 20 სილამაზე, ერთი-მორთი, გილე წორეთ სისქვამეთი,
თერში ურჩიაში რექ წარი-წამი კესერიში,
ჭირი ქობლოლამუდას სქანი ჩელა კესერიში.
ანგილოზეფეს გოგურუნქ, სი რექ ედამიში ნარდი;
მუ კოსუ რე, ვა ახარენს შიჯისახე სქანი ვარდი?
- 25 სქანი ქოროფაქ მა დოპილე, შურქ მიდართე მუჭოთი კეშა;
დობლურე, ვე გეცოდებუქო, ვართ შინგარქო, მუჭო თქუა?
ვარდიში უჯგუში რე, ქოპიორილი ატამა,
წორეთ ანდამატი რექ, მუთუნი კილი ვა გაგორუე, ახალგაზდა
ძლადი რექ.
- ჩქიმი გურში იმენდი რე სქანი თოლი ფართო გვირა;
30 თქვა ნორჩქენა ფშეენიერი იადონიტოლი ბირა;

დრონც ვა დებადებუდუ სქანისანგი ტოლი ცირა:
ტანო ჩეჯა ოსვისვინა, პიჯო მესიშ ვარდიშჯგურა,
სქანი უჯგუში მა მი ბძირა, ირინეშიღ მოსაწონე?

ოჟუჩიავლი ხატიჯგურა!

კესერს ხათი გიგობუ ნი,

მა ქოპუნი ეთი ჯგურა!

5

მეტ მუ მოკოდუ ქეჩანას? გაწვენუაფუდი ხეს,
გურჯიბეს იშუაფუდი, ქობძირენდი კედერ ხეს,
ჭამას მოგასუტოლუდი სქანი პიკვალი ძუძუ ხეს;
თენა თაში ქოცუას, ფირქის ჩებთხინუა ჭეს.

10

დროთ მადიცინე, მაღაწყაფე,

დროთ ფურინა ქარი ლექ,

დროთ შვიდი, წინარი ლექ,

ჩქიმი მასქილიდაფარი უკლებასში წუარი ლექ.

შურო დორონთი ვა ნორჩქესე, ირო დამიჩქი ვარი,

15

დებკილი დო ქობდურუექ, შიდმაცუნუე სქანი ჯარი;

მუთ ქომილუ ნი, გეეჭარი, სი მიხვარი, გაათარი,

ოღონც ქოცოფირი სქანი ჩქიმი გური გაასარი,

უსქანეთ ვა დოპილა, გომინჯ' სამოთხეში კარი!

რა: ბოში, გორწექე ჭარუნქე ნი, თენა დოიგურუაფუ,

20

ზარალი გაიფე, კალამს ტანე, მეღანი დოისქერუაფუ;

ჩქიმი ცქვათა დოიჭყაფუ, ფიფქერეჩქ ვა მაღორენქე ნი;

სი ვა მიწუე, მათ ქომიჩქე, გეშნაგორა ვორექე ნი.

ში: ქორექე და, ქოცოფირი გინოჭყვიდი აკაშა,

25

სქანისხეი ვა მოშქურუ ხენწფე დო მაფაშა,

სქანი ძირათას იფსუნუა შუმუა-ჭკუმუა, რძლაფაშა.

ცირა-კვასა, მაღას მორთი დო მიიბშათ პაპაშა!

LI.

ჩ ე ლ ა.

1. აშო, ჩელა, სი ჩერჩელა,

სი მონობას გეგაფილი,

სი უჩხონხე, სი სერგელა,

30

სი კისერი ელაფირი!

2. აშო, ჩელა, ბარო ჩელა!
 ოჭკუმალო შხვას დეს არცე,
 ეცალ რინას დიდო უჯგუ,
 შურეთ ქიანასე ვა რდე.
- 5 3. აშო, ჩელა, ბათომიშა,
 დუდ' გეგიძუ სასწორიშა;
 დიო ჯგირო დორხენდენა,
 ბოლოს დუცე შერქეძენა.
- 10 4. გო'ფ'უსვათ, ჩქიმი ჩელა,
 ზუგიდრე დარჩელიშა;
 გოქარილი ფორეთ, მარა
 ვე შემასქვენა ტყვარჩელიშა.
- 15 5. აშო, ჩელა, ვიშო, ჯაგა!
 ჩქინი ნახჩქა რე ცვენა,
 მარა გვერდის მიდამელანა,
 ჩქინ' ნაშრომურ ვა მუხანა.
- 20 6. აშო, ჩელა, ვიშო, ლომა!
 ჩქი ბლასუნა მეტი შრომა;
 ირო ქომუბშენთ, მარა
 ფორეთ ყირიხლო ჭკოლა.
- 25 7. აშო, ჩელა, ვიშო, ბუსქა!
 ნებს ვა რე, ნემე კუსა;
 ოში დიხას ჭყოლირი კოჩქ
 ჭუას მუ წამალი 'ფ'უსვა?
- 30 8. შარას გილაბცანცალანთო
 ალონიშე შქასერიშა;
 ჩელა, თეში დობდურეთო,
 ვე ითმართენა სარჯელიშა.
- 35 9. ჭკოლათ ზუნსუ ჩქიმი ბუსქა,
 ცუდეს ვა რე ჭა დო ფურჩა;
 ირფელი შხვაქ მიდამიდე,
 დო ჩქიმ' ბუსქას ანწი მუ ბნა?

10. ჭოფ, ჩქიმი ჟაგა, ჩქიმი ჩელა!
 დუდი მათუ ონგარალი:
 მათი დუცუ მონობენა
 ნეკ' დო ტურა ოჭყვადალი.
11. ჟაგა, ლომა ბორკილეფი 5
 სიღარბეშ' ჭოფილეფი!
 დღას ვა გებხარებუთუ
 შესაში მონა-მოწხილეფი.
12. ჭურია დო ნაბდა რე 10
 ჩქინი კლასი, გიმნაზია;
 ჩელა, ლეტას ქაშენჯირი,
 ინკორი დო იკვანია.
13. ჩქიმი ჩელა, მუ გიწუა?
 ვა გზებებუ ჩქიმი ჭურა;
 დუსუ მიღუდანი ჭკუა,
 ნტერსუ ხუადუ დიდი ქუა. 15
14. ბოში ვორექ ჯგირი, მარა 5
 ჯიბეს ვა რე ჭყელი ფარა;
 რადგანს ღარობ' ვორექუ ნი,
 წოროფილსუ ვა მუხანა. 20
15. დღაშ დო სერით ქომუბშენქ,
 ხხურ' მაწუსენს, მინი ჩხანა,
 მარა ჯგირი ვა მეკმოქუნსუ,
 შქირენელი მათუ ქვარა.
16. ჭოფ, ჩქიმი ჩელა, ჩქიმი ჟაგა! 25
 მდიდარი ტე გომორძგვილი;
 ღარობ' ვორექ, მდიდარს მეწუნს
 ჩქიმი სქვამი წოროფილი.
17. ჟაგა, ლომა, მიწქილით, 30
 მუს გიწოლენტ, ქიჩინით;
 ართო მიბრაგაღუსთ,
 მუს ქიბჩინენტ, ვათუათ.

18. ჯაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!
თოლსუ სინთუ ვა ნობღვენა;
მუ ჭირდღ ნი, ვა ნობჩქვენა.
ასე ქობძირითი თენა.
- 5
19. ჩქი ვორეთ დამნაშავე,
ჩქინი დუსუ იბლუმუნთუ,
ჩქინი სახეს ვა ვორწყეთ,
მალ-წყარსუ მეულეთუ.
- 10
20. ჩქი უხჩქენტ ქობაღსია
აჰძა მუქთა-ხორასია;
ჩქი ურჩანთ ივარჩემსია
უსაქვარე კახმემსია.
- 15
21. ჩქი უგეთენტ დოხორემს
ნგერეთი დო ვოლორემს;
ჩქი ვოწოთანთ ტეფასია
მუშას, ჩქინი ჯიმასია.
-
- ჩქი ჩქინ დუსუ ბღალატენტ,
გერ' დო ტურას ვამარგენტ.
- 20
22. ჩელა! ანწი მობაღენა
ტეერ' დო ლეტაში ამახუნა,
მათრახეთიშ მოთფინება,
ჩხურ' დო შქირენიშე ლურა.
- 25
23. ერთობა რე, ჩქიმი ჩელა,
უძღვეელი დიდი ნძალი;
ის ვ'არჯჯინანს ნტერიშ ტეფია,
ლეკური დო ხარბასანი.
- 30
24. მარა დიო თე ერთობა
ვა მიღუნა უბედურემს;
ოჭკუმადო აწვეძეთუ
ნგერეთი დო მელა-ტურემს.

25. ვაგა, ლომა, ბუსქა, ჩელა!
 ანწი გიჩქიდანსი თენა:
 შხვადო ვა რე ჩქინი შეელა,
 ჩქი ჩქინ' ნძალა დამირსხენა.
26. ჩელა! მა გირჩენქ თეს.
 ქიმწუგდახათ ჩქინი სტერს:
 გოუმორძგვას ერთობას,
 გვერშაში უკართას! 5
27. ნუმე მიღუნა შხვაშ იმენდი,
 ჩქინ' ხესუ რე ჩქინი ბედი;
 ვარა ღურა-დასაჯება,
 ვარა სრული გამარჯება. 10
28. ჩელა, მობლასათე სტერი:
 ლომი, თუნთი, ტურა, ნგერი,
 არძა ჩქინი მაჭკუმალი,
 არძა ღორონთიში ჭყელი. 15
29. დიბრთინუათ, ჩქიმი ჩელა,
 თე სამოთხე მშეენიერი,
 ბოროტება დოპილათე
 დო იპიით ბედნიერი. 20

b) В а с н и.

1.

გერენი დო ძაფშალია.

მაფშალია რე მახირეთ
 უინი გილახუნილო;
 გერენი მეურს მარჩქილეთ
 ჩუჯი ილაწურილო.
 დუდი მეუღე მახინეთ
 დო მასშინე ნდერილო.

25

— „მორიგეულ რე ბრძა სქანი;
 „იბრჩქინე, თეში რენ დო ვარი,
 „ირიართო გოცქვანა ნი,
 „სი რეკე დო მითინი შხვა ნი;
 „რთხორე, მორჩქილეუ ბირა,
 „დო ოსქეუ ნი, მილეუ თინა;
 „ოჯინალო—თოლი გვირა,
 „ორჩქილარო—წუჯი ფირა“.

ცქემალარი მაბირექ
 ქოდიიჭეუ მუშებურა;
 მუჭო ჯგერი მარჩქინექ,
 თეშ იბირე ირიჯგურა,
 დო მის უჩქე, იბირე მუდა!..
 ირ სქელედე ირჩქილედე
 თუდონი დო უინი:
 ჩიტეფქეთი გამანჯეს
 ჭვიტაფი დო რშენი,
 ირი ორინს ქედარეფუ
 იშ ბირაში წოროფათ,
 მათხილექეთი ქედაწუნე,
 ართი აძირე ჩხოროფათ.
 მათხილექ ქოდოდუ ლარჭემეფი,
 მუში ირ დღაში მაბირე;
 შარას გილარე მეშარეფი:
 რენა თიში მარჩქილე.
 მაფშალიაქ გასურე ბირა.
 გვრენქ დოუშქე წუჯი ფირა,
 იჭეუ დუდი ღუზილოჯინა,
 შინე, ოსქედუ, ნი თინა:
 — „ენა ჭაჭადე ქორე,
 „მა სი თინო ქოგიწოლე;
 „მარა მუმედს გიაწონე,
 „იშ გენაწონს ენა მორე?
 „იში რჩქილას მა სი რთხორე,

„გარა ვა რე ოსიოლე.
 „გურათა ღურაშა რე ირთა:
 „ირჩქილე თიში ჯგირთა.
 „ტელოლოფუათ მიდი ყინთა,
 „დო გობაღე ინა ჩინთა“.
 ენა მუტო გეგონუ,
 მათჲსალიქ გეგონუ,
 სუა გილე ქიგლეფონუ,
 ოში გვალას გეგინოლე.

5

2.

უვაბუ დო ხოჯი.

თურმე უვაბუს მინდორიშა
 ხოჯი ქოწმუნგილუაფუ,
 დახარბებუ თიშ სიდიდა,
 დახე თოლი გაწმოლაფუ.
 — „ხოჩქე მუტო მორჯგინასუ?“ —
 დიდი ქემეუტეიაფუ,
 გოზინდერე, გომბარელე,
 დუდი ქელეზიმეაფუ.
 გეზიმელას მაცალეშა
 შეუთხუე: — „ქომიწია,
 „მუტო მორწონქ? მიგმოჯინი,
 „ქიივიქო მა თისხია?“
 მაცალესე უვაბებუ:
 — „სქანი ჭინი, ჩემერცხია;
 „სი დო ხოჯო მუ შქას რეთე?
 „მუს გობვარე აქი ტეია?“
 მაცალეში გურიტეოლირს
 თოლს ზესხერი მორიებუ,
 ასე გვალო გორჭიხელე,
 უვაბური ლეჩქვის ქეგლატებუ.
 «ხოჯო გინიბროთუქია», —

10

15

20

25

30

ლენხის თაში უფიქრებუ.
ზინდუა დო გომბარუათ
დუდი ტუურელო შეუწხებუ.

მაცალესი უთქვალე:

5

— „თინა დციქ, მუთი რქიქ;

„ვე მედინა, ვა გონორცქა;

„ნაბეტანი გორჭიპქი.

„დიფუელი იშო, ცოდა,

„ქემთოხედა ფოთქის თექი,

10

„ვე ეფიქრა, მუთუნეთე,

„ქიწანასე გაკვირენქი“.

მაცალეში ელანამა

შურო გურ'სა ვე მულაღე,

ხოლო უმოსი მუნდომებუ.

15

უხირხინე, შური უნთქალე;

მარა სახოს ვე მენჭაფუ,

კუჩხი გურჭიპუ, შური გუნწალე.

3.

მუთი ქორწინენხი, ირიფელი ორქო ვა რე.

ართი წუდესე კედალასე

მუკობუდე უვრი გალია:

20

ართის კვინხა მითოხერდე,

მაჟირასე მაფშალია.

ურინხოლო იბირდესე

მოწყინებასე გაამათე;

მარა კვინხას მუთ აბირე

25

მაფშალიასე მაჭამათე?

მუჟანსეთი მაფშალია

იბირდე დო ღურჭულანდე,

ჭიჭე ბოში მუში მუმას

ხვეწებასე დუუჭყანდე.

30

უსაშველეთ ოსხუპუნდე:

— „ქომოძირი თი ჩიტია,
 „ნამე რე თაში ღურჭულანსი;
 „ბაბაშ ჭირი, მიწი თია!“

— „მა ვა გიწინქ, შერეკია,
 „სი თვითანე ქიმეხვადი; 5
 „ჭა ჩიტეფი, გალიეფი:
 „ძირი, მი რე დარდი-მარდი“.

ბოშიქ ჩიტეფს დეკვერე,
 გაანქილე, გააჯინე;
 სთქვამაქე დალორე: 10
 ჯგერის გურქე ვა აჩინე,
 კვინჩას სე მეუხიმე
 დო უწუე მუში მუმასე:
 — „ბაბა, თე სქვამი ჩიტი რე,
 „მესეთი ჯგერო ღურჭულანსე“ 15

4.

მუმული დო მარგალიტი კაკალი.

სოგდენ(ი) ნაგვის ქოთომეფი
 ქოტმედეს, ჩხირკანდესე;
 მუთუნს ქოძირედესე და,
 აროიანს მიდეულანდესე. 20
 შქირენული მახორობას
 აკათედე მახოჯალი,
 გუნხეფი მუნამუნამი დო
 დიდი ხონარით მადურთალი.

ჭია, კაკალიში გამათე
 მუმულქ ქოძირე მარგალიტი, 25
 გურქე ქემურთე, შიიწუხე,
 უძირედგო აკო პინტი.

— „ქა მუ რე თე ახერი?
 „მუ აკორდე აქი თესე?
 „თინა წურე ვა ცოფენო, 30

„თეს მითი ძვირას აფასენსუ?

„ჭვეში კაკალი მისხუნუდუ

„ათე მარწკინაიაშა:

„ინა ჯგერო დემორძანსუ,

5

„ეში დუდი ჟანდაბაშა“.

„უერო დო ლენიში აშხუეო

„უმოს ჯგერო მუთ იჭარე?

„მუსუთი ვე ეჩინენსუ ნი,

„იშოთ ირთუელი მუთუნ' ვა რე.

5.

ქაზახი დო გვერი.

10

თურმე აფუნს ქაზახიშა
ქიმისარსალე გვერქია.

— „ჯიმა, ასე შხვა ვარექი,

„თეს მუჭო ვ' რწყექია?

„ანწი წორო დობდერთათე,

15

„ნუ გოშქურუნია ჩქიმდა:

„ჯვეში კანი დიბთურე,

„შური-გური მათუე წმინდა“.

— „ვარ, ვარ ვ' ებლარინექ,

„სი გოკონ დო ფიქრენქი ეში!

20

„კანი დოგითურე, მარა

„გიღუ გური კენი ჯვეში.

„სი მუს გემათურქედი?

„გვერი ლექი, გვერი, გვერი!..

„მოჯგირაღაშა მისხუნუ,

25

„სი მათუდე ირო ნტერე“.

ქუწუ თენა ქაზახიქე დო

ქიხვამიღუ ხეთე ბიგა,

ბუაში სინთეს მასორე

უწამო დო გური ნირგა.

6.

კვარია დო მელა.

სოდე რდე დო სოდე ვარი:
 ეი გვალა დო თუღო ბარი,
 კოჩი რდე დო მუთუნ' შხვა ნი,—
 კვარიას მეჩხე ნოკვეთუ ცვალა. 5
 კვარიაქ გეჭოფუე წიონით,
 ხვამა იშელუ ქიონით;
 ქვარა ჭვირი აფუ შქირენით,
 ჭკუმუა ოკო ხიოლითუ.
 ეთექ' ოკო ჩხონდასუ ნი,
 ცვალი უღუნ დო ჭკომასუ ნი. 10
 ჩე რე, ჭკუმუას ორწყე ცოდათ,
 ნუნბგეთ მარგება მიოჩქე მოდათ.
 მუდოს კვარადა სარხენს ოესუ,
 მელა ორწყე შორმე ჩესუ;
 მოტეობუნსუ, უმარდე ბრელსუ; 15
 ვა ურქენსუ კუნხი დო ხესუ.
 მელა კვარადა მარს ოგანსუ,
 ცქუმალათ გურს ურძანსუ,
 იშ ცოროფა, ცქუმალასუ 20
 ათენერო რაგადანსუ:
 — „ეისერი-დუდამო ხანტურელი,
 „სუა გვალა ჭარჭულერი...
 „მუ გიწუა მა ბერელი?
 „სი თელი დო შხვა ლურელი. 25
 „ხონარი—ანკელოზიტალი;
 „მიჩქე, მითა გავგუ შხვა ნი.
 „ძირე მდარო ჯგერი დლა ნი,
 „მორჩქილეე ბირა სქანი!“
 კვარიას მუდოს უჩქედუ ბირა?
 მიჯი გაანჯუ დო დიძახუ — „რირა!“ 30

გუტუ წვალსუ ჰიჯი დო ნინა,
 მელას რკოდუ ნი თინა:
 წვალში ეჭოფუა, ნტინა.

A. B. d) Пословицы (მოკოეფი).

1. მინუერთი, მუნუერთი, — კენია თიქ იცუუ.
- 5 2. გალენი ჭუკიქუ დენახალენი ჭუკი გეგზნორასუა.
3. a) წყარში მელე გედეე დო წყარში მოლე გეგოსქიდენია.
 „ b) მელენი დედეე, — მოლენი ქაგოსქიდუ.
4. მეზობერსუ ხოჯი უხალი დო ღორონთი სი მერხანსუ.
5. გერსუ გერობსქ გიოსქიდუა დო ტურსქ ქიყანა დონწუა.
- 10 6. a) ქოთონქუ ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში რწვილარი ხამი
 გეგითონჩხირკუუ.
 „ b) ქოთონქუ ჩხირკუუ, ჩხირკუუ დო მუში რწვილარი ხამი ეე:
 ბურს გელაჩხირკუუ.
7. a) შარა ნაშარას, წყარი ნაწყარას.
 „ b) შარა ნაშარუს, წყარი ნაწყარუს.
8. ხოჯიქ¹⁾ თქუა: „ოკირუუ ქომიშია დო რჯირუეს ქიიფ-
 შინქი:“.
- 15 9. თუნთიქ მეგერიასუ და, — ბაზა დუუძინია.
10. a) გერიში შქურინაფილი ვოლორქ წანამოწანას ვიკის ულაფუა.
 „ b) ღანდიშ ნაშქურინეივი ვოლორი ვიკის ულაფუნდუ.
11. მიქ გეგონუ, — ხომს წყარს აფასენდესიე?
12. მონდას რქოთანდეს, — კობუქ გეგილაღუ.
- 20 13. ჯგირი ქიშინი დო ქუას ქეგედვი, — მოკიილენქი, ქაწორსგადუ.
14. მა ქიბტუუქუ დო იციინ და ვარ, — ჯარი ვა მოჭე.
15. სქანი შვი დო სქანი ჭკომი, ჩქიმიშა ჯვარი. დომიწერი.
16. მიქ ჰილუ დო? — ჯიმაქუ; მიქ მოსქილიდუუ დო? — ჯიმაქუ.
17. ჯგირიში მაქიშინარს ჯგირი ვა დოლეს.
- 25 18. მართალიში მორბადად ირო დადოროს.
19. მუმათი მოკო, დიდათი მოკო, დუდი ანძოშა მისხუნუ.

1) Вар.: ნსუქ.

20. ზიჯით ჯუდაშა გურიით ჯუდა მისხუნუ.
21. საფანა ვა გიტკომუნ და, ზიჯი მუქე მეტყუ?
22. გემორჩქინელი ჭირი კოს ვა წვილუნს, იფულირი ქო.
23. დადის კიბირი ვა ჩანსუ დო შხვაში ჯოგე.
24. მუმაში შური ქიშაჭყოლადუ, ზაბუს იფურუნს. 5
25. ორქო ჯგირი რე,—ვა გილუნ და, მუთო გოკო?
26. შხვაში ორქოს სქანი ლინჯი უჯგუ.
27. სინთე მუთო გოკო, უთოლე რექე და?
28. გური მანგარი ქოგილუნ და, ლეკურს სიკვათეს ნუ უწონენქე.
29. ხვარას ხვარა ვა დუქასხი და, აშო ქედოგიასხე¹⁾. 10
30. ა) კუნტაქ ვე ელანსტე, გუნძექ ვა მოდერკე, ჯუნაქე ქიმესქედუ.
„ ბ) კუნტაქ ვე ელანსტე, მალაქ ვა მოდერკე დო ჯუნაქ ვე ენუ.
31. დიდაში გინუელირი ქვირასუ ნგერი ოტკეუმუნტუ.
32. უწაპური ქეწანასუ მელა გილაპარპალანტე.
33. კვსით ზღვა გეწერესუ. 15
34. შუმილც ეკოჯიკაია ვა აკო.
35. ა) შორიში მოჯგერესუ ხოლოში ტერი უჯგუ.
„ ბ) შორიში მოჯგირეს ხოლოში ნტერი უჯგუნია.
36. კულეს კოჩი ღახესუ დო ჯვარც გურქე მუურთუა.
37. ცხენცე ვა მერეუა დო ონანგერცე ტახენდუა. 20
38. შხურიში ქვათილას ტურაქე ქეკადინე.
39. თოლი თოლიში ტერი რე.
40. ა) უბედური კოცე ქუა ეკოხონც მანჭიშუანცე.
„ ბ) უბედურს ქუა ეკოხონს მანჭიშუანს.
41. მუს თახენქი, თინა ეურცუ. 25
42. ლავგანცე მუს ინაძახენქი, თის იშგოასხსნცე.
43. * იკოხონა, დიკოხონა აკა ვა რე წადმართი²⁾.
44. * ოხონს იფულუნდესია დო სამუარხონს იხიებუდესია.
45. წურუში ორზოლი შქა შარაშა.
46. ა) კამბეშიქ ხული ძირე დო ღანდა ვა ძირე. 30

1) Вар.: ქოლოგიასუნია.

2) Во всѣхъ дальнѣйшихъ текстахъ нумера со знакомъ * записаны мною впервые.

46. b) თხაჲ ხული ძირუ დო ღობერი ვა ძირუა.
47. ტამბახა კასილიშა ოშქურუ ართის, უკასუშა ოშის.
48. ძალა ეკობონს ხონუნს.
49. ბოშიქ თქუეა: „ქოფთქუე — მუმა დოძიდურუ. ვა ფთქუე — დიდავა“.
- 6
50. ეშე ფურტინე, თოლს ქალეგოლეუ.
51. გირინი მუშო ვირს აკეთუნს, შხვაშო — ჯორს.
52. შაშა რძელეს დიაკონითი რძელი უჩქედუა.
53. ჩხომქ თქუეა: „ჩურუა ძალაში მიჩქედუა, მარა ანკეცქ სუა ქეფსოფუა“.
54. დიდი ჯას დიდი ნახაფული დეცენს.
- 10
55. ქულა ორულუშა ვუუტეს, ცვირე — ოჯინუშა.
56. შერს შერი უჩქე ირი კობი.
57. a) უკუდელე ჩხოუ კუდელამს ჭანჯის გითიორაჲანდუა.
b) უკუდელე კუდელამს ჭანჯის გითიორაჲანდუა.
58. ქვითი ცხენამს გეჭიაძიცანდუა.
- 15
59. კატეს რხინი უღუდუ დო ჭუკენს ჭევადაუა.
60. კობი დულა ბიგასით ქეგახვილეუ.
61. ჯიმუშ მათხუალიშა ჯიმუ ვე მგახენდა, იშენ ჯიმუაში სი-
ტევა ქუეწი
62. ცხვინიშა წყანა ამედუ ნი, ინა ვა რდუ სუღელი, — ელეთირუ
ნი, თინა რდუ.
63. მოწიკვილი კეტის ხეს ქემეთხუნქი ნი, მორწიგუნს.
- 20
64. მეტურეს მართალსით ვა დუუჯერენა.
65. წყარს ქუა ოცოთი, — მოხვადუნ და, თინა რე, ვარდა ქუა ქუას
მიამინუე.
66. ლარჭა ირო რჩხე, უჩა იყუაფუე.
67. ახალი მოჯგირეშენი ჯვეშის ნუ შიოცოთა.
68. ხორციქ ხორცი ოჭკომუ დო ხორხოტაქ ვა ეინტუ.
- 25
69. საქონელქ ინარტუ: მისით მა ვოხსქუქი ნი, თიში ქოპუასია.
70. უბადო კობი უბადო ოჭოფალი ცხენს გორუნს.
71. ჭურა ირო წყარს ვე ელანს.
72. ურემქ დიშქა ვა მიიდუ და, თვითან დიშქა რე.
73. მუთი შხვაშო გოკო ნი, თინა გაღოლეუ.

74. დუდიშა ქეგემსქეგინენ და, ჭკის ირი კოჩი ქოფხანს.
75. ცქვაფა ნოლიმერს ოკონია.
76. შქირენს მელაჭკემათუე ვა აკო, ლურს— ორთუმელი.
77. მახინს ირი კოჩი მახინჯი უჩქე, ეშმაკის— ეშმაკი.
78. დუდიშ ქანცაფი უჭირს, ვარა არძა ცხენი თუხარიკი რე. 5
79. ართი წორადილი უშქური ოში შხვას დოწორიდუნს.
80. ხსოუს ნიგა ქემუელეს — „ხოჯი ვორექია“; ულე ქემუელეს —
„ფუჯი ვორექია“.
81. გერქ დიირჩინუ ნი, ჭიჭე რურაქ წუს ქალატყორინუა.
82. სინჯაქ თქუეა: „ჩქიმი ბერგი ქომუჩასუ ნი, ძალამი ხაჩქა
მიჩქენია“.
83. ოსური ღესი დასუ ნი, კოჩიში ღურა ქუეწი დო გემწო- 10
დირთუ.
84. ქომოლი კოს დუდიშ ცქვაფა ვა უქორსია.
85. ჯოდორი მიქით ცვილეუ ნი, თის ოლალაფესია.
86. დიდარი ართი დღას ღურუ, ღარიბი ირი დღას.
87. წურუს ძღვენი ოხილღუდე, ჭკვერს ოწყინუდე.
88. კოს კოჩი ქოჯოგუნ და, იში ჭკომუა ჩქვაფაფო მასიმენია. 15
89. ხარგელი დო ტკიბირამი ართო მეკუსანდესია.
90. აფხაზა ნაკარეს გიხვამანდუა.
91. ჭირიში შემილქი დო ღვინიშ შემილქი ართიანი გაკოწყვი-
ლესი.
92. ჯიმა, ქომისვანჯი, ვარა ნაკვანხირს ხოლო ქომანსტუბე.
93. მართალი თქვიი დო ღურელი გერდითუნია. 20
94. ეშელი— ნეძი გერაწი, გიშელი— ღეჯი გორაწი.
95. უღუდეუ ნი— ინა ბაბუს ინგარდე, ვა უღუდეუ ნი— ის მუმაქ
ვა ანგარე.
96. კოჩქ ჯაშე გეგმანთხე, თუდო გვერქ ქახე.
97. ქომონჯი ღაშქარს ორდეუ დო ჩილი ღაშქარში ანბეს სხვამი-
ღუნდეუ (ოხვამიღუნდეუ).
98. ართი კოს სუმი კოჩქ „ცვერე რექია“ ქეუწუე და, თოლიშა 25
ხეს ქომიფურხონუნს.
99. ოში გღახა მამიბელს ართი ჯგირი მახუაღარი უჯგუ.
100. ტყურა ჯინას ტყურა უღა უჯგუ.

101. a) ღურუემ წამალი ლაფარას ალაჩანდუა დო მითინს ვა აგორუა.
- „ b) * ღურუეში წამალი ლაფარასიე.
102. მეუ დუს კახი დოღანსუ ნი, ინა ტერს ვა ალოღენია.
103. ხოს ქათ დააკირანა, კოს—ნინათ.
- 5 104. მისით ნინა უღუ ნი, რინათ თის უღუ.
105. უთუხუღეს თანაფას თუხუაქ მეუშუერთუა.
106. უბადო ოჭოფალი ცხენი უბადოს აკათუუ.
107. დუდიში ოხერი ოსეთის გეგმოჩესია.
108. ჯოდორს ოჭკადირეშე მე გიმადლე?
- 10 109. ტარკალე ოში კოს ვა არჩვე.
110. ურემს მეჭოთ გეუნჭირანსუ ნი, თეში მიღღირწკინანს.
111. ჭკიდი ართიშა გორტიხუ ნი, უგული ართიანს ვე მკააჭბუუ.
112. კამბეჩიში მონირზე ხოს ქაქ ქალაარტიხუ.
113. შაშას მეუ ფრიმულს ოშაბარენდესია.
- 15 114. ახალი ოქოსალი ჯგირო ქოსუნს.
115. ბინეხამი ჯას მიკულეს დო უბინეხეს ქოდანხვამეს.
116. ჯოდორში სქუა კირიბი მის უძირუ?
117. მეჟანსით ბულს ტეები მეკურსუ ნი, თიმწკალა ოგო ტუაბარუე.
118. მორგადე დოღურუნ დო ნარგადე დღას ვა ღურუ.
- 20 119. ღეს ქაჯუდე—ქოგაჩამე.
120. ბოშიქ ჩილი ქომიწონუ დო დორონს თხუეღენდე: „მალას დასსერვეს“.
121. ქოთომქ თქუა: „მა შემიღებუ ნი, კვერცხი რენია“.
122. გვერს გუჩხი ქეგობიჯგე და, ქოგაჩამე.
123. ხანგას ოგურუანდესია დო ჭვერქე ქედიიგურუა.
- 25 124. ჭვეერი ჩიტქი ყირიხოლო გუჩხით მიაბუ ძუასია.
125. ომბოლიში კვერი გვიანო გუთიიჭუნია.
126. a) გდეღს ონტუედუა დო ღვარღვალი გიადიტანდუა.
- „ b) გიდეღს ონტუედუ დო ღვარღვალი გუთმიადიტენდე.
127. შხვამ ტახანა ლექინი ოწოთამალი რე.

ე) Изреченія.

I.

უჭუ ჭყორი ურგილაფუ,
კატომ ღუმუ უსუნაფუ,
ჩე მატარი უფუნაფუ, —
მისეთი თენა ვა აწყენსი,
კაჩი თინა იწყაფუ!

5

II.

მექსიში ჭვიმა ორქო რენ დო
ივანობაში ვარჩხილია;
კვირკვეში ჭვიმა დულა რენ დო
არგუსოში დაჩხირია.

III.

ჩიტი ფჭოფი; ჩიტი ვარ, ჭირი ფჭოფი:
გოუტუე მუმარ დომიფვილენს, ვა გოუტუე—დიდასე.

10

IV.

სიმდიდრე დო სიღარიბე ვიშო-აშო გიღურს,
სისქვამეთი ვ' ეტადე, ითი ვიშო მიღურს.
კოს თინა გიოსქიდუ, მუთუნი ქეუღუნ და დუს;
ჭკუა-გამოცდილება გემოს მესანს უგემურს.

15

V.

ართი ჩოროფასი ღური უჩქუ,
მწყიასი გაშერება,
მასუმასი გიღულა დო
მაოთხასი გახანგება.

VI.

აწი ქორე ულა, აწი ქორე ულა,
ჩქინი სიკეთე დო თურქიმ წაულა! ¹⁾

20

1) Вар.: სისიმ წაულა.

VII.

1. ჰინვანც, ჰინვანც ქვარა გილაიტკინანცე.
2. ჰეპუია ქეწოუ ნავეიას:
„ვა ხანქე, ვა განე; დოხანქე დო ვა ბარკე, ტყა განე“.
3. ვა ხანქი და—ვა განეინია; ვა ბარგი და—ტყა განეინია.
- 5 4. ვახანქელა, ვაბარკელა გემას დურჭულედა.
5. ვო-ვო, იოსიკა, მუჭომი დუმუს გიოციკა? აკაწუნც გივოციქვა!
6. მითი ხეს ვე კნიკართანსია, ინა ვე იბჰანს ხართანს.
7. მი გიოჯინე გეჩას, დორონთი თის მეჩანს.
8. ჯინჯი გურაფაში კოლო რე, მარა წვანდი ჰამო რე.
- 10 9. კოს მუმი დურა-დღაშ მუთა უსხუნე გურაფაშა.
10. მიქ იხონუა, თიქ იხორუა; მიქ ვ' ეხონუა, თიქ ვ' ეხორუა.
11. მიქით დოხონენი — ქადიხორე, მიქით ვა ხონენი — ეჭეორდე.
12. ლებე ოკო რდე გურაფასია, მუჭო რკინა ფურაფასია.
13. მითი ქიგეუნსი ჯგირო, გურაფა დურა-დღაშ რე ირო.
- 15 14. ექშა ქორა — გურაფას ფორა.
15. ჭვალა ვა უდე ნი, ის სამგარიო ვა უტებუნია.
16. იში თის ფოლოგოჩილათილი მუთა იპაღუენია.
17. ბერგი-ბურჭულიში ნამუქერი ქიიციდასე ვარა, დვინი იციინ
და ვარა, მუ ბლოლათია.

f) Загадки (ეძორა-ძორა).

1. ე მუ ორე, მუ ორე: ირიფელს ოკო ნი? (სახელი).
- 20 2. a) მეურსე დო კინი იჯინე. } (ქალეფი).
„ b) მეურსე წემიი, იჯინე კენიი. }
3. a) გალე ატლასი, დინახალე ანთასი. } (ბერწული).
„ b) გალე ასტლასი, დინოხოლე ანთასი. }

- 4. ა) ოთხი ჯიმაღენს ართი ქუდი გიორთუნა. } (ტახაკი),
- „ ბ) ოთხი ჯიმა გოც ართი ქუდი გიორთუ. }
- 5. გალე ვაწხნილი, დინახლე ორქო. (მარქვალი).
- 6. ვითოჟირი ჯიმაღენს ართი ორთუმელი მუეძენა. (ჭვეუტეფი დო სანთა).
- 7. ა) მუერსუ დო ნაქუჩი ვა მიოხე. } (ნიში დო წყარი), 5
- „ ბ) მუერსუ დო ნაუღერი ვე გიოხე. }
- 8. ა) ართი ჩქიმი ხეშქოსალი ვოსქირეე, ვოსქირეე } (ნინა).
- „ ბ) ართი ჩქიმი შიშქოსალი ვოსქერეე, ვოსქერეე } დო დღას ვა მასქერეუ.
- 9. ართი ჩქიმი ბაწარია ვხეშეე, ვხეშეე, — დღას ვა მახეშეუ. (შარა).
- 10. ა) უშუმური, უჭკამური კებურს იკოგვანაფილი. } (ჩეჩია), 10
- „ ბ) უშუმური, უჭკამური ეებურს მუშაგვანაფილი. }
- 11. ა) ართი ჩქიმი ორტვინი-გვალა ქუალეუით } (შიჯი დო კი-
- „ ბ) ჩქიმი ჭიჭე ორტვინია ჩე ქუათ ეუშა რე. } მოროწკილი რე, ბირეუი).
- 12. ა) ბაბუ ჩხვიანს, ბაბუ რკიანს, ბაბუ თომას გაახუნსე. } (ჩიჩინი). 15
- „ ბ) * ბაბუ ჩხვიანს, ბაბუ რკიანს, ბაბუ თუმას იწვი- } წუნსე.
- 13. ჩქიმი ჭიჭე ორტვინიას დღას ვე გიონთენსე.
- 14. * ჩქიმი ჭიჭე ჩეგანას უირი ჩოგანია ლუმუს ეშუგოჯჩი. (ნეძი).
- 15. ა) ჯაში შქვილი, წყარიში სვანი ჯიკის ვო- } (წინქვილი).
- „ ბ) * ჯას სვანი ვოწოთი დო ქუაქე გეფურინე. }
- 16. * ჯინც მიოვალანსე დო წვანც მიოგურგინანსე. (თოფი). 20
- 17. ა) * გილეგოფურინი ჩიტიტალა, გეფავაგაგვი ჯი- } (თვრი).
- „ ბ) * მოიზოჯე პატენიტალა, მიდაძაგვი ჯოლო- } კიტალა, რიტალა.
- 18. ა) * სუმარქ ქემორთე, მენძელი ოჭოფე; } (მეხლომე, ჩხომი,
- „ ბ) * აბრაგიქ ქიგინთხე კოც, წუდექ } წყარი დო ბადე).
- „ აკოშკაშე გითილე; იჭოფუ კოჩქე. }

19. * ირო ქოუხვენთქუანდე, დღას ვე გოდოლხოდე. (წყარი).
20. * ოცოთესი, ქუა ვა რდე, მაცოთამალი კოხი ვა რდე, თსუნამი დოცვილესე დო ჩიტი ვა რდე. (საპონი, ოსური, ჩხომი).
21. ჩე წვანა დო უჩა თასი, მინჯე გიორგადანსი. (ჭარილი).
22. პიჯი ვა ჩანს, ნინა ვა ჩანს, მარა ნაუღერით რაგადანს. (კალამი).
23. მიშუშია, მიშუშია! მიშუშიას—მირკენჭია; მირკენჭიას—მიშეიტია; მიშეიტიას—მიტუათია; მიტუათიას—მინდორიას; მინდორიას—ფარონი მატრბაია. (პიჯისახე).
24. წოხლე ოჭიში დო უკოხლე ქვარა. (წირღვი).
25. ჟირიშა იხადებუ, ართიშა ღურუ. (ქოთომი).
26. ართი შარაშა მიიბში ნი, ატარიში სახე ბძირი; ებჭოთი ნი, ქუა რდე დო ქედობდვი ნი, იდიარდე; ვართი ცხენი რდე, ვართი ჩხუუ რდე: გასაკვირი მუჭო ვა რდე? (კუ).
27. ჟაშა მეურსი, — კოხი ვა რე; ქა გეჩანსი, — ხოჯი ვა რე. (ფერწო).
28. ხოჯი რკინაში, კუდელი ბამბეში. (ლიში).
29. ბადედი კოხი ნტერი მათუ, ქობჭუნან დო ქობხაღუნა, გური ხოლო თელი მათუ; ჩქიმი ჭკუა-განჩენით ქანა გემორძელი მათუ. (კალათი, ჩაკა).
30. * იშქი-თიშქინე, გადაფარდინე, მოწუქანჩე დო ქოწუტაკინე. (ოშუალი).
31. * იშო მეურცე მეხიცალო, აშო მეურცე ლეხიცალო, წყარში ინანთხეფიცალო.
32. * ქომოლი ვორდი, ოსურო გოვრთი, ჩქიმი ვა პუნდე, შხვამი მოვრდი. (წვარილი).
33. * უკმაკური ჭკადირი, ეშმაკიში ბანძლირი. (ლანჭა).
34. * ე მუიე, მუიე: გიქორსე დო ვა გაჯვინდინე ნი? (დაჩხირი).
35. a) დუნიას ქანჭე, ლავანს ვა მუნანჭე. } (ფარა).
- „ b) * ქიანას ქავანჭე, ღავანს ვა მნანჭე. }
36. * აძვა-ბაძვა, ჟორიშ ხარვა. (ხომა).
37. * აკაკე-ბაკაკე, გიჩქენ დო ვა გარავადე. (ქომონჯიში დო ჩილიში სახელი).
38. * ე მოორე, მოორე: კატუ ღვათ მიკობუ ნი? (ოკვაჟე).

39. მა დო სი, დო სუმი კოხი,
 სუმიშახე ვითოხეთი კოხი,
 უახრნეხი დო ვითი კოხი —
 მუზმა რე ნი, ქვეთქვენ და,
 სი იქუაფუქ ჭვირი კოხი. (ოში). 5
40. * სუმი შხურქე სუმი ხუე,
 სუმი ვიჩხე ხაჩახუე,
 შარას ქიგილახუე.
 სუმი მიდართე, სუმი ქემართე,
 სუმი ოგორუო გორთე. 10
 მუზმა რე? (ამშვი).

g) Заговоры, повѣрія, молитвословія.

1.

Противъ поврежденія шейнаго позвонка:

- მათე, მარკოზ, მარია, იოსე, იანარია!
 სათანჯო ჯიხა, სათანჯო მარგატელი!
 — ჭევადირია, მემეხვარებუქი დო ვარია?
 — მეშიჭიშუანქი და, მეგეხვარებუქი. 15
 — სქანი მარდუმელაია!

2.

Противъ вывиха и перелома кости:

არგუნ-ბურჭელი! სუმ' ნოწკკრია გოწკირილი, ჯერღვი სკვირი
 გოწკუმირი.

3.

Для находенія потерянной вещи:

- ძია ვძირი, ტატა ვძირი,
 დორონთი, თინა ქომოძირი. 20

4.

При видѣ новой луны отецъ семейства, становясь лицомъ къ югу,
 произносить:

თუთა ახალი! დორონთი, სი გაახარი ჩქიმი ჩილი დო სქუა!

5.

На новый годъ хозяйка дома, прокалывая остриемъ куриного пера особо приготовленную лепешку съ изображеніемъ насѣдки, приговариваетъ:

ჩე ქათამი, ჩელაია! ჩე მუხრომირხიალეკ; ოში ანთასი ჩქიმი თას, აკა მეძობელიში თას!

6.

Въ день новаго года, ударяя палками по длинѣ давилни, приговариваютъ:

ჯუჯკელია, ჯუჯკელია! ჩქიმი მამული ხარკელია, შხვამი მამული ფურცელია!

5 ჩანა, ჩანა... ჩქიმ' მამულს ვუბრძენი დო შხვამ' მამულს ფურცელი.

7.

Молитва божеству „Мирси“:

დღარო მირსობაში მოზოჯუა! მ დო ჩქიმი ჩილი დო სქუას ბედი მუხი, ბუდინერო დაწინეე, ირო აღიანი დო ჩალიანი ქეჯარაფი, ირო უბადო შარას, წვარც ხი დოთხილეე, სქასი სხელი ხვამელი.

დღარო მირსობაში მოზოჯუა! ჩქიმი თოლც ჩქიმი გამახარებელი
10 ქაძირა.

8.

Молитва божеству „Антари“:

ყინი ანთარა, შატუნი გომორძევილი! ჩქიმი ორინჯი სი ანიშინი! ოშ-ოშო გუშაბჭოფუნდეე დო მუთას მასკორდღდასუ ნი, უხაეუ დო ხაეილც ვა იშეხინენდეე თუში.

9.

წყურბი ჳოფუა.

— მი ევანა დო მი ცხენდია!

— მი სუდე დო მი წეირია!

— მი ბერკი დო მი ცხვინდა! •

— წყური დინს-სამარეს!

10.

Молитва божеству „Напурнаха“:

საფურნანს პატენი, დიდებუნნი, სსხელუნნი! დღარი ზვამს სი გო-
მიტებინეკე, უბადო ჭუჲ სი დომიხილითეკე, ჯგური შელებურნი ზვამს
ღირსუნნი შიყიი, თაში მორძკვიშე სი ღუმორინეკე.

5

11.

Молитва св. Соломону:

წმინდა სოლომონ, სუმოში სუმენეხი დო სუმი ზელუსში გორჩქი-
ნუუ! მს დო ჩქიმი სქუალეფც დღარი ზვამს სი გო-უტებინეკე, ხე-ხუჯი
მორუმართი, წანაში ზვამს სი ქიმიიყუნი დო თაში მორძკვიშე სი
დაარინეკე, სქანი სსხელი ზვამელი!

12.

Молитва божеству „Орѣ“:

გალენიშიში ორთა, დიდებუნნი, სსხელუნნი! ჩქიმი ორინც სი გ-
ატები, ამიშენი; უტუ-უნსმეში მატკუმალც კიბირი გაჭუუტკახი დო
აქუუბედეკე.

10

13.

Заговоръ противъ глазной боли:

* ცირა, სხვი მიკაბარი,

მუ დოდეკე, დომიგორი.

დღასუ მისე კაკონებუ:

15

ბვერს ულუ გედგუდე ნი,

კვობანას ხონუნდე ნი.

ქვიმას მიკეთასუნდე ნი?

ყუი, თეში კაჭარი,

ოორს მუიდეტ კეძუდე ნი.

20

14.

დიდება ღორონს!
 ღორონთი, ჯგირი წანა მომიჭიშკეთ!
 მამულიში ჩანას უძინი!
 ღორონთქ გუემოძგვას პატონენს,
 აძოა აქიანი მარჩქილეს!

5

15.

* კვინჩა ჭვიტანც, მოუთხილეთ:
 სავარსაკო ვა რე ინა;
 შორი შარა გემიძე დო,
 კიმა-ღურელი, ვა მებდინა!

16.

* აღას-მაღას, თუნთი გვალას,
 დედები ეებურს, ბადედი ცვანას,
 ჩქიმი დაჩხური ჩე გოთანას!

10

17.

* ბუა ჩილი რე დო თუთა ქომონჯი. თუთა მუყანცე დინე ნი, თი-
 მწკემა ბუაწკემა ნოჯანუე.

18.

ბუა დია ჩქიმი,
 თუთა მუმა ჩქიმი,
 ხვინა-ხვინა მურიცხეფი
 და დო კიმა ჩქიმი.

15

19.

აია რე, ბაია რე;
 ბაიაში წორი თანათა რე;
 ქირსე¹⁾ რენ დო კალანდა რე;
 წაკურთხია²⁾ ჯგური დღა რე.

20

1) Вар.: ქისე.

2) Вар.: წაკურთხია.

МИНГРЕЛЬСКО-РУССКІЙ СЛОВАРЬ.

1. ა, აჲ, რა, ჳ მეжд. вотъ! да!
2. ა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ.
3. ა- см. ო 2.
4. ა- суффиксъ, приставляемый къ концу сказуемаго или какой-либо другой части вноснаго предложенія (ა рассказчика = г. ო, рус. -говаритъ, -говорятъ); этотъ а остается неизмѣннымъ послѣ словъ съ исходомъ на ო, иногда и на უ: მარტონ-ა ამ ოდნა — говоритъ — сюда, მგუ-ა ვიმ ოთუნი — говоритъ — туда; послѣ словъ съ исходомъ на ა и ო обыкновенно вставляется, во избѣжаніе hiatus, гласнораздѣлъ უ: მ-ა-ვა ა — говоритъ; послѣ словъ съ исходомъ на უ суффиксъ съ гласнораздѣломъ иногда звучитъ უუ: ოკო მირანთე-უუ ა долженъ — говоритъ — уйти; послѣ словъ съ исходомъ на согласные — суффиксъ ставится въ видѣ ოა, иногда ოუ: ოკო ქო მხეკუპათ-ო-ა или ოკო ქო მხეკუპათ-ო-უ ამ ოდანი — говоритъ — сразиться, ვა რენ-ო-ა იპტი — говоритъ, ცხენი მოკონ-ო-ა

- ა желаю — говорить — (иметь) лошадей, ვა მოკონ-ო-ა იპტი — говорить — у меня; *გრ.* § 153, с.
- ბ. ა- см. აქ 2.
- ბაბ см. ჳაბ.
- ბბა, ლბა (межд., т. აბა, აბა) ну-ка! да!
- ბბაზი (г. აბაზი изъ п. عباسى) абазъ, двугривенникъ.
- ბბბი мѣсто; — ათე აბბს въ этомъ мѣстѣ; — უქ-აბბს посерединѣ, пополамъ, ср. აბბი, აბბლო.
- ბბბაზა (абх.) брнъцо.
- ბბა'სთუმაბი Абастуманъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.
- ბბა'შა Абаша, названіе рѣки и села въ Севастскомъ уѣздѣ.
- ბბგა см. აბგა.
- ბბგდთი Абедагъ, село въ Севастскомъ уѣздѣ.
- ბბრბგო разбойникъ; — აბრბგობა, აბრბგალო разбой; — მირანთეს სა-აბრბგომე они ушли на разбой.
- ბბრეშუმი (г.), აბრეშუმი шелкъ.
- «ბბრეჩეჩო» названіе травы (см. СМБ, XVIII, отд. III, стр. 248).
- «არე-აბშოგო» (отъ фамилія აბშა-ლოვა, აბშოლა) Леабшиза, спускъ,

подгорье въ сел. Джумъ Зугдид. уѣзда (см. კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33).

აბგაჲ, აბგა (გ. აბგა) маленькая переметная сумка.

აგაფა, აგაფა длинная деревянная часть сохи съ согнутымъ заднимъ копцомъ, на который надѣвается шишня деревянная часть (ქური, ჩაფულა) съ желѣзнымъ рѣзцомъ (კინახონა); აგაფა впрочемъ обозначаетъ и все орудіе, соху, плугъ; — ართი მახჩქალს ქუუსქუაფუ აგაფაში ოში ულუ კამბეშეფი ღოქონონებს ოდინъ земледѣлецъ запреще въ соху (плугъ) сто паръ буйволовъ и шаетъ (Хр., стр. 21,28).

აგვარა (აბხ. აბოჯრა) скотный дворъ, хлѣвъ, ср. ქართ.

ადამიანი (არბ. آدم) человекъ.

ადანაია Adanaia (фамилія); — სა-ადანაიო Сааданаіо, село.

ადესა см. ბინესი и უურზენი.

ადრე (გ.), ადრეთ რანო, ср. ორღო.

სი-ავე (გ.) злость, зло, дурное.

აზა-კვაზა см. კვაზაფი.

აზრი см. არზი.

1. **ათა** см. აქი 2.

2. **ათა-** см. ითო-.

ათანგელა см. თაგილონი.

ათაურე, ათაურეშე см. ცურე.

ათაქი см. აქი.

ათაში, თაში, აში такъ, по этому образцу; —ათაშინეე S, ათაშენეე MZ такъ же, такимъ же образомъ; — თაში-თეში такъ-сякъ; —ათაში ნამდღა, თაში ნამუღა такъ что, ср. ათეში.

ათაწურე, ათაწურეშე см. ცურე.

1. **ათე, თე, ე** указ. мьст. этотъ; служба опредѣленіемъ и будучи по-

ставлено впереди опредѣляемаго слова, мѣстоименіе это не вѣзѣвается ни по надежамъ, ни по числамъ, какъ вообще всѣ мп-грельскія прилагательныя, Gr., § 26, a; —ათე კონი этотъ человекъ, ათე კოსტ этому человекъ, ათე კონგესტ этия человекамъ (людямъ) и т. д.; — 'ა'თე-ღო-'ა'თე такой-то: თე-ღო-თე გვალს на такой-то горѣ, ათე-ღო-ათე ღროს нъ такое-то время.

2. **ათენა, თენა, ენა** то-же самое указательное мѣстоименіе + ნა, по употребляемое самостоятельно, въ смыслѣ личнаго мѣстоименія 3-го лица: *ათთ, ოთ*; въ такомъ случаѣ оно вѣзѣвается какъ по надежамъ, такъ и по числамъ, Gr., § 46, ср. ეთინა.

3. **ათე, თე, ე** входятъ въ качества первыхъ составныхъ частей во многія сложныя слова (см. подъ вторыми составными частями этихъ сложныхъ словъ), какъ-то: 'ა'თე-გვარი, 'ა'თე-ფემა, 'ა'თე-ნერი, 'ა'თე-ნერი, 'ა'თე-ქანს, 'თე-სსი, 'თე-ფერი, 'ა'თე-ცალი, 'ა'თე-წკალი, 'ა'თე-ჯგურა, 'ა'თე-ჯგუ; въ выкеприведенныхъ примѣрахъ первая составная часть предлежитъ въ обезформленномъ Род. надежѣ, ათე-ფემა пм. ათეშენი ფემა и т. д., Gr., § 16, c.

ათეშენი, თეშენი, ეშენი *თანხ* по-этому, потому; — ათეშენი ნამუღა, ათეშენი ნამუთი, თეშენი ნამუღა по-тому что, для того что.

ათეში, თეში, ეში такъ; по тому образцу, ср. ათაში.

ათო см. ითო.

აი, აჲ *Межд.* вотъ! ой!

აიბ названіе какого-то растенія; это слово приводится безъ объясненія и у Эр.; — აიბ-ქაშხა см. ქაშხა.

1. **აკა** (абх. აკე) олянь; разъ, пу-ка, давай: ჯემა ჩქიმი, გუჯმანხანი, აკა ღვინი ქედმანხვამი брата мой, Гуджмаханъ, пу-ка, поздравь меня съ выпомъ (дай мнѣ пить)! (Хр., стр. 132,5-6); — აკაშა, აკაშახე однажды, разъ; — აკა სვალე одинъ только, «აკა-სვალე» единственный (прозвище, кличка, см. МЭ, I, стр. 26).

2. **აკა** какъ первая составная часть въ соединеніи съ другими именами, какъ, напримеръ, აკა-ბურცხა или აკა-ბუცხა, აკა-წილი, აკა-წუნს, см. подъ вторыми составными частями этихъ словъ, ср. ართი.

აკაკე-შაკაკე аллитерирующее и рне-мующее образование, не имѣющее смысла, Гр., § 165.

აკანი мѣсто; — ე აკანცე MZ, ე აკანს S въ этомъ мѣстѣ; — ნამუ აკანო въ какомъ мѣстѣ, ср. არდგილი, აბანი.

აკანცია акація, *раст.*

1. **აკო-** предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ именахъ, ср. აკო-

2. **აკო** см. კორინება.

აკოშვა (рус.) окошко, окно; — აკოშ-ვაშე черезъ окно, изъ окна.

აღა- предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ именахъ, Гр., § 115.

აღაბი (г.) ააბი ხუ аршинъ.

აღაგი, (г.) აღაგე мѣсто, страна, ср. არდგილი.

აღავერდი (соб. имя, б. м. изъ т. *الله وبيرى* *Bois d'Allah*) или въ сокра-щенной формѣ აღერცი Алавердъ,

Алертъ, назв. села въ Сенакскомъ уѣздѣ.

აღაღლი см. ქალაღი.

აღამო см. ქალამო.

აღანი алапъ; алавами мингрельцы называютъ карагайскихъ татаръ (карагайцевъ), живущихъ на сѣ-верномъ склопѣ главнаго Кавказ-скаго хребта, близъ Эльбруса, у истоковъ р. Кубани; — აღანი-კოჩი человекъ-алапъ, т. е. сильный, храб-рый, молодецъ (МЭ, I, стр. 72), см. არამ-სუტუ; — აღანურობა-მღანუ-რობა» обычай, совершаемый 20 — 21 августа въ церковной оградѣ въ сел. Bia ზუგდიდ. უზდა (см. სა-ხალხო გაზეთი 1910, № 170, стр. 2, статья «აღანურობა სამეგრე-ლოში»); суть обычая состоитъ въ состязаніи въ силѣ и ловкости двухъ партій нарочно выбранныхъ молодыхъ, холостыхъ людей (აღა-ნური, მღანური), группирующихся поровну (по шести) вокругъ опять-таки нарочно избранныхъ двухъ старцевъ, представляющихъ собою имеретинскаго царя и мингрель-скаго князя; побѣдительницей яв-ляется та партія, которой удастся захватить знамя (კვ^აკვი), огром-ный шестъ, кругомъ обитый хол-стомъ; но-мингрельски игра эта на-зывается კაკვი-ღალა *несение шеста*. **აღა-მადლა** въ родѣ «туда-сюда», не-постоянное, нехорошее; часто яв-ляется простымъ рнемующимъ об-разованіемъ, какъ и აღას-მადლას, Гр., § 165.

აღმათ (г.) должно быть.

აღერცი см. აღავერდი.

აღუქსი Алекси́й.

1. ალი (გ. ალი, თ. آلى) пламя, зарево; пурпуровый, красивый.

2. ალი см. სე 2.

ალიანი ღო ჩალიანი ა) дурное, скверное, б) аллитерующее и рнѣмующее образование безъ особеннаго смысла, *Gr.*, § 165.

ალმასი (п. الماس) алмазь.

ალონი, ალენი, იალონი (გ. ალონი იქვ. გრеч. ἄλιος, ἄλιος, ὀ) утренняя зоря; — ართი ოჭუქმარეს გვიოლდ ალონიშა ვь одно утро онъ вьсочилъ (всталъ) на зарѣ (*Хр.*, стр. 57, а), ср. ელაღინა, ოჭუქმარე.

ალურა (п. الوجع) слѣва.

ამ-, **ამუ-**, **ამე-** (ყ. ამ || ჰამ *ათოზ*, იდი же косвенный надежь отъ г. ეს *ათოზ*, *Gr.*, § 46) эти слова вь мингрельскомъ самостоятельно не употребляются; они входят, вь качестве первой составной части, вь сложныя слова, какъ-то: **ამ-ღლა** || **ამუ-ღლა** || **ამეღლა**, **ამ-სერი** || **ამუ-სერი** || **ამე-სერი** и т. д. (см. подь вторыми составными частями этихъ сложныхъ словъ), ср. თიმ-.

ამარი тутъ, здѣсь; — **ამარი-ამარი** вотъ-вотъ; — **ამარი-ემერი** тамъ и сямъ (ср. г. აგერ-ეგერ), см. ემერი (ср. აბხ. აზარ).

ამზე, **ამზეე**, **ანზე**, **ანზეე** (გ. ამზავი) извѣстie; происшествiе, обстоятельство; — **მუ ამზე რე?** кака я вѣсть? что такое? — **მე-ამზე[ე]**, **მე-ანზე[ე]** вѣстникъ.

ამზახანტე (გ. ხანტი იქვ. არბ. خط) изображение, портретъ.

ამო см. ჰამო.

ამპოური, **ამპური**, **ამპურა** (გ. აპური)

временный ремень или веревка, ср. იო-სქუალი подь სქე 2.

ამპურა см. ამპური.

ამუ- см. ამ-.

ამუნათი прекрасный, ამუნათი-სქუა.

ამუვი шесть; — ვითამუვი шестидцать; — **ამშ-ოში** (< ამუვი + ოში) шестьсотъ; — **მა-ამუვა** шестой.

ამე- см. ამ-.

ანაგეზა фигура, образъ, стань.

ანაგერი см. ანაგერი.

ანაკლია см. ანაკია.

ანანგერი, **ანაგერი**, **ონანგერი**, **ონაგერი**, **ონაკერი** *MZ*, **უნაგერი** *S* (გ. უნაგერი) сѣдло.

ანარკია, **ანაკლია** Анаркія, Анаклія, село вь Зугдидскомъ уѣздѣ.

ანზე, **ანზეე** см. აპზე.

ანგარია видъ, паружность; образъ, фигура, лицо; — **ანგარიაშე** по виду; по величинѣ: **გგრენი ანგარიაშე** გინსე გვ ოსოლ по величинѣ похожь на теленка (*MA*, стр. 4).

ანგარიში (и. انگرېشۍ) счетъ, разсчетъ.

ანგელოზი (გ.) ანგილოზი ангелъ.

ანგურა *MZ* (გ. ანგური, აგური კურპიჩъ) большая каменная сковорода для печенія хлѣба, ср. კიცი.

ანღამაცი (გ. იქვ. გრеч. ἀδάμας, ὀ) алмазь.

ანღაღებული совершенно цѣлаго, совершенно ничего: ჩქიმი მეტი მიკილი-მუკილი ანღაღებული კობი ვე ეპალუესე კრამქ მენი совершенно цѣлаго по было кругомъ.

ანღერი (გ. იქვ. и. انگرۍ) завѣщаніе. «**ანთარი უინი**» Аптаръ верхній, т. е. небесный; — უინი ანთარი почитается за божество, посюмиданіе котора-

го совершается въ день заговѣнія Великаго поста; въ честь божества совершается жертвоприношеніе, состоящее въ сѣденіи за ужиномъ особо приготовленнаго изъ кукурузной муки хлѣба съ конусообразно вырѣзаннымъ кускомъ сыра (ცქებზე) въ серединѣ; при разрѣзываніи хлѣба на нѣсколько квадратныхъ кусковъ, причемъ средній кусокъ съ конусообразнымъ сырѣмъ (ცქებზე) достается хозяину, хозяинъ произноситъ молитву, въ которой онъ проситъ «Верхняго Ангари» о приумноженіи скота (Xp., стр. 186); остатки отъ хлѣба называются долей (თა) мухъ и воронъ; эти остатки на слѣд. утро выбрасываются на крышу дома, чтобы собаки не поѣли; по вѣрованію мингрельцевъ, исполнившіе этотъ обрядъ избавляются отъ мухъ, а кукурузныя поля ихъ — отъ нападенія воронъ, при этомъ виномъ полощутъ ротъ и моютъ пальцы ногъ, полагая, что это предохраняетъ отъ мозолей и другихъ болѣзней (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 99—100). У грузинскихъ лексикографовъ (Орб. и Чуб.) встрѣчается слово ანთარი со значеніемъ обезьяны, по это слово къ данному случаю мало подходит; быть можетъ въ ანთარი мы имѣемъ арб. *آثر* избранный, самый предпочитаемый; во всякомъ случаѣ въ передачѣ *آثر* черезъ ანთარი нѣтъ никакихъ фонетическихъ пріятствій: арб. *ث*, передаваемое обыквенно черезъ ც, можетъ передаваться и

черезъ თ, такъ какъ диссимиляція ც въ თ самое обыкновенное явленіе въ фонетикѣ яфетическихъ языковъ, равно какъ и нарращеніе б, въ особенности въ мингрельскомъ Gr., § 3, d, f. Направшивается сравненіе съ абх. *ანთარი бовъ, покровитель скота и хуторскаго хозяйства*, а также съ ანცა, ანცა *Бовъ*, подлежащимъ въ данномъ случаѣ въ формѣ сваяскаго мн. числа на ან, ср. *მელიაობა, ფუცუცურა* у Бер.

ანთასი (г. ათსი) тысяча.

ანთება (г.) см. ანთება.

ანკარა (г.) чистый, ясный; — ანკარათ чисто, ясно: ანკარათ იძირე ясно виднѣется; шѣловъ, ср. ცუცა-წურა.

ანკესი см. ანკეცი.

ანკეცი см. ანკეცი.

ანფერ (межд. г. ამფერუმ, აფერუმ изъ н. *أفرین*) bravo!

ანწი MZ, აწი, აწ, აწუნე S (г. აწი) теперь; послѣ этого, въ будущемъ; — აწიანი будущій; — აწიანი-შა на будущее время.

ანწოლა M стожокъ соломъ, привѣшиваемый къ средней изъ верхнихъ вѣтвей дерева, такъ что верхушка ствола дерева служитъ для стожка основаніемъ.

ანჯარი (г. აბჯარი доспѣхи) оружіе вообще, ср. იარაღი.

ანჯაქია см. ჭუთხი.

ანჯი (г. აჯი изъ арб. *عاج*) слововая кость; — ცირა, ანჯი მიგაბარი дѣвица, я тебѣ далъ на храненіе слововую кость (Xp., стр. 187, 13).

აჟ см. აი.

აჟაბი см. ალაბი.

აპრილი, აპრიი სმ. подь თუთა.

აპურცაკი (გ. აპურცაკი) чемерица.

არ, არი სმ. ართი 2.

არაზა (გ. არაჯა) экипажъ) арба, სრ. ურემი.

სა-არავო (Xp., სტრ. 124,16), სმ. არიკი.

არამ-ხუტუ, ერამ-ხუტუ Арамъ-Хуту, Эрამъ-Хуту, по однимъ — имя герою-великана, а по другимъ — лишь прозвище его; онъ прославился своими отважными набѣгами на деревню Джваръ (Зугд. у.), но тамъ же пришлось ему сложить свою буйную голову, благодаря поддержкѣ, оказанной джварцамъ въ борьбѣ съ нимъ со стороны мѣстныхъ иконъ св. Георгія (გგე-გე) и св. Квирикია (წინა კვირკვე); голову и доспѣхи Арамъ-Хуту джварцы преподнесли иконамъ; среди доспѣховъ, передають, была огромныхъ размаѣровъ деревянная палка съ желѣзнымъ накопечникомъ (ლაბაშა), которая и сейчасъ будто бы находится въ церкви св. Георгія; палка, которал дѣйствительно имѣется въ церкви св. Георгія, ничега особеннаго изъ себя не представляетъ ни по величинѣ, ни по отдѣлкѣ, — обыкновенная палка, которую носятъ въ торахъ; вообще, личность Арамъ-Хуту легендарная, никто не знаетъ точно, кто онъ былъ: онъ — то алавъ (см.), то черкесъ, кабардинецъ, то абхазъ (см. МЭ, I, стр. 72; СМК, XVIII, отд. III, стр. 49—58).

არამი სმ. ჰარამი.

არგვათა толпа, сборище; — არგვათათ თოლო.

არგუნი (რ. არგუნი) топоръ большой (г. ცული); у Цагарели «маленький топоръ» (МЭ, I, 38), სრ. კვალი.

არგუსო სმ. подь თუთა.

არღილი (გ. აღილი), არღილი мѣсто, სრ. აბანი, ავანი, ალაგი.

არეშუმი სმ. აბრეშუმი.

არვანი стувка деревянная, სრ. ქვიჯე.

არზი, აზრი (გ. აზრი), სარზი мысль, смыслъ; — გულო-აზრი (გ.) сердце-вѣдъ; — отыменый глаголь, п. I-я пор. ვსარზებქ обдумываю, аор. II-я пор. მი-ივსარზი.

1. **ართი** одинъ; разъ, пу-ка, давай: ართი ქომოძირი სქანი სხე; пу-ка, покажи твое лицо! — ართი-ლო-ართი одинъ изъ: ართი-ლო-ართი მაცალე, одинъ изъ товарищей; — ართიშა, ართიშხე однажды; — ართო ვმეტხ: ართო მიბშათ поидемте вметх; все вметх, советмъ, совершенно: ეყუასართო ქომონწყუნსუ მუგიდარენი что-то совершенно разрушаетъ этотъ лѣсъ (Xp., სტრ. 37,38); — ართი-ნვერი одиобразный, своеобразный, особенный, такой-то: ართი-ნვერი ჩხომი რენია есть — говорить — такая-то (особенной породы) рыба (Xp., სტრ. 36,4); — ართივერო своеобразно, особенно; одиобразно, одинаково, поровну; — ართიანი другъ друга, *дат. ხართ*. ართიანცე MZ, ართიანსუ S: ვააჯუდეს ართიანსუ იოწლოვანი другъ друга, ართიანიშო, მაცალე товарищи другъ друга, ровесники; — ართიანო ვმეტხ, все (все) вметх, советмъ; — ართიანი ზემა სმ. ზემა; — ვითა-ართი одишад-цать (см. OT, სტრ. 5, сл. 2 въ прим.).
2. **ართი**, **არი**, **არ** какъ первая со-

ставил часть въ сочетаніи съ другими именами, напр., ართი-მეტირა, ართი-ნეერი, ართი-წორო, არი-წორო, არ-წორო, см. подъ вторыми составными частями приведенныхъ сложныхъ словъ, ср. აკა.

არიკი (г. არაკი) сказка; — სა-არიკო, სარიკო или მო-სარიკებელი (< მო-სა-არიკებელი) или მო-სარიკაფალი, მორიკული (< მო-ორიკული) сказочный, удивительный, прекрасный.

არეცი, ანეცი MZ, ანკესი S (г. ანკესი изъ греч. ἄγκιστρον, τὸ) удочка.

არკვანი (г. აკვანი) колыбель, люлька, ср. ო-ნწე

არპილი см. აპრილი подъ თუთა.

არსენა Арсена, муж. имя.

არქემი (г. აქლემი) верблюдъ.

არლი см. ალილი.

არძა, **არძო** всё, всякій; всё; — არძა ართი რე, არძო ართი რე всё одно, всё равно (есть); — არძა ართო всё вмѣстѣ.

არხამაში (?); — ატლასი ღო არხამაში атласъ и?

ასა *межд.* аса! (для отпугиванія свиней).

1. **ასე**, **ასეე** нар. *импѣ*, теперь; — ასე-თი и теперь; — ასეშა, ასეშანე დო ბიხъ поръ; — ასეიანი, ასეიანი *импѣ*шій, настоящій (у Орб. ასერ).

2. **ასე** (г.) такъ, настолько (Xp., стр. 109, 12), ср. ათში.

ასსი Асхъ, названіе горы въ сѣверной Мингреліи, на границѣ съ Сваніей.

აცამა (г. აცამი) персикъ.

აცაჟა (р. изъ ф. étage) этажъ; — ები აცაჟაშე съ верхняго этажа.

აცარი деревянная чашка; — აცარამი

(прилаг.) *владѣющій* деревянной чашкой, человекъ съ чашкой; — აცარამო (какъ нар.): მიღართ აცარამო ошъ ушелъ съ деревянной чашкой, см. სიტონუა.

ატლასი, ატლასი (არბ. اطلس) атласъ.

აცუ какъ видно изъ сказки «გორი ღო როკაში» (Xp., стр. 9) означаетъ: 1) восклицаніе и 2) названіе волшебника «Ату», ср. ჰაატ.

აურე, აურეშე см. ნურე.

აუქია Aukia (фамилія).

აუთქა (греч. ἄποθήκη) аптека.

აუციფერი (р. изъ ф. officier) офицеръ.

აურა (г.) двѣ самыя высокія, вертикальныя доски по срединѣ двухъ противоположныхъ стѣпъ деревяннаго дома; ихъ головками поддерживается горизонтальное бревно (по-м. სანთა, по-გ. სთავე), къ которому прикрѣпляется вся двускатная крыша.

აუსთა (абх.) рѣка, ущелье, ср. ლალი.

აუსო (г. ასო) членъ; буква.

აუფნი (абх. აუფნი) весна; — ქოღოსო-ღე აუფნეჲ наступила (букв. съѣла) весна, см. ღრო.

აუშირუა (абх.) деревянный сосудъ для кисаго молока.

აუზა плечо, *собств.* лопатка.

აუზანა абхазъ; — აუზანა, აუზანეა Абхаза, Абхаза (фамилія).

აუზანაკი, აუზანაკი (г. აუზანაკი изъ н. آذانه) товарищъ; — სა-აუზანაკო, სა-აუზანაკო товарищескій, *обшій*.

1. **აქი**, **აქე**, აქინე S, აქენე MZ; თაქი, თაქე, ნთაქი, სთაქი/გ, თაქინე, თაქენე; ათაქი/გ, ათქინე, ათქენე აქეს, სუ-

და; — თავებზე, აქინების ადხვ, ვხვ
этомъ мѣстѣ; — აქი-თი и ადხვ; —
თავიშა до этого мѣста; — აქიანი,
თავიანი, თავიანი ადხვი; — აქი-ა
ადხვ, — говорить; — აქურობა (რ.
აკურობა) все адышее въ совокуп-
ности, ср. ექი.

2. აქი, თავი, ათავი იხვ сочетанин ცხ
ეურე часто теряють свой послѣд-
ний слогъ! ა-ურე (< აქი + ეურე), თ-
ურე (< თავი + ეურე), ათ-ურე (< ათ-
აქი + ეურე); см. ეურე.

აქრან см. ქა 1.

აღარ (რ.) не, больше не (Xp., стр.
109, 8, 16), ср. ვა, ვარ.

აღიადღი MZ, არღია Z ბზლა, ср. კა-
კურია.

აფუ-გინა, აფუ-გინა Сухумъ (გობდა),
см. გინა (см. Н. Марръ, къ вопросу
о родоизм. и др. языка ерети яфетиче-
скихъ, § 17, с).

აშა- предлогъ въ глаголахъ и отглаго-
льныхъ именахъ, I, § 115.

აშამინდორიანა см. მადორიანა.

აშა см. ათაშა.

1. აშო, აშე сюда; — აშო-თი и сюда;
აშო-გუნიშა ტუდა-сюда; — აშოანი
ადხვი, ср. ვიშო.

2. აშო- предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольныхъ именахъ.

აშე см. აშო.

აყა-ზაყა см. ზაყა.

აყა-ზაყა см. ზაყა.

აყი см. აყი.

აყი, აყენე см. აყი.

აყო-, აყა/ო-, გიწო- предлогъ въ гла-
голахъ и отглагольныхъ именахъ.

აყენე см. აყი.

აყვანი, აყვანა! мезд. о, горе!

აყანი см. აყანი.

აყანო (რ.), აყანი ბი ნოვი; მბლოდი
(о вино); გვეშვი, გვეშვი აყანო
ღო გვეშვი пей, пей, — говорить, —
и старое, и молодое (вино) (Xp.,
стр. 131, 17-18); — აყანო-განა მო-
ლოდი, юный; — აყანო-სენაკი, см. სე-
ნაკი.

აყანო (რ.), აყანი ბი არჰაღუხვ,
ср. კაზა.

აყანო см. აყანო.

აყმეც Ахмедъ.

აყთი Ахути, село въ Зугдидскомъ
уездѣ.

აყმეთი (არბ. اقمه) густой лѣсъ, ча-
ща) Аджаметъ, обширный лѣсной
районъ въ Кутаисскомъ уездѣ,
нынѣ имѣние помещиковъ Авано-
выхъ; — აყმეთური აджаметскій,
иля Аджамета.

აყმე (რ.) ივ არბ. اقمه იყოლეონიკი,
варваръ, იე არაბი) ლაყიკი; ჯე-
სთიმი ბეყალოსთი; — აყმური
ლაყიკი.

აყვანი см. აყანი 2.

აყა см. აყა.

აყა, აყა (რ. აყა) იოტი.

აყური, აყურე см. ეური.

აყურე см. აყური.

ბ.

ბ. ბ- субъективный мѣстоименный
префиксъ 1-го лица въ глаголахъ,
преимущественно въ самурзакано-

зугдидскомъ говорѣ; эквивален-
томъ его, при нѣкоторыхъ усло-
вiяхъ, выступаютъ ბ, მ, ჰ, ც.

2. ბ-объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, неформленцый, ср. მ-2.

ბაბა (გ. მამა, თ. სპა), ბაბია отецъ, папа, папаша, ср. მუმა.

ბაბუ (გ. ბაბუა) дѣдъ.

1. **ბადე**: ბაღება ღა-ბაღება родить, рожда-
ться, являться, I-я пор. и. ვბა-
ღებქ рождаю, аор. ღო-ვბადი (упо-
требительные формы отъ ხალა); —
отр. ვ. II-я пор. ვ. იბადებუქ MZ,
ვიბადებუქ S рождаюсь, аор. ღე-
ვბაბღი, ღე-ვევბადი — объект. стр.
2-го произв. სპრ. ი. მებადებუ მე-
ნა рождається, ქვედ-მებადებუ მე-
ნა როდტся, აორ. ქვედ-მებადე: თის ქვედ-
ვბადე სქუქუ მე-ნა როდტся ребе-
нокъ; — ღა-ბადებული ილი ღენა-ბადი
рожденный; — ვემ-ნა-ბადი/ვ როდ-
იქსა ნა კონკრეტუ ჩე-გო-ლიბ, ის-
ნუ-თვადიქსა სქ-სა როდენი
სტადიან: წკირიწ წემნაბადეს წკი-
რიწ წემოღურა უგორსია, ср. ხალა
подъ ს 4.

2. **ბადე**: ბაღება იმეტი ჩე-ლიბ, იმე-
ნოვენი სქ-მუთა (ничего), III-я пор.
ი. ვბადებქ მუთას იჩე-გო-
ნე ილ-ი-გო, იბრაქ, აორ. ვა-
ბადი; — объект. стр. 3-го სპრ. ი.
მბადეუქ მუთა იმე-ტი-
ჩე-ნი-ბადეს, ირ. იეს. მობადებდ მუთა
ი-მე-ნი-ბადეს ი-მე-ნი-ბადეს ი-
მე-ნი-ბადეს ი-მე-ნი-ბადეს
ბადე (გ.) сѣть, певодъ; — ბადე-
მი, ბა-
ღამი სქ-სა ი-მე-ნი-ბადეს (ი-
მე-ნი-ბადეს); — მოსა-ბადე (სრ. გ. მსე) ი-
მე-ნი-ბადეს (სმ. მოს); — ნა-ბაღა
Набада, село [ბუკს. ბიშქე-
ნა-ბადეს (ი-მე-ნი-ბადეს)].

ბადიდი S, ბადედი MZ старикъ, ср.
რჩინი, რჩინუ.

უ-ბადო пехорой, несчастный, труд-
ный, злой; — ნა-უ-ბადო-თ-ღა-
და, ნა-
ვლო; — უ-ბადო ილოხო. [Это отрица-
тельное прилагательное образо-
вано отъ существительнаго *ბადი,
ჩე-ნი-ბადეს ი-მე-ნი-ბადეს
«счастье»; ი-მე-ნი-ბადეს
въ мнѣ-
скомъ это и-мე-ნი-
бადეს
заим-
ствован-
нымъ изъ
грузинскаго эк-
вивалентомъ его ბედი].

ბადედი см. ბადიდი.

ბაფი: ბაფუა ударить сильно, сь род.
отн. ი. ვუბაფუანქ, იორ. ვუბაფე,
ირ. ს. მიბაფე; — IV-я пор. стр.
ვ. ი. ვაბაფუქ, ვაბაფუქ, თინა
მაბაფუქ, ვაბაფუქ, ბაბაფუქ (გ. ვე-
ფე-
ბი) ი-მე-ნი-ბადეს
на него, на те-
бя, онъ — на
меня, на тебя,
на него, აორ. ქ-
ვაბაფი.

ბაფი большая муха, ср. ქანჯი; — ვე-
მარნია ბაფი, მურღულია (გ. წა-
სუზარა).

ბათიანი батманъ, მწრა სმუჩიქსა ი-
მე-ნი-ბადეს
жидкихъ тѣлъ
различной
вѣсти-
мости, ი-
მე-ნი-ბადეს
= 1/2 пуда.

ბათიანი Батумъ (городъ).

ბაია (გ. ბაია, გრ. βαιον, τει, ი-
მე-ნი-ბადეს
по сло-
варямъ
слова
коитское) у
Эр. «ку-
пальница»
(трава), у
Чуб. «вайн,
пальмовая
вѣтвь,
верба»;
въ
послед-
немъ
значен-
и
у
მ-
ბადეს,
какъ
назва-
н-
ие
Вербна-
გო-
სქ-
ნა-
ბადეს
ბაია,
ბაია-
ქ-
შსა (Xp.,
стр. 188,
19-20),
სმ. ქ-
შსა.

ბაიში см. ბალიში.

ბაკე см. აკე-ბაკე.

«ბაკე» по Эр. репей колѣий, чер-
тополохъ (трава), ср. გინი-
გონ-
გლო
подъ
გენი.

ნა-ბაკეობი, ნა-ბაკეობი
Набаке-
ობი, На-
баке-
ობი, село
въ Самурзакано.

ბაღანგარი проклятый (უ ორბ. ბაღანგარი "неослушный").

ბაღდა см. подъ ბარდი.

ბაღიში (გ. ივზ. п. بالين), ბაიში ბიშ პოდუჩკა; — ბაღიშიში ჰიჯი ნაოლოჩკა; — წუჯიშ-ბაღიში ღუმკა (бука. подушка для уха).

ბაღკონი балкони.

ბაშბეე, ბაშბე ხლოჩატიხეთ, ვათა.

ბანგი (პ. بنك) onium.

ბანი (გ.) бань.

ა-ბანო (გ.) мѣсто купанья, баня, см. ბონუა.

ბანცი (უ. Band, რ. бантъ) лента; — კისერიში ბანცი გაღსუხ.

ბანძა Бандза, село въ Сенакскомъ уѣздѣ; — ბანძური ბანძიისკი; ბანძიეცხ, მწ. ბანძარეფი, სრ. ურიაკარი.

1. **ბანძლი** дурное приключение; — ბანძლირი, ბანძლილი, აკო-ბანძლილი възрошенный, издутый, перемѣшанный, перепутанный, кривой; — აკო-ბანძლილი თუმა възрошенныи волосы.

2. **ბანძლი** Бандзѣ (муж. имя).

1. **ბარ** || **მზარ** < **მზარ**: ბარუა, ბარაფა (შურიში) дуть, вдунать, ღინო-ბარუა дуть, вдунуть сверху внизъ, გომზარუა (< გომზარუა) надуться, სვ. род. отн. ი. ვუბარქ დუო ნა него, ღინე-ვუბარქ, აორ. ღუ-უვზარი (< ღო + ვუბარი), ღინ-უვზარი (< ღინო + ვუბარი); — ნლიქ ღინუბარე შური ღო გეოდგინე ე ბოში დხი, ვდუნუვ დუшу, ვოსკრესივ ეтого юношу (Хр., стр. 30,21); — სტ. 3. II-ი იორ. ვიბარუექ ი ვადუაოეს, ჟვანუეს, აორ. გი-ივზარი, ირ. ს. გომვზარელექ; — გომზარილი ნადუთყ.

2. **ბარ**: ბარუა отыменный глаголь отъ ბარი *заступа*, в. ბაბრეჩქ МЗ, ვბარეჩქ S коваю заступомъ, აორ. ღო-ბაბრი, ღო-ვბარი.

3. **ბარ**: მე-ბარუა, ა/ეშა-ბარუა, ოშა-ბარუა დანათ ნა ხრანეიე, იორუჩათ, II-ი იორ. ი. ვიბარუეჩქ ირიპუაო ნა ხრანეიე, აორ. ჩე-ეევზარიქ; — სვ. დარ. отн. ი. ვბარეჩქ ილი ვბარეჩქ, ვბარეჩქ ი т. д., აორ. მი-ვბარი ილი ქეშე-ვბარი, მი-ვბარი ი т. д.; — ობъект. სტ. 2-го სპრ. მი-ბარე, გიბარე, უბარე (გ. მიბარი) მიოქ იორუჩეო; — 3-го სპრ. ი. მი-ბარე, გომბარე, ობარე (გ. მბარი) მიქ იორუჩეო; — მი-ნა-ბარი იორუჩეიე, დილიე ნა ხრანეიე.

ბარათი (ტ. არბ. بارات) писъмо, см. ქალარდი.

ლა-ბარაში Лабарашъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ბარბაღა Барбала, село въ Самурзакъао.

ბარბაღი болесо, სრ. გ. ბორბაღი.

ბარბაღოზა праздникъ въ честь св. Варвары 4 дек.; въ этотъ день подъ страхомъ смерти воспрещенъ всякй трудъ; но въропаню мни-грельцевъ, въ этотъ деиь солнце *прыгаетъ* (სხაპუეცე) ნა ოდინъ шагъ назадъ и начинается увеличеніе дня (СМК, XXXII, отд. III, стр. 111), въ этотъ же деиь избирается новогодний постѣтитель, см. კალანდა, კუჩხა.

ბარბანჩი шум; шумѣть, სტ. 3. II-ი იორ. ი. ვიბარბანჩექ.

1. **ბარგ**: ბარგუა (отымен. глаголь отъ ბარგი *сеицъ, сеици*) расположится, ოსტაповиеться, II-ი იორ. მი-ივზარი.

გენქ, აორ. ში-ივბარგი; — შითო-ბარგუა რასპოლოჟილხა ვუტრი ჩეგლიხო: გვალასუ ღოგორეს ართი ფოქვა ღო თუქი ქიშთიბარგესუ ვს ღხეუ ოთხეკაზი ოდიუ იეცერუ ი თამშ ონი ოსაოიხილხა (Xp., სტრ. 56, 12-13); — III-ი იორ. ი. ართი სენწუფეში ღოზორესუ ცა ღო ქვეანაში კათა ქიშთიბარგე ოხეში კარცე უ იორთხ დვორცა ოდიო იარი რასპოლოჟილხა ვსქ (ბუკა. ლუდი იეხა ი ეზმი) (Xp., სტრ. 76,6-7); — ობექტ. სტრ. 2-ო სურ. ი. გო-შიბარგე მენი ოკრუჟაოთხ.

2. **ბარგე**: ბარგუა ოჩიილხა ინიუ (მანსოვუ) მოთუკი, ოლოთხ; — I-ი იორ. ი. ბაბრგენქ, აორ. ღო-ბაბრგი, ირ. ც. ღო-შიბარგე; — გო-ბარგილი ოლოთხი; — შა-ბარგალი (იოშენ ასორის); — ვაბარგელა იერაბოთაიში მოთუკი, იეპოლოვიში, სმ. ბერგი.

ბარდი (რ.) ბარდი, ბარდონი კუტხ, თერპოვი კუტხ, ჩაი; — ბარდა, ბაღდა ბარდა, ბაღდა, სელო სენაკ. უზადა; — ბარდული ბარდკი; ბარდენი, მ. ი. ბარდალეფი.

1. **ბარი** (რ.) ზასუთხ, სმ. ბარ 2.
2. **ბარი** (რ.) რაიშია, დოლია, სრ. რხენი.

ბარუე ლიხოფხ (რ. მუხლეხი).

ბარქაში მალენიკოვ კორუთო, სრ. ნი-სორი, ხარლა (ი უ ორბ. ბარქაში).

ბარღეზი ბარღეზ, სელო ვს სამურ-ზაკანო.

ბარცხინია იადუბხ (ღოვო), სმ. კუცო.

ბარწკვანია სმ. შარწკვანია.

ბარჯაფი ილოხალი ოხოდა.

ბარჯგი (რ.) სოლხ, ოდსაიქა.

„ბასილი“ დიშივი, უვიკი რჟაიო ილი იშენიჩნი ლხეხ სქ კუეკაში სვქაგო სვიხოვო სალა ვუტრი გო-

თვილხ ია იოვი ღოვ (კალანდა) ვს ჩესთ სვ. ვასილი (სმკ, XXXII, ოტდ. III, სტრ. 153).

ბასკა რეიქა, ირიბივამალი სვერუხ დრაი ია კრუში.

ბაცა (ღ. ბაცა ტრუსლივი, მუკი, სლანი), ბაცა ლასკატელიო ი იოჩეიოვ ირივიქე დილ ჟეპაიქი.

1. **ბაცი** S (რ. იპქ არბ. بَاطِ) გუსე, სრ. ღორღონგი.
2. **ბაცი** MZ, ბაცია, ბაცი S დქე-პიქი ბუივოლა, სრ. ღოღო.

1. **ბაციო** სმ. ბაცა.
2. **ბაციო** სმ. ბაცი 2.

ბაციკი სმ. ბაცი 2.

ბაღე: ბაღეზა, ბაღეფა, ღა-ბაღეზა ხვათა, ბ. დოსაოჩიილხ, სტრ. 3. I-ი იორ. ბაღელქ ი დოსაოჩენი, თინა ბაღე ოიქ დოსაოჩენი, ხვათიქ; — ობექტ. სტრ. 3-ო სურ. ი. მობაღე, გობაღე, თის ობაღე (რ. მუოფნი) მიქ დოსაოჩიო... ღე-მობაღე (რ. მუ-ყოფა) მიქ ხვათიქ, თის ღა-ბაღე, აორ. ქეღე-მობაღე (რ. მუეო) მიქ ხვათილო, ირ. ც. ღა-ვბაღეზუ ილი ღა-შბაღეზუ (რ. მუოფნი), ღა-რბაღეზუ, თის ღა-ბაღეზუ; — სუბექტ. სტრ. II-ი იორ. ქილი-ივბაღინუქ (რ. ვიშუოფინეზ), აორ. ქილი-ივბაღინე, ირ. ც. ღა-შიბაღეზუეუ; — ღა-სა-ბაღი დოსაო-ოჩიილხ.

ბაღანა (რ.) რებეპოქ.

ბაღი, ბაღე (ი. باغ), ბაღი (ი. باغچه) საღე, საღიქ; — მუ-ბაღე, მუ-ბაღიქ საღიიქ.

ბაღირე, ბაღირე S, ბაღირე, ბაღირე MZ (რ. ბელურა) ვორობეი.

ბაღე სმ. ბაღე 1.

ბაღი სმ. ბაღი.

1. **ბაღე**, ბაღე ამბარქ; — ო-ბაღილე,

ო-ბალიე корзინკა для амбара, ср. მაღაზა, სულა (ср. г. ბელო), см. თხა.
2. ბაღე см. ბალი.

ბაღერე, ბაღერეე см. ბალირე.
ბაშლაიე/ე (т. باشلق), ბაშაიე ხმ ბაშლიყ.

ბაჩილავა ბაჩილაва (фамилія); — ლე-ბაჩილე, ლე-ბაჩიე, ლე-ბაჩე, აე-ბაჩიე ხმ село въ Севакскомъ уѣздѣ.

ბაც: ბაცუა იტი, красться на цыпочкахъ (говорится о кошкѣ, лисѣ, шакалѣ); шататься, скитаться, п. მე-ვობაცანქ; — აცა-ბაცა эпитетъ праздноватающагося, искуду скитающагося, наир., ცურა-აცაბაცა шакаль-скиталець.

ბაცუ S мушмула, см. ცქუმუტური.

ბაძგი (гур.) ძრ., вежамышья, мышій терпъ (ср. მარწყვენია); — აძგა-ბაძგა аллитерирующее и риюмующее образование.

ბაძგადლი დროჯანიე, трепеть, бие-лие; — გურიში ბაძგადლი сердцебие-лие; — გურიში ბაძგადლე გეუოლე у него настушило сердцебиелие.

ბაწარი (г.) веревка, ср. თოკი.

ბაჭა S ვლещъ (васѣк.), ср. გირჯღიბე (ср. у Чуб. ბაჭკა кожь съ крюч-ками, присосками).

ბაზ: ბაზა ბიე, ударять, II-я пор. п. ვიბაზუნქ бью себя, аор. ქივბა-სი/ე (< ქი-ვივბა-სი/ე); — სь род. отп. п. ვუბაზუნქ бью его.

ბაღუა პროვქათ, просѣвать, п. ვბა-ცუნქ, аор. ლო-ვბაცი, ср. სიორუა.

ბები (г. ბებია) бабушка, ср. დლი.

ბეგარა (г.) подать, повинность.

ბეღ: ბეღეზა, გა-ბეღეზა смѣть, осмѣ-литься, I-я пор. стр. з. н. ბეზღექ

MZ, ვბეღექ S осмѣливаюсь, смѣю, аор. ქეგა-ბეზღი или ქეგა-ვბელი, пр. с. გა-მიბეღეზუ; — სь род. отп. п. ვუბეღექ, გიბეღექ и т. д., аор. გუ-ვუბელი; — IV-ი пор. дѣйств. з. გვ-ვობელაფუნქ заставляю его осмѣ-литься, аор. ქეგვ-ვობელაფუ; — обь-ект. стр. 3-го спр. (форма возмож-ности) п. მაბელინე, გაბელინე, აბელი-ნე, მნ. ч. მაბელინენა и т. д. я могу смѣть, пр. нес. მაბელინელე, жел. მაბელინელას, аор. გვ-მაბელინე, გვ-გაბელინე, გა-აბელინე, მნ. ч. გვ-მა-ბელინეს и т. д.: ათე კოს დემიში ჭო-ფუქე ვა გააბელინე ეთოთე ჩოლვქე не смогъ осмѣлиться задержать дива (Xp., стр. 50,20).

ბეღაურბი (г.) породистая лошадь.

ბეღი (г.) дат. карн. ზეს счастье; — ბეღი-კირილი (г. ბეღ-კრული) про-клитый, несчастный; — ბეღი-ჭვირი злополучный (букв. сь сгорѣвшимъ счастьеемъ); — ბეღინერეზა, ბეღინე-როზა (г. ბეღინერო/ეზა) счастье; — ბეღინერი (г. ბეღინერი) счастлив-ный; — კუნსა-ბეღინერა, см. კუნსი; — ბეღინერო счастливо; — უ-ბეღეროზა (г.), უბეღეროზა несчастье; — უ-ბე-ღური (г.), უ-ბეღური ი (? см. ჟუჯე-ლია), იბეღურა несчастный, ср. უ-ბა-ღო; — მობეღე მიწ ვეზეთ.

ბეღია Beḏia, село въ Самурзакано.

ბეითღემი ბეითღემъ (Видеетемъ), село въ Севакскомъ уѣздѣ, здѣсь пмѣ-ются сѣрные источники.

ბეითაგანი Белтагавъ, имя сказочн. героя.

უ-მ-ბეღო (г. უ-ბეღო) неосѣдланная лошадь.

ბეჟანი Бежаць (муж. имя).

ბერძნობა Βεραία (φамιλία); — სა-ბერძნობა
Caberio, село.

ბერჯი მოტყა, см. ბარჯ 2.

ბერძიо см. ბერცი.

ბერი (რ.) монахи.

ბერცი, ბერთი (რ. ბელცი) глиня.

ბერწუაფი, ბერწუელი, ბერწუული,
ბრეწული гранат.

ბერგლედი ძიხი წი, ძიხი. გი-
გოლ, ი. ვბერგლედი კრუჩუ წი-
წიწი, აორ. ვბერგლედი.

ნა-ბეტანი (რ. ნა-მეტანი) премногий,
чрезвычайный; черезчур, весь-
ма; — ნა-ბეტანც MZ, ნა-ბეტანს S
черезчур, весьма, ნა-ბეტან.

ბეზა ძეშარა, ср. ფოქვა.

ბეჭედი (რ.) перстень, кольцо, ср.
მარ-წკინდი.

ბეგოი, და-ბეგოთებული (რ.) прилеж-
ный, достойный, действитель-
ный; — ბეგოთი, და-ბეგოთებული
достойно, действительно, исти-
но, ср. ნანდული.

ბზად: ბზადეზა, ზადუა გოთვი, III-
ი პორ. ი, ვაზადენქ, აორ. ღვ-ვაზადი
ილი და-ვაზადე, ირ. ს. მიზადებუ;
სვ როდ. იტი. ვუზადენქ, გიზადენქ
გოთვი ემუ ი ტ. დ.; — ირ. ს. სტრ.
ვ. ნო-ვაზადეზუქ, სი ნო-ვაზადეზუქ
(რ. ნა-ვაზადეზარ); — ზყე, ზყეე გო-
ვი; — ზყეეო გოთვი; — სა-ვაზადი, სა-
ვაზადი კუხია, ср. სა-გესქუო (подъ
гагесქუა) ი ჯარ-გვადი.

ბზაკადი, ზაკადი, ზანკადი, ზაკადი
ილი ზაკადი ხმ სამიხი, ср. რ. ბზა
(Орб. ბაკადი деревнистый дуб).

(მა-ბზაკუნა) у ზრ, მა-ვაკელი/ი, მა-სა-
ქილა тригоуа, (რ. ბზა-ბზაკუნა).

ბზარსული см. подь ღრო.

ბზიოთ (რ. მზიოთ) приливное, ср. ო-
ჭყულური.

„ბზინდარი“ конюхъ (СМК, XXXII,
отд. III, стр. 122).

ბზოთონჯი см. подь ღრო.

1. ბია (რ.) айва,

2. ბია Bja, село въ Вуглицкомъ
уѣздѣ, см. აღანი.

ბიგა ნაკა.

ბინა приютъ, убижище, домъ; — და-
ბინეზა приютится, II-ი პორ. სტრ.
ვ. ი, ვიბინეზუქ, აორ. ქვდე-ვეზინე; —
III-ი პორ. ძხინე; ი, ი. ვიბინეზანქ
დაკო კონუ-ლიბო приютъ, აორ. ღვ-
ვინე; — IV-ი პორ. ი, ვიბინეზა-
ვუნქ.

ბინდი (რ. ბინდი ცუმერი) зефиръ; —
ბინდიში ქაქალი წყლიე ზეფირა.

ბინესი виноградная лоза; виноград-
никъ; — ო-ბინესე виноградиკე; —
ბინესაში ჯა დერეო სვ ვივინადი
ლოზი; — უ-ბინესე ბეზ ვივინადი
პოი ლოზი, ზვავ ვივინადიკა, см.
ფურცენი; — „ბინეში“ у Brosset.

1. ბირ: ბირა, ბირაჟა წყლიე, იწე, გე-
ბირაჟა იდიხავი, II-ი პორ. ი. იბირქ
ილი ვიბირქ პოი, აორ. ვიბირი; —
III-ი პორ. ვიბირუნქ ვავტარეო
იწე, აორ. ვიბირე, ირ. ს. გო-მიბი-
რეჟუ; — ობექტ. სტრ. ვ-გო სრ. მა-
ბირე მოგუ იწე; — მა-ბირე, მო-ბი-
რე იწეწე, -წია; — ო-ბირეში ილი
ო-ბირე იწეწე; მწეო დია იწეწე ი
თაწეწე, см. ო-სსაპუე.

2. ბირ: ბირაჟა, გინო-ბირაჟა სამი-
ხი, ი. გინომი-ბირუნქ; — გინო-
ბირაჟილი სამიხიწე.

ბირბილი ушци кругомъ бубна, оже-
режь.

ბირგული MZ, ბურგული S კოწეწი; —

ბირგულოშ კვარი ილი კვარი-ბირგულო, ბირგულოში კონჭი კოჩხიას ჩაჩხა; — ბირგულამი იხჩაიქი ქოჩხა, т. е. хорошо бичаюший; — отым. глагол, გეწმეი-ბირგულეუ იხჩაიქი სი კოჩხი, კოჩხიას.

ბირცხა погость, когость; — ბირცხაში ნოლი (რ. ნუნა), сш. ნოლი, ср. ბუცხა, ქვალციკი.

ბირძღ: ბირძღაუ таскаты, тшуты, IV-я пор. сш. з. и. ვობირძღე, აორ. ქემე-ვობირძღი, სი ქემე-აბირძღი, თიქ ქემე-აბირძღე.

ბისკონუა ушшшуты сшзшшо, и. ბისკონუქ, აორ. ვუბისკონი, ср. წკიტონუა.

1. **ბიძგ:** ბიძგუა, ბუძგუა, გო-ბიძგინაფა ошцшшштыся, сшр. з. II-я пор. и. ვიბიძგუქ, III-ი. აორ. გო-ვიბიძგონდუქ, აორ. გო-ვიბიძგონდი; — ნა-ბუძგულეუ шетшш, шолосы, ср. ფირფინაფა.

2. **ბიძგ:** ბიძგუა, обьевт. сшр. з-го сшр. и. მაბიძგუ ქვალი у мейя კოფე застрала шь горлш, აორ. ქვ-გე-მაბიძგუ ქვალქვ.

3. **ბიძგ:** ბიძგაფი толкаты, сш род. отш. и. ვუბიძგუნქ, ვიბიძგუნქ и т. д., აორ. ვუბიძგე.

ბიჭი (რ. и. ბჭ) молодецъ, мальчикъ, слуга, ср. წიე.

ბიჯგი подставка, столбикъ; шюгда ბიჯგი, совпадая таимъ образомъ со словомъ ბიჯი шап; — ოხო-ბიჯგი M подставка для арбы, ср. კოკინა; — отым. глагол მე-ბიჯგაფა (формы совпадаютъ съ формами отъ ბიჯაფა, см. подъ ბიჯი).

ბიჯი (რ.) шагъ; — отым. глагол, ბიჯაფა, ბიჯუа шагаты, ходитъ и ш-

комъ, II-я пор. и. იბიჯე უანქ MZ, ვიბიჯე უანქ S я шагаю, шшрился на что-шшо, აორ. იბიჯეე, ვიბიჯეე; — ელა-ბიჯეა. ილა-ბიჯეა (сш тшгъ жо зшачешемш), и. ილე-ვიბიჯუნქ (< ილა-იბიჯუნქ), აორ. ქელე-ვიბიჯეე; — III-я пор. и. ვო-ბიჯუნქ ილი მე-ვობიჯუნქ, მი-ობიჯუნქ, მი-ობიჯუნს шагаю..., ონდო ვობიჯუნდი კუნჩის сшшш ша-галъ (дшшгалъ) шогашъ я, აორ. ვო-ბიჯეე, пр. с. მიბიჯეაფე; — მ. გე-ვობიჯუნქ, სი გი-ობიჯუნქ шасту-шаш погой; — გიობიჯეუ კვდრ(ვ კუნჩი იხჩ шастушшш сшუ шш гшршш шогою (Xp., 61,ა); — ვობიჯუნქ, გე-ვობიჯუნქ касшюсь, шриставшю, აორ. ქიჯ-ვობიჯი; — ბადიქ გე-ლეელე ოდგიში, ვისერს ქიგიობიჯე ღო ღალეუ старикъ, шшшшш шшшш и, шриставшш къ шеш, шшшшш (Xp., сшр. 40,ა).

ბიჯვალი раздутый; — ბიჯვალი ქვარაში сш раздутымъ брюхомъ.

ბოზოტი, ბომბოტი Боботъ, Бомботъ, село Сшшшш. ушзда.

ზოგ: ზოგევა, ზოგუა პროლოჟტე, продлшть мостъ, I-я пор. ш. ზობ-გუნქ, აორ. ღო-ზობგი; II-я пор. ვი-ზოგუნქ, აორ. ვიზოგი, იზობგი; пр. с. გო-შიზოგე; — IV-я пор. ვო-ზოგუნქ; — შიშა-ზოგუა პროლოჟტე мостъ шь середшшш чего лшбо, сш род. отш. и. შიშე-ვე-ზოგუნქ, აორ. ქიმე-ვე-ზოგი || ქიმე-ვე-ზოგი || ქი-მე-შე-ზობგი, თიქ ქიმე-შე-ვე-ზოგე; — ათე წყარის შიშე ქიშიშაშიზოგი сдшлай для мейя шь середшшш штой воды (ршшш) мостшшш (Xp., сшр. 41,ა).

ზოგა, ზოგირი, ზოგილი პოღე шь хлш-

вахъ; мостикъ изъ брусевъ черезъ рѣчку и капиан (у Цагарели МЭ, II, стр. 41 ბოგა «ясли», вследствие неправильнаго, по крайней мѣрѣ семасиологически, отжестовленія его съ г. ბაკა); — ბოგაში Богавт, названіе части села Мартвилъ за мостикомъ изъ брусевъ.

ბოდენობა, ბოდობა *проскуриная раст.*

ბოდობრიბა см. ბოდენობა.

ბოთილი (с. ბოთლი) бутылка.

ბოკოთი

ბოკობი (с. ბოკო *пень*) опора изъ камней или иней для деревяннаго фундамента, ср. ბეკვი.

ბოკუჩავა Бокучавა (фамилія); — სობოკუჩავო Сабокучаво, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ბოღ: ბოღუа кричать, орать, н. ვბოღაბქ, аор. ვბოღე.

ბ-მ-ბოღი [г. ბ-ბოღი *нм.* *უ-ბუღი < უ *не, безъ* + ბუ (арб. بوا, г. ბაბა || მმა *отецъ*) + ლი (оконч.) *безъ отца, т. е.*] *спрота* (см. П. Чарал, *Объ отъ. абх. яз. къ ифет.*, § 10,6).

ბოღო конецъ; — ბოღობა *нар.* *на-конецъ*; — ბოღობა-სე до конца; — ბოღო-შქსე *среди конца*, см. შქს.

ბომბოთი см. ბობოთი.

ბომბუას-ხიღი (груз. форма, помингр. должно быть ბომბუას-ხიღი), „Бомбуась-хиди“, названіе стариннаго моста изъ негюл на р. Цхепиель-იქალი (*бука*. мостъ Бомбуа); будто-бы мостъ получилъ названіе отъ Помпел, но какъ замѣтилъ еще проф. Цагарели (И. К. О. Н. Р. Г. О., т. V, стр. 67) *не-за-чѣмъ* безпокоить тѣмъ великаго

римскаго полководца, никогда, вѣроятно, любившаго въ этихъ мѣстахъ, когда въ деревнѣ Симаѣахъ, неподалеку отъ моста, живутъ двоюродно Бомбуатвилл; кромѣ назв. ბომბუას-ხიღი и ბომბუაშვილის-ხიღი, которая приводитъ ир. Цагарели въ вышеизв. статьѣ, мостъ извѣстенъ и подъ названіемъ ბუბუას-ხიღი; въ объясненіе этого названія разсказываютъ слѣдующее: Бубуа, по фамиліи Чикопани, имѣлъ на рѣкѣ Цхепиель-იქალი плетевый мостъ (ბობღის ხიღი), за пользованіе которымъ бралъ съ персоны полушку (*ფრა*); одинъ лечхумецъ, направившись на базаръ въ Хопъ, перешелъ черезъ мостъ, не заплативъ установленной полушки; когда человекъ Бубуа сталъ требовать уплаты, лечхумецъ такъ сильно ударилъ его по лицу, что выбилъ у него зубъ; къ вечеру пришелъ на мостъ самъ Бубуа; человекъ доложилъ ему о дерзости лечхумца; ночь идетъ лечхумецъ обратно изъ Хова, Бубуа приказалъ своимъ людямъ задерживать лечхумца; лечхумца задержали и, по приказанію Бубуа, вѣщамъ вырвали у него все зубы; будто-бы отъ этого Бубуа мостъ и получилъ свое названіе.

ბობ: ბობუა I-я *пор.* *н.* ვბობუებქ *мою*, аор. გვბობნი, *пр. с.* მიბობნე; II-я *пор.* *стр. з.* ვბობებქ *моюсь*, *вупаюсь*, аор. ვბობნი; III-я и IV-я ვბობნავუებქ *даю кому-либо умыться*, *заставляю кого-либо мыть друго-го*, аор. გვ-ვობნავუე, გა-აბობნავუე.

თიქ გააბონაფუჲ — ო-ბონუ (რ. ღა-საბანი): ოსურქუ ზღვაშა მიღართუ ცა-ნიში ობონუშა жещипа ушла на море купаться (буна. обмыть тѣло) (Xპ., სტრ. 101,4-5); — ა-ბანო (რ.) ბაია, купальня.

ბონდი (რ.) плетенка, плетевые ви-слячье мостика, перекинутые че-резъ рѣчки (подробное ихъ опи-сание см. Цагарели «Изъ по-ѣздки въ Закавказскій край», Ж. М. Н. Просв. за 1877, № XII, სტრ. 213—214); — ბონდიშის ძე მობუ, въ сторону моста, у моста, Гр., § 136.

ბონი прямой, мѣткй; — ბონას მѣტ-კო, прямо.

ბონბორი см. ბობორი.

ბორბაღო см. ბორბოლო.

ბორბი, ბორბიყვე (რ. ბობრი) бон-дипь.

ბორბოლო, у შრ. «ბორბაღო» па-უკუ; — ბორბოლოში ნა-მოსა და-თიპა, см. მოს.

ბორზადი (რ. ბობლი) желѣзн. копье, სტრѣლა; одно такое копье имѣется въ Цаишской церкви, острие рас-членено въ два стѣола, руко-ятка короткая; складомъ такихъ копий является Джегефская цер-ковь (ჯეგე св. Георгий), пинь пу-стующая, въ селѣ Хефа Зугдид-скаго уѣзда; по народному вѣро-ванью, эти копыа доставляетъ въ церковь св. Георгий, причемъ не въ одинаковомъ на каждый годъ количествѣ: то больше, то меньше; чѣмъ больше копий въ церкви, тѣмъ счастливѣе будетъ годъ и обратно (см. также სახლობო გა-

ყეთი 1911, № 268, სტრ. 3, статью «ქვის ქალი» სამეგრელოში).

ბორია (греч. βορέας, ὀ) вѣтеръ; — различныя вѣтры носятъ различ-ныя названя: გირგალი-ბორია (რ. გრი-გალი) вихрь; — გურული-ბორია гу-рийскй вѣтеръ, южный; — ზღვაუ-რი-ბორია морской вѣтеръ (дующй съ Чернаго мори); — უბნობორია, უი-ბორია верхний вѣтеръ, восточ-ный; — მასკური-ბორია зѣфиръ (дуетъ въ горахъ, на берегахъ рѣкъ); — წანი-ბორია (< წანი-ბორია, см. წანი) წанскй вѣтеръ, т. е. нижний, юж-ный; — ჯვარული-ბორია джварскй вѣтеръ, сѣверный; въ этихъ назва-нйяхъ слово ბორია можетъ оиу-скиться, ср. ქარი; — ოთმ, მღ, მიკო-ბორუა, ქიმკ-მამორუ მენა ვანესლო ვѣтромტ; — ნა-ბორუ ვანესნიყ ვѣტომტ.

ბორკი нога; — უირ-ბორკამი двуно-гий, т. е. человекъ, ср. კუჩხი; ოთმ. მღ. ბორკუა связывать (ноги), н. ვბორკუქ, აორ. ღო-ვბორკი; — სტრ. ვ. ნ. ვიბორკუქ, აორ. ქვმუკი-ვიბორ-კი; — ბორკილი связанный; — ო-ბორკალი кандалы.

ბორცო, ბორცოა глухой; пустой; — ოთმ. მღ. II-я дор. აორ. გე-ვვ ბორი მ ოდურქლ (ср. греч. μωρός, глухой).

ბორცოცხე (რ.) зло, власть.

ბორცოწინა Ворошица, село.

ბორცობა такъ наз. народное празд-нованье за 17 дней до Вел. поста въ честь какогъ-то божества ბორ-სი, ср. მირსობა (СМК, XXXII, ოტდ. III, სტრ. 99), ср. ბოსლობა у Вер. **ბორქომი** (რ. ბოქლომი, дрв.-რ. მოქ-ლონი пѣз греч. μωχλός, ὀ) замѣкъ.

ბორჯი (т. حراج) სროქ, ვრ-
მია; — ბორჯით სროკით, ნა სროქ; —
გოთანა-ბორჯის (< გოთანაში ბორ-
ჯის) კვ რავსწი; — გოტყევა-ბორ-
ჯის ვო პრეია ოთუსკა, პრი ოტ-
პუსქი.

ბოჯვი (г.) ნალიჩნიქ დვერი დერევენ-
სკაგო დომა.

ბოში (г. ბავში) მალჩნიქ, იუიოა; —
ბოშლა მოლოდო, მოლოდო, მოლოდო,
ხრატო; — ბოშლაშე სვ მოლოდ-
ოტი, სვ იუიოაქ ლქ; — «ბოშილია»
მალჩნიქა (პროვნიცე, МЭ, I, 26); —
სი-ბოშე (г. სი-ბავშე) მოლოდო, პე-
ოპიტი; — სი-ბოშეთ მოლოდ-
ოტი; — ბოში-კათ, სმ. პოდ კათ I.

ბობორი, ბონბორი ვოლო, შერსთ,
პუხე ნა ჯივოთნიქ; — ბონბორა-
ში მელა პუიწეთა ლსა.

ბოჭკვა (р.) ბოჩკა.

ბობოხი (г.) შაქკა ნავ ოვლინი, ნა-
ლაქა.

ბობჩა (г. ბობჩა, т. بوبچو) პოლოთი-
პიქ ილი კოჟანიქ კუსოქ დღი ჯა-
ვრტივანიქ პრედმეთოქ, სუქკა.

1. **ბუა** მოლოკო; — «მა-ბუალია» უფრ. მო-
ლოჩანიქ (ტრავა); — გუ-ბუალიფირი,
სმ. ცვალი.

2. **ბუა** მი. ბუალიფი სოლიცე; პო ნა-
პოდპო მოხვანელი, სოლიცე ნა-
ჟივანეთა იმენემ მოლოკო პოტო,
ჟო კოგა მათ თოგო იუიო-მოლო-
და, ნი კოტორაგო იუიოიქ სოლიცე
ი ლუნა, დღი ოტსრანენი ოტ სიწა
ეგო ლიბოვნიქ პუსტილა ნი ოტიქ
პოსლადნიქ კოროვნიქ პომეტომ,
თო სოლიცე თოტჟას ჟე ბროსილს
ნი პოდოიქნიქ სვ მოლოკომ ი ვი-
კუნილს იპოქნი, ჟო ნე დღალი
პომერკნიუნიქ სვ თქიქ დორე ბე-

ვოვრატნი ლუქი (СМК, XXXII, ოტდ.
III, 90; ნაუქნიუ ეტიმოლოგიუ სოვა
ბუა სმ. ოტ, სტრ. 3); — ბუალიფი/უ,
ბუალიფიშე, ბუალიფი ბმ ნოსოქ
(სრ. არმ. *արևելք*); — ბუალიფი/უ,
ბუალიფიშე, ბუალიფი ბმ ნაპადე (სრ.
არმ. *արևմուտք*); — ბუალიფი, ბუალიფი
ბმ სოლიცეპი, ბუალიფი დღა სო-
ლიცეპი დეპი; — ბუალიფი სოლიცეპი
ლუქი; — ბუალიფი ნა სოლი-
ცე, პრევიტრიტი ჟო-ლიბო; — ბუალი-
ფილი პრევიტრენიქ; — ო-ბუალიფი
პოდლექანიქ პრევიტრენიქ; — ბუალიფი
მარტი-მე ილი უშუალიფი ბუალიფი მარტი-
მე კლიუსე სოლიცემ! ილიუსე ნე-
უთომიქნიქ სოლიცემ! (სმ. მოამბე
1897, № VI, ოტდ. II, სტრ. 25).

ბუაქვი (ახ. ბუაქვა, ბუაქვე) ბოროდა, სმ.
ფრეიქლი.

ბუე, ბუე კილიქ, უკუსე, სრ. მ-ჭეცხე.

ბრალი (г.) ვინა, სოჟალიწი, გორე; —
ოტიმ. გლაგოლ ბრალიცა, II-ი იორ. ნ.
ვიბრალიცექ ილი ვიბრალიცექ პრე-
ნიქა ვინა ნა სეი; სჟალიწი ნადე
კიწი-ლიბო; — III-ი იორ. ნ. ვიბრალიცე-
ფექ ობვინიუ, აორ. დე-ვობრალი; —
სტრ. ვ. IV-ი იორ. ვობრალიცექ (г. ვე-
ბრალიცე) ემუ ჟალი მენი; — ობექტ.
სტრ. ვ-იო სრ. ნ. მო-ბრალიცე, გობრ-
ალიცე, ობრალიცე (г. მებრალიცე) მიწ
ჟალი ეგო: კოს ობრალიცე ომბოლი ჟე-
ლიწიქ ჟალი სიროტი, აორ. პო 2-ი
პროწვ. სრ. შე-მე-ბრალიცე, შე-გე-ბრ-
ალიცე, ოის. შე-ე-ბრალიცე: კოს შე-ე-ბრ-
ალიცე ომბოლიქ ჟელიწიქ ჟალი სტალი
სიროტი.

ბრელი, ბრელი ბრელი ინოგო; — ბრე-
ლიშხე, ბრელიშხი ინოგო რავ.

ბრეწული სმ. ბერწული.

ბრინჯი (г., т.-п. حراج) რისე, სრ. ორჩა.

ბროლი (г. изъ греч. βήρυλλος) хру-
сталь.

ბროო см. რუო.

ბრძენი (г.) мудрый, мудренъ; — отым.
глаголъ съ рол. отп. и.-ბ. გუ^რვ^რუ^რ
ბრძენქ, გა-გიბრძენქ и т. д., аор.
გუ^რვ^რუ^რბრძენი; — გური თეში გამო-
ბრძენი ძღაღი მიწი სერდაე такъ
мудрымъ (Хр., стр. 108,ა).

ბსემ || ფსემ || სემ: ბსემა, ფსემა, სემა
мочить, мочиться, გითო-ბსემა მო-
चितъ сверху внизъ, I-я пор. и.
ბსენქ (იშ. ბსენქ), или ფსენქ (იშ.
ფსენქ), или ვსენქ мочусь, аор.
ქოლო-ბსი, ქოლო-ფსი, ქოლო-ვსი; —
III-я пор. ვობსენქ (г. ვაფსამ) мо-
чусь падъ чѣмъ-либо, გითო-ვობ-
სენქ; — ნა-ბსემა, ნა-სემა моча, ფსელო
(г. ფსელო).

ბუბუნა-ს-ხიდი см. ზომბუნა-ხიდი.

ბუდე (г.) гудило, ср. ო-გუდეგე.

ბუდი см. მუნდი.

ბუზინი, ბუთქინი, პუზინი, ცყოზინი
пердѣнае; пердѣтс.

ბუზუ магина колеса (ср. г. ბუზუკი
вередь, зирей), ср. მო-რგვი.

ბუთქინი см. ბუზინი.

1. **ბუკი** пень или толстый отрубокъ
дерева; опъ кладется поперекъ
очага (კებური) и служатъ опорой
прокладываемыхъ черезъ него къ
очагу дровъ; въѣсто дерева шъ ка-
чествъ ბუკი употребляется и ка-
мень.

ბუკი улей, см. სკა.

ბულეკი, ბუაეკი ხმ რქდნა; — ჭითა
ბულეკი რედას; — მე-ბულეკიე ნა-
ღაიე იტიყი.

ბუი черешня; — ბულკანი Булавъ,
ა Сенакск. уზადა; — ნა-ბულეკი,

ნა-ბულეკი, ნო-ბულეკი Набулеит, село
Сенак. уზადა.

1. **ბუმ || ბუნ**: ბუმა, ბუნა მით, ნალი-
ნათ, II-я пор. ი. ვიბუნქ იალინაო
для себя, сѣбѣ, аор. ვიბი или ივბი; —
III-я пор. ი. ვობუნქ ლიო, გინი-ვო-
ბუნქ передъю, аор. ვობი, გე-გინ-
ვობი, ირ. сов. 'გინო'-მიბუმუ; —
IV-я пор. ვობუმაფუნქ, აორ. ვო-
ბუმაფუ; — ბუმირი იალინთი; — გე-
ბუმა ვილინათ; — გინო-ბუმა пере-
ливать; — მუნო-ბუმა поливать, об-
ливать сверху внизъ, и. съ дат.
отп. მუნ-გობუნქ თი მეიი обли-
наешъ сверху внизъ, მუნ-გობუნქ
ი თეიი обливаю, მუნ-გობუნს, მუნ-
გობუნს, მუნ-ა-ბუნს (< მუნო-
ბუნს) онъ обливаетъ меня, тебя,
его; — ე-ბუმა или ეშა-ბუმა чернать,
и. ეთმუ-ვობუნქ, აორ. გე-ე-ვობი, სი
გე-ი-ობი, ირ. с. გე-მიბუმუ; — ე-ი-
ო-ბუმუქუ^რ или ე-ი-ო-ბუმალი ილი
ეშა-ა-ბუმალი (< ეშა-ო-ბუმალი) то,
что пужаю пнчервпуть, вылить; —
მაღაზონი წყურგილიშა ქიმურცე
წყარიში ეიობუმუშა მოახვილ იდეთ
იხ როდიკუ почерпнуть воды (Хр.,
стр. 74,ა).

2. **ბუმ || ბუნ**: ბუმა, ბუნა (მურიში) იე-
რევეთა ღუა, იყუთეს, загово-
рять (во вторыхъ временахъ съ
предлогомъ ელა || ილი), II-я пор. ი.
ვიბუნქ შურს პერეიოჟუ ღუა, აორ.
ქელე-ეგბი (< ქე + ელა + ივბი) შუ-
რი ილი ქეველეზი შური (იხ послѣд-
немъ случаетъ мѣст. префиксъ по-
ставленъ не между предлогомъ и
глагольной основой, какъ это бы-
ваетъ обыкновенно, а передъ пред-
логомъ, Гр., § 111).

3. **პუშ || პუნ:** პუმაფა, პუნაფა, გე-ბუ-
 მაფა, გილა-ბუმაფა *понѣсти, висѣть*,
 მიკო-ბუმაფა || მუკო-ბუმაფა *понѣ-*
снѣ на стѣну, на столѣ; — გინო-
 ბუმაფა; — II-я *пор. н.* გილე-ევ-ბუშუ-
 ანქ ილი გილე-მე-ევ-ბუშუანქ (რ. ვიკი-
 დებ) *вѣшаю на себѣ*, *аор. ქიგი-*
ლე-ევ-ბუშეე, *ср. с. ქიგილა-მი-ბუშუა-*
ფუ; — III-я *пор. н.* გილე-ვო-ბუნუანქ
 (რ. ვკადებ) *вѣшаю*, *аор. ქიგილე-ვო-*
ბუნე, *пр. с. გილა-მი-ბუნუაფუ;* —
 მუკვ-ვო-ბუნუანქ *вѣшаю на стѣну,*
на столѣ, *аор. მუკვ-ვო-ბუნე* ილი ქვ-
 მუკვ-ვო-ბუნე, სი ქვ-მკა-ა-ბუნე, თიქ
 ქვ-მკა-ა-ბუნე, *пр. с. მუკო-მი-ბუნუა-*
ფუ; — *стр. 3.* გილე-ვ-ვო-ბუქ, სი
 გილა-ა-ბუქ, თინა გილა-ა-ბუ (რ. ვკი-
 დივარ) *вищу*, *аор. ქიგილე-ვაბი* (რ.
 ვეკადე) *я висѣлъ, присталъ, забралъ*
(иапр., о спѣ говорятъ); ლურქე
ქიგილა-ა-ბეს ანდოსუ (რ. მილი მოე-
 კილა უველას) *сонъ забралъ* (*при-*
сталъ) висѣлъ, т. е. висѣ. задрема-
ля; — *объект. стр. 3-го свр. н.*
 გილე-მობუ, სი გილე-გობუ, თის
 გილა-ა-ბუ (< გილა-+ ა-ბუ, 3-ე л.
совпадаетъ, какъ и въ грузинскомъ,
сѣ 3-умъ л. стр. 3.) висѣтъ на мѣстѣ
 (რ. მკიდა); — 2-го *свр. მუკო-მი-ბუ*
висѣтъ у меня что-либо на стѣнѣ,
 სი მუკო-გიბუ, თის მუკე-უ-ბუ; — მუკ-
 ა-ბუმაფალი (< მუკო-+ ა-ბუმაფალი)
шѣпалка, *ср. გარა-ბადი.*

4. **პუშ || პუნ:** პუმა, პუნაფა, გე-ბუნაფა
привлзатъ, растянуть между двумя
копцами, запрячь; გინო-ბუმაფა *пе-*
ривязать, о-ბუმა *сразиться, со-*
стязаться; *сѣ* *род. отп. н. გე-ვუ-*
ბუნუანქ (რ. ვუბამ) *привлзашаю что-*
либо для него, *аор. ქიგვ-ვუ-ბუნეე*

თიქ ქიგე-უ-ბუნუე (> ქიგე-ბუნუე),
пр. с. გო-მი-ბუნუაფუ; — *аор. по II-ой*
пор. გაკიბეს онъ сразился; —
 გინო-ბუმაფირი *перевязанный, сив-*
шанный другъ съ другомъ; — შურ-
 ბუმობა, *см. შური 1.*

ბუმაშნიკი (რ.) *бумажникъ.*

ბუმბუდი (რ.) *серива, пуховидѣ.*

ბუნ *см. ბუშ.*

ბუნება (რ.) *природа;* — *ბუნებით* *по*
природѣ.

ბუ-ბეკი *см. ბულეკი.*

ბურანტა *сжаться, сжиматься отъ*
холода; *სექ ლო-მი-ბურანტ* *ჩხურუე*
у меня рука отялась отъ холода;
ср. სირაკუა.

ბურბუ *летучая мышь;* *см. ქუქი.*

ბურგუდი *см. ბირგული.*

ბურღლა *см. ბურღა.*

ბურღლინი (რ. ბურღლენი, ბურღუენი)
бормотаніе, ворчаніе; бормотать,
ворчать, I-я пор. н. ბურღლინებქ; —
 ბურღლინა *бормотунъ, ворчать,* *см.*
თუნთი.

ბურესი (*раст.*) *дичій виноградъ,* *ср.*
შსურინი.

ბურთი (რ.) *мячикъ;* — *отыменныи гла-*
голъ, II-я пор. н. იბურთებქ *или*
ვიბურთებქ *играю чѣмъ-либо, какъ*
мичемъ.

ბურიც: ბურიცაფა *выбрасывать, -тъся,*
 I-я *свр. н. ვიბურიცებქ* *выбрасываюся,*
аор. გო-ვიბურიცი, III-я пор. н. ვო-
ბურიცუნქ *выбрасываю;* — გინო-
 ბურიცაფა *перевростыть черезъ что-*
нибудь, III-я пор. н. გინვ-ვობური-
ნაფუნქ, გინა-ა-ბურიცაფუნქ, აორ. გე-
გენუ-ვობურიცი, სი. გეგენა-ა-ბურიცი.
 თიქ *გეგენა-ა-ბურიცი.*

ბურკა ввугროპია, основная часть початка кукурузы (г. ნაქერხელი).

ბურს: მოთო-ბურსაფი столкновение, ударъ, шумъ; шумѣть, бѣсноваться, столкнуться, провалиться, н. მოთ-ფიბურსანქი; — მიშა-ბურსუა ვერთბება, бороться среди чего.

ბურღა, ბურღა: а) «растение въ болотистахъ мѣстахъ Нижней Мингрелии, имѣеть широкіе листья и бѣлые цвѣты, б) разрыхленная, вздутая земля, на которой растетъ кукуруза, с) сама кукуруза, d) мохнатый, волосатый, косматый (а также: пухъ, волосъ, шерсть), е) ბურღლა народное собств. имя какъ мужчины, такъ и женщины» (МЭ, I, 64), f) «название козла, быка» (СМК, XVIII, отд. I, 34). Въ качестве собств. имени слово это подвергается иногда нѣкоторой дифференціаціи: ბურღლა — жеп. имя, а ბურღლაია, ბურღლუ — муж. имя.

1. **ბურღლი** (მ. ბურღლი) многолиственное лѣсное растение.

2. **ბურღლი** (г. ბურღლი, т. بوجو) буравъ, ср. ბურჯანტი.

ბურჩხა назв. травы, оно употребляется и въ грузинскомъ, но, по всей видимости, мингрельскаго происхожденія, ср. ბურღა.

ბურჭინი ფაზარფანიში грохотъ пушекъ, ср. ბურჭინი.

ბურჭი бесплодный, яловый (о животныхъ); — ბურჭი ჩხოლე (ჩხლე) бесплодная корова, ср. უსქე.

ბურჭული, ბურჭული ხმ სჭირა, малевый топоръ съ крючкомъ (г. წალდი); — ბურჭულია (уменьшит.); — ბურჭულუ ვარუბი სჭირა; —

ნა-ბურჭულა ვარუბი ხმის, псафченый сѣкирой.

ბურჯ: ბურჯაფი, მუნო-ბურჯაფი обнимать грубо, неуклюже; бороться, сь род. отн. н. ვუბურჯუნქ (г. ვებლლარქუნქი), аор. ვუბურჯე; — объект. стр. 2-го сгр. მიბურჯუნს, 3-го сгр. მამბურჯანს.

ბურქა Бурса, прозвище буйвола или быка.

ბურტა комаръ Z, S; муравей M, ср. კოლონა и ქიქიქია.

ბურტუ, ბურტუტა მარტი.

«ბურტო» деревянная посуда для простокваши (см. მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 14).

ბურუ Бучу (жен. имя).

ბურცა, ბურცხა (по-მ. ბურცა ноготь, жоготь) эти слова употребляются въ сочетаніи сь числит. აკა **ოდხ:** აკა-ბურცა, აკა-ბურცხა немного, сь одхвъ ноготь (ср. ფიცვი). ср. ბირცხა, ср. г. ერთი ფინჩხა, ერთი ფინჩხილის ოდენა.

ბურცი грабли (ср. г. ფიცვი).

ბუძ: ბუძოლეუ приставать, не давать покою, сь род. отн. н. ვუბუძოლეუნქ, аор. ვუბუძოლე; — წერიფი მი-ბუძოლეუნს ბოძი не даютъ мшъ покою.

ბუძუ см. ბიძუა 1.

ბუხარი камень; — ბუხარი ქელი или ბუხტი ქელი, ფ. ქელი.

ო-ბუჯი см. ობუჯი.

მო-ბუა полный, заполненный, см. ფუაფა.

მა-ბუდი см. მა-ფულო.

ბეგებერი M князь, см. შინდი.

ბერეღი см. ბრელი.

ბ.

- 1. გ: გაფა дуть, вѣять (о вѣтрѣ), II-я пор. н. იბგანქ MZ, ვიგანქ S, აორ. იბგი;—сѣ род. отп. н.-ბ. გე-ვუგანქ подую на него, გე-მიგანს подуетъ на мѣня и т. д.
- 2. გ: გაფა, გინო-გაფა платити, запла-тити, მარღიში გინო-გაფა благода-рити, II-я пор. н. იბგანქ или ვი-განქ плачу, გინი-იბგანქ заплачу, აორ. იბგი, გინი-იბგი;—сѣ дат. отп. н. ვოგანქ отплачиваю ему, благо-дарю, აორ. ვოგი, მარღი გინე-ვოგი;—მა-გაფალი; გინე-მა-გაფალი сбор-щикъ податей;—გაფილი ვაплачен-ный, отплатенный;—გაგაფური по-дать.
- 3. გ: გაფა, ვ/რლა-გაფა вложить въ пож-ны, III-я пор. н. აღე-ვოგანქ, აორ. ქალე-ვოგი, სი ქალა-გი, თიქ ქალა-გი;—IV-я пор. н. ქილე-ვოგაფუნქ; ვ/რლა-გაფირი вложенный.
- 4. გ: გაფა, ე-გაფა строить, III-я пор. н. ვოგანქ, აორ. გე-ვოგი, სი გე-ო-გი, თიქ გე-ო-გი;—გაფილბ иы-строенный.
- 5. გ: გაფა, მო-გაფა (მარწკინღიში) па-дѣвать (перстень), II-я пор. მითმი-ივგანქ, აორ. მი-ივგი;—объект. стр. 3-го спр. მე-მოგე, სი მე-გოგე, თის მა-ვგე (რ. მაგა) на мнѣ падѣтъ.
- 6. გ: გაფა, ღო-გაფა разстилать, вы-нимать изъ котла гоми (ღომი, ом.) и класть на столъ, III-я пор. н. ვოგანქ, აორ. ქვლე-ვოგი — ეშა-გაფა выложить, вылавать, разстилать изнутри (надр. гоми въ котлѣ), н.-ბ. ეშუ-ვოგანქ и т. д.

- 7. გ: გე-გაფა пріучать, привыкать, III-я иორ. н. გეომუ-ვოგუნქ пріучаю его, აორ. ქეგუ-ვოგე^ე; — стр. ვ. IV-я пор. н. გეომუ-ვოგუქ привы-каю, აორ. ქიგე-ვოგი, სი ქიგია-გი, თიქ ქიგია-გი;—გე-გაფილი свык-шійся.
- 8. გ: გაფა находить, разбираться, стр. ვ. IV-я пор. н. ვაგუქ, თინა აგუ.
- 9. გ: გეზა, მი-გეზა отпѣчать, сѣ род. отп. н. მეომუ-ვუგენქ, აორ. ქემე-ვუ-გი, თიქ ქემე-ვუ-გი.
- 10. გ: გეზა, მო-გეზა пріобрѣтать, вы-игрывать, II-я пор. н. ვიგენქ прі-обрѣтаю, აორ. ქემი-ივგი (ერ. მიხ);—IV-я пор. н. ვოგეზაფუნქ помогаю ему пріобрѣтать, აორ. მე-ვოგეზაფე თიქ მე-აგეზაფე;—მო-ნა-გეფი-პრ-обрѣтенное.
- 11. გ: წა-გეზა терять, проиграть, III-я пор. н. ვაგენქ, აორ. წე-ვოგი;—IV-я пор. н.-ბ. წე-ვოგეზაფუნქ заставляю его потерять, აორ. ქეწე-ვოგეზაფე;—წა-გეზული потерявший, потерянное.
- 12. გ: გა-გეზა узнавать, понимать, II-я пор. н. ვიგენქ, გე-ვევენქ, აორ. ქეგე-ვევო;—объект. стр. 2-го про-изводнаго спр. н. გე-მეგეზუ я по-нимаю, თის გე-ვევო; — განგე (რ. განგე) парочно, завѣдомо; — გან-გეზა (რ.) провидѣніе, промыслъ Бо-жій; управленіе; — ა-გეზა წესიში совершать чинъ погребенія.
- 13. გ: გუნა, გენა, გვენა б. похожимъ, стр. ვ. I-я пор. ვგუქ, გუქ, გუ S по-хожъ на бгუქ, გუქ, გე MZ; неоф. отп. ვგუქ, გგუქ я похожъ-на него, на

тебя, მ¹ვეკუქ, გუქ ты похожъ на меня, на пего, თინა მ¹ვეკუ, რგუ, გუოქ похожъ на мевя...; 3-е лицо употребляется безличиво: გვ¹უ *похоже, видно, кажется, გვ¹ღუ казалосъ*; пр. с. ნო-ბგუევექ, სი ნო-ბგუევექ, თინა ნო-ბგუევე (რ. ნა-მგვა-ნებვარ); — объект. стр. 2-го спр. п. მიგვ (რ. მიგავს), გიგვ, უგვ у меня похожъ; — ნა-გვანგვი уподобившийся; глаголь этотъ недостаточный: иф-которыя формы восполняютъ отъ გურაუა, см. გურ. 2. [Употребляемое въ мингрельскомъ მანგი *правильный, прямой, равный, подобный*, вфронтно, причастная форма отъ გუნა; такъ ли это, или иначе, но мингрельское მანგი не имѣеть ничего общаго съ მანგი *Витязя въ барсовой кожѣ* Шоты Руставскаго, какъ это думаютъ г.г. Ш. Чарая и Нико Джанашиа (журн. შოამბე 1896, № II, отд. II, стр. 24—25; სახალხო გაზეთი 1911, № 233, стр. 3); у Шоты употреблено персидское слово *مانك* *луна* и პირი მანგი = *лицо* (*лицомъ*) *луна* (см. Н. Марръ, Т. P., IV кн., стр. 186); — მანგო, მანგაჟე *прямо, противъ*].

1. გა ხომъ; — გა ღო გას по холмамъ; — გაბარი плоскогорье (? გა + რ. ბარი *равнина*, но быть можеъ გა-ბარი соотвѣтствуетъ семитическому (арб.) جبل *гора* или въ качествѣ заимствованія въ мингрельскомъ, или же какъ эквивалентъ его въ ряду съ გვლა, გოლა); — გაშვერდი (? < ვაში + რ. ფერდი *пахъ, бокъ, откосъ*) Гашибердъ, село въ Зугдидскомъ უზდჱ, ср. სუკი.

2. გა основная часть арбы; она состоитъ изъ двухъ бревенъ, соединяющихся другъ съ другомъ снередине, у ярма и постепенно расширяющихся кзади (რ. ხელნა, ხელო, ზესადგარი); въ этомъ же значеніи одинъ мингрелецъ изъ ссела Квანтана Сенакского уѣзда сообщилъ слово *ობგალი* (по Орб. *ობგალი* подставка на подобіе столба).

3. გა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ; при сочетаніи съ разными словами гласный исходъ предлога (въ сложныхъ предлогахъ и предшествующіе исходу гласные) подвергаются разнымъ фонетическимъ измѣненіямъ: ослабленію въ ვ, полному выпаденію, ассимиляціи, преимущественно регрессивной и др., такъ что გა можетъ, смотря по обстоятельствамъ, принять форму გვ, გ, გე, გი и т. д., *Гр.*, § 115.

4. გა- см. გო- 2.

გაამა см. გამა 2.

გაბარი см. გა 1.

გაბყარხუელი см. подъ ღრო.

გაგანია (რ. გაგანია сильный, чрезвычайный) рѣзвый.

გაგარი см. გორგალი.

გაგესქუა поварь; — სა-გესქუო (< სა-გაგესქუო) поварня, кухня, ср. სა-ბზადი.

გაგიღა Гагида, рѣка и мѣстность въ Мингрелии; по словамъ Ламберги (стр. 58), тамъ ишепцу сѣяли въ певспахатной землѣ, но избѣжаніе ослабленія почвы, что влекло за собою гибель посѣвовъ отъ дождя и вѣтра.

- გაგუღია**, გაგუღიერი тупой, неострый, ср. უკვათური подь კვათ.
- გაგუღია**, გაგუღა (მუჯ. იმია) Гагуліа, Гагула.
- გაგურგეღა**, გარგურგელა женскій головной уборъ (г. ჩინგა-კობი), ср. კაკულა (ი არმ. գանդուր կუდრი).
- გაზაფხუღლი** см. подь ღრო.
- გაზეთი** газета.
- გაკო-** предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.
- გაღაღანი** (г.) ограда.
- გაღაღოზი** (г. გაღაღოზი, კალაღოზი, арм. գաղաօտի) каменщикъ.
- გაღე** воиъ, ვიქ, სარუჯი, па дворѣ: ოცემ გაღე ვიქ двора, за оградой;—გაღენი паружный, ვიქში, დიქი; — «გაღენიში» празднованіе въ честь умершихъ членовъ семейства, когда въ семьѣ есть больные (см. СМК, X, отд. II, стр. 294); — გაღენიში ვიქერი, см. ოროთ.
- გაღი** Галь, село въ Сенакск. уѣздѣ и Самурзакано.
- გაღია** (г.) клетка.
- 1. გამ:** გამა, მე-გამა ბიქ, ударять, играть на инструментахъ, II-я пор. н. მიომი-ობგანქ ბიქ себя, აორ. მი-ობგი или მი-ივგი; — III-я пор. н. მიით-ვოგანქ ბიქ, ვიგრაю на инструмენტქ, აორ. ქიმუ-ვოგი, სი ქიმი-ოგი, თიქ ქიმი-ოგე; съ род. отн. მე-ვუ-განქ ი ვიგრაю на инструмენტქ дла кого-лиბო;—съ дат. отн. ქიმე-მოგე (< ქე + მე + მოგე): ურაქ კვარტი მე-მოგე ნევიქჯენიალა ლიალა ლიალა ვიღა მენი, ზამი ქიმიოგე ქორას უღარილ იანე ეგი ნოჯომъ въ животь (*Хр.*, стр. 24,24), ირ. с. მე-მიგამე/უ, სი მე-გიგამე, თის მე-უგამე (ი მე-

უგამე): დიო კონიში სორუაშა თოლი ვე მუუგამე пока ему еще не приходилось видѣть (*ხუკ.* глазомъ ударить) людское поселеніе (*Хр.*, стр. 57,5);—მე-გამილი или მე-გამირი ბიქი; — მე-მა-გამალი ბიქი; — მი-ო-გამალი предметъ и орудіе избиенія.

- 2. გამ:** გამა, გაამა, გამეზა ვამენა, გო-ვორიქი въ ვამენა, ოვიქარი, სქ როდ. ოთი. ი-ბ. ვუგამენქ, გიგამენქ ი თ. დ. ი ოვიქუ ემი, თებ... აორ. ვუგამე, ირ. с. მიგამეზე; — გამა, გამა ვამენაქი, ვამენიქი: სენიქიქი გამა-კათა ვამენიქი ირქ, ეგი ნოსანიქი, см. კათ 1;— ვამენა, ვამენიქი, ოვიქარი: გამათ უწუე სკადალ ვამენიქი (იანე ემი), ოვიქარი; — თემ გამათ ვამენა ეთო.

გამო- предлогъ въ глаголахъ и ო-გлагольняныхъ именованіяхъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

გამრეკელია Гамреклиа (фамиліа)
განარჯია Ганарджіа, фамиліа;—გან-ნარჯიაშ-მუნური Ганарджіаш-მუნური, село въ Самурзакано, см. მუნური.

განთხი часть поги между колѣпномъ и лодыжкой.

განი (г.) ширинა, ბოქ, სიონი; — განიქი სიონი, იმიო, ია სიონიქი, სი სიონიქი: თიქ ქიმიოგე თინა დო ელუელუე განიქი თიქ უვიქარი ეგი ი ოვიქარი იმიო, არო განიქი წუე-რიოგე რდე სქ ოვიქარი სიონი ბიქა (*ხუკ.* берегъ воды), განიქი ცუობაქი ია სიონიქი, თიქი; — განობა ირქი.

განუა см. გენი.

განძი (რ. განძი, არმ. գանձ, ი. گنج) — сокровище, кладъ.

გარ: გარა, ნ-გარა **платъ**, **плакати**, сь род. отп. ღო-ვინგარქ **буду оплакивать** его, ღო-ვინგარქ — **ты** меня, ღო-ვინგარქ — **ты** меня, ღო-ვინგარს, ღო-ვინგარს, ღი-ინგარს **онъ** меня, тебя, его **будетъ** оплакивать; — сь **дат.** отп. ქვგვ-ვანგარქ (რ. ღავცირი), ქვგვ-ვანგარქ **я** **плачу** надъ нимъ, надъ тобою, ქვგვ-ვანგარს, ქვგვ-ვანგარს, ქვგა-ვანგარს **онъ** **плачетъ** **на**до мною, тобою, нимъ; — ქვგა-ვანგარღ ღო ჩილაძურიში **თუღო** ღო-როც ქასვეწღღ **онъ** **плакаლ** **на**დъ **нимъ** **и** **въ** **слезахъ** **просилъ** **Бога**; — მე-ნგარა (რ. მი-ცირება) **ი. მი-ვანგარქ**, მი-ვანგარქ: ქინგარცღ **ხეწღღუე** ღო აწურეშე ქიმიანგარა **ირი** კათა **плачетъ** **царь**, **а** **отсюда** **велѣдъ** **за** **нимъ** **плачутъ** **всѣ**; — მო-ნგარა (რ. მო-ცირება): მა **იმგარქღ**, **ინეფი** მუმანგარა-ნა **плачу**, — **говорить**, — **я**, **и** **они** **велѣдъ** **за** **мною** **плачутъ** (Xp., **стр.** 77,24); — II-ი **нор.** **ვინგარქ** S, **იმგარქ** (< **იმგარქ**), **სი** **ინგარქ** MZ **плачу**, **აორ.** **ვინგარი** **или** **იმგარი**, **პრ.** **с.** **ვინგარღ**; — III-ი **нор.** **ი.** **ვინგარუნქ** **заставляю** **плакать**, **აორ.** **ვინგარე**, **პრ.** **с.** **ვინგარუაფუ**; — IV-я **нор.** **ი.** **ვინგარუაფუნქ** (რ. ვაცირებინებ) **заставляю** **кого-либо** **плакать** **при** **посредствѣ** **другого**; — **გილა-ნგარა** (რ. გამოცირება, ჩამოცირება) **последнее** **оплакивание**; — **ღილა-ნგარა** **плакать** **подъ** **чѣмъ-либо**: სქვამი ცირა, ღი-ლეგარს ჭაში ჭინს **красная** **дѣ-вица** **плачетъ** **подъ** **деревомъ** (Xp., **стр.** 46,6); — **объект.** **стр.** 3-го **сир.** **ი.** **ვანგარე** **могу** **плавать**, **ვან-**

გარუნე, **ვანგარინუაფუ** **მიჩ** **хочетъ** **ся** **плакать**; — **მა-ნგარაღი** **плачу-****щий**; — **ო-ნგარაღი** **предметъ** **опла-****кивания** (რ. საცირაღი).

გარაბადი **вѣшалка**, **см.** **подъ** **ბუმ** 3.

გარამება **см.** **გარემება**.

გარამოება **см.** **გარემება**.

გარგუჯღღა **см.** **გაგურჯღღა**.

გარღა (რ.) **кромѣ**; — **ეში** **გარღა** **кромѣ** **этого**.

სა-ნ-გარო, **дурной**, **негодный**, **სა-ნ-გარეფი**.

გარემება, **გარამება**, **გარამოება** (რ. გარემოება) **обстоятельство**.

გაღიერი **умный**, **находчивый**; — **უ-გაღე** **перазумный**, **безсмысленный**.

გაშფერღი **см.** **გა** 1.

გაპიგება **см.** **გა-პიგება**.

1. **გე-** **предлогъ** **въ** **глаголахъ** **и** **от-****глагольныххъ** **именахъ**, **см.** **გა-** 3, **Гр.**, § 115.

2. **-გე**, **-გეე** **см.** **-მე** 3.

გეგე **см.** **ჯეგე**.

გეგეჭკორი **Гегечкори** (фамилия) **см.** **ჯეგე** **и** **ჭკორი**.

გეგუთი **Гелути**, **село** **въ** **Кутаисскомъ** **уѣздѣ**.

გეენია **пламя**; — **გეენია** **ღაჩინი** **силь-****ный** **огонь**, **ср.** **ჯანღაბა**.

გეზათი **Гезати**, **село** **въ** **Сенакскомъ** **уѣздѣ**.

გელა- **предлогъ** **въ** **глаголахъ** **и** **от-****глагольныххъ** **именахъ**, **см.** **გა-** 3.

გელახღ **см.** **ელახღ**.

გემი (რ. گمى) **корабль**, **см.** **ჭკუჯო**.

გემო (რ.) S, **გიმო** MZ **вкусъ**; — **უ-გე-მური** **безъ** **вкуса**; — **გემუნი** S, **გი-მუნი** MZ **сладкій**, **вкусный**; — **отым.** **глаголь**, **II-ი** **нор.** **стр.** 3. **ი.** **ვიგემუნეუქ** **становлюсь** **слад-**

ნიში, ღე-ევგემუნებუქ, აორ. ღე-ევგემუნის S, ღე-ებგემუნებუქ, აორ. ღე-ებგემუნის MZ.

გენი S, გინი MZ теленокъ; — ო-გინე телятникъ; — «გინიშ-გონგლო» შრ. чертополохъ (см. გონგო), სრ. ბაკარია; — ოთმ. რლ. განუა, შო-განუა сосать, н. ვგანუნქ; — III-я пор. ვოგანუნქ заставляю сосать, აორ. მუ-ვოგანეე.

გერარდი, *дат. карт.* გერას (ფამილია) Герардъ.

გერგება თუთა, გერგობა თუთა см. подъ თუთა.

გერი, ნ-გერი (რ. მგელი, არმ. *գուլ*) волкъ; — გერია прозвище «волченокъ»; — გერობა свойственное волку, «волчество».

გელანი см. გილანი.

1. **გეშა** ო; ობნ; — ფიქრენდღ ფარფეში გეშა ოპქ დუმალქ ო დენგახს; — გეშანგე¹ ნო პრიჩინს, იზ-ზა; — სქანი გეშახე მა ოსანქეშა ვა შალინე იზ-ზა თეი ი ნე მოგქ ოტირანთსეა პოლოქ ნიუ.

2. **გეშა**- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ.

გეჩა рыболовный кузовъ; (უ ორბ. გეჯა большое деревянное корыто, у Чуб. გეჯა большое деревянное корыто, выдолбленное на подобие лодки), სრ. კუნო.

გეჯეთი Геджеѣ, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გეჯეჯი (რ.) чирей, вередъ, лизა; — გეჯეჯერი вередливый.

გვაგვაფი, გ¹ ოთო-გვაგვაფი ударъ, ударитсѣ спльно, унасть, IV-я пор. სტრ. з. н. გიიმუ-ვაგვაგუქ.

აორ. გვო-ვაგვაგვი; — გვაგვილი измятый, избитый.

გვაზავა Гвазава (ფამილია); — ნ-გვაზოგო, ნ-გვაზოუ Пагвазово, Пагвазову, село въ Сенакск. уѣздѣ; — ს-გვაზავო Сагвазаво, село тамъ же.

გვალა MZ, გოლა S, გოლა ხმ гора; — გოლასკური Голаскурѣ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ, სრ. გორე.

გვალას, გვალე, გვალო, გვალო ხმ совѣтъ, совершенно, სრ. უერო,

გვაში навозъ; — ო-გვამე მწესო დღეა ნავოზი, у Бер. გვანი *саръ*.

გვან: გვანაფა, ღე-გვანაფა кормить, откармливать, жирѣть, III-я пор. н. ვო-გვანუნქ¹ откармливаю, აორ. ღე-ვოგვანეე, პრ. с. ღო-შიგვანუნაფუ; — სტრ. з. II-я пор. н. იბგვანუნქ ჯირქი, აორ. დი-იბგვანი, პრ. с. ღო-ბგვანუნღეუქ; — გვანაფილი, მე-გვანაფილი ოტкормливший; — იკო-გვანაფილი ილი მუშა-გვანაფილი რა-ჯირქიანი ვოკრუგ ჩეგო-ლიბო.

გვაჟო см. გვალას.

გვარგვაზი, გვარგვაზი ხოდიტ თო-პოი, шумѣть, ჩქე ში-ივგვარგვაზოუ, სრ. გ. გურგუზი.

გვარგვადი сильное кипѣние, ოთმ. გლოღ, II-я пор. სტრ. з. н. ვიგვარგვალექ; — წუარი იგვარგვალე ნოდა სიღნი კიპიტ.

გვარი (რ.), გვარობა როდ, ფამილია, სიოსობ; პოდობიი; — ოთე-გვარი, ოთე-გვარი პოდობიი ეტოუ, თაკოი; — ოთი-გვარი, ი-გვარი პოდობიი თოუ.

გვარჯილა (რ.), გვაჯილა селитра.

გვასალია Гвасалиа (ფამილია); — ს-გვასალიო Сагвасалио, село.

ო-გვაჯი гнѣздо дღეа კურქ, სრ. ბუღე (см. ოI, სტრ. 4, სლოво 8 въ прим.).

გვაჯილა см. გვარჯილა.

გვერდი, გვერდი (რ. გვერდი бокъ, сторона) половина: გვერდი სი ღო გვერდი შა половина тебѣ, а половина мнѣ; — გვერდო па-половину; — ო-გვერდლო па-половину; — შო-გვერდი, такъ называется въ борьбѣ одинъ приемъ: искусный борецъ старается, чтобы противникъ сдѣлалъ на него напоръ; во время сильнаго напора со стороны противника, другой сразу отступаетъ и легко перебрасываетъ оказавшагося безъ опоры противника черезъ бедро на большое разстояние; — შო-გვერდო соучастникъ въ половинной долѣ (этимологию слова см. Н. Марръ, *Къ вопросу о ближ. ерод. арм. яз. съ иверскимъ*, В. В. О. т. XIX, 1909).

გვერი, გვერი, ნ-გვერი ზმქი; — გვერ-შაპი (< გვერი + რ. ვეშაპი изъ арм. *Վեշապ*) ზმქი, драконъ; у мингрельцевъ для ზმქი есть слѣд. прозвища или табу: 1) უზა-ღარბამი *изъ черной чохы* (см. ღარბი), 2) თუღო გიღესარგალუ ნი *ყო თაშითა ითი-ჟუ, т. е. по землѣ* (см. შოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), *Гр.*, § 156, см. также თუხთი.

ლე-**გვოშარა** Левешара, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

გვობი (ლასკ.) пуншочка.

ნა-**გვი** (რ. ნა-გავი) соръ, навозъ.

გვიანი (რ.) поздний; — გვიანო поздно; отым. глаголъ, н. ვიგვიანებქ или იბგვიანუნქ оназдынаю, аор. ღე-ეპ/ვიგვიანი.

გვიგვილი почка (на деревѣ), клоки шерсти, ср. კვიკვილი, ზვიზვილი.

გვილავა, გვილაა Гвилана, Гвилаа (ფამილი).

გვიმარა см. გვიმორა.

გვიმი (რ.) крыша (головка) у колодца, приготовляемая изъ глины, камня или дерева.

გვიმორა (რ. გვიმრა, გვიმბრა) გუშარა M, у შრ. «გვიმარა» папоротникъ; მა-გვიმარია, у შრ. «ლა-გვიმორია» черный папоротникъ.

გვირა широкий, большой; — თოლი გვირა большіе широкіе глаза, съ большими широкими глазами, ср. სვირა.

გვირაზი (რ. გვირაზი, арм. *Վիրազ*) пещера.

გვიჩია Гвичія (ფამილი); — ნა-გვიჩიო Sagvicio, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გი- мѣстоименный объективный префиксъ 2-го лица родительнаго отпощенія въ глаголахъ; есть слугтан, хотя и рѣдко, ослабленія გი въ გე.

ნა-**გიბერუ** ^{ნუ}, ნა-გებერუ ^{ნუ} Пагиберуу, Пагеберуу, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

გიდეფი (რ.) S, გედეფი MZ остропопная плетеная корзина для винограда и другихъ плодовъ.

გივი Гивъ, *муж. имя*.

გიოო-, გეოო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

გილა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

გომ || გემ: გომ S, გემუა MZ срывить колосья съ ѳоми п проса, жать, I-я пор. ი. ვგიმუნქ, аор. ვგიმი, пр. с. მიგიმე; — IV-я пор. ვო-გიმაფუნქ; — გომირი сорнякъ; —

მა-გომლო ლექცი; — გომა თუთა, გემა თუთა октябрь (მწესაღი სბორა რომი პ პროსა); у Чаровъ октябрь также называется გომუა, გუმა ილი ცახვა *сборъ кукурмы* (см. Н. Марръ, *Гр. чан. яз.* стр. 148, по въ его же *Изъ поездки въ Тур. Лазистанъ*, на стр. 629 даётся неправильная этимология слова, будто бы оно родственно съ лезинო *вино* п съ грузинскимъ названіемъ *поября* ღვიბობისთვის *მწილავთა*).

გომე, გემე ინივუ.

გომნაზია гимназія.

1. გომო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3. *Гр.*, § 115.

2. გომო см. გემო.

გინ || გენ: გინაუ S, გენაუ MZ по-нять, узвать, замѣтить, I-я пор. п. ბგო/ენაუელენქ *понимаю*, II-я пор. ქო-ბგო/ენანქ *или ვიგინენქ*, аор. ქო-ბგენი, *пр. с. ვიგენაუ*; — III-я пор. п. ვოგენაუენქ *даю ему по-нять, звать*; аор. ვოგენაუ; *пр. с. ქო-ვიგენაუ*; — ქაგინაუეს (< ქო + ოგინაუეს) *или ოგენაუეს ართიან-ართიანცუ* *дали звать другъ другу*.

გინდა, გინდ (г.), см. კორინება.

გინი см. გენი.

გინიი по ту сторону, გინიე; — გინიი-რობუ, გინო-რობუ, см. რობუ.

გინო- предлогъ въ глаголахъ и от-глагольныхъ именахъ, см. გა- 3. *Гр.*, § 115.

გინოზ ია ту сторону, ვა, ср. კინოზ *подъ კინი*.

გინძე, გინძე S, გენძე, გენძე MZ *дли-ный, высокий*; — მა-გინძა, მა-გენძა (*ურავი* форма): კითში მაგინძა *дли-ною съ паледт*; — სი-გინძა *длина*; —

отым. глаголъ, III-я пор. п. ვოგინ-პორანქ *или ვაგინპორანქ* *или ვაგინ-ძალანქ*, аор. გე-ვაგინპორი; — თესხიი შუ გევაგინპორა *что мѣт распро-страняется столько (сказитель, раз-сказывавъ сказки, часто вставляеть эту фразу)*.

გიო, გიორგი Гю, Георгій, ср. გეგე-გირგვინი, გირგინი, გურგინი (г. გვირ-გვინი) *вънець*; — გირგვინიში გე-ღვემა *повѣнчаться*; — ნა-გურგინი/ვ *повѣнчанный*.

გირი S, გერი MZ *молочная сыворотка* (г. წაქა, წაქი), см. ინ-გირი.

ინ-გირი, ინ-გერი, ენ-გური (г. ენგური)

*Ипуръ, рѣка въ Мингрелии, про-текающая между собственно-Мин-грелиєю (ოღში) ია востокѣ и Са-мурзакано на западѣ; корень слова გრ (< *გვრ) съ дифференцирован-ной по огласовкѣ главной осно-вой გვრ, გირ, გურ; параллелями этихъ основъ являютя გვრ въ арм. названіи Мингрелии *Կ-Կր*, въ др.-гр. ე-გრ-ისი (съ выпаденіемъ бѣглаго ე), нов.-груз. შე-გრ-ელი *мингрельцы*, въ абх. ვ-გრ-ვა *мин-грельцы* и გურ въ названіи Гуріи (см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ съ Гри-горіемъ*, стр. 168—169); въ пре-фиксѣ ენ || ინ согласный ნ — обще-повенная въ мингрельскомъ встав-ка, а гласные ე || ი — префиксы для образованія *nomina loci* (см. ц. с.), значить ენ-გური, ინ-გერი *также означаетъ Мингрелию*; *въ-сть* съ этимъ падаетъ мингрель-ская народная этимология слова ин-გირი, разсматривающая его какъ*

составное слово: ინი (< ცინი მოროზი, холодный) + გირი *сыворотка*; основаемъ къ народной этимологии послужилъ мутный цвѣтъ воды, особенно въ лѣтнее время, отъ постоянного таянiя снѣга на отрогахъ Кавказскаго хребта, откуда рѣка беретъ свое начало (наличие ინი < ცინი, однако, усматривается въ другихъ, какъ географическихъ, такъ и простыхъ именахъ, какъ-то: ინ-ჩხია, ინ-ჩხური, ინ-ჭა и др., см. подъ ცინი); корень გრ, въ перемѣщенномъ видѣ რგ, мы находимъ въ ивѣншемъ названii мингрельца на мингрельскомъ же языкѣ: მა-რგ-ალი (это слово преимущественно обозначаетъ *мингрельца-крестьянина* въ противоположность другимъ состоянiямъ); этотъ же корень, съ удержанiемъ и 3-го кореннаго, можно полагать, мы имѣемъ въ названii провинцii არგვეთი (часть ивѣнш. Шорпанскаго уѣзда) и производномъ отъ него прилагательномъ მა-რგული (მა-რგულა), ивѣнш въ мингрельскомъ обозначающемъ названiе одного изъ сортовъ сливы, именно *чернослива*, см. ლანგური.

გირინი S, გერენი MZ осель, см. ვინი 1, ჩიჩიკე.

გირჯღბე S, გერღბე MZ (насѣк.) влещь (г. ჯღბა, ცკიპი). ср. ზაჭა.

გოდანი S, გედანი MZ послѣзавтра; — გიედანერი послѣзавтрашнii.

გიშა- предлогъ въ глаголахъ.

გიბე см. გინბე.

გიწო- см. აწო-.

გლახა (г.) плохой; нищii, ср. ჩიჩიკე.

1. **გო-** предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, см. გა- 3.

2. **გო-** мѣстоименный объективный префиксъ 2-го лица въ глаголахъ, дательный тубалъ-кайнскii рядомъ съ გა-, дательнымъ ჩარქскимъ.

გოგუა Гогуа (фамилiя); — ლე-გოგოე ლეგოიზ, село въ Сенакск. уѣздѣ.

გოთე открытое мѣсто.

გოკონე см. კორინება.

გოლა см. გვალა

გოდოფა (г. გოფა, გვოფა) засуха, *прот.* ჭოროფა; — ი. გოდოფანს *наступаетъ* засуха, *аор.* გაგვმოდოლოფე (г. გამო-გვალა); — გოდოფირი *засохшii*, *высохшii*.

1. **გონ:** გა-გონა, გა-გონუა, გა-გონება *слышать*, *слушать*, -тѣл, II-л *пор.* ი. გეტმ-ევგონენქ (< გეტმა + ივგონენქ) *слушаю*, გე-ევგონენქ *услышу*, *аор.* გევგონი (< გა-ივგონი), *пр.* с. გა-მიგონუ или გა-მიგონებუ. *თს* გუ-უგონუ или გუ-უგონებუ; — *ср.* *род.* *отп.* ი. გა-გიგონენქ, გუ-ვ-უ-გონენქ и т. д.; — *ср.* *дат.* *отп.* ვაგონენქ, გაგონენქ и т. д.; — შე-გონება *внушение*, *внушить*, *н.-б.* შე-ვაგონენქ *внушу*, *аор.* შევაგონი; — *объект.* *стр.* 1-го *свр.* გა-მაგონებუ, *სი* გა-რგონებუ, *თს* გა-გონებუ (г. გამოგონი).

2. **გონ:** მო-გონუა *припоминать*, *выдумывать*, *притвориться*, *н.* II-ой *пор.* ვიგონენქ, *аор.* მი-ივგონი; — *объект.* *стр.* მო-შეგონუ მიწ *вспомнилось*; — მო-მ-გონელი *вспоминающii*, *выдумывающii*; — მო-გონელი *придуманнii*, *выдуманнii*.

გონება (г.) *умъ*, *разсудокъ*; *дума*, *раздумье*.

გონია (греч. γωνία, ἢ γωνία, γωνία-μηνια) рубашь.

გოდა см. გვალა.

1. **გორი**: გორუა, გორაფა, მე-გორუა
искать, находить, I-я пор. н. ბგო-
რე^{ნქ} იწუ, სი მუს გორე? какое
тебѣ дѣло? (чего ты ищешь?), аор.
ბგორი, ღო-ბგორი, ირ. сов. მიგორე
ილი ნო-ბგორუექ, სი ნო-გორუექ, თინა
ნო-გორუექ; — II-я пор. н. იბგორენქ
იწუ для себя, аор. მი-იბგორი; —
მი-იბგორუნქ отыщу его, მო-გიგო-
რუნქ и т. д.; — გ^იბგორუა выис-
кивать, выбирать, отличать, н. გი-
შა-ბგორენქ; — III-я пор. в. მითი-ვო-
გორანქ нахожу, аор. ქემი-ვოგო-
რეექ; — IV-я пор. ვოგორაფუნქ за-
ставляю его искать, аор. ვოგორა-
ფუექ; — стр. ვ. II-я пор. н. დი-იბგო-
რუქ, სი დი-იგორუქ, თინა დი-იგორუ
ნაიდუსე, ნაიდუშესი, ნაიდეტსე; —
მა-გორალი ილი მა-გორუექ (მა-გო-
როუ) ილი გორე истребитель; — ნა-გო-
რა ილი გორილი отысканный; —
იშა-გორილი ილი გეშ-ნა-გორა вы-
бранный, избранный; — ო-გორალი
ილი ო-გორე/უ предметъ исканія:
სუმქ ოგორუო გორთე трое стали
предметомъ исканія.

2. **გორი**: გორაფა, ღო-გორაფა поно-
сить, ругать, оскорблять, III-я пор.
н. ვოგორანქ, აორ. ვოგორი; — стр.
ვ. II-я пор. н. ვოგორაფუქ ругаюсь,
меня ругаютъ.

3. **გორი**: მო-გორაფა захотѣть, объект.
стр. ვ-го сир. н. მაგორუაფუ მიწ
хочется, აორ. მე-მაგორუექ.

გორგალი, გორგაი ხმ, გაგაიი по-
звоночный столбъ, хребетъ.

გორგოთი подниматься (пыль, парь):

ცვერი (ორქი) მი-გორგოთე пыль
(парь) поднимается.

გორდა кривой (одного корня съ
გვერდი, см.).

1. **გორდი** лягушка; — გორდე-ქვაბუ,
см. ქვაბუ; — კაციაშ-გორდი большая
лягушка, жаба (букв. лягушка Ка-
ций; კაცია, муж. имя), კაცილა-გორდი.

2. **გორდი** Гордь, село въ Сенакск.
უზდѣ.

გორე (ღ. გორა) малевьякая гора, ср.
გოლა.

გოდა вчера; — გოდანერი вчераш-
ний; — გოლა-წო, გოლა-წონე поза-
вчера; — გოლაწონენერი позавче-
рашній, ср. გ. პოდა.

გოწონს, გოწონს см. წი.

გრანიცა (რ.) заграница.

გრიგოლი Григорій.

გროში (რ.) грошъ, мѣдная деньга,
იროთ. ჩე ფანა.

გრძელი (ღ.) длиный, ср. გინქ.

გუბანი Губань, безпачит. часть села
Джварь между лѣвымъ берегомъ
р. Ингуръ и правымъ р. Магана;
здѣсь имѣются развалины двухъ
старинныхъ церквей.

გუგული (ღ. ი ყ.) кукушка.

გუგუნავა Гугунава (фамиლია); — გუ-
გუნაკატი Гугუნაკათ, село въ Се-
накскомъ уѣздѣ; — სავგუგუნა Са-
гугუნა, село.

გუდა მჭხ, бурдюкъ; — ლურიშ-გუდა
дождевикъ (სმ. ლური), ср. ქას-
ლაში.

გუდორუა грызть, ср. სუცორუა.

გუდუ, გუდუმი, გუთუ, გუჭუ (მუჯ.
имя) Гуду, Гудумъ, Гуфу, Гуджу.

გუთანი (ღ.) плугъ.

გუთუ см. გუდუ.

გულადი (რ.) სმზღი.

- 1. **გულეობა** (რ.), მე-გულეზეუ პრედპოლაგაუ.
- 2. **გულეობა** (რ.) гулять; — მიდართო-გულეზეუშა онъ ушелъ (уѣхалъ) гулять; — IV-я пор. ვოგულეზეუ-ფუა¹ნქ¹.

გულეიკარი Гулей-варъ, село.

გულთა-აზრი см. აზრი.

გულუხეთი Гулухетъ, село въ Севастскомъ уѣздѣ.

1. **გურ:** გურაფა, ღო-გურაფა учение, учить, -ться, II-я пор. п. იბგურუ-ანქ учусь, ქედ-იბგურუნქ выучусь, აორ. იბგურე, ქილიბგურე (< ქი + ღი + იბგურე < ქო + ღო + იბგურე), პრ. сов. მიგურუფუ; — III-я пор. ვოგურუნქ учу кого-либо (ა თავზე უპოდბილუ, см. გურ. 2), ქედ-ვოგურუნქ выучу кого-либо, აორ. ვოგურე или ქედ-ვოგურე, სი ქედ-აგურე, თიქ ქედ-აგურე, პრ. сов. მიგურუ-აფუ; — объект. სტრ. 3-го спр. (ფორ. возм.) п. მაგურე могу учиться, პრ. яес. მაგურედე: ქაჩინზე, მუჭოთი ის ქალარდი ვა ღაგურედე ნი ზამქტილ онъ, что тотъ не сможетъ (не смогъ бы) выучиться грамотѣ (букв. думатъ), აორ. ღე-მაგურუე, სი ღე-გაგურუე, თის ღა-აგურუე: ვართი თე ჯიმასე ღაგურუ ქალარდიქ ი ეთოთ ბრათъ не смогъ выучиться грамотѣ (Хр., სტრ. 8, 3-4) [3-ზე ღიცი აორ. ფორმი ვოზმოჟნოსი სოვნადეაქ ფორმალ-პო სქ 3-მე ღ. აორ. დქიწთ. ზალ. სუბქექ. სტრ.]; — გურაფილი ნაუჩენ-წყი, იბრავოწყი, უჩენწყი; — მა-გურაფალი უჩიტელ; — მო-გურაფუ უჩენიქ; — ნა-გურეფი, ღა-ნა-გურეფი ნაუჩენწყი, პრეპოდანწყი; — ო-გურ-

რაფუ პრედმეტუ უჩენი: სუმისოლოქ მინდომეს ოგურაფუშა ულა ვსѣ трое захотѣли итти учиться (Хр., სტრ. 7, 14—15).

- 2. **გურ:** გურაფა бытъ похожимъ, სტრ. 3. I-я пор. п. ვგურაფუქъ я похожь, სი გურაფუქ, თინა გურაფუ, აორ. პო IV-й пор. ვაგური или ქედ-ვაგური я уподобился, სი ქა-აგური, თიქ ქა-აგურე; — III-я пор. დქიწთ. 3. ვო-გურუნქ უპოდბილუ (ა თავზე: учу, см. გურ. 1); — მა-გური პოდბიწყი, სტრ. გ 13.

გურგენი Гургенъ, муж. имя.

- 1. **გურგინი** громъ; — отым. გლ. в. გურგინუნს громъ гремитъ, აორ. გო-გურგინზე; — სქ დატ. отп. მი-ოგურგინანს/ც, სტრ. ცყვაცი.
- 2. **გურგინი** см. გირგვინი.

გურწყემი см. გურძემი.

გური сердце, грудь; — ართი-გური პრედანწყი, ვქერიწყი; — გური-გედვოლი-რი უსერდწყი (სმ. დვოლა); — გური-კონი, გურ-კონი, см. კონი; — გური-მოჭვე რადირაოქი სერდე (букв. сжигающий сердце, см. ჭუა); — გური-ჭვილი იგორჩენწყი, იპეჩალენწყი (სქ სოჟენწყი სერდეშ); — გურ-მუელირი რასერჯენწყი; см. ულა პოდ ღ 2; — გურპიწი (< გური + გ. პილწი печистый, скверный) сердитый, жестовый; — გურიში-ში-რუა სილხო პროგოდატყა, გურ-მეშირილი სილხო პროგოდავში-სყ (სმ. შირუა); — გურიშენი დღი, პე-ზა, პო-პრიჩინქ, ათეში გური-შენი დღი ეთოთ, პო-თოთი, პო-ეთიქ პრიჩინქ; — გური-ჭითა ზიბლიქ (букв. краспогудая).

გურია Гурія, страна къ югу отъ

- Мингрелин;—გურიაჲ იუგ, სრ. ონ-
ლეჲე подь ღლა, სმ. ონ-გირი.
გურმეში, გურზეში Гурдземъ, Гур-
земъ, село въ Сешакскомъ уѣздѣ;—
გურმეშია, გურზეშია названіе рѣчки
тамъ же.
გუძლეი Гудзлей, часть села Джварь.
გუჯმა-ხანი Гуджма-ханъ, *муж. имя.*
გუჯუ სმ. გუღუ.
1. **გუ** тетерењ, вальдшнепъ, სმ. კვა-
თარა.
2. **გუ** 3-ე ლ. ი. ვრ. ოფ გ. გუნა, სმ.
გ 13.

3. **გუ** სმ. გი-
გუღელი სმ. გიღელი.
გუთო- სმ. გითო-
გუმარა სმ. გვიმარა.
გუმე სმ. ტიმე.
გუმუ სმ. გამ.
გუნე სმ. გონე.
გურგული გრizzly.
გურღღე სმ. გირჯღიბე.
გური სმ. გირი.
გურმე სმ. გინე.
გურნი სმ. გირინი.
გუძღეზია კორიანა.

ღ.

1. **ღ**- характеръ III-й породы страдат.
залога.
2. **ღ** სმ. ლ 2.
1. **ღა** *მი.* ღაღეფი სестრა; — ღა-ცონი-
რი სестრა сводная (*ბუკო.* привитая,
სმ. ცონუა); — ღა-ჩაფილი, ღა-ჩაფირი
побратимка (*ბუკო.* выбранная, სმ.
ჩაფი; გ. ღობილი); — ღა-სქუა (< ღა-
ში სქუა) племянникъ, -ნიца; —
ღეღა (გ.) тетка (сестра матери);—
მამიღა (გ.) тетка (сестра отца).
2. **ღა**, ნ-ღა (უსლ. союзъ, ставится въ
концѣ придаточнаго предложенія)
если; — ძალამი წადილო ვა რთხუსე
ღა, ეში კოს მუთუნსე ნუ ოთხიანქია
если у тебя не будутъ просить съ
сильнымъ желаніемъ (т. е. несъма
убѣдительно), иначе никому ничего
не одаживай (*Хр.*, стр. 23, 21—22);—
გოკონ ღა, მეუ, ჯიმა! если хочешь,
иди, братъ!
3. **ღა** ი, და, вотъ; — ათენა მი რენია? —
ათენა მი რენია-ღა შერი რე-მაქი, —
ვეწიი მზა кто это?—გონორით იფ.

Кто это?—და სუმასედში, — ოფ-
ტილ ე.

ღაბა სმ. აბა.

«სა-ღაბალო», «ო-ღუღია» молитвенный
обрядъ съ жертвоприношеніемъ ку-
рицы или теленка (სმ. კრებული,
1899, № VII, ოფ. II, სტრ. 41), სრ.
ღუღი.

ღაბალი (გ.), ღაბაი ხმ უიკი, ოფმ.
глаголь ღაბლეზა, ღა-ღანბლეზა უფ-
ჯაფსა, II-ი ნორ. ი. ღა-ვიღაბლენქ,
ილი ღე-ემღაბლენქ, სი ღე-ენღაბლენქ,
თინა ღე-ენღაბლენს, აორ. ღე-ემღაბლი;
სტრ. 3. ი. ღე-ემღაბლენქ, ღე-ენღაბ-
ლენქ, ღე-ენღაბლენქ;—თან-ღაბალი
(გ. თავ-ღაბალი) смиренный, ი. ვე-
თანღაბლენქ, აორ. ღა-ვეთანღაბა-
ლი; — თან-ღაბალოთ სმიერნო,
უიკო.

ღაბნო (გ.), უ-ღაბნო უსტყნა; ნე-
ობრѣботанный;—უღაბნო ცუა დრე-
მუჩი უფს.

ღაგვა (ახ. აღაგვა) глухой, სრ. ცუნგა.
ღაღე (გ. 'მ' - ღაღე დრუჟკა со стороны

ნეწვსთ, წ. 'მ'-დადე посаженная мать) შაфера и подруги как со стороны жёнха, так и со стороны неწვსთ, სრ. შო-რლია (этимол. слова см. П. Чарая, *Объ отншш. абх. яз. къ яфет.*, стр. 31).

დადი бабушка, სრ. ბებო.

დადიბა, დადიანი (фамилия) Дадіа, Дадіани, бывшіе владѣтелине князья Мшигрелин; — დადიან-ხოჯი см. ხოჯი; — დადი-ხე см. ხე 2 (см. легенду о происхождении Дадіавовыхъ изъ кв. фамилин ჩიქვანი Чинванн, СМК, XXXII, отд. III, стр. 122), см. ერტი.

დადეული, დადეი ხმ კურიца; самаа вообще, სრ. გ. დედალი; — დადეულია, დადეია ხმ კუროჩკა, см. ღოცია, ვა-რიცა.

დავითი Давидъ; — დავითნი (რ.) псалтырь; — დათიკა (უმეშ. и уничиж.) Датика (Давидка).

დაზვა см. ღამვა.

დათიკა см. დავითი.

დალაქი (გ. იზე ნ. دلك); დალაქი ხმ ძპროქნიქ.

დალი (? ლალი რუბიშ), ფირუზ-დალი, см. ფირუზი.

ღამაზი слива, у Чуб. ღამასნი слива იზე окрестностей гор. Дамаска (دمشق), სრ. შარგულა.

ღამორჩილი см. подь ღრო.

ღანოსი (რ.) донось.

ღანჩხერი см. ღანჩირი.

ღაჟაქი см. დალაქი.

ღარაია (პ. درایی) шелковая матерія.

ღარაჯი (გ. ღარაჯი) караулъ; отым. глаголь ღარაჯუа караулить, сторожить; I-я пор. н. ვღარაჯენქ სტო-რжу; — სქ род. оти. н. ვუღარაჯუქ, აორ. ღვ-ვუღარაჯი, თიქ ღუ-ღარაჯუ; —

II-я пор. ვღარაჯენქ бду сторо-жить, аор. ვღარაჯი; — ო-ღარაჯუ, ო-ღარაჯუუ предметъ или мѣсто охраны; — შიღართუ ოღარაჯუშა იიქ пошелъ сторожить.

ღარღი (პ. ڭر) горе, скука; — ვღარ-ღენქ горюю; — უ-ღარღელი ნე იმუ-კიყი горя, безпечный; — ღარღიმარ-ღი (გ. ღარღიმანდი იზე. п. دردمند) горемыка) ловкий, проворный, при-влекательный.

ღას-ღარი (გ.) сравниваемый сь кѣмъ-либо (ქѣმ-ლიბო), равный, похожий.

ღარჩელი Дарчель, село въ Зурдид-скомъ уѣздѣ.

ღარჯაკი (გ. ღარჯაკი, ღარიჯაკი) фор-მა, калибрь) пуля.

ღასური (გ. დასტური იზე ნ. دستور) позволение, разрѣшение; дѣйстви-тельный, истинный; — დასურო дѣй-ствительно.

ღაულა (გ. ღავლა, ღამზლა იზე გ. اماما) ударъ, параличъ.

ღაფი (გ. ღაფნი იზე გრеч. δάφνη, η) лавровое дерево, лавръ.

ღაღონებული см. და-ღონებული.

ღაღუა (გ. ღაღუა იზე ნ. غاا كлеймо) клеить, н. ვაღღენქ; — შა-ღაღალი მაღაგაიყიყი კლეიმო.

ღაჩხირი S, ღანჩერი, ღანჩხერი MZ огонь; — ალი-ღაჩხირი იშაკიყი огонь; — ო-ღაჩხირე очагъ.

ღაძვა, ღაძვა (გ. იზე ნ. دستگاه) особой ковструвцин рабочиყ სოლქ დღა რე-месленникოვქ; სტანოქ.

ღახე, ღახედეე (გ.) чуть не, ჯახე S; — ღახე ღოპილეს чуть не უბნი მენი.

ღბრუ ხაიო! — გიბირქ ღბრუ-ღბრუსი ხოუ თებქ ხაიყხი-ხაი (Xპ., სტრ. 137,2).

ღვ см. ღვიბ.

დგეზია Дгебіа (фамилія); — ლე-დგეზიე
Ледгебіа, село въ Зугдид. уѣздѣ.

დგინდგვი смола (ср. ყ. ღინდგუ,
ღუნდგი), (ср. ფირსა.

1. **ღგინ**: ღგინა, ე-ღგინა, წამო-ღგინა,
III-я пор. н. ვოღგინანქ ставлю,
представляю, возстававливаю, аор.
ქგგე-ვოღგინი, ქგგე-ვოღგინი, წამუ-
ვღგინი, ქიგო-ოღგინეს კალო они
поставили гумно; — გე-ე-ვოღგინანქ
подниму, სი გე-ო-ოღგინანქ, თინა გე-
ო-ოღგინანს, аор. გე-ე-ვოღგინი, თიქ
გე-ო-ოღგინე, пр. сов. გე-მიღგინ-
ნუე; — IV-я пор. ვოღგინაფუნქ,
аор. ვოღგინაფე, გე-ე-ვოღგინაფე,
თიქ გე-ო-ოღგინაფუ, пр. с. გე-მი-
ღგინაფუაფუ; — стр. з. I-я пор. н.
გე-ვღგექ სთო, გეღგე სარაიფი
стоятъ дворцы; пр. нес. გე-ვღგელი;
მიკო-ბღგექ სთო у чего; ზოჭკეფი
აშაღგღე ბაღეს ბოჩკი стояли въ
саду, пр. сов. გე-მიღგინე, თის გე-
უღგინე (ი. ამღგარფარ), გე-ნო-ვღგექ
(ი. ნა-მღგარფარ), სი გე-ნო-ღგექ, თინა
გე-ნო-ღგე.

2. **ღგინ** || **ღგინთ** || **ღგინთ** || **რღგით**:
ღო-ღგინა останoвиться, жить, ე-
ღგინა н წი/ღგმო-ღგინა вставать, стр.
з. I-я пор. н. ზ/ვღგრთუქ, аор. ქოღო-
ბღგრთი или ქოღო-ვღგრთი; ცუდე გეო-
ოგეს ღო თექი ქოღოღგინთეს выстро-
или домъ н останoвились тамъ
они, მოღართი ღო კარს ქიგეღგინთი
иди сюда н останoвься у двери (Xp.,
стр. 49,14), н. წგგმო-ზ/ვღგრთუქ встаю,
аор. გაწგგმო-ბღგრთი, пр. сов. გა-
წგგმო-მიღგინე, н.ბ. გე-ე-ბღგრთუქ
встаю, სი გე-ე-ღგრთუქ, თინა გე-ე-
ღგრთუ, аор. გე-ე-ბღგრთი (иногда съ
переставовкою согласныхъ გ'ე'-ე-

ბრღითი, თიქ გ'ე'-ე-რღითუ); пов. გე-
ელი или გე-ელი вставай; — съ род.
отп. ქიწგ-მუ-წ'გ'უღგინანქ представ-
ляю ему, аор. ქიწგმუ-ვუღგინი или
чаще გემწგუ-წ'ურინი, см. რინა; —
სენწიფეფი ართიანს მი/ე-ურღეს царв
стояли другъ противъ друга, см.
რინა; — III-я пор. н. ვოღგრთუქ под-
хожу къ чему-либо, подступаю,
аор. ქგგე-ვოღგრთი: ქიმიოღგრთუ ართი
გაბარცე подошелъ онъ къ одному
плоскогорію; — ელა-ღგინა разсвѣтъ
(букв. вставаніе), ср. ალონი, ოჭკე-
მარე; — გამო-ღგინა пойти на полязу,
пригодиться, объект. стр. з-го сгр.
ქგგემღ-მოღგრთუ маѣ; првгодится.

ღგინღგინერი толстякъ, пучеблужій.

ო-ღგინი шило.

ღგე: ღგემა или ღგემა ставить; გე-
ღგემა поставитъ, построишь; გილა-
ღგემა поставитъ, положить, васту-
нитъ погою; 'ღ'ინო-ღგემა вставишь
внутри, вложитъ, онуститъ; ღო-
ღგემა; ითო-ღგემა подставишь; იკო-
ღგემა поставитъ (у края, у берега);
კილა-ღგემა поставитъ что-либо на-
верхъ (напр. на плечо); მე-ღგემა
(მურიში) перевести духъ; მეკო-
ღგემა приставитъ, обставишь кру-
гомъ, сажать; მენო-ღგემა (ონაჭე-
რში) осядлать, I-я пор. н. ზ/ვღგექ
ставлю, аор. ქღგო-ბღგი, пр. сов.
გე-მიღგემე; съ род. отп. გე-წ'უ-
ღგი: ვიღგინი ქიგე/უ-უღგეს они
ихъ повѣнчали; — II-я пор. н.
იბღგენქ или ვიღგენქ ставлю, строю
для себя, аор. ქიგი-იბღგი; — IV-я
пор. н. ვოღგემაფუნქ; აორ. გი-ვო-
ღგემაფე, თიქ გი-ოღგემაფუ; — стр.
з. II-я пор. н. იბღგემუქ или

внутри чего: ცუც ქალღუ იფქ პოლო-
 ჟილს ვს уху;—ჯიბესა ქი/ვლე-ელუ
 (< ქილა+იელუ) ილი ქალღუ-ელუ იფქ პო-
 ჟილს სებს ვს ვარმანს;—ქიკლე-
 ელუ სუჯიშა იფქ პოლოჟილს სებს პა
 плечо;—ამა-ღვალა, გიმა-ღვალა ცხვი-
 ნიშა პოლოჟილს პა ცოტოლქს;—შა-
 ღვალა ვლასთ სვრხუ;—გინო-ღვალა
 პერელოჟილს, ოტლოჟილს; — ღელში
 გინო-ღვალა ოტლოჟილს გოლოვუ; —
 ლახალაში გინო-ღვალა ვარაჟილს
 болѣзнью: ლახალაქ ქეტილ-მალუ ი
 ვარაჟილს ბოლუხიშუ (ი. ვადმეოფო-
 ზა გადამელო);—იოთ-ღვალა პოლოჟილს
 подо что-лиხო; — იხო-ღვალა პოლო-
 ჟილს ვპილს; — კვლა-ღვალა, კილა-
 ღვალა პოლოჟილს, პროლოჟილს, პრო-
 დქლს; — კინო-ღვალა კუნოსესა პოლო-
 ჟილს ვს უგოლს; — შიოთ-ღვალა ვლო-
 ჟილს;—შიკო-ღვალა, მუკო-ღვალა პრი-
 ლოჟილს კვ ჩემუ-ლიხო;—წილ-ღვა-
 ლა, იწო-ღვალა ილი აწო-ღვალა პო-
 ლოჟილს ვპერედი;—სტრ. 3. I-ი იორ. პ.
 ზმექ ილი ვმექ, სი მქ, ოინა მქ ლეჟუ...
 პრ. იეს. ი აორ. ზმედი, ირ. ს. ნო-
 ზმექ ილი ნო-ზმევექ, სი ნო-მ' ვ' ექ, ოინა
 ნო-მ' ვ' ექ; — ობქექ. სტრ. I-ო სპრ.
 ი. გე-ზმე, სი გე-რმე, ოის გე-მე, მი.
 ჟ. გე-ზმენა პა მიქ ლეჟილს, ი დო-
 ჟენილს... ირ. იეს. ი აორ. გე-ზმედე;—
 ი. გო-ზმე, გო-რმე; ოის გო-მე ი
 ოკრუჟენილს, ობქილს ჩქმს-ლიხო; —
 კისერნიშასე გო-ზმე კირი ი პო შემო
 ობქილს (ობლოჟენილს) ივსთქილს;—მო-
 ზმე, მო-რმე, ოის მო-მე ჯდეთ მენი,
 თენი, ეო (ი. მომელის); — ეშე მახი
 სიკეთე ქომოზმე ოტვ ოთო ი მენი
 დობრო ჯდეთ; — 2-ო სპრ. ი. გე-
 შიმე, სი გე-გიმე, ოის გე-უმე ა) ლე-
 ჟილს უ მენი, ირდოთილს მიქ:

შორი შარა გემიძე მიქ ირდოთილს
 дальшій нуты; მა ჯიბესა ფარა ალა-
 მიძე, სი ალა-გიძე, ოის ალუ-უმე უ
 მენი დევნი ლეჟაქ ვს ვარმანს;
 ბ) მიოუ, თობოუ, იმქ პალოჟენი პა
 пего (взыскание), თ. ე. იფქ დოჟენილს
 მიქ, თენქ, ემუ: მა სქანდა (თიშა)
 ბრელი ფარა გემიძე თქ (იფქ) დო-
 ჟენილს მიქ მიოგო დენეგს (სმ. ჰვენა,
 ძენა).

2. დვ || ძვ: მო-ღვალა პადქვალს ობუვს,
 იაქალიოი, II-ი იორ. პ. მუთო-იბღვანქ
 პადქვაო (სამს), პ.-ნ. მი-იბღვანქ,
 აორ. ქემი-იბღვი;—III-ი იორ. პ. მუთ-
 მუ-ვოღვანქ ოდქვაო (დრუგოი), პ.-ნ.
 მუ-ვოღვანქ, აორ. ქემუ-ვოღვი, სი
 ქემა-ადვი — ობქექ. სტრ. 2-ო სპრ.
 ე-მიძე, ე-გიძე, ე-უმე პა მიქ პადქლს
 (очки); — 3-ო სპრ. ი. მე-მოძე, მე-
 გოძე, ოის მა-ადე (ი. მა-ცვი) პა მიქ
 პადქლს (იაქალიოი, ობუვს);—ფორმა
 ვოჟმ. მე-მადვე, მე-გადვე. ოის მა-ადვე
 მოუ პადქლს; — მო-ღვალაი ობუ-
 ვს; — კუჩხი-მოღვალაი ობუვს, სრ.
 ქუნა.

დიან სმ. დიან.
დიანკონი (ი. ივს ირეჩ. διάνκωνος) იესა-
 ლომიქილს.

დიარ: დიარაჟა კორმილს, -ტქსა, ჴქსა,
 აშა-დიარუ ჴქსა (ვს ჴქსუ, პა იიქს),
 II-ი იორ. ი. ვიდიარქ კორმილს, აორ.
 ვიდიარე;—III-ი იორ. ი. ვიდიარუნქ
 კორმილს. აორ. ვიდიარე;—დიარა უგო-
 შენილს, ბრახნილს იურქ;—სა-დიარო
 ბრახნილს; — ო-დიარე ილი ო-ნ-დიარე
 კორქ, ტრავა; — ო-დიარავალი ობქ-
 ექს კორმილს, იასომნილს; — ო-დი-
 არაჟალო დქ კორმილს, ჩტობს
 იასთა.

დიან ზ. იან M/ და, დქსთქვალსო.
 15 420

ლიდა (მპ. ღიდალუფი), ღია მათ; — ღია-ნთირი, ღია-ნთელი სვეკროვ, თეძაქ (*ბუკა*. обмѣненная или замѣняющая мать, см. თირუა 2); — ღიდა-ტონირი მაცხა (*ბუკა*. привитая мать, см. ტონუა); — ღიდა-ჩაფირი ზვანა მათ (*ბუკა*. выбранная, см. ჩაფა); — უ-ღიდე, უ-ღიღო, უ-ღიღოლი ბეზ მათერი, სირთა; — ღიდა-მოკა (*ბუკა*. беременная мать) პოდ ეთიმ ჰაზვანიემ იზვѣстна მწსტოსთა ნა რ. ტეხურქ, ბლჳზ ნოჩალაქევა (სმ.), თამ, გდჳ პროთივოპოლოჟნე ბერეგა რქვი ბლჳზო დრუქ სჳ დრუგომ სოქდითსა; ო პრონსოქოჟენი ჰაზვანი სუქსტუოეტ სჳდჳოუთა ლეგენდა: ვო ვრემა ნაშესთვია ოქჩაიშჳ არაბსკათო ჰავეოვათელი მურვაპა გლუხოგო (ნაჩალო VIII ვ.) ილი ჩინგიზ-ხანა († 1227) ოძა ბერემენია მინგრელკა ნე უსჳქლა ვო ვრემა უკრუთსა ვჳ ნოჩალაქევსკი კრქოსთა ი ოსთალსა ჰა რქვოქ ტეხურქ, ნო პრავომუ ეა ბერეგუ; ოქჩაიშა ვოთ-ვოთ ნაშტიაგოქ ნე-საქსთაი; ონა ოქბჳგაეტ კჳ ბერეგუ რქვი ი მოლთჳ ბოგა სნაქსთი ეე ი ეა ოქდჳ; ბერეგა (კოღმე) რქვი სოშლსა, მინგრელკა ნერენრჳგნულა ჩერეზ რქვოქ ი სკრჳლსა ვჳ კრქოსთი (ეთიმ. სმ. სმ. Н. Марръ, ОТ, стр. 8, прим. 1), см. კუქჳ.

მ-ღიღარი სმ. ღინღარი.

ღიღი (გ.) ბოლჳოი; — ღიღ-კოჩური სმ. კოჩი; — ღიღი-უშველგებერი ველიკი-პრეველიკი, სმ. უ-შველგებერი; — ღიღეზა სლავა, ველიჩიე, ველიკოქწიე, ბოგატვო; — ოთიმ. გლ., III-ია ოპო. ნ. ვაღიღენქ პროსლავლჳ; — ღიღებუნე სლავნი, ველიკი; — ღიღებული ზნატ-

ში; — გა-ღიღეზა უველიჩენიე; — მე-ღუღურე (გ. მე-ღიღური) გორდი; — სი-ღიღა ველიჩინა; — ღიღი-ნემი (*ბუკა*. большой орѣхъ, см. ნემი) დიდი-ნეძჳ, სელო ვჳ ზუგდიდსკომ უღჳდჳ (ეთიმ. სლ. სმ. Н. Марръ, ОТ, стр. 3, слово 4-ое ვჳ прим. 2).

ღიღვებუნა სმ. ღღვანა.

ღიი სმ. ღემი.

ღიკო, ღეკო ვნიჳ; — ღიკოზონს სუსე; — ღიკოზონს ვნიჳ; — ღიკოზუე სინჳ, სმ. იკოზონა.

სა-ღიღი (გ. ოფ ღიღა უტო) ობჳდჳ; — სა-ღიღობა ობჳდენიე ვრემა; — სა-ღიღობაშა-¹სე¹ დო ობჳდა; — ნა-სა-ღიღოს ოსლჳ ობჳდა, სრ. ინჳგა.

ღიმღარი სმ. ღინღარი.

ღინ || ღენ: ღინაფა S, ღენაფა MZ ტერია, III-ია ოპო. ნ. ვოღინუნქ ტერია, აორ. მი-ე-ვოღინეე, პრ. სოვ. მე-მიღინუაფუ/ე, თის მე-უღინუაფუ/ე; — სჳ როდ. ოფ. მე-ვუღინუნქ, მე-გიღინუნქ (გ. ღავუკარგავ) ი ტ. დ.; — IV-ია ოპო. ნ. ვოღინაფუნქ; — სტრ. ვ. I-ია ოპო. ვღინუ/ექ ილი ზღენუ/ექ ტერია, ოპიგაბო, აორ. მე-ვღინი ილი მე-ზღენი, პრ. სოვ. ზღინაფერეე; — გე-ღინაფა იზვოდითსა ვჳ ჩრეზვნიჩაი-შიქ ო კომ-ლიბო ილი ო ჩემ-ლიბო ჰაბოთაქ, პროპადაქ ვსლჳდჳ კოგ-ლიბო ილი ჩეგო-ლიბო (გ. გადა-ყოლა); ი. გეთმე-ვოღინეე, თინა გეთმი-ოღინე/უ ილი გეთმა-ღინე/უ, აორ. ქიგე-ვოღინი, თიქ ქიგი-ოღინე ილი ქიგა-ღინე; — ჩქიმი მუმაქ ჩქიმი გურაფას ქიგიოღინე. მარა ჩქიმდე მუთაქ გი-შაროტ ოფეც მოი მლოგო ოპოზობთილს ო მოემ ჰა ობუჩენი (რავორილსა იზ-ჰა მოემ ობუჩენი), ნო იზ-მევი ოპიჩეგო ნე ვიშლო; — თიქ თის

ქიგიოღინას! пусть онъ пропадетъ съ нимъ! — აწო-ღინაჲ, пропасть прочь, исчезнуть: თოლოცე ქაწადინგე საგანიქ სტრფლა პრონალა იაჲ გლავ; — გინო-ღინაჲა უდაღინაჲ, исчезнуть; — ეკო-ღინაჲა: უსურისი ქვათილას ცურაქ ქეკადინგე (въ погонѣ) за овечьимъ курдюкомъ шакалъ погнѣ; — ითო-ღინაჲა исчезать, быстро удалиться: ღეღიბოქ შიღეღუნუ ძღაბი მუში ნიშიშა, ქინაახუნუ ღო ქათადინგე მუში სახენწიფოშა старухა взяла дѣвушку къ своей лодкѣ, посадила (въ нее) и быстро поплыла (исчезла) въ свое государство (страну); — იშა-ღინაჲა, II-я пор. н. იშე-ევღინგე ტრიაუსე среди чего-либо, აორ. ქეშე-ევღინი: ქეშეევღინი ზე საქმეს я вогнѣ среди этихъ дѣл; — შიკო-ღინაჲა; — объект. стр. 2-го спр. н. შიღინგე у меня теряется (р. მეკარგება), აორ. მე-შიღინგე, თის მე-ღინგე; — მა-ღინაჲალი теряющій; — ღინაფირ/ლი потерянный, погнбшій; — ში-ო-ღინაჲუ предметъ или мѣсто потери, гибели.

ღინახალე см. ღინო 1, ср. მულახალე.
ღინღარი, ღიმღარი, შ-ღიდარი, ღიდარი (რ. ღიდარი, შ-ღიდარი) богатый; — отыменный глаголь, გა-ღინღრება, III-я пор. н. ვამღიდარგე обогашаю, აორ. ვამღიდარგე; — стр. 3. II-я пор. н. იმღიდრე ბუქе богатѣю, აორ. გე-ეზ-ღინღარი; — სი-ნღიდრე, სი-შიღიდრე богатство.

1. **ღინო** нутро; რაიონъ разселения однофамильцевъ или вообще близкихъ соседей и знакомыхъ; — ჩქინი ღინო нашъ რაიონъ; — ღინოზოლე или ღინახალე S, ღვზოზლე, ღვ-

ნახალე MZ внутри; — ღინახალენი, ღვზახალენი внутренний, домашний.

2. **ღინო-**, იხო- предлогъ въ глаголахъ, см. გა- 3, *Гр.*, § 115.

ღიო пока, еще, сначала, ღიოდე, ღიორდე (< ღიო-ღიო, ღიო-რ-ღიო).

ღირგე: ღირგუა атаковать, бороться, стр. 3. ვაღირგუქ; — ქადირგეს ართთანც ბროსილსე დრუგე ნა დრუგა.

ღირთ см. ღვზ 2, რ 5.

ღირიკე || **ღვრგე**: ღირიკუა S, ღვრგუა MZ сгибать, -тсся, нагибаться, I-я пор. н. ვღირიკენქ, აორ. შო-ვღირიკი; — стр. 3. II-я пор. н. ვღირიკუქ, აორ. ში-იღვღირგეი, пр. сов. ვღირიკექ; — შო-ღირიკელი согнутый, ср. შო-ღულიზუა подлѣ ღულა.

ღიშა- предлогъ въ глаголахъ.

ო-ღიში Одишь, названіе неизменной части Мингрелии სა-შარგალო (этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Исторія термина «ახაзи»*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 701), см. ოღიში.

ღიშქა дрова.

ღისა, ღესა земля, мѣсто; — ღისა-ზურგა Диха-зурга, деревня въ Самурзаканѣ; — ღისა-გუზუბე, см. ისორეთი; — ღისაშ-უშქურა см. უშქური; — ღისაშხო Дихашхо, деревня въ Кутаисскомъ уѣздѣ; — «ღისაშხო» въ Гуринъ названіе известныхъ качествъ почвы (см. სახალხო გაზეთი 1911, № 233), ср. ღისაშხო у Орб.; — ღისა-ქუბერი ბნელა земля, употребляемая вмѣсто мыла при мытьѣ головы.

1. **ღო**, ნ-ღო, ჯო II (?) (соедин. союзъ) и: მა ღო სი ი ი თ; ქოცოფე, ქოცოფენ ღო მუთა ცოფე ბყო, იყო, იи ничего не было (см. ჯუჯელია).

2. **ღო**, ნ-ღო (разд. союзъ) или: შიქე

მორთუ — ქომოლი ღო ოსური? ეთო
პრახელ — мужина или женщи-
на?—წყური გოკონდ ღო ღვინი? что
тебѣ угодно — воды или вина?

3. ღო- предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольныхъ именованъ, *Гр.*, § 115.

4. ღო- (< ჯო = *карт.* ხა-, *სვ.* ლე-)
პრეფიქსი დია ბრავონი იმენი
დოლჟენსთვანი ი მწესა, ნაპრ.,
ღობორე *дворецъ* (< ღო + ოხორა
домъ); პრეფიქსი ეთო ბოხნოვე-
ნო ტერნეტი სოგლასნი ზუკი, *სმ.*
ო- 3.

ღოღობი (*п.* *دولاب* ბოლშოი ჯერ-
ნოვი) მელნიცა, *სმ.* წისქვილი.

ბ-ღოღო ველნი, ტრანა, რასთენი (*სრ.*
გ. მელეო);—ღეჯიშ-ღოღო რომაშკა,
სმ. ქამენი;—ვო ვრეი ნოვოლუი ძი-
ვიცი, პრისტალნი გლადი ნა ლუნი,
რვუტი რომაშკა პრესუნუტი მ. ჩე-
რეზი სვოი ჯე ნაპტალონი რუკანი;
ნაბივი ტაკინი ბრავონი ნაპტალო-
ნი, კლადუტი იხი ნა ნოჩი ნოდუ
პოდუში, ვი ნადეჟნი ვიღბი ნო სვი
სუჟენაგო (*სმ.* *СМК*, XXXII, ოტდ.
III, სტრ. 132).

ღონგი, ღონგვი (*გ.* მ-ღოგვი, ღოგვი)
გორჩიца.

ღოფა ვოლა, *სრ.* ხაცა-ტუტა.

ღოშაქი დოშაკი, ნაზვანი დერევინი;—
ღოშაქური დოშაკნი, დოშაკეტი, *მნ.*
ჩ. ღოშაქარევი.

ღოსთური, ღოსტური (*ფ.* *docteur* ჩე-
რეზი რ. დოქორი) დოქორი; — ღოს-
თურობა, ღოსტურობა ვრაცხვანი.

ღოსორე დვორეცი (*სმ.* ოხორი);—ახა-
ლი-ღოსორე ახალი-დოხორე, სელო.

ღოსტური *სმ.* ღოსთური.

ღოსუნა *სმ.* სუნა.

ღოტია S, ღუნა MZ კოროჩკა, *სმ.* ღა-

ღულია, ვარინა, *სრ.* არი. რჩე მო-
ლოდი გოლუბი, კოროჩკა.

ღრო, რღო (*გ.*, *дат.* *карт.* ღროს || ღროს
ვრეი, სლუჩაი; — მე ღროს ილი მე
ღროს ვი კაკოე ვრეი, კოგდა;—ღრო-
ეხა (*გ.*) ვრეი, სლუჩაი; — ღროთ...
ღროთ ნო ვრეინამი, თო... თო; —
ოტიმ. გლოლი III-ია ნორ. ი. ვადრო-
ვენი | ღ დამი ემუ ვრეი, პოდოჟდუ,
არ. ქე-ვადროვი, *სრ.* ეღორია, ხანი.
ნაზვანი ვრეი გოლა:

ვა-ზაფხული (*გ.*) S ვესნა, ვა-
ზაზარხული MZ ილი აფუნი (*სმ.*).

ზაფხული (*გ.*) S ლვო, ზაზარხული
ილი ზაზარხული MZ (ეტიმ. *სლ.* *სმ.*
II. Чарая, *Объ. отнош. абх. яз. къ*
ишет., სტრ. 36—37).

ღა-მორჩილი ოსეი (ვირლითო
ვიზი გ. ღა-მორჩევი *очищать отъ листь-*
евъ, вытокъ отъ морчи вытка, побытъ).

ზოთონჯი ზინა, ზზოთონჯი,
ზოთონი.

ღული გოლოვა (*дат.* *карт.* ღუს || ღუს,
дат. მწეს. ღუსი < ღუსი); გლავნი,
ჯუჯი მ (?);—ღული-არღებული დერ-
კნი, ბეზსტინნი;—ღულიშული სა-
მოსთოილნი, სვობოდნი;—უ-ღუსე
ბეზგოლვი, ნერასპორიდილნი,
ნევინიმალნი;—ვიტიშ ღუსი 1/10¹
დესიანი;—ღუსინე, ღუსინი ო¹ (< ღუს-
ი + ინი ო¹), ღუსი-გიშე ვინიზი გო-
ლოვო, ნიცი; — ღუსო (ვოზ. მწეს.)
სამი;—ღუსიშო დია სეხი, სეხი; —
ღუსიშე ბოლოშა-სე¹ სნაჩილა დო
კონცა; — ღუსელი კოლოსი (*სმ.* ჯუ-
ჯულია), — ღუსეხი, *სმ.* კვარია; —
„ო-ღუსი“, *სმ.* ხა-ღაბაღო.

მე-ღუსური *სმ.* დიდი.

„ღუმფარა“ მრ. კუვინიკა ხწალი
(რასტ.).

დუნია (არბ. دنيا) მიწა.

დურ || ცურ: დურიბი, ცურიბი летать, бушевать, I-я пор. п. ვდურიბუნქ, ვცურიბუნქ, აორ. ქო-ვდ/ცურიბი; — სვ როდ. отн. н. ვუდურიბუნქ, აორ. ქვდ-ვუდურიბუნქ; — ღისაშა ქვდუდურიბუნქუ დუღი онъ отвѣкъ ему голову (бука. заставилъ его голову летѣть въ землѣ; Хр., стр. 58, 18), სრ. ფურიბი.

დურგადი (რ. იავ შ. دروگر или دروگار), დურგაი ხმ ქლონიკი, სოლარე, სრ. ხურო.

დურღეზი ვუსთ ეზენივ, სმ. მუცო.

დურმუზანი (ტ. دو شمنه) ვადუმჩი-ვივი.

დუქანი (არბ. دكان) ლავკა; — მე-დუქანუ ლავოჩნიკი.

დულა (რ. დულარე) ვიწათოკი; — ნა-დული (რ.) ვოროგ, სრ. ნა-ფურეფი, ხაქო.

დუმზანი (შ. دشمن) ვრავი.

დუსი ღოკოთ (სრ. რ. ნიღაუვი), სრ. ქუიო.

დუსია სმ. ღოცია.

ღლა, ნ-ღლა (მწ. ღლაღევი) დენი, ღლა-ში; ინოღა სლოვო ეთო უნოტრეზიეტ-სია იწ გრუზინსოი ფორმწ ღლე ილი ნ-ღლე, ჰაკწ ო-ნ-ღლე, წინა-ნ-ღლე (სმ. ნიჟე); — ღლარი, ღღერი დნევიწ, სე-გოდნიშიწ, სუმი-ღლარი, სუმი-ღღერი ტრეხღენიწ; — ამ-ღლა, ამუ-ღლა, ამღ-ღლა სეგოდნი; — ო-ამუ-ღლას ვწ თოწ დენი; — ამუღლარი სეგოდნიშიწ; — ამუღლარი წორი სწდუოწა ნეღწი (бука. равный сегоднешнему двю); — ღლას ვარ ნიკოღა; — ღლა შიო დნემწ; — ღლაშ-ღლაშიო პო დნიამწ; — ღლაშე პოდენიო, კაჟდნი დენი: ღლაშე თუ-ზანი ულუ თი კოს შემოსავალი ყ თოგო ჩელოწვა ეჟედნევიო პო დესატი რუბლეი დოხოდი; — ღლა ღლარო დო

სეგოდნიშიწი დნი, პოკა; — ო-ნ-ღლე, შქა-ღლა პოდენი; — ონღღერი, ონ-ღღერი. S პოდნიწ; — ონღღეშე იოგწ (სრ. გურიოშე); — აონღღეში კარიო ოკონცე ბეავ სტეკოლ (бука. полу-денная дверь, სმ. ვა-მიგეზა); — წინა-ნ-ღლე (რ. წინა-ღლე კაპუწ) თაკწ ყ მიწრეზიწეწ ნავიწაეტსია ნ-ე იწვარი; — ღლასუ პრავნიკი, ვღლასუნქ პრავიუო.

ვწ ნავიწავილქ დნი ნეღწი ღლა პრინიწაეტსია ფორმა შხა (სმ. ია, სრ. 33; ირ., § 129, A;

ჟამსა S, ეშხა MZ ვოსკრესენე (დენი სოლცი); — ნავიწავი ვეიკო-პოსთვიწ ვოსკრესვიწ დნი: მუთო ეშხა «ნიწე ვოსკრესენე» (3-ე ვოსკრესენე), ნურუ ეშხა «გლოვო ვოსკრესენე» (4-ე), აია-ეშხა (5-ე, სმ. აია), ზაია-ეშხა (6-ე, სმ. ზაია).

თუთაშხა პონეღწიწიკი (დენი ლუწი); — თუთაშხა ზეღინერი სწას-ლივიწ პონეღწიწიკი; თაკწ მიწ-გრელიწ ნავიწაეტსია პერიწი დენი ვეიკოი პოსტა; პო იწ ვწრო-ვიწიო პსაკი დწლა, ნაწათია ვწ ეთოწ დენი, ბუდუწ ნიწწ სწასტივიწ-ი-ს-ხოღ, ვწ ოსებეწიწია ობუწენი რე-ბენკა გრამოწ; დწა ეთოგო სწავიწ დნი სკოვოროდს წვ ვოდიო პერიწ რე-ბენკომწ, სიწაწვიწ ბოსნიკომწ იწ პოლუ; ბერიწ რე-ბენკა ზა იწი იწ ვაწავიწიოტს ეგო იწსკოლკო რავწ მოწიწ იწი კრესტოობრავიო ვწ სკო-ვოროდაქ, ოდპოვრემენიო ვაწავიწიოტს ეგო სმოწრწწ იწ რასკრუწიო აზბუკუ ი სოობწა ეგო ნავიწავიწ პერიწვიწ ბუკვწ; მოწიწენიწი ობრავიწ ეთოგო დნი ნავიწაეტსია ო-თუთაშხური პონე-ღწიწიწიწი; კწ ობწდი ვწ ეთოწ დენი

готовить ხაზო-კვარი (см. подъ კვარი), и въ эту же ночь гадаютъ дѣвუшки, сѣдая пересоленная лепешки წყეტოჲ კვარი (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 101—102).

თახაშხა вторникъ.

ჩუშხაშხა среда; — ჩუშხაშხური, см. ნერჩი.

ცაშხა четвергъ (дѣнь неба); еврей изъ мѣстечка Суджува (Сев. у.) произнесишь это слово, какъ ჩაშხა.

ობიშხა (с. ობიშ, ჯებიშ) пятница.

საბატონი, **საბატონი** (греч. σάββατον, τὸ) суббота.

ღვამუში, ღვამუში დღამუშ, დღამუშ, რჩა въ Абхазии.

ღვასუ праздникъ, см. ღვა.

ღვანა დღანა и **ღვანაბუნა** დიდ-ღვანა, სეღა въ Сенакск. უზღდ.

ღვუღ см. ნღუღ.

ღვური: ღვურაფი ხრუკანე, ხრუკანე; — ღვური ღვურანცუ სვინია ხრუკანე.

ღვო см. ღვო.

ღვანა см. ღვანა.

ღვანასღე см. ღვანა 1.

ღვრთ см. ღვრთ 2, რ 5.

ღვრჯე см. ღვრჯე.

ქ.

1. **ქ** см. ათე 1 и 3.

2. **ქ**, **ქე** см. ჰე.

3. **ქ**- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, *გრ.*, § 115.

4. **ქ**- характеръ IV-й пор. стр. з. въ грузинскомъ, часто встрѣчающійся и въ мингрельскомъ, ср. ა-ზ, ო-2.

5. **-ქ** см. ა-4.

6. **-ქ** 3-ел. ед. ч. отъ ჩინა, см. подъ რ 4.

ქერი (გ. ქერი) коровье масло.

ქეპე: ქეპეს (გ. ქეპე, ქეპეა, ქეპეს, ქეპესი) быть можетъ.

ქდამი (გ. ქდემი) Эдемъ, рай; — სი რე ქდამიში ნარდი თუ — ძვითქო (ბუკვ. возвращенная) Элема (*Хр.*, стр. 164, 28).

ქდამუშამო, **ქდამუშამო**, **ქდამუშამო** ვიწხა.

ქდორია удобное время; — ქდორია ქუქორე იხ უღუჩილ ხრეღა, см. ღვო.

ქვირი лѣсная поляна, см. ვე.

ქვირე см. ღვრე.

ქვი, **ქვი** см. ქვი.

ქვი, **ქვი** подобно тому.

1. **ქვი**, **ქვი**, **ქვი** указ. мѣст. тотъ; какъ опредѣленіе, поставленное впереди опредѣляемаго, мѣстонменіе это не мѣняется ни по числамъ, ни по падежамъ, какъ вообще всѣ мингрельскія прилагательныя, см. ათე 1.

2. **ქვინა**, **ქვინა**, **ქვინა** *личн. мѣст.* тотъ, онъ, *გრ.*, § 46; — თიშობა ვსე იხ ნემ (გ. შიშობა), *გრ.*, § 127, см. ათენა.

3. **ქვი**, **ქვი**, **ქვი** въ сочетаніи съ другими словами: «ქვი-გვარი», «ქვი-გვამ», «ქვი-ნეერი», «თი-ნარი», «თი-რი-გი», «თი-სხი», «თი-ცალი», «თი-წკალი», «თი-გურა» и др. (см. подъ этими словами), см. ათე 3.

4. **ქვი** (= ვ + თი) см. -თი 3.

5. **ქვი** творит. п. отъ ვ 1.

ქვი, **ქვი** *მეზ.* ей!

ქვანია, **ქვანია** Экаліа, село въ Сенакскомъ უზღდ.

გვერდი см. подъ тუთი.

1. **ევი** вверх; — ევი-ევი выше, выше; дальше, дальше.

2. **ევი** Эвъ, селеніе и гора въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ეკო- см. ეკო-

ეკომონია (?), ეკომონია გაეუუ და ბუდეთ თებწ во вредъ! (проклятіе).

ეკობონა, ეკობონი см. ეკობონა.

ელა- см. ილა-

ელაღვინა разсвѣтъ, ср. აღონი, см. подъ ღვინ 2.

ელანი востокъ (გ. ელაში), ср. ევრე.

ელარგვი мамалыга съ сыромъ.

ელახე востокъ; — მუნაწიის მიღუურთუმე ელახეშე урожай пошелъ на востокъ (говорить житель западной части Мингреліа въ вечеръ Новаго года, если луна покажется на востокъ, т. е. если случится полнолуніе; см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 92); — ელახონი восточный; — გელახე западъ; — გელახონი западный, ср. ზეაიოლუ, ზეადალუ подъ ზეა 2.

ელესია-მელესია аллитерирующее и риемующее образование, не имѣющее смысла, Гр., § 165.

ელი (г. იელი), იბლი S, ოლი, ილი ხმოდურ (раст.).

1. **ელია**, ელიაჲ Эліа, Эліава (фамилія); — ს-ელიავო, ს-ელიო Савліава, Савліо, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

2. **ელია** (муж. имя) Ильа; — ელიობა праздникъ 20 іюля (Ильинъ день); этотъ день считается днемъ нечистыхъ духовъ: по вѣрованію мингрельцевъ злые духи въ эту ночь шныряютъ по селеніямъ въ образѣ волка, кошки, совы и др.

животныхъ и птицъ; они тайно выпиваютъ у спящихъ людей сердце (см. Хр., стр. 6,11-14), легкія, печень и относятъ ихъ для проглатыванія къ старой вѣдьмѣ «Рскаши», обитающей на горѣ Табакона (см.); во избѣжаніе такой роковой участи отъ злыхъ духовъ, мингрельцы всю эту ночь напролетъ бодрствуютъ, трубя въ трубы, стрѣляя изъ ружей и забавляясь пѣніемъ и хороводами; въ этотъ же день хозяйка дома совершаетъ обрядъ жертвоприношенія св. Ильѣ съ просьбою избавить сушпльщикъ проса (ოლე) отъ воспламенѣнія, а хозяйнѣ дома ставитъ деревянный крестъ на самомъ видномъ мѣстѣ какъ передъ домомъ, такъ и на всѣхъ своихъ поляхъ (см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 107—108).

ელისამელი Иерусалимъ.

ემერი тамъ, см. აპრი.

ენა см. აენა.

ენგური см. იბ-გირი.

ენდრო (г.) марена (раст.).

ენწერი, ეწერი (г. ეწერი) а) небольшой, низенькій лѣсокъ, песчаникъ, б) Ендерь, Едѣрь, названіе пѣсколькихъ деревень въ Мингреліи.

ენამ-ზუგუ см. არამ-ზუგუ.

ერებაში, ჰერებაში прекрасный, симпатичный, ср. გ. ჰეროვანი.

ერევი большая семья съ имуществомъ, скотомъ; — ერევაში-წვევილი погибшій вполнѣ, искорежившійся.

ერთგული (г. ვწ ერთი ოდინъ + გული сердце) вѣрный.

ერთის-წილარი, ერის-წყარი, ერ-წყარი

Эргисъ-ѣкаръ, Эрисъ-ѣкаръ, Эр-
ѣкаръ, рѣчка въ Самурзакано.

ერთობა (г.) единение, единство.

ერი (г.) военный, свѣтскій, мірянинъ,
ჟრთ. პაპა.

ერთის-წყვარი см. ერთის-წყვარი.

„ერცი“ (г. ეცლი планета, гороскопъ,
судьба, счастье) пророческая книга;
по преданію она написана діакон-
омъ Мирцхулава, который счи-
тался пророкомъ (крестьяне Мир-
цхулавовы теперь живутъ въ Ку-
лисъ-Карѣ Зугдидскаго уѣзда); въ
этой книгѣ будто бы, между про-
чимъ, было предсказано о воцаре-
ніи надъ Мингреліей династіи кв.
Дадіанопыхъ и о ихъ царствованіи
только до шестого вѣнца, послѣ
чего Мингрелія должна была до-
статься красному человѣку (см.
СМК, XXXII, отд. III, стр. 123),
ср. მასქური.

ერქვანი (г. соха, плугъ; оглобля у
сохи, Чуб.) рукоятка у сохи (съ
этимъ значеніемъ слово употре-
бляется и въ имерскомъ говорѣ
грузинскаго языка).

ერისილი см. რის.

ერცქემი туръ, ср. ბისვი.

ერ-წყვარი см. ერთის-წყვარი.

ერჯი (г. ვერძი) баранъ, см. შხური.

ესაბედი *жен. имя* Елизавета.

ესაკე *муж. имя* Исаакъ.

ეური, **ეურიე**, **ეური** см. წური.

ეფერი, **ეფერინეერი** см. ფერი.

ეფი (г. იაფი) дешевый; — ეფასъ плн
უეფაშო дешево; — მა-ეფა (уравн.
форма); — უეფაშო дешево; — оты-

менный глаголь, III-я пор. н. ვა-
ეფექქ უდешევლი, аор. გა-ვაეფი; — съ
род. отп. გუ-^ვუეფენქ, გა-გოეფენქ,
გამიეფენქ и т. д.

ეფშა см. ფშაფა.

1. **ექი**, **ექე**. **ექი** (გ), **ექინე**, **ექი** (გ)
тамъ; — **თეშახ** (< **თექიშახ**) до
того мѣста; — **ექი-ექი** тамъ-тамъ,
вотъ-вотъ; — **ექიანი**, **თექიანი**, **ექი-
ქიანი** тамошній, ср. აქი.

2. **ექი**, **თექი**, **ექი** въ сочетаніи съ
წური часто теряютъ свой послѣд-
ній слогъ: **ეურე** (< **ექი + წურე**), **თე-
ურე** (< **თექი + წურე**), **ექურე** (< **ექი-
ქი + წურე**), см. წურე.

ექიმი (г. იქვ არბ. حكييم) врачъ.

ეშა - см. იშა-.

1. **ეშე** (< **თეშე**, **ათეშე**) отлож. пад.
отъ ე, თე, ათე.

2. **ეშე**, **ეშეე** (нар.) вверхъ, наверху; —
პიჯი-ეშე лицомъ наверхъ.

ეშენი см. ათეშენი.

1. **ეში** см. ათეში.

2. **ეში** (< **თეში**, **ათეში**) род. падеъ отъ
ე, თე, ათე.

ეშიმაკი, **ეშემაკი**, **ეშმაკი** (г.) διά-
воль, чортъ; хитрый, шаловливый;
отыменный глаголь, в. ვეშმაკენქ
шалко, хитрю.

ეშმაკი см. ეშმაკი.

ერივა (г. ერიო) топорикъ.

ერი двадцать.

ეწირი см. ეწყერი.

ეჭვი (г.) мнѣніе, сомнѣніе, подозрѣ-
ніе; ревность.

ეჯა-მეჯა зянетъ, прилагаемый къ
людямъ, пелесо говорящимъ.

ეჭვი! *межд.* вотъ! смотри!

3.

1. **3-** субъективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, преимущественно въ сенакскомъ говорѣ; въ пѣкоторыхъ случаяхъ его могутъ замѣстить ლ, მ, ჰ, ფ.

2. **3-** объективный мѣстоименный префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, неформленный, ср. ლ- 2, მ- 2.

3. **-3-** см. -ა 4.

ვა *отр. частица* не; гласный исходъ этой частицы, какъ и предлоговъ (Гр., § 115), при стеченіи съ гласнымъ началомъ слѣдующаго слова, подвергается, большею частью, регрессивной ассимиляціи, частичной или полной: а) передъ უ переходить въ ო, напр., ვა უღუ (< ვა უღუ) *უ იყო მით*; б) передъ ე — въ ე, напр., ვე ემადგინე *не могу встать*, ვე ევლდათ *не ожидайте*; в) при стеченіи ვა съ характеромъ II-ой породы глаголовъ ო или ი съ другимъ какимъ-либо ო въ началѣ слова, происходитъ взаимная ассимиляція ა + ო = უ, ეე, напр., ვე ელა (< ვა ოლა) *не ходи*, ვე ეხირა (< ვა ოხირა) *не кради*; часто при этомъ слышится одинъ ე, отрицаніе сливается съ слѣдующимъ словомъ: ველა, ვეხირა, но, во избѣжаніе недоразумѣній, и въ такихъ случаяхъ лучше писать отрицаніе отдѣльно, съ апострофомъ наверху ვ' вмѣсто гласной; иногда ассимиляція происходитъ и черезъ согласный: ვე გიშართო или ვე გეშართო *онъ не вышелъ*; хотя რქდო. но встрѣча-

ются случаи и прогрессивной ассимиляціи: ვა აკო (< ვა ოკო) *онъ не хочетъ*; и тутъ часто слышно ვ' აკო; — ვარ, ვარი, ვარუ/ე *пѣтъ, не*; — მდარტეს ღო ვარი? *ушли или пѣтъ?* მა ვარი, სი ქიმერთი *не я, а ты иди туда* (რ. მე კი არა, უც მდარტი); — ვართი... ვართი *и не... н' не*; — ვარე ღა, ვარდა *если пѣтъ*; — ვარო? მუქოთი ვარო? *какъ это ни есть* (= подобно тому, какъ...); — ვარია *отказъ*; отыменный глаголь ვარეზა, ვაროზა, II-ой пор. ი. ვაბრანქ MZ, ვივარანქ S *отказываюсь*, аор. მი-ივარნი или მი-ივვარი, пр. წ. მივარუე; — съ род. отн. ი. ვ' უვარენქ, გივარენქ, მივარენქ *я откажу ему, тебѣ* (или откажусь отъ него, тебя), ты — მინ' и т. д.; — გილა-ვარაფა *отговаривать*.

ვა > ა окончаніе мингрельскихъ фамилій, напр. ფალა-ვა, პაპა-ვა > პაპა-ა и др. (ვა одного корня съ абхазскимъ ა-ფა *сынъ*, см. Н. Марръ, *Къ вопросу о полож. абх. яз. среди алфетическихъ*, § 4, б, 1).

ვა-ვა, ვაჰ, ვაჰ *межд. ой, ой-ой!*

ვადა (რ.) *срокъ, время*; — ვადათ *срокомъ, на срокъ*.

ვანა (რ.) *патронташъ; пороховница*.

ვაი! ვაი-ახვაი! ვაი-აი! *межд. ой, о горе!* ср. კოია.

1. **ვადლი** (რ.), *дат. ხართ.* ვადლის или ვარის *долгъ*.

2. **ვადლი** *молнія*; — отым. глаголь ვა-ლოუ, ი. ვ-ე ღ. ვალუნს S, ვალუნც MZ *молнія блеститъ, жжетъ*; аор. გო-ვა-

ლუ; — сь дат. отн. მი-ოვალანც; — ვალირი обоженный молнией; — გო-ვალაფა, ღო-ვალაფა мигать, вачათ, сь род. отн. ღუ-უვალე ხეს онъ покачалъ ему рукою (даль знать); — თოლოში გოვალაფე миганіе глаза (глазомъ); секунда; — ხეს მუკუვალუნც ნა-ჩაეთь рукою кругомъ, ср. ფიცო.

მო-სა-ვაგრი (n) случай (ბუკა, должен-ствующее прийти, наступать); уро-жай (ср. მუნა-წიი подь წ 4).

ვანა или, ср. ვანა 1, б.

ვანე быть можетъ, авось.

ვანჭარი см. ვაჭარი.

ვარ см. подь ვა.

1. ვარა *თან:* а) *противоп.* а то, пначе: ჰაცონს ღურსუ ღო ვა გა-აკურცხინუა, ვარა გობლახენსია გო-სოდნაჲ, — говорить, — спить, и не разбуди его, а то, — говорить, — по-бьетъ меня (Хр., стр. 49, 10); б) *раз-дѣлит.* ვარა или, ვარა... ვარა или... или: მინ რეჲ ღო ვარა სოურე მოურქია? — კიონხ თიჲ ეთო თუ, или откуда же идешь? — спросилъ тотъ; მუთი ქო-მიღულე ნი, — ვარა ფარა, ვარა ბარგი, — არმოქ მემიღინე что вы было у меня, — деньги-ли, вещи-ли, — все пропало; в) *уступит.* хоть, хотя бы, по крайней мѣрѣ; ჩქიმო ონჯლო-რე ღუ, ვარინ ვარა ვა გიჩქედას ქარუა ღო კიონხირი დი მენა постыдно, чтобы хоть одинъ (изъ васъ) не умѣлъ бы чвать и писать (Хр., стр. 7, 12).

2. ვარა частнца дѣя приближитель-наго счета: ქირი-ვარა დო двухъ, ოკოლო двухъ (გ. ორიოდე).

ვანა-ნანი припѣвъ въ пѣсняхъ.

ვარაჯა см. ვარიჯა.

ვარდი (г.) роза.

ვარეზა см. подь ვა.

ვართი см. подь ვა.

ვართოო какъ-бы, какъ-нибудѣ.

1. ვარი см. подь ვა.

2. ვარი *თან* или: ვარი მუ ქიმი-ნა-სე? или что ему дѣлать? ср. ვანა 1, б.

ვარიბ см. подь ვა.

ვარიჯა, ვარაჯა (г. ვარიჯა, ვარიჯა, арм. վարիճ) вурочка, см. ღადულთა, ღოცთა.

ვარო, ვარობა см. подь ვა.

ვარუ/ე см. подь ვა.

ვარუბა см. подь ცხენი.

ვარჩხილი серебро (этимологию сло-ва см. Н. Марръ, *Яфетим. эле-менты въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 142—143).

ვაჭუბა см. подь ცხენი.

ვაჭარი (г.), ვანჭარი-კონი купецъ; — სა-ვაჭრო (г.) торговля; — ო-ვარჭებე-ლო дѣя торговли, ნა-ვაჭრობა, ნა-ვაჭრობა.

ვანა Ваха, деревня и рѣчка въ Се-накскомъ уѣздѣ, см. ვეგრე.

1. ვე см. подь ვა.

2. ვე (г. ველი), ვეჲ поле, поляна; — ვე-ლი-კარი Ведиликарь, село въ Се-накскомъ уѣздѣ.

300წოი(?) проф. Цагарели предпола-гаетъ, что это слово образовано пзъ ვა + წიე *не малычкы, паренѣ* (МЭ, I, 73); по скорѣе можно по-лагать, что это слово сокращен-ное ვეწეში (см.); რ-опущень при замѣнительномъ растяженіи пред-шествующаго ე, въ послѣднемъ слогѣ опущень მ, какъ, напр., въ словѣ ღეში > ღიი, сь той лишь раз-ницей, что въ словѣ ღიი гласные

подверглись регрессивной ассимиляции, а ვეწვე — прогрессивной.

ვეწერი, ვეპირი ვიზირი; — ვეწირობა, გილა-ვეწირობა совѣщаніе, совѣщаться; — I-я пор. н. გილე-ვებზერქ, აორ. გილე-ვებზირეე.

ვერღება (რ. ვერღება), შევერღება просить, умолять, сѣ дат. отп. н. ვოვერღექ, გოვერღექ умоляю его, тебѣ, მოვერღექ, ოვერღექ ты умоляешь меня, его, მოვერღედ, გოვერღედ, ოვერღედ онъ умоляетъ меня, тебѣ, его, აორ. შე-ვევერღი.

ვერსი (რ.) верста.

ვერჩხილი см. რჩხ.

ვერწიმი большой, взрослый, молодецъ, ср. ქვერსემი, ვეწვე.

ვეპირი см. ვეწერი.

ვეწი (რ. ვერწვი, ვერწვა) осина, ср. ფრიალე.

ვეთი დეсять; — ვითიშ დუღი, см. დუ-

ღი; — მა-ვითა დეсятый; — ნა-ვითა-ლი 1/10.

1. ვირი S (რ.) осель, см. გირინი, ჩო-ჩიკე.

2. ვირი MZ კრესა, ვირ-თხა S (რ.).

ვიშო, იშო туда; — ვიშო-აშო туда-сюда; — ვიშო-თი ი туда; — ვიშოთი-აშოთი ი туда и сюда; — ვიშო-ვიშო туда-туда, т. е. больше и больше: ბოში ვიშო-ვიშო ძინულენსუ ვიშოა все больше и больше приобретаетъ (Xp., стр. 24,5); — 'ვიშონანი та сторона (რ. იქითობა); — 'ვიშონანც нар. въ ту сторону (направляется), რ. იქითობს; — 'ვიშოიანი та-мощи, ср. აშო 1.

ვო, ვოქ, ვო-ვო между. ой, охъ, о!

ვოდეღობა см. ოდეღობა.

ვურმაშია имя собаки Вурмашиа; — ურმაშია Урмашиа; — ურუმა Урумиа, см. რუმე.

ფ.

1. ფ: ზალა მწეხი, I-я пор. в. აზანქ, აორ. ღო-ბზეე; — ზელი ილი ზერი тѣсто; — მა-ზალი მწესильщикъ.

2. ფ: ზეება (რ. ზაება) различать ссорящихся стороны, разсудить, умиротворить; III-я пор. н. ვაზინქ, აორ. გვ-ვა^ეკი, სი გა-აზეე, თიქე გა-აზეუ.

ზა მი. ზალეფ დოროგა, ср. რ. გზა.

ზაბარზანი (რ. ზარზანი) пушка.

1. ზად: ზაღუა, მე-ზაღუა, გიმო-ზაღუა იტი ნაწრჩუ, отвѣчать, сѣ род. отп. н. მე-ვეზაღუ-ქქ ილი ему ნაწრჩუ, აორ. მე-ვეზაღე, სი მე-უზაღე, თიქე მე-უზაღუ ილი მე-უზაღო უ; — ღო-ზონიქ გოგემორმგვას;

ზაღ-ზაღი — ქიმეზაღუ ბოშიქ Богъ да дастъ тебѣ побѣду, господи! — сказавъ въ отвѣтъ юноша; пр. сов. მე-შიზაღუე; — стр. 3. IV-я пор. მი-ვაზაღუექ ვეწრჩაო, აორ. ქემე-ვაზადი, ქემი-ვაზადი (ქემ-ვაზადი), ქემი-ვაზადე (ქემ-ვაზადე); — მი-ოზაღუე ილი მი-ოზაღადალი предметъ вѣстрѣчи; — გიმიილეს ჩქიმი მიოზაღადუშა (მიო-ზაღადადლო) ვიშილი მიწ ნაწრჩუ.

2. ზად: ზადუ, см. ზზად.

ზაზანდარი (რ. საზანდარი) пѣвецъ-свирѣльщикъ.

ზაკვალი, ზაკვაი см. ზზაკალი.

მა-ზაკველი/ი см. მა-ზაკუნა.

მა-ზაკვალი (რ. ზაკვა ხუტროსტ, по-

варство, злоумышленность) ворожя, гадалыцывь, гадалка; къ მზაკვალი причисляются и обжоры, про которых думаютъ, что они могутъ съѣсть за одинъ разъ барана и что въ нихъ сидитъ голодный бѣсъ.

გიორგი შაბა მზაკვალი,
უნონგურთო მასხაპალი.

ზადღ: ზალამა пожелать, общать, съ род. отн. н. ვუზალანქ общаю, желаю ему, аор. ქვ-ვუზალი; — მეზობერს სოჯი უზალი ღო ღორონთი სი მერჩანს пожелай сосѣду быка, и Богъ тебѣ дастъ его; — ზალამი или ზალიმი пожеланиѣ, общаніе; — ნა-ზალამუ общанный.

ზადლოგი (რ.) залогъ; — ზალოგით გოტეპა-выпустить подъ залогъ, на поруки.

ზანა Зана, село и рѣчка въ Зугდი-скомъ уѣздѣ; — ზანატი Занать, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ზანდი (რ. ზალი) недостатокъ; — თოლოში ზანდი лной на глазахъ, ср. კვაკვილი.

ზანდუკი (არბ. صندوق) ларецъ, сундукъ.

ზანთი (რ. ზავთი изъ арб. صوت) крикъ, зовъ: ზანთითო თხილანდღ თვზა оберегалъ крикомъ (Xp., стр. 55, 18).

ზანკვალი см. ზაკვალი.

ზარ: ზარაფა ღწნაყყ, стр. 3. II-я пор. н. ვიზარებუქ (რ. ვიზარებ) ღწნაყყ; — объект. стр. 3-го სპრ. н. მოზარე (რ. მეზარება) მწწ ღწნაყყ.

ზარა (რ.) колоколь.

ზარადლი (რ. изъ арб. ضرر) вредъ, ушерბъ, убытокъ.

ზარბაზანი см. ზაზარზანი.

ზარი (რ. изъ п. زاری) плачь, погребальная пѣснь.

ზარსუდი см. подъ ღრო.

ზაფანა (რ. ზაფარანა шафранъ) перецъ стручковый.

ზაფარა (რ.) желчь; меланхолия; обморокъ; въ мвнгრельскомъ чаще съ переставкой звуковъ ზრაფა или რზაფა, რძაფა, отым. глаголъ ზრაფება, რზაფება, объект. стр. 2-го произв. სპრ. н. მეზრაფებუ или მერზაფებუ я падаю въ обморокъ, аор. მეზრაფე, მერზაფე; — ზრაფილი, რზაფილი унавший въ обморокъ.

ზაფესუდი см. подъ ღრო.

ზ-ზგიღა ცადა см. სქუბოქუა.

გა-ზღოპა (რ.) юность, ср. რღულა.

ზეთი (რ.) масло.

1. ზენი см. რზენი.

2. ზენი Зень, село въ Зугდიდ. уѣздѣ.

ვენწარი; ზენწარე (რ. ვენწარი), ძენწარი, ძენწარე, ძინწარი ა) простыня; б) часть арбы, ср. ოსარე.

ზეპ: ზეპუ ударять сильно, I-я пор. н. ვზეპუნქ, аор. ქო-ვზეპი; — съ род. отн. н. ვუზეპუნქ ударяю, бью его (или о него), аор. ვუზეპე, пр. сов. მიზეპუ.

ზეპირო (რ. ზეპირად) наизусть; отым. глаголъ, н. ვზეპირექუ учу наизусть.

ზესქვი дроздъ.

ზვარაკი (რ. ზვარა, ზვარაკი) жертва, жертвенное животное; — ზვარაკო жертвой, въ жертву; — ზვარაკუ приносить жертву.

ზვენი (რ. ზვინი) стогъ сѣна, соломы.

ზვუია см. ფშალა.

ზი- см. სი - 2.

ზიარ: ზიარება (რ.) пріобщать, III-я пор. н. ვაზიარექ, аор. ღვ-ვაზიარი.

ზიდ || **ზინდ**: ზიღუა, ზინღუა таскать, вытаскивать, вытягивать, н. ვზინდანიქ ილი ვზინდანიქ, აორ. გო-ვზინდანიქ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიზინდღუქ, აორ. ვი-ივზინდი, пр. сов. ვი-ვზინდღერექ; — ჩაკა-ზიდი, см. ჩაკა.

ზიკი ზიკი, *муж. имя*; — ზიკი-ხე см. подь ზე 2.

ზიმა см. ზემა.

ზინდ см. ზიღ.

ზინოსქუა см. подь სქუა.

ზინწარე-ხე см. подь ზე 2.

გინა-ზიორბ, გო-ზიორბილი რაძვლინა, трещина, ср. გინა-წკირა.

ზიპინ: ზიპინუა, ზიპინაფა ნაბივან; жирѣть, толстѣть, სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიპინუქ თლსტუქ; — ძწისტ. ვ. III-я пор. н. ვოპინუნქ ნაბივაю, даю жирѣть, აორ. გვ-ვოპინიე [по Орб. ზიპი рыбій жирь].

ზირ || **ზერ**: ზირუა S, ზერუა MZ (რ. ზვერვა) собирать дасть, ნადირათ, I-я пор. н. ვზირიქ, აორ. ვზირი; — მა-ზირალი (რ. მევზერე) сборщица податей, надсмотрщикъ; — ზირილი собранный; — ო-ზირალი, სავერი предметъ сбора, податъ.

ზირზინი, ზერზენი კრიქ, шумъ, вошь; — ჩქე ვზერზენებო мы шумимъ (ср. რ. ზრზენა смятение).

ზირც: ზირცუა სკოლზინთ, соскользнуть, спотыкаться, объект. სტრ. н. გიღემა-მიზირცე კუნხი ჯაშე у меня скользнуть нога съ дерева, აორ. გელა-მიზირცე კუნხიქ ჯაშე у меня нога соскользнула съ дерева, თის გელუ-უზირცე (გელ-უზირცე); — გემიზირცე, თის გე-უზირცე (კუნხიქ ღისას) у меня скользнула нога по землѣ, ср. რ. სსლცომა (სსლცა),

ცლომა (въ monkъ Дополн. свѣдѣнія о ян. языкѣ, С.-Пб., 1911, стр. 28 ნაჩატანო: გე-ლუსოუ *онъ споткнулся*; теперь ясно, что должно бытъ: გელ-უსოუ).

ზისი-ნახე/უ, ზესე-ნახე MZ (< რ. მზის-უნახვი ილი მზეთ-უნახვი) не видѣнная солнцемъ ილი не видѣвшая солнца, т. е. необыкновенная красавица (მწიგრ. соотвѣтствіе было бы ბეშ-უპირაფუ, но оно не употребляется); въ мнгрельскомъ истрѣчаютъ ი დრugiя формы этого исковерканнаго грузинскаго слова: ბზის-ნახე, ზის-ნახე, ზისი-უნახე, ზისუნახე, მზის-ნახე ი др.

ზისხირი см. ზი-სხირი.

ზიტყვა см. ზი-ცევა подь ცევა 1.

ზმა см. ზემა.

სი-ზმარი (რ.), სი-ზემარი S, სი-სმარი, სი-სემარი MZ сонъ, сновидѣніе.

ზნე (რ.), ზნება პრავ, характеръ, привычка.

ზოგ: ზოგუა, და-ზოგუა შადინთ, I-я пор. н. ბზოგე[ნიქ], თინა ზოგენს, აორ. ბზოგი, და-ბზოგი.

სა-ზოგადო (რ.) общій, общественный.

ზოთონჯი, ზოთონი см. подь ღრო.

ზოკუელი, ზოკულება, და-ზოკული, ზოკულუა ნასტავლიე, ნასტავლათ, პროუჩათ, I-я пор. н. ბვზოკულენქ, აორ. ბზოკული, пр. сов. მიზოკულე/უ; — სვ როდ. ოთქ. н. ვუზოკულენქ, აორ. ვუზოკული, пр. сов. მიზოკულე/ბე; — ნა-ზოკულა პრეოდანное наставленіе.

ზომა см. ზემა.

ზოხე, ზოხო ოღწლხნი; ოღწლხნი; — ზო-ზოხე (< ზოხე-ზოხე), ср. რ. ზოგ-ზოგი, ср. მელოხე.

ზოგუ: ზოგუа приказъ, повелѣнiе; приказывать, I-я пор. н. ზ/ვზოგუენქ приказываю, аор. ქო-ზოგუი, пр. сов. მიზოგუე; — сь род. отн. н. ვუზოგუენქ, გოზოგუენქ и т. д., аор. მიზოგუე, გოზოგუე, უზოგუე; — стр. з. ზოგუა изволить быть, пребывать; ღო-ზოგუა изволить сѣсть; — მო-ზოგუა, მოლა-ზოგუა изволить направиться сюда, изволить прийти, н. ვზოგუექ, ზოგუექ, пр. сов. მო-მიზოგუე, თის მუ-უზოგუე (რ. მობძანებულვარ); — მე-მიზოგუე, თის მე-უზოგუე (მიბძანებულვარ); — მა-ზოგუალი повелитель; — ნა-ზოგუალი повелѣнiе, повелѣнiеце.

ზრადა см. ზაფრა.

ზუბი Зубъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ზუგიდი Зугдидъ, уѣздный городокъ въ Мингрелии; — ზუგიდური ზუგდидსკი; ზუგდიდეц, мн. ზუგიდასრეფი.

ზუთსი (რ.) ზუთსი осетръ; — «ანჯაქია» (Ламб., стр. 196), რ. ანდაკია осетръ, севрюга; — «ფორონჯი» (ibid.) шипъ (осетръ), რ. ფორონჯი.

ზუთაფი вой, плачь, рыданiе, ср. ღერთაფი.

ზუმი, ზემი ზუმъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ზუმინი жужжанiе, жужжать; — გილმა-ზუმინი (ქანდი) жужжащая (муха).

ზურა (ყ. ზურა самка, св. ზურალთ жейщина) трусь, слабый, больной.

ზურგი (რ.) спина, ср. ოჭიშო.

ზურნა (რ. სურ, პ. სიკა) зурна.

ზღაბ-ქურცაში, ძღაბ ქურცაში MZ, კაკუძღაბი S ежь.

ზღვა, ზღვა, ზღუა (რ.) море; — ზღვა-

გუა мореподобный (см. ჯგურა); — ცობა-ზღვა, სმ. ცობა.

ზღვაია Зѣваia, названiе болота въ Зугдидскомъ уѣздѣ; изъ этого болота берутъ начало рѣчки Джумъ (ჯუმი) и Кули-ჩქალი (ყულიწყალი) (см. კრებული 1899, № VII, отд. II, стр. 33).

ზღვენდ: ზღვენდუა, ზღვინდუა ударить или бросать предметами, издающими при ударахъ свистъ (квухотъ, хворостинной, სტრქლი), н. ვზღვენდუენქ или ვზღვინდუენქ, аор. ღო-ვზღვენდი, ღო-ვზღვინდი.

ზღოღ: ზღოღა, ზღოღაფა, ზღოღუა убивать, истреблять, ღინო-ზღოღუა истребить, потерять въ чемъ-либо (въ морѣ), III-я пор. н. ვოზღოღუენქ, аор. ღე-ვოზღოღეე, სი და-აზღოღეე (< ღო-ოზღოღეე), თიქ და-აზღოღეუ (< ღო-ოზღოღეუ); — IV-я пор. ვოზღოღაფუენქ заставляю истреблять; — стр. з. II-я пор. н. ვიზღოღეუქ S, იზღოღეუქ погибаю, истребляюсь, аор. ღი-იზღოღი; — объект. стр. 3-го спр. н. მაზღოღეუქ у меня погибаетъ, аор. ღე-ე-მაზღოღე; — თის ირიფელქე და-აზღოღე у него погибло все.

ზღუდე (რ.) ограда.

ზღლოკი потягота, потягиваться, стр. з. II-я пор. ვიზღლოკექ (რ. ვაზ-მორეპ).

ზემა, ზიმა, ზმა, ზომა (რ.) ო-ზემალი მწრა, величина; — თე-ზემა, თე-ზემა, ე-ზემა столько (въ эту мѣру, см. ათე 3); — თორ-ზემა, თრ-ზემა, ი-ზემა столько (въ ту мѣру, см. თი 3); — თი-ზომაშხ до той мѣры, настолько; — მუ-ზემა? сколько? —

отым. глаголь ზემუა, ზიმუა მჩ-
 რით, н. ვზიმუნქ, аор. ღო-ვზიმო;
 пр. сов. გე-მიზიმუაჟუ я срав-
 ниваль себя съ чѣмъ-лиро; —
 съ род. отн. н. ვუზიმუნქ (ხეს)
 указываю рукою, аор. მე-ვ^რუზი-
 შე; — стр. з. II-я пор. н. ვიზიმუქქ
 или ვიზიმექქ, аор. ვიზიმი, пр. сов.
 ვზიმექქ; — ვე ეზი/ღმე ნელსა измѣ-
 рить (вм. ვა იზი/ღმე); ალაბით ვე

ეფეშე ნელსა измѣрять аршиномъ
 (Xp., стр. 161, 80); — გე-ზიმელა сра-
 пивающій себя съ ч.; — თქიშის-შა-
 ზიმალი, см. მუნტურო.
 სი-ფეშარი см. სი-ზმარი.
 ფეში см. ფუმი.
 ფერზენი см. ზირზირი.
 ფერუა см. подъ ზირუა.
 ფესხერი см. ზი-სხერი.
 ფესენახე см. ზისი-ნახე.

თ.

1. თ < თვ: თეება, აკო-თეება ილი იკო-
 თეება, გა-თეება ილი გო-თეება, ე-თე-
 ება, მო-თეება оканчивать, испол-
 нять, пополнять, III-я пор. н. იკვ-
 ვათეენქ, სი იკა-ათეენქ, аор. გვ-ვა-
 თეე || გა-ვათეე, пр. сов. გა-მითეებუ,
 თის გუ-უთეებუ; — съ род. отн. ე-ვ^რუ-
 თეენქ, ე-გიოთეენქ... я ему, тебѣ ис-
 полню, исполню и т. д.; — стр. з.
 II-я пор. н. ვითეებუქ оканчиваюсь,
 умираю, аор. გე-ვეთე (< გა-ივთე,
 გა-ვითე), пр. сов. გა-ვითეებუქ; —
 объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.)
 გა-მათეენე, სი გა-გათეენე, თის გა-
 ათეენე მოგუ კონჩით, ვა გვ-მათეენე
 не смогу кончить,

2. -თ см. -თი 3.

თა- см. აქი 2.

თაბუნი თоварищъ; равный; отымен-
 ный глаголь съ род. отн. ვუთაბუ-
 ნუნქ, გითაბუნუნქ и т. д. урани-
 ваю кого съ нимъ, съ тобою, аор.
 ქგვ-ვუთაბუნე.

თავილონი, ათანგელა Тагилонъ,
 Атавгела, назв. двухъ разныхъ
 частей одной и той же деревни въ
 Самурзакано; до всей въротяно-

сти, второе название есть повторе-
 ние первого въ абхазской формѣ
 ა-თანგელა.

თავადი (г.) князь; — თავადობა кня-
 жество (достоинство); — თავადი-
 სქუა (см. სქუა); — სა-თავადო кня-
 жество (страна).

თავი (г.) голова; — თავისუფალი (г.)
 свободный; — თავისუფალი სვობოდ-
 ნო, ср. ღუღო.

თათობა, თათიკა, თათიკი жен. имя Та-
 тѣя, Татѣя.

თათმანი (ხეშო ღო კუნჩიშო), თათმანი
 перчатки и носки.

თაია Таія, село въ Зугдидскомъ
 уѣздѣ.

თამაკვარო პოროვუ, ართიმანგო,

თამაკონი см. თამაკო.

თამამი (г. изъ арб. تاجاج) смѣлый,
 гордый; — отыменный глаголь, н.
 ვამამექქ ოსმწლივარო, аор. ვითა-
 მამი.

თამარი жен. имя Тамара; — თამურია
 уменьш. Тамурია (Тамарочка), см.
 კიწი 1.

თამაკო, თამაკონი Тамоко, Тама-
 конъ, название деревни Сенакскаго

უზდა; — თამოკური *Tamokskij*, *Tamokecz*, მნ. თამოკარევი.

თამურია см. თამარი.

თან: თანაფა, გო-თანაფა, გო-თანა რა-სიწათა, III-ი პორ. ნ. ვოთანუნქ ი დაო რასიწათა, პროვოჟუ ნოჩ ვ ბოდრსთვანი, აორ. გვ-ვოთანეე, სი გა-თანეე, სოსლ. გვ-ვოთანეე, პოვ. პოლოჟიტ. გა-თანეე, პოვ. ოტრიცატ. ვა გა-თანეე; — სვ როდ. ოტრ. გვ-^ვუ-თანუნქ ი თ. დ.; — IV-ი პორ. ვოთან-ნაფუნქ, გოთანაფუნქ, მოთანაფუნქ ი თ. დ. (რ. ვათენებოვ, ვათენებოვ); — სტრ. ჰ. ვთანდექ რასიწათა, ობჟკი. ვ 3-მე ლიცი თანდე სვიწათე, აორ. გო-ვთანდი, 3-ელ. გო-თანდე რასიწა-ლო, პრ. სოვ. გო-ვთანერექ, 3-ელ. გო-თანერე (რ. ვათენებულა); — სვ როდიტ. ოტრ. პ. მოთანდე, გოთანდე, თის უთან-დე, ჩქე მოთანდენა (რ. მოთენდეზა) რას-სვიწათე დია მენა (თები, ეგო, ნასე ი თ. დ.), აორ. გო-მოთანდე, გო-გი-თანდე ი თ. დ.; გო-მოთანდე თანაფაქ (რ. გა-მოთენდა აღდგომა), პრ. ს. სვ ნეოფ. ოტრ. გო-ვთანაფუ (< გო-მო-თანაფუ), სი გო-რთანაფუ, თის გო-თან-აფუ (რ. გა-მოთენებია), დავპო-პრ. გო-ვთანაფუდე, პრ. სოსლ. გო-ვთანაფუ-დეს; — ვა გო-რთანაფუდეს თანაფა და ვე რასიწათე (ნასთანე) დია თები Воскресение (პროკლიე); — თანაფა Воскресение Христова, Пасха; — ო-თანაფე, პასხალინე, პრედპაზნა-ჩენოე კვ Пасхи; — ო-თანაფეოთ ია Пасху, კვ Пасхи; — გი-ო-თანაფალი (სერეში) მიწეო დია პრევენია პოჩი, პოჩლეგ; — გო-თანაშა-^ნე² დო რას-სვიწათა.

თანა-სწორი см. სწორი.

თანგი (რ. თარგი) выкройка; — სი რექ

ჩქიმი გურიშ თანგი თუ — выкройка моего сердца (Xp., სტრ. 108, 22).

თან-დაბალი см. დაბალი.

თანთარი (? რ. თათარი татаринъ) страш-ный человек, сильный.

თანსმობა см. подъ ხმა.

თანჯი (რ. თარჯი) стена, заборъ, огра-да, граница; — სა-თანჯო, სა-თანჯო Саганჯო, გოა ი კრწნოე სვ ოგრადოე ვე Самуракако (СМК, XVIII, ოტდ. III, ია სტრ. 317 სა-თან-ჯო ჯიხა ნერენენი «ტიბელია კრწნოე», ა სათანჯო მარგაცელი — «მუჩილელია პოჟნიცი»; ავტორე სტატი, პო ნედორაზუმწიპიო, სვიწა-ლასე ნაშე სობსთენოე იმე სვ გრუზინსკიამ სლოვოშ საცანჯველი *мучительный*), სა-თანჯო.

თარაში (რ. თარეში ივზ პ. جازان) гра-бежъ, набѣгъ; — მიდართეს ო-თარა-შეშა ონი უსლი-გრაბილე.

თარგამოული, თარგამული Тарга-моуль, სელო ვე Сенаксомე უზდჩ.

თარი здоровый; — ჰვე იჩინებე, მიოთი ოკათეჟე თარი თენერე უზნაესი, კო (ივზ ნასე) здоровый (Xp., სტრ. 161, 22); ვე მიგრელისკომე ობჟკო-ნენო სლოვო *здоровый* ნერედაესე გრუზინსკიამ თელი (სმ.), პო კაკე ვიდი ივზ ვიშეპრивედენი პრ-იმწრა, სუცესთე, ვნიჩი, ვე მიგრელისკომე ვილიწ ჰაკოპოწრ-ნიე აკვივალენთ გრუ. თელი (რ. ე = მ. ა, რ. ლ = მ. რ, ნაპრ. რ. მესერე, მ. მასარი; რ. გული, მ. გურე).

თარი-ქარადე! приѣвъ ვე პწსნიხე.

თარო (რ.) шканъ ვე სტიწი დია პო-სუდი, პოლკა, სრ. კარბუზი.

თარხალი топотъ.

თარხვანცია 1) бузина (დერეო სვ

большоу сердцевиной); 2) дѣтская игра въ стрѣльбу: изъ вѣтви бузины длиною около $\frac{1}{4}$ арш. вынимаютъ сердцевину, и эта вѣтвь играетъ роль ствола ружья; дѣлаютъ шомполъ изъ вѣтви какого-либо крѣпкаго дерева, при чемъ эта вѣтвь по толщинѣ равняется вѣтви бузины, служащей стволомъ, но почти въ два раза длиннѣе ея; одна половина вѣтви остается неочищенной и служить рукояткой, а другую половину очищаютъ, подгоняя ее въ качествѣ шомпола къ величинѣ діаметра ствола; въ качествѣ дроби пользуются кругленькими плодами (კირკაცელა, კურკანცელა) деревья (კალია, კაიე).

თარხუნია *свр. муж. имя* Тархунія.

თახ: თახუа сѣять; I-я пор. н. ფათახე სეუ სეუ, აორ. დო-ფათახი, პრ. სოვ. დო-მიათახე, სი დო-გიათახე, თის დე-უთახე; — II-я пор. (или род. отп.) н. ვითახე, აორ. ვითახი; — III-я пор. (или дат. отп.) н. გითჟე-ვოთახსი (რ. ვათახ), აორ. ქიტჯე-ვოთახსი; IV-я пор. н. ვოთახფუნე; — მათახალი или თახუა სეათელი; — მათახალი или მათახუა/2 предметъ посѣва; — თახი სეა; — ნათახე, ნათახი (< რ. ნათახე) родственникъ.

თახრე, თახრეჟე სმ. ტურე.

თაქი, თაქი/ენე, თაქიანი სმ. აქი.

თაში სმ. ათაშა.

თახაშხა სმ. подъ дла.

თახუა пахтать, сбивать масло, н. ვოთახე; — ნათახეა пахтанное нислое молоко (რ. დო), სრ. ცვანცუა.

თახურე, თახურეჟე სმ. ტურე.

თე, თენა სმ. ათე, ათენა.

თეკლათი Текалатъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

თელა (რ.) ნიავ (дерево), სრ. ცე.

თელე: თელეა, თელეა ხმ (отъ თელი) бытъ цѣлымъ, полнымъ, здоровымъ, живымъ, სრ. ვ. ნ. ვითელეჟე ილი ვითელეჟე ი ვივდოვლივია, ივივია, აორ. გეჟე-თელი; — III-я пор. დნისთ. ვ. ვათელენე დნიაო его цѣлымъ, здоровымъ, აორ. ვა-ვათელი; — სრ. რ. ი. ვუთელენე, აორ. გუ-გუთელი; — გა-თელე-ბული ივივინი, ივივინი.

1. **თელი** (რ.) ცელი, весь; здоровый, живой; — თელი (нар.) живымъ, თელი ნკრა ივივინი; — სითელი ილი სი-ნ-თელი ივივინი, სრ. თარი.

2. **თელი** სმ. მუნტური.

თეში (რ.) собрание, народъ, страна; — თეში-შარა, სმ. შარა; — თეში-სევა, სმ. სევა.

თეგერი (т. თეგერი) чугунный котелъ, სრ. ჩივანი, ჩუვანი.

თეგება სმ. თელეა.

თერდობა день Феодора (первая суббота Великаго поста) считается праздникомъ лошадей, и у кого онъ есть, исполняютъ известный обрядъ (სმ. სმკ, XXXII, отд. III, სრ. 102; კრებული 1899, № VII, отд. II, სრ. 42).

თერზი (რ. თერზი ივზ ნ. თერი ილი თერი) портной, სრ. მა-ჭალი.

თერთი (რ. თერთი) сѣльск., სრ. ჩე.

ნათესეე, ნათესაჟი სმ. თახუა.

თეურე, თეურეჟე, თეურენი სმ. ტურე.

თეფში тарелка, სრ. სენი 1.

1. **თეძი,** თეძე სმ. ქი.

2. **տղի**, տղե լատ. միջ. надежь отъ тѣ, тѣна.

տղինե, տղե՛նե ՍՄ. Երկ.

տղեցի ՍՄ. աղեցի.

տղի ՍՄ. աղի.

տղ || **տմ** ՍՄ. հոց || հոմ.

տղաօր (հ. տաօր, արմ. *ṭalā/ṭā*), տաօր ձափ.

1. **տղալ**: տղալս **считать**, I-я пор. և. **տղալոցնե**, աօր. **տղալո**; — IV-я пор. **տղալալոցնե**; — **стр. 3**. II-я пор. և. **տղալոցնե** **считаюсь**; — **объект. стр. 3-го сир.** (форма возм.) և. **տղալոցնե** **могу считать**, **ցա** **տղալոցնե** **не могу считать**.

2. **տղալ**: տղալս, **ցա**-տղալս **причитывать**, **рыдать**, I-я пор. և. **տղալոցնե**; — **съ** **дат. отн.** **ցа**-**տղալոցնե** **буду оплакивать его**; — **տղալոցնե** **причитание**, **рыдание**.

տղալոցնե (հ. տղալոց) **самъ**, **ср. ըլլալ**.

տղի ՍՄ. տղի.

1. **տղ** ՍՄ. տղա.

2. **տղ** **семья**, **домъ**, **дворъ**; **родъ**, **глава**; — **միտալոցնե** **միտալոցնե** **онъ** **ушелъ къ себѣ домой** (**вснոյ-сн**); — **հիտալոցնե** **моя семья**; — **հիտալոցնե** (հ. **հիտալոցնե**) **изъ** **моей семьи** (**кто-либо**); — **տղի** **ցա** **сосѣди**, **однофамилецы**; — **տղի** (հ. **տղի**) **безголовный**, **безтолковый**, **безхарактерный**, **ср. 4**. **տղ** **голова**, **себя**.

3. **տղ**, **տղ**, **տղ** **англ.** **также**, **и**; — **միտալոցնե** **և**, **տղ-տղ** **և** **онъ**, **տղ-տղ** **և** **это**.

տղ **доля**, **часть**, **кусочъ**.

տղալոցնե (հ. **տղալոցնե**) **острая** **желудочная** **боль**.

տղալ, **ղալ** **столько**, **ср.** **միտալոցնե** **3**.

տղալոցնե (հ. **տղալոցնե**) **наперстокъ**.

տղալոցնե (հ.), **տղալոցնե** **по одному**, **по** **одиночкѣ**.

446

տղի **гребень** **у** **пѣтуха**.

տղի, **տղի**, **տղի**, **տղի** — **или** **съ** **потерей** **т**: **ոմ**, **ոմ**, **ոմ** — (**можно** **разсчитывать**, **какъ** **տղ** — **3**, **подобно** **3**. **3** **тотъ**, **или** **какъ** **восвѣщенный** **надежь** **отъ** **г.** **ոմ** **тотъ**, **Гр.**, § 46) **эти** **слова** **въ** **швейцарскомъ** **само-стоятельно** **не** **употребляются**; **они** **входятъ** **въ** **качество** **первой** **составной** **части** **въ** **сложныя** **слова**, **какъ-то**: **տղի**-**ղալ**, **տղի**-**ղալ**, **տղի**-**ղալ**, **տղի**-**ղալ** **и** **др.** (**ср.** **подъ** **пторыми** **составными** **частями** **этихъ** **сложныхъ** **словъ**), **ср.** **3**.

տղ: **տղ**, **տղ** **осмѣиваться**, **ցа**-**տղ**, **միտալոցնե**, III-я **пор. և.** **տղ**-**տղ**, **аօր.** **ցа**-**տղ**, **съ** **предл.** **ցа**-**տղ**, **միտալոցնե**, **և** **միտալոցնե**, **ցа**-**տղ**, **և** **միտալոցնե**, **аօր.** **ցа**-**տղ**; — **միտալոցնե** **осиѣивать-ся** **входить** **куда-либо**, **н. 6**. **միտալոցնե**, **аօր.** **միտալոցնե**.

տղ ՍՄ. տղա.

տղալոցնե **отрѣзать** **однимъ** **ударомъ**, **ср.** **ցа**-**տղ**, **ցа**-**տղ**.

տղ **иърный**, **прямой**, **правильный**; — **տղ** **сама** **правый** **судъ**; — **տղ** **нар.** **навѣрно**, **дѣйствитель-но**; — **отым.** **глаголъ**, **н.** **ցа**-**տղ** **прав-лю**, **выпрямляю**, **аօր.** **ցа**-**տղ**.

տղ **муж.** **имя** **Тинкиа**.

1. **տղ** || **տղ**, **տղ** || **տղ**: **տղ**, **տղ**, **տղ** **таскать**, **не-сти**, I-я **пор. և.** **տղ**, **аօր.** **տղ**, **пр. сов.** **տղ**; — **стр.** II-я **пор. ցа**-**տղ** **или** **тղ** **таскаюсь**, **меня** **таскаютъ**; — **ф.** **возм.**, **объект. стр. 3-го сир.** **тղ** **или** **тղ**, **ցа**-**տղ**, **тղ** **могу** **таскать**.

своей половины, какъ, напр., თოდოგი или მუთარე (букв. *ничего нетъ*), *Гр.*, § 156.

2. თოდო *межд.* ой, вѣдь, смотри! (при удивленіи).

თოდო S, თუბა MZ *волось*; — თოდომი, თუბომი *волосатый*; — შიბუ-თოდო (თუბა) *заплетенные волосы, коса*, см. შიბუა.

თოდოსა *топкое мѣсто, вязь, обдѣлуг.*

თოდოი (г. изъ т. *طوبى*) *ружье*; — თოდოშ-დუდი *прикладь (букв. голова ружья)*.

თოდოური *мѣдь*; — თოდოურია *Тофурія (фамилія)*, ср. ცოდოური.

თოდქართო (г. თოდქლოთო, თაქლოთო изъ т. *تكلتى*) *сѣделка, подушка подъ сѣдломъ*.

თოდუმე, როუმე или иногда въ грузинской формѣ თოდუმე *оказывается*.

თუ *мн.* თუდეფი *поросенокъ*, см. დეფი (ср. г. თელი *поросенокъ*).

თუდო, თუდოლე *внизъ*; — თუდოშე *снизу*; — თუდონი, თუდოლენი *нижний, прот. ეი, ეინი*.

თუთა *мѣсяць, луна*; — მუღა რე თუთა? *какое число этого мѣсяца?* — თუთაში *дѣтская болѣзнь, сопровождаемая сильнымъ жаромъ и тошнотой; по народному вѣрованію, болѣзнь эта пройдетъ, если предъ больнымъ съечь его рубашку (см. СМК, X, отд. I, стр. 111)*. Названіа мѣсяцевъ:

იანვარი *январь*.

ფრევალი, ფრევაი *вм февраль*.

მარტი *мартъ*.

აპრილი, აპრილი, აპრიი *вм апрѣль*.

მეგსი, მესი *май*.

ივანობა *іюнь (въ честь рожества Іоанна Предтечи)*.

კვირკვე S, კვირკვე MZ *іюль (въ честь св. Квирикія)*.

არგუსო *августъ, მარა-შინს თუთა MZ, მარა-შინს S (въ честь Успенія)*.

ეკენია (греч. *ἐγκαίνια, τὰ*) *сентябрь*; — დვარლა *თუთა дождливый мѣсяць (такъ сентябрь называется у пастуховъ, ибо сентябрьскіе дожди вынуждаютъ ихъ покинуть лѣтнее кочевье)*.

გიმა თუთა S, გემა თუთა MZ *октябрь, см. подъ გიმ*.

ვერვემა თუთა, გერგობა *თუთა ноябрь (въ честь св. Георгія)*.

ქისე თუთა S, ქირსე თუთა MZ *декабрь (въ честь Рождества Христова)*.

თუთაშხა, *ო-თუთაშხური см. подъ ღლა*.

თუთუმი (т. *توتون*) *табакъ*; — სა-თუთუმი *трубка*.

თუმბა *см. თამბ*.

თუმანი (г. изъ п. *تومان*) *десять рублей*.

თუბოი *медвѣдь*; — თუბოიშ-სხული *см. სხული*. Произносить имя медвѣдя, какъ и другихъ вредныхъ животныхъ, по понятіямъ мингрельца, не хорошо: вредъ отъ нихъ можетъ увеличиться; поэтому прибѣгаютъ къ другимъ названіямъ, общему სახელ-უშინუ *სა უპროიზოსიმამ იმენამ*, и частнымъ, примѣнительно къ той или иной чертѣ характера даннаго животнаго; такъ, медвѣдя называютъ: ბურღინი *ბორმოთუა, ვარჩუა, უწუნდური მეხითყი* (см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), *Гр.*, § 156.

თურმე см. თრუმე.

თურქი თუროქ; — თურქული თურედვი.

თუხ: თუხუა, მე-თუხუა პრისტ, I-я пор. н. ფთუხუნქ, აორ. ფთუხი, პრ. сов. მითუხუ; — სტრ. 3. II-я пор. იფ-თუხუქ, აორ. იფ-თუხი, პრ. сов. ფთუხელექ; — მა-თუხალი პრადილ-შიქ; — თუხილი პრად; — ო-თუხალი предмет პრადი, თავჯე ორუ-ძე ея; — უ-თუხულე ნე პრადში.

თუხარიკი (რ. თოხარიკი), თუხარიკი ცხენი ინოხდეц, რისაქ.

თქვა, თქვა вы; — თქვანოტ¹ для вас; — თქვანი ваш.

თქვიშინაფა, გო-თქვიშინაფა ვზნი-ვათ, ვზბალთვათ, ნაპოლნიათ, -თსა, პუხნუთ, სოვრჳვათ.

თქმ см. თქ.

თქვ || თქმ: თქულა სკაზათ, თქმა, ნთქმა, მო-თქმა [შურიში] პერევესტი დუხ, I-я пор. н.-ბ. ზ/ფთუხუნქ სკა-ჯუ, აორ. ზ/ფთუხი, ფთუხეი II, თქ თქუქ, თქოუ II, სოსლ. ზთქუქ, პრ. сов. მითქულა; — II-я пор. н. იზთქანქ შურს ილი იმთქანქ (< იზთქანქ) პერე-ვოჟუ დუხ, აორ. იზთქვი; — IV-я пор. ვოთქუ¹ ვ¹ ფუხუნქ ვაწავლი სკა-ზათ; — ობექტ. სტრ. 3-го спр. (ფორ. ვოზმ.) н. მათქუქ სმოგუ სკაზათ; — ვა მათქუქ ნე სმოგუ სკაზათ, აორ. მათქუქ; — მუთაქ მათქუქ ნიწეოჟა ნე სმოგ¹ სკაზათ; — მათქუქ¹ ლ¹ ი გო-ვორაჟი; — თქვიირი სკაზაჟი; — ო-თქულა თო, ყტო ნადო სკაზათ.

1. **თხ || ნთხ:** თხაფა, ნთხაფა პადათ, გენთხაფა ნაშადათ, გიოთ-ნთხაფა, ¹ღ¹ იბო-ნთხაფა პადათ ვნიჟ, ვნუთრ ყეო-ნიბო, გილა-ნთხაფა ვნიჟ, უნაჟ ვნიჟ, ეკო-ნთხაფა, ოკო-ნთხა-ფა სთლვანუთ, გიმა-ნთხაფა უნაჟ,

იწო-ნთხაფა უნაჟ პერედ ყ-ყ-ლიბო, მეწო-ნთხაფა პადათ დრუგ ნა დრუგა; — სტრ. 3. IV-я пор. н. ვან-თხუქ პადაო, ქედუ-ვანთხი; — გეომი-ვანთხუქ პადაო, აორ. ქიგვ-ვანთხი, თიქ ქიგი-ანთხ; — II. ღინგმე-ვან-თხუქ პადაო ვნიჟ, ღინგ-ვანთხუქ უნადუ ვნიჟ, აორ. ღინგ-ვანთხი ილი ქედვ-ვანთხი, თიქ ქედვ-ანთხ; — გე-მა-ნთხაფალი ნაპადა-ჟი; — გი-ანთხაფილი ილი გიმე-ნ-ნთხეფი უნაჟ; — ღო-ნთხაფილი უნაჟ (რ. წაქცეული); — გი-ო-ნთხა-ფუ პრედმეტ, მწო პადენი, ნა-პადენი.

2: **თხ || ნთხ:** ნ-თხეზა, ა-ნ-თხეზა პუ-გათსა, იწუგათსა, სტრ. 3. II-я пор. н. იმთხეჟქ (< იწხთხეჟქ), აორ. ე-მთხი, თიქ ე-ნთხ; — თხეზული იწუგაჟი; — თხალი ტრუსლივი.

თხა (რ.) მი. თხალეფი კოვალ, კოვა; — ონი კოვალ; — ჭაკი თხა კოვა; ვთ გორაჟ კოვუ ნაზვანუთ გვალაში ზადე-მარანი ნამბარომჟ ნაგრეობჟ გორაჟ (см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 11).

1. **თხვ:** თხულა პროსიტ, I-я пор. н. ფთხულებქ (ბთხულებქ, ვთხულებქ) ილი ფთხიინქ ილი ფთხორენქ პროშუ ეგო, რთხიინქ პროშუ თეა, აორ. ფთხი, სოსლ. ფთხუქ, პრ. сов. მი-თხუქ; — II-я пор. н. იბთხიინქ ილი იბთხორენქ ვიპროშუ დია თეა, ჟე-პიუს, აორ. იბთხი, სოსლ. იბთხუქ, ნოვ. პოლოჟიტ. იბთხი, ოთრპატ. ვე-თხუ (< ვა ითხუ); — სტრ. 3. გამო-თხულა პროშათსა, IV-я пор. н. გიმი-ვთხუქ, აორ. გვამე-ვთხი, სი გვამე-ვთხი, თიქ გვამე-ვთხუ ილი გამე-ვთხი ნ თ. დ., პრ. сов.

გამო-ბთხუებუქ; — ღა-თხუაღა, ღა-თხიეზა, ღა-თხა *оставить въ покоѣ, отстать, не прекословить, соглашаться*, აორ. ღე-ვეთხი ილი ღე-ვეთხეი ♪; — მა-თხუალი ილი თხუე პროსიტელი; ინიჭი; — ნა-თხიირი, ნთხიირი ილი თხიირი, ნა-თხეირი ♪ *выпрошенный, сосватанный*; ილი ნთხიირი ჰუნს. ♪ *уже женатъ*; — ო-თხუე, ო-თხუალი, ო-თხუარი პროსება, предметъ просьбы, сватанია: ზოში ილიოში ოთხუეშა მეურცე იუოша იდექ სვათაქ ნევესტუ (*букв. просить жену*); — გიღა-თხუაღა *выпрашивать*.

2. **თსვ**: თხუაფა ოდოღიქ; ვიდაქ ზამუჯ, III-ია პორ. ი. ვოთხიინქ ილი ვათხიინქ, აორ. გე-ვოთხიი ილი ვუვათხიი, სოსი. გუ-ვათხუე, პრ. ს. ში-თხუეფუ; — IV-ია პორ. ვოთხუეფუნიქ ზასვალიუ კოგო პოპროსაქ უ 3-გო ლიქა; ზასვალიუ კოგო ჯენიქსა.

3. **თსვ**: თხუაფა, ნ-თხუაფა (შურიში) ინიუხაქ, II-ია პორ. ი. ვინთხუანიქ (შურს), აორ. ქი-იგნთხე (შურიო), სქ როდ. ოთ. ი. ვუნთხუანიქ შურს, გინთხუანიქ ი ტ. დ., აორ. ქე-ვუნთხე, ქო-გინთხე.

თხვიირი *толстая нитка изъ льна* (სრ. გ. თსორი *клубокъ нитокъ*).

თხი-თხუ S, თხე-თხე MZ *жидкий; плоский*; — თხითხა^ა შოა *жидко*; — თხითხაში, თხეთხაში *пахъ*.

თხიღი: თხიღუა, თხიღუა ხმ სთერეჭ, ობერეგაქ, ი. ზ/ფთხიღანიქ, ვთხიღანიქ ხმ, აორ. ფთხიღე, პრ. სოვ. შითხიღლუე; — სქ როდ. ოთ. ვუთხიღანიქ, გოთხიღანიქ ი ტ. დ.; — III-ია პორ. ი. ვათხიღენქ პრედოსთერეგაუ, აორ. გე-ვათხიღი; — IV-ია პორ. ვოთხიღა-ფუანიქ; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ.

(*фор. возм.*) შათხიღე მოგუ სთერეჭ; — მა-თხიღარი, მა-თხიღე სთოროჯ, პასტუხ; — თხიღი ილი შო-თხიღეზური ოსთოროჯნი; — ო-თხიღლუე პრედმეტ ბერეჯლივოსტი; — გა-თხიღეზა, შო-თხიღეზა ოსთოროჯნოსქ, ბერეჯლივოსქ.

თხიღლაშური (გ.) *лыжа*.

თხინ: ღო-თხინაფა, ჩა-თხინაფა ოთღლიაქ, უდაღიაქ, უსკაქ, ბროსაქ, სქ როდ. ოთ. ი. ვუთხინუანიქ, აორ. ღე-^ავ^აუთხინე; — უჩა ზოთოზგი ღოთღრქ ნინლაქ ღამითხინექ ჩერნა (ტ. ვ. მუჩიტელნა) ვიმა ი სწერ ზასვალიუ ნასქ ბროსაქ სლუჯუ (*Хр., стр. 161,3*); — ღლე ღუთხინუე ინი ოთღლიაქ ომუ გოლუ (ოთრვაქ); — ზოში ვეზირიში სთე ჩუ-უთხინექ ნემეღენი უდაღიაქ ოთ ნეგო სინა ვიზირა (*Хр., стр. 74,13*).

თხირი (გ. თხიღი) ორქხ (მელქი); — სოგე-თხირი (*букв. быкъ-орѣхъ*) კრუნიქ სორქ ორქხა; — სქვერი-თხირი (*букв. серна-орѣхъ*) მელქი, იღიქ სორქ ორქხა; — ცყაბო-თხირი ღქშია, «ცყარი-თხიღი» უ შრ.

თხმ: თხემა, მე-თხემა [სეში] უხვატიქსა [რუკო], ვიაქსა, პრისთუქ, ნაჩაქ, ი. შითმე-ვთხუნიქ, აორ. ქემე-ზთი, პრ. სოვ. მე-შითხე; — თოქე სო-რუას სე ქიშეთხე ინი ნაჩაქ სთრიაქსა (*Хр., стр. 23,27*), ობექტ. სტრ. 2-გო სპრ. ი. მე-შითხე (გ. შიკი-ღია), მე-გიოთხე, მე-უთხე; — შა ცაშა მეშითხე სე ა რუკო დერჯუსქ ზა ნეხო (*Хр., стр. 40,28*).

თხმეღარი, თხმენარი (ოთ გ. თხმელა ოლქა) *Тхмеларь, Тхменарь, село въ Сенакскомъ уѣздѣ*, სრ. თსომე.

თსოპ: თსოპელუა ვიდავაქ კოგო-ლიხო,

оговаривать, н. ბოსოდელანქ, აორ. ქო-ბოსოდელე; — თსოდელი *выдающийся*, *шпионъ* (ერ. ენე-მა-სომინაფალი).
თსოვენა (რ.) *просьба*, *прошение*, ერ. თსე 1.

თსოზა: თსოზინი, თსოზინა, თსოზაფა გნათ, გნათსა, სწდოვათ, შესწდოვათ, სტრ. I-ია პორ. ნ. ზ/ფთსოზექ (რ. მივდეკ), ზე-ბთსოზექ სწდოვათ ვანიმ, შესწდოვათ, სე ნოფ. თი. ზ/ფთსოზექ (ვმ. მთსოზექ) შესწდოვათ მენა, აორ. ვათსოზი, პრ. სოვ. მითსოზინე; — სე როდ. თი. ნ. ვუ-თსოზინუნქ (ვდევენე) შლო ვანიმ ვე დოგონკუ, სწჯუ, აორ. ვუთსოზინე; — მა-თსოზინალი ილი მა-თსოზინე/ე გონიგელ; — თსოზინელი ილი ნა-თსოზინა, ნა-თსოზა გონიმი; — გამო-თსოზაფა პოგნათსა ვე მზ-ლიბო.

თსოდელო *осады* მოლოდო ვინა პოსტე ბროჟენი, იზე ნიხე პერეგონაიუთე ვოდე; — თსოლო-მ-მ-შუპარი, სმ. შუშუა.

თსომე S, თსუმე MZ *ольха*; — თსომუონა, თსუმუონა *ольховый* ლესე.

თსოლი || **ნათსოლი**: თსოლია, ნ-თსოლია რუთ, კოპათ, I-ია პორ. ნ. ბოსო-

რენქ, აორ. ბოსოლი; — II-ია პორ. ნ. იბთსორენქ MZ, ვითსორენქ S *копая* დია სეფა, აორ. იბთსოლი; — III-ია პორ. გითმუ-ვითსორანქ, აორ. ქეგე-ვითსორი *подступаю* *подкупомъ* ვე *чему-либо*; — IV-ია პორ. ნ. ვითსორაფუნქ; — სტრ. ვ. I-ია პორ. ნ. ბოსორექ ი ვარიუთ, თინა თსორე; — II-ია პორ. ვი-თსორუქ ი პო-გრეპაუს, აორ. ღი-იბთსორი (< ღო + იბთსორი). სი ღი-იბთსორი ი თ. დ.; — გეშა-ნთსორუა, ე-ნთსორუა *выкопаты*; — ღო-ნთსორუა *закопаты*, *похоронить*; — მე-ნთსორუა *прокопаты* თუდა; — მო-ნთსორუა; — მითო-ნთსორუა *закопаты*, *прокопаты*, *выкопаты* *подъ* *чѣмъ-либо*, *среди* *чего-либо*: ქუას ქიმუთე-ვითსორი ი *закопалъ* ეო *подъ* *камнемъ*; — მითო-ნთსორილი *пещера*; — მა-თსორალი *копаящий*; — მო-თსორილი, ნ-თსორილი, ეშა-ნთსორილი, ნა-თსორა *выкопанный*; *яма*, *ровъ*.

თსუმე სმ. თსომე;
თსეთსე, თსეთსეში (სმ. თსი-თსუ).
თსენი *скромный*, *тихий*; — სი-თსენე *двой*, *тишина*, ერ. რ. ღიბჯი.
თსენი სმ. თსინი.

1. ა სმ. ეთი.
 2. ბ- ხარაქტერე II-ი პოროდი ვე გლა-გოლახე.
 3. -ბ სმ. ბი 1.
 4. გ- სმ. უ- 1.
 1. იბ (რ.), ია-ია ფილაკა.
 2. -იბ სმ. -ა 4.
- იბდოლი** (რ. იზე გრეჩ. *ἀηδών*, *ή*) *соловей*, *канарейка*.

იბდოლი სმ. აღოლი.
იბნალი სმ. *подъ* თუთა.
იბნალი *муж. имя* *Иванарій*.
იანგეო (რ. იგავი, გურ. იავავი) *притча*, *басня*, *сказка*; *удивительный*, *необыкновенный*, *странный*, *дерзкий*; — ს-იანგეე, ს-იანგეე *необыкновенный*, *дерзкий*; — ს-იანგეე *дерзость*.

იარაღი (გ. იყვ. თ. ياراق) оружие, вооружение; — იარაღში вооруженный; — იარაღში სვ. იარაღში, სვ. იარაღში, სვ. იარაღში.

იას см. ღიას.

იასხარი блудница.

იბეღურა бѣдпаяжка, სრ. უ-ბეღური
подъ ბეღი.

იბლი см. ელი.

ილა см. თილა.

ილმუშამო см. ელმუშამო.

იე см. -ა 4.

«ივანია» ბოღვნი კურვ, зараза; когда бoღვნი разразилась, ее не падо называть по имени, а только უ-სა-ხელე *безыменная* (см. შიამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8; სრ. ივანა უ ბერ.), *გრ.*, § 156; см. также თუნთი.

ივანობა см. подъ თუნთი.

ითამ, ითამუ/ჯ (გ. ვითამ) какъ-будто.

ითო-, ათო-, ათო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныххъ именахъ, см. გა- 3, *გრ.*, § 115.

იკო-, ეკო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныххъ именахъ, см. გა- 3, *გრ.*, § 115.

იკონობა, ეკონობა, ეკონობი подъемъ (*прот.* დიკონობა); — იკონობა, დიკონობა — აკა ვა რე წადმართი! Что подъемъ, что спускъ — ни одинъ (იყვ. ვიყვ.) не прямой! (пословица).

ილა-, ელა- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныххъ именахъ, см. გა- 3, *გრ.*, § 115.

ილორი Илоръ, село въ Самурзакано сь знаменитымъ древнимъ монастыремъ и чудотворною, по народному вѣрованію, иконою св. Георгія Побѣдоносца, привлекающею массу богомольцевъ. Подъ

названіемъ ილორი извѣстны нѣсколько деревень и въ Сенакскомъ уѣздѣ.

იმ-, იმუ-, იმე- см. თიმ-.

იმენდი (გ. იმედი, п. امید) надежда; — ს-იმენდო. надежный; — отыменный глаголь ღ-იმენდება обнадешить, III-я пор. н. ვაიმენდებუ, აორ. ღ-ვა-იმენდე.

ინა см. ეთინა.

ინგირი см. ინ-გირი.

ინგური см. ინ-გური.

ინდოური (გ.), ინდური ინდუიკა, სრ. კოკუში.

1. **ინი** см. ცინი; подъ нимъ же смотри имена, сложныя сь ини, какъ-то: ინ-ჩხია, ინ-ჩხირი, ინ-ჩხური, ინ-ჭა.

2. **ინი**, ინიი внизъ, внизу; — ღუღ-ინი, ღუღ-ინე, см. ღუღი.

ინო- см. დინო- 2.

ინჩქი плѣсень вина.

ინჭირი, ინჭიი ხმ. вонючая бузина.

ინჯა (გ. იჯრა) кушанье, достаточное на одно угощеніе; обѣдъ, სრ. ს-ელი.

იოთა муж. имя Юта.

იოი см. ელი.

იოლი см. ელი.

იოსიკა муж. имя Юська.

ირემი (გ.) олень.

ირი весь, всякій, каждый; — ირი-კონი, ირი-კონი всякій человекъ, всякій, все; — ირიფელი, ირფელი, ირიფეი ხმ (< ირი + ფერი) все; — ირიფელამო ვიქტვ. со всіми, совершенно; — ირიფელიში ვალე. исключая все (*букв.* вѣв. всего); — ირი-არო. всегда, постоянно; — ირი-არო. постоянно, непрерывно, все время; — ირი-ნერი, см. ნერი.

ირქი (რ. ირქლი) пшеница, სრ. ქობალი.
ისირი, ისერი, ლისერი (რ. ისლი) мет-
люкъ, полевница.

ისკია ილი ტარენი Искія ილი Тар-
чепъ, რჩევა ვ სენაკომ უზდბ.

ისმარი, ისემარი, სმ. ლოსმარი.

ისორეთი, დის-გუზუბე Исоретъ, Ди-
ха-гузуба, ჩატი ოდიოი ი თოი ჯე
დერვნი ვ Самурзаканო, სმ. დის.

ისუტა Исуда, სელო ვ სენაკომ უ-
ზდბ.

ისენდი შიკა, კოხე; — ო-ისენდე
Оисенда, ნავ. პოსკორია ვ სელბ
Джварь Зугдидскаго უზდა.

ისერი სმ. ისირი.

იუკა (რ.) юбка.

იღბალი (არბ. اقبال) судьба, счастье.
იშა, ეშა- პრედლოგ ვ გლაგოლახ ი
отглагольныхх именовъ, სმ. გა- ზ,
Гр., § 115.

იშენი სე ჯე, ხოთ; — იშენო ი სე
ჯე (რ. შინც); — იშენ-იშენი (< იშე-
ნი-იშენი) სე-ჯე ი სე-ჯე, ნეპრე-
მბინო.

1. **იში** его, როდ. ნად. ოთ რ 1.

2. **იში** სმ. ლიში.

1. **იშო**, **იშოიანი** სმ. ვიშო.

2. **იშო** დია ნეგო, დატ.-ნაიპ. II ნა-
დეჟ ოთ რ 1.

იშცა (რ. اشتاء) аппетитъ.

იშქი-ფიშქინე სმ. ფიშქინი.

იწო- სმ. აწო.

ქ

კაა სმ. პოდ კაკა 1.

კაბა (რ. კაბა, ი. قبا) женское верх-
нее платье, ა თაკჟე მუჟსკოე, ნა-
დბვაემოე პოდ ხოხოი, სრ. ახალუნი.

კაბეცი ბოლშოი; ოტუჩენიი, ოთ-
მენიი გლაგოლ, სტრ. ვ. II-я пор.
ი. ვიკაბეციუქ ოველიჩნავოუს, რასტუ;
ტუჩნბიუ; — დის იკაბეციუ ჯემლა ტუჩ-
ნბეტი, ნაოდიტსე პოდ პარომъ,
აორ. დე-ეკაბეცი; — ნა-კაბეცა დის
ჯემლა, ბნვნია პოდ პარომъ; — ო-კა-
ბეციუ; — თე დის ოკაბეციუს რე გო-
ციბული ოთა ჯემლა ოსტავიენა პოდ
პარომъ, სრ. კაბეცი ო ბერ.

ლა-კადა, ლა-კარდა Лакада, Лакарда,
სნუსკ, პოდგორე ნბ სელ. Джумъ
Зугдидскаго უზდა.

კადარი Кадарь, სელო ნბ სენაკომ უ-
ზდბ.

კაზე: კაზუ (ცხენიში) ოსბდლათ, I-я пор.
ი. ვკაზენქ, აორ. დო-ვკაზი, პრ. სოვ.

შიკაზე; — კაზილი, კაზირი ოსბდლან-
ნიი.

კაზინო ცვალი სმ. ცვალი.

1. **კათ**: კათუა სობირათ, აკო-კათუა,
იკო-კათუა, I-я пор. ი. ზვკათანქ ილი
ჰკათანქ სობირაო, აორ. ვკათე ე; —
IV-я пор. ი. ვოკათაფუნქ, აორ. ვო-
კათაფე; — სტრ. ვ. II-ой пор. ი. იბკა-
თუთო სობირაემსე, აორ. დი-იბკათიო
ილი იკ¹ი¹იბკათიო; — კათა სობრა-
ნიე, სხოდ, ლუდი (ვსტრჩაეტსე, ხოთა
ი რბდო, ვბ ფორმბ მნ. ჟ. კათე-
ფი); — ნა-კათეფი სოეინენიი, სმბ-
შანიი; — ო-კათაფე მბსტო სლიანი
დუხვ რბეზ, ა თაკჟე რასპუტიე; —
ბოში-კათა მოლოდეჟ, სმ. ბოში; —
გაამა-კათა, სმ. პოდ გამ 2.

[Проф. Цагарели слого კათა
სჩიაეტსე არხანჩესკოი ფორმოი როდ.
ი დატ. ნადეჟეი მნ. ჟ. ოთ სლოვა
კონი человек (სმ. МЭ, II, სტრ. 12),

какъ въ грузинскомъ *კათა*; П. Чаяра справедливо замѣтилъ, что *კათა* не род. и дат. п., а именительный, но онъ въ своемъ объясненіи не указываетъ на связь *კათა* съ глаголомъ *კათუა*, а скорѣе рассматриваетъ его не только по значенію, но и по этимологін въ связи съ *კონიფი*, съ которыми, въ смыслѣ этимологическомъ, *კათა* не имѣетъ ничего общаго (см. *მოამბე* 1895, № X, стр. 77)].

2. **კათი**: *კათუა*, *კათაფა*, *გინო-კათუა*, II-я пор. н. *გინემი-ივკათუნქ* собираю что-либо на свою голову; претерпѣваю, испытываю, аор. *გინი-ივკათუნქ*; — *თი კონქე ჰრელი წუხარება* *გინიკათუე* тотъ человекъ испыталъ много горя; — *ცხენქ ჩხილოტი გინიკათუე* лошадь споткнулась, *ჩხომქე ჩხილოტი ქინიკათუე წუარს* рыба всплеснула въ водѣ; — *მე-კათაფა*, объект. стр. 3-го спр. н. *მივ-შაკათუე* (რზაფა) *სი მივ-გაკათუე*, *თის ში-აკათუე* (г. *მომივლის ზაფრა*), аор. *შე-შაკათუე* (რზაფაქ) *თის ში-აკათუე*.

3. **კათი**: *კათუა*, *კათაფა*, стр. 3. IV-я пор. п. *ვაკათექ* я нахожусь среди чего-либо, я замѣшаю (г. *ურევივარ*), н.-б. *ვაკათუექ* я вмѣшаюсь во что-либо; — *სიმცუენეს ვაკათუე* тотъ не вмѣшается въ неправду; — *ჩეში კათუ* *ნოსძიბთა* (букв. *примышление* *отладо*): *ჩექ ქომაკათუე* я *ნოსძიბლ*, *ჩექ ქომაკათეს* *მი* *ნოსძიბლი* [у Н. Марра въ *გრ. წარ. ავ.* основа *კათ* приводится въ значеніи *სძობლ* безъ *ჩე*, но какъ видно изъ нашихъ примѣровъ и одного примѣра у

самого Н. Марра, именно *ქრე-კათერი კონი სძობი* *человѣкъ*, основа *კათ* сама по себѣ никогда не значить *სძობლ*; само собою отпадаетъ поэтому и семасіологическое сравненіе *კათ* съ арм.-наи-скимъ *կաթ* || *კაթ* *молоко*, у него же *ლ. вопросу о полож. абх. яз. среди яфет.*, стр. 39].

კათუნა (г.) деревянный кубокъ.

კათი см. *კალი*.

კათი см. *კალი*.

1. **კაკე**: *კაკაფი* стучь, стучать, съ род. отн. н. *ვუკაკუნქ* стучу, аор. *ვუკაკუნქე*; — стр. 3. н. *შიკი-ივკაკექ*, *თინა შიკი-იაკექ* стучу вокругъ чего-либо, или подступивъ къ чему-либо; — *კვლე ჯას შიკიიკაკექ* дятель стучитъ по дереву; — *შიკო-კაკუა*, н. *შიკემი-ივკაკუნქ* допускаю къ себѣ, принимаю, аор. *შიკი-ივკაკექ*.

2. **კაკე**: *კაკუა* толочь, I-я пор. н. *ვაკაკექ*, аор. *ლო-ვაკაკე*; — III-я пор. н. *გე-ვოაკაკანქ*, *სი გი-ოაკაკანქ* толку на чемъ либо; — *კაკალი* толченый; — *ო-აკაკალი* подлежащій толченію; — *ო-აკაკელე ქუა* пестикъ, ср. *კაკუა* I.

1. **კაკვა**, *კაკალი* (г.), *კაკაი* *ხმ* зерно, штука; ядро; — *კაკალი*, *ოითო* *კაკალი* подробно (букв. по каждому зерну); — *კაკალი* какъ разъ: *კაკალი* *თიმესერი* какъ разъ въ *ტუ* почь; — *შეზგმა* *კაკა?* *ჩექ* или *ნე-ჩექ?* (букв. сколько штукъ?); — *კაკა* для приблизительнаго счета: *ხუთი-კაკა* около пяти; — *ხაკაკა* *ოლო*, см. *ოლო*; — *საკაკალი* *წისქვილი* *ში* мельничный желобокъ, по которому проходитъ зерно изъ ящика въ жерновъ.

2. **კაპა** *вастежи* изъ ниточныхъ кату-
бочковъ на чохѣ и архидухѣ.

1. **კაპაღ**: კაკალუ ოჩიშაფ ორქხ ოფ
შელუხი, I-я пор. н. ვაკაღანქ, აორ.
ღო-ვაკაღაღქ.

2. **კაპაღ**: კაკალუ ვაკუსიფ, სტრ. 3.
II-я пор. н. ვიკაკალუქ, н.-ბ. ღე-
ეკაკაღანქ, აორ. ღე-ეკაკაღი; — ს-
კაკაღ პოვაკუსიფიფ; — ს-კაკაღო
ვაკუსა, სრ. გ. ღ-კაკაღეზა უ ბერ.

1. **კაპვი** см. კაკუტი 1.

2. **კაპვი** см. კვაპვი 2.

კაკიღარი სრ. კაღო.

კაკუღა *локаны* (გ. კაღეზი), სრ. გაგურ-
ჯელა (и арм. գահգուր *кудря*).

კაკური S ბნლა, სრ. აღაღი.

1. **კაკუტი**, კაკვი პერეკღაღიფი, ბრუსა,
ნა კოტორыхъ უფერჯაღაფა კრუშა
ღოა, ღულერი.

2. **კაკუტი**, კარკუნტი ბიღო ნა პოღბიე
მოღოტკა ღღა მოღოტბი ღოი.

კაღათი (გ.), კაღათი ვორვიწა, სრ. კ-
რაჩხა, ჩაკა.

1. **კაღამი** (გ. ივზ არბ. قلم) იღი ჩა-
ღამ-კაღამი იღი წაღამი ტროსნიკი,
ტროსნიკოვია ტრაფა; — კაღამი იწ-
შია ტატი კუკურუზნიხ სტებლეფ,
ოსაღუიქია ნა ივზ პოსღ ჯაღ-
ვი; — ჩღამი-კაღამი კრუღია ღერ-
ვიწნია ტაშკა ღღა ტიფა ვიწა.

2. **კაღამი** перо ღღა ტიწმა.

კაღანღა (გრეჩ.-ლათ. *calendae* იღი
calendae პერვოე ტიწლო კაღღაღო მწ-
სიწა) ნოვი ღოღ (სმ. ოფსაღიე
ვსტრქი ნოვაღო ღოა უ მიწგრელ-
ცეფ: შოამბე 1897, № I, სტდ. II,
სტრ. 91—110; СМК, XXXII, ოტდ. III,
სტრ. 94—96, 141—143, 153—
155); — კაღანღარი კაღენღარ, სმ.
კუნჩხა, ზარზაღოზა.

კაღარჩხა, კაღანჩხა სმ. კარჩხა.

კაღი, კაი ხმ ვერტიკალნიი ია-
ღოქი (рукоятки) ია არბწ, სრ. ს-
ღსირე.

კაღი-კაღე, კაღი-კაღე იწკოტორიე:
ნემი ღოღკოროზი, კაღი-კაღეს შუო-
ტქირს ია სობრაღ ორქხი, იწკოტორიე
(ივზ ივჩხ) ღოროში (ничего себѣ); —
კაღი-კაღეშაწწ იწოღღა, სრ. შიოიწე-
შაწწ.

კაღი/ე, კაიე ხმ, «კაკიღარი» უ შრ.
ღერეზა, იაიი (გ. ეკაღი); — იღღი
ეზოღო ვუსტარნიკა, ივზ იწღი მალენ-
კიხ კრუღენიკიხ ვერნიშეფ,
იწიწიწიწი კარკატეღა S, კურკან-
ტეღა MZ, სმ. ოარწვანტია.

კაღმასა (გ. კაღმასი), კაღმასა ხმ ფო-
რეს; — ო-კაღმასე იწიწიწი ია
წიწიწიწი ბერეღ იწიწიწი
(*бука*. მწხო ფორესი).

კაღო (გ.) გუმი, სრ. კეღი, ოწკეეშო.

კაღა (გ.) უკროფ; — კაღა-წურა ბულიონ,
სმ. წური.

კაღანღა (რ.) კომაღა, ოტრუღ.

კაღბეშო, კაღბეჩი, კაღბეჩი (გ., არმ.
գահեշ) ბუივოლ; — კაღბეშო ღერკანტ
ბუივოლ იწიწიწი.

კაღმანია (რ. ივზ ფ. *campagne*) კამ-
პაღი; უღოწენიე.

კაღმარი სმ. კაღარი.

«კაღმეტი» შრ. ვორობნიწე იწიწიწი
(რატ).

კანღიორი (გ. კანღიერი) გოღდი, სმ-
ღი.

კანი (გ.) კორა, კოღა; — კანი-ჩაღულა, კ-
ნი-ჩაღოა, სმ. ჩაღულა.

კანე: კანეკუ ჯეაფი, ი. ვკანეკუნქ; —
ო-კანეკაღი პოღღეაღიწი ჯეაღი.

კანეკაღი სმ. კარკაღი 2.

კანეკვი სმ. კვაპვი 1.

კანონი (г. изъ гроч. *κανών, ό*) право, законъ.

კადათი см. კალათი.

კაღმასა см. კალმასა.

კაპანა Капана, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კაპარი, კაპარი каперсы, клекачка (дерево).

კაპარჭინა Капарчина, рѣчка соединяющая озеро Палеостомъ съ Чернымъ моремъ (г. კაპარჭინა лещь).

კაპეიკი (р.) копейка.

კაპიტანი (р. изъ ф. *capitaine*) капитанъ.

კაპუნი Капуниа; по преданію, названіе идола, стоявшаго на томъ мѣстѣ, гдѣ нынѣ Мартвильскій монастырь; онъ былъ сдѣланъ изъ чугуна въ образѣ челоуѣка съ раскрытымъ ртомъ, куда жрецы и клали живыхъ дѣтей, приносимыхъ въ жертву идолу (см. ქუეონი); — კაპუნობა праздникъ, совершаемый и нынѣ за 10 дней до В. поста въ честь კაპუნიа; взаимныя челоуѣческия жертвы закалывается нарочито къ этому празднику откормленная свинья, подъ названіемъ ო-კაპუნე, съ произнесеніемъ молитвы, какъ въ праздникъ შინსობა, см. Хр., стр. 186 (см. СМК, XVIII, отд. III, стр. 376; XXXII, отд. III, стр. 99).

კაჟი (г.) камень; — კაჟი, კაჟინა, კაჟუნეე Кажи, Кажина, *мужское имя*; — კაჟა-ნლიი, см. დემი I.

კარ: კარაფა, შიკო-კარაფა допускать къ себѣ; слушаться, II-я пор. п. შიკემი-იკარუნქ (г. ვკარობ), აორ. ქი-შეკი-იკარე.

კარაკანო ясно, отчетливо.

კარაია см. კარე.

კარაჩხა, კალაჩხა, კალაჩხა маленькая корзинка, ср. კალათი.

კარბუჭი полка, прибитая къ переднимъ дверямъ внутри дома; опора полки имѣетъ въ нижней части отверстие для засова, запирающаго обѣ половины двери, ср. თარო.

კარდილა, კარლია вш котель (г. კარ-ლალი, კარდლი маленький котель), ср. წუკალი.

კარე, კარეე налатка, шалашъ; — კარაია игрушечная постройка, избушка, конурка.

კარეცა (р.) карета.

კართე, კართეე подолъ платья; лоп; — ოთმ. глаголь კართუა, კართაფა засучивать (рукава, панталоны, подолъ платья), II-я пор. н. ვიკართანქ, აორ. ვიკართეე; — ე-კართაფა приподнять подолъ платья, засучить панталоны; — გინო-კართაფა или კინო-კართაფა засучить рукава; — ე-კართელი приподнятый, засученный; — კინო-კართელი засученный (рукавъ).

კარი (г.) дверь; дворъ, усадьба; — კარი-გემოლღ пороги, см. ულა; — ნაკარე მწხო ბывшей усадьбы; — ონ-დღეში კარი (см. подъ ღლა ი გაძიგე-ბა); — უფალი-კარი უწალი-კარე (*букв.* дверь Господа, господина) ი მაცხოვარი-კარი მაძხოვარი-კარე (*букв.* дверь Спасителя), села въ Сенакскомъ уѣздѣ; — ვე-დიდი-კარი, см. პოლვე; — ქიშ-კარი (г.) ворота, ქიშ-ქარი (см. Н. Марръ, OT, стр. 3, прии). ო-კარიე см. ო-ქოთომე.

1. **კარკაული** ვუდახალიე, I-я пор. ვკარ-

კალანქ, აორ. ვარკალე¹; — ქოთომი კარკალანს курица кудахчеть.

2. **კარკალი** или კანკალი (წუარიში) струиться, журчать.

კარკუნცი см. კაკუტი².

კას: კასუა набивать, заряжать, н. ვასუნქ, აორ. ღო-ვკასი; — კასილი набитый, заряженный; — უ-კასუ незаряженный, пустой.

კატუ (ჩ.-არმ. კატუ) кошка; — კატუ კვიანცო кошка мяукает; — კატუ-ძღაბი, см. ზღაბ-ქურცამი.

კაღუ деревянный или желѣзный крюкъ.

კაშ: კაშუა вздыхать, I-я пор. ჰკაშუნქ; — объект. სტრ. 3-го სპრ. მაკაშუაფუ, სრ. ქეშა.

კაჩა, კანუ длинная деревянная палка съ крючкомъ внизу, замѣняющая цѣпь для вѣшанія котла надъ огнемъ, სრ. ნაჭა (სრ. გ. კაჩალო, ჰაჩი).

კაცია Кація, *муж. имя*; — კაციაშ გორლი, см. გორლი 1.

კაცხუ М крючки для застѣжки платья (სრ. კვაკვი 1); — კაცხურ-კაკა М лодыжка, სრ. წუურ-კურხი.

კაწარი Кацарь, село.

კაჭარავა Кацарова (фамилია); — საკაჭარავო Сакацаравო, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კახათი Кахатъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

კახილეე (?), კახილეი (?), შეფაშ კახილეე грудные поросята (по переводу пр. Цагарели, МЭ, I, 64), по моей записи *пестрая свинья*.

კახმა (გ. კახმა იაზ თ.-ნ. قحمة) публичная женщина.

კიბა см. კიბ 1.

კებური, ფებური, ცებური очагъ, мѣсто блинъ очага.

კეო: კეოზა, გა-კეოზა (გ.) дѣлать, II-я пор. (под. отп.) ნ. ვიკეოუნქ დვლაო дѣлать для себя, ვიკეონქ — дѣлать для т. д.; — III-я пор. (дат. отп.) ნ. ვაკეოუნქ დვლაო [въ этомъ значеніи этотъ глаголъ часто замѣняется другимъ, именно — ვორთუქ], აორ. ვაკეო [часто замѣняется ვეიმინი], პრ. ს. შიკეოზუ [замѣняется შიქიმინე]; — IV-я пор. ვაკეოზაზუ-ანქ; — სტრ. 3. II-я пор. ნ. ვიკეოუნქ დვლაო, становлюсь счастливымъ, богатымъ, сов. ვიდა გ-ვეკეოუნქ (< გა + ვეკეოუნქ), აორ. გევეკეო, პრ. ს. გა-ვეკეოუნქ ილი გა-ვეკეოუნქ (< გავეოზული + ვორე); — მა-კეოზელი დვლაო; — კეოზული, გა-კეოზული სდვლანი; — მ-კეოზელი предметъ дѣланія, работа.

კეოული, კეოლი (გ.) добрый; добροжелатель; родственникъ; — სუ-კეოესი-კეოე (გ.) доброта, благодѣяніе; — კეოლია Кегила, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

კეც: კეკუა рыться, чесаться, трепаться, სტრ. 3. II-я пор. ნ. იბკეკუქ, აორ. იბკეკი; — ნაცა-კეკია, ნაცა-კიკია (გ. ნაცარ-ქეკია) бездѣльный (суккерოუნქისა въ золѣ).

კევი молотокъ.

კელეზერი (გ. კელავერი), კილ. ჰერი გოვადინა იაზ-подъ лопатки жин. паго, вдушая на шашлыкъ; პორცია კუსოქ.

კელი, კეა (< კეაი) ხმ, молотильная доска, устланныя камнями გ. კიპ-

რი); — ო-კელეში, ონ-კეეში, ოკალეში
гумно, სრ. კალო; — კელუა მოღობი.

კენ სმ. კინ 1.

კენტი სმ. კეტი.

კენჭი (გ.) камушек; жребий; — კენჭი
ქუურღვას ბროსია ჯრები; — ში-რ-
კენჭია ხრუსტალა (ტ. ვ. ვუბ, Xპ.,
სტრ. 184,ბ).

კენჭა (ტ. კანკ დნთ) კუკლა.

კეძ სმ. კელი.

კერი, **კერკეტი**, **კერა** სმ. ლეჯი.

მა-ვირიშე სმ. ლეჯი.

კერკედი катиться, переворачивать-
ся, валяться, სტრ. ვ. I-ა პორ. II.
ბეკერკელქ ილი პო II-ი პორ. იბეკერ-
კელქ აორ. ვიკერკელი.

კესარი Кесаря, жсн. имя.

კეტი (გ.), კენტი, სეშ-კეტი (< სეში
რუი + კეტი) палка, дубина,
шесть; — ოლე-კეტი засовы.

კეში სმ. ლეჯი.

კეში (გ.) арчакъ.

«**კვადი**» Эр. обгнѣна (раст.).

კვაზატი ходить проворно, плавно,
III-ა პორ. II. ვოკვაზანქ, აორ. ქე-
ვოკვაზე; — სტრ. ვ. II-ა პორ. II. ვი-
კვაზე ქეგოლაი, აორ. ვეკვაზი; —
კვაზალი ილი აზ-კვაზა проворный,
щеголь.

კვაბი: კვაბუა რზათ, рубить (от *перен.*
смыслъ рѣшить, постановить), კო-
კვაბუა რარზათ, შე-კვაბუა ოტრѣ-
зять, გილა-კვაბუა ოტრѣзять свер-
ху, გინო-კვაბუა перерѣзять, ილო-
კვაბუა ოტრѣзять снизу, შიკო-კვაბუა
вырѣзять, I-ა პორ. II. ბეკვაბანქ,
აორ. ბეკვაბი; — სვ ნეოформ. ოტვ.
შე-რკვაბუნქ ღეს ოტრუბლუ თებ გო-
ღობუ; — სვ როდ. ოტვ. გუ-ვ'უკვა-
ბუნქ; — სვ დატ. ოტვ. II. ვოკვაბანქ,

აორ. ქიში-ვოკვაბუ; — IV-ლ პორ. II.
ვოკვაბათუნქ; — სტრ. ვ. II-ა პორ. II.
ვიკვაბუნქ S, იბკვაბუნქ MZ, აორ.
ლი-იბკვაბათი; — კვაბილი, შე-კვაბილი,
კვაბილი ოტრѣзанный; — შე-კვაბილი
ბორჯი пазначенное время, срокъ; —
კვაბილი, კვაბილი S, კვანტონი MZ
острый (оружіе); — უ-კვაბილი тупой
(ср. გაგულო 1); — ნო-კვაბუა კუ-
სოკ; — ო-კვაბილი предметъ и ору-
діе рѣзъбы, рубилъ; — სი-კვაბურე ილი
სი-კვაბუა ოსტროта.

კვაბანა Кватана, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ.

კვაბარა, კვაბარი, კვაბარი ტეტერევ,
вальдшнепъ, სმ. გე 1.

კვაბი, კვაბი ხეხინი ხრუჩეკი,
прикрѣпляющій ось къ основной
части арбы (га), а также клинъ,
скрѣпляющій окончность оси съ
воротомъ колеса.

1. **კვაკვი**, კანკვი (გ. კაკვი ხრუჩეკი),
хрუჩეკი დია ვასტეხი ქაქტია, სრ.
კაცხუ.

2. **კვაკვი**, კაკვი ხაქა სვ ხრუჩეკომ,
шесть; — კვაკვი-ლალა, სმ. აღანი.

კვაკვილი гной на глазахъ, ср.
ვანდი.

1. **კვაკვა**, ოტყმ. გლაგოლქ ოტვ კვაკვი
(სმ.), ბნთ, მოღობი, ხოლოსთნთ (ბნ-
კა), I-ა პორ. II. კვაკვენქ, აორ. ღო-
კვაკვი; — ილო-კვაკუა მოღობი (ნა-
ხოდია ვქ ნომѣщеніи), სრ. კაკუ 2.

2. **კვაკვა**, და-კვაკუა სიღბქ (გო-
ვრთია ო მალენიქ ხეხინიქ),
ქელ-კვაკვი სიღბს სრ. ცხაკუ, სუნა.

კვადა: კვალუა, შიკო-კვალუა პრიატა,
სკრивать, II-ა პორ. II-ბ. შიკე-ვი-
კვალუნქ პრიაჩუ დია სება; —
III-ა პორ. შიკე-ვოკვალანქ პრიაჩუ,

აორ. ქიმკე-ვოკალე^ე, თიქე ქიმკე-
აკალე^ე; — სტრ. ვ. II-ი პორ. II.
ვოკალეუქ პრეჩუსე, აორ. ქიმკე-ვი-
კვლი.

კვადლი (რ.) სლედ (სრ. ნა-ქური); — კვა-
ლი-ჭყერი, სმ. ტური.

კვამარზია სმ. ზაზი.

კვანთარი სმ. კვთარი.

1. **კვანწილი**, გომო-კვანწილი კრასი-
ვნი; — მო-კვანწილი რაზუკრასენ-
ნი.

2. **კვანწილი** качание, качаться; —
ო-კვანწილაა, ო-კვანწეშაა качели.

1. **კვარი** колобок, хлебец, лепеш-
ка; — წუთო-კვარი пересоленная ле-
пешка (სმ. თუთაშა ბეღინერი под
ლა); — ვე პერვი ჯე პოედვალნიკ
В. поста совершается обряд სო-
ზო-კვარიში ჭკუშა: ვე ობედუ ვა-
რეა უსეჩენო-კონუსოობრავნი ლე-
პешკი; ვე ოპუ იზე ნიხე Ⴣ�იაიკა
თაიო ვთკაეთ დერევიანუ სიცი
(წკერი); ლეპешკა სო სიციე ი ნა-
ვხეთე სოზო-კვარი; ნა ჩუო დოჟო
ვინადეთ სოზო-კვარი, თოთე ნა სოვი
სეთე დოჟენე უსტრეთე ჯაკუსკუ,
სოპროვოჟდაემუ პოპოიკო (სმ.
СМК, XXXII, отд. III, стр. 102).

2. **კვარი**, კვარი-ბირგული, სმ. под
ბირგული.

3. **კვარი** (რ.) лучина.

კვარია ворона; — კოჭო-კვარია ხოხლა-
თა ვორონა; — ვორონუ ნავიანთ
ღუღუნა черномоловая, Гр., § 156.

კვარკვადლი круглый; — კვარკვადლი
მანათიანი გინგმოგაფუე ონე ვზი-
სკადე რე მენა კრული რუბლ (ცვა-
კოვი), სრ. ლეკალი.

კვარკვადტი хорошая выходка птиц,
სრ. ქეკვადი.

კვარტი ляганіе; — ცხენქე კვარტი ქი-
მოტეუ лошади лягнула его, სრ.
ქურტი под ქური.

კვარჩხი несчастіе, неудача, зло; не-
удачный, злой; — კვარჩხი კოჩი не-
удачный (дурной) человек; — კვარ-
ჩხანი ლხვი, კვარჩხანი ხე ლხვალ
рука; — კვარჩხიშე პაღვო.

კვარწახი, კარწოხური, კოხა (რ. კვა-
წახი) кислый соус из дикой
сливы (ცომური); პო Чуб. კოწახი,
კაწახი, კოწახი ოჩენე კისლი, пе-
рвый.

კვატა утка.

კვაუთი Кваути, село в Сенакском
უზდხ.

კვალა маленький тонорь, სრ. არგუნი.

კვაშილა-ხე სმ. ხე 2.

ნა-**კვარჩხი**, ლა-კვარჩხი გოლოვია, გო-
ლოვешკა.

«**კვანა**» კოვი მხე, სლუჟაქი პო-
სტილოე ქასტუხამე (სმ. შოპე
1897, № VI, отд. II, стр. 4).

კვეკვერეში только что полученный
непосоленный сыр (პო ორბ. რ. კვე-
კვერეში непосоленный сухой сыр).

კვედა свамья грубой работы длиною
от $\frac{1}{2}$ до 2-х аршинъ, а шири-
ною $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ аршина.

კვენ სმ. კვირ 1.

კვენწელი качание; — კვენწელუა კა-
ჩათე, качаться, III-ი პორ. II. ვო-
კვენწელუქ, აორ. ვოკვენწელუ; —
სტრ. ვ. II-ი პორ. II. ვოკვენწელუქ კა-
ჩაუსე, აორ. ვოკვენწელი; — ოთო-კვენ-
წელუა качаться под чьим-либо.

კვერი (რ.) колобок, სრ. კვარი.

კვერკვე სმ. კვირკვე.

კვერკველი Кверквелиа (фамилия).

კვერცხი (რ.) яйцо (этим. слова სმ.

Н. Марръ, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 143), ср. მა-რქვალი.

კვეტელაუა, კვეტელაუა качаться, будучи повѣшеннымъ; бѣгать за кѣмъ неотступно, стр. з. IV-я пор. н. მიკვ-ვოკვეტელეჲ, თინა მიკა-აკვეტელეჲ; — შსურს ქვანთილა მიკა-აკვეტელეჲ უ ოვცი სზადი ვისიწ, качаясь, курдюкъ; — ზოში, მუს მიკააკვეტელეჲ თი კოს სი? юноша, чего ты пристаешь къ этому человѣку (ходишь неотступно за нимъ, попустому стараешься подражать ему)? — გიმო-კვეტელაუა ირивსით.

კვეცი, სა-კვეცი (გ. კვესი, სა-კვესი) огниво; — ოთმ. глаголь მო-კვეცუა I-я пор. н. კვეცენქ; — კვეცი კვეცენს ოგნივო ბრისაქს ისკრე; — ოლოში ღანხერი მოკვეცენც იზვლავს უნო სმილქს ისკრე.

კვიადლი мяукаю, мяукаю, I-я пор. н. ვიანქ; — კატუ კვიანს/ც კოხა მიაუკაქს.

კვიკვი см. კვირკვი.

კვიკვილი (გ. კუკური, კვიკვირი), სვი-სვილი почка на деревѣ, специально на ольхѣ; — ოსი კვიკვილო ეშა-ლო-თამ უნიჯოჲთი სოვსემ (бука. ს სემენემ ი почками), ср. გვიკვილი.

კვიკვინი см. წვიწვინი.

კვიბორი соболь.

კვიბრა птичка, чижь, зяблникъ.

კვიბრახე бедро, ляжка.

1. **კვირ** || **კვინ**: კვირაუა, კვირეზა (გ.) удивление, II-я пор. н. ვიკვირანქ უდივლქს, აორ. გე-ვეკვირი; — III-я пор. н. ვაკვირენქ უდივლქს ეგო, აორ. გა-ვაკვირი; — სტრ. з. н. ვიკვირუქ უდივლქს, აორ. გე-ვეკვირი; — ობს-ევქ, სტრ. 2-го сир. н. მიკვე, სი გოკვე

თის უკვე, ჩქე მიკვენა პლი მიკვენს გიკვენს ი т. д. удивляюсь (გ. მიკვირს), პრ. нес. მიკველქ ილი მიკვირლქ, აორ. გა-მიკვირლქ, თის გუ-უკვირლქ; — ჩქე გამიკვირლქს თე ანბექე მს უდივლქს ეтому იწვქსიუ (проншествію); — პრ. с. გა-მ-ვეკვირეზე, სი გა-რკვირე-ზე, თის გა-კვირეზე; — გა-კვირეზული უდივლქს; — გა-სა-კვირი პლი გა-სა-კვირე უდივლქს; — სა-კურე-ლი (სმ.).

2. **კვირ**: კვირაუა, გილა-კვირაუა ობრა-შაქს ვნიმანქ, რასმარქვანქ, სტრ. з. III-я пор. н. ვოკვირქ, აორ. ღე-ვეკვირი.

კვირდი (გ. მ-კვიდრი) родной, на-слѣдственный.

კვირკვი, კვირკვი *муж. имя*; — წინა-კვირკვი სვ. კვირკვა (Квирикій); იკონა სვ. კვირქია იარადუ სქ იკონ-ი სვ. გეორქია ვესმა ჭთიმა ვქ სელ. ჯვარქ ჯუგდიდსკო უზდა (სმ. ლეგენდუ ო თანქსვენომქ პრო-ისჯოჲნიუ ეთი იკონი, СМК, XVIII, ოტდ. III, სტრ. 49—58 «Эрамъ-Хуть и святыни джварцевъ»); ვქ ჭესქ სვ. კვირქია იწვანქ ი იოლქ მქსლქ, სმ. პოდ თუთა.

კვირკვი, კვიკვი კლუბოქს ითოქ.

კვიშანჭალა Квишанчала, село въ Сепакскомъ уѣздѣ.

კვირ: კვირა, ღა-კვირა ბიქ, უდარქ, ღე-ლიში ღაკვირა ბიქ გოლოვი, კლანქ-სი, სქ როდ. ოთნ. н. ვუკრენქ, აორ. ღუ-ღუ-კვირი.

კია (<კია), სმ. კელა 1.

კიბე (გ.) ლქსთინქა, სრ. ჭკვა.

კიბირი S, კვბირი MZ ვუბქ; — კიბირ-მოქკადილი, სმ. ჭქუი.

კიბოია (გ. კიბო) რაკვ;—კიბორჩხალა
круглый ракъ, крабъ.

კიბე-ცვალი სმ. ცვალი.

1. კიდ || კინდ: კილაფა, კილება ზახვა-
ტყთ, ზაბრატ ვწ სვოი რუკი, I-я пор.
н. ზკილაფულენქ ზახვატყვაю, ვკი-
ლენქ (ხეს) დერჟუ, აორ. ქემო-ვკილი,
II-й пор. იბკილე я ვიэлъ, ზახვატყლ,
პრ. с. შიკილაფუფ; — обьект. სტრ.
2-го სპრ. შიკი'ნ'ლუ (ხე) დერჟუ, სი
გიკინდუ, თის უკინდუ; — ჯინჯი
უკი'ნ'ლუ у него დერჟყტა კორენუ,
есть კორენუ.

2. კიდ || კინდ: წა-კილაფა, წა-კინდუბა
სსორყტა, გოლო-კილაფა პრყსავატ,
სტრ. з. II-я იორ. н. ვიკილებუო სსო-
რყმსა, აორ. წე-უბკილიო мы поссо-
რყლყს; — უ-წუ-კინდუბუ ბეზმყტე-
პყი; — უ-წუ-კინდუბუო ცხორება ზყიჟყ
ბეზუ სსორყ.

კიდა, კიდალა S, კედა, კედალა, კედელა
MZ სტყნა; — კიდა-ჭი S კლოჟ, სრ.
ლანდა, ლანდალა.

კიღირი S, კედერი MZ გრუდუ.

კიდუ სმ. კედუ.

კიდუბანი (გ. კიღობანი) ღარყ, ყშიკყ.

კიე სმ. კელე.

კიზი S, კეზი MZ ღოჟყ.

კიოი პალეცყ; ნაჟვანილ პალეცყ:
ჩანჯი-კიოი ილი ჩან-კიოი (ღიღი კიოი)
большой палецъ, ღობირაფალი-კიოი
(მალე უნობრებყტელე) ყკაჟყტელ-
ყი პალეცყ, შყა-კიოი სრედყილ პა-
ლეცყ, ჭიჭე-კიოი მყიჟყნეცყ (*бука*. მა-
ლენყყი პალეცყ); — უ-კიოე ბეზუ
პალეცა, ნე იმყყილ პალეცა (პალ-
ეცე) (этим. სლვა სმ. Н. Марръ,
*Къ вопросу о полож. абх. яз. среди
яфетическихъ*, სტრ. 32).

1. კიოხირი, ელა-კიოხირი სპრყშყვა-

ше, სპრყშყვატ, კუნო-კიოხირი სნო-
ვა სპრყშყვატ, I-я пор. н. ზ/ვიკი-
ოხენქ, ზ/ვიკიოხ-ურენქ ილი ზ/ვიკიოხ-
ლენქ, აორ. ზ/ვიკიოხი, პრ. სოვ. შიკი-
ოხირე; — II-я пор. н.-б. ვიკიოხენქ
სპრყშუ; — IV-я пор. н. ვოკიოხირა-
ფუნქ ილი ვოკიოხაფუნქ; — გ/ო-კი-
ოხირი რაჟსპრყშყტ, რაჟსუდყტ, სუ
როდ. отн. გუ-^гუკიოხენქ; — обьект.
სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. ვოჟ.) შაკიოხე,
გაკიოხე, თის აკიოხე მოგუ სპრყშყტ; —
მა-კიოხე სპრყშყვატყში; — ელ-მა-კიო-
ხე კოჩი ჩედუხენუ, კოტორაგო მოჟნო
ბყ სპრყშყტ; — ნა-კიოხირი ილი ნა-
კიოხერე სპრყშენყი; — ო-კიოხირი,
ო-კიოხერე, ო-კიოხე ვოპრყ; — ს-
კიოხი (გ.) ვოპრყ; — მო-კიოხა პრ-
ყხენუ.

2. კიოხირი, წა-კიოხირი ყტენიე; ყი-
ტატყ, I-я იორ. ვკიოხურენქ ილი ზკი-
ოხულენქ ყყტაю, II-я იორ. ვიკიოხენქ
პრყტუ, აორ. ვიკიოხი, წე-ევეკიოხი,
პრ. с. შიკიოხირე; — IV-я пор. ვო-
კიოხაფუნქ ილი ვოკიოხირაფუნქ; —
მა-კიოხე ილი წე-მა-კიოხე ყტეცყ, ყი-
ტატელყ; — ნა-კიოხერე პრყყტან-
ყი; — ო-კიოხერე პრედმყყ ყტენიყ.

3. კიოხირი გადანიე, ვოროჟბა; — მა-
კიოხე გადალყყიყ, -ყყიდა, ვოროჟყ.

კიი სმ. კელე.

კიკო დყტენყშყ ოლეყ, სერნყ, ჰაყდა
ი ღრ.

კიკონ: კიკონუ კლევატ, I-я пор. н.
ვკიკონენქ, აორ. ვკიკონი; — მა-კიკო-
ნალი კლყყილყ, ღყაყყი; — ნა-კი-
კონა კლევანყი; — ო-კიკონალი
კორყყ დყა პტყცყ (ჰერვა); — სომა-
კიკონი, სმ. სომა 1.

კიკუბა სმ. კელა 1 პ 2.

კილე სმ. კელე.

კიდებერი სმ. კელებერი.

1. **კილი** (რ.), კილოზუა **ведостатокъ**, **порокъ**, **червивость**; — კილუნი, კილაში **некрасивый**; — **отнм.** **глаголъ**, აორ. II-й **пор.** **დე-ებკილი** я **сталъ** съ **недостаткомъ**, я **сталъ** **червивымъ**.

2. **კილი** სმ. კელი.

1. **კინ** || **კუნ** || **კენ** || **კენ** || **კეზ**: კინა, კუნა, კენა, კება, კინება **держатъ**, **принимаютъ**, II-я **пор.** **н.** **იბკინენქ** **или** **იბკინანქ** **или** **ვიკენქ**, აორ. **იბკინი** **или** **ვიკე** **или** **დე-ებკინი**; — **ამხანაგო** **დეებკინი** я **взялъ** **его** **въ** **товарищи**; — **пр.** **с.** **ლო-მიკინებუ**; — III-я **пор.** **ვოკინუნქ** **или** **IV-я** **пор.** **ვოკინებუნქ**, **ვოკინაფუნქ** **даю** **держатъ** **другому**, აორ. **ქედვ-ვოკინე**, **თიქ** **ქელა-აკინუ**; — **объект.** **стр.** **2-го** **спр.** **მიკებუ** (რ. მიკავი), **3-го** **спр.** (ფორ. **возм.**) **მე-მაკინინე**, **სი** **მე-გაკინინე**, **თის** **მა-აკინინე** **могу** **держатъ**, აორ. **მე-მაკინინე**; — **ძიცაქ** **ვა** **მაკინინე** **онъ** **не** **смогъ** **удержатъся** **отъ** **смѣха**.

2. **კინ** || **კონ** || **კუნ** || **კენ**: კინა, კუნა, კენა **тянутъ**; **გინო-კი/უნა** **переступитъ**; **ლო-კი/უნა** **тянутъ** **внизъ**, **нагибаться**; **ე-კი/უნა** **поднимать**, **тѣся**; **ელა-კუნა** **поднимать** **съ** **одного** **конца**; **მი/ე-კუნა** **тянутъ** **туда**; **მო-კუნა** **тянутъ** **сюда**; **წი/ემო-კუნა** **подвинуть** **впередъ**; — **съ** **род.** **отн.** **ვუკინანქ** **или** **ვუკუნანქ** **или** **ვუკუნენქ**, **თამე-რ** **ვუკი/უნანქ** я **тяну** **его**, **გი-კი/უნანქ** я **тяну** **тебя** **и** **т. д.**, აორ. **ვუკი/უნი**, **გიკი/ენი** **и** **т. д.**; — **სამართალს** **ვე** **გინუეკინე** **онъ** **не** **преступилъ** **закона**; — **ე-ვუკი/უნი** я **поднялъ** **его**; — **пр.** **с.** **მიკინუ**; — II-я **пор.** **მი-ივკინანქ** **тянусь**, **иду** **впередъ**,

აორ. **მი-ივკინი** **или** **მი-ივკუნი**; — III-я **пор.** **მი-ივკინანქ** **достигаю** **чего-либо**, აორ. **მი-ივკინი**; — IV-я **пор.** **ვოკინაფუნქ** **или** **ვოკო/უნაფუნქ** **заставляю** **его** **поднимать**; — **მო-კონაფირი** **или** **მო-კინელი** **протянутый** **сюда**; — **მე-კი/ონაფირი** **или** **მე-კინელი** **протянутый** **туда**; — **ო-კი/ენა-ლი**, **და-აკენალი**.

კინა სმ. რკინა.

კინდ სმ. კიდ 1 **в** 2.

კინი, **კინ** S, **კენი**, **კენე** MZ **снова**, **опять** (**встрѣчается**, **хотя** **рѣдко**, **и** **форма**) **კონი**; — **კინოხ**, **კენოხე** (**нар.**) **послѣ**, **назадъ**: **კენოხე** **უწიის** **послѣ** **они** **сказали** **ему**; — **კინოხ**; **კენოხე** (**послѣл.** **съ** **род.** **пад.**) **за**, **позади**: **წუდეში** **კენოხე** **за** **домомъ**, **ჩქიმი** **კენოხე** **позади** **меня** (**ср.** **გინოხ**); — **კინიასუე** **снова**, **послѣ**.

კინტირი S, **კენტირი** MZ **огурецъ**; — **კინტირა** (**фамилия**).

კინჩხა **Кинчха**, **село** **въ** **Сенакскомъ** **уѣздѣ**.

კინჩხი (რ.) **затылокъ**, **шел**, **ср.** **კისერი**.

კიონტი **качаться**, **вертѣться**, **стр.** **3**, II-я **пор.** **н.** **იპკიონტი**.

კიჟინი S, **კეჟინი** MZ **зовъ**, **крикъ**; **звать**, **кричать**, I-я **пор.** **н.** **ვკიჟინენქ** **или** **III-я** **пор.** **н.** **ვოკიჟინანქ** **кричу**; — **съ** **род.** **отн.** **ვუკიჟინენქ** **кричу** **ему**; — **გინო-კიჟინი** **кричатъ** **сверху** (**съ** **горы**, **крыши**), **н.** **გინემო-ვკიჟინენქ** **или** **გინემე-ვოკიჟინანქ**, აორ. **გინო-ვკიჟინი** **или** **გინე-ვოკიჟინი**, **თიქ** **გინა-აკიჟინე**; — **მე-კეჟინი** **кричатъ** **туда** (**въ** **направленіи** **къ** **3-му** **лицу**), აორ. **3** **л.** **თიქ** **ქიმი-ოკეჟინე**, **ср.** **ლიჟინი**.

კირ || **კვრ**: **კირუა** S, **კვრუა** MZ **свя-**

зывать, привязывать, აკო-კერუა или
ოკო-კერუა связать вмѣстѣ; ღო-კი-
რუა; ეკო-კირუა; იკო-კირუა; კენო-
კერუა привязывать къ столбу, стѣ-
ნა; მიკო-კირუა, მუკო-კირუა обя-
зывать кругомъ, привязывать сва-
ди; — I-я пор. н. ვკირებქ связываю,
аор. ღო-ვკირი, пр. с. მიკირაფუ; —
съ род. отн. ვუკირებქ связываю
ему, перевязываю; — II-я пор. н.
იბკირებქ привязываю, связываю
себѣ, аор. იბკირი; — III-я пор. н.
ვოკირანქ S, ვოკერანქ MZ привязы-
ваю, аор. ქედუ/ვ-ვოკირი; — მიკე-
ვოკერანქ привязываю сзади, аор.
ქიმეკე-ვოკირი, სი ქიმეკა-აკირი, თიქ
ქიმეკა-აკერუ; — съ род. отн. ვუკი-
რანქ связываю ему, аор. ეკვ-¹ვ-
კირი; — стр. з. н. ვკერუქ я привя-
завъ, თინა კერუ; — объект. стр.
3-го спр. н. მუკვ-მოკირუ (რ. მაკრავს),
аор. მუკვ-მოკირედღ (რ. მეკრა), თის
მუკა-აკირედღ; — და-მა-კერალი связы-
вающий, привязывающий; — კირილი,
მე-კირილი связанный, ღო-კერილი
привязанный; — ო-კირალი завяз-
ка; — ო-კირუქ предметъ привязы-
ванія, мѣсто для привязп.

კირდე, კირდა S, კვრდე, კვრდა MZ свала.

კირწა, კერწა деревянная палочка,
которою мѣшаютъ въ котлѣ ომი
ლომი (см.).

კირი (რ.) известь.

კირიბი S, კვრბი MZ ягненокъ.

კირკაცედა см. подъ კალიაქ.

კირტე челюсть, ср. ღვა, ღვანწკი.

კირტონუა бить влювомъ, щипать,
н. ვკირტონუქ, аор. ვკირტონი; —
გო-კირტონილი общпайный; — დი-
ნი-კირტონუა щипать внутри чего.

«კირუ-კარუ» (непонятно); это — ле-
пешки, приготовляемыя послѣ объ-
да 1 января; лепешки имѣють
форму различныхъ предметовъ,
одушевленныхъ и неодушевлен-
ныхъ, между прочимъ настѣди и
виноградной кисти; лепешку-на-
сѣдку прежде, чѣмъ испечь, про-
калываютъ остриемъ куриного пера,
приговаривая при этомъ, чтобы
своя курица несла яйца тысячами,
а чужая лишь одно (см. Xp., стр.
186); къ вечеру совершаютъ про-
гулку въ винный погребъ, причемъ
каждый вооруженъ палкой и на-
груженъ чѣмъ-либо: лепешками,
мѣшками съ зерномъ и др.; ста-
новятся въ рядъ по длинѣ давящихъ
и, ударяя по ней палками, приго-
вариваютъ, чтобы свой виноград-
никъ былъ нагруженъ (плодами), а
чужой лишь — листьями (см. Xp.,
стр. 186) (см. СМК, XXXII, отд. III,
стр. 95 — 96).

კირცხი S, კვრცხე MZ градъ; — კირ-
ცხანს градъ идетъ; — კირცხი Кирцхъ,
село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

კისერი (რ.), კვსერი шея, ср. კიხისი,
ცალი.

კივადი (რ. კევალი) кефаль, карпъ.

კივი конопля.

კირი || კვძი: კირუ S, კერუ MZ, скла-
дывать, свертывать, I-я пор. н.
პკერებქ, аор. ღო-პკერი; — კირილი
сложенный.

კივი S, კვი MZ глиняная сковоро-
рода для печенія хлѣба (кукуруз-
ного и пшеничного), ср. ანგურა.

1. კიწი Кици, муж. имя. Въ Xp., стр.
108, იხ მხტება ვე ვიუ კიწი

- Пагава и жена его Тамара, проживающіе въ селѣ Бандза Сенакского уѣзда.
2. **კიწი** Киція, назв. сказочнаго змѣя (см. СМК, X, огд. III, стр. 22).
- კიწია** Киція, село Сен. уѣзда; — **კიწური**, **კიწური** киційскій; **киціецъ**, мн. **კიწურეფი**.
- კლასი** (р.) классъ, школа.
- ბაკტები** (г.) недостаточный, меньшій; меньше, ср. **რეზა**.
- უკლები** (г.), **უკლება** полный, неизсякаемый, совершенный.
- უკმაკური** см. **უკმაკური**.
- უკმაყოფილე** (г. **უკმაყოფილო**) недовольный.
- კობიკა** деревянная чашка (ср. **აკარნი**; — **კობიკა-ნიცონი**, см. **ნიცონუა**).
- კობუ** незрѣлый, ср. **კუნი**.
- კოლი** (г. деревянный сосудъ различной вмѣстимости для сыпучихъ тѣлъ) ведро изъ дѣльнаго куска дерева для питья вина.
- კოღმე** берегъ, крутизна; — **კოღმე-ცკირი**, **კოღმე-ცკილი**, **კოღმე-ცკიი**, см. **ცკირი** (ср. г. **კბოღე**).
- კოღორი** Кодоръ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ; — **კოღორი** рѣка въ Абхазіи.
- კოთხო** (г.) деревянный сосудъ различной вмѣстимости для сыпучихъ тѣлъ, обыкновенно = $\frac{1}{4}$ нуда.
- კოი** см. **კოლი**.
- კოიბ** *межд.* ой! ср. **ვაი**.
- «**კოინდარი**, **კოლანдარი**, **კოლინдარი**» райграссъ англійскій, Эр.
- კოკა** (г.) большой глиняный кувшинъ для воды, ср. **ფონალი**.
1. **კოკი** островъ, полуостровъ, мѣстность около берега рѣки; — **კოკი**

- კოკი**, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.
2. **კოკი** Кокви, *муж. имя*.
1. **კოკინია** (г. **კონკილა**) подставка для арбы (палка, иногда о двухъ концахъ), ср. **ქესა-ღეშე** и **ონო-ბიჭი**.
2. **კოკინია** Коквиня, *муж. имя*.
- კოკობე**, **კოკობე** куропатка, чайка. «**კოკორი**» осленокъ (МЭ, II, 28), ср. **ჩონიკე**, **ჩონორი**.
- კოკუში** (г. **کوکوشی** = **кōgūsh**) индѣйка, ср. **ინდური**.
- კოლი**, **კოი** **ბი** саранча.
- კოლო** горькій; — «**კოლო-ჭურა**» кубышка, Эр. (*бука*. горькая тыква, ср. г. **შწარე** **კვანი**); — **კოლინგი** (< **კოლო** + **გინგი** корень) горькій корень, кирказонъ (ср. г. **მინრ-შწარე**); — **კოლო-ბანი** Колсбани, село (у Цагарели **კოლო-ბანი**), ср. у Орб. **კოლო-ბანი** *весьма* **იორკი**.
- კოლოფი**, **კოლოფი** **ბი** коробка, ящикъ; — **კოლოფა** коробочка.
- კონი** см. **კინი**.
- კონკა** нобѣгъ, самый верхній стебелекъ.
- კონკერი** голень, собственно передняя кость, ср. **წირღი**, **წმორი**.
- კონწარი** горькій, злой; — **კონწარი** **კონი** злой человекъ [по всей видимости тутъ мы имѣемъ сложное слово пзъ м. **კოლო** **იორკი** и г. **შწარე** (или **წწარე** у мингрельцевъ) **იორკი**: **კოლო-წწარე** > **კონწარი**].
- კოღოფი** см. **კოლოფი**.
- კობე**, **კოფე**, **კოფე-ღელი** макушка, ср. **კობეჭია**.
- კობეშია** тыква.
- კობეჭია** макушка; — **შქა-კობეჭია** **ღე** въ самой серединѣ головы, ср. **კობე**.

1. კობუფი S, კუმუფი M a) выдающийся вверх съ двухъ противоположныхъ сторонъ арчака закругленные оконечности; б) утолщенный и, закругленный копецъ у деревянной стрѣлы; с) шишкообразное закругление рукоятки пистолета.

2. კობუფი სტრѣლა.

1. კორ (>კ): კორინება ხოტბ, желать, II-я пор. н.-б. მი-იბკორინუა^{ნქ} захочу, აორ. მი-იბკორინე, პრ. с. მო-მიკორინუაფე; — объект. სტრ. 3-го სპრ. н. მოკო, გოკო, თისოკო (იპო-და აკო, см. Гр., § 115), ჩქე მოკონა ხოჩუ, პრ. нес. მოკოდე პли მოკორ-დე, жел. მოკოდას, буд. მაკობუაფუ или მაკორინებუ (რ. მეგლომეზა) მიხ̄ захочется, პრ. с. ნო-ბკოფუე (ნო-ბკობუე), ნო-რკოფუე, თის ნო-კოფუე, ჩქე ნო-ბკოფუნა; — გოკონდა, ოკონ-და ილი გოკონე, ოკონე (ბუნო. если тебѣ хочется, если ему хочется; употребляются, какъ раздѣл. союзы) ли... ли, თო... თო, пусть, все равно: გოკონე ნდემქე მილასე, გოკონე ღუ-რუექუე — ჩქიმიშენი არმო ართი რე возметь-ли меня дивъ или смерть — для меня все равно (Xp., სტრ. 56,4), ასეჲანი ბაცინემქე ოკონდა გესურას, ოკონდა რსურებუდასია მო-ფესასარე ნტერი если къ тебѣ прийдутъ въ гости теперешние господа (помѣщики), то это — все равно, что тебя посетилъ твой заклятый врагъ (Xp., სტრ. 142,19-20) (სრ. გ. თუგინდა, თუენდა, გინდა, თუნდა).

2. კორ სმ. რქეზა.

კორკონცი ლაციში верхушка куку-рузы.

კორობ || კოროფ: კორობუა, კორო-ფუა собравіе; собирать, I-я пор. п. ვკორობუ^{ნქ}, აორ. ვკორობი, პრ. სოვ. მიკორობე; — III-я пор. გე-ვო-კორობანქ, სი გი-ოკორობანქ соби-раю на чѣмъ-либо; — IV-я пор. ვო-კორობაფუნქ ვაწავლია собирать; — კორობილი სობრანნი; — ღო-კორო-ბუა собирать, სრნათ (ო ცვბათხ, плодахъ); — ღინო-კორობუა соби-რათъ внутрь чѣго-либо; — ოკო-კო-რობუა ილი აკო-კორობუა собирать, სუწათ; — შური ოკო-კორობილი душа сдавленная; — ეკო-კორობუა собирать что-либо на ходу; — ე-კო-როფუა собирать, ბრათъ что-либо снизу, II-я пор. აორ. თიქე გე-ეკო-რობუა ონъ собралъ, взялъ снизу.

კოროცხ: კოროცხუა სნათ, I-я пор. п. ვკოროცხუნქ, აორ. ღო-ვკოროც-ხი; — კოროცხილი სოსნათანი (სმ. Н. Марръ, ОТ, სტრ. 2, პრიმ.).

კორცხედი Корцхель, სელო въ Зуг-дидскомъ уѣздѣ.

კორწონხური სმ. კვარწახი.

კოცინეთი Котіанетъ, სელო въ Се-накскомъ уѣздѣ.

კოცო გორშოქ; — მე-კოცუე გორშე-ნიქ, სრ. ცოცუ (სრ. გ. კოცოში).

1. კოფე, კოფი, კოფო ზადნია პო-შე-რეჩნაა დოკა უ არბი, სრ. გ. კოფო.

2. კოფე სმ. კოპე.

კოღონა, კოღონა (რ. კოღო) კომარ; — სრ. ბუტუცია.

კოჩი (დატ. ჩარტ. კოს || კოც) ჩე-ლო-ნბქ; — კოჩა (მუჯ. იმლ, прозвище) Коча; — კოჩანა ჩელოვნობა, ჩე-სტ-ნობა, მუჯეხო; — კოჩური ჩელო-ვნობა; — ღიდ-კოჩური великобѣ-скій, господскій; — გური-კოჩი, გურ-

шенное мѣсто вообще, ср. и. კუნ-
პული ოსტრუი; — კურსუ Курзу, село
въ Сепакскомъ уѣздѣ.

კურთა кальсоны; — უკურთე безъ
кальсонъ, не надѣвающій кальсонъ;
Brosset сопоставляетъ კურთა съ г.
კვართი *рубашка, хитонъ* (Voyage ar-
chéol. Rapp. VII, стр. 73).

კურთხა: კურთხუა, მუნო-კურთხუა бла-
гословлять, благословение, III-я
пор. н. ვაკურთხენქ, აორ. ვაკურთხი; —
სქ როდ. ოთი. შ. მუნდ-გ'ვ'უკურთხანქ,
აორ. გამუნდ-გ'ვ'უკურთხევე; — დუღიში
მუნოკურთხუა благословение головы,
т. е. начала, верхняго слоя, — це-
ремонია, практикуемая въ Мип-
გრелин при початіи новаго, еще
неиспробованнаго вина; одно сти-
хотворение (Хр., стр. 159, 10) на-
мекаетъ на примѣненіе этой це-
ремоніи къ дѣвушкамъ (см. МЭ,
I, 79); — წა-კურთხილი или წუა-კურთ-
ხილი водосвященіе, т. е. праздникъ
6 января, см. წუარი.

კურთხუ см. კუნთხუ.

კურკანცეღა см. подь კალია/ე.

კურკანი (г.) вьючное сѣдло.

კურცხა: კურცხინაფა будить, пробуж-
даться, II-я пор. შ. ვიკურცხინუა'ნქ'
или იკურცხინუა'ნქ' пробуждаюсь,
აორ. გივიკურცხინე или გივიკურ-
ცხინე или გო-ღ/ვიკურცხი; — III-я
пор. н. ვიკურცხინუა'ნქ' бужу, აორ.
გვ-ვიკურცხინე, ოიქვ გ'ა'აკურცხი-
ნუ'უ' (< გო-ოაკურცხინუ); — ობ-
ექტ. სტრ. შ. შაკურცხინუ'უ', ოის
აკურცხინუ'უ' (ი. შეღვიძება), აორ.
გა-შაკურცხინუ/ე, გა-გაკურცხინუ/ე,
თის გ'ა'აკურცხინუ/ე (совпадаетъ съ
იზმ'ი. формой აორ. субъект. სტრ.); —

კურცხე бодრствующій; — გო-კურც-
ხინაფილი პრობუჯდენი, просну-
вшійся.

კუსაფი стопа; стопать, შ. ვკუსა'ნქ'
стопу, შე-ვკუსანქ' стопу, იდა туда.

კუცა см. კუნცა 1.

კუცუ (уиешш.) penis, ср. ცოლე.

კუნჩა см. подь კუნსი.

კუნჩი нога (ср. ზორკი); — წყურ-კუნჩი
лодыжка (ср. წყურიში); — კუნჩი-
მოღვალე ობუვე (см. подь ღვ 2); —
ნარჩა-კუნჩი подошва; — კუნჩიში
ობირეში, см. ო-სსაპუე; — ოთხი-
კუნჩისი четириногий; — კუნჩა-ბე-
ღინერა счастливой поги въст-
никъ-посѣтитель (назв. свадебной
пѣсни); — კუნჩა или შა-კუნჩური па-
рочитый посѣтитель 1-го и 2-го
января; разница та, что 1-го ян-
варя посѣтителемъ является самъ
хозяинъ дома, который почь на
Новый годъ спитъ не въ домѣ, а
отдѣльно, на кухнѣ или въ амбарѣ;
2-го же января, которое собственно
и называется კუნჩა, посѣтителемъ
является постороннее лицо, вз-
брапанное на это нарочито по же-
ланию семьи еще 3—4 декабря,
см. კალანდა, ზარბალოზა, ср. ფერ-
ხოზა у Бер.

«კუსი» падубъ, შრ., см. ზარცხინია.

კუჭუ-კუჭუ маленький, малорослый.

კუჭული кисть, кисточка (у башма-
ка), хохоль, ср. ქუჩური.

კუჭუჭი см. სუჭუჭი.

კუსი (ი. შ-კუსე) незрѣлый, ср. კობუ.

კვ жолудь.

კვბირი см. კიბირი.

კვდა см. კიდა.

კვდე, კიღე дятель.

კვდერი სმ. კიდრი.

კვზი სმ. კიზი.

1. **კვლა** MZ, კილა S, კია ხმ კლუჲ; — отымен. глаголь კვლუა, კილუა, ნ. ბკვლანქ ვაპირაო, აორ. დო-ბკვლექ; — сь род. отн. ვუკილანქ: კარი შოუკილეჲს ვაპერი ჯა ნიმჲ დერი; — стр. ვ. II-я пор. ნ. იბკვლუაჲჲ ვაპირაოჲს, აორ. იბ-კილე, დი-იბკილე; — შოლო-კვლუა, აორ. ქემლექ-ეკვლუუ (< ქო + შოლო + ეკვლუუ); — კვლერი ვაპერტი; — ო-კვლარი предметჲ ი ორუდიე (замѣкъ) ვაპირავია.
2. **კვლა**, კილა ვადლოგჲ ვჲ ვადლოგჲს, Gr., § 115.

კვლი MZ, კილე S, კიე ხმ ვადლოგჲს, рука отъ плеча до пальцев.

კვლი MZ, კილი S, კიი ხმ ვადლოგჲს, снопъ.

კვნი სმ. კინი.

კვნი სმ. კინი.

კვტერი სმ. კინტირი.

კვრ სმ. კირ.

კვრდე, კვრდა სმ. კირდე.

კვრზა სმ. კირზა.

კვრცხ სმ. კირცხი.

კვრეზი სმ. კირიზი.

კვსერი სმ. კისერი.

კვრუა სმ. კირუა.

კვცი სმ. კიცი.

ლ.

1. **ლ-** фонетический наростъ въ началѣ словъ, начинающихся на гласные, какъ-то: ლ-აკანცია, ლ-ისეზი ი დრ., სრ. ნ- 1.
2. **ლ < ვლ, ლ** ილი **ლ < ვრ, ლ** ილი **ლ** ილი **ლ**, Gr., § 109: ულა, უა ხმ ხოჯენიე, ухаживеніе; ჯიძტი, უხიძტი, I-я пор. ნ. ვულე/უ ილი ვურქ'ვ', ნი თინა ურს, თინეფი ულა, ირ. ნეს. ვურდი (ვჲ სლოჲნჲს სჲ ვადლოგჲს ფორმჲს პარალელიუ სჲ ვურდი ვსტუპავი იფუი, სმ. ნიჲჲ), აორ. ნი II-იქ-პორ. ვიდი S, ივი || იბდი MZ ილი ვიდი (ვჲ სლოჲნჲს სჲ ვადლოგჲს ფორმჲს ი ბ/ვრთი, სმ. ნიჲჲ), ირ. ს. შილე, შიჲჲ ხმ, სი გილე, გიჲჲ, თის ულე, უჲჲ (ვჲ სლოჲნჲს სჲ ვადლოგჲს ფორმჲს ობიკნოვენი შირთუმე/უ ილი შილეჲჲ, სმ. ნიჲჲ), ნივ. ნაკლ. 2-ე ლ. იდი, -თ, 3-ე ლ. იდს, -ან, 1-ე

ლ. მნ. ვიდათ || იბდათ, სჲ ოტრიც. ვე ელა (< ვა + ილა); — მალე (< მა + ალე) ხილჲჩი, თეკუჩი: მალე-წყარი რქა (буха. текучая вода) [иностранно это же слово мы имѣемъ во второй составной части названій рѣкъ ჩხერი-შელა, ცხუზა-შელა]; — ულირი უშედი; — ნა-უღერი სლჲჲ (буха. пройденное); — შა-უღარი დოჲჲ-სტუჲჩი უიტი; — ოლე უდღეჲჩი პროჲჲენიუ (путь, дорога); — ობ-ექტ. სტრ. 3-го спр. (фор. возм.) ნ. შალინე, სი გალინე, თის ალინე, ჩქე შალინეზა მოუ ხიძტი, უიტი, ვა შალინე ნე მოუ ხიძტი, უიტი, *безлично* ილინე მოჲჲ იტი, ვე ელინე (< ვა ილინე) ნესჲჲ იტი, ირ. ნეს. შალინედე; — ლეზა, გო-ლეზა, დო-ლეზა ხიძტი, ობხიძტი, ოსატრივაჲ ჯო-ლიბო, II-я пор. ნ. ვილენქ, აორ. დი-ივლი (< დო-ივლი), ირ. ს. დო-შილე

თის გურქე მუ-ურთე, ჩქე გურქე მო-
მირთეს; მა მუნაჭარაქ მომირთე я полу-
чилъ письмо (მჩხ пришло письмо),
პრ. ს. მო-ვრთუმუ (გ. მო-მსვლია) мнѣ
пришло, со мною случилось,
(გურქი) я рассердился, обижывает-
ся; — გურ-მუელირი сердитый, раз-
серженный; — ალა-ულა (< ალა +
ულა) заходить, спускаться внизъ,
ნ. აღმუ-რ'ვ'ურქ: ბჟა აღმურს солнце
заходить, აორ. აღე-ეზვლი: ბჟაქე
აღეელე; — ამ-ულა (< ამო + ულა)
взойти, взобраться, პრ. ს. ამო-მირ-
თუმე ილპ ამო-მიღებუ; — აშ-ულა
(< აშა + ულა) выходить наверхъ,
сѣсть верхомъ (см. нѣже ეშ-ულა),
პრ. ს. აშა-მირთუმე ილპ აშა-მიღე-
ბუ; — გით-ულა (< გითო + ულა) вы-
ползти, выѣзть пзъ-подъ ч., н.
გიომუ-რ'ვ'ურქ, აორ. გომ'ი'-იელი; სь
род. отн. н. გომო-გიღებქ я у тебя
выползаю пзъ-подъ чего-либо, აორ.
გიომო-გილი: გითო-გილი ქუალეფი
я у тебя выползъ пзъ-подъ кам-
ней (Хр., стр. 122,7); — გილა-ულა
(< გილო/უ-ულა < გილა-ულა) хо-
дить (туда-сюда), гулять, н. გილ-
ურქ (< გილა/უ-რ'ვ'ურქ, გილო-
რ'ვ'ურქ) хожу, буду ходить, სь
отриц. ვე გლურქ (< ვა + იგლურქ <
ვა გილა-+გურქ), თინა ვე გლურქ-ურს,
პრ. ნეს. გილ-ეფში (< გილე+ეფში <
გილა + იფში) ილპ გილ-რ'ვ'ურდი,
აორ. გილა-ვრთი, პრ. ს. გილა-მირ-
თუმე, თის გილურ-ურთუმე; пов. н.
გილა-რთი; გილ-მალი ходокъ; коче-
вой; — объект. стр. 3-го сир. н.
გილ-მალე, თის გილა-ალე у меня
ходить, პრ. ნეს. ვალ-მალე, ჩქე
გილ-მალე; — გიმ-ულა (< გიმო

+ ულა) выходить, сходить, слѣзать,
II-я пор. н.-н. გიმ-ი/ველენქ (< გიმო
+ იველენქ), აორ. გემე-ველი ილპ გე-
მა-ვრთი, პრ. ს. გიმო-მირთუმე; пов. н.
გიმ'ი'-ილი ილპ გიმ'ე'-ელი; გიმო-
ლე выходъ, კარი-გემოლე, см. კარი; —
გინ-ულა (< გინო + ულა) пере-
ходить (въ пер. смѣслѣ: не слушать-
ся), н. გინემუ-ვეურქ; აორ. გინ'ი'-
იელი, პრ. ს. გინო-მიღებუ; სь род.
отн. გინო-მილუნს/ც, თის გინო-
ულუნს/ც (გ. ვალ-მიღოს); — გინ-
ოლე переходъ; — გინუ-ელირი пере-
шедший, непослушный; — გიშ/უ-ულა
(< გიშა + ულა) проходить, выхо-
дить; — გეშა-ალე проходъ, улица;
უ-გეშ-ულე непроходимый; — დიკუ-
ულა (< დიკო + ულა) сойти внизъ; —
ღინ-ულა (< ღინო + ულა), ინ-ულა
спуститься, войти въ глубину ч.-
либо; — ეშ-ულა (< ეშა + ულა) вос-
ходить, возсѣдять (ილპ იშ-ულა, აშ-
ულა), II-ნ. ი/ეშე-ველენქ (< იშა +
იველენქ) ილპ ი-ფ-შე-ელენქ (субъект.
მწსთონენный префиксъ I-го л. ფ
поставленъ не между глагольной
основой и предлогомъ, какъ обы-
кновенно бываеъ, а передъ пред-
логомъ), пов. накл. იშ'ე'-ელი, ეშ'ე'-
ელი; — იკუ-ულა, ეკუ-ულა выходить
наверхъ, на берегъ, н.-н. II-я пор.
იკ'ი'-იზლენქ; იკ-ოლე, ეკ-ოლე вы-
ходъ на верхъ; — ილა-ულა (< ილა +
ულა), ელა-ულა восходить, н. ი/ელმუ-
რ'ვ'ურქ: ბჟა ელმურს солнце вос-
ходить, აორ. ე/ელ'ე'-ეზვლი: ბჟაქ
ელ'ე'-ელე; სь род. отн. н. ელმო-
მილუნს обходить меня, проходить
мимо, აორ. ელა-მიღებუ, ელა-გილურქ
თიქ თის ელურ-ულე; — ეილა-ულა

კვლ-ულა; კილუ-ულა, კილა-ულა
 (< კი/ულა + ულა) проходить сквозь,
 черезъ что-л.; — კინ-ულა (< კინო
 + ულა) снова выходить; — მიღ-ულა
 (მიღა + ულა) уходить, пов. н. მიღა-
 რთი სტუდაი; — объект. стр. ვი-ძო სპრ.
 მიღე-მალე, თის მიღა-ლდე უ მენა
 უიდეტ; — მიით-ულა (< მიითა + ულა),
 მუთ-ულა входить, вѣззать (въ дѣсь,
 пещеру), пов. н. მიითა-რთო ილი
 მიითა-ლიო, ვა მიითა-რთა; — მიკ-ულა,
 მუკ-ულა (მი/უკო-ულა) проходить,
 миновать, проходить (о времени),
 обходить, ухаживать: მიკი-ილდე (მუ-
 კო-რთუ) წანამოწანაქ პროშელъ оди-
 годъ; ჯას ცყეპი მუკურს სვ დერეა
 (врудомъ) სხოდის ჯოჯა; — თვ როდ.
 თნ. გულუანქ, გლუანქ ვაბოყუს
 (ухаживаю) о немъ, о тебѣ, აორ.
 მუკე-ველე 'ე'; — მიწ-ულა (< მიწო +
 ულა) входить прямо (въ домъ), вхо-
 дить въ рѣку (переходить); მიწ-
 ილდე, მიწ-ალდე ვოდ; — მიწ-ულა ილი
 მიწ-ულა заходить въ сторону ро-
 ворящаго: მუწ-ილი || მიწ-ილი (ა. შე-
 მოლი); — მიშ-ულა (< მიშა + ულა)
 войти въ середину я., проходить
 между ч., н. მიშემუ-ვურქ, აორ. მი-
 შა-ვრთი ილი მიშე-ველი; — объект.
 стр. ვ-го სპრ. н. მიშე-მალე დოლუ-
 чаю доходить, приобрести, უ მენა
 ივლიანეტა что, სი მიშე-გალდე, თის
 მიშა-ალდე, აორ. ქეშშა-მირთე, თის
 ქიმშუ-ურთე; — სქუქ ქიმშუ-ურთე
 у нея родился ребенок; — ურუ-
 ხელეს თანავას თუნუქ მუშუ-ურთე
 не прѣвшему (никогда) захотѣлось
 прѣсть въ день Пасхи; — მო/უკუ-
 ულა იტი ნავად, возвращаться, за-
 ходить за ж.-днбо, н. მოკი-იბღენქ;

მიკულა-მოკულა ухождение-прихож-
 деніе (ж. с. носщеніе); — მი-ღ-ულა
 < მოლა + ულა) იტი სოდა (въ сто-
 рову говорящаго), აორ. მოლა-ვრთი
 ილი მალა-ვრთი, დოვ, н. მოლა ილი
 მალა (< მოლა + რთი) ილი სო მყო
 (ი. წამო < წამოლი), ილი, მოლა-რთით ||
 მალა-რთით; — წა-ულა დორცა, დორ-
 ტისა, ი. წუმუ-ვურქ, აორ. წა-ვრთი,
 მრ. с. წა-ვრთემ 'ლე'ქ ილი წა-ვრთე-
 მე 'რე'ქ; წა-ულირი დенорченწყ; —
 объект. стр. 2-го სპრ. н. წუმუ-
 მალე უ მენა დორცისა, დორცისა,
 აორ. წა-მირთე: შურქ ვა წაგირთა!
 Да не погибнетъ у тебя душа! (за-
 щитиналіе), სრ. წა-ცუნება; — წამ-ულა
 выходить на открытое мѣсто, და
 აბორიშე, н. წამ 'ი'-იგლენქ, აორ. წამ-
 შ 'ი'-იგლი.

3. ლ: ლაფა, გე-ლაფა, ლო-ლაფა ნადატ,
 უნაქ, სტრ. ვ. 1-я пор. н. ლომო-
 ვლდექ, სი ლომო-ლდექ, თინა ლომო-
 ლდე, აორ. ქვლო-ვლი, სი ქვლო-ლი,
 თიქ ქვლო-ლდე; — უშქურქ ჯაშუ ქვ-
 ლდე (ა. ლავარლა); — გეთმე-ვლდექ,
 სი გეთმე-ლდექ, თინა გეთმე-ლდე, აორ.
 გე-ვლი, სი გე-ლი, თიქ გე-ლდე; —
 უშქურქ ჯაშუ გე-ლდე (ა. წამო-
 ვარლა); მრ. с. ლო-ვლაფე 'რე'ქ (ლა-
 ვარდნილვარ), გე-ვლაფე 'რე'ქ (წა-
 მო-ვარდნილვარ) ილი გე/ვმა-ვლა-
 ფექ (გე/ვმა-ლაფა ნადატ ვიშს); —
 წყარი-გიმლაფუ ვოდოპად (სრ.
 ფუცხლოლი. თ-ფუცხლოლი); — ე-ლაფა
 вскакивать, поднаться; тераться,
 ე. ეთმე-ვლდექ, სი ეთმი-ოლდექ, თი-
 ნა ეთმი-ოლდე, აორ. გე-ე-ვლოლი, სი გე-
 ი-ოლი, თიქ გე-ი-ოლდე; — ე-ლაფირი
 высочившій: ელაფირი ლისმარი დი-
 ბივშიყსა ლავად; ელაფირი ვერა

потерявшийся, исчезнувший цветъ: ფერი ელაფირი გაფუ უ თება ცვტე (лица) потерялъ, лица нѣтъ на тебѣ; — კისერი-ელაფირი სქ პოვრეჟდენოი, რასпухшей шеей (ო რაბო-чемъ скотѣ, გ. კისერი-ავარდნილი); — უკერი-მალაფუ ტერიუჭი დუшу, უმირაუჭი; — მო-ლაფა (გ. მო-ვარდნა) сорваться, мгновенно очутиться, прибѣжать; — ათო-ლაფა პოпадате პოდъ ყ. либо, припадать, п. ათემე-ვოლექ, აორ. ქათე-ვოლი, პრ. ს. ათო-მილეუაფუ, თის ათო/უ-ულეუაფუ ილი ათო-ვლაფერქე (გ. ჩა-ვარდნილვარ); — ალა-ლაფა პოпадате (въ глаза, карманъ), н. ალე-ვოლექ, აორ. ქალე-ვოლი, თიქე ქალქა-ალე; — ქარქე ქალაფე ვეტერე სტუქ; — აშა-ლაფა უპაсть, попасть куда, п. აშემე-ვოლექ, სი აშემა-ალექ, აორ. ქაშე-ვოლი, თიქე ქაშა-ალექ; — ლეცას ქაშე-ვოლი я упалъ въ грязь; — გილო-ლაფა выскакивать; — გილა-ლაფა спадать съ ч. либо, свалиться, I-я и IV-я пор. გილა-ბლექ ილი გალე-მე-ვოლექ, აორ. გეგილა-ბლი; — სქ დატ. отп. გილე-მოლექ, გილე-მოლე სქ მეია პადაეშ თუ, — онъ, გილე-გოლექ, გილე-გოლე სქ тебѣ падаю я, — онъ, გილე-ვოლექ, გილა-ალექ, გილა-ალექ სქ него падаю я, თუ, онъ, აორ. გეგილე-მოლე თიქე გე-გილე-მოლი სი სქ მეია სვალქ (свалился) онъ, თუ, თის თიქე გეგელა-ალექ онъ სვალისქ სქ него и т. д., გილა-ლაფირი უპაშიწ სვერху; — გიმო-ლაფა ვიპაсть, ვიბნჯათე; — გინო-ლაფა პერებროსტესქ, ბნჯათე, უდაღისქ, п. გეგინე-ვოლექ, აორ. გეგინე-ვოლი, თიქე გეგინა-ალექ (< გე-

гино + оле); — გინო-ლაფირი პერებროшешный, бнжашый, удалившийся; — გი/ეწო-ლაფა ვირონტე პზე რუеъ, объект. стр. 2-го спр. п. გე-წემო-მიოლე, სი გიწემო-გიოლე, თის გიწემო/უ-უოლე (გ. მივარდნა), აორ. გეგეწო-მიოლე и т. д. (გ. გა-მივარდა), პრ. ს. გეგეწო-ვლაფე, სი გეგე-რ-წო-ლაფე (ვმ. გეგეწო-რ-ლა-ფე), თის გეგეწო-ლაფე (გ. გამვარდ-ნა); — დინო-ლაფა, ინო-ლაფა უპაсть ვნიзъ, п. დინმე-ვოლექ ილი ინმე-ვოლექ, აორ. ქიდინე-ვოლი ილი ქინე-ვოლი; — დიშა-ლაფა, III-я пор. სქ როდ. отп. п. დიშემა-მიოლე (ხეშა), დიშემა-მიოლექ იქე მიწე პოპადაეშ (въ руки), თუ მიწე პოპადაეშ и т. д., აორ. ქედეშა-მიოლე и т. д.; — ელა-ლაფა ვიბრასყვათესქ, პიდი-მათესქ (ო ვეტრე), п. ელე-ვოლექ, აორ. ქარქე გელა-ალექ ვეტერე პი-დასქ; — ეშა-ლაფა, იშა-ლაფა ვი-პაсть (съ корнемъ), უპიჩოჟიწესქ, ვიმერეთე, п. იშემა-ვლექ, ნ. გეშა-ვლექ, აორ. გეგეშა-ვლი, თიქე გეგე-შა-ლექ ილი გეგეშა-აქ ხმ; — ი/ეშა-ლაფირი ვიბროსიწიწესქ, ვიპაშიწ; ვიმერშიწ ილი ი/ეშა-ლაფირი ხმ; — მიშა-ლაფა, აორ. ქიმეშა-ბლი ილი ქი-მეშე-ვოლი (დაჩხირს, ჭირს) я упалъ (въ огонь), პოპალქ (въ несчастъе); — მიშა-ლაფირი უპაშიწ; სუმასტე-შიწ; — წიმო-ლაფა ვსკაკივათე, п. წიმე-ვოლექ, აორ. გამეწე-ვოლი ილი გაწემე-ვოლი (первая форма სქ პერესტაიოვკოი სოგლასნыхъ пред-лога); სქ დატ. отп. წემე-მოლე (თო-ლი), თის წემა-ალექ უ მეია, უ него ვიპადაეშ (глазъ), აორ. გამეწე-მოლე თორქ, პრ. ს. გაწემო-ვლაფე,

- სი გაწმობა-რღაფუ, თის გაწმობა-რღაფუ.
4. **და:** გო-ლაფა *вздрагивать*, სტრ. 3. IV-ია პორ. პ. გომე-ვოლექ, სი გომე-ალექ, თინა გომე-ალექ, აორ. გომე-ვოლი, სი გა-ალი, თიქე გა-ალექ.
 5. **და:** გო-ლაფა *выпалить, выстрѣлить*, სტრ. 3. I-ია პორ. პ. გომე-ვოლექ ილი გომე-ვოლექ, სი გომე-ვოლექ, თინა გომე-ვოლექ/უ, აორ. გომე-ვოლი, სი გომე-ვოლი, თიქე გომე-ვოლექ; — თომე-ვოლექ გომე-ვოლექ რუჯე *выпало*, ირ. ს. გომე-ვოლექექ.
 6. **და:** ლუ-ფა, გომე-ლუ-ფა *обводить кругомъ, обходить, съ род. отп. п. вукლუ¹ნქ*; — მა შსურს ჩქიმი ლეხი სქეს ვულუ-ნქ ი обвожу овцу вокругъ моего большого ребенка [есть повѣрие, что всѣ болѣзны, невзгоды того, котораго обходятъ кругомъ, переходятъ на обходящихъ], აორ. გომე-ვოლექ, გომე-ვოლექ II ტ. დ.; — გომე-ვოლექ ჩქიმი ლეს ი приношу себя въ жертву за тебя; — სტრ. 3. II-ია პორ. ვალუ-ფექ (რ. ვალუ-ფექ), აორ. ქვამე-ვალექ, თიქე ქვამე-ვალექ; — გომე-ვოლექ ირ. обведенный, окруженный; — გომე-ვოლექ (supinum): სქესი გომე-ვოლექ ჩქიმი ლედი გო-ლოვა моя (пусть будетъ) жертвой за тебя; — გ¹ალუ-ფარი (< გომე-ვოლექ-ფარი) предметъ и орудіе обнесения; жертва.
 7. **და:** ლომე-ვოლექ *возвзять, п. ლომე-ვოლექ*, თინა ლომე-ვოლექს, აორ. ქვამე-ვოლექ, თიქე ქვამე-ვალექ.
 8. **და:** ლომე-ვა, ლომე-ვა *уменьшать, пить, уничтожать, III-ია პორ. პ. ბ/ვალექ* *уменьшаю*, აორ. ლომე-ვოლი, *сосл. ლომე-ვალექ*; — სტრ. 3. II-ია პორ. ი. ბ/ვალექ *уменьшаюсь, исиваюсь*, აორ.

*ობლი, დე-ვოლი; — შა-ლი, სინ-ექტ. სტრ. II. მელექ, გელექ, ელექ (რ. მელექ), აორ. ქვამე-ელექ, თის ქვამე-ელექ; — ლომე-ვოლი, уменьшаемый, уничтоженный, особенный, выпитый; — ულექ *уменьшаемый, неисчерпаемый*.*

9. **და || და:** ლომე-ვა *ожидание, ожидать, IV-ია პორ. სტრ. 3. II. ველექ* *жду, ожидаю, ველექ* *вм, თინა ველექ, ულექ, ირ. нес. ველექი, жел. I ველექ-ლა, жел. II ველექექ; — ქვამე-ვალექ ლომე-ვოლი გომე-ვოლექს! если я жду этого, пусть Богъ разгнѣвается на меня; — ქვამე-ვალექ ლომე-ვოლი, если я его жду, пусть не приходитъ (къ мнѣ); — ელექ *ожидай*; ველექ (< ვალექ) *не жду*.*

და- префиксъ въ именахъ параллельно съ *და*: ლომე-ვოლი || *და-ვოლი* (см. слова подъ слѣдующими за *და-* буквами), см. ლომე-ვოლი.

დაბაშა длинная деревянная палка съ желѣзнымъ наконечникомъ и желѣзнымъ или же деревяннымъ крючкомъ у рукоятки; посятъ во время путешествій по горамъ, см. *არამ-სუტუ*.

დაბერჯი, დაბინჯი *клявица у птицъ*.

დაბშა (რ. ლომე-ვა) *меринъ; — ლომე-ვა ზალქა меринъ ретивый*.

დაბამი (რ.), *აბამი* *вм* *узла, уздечка*. **დაბამი** *порогъ у воротъ* (слово одного корня съ *დაბამი шаша*, и *დაბამი* *значить: място для шаша, чтобы перешигнуть*), *სრ. გ. დაბამი-ბიჯი*.

დაბეჯანი, *აბეჯანი* *вм* *большой глиняный кувшинъ для хранения вина*

(რ. ჭურბი), უ ორბ. ლაგინი, ლაგვი-
ნანი (რეჩ. *лагуна*, ი. *لكن* ჩან, со-
ფუტ; რ. ლაგინა, რეჩ. *лагуна* ხუ-
შია), სრ. ლახუტი.

ლაგვეტობა тупость; — ლაგვეტი ტუ-
пой, სრ. გაგულოა, წახგულოა.

ლაგვიზორია см. გვიზორა.

ლაგუჯი мѣшокъ изъ необдѣлан-
ной козьей или овечьей шкуры,
носимый на спинѣ, სრ. ზანთა; —
ლაგუჯში სქ მწიკომ (холодѣтъ
или вещь).

ლაღრი МЗ, ლაღრი S, ლაღრი ზმ
сырой (невареный, нежареный); —
ლაღრი ზორტი сырое мясо; отым.
глаголь, სტრ. ა. II-я пор. я. ვილა-
ღრუქქ სწავილავს სწავილავ, ვე-
ლესი, აორ. გუკვლაღრი.

ლაზი лазь, სრ. ჭანა.

ლაზუტი, ლატი, ლატი კუკურუა,
მაის; — ცარი ლატი (სმ. ცარი), სრ.
სიმილი, ჭვილი.

ლაიცი см. ლაზუტი.

ლაკადა см. ლაკადა.

ლაკვადა МЗ, ლაკუნა S, ლაკუნა მე-
ტატელაჲ ნაკაჲ დია სბივნი სნიჲ
плодовъ и дия игры въ кедрѣ (რ.
ჭოლოკი, ჭოლოკი), სრ. ცახანა.

ლაკვი, ლაკვი ზმ შეპოქ; — ლაკვიშა
(პროვინცე) Лаквиша.

ლაკუნა см. ლაკვადა.

ლაღბა а) трусь, неудачникъ, нищій,
„длушій, б) хищникъ, жадный.

ლაღბი, ლაღბუ ლაი, ლაი, I-я пор.
ი. ვლაღბუქ: ჯოღორი ლაღბუს/ც
собака лаеѣтъ, აორ. ვლაღბი, პრ. ს.
ვილაღბუ ილი ვსტრად. ფორმს სო-
ვლაღბუქქ; — სქ როდ. отв. ვლაღბუქ,
ვლაღბუქ ი თ. დ. я даю на него,
და თეა, აორ. ვლაღბუქ; — III-я пор.

მე-ლაღბუ (რ. მი-ყეფუბა), ი. რ. მე-ვა-
ლაღბუქ, თინა მი-ლაღბუბა, აორ. მე-
ვლაღბუ, თიქქ მი-ლაღბუ; — მა-ლა-
ღბანი მდი ლაღბუ, მა-ლაღბანი ხმ
лающій.

ლაბი: ლაბა, ლაბეა смутиться, იუ-
миться; понять, смекнуть, объезд,
სტრ. 2-го произв. სრ. აორ. მელაბუ,
ზი გელაბუ, თის ელაბუ, ნქქ მელაბეს
ი თ. დ.

სი-ლაბაზე (რ.). красота, სრ. სქვაბი,
მი-სქვაბა.

ლაში (რ.), სი-ლაშე სიროსტე.

ლაშობი см. ნაშუბი.

ლაშა дамба.

ლაშვირი см. ლოფინი.

«**ლაზგური**» Лазгурь, ვსჲთი ფორმს
встрѣчается название р. Ингурь
(სმ. ან-გინი) у Chardin'a (Voyages,
სტრ. 349,9).

ლაზდა (ქინი ღო თუღონი) бревна
(нижняя и верхняя), къ которымъ
приволоачиваются доски пола и по-
толка.

ლაზდა (რ.) тѣнь.

ლაზჭა см. ნაჭა.

ლაზჯი, ლაჯი ყსენი.

ლაზარცეია (ლა-პარცეია) плоскій (სრ.
ი. პრცეელი), სმ. ლა-ფანთია.

ლაზარცეა (რ.) рейка на крышѣ подъ
храпцъ и черепицей, къ которой
эти послѣднія приволоачиваются,
სრ. რჩინა.

ლაზჭა см. ნაჭა.

ლაზჭემი, ლაზჭამი тростникъ; сви-
რѣль изъ тростника, სრ. კალამი,
ხალამ-კალამი.

ლაზ: ლაზუა, ღო-ლაზუა, მო-ლაზუა სთ-
რეთ, уничтожить, разстроить, რა-
скрыть, помѣшать, ишнить, запре-

тнть, I-я пор.п. ვლასუნქ S, ზლასუნქ MZ, აორ. მო-ზლასი, პრ. ს. მო-მილასე; — სვ როდ. ოთი. ვულასუნქ ილი უზლასუნქ, გილასუნქ я мѣшаю (запрещаю, лишаю) ему, тебѣ и т. д., აორ. ღო-ვეულასი и т. д.; — ღორონთქ ნემე მოგილასეს (св. потерей გ: მოილასეს)! და ნე ლიშთე ვასე Богы! — IV-я пор. ვოლასუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор. იზლასუნქ უნიტოჯაოსე, სტირაოსე; — მო-ლასირი სტერტი, რაზტროენ-პი; — გინო-ლასე პერეტირათე, რასკრუათე, რაზტრაივათე, სხოდთე სვ უმა; — გინო-ლასირი პომე-შაპი, სუმაშედში.

ღასირი: ღლასირე, ღლასტრე, გო-ღლასირე, ღო-ღლასტრე რასტირათე, თო-ჩითე, I-я пор. ნ. ვლასირანქ ხამს я точу пожь, ვლასირანქ წამლას я რასტირაო ღეარესთე, აორ. გო-ვლასირე ილი ღო-ზლასირე; — სტრ. ვ. II-я пор. ვილასირე; — ღლასირელო ნა-ტოჩენი.

ღასი სმ. ღაზუტო.

ღასტუვაჟი პლოხოე რუჯე, სმ. ტუვაჟი.

ღათანა პლოცადე ვოკრუგ ღეომა; ნავსე, სტრეხა.

ღათანე ბეზორუჟი; ოდტი ნოდო-მანემუ; — ღათანათ, ღათანეთ (ნარ.): ღათანათ მიღერეთი я უშელე, ნე ოდვშისე ხოროჟო.

ღათვი (გ.) ტრასე.

ღათვი (გ.) გუბი, რულო; — ღათვიში გუბასტი (სრ. გ. ტუზიანი).

ღაღანკონი მტრა ვისე ოკოლო 2-ხე ფუნთოვ (= 14 კურიანი ლიპამე). у Чуб. ღაღანკი, ღაღანკი, у Орб. ღაღანკი ბეზმეტი, რუნიხე ვისე [у Brosset въ надписяхъ **ღაღანი-**

კონი, причемь კონი онъ толкуеть, какъ г. კონი *само*, что, бопечно, неприемлемо, см. Voyage archéologique, Rapp. VIII, стр. 108 прим. 1].

ღაღარია Lagaria (фамилия).

მა-ღაღური, მა-ღაღური *მ* ნვოლგა.

ღაღურში (გ. ღაღური, ღაღურა) ჯაბრა, ჯაბრე უ რუხე.

ღაშქარი (გ. იზე *п. لشکر*) ვოისკო; ვოინა.

1. **ღაზ:** ღაზალო, ღაზანა ბოღენე; ღაზება ბოღენე, ღა-ღაზება ზაბოღენე, ნ. იზლასუნქ ილი ვილასუნქ ზაბოღენე, აორ. ღე-ველასი; — ღე-ენი, ღე-ენიანი ბოღენი; — ღე-ენი ვორექ я ბოღენე; — ნა-ღაზე ვიჯორევიში (буха. бывшій больной); — მა-ღაზი (настк.) ბოღენე მუხა, ნოსთელ-ნიცა — по народному итрованю — ბოღენე, სრ. у Бер. სნო-ულა, მე-სნო-ულე.

2. **ღაზ:** ღაზე, გო-ღაზე ბითე, იზ-ბითე, გილო-ღაზე იზბითე ნა ჸემ-ლიბო (ნაპრ., ნა დოროგ), I-я пор. ნ. ზვლასუნქ, აორ. გო-ზვლასი, პრ. ს. მილასე; — სტრ. ვ. II-я пор. შ. ვილასუნქ S, იზლასუნქ, აორ. გო-იზვლასი, პრ. ს. გო-ვლასუნქ; — მა-ღაზიანი, მა-აზანი *მ* ბიჯიცი; — ღაზირი, გო-ღაზირი, გო-აზირი იზ-ბითე.

ღაზანა (გ.) კოჩანია ვაუსტა.

ღაზი (გ. ღაზე იზე *п. لجة*) ბულა-ვა, პალიცა, რასტი.

ღაზუტი, აზუტი *მ* მალენიკი გლი-ნიკი კუხინე დია ხრანენია ვიცა (გ. ქვეკრი), სრ. ღაგვანი.

ღაჯი სმ. ღაგვი.

ღაჯავი იტრა, ვაბავა, შუტკა; იტრათე,

I-я пор. н. ზოლცაფულებქ ილი ვხ სტრ. ფ. II-я пор. ვოლცაფუქ იგრაჲ, აორ. ვოლცაფი, პრ. ს. მილცაფინღ ილი ვხ სტრ. ფ. ნო-ვოლცაფუექ, სი ნო-ლოცაფუექ, თინა ნო-ლოცაფუექ; — сь род. отн. н. ვულცაფუქ, გილცაფუქ, აორ. დე-ვულცაფი; — III-я пор. н. ვოლცაფუხანქ заставлю кого играть, აორ. ვოლცაფი; — н.-р. ვო-ლოცაფინუხანქ, აორ. ქე-ვოლცაფინე, თიქე ქა-ლოცაფინე, პრ. ს. მილცაფინუხანქ; — IV-я пор. н. ვოლცაფინაფუხანქ заставлю кого-либо заставить играть 3-е лицо, აორ. ვოლცაფინაფე, პრ. ს. მილცაფინაფუხანქ; — შა-ლოცაფე играющий, забавляющийся; — ო-ლოცაფე игрушка, мѣсто для игры; — ოთო-ლოცაფი играть вназу; — შოთო-ლოცაფი играть внутри ч.-либо; — შინო-ლოცაფი, მუნო-ლოცაფი играть сверху надъ ч.-либо.

ლე-, ლა- სვანსკი префиксъ для образования имени loci, часто употребляемый и въ мингрельскомъ; ლე-ბაჩილე, ლე-გოგე, ლე-დგებოე и др. (см. слова подъ слѣдующими за лев- бужвами); эквивалентами его являются м. ო- < ლო, კარქ. სა- (см. Н. Марръ, *Гдѣ сохранилось сванское склонение?* И. И. А. Н., 1911, стр. 1199—1206).

ლება, შე-ლება, შე-აება ხმ мочь, сила, возможность, II-я пор. н.-ბ. შე-ევლებუნქ ილი ქიში-ივლებინუნქ могу, смогу, აორ. ში-ივლებე, ში-ივაბე ხმ ილი ქიში-ივლებინე; — IV-я пор. ქიში-ევლებინეზაფუხანქ. — პრ. ს. სტრ. ვ. ქიში-ნო-ვლებუექ, სი ქიში-ნო-ლებუექ, თინა ქიში-ნო-ლე-

ბუე (რ. შენაბლებვარ); — объект. სტრ. 2-го сир. н. შე-მილებუ, თის შე-ულებუ, ჩქე შე-მილებუნა, პრ. ს. 1-го сир. ქიში-ნო-ვლებუექ, სი ქი-რ-ში-ნო-ლებუექ (вм. ქიში-ნო-რლებუექ), თის ქიში-ნო-ლებუექ; — ში-ილებე, ში-ილებე, ში-იაბე ხმ можно, ვე ში-ილებე нельзя; — ში-ილებედე можно было; — შე-ლებუნა, შე-ლებიანი сильный, могучий; — უ-შუ-ლებებერი невозможный, слабый, большой.

1. **ლები** (რ.), აეზი ხმ тюфляк.
2. **ლები** (რ.) сипій; — ლები-ცალო გინირთე ონქ პოსინზქ, სრ. ლურჯი. **ლებია** фасоль; — ლებია-ვასაში Лэбия-вахашъ, რჩკა ვხ селѣ Худопъ Зугдидскаго уѣзда (*букв.* не варящая фасоль); см. სპუა.

ლევა, ლევან Лева, Леванъ (муж. имя); ვხ исторической пѣсенькѣ (*Хр.*, სტრ. 121), по мнѣнiю проф. Цагарели (МЭ, I, 65), говорится о Дадіани Леванѣ II Великомъ, владѣтелѣ Мингрелин (1591—1657 г.) и обь имеретинскомъ царѣ Георгін III (1605—1639 г.), который былъ взятъ въ плѣнъ Леваномъ II.

ლევერე (ბ.-მ. ლე-ვერე) Лекерэ, რჩკა ვხ Зугдидскомъ уѣздѣ, назывъ также ო-ხარკალე.

ლევერი (რ.), აევერი ხმ шашка.

ლებჩი (რ.) глиный.

ლეპარტიე, ლიპარტიე, ლიპარია Лепартиэ, Липартиэ, Липарія (фамилія); — სა-ლიპარტიანო, სა-ლიპარტიო Салипартіано, Салипартіо, სწვერო-ვო-სტოყიანი უგოლ მინგრელინ, რასპო-ლოჟენიანი პო ობნიმъ სტოროვანი რჩკი Техуръ (около 20 деревень).

ფერე (ახ. ალრა) ось, ср. ღერზე.
ფერსი, ღერცი, ღექსი (რ. ღექსი изъ греч. λέξις) стихотворение; — ღერსუა სლაგათ სტიხი; — მთ-ღერსე სტიხოთვორეც, მე-ღექსე.
ფერჭყვა см. ღერჭყვა.
ფეცა грязь; глина.
ფეცური (რ.) летучий; — ღეცურიში კამანღა летучая компания.
ნა-ღეფსოუ, ნა-ღესოუ ნш Налейсоу, село въ Севастскомъ уѣздѣ.
ღექინი S, ღექენი MZ легкий, ср. ქექე.
ღექსი см. ღერსი.
ღეში, ღეფში см. ღიში.
ღეჩავა, ღეჩაა Лечава, Лечаа (фамилія); — ღეჩა-სე, см. подъ ხე 2.
ღერქეი (რ. ღერჩაქი) S, ქიცა „личакъ“, длинная и широкая вуаль, надѣваемая жепичивами на голову и спускаемая на спину.
ღერქვი см. ღერქვი-
ღესი, ღესიანი большой, აესი, აესიანი ნш, см. ღახალა.
ღია Лиа, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ; пародная этимологія названіе это производить отъ глагола ღიება *уменьшать, прекращать*: у джварцевъ была война съ ჩემъ-то; когда войско ихъ достигло мѣстности ო-ხარკალუ Охаркалу, оно еле барахталось (ударялись другъ о друга, издавая звукъ на подобіе бьющихся другъ о друга деревянныхъ предметовъ, см. ხარკალი), а когда дошло до ღია, то совѣсьмъ было уничтожено (რ. ღია тонкое мѣсто).
ღიაზუ S, ღებუ MZ мягкій; слабый.
ღიევა см. ღ 8.
ღიევი ვუაკი, ср. რ. ზლიევი.

ღიღობა (რ.) **пиданто**:
ღიმა S, ღემ: MZ война, волнение; — ოთმ. глаголъ *воевать, буйствовать*, в. II-я пор. ვიღმექ ვიოю, აორ. ვიღლი; — მთ-ღომური ვიში; — ნთ-ღომერი დრო время послѣ войны, ნთ-ღომერს (какъ нар.) послѣ войны; — ო-ღემუ предметъ войны: მიღაროეს ოღემუშა они пошли воевать; — ო-ღომური ვიშიский, военный; — უ-ღემურო безъ войны.
ღიხჯი мѣдъ.
ღიპარციე, ღიპარია см. ღეპარციე.
ღისმარი S, ღესმარი MZ, ისმარი, ისემარი (რ. ღურსმანი) гвоздь.
ღისერი см. ისირი.
ღიფონი крылоорѣшникъ (дерево); дубокъ; — ღიფონი-ცობა (бука. крылоорѣшниковое озеро) яръ ნარქს აბაშა, въ селѣ Мартвилѣ.
ღიშანი, ნიშანი (п. نشان), შანა, შარნა знакъ; задатокъ; подарки, поднесенные жевихомъ ნეწესქ при обрученіи; — ოთმ. глагоლ შანუა обрывать, п. ზეშანუქ վիლ ვეშარნუქ, აორ. ღო-შანი или ღო-შარნი; — შანირი, შარნილი, შანილი обозначенный, назваченный (რ. და-ნიშნული), п. ვნიშნუქ, აორ. და-ვნიშნი.
ღიში, ღიფში, ღეში, ღეფში ოღლკა, ოში, აეში ნш.
ღოგინი (რ.) постель; кровать.
ღოღი (რ.) большой, тяжелый камень; — ღოღი-ცევა тяжелый снатокъ свища.
ღომი (რ.), აომი левъ; — «ნჯილო» левъ (MA, стр. 43), ღილო; — «ლომინეე, ღომიკია» (прозвище) «львовъ» (MЭ, I, 26); — ღომა ღომა (имя быка, буйвола), см. ღილო.

ლოცვა: ლოცვაჲ япзать, I-я пор. п. ბლოცკენქ, აორ. ბლოცკი.

ლოუ лѹиой, სრ. გ. ბლუ зѹнка.

ლოფინი S, ლაფინი M польз у арбы.

ლოუბა, ლუბა пазуха, სმ. უბა, თოლი 1.

ლოუბა (გ. ლუნგი, ჩლოუნგი у Чуб. тупиой) глупецъ, дуракъ.

1. **ლოუკა** (გ. ლუკმა), აუკა вш кусокъ; — ლუკა-ლოუკათ по кускамъ.

2. **ლოუკა**, აუკა Лука (имя).

ლოუკუფსა (раст.) растрогъ; бряччина.

ლოური, აური вш сонъ; спать რულაფა, ღო-რულაფა (въ пѣкоторыхъ временахъ съ перестановкой согласныхъ основы ლურ || რულ), II-я пор. п. იბრულუა'ნქ' засыпаю, აორ. იბრულე MZ, ვირულე S, ვირუაე вш; — ქოდ-იბრულუა'ნქ' засну; — объект. სტრ. 1-го სპრ. п. ბვლოურს'უ/ღ' ილი მლოურს'უ/ღ' я сплю, სი 'რ'ლოურს'უ/ღ', თის ლოურს'უ/ღ', ჩქე ბლოურა ი т. д., პრ. нес. ბლოურღუ/ღ, ჩქე ბლოურღეს, აორ. ქედ-მარულუ, ქედ-გარულუ, თის ქედა-არულუ (გ. დამეძინა), პრ. с. მირულუაფუ, სი გირულუაფუ, ჩქე მირულუაფუნა ი т. д. ილი ნო-ბრულუე, სი ნო-'რ'რულუე,

თის ნო-რულუე, ჩქე ნო-ბრულუენა; ქედო-ვრულაფუ, სი ქედო-'რ'რულაფუ ი т. д. (გ. დამძინებია), დ.-პრ. მირულუაფუღუ, ჩქე მირულუაფუღეს ილი ნო-ბრულუეღე, ჩქე ნო-ბრულუეღეს; — ლურენჭი спящій; — ნა-რული'ი спавшій; ო-ლოურაფალი, და-ლოურაფალი (< ღო-ოლოურაფალი) мѣсто для сна; ქედინეჭირე დაალოურაფალი ოფ ლეგ სპათ; — მიკო-ლოური прилечь отдохнуть, не рывающаяся, прикорпуть, в. მიკო-ბლოურსე, აორ. ქიმეკი-იბრულუე; — ურულუობა бессонница; — «ლოურიშ გულა» შრ. бздюха, дождевнѣ (გრძბ, ბუკა. მწოკ სონაწვოსთი), სმ. გულა (სრ. გ. რული, ლული).

ლოურჯი (г.) сивій; — ლურჯა Лурджа (имя лошади), სრ. ლეზი 2.

ლოუღი, აული вш инжаръ, «ლოლი» у В; — მე-ლოღიე шуръ (птица).

ლოუბა სმ. ლუბა.

ლოუბუ სმ. ლიბუ.

ლოუღე грудное дитя (გ. ლილია, п. لولو красивое дитя), სრ. ჩქეჩქე.

ლოუმა სმ. ლიმა.

ლოუსმარი სმ. ლისმარი.

ლოუსემი неотесанный, непонимающий, дикій.

ბ.

1. **ბ**-ა) 'передъ губными, въ особеннѣности передъ ზ, является простѣиш фонетическимъ наростомъ, напр., მ-ზარუა, б) ииенной префиксѣ, появляется параллельно съ ნ, რ, ფ въ такихъ словахъ, какія въ немъ не нуждаются; въ обонхъ случаяхъ слова расположены подѣ

слѣдующими непосредственно за паростомъ буквами.

2. **ბ**-ნეოფორმალური ობიექტიური მწიქონეპური პრეფიქსი 1-ო ანძა ვე გლაგლახ; ვე იწვეწიწიწი სლუჩაიხე ოკვივალენტაი ეგო ვისტუპაიუტ: ზ, ვ, ჰ, ფ. *Гр.*, § 87.

3. **ბ**-სუბიექტიური მწიქონეპური

префиксъ 1-го лица въ глагольных основахъ съ начальными плавными მ и ნ, коренными или нарастившими, *Гр.*, § 67, А.с.

1. მა я; — მა-ვა я; — говорить (ис-вѣств. форма); — მა-თი и я; — მათი-ი к я; — говорить (нов. ф.), см. ჩქიმი.
2. მ- префиксъ для образованія порядковыхъ числительныхъ и другихъ именъ, *Гр.*, §§ 37, 128.
3. მა- префиксъ именъ дѣйствующихъ лицъ параллельно съ მე-, მი-, მო-, მუ-, *Гр.*, §§ 105, 128.
4. მა- см. მო- 3.
5. მა- префиксъ для образованія отъ прилагательныхъ и нарѣчій *уравнительной* формы степеней сравненія, указывающей на полное между сравниваемыми предметами равенство, *Гр.*, § 32.

მავაჟკუნა см. მა-ზვაკუნა.

მაგადგითი (г.) примѣръ, образецъ; — ს-მაგადგითი примѣрши; необычайный; страшный.

1. მაგანა (г. ნამგალი, მანგალი) сериѣ.
2. მაგანა Магана, рѣчка въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

მაგვიმარიа см. გვიმარა.

მაღენი (г. მაღანი изъ арб. مادن) рудникъ; кладь; сокровище.

მაღლოზანი S, მაღლოსანი MZ (г. მანღლოსანი) женщина, дама (*бука.* носящая платокъ, косынку).

მაღერი см. მარღი.

მაგშია см. მა-ფშალია.

მაჯაკედობი см. მა-ზვაკუნა.

მაჯაკედლი см. მა-ჯაკვალი.

მაჯლი (г.) деверь, ср. ოზორასქილი.

მათე Матвей.

მათრასი см. მართასი.

მაღდაბი Майданъ, село въ Сенахскомъ уѣздѣ.

მაკერიშე см. ლუჯი.

მაკინდლოდი, მაკინდლი ხმ петрушеа.

მალა- см. მოლა-.

მაღლაზონი (г. მოლოზანი), მაღლაზონი ხმ монахиня.

მაღობო (г.) мазь (лѣчебная).

მაღობურობა см. ოლანი.

მაღობს, მაას ხმ скоро, быстро; — ვალიში მა-შვალს быстро, какъ молния; — ზღს-შვალს не имѣющее смысла аллитерирующее и рвемующее образование, *Гр.*, § 165, ср. ჩქარას.

მაღიაღური-სე, მალი-სე см. სე 2.

მამიდა см. და 1.

მამუღი (г.) родовое имѣнiе, *преимущественно* виноградникъ, ср. ზი-სესი.

მან; მანუა, გო-მანუа опалая (г. ცრუსევა), I-я пор. н. ვმანენუ, аор. გო-ვმანი; — объект. стр. 3-го спр. н. მამანუუ (г. მეცრუსევა); — გო-მანირი опаленный.

მანათი рубль; — მანათობო по рублю, рублями.

მანგარი (г. მაგარი) крѣпкий, сплывшй; — მა-მანგარა (уравнит. форма); — მანგარო или მანგარაჟე крѣпко; — სი-მან'გრე крѣпость, сила; — отым. глаголъ (съ перестановкою двухъ послѣднихъ согласныхъ основы) მარგება, გა-მარგება, და-მარგება укрѣплять, III-я пор. н. ვა-მარგენუ, аор. გუ-ვარგო; — съ род. отн. (или II-я пор.) ვიმარგენუ, გიმარგენუ я укрѣплю на себя его, тебя; задерживаю; — стр. 3. н. ვიმარგუუ укрѣплюсь, аор. ღე-გ-18*

მარგი или ле-ეემარგინი, (обыкн. съ отр.), ვა ლე-ეემარგინი я не могъ удержаться, თქვ ვა ლე-ემარგინე; — съ род. отн. ვუმარგექ სოპროთვლას, я поддерживаюсь кѣмъ-л., чѣмъ-л.; — მა სვეცენს ვუმარგექ я поддерживаюсь столбами;— объект. стр. 3-го спр. (форма возм.) მამარგინე, გამარგინე, თის მარგინე или ქედ-მამარგინე я смогу удержать, აორ. ლ-მამარგინე: მა ცხენქ ვა ლ-მამარგინე я не смогу удержать лошады.

მანგი სმ. ნოდე გ 13, სრ. ცოლი.

მანგიორი (გ. მაგიერი) замѣняющій, замѣститель;—მანგიორო ვამწვწ, ვმწვო.

ო-მანე, **ო-მენე** 1) берлога (ვწროთნო одного корпя съ г. ბუნი, ბუნატი, არმ. *բուն, բնակ*); — 2) Омань, названіе мѣстности въ селѣ Джварѣ Зугдидскаго уѣзда.

მანუარი, მანუარი (ж. ния) Манижа. «**მანჭიორა**, **მანჭკორა**» у Эр. оенокъ (грибъ).

მანჯე: გა-მანჯეა, ლ-მანჯეა უსოკაივავ, ოსანავლივავ, III-я пор. ი. ვომანჯეუ¹ნქ, აორ. ლ-ვომანჯეე;—სტრ. ვ. II-я пор. ნ. იმამჯე-ბუქ, აორ. ლ-ემამჯე.

მანჯა (გ. მაჯა) заплетіе.

სა-მანჯეელი причина, поводъ.

მანჯრა, მანუნა, მანუნარი (მуж. ния) Манучаръ;—მანუნარი-კახათი, назв. села, სმ. კახათი.

მადას სმ. მადას,

1. **მარა**, მარუა, მარუო პედწა (последнія двѣ формы папрашиваются на сопоставленіе съ მარუო *восемь*, и быть можетъ это созвучіе

не случайное, а коренное); — მარა-შე ექენედწაწა, სრ. წორი ნოდესწორი.

2. **მარა** (союз, г. მაგრამ) по; — მარა-ვა по, — გოვრით (повѣст. форма).

მარაკა М (арм. *մարդ სնովակ*) ხლწვ წა კოვ, სრ. ქაბარკა.

მარანი (გ.) выпный погребъ, სმ. ოხა.

მარაშინა თუთა სმ. არკუსო ნოდეს თუთა.

მარგალი мингрелець, преимущественно крестьянинъ;—მარგალური мингрельскій; — მარგალურო ნომинგრельски; — სა-მარგალი მინგრელია (სრ. ო-ლიში), სმ. ნოდეს იბ-გირი, სრ. უაზახი.

მარგალიცი (греч. *μαργαρίτης*, ὁ) жемчужина.

მარგაცელი სმ. მარგაცელი.

მარგება სმ. მანგარი.

მარგვი медвѣжепокъ, სრ. გ. ბრანგვი მედწა.

მარგულა, მარგული черносливъ, სმ. ნოდეს იბ-გირი.

მარღი (дат. *карт. მარს* и *მარღის*), მადლო (გ. მადლი) благодать, милость; благодарность; — ბუაშ მარღი-მე или უსულადუ ბუაშ მარღი-მე! клянусь благодатью солнца, клянусь благодатью неугомимаго солнца! (მოამბე 1897, № VI, ოტд. II, სტრ. 25); — სქახი მარღუ-მე-ლათი კლანუსუ თვოეუ благодатью (გ. უენმა მადლა); — მარღი გინაგუ ოწ თ-ბლადარისუ ეგო (*ბუკო*, ოტплатилъ благодарностью); — ოტым. глаголь მარღება ბლადარით, სტრ. ვ. სწ როდ. ოტн. ვუმარღექ, გომარღექ ბლადარუ ეგო, თეა ი თ. დ., აორ. ლ-

ვემარლი, და-გიმარლი; — მარლობა, მადლობა *благодарность*; — მარლობელი ილი მარლიელი *благодарный*, მადლობელი; — სა-მარლო *пуждающийся* ვ მისი, *благодѣяніи*; *благотворительный*.

სა-მარე (რ.) მოგლა.

მართ: მართალი (რ.) *правда*; სრავდლი-
 ვი; ნევიშოვი; — მართებული სრავ-
 დლი, *справедливое*, სწდუმი, *должное*; —
 სა-მართალი *справедливость*, *судь*,
законъ; — სი-მართლე *правдивость*,
правота; — მო-სა-მართე *судья*; — სა-
 სა-მართო *судъ*; — უ-სა-მართო *безза-*
конный, *несправедливый*; — უ-სა-
 მართოთ *несправедливо*, *безъ суда*; —
 უ-სა-მართობა *беззаконіе*; — *отым.*
глаголь მართება, გა-მართება *оправ-*
дывать, -ტყა, II-ია *пор. п. ვიმართებქ*
ღუქ *оправдываю* სეა, *аор. ვიმარ-*
თი ღუდი; — გა-მართებული *оправдан-*
ный; — მო-მართუა *налаживать*, *წ-*
правлять, *помогать*, *სქ* *род. отп.*
ი. ვუმართებქ, *აორ. მო-ღუქმართი*; —
 სტ. ვ. IV-ია *пор. п. ვუმართებუქ* (რ.
ვემართებუი) *мое* *притязаніе* *къ*
нему *справедливо*.

მართახი, მართახი (რ. მართახი) *кнутъ*.

მართახია (ევრ. მუჟ. იმია) *Мардохей*.

მართვე (რ.) *иго*; *дѣтенышъ* *во-*
обще.

მართუე *подговоротъ*, *пучина*, *омуть*,
см. რთ ვ.

მარია *Марія*; — მარია (უმეშ. *п*
უნიჩაჟ.) *Марика*.

მარკოზ *Маркъ*.

«**მარსილი**» *Марсиль*, *название* *до-*
лжны *въ* *Абедатскомъ* *обществѣ*
Сенавскаго *уѣзда* (*СМК, X, отд. I,*
сტ. 113).

მარცვილი, *მარცვილი* *въ* *Мартвиль,*
село *и* *общество* *въ* *Сенавскомъ*
уѣздѣ; *მარცვილი* (*греч. μαρτυρ* *сн-*
дѣтель, *мученикъ*) *собственно* *на-*
звание *уцѣлѣшаго* *донныѣ* *древня-*
го *монастыря* (*X в.,* *главшой* *святы-*
пи *Мингрелин*), *называемаго* *по-м.*
ქყონ-ღიდი *большой дубъ* (*о* *возникно-*
веніи *названіи* *მარცვილი* *см. Н.*
Марръ, Крещеніе, сტ. 172—173);
но *предаію* *храмъ* *стоитъ* *на* *мѣ-*
стѣ *языческаго* *идола* *კაპუნია* (*см.*),
которому *приносились* *въ* *жертву*
дѣти; — *მარცვილური*, *მარცვილური*
მარტვილსკი; *მარტვილецъ*, *მ.* *მარ-*
ცვილანეცი, *მარცვილანეცი*.

მარცი *см. подъ თუთა.*

მარქვალდი *см. მარქვალდი.*

მარშანია *Маршанія* (*фамилія*).

მარჩილი 10 *კოპ.*, *обыкновенно*
употребительво *სუმი* *მარჩილი*
 30 *კ.*; [*СМК, XXIV, отд. II, сტ.*
 19 *сказано: «марчили — это ста-*
ричная *мингрельская* *монета,*
рав-
ная *почти* *гривеннику*». *Однако,*
мы *не* *знаемъ,* *существовала* *ли*
така *старинная* *мингрельская* *моне-*
та; въ *Грузіи* *то* *она* *была* *и* *рав-*
нялась *60* *კოპ.* *по* *Орб.,* *а* *Чуб.*
къ *этому* *добавляетъ: «въ* *Име-*
ретіи *(Имеріи)* *марчили* *стоятъ*
 100 *ნარъ* *(полушекъ)* *или* 30 *კოპ.*
сереб.»] — *მუთუნ-ქესა-მარჩილით*
პიკონმъ *образомъ,* *никакой* *дѣвой;*
см. მუთუნი.

მარჩხა *мелкій;* *мелкая* *вода;* — *сравн.*
ст. უ-მარჩხაში.

მარცხი (რ. მარცხი) *несудача,* *неудач-*
ный *случайно,* *рѣдко.*

მარბვეი *см. მარბვეი.*

მარწვენი, **მარწვნი** (რ. მარწნი) პრო-
стокуваша, მარწვნილი მ.

მარწვენიბა, უ ძრ. «მარწვენიბა» მი-
შიწ ტერიზ, вежа-мышья, სრ. ბაბკო.

მარწვნილი სმ. მარწვნილი.

მარჭინხლოდი, **მაჭინხლოდი**, **მარჭინხლო**
ბმ ластовка (этимол. слова см.
Н. Марр, *Историческое происхождение*
арм. слова margarey, И. И. А. Ц.
1909, стр. 1158).

გამარჯვება, **გამარჯობა** სმ. მორბგუბ.
მასარი (რ. მესერი, იფ Орб. მასარი)
частоколы.

მასაქილი სმ. მასაქეკუნა.

მასქური, **მასკური** зефиръ (სმ. ბო-
რი); гороскопы: თი ბოში თინერი
მასქურიში დაბადებული იყინიბა...
тотъ мальчикъ будеть — гово-
ритъ — рождень подь такииъ го-
роскопомъ... (Хр., стр. 73,16); ვს
словъ имѣемъ первую половину
Г. ვარსკვლავი, მასკუ-ლავი *завода*,
сестила, სრ. მურიცხი, ერცი.

«მაცა» უ ძრ. ძაღვინიზი широколи-
стыи (раст.).

მაცრბობა (?) поцроходимый, სმ. ფა-
რონი, ცები.

მაცა царь; — მაცობა царствование; —
სამაცო царство, государство; —
მაცა ღო ღეღეფადი царь и царица,
თაიზ იავყვანყა ცოვობრაცხო; —
«ცეაში-მაცა» ძისნაღ ცარიца (სმ.
СМК, XXXII, отд. III, стр. 150 и
XVIII, отд. III, стр. 12—14).

მაცეშობა სმ. მაცეშობა.

მაცე, — მაცე სუფიქსი, приставляемый
къ глаголу или къ какой-либо дру-
гой части вносного предложения,
когда говорящий повторяет свои
же слова, Гр., § 153, а.

მაქსიმი, **მაქსიმე** (მუჯ. იმია) Максимъ.
მაღაზა кукурузный, სრ. ბაღ 1,
ო-სიმიღე, ჯარცვალი.

მაღადი (რ. високий; — სი-მაღალე ვი-
сота; — მ-მაღალეზა, ე-მაღალეზა воз-
вышаться, II-ი ძორ. ი. ა-გიმაღალეზე,
или ე-ეზმაღალეზე (< ა-იზმაღალეზე)
ი ვოვიшу, подиму (голову, го-
лость); — სტრ. ვ. II-ი ძორ. ე-ეზმაღალე-
ზეზე, ე-ეზმაღალეზეზე, ე-ეზმაღალეზეზე ვო-
вышавсь.

მაღლაკი Маглак, село въ Кутаис-
скомъ уѣздѣ.

მაშა (რ.) щипцы для углей.

მაჭარი (რ.) молодое вино, чихирь,
სრ. ნე 1, ცკვილი.

მაჭინხლოდი სმ. მარჭინხლოდი.

მასა, **მასარი**, სმ. პოდь ხარ 2.

მასათი Махатъ, село въ Сенакскомъ
уѣздѣ.

მასაში, **მოსაში** Махашъ, Мохашъ,
село въ Сенакек. уѣздѣ, სრ. ხაშუა.

მასვარი (აბხ. მასვარ) рука (отъ пле-
ча до кисти), სრ. მ-სუჯი.

მასინგეი სმ. პოდь ხარუა.

მაცადი, მაცალეუ თოვარშიზ, დრუგი; —
ნამაცალეუ ბნვიში თოვარშიზ; —
отыменный глаголъ мაცაღაფა по-
дружиться съ к., სტრ. ვ. ი. ვომაცა-
ღელე, აორ. ღე-ეზმაცაღლი.

მაცარი (რ. მაცარი) шаферъ, дружка,
სრ. მაცალე.

მე (რ.) я (Хр., стр. 109,14,20), სრ. მ. 1.
1. მე- სმ. მ- 3.

2. მე- туда, къ нему (предлогъ въ гла-
голахъ, Гр., § 113); — მე-ლეე по ту
сторону; — მელეე-მოლეე სვ ბნიხი
сторонъ (სმ. მო-ლეე); — მელეენი, поту-
сторонций противоположный; — მე-
ლახეღ' отдѣльно, въ сторону: ღელე

მელახე ძედღ ღო ცანი მელახე გოლო-
ვა и туловище валился отдельно
другъ отъ друга (Xp., стр. 34, 27).

3. -მეო, -მევი; -გვი, -გვიე частицы клятвы
1 и 2 лицъ, см. ღორობო.

მეესი, მესი см. подь თუთა.

«მეკენხადლი» (მე-კენხალი) у შრ.
кленъ, ср. მე-ხიკალი, ცხალი (რ. ნე-
კერხალი, ლეკენხალი).

მეკო-მოკონი, მიკო-მოკონი; მუკო-
მოკონი что-то, всякая всячина
(რ. რაღაც-რაღაცა); — თუქი იხირღ
მეკო-მოკონს тамъ онъ ирალъ вся-
кую всячину (Xp., стр. 26, 5—6).

მეღა (რ.), მეა вт лиса; по свидѣ-
тельству А. Ламберти (стр. 205),
въ его время лиса въ Мингрелии
не водилась вовсе, по причинѣ, —
какъ думаетъ онъ, — обилія въ
страпѣ бодьшихъ хищныхъ звѣ-
рей; по шакалъ (ჭურა) обиталъ; те-
перь лиса водится въ Мингрелии,
но въ пользу справедливости сви-
дѣтельства Ламберти говорятъ
то обстоятельство, что въ мин-
грельскихъ пѣсняхъ и посейчасъ
фигурируетъ шакалъ тамъ, гдѣ
собственно должна бы быть лиса
(Xp., стр. 141—142), да и самое
названіе лисы მეღა обыкновенно
употребляется въ сложениі съ на-
званіемъ шакала: ჭურა-მეღა или
მეღა-ჭურა (см. сказки №№ XIV,
XVI), что означаетъ, и лису и ша-
кала; очевидно мингрельцы позд-
нѣе познакомились съ лисою и не
совсѣмъ отличили её отъ шакала;
лисѣ мингрельцы даютъ слѣдую-
щія прозвища: მე-მვანძვალე ბნებო
ბნებოთა и უჭუ-უხაუუშ მატკომალი

явущая нежареное и жареное (см.
შომპე 1897, № VI, отд. II,
стр. 8); — «მგლი-ურქენე» შრ. чаш-
ковое дерево.

მეღანი (რ. изъ греч. μέλας, ῥ) чер-
нпиза.

მეღახე, მეღახო отдѣльно, ср. ზახე.

მეღეი см. მე- 2; — მეღესია, см. ჯღესია.

მეღესი см. მერესი.

მეღია, მეღიავა Melia, Meliava (ფა-
მილია); — მეღი-ხე, см. подь ხე 2.

მენძელი, მეენძელი см. მე-ნძელი.

მენჭარი ხეღმა, см. ქეჭეთობა.

მენჯი (რ. მუჯა у Орб.) солоночакъ;

минеральныя воды, бани, ср. ჯღმუ.

მერაანს ღიპხო, медленно (? რ. ნე-
ლოს).

1. მერე (რ.) послѣ (Xp., стр. 109, 14),
ср. უკულო.

2. მერე озеро, ср. მერესი, ცობა.

მერეო, მერია см. რ 6.

მერესი, მეღესი ღიპხო; океანქ.

მესეფი, მესეფიბი по народному по-
вѣрью божества въ образѣ муж-
чинъ и женщинъ, повелѣвающія
всѣмъ царствомъ животныхъ,
птицъ и пресмыкающихся; они —
божества охоты, сами охотятся
въ сопровожденіи собаки, и безъ
ихъ разрѣшенія никто не мо-
жетъ убить ни одной дичи; жи-
вуть они въ морѣ или за-моремъ,
а потому и говорится: მესეფიქ
ქარიღე მესეი ვიხელქ (на берегу,
на сушу); онъ обходить ошу по-
очередно: мужчинамъ въ одинъ годъ,
а женщинамъ въ другой; мужчины
одѣты въ черныя одежды, и ихъ
появленію сопровождается сильны-
ми дождями, а женщины ходять въ

მინო- предлогъ въ глаголахъ и от-
глагольныхъ именахъ, *Гр.*, § 115,
ср. მინი 1.

მინუტი (რ.) минута.

მინჯე см. მინჯე.

მირკენჭია см. კენჭი.

«**მირსობა**» или ნირსობა (СМК,
XXXII, отд. III, стр. 97—98); ав-
торъ вышепозванной статьи гово-
рить, что первое названіе непо-
нятно, а второе можно перевести,
какъ «туманность» (м. ნირსი, г. ნის-
ლი туманъ); подъ названіемъ **მირ-
სობა** извѣстны праздники за 24
дня до Великаго поста въ честь
какого-то божества; свинья, пред-
назначенная въ жертву божеству,
позывается **ო-მირსე** (молигу см.
Хр., стр. 186).

მიფაფია см. ფაფაფი.

მიქამ-გარიო Михаилъ-архангелъ; —
სამ-გარიო, см. ო-გემერი.

სამიქაო (отъ фамиліи მიქა, მიქავა,
მიქაძე) Сампѣао, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ.

მიშა- предлогъ въ глаголахъ, *Гр.*
§ 115, ср. მიშე¹.

მიშე, მიშეე внутри, средн.

მიშვიცია см. მი-შვიცია.

მიშუშია см. მი-შუშია.

მიწო- см. подъ წიმი.

მძარე см. ძარო.

1. **მო** см. მუ 1.

2. **მო-** см. მ- 3.

3. **მო-** объективный мѣстоименный
префиксъ 1-го лица въ глаголахъ,
дательный тубаль-кайнскій парал-
лельно съ მ-, дательнымъ ბარქ-
скимъ.

4. **მო-** сюда, во мнѣ, гесп. მუ-

(предлогъ въ глаголахъ, *Гр.*,
§§ 110, 113); — მო-ლე по сую сто-
рону; — შედე-მოლე (см. შე-ლე); —
მოლები посясторонній.

მოდა мода.

მოთა мн. მოთალები впускъ.

მოიდანახე Майданахе, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ; названіе какъ
будто состоитъ изъ груз. მოი <
მოდი *приходи* + ხახე *посмотри*,
какъ и названія нѣсколькихъ крѣ-
постей въ Имеріи მოდამხახე, но
не исключается возможность объ-
ясненія этихъ названій на мив-
грельской почвѣ, именно, въ связи
съ глаголомъ ხუბა (см.) *сидеть*.

მოკა, მონკა тяжелый; трудный; бе-
ременная; — უ-მონკაში (сравниг.
ст.); — მონკათლა беременность; —
სი-მონკა тяжесть; — ღილა-მოკა, см.
ღილა; — отым. глаголъ მონკობა дѣ-
лать тяжелымъ, обременять, III-я
пор. ვამონკანქ, аор. და-ვამონკე¹; —
სь род. отн. პ. ვუმონკანქ, გიმონ-
კანქ дѣлаю тяжелымъ что-либо
ему, тебѣ и т. д.; — стр. 3. II-я пор.
аор. ღე-ემომ¹კათ, სი ღე-ემონკათი,
თაქ ღე-ემონკათუ, ср. გ. მკე.

მოკლე (რ.) короткий; — შე-მოკლება
укоротить, сократить, ср. კუნტა 1.

1. **მოკო** пословница, пносказатель-
ное; — მოკოთ ინიებუ ივს говорить
пносказательно.

2. **მოკო-** предлогъ въ глаголахъ.

3. **მოკო** см. კორინება.

მოლა-, მლა- предлогъ въ глаголахъ,
Гр., § 110.

მოლე см. მო- 4.

მონ см. უ-მონი.

მონა (რ.) рабъ; — მონობა рабство.

მონაწილი სმ. წ 4.

მონდა, მონჭა ი სнѣлшй, *сравн. ст.*

უ-მონდაში, *прот.* კობუ, სრ. ნ-ჭაფა.

მონვა სმ. მოკა.

მონყფოლი შერსტь.

მონჭა სმ. მონდა.

მორგვი სმ. подь რგვალი.

მორღიბ სმ. подь რღ 1.

მორი სმ. შუ 1.

მორიბ სმ. რ 6.

მორიკუელი სმ. არიკი.

მოროდნѣствительно, нѣ самомь дѣлѣ.

მოროდონი Мородовъ, *имя.*

მოროჟა Морожа, რჭკა въ Зугдидскомь уѣздѣ.

მორსება, გა-მორსება пробовать, испытывать, ნ. მობრსენქ (ვმ. ზმობრსენქ, *Гр.*, § 67, A, d), აორ. გა-მობრსი, *пр.* с. მიმობრსეპუ, გიმობრსეპუ, თის უმობრსეპუ; — ო-მობრსეპუ иснытаніе, искушеніе, бѣдствіе; — გა-უ-მობრსეპუ неовытный.

მორჩე სმ. ჩე.

მორჩილი (რ.) послушный, покорный; маленький; — მორჩილება покорность, სრ. რჩილა.

მორძვეი || მარძვეი: მორძვეა, გომორძვეა побѣда, уснѣхъ; — გომორძვეა (привѣтствіе) здравствуй! (*букв.* побѣда [да будетъ у тебя]); რადომъ съ გომორძვეა употребляютъ, преимущественно въ Сенакскомь уѣздѣ, ი გრუ. форму того же корня, именно გამარჯობა იли გამარჯება (< გამარჯება); въ отвѣтъ говорятъ: ღორონთქ გოგიმორძვეი ილი ღორონთქ გოგიმორძვეას! Богъ (уже) далъ тебѣ побѣду იли Богъ да даруетъ тебѣ побѣду! — IV-я пор. ვომორძვეაფუჟენქ, აორ. გო-ვომორ-

ძვეაფუ; — სტრ. ვ. II-я пор. ნ. ვიმორძვეუქ ი იმѣю уснѣхъ, побѣждаю, აორ. გი-ვიმორძვეი; — გო-მორძვეილი, გვ-მორძვეილი побѣдившій, побѣдитель, გა-მარჯვეპული (რ.); — მორძვეას, მორძვეას (нар.) съ уснѣхомъ, мѣтко; — მორძვეიშე (нар.) направо; — მარძვეანი правый, правая (იანრ. рука, сторона); — სი-მარჯვე (რ.) сила, крѣпность, სრ. რჯვინა, ჯვინი.

1. მოს: მოსუ ткать, I-я пор. ნ. ვმოსუნქ; — ნა-მოსა ბორბოლიაში паутинна; — მოსა-ბადე, სმ. ბადე.

2. მოს: II-я пор. აორ. ვ ჰ. მი-იმოსე: ქონონაქ მიიმოსე ღო უებურცე ქომეშაღობოღე Кочора, подложивъ подь себя ноги, сѣлъ у очага (*Хр.*, სტრ. 93, 30).

უ-მოსი большой; бѣлшй; — უ-მოსი очень, весьма; — *сравн. ст.* უ-მოსაში (собственно сравнительная степень უ-მოსი, только въ нарѣ. формѣ, а უ-მოსაში превосходная ст.) — ოთჲ. глаголь, სტრ. ვ. IV-я пор. ნ. ვამონუაფუქ ი его превосхожу; — съ род. отп. ნ. ვუმონქ, გიმონქ ი превосхожу его, тебѣ, მიმონს, გიმონს, უმონს онъ превосходитъ меня, тебѣ, его.

მოღე სმ. подь ღ 1.

მოციკა-სე სმ. სე 2.

მოჭვა ნაწადკა.

მოქვი Моѣвъ, село; — მოქუარი მოქვსკი; მოქვეძე.

მოჭურუდუ სმ. ქეუდუ.

მოსამუზი (არბ. *مسعود*, *т. жос*), მუსამუზი шпора.

მოსაში სმ. მასაში.

მპოლუა, მე-მპოლუა რეწვით, заре-

მული (რ.) зюловка, ср. ოზორასქილი.

მუმა (მპ. მუმალეფი), მუა отець; — მუა-ნთირი или მუა-ნთელი тесть, свекорь (*ბუკა*. замѣвенный, обмѣненый отець, см. თირუა 2); — მუმა-ჩაფირი званый отець (*ბუკა*. избранный, см. ჩაფა, რ. მამობილი); — მუმა-ცონირი, მუმა-ცონერი почтчимъ (*ბუკა*. привитый отець, см. ცონუა); — მუმალამი, მუმამი იმѣющій отца (რ. მამიანი); — უ-მუმე, უ-მუმო, უ-მუმალო безъ отца, сирота; — მუმული см. სლѣд. слово (эт. слова см. Н. Марръ, ОГ, стр. 8, прим. 1), ср. ზაზა.

მუმული, მუმუი ხიხ იწუხუ; sameцъ вообще, см. მუმა; — მუმულია, მუმულია იწუხოქ.

მუნაფა облако; — მუნაფილი облачный.

მუნაწიი см. წი 4.

მუნდი задница, ზული (уменьшительное); — მუნდი-ლიჭა съ безобразной задницей; — მუნდ-უკურთე, см. კურთა.

მუნი туда, внутрь, внутри; употребляется и какъ предлогъ въ глаголахъ; — მუნოზ сюда, мუნოთ.

მუნო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ, *Гр.*, § 115.

მუნცური червь; прозвища его: ოჭი-სიშ მაზიმალი *измѣряющій стину*, თელი и შურდგუმილი *живой* (см. მოამბე 1897, № VI, отд. II, стр. 8), ср. у Бер. ზამა-ზამა.

მუნჩქვი см. მუნჩქვი.

მუნწი см. უწი.

მუნჯი (რ.) нѣмой; — მუნჯი-ცალო какъ нѣмой.

სა-მურჯაყანო Самурзакано, сѣверо-

западная часть Мингрелии между рр. Ингуромъ и Галидзгой. Мѣстное предание называетъ это производить отъ собственнаго имени Мурзакапъ (ميرزاخان). Мурзакавъ Шервашидзе, одинъ изъ членовъ абхазскаго владѣтельнаго дома, бѣжавъ изъ Абхазии, отвоевалъ у Одиши (Мингрелии) эту страну, владѣтелемъ которой сдѣлался самъ и далъ свое имя странѣ (см. Цагарели, МЭ, I, предисл. стр. IX).

მურიცხი, მურცხი звѣзда; — მურიცხამი звѣздный; — ცვა-მურიცხამი წავა-მურიცხამი, прозвище сказочнаго героя (*ბუკა*. იმѣющій звѣзду на лбу) (эт. слова см. Н. Марръ, *Историческое происхожд. арм. слова tarqateu*, И. И. А. Н., 1909, стр. 1158), ср. მსქური.

მურსაფა разрывать, терзать, тоби გა-მურსანს опъ разрываетъ (ср. რ. მურსაფა).

მურუცხი см. მურიცხი.

მურღულია см. ზაზი.

მუქია-სორა (ე. изъ и. مفتخوار) дармождъ.

1. **მუსა** работникъ, рабочій; — მუსეზა, მუსეზა работать, I-я пор. н. მუსე-სენქ (см. ვმუსენქ); — II-я пор. იმუსე-სენქ MZ, ვიმუსენქ S, аор. იმუსე-სე, ვიმუსე, пр. с. მიმუსე-სე; — III-я пор. н. ვამუსენქ. аор. ვამუსე, იმ. с. მიმუსე-სე-სე; — IV-я пор. н. ვამუსე-სე-სე-სე, аор. ვამუსე-სე-სე; — ნა-მუსერი сработанный; урожай; — ო-მუსე-სელი работа, предметъ работы.

2. **მუსა** см. ნოდъ მუ 1.

მუსე, მუსენი см. ნოდъ მუ 1.

ნამდვილი см. ნანღლი.

ნამუ (მნ. ნამუნეფი) который, какой, Gr., §§ 52—55; — ნამუ-თი и который, который же; — ნამუგელა какой-то, нѣкто, ნამუგელე⁷ ნი (< ნამუგელა-+ ე < რე-+ ნი) кто ни есть, какой ни есть; — ნამუთინე⁷, ნამუთინი, ნამუთინეე, ნამუთინი нѣкоторый, нѣ-которые; .нѣсколько; кто-либо; — ნამუთინეე... ნამუთინეე одни... другіе; — თუშენი ნამუთი, თიშენი ნამუთი потому что.

ნამუღა, ნამღა, ნამღა (союз) что, когда; передь вносною рѣчью замѣняетъ двоеточіе, какъ груз. თუ რომ, арм. *և/ժ*, т.-п. აკ; — ათაში ნამუღა такъ что; — ეფერი, ნამუღა такой, что; — თუშენი ნამუღა, თიშენი ნამუღა потому что; — თუში ნამუღა такъ что.

ნამუსი (г. изъ п. *سوامس*) совѣсть, ლამოსი; — სა-ნამუსო тайна; — უ-ნამუსო безсовѣстный, ср. სინდისი.

ნან: ნანება, შე-ნანება раскаяніе, раскаиваться, ე. ვანებექ или მხანებექ; — ნ.-ბ. ში-იმხანებექ, აორ. ვიხანი, ში-იმხანი, пр. с. მიხანებუ.

ნანა, ნანათ (г. ნენა, по Чуб. ნენე) мать, мама; — ნანა (ლასკ.) маменька; — ნანა-სქუა (*бука*. мама-дѣтя; этими словами мать ласкаетъ своихъ дѣтей) о родимый! — ნანა, ნანი-ნა, ნანი назв. колыбельной пѣсни и призва къ ней «баюшки-баю».

ნანღული, ნამდვილი (г. ნამდვილი) настоящий, дѣйствительный, непре-жѣнный; — ნანღული, ნამდვილი дѣй-ствительно, точно, ср. ზეგოლი.

ნანი сушильня для кукурузы, для пом.

ნანი см. ნანა.

ნარბანტი (г.) темница, тюрьма.

ნარტე см. ოჭიში, ქალა подь ქ.

ნარაზენი Наразень, село въ Зуг-дидскомъ уѣздѣ, б. м. ნა-რა-ზენი.

1. «ნარდი» по Ламберти (стр. 157) названіе серебряной монеты, ко-торую вмѣстѣ съ 3—4 фунтами воска мнугрельцы того времени имѣли при себѣ въ додеѣ во время ловли рыбы, а послѣ улова жертво-вали монету съ воскомъ, въ знакъ благодарности, св. Георгію.

2. **ნარდი** (г. изъ п. *არ*) тристракъ, тавлейная игра.

3. **ნარდი** см. подь რე 1.

ნარტემა, ნარტი, ნარტი (г.) желаніе, желать, I-я пор. н. მნარტულენქ; — II-я пор. მ.-ბ. იმნარტენქ, აორ. იმ-ნარტი; — ში-ნარტე желающий; — ნა-ნარტი, სა-ნარტი желаемый, желан-ный; — სა-ნარტია სანარტია, прозви-ще сказочнаго героя (см. сказку № XX).

ნარდი печаль, горе; отым. მარღო ნარღემა, და-ნარღემა печалиться, раскаиваться, I-я пор. ენარ-ღენქ; — II-я пор. ვინარღენქ или იმ-ნარღენქ, აორ. ივინარდი или იმნარდი; — объект. стр. 3-го спр. ი. შინარღუ (г. შენარღემა).

ნარტი см. ნარტემა.

ნარმა (г. ლანმა) подошва.

«ნაფრა», «ნაფურნა» (СМБ, XXXII, отд. III, стр. 108—109) названіе какого-то божества, обрядъ жер-твоприношенія которому совер-шается въ іюль мѣсяцѣ, исклю-чительно въ субботній день; въ жертву приносится ржаной хлѣбъ

სь примѣсью сыра შელებური, причемъ сыръ не должеъ быть створожецъ пастойкой на желудкѣ свиный (см. ნაწი); при совершеннѣ обряда стаповатся лицомъ на югъ (къ Турціи) и заблаговременно запирають свиней; на основаниі всего этого авторъ статьи предполагаетъ, что ნაფრა — божество магOMETANское.

ნაფურნახა см. ნაფრა.

ნაქური, ნაქური см. ქური.

ნაღმელი (რ. ნაღელი) желчь, ср. ნე 2.

ნაჩალიკი (რ.) начальникъ.

ნაცა-ტუცა (რ. ნაცარ-ტუცა) или ტუცა зола, горячая зола; — ტუცამი сь золой; — ტუცა-წყარი или ახარა შქოლვ; — ნაცა-კეკია, ნაცა-კიკია, см. კეკუა, ср. ნო-ჩეჩი, ღოფა.

ნაწი соленый и копченый желудокъ свиный, овцы, козы, теленка или коровы; настойка на такомъ желудкѣ прибавляется къ молоку, чтобы оно свернулось для полученія сыра, ср. ქვეცერე.

ნაჭა S, ლარჭა Z, ლანჭა M ძეხვს для вѣшанія котла надъ очагомъ, ср. კაჩა.

ნახ: ნახება, შე-ნახება хравить, стр. ვ. II-я пор. н. ვინახექ S, იმნახექ MZ, თინა ინახე, აორ. ქიში-ივნახი или ქიში-ივნახი, пр. с. შე-მინახებუ — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) შე-მინახინე я могу хравить, ვე შე-მინახინე (< ვა შე-მინახინე), пр. ნსს. შე-მინახინედ, აორ. შე-მინახინე, обыкв. сь отр. ვე შე-მინახინე, напр., ფარაქ я не могъ сохранить денегъ.

ნახვ: ნახუა стирать, I-я пор. н. შვენა-

ხუნი, აორ. ღო-ვნახვი; — сь род. отп. ნ. ვუნახუნი, გინახუნი стираю ему; თებ, აორ. დუ-^რუნახვი, ср. რჩხუ-ალა.

ნახვთა, ნახუთა педоуздокъ (რ. ავ-შარა).

ნახურევი Нахуревъ, რეჩკა въ Сепакскомъ уѣздѣ, ბ. მ. ნა-ხურევი.

ნაცაფი боровъ, ср. წანერა подъ წან.

1. **ნდ** || **ნდვ:** ნდება; ნდება, ნლობა, მონდება დოწრე; დოწრათ, поручать, III-я пор. н. ვანდექს или ვანდვენქ, აორ. ქე-ვანდი; — стр. ვ. IV-я пор. н. ვენდებუქს или ვონდექს დოწრათ, აორ. ვენდი, თქენდ; — ვე ვენდებუქს მე მოგუ დოწრით თებ; — ხა-ნლო ვწრნი, ხა-ნდვ; — მონდებული გადაწი-სა, გადაწილი; — შე-ნდებული პრო-ცენი, оправданны; — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) მანდინე или მანდვენე я могу поручить ему кого, что, მანდინექ я могу тебя по-ручить ему и т. д.

2. **ნდ:** ნდება шадить, II-я пор. н. იმ-დენქ შაჟუ, სი ინდენქ; — ვე იმდენქ (< ვა იმდენქ) не шажу.

ნლი см. ღემი.

ნლო см. ღო 1 и 2.

ნლომ: ნლომა, ნლომება желавіе, хотѣніе; желать, хотѣть, II-я пор. н.-ბ. ვინლომენქ; აორ. მი-ვინლომი или მი-იმლომი, თიქე მი-ინლომი; — III-я пор. ვანლომენქ заставляю желать другого, употребляю что на что, напр., время, აორ. მე-ვანლომი; — сь род. отп. ვუნლომენქ, გინლომენქ я желаю ему, თებ, я посягаю на него, на теб, აორ. მე-^რუნლომი, მო-ვინლომი и т. д., пр. с. მო-მინ-ლომებუ, თის შუ-უნლომებუ; — об-

ект. стр. 3-го сир. аор. მგ-მანდომინუ, თის მანდომინუ მიწ захотѣлось, вапр., ლურქ спать.

ნდურ: ნდურება ნედовольство, ропотъ; роптатъ, быть недовольнымъ, быть въ размолакѣ, II-я пор. ვინდურუნქ (რ. ვინდურებ), აორ. მი-ინდურექ (< მო-იმ/ვინდურექ), თიქ მი-ინდურექ; — III-я пор. პ. ვინდურენქ; — стр. 3. II-я пор. ვინდურებუქ (რ. ვინდურებო); — IV-я пор. ვინდურექ (რ. ვინდურეო), აორ. დვ-ვინდურეო, თიქ დვენდურე; — ნდურილი ნედовольный.

ნდულა || დულა: ნდულაფა, დულაფა плавить, III-я пор. (სქ დატ. отп.) პ. ვინდულუნქ, აორ. ვინდულექ, ირ. ს. მინდულუაფე; — стр. 3. I-я пор. პ. ვინდულექ; — თირი ნდულექ სიწმ; таеть; — ნდულაფირი, აკო-ნდულაფირი силავს; — ო-ნდულაფარი подлежащій плавкѣ, предметъ плавки.

1. **ნე** сладкій виноградный сокъ (только что выжатый), ср. ცკვილი, მაცარი, ნა-ფეთქა.

2. **ნე** желчь; селезенка, ср. ნაღმელი.

ნება воля, желаніе, свобода, разрѣшеніе, право, II-я пор. ვინებენქ пожелая, აორ. ვინები, ვე ვენები (< ვა ვენები); — III-я пор. ვინებენქ დაო кому волю, отдаю, оставляю; აორ. დვ-ვინებე/ე; — объект. стр. 3-го сир. პ. მონებუ, სი ვონებუ, თის ონებუ, ქანებუ მიწ უგოდო; — ნე-ბიერი, ნემბიერი своевольный, извѣ-женный, лѣтвиный; — ნებოთ по желанію; — უ-ნებულება нежеланіе, противъ воли.

ნეზვი см. ღეჯო.

ნეზი см. ნემი.

უ-ნელო (რ. ნელი მეღმენი) немедленно, вдругъ, см. ნერათ.

ნერათ (რ. ნელად > ნელა) медленно, см. უ-ნელო.

ნერი (რ. ნირი), ნერი, ნირი образъ, подобіе, правъ; обыкновенно въ сочетаніи съ другими словами, какъ то: 'ა'თე-ნერი, ათე-ნერი та-кой (подобный этому), ათე-ნერო такимъ образомъ, თი-ნერი, თი-ნირი такой (подобный тому), მუ-ნერი какой, მუ-ნერო какъ, какимъ образомъ, სუმი-ნერი тройкаго рода, сорта, ირი-ნერი всякаго рода.

«ნერჩი» (СМК, XXXII, отд. III, стр. 97), ნერჩიში ზემა или ო-ჯე-უმ-სური молитвенный обрядъ, совершаемый въ среду за 25 дней до Великаго поста въ честь ка-кого-то божества ნერჩი, ნერჩი ჰა-ცენი. «Слово ნერჩი неповитно, — говоритъ авторъ вышеназванной статьи:—въ общезитѣн этимъ сло-вомъ обозначается основаніе чего-либр или тотъ клочекъ земли, на которомъ стоитъ домъ. Если домъ стодитъ высоко, т. е. имѣетъ полъ деревянный, то итъ пемъ ო-ჯე-უმ-სური ნელსა совершатъ. Изъ этого слѣдуетъ заключить, что ნერჩი — богъ земли» (по Орб. ნერჩი па-ружная сторона дна, по Чуб. ниж-няя часть посуды, кувшина).

ნეტარება (რ.) блаженство; блажен-ствовать, I-я пор. პ. მვენეტარენქ.

ნემი, ნემი ორქხ გრეჩი; — ნემი სო-სკი скорлуна ორქხა; — ნემი ცახუ ლიანე ორქხა, გაღმენი совер-шаемое накупѣт Нового года или за 2 недѣли раньше; пустой (чер-

вивый) ორხტ — дурной прищакъ, а полный — хорошій; загадываютъ на Бога, Христа, Богородицу, свитыхъ, чтобы узнать объ ихъ отношеніи къ загадывающимъ; загадываютъ на людей, желая узпать ихъ судьбу; загадываютъ на мертвыхъ, желая узпать объ цхъ состояніи въ загробной жизни и т. д. (მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 96—97); — ნებონა, см. ცუა; — დიდი-ნები, см. დიდი.

ნთ, სი-ნთე см. подь ნთ 1.

ნთაქი, ნთაქე см. აქი.

ა-ნთეზა (რ.) поспаление.

ნთქაღ || **ნთქარ**: ნთქაღუა, ნთქარუა (შურიში) дышать съ трудомъ, переводить духъ, ნ. ვნთქაღენქ ილი მთქაღენქ, აორ. გო-ვნთქალი, პრ. ს. მინთქალე; — II-я пор. ნ. ვინთქარქ.

ნთხ, **ნთხვ** и др. см. თხ, თხვ.

1. **ნი** (> ი) ა) когда, какъ: მოოჯინე ნი, ქომირე ონქ, ნოსმორწინქ, უვიდნლ, ბ) чтобы, что: ქუქუი, მორთხვ ნი скажи ему, чтобы пришел; въ обонхъ случаяхъ имѣсто ნი можеть ოთაყт ი, который сливается съ предшествующимъ словомъ: მოოჯინი, მორთხი и т. д., с) что, который: სენწიფეში უკულაში ძღაბი-სქუაქ ქომირე, ქომორაქ ქიმინე ნი, თინა младшая дочь царя увидѣла то, что сдѣлалъ Кочора (Хр., стр. 91, 11—12).

2. **ნი**, **ნე** префиксъ въ именахъ.

ნივა см. ნვა.

ნივთი (რ.) вещь.

ნივი (რ. შიკი у Орб.) влиторь, ср. ციკი.

ნივე см. ნუვე.

ნიზა языкъ; — ნიზა-ღანსირი ილაია, см. ღანსირი. [По народной этимологii мингрельцевъ, ოფ ნიზა *языкъ* проишло и собственное имя *Нипы* — просвѣтительницы Грузii, которая будто-бы назвала была *Языкомъ* за свое краснорѣчiе].

ნიზალა служба; служить, I-я пор. ნ. მ/ვნიზალენქ служу; — II-я пор. ვი-ნიზალენქ ილი ვილიზალენქ ილი ვი-ნიზალენქ ბი буду служить, პრ. ს. ვი-ნიზალე; — III-я пор. ვალიზა[ნქ] ილი ვანიზალე служу кому, აორ. ვალი-ნი; — IV-я пор. ვილიზალენქ ილი ვინიზალენქ заставляю кого-либо служить другому, აორ. ვინ/ლიზალე; — მო-ნიზალე, მო-ლიზალე, მო-ნიზალე ბი служитель, слуга.

ნიხუცა (ლასკ.) Нина, Ниночка.

ნიორი (რ.) чеснокъ.

ნირგა невяжа; лукавый; — გური-ნირგა предатель, -ница (Хр., стр. 174, 29).

ნირფი закладъ; — ნირფეზა ბიფსა ოფ закладъ, держать нарц, состояться, I-я пор. ნ. ვნირფენქ ილი მ/ვნირფენქ (რ. ვნიძლოაბ), აორ. დე-ვენირფი ილი დე-უმნირფი; — სტრ. ვ. ვინირფექ (რ. ვენიძლოაბე); — მო-ნირფე ბიუჭიფსა ოფ закладъ, состояющийся.

ნირსი, ნერსი туманъ, см. მირსობა.

ნირცა, ნიცრა (რ. ნიცრა) кувшинчикъ, ср. ორკოლი.

ნისა S (მწ. ნისალეფი), ნოსა MZ ნე-წვტკა, სრ. ნათეცი.

ნისორი SZ, სარლა M კორыто, სრ. პარქაში.

ნიტე S, ნოტე MZ *хоть-бы, о если-бы!*

ნიტრა см. ნირცა.

ნიქითი см. ნი-ქითი.

«ნიუვი», «ფიფი» у შრ. смела, *раст.*
ნიშანი см. ლიშანი.

ნიში, ნეში лодка; — მე-ნიშოლე ლო-
დოჩნიკი; — ო-ნიშოლი მწხო პერე-
ვოვი; плата за перевоз (ср. у
Орб. ნუშა *лодоука*).

ნიჩვი см. ნი-ჩვი.

ნიძვეი, ნიძგი см. ნი-ძვეი.

ნიჭი (г.) умъ, способность, даръ; —
ნიჭიორი умный, способный.

ნკორ: ნკორუა жевать, пережевыв-
вать, II-я пор. н. ვინკორქ S, იმწ-
კორქ MZ, აორ. ვინკორი, იმწ-
კორი.

1. ნო- параллельно съ ნა- (г.) пре-
фиксъ для образования причастий
прош. вр. страдат. з.: ნო-ხირი
украденный, ნა-ჭარა написанный,
ნა-ცელია убитый; 2) въ именахъ
указываетъ на бытие ихъ состоя-
ние: ნო-ქალაქევი || ნა-ქალაქევი (отъ
ქალაქი *городъ*) ნობალაშევი, горо-
дище въ Сенакскомъ уѣздѣ (*бука.*
бывшій городъ), ნო-ცელია ვტка
срѣзавшая (отъ ცა *оттка живая*).

2. ნო- префиксъ при образовании
особой формы прош. соверш. вре-
мени, *Гр.*, § 101, b.

ნოღი (г. ნაღი იზъ арб. *ას სორიში*)
ძომოჩა, работа миромъ, ср. უე-
წობა.

ნოღია ნოდია (фамиლია).

ნოთე лучина.

ნოთი, ნოი *ბმ*, ჯირტილი-მ დესა; —
ბირცხაში ნოლი კოჯიца около ног-
თეი (*бука.* деса ნოთა; г. ნუხა).

«ნორკო» по природѣ (MA, стр. 4),
იერ.-гур. ნოგრო, ნეგრო порода.

ნორღვა см. ნო-რღვა.

ნორცხვა см. ნო-რცხვა.

ნოსა см. ნოსა.

ნოხირი Носырь, село въ Сенак-
скомъ уѣздѣ, б. м. ნო-ხირი,

ნოცე см. ნი-ცე.

ნოღა см. ნოღო.

ნოღო ვტვა, რუკავ რჭკი; — ნოღე-
ლა ნოღელა, რჭკა въ Сенакскомъ
უѣздѣ [по мѣстному преданію,
приводимому проф. Цагарели (см.
MΘ, I; предисл., стр. VI), то самое
мѣсто, гдѣ нынѣ течетъ рѣчка
ნოღელა, когда-то служило русломъ
для рѣки Цхенись-ძქალი; послѣ
направленія послѣдней по новому
руслу, за старымъ осталось назв.
ნოღელა, что будто-бы значить по-
мингр. «бывшее, или старинное
русло рѣки, ручья». Но бывшее
русло рѣки по-мингр. будетъ не
ნოღელა, а *ნო-ღაღე (< ნო + ღა-
ღი *рука, ручка*, и *ნოღაღე соб-
ственно означало бы *бывшая рука,
ручка*), и, повидному, это самое
название со вставкою согл. ნ მი
имѣемъ въ мѣвомъ притоке Цхе-
нись-ძქალი ნო-რ-ღაღე; что же ка-
сается названія р. ნოღელა, нынѣ
праваго притока р. *Ріона*, то оно вѣ-
роятнo одного корня съ ნოღო *отто,*
рука რჭკი (ср. г. ნოეო, ნოეა *топ-
кое мѣсто, болото*), и можно полага-
ть, что раньше, чѣмъ р. ნოღელა
стала правымъ притокомъ р. *Ріона*,
она была однимъ изъ рукавовъ
р. Цхенись-ძქალი]; — ნოღა ნოღა,
ნოღო-ხაში ნოღოხაში, ო-ნოღია
Оногія, сѣла въ бассейнѣ р. ნო-
ღელა.

ნოშო (г.) листья, ვტვა სჷ сухими
листьями, ср. ნო-ცელია подъ ცა 2.

ნოშქერი см. ნო-შქერი.

ნოსი (რ.) *воверъ*, სრ. *ორსუ*.
 ნოსიი, ნოსეი სმ. *подъ ხუნა*.
 ნოსველა, ნოსველა სმ. *ცა 2*.
 ნოსლონი *пастъ*; — ნდემქე ნოსლონი გა-
 აქიბინუ დივ რასვრულ-პაсть (*Хр.*,
 სტრ. 59;10—11).

ნოსლონი *шелуха*.

1. **ნე** || **ნო**: ნეცა, ნცინა, რცინა *бъ-
 жать* (რ. გა-ქცევა), III-я *пор.* ვონცი-
 ნუნქ ილი ვორცინუნქ *заставлю*
 кого *бъжать*, *помогу* *бъжать*, *аор.*
ვონცინეე, *ვორცინეე*; — სტრ. 3. ვინ-
 ცეხუქ ილი ვირცეხუქ *ს*, *იმწ* ცე-
 ხუქ (< *იმვცეხუქ*) *МЗ* *убъгу* (რ. გა-
 ვიქცევი), *аор.* *ვინცი*, *ვირცი*, *იმწ* *ცი*,
პრ. с. *მინცეხუ*, *მორცინე*; — *объект.*
 სტრ. 3-го *спр.* (*фор. возм.*) *н.* *მარ-
 ცინე*, *მანცინე* *могу* *убъжать*. *аор.*
მანცინე, *сосл.* *მარცინს*; *съ* *побу-
 дительный* *значениемъ* *მანცინე*
(ჩქიმი *ღუღი*, *შხვა* *მითინი*) *я* *могу*
заставить *бъжать*, *я* *могу* *помочь*
бъжать (*себъ*, *другому*); — *მარცინ-
 ჯი*, *მარცენჯი* *ბъгуში*, *უბგაო-
 ში*, *ბნგაოც*; — *ნცინაფილი*, *რცინა-
 ფილი* *ბნჯავში*, *ბნგაეც*, *ნარცინე*,
სრ. г. *ლოლოვა*.

2. **ნე**: მოანცეცა, მოანცალეცა *горѣнѣ*;
горѣтъ, *сжигать*, *съ* *род.* *отн.* *ვუნ-
 ცენქ* ილი *ვუნცალენქ* *зажпгаю*, *под-
 жпгаю* *его*, *გინცენქ*, *გინცალენქ* —
тебя *и т. д.*, *аор.* *მე-ვუნცე*, *თიქ*
ქემე-უნცე; — IV-я *пор.* *მუთმე-ვონ-
 ცეცაფუნქ* ილი *მუთმე-ვონცალეცა-
 ფუნქ* *заставляю* *кого* *зажпгать*,
поджпгать, *аор.* *ქემე-ვონცეცაფე*
или *ქემე-ვონცალეცაფე*, *პრ. с.* *ქემო-
 მინცეცაფუნაფუ* ილი *ქემო-მინცალეცა-
 ფუნაფუ*; — *объект.* სტრ. 3-го *спр.* *н.*
მონცეხუ, *მონცოხუ* ილი *მონცეხუ*, *სი*

გონცეხუ, *თის* *ონცეხუ* *горю* (რ. მიკი-
 ლა), *ქემე-მანცეხუ*, *სი* *ქემე-განცეხუ*,
თის *ქემე-ანცეხუ* *загорюсь* (რ. მო-მე-
 კილეცა), *аор.* *ქემე-მანცეხუ* *загорѣлся*
я (რ. მო-მეკილა), *сосл.* *ქემე-მანცეხუ-ს*
пусть *загорюсь* (რ. მო-მეკილოს).

ნციონ სმ. *ცინ*.

ნციოლოცა, *ლინო-ნციოლოცა* *иѣжиться*
въ *грязи*, *валиться*, სტრ. 3. *н.* *ლი-
 ნემი-იმციოლოცე*, *სი* *ლინემი-ინციო-
 ლეცე*; — *ღეჯი* *ლინემი-ინციოლოცე*
свинья *валется* *въ* *грязи*; — *ონ-ც-
 ყოლაშე* *грязная*, *запруженная* *вода*.

ნუ (რ.), *ნუ* *отпр.* *не*, *ნუმუ*, *ნემე*.

ნუგეში *утѣшение*, I-я *пор.* *н.* *ბნუგე-
 შექ* *утѣшаюсь*, *аор.* *ვინუგეში*, *პრ.*
сов. *მინუგეშეხუ*, 3-я *пор.* *ვანუგე-
 შექ* *утѣшаю*, *аор.* *ვანუგეში*; —
 სტრ. 3. II-я *пор.* *ვინუგეშეხუქ* *утѣ-
 шаюсь*.

ნუზუ სმ. *ნუმუ*.

ნუკუ, *ნიკუ*, *ნეკე* *МЗ*, *ნიკი*, *ნიკუ* *ს*
подбородоцъ.

ნუმე, *ნუმე* *ель*.

ნუცუ *сукъ*, სრ. *ცა 2*.

მე-ნემელი, *მე-ენემელი* (რ. *მა-სპინძელი*
 > *მა-ინძელი*, *არმ. სასუღსკას*) *хо-
 зяинъ*, *угощающий*; — *მე-ენემე* *уго-
 щение*, *ძირქ*, სრ. *მი-ნჯე*.

ო-ნწი (*ბ. მ. ო-ნ-წე*) *люлька* (სრ. *რ.*
რწეცა, *რწეცა* *качато*), სრ. *არკვანი*.

ნჯამა სმ. *ჯ*.

მი-ნჯე *хозяинъ*, *владѣлецъ*; — *უ-მინ-
 ჯური* *не* *имѣющий* *хозяина*, *повпну-
 тный*, სრ. *მე-ნემელი*, *არმ. სასუღსკას*.

ნე სმ. *ნუ*.

ნეცა (*ახ. ანეცა*), *ნიცა* *подобный*.

ნეკე სმ. *ნუკუ*.

ნერსი სმ. *ნოსი*.

ნებეც, *ნებეც* სმ. *ნი-ბეცი*.

დ.

დ სმ. ლ 2, 9.

დაგამი სმ. ლაგამი.

დაგვანი სმ. ლაგვანი.

დაღირი სმ. ლაღერი.

დაკვი სმ. ლაკვი.

დაკურხა სმ. ლაკვატა.

მა-დაღური სმ. მა-ლაღური.

დახუცი სმ. ლახუცი.

დეზა სმ. ლეზა.

დეზაჩიე სმ. ბაჩილაფა.

დეზი სმ. ლეზი.

დეკური სმ. ლეკური.

ნა-დესოუ სმ. ნა-ლეფსოუ.

დეში სმ. ლიში.

დეხი, დეხიანი სმ. ლეხი.

დომი სმ. ლომი.

დუკა სმ. ლუკა 1, 2.

დური სმ. ლური.

დული სმ. ლული.

ო.

1. **ო** | *межд.* **о!** ბაზა, **ო'** ბაზა! отець, **о**, отець!

2. **ო**- პრეფიქსი: ა) ხარაქტერი III-ეი და IV-ეი პორდი გლოვოვობოიხა ზალოვოვო (ვხ III-ეი პორ. დხივთვ. ზ. პოვლათსა და ჰარტ. ა; ა პოვლათსა და ვხ IV-ეი პორ. სტრ. ზ., ნო ვაკვ ტუბალ-კაინსკა კორესპონდენცია ჰარტ. ხარაქტერი IV-ეი პორ. სტრ. ზ. ე, ვსტრჩაოუემუსა და ვხ მპი-გრელსკომ, ვაკვ ზაქმსტოვანიე), ბ) ვხ გლოვოვოვოვო ხე ვერაქათსა დატელთოვო ოთოენიე რადომსა სხ ჰარტ. ა.

3. **ო**- (< **შო**-, ჰარტ. სხ-, სვ. ლე-), პრეფიქსი ვხ ვნევახა და პრე-ქარტიახა, ვერაქათსი მხსტო ჟე-გო-ლიბო, მხსტოპრეხვანიე, ორუ-ღი, დოჟენსტოვანიე, პრედავანი-ქეხიე და ტ. ი., ნაპრ., **ო**-სევაძე მო-ლელა, *церковь* (ოთხ სევაძე მო-ლელა), **ო**-ხსოვური რიხთო მხსტო (ოთხ ხსო-ვი რიხა), **ო**-კოთხე ვოპროსი, პრედეტო სტრავიანიე (ოთხ კოთხიერი სტრავი-

ать) და ტ. ი. (სლოვა სხ ოთხი პრე-ფიქსომ სმ. პოდ სლედოუიქმი ნე-პოსრედსტოვნიო ზა პირი ბუკვამი, პრეჩეხი ნადო იმხტი ვხ ვიდი ნარაქათსე ვოკუნი, ვაკვ **ბ**, **მ** და დრ., კოთხიე ვხ სხეტი ნე პრეხვანო-ქსა; ნაპრ., სლოვა **ო**-**ნ**-**ღ**ლე ნადო ისკატი პოდ ლა, ვაკვ ვოკუნი **ბ** ზდხს ნარაქათსი), სრ. ლო-4.

4. **ო**- სმ. უ- 1.

5. -**ო** ქარტია ვოპროსი: ვა ანსუქექ-**ო**? *не виден?* — სი რექ-**ო**, ბოში? *это — ты, мальчик?* — ქე-შოროსუ-**ო**? *онь пришел?* (გრ., § 103).

ობელი (გ. აბელი) ტრუტი, *раст.*

ობიშხა სმ. პოდ ლა.

ობქაღეში სმ. პოდ უურხეხი.

ობრი (გ. ორი) ორელი, კოდორი.

ობუჯი ობუჯი, სელო ვხ ზუგდიდ-სკომ უზდხს (ვხროტი **ო**-**ბუჯი**, და ოთხ ნავანიე როდსტოვნიო სხ ნავანი-ქემს რხი ბუჯა ბუჯა ვხ იჯე-რი).

ოგაფა სმ. აგაფა.

ოგვაგვი см. ო-გვაგვი.

1. **ოდა** (г. изъ т. ادا) домъ; — ოდასარია (ادا — п. سراى) большой домъ, дворецъ, ср. ცუდე.

2. ო-და, ვო-და ო-და! во-да! (призывъ въ пѣсняхъ).

ოდეგი см. ო-დეგი.

ოდელია, ვოდელია призывъ въ пѣсняхъ.

ოდიში Одишь, часть Мингрелин; — ოდიშური одишский; одишець (г. с. мингрелець), мп. ოდიშარევი; — ოდიშარია Одишарია (фамилия), см. ო-დიში.

ოდო см. ონდარო.

ოფე (г. ეზო) дворъ; — ოფეში სოფი, см. გა-ძიგება.

ოთარი (муж. имя) Отаръ.

ოთახე (г. ოთახი, т. اتاق) комната.

ოთხი четыре; — ვითა-ანთხი четырнадцать; — ოთხ-ნ-ეჩი восемьдесятъ; — მა-ოთხა, მა-ანთხა четвертый; — ნა-ოთხალი 1/4.

ოიგუა см. ონგუა.

ოვა (г. ოვა изъ т. اوقا) три фунта.

ოვარიე см, ო-ვარიე, ო-ქოთოხე.

ოვო нужно; хочеть, см. კორინება.

ოლაგე см. ო-ლაგე.

ოლე сушильщикъ для проса, ომი, см. ელია 2.

ოდე-გეტი см. კეტი.

«**ოლონცყეში**» типистая мѣстность въ 17 верстахъ отъ мѣст. Очемчирь, охотно посѣщаемая въ лѣтнюю жару буйволами и свиньями (жур. შოამბე 1896, № 12, стр. 20), ср. ნტყოლეუა.

ოლეუშე Олушэ, такъ по Ламберти (стр. 177) называлась мѣстность въ сѣверной Мингрели тамъ, гдѣ

горы открыты; для безопасности границы тутъ была выведена стѣна длиною въ 60,000 шаговъ; охрану стѣны несли помѣщиками по очереди епископы, князья и знатные со своими крѣпостными.

ოლე дорога, см. подь ლ 2., ср. შარა.

ომანე, ომენე см. ო-მანე.

ომბალე (г. ომბალი) луговая-мята, ონბალე.

ომბოლი спрота, см. ომ-ბოლი.

ომვა იმი სანთა (вѣроятно изъ г. სანთავე) самое верхнее горизонтальное бревно крыши, къ которому прикрѣпляются всѣ свѣшивающіяся по всѣмъ сторонамъ строения бревна (კაკუტი, ღულერი), поддерживающія крышу, см. ავრა.

ონაგერი, ონაგერი ვე. ანაგერი.

ონბალე см. ომბალე.

ონბალი см. გა 2.

ონდარო, ოლო пока; до тѣхъ поръ пока, სონდარო, см. სო.

ონდე еле-еле; чуть-чуть (г. ოდნავ), слабый; — ონდეო слабо; მუ ორე შუღადირო ღო ონდეო რექიე? Что это, — говоритъ, — ты такой усталый и слабый? (Xp., стр. 59, 28).

ონდვალე см. თორსა.

ონდე см. подь ღლა.

ონიშოლი см. ნიში.

ონკეეში гумно, см. კალო, კელი.

ონოლია см. ნოლო.

ონცვა (р.) водка.

ონცყოლაშე см. ნტყოლეუა.

ონწარიე болото, см. წყარი.

ონწე см. ო-წე.

ონგუა, ონგვა, ონგუვა, ოინგუა, ონიგუა вечеръ; — ონგუაშა-ნგუა до вечера; — ონგუაშო къ вечеру, ნა

вечерь; — მო-ონგუეთუ კჷ вечер-
цему времени; — отым. глаголь,
II-я пор. ვიონგუენქ (г. ვისღამოებ)
პაი იკმი-ივონგუენქ, აორ. ღი-ვიონ-
ჯი, გაკი-ივონგუი; — стр. 3. ონგუუ
ნასუაენთა ვეჩერქ, აორ. ღი-იონგუ
ნაი გაკი-იონგუ.

ონგლორე см. ონ-გლორე.

ორგაშე см. ო-რგაშე подь რგუ.

ორგია а) плечо, полный размах
рукъ, напр., при плаваніи; б) на-
родная линейная мѣра: разстояніе
между кончиками средних паль-
цевъ обѣихъ рукъ, протянутыхъ въ
противоположныя стороны.

ორგული (г.) певѣрный (бука. двое-
сердечный), перадивый, лѣвивый; —
ორგულობა певѣрность, перадивіе,
лѣвность, отым. глаголь I-я пор.
ვ. ვორგულენქ, II-я пор. ვიორგუ-
ლენქ, აორ. ვიორგული.

ორღო заря, утро; — ორღოშა-¹გე¹
до утра; — ორღოშო კჷ утру, на
утро, ср. აღრე, ოქუშმარე.

ორენჯი, ორინალი პრუთქ, жяище,
см. რინა подь რ 4.

ორზა, ორზა რისქ, у Эр. «ორიზა».

ორზოლი см. ო-რზოლი.

«**ორთა**» ორთა, названіе двухъ бо-
жествъ: а) повелителя звѣрей გა-
ლენიში ორთა и б) повелителя
верхняго (неба) ენიში ორთა. Пер-
вому божеству старшимъ въ семьѣ
совершается обрядъ на скотномъ
дворѣ (ქართა), и онъ проситъ въ мо-
литвѣ (см. Хр., стр. 187) сохранить
его скотъ невредимымъ отъ звѣ-
рей. Второму божеству обрядъ со-
вершаютъ въ лѣсу въ лѣтнее вре-
мя, причемъ въ жертву привосятся

пѣтушокъ, съ котораго предвар-
тельно снимаютъ кожу съ пухомъ
и крыльями; эту кожу вѣшаютъ на
дерево возможно высоко; въ мо-
литвѣ просить божество охранять
скотъ отъ громоваго удара (СМК,
XXXII, отд. III, стр. 112—114).

ორთაშე см. подь რთ 1.

1. **ორთვადლი**, ორთალი მწრა земли—
900 кв. саж. (ср. г. ქვევა), см. რთ
1 и 2.

2. **ორთვადლი** крыша, см. რთვ.

ორიზა см. ორზა, ср. ბრინჯი.

ორიჯი, ორინჯი скотъ, ორჯი ხმ
корова (ср. რსუ), см. арм. *Կրիչ*
телица, скотъ (см. Н. Марръ,
Яфет. элем. въ языкахъ [Арменіи,
И. И. А. Н. 1912, стр. 834).

ორკა Орка, село въ Сенакскомъ
уѣздѣ.

ორკე дыра, дырочка, отверстие.

ორკოლი (г. ორკოლი) хувшинъ (вѣ-
роятно въ этомъ словѣ мы имѣемъ
ო-რ-კოლი, эквивалентъ г. ს-რ-
წყული); — ორკოლაში იმѣющий хув-
шинъ, ср. ნირკა.

ორო тѣнь.

ორომე яма, ср. г. ორმო.

ორსანტია Орсантіа, село въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ.

ორსადი (г. ოსტადი изъ п. *استاد*) ма-
стеръ.

ორცივინი, ორცილი, ორცივი см.
ო-რ-ცივინი.

ორქი паръ (г. ორქელი), ср. პულა.

ორქო (г. ოქრო) золото; — ორქო-
ნიღამური золотая слеза; — თოლი-
ორქო ვლათღაზი (прозвище, см.
თოლი 1).

ორზანი лѣвивый; отым. глаголь,

ვორჩინეჲ я лѣньюсь, ნ. ვორჩინეჲ, აორ. ვორჩინი ილი ივორჩინი ილი გეევორჩინი; თიქე გეევორჩინე.

ორცეზა სმ. რც.

ორსეუ (რ. ორსოვა у Орб., ორსოვა, ორსოა, ორსუა у Чуб.) коверь безъ ворса (ფარდაგი) и съ ворсомъ (ნოსი).

ორჯგი სმ. ორიჯგი.

ორტეზა სმ. ორზა.

ოსარე а) рубашва, рубаха; б) часть арбы, ср. ზენწარი.

ოსერნიშო სმ. სერი 1.

ოსი (რ.), ოესი ოს (народъ); — ოსეთი Осия (страна).

ოსოკიცი, ოსოკეთე постоянно, непрерывно.

ოსორნიშე სმ. სერი 1.

ოსური (რ. ასული дочь) женщина; жена; — ოსური-სქუა дочь, სმ. სქუა; — ოსურ-პაცონი госпожа, სმ. პაცონი.

ოსქუ სმ. подъ ლეჯი.

ოსყადღე სმ. ცყა.

ოჲ! რაჲ! межд. ОХЪ! ОЙ!

ოფსი სმ. ოსი.

ოფთან (რ.) только; пусть, ოფონღე, ოფონც.

ოფურინიზა სმ. ო-ლურინია.

ოსა-გოსა иногда.

ოსე центр, середина; въ серединѣ, въ средину; —ათე წყარიშა ოსე მი-შეველი я вошелъ въ эту волю въ самую средину.

ოსი сто; — ოშ-ოსო, до ста; — ოშიანი ვიჭააი, содержащий въ себѣ сто; — ეირ-ოსი двѣсти; — ამშ-ოსი (< ამშვი + ოში) шестьсотъ; — მა-ოსა сотый; — ნა-ოსარი/ღ 1/100; — ოში-ნერი стократный; — ოშ-ფა დვინადцатиперстная ვიშვა (ბუკვ. ოს сто складокъ), სმ. ფა.

ოსოშა (раст.) будра, крововникъ, (см. СМК, XVШ, отд. Ш, стр. 248);

ოსუმეში усы, ოსემეშა, სმ. უკუშა.

ოსქალი სმ. უქა.

1. ოჩე большое поле, ср. ცონა.

2. ოჩე Оча, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ოსი სმ. ოსა.

ოსო-კონი სმ. კონი.

ოსოსოტე подростъ дцпленокъ.

ოსქიში, ოფარე სინა (სმ. ქე); — ოქიშე талія у одежды, ნოქე (ср. ნათი); — ოქიშიშ მაზიმალი, სმ. მუნცური.

ოსჭუმარე утро; — ირი ოჭუმარეს ყადღე утро, სმ. ორღო, ქუშე.

ოსერი (რ.) проклятый, заброшенный; испорченный, негодный, нерадивый; — სო, მუმა-ოსერი! О, ты съ проклятымъ отцомъ (браня); — ლუღიში ოსერი передивый по отношениу къ себѣ; — ოსერო обильно, черезчуръ много (такъ что можно относиться нерадиво); — ოთым. რა-გოღ ოსრეზა, და-ოსრეზა портить, III-я пор. ნ. ვაოსრეჲ; აორ. ღე-ვაოსრი, пр. ც. და-მიოსრებუ, თის ღუ-სოოსრებუ.

ოსვეგვი სმ. სუნა.

ოსთბიჯი სმ. подъ ბიჯგი.

ოსთღოასქირი სმ. ოსორი.

ოსორი (рѣдко употр.) домъ, господскій домъ; — დოსორე дворець; — ოსორა-სქილი S, ოსოლა-სქილი M შურიწ, сводченица; ძებერ, золовка (ბუკვ. ძნა дома); — ოთым. რაგოღ სორუა სენიწა, стропица, I-я пор. ვოსორანქ я поселень (რ. ვასანლო); — III-я пор. ნ. ვოსორუანქ (< ვოსო-რუანქ) село другого (რ. ვასანლო);

აორ. ქედვ-ვოსორე; — სტრ. ვ. II-ი პორ. აბსორუქ სესიუს (რ. ვესსლე-ბი), აორ. აბსორი, დი-აბსორი, პრ. ს. ნო-ბსორუექ, სი ნო-ბსორუექ, თინა ნო-ბსორუექ, ჩქე ნო-ბსორუექთ, თინე-ფი ნო-ბსორუენა (რ. ნამოსასლეზარ, მი-სა-ხლოა); — მა-ბსორუქ (<მო-ბსორუექ), მა-ბსორო-ნოსელინი; ნიჭიუი დომე, ხოზიქსთო; — ნო-ბსორიი ილი ნა-დო-ბსორი მქსთო ბიწნაგო დომა, ბიწ-ნა უსადეზა; — ოსორუქ უსადე-ბნო მქსთო, უსადეზა; — სორუა-მა-ბსო-რობა (რ. მოსასლობა) დომე, ნოსე-ლენი, ხოზიქსთო, სემე; — გინო-ბსორუა პერესელენი; — დო-მა-ბსორე რაბო-თაიქსი ვე დომე (გოსნოდსკომე),

სრ. რ. შინა-ემა (სმ. ეთიმ. სლოვა II. Марръ, OT., სტრ. 6, სლოვა 9 ვე პრიაქანი); — ქვაში-ბსორი, სმ. ნოდე ქუა.

ოსრეზა (რ.), სტრ. ვ. II-ი პორ. ნ. იობ-ხრეპუქ ი პორუსე.

ოსურნი, ოსურიი, ოსურეი Охурей, რე-კა ვე Самурзакано.

ოჯახი (ტ. اوچاق) დომე, სემეისთო, ოჩაგე, სრ. ფახია.

ოჯადეში სმ. ნოდე ჯა, უქრეხენი.

ოცე ღუდკა, ტრუბა (ო-ცე), სრ. რ. სე-უვირი.

ოცია სოგლასი, სოგლასენი; — ოცია უწუქ ოჩე სოგლასენი სე იმე; სმ. ¶ 1.

ჰ.

1. ჰ- სუბიექტიური მქსთონმენი პრეფიქსი I-ო ლიწა ვე გლოლახე სე პაწალევი გლოვი ჰ, ¶ ი დრ., სრ. ჰ, ვ, შ, ფ; სოქეანი ჰე, ვე, შე დაუთე თაქე ჰ.

2. ჰ- ნეოფორმლენი ობიექტიური მქსთონმენი პრეფიქსი I-ო ლიწა ვე გლოლახე (პრი თეხე ჯე ობსოლ-თელევახე, კაქ ჰ- 1), სრ. შ- 2.

ჰანცე (რ. ჰანცა) ღვსალი გრუშა, სრ. ქიკუ-სხული.

ჰალო (რ.) სოლბიქ, ბიწნაემი ვე ზემო დი პრივიწვანი ჯივოთვიქსე.

ჰაღუა ნაოდიქსე, ობრქათსე, ობ-სექტი. სტრ. ჰ-ო სპრ. ი. მაპალუქ უ, თის აპალუქ უ, ჩქე მაპალუნა იმე, უ მენი ობრქათსე (რ. მეპოვეზა რად-სთენი, ნადო პოლავთე, ი ნო კორ-ნი), პრ. პეს. მაპალუდე, ჩქე მაპა-ლუდექსე ჯელ. მაპალუდეს ი/ე, ჩქე მა-პალუდან ი/ე: ანთი ქიკარიში მეტი

მუთა მაპალუდე დო თინა სოლო გერქ ომიქკომე კრომე (ბოლშე) ოდნო კოვლენკა უ მენი ნიწე ნე ბიწო (იე ობრქათსე), დე ი თოგო ვოლქ სეჩელე უ მენი; პრ. ს. ნო-პაპალუე (ვმ. ნო-პაპალუე, *Гр.*, §§ 67, A, d; 87, A, a, b), სი ნო-რაპალუე, თის ნო-პაპალუე, ჩქე ნო-პაპალუენა, დ-პრ. ნო-პაპალუედუე, პრ. სოსლ. ნო-პაპალუე-ლას; — მუთა ნოპალუე უ ნეგო ნიწე ნე ობრქათსე; — სტრ. ვ. II-ი პორ. ვიპალუექ S, აპალუექ MZ ობრქ-თაიქსე, ნაოქუსე; — მუთა აპალუე ნიწე ნე ობრქათსე, ნიწე ნე იქსე, სრ. ჰადეზა 2.

1. **ჰაპა** (გრეც. πάππας) სვიწენ-ნიქსე; — უ-პაპური ბეზე სვიწენნიკა, უ-პაპური ქიკანა სტრანა ბეზე სვი-წენნიკა; — ჰაპა-ნ-წევილი, ჰაპა-ნ-წეური (ჰაპა-ნ-წეულია *проеваливатся, разрушаться*) ნაწვანი ოზერა

на границѣ между Самурзакано и Абхазіей въ горахъ (по разсказу нѣкоторыхъ, будто-бы озеро или мѣстность подъ такимъ названіемъ есть и въ селѣ Хета Зугдидскаго уѣзда; въ объясненіе названія озера существуетъ слѣдующая легенда: у одного священника крестьяне работали въ помочи (ბოლი ტუნღე); священникъ къ вечеру, по обычаю, угостилъ рабочихъ, но вмѣсто овцы изжарилъ имъ собаку; крестьяне, ничего не подозревая, весело скушали подъ видомъ овцы изжаренную собаку, но священникъ за такой безчестный поступокъ строго былъ наказанъ: по уходѣ крестьянъ священникъ вмѣстѣ со всей своей усадьбой провалился въ пропасть, и на томъ мѣстѣ образовалось озеро, получившее по этому случаю названіе პაპანწყვილი или პაპანწყურა; — «პაპანწყვა» и «პაპანღვინი-გემოტყე» у შრ. черныя глody; одуванчикъ (раст.).

2. **პაპა** < პაპა პაპავა Пана, Панава (фамилія).

პაპანა (რ. ფაფანავი) суковка, употребляемая мужчинами въ лѣтнее промя вмѣсто шляпы.

პაპუ (რ. პაპა) прадѣдъ.

პარანოდი (რ.) пароходъ, ср. გემარდი.

პარკალი болтовня; голый; — ნინაში პარკალი болтать языкомъ, съ род. отп. н. ვუპარკალუა'ნქ' ნინანს ბოლთაю языкомъ, аор. ვუპარკალე ნინა; — თი ოსურქე ნინა უპარკალუ, უპარკალუ ღო ვა ღო-შურღე ღლას და женщина болтала, болтала языкомъ и нисколько не

устала; — წიგ, ნინას მუს უპარკალუ'ნქ'! мильчикъ, чего ты болтаешь! ср. ცარკალი.

პარპალი (რ. პარპალი, ფარფალი. პ. (فر) посѣтливость, быстрое ходеніе; разговоръ, болтовня, жваствовство; сѣшнить, болтать, бравировать, I-я пор. н. ვარპალანქ, ტილა-ვარპალანქ.

პარტახი (რ. პ. ნ. (پارداخته) запущенное, разоренное, выморочное имѣніе; отым. глаголь პარტახუ разорять, грабить (см. Н. Марръ, *Груз. грамматика*, стр. 221, П. И. А. Н. 1911).

პარტუიბ плоскій (ср. რ. პრტეული).

პასუსი (რ. პასუსი, н. (پاسع) отвить; — отым. глаголь, н. ვუპასუსენქ отвичая, отвичу, аор. ვუპასუსი, пр. с. მიპასუსებუ.

პაცენი см. პატონი.

პაციი (რ. პაცივი) честь, почестъ; — პაციი-ცე/ვმა (нм. პაციიში ცემა) оказывать почтеніе, угощать, н. პაციის-ვარზენქ, аор. პაციი-ფცი; — პაციიცემული почтенный; — პაციცემული съ почтениемъ; — პაციება прощеніе, защита; прощать, защищать, II-я пор. съ цеоформ. отн. ვიპაციენქ, გიპაციენქ я защищу его, тебя, მიპაციენქ, იპაციენქ ты защитишь меня, его и т. д., аор. ქი-ივ-პაცი; — ქომიპაციი защити меня! — III-я пор. ვაპაციენქ, გაპაციენქ я прощу его, тебя и т. д., аор. ქვ-ვაპაცი, пр. с. მიპაციებუ.

პაციინი см. პატონი.

პაციოსანი (რ.) честный.

პაციჯი см. პეჯ.

პატონი S, პაცენი, პაციინი, პაცენი MZ господня, баринъ (რ. პატონი); —

ოსურ-პატონი, სმ. ოსური; — ქომოლი-პატონი, სმ. ქომოლი; — პატონობა господство, барство; — პატონ-ქეორალა (რ. ბატონ-უმობა) კრწნობა-ნაჩესთა (букв. барство и рабство, სმ. ქეორი); — პატონი-სქუა, სმ. სქუა; — პატონეფი *истода и истожя*, თავს народъ называетъ заразныя болѣзни, какъ оспа, корь, скарлатина, и вѣрить, что это какия-то верховныя существа, раздѣжающія на катерахъ.

პატენი სმ. პატონი.

პალუნა სმ. ლაბუა.

პატეჭი (რ.), პეტეჩი ნაგოლენი.

პეიწი სმ. პიორუა.

პენჭი სმ. პატეჭი.

პენჯეზა სმ. პეჯე.

პეპუია (მუჯ. იმია) Пепуиа.

პეროჯი იწა, სრ. ევეპური.

პეტე, პეტეია, პეტრე, პეტრეია (რ. პეტრე) Петръ; — პეტროზა, პეტროზა პრადნიკი ვს чesть Петра [и Папы] 29-го июня.

პეტეფი беляние; — ოსა (შსური) პეტე-ლანს/ც коза (овца) белеетъ.

პეტრე, პეტრეია სმ. პეტრე.

პეუფი სმ. პიორუა.

პეჯე || პენჯე < პატეფი: და-პეჯეზა, და-პენჯეზა, და-პეეჯეზა, და-პეიჯეზა, და-პატეჯეზა приглашение; приглашать, III-я пор. н. ვაპეჯენქ, აორ. ღე-ვა-პეჯი, თიქ და-პეეჯე, სრ. ს. და-შიპე-ჯეპუ — და-პეეჯეპული ომი და-პეინ-ჯეპული приглашенный; — და-პეინ-ჯეპული (< და-პეინ-ჯეპული) подлежащий приглашению; — და-პეინ-ჯეპული для приглашения, чтобы пригласить; — უ-ღუ-პეეჯეპული не-приглашенный, незванный.

პიან: პიანეზა (რ. პიანეზა) захотѣть, изволить, соизволить, II-я пор. н. ვიპიანენქ, აორ. ვიპიანე.

პიკვადი ვიყუენი, ვადუტი (поч-ки на деревьяхъ, женскія груди).

პიდანი (რ.) pianъ.

პიტე ტრანკა.

პიორუ: პიორუა ძვბტი, III-я пор. н. ვოპიორუნქ ილი ვოპუფუნქ, ვა-სთავია ძვბტი, აორ. გე-ვოპიორე, გე-ვოპუფუ — სტრ. ვ. II-я пор. ვი-პიორუქ; — გო-პიორილი რადვბტი-ში; — პირი, პერი, პეული ძვბთვ, ძვბტი на деревьяхъ.

პირველი (რ.), პირველი, პირელი первый.

1. პირი (რ.) ротъ, отверстие; край, берегъ, сторона; условіе, обѣщаніе, предположеніе, дума, отым. глаголѣ პირეზა, III-я пор. н. ვაპირენქ предполагаю, აორ. გე-ვაპირი; — სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვაპირეპუქ предполагаю, აორ. ღე-ვაპირი я რწ-შილ; — ვაპირექ ობწაიუსე ему, აორ. ღე-ვაპირი; — პი-ჯეპირი, სმ. ჯეპირი; — პიროზა (რ.) условіе, дог-воръ; — პირ-და-პირი (რ. პირ-და-პირ) лицомъ къ лицу, прямо; напро-тивъ, vis-à-vis, სრ. ჯიქერო.

2. პირი სმ. პიორუა.

პირსეფი კუმა; — პირსეფი ქომობ-ჯი კუმი (букв. мужъ кумы).

პირტოლო, პურტოლი, პირტოლუა, გე-პირტოლუა რადწკატი, რუბტი, ღო-მატი, I-я пор. н. ვპირტოლენქ პი-ვპურტოლენქ, აორ. ღო-ვპირტოლი, ღო-ვპურტოლი; — III-я пор. აორ. ვ-ვ. ქიგო-პირტოლუა ჯინც ონი პერეღმიტი უ ოსთავი (უ კორ-ნი); — სტრ. ვ. II-я пор. ვაპირტოლუქ ღო-მაიუსე.

პიტიონი S (რ. პიტონა) მათა, ცვალი-შითა, ცვალი-შინთა MZ.

პიჩვანბი постъ; — პიჩვანხუа постыться, II-я пор. н. ვიპიჩვანქ, აორ. ვიპიჩვექი; — IV-я пор. ვოპიჩვადუანქ ვა-სთავლავო კოგო постыться; — პიჩვანც, პიჩვანც ქვარა გილიოკიჩინც ვь посту животь რადუტ; — ნა-პინა держанный постъ; — ს-პინო предназначаченное для поста; пост-вая яница.

პიჯი, *dati karis*. პის/ც роть, ლიцо, край, берегъ; условіе, уговоръ; — პიჯო ლიძომე, по лицу; — პიჩხე (< პიჯი-ჩე) сь бѣлымиъ лицомъ; — პიჯქ-ქოქო როთოზხი; — პიჯი-სახე ლი-ცო; — პიშ-ქოსალი (< პიჯი-ქოსა-ლი < პიჯიშო-ქოსალი) утиральникъ, см. ქოსუა; — ზღვა-პიჯი (< ზღვაშო-პიჯი) морской берегъ; — პიჯალა условіе, уговоръ; — პიჯალაშე по уговору, ср. პირი I; — ო-ფოჩეცე, ო-ფენა (вѣроятно < ო-პიჯეცე) кожа или кора дерева (черешав), служа-щая крышей для винныхъ бუшья-новъ, ср. ო-ჩჩხეში подъ ჩჩხ.

პლატოვი (р.) платоѣ, см. ციცახორ-ცი, ცახორცი.

პლუტი (р.) плуť.

პოვარი (р.) поваръ, см. გაგესქუა.

პოლი см. პროლი.

პოლიმანდი (? греч. πολυμандι *poly-* *many*).

პონ: პონუა, მიკო-პონუა приставить, присловить, III-я пор. ш. მიკემე-ვოპონანქ, ნ. ქიმეკე-ვოპონანქ (სა-

чашно-ли совзучно наше слово съ лат. pono, pōsi, posītu, pōnēre *ставить, класть*).

პოპოარი, პოპოარი წყარი пучина, бмуть.

პოტინი трогать, хватать, сь род. отн. н. ვუპოტინუნქ, გიპოტინუნქ я трогаю его, тебя и т. д., აორ. ვუ-პოტინე⁷.

პრივედი см. პირველი.

პრიკაშიკი (р.) приващивъ.

პრისცადვი (р.) пристаѣ.

პროლი, პოლი (р.) подъ, потолоѣ.

პუბუა см. პიორუა.

პუზინი, პუზინე см. ბუზინი.

პუტა (წ. პულა *облако*) паръ, ср. ორქი. «**პუმპუტა**» у Эр. волоцивъ, см. ეურმენი.

პურანკია лукъ-поррей, პურასქია (ср. г. პრასი).

პურტოლი см. პირტოლი.

პურტინი частое, непрерывное изда-вание звуковъ губами или изъ зад-него прохода, ср. ბურწინი, ბუზინი (г. პრუწუნი).

პუტონ: პუტონუა щипать, обшипы-вать, I-я пор. н. ვუტონუნქ S, პუპ-ტონუნქ MZ, აორ. გო-ვუტონი, გო-პუპტონი, пр. с. მიპუტონუ; — IV-я пор. ვოპუტონადუანქ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიპუტონუქ, იპუტონუქ, აორ. გი-იპუტონი, გი-იპუტონი; — გო-პუტონირი обшипанный, ср. г. გა-პუტა, გა-პუტვა.

პუხუ, პუხუა горбъ; — პუხა, პუხუ гор-бунъ, პუხუამი; — პუხ-მეტახილი, см. ქვიჭკიცია.

უარნეჩი სმ. უირი.

უაკობია, უაკობია *Жакобіа*, *Джакобіа* (ფამილია), образована от имени *Іакоба Іаковъ* на почвѣ перебора звука *а* въ *у* (см. П. Марръ, *Грузинскія приписки*, стр. 220)

უამი, *дат. karm*. უამს/ც, უანს/ც (რ. უამი, არმ. *Ժամ*) время, часть; — ა'უე-უანს უზ ათო время; — უაკ-უანს одиць часть; — თი-უანს, თიმუ-უანს უზ თო время; — მუ-უანს *когда*; — მუ-უანს-გ-თი *когда-же*; — მუ უამიშახ' გ' დო *какихъ поръ*; — შითა-უანს, შითა-უამც *инкогда*; *пѣкогда*; — მუთუნი უანს *когда-до*; — მუთუნი უანს ვარ *пѣкогда*.

უაუტა (რ. უეუტა) мать, пассивать.

«უარნაშო» у *Эр.* *ფილმუტ* большой, *неиспыт.*

უარნეჩი სმ. უირი.

უაშხა სმ. вода ღლა.

უთ სმ. ბუე.

უთშხა სმ. подт. ღლა.

უვაბუ *двушва*; — გორღუ-უვაბუ *большая двушва*, სმ. გორღი 1.

უვანია *Жванія* (ფამილია), образована от имени *Іванъ* Иванд на почвѣ перебора звука *а* въ *უ* (см. П. Марръ, *Грузинскія приписки*, стр. 220).

უვებური *пѣна*, სრ. პერლეტი.

უვერი *мокрая трава*, სრ. უ. ლე-უვერი.

უი, უიი *цверхъ*, *панерху*; — უი ღლა უი *выше* *и* *выше* (*რუკა* *панерхъ* *и* *панерхъ*); — უიშე *сверху*; — უინი *верхній*, *пѣбесный*, *восточный* (სმ. *ბორია*); — უინიში *ორთა*, სმ. *ორთა*; — უინო-სქუა, სმ. *სქუა*; — უინ-მალე/უ, სმ. უირი.

უინოთა *Жиноѳи*, *досениа* *и* *замокъ* въ *Санакартіало* на р. *Тохурѣ* (въ *Сенак. уѣздѣ*); — უინოთური *жिनотскій*; *жिनотецъ*, *му. ყ.* უინოთა-ლეფი.

უინტი (რ. ბუიტი) *гусиноеъ*, სმ. ღორ-ღონგვი.

უირი S, უერი *MZ* *два*; — უირი-სოლო *одинъ*; — უირი-ვარა *около* *двухъ*; — ვი-თო-უირი, ვითო: უერი *двѣнадцатъ*; — უარნეჩი, უარნეჩი (< უირი+ეჩი) *дорожъ*; — უირიში *двѣсти*; — მა-უირა *или* *მა-უია* *второй*; — მა-უარნეჩა *сороковой*; — უირ-უირი *по* *два*, უე-უირი; — უირიშახ' *два* *раза*; — *отым.* *глаголъ* *მა-უირუა* *половъ* *кукуруз-ную* *вину* *второй* *разъ* (რ. *გამორღედა*), *ი.* *მა-ბუირანქ*, *პორ.* *გომა-ბუირი*; — *მა-უირალი* *очиняющій* *вину* *второй* *разъ*; — *მა-უირელი* *очинив-шая* *второй* *разъ* *вина*; — *მა-უირალი*, *მა-უირელია*, *მა-უირუა* *бывшелъ*; *однѣ* *въ* *двойныхъ* *предметовъ* (სრ. *ცკუბი*).

უიშვი სმ. ქუშვი.

უორღანია *Жорданія* (ფამილია), образована от имени *Іорданъ* *Иорданъ* на почвѣ перебора звука *а* въ *უ* (см. П. Марръ, *Грузинскія приписки*, стр. 220, *И. И. А. Н.* 1911).

უურუ *глупецъ*, *безумецъ*.

უუშვი, უიშვი *Жушхъ*, *Жлшхъ*, село въ *Сенакскомъ уѣздѣ*.

უღამ: *გა-უღამე* *сильно* *разгнѣваться*, სრ. *ვ.* *II-я* *პორ.* *ი.* *იბუღამებუქ*, *პორ.* *გე-უბუღამი*; — *გა-უღამე* *ბული* *разгнѣвающій*.

უღირ || უღერ: უღირაფა *S*, უღერაფა *MZ*

увиданію, увидать, съ дат. отн. п. ვიქლირუანქ ვაწავლიჲთ ვის ვაიქ დატჲ, აორ. ღვ-ვიქლირჲ; — სტრ. 3. ი. ბჟღერგჲ ვივიდაჲ, აორ. ღო-ბჟღერო,

პრ. ს. ღო-ბ/ვქღერგჲ; — ქღრაფი-ლი ვივიდჲნი, პობაქდჲნიჲნი.
ძღირი სმ. ქირი.

რ.

1. რ- ფონეტიკური ნარობჲ ვსლო-ვახჲ, კაკჲ თო: მო-რ-ნე (ოტჲ რე), ჰროლი (ოტჲ ჰოლი), ქირქა (ოტჲ ქირქა), სრ. 6-1.
2. რ- ნეოფორმაციური ობიექტიური მწიქონიანი პრეფიქსი 2-ო ლიკი ვსლოვაჲ.
3. რ < ვრ სმ. ლ 2.
4. რ: რინა, რინი ბნთჲ, სუცჲსთვანი-ლი; ბნთჲ, სუცჲსთვანთჲ, გრ. § 108: ი. ვორქჲ, სი რ'რ'რ'ქჲ, თინა რ'რ'რ'ქჲ, ვორქო, რ'რ'რ'ო, რ'რ'რ'ენა, პრ. ხეს. ვორდი, ჯოლთ. (სოსჲ) ვორდე ა ვორ-დე, პოვ. ნაჲ. ქ'რ'რ-ორდა ბუდჲ, ქ'რ'რ-ორდას პუსტჲ ბუდჲ, ნუ რქჲ პე ბუდჲ; — ვა რენა? იწთჲ-ლი ვა რდუო? ნე ბნთჲ-ლი? (უდოტრებლიკჲ, კაკჲ ვნოდიქა პრედიკციი); — მა-რენგჲი სუცჲსთვანი; — ნა-რენგჲი, ნა-რინგჲი ბნთჲნი; — ო-რენგჲი ბუდუ-ნი (ოცხვიდო ვო ჯო სემოო სლო-ო რენგჲი, ორინალი პრინთჲ, კაკჲ მ-სთო ბნთჲ, სუცჲსთვანი), პრემეა ივოროი ა ტრეტიე გრუპჲ ობრავუ-კჲ ოტჲ გლოვა როჲ.
5. რ < რინ || დინო: გე-რინა სთოჲ, ი. გი/ე-ვორგჲ, გი-ორგჲ ანუ გე-რქჲ, თინა გი-ორქჲ ანუ გე-რქჲ, პრ. ხეს. გი/ე-ვორდი, სი გი-ორდი ანუ გე-რდი, თინა გე-რდე, პრ. ს. გე-ვრინგჲ ანუ გე-მირინგჲ, თის გე-ურინგჲ; — პოვ. ნაჲ. გერდა (<გი-ორდა) სთი, გერ-დას პუსტჲ სთი, გი/ე-ვორდათ პუსტჲ

სთი; — გე-რინელი სთლი, ოს-ტოპინიჲნი: მთო ქეასო გერინელი ვორქიჲ ა ი, — გოპრუტჲ, — სთ-ლია ია კამიჲ (ტ. ს. ნეპრეკოპი, ტვრდა; სმ. ჰრ., სტრ. 75, 27); — გო-რინა, ღო-რინა, II-ა ლორ. დჲსტ. 3. ი. ობრინუანქ ანუ ვირინუანქ, გირი-ნუანქ ა სთლი (ბერუ) სობჲ ოგო, თეა იჲ ბაჲსთჲ იგო, იაიპრ., მო-ინალოთ სლოი (რ. ვიქენგჲ); აორ. ქი-ლი-ბ/ვრინგჲ; — სჲ როდ. ოტჲ ვური-ნუანქ, გირინუანქ ა ბერუ (სთლი) ოგო, დღე იგო, დღე თეა, (რ. ვუ-უენგჲ), აორ. ქღვ-გურიგჲ; — სჲ დატ. ოტჲ სთლი, ოსთვლითჲ ვს პოქო, ი. ვორინუანქ, აორ. ღვ-ვორინგჲ (რ. ვა-უენგჲ, დე-ვაუენგჲ); თურქიეო ვა მო-რინუანა ტურკი ნე დოჲთჲ ნამჲ პო-ქო (ჰრ., სტრ. 138, 6); — სტრ. 3. ი. დეიმე-ბღერგჲ სთლი, დჲ-ლიკჲ კჲმჲ, აორ. ქღო-ბღერო (რ. ვდგეპი, დე-ვდექი); მა დეიმე-ბღერ-გჲ კონა (მოქემაგირეთ) ა სდჲ-ლიკჲ (სთლი) ჯოლნიკოჲ (რ. ბოტ-ნიკოჲ); — გე-რინაჲ, III-ა ლორ. დჲსტ. 3. ი. ვორინუანქ ანუ ვორი-ნანქ პოდიკა, სთლი, აორ. გე-ვორინგჲ ა პოსთლითჲ ნა ჯო-ა, სდჲ-ლიკჲ კჲმჲ, დე-ვორინგჲ ა პოს-თლითჲ ვს ჯემჲ-ა, დღე პრინთჲ (ვს დოქი), პრ. ს. გე-მირინუანუ, ღო-მო-რინუანუ; — რინა, გო-რინა, ი. გე-ვო-რქჲ ნაოქოჲ ვოკრუგჲ (ოკოლო) ჯო,

стерегу; обѣщаюсь, принимаюсь за что, аор. გვ-ვუღირთი; — გინა-რინა находившийся, стоявший; — მე-რინა, პ. მე-ვორექ (რ. მიღვამილ-ვარ, ვადგივარ), თინა მი-ორექ; — სვ როდ. отп. მე-ვურექ, пр. нес. მე-ვურდი დержу сторону кого, выступаю противъ кого: მა ჩქიმი ჯიშის მე-ვურდი я держалъ сторону моего брата, ჩქე ართიანს მეურდით მუხ ბილი დრუგ პროтивъ друга (см. ლ 2, დგინ 2); — ალა-რინა или ი/ელა-რინა, ინო-რინა, ნ. აღდ-ვორექ, სი აღ^აარექ нахожусь около кого, при комъ, внутри чего-л., объект. стр. 2-го спр. ნ. ალა-მირე, ალა-გირე, აღუ-ურე у меня, у тебя, у него есть, находится онъ внутри (въ сердцѣ), ალა-მირექ — ты у меня, ალა-გირექ — я у тебя, აღუ-^ავ^აურექ — я у него и т. д., пр. нес. აღა-მირდგ; — აწო-არინა стоять впереди, противостоять, აწე-მარინე я могу противостоять; — იწო-არენჯი противостоящий; — გითო-რინა стоять подѣ чѣмъ-либо; — გილა-რინა стоять на чемъ; — გემა-რინა, გიმა-რინა находиться сверху чего-либо, наверху, პ. გიმე-ვორექ, თინა გი-მ^აარექ; — გიმა-არენჯი стоящий на чемъ; — გემო-რინა пригодиться, გემე-ვოდეროქე пригожусь, аор. გემე-ვოდირთი; — გინო-რინა стоять наверху; — დილა-რინა, ^ად^აინო-რინა находиться внизу, внутри чего; — ეკო-რინა стоять у края, у берега чего, ნ. ეკე-ვორექ, სი ეკ-ორექ (< ეკო-ორექ), თინა ეკ-ორექ; — მიოთ-რინა находиться внутри чего, папр., ლ^ასა; — მინო-რინა находиться

внутри дома; — მი/ეკო-რინა пристать къ чему, стоять на отвесѣ; — მულა-რინა бить внутри; — მულ^აარენჯი (< მულა+ორენჯი) жилище; — წი-მო-რინა, წემო-რინა, ნ. წემე-ვორექ (რ. წამო-ვდგეპი); წიმო-რინაჲ, III-я пор. წემე-ვორინუქ я представляю его предъ к. (რ. წა-ვაყენებ); — სტრ. ვ. გემწე-ვუღეროქ (< გემწე-ვუღერ-ოქ).

6. წ: რიგა, მე-რია, მო-რია осидить, побѣдить, სტრ. ვ. IV-я пор. ნ. ვო-რუქე или ვოროქე побѣждаю, 6. მე-ვერიებუქ, მო-ვერიებუქ, აორ. მე-ვერიი или მო-ვერეი, თიქ მე-ერუე или მო-ეროუ, пр. с. მო-ვრიებუქ или მო-ვრუექ, ჩქე მო-ვრიებუთ; — მა-რიებელი, მო-მა-რიებელი побѣ-ждающий, მო-მა-რიებეი ხმ; — მო-რუელი побѣжденный, მო-რუეი; — მე-რეთ (პარ.) сильно, пасивно (ср. რ. მო-მრეთ сильно, сѣ избыткомъ; მომრეთ დავთესე უან).

წაზადი, თოფიში რაზადი იპალება იზვ რუჯი.

წაგადი, რაგაჯი (?) ო разговоръ, раз-говаривать, I-я пор. ზ/ვრაგადანქ, აორ. ზ/ვრაგადე, пр. с. მირაგადე; — пов. ნაკ. 2-ე ჯ. რაგადე, 3-ე რაგა-დეს; — II-я пор. იზრაგადეთ, მი-იზრაგადეთ поговоримъ; — გე-რაგა-დე, III-я пор. ნ. ვორაგადანქ^ა, გი-ვორაგადანქ говорю о чемъ, ვო-რაგადეუქ заставляю говорить, აორ. ქე-ვორაგადე^ა, თიქ ქა-არაგა-დეუ; — გი-ვორაგადე я прогово-рилъ, -лся; — IV-я пор. ვორაგადა-ფუანქ заставляю кого говорить, აორ. ქე-ვორაგადაფე, თიქ ქა-არაგა-დაფუ; — სტრ. ვ. II-я пор. ნ. ვირა-

გაღექ **ს**, იბრაგაღექ **MZ** произпощусь, ვე ურაგაღექ ¹ (<ვა ირაგაღექ) не говоритсЯ, нельзя высказатЬ; — სვ როდ. отн. н. ვურაგაღექ, გირაგაღექ я говорю ему, тебѣ, თინა შირაგაღექ, გირაგაღექ и т. д.; — пр. сов. ნო-ბრაგაღექუქ, სი ნო-რაგაღექუქ, თინა ნო-რაგაღექუქ, ჩქე ნო-ბრაგაღექუქთ, თინეფი ნო-რაგაღექუნა; — объект. стр. 3-го спр. (форма возм.) н. მარაგაღექ г. შეთქმეზა) могу сказать, мнѣ можно сказать, ვა მარაგაღექ (г. არ შეთქმეზა), აორ. მარაგაღექუ; — მო-რაგაღექ, მა-რაგაღექ разсказчикъ; — ნა-რაგაღექუ разсказанное; — ნა-რა-გაღექუე по разсказанному, по разсказу; — ო-რაგაღექ, ო-რაგაღექუ, სა-რა-გაღექ предметъ разговора; — უ-რა-გაღექუ несказанный, ср. ჩიეზა; **წ** 1.

რბგვ: რბგვინი, რბგვაფა набрасывать, набрасываться, опрокидывать, бросать, III-я пор. н. ვორაგუნქე ოპროვდყვაю, აორ. ქედვ-ვორაგვე, თიქე ქელა-არაგუუ, пр. с. შირაგუაფუ; — კილა-რაგუა, II-я пор. н. კილღ-შე-ვრაგუნქე (< კილღმა-თვრაგუნქე) взваливаю (на плечи), აორ. ქეკლე-ვრაგვე; — стр. з. IV-я пор. ლ-ბ. ვარაგუქე я наброшусь на него (г. ვეცემი), აორ. ქე-ვარაგვი, თიქე ქა-არაგუ; — ქედვ-ვარაგვი я упалъ; — გიმო-რაგუა выбрасываться, выбѣ-гать, н. გიმო-ვარაგუქე, აორ. გა-გემღე-ვარაგვი, თიქე გაგემ-არაგუ; — **წ** მო-რაგუა вскакивать, н. **წ** მო-ვა-რაგუქე, აორ. გამეწე-ვარაგვი (ვი. გაწემღე-ვარაგვი).

რბგვი западня; — სხაპი западня для птицъ, см. სხაპუა.

რბღვან см. რაღან.

რბზიადი (р.) развѣдѣ.

რბზმოხივი (р.) разбойникъ.

სა-რაღლო (г. სა-ბრაღლო) достойный сожалѣнія, бѣдливый.

რბღან, რბზან, რბღან (г.) такъ какъ, რაღანღ, რბზანღ, რბზანო.

რბში рахшѣ, пегасъ.

რბწე: რაწეკუა, როწეკვა მოოტить, н. ვრა-წეკუნქე, აორ. ვრაწეკი; — მო-რაწეკილი, მო-როწეკილი вымощенный.

რბზან см. რაღან.

რბზცი см. ლახთი.

რბც: რაცუა, გო-რაცუა, რაცაფა гнать, I-я пор. н. ბრაცუნქე, აორ. გო-ბრაცი, пр. с. შირაცი; — III-я пор. н. გიომღ-ვორაცუნქე отгоняю что отъ кого, აორ. ქეგვ-ვორაცი, თიქე ქიგა-არაცე; — IV-я пор. н. ვორაცაფუნქე заставляю гнать; — გე-რაცუა, გო-რაცუა сбивать, трусить: ნემი გერაცი, გორაცი потрусил орѣхъ; — სვ როდ. отн. н. გე-ვურაცუნქე (ხეს), მე-ვურაცუნქე (ხეს) достигаю кого рукою, зацѣпляю, задерживаю, აორ. გე-ვურაცე, მე-ვურაცე (ხე); — ალონქე ქე-ურაცუა ვარა началась; — მე-რაცუა гнать туда, მო-რაცუა гнать сюда; — გინო-რაცუა разогнать, перегнать; — კელა-რაცუა выгонять, прогонять; — მილა-რაცუა утнать; — მიკო-რაცუა, მეკო-რაცუა выгонять; — მიბო-რაცუა загонять; — стр. з. II-я пор. н. ობრაცუქე преслѣдуюсь; — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) н. მარაცე могу гнать, აორ. მე-მარაცე: ნადირქე სი ვა მეგა-რაცე ты не смогъ выгнать дичь (Xp. стр. 41,5); — მა-რაცალი гонящій, гонитель; — რაცილი угнанный, сбитый; — ო-რაცალი предметъ и орудіе для преслѣдованія, сбиванія.

1. **რგ:** რგება польза; быть полезнымъ, годиться, II-я пор. п. იბრ-გექ я годжусь (г. ვარგვარ), ვე ებრ-გექ не годжусь; — სვ. დატ. отн. ვორ-გექ я полезенъ ему (г. ვარგივარ), გორგექ и т. დ.; — IV-я пор. п. ვარ-გუექ (г. ვერგები) я буду ему полезенъ, გარგუექ, მარგუექ и т. დ., აორ. ვარგი; — объект. стр. 2-го произв. სპრ. н. შერგებუ, გერგებუ и т. დ., მნწ, თებქ полезцо, აორ. შერგე; — სა-რგებელი польза, выгода, процენტъ; — სა-სა-რგებლო полезный; — უ-რგებელი бесполезный.

2. **რგ:** რგულა быть въ траурѣ, оплакивать, II-я пор. п. ვირგუნქ, აორ. ღი-იბრგეე, сосл. ღი-იბრგუე; — შიკო-რგულა спяты трауръ, выплакаты; სქულენქ შუმა გამჟიირგიის ძბთქ სპალი трауръ по отцѣ (Xპ., стр. 79,12-13).

მა-რგაცელი (г. მა-კრაცელი, მა-გრაცელი, арм. *մարա*, არბ. *مغراض*) ножицы, მა-რგაციе вш.

რგვ: რგუაფ, ღო-რგუაფა разсадка; сажать (деревья), III-я пор. п. ვორ-გუნქ, აორ. ქედვ-ვორგე или ღო-ვრგი (< г. ღა-ვრგე), თიქ ქედა-არ-გუ'უ'; — სტრ. 3. II-я пор. იბრგუა-ფუექ პასაჟდაუს; — ო-რგაშე მო-ღაჟა რასენიქა დღა რასადკი.

რგვალი (г.) круглый; отым. глаголъ შე-რგვალაჟა округлять, сочинять, ი.ბ. შე-ვარგვალენქ', აორ. შე ვარ-გვალი; — მო-რგვი მათცა კოლეს-პაქ (სრ. ბუზუ), სრ. კვარკვალია.

რგილი, რგიი вш прохладный, свѣ-жий; — რგილაჟა охлаждать, III-я пор. п. ვორგილუნქ, აორ. ღვ-ვორ-გილე, სრ. ს. შირგილუაფუ; — სვ.

რუდ. отн. ვურგილუნქ, გირგილუნქ охлаждаю ему, дღა ნეგო что-либо и т. დ.; — სტრ. 3. III-я пор. ვრგილდექ, ვრგიდექ вш охлаждаюсь, აორ. გო-ვრგილი, გო-ვრგილი; — სრ. ს. ნო-ვრგილაფუექ: თიცალი მახინჯი ცო-ფენა თინეფი, ნამულა ქიჯანას ნორგი-ლაფუენა ონი ბული, ოკავყვასელს, такіе воры, что охлаждали (г. с. კრალი все) страпу (Xპ., 12,1-2); — რგილაფირი охлажденный; — უ-რგი-ლაფუ ნეოхлажденный; — გო-რგი-ლაჟა простуда.

რგინ: რგინაჟა катать, III-я пор. п. ვორგინუნქ, აორ. ვორგინე, სრ. ს. შირგინუაფუ; — აშა-რგინაჟა, იშა-რგი-ნაჟა катать по землѣ; — იშა-რგინა-ფილი პროкатаჟный; — სტრ. 3. ვირ-გინუექ ვაღაუს, აორ. ქიდი-ივრ-გინი..

1. **რდ:** რდულა, რდულა вш растить, воспитывать, раств, I-я пор. п. ბ'ვრ-დექ რაჟუ, აორ. შო-ბ'ვრდი, სრ. ს. შირდე; — სვ. როდ. отн. ვურდექ, გი-რდექ я რაჟუ ему, თებქ и т. დ.; — IV-ლ პორ: ვორდუფუნქ; — სტრ. 3. II-я пор. п. იბ'ვრდეუქ или ვირდეუქ რასუ, აორ. ში-იბრდი, სრ. ს. შო-ბ'ვრდე-ლექ; — შო-რდუ ვოსპიტატელ (такъ у мингрельцевъ называється мужъ кормилцы შიქე), მა-რდული; — შო-რდია ვოსპრემიწყ; შაფერъ, სრ. ღა-დე; — შო-რდილი, რდილი или ნა-რდი ვყროშიყ, ვოსპიტанныყ; — შირდი, შირდი რასი, რასი (Кто этими словами не «нобѣдилъ» въ день Но-ваго года повстрѣчавшіяся живот-ные, тотъ обрекъ себя на неудачу, см. კრებული 1899, № VII, отд. II, სტრ. 44). [Мой спутникъ-маль-

ჩაკვ ღბომვ ამიმი ჯე სლოვამი
ოტრავილვ, კაკვ ოპვ მიწვ იაჟნო
ჯავილვ ნა მოვ ვოპროსვ, კრიკვ პრო-
ლეტვშეიშ მუმი ნასვ კედროვიქ].

2. **რღ:** რღებავ, ა-რღებავ (გ. ა-გღებავ) ბრო-
სავ ვერხვ, ღუღიშ ა-რღებავ ბნთვ
ღერჯიმვ (ბუკვ. ბროსავ ვერხვ
გოლოვ), II-ია პორ. ნ. ვირღებქ
(ღუხვ), ვომღე-ვერღებქ (ღუხვ), აორ.
ვევრღი (< ა-ი-ვირღი);—ღუღი-არღე-
ბუღიღი ღერჯიქ.

რღიოთ ვმ. ღირთ, გე-რღიოთ ვმ. გე-
ღირთო, სმ. ღგინა 2.

რღო სმ. ღრო.

მარღებელი (გ.) სვათვ, სვახა.

რეგ: რეკუ ვზონიბთვ, ნ. ვრეგებქ, აორ.
ღო-ვრეგეი, პრ. ვ. ღო-მირეგე.

რეგვ, რევე, რეჭე კამენიშთი ი ნე-
ჩაქი ბერეგ რქი;— რეკა, რევე
Река, Река, სეღა ვე მინგრელინ.

რეფ: რეფუა უღარიათვ, სვ როდ. ოტნ. ნ.
ვერეფუანქ ი უღარიათვ ჩ. ლიბო ო
ჩ. ლიბო: ჩხომი ქეგომებე ღო ღუცე
ქუახე ქუერეფუანბე ლეჟიბთვ რუბა ი
უღარიათვ გოლოვო ო კამენი (Xp.,
სტრ. 71,32-33), აორ. ქე-ვერეფე.

რეფი სმ. რეკა.

რეფი (რ.) რეცენტვ.

რეჭი სმ. რეკა.

1. **რზ:** რზამა ვაჟიგათვ, ვოჟიგათვ,
III-ია პორ. ნ. ვორზანქ, აორ. ქეღე-
ვორზი, პრ. ს. მირზამუ ილი ნო-
ზრზუე, სი ნო-რზუე (ვმ. ნო-რრზუე),
თის ნო-რზუე, ჩქე ნო-ზრზუენა (გ.
ნა-მმთებავ);— სვ როდ. ოტნ. ნ. ვურ-
ზანქ ვაჟიგათვ ემუ, გირზანქ ი თ. დ.,
აორ. გე-ვერზი, თიქე გე-ურზე;—
სტრ. ვ. I-ია პორ. ნ. ვრზექ გორუ, ღა-
ჩხინი რზე ოგონი გორიბთვ, პრ. ს.
ნო-ზრზუექ (გ. ნა-მმთებავ), თინა ნო-

რზუე (სოპ. სვ 3-იმე ლიბომე პრ. ს.
ღწიბთვ. ვ. თის ნო-რზუე), ჩქე ნო-
ზრზუექ;— ობიექტივ. სტრ. 2-გო
სპრ. პ. მირზე (გ. მინთია) უ მენა
გორიბთვ (ოგონი, სწიჩა);—გე-რზამა;—
აკო-რზამა ილი ი/ვეკო-რზამა ვოჟი-
გათვ, რავოდიბთვ ოგონი, სრ. გ. გზეზა.

2. **რზ:** რზებავ, გა-რზებავ, გო-რზებავ
(გ. გა-ქლებავ) უსოიბთვ პროტივ
ჩეგო, სოპროტივიათვ, სტრ. ვ. სვ
როდ. ოტნ. ვურზუქ, გირზუქ ი თ. დ.,
აორ. ქეგე-ვერზი, თიქე ქეგუ-ურზე.

3. **რზ** || რძ: რზია, რძია, რძიღა, მე-
რზია დავათვ, ოდავათვ, II-ია პორ.
იბრზებქ (გ. ვიძლევი), აორ. იბრზი;—
III-ია პორ. ვარზებქ, ვარძებქ (გ. ვა-
ქლევე), აორ. ვარზი, პრ. ს. მე-მირზუ
(სრ. მე-ჩამა);—რზიღი ვადათოქ, ვა-
ღოგვ, რძიღი.

რზადავ, რზადებავ სმ. ზადრა.

რზენი, ზენი რავინა, სრ. ზარი 2.

ო-რზოღი პუტეავა პროვიზია (სრ.
გ. სავ-გზაღი).

1. **რთ:** რთულა დწლიბთვ, აკო-რთულა
დწლიბთვ მუჟო სოხო, I-ია პორ. ნ.
ვრთებქ ილი ბრთებქ, აორ. გო-ზ/ვრთი
ილი გაკო-ვრთი, პრ. ს. გო-მირ-
თუმე;— სვ როდ. ოტნ. ვურთანქ ი
დწლიბთვ კომუ, მუჟო კწმვ, აორ. გე-
ვრთი;— II-ია პორ. გი-იბრთებქ ი
რავდწლიბთვ სეზვ;—სტრ. ვ. II-ია პორ. ნ.
იბრთუქ დწლიბთვ, აორ. გი-იბრთი;—
გო-რთიღი რავდწლიბთვ, რავდწლი-
ბთვი;— ო-რთოღი პროდუქტი დწ-
ლეჯა;— უ-გუ-რთუ ნერავდწლი-
ბთვი;— ო-რთაშე კორზინა, უნოტრე-
ბთვი ობიქციონელი პრო დწლეჟი
უროჟა;— ორთუ-შარა ილი შარა-
ორთუ, სმ. შარა.

2. **რთ:** გო-რთებავ დწლიბთვ, სტანო-

ვითყა, ბრატყა ვო ტო, აორ. გო-ბ/ვროი; — თიქ უშინაფუო გო-როთო ანუ სტალე ნევიდომყმ; — პრ. ს. გო-ვროთმექლეუქ; — გო-როთელი ბრატყენყი; — ო-როთალი მწრა ვეზლი ვუ 900 კვ. სავ. (გ.ქცევა); — ე-როთმა ისოლინყა, სლუჩიყა, ბეკტ. სტრ. 2-გო სპრ. აორ. გე-შიროთო, გე-ვიროთო, გე-ურთო სო მნოი სლუჩილესო, ისოლინყესო; 2-გო სპრ. აორ. გო-შიროთო: ჩილქ ლეხო გომიროთო უ მენა ვაბოლყა ვენა, სმ. გუ-ულა, ე-ულა პოდ ლ 2.

3. **წით:** როინა, როთა, როინათა, როთმა, როთლა, ღო-როინა ვერტყტ, ვრუთიყ, ვოვრატყა, ბრატყა, II-ყ პორ. ნ. იბროთინუანქ ვერყუ, ვოვრატყა სებყ, დყ სეყ; — ღო-იბროთინუანქ ვოვრატყა სებყ; — III-ყ პორ. ნ. ვოროთინუანქ ვერყუ, ვოვრატყა, აორ. ღე-ვოროთინეყ; — სუ როდტ. ოტი. ვურთანქ, ვურთუანქ ილი ვურთინუანქ, გო-როთინუანქ ი ტ. დ., აორ. ღე-ვურთინეყ, ღე-ვურთეყ, პრ. ს. მიროთინეყ; — სტრ. ვ. II-ყ პორ. იბ/ვროთუქ ილი იბ/ვროთოუქ II ვერყუს, მწყაყეს, აორ. იბროთი, ღო-იბროთი; — სუ დატ. ოტი. ღეთმე-ვართუქ ილი მუკემე-ვართუქ ყ პოვორატყა ვოუ კუ ნემუ, აორ. ღე-ვართი, თიქ ღე-ვართო; — ღო-როთელი ვერნუვიყიყ, პოვერნუვიყიყ; — ღე-ნა-როთინი ვოვრატყენყი, პრისლანყი ვვამწყ, ვუ ოთწყ; — გილა-როთა ნაკლინყი, ბოროტყი გო-ლაროთა ისტეხენიე სროკა (სპრ. გილო-ულა); — გინო-როთინა, III-ყ პორ. ნ. გინემე-ვოროთინუანქ ბრატყა, დწყა ვწყმ, ყწყმ, ბ. გინე-ვოროთინუანქ, აორ. გინე-ვოროთინეყ; — სტრ. ვ. გო-

ნემო-იბროთუქ, გინემო-იბროთოუქ II ბრატყა ვუ ვოგო, სტანოვიყს, ბ. გინე-ი-იბროთუქ (ჩილო, ვატყო); — გინო-როთელი ბრატყენყი, პრევერატყენყი; — ბეკტ. სტრ. 3-გო სპრ. პ. გინე-მართოუ მიწ დწყა, ბრატყა, აორ. გინე-მართო (გ. ვალ-მექცა): გოროგოლაფაქ ანთუბოთ გინე-მართო პროსტუდა ბრატყილყა უ მენა ვუ ვოსპალენი (ჰრ., სტრ. 160,24); — მიწო-როთა, მიწო-როთინათა პერვერნუთ, პერვერატყი ტუდა, მუნო-როთა პერვერნუთ სუდა, პრ. ს. ვამენო-მირთინუაფუ; — ბეკტ. სტრ. 3-გო სპრ. (ფორ. ვოვმ.) ნ. მიწო-მართინე მოგო პერვერნუთ; — მუნო-როთინაფილი პერვერნუთიყ; — მუკო-როთინათა: გურს მუკო-მირთინუანქ ვოვრატყა ვოუ მიწ სერდყე, ტ. ე. უსპოკანავატყა მენა (ჰრ., სტრ. 155,10); — მუკო-როთელი ვოვრატყენყი, პოვერპუვიყიყ: მუკო-როთელი ბედი პოვერნუვიყესა სტყაყე.

4. **წით:** ი/ეკო-როთა, ი/ეკო-როთათა პადენიე, III-ყ პორ. ნ. იკემე-ვოროთინუანქ ყ ვასტავიყა პადატყ, ოპროკიდყა, ბ. იკე-ვოროთინუანქ ოპროკინუ, პოვალყ, აორ. იკე-ვოროთინეექ, პრ. ს. იკო-მირთინუაფუ; — სტრ. ვ. II-ყ პორ. იკო-იბროთუქ პადაყ, აორ. იკო-იბროთი, პრ. ს. იკო-ბროთექლეუქ; — ი/ეკო-როთელი ილი ი/ეკო-როთინაფილი პოვალენყი, უნავიყი.

5. **წით:** როთმა, როთმა დწყა, სტრ. ვ. IV-ყ პორ. ნ. ვოროთექ დწყა, თინა ოროთო, სუ ოთყი. ვა ანთო, პრ. ნეს. ვოროთელი, ველ. ვოროთდე (გლავოლ ნედასტოტყიყი, ვრემენა II-ოი გრუპი ვაწმყუეტყ უ გლავოლ ქიშინყა, ღოლამა).

6. წით სმ. ლ 2.

მო-სა-წითე (რ. მო-სა-რთვი) убрание;
подруга у сѣдла.

წითე || **წითი** **ილი** **თვ** || **თმ**: რთულა, რთუ-
მალა, თულა, თუმალი, გე-რთუმალი
крыть, надѣвать (шапку), I-я пор.
ზრთუნქ კრო, აორ. გე-ზრთვი;—II-я
пор. н. ვირთუნქ S, იზრთვანქ MZ,
გიომი-იზრთვანქ¹ ილი გიომი-ივ-
რთვანქ¹ კროю себѣ, надѣваю, აორ.
გი-იზ/ვრთვი ილი ქიგი-ივთვი;—III-я
пор. გეთმე-ვოთვანქ S, გი-ვორ-
თქვანქ MZ (რ. ვახურავ), აორ. ქეგვ-
ვოთვი, ქეგვ-ვორთვი, სი ქიგი-ო¹რ¹-
თვი; —IV-я пор. н. ვორთვაფუნქ (რ.
ვახურავ); — стр. з. II-я пор. გით-
მი-ივ¹რ¹თვალუქქ „надѣваюсь“, за-
крываюсь, покрываюсь;—IV-я пор.
გიომე-ვართვალუქქ, აორ. ქეგვ-ვა¹რ¹-
თვი, სი ქიგი-ა¹რ¹თვი;—объект. стр.
3-го сир. н. გე-მო¹რ¹თუ, სი გე-
გო¹რ¹თუ, თის გი-ო¹რ¹თუ (რ. მახუ-
რავს) на мѣхъ нѣдѣта (шапка);—
გე-შორთუღუ (რ. მეხურა);—მა-რთუ-
¹ვ¹ალი კროვიჩი, надѣваючи;—
რთვილი покрытый; удушливый;
строение; — ო-რთული предмет
для покрывши; — ო-რთვლი кры-
ша; — ღუღიშ გი-ო¹რ¹თუმალარი го-
ловной уборъ.

წითუმე სმ. თრუმე.

ო-რთუმეღლი изголовье, რ. სა-რთუმალი.

წითქ: რთქაფუა жрать; ღეკი რთქაფუნს
свиныя жреть, სრ. რ. თქვლეფა.

წიტი (რ.) порядокъ; должное; — რი-
გება, გარიგება приводить въ по-
рядокъ, დარიგება наставлятъ, III-я
пор. н. ვარიგენქ, აორ. გვ-ვარიგი, ღვ-
ვარიგი; — შე-რიგება примириться
სვ кѣмъ, II-я пор. უ¹ე¹-ერიგეს они

помирившись между собою; — რი-
განი порядочный, хороший; —
უ-რიგო непорядочный;—მარიგებე-
ღლი примиряющий; — თი-რიგი та-
кой.

წიდე: რიღება, ა-რიღება шадить, пре-
достерегать, III-я пор. н. ვარიღენქ,
ღვ-ვარიღი; — ა-ვარიღენქ предосте-
регу, აორ. ა-ვარიღი; — стр. з. IV-я
пор. н. ვერიღებუქ остерегаюсь, из-
бѣгаю, აორ. მო-ვერიღი.

წინა, რინი, სმ. подъ რ 4, 5.

„**რია**, **რია**, **რია**!“ по Ламберти
(стр. 61) этии восклицаниемъ при-
зывали собакъ на кормъ.

წირა! (звукондр.) крь-крь! (карка-
вие вороны).

წისთვიზ (რ.) почему (Xp., стр. 109, 12),
სრ. შუშენი.

წისი S, რებსი MZ, რუსი русский (су-
ществ.); — რუსეთი Россія; — რუ-
სული русский (прилагат.).

წისინ: რისინაფა скалить зубы, III-я
пор. н. ვორისინუნქ, აორ. ვორისინე,
პრ. ს. მირისინუაფუ.

1. **წისხვა** (რ.) гнѣвъ, რისხვება, გა-
რისხვება гнѣваться, стр. з. II-я пор.
н. ვირისხებუქ (რ. ვრისხვება), აორ.
ქიგ-ვერისხი; — IV-я пор. н. ვერის-
ხებუქ (რ. ვურისხვება), აორ. გე-ვე-
რისხი, პრ. ს. გა-მირისხვებუქ; — რის-
ხვანი гнѣвливыи, жестокій.

2. **წისხვა**, რიცხვა считать, стр. з.
II-я пор. н. ვირისხებუქ, ვირიცხე-
ბუქ считаюсь.

წიჭალი длинный, vysokii;—რიჭალი
კისერამი имѣющий длинную шею,
სმ. კისერი.

1. **რკ** || **კონ**: რკება, მო-რკება, ა/წო-
რკება уменьшение; уменьшать, тѣся,

I-я пор. ვრკებულენქ, II-я пор. ვირკენქ уменьшаюся, уменьшаю для себя, аор. ღო¹-ვირკი, пр. с. ღამირკებუ; — III-я пор. პ. ვარკენქ уменьшаю; — сь род. отн. ვურკენქ, გირკენქ уменьшаю у него, у тебя и т. д.; — объект. стр. 2-го спр. მირკე ნე ხვაგაფთ მინქ (რ. შაკლია); — 3-го спр. პ. შორკე (რ. შაკლია), მოკორღე или შერკებუ (რ. შაკლდეზა) недостает у меня, аор. ღე-მოკორღე, ღე-შერკე или აწუ-მოკორღე: ართი წანას მუნაწიიქ ღირკე ღო ხეზოს ღვიქ აწაკორღე (< აწო-ოკორღე) въ одинъ годъ урожай уменьшился, и у Хечо недостало вина (Хр., стр. 20, 18-19); — ღამარკებელი уменьшающий; — შორკებული, ნარკული, ნარკები, ნარკე уменьшенный.

2. რკ < რკილ: რკიავი, რკია, რკილა крикъ; кричать, I-я пор. პ. ბრკიანქ, ბრკიანქ или ვრკილანქ, აორ. ბრკიე, ვრკილე, пр. с. შირკიუ, შირკილე; — III-я пор. პ. ვორკიავფუნქ, ვორკილუნქ заставляю кричать; — сь дат. отн. მე-ვორკიანქ, მე-ვორკილანქ кричу вслѣдъ кому, чему, აორ. მე-ვორკი¹ლე, თიქე ში-ორკი¹ლეუ или ში-ორკილე; — IV-я пор. პ. ვორკილავფუნქ; — შარკი¹ლარი кричащий; — ნარკი¹ლა кричавший; то, что кричали; — ორკი¹ლე, ორკი¹ლარი предметъ крика.

3. რკ: რკიეზა, მე-რკიეზა, რკილა, რკილა отыскивање; итти по слѣдамъ, отыскивать, II-я пор. იბრკენქ, აორ. იბრკიი, пр. с. შირკიეზუ; — III-я пор. აორ. ქიმე-ვარკი; — შარკიეზელი отыскивающий; — ნარკიეზუ или რკიილი

отыскавший; — ორკიეზელი пред-метъ исканій (ср. რ. ში-კვლევა).

4. რკ: რკება, ერკება считать, II-я пор. პ. იბრკენქ, აორ. გე-ერკი.

რკინ: რკინაფა, რკინება бороться, III-я пор. პ. ვორკინანქ заставляю другихъ бороться, აორ. ვორკინე¹; — стр. ვ. II-я пор. პ. იბრკინებუქ борюсь (რ. ვეჭიღობ), აორ. ქი-იბრკინი; — IV-я пор. პ. ვორკინექ борюсь сь кѣмъ (რ. ვეჭიღებო) или ვერკინებუქ; — пр. с. ვრკინებულე რე¹; — შარკინე борець; — რკინებული ბორვისი; — ორკინე мѣсто для борьбы [по Орб. რკება — борьба между людьми, а борьба звѣрей и животныхъ между собою или между ними и людьми — ქიღება].

რკიც: გერკიცავა трогать, тревожить, сь род. отн. ვურკიცუნქ; — объект. стр. 3-го спр. (ფორ. возм.) გე-მარკიცე могу тронуть.

რკინა (რ.), კინა желѣзо; — კინა-ზონა сошникъ, см. ზონუა [Этим. слова см. Н. Я. Марръ, *Яфет. элем. сь яз. Арменіи*, И. И. А. Н. 1911, стр. 139 сл.].

როზუ ущеде, оврагъ, ровъ; — გინო-როზუ, გინი-როზუ потусторонній оврагъ; — როზა Роба, село въ Сепакскомъ уѣздѣ, ср. ი. რუზა.

როკა см. ფირწალი.

როკაპი ვѣдма, колдунья, см. ელი-ობა подъ ელია 2.

როკი ძეხ; — როკიშის ოკოლო პია, у пня, *Гр.*, § 136.

რომვა (რ.) рюмка.

რონღიში Рондши, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

როსოთ, როსოთი, როსტო (მ. იმი)

Ростомъ; — როსიო ქულა Ростомъ Хромой (Xp., 153,16); კვ. Ростомъ Чиковани, посивший въ народѣ волѣдствіе своего физическаго недостатка прозвище «Хромой», считался зпатокомъ законовъ и игралъ первепствующую роль въ управленіи Мшигрелією въ 50—60 гг. прошлаго столѣтія (см. СМК, XVIII, отд. I, стр. 19).

როფე глубокое корыто, выдолбленное бревн^ო для воды и корма животныхъ, ср. ნისორი.

როშ: როშაფი, როშეა орать, кричать, болтать, I-я пор. ვ. ბროშანქ, აორ. ბროშეე, пр. с. შიროშეუ; — IV-я пор. ი. ვოროშაფუნქ заставляю кричать, болтать.

როწკვა см. რაწკუა.

როჭიკი (г. пзѣ арм. րոճիկი подѣнная плата, дневное пропитаніе) мелкія повинности, мірскіе сборы.

რეიადლი (г. ქრიალი) шумъ, звонъ; шумѣть, звучать, съ род. отн. ვურეიადლუნქ заставляю звенѣть; — стр. з. II-я пор. იბრეიადლექ звеню, აორ. დი-იბრეიადლი.

რს: რსება, და-რსება присутствіе, стр. з. ი. ვერსებუქ присуствую, დოჟი-ვაю, აორ. დე-ვერსი, пр. с. და-ვრსებუქ (г. და-ვსწრებვიარ); — объектив. стр. I-го спр. შო-ვრსებუ (г. შო-მსწრებია).

რსინი вонь, зловонье.

რსიოლი вертѣніе, круженіе, превратность; отым. глаголь, III-я пор. ი. ვორსიოლუნქ верчу, აორ. ვორსიოლე; — стр. з. II-я пор. ი. ვირსიოლუქ кружусь, აორ. ვირსიოლი; — დუდიში რსიოლი გოლოვკრუ-

ჟენიე; — დუს მუ-მარსიოლე უ მეჩი ვაკრუჟილას გოლოვა.

რსქინი угроза.

რსს || რც: რსსა, რსსლა, რსსება, რცსა, რცსება спасеніе; спасать, выручать, развязывать, оставлять, II-я пор. ვირსსებქ, ვირცსებქ я его спасаю, выручаю, აორ. დე-ვერსსი (< და-ივერსსი); — стр. з. ი. ვირსსებუქ, ვირცსებუქ спасаюсь, ვ'ე' ვერსსებუქ (< ვა ივერსსებუქ); — ჩა-რცსა отстать, удалиться, бросить, IV-я пор. ი. ვერცსებუქ (г. ვერსსები), აორ. ჩე-ვერცსი, ვა ჩე-ვერცსი ილი ვე ჩე-ვერცსი, пов. ნაკლ. ჩ-ერცსი (< ჩე-ერცსი) отстань отъ него, ჩე-მერცსი отстань отъ меня; — უ-ჩუ-რცსებელი ილი ჩო-უ-რცსელი неоступный, неотвязчивый; — რსსინი მლ-სობა.

რც, რცინა см. ნც.

რცის см. ცახუა.

რცფ: რცფა, შო-რცფა опоясываніе, опоясывать, -тъся, II-я п. ვირ-ცფანქ опоясываюсь, აორ. ქიში-ივე-რცფი; — III-я пор. ი. მუთმე-ვორცფანქ опоясываю, აორ. ქემე-ვორცფი, пр. с. შირცფაფუ; — ო-რცფაფუ a) поясъ, b) часть дома, c) ცაში ორცფაფუ радуга (ბუკა. поясъ неба), ср. ღველი, ქამარი.

რუღა, რუღაია, რუღაფა бѣгство, бѣ-жать (г. სირბილი, რბენა), III-я пор. ი. ვორულუნქ заставляю кого бѣ-жать, აორ. ქე-ვორულე, ოიქ ქა-არუ-ლუ, пр. с. შირულუფუ; — съ род. отн. მე-ვურულუნქ (г. მი-ვურბენი-ნებ) я привнесу ему бѣгомъ; — стр. з. II-я пор. იბრულექ, მი-იბრულექ бѣгу туда, აორ. ვირული ილი იბრული,

ქიმ'ი-იბრული, *პრ. ს. მირული*; — რულა-რულათ или რულათ, რულაით ბნომს; — მა-რულე ბნгающій, бнгушій; — მა-რულა бнга, скачив; — ო-რულუ предназначенный для бнства, чтобы бнжать; — ო-რულაფუ Оруляу, гора въ Мингрелии: — გიმა-რულა სბნგათ ვიპიზ; — გიმო-რულა ვიბნგათ; — გინო-რულა იერეбნგათ; — ეშა-რულა ბნжათ ვერხ; — მიღა-რულა უბნგათ; — მითო-რულა ვბნგათ; — ში/უკო-რულა ვაბნგათ სზადი; — შინო-რულა ვბნგათ.

რული *სმ. ლური.*

რუმე *темпота; темный; — მო-რუმე темповатый; — ო-რუმე темница; — რუმეა, აკო-რუმეა темвѣтъ, затемпая; — ურუმია Уруміа (бука. пещерная), იმა სობაკა; — ობექტ. სტრ. ქაწე-მო-რუმე, თოღს ქაწე-მო-რუმე у меня потемнѣло въ глазах (у Орб. მრუმე, მრმო; სლო ვო პ პროзводный ოტ ნეგო ვსტრѣчאותსა въ дрвнн-გრუз. лптературѣ, *სმ. Н. Марръ, ТР, III, стр. XLVII; სრ. თაკჟე у Бер. რუმეა).**

რუო S, ბრუო MZ *восемь; — ვითო-რუო, ვითო-ბრუო восемнадцать; — მა-რუო восьмой, სრ. მარა 1.*

რუსთველი *Руствели (Руставскій), პო იმენი Шота, знаменитый грузинскій поэтъ XII—XIII вв., авторъ романтической поэмы «Витязь въ барсовой кожѣ».*

რუსი *სმ. რისი.*

რუფი *Руфѣ, იმა сказочнаго героя, რუფი-ცარიელი, სმ. ცარიელი.*

რუხი *Рухъ, რქა ი старинная ерѣвность въ Зугдидскомъ уѣздѣ.*

რქ: *რქია, რქიალა, რქულა, მო-რქია махать, замахнуться, II-я пор. и. ვირქენქ, აორ. მი-იგრქი'ი; — სქ род. ოტн. ი. ვურქენქ, აორ. მო-ვურქი; — ი/ელა-რქულა: კერქე ჩქვა ილო-ურქეუ ი кабанъ ударилъ (спизу вверхъ) клыкѣмъ его; — გო-რქულა; — ა/ოკო-რქულა; — შუკო-რქულა замахнуться кругомъ; — მო-რქი-ნაფილი თო, ყმъ замахнулся.*

მა-რქვადი *лицо; — (მარქვალი შ-გურიი შრ. пластночникъ, рыжикъ (грибъ), სრ. კვერცი.*

რქვი *вдовець, вдова.*

რღვ: *რღვაფა, ღვაფა сыпать, бросать, продѣвать, მე-რღვაფა, III-я пор. и. ვორღვანქ, მე-ვორღვანქ, სი მა-არღვანქ, აორ. ვორღვი, ღვ-ვორღვი, *პრ. ს. მირღვაფე; — სქ род. ოტн. ვურღვანქ ბროსაო, сыплю ему; — IV-я пор. ვორღვაფუნქ; — რღვაფილი, დო-რღვაფილი всыпанный брошенный; — გინო-რღვაფა პერეбрасывать черезъ, ოსыпать кого; — გინო-რღვაფილი, გინა-რღვაფი პერეброшенный, пересыпанный; — გიშა-რღვაფა, იშა-რღვაფა ვიბროსით, продѣвать снизу вверхъ; — რღინო-რღვაფა ბროსით, всыпать внизъ; — ი/ეკო-რღვაფა რავსათ, распутять; — ითო-რღვაფა პობრასывать; — კვლა-რღვაფა პრდѣვათ; — ო-რღვაფალი პრდემთ დი ვსыпанія; — რღინა-რღვაფალი (< რინო-ორღვაფალი).**

ნო-რღვა *горячая зола, სრ. ნო-რღვავა.*

რღვინგე: *რღვინგეფა სერდითსა, სტრ. ვ. II-я пор. იბრღვინგეუქ, აორ. გე-ებრღვინგე; — გა-რღვინგეული რავზერენный.*

რღია *(რ. ლღია) пазуха, подмышка.*

რელოლი დუღო; — დოლი-ჯა; — კილა-რსვილი ჯა; — რდომა-ჯა, см. ჯა.

1. **რეცე**: რეცეა сотрясеніе, шатаціе; тряссти, шатать, III-я пор. н. ვარეცე; აორ. დე-ვარეცე¹, пр. с. და-მირეცე-ბუ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვირეცებუქ შათაიუსь.

2. **რეცე**: რეცეა, გა-რეა разставаніе, разлученіе, სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვერეცებუქ я разлучаюсь съ нимъ, აორ. გე-ვერეცე; — გამე-ნა-რეი потомокъ, отдѣлившійся.

რეცინცე см. უნცეა.

რევიანი, რევინუა свистъ; свистѣть, н. ვრევიანე, აორ. გო-ვრევიანი; — ეკო-რევიანუა, н. ეკეშე-ვორევიანე я свисту вслѣдъ кому-либо, я издѣваюсь надъ кѣмъ, აორ. ეკე-ვორევიანი, თიქე ეკე-არევიანე; — სვ როდ. отн. ვურევიანე, გირევიანე (г. ვეს-ცვენ, გის-ცვენ) и т. д.

რევილი (г. შრილი) шелестъ, шумъ, крикъ.

რეშადა см. შუადა.

1. **რეშ**: რეშა, რეშეა რѣшать, разсуждать, совѣтовать, III-я пор. ვარეშე რეშაю, აორ. გე-ვარეში ილი განე-ვარეში; — სვ როდ. отн. н. ვურეშე რეშეთუа ему, გირეშე и т. д.; — გა-რეშეა, გა-რეშევეი сужденія, размышленія, რეშენი.

2. **რეშ**: რეშა бодать, наносить вредъ, სტრ. ვ. IV-я пор. н. ვერეშებუქ ილი ვორეშე ნაიშუа кому вредъ, აორ. ვერეში.

3. **რეშ**: რეშა, გო-რეშა, დო-რეშა стлать, постилатъ, III-я пор. н. ვორეშე¹, აორ. ვორეში, დე-ვორეში; — სვ როდ. отн. ვურეშე, გირეშე стѣлюа ему, тебѣ и т. д.; — IV-я пор. ვორეშ

ეშე; — სტრ. ვ. II-я пор. ვირეშე-ეშე S, იბრეშეეუქ MZ стелюсь, აორ. ქიდ¹-ი-ერეში; — გო-რეშელი, დო-რეშელი, დო-რეშეი вш разостлан-ный, посланный; — დო-რეშელი по-стель, ნო-რეშელი, გო-რეშელი.

რეშე: რეშელა, რეშელა грабить, I-я пор. н. ბრეშე, აორ. გო-ბრევი, თიქე გო-რეშე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. იბრეშეუქ, ვირეშეუქ, აორ. გო-იბ/ვ-რევი; — объект. სტრ. 3-го спр. (ფორ. возм.) მარეშეა მოუა грабить; — მარეშელი грабитель; — ნა-რევი ограб-ленный, ваграбленный, სრ. რეშელა-მო-რეშელეა (г.) вожорность, послу-шаніе, სრ. რეშელა.

რეშინი, რეშინუ S, რეშნი, რეშნე MZ старшій, старикъ, ერ. см. უ-რეშინუაში (какъ будто и слово უ-ნეაში стар-шій); — отым. глаголъ რეშინა, რეშინუა, რეშნა, III-я пор. н. ვორეშინუანე заставляюа кого старѣть, აორ. ვორეშინე; — სტრ. ვ. ვორეშინუექ, იბრეშინუექ старѣю, აორ. დო-იბრეშინი; — ო-რეშინუე, ო-რეშინელი старость, სი-რეშნეუე, см. რე, სრ. ბადილი.

სა-რეშო (г.) пропитаніе, средства въ жизни.

რეშე: რეშინა, გო-რეშინა, გემო-რეშინა обнаружить, показатъ, увѣдомить, რეშინე, определитъ, создать, III-я пор. ვორეშინანე, აორ. გე-ვორეშინი, თიქე გა-არეშინე, пр. с. გო-მირეშინუ, თის გუ-ურეშინე; — სვ როდ. отн. გე-ვურეშინანე, გო-გირეშინანე; — IV-я пор. ვორეშინაფუანე; — სტრ. ვ. I-я пор. н. მო-ბრეშექ (г. მო-ვანე-ვარ) видѣюсь; — III-я пор. н. ბრეშინდექ (რ. ვინდები) показываюсь, აორ. გაგე-მო-ბრეშინი, გო-ბრეშინი, пр. с.

გო-ვრჩიხე¹ ლექ (ი. ვა-ვჩენილვარ); —
 объект. стр. 2-го спр. н. გიშა-მირჩქე
 (ი. მიჩხს) у меня пишется, თის
 გიშუ-ურჩქე или ქეგეშუ-ურჩქე; —
 მირჩიხედ (ი. მიჩხდება) обнаружива-
 ется, открывається у меня, თის
 ურჩიხედ, ჩქე მირჩიხედება, пр.
 нес. мირჩიხედעד, аор. გო-მირჩიხე-
 დე, ე-მირჩიხედე; — форма возм. и.
 გე-მარჩიხინე, თის ვა-არჩიხინე,
 ჩქე გე-მარჩიხინენა смогу опреде-
 лить, рѣшить, пр. нес. გე-მარჩიხი-
 ნედ, ჩქე გე-მარჩიხინედეს, аор. ვა-
 მარჩიხინე: სამართალე ვა გე-მარჩი-
 ხინე, თის ვა ვა-არჩიხინე, ჩქე ვა გე-
 მარჩიხინეს; — ვა-მარჩიხალი или
 გო-არჩიხეუ или მარჩიხე, გო-
 მარჩიხე знатоеъ, рѣшающій, опре-
 дѣляющій, судья, создающій, соз-
 датель; — გო-არჩიხელი или გე-ნა-
 რჩიხა определеннй, созданный,
 гомо-არჩიხელი, гомо-არჩიხელი из-
 вѣстный; — ვა-არჩიხალი (< გო-
 არჩიხალი) предметъ, рѣшенія,
 определенія, созданія; — უ-არჩიხეი
 не знающій, ურჩიხედი; — უ-არჩიხეი
 безъ вѣдома, не зная; — მე-არჩიხა
 считать, выбирать; считать за кого,
 за что; — მე-არჩიხელი выбравшій,
 предназначенный; — შიკო-არჩიხა,
 შიკო-არჩიხა обозначать на ч. либо,
 обозначаться, появляться, ср. ჩქ.

რჩქე: რჩქვანა, გე-რჩქვანა, მე-რჩქვანა
 привычка, привыкать, III-я пор.
 ვორჩქვანუქ ვაწავლია привыкать
 кого, аор. მე-ვორჩქვანე¹, თიქ
 ქიმი-ორჩქვანეუ; — стр. ვ. IV-я пор.
 н. ვარჩქვანუქ ვაწავლია, аор. ქემე-
 ვარჩქვანა, თიქ ქიმი-არჩქვანე.

რჩქილა слухъ; მო-არჩქილა слушать,

слышать, II-я пор. н. ვორჩქილუანქ
 или იზრჩქილექ სმისუ, аор. ქი-იზ-
 რჩქილიე, მი-იზრჩქილიე, пр. с. მი-
 რჩქილე; — III-я пор. н. ვორჩქი-
 ლაფუანქ დაო кому слышать, слу-
 шать, аор. ვორჩქილე; — стр. ვ. II-я
 пор. н. იზრჩქილექ (см. выше); — сь
 род. отп. ვურჩქილექ, გორჩქილექ
 слушаю его, тебя и т. д.; — IV-я
 пор. ვარჩქილექ слушаю его, аор.
 ვარჩქილი; — объект. стр. 3-го
 спр. н. მარჩქილე, ვარჩქილე, თის
 არჩქილე, ჩქე მარჩქილენა (ი. მეს-
 მის) или მარჩქილუაფუ; — მარჩქილე
 слушающій, მარჩქილეუ, მარჩქი-
 ლეუ; — მარჩქილარი предметъ и
 органъ для слуха; — უ-არჩქილი
 не слушающій, непослушный, უ-არჩი
 (ср. ი. ვერხი *повишюсь, слушаюсь*,
 მო-არჩილი *послушный*, უ-არჩი *непо-
 слушный*); — გო-არჩქილაფა прислу-
 шиваться; — მო-არჩქილაფა выслу-
 шивать.

რჩხ: რჩხულა мыть, I-я пор. ვრჩხუქ,
 аор. ვრჩხი; — ე-რჩხულა промыть,
 ничего не оставлять; — ე¹ ე-რჩხილი
 промытый (ი. არეცხილი); ე-რჩხილს
 გოტევა оставить ни при чемъ,
 безъ всего; — ო-რჩხე¹, ო-რჩხე¹,
 ო-რჩხე¹ орудіе изъ коры че-
 реши для мытья большихъ вин-
 ныхъ купшиновъ (у Бер. ო-რჩხე¹-
 ში), ср. ნახე (см. ურჩხი у Орб.).

ო-რჩხე см. ქარქა¹.

რჩხე: რჩხეაფი, ჩხეაფი кричать,
 визжать, I-я пор. н. ბრჩხეაქ,
 ბრჩხეაქ, აორ. ბრჩხეე, ბრჩხეე; —
 III-я пор. н. ვორჩხეაფუანქ ვა-
 წავლია кого кричать.

რჩხინა рейка; — ქოკი, ქოკა¹ про-

стая жердь, замѣляющая въ из-
бахъ рჩინა (ср. ლარცუა).

რჩენა см. რჩინა.

რც: ორცება мечтание, привидѣніе,
изумленіе, объект. стр. 2-го произв.
свр. аор. მეორცე; — თის ეორცე ძა-
ლაში იქნა სილწი იზუმილა.

რცვ: რცულა снимать; сходить, слѣ-
зათъ (кожа), I-я пор. п. ბრცუნქ
სიმაჲო კოჲო (კოჲურუ), ოჩუშაჲო,
აორ. გო-ბრცვი; — სტრ. 3. II-я пор.
н. ვირცუქ სქ მენა სოდიტ (სი-
მაჲოთ) კოჲო, აორ. გი-ბრცვი; —
объект. სტრ. 3-го свр. п. მარცუ
(გ. მგრეზა, მცვინდეზა) სქ მენა სლ-
ვავთ (კოჲო), აორ. გე-მარცუ; —
გო-რცვილი სიყთჲი, გოლჲი, სლვ-
ში, ნა-რცვი; — ნარცვი კანი სლვ-
შავა კოჲო, სრ. რწულა подь რჩვ.

რცუ (გ. ცრუ) ложный, лживый, лжець.

რცხ: რცხა см. რსხ.

ნო-რცხვა горящій уголь, სრ. ნო-
რლვა.

რცხონ: რცხონუა პრჩესვავთა, I-я
პორ. ვრცხონებქ თუმას პრჩესვავო
ვოლოსი, აორ. გო-ვრცხონი; — სტრ. 3.
ვირცხონუქ პრჩესვავოთ.

რძაფა см. ზაფრა.

გა-რძახე (გ. გა-ძახე) нарочно.

რძია см. ძია.

რძიალი см. подь რზ 3.

რძღ: რძღაჲ ნასყვებე; ნასყვავთა,
III-я პორ. п. ვორძღანქ, აორ. ღე-
ვორძღი, პრ. ს. ღო-მირძღაჲუ; — სქ
როდ. ოთი. ვურძღანქ, გორძღანქ ი
ტ. დ.; — სტრ. 3. II-я პორ. н. ვირ-
ძღუქ S, იბრძღუქ ნასყვავოთ,
აორ. ღი-ი/ვრძღი, პრ. ს. ვრძღე-
'ღე'ქ. — რძღელი, რძღაფილი სყ-
თჲი; — უ-რძღაფელი ნენასყთჲი,

ობჲორა; — გემო-რძღაჲ (გ. ტამო-
პლომა).

რძღე || ძღირკ: რძღეკეზა, ძღირკავო
ბორთჲა, ობიწმავთა, ხვავთა, III-я
პორ. п. ვარძღეკეწქ, ვორძღეკეწქ
ავასვავო ბორთჲა, აორ. ქე-ვორ-
ძღეკე; — სტრ. 3. II-я პორ. п. ვირ-
ძღეკეზო მი ბორეწა, ობიწმავო-
თა; — IV-я პორ. ვორძღეკექ (გ. ვე-
ჭიღეზი) ილი ვეძღირკეზუქ, აორ.
ვეძღირკი; — სრისტავანი-ტარიღელქ
მუში ოსური სეთე ქიძღირკე ჰრი-
სტავან-Гаріель პონესვ სვო ჲეჲო
ნა რუავთ (Xp., სტრ. 104,9-10).

რწკინ: რწკინა, რწკინუა, რწკინაფი
ბლესტჲი, I-я პორ. ვრწკინებქ ბლეს-
ტუ, აორ. გო-ვრწკინი; — რწკინაჲო
სვტჲიკჲ; — მარწკინაჲო ბლესტჲი,
ბლესტჲიკჲ ვეწა. — ეკო-რწკინუა
სვტჲიკჲ უ ჲეგო-ლიბო: მეღე მკი-
ავრინდ ნი, ქეკორე, ჲეკატლო ეკო-
რწკინებცე ნი, ევერი პოსმორწკინ
პოტუ სტორი (რწკი), (უვიდჲლ)
სტოტჲ (უ ბერეგა) ჲო-ტო ტაკო,
ჲო სვტჲიკჲ (უ ბერეგა) პოძობო
სოლნუ (Xp., სტრ. 82,19).

რწომი см. წრომი.

რწუმ > წ: რწუმეზა უწერა, ვწ-
როვავთ, II-я პორ. ვირწუმებქ უწ-
რუო, პოწერუო, III-я პორ. п. ვარწუ-
მებქ უწერავო, აორ. ღე-ვარწუმი; —
სტრ. 3. IV-я პორ. ვერწუმეზუქ ი
წერუო, პოწერუო ომუ, აორ. ღე-ვერ-
წუმი; — объект. სტრ. 1-го свр. п.
მწანს/ც. სი რწანს/ც, ოის წანს/ც, რქე.
მწანა, პრ. ნეს. მწანღე/ც, ჲელატ.
მწანღას; — სარწუმეზეზა (გ. სარწუმე-
ნოეზა) წერა, რელიგია; — უ-რწუმეზო
(გ.), უ-რწუმეზო ნე იწმჲოწი წერა,
ბეზბოჲინკჲ.

სა-რწუმადლო (т. სა-წვრიმადლო) мелочной товаръ.

რწე: რწეება ზიძებ, III-я пор. н. ვორწეექ, თინა ორწეექ, ქვ-ვორწეექ, თინა ქა-არწეექ (< ქო-არწეექ): сь неоф.; отн. გორწეექ ვიჟუ тебя, შორწეექ ვინიშь меня и т., д., пр. пес. ვორწეელი, жел. ვორწეედე (глаголь недостаточный: времена II-й группы заимствуется отъ ძირადა).

რწევათ: объект. стр. 3-го ср. н. გე-შორწევათუ თომა ნა მწე ვისაქ დღინაჲ ვოლოსი.

რჭეელი (т. ჭრელი) лестный.

რჭეში, ჭეში ვოლოსი ნა ძებორდინაჲჲ ძენაჲჲ, ривес.

რჭვიადლი სვისაჲ.

რჭვიად || რჭვიად: რჭვიადვი, რჭვიადვი რა-სტягивать, I-я пор. н. ვრჭვიადუქ, აორ. გო-ვრჭვიადვი, пр. с. გო-ში-რჭვიადუქ; — стр. 3. II-я пор. н. ვირჭვი-ადუქ ვრჭვიადვი, აორ. გო-ვირჭვიადვი, пр. с. გო-ვირჭვიადვი.

რწე-რწევაჲ სღინა, ср. г. ნე-რწევა.

მუა-რწე (т. მოა-სლე) слуга, служанка; — სა-მუარსო დომე დღა პრ-სლუტი, ზუხუა, ср. სოლადა.

რწე: რწეულა, გო-რწეულა პრობურავლ-ვაჲ; — მა-რწეული, გვ-მა-რწეული პრობურავლავაჲ; — რწეული პრო-ბურავლენაჲ; — ვილა-რწეული ჯა-დულო (букв. пробуравленное севозь дерево).

ლო-რწეველო ნა სობსვენოსაჲ.

რწინადლი შუმე, издаваемый при раз-брасывани орѣхами, зернами и другими твердыми предметами, III-я пор. ვორწინადლუქ ნექ რავრასყიპაჲ, სყიპლუ (орѣхъ и т. п.), აორ. ქვ-ვორწინადლე; — сь род. отн. н. ვურ-წინადლუქ; — მუნსო-რწინადლუა.

რწინ: რწინადა, ითო-რწინადა ვოზ-ვა-შაჲ, -ტაჲ, გორძინაჲ; ვავოდიტ კუ-როქ, III-я пор. н. ითემგ-ვორწინ-ადლუქ, აორ. ითო-ვორწინე; — пр. с. ქათო-შირწინადლუაჲ, ლის ქათ-უს-ურწინ-ადლუაჲ; — стр. 3. II-я пор. ვირწინ-ადლუქ ვოზვინაჲ, გორჯუსე, აორ. ში-ვირწინი (совпадает сь формой отъ რწინი, сж. ниже).

რწინი веселіе, მო-რწინეა ვესელიტაჲ, I-я пор. н. ვრწინენქ ვესელიტე, II-я пор. н.-ნ. ვირწინენქ ნოვესელიტე, აორ. ვირწინი, ში-ვირწინი; — სა-რწინო სარხინო, სელო ი ობშესო ნა სენაკსომე უწადქ; — სარწინ-ადლო სარხინესქ; სარხინეცე, მწ. სარწინადლე.

რწეგინა სმ. ჯეგინი.

სა-რწეელი (т.) навазаніе, трудъ.

რწენდე გლუპი.

რწესი სმ. რისი.

რწესქონუა გრძებ, I-я пор. н. ვრწეს-ქონდუქ, აორ. ლო-ვრწესქონი, ср. სვა-ცუა.

ს.

-ს S субъективный суффикс 3-го лица в дѣйств. залогѣ, -ც MZ.

სა-არწესიქი префикс, употребляе-

мый иногда и в твердильскомъ рядомъ сь ო, ს, ო, ო. 3.

საარაკო (т.) сმ. არაკი.

საბავტონი სმ. подь ღლა.
საგანი სტრѣლა; — ქა-საგანი როგოვია სტრѣლა, სმ. ქა (გ. საგანი мишень для стрѣлы; предметъ, სრ. ღანკი).
სადლა სმ. სა-ღაა подь ღეჴბა.
სადღავე (გ.); საღიო პოვოდია, ვოჯი; отым. глаголь, н. ვასაღენქ, აორ. ღღ-ვასაღეჴე, თიქ ღა-ასაღეჴე.
სადღობოთი სმ. საღობოთი.
სათანაჯო სმ. подь თანჯი.
სათი (გ. საათი пъѣ არბ. ساعت) часы.
სათი სმ. სელი.
საჴი (გრეხ. σάκκος, σάκος, ῥ) мѣшокъ, სრ. ძანძა.
«საჴოკია» მრ. щиточки, порсянеа (раст.).
საღღობოთი (р.) солдатъ, საღღობოთი; — საღღობობა бытiе солдатомъ, воинская повинность.
საღლი, საი ხმ, ფ-საღლი М спица колесная; клинь.
საღფეთქი (р.) салфетва.
საშარე სმ. სა-შარე.
საშგარიო სმ. подь ჴეჴბა.
საშოთხე (გ.), სამუთხე, სამეთხე რაი, სრ. ეღამი.
საშუურე სმ. შაშუურე.
სანავი სმ. სენავი.
სანგვ || **სანგვ**: სანგუა; სანგვა бытъ, ударять, I-я пор. н. ჴსანგუნქ, აორ. ქო-ღსანგვი, пр. с. ჴისანგუაჴე; — еѣ род. отп. ვუსანგუნქ ударяю его чѣмъ, გისანგუნქ, ვისანგუნქ и т. д.; — IV пор. ვოსანგუაჴუნქ; — მა-სანგვალი бьющiй, ударяющiй; — ნა-სანგვა битый; — о-სანგვალიи предметъ и орудiе для удара.
სანღრაჴია, «სანღრაჴია» მრ. спорышь (раст.), სანღრაჴია (სრ. წ. ფსარ-ღაჴი).

სანღრაჴია სმ. სანღრაჴია.
სანთა სმ. იმჴა.
საჴანგე სმ. იანგეჴე.
საპონი (გ. изъ лат. saponis) мыло.
სარაიი სმ. ოღა.
სარაღო სმ. სა-რაღო.
სარგადლი || **სერგეღლი** таскавiе; სარგალუა; სერგელუა таскать, волочить; გიღა-სერგელუა таскать на чѣмъ-лѣ; გიღო-სერგელუა вытаскивать, III-я пор. н. ვოსარგალუნქ ташу, აორ. ვოსარგალეჴე, пр. с. მი-სარგალუაჴე; — გიმგ-ვოსერგელუნქ вытасу, აორ. გაგგმგ-ვოსერგელე, თიქ გაგგმგ-ასერგელუე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. გიღე-ვესერგელექ ташусь, волочусь на чѣмъ-л., აორ. ვისერგელი, გიღე-ვესერგელი; — გიმგმგ-ი-ვესერგელექ вытасусь, აორ. გაგგმგ-ი-ვესერგელი; — გინო-სარგალუა перетаскивать; — სერგელა таскающiйся; — ნ-სერგელა затаскавннѣ, истаскавннѣ, სმ. გვერი.
სარღაჴია სმ. სანღრაჴია.
სარზი სმ. არზი.
სარჴ: სარჴუა, სარჴალი бытъ яснымъ, чистымъ, სტრ. ვ. II-я пор. ვისარჴუექ проясняюсь, აორ. გი-ივსარჴი; — სარჴილი ясный.
სარჴე (გ.) зеркало.
საროტი тропинка (у Бер. სორატი тропинка, у Орб. სორეტი промиса).
სარსაღლი ползание, влѣзавiе; ползти, влѣзтъ, III-я .ор. н. ვოსარსაღუნქ заставляю ползти, влѣзать, აორ. ვოსარსაღეჴე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. მი-ივსარსაღექ ползу, აორ. ქგმი-ივსარსაღლი
სარღა სმ. ნისორღა.

სარჩმელია Сарчмелія (фамилія).

სარწყველი см. ო-სხირი.

სარხოს см. სახოს.

საქვარუა см. ქიმიხუა.

საყაღე укоризна; жалоба.

საშურე см. შაშურე.

სახე (რ.) лицо, образъ, подобіе, видъ

სახელი (რ.) имя (ср. გგოსო); — სახელი по имени; — სახელუნი იმешჳთჳნი, славный; — უსახელე безъ имени, სახელ-უშინე съ непроизносимымъ именемъ (эти выраженія употребляются, какъ табу: когда разразится какая-либо язва, моръ на людяхъ или на скотѣ и птицахъ, болѣзнь нельзя называть ея настоящимъ именемъ, а только უსახელე; также и хищныхъ звѣрей не называютъ по именамъ, а სახელ-უშინე, Гр., § 156). Мингрельскія имена: а) мужскія: ათმა, ზაბუკორი, ზათაგვა, ზაკურა, ზანძლი, ზალირ, ზარღა, ზახვა, ზეკინა, ზერუსუა, ზიკაია, ზიტი, ზიჭგვა, ზოღია, ზულათა, ზურღღაია, ზურღღე, ზურღღეა, ზურღღენია, გაიჩქინდი, გერია, გვალა, გვატი, გვაგო, გვიანიში, გიო, გოჩა, გოჩია (გვაჩია), გოძია, გუღე, გუღეში, გუთუ, გურიშია (გვირიშია), გუძა, გუგუ, გუგუშან, დთუკია, დუტუ, ელინჯარი, ერჩქინდია, ვაზა, ვამირჩქინდა, ვატა, ვატაია, ვახთანკია, ვაღურია (не умирай), ზიკი, თანაფა (Воскресеніе, ср. გ. აღდგომელა), თინკია, თუთაშხია (поведѣльничкъ), თუთუ, ივა, ივაკა, იოთა, იოსიკა, ისლამ, კავაია, კვატატი, კიკო, კიკოლა, კოკინია, კოკუტია, კოჩა, კოჩიორღა (будь человекомъ), კოჭოჭია, კუკური, კურუა, კუტუ, კუტურუ, ლევა, ლო-

მიკია, ლომკატი, ლუტუ, მანუჩარ, მაქა, მაჩო, მაცია, მაძინია, მაჯია, მოირდი, მურზა, ნავეია, ნარტია, ნურუსი, ნოჩო, ობიშხია (пятица), ოტიელა, პეპუნია, პერტეია, პენუ, როჩოია, სანარტია, სელიმხან, სინღო, სოსელა, სქვამია, ტაბუ, ტაგუ, ტატუ, ტოტია, ტუმუნია, ტუტუ, უთუთი, უკულია, უსკვამა, უსქვამა, უტუ, უჩა, უჩანა, უჩარღია, ფიღუ, ფულუია, ქაქუ, ქაქუნია, ქვატა, ქირსეია, ქირსეშია, ქენჩა, ქურთხუნია, ქურუა, ყვანანი, შავარღენი, შარვან, შუკოჩია, შუტუ ჩატუ, ტაკვანია, ცულუ, ძვამვალა, ძიკი, ძუკუ, ძღვირია, წყვიწყვი, ჭუჭუნია, ჭყვეპეია, ჭეტუ, სუტუ, სუტუნია, სუტუტი, სუსია, სუსუ, ჯათუნია, ჯეგეკოჩი, ჯერგთა, ჯონღო, ჯოღორია, ჯოგო, ჯუბუ, ჯუბუტია, ცვაჯი (шугатное яйцо); б) женскія: ანიკა, ზურღღა, ზურუ, გვაშა, გუქიტი, დარუნან, დარჯა, დოდო, დედუნან, ელისა, ეფეია, თაბაია, თათია, თათიკა/ი, თამურია, თუთუ, კვანწია, მატა, მფეხა, მირუ, ორქოია, ორქოცირა, პიპა, პუპუ, როღა, საღა, სათუია, საღამე, სოსუ, სუნთა, ტატა, ფატა, ფანუია, ფეფიკა/ი, ფენე, ფენეია, ფენეე, შუტუ, ჩეტუ, ჩუტა, ჩუნა (vulva), ცეცია, ცვიზია, ცირაია, ცირუ, ციცი, ძაკუ, ჭაჭუ, ჭუჭა, ჭუჭი, ჭუჭუ, ხანა, ხანძეია, ხვარამე, ხვაშა, სითა; ჯარიმხან.

სახოს, სარხოს ნიჳეო, ср. სოლო 1.

საჯ: საჯება, დასაჯება наказаніе, наказывать, I-я пор. н. ვსაჯენქ, აორდა-ვსაჯეი; — стр. в. II-я пор. н. ვისაჯებუქ, наказываюсь, აორ. დი-ივსაჯეი; — ლე-საჯე მესადჯე и ნა-საჯოღე უ მესადჯოვუ, сѣла въ Севастскомъ уѣздѣ.

საჯგენი сажень.

სევდა (გ. ივზ არბ. سواد), სერდა печаль, горе, грусть.

სელეგინი, სელეგუნი см. ცვალი.

სევა: სეკუა, გო-სეკუა набивать; ნაბადება ჩრემზნრო, I-я пор. н. ვსეკუნქ, აორ. გო-ვსეკი; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვისეკუუქ я насыщаюсь чრემზნრო; — გო-სეკილი ნაბითყ, насыщенный.

სენაკი, სანაკი Сенакъ, село и общество; — ახალ-სენაკი Ново-Сенакъ (см. ახალი) უზნდნое მწსტეყო; — სენაკური სენაკსყი; სენაკედ, მი. სენაკარევი, სანაკარევი.

1. **სენი** (გ. სანი ივზ არბ. سحن) тарелка, ср. თეფში.

2. **სენი** (გ.) болѣзнь; — სენამი болной; — ქვარა-სენამი სვ. болнымъ животомъ, см. ქორა.

სეპიეთი Сепиетъ, село и общество в Сенакскомъ уѣздѣ.

სერგელი см. სარგალი.

სერგიეთი Сергiетъ, село в Сенакскомъ уѣздѣ.

სერდა см. სევდა.

1. **სერი** ночь; — სერ-სერს но ночьა; — სერიშა-სე¹ до ночь; — ამუ-სერი სვ. эту ночь; — თიმე/უსერი სვ. ту ночь; — შქა-სერი ილი სქა-სერი ილი სქა-სქერი полночь; — ქუმე-სერი ზავტრა ночью; — სო-სერა темнота; — ოსერიშე, ოსერეშე, ოსერიშო, ოსორიშე, ოსორიშო უჯინა; — ოსერიშოზა ვრემა უჯივა; — ოსესადილი (< ოსერიშე + სადილი *ობნძი*) ობნძი и უჯინა; ოთმ. глаголъ სერუ ნასუშენიე ноци, темнѣть, дѣлать темнымъ, III-я пор. ვოსერუნქ (გ. ვადამეზ), აორ. დე-ვოსერი; —

სტრ. ვ. II-я пор. н. безлично ისერუ темнѣть, აორ. დი-ისერი; — ობქე. სტრ. ვ-го спр. მასერუ დია მესა ნასუშაეყ ნოჭი; აორ. დე-მასერი; — აშა-სერუ ნასუშენიე ноци; — გე-სერაუ ნოჭევაყ.

2. **სერი** (გ. სერი ივზ არბ. سير) гуляние, забава, зрѣлище; — თოლი-სერი, см. თოლი 1.

სვ см. სუმ.

სვანჯ > **სვანდ**, **შვანდ**: სვანჯი პოყო, ოდნხ, სვანჯა, სვანდა, სვანჯაფა, მო-შვანდა, III-я пор. н. ვოსვანჯუნქ, ვოსვანდუნქ დაო ოდნხ კოמו; ვინოшу (პოყოინიკა); სთავლი (იკონუ), აორ. ქედ-ვოსვანჯე, ქედ-ვოსვანდე, пр. с. მისვანჯუფუ; — სვ. როდ. ოთ. ვუსვანჯუნქ; — IV-я пор. н. ვოსვანჯაფუნქ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვოსვანჯექ ოდნხაო, აორ. დი-ივსვანჯი, მი-ივსვანდი; — დო-სვანჯაფერი, მო-სვანჯილი ოდოხნუშყი; პოყოაყსა, პოსთავენა (იკონა); — მო-სვანჯილო სპოყოინო, ბეზ ტრუდა; — შა-სვანჯებელი (< მო-ო-სვანჯებელი), შა-შვანდებელი პრედნაზნაქენიე დია ოდნხა (მწსტო, ვრემა) პლი. მო-სასვანჯე; — გიოო-სვანჯა პოკონტესა პოდე ჟემ (პოდე ნაწსომ); — გილა-სვანჯა სთავლი, პოკონტესა ნა ჟ.ლ.; — ეშა-სვანჯაფა ვინოსყ სნიзу ვერხ; — იწო-სვანჯა პოკონტესა პრედე ეწმ, ჟემ; — მიოო-სვანჯა პოკონტესა პოდე ჟემ (ვწ ზავრითომ პომწენი).

სვასვ: სვასუა, მო-სვასუა ნარჯათესა, პრიორასივაყსა, სტრ. ვ. II-я пор. н. ვისვასუექ, აორ. მი-ივსვასვი; — მო-სვასვილი ნარჯენიყ, ср. სვისვინა.

ზევეტი см. სიმეტი.

ზევიმონი свѣжная куца, обиваль, შვე (რ. ზევი, შვევი);—ნა-ზევიმონუ პუტუ ვუ ვიდუ ჯოღობა, პო ზოტორომუ ობვალუ სკოლვითუ სუ გორუ; პო ეტომუ პუტი ლუთომუ სკატყვანოუ ლუბუ.

ზევირინ: ზევირინუ, აშა-ზევირინუ ვუდუ ლუბუ სრედი ზეგო, ზოგო, ბუტუ ზამუბნუბუ, II-პორ. ი. ა/ეშე-ვესვირინ-ბანუ, აორ. ა/ეშე-ვესვირინი.

ზევისვინ: ზევისვინუ სვრომნიჭათ; კოკეთნიჭათ, II-ა პორ. ვისვისვინანუ სვრომნიჭაო, სთუჯუბუ, აორ. ვისვისვი-ბი; — სუ დატ. ოტპ. ვოსვისვინანუ, გოსვისვინანუ, აორ. ვოსვისვინე, პრ. ს. მისვისვინუ;—მითო-ზევისვინუ კოკეთ-ნიჭათ. ნაოდასუ ვუ ზაკრუტომუ პომუშევი (ნაპრ. ვუ კლუბუ), სრ. წვიწვინი.

ზა-შათაული, სა-სტაული, სა-სწაული (რ.) ჭუდო.

ზითადი см. სტოლი.

1. ზი თუ;—სი-ა, სი-ა-ვა (ნოვუბუ, ფორ.) თუ,—გოვორითუ;—სუბნი თუვი (ინო-გა სლუშითუ კაკუ-ბუდო სუბნი);—სუბნა, ვუ თუბუ, უ თუბა, ნა თუბუ;—სუბნა-გო¹ დუა თუბა;—სუბნი-შენი ო თუბუ, იზუ-ზა თუბა;—უ-სუბნეო ზეზუ თუბა.

2. ზი-ბარტსვი პრეფიხუ დუა ვუპრე-ნიუ ოტვუეჩენიუხუ პოპიუტი: რუგო ორუბი, სი-ბ-რუგო ჯარა; რუდომუ სუ სი-ბ-რუგო ვუ მიგრელსკომუ, ვუტრუბუაეტუ, ზოტუ რუბუკო, სუ-: სი-ვეუ || სუ-ვეუ დობრო, დობროთა; ვუტრუბუაეტუ ი ზი-ბ, ნაპრ. ზი-ვეუ რუდომუ სუ სი-ვეუ სლოვო.

ზიდუ см. სი.

ზ-ზიღა (რ. სიღა) პესოკუ, სრ. ქვიშა.

1. ზიმ || ზემ: სიმა, ზემა სლუშნათ, სე-

მაფა, გო-სემაფა, разглашать, объект, стр. 3-го спр. и. მასი/ემე სლუშუ, მიწ სლუშენუ, აორ. მუ-მასიმე: თის მასი-მე ზონარუკე ემუ პოსლუშალსა გო-ლუსუ;—გე-მასიმე უ მენა რავგლასი-ლუსუ ზო;—სტრ. 3. II-ა პორ. ი. ვისიმეკე ი სლუშუსუ, მენა სლუშინო;—ზონ-აროზა ოსიმეღე ჭყუს შუმუ სლუშნალსა ვუ ლუბუსუ;—ი/ენო-სემაფა დოპოსითუ ნა ზოგო (რ.ზა-სემენა);—ენ-მა-სიმინფალო დოპოსილუი, шипонь, სრ. თსო ზელი.

2. ზიმ || ზემ см. ზემა.

ზიმეტი, ზემეტი სოლბუ, ზევეტი (რ.); ათა-ღვეშალი, სმ. ნოდუ ღვეშ.

ზიშიდი (რ.) კუკურუზა, მანეს;—ო-სი-მიდე კუკურუზნიკუ (სრ. მალაზა, ჯვარ-გვალი), სრ. ლაზუტი.

ზინდი უტკა;—წუარი-სინდი დიკაი უტკა (бука. რუბჩაი უტკა, სმ. წუარი).

ზინდისი (რ. იზუ გრეჩ. συνηθισος, რ.) სოვუბუ, სრ. ნამუსი.

ზინჯა, სინლა ვიტი;—სა-სინჯო ბუდუ-შიუ ვიტი, ჯენიხუ;—სინლა-ტაღევი სოვიკი (бука. ვიტი-იწუვი, სმ. ტა), სრ. ქვიშოლი;—სინჯალამი იმუბიუი ვიტი;—სინჯალამო ვიწუბუ სუ ვიტი-ამი.

ზიჯავინი см. გვალი.

ზირიბქინი Сиріачконтъ, სელო ვუ სენაკსკომუ უბუდუ.

ზირმა (რ. იზუ ტ. سرام) ზოლოთვი-პაი ნიგკა.

ზიროტ: სიროტუა დავითუ, თერეტი, ისტრებლათ, I-ა პორ. ი. ზსირო-ტენუ, აორ. ლო-მსიროტი.

ზირქ: სირქუა ლიზანიე, ლიზათ, I-ა პორ. ი. ვსირქენუ, აორ. ვსირქი.

ზისონდი ნეზნაჩიტელნი შუმუ, შო-როხუ (რ. ჩამი-ჩუმი);—სისონდი ვა რე სოვერშენო ტუხო, ვე ესისონდე.

него что-либо, отнимаю, გოსოფანქ и т. д., აორ. ქვკვ-ვოსოფი; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვისოფუქ, იბსოფუქ რვუს, разрываюсь, აორ. ღი-იბსოფი/ვი; — IV-я пор. ვასოფუქ რვუს, ударяюсь о что (г. ვვკლი-ჯვბი); — объект. სტრ. 3-го спр. (фор. возм.) п. მასოფე მოგუ რავორვავ, აორ. მასოფუ, გვ-მასოფუ, თის გა-ასოფუ; — ა/ეკო-სოფუა, ოკო-სოფუა რავრავთ ნა კლოკი; — გოთო-სოფუა ვრვავთ, -სა სნივუ, სბოკუ, სორვავთ სუ მწისა, п. გითემო-ვსოფუნქ, აორ. გაგვთო-ვსოფი; — გინო-სოფუა ოტრვავთ; — ი/ეშა-სოფუა ვრვავთ სნივუ ვერხ, п. ეშეშა-ვსოფუნქ, აორ. გეგვშა-ვსოფი; — ელა-სოფუა: წუკვი გელა-სოფუ ონ უ პეო ოგორვალ უხო; — ოღინო-სოფუა რვავთ, -თსა ვუ ლიბო, ვნივუ; — მე-სოფუა რვავთ ვუ თო სორონ, ნავირავთ; — მო-სოფუა რვავთ ვუ ეთო სორონ; — შიკო-სოფუა, н. შიკმუ-ვოსოფანქ რავრავო ო ჩ.-ლიბო, აორ. ქიმვკუ-ვოსოფი, თიქ ქიმვკა-ასოფუ; — მა-სოფალი რუიქი; — სოფილი, სოფირი, გო-სოფილი, დო-სოფირი რვანყი, რავორვანყი; — ნა-სოფა, ნო-სოფა ოტორვანყი; კუოკ.

სოფელი (რ.), მნ. სოფელეფი, სოფეიბი მნ. სოფეაფეი სეგო, დერვნი; სტრანა, მირუ.

სოხი შარლოთ, ციბუღა (რ. ქლაკვი, რასტ.), უ ბაკრ. სოლი, სოხვი, მსოხვი.

სრობა სმ. სნება.

1. **სრულე** || **სურ:** სრულეზა, სურეზა, შე-სრულეზა, გა-სურეზა ისოლით, ოკონჩით, III-я пор. н. ვასრულეზა, ვასურეზა, აორ. შე-ვასრული, გვ-ვა-სური, თიქ ში-ასრულე, გ'ა-ასურუ,

პრ. с. მისრულეზუ; — სუ როდ. ოტი. ა-ვუსრულეზა ილი შე-ვუსრულეზა, შე-გისრულეზა ისოლით ემუ, თებუ и т. д.; — IV-я пор. п. ვოსრულეზა-ფუნქ ვასვავლით კოგო ისოლით; — სრული იოლიყ, სოვერშენყი; — სრულაშე სოლია, ცხლიკომ.

2. **სრულე** სმ. სურული.

სა-სვადელი სმ. სა-სთაული.

სვოლი (რ.), სთოლი სთოლი, სრ. ცაზაკი.

სვრავნიკი (რ.) სტრავნიკი, სვრავი.

1. «სუ» შრ. ლენუ, სრ. ქუმუ.

2. **სუ!** სმ. სუთუ!

3. **სუ-** სმ. სი- 2.

სუა (მნ. ყ. სუევი, სუალევი), სუვა, ფ-სუა ა) ნეო, კრილო; ბ) კაჟდყი ივუ რავნყი, უჩასტკოვუ პავი, ნა კოტორე ოპა დღლითა პრი იახანი ი იოლოთუ (რ. სვრელი).

სუღია (რ.) სუღი, სრ. შო-სა-შარო.

სუთუ! სუთუ! (მეჟდ.) თს! თს! სუ!

სუვი, ე-სუკა ვოვნიშენოთ, მალენყი ხოლმე, სრ. გა 1 (სრ. რ. შუკა).

სულელი (რ.), სუნელი სუმასედყი, დურაკი; — სუნელოზა გლუოთ; — სუნელოზაშე პო გლუოთ, სრ. შერი, ხანგა.

სუმ > სვ, სზ: სუმალა, გო-სუმალა, მო-სუმალა მავათ; სკოლით, იტი ივოროპო, სტრემილენო; გინო-სუმალა სეში გლადი რუკო, სუ როდ. ოტი. ი. ვუსვანქ, აორ. ვუსვი, თიქ უსუ; გო-ვუსვი, მო-ვუსვი; — ქუს მუ წმალე ვუსვა? უხუ მუ მუ სმავთ (უილუ) ბოლ? — გო-ვუსვათ, ჩქიმი ჩელო, ვუგვიშე დარჩელიშა იდემუ ივოროპი, მოი ჟედა, ივუ ვუგვიდა ვუ დარჩელი (Xp., სტრ. 166, 9-10); — მოლორთე გოსუმალირო ნდემიში მორელიშა ონუ იარვალსი

стремительно (во-всю) къ воспитаннику дива (Xp., стр. 63, 22-23).

სუმარი гость; სურება, ვა-სურება
быть въ гостяхъ, принимать гостей; проводить, оканчивать, платить, II-я пор. н. იბსურებქ я провожаю гостя, уплачиваю, аор. გი-იბსური; — მი-იბსური, გვ-ვასური я кончилъ; — сь дат. отп. ვოსუმარებქ пошлю его въ гости къ кому; — стр. з. IV-я пор. п.-б. ვესურებუქ пойду къ нему въ гости, ვესურებუქ и т. д., аор. ქი-ვესური, пр. с. ვსურებუქ, დ.-პრ. ვსურებუდი, пр. сасл. ვსურებუდა.

სუმაჭახო, სუმაჭახო Сумачахо, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

სუმი три (по Egerkert'y и Челеби «სუმი»); — ვითო-სუმი тринадцать; — სუმონენი, სუმენენი шестьдесятъ; — სუმიშახე] три раза; — სუმი-სოლო трое, втроемъ; — მა-სუმა третий; — ნა-სუმორი. 1/3; — სუმ-ცუჯი, см. ცუჯი.

1. **სუნელი** см. სულელი.
2. **სუნელი** (რ.) овощи, пряности.

სუნჯი см. ცუნჯი.

1. **სურება** см. სუმარი.
2. **სურება** см. სრულება.

სურული желаніе; желать, объект. стр. I-го спр. н. ვსურს S, ბსურცვ MZ, სი სურს/ც или რსულს/ც или სრულს/ც (вм. რსურს/ც), თის სურს/ც, ჩქვ ვსურა; — дѣйст. з. II-я пор. н.-б. ვირსულენქ пожелаю, аор. ვირსული.

სუსიი, სუსცი (რ. изъ п. *سوس*) слабый; недостаточный; — სი-სუსცი слабость; — отым. глаголъ, I-я пор. ვსუსცენქ я слабъ, недостаточенъ, аор. ვისუსცი; — III-я пор. н. ვა-

სუსცენქ дѣлаю его слабымъ; — стр. з. II-я пор. ვისუსცებუქ, იბსუსცებუქ слабѣю, аор. დევბ/ვისუსცი; — объект. стр. 2-го произв. სპр. н. მესუსთებუ, аор. მესუსთვ.

სუნჩე Сухча, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

სუჯუნა Суджуна, мѣстечко въ Сенакскомъ уѣздѣ; — სუჯუნური სუჯუნსვი, см. ქადაგი.

სუიჩვა (რ.) спичка, ср. წურწურვა.

1. **სქა** см. უქა.
2. **სქა** см. სვა.

სქამი см. სკამი.

სქანი см. სი 1.

ფ-სქელი (რ. სქელი) густой.

1. **სქვ || სქვ**: სქულა власть, пести (яйца), I-я пор. ვსქინქ S, ბსქენქ MZ, აორ. ქო-ბსქი, пр. с. მისქუქ или მისქულა; — сь род. отп. «ვსქენქ, ვისქენქ несу ему, тебѣ и т. д.; — IV-я пор. ვოსქუაფუნქ заставляю его власть; — მა-სქული владущій, несущій; — სქულირი свесенный; — სქელელი/ვ, ნა-სქელელი живое существо, рожденный, ср. სქუა.

2. **სქვ || სქვ**: სქუაფა, გო-სქუაფა привязывать, запрягать, III пор. п. ვოსქუნქ, აორ. ქვ-ვოსქევ; — сь род. отп. ვესქუნქ; თინა სოჯევს ურემს უსქუნს ошь запрягаетъ быковъ въ арбу, აორ. ქვ-ვოსქევ, пр. с. მისქუაფუ; — მუკი-მუკი გოუსქუ ошь разставилъ кругомъ; — стр. з. IV-я пор. н. ვასქუაფუქ я запрягаюсь, привязываюсь, აორ. ქვ-ვასქვი, пр. с. ვსქუაფერქ; — სქუაფირი запряженный, привязанный; — სქვირი связанный, привязанный; — ნა-სქვი, см. ქელიქ; — ვცკო-სქუაფა привл-

ზვავთ კვ ჩემუ-ლიბო დვიჯიმიოუ:
 რაშისი კუდელოც ქვაასქუუ დედიბი
 онъ привязать старуху къ хвосту
 петаса (Xp., стр. 104,8); — აკო-სქუა-
 ფილი связанный, напизанный; —
 მე-სქუაფა привязать; — ა/ოთო-სქუაფა
 привязывать, связывать внизу; —
 ა/ოთო-სქუაფი > ითა-ასქუაფი
 армянский ремень или веревка, ко-
 торыми связывают шворни подъ
 шеями рабочаго скота (ср. ამპოუ-
 რი), სრ. სკულა подъ სკვ.

სქვამი красивый; — მა-სქვამა краси-
 вый подобно чему (ურ. ფორ.); —
 უ-სქვამაში красивше (სრ. სტ.); —
 უ-სქვამური, უ-სქვამელა некраси-
 вый; — სქვამია, სქვამი-კონი «краса-
 вецъ» (прозв.); — სი-სქვამა/ე кра-
 сота; — სი-სქვამეშე по красотѣ,
 красотую; — ძთმ. глаголъ სქვა-
 მება, სქვზა украшать, подobaть,
 прилнчествовать, III-я пор. ვასქ-
 ვამენქ უკრამაю его, აორ. დე-ვასქვამი,
 პრ. ს. შისქვამებუ ილი მისქვამუ;
 ვოსქვანქ (რ. ვშვენი, შე-ვშვენი) по-
 добая, прилнествую, соотвѣт-
 ствую; — სტრ. ვ. II-я пор. ვისქვამე-
 ბუქ ილი ვისქვამუქ ძვლავს კრა-
 сивამъ, აორ. დი-ივსქვამი, პრ. ს.
 დო-ვსქვამეღლქ; — IV-я пор. ი.
 ვოსქუქ იდუ კვ ялицу, соотвѣт-
 ствую: თი ცირას ძიცა ოსქუ თი
 ძვნიძ ხუიბა — კვ ялицу; —
 объект. სტრ. ვ-го სპრ. ი. მოსქვამუ
 (რ. შე-შვენი) ილი მოსქვანდ მიწ
 подobaеть, მიწ იდეთ კვ ялицу, პრ.
 нес. დე-მოსქვანდდ ილი დე-მოსქვა-
 მულქ; — ო-სქვებური прилнчивый, по-
 добаяющй, соотвѣтствующй.

სქვერი серна, у Brosset «სკერი»; —

სქვერი-თხირი, см. თხირი; — «სქვერიშ-
 ცუჯი» მრ. ვაპრიფილქ (раст.).

გო-სქინოჭიჭილი см. სქუბოჭუა.

სქიბუ, სქებუ жерновъ (ср. წ. მ-სქიბუ
 мельница).

სქილდ || სქიდ, სქელდ || სქედ

სქილდა, სქელდა, სქილიდაფა остав-
 зять, питать, лѣчить, III-я пор. ვო-
 სქილიდუნქ, აორ. დე-ვოსქილიდენქ,
 თიქ დ-ასქილიდულქ, პრ. ს. მისქილი-
 დულქ; — სვ. როდ. ოთქ. ვუსქილი-
 დუნქ, გოსქილიდუნქ, ვოსქილიდუნქ
 и т. д.; — IV-я пор. ი. ვოსქილიდა-
 ფუნქ; — სტრ. ვ. I-я пор. ი. ვსქი-
 ლქ S, ზსქედქ MZ ოსაქს, живу,
 питаюсь, излѣчиваюсь, აორ. ქედო-
 ვსქილი, ქედო-ზსქელი, პრ. ს. ქედო-
 ვსქილდექ, დო-ზსქელდექ; — объект.
 სტრ. ვ-го სპრ. მოსქედქ, თის ოსქედქ,
 ჩქე მოსქედენა ილი გე-მოსქილქ, თის
 გი-ოსქილქ у меня (миѣ) ოსაქს; —
 2-го სპრ. მისქილქ у меня ოსაქს,
 излѣчивается, აორ. დო-მისქედქ, თის
 დ-ასქილქ (< დო-+ უსქილქ); თის დას-
 ქილქ ჭუაქქ у него излѣчилась бо-
 лѣзнь; თიქ დოდურუ დო დასქილქ
 ართი ქომოლისქუქ ონქ ომერქ, ი
 у него ოსაქს ოდინქ სინქ (оста-
 вивъ ოდнoго сына); — სქელდე ჯი-
 ვოე სუჯხო; — «და-მა-სქილდა-
 ფარი, მა-სქილიდაფარი оставляющй,
 питающй, излѣчивающй; — დო-
 სქილადირი, ნა-სქილადი, დე-ნასქილე-
 დი ოსაქსენი, ოსაქს; — ფ-სქი
 пономოქ, племя; — ო-სქილადარი,
 ო-სქილადი, ო-სქილადქ предметქ ი
 средство для ოსაქსენი, ითაქს,
 ლეჩიქ; — უ-სქილადქ ნეიზლჩი-
 მისქ; — აშა-სქილადქ; — გო-სქელდა
 (რ. გა-რჩენა) ვასტრლქ среди ჩეგო; —

გინო-სქილადა (რ. გადა-რჩენა), აორ. გინო-ბსქილი я спасся, я оказался излещинным; — ~~ცინ-სქილოდი~~ (<ცინო-ოსქილედი) спасенный, оставшийся; — ი/ენო-სქილადა (რ. ჩა-ცოვება); — კინო-სქილადა отставать.

სქილი, სქირი ძიტა, სმვლ (უპოტრებლად) ვლ სლოჟნых სლოვახ, ნაპრ., ~~ოსორა-სქილი~~ (სმ. ~~ოსორი~~), სრ. სქუა, у Brosset «სქირი», ჩაგლო-სქირი (ფამილია, Rapp. VIII, სტრ. 107).

სქილ || **სქელ**: სქირაფა S, სქერაფა MZ сушить, გო-სქირაფა, III-я пор. ვოსქირუაჩქ, აორ. ვოსქირეჩქ, პრ. ს. ღო-მისქირაფუ, სი ღო-გ'ისქირ-რუაფუ; — IV-я пор. ვოსქირაფუჩქ; — სტრ. ვ. I-я пор. ნ. ვსქირეჟ სუшусь, აორ. გო-გსქირი; — **ობქენტ.** სტრ. 3-го სპრ. ნ. მსქირუჟ (რ. მიშრება) у меня (ძლი მენი) сушится; — 3-го სპრ. (ფორ. ვოზმ.) ნ. მსქირეჟ я могу сушить, აორ. მსქირეჟ; — **სქირი**, სქირუ S, სქერე MZ высушенный, сухой; суша; — **ო-სქირაფალი** предметъ и орудіе для высушіванія; — **ე-სქი/ერაფა** высушить, (ვლ переносномъ значеніи) отпнмать: ბოშისე ცირა ეშე გეო-სქირუჟ (< გე-ე-ოსქირუჟ) **ოვ** у юноши отпнлъ (похитилъ) дѣвицу (Xp., სტრ. 64, 64-25).

სქუა მი. სქუალეფი ძიტა, სქუა; — ქო-მოლო-სქუა სმვლ; — **ოსური-სქუა**, ცირა-სქუა, ძლაბი-სქუა ძიჩ; — სქუა-ჩაფირი, სქუა-ჩაფილი, **სქუალაფირი** (ბუკო. ვიბრანოე ძიტა, სმ. ჩაფა) или **ხა-სქუალი** усмволенный (რ. შუალო-ბილი); — სქუა-ცონირი **ძასნოვ**, **ჩაძჩერიძა** (ბუკო. პრивитый, -ая სმვლ, ძიჩ, სმ. ცონუ), რ. გერი; — **ზინო-სქუა**, **ეინო-სქუა**, **გეინო-სქუა** дво-

рянцъ (სმ. ეინი); — **თავალი-სქუა** князь; — **პატონი-სქუა**, (ბუკო. дѣтя господина, სმ. პატონი) такъ ии-грельцы называютъ потомковъ бывшихъ владѣтельныхъ князей Дадиаловыхъ; — **უზახი-სქუა** крестьянскій смвლ, крестьянцъ; — **გა-გე-სქუა** поварь; — **სქუალობა** смвло-ство; — **სქუამი** или **სქუალომი** вмѣ-щій дѣтей; — **უ-სქე** бездѣтный, -пая (სრ. ბურჭი), სმ. სქუალო подл სქე 1. **სქუებოჭქ** || **სქიბოჭქ**: გო-სქუებოჭქუა, გო-სქიბოჭქიჭქუა, I-пор. ნ. ვსქუბო-ჭქენქ ვაეაველი პრინციპუჟ, სტო-რაჟ; — **გო-სქიბოჭქიჭილი** припншій, выстрогапный, **ოსოლვი**, **ო-ზგი-ლატაა**

სა-სწაულო სმ. სა-სთაულო.

სწორი, თანა-სწორი (რ.), წორი პრ-მოი, როვნი, რავნი, ვწრნი; — წორი или ამუდლარი წორი ნეძქია (ბუკო. равный сегодняшнему дню); — **სწორეთ**, წორეთ, წორით ვწრით, ძწი-სვითელი; — **სა-სწორი**, **სა-სწორი** **იწს**; — **წორო** **იწტბ**, **ოინა-კო**; — **არ-წორო** **ვსე იწტბ**; — **შე-წორეთ** **სოობცა**, **პოროვუ**; — **ოტმ.** გლ. **ვიპრამატი**, **პოპრამატი**, ნ. ვა-სწორენქ; — **სვ** **როდ.** **ოტი.** **ვსწორენქ**, **გისწორენქ** и т. д. [этим. сл. см. Н. Марръ, ОТ, სტრ. 7, 14-ოე სლო-**ვ** **პრამტჩ.**].

«სა-სწორაფო» у Ар. музикальный ин-струментъ, представляющій со-бою соединеніе шести малень-ныхъ свирѣлей различныхъ тоновъ (по Чуб. სასწორაფო патронница).

სხაპ: **სხაპი**, **სხაპუ** прыгать, танцо-**ვ** **ლ**, **ღო-სხაპუ**, I-я пор. ნ. **პ/ესსა-პუნქ**, **ფესსაპუნქ** прыгаю, танцую,

აორ. ზ/ვსსაპი, პრ. ს. მისსაპუ; — გო-
ვსსაპუბქ პერეპრუგნუ; — ე-ვსსაპუბქ
ვსკოჩუ; — სქ დატ. ოთი. ნ. ვოსსაპანქ
პოდირუგუვაოუ კუ ჩემუ, აორ. ვო-
სსაპი, ქიმი-ვოსსაპი; — IV-ია პორ. ნ.
ვოსსაპინ-უბქ ჯასტავლია ეო პრუ-
ტუტუ, ტანცოვატუ, აორ. ვოსსაპინუ, ქე-
შე-ვოსსაპინუ ე ჯასტავლია ეო ვსკო-
ჩუტუ ვერხუ, ოთქე ქეშა-ასსაპინუ; —
ობექტ. სტრ. 3-ო სპრ. (ფორ. ვოზმ.)
ნ. მასსაპე მოგუ პრუგატუ, ტანცოვატუ,
აორ. მასსაპუ; ეშე-მასსაპუ პლი ე-მა-
სსაპუ ე სმოგუ ვსკოჩუტუ ვერხუ,
ვე ე-მასსაპუ ე პე სმოგუ ვსკო-
ჩუტუ ვერხუ, სი ე-ვასსაპუ, ოის ო-ას-
საპუ (ვმ. ე-ასსაპუ), ოის ვე ოასსაპუ,
ოის ვე ეშე-ასსაპუ; — მე-სსაპუა
პრუგატუ ტუდა, პაპადატუ ტამუ; —
მო-სსაპუა პრუგატუ სიუდა, პაპადატუ
აქსუ; — ალა-სსაპუა პრუგატუ ვიწუ,
ტანცოვატუ ვიწუტუ სქ კამუ; — აშა-
სსაპუა პრუგატუ ვუ სერედინუ ჩეო; —
გ^რ ოსო-სსაპუა სბუგატუ ვიწუ,
სპრუგნუტუ; — გომო-სსაპუა სპრუგ-
ნუტუ, სლუტუ, ვსკოჩუტუ; — გინო-
სსაპუა პერეპრუგნუტუ; — გ^რინო-
სსაპუა პრუგატუ ვიწუ (წუარს ვუ
ვოდუ); — ეკო-სსაპუა პრუგატუ უ ჩე-
ო-ლიბო (უ ბერეგა); — ეშა-სსაპუა
პრუგატუ ვერხუ; — მიკო-სსაპუა ვუ-
პრუგნუვატუ, ნასკოჩუტუ სბოკუ; —
მინო-სსაპუა ნასკოჩუტუ; — მელა-
სსაპუა ვსკოჩუტუ; — მა-სსაპალი
პრუგაოუბქ, ტანცოვატუბქ; — ნა-სსა-
პინა (ს. ნა-სტომი) ვსპრუგნუვანქ,
პერეპრუგნუტუბქ; — ო-სსაპალი პრე-
დმეტუ, მუწო დია პრუჯოვუ, ტან-
ცევუ; — ო-სსაპუე, სუჯე^რ ში ო-სსაპუე,
კუწინ^რ ში ობირე^რ ში, ო-სუჯე^რ ური პოდ-
ეტუმი ნაწავიამი ვუ შიპრედინ

იწვიწუთუ ბოლუოი ხოროვდუ, პა-
ჩინაოუბქ ობუკნოენო სქ კა-
ლუნა პრადნიჩნაო დია ე პროდო-
ჯაოუბქ დო ვეჩერნოი ჯარი პრად-
ნიკა. ვუ ხოროვდუ პრინიამეტუ
უჩასტე ვსა დერეპი: მოლოდე ე
სტარე, მუჯინი ე ჟეშინი, პრო-
სტე ე ჯნატნი. ვუწაწი სქ რუ-
კი, სოსტავლიაო კრუგუ, პრეჩემ
ჟეშინი ვერედუტუ ვუ მუწასუ
სქ მუჯინამი. ჯატემუ პაჩინაეტუ
პუწია ვუ სოედინეინ სქ ორიგ-
ნალნიმუ ტანცემუ: კრუგუ დრუგაეტ-
სუ ვუ ტაქტუ პუწი ტო ვპრავო, ტო
ვლუვო; პოტომუ ჟეშინი დუბლუტუ
ია ვუ სერედინუ კრუგა, ოსტავლია
მუჯინი პა.მუწუ, ჯა პიმი პო-
ვტორუტუ ტო ჟე სოამო ე მუჯინი.
სოამო პუწიე პრე ეტომუ რადრუ-
ნაეტუ: პოლოვინა კრუგა პოეტუ პერ-
ვუო პოლოვინუ პუწი, ოსტავლია
პოდხვატუვალუტუ ვტორუო პოლოვინუ;
ტოკო პუწიე პაწაწაეტუ გეწო-ლა-
ლა ობირანიე (სმ. ლ 2). ხოროვდუ
ეტოტუ პოსტეპენო ვუვოდუტუ იწუ
უპოტრებლენია, ოიწუ რაწუშე სოპრო-
ვოჟდალს რაწინი იგრამი: სოსტა-
ვლიემუ ვუ ბუგუ (მარულა), ლოვკო-
სტი, ვერხოვოი ზუდუ; პობუდიტელამ
დავალს პრუწი. კუ პასხალნიმუ
ოსსაპუე სვერხუ ვსეო ეტოტო დუწი-
ცი გოვინი რაწოწუწინი მუჯი
(ქარგა-ბურთი) ე კუ ვაჟდომუ იწუ
ვიწუ პრუწივალს სერებრინი მონ-
ეტუ. ჟუოში სოსტავლია კრუგუ,
ვუ კოტორი ვხოდია ოდნა იწუ დუ-
ვიწუ ე ვსოკო პოდბრასუვალა
მუჯუ: კო ლოვილ მუჯუ ნა ჟეტუ,
ტოტუ ე პოლუჩალ ეო ვუ პარადუ.
ესუ ჟე მუჯუ პადალ ნა ჟემლუ, ტო

ვნოში ღიშაღიშა ღრაჲა პოვტორიტე
სოვსვანე, იხე სმწინაღი სოღინე
მუღი. ვე სლუაღი ნეუდაღი ი უ
სლწდინიხე, ვისუტარაღი სწდოვლასე
სტარცი, ჯა კოტორიჲი პრინავალოსე
პრაჲო ნა პრისე ი ვე სლუაღი ნე-
უდაღი (სმ. ომკ, XVIII, ოტდ. III,
სტრ. 1—3); — სხავი, სმ. რაგვი.

სხეუღი (რ.) ტბო, სრ. ცანი.

სხიღი, სხიი, სხეი, სხიი თაჲი, თაჲი
ვეღინიჲი; ობიკნოვენიო ვე სლოჲე-
ნი სე დრუღინი სლოვაჲი: ე-სხიღი,
ოე-სხიი, ე-სხიი, თი-სხიი სოღოჲო; მუ-
სხიი? სკოღოჲო? სქანი-სხეი კაჲე
თეღა, ნასკოღოჲო თეღა.

ზი-სხირი, ზი-სხერი S, ზე-სხერი MZ
კროჲე; — გო-ზე-სხერეღი ოკროვავ-
ღეპინი; — მო-ზე-სხანე, მო-ზე-სხე
(სეერი) კროვოჲადინი, მსტინელ-
პინი, ჯაკლათი (ვრაღი); — ოთმ. გლ.
ე-ვზისსირეჲეჲე ოკროვავოღე, პა-
ღოჲე კროვოჲე (ეტიმ. სლ. სმ. ნ. ჯ.
მარრე, *Яфетическое происхождение
абх. терминовъ родства*, Пзв.
II. A. II. 1912, სტრ. 426—427).

ო-სხირი, ო-სხერი/ე MZ, ო-რ-წკვე-
ღი S (რ. ო-რ-ძიკვეღი) ფუნდამენტე.

სხუღი გრუღა; — «ჭიკუ-სხუღი» მრ.
ღესპაი გრუღა, სრ. ჰანტე; — «თუნ-
თი-სხუღი» მრ. ბერეჲე, სმ. თუნ-

თი; — სხუღუნია Схулухиа (ფამი-
ლია).

სხუნე: სხუნე, სხუნე-ღა-ვებირაღე, ოჩი-
შაღე, ოტდაღე პრეღოტენე, სო-
ვეწოვაღე, რწინაღე, I-ი პორ. ნ. ჰსხუნე-
ნუ'ნე', ფსხუნე'ნე', აორ. ჰფსხუნეი,
პრ. ს. მისხუნე; — სე როდ. ოტი. გუ-
სხუნე'ნე', გისხუნე'ნე' ი სოვეწოჲო
ემუ, თეღე; — II-ი პორ. ნ. ი/ფსხუნე-
ნუ'ნე' ვებირაღე სეღე, პრეღოტინა-
თაჲო, აორ. ოჰსხუნე; — ობიექტ. სტრ.
2-ო სპრ. უ. მისხუნე ი პრეღოტინა-
თაჲო, მინე პრავინაღე: არპოს (არპოშა)
მისხუნეჲე ი თეღა პრეღოტინაჲო
ვეწინაღე; — ნა-სხუნე რწინე; — სხუნე-
ნიი იზბრანინი; — ო-სხუნერი პრეღ-
მეღე ვებორა, პრეღოტენი; — გეშა-
სხუნე ვებირაღე, ვერყაღე თამე ი
სემე, ოჩინაღე.

სხუპინი ბოროღე, ობინაღე, ხვა-
ტაღე, -ტეღე, მო-სხუპინი, სტრ. ვ. II-ი
პორ. ნ. ვისხუპეჲეჲე, აორ. ვისხუპი; —
IV-ი პორ. ვასხუპეჲეჲე ილი ვოსხუპეჲე
ობინაჲო, ხვატაჲო, აორ. ქომო-ვასხუ-
პი (>ქომუხსხუპი, Xp., სტრ. 46,15).

სეღეგინი სმ. ცვლი.

1. სემა სმ. სიმა.
 2. სემა სმ. ზემა.
- სი-სემაღი სმ. სი-ზემაღი.

სეშეცი სმ. სიშეცი

ტ.

ე < ცად: ტეეზა, ცალეზა, ო-ტეეზა,
ღო-ცალეზა, გო-ტეეზა ოსტავენე,
ოსტავიღე, პოკინაღე; ოსტავიღე ვე
პოკოღე, პუსკაღე, I-ი პორ. ნ.-ნ. გო-
ვეტენეჲე ვეშუსუ, აორ. გო-ვეტე; —
II-ი პორ. ნ. იბეტენეჲე ილი იბე-
ღენეჲე, იბეტენე MZ, ვიბეტენეჲე, ვი-

ტენე S ოსტავიღე, პოკინაჲო, აორ.
ქელ'ი-იბეტე.ქელ'ი-იბეტე, პრ. ს. ქე-
ღო-მიტეეზე, ქელო-მიტალეზე; — III-ი
პორ. ვოტენეჲე, მი-ვოტენეჲე პოკინუ,
ბროშუ, აორ. ქიმი-ვოტე, თიქე ქიმი-
ოტეუ; — IV-ი პორ. ნ. ვოტეზაფუნეჲე
ილი ვოტალეზაფუნეჲე ჯასტავიღე ოგო

оставить, бросить, аор. ღვ-ვოცე-
 ებაფე, ღვ-ვოცალეზაფე; გვ-ვოცალე-
 ბაფე ა ვაწავილვ ეგო ოტფუტვი,
 освободить, თქვ გვ-ვოცალეზაფე,
 გვ-ვოცალეზაფე; — სვ როდ. ოტფ. ვუ-
 ცენქ, ვუცალენქ ოტფუსკაო ეგო, გი-
 ცენქ, გოცალენქ ი თ. დ. აორ. გვ-
 ვუცე, გო-გიცე ი ოტფუსკაო ეგო,
 тебя, თქვ გუ-უცე, გო-გიცე ი
 თ. დ. ღვ-ვუცე ი ემუ ოსავილვ;
 გოლ-ცევა ოსავილვ ნა-ჩემ-ლიბო,
 ი-ბ. გოლ-ე-ბცენქ, აორ. ქიგვლე-
 უბცე; — ობქტ. სტრ. პრ. ს. ქეგლა-
 ვცეზუ, სი ქეგლან-რცეზუ, ოს ქეგლა-
 ცეზუ ი მევა ოსალეზა-ლიბო ნა
 ჟ. ლიბო; — გინო-ცევა სპასათ, III-ი
 პორ. ი. გინვმე-ვოცენქ, აორ. გინვ-
 ვოცე; თქვ გინვცე თინა ღუ-
 რაშე ოფ ეგო სნაშ ოტფ სმერტი; —
 გინვ-მა-ცევა სპასაქში, სპას-
 თელ; — ღ-ღო-ცევა ოსავილვ ვნი-
 ვუ, სრედი ჟეგო (წყარს ვზ ვოდ), II-ი
 პორ. ი. დინვმი-ბცენქ, აორ. ქვღ-
 ნი-ბცე, სვ ნეოფ. ოტფ. ქვღნო-
 გოცე ი თეზა ოსავილვ სრედი ჟეგო,
 თქვ მა ქიღნო-მიცე, ქიღნო-გი-
 ცე, თქვ თინა ქიღნო-იცე; —
 დიშ-ცევა ოსავილვ სრედი ჟეგო; —
 კინო-ცევა ოსავილვ პოზადი; —
 კინ-ნა-ცევა ოსავილვ ოსავილვ
 სოსლ ჟეგო; — მიო-ცევა ოსავილვ
 ოსავილვ ვნუტრი ჟეგო-ლიბო, II-ი
 პორ. ი-ბ. მიო-ივცენქ, ქიშეო-ივ-
 ცენქ, აორ. ქიშეო-ივცე, თქვ ქი-
 შეო-იცე; — შუკო-ცალეზა ლხენტი,
 სვასტი, III-ი პორ. ი. მიკემუ-ვო-
 ცენქ, მიკემუ-ვოცალენქ, აორ. გიმ-
 კვ-ვოცე, თქვ გიმკვ-იცე; —
 ობქტ. სტრ. 3-ო სტრ. (ფორ. ვოვმ.)
 ი. მაცენე ილ გვ-მაცენე, სი გ-

ვაცენე, ოს გვ-მაცენე, რქვ გვ-მა-
 ცენე ი მოგუ ოტფუსკაო, ოტფად, ვა
 გ-მაცენე (< ვა გვ-მაცენე < ვა გ-
 მაცენე) ნე მოგუ ოტფუსკაო, პრ.
 ნეს. მაცენელე, რქვ მაცენელეს; —
 მი-ცევა ოტფუსკაო, პოკიდათ, პრო-
 შკათ, მი-მაცენე მოგუ პროსტილ,
 покинуть его.

ცაზაკი (გ.) длинный узкий столъ, ло-
 токъ; — ცაზაკოლა, ცაზაკოლა ხმ,
 ცაზაკელა (< ცაზაკი + გოლა ჟორა),
 ცაზაკონა Табачела, Табакопа, назв.
 плоскогорья въ сѣверной части
 Сенак уѣзда (см. ელიობა подь
 ელია 2).

ცაზანი, ცაზანი სმ. ცამზანი.

ცაზიკი S (გ.), ცაზიკი ილ ღეცამა MZ
 деревянный или желѣзный шквор-
 ель у ярма; — ოთმ. გლოლ უცა-
 ზუკუნა სოჯეფი ართინც ბიკი ნა-
 შირაოტ დრუგ ნა დრუგა შკვორ-
 შანი.

ცავ: ცავაფა, ცავინაფა, ცავინუ ბრო-
 სათსა, ნაბრასყვასა, სრავინთსა,
 უღარი ობო ჟო, III-ი პორ. ი. ვო-
 ცავუნქ (გ. ვაცავე), აორ. ქვ-ვოცა-
 ვე, თქვ ქავ-ვოცე; — სვ როდ. ოტფ.
 ვუცავუნქ ილ ვუცავინუნქ (გ. ვუ-
 ცავე), აორ. ქვ-ვუცავე, ქვ-ვუცავი-
 ნე; — სტრ. 3. IV-ი პორ. ი. ვაცავუქ
 (გ. ვეცავე), აორ. ქვ-ვაცავი, თქვ
 ქავ-ვოცე.

ცალეზა სმ. ც.

ცალერი, ცალერი Талэръ, село въ
 Сенак. уѣздѣ.

ცამზანი, ცაზანი, ცაზანი (ი-ტ. نَبَا)
 шестолетъ.

ცანი (გ. ივზ. ი. ن) ტზო, ტულოვიშე,
 სთავ; — ცანო რეჯა სთავომ ჟო-
 პოლ; — ცანი-მიკოქვენჯი შთავ

(სმ. ქუნა); — ცანკისაშვილი средняя-го роста, ср. სხეული.

ცანცადლი სმ. ცარკალე.

ცანჯე (გ. ცანჯეა) мучение, страдание; — ცანჯება мучить, ი. ვცანჯენქ აორ. ვცანჯეი; — სტრ. ვ. II-я пор. ი. ვიცანჯუქ, აორ. ვიცანჯეე.

ცარ: ცარება (გ.) вести, проводить, III-я пор. ი. ვაცარენქ, აორ. გვ-ვაცარი, პრ. ს. მიცარებუ; — объект. სტრ. ვ-го сир. (фор. возм.) ი. მაცარინე მოგუ провести, ვა მაცარინე, აორ. მაცარინბ: ღროქე მაცარინბ ი. змоგუ провести время.

1. **ცარი** (გ. ცარო), ცარი-ლატი кукурузный початокъ.

2. **ცარი** (გ. ცარი) рукоятка.

ცარიელი (გ. ცარიელი Таріель, муж. имя) въ мшгрельскомъ слово означаетъ *героя, силача, витязя*, ი. პაპრ., ზრისცაგანი-ცარიელი Христаган-герой, ზელთაგანი-ცარიელი Безтаган-герой, რუფი-ცარიელი (სმ. сказку № XXVII).

ცარკალი/ი голый; — ცარკალი ნინაში, ნინაში ცანცადლი ბოტათე языкомъ, ი. ნინას ვუცარკალუნქ ი. ვუცანცადლუნქ, ср. პარკალი, ცეკუა (ср. г. ცარცარი, ცარცადლი).

ცაროზი (გ. ცაროზი) погода.

ცარჩენი სმ. ისკია.

ცაცა, ცაცალი ცვტოქე, бумага, красивые бездѣлушки для дѣтей.

ცაფე сковорода, ცაფეე.

ცას || **ცრის** || **ცირს** || **ცერს**: ცასუა, გო-ცასუა разбивать, ломать, I-я пор. ი. ვცასენქ S, ზცასენქ MZ, აორ. გო-ზ/ვცასი, პრ. ს. გო-მიცასე; — сь род. отп. ვუცასენქ ლომაю ему, გიცასენქ, ვიცასენქ ი. т. д.; — сь

дат. отп. ვოცასანქ ი. ვოცერსანქ (გ. ვაცეს), გოცასანქ ломаю о немъ, о тебѣ; — სტრ. ვ. I-я пор. ი. ვცირ-ზექ ი. ვრცინზექ ი. ვცრისზექ разбиваюсь, აორ. გო-ვრცინი, გო-ვცირ-ნი, გო-ვცრისა, პრ.-ა გო-ვცასენ-რექ; — объект. სტრ. ვ-го сир. (фор. возм.) ი. მაცასე могу сломать, აორ. მაცასე; — ე-ცასუა взломать вверхъ, причинять кому что; возникать, начинаться (о болѣзни): აუეგგურა გარჩევეფი ემიცასენს ჭუას такія думы (рѣшенія) причиняють мнѣ боль (Xp., სტრ. 163,5); — ე-ცასუა ო-ცასუა взломать; — ალა-ცასუა сломать, — тся у основанія, სტრ. ვ. ვ. IV-ая пор. ალე-ვოცირსუქ, აორ. ქალე-ვოცირსი, თიქე ქალა-აცირსუ; — ა/ითო-ცასუა сломать внизу: ცაბა-კის კუნსი ქაითე-ვოცასი ი. сломалъ (внизу) пожгу у стола; — გიმა-ცასუა ломать вверхъ, აორ. ქიგეშე-ვოცასი; — ი/ეს-ცასუა, გეშ-ცასუა ломать среди чего (въ лѣсу, на нивѣ); — კი/ელა-ცასუა сломать, разбить на чемъ (ი. პაპრ. ფოსალი სუჯეშა კუვშიწ на плечѣ; — მე-ცასუა сломать; — მიკო-ცასუა разбивать другъ о друга; — მა-ცასალი разбивающій, ломающій; — ცასილი, ცასირი разбитый; — ნო-ცესი кусокъ; — ო-ცასე предметъ для ломки, а равно и орудіе для нея (долото): მოლორ-თესე... ზადიღიშ გააცასეშა (< გო-ო-ცასეშა) пошли они сюда сломить (изобличить) старика (Xp., სტრ. 42,2-3).

ცასანა метательная палка, ср. ლა-კუცა.

ცასცი (გ.) престолъ, тропь, ложе.

ყები густой мѣсъ, чаша;—ნა-ყებერა Натებера; названіе мѣстности въ Сев. уѣздѣ (буков. бывшая чаша), ср. ფარობი.

ყეკუა, ღერკუა болтать языкомъ (ნი-ნა), п. ნინას ვუტე^რკუანქ, აორ. ნინას ვუტე^რკეე.

ყერი (რ. შტერი), ნ-ყერი врагъ;—ტრელი ვრამდებში, ვრამდуюში; — отым. глаголъ, стр. з. IV-я пор. п. ვონტერქე^ქ или ვენტერებუქ^ქ ვრამდო სქ^ქმ, აორ. და-ვენტერი, მო-ვენტერი, თქვე მ და-შეტერქ^ქ или და-შეტერქ^ქ || და-შეტერქ^ქ; — მოშენტერქ^ქ (რ. Хр., стр. 109,12).

ყერკუა см. ყეკუა.

ყერხუა см. ცახუა.

ყესირი, ტეზერი Техуръ, რქაა въ Сепакскомъ уѣздѣ, см. ცახუა.

ყვაყვი см. ცოცი.

ყვერი (რ.), ნ-ყვერი пыль; — ყვერი-შორა подобно пыли.

ყვეფუა ударить твердымъ предметомъ о что-либо хрупкое и пустое, სქ^ქ род. отп. п. 'გ'უყვეფუნქ^ქ, აორ. ვუყვეფე^ქ, სქ^ქ пр. с. შიტვეფუ.

ყვინი (რ.) мозгъ.

ო-რ-ყვინი, ო-რ-ცილი, ო-რ-ყვინი ხში^ქ огородъ;—ორყვინია^ქ огородикъ; — ორცილურობა, ორყვინულობა ვლაკი, ოვოცი; — შე-ორყვინე^ქ огород-ში, სადოვნიქ, სქ^ქ რ. შცილი.

ყი, ციი, მი. ციევი ვში.

ყიანი (რ. შ-ყეანი) виноградная кисть.

ყიბუ S, ტუბუ, ტუბე MZ თემლი; — *сравн. ст.* უ-ტუბაში; — отым. глаголъ ტუბინაჟა, ტუბინი, ციბინი ძქ-ლათ^ქ ვო თემლიმ, გრქ^ქ, ოკაჟ-ვათ^ქ ბლადიში, მილოსქ, III-я пор. п. ვოტუბუნქ^ქ или ვატუბანქ^ქ

გრქ^ქ его, გუ-ვოტუბე, სქ^ქ რ. ს. გო-ში-ტუბუაჟე;—სქ^ქ род. отп. ვუტუბუნქ^ქ или ვუტუბინუნქ^ქ გრქ^ქ დია იეგო, ი მილოსქ^ქ კქ^ქ იემუ, აორ. გუ-ვუტუბ-ტ^ქინ^ქეე; — სქ^ქ რ. з. I-я пор. п. ვტუბ-ბუქ^ქ გრქ^ქოჟ, აორ. გო-ვტუბი;—IV-я пор. ვატუბუქ^ქ (რ. ვეშობი) ი გრქ^ქო ვოგო, ი მილოსქ^ქ კქ^ქ იემუ: სქ^ქ род. отп. ვუტუბუქ^ქ ი მილოსქ^ქ კქ^ქ იემუ, აორ. გუ-ვატიბი, გუ-ვუტუბი; — ობქ^ქ სქ^ქ რ. 2-го სქ^ქ რ. შიტუბუ ი იემი გრქ^ქეტა, ოქ^ქ მილოსქ^ქ კო მიქ, აორ. გო-შიტიბუ, სქ^ქ რ. ს. გო-ბტიბაჟე.

ყინცილა, ცინცია см. ზვილარი.

ყირ || **ნცირ**: 'ნ'ცირა, ლა-'ნ'ცირა (რ. ტევა, და-ტევა), 'ლ'ინო-'ნ'ცირუა (რ. ჩა-ტევა) ნომქ^ქათა, - თქ^ქსა, III-я пор. п. ვონცირანქ^ქ (რ. ვატევი), ლინდ-მუ-ვონცირანქ^ქ (რ. ჩა-ვატევი), აორ. ქი-დუ-ვონცირე, ქი-დუნ-ვონცირე;—სქ^ქ რ. з. II-я пор. п. ვინცირუქ^ქ (რ. ვეტევი) ნომქ^ქათაჟ, აორ. ვინცირი, ლი-ინ-ცირი или ლი-იმცირი, ქედუნ-იმცი-რი, პ.-ნ. ინ-იმცირექ^ქ или ქი-დუნ-'ნ'-იმ-ცირექ^ქ или ქინ-'ნ'-იმცირექ^ქ ნომქ^ქათაჟ, თინა ქი-'ლ'-'ნ'-'ნ'-'ცირე > ქინ-იცი-რე, ვენცირე (< ვა+ინცირე), სქ^ქ რ. ს. ლინო-შენცირელექ^ქ или ლინო-ვენცირექ^ქ;—IV-я пор. п. ლინდმუ-ვან-ცირექ^ქ ნომქ^ქათაჟ ვიური ჩეგო (რ. ვეტევი), აორ. ქენდ-ვანცირი;—ღილა-ნცირა ნომქ^ქათაჟ ვიური ჩეგო-ლიბო (ვქ^ქ კარმაქ, სქ^ქ რ. დქ^ქ).

ყირკონუა бѣжать безъ оглядки, II-я пор. п. ში-იცირკონუქ^ქ.

ყირს см. ცახუა.

ყიტინაზა сильно набивать; — გო-ციტინაჟილი სქ^ქ რ. ს. ნაბიტი, ნა-პოლენი.

ტიტონი щипать траву, I-я пор. н. ჰტიტონებქ, აორ. გო-ჰტიტონი; — სტრ. ვ. II-я пор. იბტიტონექ (съ тѣмъ же значеніемъ), ср. სიტონი.

ტიშონი чистить, II-я пор. н. იბტიშონებქ ცანს, აორ. გი-იბტიშონი; — გო-ტიშონილი очищенный.

ტვარ || **ტვერ**: ტვანუა, ტვერუა ბნტე, ударять, н. ჰვტვარებქ, ჰვტვერებქ, აორ. ქო-ვტვარი, ქო-ჰტვერი; — სქ როდ. отн. н. ვუტვარენუნქ, აორ. ვუტვარენი; — აეკო-ტვარუა свлзывать, сводить (г. გა-კვრა): უჭუ-უხაშუმი მაჭკუმაღვ კიბირი გაკუტვარი ღო ოკუუკვლეე აღუშუეუ нежареное и невареное (г. е. ვწარმ) зубы (зубъ) сведи и заключи (Хр., стр. 187,11).

ტვბილი (г.) сладкій, ср. ტველი.

ტვერუა см. ტვანუა.

ტვეცუა S, ტკიცუა MZ, გინო-ტკიცუა ударять, разсѣкать, разрывать, I-я пор. н. ვტკიეცებქ, აორ. გო-ვტკიეცი; — ტკეცირი, ტკიცილი ღიწნუწიწი, რაწხენწიწი.

ტვვა деревянная лѣстница, ср. კიბე.

ტვვარჩელი Тиварчель, село и го-რა въ Самурзакано (მ. ბ. ტვვა + ჩე = ბწლაი ღწსწიწა); — «ტვვარჩელია, ტყუტყუცია» შრ. დრეკვი (раст.).

ტვვაცი см. ტვეცი.

ტვვილი (г. ტვბილი) сладкій; сладкій виноградный сокъ, ср. ნე 1.

ტვიბირი сито; — ტვიბირამი სქ სქ-თომъ, т. е. სქ ღეგკიი ношею, *прот.* ხარგელი.

ტვიი см. ტვირი.

ტვილი см. ტვირი.

1. **ტვირი**, ტვილი, ტვიი ხმ სკალი,

шиферъ; — ტვილამი скалистый, ка-менистый; — კოღმე-ტვირი скали-стый берегъ, см. კოღმე.

2. **ტვირი** Твирь, село въ Сенак. уѣздѣ.

ტვირუა, გილა-ტვირუა падуваться, раздуваться, II-я пор. н. გილა/ე-რუ/ებტირანქ, აორ. გაგვლე-ებტირი.

მ-**ტვიცება** (г.) утверждать, სქ როდ. отн. н. ვუმტვიცენქ, აორ. ღე-ვუმტვიცი; — III-я пор. н. ვამტვიცენქ, н.-ბ. ღე-ვამტვიცენქ.

ტვიცუა см. ტვეცუა.

ტვუ пидень, ტვუუ, ტვოუ, ср. ცინღა.

ტვუბი, ტვუბი (г. ტვუბი) близнецы, «ტვუბი» у Brosset, ср. ნა-ეირუა.

ტობა, ტონბა > ტომბა озеро; глубо-кій; — ტობა-ვარჩილი Тоба-варч-хиль (*ხუკა*. озеро-серебро), озеро въ горахъ Сѣверной Мангреліи; по народному вѣрованію въ озерѣ сокрыто серебро, которое обере-гается злыми духами; опасно не только пить чистую какъ слеза воду изъ этого озера, но даже омочить въ немъ руки (см. СМК, XVШ, отд. Ш, стр. 16); — ტობა-ზღუა глубокое море; — ო-ტობაია. Отобаია, село въ Зугдид. уѣздѣ; — სი-ტობა გუბინა, ср. მერე 2.

ტოლი (г.) равный, подобный; това-рищъ; — ოღონი-ტოლი подобный (подобно) солонью, ср. ტალი, მან-გი; — ტოლები, ტოლოფი Толобъ, Толофъ, село въ Сенак. уѣздѣ.

ტომარე (г. ტომარა) мѣшокъ, ср. მან-ძა, საკი.

ტომბა см. ტობა.

ტორონჯი (дат. ჩარტ. ტორონს/ც) го-лубъ.

ცორონი Торча, гора на границѣ Мингрелии и Сваніи.

ცოტი, ცვაცი ღაპა; рука; — ქუორ-ცოტი, см. ქუორი.

ცოფი названіе рыбы; — ო-ცოფა, ონ-ცოფა, ონ-ცოფო, ონ-ცოფუ ონთოი, село и общество въ Сепак. უზდ-ძე; — ონ-ცოფური ონთოისკი; ონ-თოიძე, მნ. ყ. ონ-ცოფარეფი.

«**ცოფური**» შრ. медовиქ (раст.), ср. თოფური.

ნ-ცოჩავო Наточаво, село.

ცოს: ცოსუ ბნტ, ударять, I-я пор. н. ვცოსუნქ, აორ. ვცოსი; — სქ род. ოთ. н. ვუცოსუნქ, გიცოსუნქ, ვიცოსუნქ ბნუ у него, у тебя, у себя.

ცრეფი см. ცერი.

ცრიზ см. ცახუ.

ცროიკა (р.) тройка.

ცრუფა (г. ტურფა) прекрасный, милый; милая, красавица.

ცუ, ცუ ვნია.

ცუბი см. ცუბი.

ცუკი дубина, ტურკი, ტუნკი.

ცუმიზ: აითო-ცუმიზაჟა проговорить, ся, II-я пор. н. ათი-ი-ცუმიზუნქ, აორ. ათი-ი-ცუმიზეფ.

ცუნკი см. ტუკი.

ცურა, ნ-ტურა шакала, ტურა-მელა, ძა-კა-ტურა; — ი-ტურა-მ-ტურეი) შრ. (бука. ухо шакала) царь-трава, см. მე-ლა; — ტურა-ფორცხლოი, см. ფორცხლოი; — прозвища шакала: კვალი-ქუერი სქ проклятымъ слѣдомъ, შო-ცქა-ცქა-ლე სხუი.

ცურიზი см. ღურიზი.

ცურეკი см. ტუკი.

ცურპანტი (г. ტრუპანი) изъ греч. τρῦ-παλον, τό) буравъ, ср. ბურლი 2.

ტურტურე (лат. turtur) тетеревъ, горлица, ტურტურე-ტურტურე.

ტუცა, ტუცა-წუარი см. ნაცა-ტუცა.

ტუსეფი (г. ციციველი) голый, др. ში-შველი.

ტუსეფა см. ქურა.

ტუბ мн. ტუალეფი ღქს; сорная трава; — თსუმუნა ოლხოვნი ღქს; ნე-პონა ორქოვნი ღქს; ქუონა დუბო-ვნი ღქს; სვიმონა ხურმოვნი ღქს; — ტუალონი, ჭიჭე ტუალონი კუარნიკი; — ტუარი ღქსოი; დი-კი, ტუაბი (см. თხირი, ღეფი); — ტუაში-კორი, см. კორი; — გა-ტუარე-ბული ონიჩავნი; — ტუა-ჩუ ღქსნიჩი (см. ჩულა, ср. г. ტუის-მცველი); — მე-ტუალე, მე-ტუარე ოხოთნიკი; — ნო-ტუელი ვზერ, დიჩ; — ო-ტუალო ოხოთა (ср. ო-ნადირე, ო-ჯინე); — ტუაი, ტუეიа Ткаია, село въ Зугдид. უზდ; — «ტუენა» შრ. трава о трехъ цвѣтахъ (бука. черная трава), ср. ფარონი.

ტუბარ: ტუბარუ სიმატ კოჟუ, I-я пор. н. ბ/ვ-ტუბარანქ, აორ. გო-ვტუბარე; — სტრ. 3. II-я пор. н. იბ-ტუბარუქ ილი ვიტუბაროუქ; — გო-ტუბარელი სქ содранной кожей, голый; неимущий; — ტუბი-თხირი, см. თხირი; — ტუები კოჟა.

ტუაპი (г. ტულაპი) пастила изъ вино-граднаго сока и муки, изъ сливы и т. п.; — «ტუაპობა» ობრედъ совершаемый вечеромъ на второй день Нового года (კუნხა): забрасываютъ потолокъ тѣстомъ изъ курузной муки, и по формѣ и направлению разлетѣвшись кусочковъ гадають; засохшее на потолкѣ тѣсто, соскабливаютъ и

употребляютъ какъ лекарство противъ дизентеріи поросятъ, называемой ея *бѣлый (поносъ)* (см. მოაპე 1897, № I, отд. II, стр. 108—110).

ცვეტი кожа, см. ცვაბრუა.

1. **ცვი** || **ცვზ**: стр. з. П-я пор. н.-б. ვიტუუქ S, იტუუქ, იტუუქ скажу (глаголь недостаточный: времена второй группы займствуешь отъ რაგადი); — სი-ცვეა, სი-ცვეა слово, рѣчь.

2. **ცვი**: ცვება, ცვიზა, ცუნაფა, შეცვება **узнавать, освѣдомляться**, I-я пор. ნ. ბტვებულენქ **п**ი ბტუულენქ **освѣдомляюсь**; — П-я пор. პ. შითმი-ივცვენქ **узнаю**, ბ. შ^რი-ივცვენქ **узнаю**, აორ. ქიშ^რი-ივცვევი; **с**ъ род. отп. შუ-^რც^რუცვენქ, შე-გი-ცვენქ **узнаю для него (про него)**, **д**ля тебя, აორ. ქიშუ-^რც^რუცვეი, **პ**. с. შე-მიცვებუ, თის შე-უცვებუ, შე-უცვებუ; — ში-ივცვიზუნქ **я дамъ себѣ знать, почувствовать**, აორ. ქი-ში-ივცვიზინქ; — III-я пор. ნ. ვოცვიზუნქ **п**ი ვოცვიზუნქ **даю кому знать, почувствовать**, აორ. ვოცვიზინქ, ვოცვიზინქ, ნ.-ბ. შე-ვოცვიზინქ **дамъ ему знать, სი ში-ო-ცვიზინქ**, აორ. ქეშე-ვოცვიზინქ, თიქ ქეშა-ცვიზინქ (< ქეშე-ო-ცვიზინქ), **პ**. с. შე-მიცვიზინქ; — **с**тр. з. ნ. ვა-ცუქ (რ. ვა-ცუო-ბ), აორ. ქიში-ვა-ცვი; — **о**бъект. **с**тр. 2-го произв. სპ. მე-ცვიზუნქ **на мнѣ замѣтно, (3-е лицо безлично) ეცვიზუნქ** стало быть, должно быть; — შე-ცვიზინქ/ლი **узнавший**; — ში-ო-ცვიზუნქ **предметъ освѣдомленія, узнаванія**.

ცვივაჟაფა, ცვივაჟინაფა **стрѣлять, стрѣ-**

лять неудачно, плохо, **с**ъ род. отп. ნ. ვუცვივაჟუნქ **п**ი ვუცვივაჟინუნქ, გიტვივაჟუნქ **стрѣляю по немъ, по тебѣ** и т. д., აორ. ვუცვივაჟე, ვუცვივაჟინე, **პ**. с. მიცვივაჟაფა; — ლა-ცვივაჟა **плохое ружье**.

ცვაპი, ცვაპი **громовой ударъ; — გო-ცვაპე/უ** **громъ ударилъ, ს**. გურგინი I, მესი.

ცვიპა (რ.) **свиннедь, пуля; — ლო-ლი-ცვიპა**, см. ლო-ლი.

ცვირი **Тѣвирь, село**.

ცვიდი, მ-ცვილი **селезенка**.

ცვობ: ცვობუა, ცვობინაფა, ცვობინი **скрывать, შე-ცვობუა** **подкрадывание; скрывать, подкрадываться**, I-я пор. ვცვობუნქ, აორ. ლ-ვცვობი; — **с**ъ род. отп. ვუცვობუნქ, გიტვობუნქ **скрываю что-либо отъ него, отъ тебя**; — III-я пор. ვოცვობანქ, შითმუ-ვოცვობანქ **подкрадываюсь, ქიმი-ვოცვობანქ** **подкрадусь**, აორ. ქიმი-ვოცვობი, თიქ ქიმი-ო-ცვობუნქ; — IV-я пор. ვოცვობინაფუნქ **заставляю кого скрыть; — ს**тр. з. II-я пор. პ. ვიტვობუნქ, იბტვობუნქ **MZ** **скрываюсь**, აორ. ღ^რი-იბ/ვცვობი; — **о**бъект. **с**тр. 3-го სპ. (ფორ. ვიზი.) **მა-ცვობინე, ვა** **მა-ცვობინე**; — **მ**ო-ცვობუა **подкрадываться сюда; — ღ^რინო-ცვობუა** **скрыться въ ч.-либо (რ. ჩა-შალვა); — ში-ლა-ცვობუა** **скрывается, уходить тайно; — ში-ო-ცვობუა** **скрывается у чего-либо: ვარცე** **ქიმი-ო-ცვობუნქ** **онъ скрылся у двери, за дверь; — მი-შა-ცვობუა** **скрывается среди чего: ცუას** **ქიმი-შე-ცვობუნქ** **онъ скрылся въ лесу; — ცვობანს, ცვობაშე, ცვობააშე, ცვობიშე** **тайкомъ; —**

განიშე ცეობააშე со стороны тай-
комъ.

ცეობი სმ. ნ. ცეობი.

ცეობინი, გო-ცეობინი, ალა-ცეობინ-
ნი, ა/ილა-ცეობინუа пердѣтъ, II.
ვცეობინუნქ, აორ. გო-ვცეობინი,
ср. ბუზინი.

სი-მ-ცეობე სმ. подь ცეურა.

ცეობი სმ. ცეუბი, ცუბი.

ცეურა ლოჯი; — ცეურაბ ლოჯნი, პრო-
სთი; — ცეურათ, ცეურალათ, ცეურე-

ლო ლოჯი, напрасно, даромъ; —
отым. глаголь ცეურაფა, ცეურაფა
обманывать, მოლა-ცეურაფა зама-
нивать сюда, II-я пор. н. მოლე-
ევცეურაუნქ, აორ. მოლე-ევცეურაუნქ,
პრ. ს. მოლა-მიცეურაუნქ; — მე-
ცეურე, მე-ცეურანქე ლჯექ; — სი-
მ-ცეობე (რ.) ლოჯე, несправедли-
вость, виновность.

ცეობი სმ. ცეობინელია.

ცეობ სმ. ციბუ.

უ.

1. უ-, უნ-, ურ-, отрицательный пре-
фиксъ не-, без- въ именахъ и при-
частяхъ (въ одномъ случаѣ ря-
домъ съ უ- появляется ი-: უ-ბე-
ღური || ი-ბეღურა, а въ другомъ ი-:
ი-მ-ბოლი); при его же помощи
образуется сравнительная сте-
пень, Gr., § 27 (слова съ этимъ пре-
фиксомъ помѣщены подь главны-
ми основами).

2. უ- объективный мѣстоименный
префиксъ 3-го лица род. отноше-
ния въ глаголахъ.

უარესი (რ.) бѣльшій; худшій, хуже.

უბა, ლუბა პაუხა, სმ. თოლი 1.

უბადო, უბათო, სმ. უ-ბადო, სრ. რ.
უბადო у Орб. дурной, злой.

უბან (რ.) позади, сзади (Xp., стр.
109, მ), სრ. უკანაღე.

უბანადე, უკანადე, უკანადე ნა-
ვადე, პოვადე; — უკანადენი, უკანადე-
ნენი ვადნი, პოსლადნი.

უმაკური извращенный, неправиль-
ный; дерзкий; — უმაკური ჭკადირი
неправильно (криво) кованный
[см. Н. Марръ, Ангор. материалы

по груз. рукоп. Ивѣра, стр. 13: უმა-
კური безпокойный, извращенный, უჯ-
მაკურიძე (фамилia); у Чуб. უწმა-
წური пустая болтовня; у Бер.
უმაკური, უწმაწური негодный, не-
красивый, дерзкий].

უკული პოსლ, ვატემ, უკულინე, უკუ-
ლინეშე; — უკულიანი პოსლადნი, პო-
სლადუი, ბუდუი; — უკულაში
მლადში, უკულაში ჭვიმ მლადში
ბრათ.

უკული თმა, რ. უკული.

სა-უკული (რ.) ვიქე.

ულა სმ. ლ 2.

უმოსი სმ. უ-მოსი.

უნადერი სმ. ანადერი.

უნდა (რ.) нужно (Xp., стр. 109, მ) სრ.
აკო.

უნთო (რ. უთო) уютъ.

უნჩაში სმ. უჩაში.

უნწი, მ-უნწი по объясненiю од-
нихъ — какое-то маленькое льное
животное, სრ. 4. მუნ-ჭვი; по обья-
сненiю другихъ — слонъ, треть-
ихъ — затхлый запахъ въ заросляхъ
(მუნწიში უწი), სრ. არმ. მზ барсъ.

უძ! *межд.* ой!

1. ურა (გ.) необвѣзженная лошадь.

2. ურა! (რ.) урал!

ურე *см.* ცურე.

ურემი (გ.) *მმ.* ურემეფი арба, *ср.* არაბა.

ურთა Урта, гора въ Зугдидскомъ уѣздѣ, въ селѣ Цаишъ.

ურია еврей; — ურია-კარი Уриа-Каръ (*букв.* еврейскій дворъ), второе названіе села Бандзы (ბანძა), гдѣ живеть много еврейскаxъ семействъ.

ურმაშია *см.* ვურმაშია.

ურნაზი (გ. უნაზი, არბ. *عنب*) грудная ягода, шипшипкъ.

ურრუშია *см.* ვურმაშია, რუმე.

ურჩი непослушный; — ურჩობა непослушаніе; *отым.* глаголь, IV-я пор. *стр.* 3. *п.* ვურჩებუქ не слушаюсь его, не повинуюсь, *аор.* ვეურჩი, დე-ვეურჩი, *см.* რჩილა.

ურცხო (გ. უცხო) необикновенный, избранный, чужестранный.

ურწუმი, ურწკუმი дремучій.

უსქუდარი *см.* ცახორცი.

უფუ, უფი потъ; — ა-უფებული вспотѣвшій.

უქვი, უქმი (გ.) праздникъ; — *отым.* *гл.* *п.* უფქვენქ я праздную, სი უქვენქ, *см.* ქიმიწუა.

ულუ ярно.

უშაფათი Ушафатъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ.

უშქური яблоко; — დინაშ-უშქურა, დინაშ-უშქური земляная груша (*букв.* земляное яблоко); — «ჭკუცა-უშქური» მრ. კისლია (*по* Орб. *г.* ჭკუცა мелкій сортъ груши).

ურა a) черный, *ср. ст.* უნაში, უნათ (*пар.*), b) ურა Ура, ურადია Учардіа (*букв.* ты былъ чернымъ), муж. *имена*; — შო-ურე черноватый; — ურარება, გა-ურარება, და-ურარება черпѣть, чернить, *стр.* 3. *пр.* *с.* და-უბჩორებექ ი почернѣлъ (*оказываетъ*) (*этим.* *сл.* *см.* II. Чарая, *Объ отнош. абх. яз. къ яфет.*, *стр.* 54).

ურაში, უნაში старшій; — უნაში ჯიმა старшій братъ; — უნაშიობა старшинство, უნაშლა; — *отым.* *гл.* II-я *пор.* *стр.* 3. ვიუნაშექ буду старшинствовать.

უცებ, უცებუ *см.* უცხაშე.

უწყება (გ.) повѣстка.

უხენო беременная; — უხენობა беременность, *отым.* глаголь, III-я *пор.* *п.* ვაუხენექ ძღაიо беременной, *аор.* და-ვაუხენი; — *стр.* 3. II-я *пор.* *п.* ვიუხენებუქ или იუხენებუქ, სი იუხენებუქ, *аор.* დე-იუხენი.

უჯგუში *см.* ჯგირი.

ფ.

1. ფ- фонетическій наростъ въ словахъ, какъ, наир., ფ-შვენეირი, ფ-სილა, *ср.* მ- 1.

2. ფ- субъективнй мѣстовменнй префиксъ 1-го лица въ глаголахъ рядомъ съ ზ-, ვ-, მ-, ჰ-

3. ფ- неоформленный объективнй мѣстоименнй префиксъ 1-го лица въ глаголахъ, *ср.* მ- 2.

4. ფ: быть, доводиться, приходится кому чѣмъ, *имѣть, объект.* *стр.* 3-го *спр.* *п.* მაფუ, სი გაფუ, თის აფუ, რქე

მაფუნა, *პრ. ნეს.* მაფულუ, желат. მა-
ფულას(ი); — ნცერი მაფუ *ონъ мнѣ* —
врагъ, ნათესე მაფუქ *ты мнѣ* — род-
ственникъ.

ფა (რ.) *სკლადვა*, *სლოჟენიე*; *რავზ:* ჩხორო-
ფა *въ девять складокъ*, *девять разъ*,
ოშ-ფა *въ сто складокъ* (*название*
12-типерстной кишки, *см. ქე*).

ფაიციონი (რ.) *ფაэтонъ*.

ფაღღ: *ფაღღა*, *გო-ფაღღა* *расти*, *ра-*
скрывается, *ცვჩიტი*, I-*я* *пор. н.*
ფაღღენქ, *აორ. გო-ფაღღი*, *პრ. ს.*
გო-მიფაღღ; — *მა-ფაღღუ* *прозра-*
стающий; — *გო-ფაღღი*, *გვ-ნაფაღღა*
разцвѣтшій; — *ელა-ფაღღა* *выро-*
стать; — *გინო-ფაღღა*, *პრ. ს.* *გინო-*
მიფაღღ, *თის გინგუ-უფაღღ*, (*но съ*
отрицаиѣмъ) *ვე გნუფაღღ* (< *ვა*
იგნუ-უფაღღ < *ვა გინუ-უფაღღ*).

ფაღღო, *ფაღღო* *простой*, *одинъ*, *толь-*
ко: ფაღღო *ღუშუ* *только ѱоми*.

ფანია *М* *семейство*, *ср. ოჯახი*.

ფარ: *ფარვა*, *ღა-ფარვა* (რ.) *прикрывать*,
защищать, *ღორღნაქ* *ღა-მიფარვ* *Бо-*
же, упаси! (*букв.* *Богъ спасъ ме-*
ня), *ср. ფარუა*; — *ღა-ფარა* *см.*
ღაფარა.

ფარა (რ. *فار*) *деньги*; — *отгм. гла-*
голь, III-*я* *пор. н.* *ვაფარენქ* *обра-*
щаю что въ деньги, *აორ. გვ-ვაფა-*
რი, *см. ჩე*.

ფარაღათი (რ. *ფარაღათი*, *ფარაღათი* *изъ*
არბ. فراغت) *понось*.

ფარგაღი (პ. *پارگل*) *циркуль*.

ფარღაგი *см. ორსუ*.

ფართო (რ.) *широкий*; — *ფართაშე* *ши-*
роко, *раскрыто*, *настежь*: *კარეფი*
ფართაშე ქოპირე ბიწ *увидѣлъ две-*
ри настежь; — *ღა-ფართია* *широкий*,
некрасиво широкий.

ფართიხ: *ფართიხა*, *ფართიხა* *выкола-*
чивать, *трусить*, *чистить*, *ცუჯიში*
ფართიხა *обращать внимавიე*, I-*л*
пор. ვფართიხენქ, *აორ. ვფართიხი*; —
გილა-ფართიხა (რ. *ჩამო-ფართიხა*), II-*я*
пор. н. *გიღღმე-ვეფართიხენქ*, *აორ.*
გეგღღე-ვეფართიხი; — *გერიქ* *ცუჯი-*
შათი ვე გიღღეფართიხუ *Герія* *не*
обратилъ никакого внимавიე (*букв.*
не потрусилъ даже въ ухо, *Хр.*,
стр. 32, 12).

ფართონი *ღხს*; — *ფართონი* *მაგრბაა(?)*
непроходимый(?) ღხს (*МА*, 71, 4;
Хр., *стр. 184, 8*), *ср. ტუა. ტეზი*.

ფარსაკი (რ. *ფარსაკი*) *годный*, *хоро-*
шій, *добрый*; — *ღა-ფარსაკო ვარე* *и на*
это не къ добру.

ფარფადი, *ფარფადია*, *ფაფარადია*, *ფარ-*
ფაია, *ფაფარია* *вн бабочка*.

ფარჩა (რ.) *парча*.

ფასი (რ.) *ცხვა*, *достоинство*; — *მა-ფასა*
равное по цхви: *თაში* *მაფასა* *მა*
ღღას შუთა შიპირე *равнаго* *этому*
по цхви *я* *никогда* *ничего* *не*
видывалъ; — *ფასიანი* *ცხвинი*; — *ფასე*
ცხვიათ, III-*я* *пор. н.* *ვაფასენქ*, *აორ.*
ღა-ვაფასი; — IV-*я* *пор. ვოფასე*
ფუნქ; — *სტრ. ა.* II-*я* *пор. н.* *ვიფასე*
ბუქ *оцхвиниваюсь*, *აორ. ღე-ვეფასი*; —
объект. სტრ. 3-го свр. (фор. возм.)
მაფასე *могу* *оцхвинить*, *აორ. მაფასე*.

ფაცანა (უ *Orb. რ.* *ფარცენა* *прядиво*
изъ шерсти, *უ* *Бер. ფანცელა/ე-ა*)
прядиво (რ. *ფითილა*).

ფაცარი (უ *Orb. რ.* *ფაცარი* *душно, ну-*
стота) *рыхлый*; *ფაცარი* *ღიხა* *раз-*
рыхленная земля.

ფაცი *просо*, *ср. ქვილი*.

ფაფ: *ფაფაფი*, *ფაფაფა*, *ღო-ფაფაფა* *ко-*
лебаніе; *კოლეხ* *ზ*, *მღათ*; *ე-ფაფა*

ფა выбрасывать на верхъ, плавать на поверхности воды, съ род. отп. **ვ. ვუფაფუნქ** колеблю его, мигаю имъ, **აორ. ღვ-ვუფაფუ.** **პრ. сов. ღო-მიფაფუფუ;** — **წყარი იფაფუნს** вода несетъ что на своей поверхности; **III-я пор. ვოფაფაფუნქ** заставляю мигать; — **IV-я пор. ღო-ვოფაფაფუნქ;** — **სტრ. ვ. II-я пор. II. მი-ივ-ფაფუქ** иду, шатаюсь; — **მი-ფაფა მი-გალკა** (, т. е. рѣсницы; **Хр.,** **სტრ. 184,7, სრ. ფიჭვი, ქაქაბი.**)

ფაფაფა обрывъ, пропасть; — **ფაფა-ლამი** обрывистый.

ფაფარი (გ.) грива, кудри, локоны (ср. **ფოფორი**), **ფაჭაჭი** (ласк.).

ფაფარია см. **ფარფალი.**

ფაფირი см. **ფოქი.**

ფაშაცი см. **подъ ცხენი.**

ფაჩ: ფაჩუ **раскрываніе, смѣшеніе;** — **раскрывать, разстранвать, стирать, мѣшать, I-я пор. II. ფაჩენქ** (вм. **ღაჩენქ**) **раскрываю, мѣшаю,** **აორ. გო-ფაჩი,** **პრ. ს. გო-მიფაჩი;** — **სъ род. отп. ვუფაჩენქ, გოფაჩენქ** **раскрываю, разстранваю у него, у тебя и т. д.,** **აორ. გვ-ვუფაჩი, გო-გიფაჩი;** — **III-я пор. II. ვო-ფაჩანქ, მიშემგ-ვოფაჩანქ** (отъ **მიშა-ფაჩუ**) **смѣшиваю между собою,** **აორ. ქიმეშ-ვოფაჩი, თიქ ქიმეშა-ფაჩი;** — **IV-я пор. II. ვოფაჩაფუნქ;** — **სტრ. ვ. II-я пор. II. ვიფაჩუქ** **или იფაჩუქ** **раскрываюсь, смѣшиваюсь,** **აორ. ვიფაჩი, იფაჩი;** — **მა-ფაჩალი** **раскрывающій, смѣшивающій;** — **ფაჩილი, გო-ფაჩირი** **раскрытый, разцвѣтшій;** — **ხე-გოფაჩილი** **щедрый** (*бука* **სъ** **раскрытой** **рукой**); — **უ-გუ-უ-ფაჩუ** **нераскрытый,**

неразцвѣтшій; — **ეკო-ფაჩუ** **смѣ-шать;** — **აკო-ფაჩუ** **разсѣяться, разойтись.**

ფაცურ: **ფაცურუ** **суетиться,** **სტრ. ვ. II-я пор. II. ვიფაცურუქ.**

ფაცხა (გ.) шалашъ, плетеная изба. **ფახულანი** Пахуланъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ფეოქ: **ფეოქუ** **биться** (о жидкостяхъ) **II. ვეოქუნქ** **или ვეოქუნქ,** **აორ. გო-ვეოქი,** **პრ. ს. მი-ფეოქი;** — **ნა-ფეოქი** **совершенно** **молодое** **вино,** **только** **что** **выжатое** (ср. **ნე 1**); — **სა-ფეოქე-ლი** (გ.) **високъ.**

ფენჯგირე пуношникъ, метлица (раст.).

ფერთხი S, **ფირთხი MZ** **товкій;** — **წუჯიშ-ფერთხი, წუჯიშ-ფირთხი** **ушная** **мочка;** — **ჩხვინდიშ-ფირთხი** **поздья.**

ფერი (გ.) **цвѣтъ, краска, видъ, образъ, подобіе; подобный, такой;** — **ფერო** **по** **цвѣту;** — **ფერი ღროს** **въ** **такое** **время;** **въ** **значеніи** *подобный, такой* **обыкновенно** **въ** **сочета-ніи** **სъ** **указат. мѣстном:** **ე-ფერი** (< **ა** + **ფერი**) **или ე-ფერი-ნერი, ი-ფერი** (< **თი** + **ფერი**); — **ფერება, შე-ფერება** **сообразоваться, приличествовать, быть** **подходящимъ, принимать** **на** **свой** **счетъ,** **II-я пор. II. ვიფერენქ,** **აორ. ში-ი-ფერი;** — **შე-სა-ფერი** **подходящій, приличествующій;** — **მო-ფერაფუ** **ласка, ласкаты,** **II. ვუფერუნქ,** **აორ. მო-ვუფერი, თიქ მო-უ-ფერუქ.**

ფერცხელი, ღო-ფერცხელი **лечь** **на** **спину, кувиркаться,** **სტრ. ვ. II-я пор. II. იფერცხელქ, იფერცხელქ**

(*ვმ. იზ/ფერცხელეჲ*), აორ. ლი-იფე-
ზ/ერცხელი.

ფერწო ულიტკა.

ფესვა *სმ.* ფოსვე.

ო-ფერიო *სმ.* პიჯიო.

ფეცხი სუჩეკ, *სრ.* სინკი.

ფია кусокъ, влочечк; — *ფია-ფიათ* ლო-
წეწე *разорвалъ* (опъ его) *на* *клоч-*
ки (*Xp.*, *стр.* 61,4).

ფიარი лопата, *სრ.* სოპი.

ფითქი, ფაფირი *каша* *изъ* *молочной*
сыворотки (წაქა) *и* *муш.*

ფილაღი (*არბ.* بلق) *бородка* *пѣтуха*;
отвислый *подбородокъ.*

ფიღუვა (*ტ.* فلوفا) *шодка.*

ფიმუღი *სმ.* ფრომული.

ფინ: *ფინუა* *разстилатъ*, *крытъ*; — *გი-*
ლა-ფინუა *накрытъ* (*на* *столъ*, *на*
кровать); — *გინო-ფინუა* *разостлатъ*,
разложитъ *сверху* *на* *чемъ*, III-*я*
пор. *п.* *გინემე-ვოფინანქ*, აორ. *გინე-*
ვოფინი, *თიქე* *გინა-აფინე*; — *ღა*
აფინალი (< *ღო-აფინალი*) *постил-*
ка; — *ფინა* *доски* *цотолка* (*не* *при-*
битыя).

1. **ფინა** *სმ.* *подъ* *ფინ:* *ფინუა.*

2. **ფინა** *სმ.* *ფინაო.*

ფინასარი *ясли* *для* *корма* *живот-*
ныхъ.

ფინთი (*ტ.*) *скверный.*

ფინია, *ფინიე*, *ფინა* *собачка*, *пудель.*

ფიორ: *ფიორი*, *ფიორუა*, *ფიორაფა* *ка-*
чать, *крутить*, III-*я* *пор.* *п.* *ვო-*
ფიორუა *ნქ*, აორ. *ქე-ვოფიორე*; —
ს *род.* *отн.* *ვუფიორუნქ*; — *სტრ.* *ვ.*
II-*я* *пор.* *н.* *იფიორუქ* *S*, *იფიორ-*
რქე *MZ.* *качаюсь*, *выступаю* *плав-*
но, აორ. *იფიორი*; — *объект.* *სტრ.*
გე-მოფიორე, *თის* *გი-ოფიორე* *я* *на-*
крытъ (*ტ.* *მაფარია*); — *გილა-ფიორი*

крутиться, *перелетать* *или* *быстро*
перебѣгать *взадъ* *и* *впередъ*; — *იკო-*
ფიორი *слѣдовать* *за* *кѣмъ* *безъ*
опредѣленной *цѣли*, *шататься.*

ფიოში *крестьянштъ*, *სრ.* *მარგალი*,
ყაზანი.

ფიჟვი, *ფიქვეფი* *легкiя*; — *ე-ფიქვინაფა*
вздуться, *пухнутъ*, *ე-ფიქვინაფი-*
ლი *вздутый*, *вспухлый.*

ფირა *სმ.* *ფინა.*

ფირთხი *სმ.* *ფერთხი.*

ფირსა (*ტ.* *ფისი*) *смола*, *სრ.* *ღგვინ-*
ღგვი.

ფირცვი (*ტ.* *ფირცვი*, *ფილცვი*) *легкiя*,
სრ. *ფიქვი*; — *ფირც-ხვალი* *чахотка*
(*бубо.* *кашель* *легкихъ*, *სმ.* *ხვალი*).

ფირუზი (*ტ.*) *брюза*; — *ფირუზ-ღალი*
(? *ფირუზ-ღალი*) *брюза-рубнш.*

ფირფინაფა, *ე-ფირფინაფა* *ощети-*
нитъся, აორ. *3-ე* *лицо* *გე-ე-ფირ-*
ფონღე, *სრ.* *ბიძგუა* *1.*

ფირქი, *ფიქრი* (*ტ.* *ფიქრი*) *дума*, *мысль*;
ფიქება *думать*, I-*я* *пор.* *н.* *ფი-*
ბრქენქ (*ვმ.* *ბორქენქ*) *или* *ფიფრქენქ*
или *ფიბრქულენქ*; — II-*я* *пор.* *იფი-*
ბრქენქ *подумаю*, აორ. *იფიბრქი*, *ღე-*
ეფიბრქი (*ღა-იფიბრქი*), *პრ.* *с.* *მი-*
ფირქეზე; — III-*я* *пор.* *п.* *ვაფიბრქენქ*
заставляю *его* *задуматься*; — IV-*я*
пор. *ვოფიბრქეზეფუნქ*; — *გა-ფიბრქეზა*,
გა-ფიბრქეზა *задумыванiе*; — *მე-ფიბრქეზა*
итти, *раздумывал:* *შარასე* *ირო* *მე-*
ფიბრქენცე *идеть* *по* *дорогѣ*, *всѣ*
раздумывая (*Xp.*, *стр.* 76,4-5); — *მო-*
ფიბრქეზა *приноманiе*, *придумыванiе*,
соображенiе; — *ღა-ფიბრქეზე*
ლი *задумчивый*; — *ო-ფიბრქეზელი*
или *სა-ფიბრქო* *дума*, *думы*; *требую-*
щий *размышленiя*, *трудный.*

ფირწადლი (რ. ფიწალი), ფირწაი S, ვწ-
ალო, როკა MZ, ქუთონობოტი.

ფიფი молшія, სრ. ვალი.

ფიფი см. ნიფი.

ლე-ფიფი Лейшия, деревня въ Зуг-
дидскомъ уѣздѣ (отъ фамиліи Фи-
фиа).

ფიფინი раскрыть, развернуть, III-я
პორ. ნ. ვოფიფინუ^{ანქ}, აორ. გვ-ვო-
ფიფინე, თიქ გა-აფიფინუე, სრ. ქი-
ქინი.

ფიქრი см. ფირქი.

ფიშქვინაფა, III-я პორ. პ. ვოფიშქვი-
ნანქ პოლიჟო, पोспѣваю; — გო-ფი-
შქვინაფილი распухшій, पोспѣваю-
щій (плоды), полиный.

ფიშქინი (звуконодр.) шумъ, изда-
ваемый ткацкимъ станкомъ, იშქი-
ფიშქინე, სრ. რ. იფშელიკიპინა у
Бер.

ფირა, ფირა широкій; — წუჭი-ფირა ши-
рокоухій, см. წუჭი.

ნა-ფირსოუ Найичхоу, село въ Се-
накскомъ уѣздѣ (отъ фамиліи Фи-
рса).

ფიცარი (რ.) доска, мн. ч. ფიცარეფი.

ფიცი крошка, частичка; — ღო-ფიცო-
ლი ჯა дерево, разрѣзанное на
мельчайшіе куски, სრ. აკა-ბუცხა.

1. **ფიჭვი** (რ.) сосна.

2. **ფიჭვი** см. ქაქაბი.

ფიწვინაფა эжить, -ться, хмурить,
-ться, III-я პორ. ნ. ვოფიწვინა^{ანქ},
აორ. ვოფიწვინი/ე; — სტრ. ვ. II-я პორ.
პ. ვიფიწვინუექ; — შო-ფიწვინაფილი
взъерошенный, нахмурившійся.

ფოთქი яма, труппа, გნადო რიბ,
ჩიბე (რ.), ღჯილო (რ. ჯილე).

ფოკვი, ფოცვა ქიწენი, отым. გია-
გოჲ ფოკვინაფა, I-я პორ. ნ. ვო-

კ/წვინენქ ქიწენი; — III-я პორ. პ.
ვოფოკვინუანქ || ვოფოკვინუანქ დაო
ему ქიწენი; — ფოცვინაფილი за-
ქიწენი.

ფოდო (რ. ფოლი) копыто; — ნა-ფოდო
სადქვო отъ копыта, см. ჩხოტირა.

1. **ფორ**; ფორუа крывать, прикрыть, I-я
პორ. პ. ვოფორენქ, აორ. ვოფორი; —
II-я პორ. ნ. იფორანქ პიკრიჟაო
для себя; — III-я პორ. ვოფორანქ
покрываю его; — IV-я პორ. ვოფო-
რანუანქ; — სტრ. ვ. II-я პორ. პ. ვი-
ფორუექ პიკრიჟაო, ნაკრი-
ჟაო, აორ. ვიფორი; — სტრ. დტ. იფ.
პ. ვოფორექ я его пикриваю
(რ. ვაფარიფარ); — IV-я პორ. პ. ვაფო-
რუექ я пикриваю его, უკრი-
ჟაო за пимъ (რ. ვეფარეზი); —
ობექტ. სტრ. ვ-გო სპრ. ნ. მუ-მოფო-
რე; თის მა-აფორე მენა, ეგო პიკრი-
ჟაო, ნაკრიჟაო (რ. მაფარი); —
ფორილი, გო-ფორილი პიკრი-
ჟი; — ო-ფორილი კრიჟა; — ა/წო-
ფორუა პიკრიჟაო სპერედი, ა/წა-
აფორილი პრემეტი, კორიმუა პი-
კრიჟაო სპერედი; — გილა-ფორუა
პიკრიჟაო სვერჟუ პიწიჟ (რ. ჩამო-
ფარეზა), სპუსტი, II-я პორ. პ. გი-
ლე-ფე-ფეფორანქ, აორ. ქიგლე-ფეფო-
რი; — გინა-ფორუა პერეკრიჟა, გი-
ნა-აფორილი პოკრიჟაო, პოკრიჟ-
კა, დენეჟნა პომოჟა სემუა პი
პოგრებენი უმერჟაო, სრ. რ. გა-
სახურევი; — მიკო-ფორუა პიკრიჟა
პრემეტი, პაოდაჟი, პაპრ, უ-
ადჟი; — ხა-ფორი მიწო ჯასადი,
პიკრიჟა.

2. **ფორ**; აკო-ფორუა პრემეტი, რა-
სტრუჟი, უნქოჟიჟი.

ფორა конецъ; вредъ, недостатокъ;

ევშა. ქორა — ტურაფას ფორა полный животъ, — а учению вредъ («сытое брюхо къ учению глухо», МА, стр. 34; Xp., стр. 182, 15).

ფორონჯი см. ზუთხი.

ფორჩა рубашка изъ грубаго холста домашняго производства; — ზე-ფორჩა рукавъ, см. ზე 1.

ფორცხლი, ცურა-ფორცხლი рысь (звѣрь), ср. г. ცურა-ფორცხერი.

ფოსვე, ფესვა S, ფოსვი, ფოსი MZ, ხორევი; ободъ у колеса.

ფოფორი грива; — ფოფორიში ჩანა обрости гривой (თხ. *переносн. смыслъ* возгордиться), ср. ფაფარი.

ფოქვა пещера; — ფოქვეში Похвешъ, село въ Самурзакано, ср. ზეჩა.

ო-ფორვე см. ჰიჯი.

ფოცე: ფოცეა безпокойство, суета, I-я пор. н. ვოცე^რნქ^ე безпокоюсь, мечусь; — III-я пор. н. ვოცე^რნქ^ე безпокою кого, აორ. გვ-ვაფოცი.

ფოცხო Поцхо, село въ Сеп. უზბქ.

ფოხალი (გ.) большой глиняный кубшикъ для воды, ср. კოკა.

ფოცვა см. ფოკვი.

ფრევალი, ფრევი см. подъ თუთა.

ფრეველი см. ფურიხუა.

ფრიბლე освята, ср. ვესი:

ფრიმული, ფიმული борода, ფრიმუი bsh, ср. ზეკე.

ფრინველი см. ფურიხუა.

ფსედა см. ზსემ.

ფსქი потомокъ, племя, см. სქილადა.

ფსემ см. ზსემ.

1. **ფუთი** (გ.) пудъ; — ფუთანი пудовий.

2. **ფუთი** Путъ, городъ Поти (გ. ფოთი).

ფუთქური мохъ.

ფუი *межд.* тьфу!

ფულა: ფულუ სკრывать, зарывать, хоронить, I-я пор. н. ვულუნქ, აორ. ღო-ვულუი; — სვ როდ. отн. ვულუნქ სკრვაოთ ნეგო, გოფულუნქ ი თ. დ.; — IV-я пор. ვოფულაფუნქ; — стр. ვ. II-я пор. н. ვო-ვულუქ სკრვაოხს, პგრებაოხს, აორ. ღ^რი-ვოფულუი; — IV-я пор. н. ვოფულუქქ (გ. ვემალეზი) სკრვაოხს თ ნეგო, აორ. ვაფულუი; — объект. стр. 3-го свр. (фор. возм.) ი. მაფულე მოგუ სკრვთ, აორ. მა-ფულუ: მუში ზალამქე ვა აფულუ მუში ოსურისქეშა სვოე ზელანთ ნე სმოგლა თა სკრვთ თ თ სვოთ დო-ჩერპ (Xp., стр. 55, 20); — მაფულინე მოგუ სკრვთსა, აორ. მაფულინე; — მა-ფულარი სკრვაოხსი; — ფულირი სკრვთთ, თაინთ; — სო-ფულეე მოგლა, თა; — ღო-სო-ფულეზა პგრებო-თე; პგრებათ, ხორთთ; — მიკო-ფულუა, მუკო-ფულუა სკრვთსა თუ ზეგო-თხო, პოზადი ზეგო-თხო (გ. ამომალევა): მუქ-გულას უკახლე ქუ-მკააფულუ სავთ თნ სკრვთსა ზა ბურდუოხს (Xp., стр. 9, 0).

ფულანდი (გ. ფოლადი) сталь.

ფუნ: ფუნაფა, ფულა კიპთს, I-я пор. н. ზ/ვფუნქ კიპთს, აორ. ზ/ვფოი 3-ე ლ. თიის, ფიეს, პრ. ს. მი-ფუე; — III-я пор. ი. ვოფუნ-ნუ^რნქ^ე კიპთს თგო, აორ. ქვ-ვოფუნ-ნექ, პრ. ს. მიფუნუაფუ; — სვ როდ. отн. ვოფუნუნქ, გოფუნუნქ კიპთს დო ნეგო, დო თეა ი თ. დ.; — IV-я пор. ვოფუნაფუნქ ზასთაქთ თგო ვი-პიპთს; — объект. стр. 2-го свр. ი. მიფუნს, მიფუნც თ მენა კიპთს, აორ. მიფუე, ნქე მიფიის: მუ ცო-ლაქ რე მიფიის? ზო ზა გრქხ (აე-

счастье) постигъ насть? (*букв.* вски-
пѣлъ у насть, *Хр.*, стр. 161,12); —
ფუნაფირი შესიყაყაყი; перебро-
дившееся (пиво); — უფუნაფუ ნე-
პროყიყაყი; непереводив-
шееся (пиво); — ნაფუნეფი თვორი
(*რ.* ნა-ღული), *სრ.* ხაჭო.

ფურ: ფურაფა ნაგრვათ, ნაკალი-
ვათ, III-ია *პორ.* ნ. ვოფურუნქ, *აორ.*
ვოფურე; — *სტრ.* ვ. I-ია *პორ.* ნ. ზეფურქ
ნაკალივაოყ, *აორ.* გო-ზეფური; —
IV-ია *პორ.* ნ. ვაფურუნქ, *აორ.* გვ-ვა-
ფური; — *ობჟექტ.* *სტრ.* 3-ო *სპრ.* (ფორ.
ვოჰმ.) ნ. მაფურე მოგუ ნაგრვათ, გვ-
მაფურე მოგუ ნაგრვათ, *აორ.* გვ-მა-
ფურე (წოჰმ. სვ *აორ.* IV-იქ *პორ.*
სტრ. ვ.); — გო-ფურაფილი ნაკალი-
ნიქ.

ფურაში იურაშ, სოლო.

ფური, ფურა დური, ზოი; — *სრ.* *სტ.*
უ-ფურაში, უ-ფურაში ხუდიქ, ხუჯე.

ფური: ფურინუ ლეთანი; ლეთა, I-ია
პორ. ნ. ზეფურინგქ, *აორ.* ქო-
ზეფურინი, გო-ვეფურინი, *პრ.* ს. მი-
ფურინგ; — *სვ.* *დატ.* *ოთნ.* ვოფურინანქ,
გიღმე-ვოფურინანქ (ოთნ გიღ-ფუ-
რინუ ლეთა თუდა-სუდა, ნალეთა
სურხუ ვნიჰ), *აორ.* გიღ-ვოფური-
ნი; — III-ია *პორ.* ნ. ვოფურინუნქ ზა-
სთავლია ეო ლეთა, ვიჰსუკაო, *აორ.*
ვოფურინე, *პრ.* ს. მიფურინუაფე; —
სვ. *როდ.* *ოთნ.* ვეფურინუნქ, გიფუ-
რინუნქ, ვიფურინუნქ; — ე-ფურინუ
ვლეთა, ნ. ეთმე-ვეფურინგქ, *აორ.*
გე-ე-ვეფურინი; — გინო-ფურინუ ნე-
რელეთა; — ე-მა-ფურინუ ვლეთ-
თა; — კვლა-ფურინუ ვლეთა; —
მოლა-ფურინუ ლეთა სუდა; — მი-
ნო-ფურინუ ვლეთა ნურე; — მი-
კო-ფურინუ ლეთა უ იო, ზამალ-

ნურე, უდარი: მუკიფურინუ ქერ-
ცი კარ; ით უდარი ნოგო ვ
დურე; — მა-ფურინალი ნილ ფრეველი
პტიცა, ფრინველი (*რ.*); — ფურინა ლე-
თაოყიქ, *სრ.* ტურინი, ღურინი.

ფურქი დიშ, ნილ, *სრ.* კუმა.

ფურცინი, ფურცინუ ზლეთა, გინო-
ფურცინუ, I-ია *პორ.* ნ. ვეფურცინგქ,
აორ. გო-ვეფურცინი; — III-ია *პორ.*
ნ. გინმე-ვოფურცინანქ¹ ნილ იე-
რეჰ, ნილ ნა იო, *აორ.* ქიგვგ-
ვოფურცინი, თიქ ქიგვგ-აფურცინ-
გ; — ნა-ფურცინა ზლეთოქ.

ფურჩ: ფურჩინუ, გო-ფურჩინუ ჰქ-
ნათ, იყიყი თვ ზიწვეთ, თვ
შელუქი, I-ია *პორ.* ნ. ვეფურჩინუნქ (ვმ.
ვეფურჩინუნქ), *აორ.* გო-ფურჩინი; —
მა-ფურჩინალი იყიყაოყი; — გო-
ფურჩინალი იყიყენი; — ფურჩა
შელუქა თვ ვეფურჩინი *პოტა-*
ვოქ; — ო-ფურჩე მწო (სთრონიე)
ღია ზრანი ვეფურჩინი შელუქი.

ფურცელი (*რ.*) ზიწვე, ფურცე ხმ.

ფურცინი *სმ.* ფურცინი.

ფურცოლა ზრეთ, ნ. ვეფურცოლა-
ანქ¹, *აორ.* გე-ვეფურცოლა-
«ფურცოლა» *სმ.* სკა.

ფურცური *სმ.* ვეფური.

ფურე *სმ.* მუხვი.

ფური: ფური კლეთა, ფურაფა კლეთა,
I-ია *პორ.* ნ. ვეფურელანქ¹ (*რ.* ვეფურ-
ელანქ), *აორ.* დი-ვეფური; — *სვ.* *როდ.* *ოთნ.*
«ვეფურელანქ¹ ვლეთა ემუ; — II-ია
პორ. ნ. ვეფურელანქ¹ დილ ივეფურანქ
(*რ.* ვეფურელანქ), *აორ.* დი-ვეფურელანქ,
დი-ვეფურელანქ; — III-ია *პორ.* ნ. ვეფურელანქ
(*რ.* ვეფურელანქ) ზასთავლია ეო კლეთა-
თა, *აორ.* დე-ვეფურელანქ; — *ობჟექტ.* *სტრ.*
3-ო *სპრ.* (ფორ. ვოჰმ.) ნ. მაფურელანქ
მოგუ ვეფურელანქ, *აორ.* მაფურელანქ;

ფურაფილი приившій князю; —
ო-ფურაფალი предметъ князвы, чѣмъ
княнутся (напр. княва) [этим. сл.
см. Н. Марръ. ОТ, стр. 4, 7-е
слово въ примѣч.].

ფურიონ: ფურიონუა გადნის, I-я пор. п.
ფურიონენქ S, ფურიონენქ MZ, აორ.
გო-ფურიონი ილი გო-ფურიონი; —
სუ род. отн. ვუფურიონენქ, აორ. ვუ-
ფურიონე.

ფურისა крошка; ფურისოლუა крошить,
п. ვეფურისოლენქ S, ფეფურისოლენქ,
აორ. დო-ვეფურისოლი; — III-я пор. გე-
ვოფურისოლანქ რასკროшу, ударивъ о
что, აორ. გე-ვოფურისოლი, თიქე გი-
ოფურისოლდე; — стр. 3. II-я пор. п.
ვიფურისოლუექ კროшусь; — ფურისო-
ლირი რასკрошенный, рыхлый, ср.
ჩინოლოუა.

ფუცორ: ფუცორუა суетня, суетить-
ся, бѣгать; — ე-ფუცორუა стрем-
ительно вставать, забѣгать, I-я
пор. ვ-ბ. გე-ე-ფუცორუნქ, აორ. გე-
ე-ვეფუცორი.

ფურციინი, ფურციინი шопоть, ფურ-
ციინუა шентать, I-я пор. п. ფეფ-
რციინენქ.

ფურცოლი, ფეცოლოუა, ფეცოლოაფა
итти быстро, карабкаться, ძჳპ-
ляться, стр. 3. II-я пор. п. მი-ი-
ფეცოლდექ, აორ. ქემი-ი-ფეცო-
ლი; — ო-ფეცოლი водопадъ (спе-
циально Абашскій водопадъ въ
4—5 верстахъ отъ Мартвильска-
го монастыря, ср. წყარი-გიმალაფუ
подъ ლ 3), ср. ფეცონი.

ფურცონი, ფეცონუა разрывать, раз-
брасывать, скоблить, I-я пор. п.
ვეფეცონენქ S, ფულ/ფეცონენქ MZ,
აორ. გამენო-ვეფეცონი, გამენო-ფულ-

ცონი: ვე შიილტებენო, ართი ცალი-
ნე დისა გამენოფუბცონენე? Нельзя
ли сбросить съ меня хоть одну
горсть земли? (Xp., стр. 60, 21-22)
[последнее слово этой фразы га-
мენოფუბცონენე въ одно и то же
время означаетъ: а) чтобы съ ме-
ня сбросили, б) чтобы я сбросилъ;
происходитъ это явление потому,
что ზ въ мингрельскомъ не толь-
ко субъективный мѣстоименный
префиксъ, но и объективный и
при известныхъ сочетанiяхъ вхо-
дитъ въ середину слова, какъ въ
данномъ случаѣ, Gr., § 87, A], ср.
ფეცოლი.

ფუჯი животныя женскаго пола у
крупнаго рогатаго скота, въ част-
ности корова, ср. ჩსუ.

ფშ || ზშ: ფშაფა, ზშაფა наполнять,
ე-ფშაფა, III-я пор. п. იომე-ვოფშანქ
наполняю, სი იომა-აფშანქ; ე-ვოფ-
შანქ наполню, სი ი-ოფშანქ, აორ.
ე-ვოფშე, თიქე ი-ოფშე, пр. с. მი-
ფშაფე, ე-მიფშაფე, თის ე-ფშაფე; —
სუ род. отн. ე-ჭ'უფშანქ наполню
ему; ე-გიფშანქ и т. д.; — стр. 3.
II-я пор. п. იფშაფუექ, იზშაფუექ
или იფშაფუექ наполняюсь, ი-ი-
ფშაფუექ (< ე-ი-ფშაფუექ) напол-
няюсь, აორ. ი-ი-ფშე (< ე-ი-ფშე); —
объект. стр. 3-го ср. п. შაფშე или
შაფშაფეუ ე-მენა наполняется (რ.
მეგსება), აორ. ე-შაფშე, ე-გაფშე, თის
ი-აფშე, ჩქე ე-შაფშეს; — ე-ფშა, ე-ზშა,
ე-ფშაფილი или შო-ზშა полный, на-
полненный: წყარიში ე-ფშა полный
води, наполненный водою (ср. შო-
წაწილი поды წაწ 1).

ფშაღა (რ.), ფშალი ხმანს, «ზუკია»

მპ. (გ. სვია);—მა-ღ/ფშალა, მე-ფშალა, მა-ფშალია ი მა-ფშალია ხმ სოლოვეი;—მა-ფშალური სოლოვეიანი, მა-ფშალურაო სოლოვეიანი. [Къ названію соловья есть слѣд. объясненіе: соловей за какой-то грѣхъ осужденъ бодрствовать всю ночь или же проводить ее въ пѣніи. Иначе подѣ мѣстомъ его от-

дыха выростаеть хмѣль, проходитьъ чрезъ заднепроходное отверстіе и ротъ соловья и душить его. При пѣніи соловей будто-бы обращается къ дикимъ козамъ съ просьбой прійти и поѣсть хмѣль съ корнемъ, см. СМК, XXXII, отд. III, стр. 117].

ქ.

1. ქ- სმ. ქო.
2. -ქ სუბიექტიური სუფიქსი პირველი ორი სიტყვის წინ, ვინაიდან სიტყვაშია სიტყვის ბოლო, ვინაიდან სიტყვაშია სიტყვის ბოლო, ვინაიდან სიტყვაშია სიტყვის ბოლო.
3. ქ სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო.
1. ქა მი. კ. ქაღვივი როგ;—ქამი, ქამი როგატი;—ქა-საგანი, სმ. საგანი;—ქა-შქელი, სმ. შქელი [у Brosset «ქა», ვი ჩანსომ ქა რადომ ს ქა; ფორმა ქა, სიტყვის ბოლო, ანაქსია].
2. ქა- სმ. ქო.
- ქანა სმ. ქიანა.
- ქანარკა ხმ წინ კოვ, სრ. მარკა.
- ქანულა, ქანულა სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო.
- ქანაღვივი სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო. [სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო.]

сказывалъ судьбу страны на цѣ-
лый годъ; по его же сообщенію,
о челоѣкѣ, говорящемъ съ боль-
шою самоувѣренностью, доктри-
нально, мпигрельцы обыкновенно
говорятъ: «онъ говоритъ какъ су-
дженскій прорикъ» (МЭ, I, 66).

ქალ || ნქალ: ქალი, ნქალუ სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო.

ქალაქი (გ.), ქალაქი ხმ სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო.

ქამარია (გ.), ქამარია ხმ სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო.

ქამენია, ქამენია სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო, სიტყვის ბოლოშია სიტყვის ბოლო.

ქანჩი: ქანჩუა, ქანჩაუа тнудуть, съ род. отн. н. ვუქანჩუნქ, გიქანჩუნქ тнуду его, теби, аор. მო/უ-^რვ^ლუქანჩე^რ; — სტრ. ვ. II-я пор. ш. ივქანჩუექ, მი-ივქანჩუექ тнудუსь, выстунаю впередь, чважусь.

ქანც: ქანცაფი კნვაპიე, движение, ქანცინი; ქანცაფა, ღო-ქანცაფა დნვტა, шенелить, ქანცუა, съ род. отн. н. ვუქანცუნქ шевелю, колеблю кого, что, аор. ღუ-^რვ^ლუქანცე, пр. с. ღო-მიქანცალუექ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიქანცუექ шевелюсь, двигаюсь, аор. ღო-ივქანცე.

ქარა маленький козъ.

ქარდავა, ქარდაა, ქარდა Karava (ფამილი); — ლე-ქარდე Leharda, деревня Зугдид. уезда.

ქართა лѣтний хлѣвъ (простое загороженное мѣсто, открытое сферху); — ო-ქართე მწხო, годное для хлѣва, სრ. აგვარა, სრ. რ. ქართა, ქართახი.

ქართი см. ქართუ.

ქარი (რ.) вѣтеръ (ср. ზორია); — отым. глаголъ ქარება, III-я пор. ვაქარებქ обращаю въ вѣтеръ, уничтожаю, аор. გუ-ვაქარი; — გო-ქარილი подобный вѣтру, вывѣтрившийся.

1. **ქარქაში** пожны, ო-რჩხე, см. რჩხე: რჩხინა.

2. **ქარქაში**, იკო-ქარქაში ходить безъ цѣли, тагаться, II-я пор. н. შ^რი-იბქარქაშექ, მი-ივქარქაშექ.

ქარლადი см. ქალარდი.

ქასლაში, ქაცილაში маленький бурдюкъ (რ. ტიკჭორა), სრ. გულა.

ქაქაბი рѣшница, ფიჭვი, თოლიშ-ფიჭვი (ср. მი-ფაფია подь ფაფ).

ქაქალა изящный, красивый.

ქაქალი дупошение, вѣявие; — ზინდი მიქაქალუნს ვეფირь вѣетъ на меня.

ქაქანა (?) ленистокъ; — ვარდიშ-ქაქანა розы (МЭ, I, 66).

ქალარდი (რ. ქალადი), ქარლადი бурмага, письмо, სრ. ბართი.

ქატარი козленокъ; — მა-ქატარია Макарія, ქატარავა (ფამილი).

ქაცილაში см. ქასლაში.

ქაჯი (რ.) хлѣбъ, бѣсъ; — ქაჯეთი ბესовская стража; — ქაჯია Kadjaia (ფამილი).

ქება (რ.) хвала; хвалить; — ქებული просхваленный, прославленный, სრ. ცქვაფა.

ქეთი Ketha, жен. имя (რ. ქეთო, ქეთევან).

ქენჩუა прыгать, I-я пор. გე-ვქენჩუნქ.

ქერი (რ.) имень.

ქერქი (რ.) кора; — ნა-ხვაწა или ქერქი кора, остающаяся на днѣ котла послѣ приготовления каши (ღუმუ).

ქერცა см. ქირცა.

ქერცუა рѣзать, отсѣкать, სრ. თინგუა, ჭკირუა.

ქისა (რ. იპე არბ. كيس) кошелекъ, шсетъ, см. მუთუნი.

ქისადგუმე см. подь ღგმ.

ქიფი, ქეფევი, ქეიფი (რ. ქეიფი იპე არბ. كيف) удовольствие, пирь; — отым. глаголъ, ქეფება, მო-ქეფება веселиться, шировать, п. ვქეფუნქ, აორ. ივქეფევი, მი-ივქეფევი; — IV-я пор. სტრ. ვ. მი-ვაქეფუექ ვსტრჩაю охотнс, шришмаю, шшпваю; — ქეფევი-ღიარა შიადებში პირქ, см. ღიარა; — ქეფევიანო весело; — მო-ქეფევე весельчакъ.

1. **ქეჭ**: ქექუა, მე-ქექუა рѣзать, отсѣкать, I-я пор. н. ვქექუნქ, მე-ვქე-

ქენქ:—სვ пеоф. отп. მექქეძენქ ღუს
я тебѣ отсѣку голову, აორ. მე-
ვაქქი.

2. ქიქ: ქექუ, გო-ქექუ უბნგათ, уда-
ляться, I-я пор. п. ფქექუნქ, აორ.
გო-ფქექი.

ქიქი легкий; — отым. гл. стр. з. II-я
пор. ш. იბქექეზუქ სთაოვლუს ღე-
კიმხ, აორ. ღე-ბქექი, სრ. ღექინი.

ქიშ: ქეშა, ქეშვა ვადыхათ, I-я пор. п.
ვექშანქ S, ზ'ფქეშანქ MZ, აორ. ვქე-
შე'ე', ზ'ფქეშე'ე', თიქე ქეშუუ, პრ.
ს. შიქეშე; — მე-ქეშუა ვადыхათ по
направлению туда, п.-ბ. მე-გოქე-
შანქ, აორ. მე-გოქეშე'ე', თიქე ში-
ოქეშუუ, სრ. კაშუა.

ქიწანა см. ქიწანა.

ქვ см. ქვ.

ქვათილა, ქვანთილა курдюк.

ქვადლონი Квалопь, село въ Зугдид.
უზდძ.

ქვანთილა см. ქვათილა.

ქვარა см. ქორა.

ქვაქვათანა (ჩ. ქვათანა глиняный кув-
шинъ) маленький мѣдный котелъ,
ср. წუკალი.

ქვაქვალი, გილა-ქვაქვალი ходить лег-
ко, проворно, стр. з. II-я пор. ш.
გილე-ვექვაქვალექ (< გილა-იქვაქვა-
ლექ), აორ. გილე-ვექვაქვალი; — შიკო-
ქვაქვალი ходить около чего, подхо-
дить къ чему, სრ. ქვაცალი, კვარ-
კვანტი.

ქვაცალი, მე-ქვაცალი ходить (гопо-
рится о маленьких животных,
как лиса, шакаль), стр. з. II-я
пор. ш. ში-ი-იქვაქვალექ, აორ. ქემი-
იქვაქვალე აშო, შიდე-ვექვაცალი იშო,
სრ. ქვაქვალი.

ქვინა см. ქუნა.

ქვერსემი большой, пребольшой, ср.
ვერწემი, ღიღი.

ქვერჩხი кустъ.

“ქვიცარი” желудочная каша, взятая
изъ желудка только что зарѣзан-
наго молочнаго ягнѣнка или коз-
ленка; она употребляется, какъ
сычужокъ ნაწი (შოამბე 1897, № VI,
отд. II, стр. 14).

ქვიზი яма, котловина; — ქვიზია Кви-
zia, гора на границѣ Мингрелии и
Свании.

1. ქვიითი (რ. ქვეითი) пѣший.

2. ქვიითი см. ქვილითი.

ქვილითი (რ. ქვილითი) нѣра, ქვიითი
ხმ; — ქვილითამი ხმეოშიყი იკრუ.

ქვინცვარი (რ. ქვიცვარი) каменное
строение, სრ. ქუა.

ქვინჯე см. ქვიჯე.

ქვინჯი დიო; — უ-ქვინჯე ბედა; — ჭა-
ქვინჯი ჴანშიძჯე, село იზ
Зугдидскомъ уездѣ; — ჭა-ქვინჯური ჴა-
ნშიძჯეი; ჴანშიძჯეც, მპ. ჭა-
ქვინჯარეფი; — ქვინჯილოჯე, см. ქი-
ჯილოჯე.

ქვირა см. подь ცხენი.

ქვირი см. ქვ.

ქვიშა (რ.) песокъ, სრ. ფ-სილა; — ქვი-
შანჭალა ჴვიშაჩალა, село.

ქვიშილი (რ. ქვისლი) своякъ, სრ. სინ-
ლა-წალეფი подь სინჯა.

ქვიჯი, ქვინჯე (< ქუა камень + ნ-ჯა
дерево) ступка (бука. дерево для
камня, т. е. для пестика), სრ. არ-
ვანი.

ქია см. ქილა.

ქიანა см. ქიწანა.

ნი-ქიითი рыло, морда, носъ, სრ. ნი-
ქვი.

1. ქილა, ქია ხმე ნჳრა ხმეტიმოსთი,

преимущественно хлѣбная отъ
36—40 ф.

2. **ქილა**, ქია (ქია) ხმ ძვკა.

ქილიქი виѣшній уголъ деревяннаго
дома, образуемый излишками пе-
ресѣкающихся въ углахъ досокъ
двухъ смежныхъ стѣнъ, ნა-სქვი
(*სუკი*. связанный, узелъ, см. სქუფა),
სრ. გ. ქილუქი.

ქილორი S, ქელორი MZ, ქიორი
(ქიორი) ხმ ფაზანъ.

ქილუა || **ნქილუა**, გილა-ნქილუა ბრ-
დით, სტრ. 3. II-я пор. н. გილ-ემქი-
ლუუქ, გილ-ემქილოუქ (< გილა +
იზვნილო/უუქ), სი გილ-ენქილო/უუქ.

ქიმიზი: ქიმიზუა, სქვარუა ძვლათ (შა-
სტ. ვრ. обмывенно отъ другихъ
корней: ვორთუქ ილი ვაკუთუქ), ხ.-ნ.
ზ/ფქიმიზენქუქ ილი II-я пор. ქი-იზ/ფ-
ქენქ, ქი-ფქენქ ილი ვიქინქ, აორ.
ზ/ფქიმიზი (ილი ქი-ბლოლი), сосл. მუ
ფქიმიზი? что мнѣ дѣлать? пр. с.
მიქიმიზი; — IV-я пор. н. ქვ-ვოქი-
მიზაფუანქ; — სტრ. 3. II-я пор. იფქი-
მიზექ სძვლავს, (სვ отрицаниемъ)
ვქვქიმიზექ, обмыв. употр. въ 3-мъ
лицѣ; — объект. სტრ. 3-го свр.
(фор. возм.) მაქიმიზექ могу სძვლათ,
აორ. მაქიმიზექ; — მა-ქიმიზალი, მა-ქი-
მიზარი ილი მა-საქვარე ძვლავს, სძ-
ვლავს; — ნა-ქიმიზა, ნა-საქვარი/ვ
სძვლავს; — ო-ქიმიზალი ილი სა-
ქვარო, სა-ქმე, სა-ქმე, სა-სა-ქვარო ძვ-
ლო; — უ-ქვი ილი უ-ქვი პრადნიქ; —
უ-ქვას პრადნი, დარომ; — უ-საქვ-
არო/ვ ბეაქ ძვლა, ბეაქ ძვლანიქ,
პრადნი, ვრ. ლოლაზა.

ქიჯილოჯა см. ქიჯილოჯე.

1. **ქიონი**, ქიონი II ვზვათ, I-я пор.
н. ფქიონენქ, ფქიონენქ, აორ. ფქიო-

ნი, пр. с. მიქიონუ; — IV-я пор. ვო-
ქიონაფუანქ ვაწავლათ ეგო ვზვათ,
მიქიონაფუანს მენი ვაწავლათ
ვზვათ, აორ. გვ-ვოქიონაფუე, თიქ
თის გა-აქიონაფუუ (< გო-ოქიონა-
ფუუ); — объект. სტრ. 3-го свр. н.
მიქიონაფუანს ვზვაო (გ. მამოქნა-
რებს), აორ. მიქიონაფუუ.

2. **ქიონი**, ქიონუ ვაწავლათ, II-я пор.
н. იფქიონენქ, აორ. იფქიონი.

ქიორი см. ქილორი.

ქირა (გ. იზვ. н. كرا) плата; — ქირა-
ვა ვაწავლათ, I-я пор. н. ვქირენქ,
აორ. იფქირე, пр. с. მიქირუაფუ; —
მო-ქირანჯე ნაემნიქ.

ქირი S, ქერი MZ ვარებ; — პროვი-
შე ვარება: ქინ-მალუ *высоко* *ходя-
щий* (*летающий*), см. მოამბე 1897,
№ VI, Отд. II, სტრ. 8.

ქირონი см. ქიონი.

ქირსე см. ქისე.

ქირცა, ქერცა, ქერცა ჟეშა, ჟერ-
ხოტე, ჟარშ, სრ. სვარცა.

ქისე, ქირსე, (ინოგა ი ვ გრუზინსკოი
ფორმქ) ქირსეცე ჟრისტოსე; როჯე-
სტო ჟრისტო; — ქირსიანი/ე ჟრ-
სტიანიქ, ქრისტოანი; — ქისე თუთა,
ქირსე თუთა, см. подъ თუთა.

ქისე || **ქისე**: ქიჭუა, ქეჭუა, გო-ქიჭუა
პერეაწავლათ (რავუ), I-я пор. н.
ზქიჭენქ, აორ. გო-ზქეცი; — სვ როდ.
отп. н. ვუქიჭენქ, აორ. გო-ვუქიცი; —
IV-я пор. ვოქიჭაფუანქ; — სტრ. 3.
II-я пор. н. ვიქიჭუუქ; — გო-ქიციკრი
პერეაწავლანიქ.

ქიცა ვოლიქოვო შერსტი სვ ოდნოი
ოვცი, ოკოლო 1½ ფუნტა.

„ქიფური“ პროსტოკვაშა, პრეგო-
ვლათა ვა მქვქ ქასლაში (სმ. მო-
ამბე 1897, № VI, Отд. II, სტრ. 14).

ქიქინ: ქიქინაფა, გო-ქიქინაფა раскры-
вать, разнпуть, п. ვოქიქინუნქ, აორ.
გვ-ვოქიქინეე; — გო-ქიქინაფილი რა-
зинутий, სრ. ფიფინი.

ქიჩქინია Кичиппиа, ласкательное
прозвище преимущественно для
дѣтей.

ქიცა სმ, ლენქეტი.

ქიჯგილოჯე, «ქვიჯგილოჯე» შრ. мор-
ковь дикая, ქინჯგილოჯა.

ქიჯანა (რ. ქვეყანა) страна, მიწა, ქი-
ჯანა, ქიანა, ქეჯანა, ქიანა.

ქლიბი S (რ.), ქვლუბი MZ ნაპხოკი.
მო-ქმედება (რ.) ძწლო, зяпятие, посту-
покъ, სრ. ქმიბნუა.

ქო *утвер. частица* ა) და, такъ; — ქო-
თი, ქო-თე პ ვა სამომ ძწლწ, ი
ძწლწვთაქლო; ქოთე... ქოთე ი...
ი; ქო-ვა, ქო-ო-ვა (ძოვწთ. ფორ.)
და, — გოვორიტე; — ქო-ვარა, სმ. ვარა
1, с; б) უპოტრობლელაქა ვა კაქე-
სთვწ პრისტავკი ვა გლოვლახქ, ვრე-
მენა ი-ოი გრუპი ვა ოსობეპნო-
სტი რწდკო ობოქოდაქა ბეზე პეა;
ქო პრეძესთვულე ვაქოკომუ დრუგომუ
პრეფიქსი ი პრეძლოგუ ვა გლოვლახქ
ი ვა ზავისიმოქი ოტე პოსლწდოქო-
უქიქა ზუოკოვქ, თო ტერელეტე სოვი
გლასნიქ, თო ზამწილელეტე ოგო დრუგ-
მი გლასნიქ ი პოლუგლასნიქ ზ,
პრისტავკა სლწდ. ვიდე: ქ, ქა, ქე, ქი,
ქუ, ქვ, გრ., § 115.

ქობაღლი, ქობი ბმ ა) პიშენცა, ბ)
პიშენიქიქი ძლწბქ, სრ. ორქი.

ქოთოში კურძი; — ო-ქოთოშე ჭურატ-
ნიქ, ო-კაროქი.

ქოთავა, ქოთა Кошава (ფამილია); —
ქოთა-ხე, სმ. ხე 2.

ქოღო კადვა.

ქოღოზანი სმ. კოღოზანი подъ
კოღო.

ქომიხერდა Комихерда (პროვინცე,
ბუქვ. *буди ты у меня жива*; МЭ,
I, სტრ. 26).

ქომოღლი, ქომოი ბმ, ქუმოღლი მუჯ-
ჩინა; мужественный, гордый, до-
блестный; — ქომოღლი-თოღლი, სმ. თო-
ღლი 1; — ქომოღლი კონანა მუჯესთო,
ოტვაგა; — ქომოღლი-ჰავკონი გოსნო-
დინქ, სმ. ჰავკონი; — ქომოღლი-სქუა,
სმ. სქუა; — ქომოღლური სოვიქესთ-
პოე მუჯუ, დოსთოქიე მუჯა, მუჯ-
ჩინი.

ქომონჯი, ქომოჯი მუჯე; — ნა-ქომო-
ჯი/ე (კონი) ბიქვიში მუჯე; — ნა-ქო-
მოჯი/ე (ოსური) ვიდე; — სავ-ქომონ-
ჯო ჯეშიქი.

ქონება (რ.) სოსთავიე, ბოგატსთო; —
სავ-ქონელი (რ.) ვეჭე, დობრო, სკოტქ,
იმუქესთო.

ქონი (რ.) ჯირქ, сало; — სავ-ქონე, ო-ქო-
ნე სოსუდქ დღია ჯირა, сала; ქაქე
პოქა ვა ვიდე პრивწშენნი მალ-
ნეკოი კორობაქიქი პავ მელალა
დღია ჰრანევი დენეგქ; ვა არეპნო-
სტი, ოტქაქი ი თეპერქ, ვა კორო-
ბოქექი პოსილქ საღო დღია სმავიქი
ორუჯი ი არბი.

ქონქი ნაქქ.

ქორა S, ქვარა MZ ჯივოტქ, სრ. უოა; —
ქვარა-სენამი, სმ. სენი 2; — ქვარა-სინ-
დამი, სმ. სინდი.

ქორგა (რ. ქოლგა) ზონქე.

ქორთუ корту (გრუქინე); — ქორთუ-
ღლი გრუქინე; — ქართი კარტია,
Карталия (გრუქია), ვა ქაქესთი
გორ. Тифлисъ.

ქაროფე ლებედა (რასტ.).

ქარსა (რ. ქოსა) ბეზბოროდიქ.

ქორქია Коркіа (фамиліа); — ქორქი-
სე, სმ. სე 2.

ქოს: ქოსუა, ღო-ქოსუა мести, выти-
рать, уносить быстро, похпцать,
истрелять, I-я пор. п. ბქოსებქ,
აორ. ღო-ბქოსი, პრ. ს. ღო-მიქოსე,
თის ღუ-ქოსე; — სტრ. ვ. II-я пор.
ვიქოსუექ ვიშეაюсь, погибаю, аор.
ვიქოსი; — объект. სტრ. 3-го спр.
(фор. возм.) ნ. მაქოსე могу выне-
сти, вытереть и т. д.; — ა/ოკო-ქო-
სუა выметать, истрелять все вмѣ-
стѣ; — «ღინო-ქოსუა проваливаться
внизъ, въ мубину, სტრ. ვ. II-я пор.
ნ. ინემი-იექოსუექ; — მიკო-ქოსუა по-
гибать около чего, у чего, სტრ.
ვ. II-я пор. ნ. მიკემი-იექოსუექ; —
მო-ქოსუა ჩხვიბდიში ვიშერატი
шось; — მა-ქოსალი ვიშეაющій, по-
хпцающій, истреляющій; — ო-ქო-
სალი მოტა; — სეშ-ქოსალი (< სეში +
ოქოსალი) утиральникъ, платокъ.

ქოფე სმ. სკა.

ქოჩორი (რ.) хохоль, кудрв; — ქოჩო-
რა хохлатый, кудрявый (употреб-
ляется какъ прозвище, სმ. Хр.,
სტრ. 90,ა); — ქოჩო ჩოხო (ლასკატ.
პროзвище).

ქრისფე სმ. ქისე.

ქვ || ქვ: ქულა მოვთე, I-я пор. ნ.
ფქენქ, აორ. ღო-ფქიი, პრ. ს. მიქუქ; —
ქვირი, ქვირი მუკა; — ქვირამი სე
мукою (кто-л., что-л.); — ნა-ქვა პა-
მოლე, мука; — სა-ქვირო предназпа-
ченное для муки.

ქვა, ქვა (რ. ქვა) камень, жн. ч. ქვა-
ლეფი; — ქვაშ-ღორჯო, სმ. ღორ-
ჯო; — ქვაში-სორი (< ქვაში + ოსო-
რი) Квашихоръ, село въ Сенав.
უზადე (бука. каменная постройка,

სმ. ოსორი); — ო-კაკელე ილი ო-კაკა-
ლი ქუა пестить, სმ. კაკუა.

ქუაღა სმ. ქვ || ქვ.

ქული (რ.) шапка, дат. ჩარნი. ქუს S,
ქუც MZ; — ბუნარიშ ქული, ბუნციში
ქული папаха (სრ. რ. ბუნცის ქული).

ქუთეში Кутаисъ (городъ); — ქუთეშე-
რი кутаисскій; кутаисецъ.

ქუთია სმ. ქუცია.

ქულა хромой; — როსოთ ქულა (სმ.
როსოთ), отым. გლ. I-я пор. ვქუ-
ლანქ хромаю.

ქუმოლი სმ. ქომოლი.

ქუმუ мечь; рожь, სრ. სუ 1, ქვე (რ.
ქუბი); — ო-ქუმი ოკუმე, село и рѣ-
ка въ Самурзакано.

ქუნ || ქვინ: ქუნა პრკრывать, ნ. ვქუ-
ნუნქ. აორ. ღო-ვქენი, პრ. ს. ღო-
მიქუნე; — მიკო-ქუნა S, მუკო-ქუნა MZ
ოდხვათ (платье), II-я пор. ნ. მი-
კემი-იბ/ვქუნანქ ოდხვაюсь, მუკემი-
იექუნანქ, აორ. ქემექი-ი-იბ/ვქენი; —
III-я пор. ნ. მიკემუ-ვოქუნანქ ოდ-
ვაю кого, თინა მიკემა-აქუნანს; —
IV-я пор. ნ. მი/უკვ-ვოქუნაფუნქ,
აორ. ქემექვ-ვოქუნაფე, თქვ ქვ-
მეკა-აქუნაფუქ; — объект. სტრ. 3-го
спр. ნ. მი/უკვ-მოქუნს, თის მი/უკა-
აქუნს, ჩქვ მი/უკვ-მოქუნა (რ. შა-
ცვია); — მი/უკა-აქუნალი (< მი/უკ^აო^ა-
ოქუნალი) ილი მიკო-ქვენჯი, მუკო-
ქვენჯი ოდეჰა; — მუკო-ქუნელი ოდხ-
თიქ; — გინო-ქვენჯი верхняя одеж-
да, пакида, გინ^ა-აქუნალი; — გე-
ქუნალი პოვრვალო, სრ. მო-ღვლა
подъ ღვ 2.

ქურანი Иранъ, Персія.

ქურ^აოღაფა ухаживать, ласкать,
სე პოდ. оти. ნ. ქექურ^აოღა-
ლუნქ.

ქური ა) пятка, б) часть сохи, см. აგავა; — ნა-ქური, ნა-ქურეი სახდუ (სრ. კვალი); — ქურსი, ქურცი ударь пятой, лягаше (რ. წინელი); — ქურცი ქეგიაშქე овь лягулаь его, სრ. კვარცი; — ო-ქური ობურь, село.

ქურსი, **ქურცი** см. ქური.

ქურცხონი см. ქუცი.

ქურცია, ქუთია каковой-то бѣлымъ цвѣ-токъ.

ქურჩერი (р.) кучерь.

ქურჩია (რ. ქურჩი) курчавый, ქურჩია თუმა (თომა) курчавые волосы; — ქურჩი ჰქუთ (სრ. კუჭული).

ქუცი, **ქურცხონი** колючее растеніе; мѣстность, покрытая колючкой.

ქელორი см. ქლორი.

ქელუბი см. ქლიბი.

ქემა поровка (რ. მახრი).

ქერი см. ქირი.

ქერცა см. ქირცა.

ქერცხონი см. ქუცი.

ღ.

1. **ღ < ღვენ** || **ღუნ** || **ღან**: ღვენა, ღუნა იმѣть (предметы неодушвл.), объект. სტრ. 2-го სპრ. ნ. მიღუ, გიღუ, თის უღუ, ჩქე მიღუნა; ქო-მიღუ, ქო-გიღუ, (2-ე ლ. ი ქო-იღუ, მლ. ქო-იღუნა); პრ. нес. მიღუღუ, желат. მიღუნას; 1-го სპრ. პრ. ს. ნო-ბღვე, სი ნო-რღვე, თის ნო-ღვე, ჩქე ნო-ბღვენა; 3-го სპრ. ნ. მაღვენუ^რუ^რ ილი მაღალუ, მაღვენუაფუ ილი მაღალუაფუ бѣдетъ у мѣня; მაღვენუღუ, მაღვენუაფუღუ было-бы у мѣня; მაღვენუნას, მაღვენუაფუნას если бѣдетъ у мѣня; — относит. формы: მიღუქ ი იმѣю тебѣ (ты у мѣня еси), გიღუქ ты имѣешь мѣня, 'ვ' უღუქ овь имѣеть мѣня, უღუქ овь имѣеть тебѣ, *Гр.*, § 100; — ღალა იმѣვие, состоявие, богатство; — ღალიერი ბოგათყ; — მოღე полезная вещь.

2. **ღ**: ღალა ვაქტ, ბრატ, ვოსიტ, უურიში ღალა переводить духъ, II-я нор. п. ვიღანქ S, იღანქ MZ, აორ. ვიღი, იღი, პრ. ს. მიღალუ; — სь род. отп. ვიღანქ, გიღანქ беру,

принимаю для него, для тебя и т. д.; — IV-я нор. п. ვიღალაფუქ ვა-სტავლიუ ეო ვაქტ, აორ. ვიღალაფე; მე-ღალა ვესტი თუდა, პრინმაქ, მო-ღალა ნესტი სიუდა, ნ.-ნ. მი-იბღანქ (< მე-იბღანქ) იშო პრინესუ თუდა, მი-იბღენქ პრინუ, მი-იბღანქ (< მო-იბღანქ) აშო პრინესუ სიუდა, აორ. მი-ივლი, ქიმი-ივლი (ვიშო, აშო), იო ქემი-ივლი ვიშო, ქომი-ივლი აშო (ვქ შიუდუ ოთოქესტვენია გლას-ნыхъ звуковъ у предлоговъ მე ი მო ვსѣдствіе ихъ полной регрес-сивной ассимиляции съ характе-ромъ II-ой породы о, эту разшиду гласныхъ звуковъ поддѣрживаеѣтъ приставка ქო, гласные звуки ко-торой, паходясь дальше отъ ха-рактера породы сравнительно съ гласными предлоговъ, могутъ бо-лѣе ილი მეѣе сохраниѣть свою самостояѣтельность), პრ. ს. მე-შიღა-ლუ/ღ, თის მე-უღალუ, მო-მიღალუ, თის მე-უღალუ (< მო-უღალუ); — სь род. отп. მე-ვიღანქ, მე-გიღანქ პრინესუ თუდა ეму, თებქ, მე-ვიღანქ

(\leftarrow მო-ვლანქ), მო-გილანქ *принесу сюда ему, тебѣ*, აორ. ქემე- \leftarrow ვ \leftarrow ული, ქემე- \leftarrow ვ \leftarrow ული (\leftarrow ქომო-ველი), *нов. накл.* მე-ული *отнеси ему туда*, მო-მილი *принеси мнѣ сюда*, მო-ული *принесу ему сюда*, მე-მილი *принесу мнѣ (мои) туда*; — IV-ი *нор.* ი-ბ. მე-ვოლალაფუანქ, ქემე-ვოლალაფუანქ *заставлю его отнести туда*, მე-ვოლალაფუანქ, ქო/ქემე-ვოლალაფუანქ *заставлю его принести сюда*; — *стр.* 3. II-ი *нор.* მი-იბღექ (გ. მივიცანებო), *увопр.* *обыкн.* *въ 3-мъ л.*; — *объект.* *стр.* 2-го *спр.* ი. მე-მილუ, თის მე-ულუ, ჩქე მე-მილუნა *несу туда*, მო-მილუ, თის მე-ულუ (\leftarrow მო-ულუ), ჩქე მო-მილუნა *несу сюда*, *нр.* *с.* მე-ნობღვე, მო-ნობღვე (*см.* *л* 1); — *объект.* *стр.* 3-го *спр.* (*фор.* *возм.*) მაღინე *или* მაღე *могу нести*, *нр.* *пес.* მაღინედ, მაღედ, თის აღედ; — მა-მაღინე (\leftarrow მო-მაღინე) *или* მა-მაღე *могу принести сюда*, ვა მე-მაღინე, თის ვა მა-აღინე, *нр.* *пес.* მა-მაღინე \leftarrow ღე *или* მა-მაღე \leftarrow ღე, აორ. მა-მაღინე *или* მა-მაღე, ვა მე-მაღინე, ვა მე-მაღედ; — *вопр.* *фор.* ვა მე-გაღინე? ვა მე-გაღინე? *ты не сможь принести?* — მა-ღალარი *несущий*; — მე-მაღალარი *несущий*, *принесшій сюда*; — *ღალარი* *унесенный*; — მე-ღალარი *унесенный*, *приоселный* *туда*; — მო-ღალარი *приоселный* *сюда*; *оконченный*: მოღალარი *მაფუ ბოლო* *моя иქსა* *სივთა* (*букв.* *иქსა* *пришелъ* *колець*); — *ო-ღალარი* *подлежаний* *унесенію*; — მა-აღალარი (\leftarrow მო- \leftarrow ღალარი) *подлежаний* *принесенію* *сюда*; — მა-აღალარი *чтобы* *принести* *сюда*; —

ო-ღალე *поща*; — ნო-ღალენი *или* ნა-ღალევი *Но-опаонт, На-опаонтъ, село въ Сепак. уѣздѣ* (*мѣстное* *преданіе* *гласитъ*, *что* *когда-то* *на* *этомъ* *мѣстѣ* *оставшилось* *войско*, *причемъ* *мѣстные* *жители* *должны* *были* *на* *своихъ* *плечахъ* *перотаскивать* *нощи* *войска*, *и* *потому* *будто-бы* *мѣстность* *получила* *свое* *название*, *ср.* *однако* *ღალი*); — აღ-ღალა *подложить* *внизъ*, *опустить*, *ღალ-ღალა* *вынуть*: ჯიბეში *გაღველ* *სე*, *გაღველ* *ბუშაშნიკი* *опустить* *руку* *въ* *карманъ*, *ონ* *вынулъ* *кошелекъ* (*ჯრ.*, *стр.* 85, 88-84); — \leftarrow გ \leftarrow ო \leftarrow ღალა *вынимать* *спизу*, *იღ* *подъ* *чего*; — *გიღალალა* *посить*, *посить* *туда-сюда*; — *გიღმაღალა* *таскать* *сверху* *внизъ*; — *გიღმოღალა* *выносить* *сбоку*, *выносить* *изъ* *помѣщенія*; *დავთ* *лѣстья*, *იღ* *плодъ* (*о* *растенияхъ*); *გიმოღალა* *სეში* *усердно* *за* *что* *приняться* (*ბუკვ.* *выпуть* *руку*); — *გიშალალა* *выносить*, *отбирать*; — *გიღწოღალალა* *отбирать*, *იღ* *пять*: ჰიჯალა *გეგეწუელი* *ბერი* *ს* *ნეგო* *условію* (*слово*), *გეგეწუელს* *ანთიან* *სე* *დაღი* *другъ* *другу* *руку* (*ბუკვ.* *იღ* *или* *другъ* *უ* *друга* *руку*), *см.* *სხაკუა*; — *იშალალა* *вынуть*, *подвѣть* *спизу* *вверхъ*; — *მიღალალა*, *მიღალალა* *ი* (?) *см.* *ჯუჯუელია*) *уносить*, *отнимать*, II-ი *нор.* მიღე-ებლანქ (\leftarrow მიღ- \leftarrow იბღლანქ), აორ. მიღე-ებლი, *нр.* *с.* მიღ-მიღალღ; — *ს* *род.* *отп.* მიღ-ველანქ, მიღ-გიღლანქ *п* *т.* *д.*, მიღე-მაღალარი *уносилшій*, *отнимающій*; — *მიოღალალა* *внести* *подъ* *что*, *вложить* *въ* *предметъ*, *იმქიოშ* *кръшу*; — *მიკოღალალა* *пзять*, *вы-*

есть сбоку из чего, и. მიკე-მო-
მალე; — მიშა-ღალა, მუშა-ღალა вио-
снуть въ середину чего, прибап-
лнть; — მოლა-ღალა уцестя сюда.

ვაზურუა чертить, I-я пор. и. ვა-
ზურანქ; — სვ. როდ. თი. ვულაზურანქ,
აორ. დვ. ვულაზურა.

ვაფ: უღუ-ღალებელი не устайущий.

1. **ვაფა** состояние, богатство, вла-
дннство, царство, см. ლ 1., სრ. ღვ-
მალა; — ღალიერი богатый.

2. **ვაფა** см. ლ 2.

ვაფაცი (გ. ივზ არბ. *فعل* ошибка,
заблуждение) ივზნა, ირაჯდა; თვმ.
გაგოლ ღალატება, I-я пор. и. ზლა-
ღატენქ ივზნაიო кому; — სვ. როდ.
თი. ი. ბ. ვულაღატენქ ივზნაიო ко-
му, აორ. ვულაღატი; — მო-ღალატე
ივზნაიიკ.

ღალი, ღალე რუჩი, რჩაკა, რჩაკა; ოვ-
რატ; — ღალი-ძგა Галидзга, რჩაკა
ივ Самурзакано (*ბუკვ.* берег рѣ-
ки); — ნო-რ-ღალე Норгал, რჩაკა
(этимол. слова см. Н. Марр, *Исет. Къ въ арм. яз.* 3. В. О. И.
Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0156),
სრ. აფსო.

ღანდა заборъ, სწიპა; — ღანდალა Z
клонъ, სრ. კიდა, კიდაჭი.

ღანგი мишень, см. სავანი.

ღანჯი ржавчина, სრ. ჯანგი.

ღართი чоха (мужская верхняя одеж-
да изъ сукна); — უჩა-ღართი, см. გვე-
რი (по Орб. г. ღართი *ბურკა*).

ღარიბი (გ. ივზ არბ. *فقر*) бѣдный; —
ღარიბო бѣдно, ღარიბავს; — *ურავი.*
форма მა-ღარიბა: სქანი მაღარიბა
бѣдный подобно тебѣ; — სი-ღარიბე
бѣдность; — თვმ. გაგოლ ღარიბე-
ბა ძნლათ ვოგო бѣднымъ, III-я пор.

и. ვაღარიბენქ, აორ. დვ-ვაღარიბი, ირ.
ს. ღო-მიღარიბებუ, თის დუ-უღარიბე-
ბუ (< ღო-უღარიბებუ), სრ. ღატაკი.

1. **ღარღალი** болтовня; безтолко-
вый, вадოჰდაიუიქ. разговоръ, I-я
პორ. и. ვარღაღანქ, აორ. ვარღაღლე,
(ი. ო-ღარღაღლე гонорить, бесѣдо-
вать).

2. «**ღარღალი**» მეჯა (MA, სრ. 7),
სრ. სა-ნ-ძლო.

ღარღილი (გ. ღერღილი) крупный
помоль.

ღატაკი (გ.) шишн; — *ურავი.* форма
მა-ღატაკა, სრ. ღარიბი.

ღაფ: ღაფუ, ღო-ღაფუ ღრავთ, გვ-
თო-ღაფუა უღარავთ სივზუ, ი. ვლა-
ფუნქ, აორ. ღო-ვლაფი, ირ. ს. მილა-
ფუ; — სვ. როდ. თი. ვულაფუნქ, გილა-
ფუნქ и т. д.; — გვთო-ღაფილი
უღარავთნი სივზუ, სივზუ.

ღაფაღი говорить громко, სრ. ღა-
ჭალი.

1. **ღაჭ:** ღაჭუ, გო-ღაჭუ სტრიჩ, რწ-
ვანთ, გითო-ღაჭუ, გვთო-ღაჭუ უღ-
რწვანთ სივზუ, ი. I-я პორ. ვლა-
ჭუნქ, აორ. გო-ვლაჭი; — გვთო-ღაჭილი
უღარავთნი სივზუ, უღარავთნი-
იში.

2. **ღაჭ:** ღაჭუ ჯევათ, I-я პორ. и. ზლა-
ჭენქ, აორ. ზლაჭი.

ღაჭაღი громкий разговоръ, უკორი-
ნა, ბრანთ; კრიჩათ, უკორით, ბრ-
ანით, I-я პორ. и. ვლაჭაღანქ, აორ.
ვლაჭაღენქ, ირ. ს. მილაჭაღლე; — III-я
პორ. ვლაჭაღუნქ ვაწანაიო ვოგო
კრიჩათ, ბრანითსა; — სტრ. ვალ. სვ.
როდ. თი. ვულაჭაღლექ, გილაჭაღლექ,
თინა მა მილაჭაღლე; — მა-ღაჭაღარი
კრიჩაიში, ბრანაიში, სრ. ღაფაღი.

გება (რ.) брать, принимать, I-я пор. н. ვებულებენქ принимаю, სრ. ღალა подь ლ 2.

გელი (რ.) ручей, рѣчка, სრ. ღალი.

გერზე, ღერზი, ღირზე ось колесная (რ. ღერძი), -სრ. ღერე, გურ.-აჭარ. ლილგი.

გერი (რ.) а) стволъ; б) солома, სრ. ჭა 1; с) штука: თითო ღერი სანთელი каждая (одна) штука свѣчи.

გერღეტი см. ღორღონგეი.

გერღუა быстро унести, I-я пор. н. ბღერღენქ, აორ. ღო-ბღერღი.

გეტამა см. ტაბიკი.

გეჯი свинья (см. თუ); — კერი (კერ-კეცი) кабанъ большой (выхолощенный); — კერა кабанъ маленький (выхолощенный); — კეში, მა-კერიშე кабанъ (нехол.); — ცორი свинья — самка, ნეზვი (რ.); — წანერა годовалая свинья, преимущественно самка; — ტყარი გეჯი, ტყარ-ღეჯი, გატყარებული დიკაი (бука. ლხნაი) свинья, кабанъ; — შე-ღეჯე свинопасъ; — ო-ღეჯე или ოსქუ, ოსქე свинарня; — ღეჯი-ღოლო, см. ქამენია.

გვა мн. ღვალეფი щева; — ღვა-ღუ (უმეშ.) щетка; — ღვანჭვი чешусть (ერ. კირტე); — ღვაჭა (< ღვა + ჭუა боль) болѣзнь внутри рта у коровы; — ღვაშიჩვა ოვამიჩავა (ფამიჩი).

გვაღო см. ღვმაღა.

«**ო-ღვაღო**» შრ. დიკი წაველ, სრ. გ. ღვაღო, ღოღო.

გვანგეიღა плевель, «ღვანგეი» შრ.

გვანჭვი см. подь ღვა.

გვარა см. ღორა.

გვარღალა თუთა см. ეკენია подь თუთა, სრ. ღვარღალი 2.

1. **ღვარღვადი** ручка у корзины, სრ. გ. ღვანღალი у Бер.

2. **ღვარღვადი** сильное течение, потокъ, кипѣние; течь, истекать, кипѣть, I-я пор. н. ვღვარღვალანქ; წუარი ღვარღვალანც вода кипитъ; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ივღვარღვალექ; ჩიღამური იღვარღვალე слѣзы льются, სრ. წ. ო-ხარხალუ, გ. ხვარხვალი.

ღვარღვინი, II-я-პორ. н. ჩქე იღვარღვეუთ мы ходимъ массаи, стаями, мы мѣшаемся между собою.

ღვაფა см. რღვაფა.

ნა-ღვაწი (отъ г. ღვაწლი) трудовой, заработанный, ნა-ღვაწეფი.

ღველი (რ.) а) поля, подпруга, узкия и длинныя полосы кожи; — б) ღველი ოვდე, село, სრ. ო-რტყაფუ.

ღვეზელი, ღვეზელი (რ. ღვეპილი, ღვეპელი) повогодный пирогъ — длинный, широкій съ суживающимися концами хлѣбъ, дачинелный яйцами особаго приготовления (ღაჯერჯილი კვერცხეფი), см. ჯერჯვა.

ღვიზუა см. ღუზუა 2, ღვიზინუა.

ღვიზა см. ლ 1.

ღვეველი крикъ; ღვეველუა, შე-ღვეველუა кричать, орать; I-я пор. н. ვღვეველანქ, აორ. ვღვეველე; — სხ დატ. отн. н. ვოღვეველანქ кричу въ сторону кого, აორ. შე-ვოღვეველე, თქე ში-ოღვეველუ.

ღვერღვუ злой, лукавый.

ღვიზინუა хмуриться, III-я пор. н. ვოღვიზინანქ хмурюсь, აორ. ვოღვიზინე; — გო-ღვიზინაფილი разсерженный.

ღვინი вино; — შქა-ღვინი среднее вино, неважное.

ღვინკაფი, ღვინცაფი **вызжать**, თუ ღვინკანც, **или** ღვინცანც **поросенокъ** **вызжитъ**, **ср.** ქყოფი.

ღვინცაფი **см.** ღვინკაფი.

გო-ღვინღვინაფა **прѣтъ**, **равбухать.**

ღიჟინი, ღეჟინი **крикъ**, **ревъ**, **ср.** კიჟინი.

ღირ || **ღვრ:** ღირება **стоитъ**, **имѣтъ** ძბნუ, **стр.** ვ. I-я **пор.** **п.** ვღირეჟ S, ვღვრეჟ MZ, **пр.** **с.** ვღირე¹ ლე¹ქ; — IV-я **пор.** ვღირუაფუქ **я** **буду** **стоитъ**; — მუ **или** მუშა **ღირე** (ღვრე), **или** მუშა? **что** **стоитъ?** **почемъ?**

ღირზე **см.** ღვრზე.

ღირინი **ворчаніе**; **ворчать**, **ср.** **г.** ღრენა.

ღირსი **см.** ღრისი.

ღირწკინი, ღვრწკინი **скрипѣтъ**; **скрипѣтъ**, I-я **пор.** **п.** ვღირწკინენქ **скриплю**, **აორ.** ვღირწკინი; — **სъ** **дат.** **отп.** ვოღირწკინანქ **скриплю** **у** **чего**, **около** **чего**; — III-я **пор.** **п.** ვოღირწკინუნქ **заставляю** **его** **скрипѣтъ**, **აორ.** ვოღირწკინე¹ქ; — **ითო-ღირწკინი** **скрипѣтъ** **подъ** **чѣмъ**: ურემს ათაღირწკინანც (<ითო-ოღირწკინანც) **отпъ** **скрипѣтъ** **подъ** **арбою**; — მეღირწკინი.

ღიუა **плачь**, **крякъ**, მეღიუა, **п.** ვღიანქ **крячу**, **აორ.** ვღიე; — **სъ** **дат.** **отп.** მევოღიანქ **заплачу**, **закрячу** **въ** **его** **сторону.**

ღიჭა **открытый**, **раскрытый**, მუნღიღიჭა **სъ** **открытымъ** **задомъ**, **ср.** **г.** ღრეჭა, ღრიჭა.

ღლაში **сомъ**, **г.** ღლაფი, **гур.** აჩარ. ღლანი (Дм. Бакрадзе, *Археологическое путешествие*, **стр.** 175).

ღობ: ღობუა **плести**, **огораживать**, გეშა-ღობუა, I-я **пор.** **п.** ზღობუნქ, **აორ.** ზღობი, **пр.** **с.** შიღობე; — **სъ** **род.** **отп.** ეუღობუნქ, გიღობუნქ; — IV-я **пор.** ვოღობაფუნქ **заставляю** **его** **огораживать**; — **стр.** **ვ.** II-я **пор.** **п.** ვიღობუექ **огораживаюся**; — **объект.** **стр.** **3-го** **спр.** (ფორ. **возм.**) **п.** შიღობე **я** **могу** **плести**, **огораживать**; — **ღობერი** (**г.** ღობე) **изгородь**, **плетень.**

ღოღ || **ღოღ:** ღოღამა, ღოღამა **бн** **дѣлать**, **причинять**; **дѣлаться**, **случиться**, I-я **пор.** **სъ** **неоф.** **отп.** ქეზღოღანქ, ქერღოღანქ **я** **сдѣлаю** **ему**, **тебѣ**, **привяню** (**добро**, **зло**) [ქეზღოღანქ < ქემღოღანქ **означаетъ** **и** *ты* **имѣ** **сдѣлаешь**, **Гр.**, § 87], **აორ.** ზღოღი, ვღოღი **бн**, **თიქ** **ღოღე**, **ღოღე** **бн**; — **სъ** **род.** **отп.** **აორ.** ქევეღოღე **я** **ему** **сдѣлалъ**; — **стр.** **ვ.** IV-я **пор.** ვღოღექ (**г.** ღავემართები), შიღოღე (**г.** ღამემართება), **пр.** **с.** ზღოღამუ, რღოღამუ (**г.** ღამართია) **и** **т. д.**; — **объект.** **стр.** **3-го** **спр.** (ფორ. **возм.**) **п.** შიღოღე **я** **могу** **сдѣлать**, **აორ.** შიღოღე, **сост.** შიღოღლუა; — **ღოღამირი**, **ნა-ღოღემი** **сдѣлапый**, **приготовленный**, **случившійся**, **ср.** ქიმიხუა.

ღოღიგვა **см.** რღოღი.

ღა-ღონებუღი (**г.**) **грустный**; — **ღა-ღონებუღო** **грустно.**

უ-ღონო **бѣдный**, **безъ** **средствъ.**

ღორ: ღორება, ღა-ღორება **обманывать**, II-я **пор.** **п.** ვიღორენქ **ღუს** **обманываю** **себя**, **ღი-ბღორი** **ღუღი**; — III-я **пор.** **п.** ვიღორენქ **обманываю** **его**, **აორ.** ღე-ვღორი, **пр.** **с.** ღომი-ღორეჟუ; — **стр.** **ვ.** II-я **пор.** **п.** იზღო-

ღება (რ.) брать, принимать, I-я пор. н. ვღებულებქ **პრინიმათ**, სრ. ღაღა **подъ ლ 2.**

ღეღე (რ.) ручей, рѣчка, სრ. ღალი.

ღერზე, ღერზი, ღირზე **ось колесная** (რ. ღერძი), - სრ. ღერე, გურ.-აჩარ. ღოღვი.

ღერი (რ.) а) стволъ; б) содома, სრ. ჭა 1; с) штука: თითო ღერი **სანთელი** **каждая** (одва) **штука სვჭი.**

ღერღეტი სმ. ღორღონჯი.

ღერღუა **быстро унести**, I-я пор. н. **ბღერღუბქ**, აორ. ღო-ბღერღი.

ღეტამა სმ. ცაბიკი.

ღეჯი **свинья** (სმ. თუ); — კერი (კერ-კეცო) **кабанъ большой** (выхолощенный); — კერა **кабанъ маленький** (выхолощенный); — კეში, მა-კერიშე **кабанъ** (нехол.); — ცორი **свинья** — **самка**, ნეზგი (რ.); — წანერა **годовалая свинья**, преимущественно **самка**; — ცუარი ღეჯი, ცუარ-ღეჯი, გა-ცუარებული **дикая** (сукка. ღისნა) **свинья**, **кабанъ**; — შე-ღეჯე **свинопасъ**; — ო-ღეჯე **или** ოსქუ, ოსქუ **свинарня**; — ღეჯიშ-ღოღო, სმ. ქამენია.

ღვა **мн. ღვალეფი** **щека**; — ღვა-ღუ (უმეშ.) **щечка**; — ღვანწკი **челюсть** (სრ. კირტე); — ღვაჭა (< ღვა + ჭა) **боль** **болѣзнь** **внутри рта** **у коровы**; — ღვაშიჩავა **Гнамичава** (ფამიჩა).

ღვაღა სმ. ღვმაღა.

«**ო-ღვაღო**» მრ. **დიკი** **щавель**, სრ. **რ. ღვაღო**, ღოღო.

ღვანგეღა **плевель**, «ღვანგვი» მრ.

ღვანწკი სმ. **подъ ღვა.**

ღვარა სმ. ღორა.

ღვანაღა **თუთა** სმ. ეკენია **подъ თუთა**, სრ. ღვანღვალი 2.

1. **ღვანღვალი** **ручка** **у корзины**, სრ. **რ. ღვანღვალი** **у Бер.**

2. **ღვანღვალი** **сильное течение**, **потокъ**, **кнѣпие**; **течь**, **истекать**, **кнѣпѣть**, I-я пор. н. **ვღვანღვალანქ**; წუარი **ღვანღვალანც** **вода** **кипитъ**; — სტრ. ვ. II-я пор. н. **იღვანღვალქუ**; **ჩილაშური** **იღვანღვალქ** **слѣвы** **льются**, სრ. წ. ო-ხარხალუ, რ. ხვარხვალი.

ღვანღვინი, II-я пор. н. **ჩქუ** **იღვანღვუო** **мы** **ходимъ** **массаи**, **стайми**, **мы** **мѣшаемся** **между** **собою.**

ღვაფა სმ. რღვაფა.

ნა-ღვაწი (отъ **რ. ღვაწლი**) **трудоиой**, **заработанный**, **ნა-ღვაწეფი.**

ღვედი (რ.) а) **полосъ**, **подпруга**, **узкия** **и длинныя** **полосы** **кожи**; — б) ღვედი **Гведь**, **село**, სრ. ო-რცუაფუ.

ღვეჭილი, ღვეჭელი (რ. ღვეჭილი, ღვეჭელი) **повоиднѣй** **пирогъ** — **длинный**, **широкий** **съ** **суживающимися** **концами** **хлѣбъ**, **начиненный** **яицами** **особаго** **приготовленя** (ღაჯერჯილი **კვერცხეფი**), სმ. ჯერჯვა.

ღვეზუა სმ. ღუზუა 2, ღვიზინუა.

ღვენა სმ. ლ 1.

ღვეყელი **крикъ**; **ღვეყელუა**, შე-ღვეყელუა **кричатъ**, **орать**; I-я **вор. н.** **ვღვეყელანქ**, აორ. **ვღვეყელევი**; — სმ. **дат. отн. н.** **ვოღვეყელანქ** **кричу** **въ** **сторону** **кого**, აორ. **შე-ვოღვეყელევი**, თიქუ **მი-ოღვეყელუა.**

ღვერღვუ **злой**, **лукавый.**

ღვიზინუა **хмуриться**, III-я **пор. н.** **ვოღვიზინანქ** **хмурюсь**, აორ. **ვოღვიზინევი**; — **გო-ღვიზინაფილი** **разсерженный.**

ღვინი вино; — ქა-ღვინი среднее вино, неважно.

ღვინკაფი, ღვინკაფი *выжать*, თუ ღვინკანც, ილი ღვინკანც *поросенок* *выжить*, სრ. ჭყიაფი.

ღვინტაფი см. ღვინკაფი.

გო-ღვიღვინაფა *прѣть*, *разбухать*.

ღიქინი, ღექინი *крикъ*, *ревъ*, სრ. კიქინი.

ღირ || **ღვრ**: ღირება *стоитъ*, იმება *цѣну*, სტრ. ვ. I-я პორ. ი. ვღირექ *S*, ვღვრექ *MZ*, სრ. ვ. ვღირე'ლე'ქ; — IV-ია პორ. ვღირე'უფუქ *я буду стоить*; — მუ ილი მუშა ღირე (ღვრე), ილი მუშა? *что стоить? почему?*

ღირზე см. ღერზე.

ღირინი *ворчаніе*; *порчать*, სრ. ლღენა.

ღირსი см. ღრისი.

ღირწკინი, ღვრწკინი *скрипѣть*; *скрипѣть*, I-ია პორ. ი. ვღირწკინებქ *скрипѣю*, აორ. ვღირწკინი; — სხ დატ. ითი. ვღირწკინანქ *скрипѣю у чего, около чего*; — III-ია პორ. ი. ვღირწკინებქ *заставляю его скрипѣть*, აორ. ვღირწკინე'ე; — ითო-ღირწკინი *скрипѣть подъ чѣмъ*: ურემს ათღირწკინანც (<ითო-ღირწკინანც) *опѣ скрипѣть подъ арбою*; — მე-ღირწკინი.

ღიუა *плачь*, *крякъ*, მე-ღიუა, ი. ვღიანქ *врычу*, აორ. ვღიე; — სხ დატ. ითი. მე-ვღიანქ *заплачу, закричу въ его сторону*.

ღიჭა *открытый*, *раскрытый*, მუნღი-ღიჭა *съ открытымъ задомъ*, სრ. გ. ღრეჭა, ღრიჭა.

ღლაში *сомъ*, გ. ღლაფი, გურ.-აჭარ. ღლანი (Д. М. Бакрадзе, *Археологическое путешествие*, სტრ. 175).

ღობ: ღობუა *плести*, *огораживать*, გეშა-ღობუა, I-ია პორ. ი. ზღობუნქ, აორ. ზღობი, სრ. ვ. მიღობე; — სხ როდ. ითი. ვუღობუნქ, გიღობუნქ; — IV-ია პორ. ვოღობაფუნქ *заставляю его огораживать*; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ი. ვღობუექ *огораживаюсь*; — ითი. სტრ. ვ-გო სპრ. (ფორ. ვომ.) ი. ვღობე *я могу плести, огораживать*; — ღობერი (გ. ღობე) *изгородь, плетень*.

ღოღ || **ღოღა**: ღოღამა, ღოღამა *вмѣлать*, *привчипять*; *дѣлаться, случиться*, I-ია პორ. სხ ითი. ქე-ზღოღანქ, ქე-რღოღანქ *я сдѣлаю ему, тебѣ, привчипю (добро, зло)* [ქე-ზღოღანქ < ქე-მღოღანქ *означаетъ и ты мнѣ сдѣлаешь*, *Gr.*, § 87], აორ. ზღოღი, ვღოღი *вм*, ითი. ღოღე, ღოღე *вм*; — სხ როდ. ითი. აორ. ქე-ვუღოღე *я ему сдѣлалъ*; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ვღოღექ (გ. დავემართები), მღოღე (გ. დამემართება), სრ. ვ. ზღოღამუ, რღოღამუ (გ. დამემართა) *и т. д.*; — ითი. სტრ. ვ-გო სპრ. (ფორ. ვომ.) ი. მღოღე *я могу сдѣлать*, აორ. მღოღე, *соед. მღოღეს*; — ღოღამირი, ნა-ღოღემი *сдѣланный, приготовленный, случившійся*, სრ. ქიმიხუ.

ღოღიჯა см. რღოღი.

ღა-ღონებუდი (გ.) *грустный*; — ღა-ღონებულო *грустно*.

უ-ღონო *бѣдный, безъ средствъ*.

ღორ: ღორება, ღა-ღორება *обманывать*, II-ია პორ. ი. ვღორენქ *ღეს* *обманываю себя, დი-იზღორი* *ღული*; — III-ია პორ. ი. ვღორენქ *обманываю его*, აორ. ღე-ვღორი, სრ. ვ. ღომი-ღორებუ; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ი. იზღო-

რუქუ обманываюсь, აორ. ღი-იბლო-რი;—იბლორექ იჲი იბლორინექ მენა მოჰო обмануть, ვე ებლორინექ, ვე ებლორექ (< ვა იბლორექ) მენა ველ-ვია обмануть; — ღორეზული обману-тый.

ღორა S, ღვარა MZ, ღვარაფი კრიკჷ, мычание; кричать, мычать, მე-ღვა-რუა, მო-ღვარუა, I-ია პორ. II. ბლორანქ, ბღვარანქ, აორ. ბლორე^რექ, ბღვარე^რექ, ირ. ს. მილორუ, მიღვარუ; — სჷ დატ. отп. II. ვოღვარანქ, მითმუ ვოღვარანქ (რ. მი-ვაევირეზ, მი-ვალრიაღვებ), აორ. ქიშე-ვოღვარეუ, თიქე ქიში-ოღვა-რუე;—IV-ია პორ. ვოღვარაფუანქ, ვო-ღვარაფუანქ;—კენო-ღვარუა кричать, мычать вельдъ кому, въ догонку.

ღორონთი Богъ, *дат. карн.* ღო-რონს S, ღორონც MZ;—ღორონთი-მე^რექ იჲი ღორონთ/უ-მე კიანუს ღოგომჷ;—ღორონთი-გე^რექ, ღორონ-თ/უ-გუ ვაჰიპაუ თეა ღოგომჷ [этим. см. Н. Марръ, *Еще о сло-вахъ «челеби»*, З. В. О. П. Р. А. О., т. XX, 1911, стр. 109—111].

ღორჟო см. ღორჯო.

ღორღონჯი гусь, «ღერღეტი» შრ., სრ. ბაცი 1, უინცი.

ღორჯო (რ.), ქუაშ-ღორჯო подкамен-щникъ, головль (рыба), ღორჟო.

ღოდო (რ.) теленокъ буйвола, სრ. ბა-ცი 2.

ღრისი, ღირსი (რ. ღირსი) достойный; отым. глаголь I-ია პორ. II. ვლირ-სენქ, ვლირსენქ я достоинъ; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ვეღრისეზუქ, ვეღრისე-ზუქ უდოსოჷს; — ღირსუანი, ღრი-სუანი достойный.

1. ღუ *მნ.* ღუეფი სოვა.

2. -ღუ *см.* -ხუ 2.

1. **ღუზ**: ღუზუა სიგბათ, пагибать, I-ია პორ. II. ვღუზუნქ, აორ. ღო-ვღუზი;— სტრ. ვ. II-ია პორ. II. ვიღუზუნქ სიგ-ბაოჷს, აორ. ღი-ივღუზი; — ღუზილი, ღუზირი, ღო-ღუზილი согбенный, опущенный.

2. **ღუზ || ღვიზ**: მო-ღუზუა, მო-ღვი-ზუა хмуриться; სტრ. ვ. II-ია პორ. იბღუზუნქ, აორ. მი-იბღუზი (< მო-+ იბღუზი) იჲი მი-იბღვიზი.

3. **ღუზ**: ღუზუა ვიჰივათ ვაჰომჷ, ბღუზუნქ, აორ. გე-ვღუზი.

ღულა кривой; невѣрный, виноват-тый;—ღულას კრივო, несправедли-во;—მო-ღულა не совѣтъмъ кри-вой; — სი-ღულე კრივპიზა; ვეწერ-პოსტე; — отым. გლ. მო-ღულიზუა, მო-ღულოზუა სიგბათ, I-ია პორ. II. ვღულოზუნქ;—მო-ღულოზილი сог-нутый, სრ. ღირიკუა.

ღულერი *см.* კაკუტი 1.

ღუმა вчера вочью, რ. წუხელი;—ღუ-მანერი вчерашней ночи, რ. წუხან-ღელი; — ღუმენჯი S, ღუმანიჯი MZ (< ღუმა+ონჯუა вчеръ) вчера ве-черомъ.

ღუმუ а) гоми (хлѣбное раст. въ ро-дѣ проса) и б) приготавливаемая изъ него каша, часто замѣняющая мингрельцаиъ хлѣбъ (ქობალი) и чурეკъ (ჭკილი); какъ и послѣднй, ღუმუ თავჷე გოვათ ინოგა იზჷ კუკურუზვი მუკი;—ჩხვერი зерныш-кп гоми, *см.* ჩხვარუა, სრ. ციცანა.

ღუმურიში Гумуришь, село въ Са-мурзакаво.

ღუბ || ღუმბ: ღუბუა, ღუმბუა, ღო-ღუბუა губить, I-ია პორ. II. ზ/ვღუბუნქ, ღო-

ვლუპუნქ, აორ. ლო-ვლუპი, პრ. ს. ლო-შიღლუპუ; — სვ. როდ. ოთხ. ნ. ობლუპუნქ, გიღლუპუნქ, ვულუპუნქ გუბლია დია სება, დია თება, დია ნეგო ნ თ. დ.; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ნ. ობლუპებუქ ნიღ ვიღლუპუქ პიღიბაჲ, აორ. ღი-ობლუპი; — ობიექტ. სტრ. III-ო სპრ. ნ. შიღლუპუქ უ მენია პიღიბაება, აორ. ღე-შიღლუპუ; — შიღლუპარ/ლი გუბიტელი; — ღო-ღუპირ/ლი პიღიბში; — ო-ღუპალი პრედმეტქ ი ორუდიე დია პიღიბელი.

ღურა, ღურუქ სმერტი; — ღურა, ღურუა უმირატი, სტრ. ვ. I-ია პორ. ნ. ბეღღურუქ, აორ. ღო-ბეღღური, პრ. ს. ბეღღურეღექ; — სვ. როდ. ოთხ. ვულურუქ, გიღღურუქ უმირაუ უ ნეგო, უ თება ნ თ. დ.; — IV-ია პორ. ნ. შიკვმე-ვოღღურუქ უმირაუ ვე სხვატქ სვ ბეშე, აორ. ქიკვმე-ვოღღური, ოქ ქიკვქანაღღურუქ; — შიღღურუქ, შო-ღღურუქ უმირაოში; — ღურელი, ნა-ღურა უმერში, მერტვექ; — ნა-ღურა ჟო-ლიბო ოსავესეა პოსტე უმერშაგო; — ო-ღურალი პიღიეჟაში სმერტი; — უღურალი ბეზსმერტი; — გიღღ-ღურა უმერეტი ნა ჟემე-ლიბო; — წეშო-ღურა უმირატი ნა კონცე ჟეგო; — ღურა-ღღა დენი სმერტი; — ჯიშა-ღღურელი პოტერაში ბრათა, უ კოგო ბრათე უმერეტი (ბრანე).

ო-ღურიბანი ა) ძეგსკია იგრუშკა: გრეკიქ ნი ჯე მელკიქ ორქე პრე-სვერღივაოქ ვე სერედიწე ოსპოვანია ნ ვე დუხე იწესაქ უ ვერუშკი, პოსტე ჟეგო პრეღივაოქ დიღნიუა ნ კრეღკიუა ნიტი, კოგორალ, თაკიმე ბრავომე, ვიუტრი ორქეა პიწეტი ფორმა ტრეუგოლნი-ვა; ორქეა დერჟატი ვე სერედიწე

ნიტი, კონცი კოგორი ნაღღივაოქ ნა უკავეტელიწე ნაიწე; ბისტრიმე ვრაციემე ნიტი ნაკრეღივაოქ, ა პოტომე, დერჟა ეე გორიზონალი-პო, სლეგკა პრეღივაოქ ნ ოტღაღიოქ კონცი ნიტი დრუგე ოტე დრუგა, პრეღემე ორქეა კრუტიწე, პრეღი-პო ჯუჯა; ბ) ვოლჩეკე, სპრ. წ. ვირ-ვილი, გ. ღვრიღა.

ღურეოღ || **ღურეოღო**: ღურეოღა-ფა, ღურეოღოფა ობნიმატი, გო-ღურე-ოღოფა, გინო-ღურეოღოფა; სტრ. ვ. IV-ია პორ. ნ. ვაღღურეოღოუქ ნიღ ვო-ღურეოღოქ ობნიმაო კოგო, აორ. ქე-ტე-ვაღღურეოღო.

ღურეოღი (წ.) ჟუმა, პეწასტიე.

ღურეჭული პეწიე; იწეტი, I-ია პორ. ი. ვღურეჭულანქ, აორ. ვღურეჭული; — სვ. როდ. ოთხ. ვღურეჭულანქ, გიღღურე-ჭულანქ; — სვ. დატ. ოთხ. პ. გეშე-ვაღღურეჭულანქ, გეშე-ვაღღურეჭულანქ ნაიწევაოქ ემუ, თებე, აორ. გე-ვაღღურე-ჭული; — ღურეჭულიქ იწეტი; — შიღღურეჭული კრეღიუქ, სპრ. ქურეჭული I, ქურეჭული, ღღრათე.

ღურეოღოფა სმ. ღურეოღოფა.

ღურეინი ვორკოვანე (გ. ღურეინი); — ტორონჯი ღურეინი გოღეწე ვორ-ჟუეტი.

ღურე: ღურეა, ეშა-ღურეა იწეტი, ვისა-სივატი, სუშიტი, ნ. ვღურეუქ, აორ. ვღურეა, გეშე-ვღურეა, პრ. ს. გეშე-ში-ღურეა, ოის გეშე-ღურეა (< გეშე-ღურეა); — ეშა-ღურეაღი ვისოსანი-ნი, ოპორეჟენნი.

ღურეა სკოჟეკატი, პიღნი ჟაჟატი ვე რუკაქ, I-ია პორ. ნ. ბღურეუქ, აორ. ღო-ბღურეა, პრ. ს. ღო-შიღღურეა, ოის ღურეაღეა (< ღო-ღურეა).

ლჯილო სმ. ფოთქი.

ღეშაღა, ღვალა владѣніе, царство,
სრ. ლალა I.

ღერ სმ. ღირ: ღირება.

ღერო: ღერთაფი, ღერთუა ღრიკ: ღრი-
чать, орать, I-я пор. н. ზღერთანქ,
აორ. ზღერთე; — მა-ღერთალი ღრიჩა-
შიწ, ღრიკუწ, სრ. ღურჭული.

ქ.

უაბუღი (რ. нзъ арб. قبول) согла-
сие; отым. глаголь, съ род. отв.

н. ვუუაბუღენქ, აორ. ვუუაბუღი.

უაგარი (რ.), უეგარი, უამზარი ძრავი.

უაზანსი, უაზაყი, ცაზანსი крестьянинъ;
сильный, могучий, доблестный; —
უაზანალა, უაზაყალა სილა, დო-
ბლესტ; — უაზანსურო მოლოდეკი, სრ.
მარგალი, ფიოში.

უამა (რ. 𐌆𐌿𐍂𐌿) кинжалъ.

უამზარი სმ. უაგარი.

უანთარი жепская одежда, лифъ.

უანწი (რ.) рогъ для питія вина.

1. **უარ**: უარუა, შა-უარუა (რ. შე-ყრა) со-
брание; собирать (предлогъ შა сра-
щается съ основой), I-я пор. в.
ზშაყარანქ, აორ. ღო-ზშაყარე, პრ. ს.
მიშაყარუ; — IV-я пор. ვოშაყარა-
ვუანქ заставляю его собирать, бросать; — სტრ. з. II-я пор. н. იზშაყა-
რუთო მამა собираемся, აორ. ღი-იზ-
შაყარიო; — შაყარელი собрании, ნა-
შაყარა; — მა-შაყარალი სობრატელ; —
ა/ოკო-შაყარუა სობრატე; — ინო-შაყა-
რუა ბროსატე ვინაზ.

2. **უარ**: უარება სმ. ცარება.

უარუღი, უარუღი სტოროჯ; — უარუ-
ღლოზა სტოროჯიტე, I-я пор. н.
ზ/ყუარა/უღენქ; — სრ. დ. отв. н.
ვუუარუღენქ, აორ. ვუუარუღი.

უაუაბი обувь съ деревянной подош-
вой на высокихъ каблукахъ и съ
кожанымъ передомъ.

უაუაღი, უაუაღი ввакапіе, гоготаніе.

უაუაღი таскаться, н. შე-ვოუაუა^{ნქ}.

უეზური სმ. კეზური.

უეგარი სმ. უაგარი.

უენია-ჯგისა სმ. ჯგისა.

უერწი черешокъ.

უვანტუა სმ. ცვანტუა.

სა-უვარეღი სმ. ცოროზა.

უვარიღი სმ. подъ ცვაჯი.

უვაუ: უვაუა ვზბивать (вау, шерсть),
падать (говорится и о свѣтѣ), სტრ.
з. II-я пор. н. ვევაუუუქ, აორ.
გ^იი-იევაუევი; — გო-უვაუეღი უპა-
შიწ.

უვინთელი (რ. უვინთელი) желтый; —
შო-უვინთელე ჯელთოვათი.

უია животъ (რ. უია გლოტვა, ნადებე),
სრ. ქორა.

უიაფი სმ. უაუაღი.

უინტუა, ცინტუა, უირტუა, ყერტუა, ცირ-
ტუა, რეინტუა გლოტატე, I-я пор. н.
ვეინტენქ ილი ვეირტენქ, აორ. გე-
ვეინტი ილი გე-ვეირტი; — წიმო-უირ-
ტუა გლოტატე ნა отерытомъ мѣстѣ
(въ полѣ, на бѣловѣ), სრ. ცუნუა.

უირზინი თოლიში (ცირზინი) рас-
крыть, вытаращить глаза, объект.
სტრ. 2-გა სპრ. მიეირზანს თოლი.

უირტუა სმ. უინტუა.

უიუინი, ეკო-უიუინი вытаращивать
(глаза), объект. სტრ. 2-გო სპრ. н.
მიუიუინს თოლეფი у меня вытара-
щены глаза.

უღრბური ზორაჭ, რჭკა.

უღრბური გლოტკა, გოლო, სრ. სორო-
ცა; სურსი [სმ. Н. Марръ, *Исет.*
К вь арм. яз., В. В. О. И. Р. А. О.,
т. XIX, 1910, стр. 0155—0156].

უღრბი სმ. სორო.

უღრბ-ქცობა სმ. პოდ სოფ.

უღრბი სმ. სორო.

მ-უღრბი (რ.) ვовочий, мерзкий.

უღრბი სმ. კული;—უღრბ-წერი ზული-
ჭკარ, რჭკა ვ ზულიდესომ უზ-
დხ, სმ. ზულია.

უღრბგული სმ. სურდული.

უღრბენი, სურბენი; უღრბენი, სურბენი
(რ. უღრბენი) ვინოგრადხ. Названия
разных сортов: აღეს იზაბელა;
ო-გულეში (სხკორხე პროპნოსხე
ო-ბელეში, სმ. ბეა ი გე) ვლი სო-
ბური (სმ. სონი) [Мингрелия преж-

нее время славилась этими сорта-
ми винограда, почти совершенно
исчезнувшими от милльдиу во вто-
рой половине 19 вѣка; за послед-
нее время вновь начинают раз-
водить, привнося их къ амери-
канской лозѣ];— ზუმული; — უღრბი
(სმ. უღრბ); — რეჭივეში სხლი მელ-
ჩი ვინოგრადხ; — ქვიტული სხ-
ლი ვინოგრადხ; — ქითაში (სმ. ქი-
თა);— სემსუ.

უღრბი სმ. სური ვრული კამენი.

უღრბუა სმ. სურბუა.

უღრბი (რ. კური) სიგული უსი.

ლო-უღრბი (რ. ლო-კუნდული, ლო-
კუნდული, ლო-სუნდული) სიბლი
პოკრული პოლაში (დერეო), სრ. გო-
სოგული, ლო-პონბილი.

უღრბუა სმ. უინტუა.

შ.

შ. სმ. ლ 2.

შარდენი სმ. შარდენი.

ღამა-შავი (რ.) ვინოვული, სრესუ-
ნი.

შადვარი სმ. შიქა.

შამბი (რ. შაბი) ხვასცი.

შამგონა შამგოა, სემო ვ ზულიდ-
სომ უზდხ.

შამსური, შამსური, შამსური (რ. შა-
სურამი) სიბლი (რას.), «სამსუ-
რი» შრ., სამსური.

შანა სმ. სიბანი.

შანგი (? п. كنج) სური, სრესუ,
შანგი-ფერი.

შანქარი (რ. შანქარი, п. شکر) ხარხ.

შანვარი სმ. შიქა.

შარა (რ. ვხე. п. شارس) ვლი სემი-შარა
ბოლხა დოგო, სირსა დოგო

(სმ. სემი);— შარ-ორთუ, სრთუ-შარა
სერესოქ (ხუკ. რადხალი დო-
გო, სმ. სოთა); — შე-შარე, შო-
შარე სური; — ხა-შარა, ხა-შარე
ხვასცი დოგო, სრ. შუკა, ზა,
ოლგ.

შარდენი, შარდენი (რ. შარდენი) სო-
ვოლ.

შარბა სმ. სიბანი.

შაური (რ.) სიბი; — შაური სიბი
სიბი-ხვასცი სონა.

შაური სმ. უარ.

შამსური, შამსური სმ. შამსური.

შე- სურბი (ხარხ.) ვლი სიბი სი
სიბი-ხვასცი სონა.

შედეგური სური ვლი სური სური
ხარხ სხ სური სური სური, სმ. ხა-
ფრა.

შედეგებიანი, შედეგბუნი *см.* ლება.

შეშვწეობა *см.* შე-მ-წეობა.

შენ (რ.) ты (*Хр.*, *стр.* 109,20), *ср.* სი.

შენ || შინ: შენება, შინება строить, оказывать благодѣяніе, III-я *пор.* *п.* ვაშენენქ; — *с*ь *род.* *отп.* ვუშენენქ, *аор.* ა-ვეშენი; — მე-ნა-შენეე строитель; — *о-ნა-შენებელი* предметъ строительства.

-შენი *посл.* *длн.* *пзъ-за.* *о.*

შენწვლობა *см.* შე-მ-წვლობა.

შერი (რ. შცერი) ошеломленный, роня; — სი-შერა ошеломленіе, оболѣніе; *отым.* глаголь გა-შერება, *стр.* *з.* II-я *пор.* *п.* ვიშერებუქ, *аор.* გე-ვეშერი, *ср.* ხანგა.

შეფა *палатка,* *павѣсъ;* — შეფაშ^ი კახილეე, კახილეი, *см.* კახილეე.

შეჭებუდი *удрученный,* *стѣсненный.*

შეწერი *побѣтъ,* *стебель.*

სა-შვადი (რ.) *средній;* — ცანი-სა-შვადი *средняго* *роста,* *см.* ცანი, *ср.* უქა.

სა-შვადება *см.* *подъ* უველა 2.

შვანდა *см.* სვანჯა.

შვაშვადი *волненіе,* *волноваться* (*говор.* *о* *посѣвахъ*), *стр.* *з.* II-я *пор.* *п.* ვიშვაშვალექ, *თინა* იშვაშვალე.

შვი, შვეე *см.* სვიმონი.

1. შველა, შევა *имъ* *ужь* (რ. ძლოცი).

2. შველა (რ.) *помощь;* *помогать,* *с*ь *род.* *отп.* ვუშველენქ, *გიშველენქ* *помогу* *ему,* *тебѣ,* *аор.* ვუშველოე; — *стр.* *з.* I-я *пор.* *п.* ვშველექ *помогаю;* — *объект.* *стр.* *аор.* შეშველელ (რ. მეშველა) *мнѣ* *стало* *легче,* *мнѣ* *помогло,* შეშველებუ (რ. მეშველება); — სა-შველი *средство,* *способъ,* *помощь,* სა-შვალება; — უ-სა-შველიე, უ-სა-შველო *безъ* *средствъ,* *безпомощный,* *назойливый,* *неот-*

ступный; — უ-სა-შველოთ^ე *неотступно,* *назойливо;* — უ-შველებერი *чрезвычайный,* *большой;* — შო-სა-შველე *помогающій.*

ფ-შვენიერი, მ-შვენიერი (რ.) *прекрасный;* — შვენება *красота;* *украсить,* *быть* *подходящимъ,* *с*ь *род.* *отп.* *п.* ვუშვენენქ, *аор.* დ-გ^ე უშვენე, დ-გიშვენი, *ср.* სქვაში.

შვიდი (რ.) *тихий,* *смирный;* — შვიდება *миръ,* *спокойствіе;* — შვიდებათ^ი *с*ь *миромъ* (*т. е.* *прощай,* *прощайте*), *შვიდობით^ი* *ср.* წყნარი.

მი-შვიცია (რ. შცვენა, სცვენა *свистѣть*) *сопѣлка* (*т. е.* *носѣ;* *Хр.*, *стр.* 184,7).

შვიშველი *см.* შიშველი.

შიბ: შიბუ *вязать,* *плести,* I-я *пор.* *п.* ვშიბუნქ, *аор.* დო-ვშიბი; — *с*ь *род.* *отп.* ვუშიბენქ, *გიშიბენქ* *и* *т. д.,* *аор.* დ-უვშიბი (< დუ + უვშიბი < დო + ვუშიბი); — *с*ь *лат.* *отп.* გვომუ-ვოშობანქ (რ. ვაწნავ), *аор.* ქევუ-ვოშიბი, *თიქ* ქიგი-ოშიბუ; — *стр.* *з.* ვიშიბუექ *выжусь;* — შიბუ, შიბუ-თობა *заплетенные* *волосы,* *коса* (*см.* *თომა*).

შიბა, შიბა *пріобрѣтати,* *наживати,* *находитъ,* *рождати,* I-я *пор.* *п.* ბფშიბულენქ *или* ბფშუულენქ *пріобрѣтаю,* II-я *пор.* ქი-იფშინქ *пріобрѣтутъ,* *аор.* ქი-იბშიი, *сосл.* ქი-იბ-შუე, *пр. с.* მიშიიბე; — *с*ь *род.* *отп.* ვუშიინქ; — IV-я *пор.* ვოშილო^ი ბა-ფუნქ *помогу* *ему* *пріобрѣсти,* *аор.* ქე-ვოშილო^ი ბაფეე; — *стр.* *з.* II-я *пор.* *п.* იბშიი^ე ბუქ *обрѣтаюсь,* *я* *находлю;* — IV-*пор.* *п.* ვაშიიქ *достаюсь* *ему,* *аор.* ქე-ვაში; — *объект.* *стр.* 3-го *ср.* *п.* მაშიი, *მპ.* მაშიინა *у*

მენი იბრწეაება, იმება, იაო-
დება, როება, აორ. ქე-მაშუე,
მნ. ქე-მაშის, ირ. ს. ქო-ვშოი-
ბუ, სი ქო-რშოიბუ, თის ქო-შოიბუ,
მნ. ქო-ვშოიბუნა; — მა-შობლო, მა-
შობარი, მა-შობუ ირიბრწეაობი; —
მა-შობა/უ ირიბრწეაობი; —
ო-შობლო, ო-შობუ ირეაბრწე-
თეაი.

1. **შინ** > **შ**: შინი, შინა, გო-შინა, ში-
ნაფა იოიბი, ობეკტ. სტრ. ი. ზშე
იოიბუ, რშე, შე, მნ. ზშუნა; გე-მაშინე
მნი ივოიბიბი, აორ. ქეგე-მაშინე,
ირ. ს. ქოგო-ვშინეუ, ქოგო-რში-
ნეუ; — სუბეკტ. სტრ. I-ი იორ. ვში-
ნანი ივოიბიბა, ირეაბიბა, ირეა-
ბიბა, აორ. ქო-ვშინე; — II-ი იორ.
იზ/ვშინანი ივოიბიბა, აორ. ქეგი-
იზშინი, ირ. ს. გო-შიშინეუ; — III-ი
იორ. გე-ვოშინანი ივოიბიბა; —
ო-შინეო, გო-სა-შინეო ია იაიბი; —
გე-მა-შინე იაიბიბაობი (ბ. მ. იო
იგორი იაიბიბა *სინიბი-
ნი* უ ორბ. იაიბიბა იაიბიბა).

2. **შინ**: შო-შინა, შო-შინაფა დოკლადი-
ვაბი, ი. შუთმე-ვოშინანი, ი. ბ. შუ-
ვოშინანი, აორ. შუ-ვოშინი, თიქე მა-
აშინე; — ობეკტ. სტრ. 3-ო სტრ. შუ-
მა-შინეაფე მნი ივიბიბი (გ. შო-
მეკსეგეა); — შო-შინეო დოკლადი-
ბი; — შინეა გოვრე, ოცივაბიბა
ო ბომ ილო, I-ი იორ. ი. ვშინანი,
აორ. ვშინი/ე, თიქე შინეუ¹.

შინ: შინაფა, ფ-შინაფა იუიბიბა,
III-ი იორ. ი. ვოშინანი იაიბიბა
ეო იუიბიბა; — სტრ. 3. III-ი იორ. ი.
ვშინეუქ იუიბი, აორ. ო-ვშინი; —
სტრ. ოფ. შინე, უშინე უ იე-
ნი, უ იე იუიბიბა ი. დ.

შინეი S (გ.) კიზილ, სმ. ზეკეპერი.

შინერუა, ობეკტ. სტრ. 2-ო სტრ. ი.
შიშინერე MZ, შიშინეს S მნი სტრ-
დუე, ირეაბიბა, იაიბიბა, იაიბიბა,
იანი (იანი) მნი ირეაბიბა იანი,
მნი ირეაბიბა (გ. შინერეა).

შინეა დიბი.

შინე მეზ. (გ. ქში, ქშიო) შიო! (ია
იუიბიბა იანი).

შინ || **შინ**: შინერე, ო-შინერე ირე-
ბიბა (გ. ცრეა, დ-ცრეა), ივი-
ბიბა, I-ი იორ. ი. ფშინე, აორ.
ო-ფშინი; — შინი ივიბიბა
ივიბიბა; — გურ-მე-შინი ივიბიბა
ივიბიბა (ბუკ. ს. ივიბიბა
ივიბიბა); — გე-შინე (ო-
სა) ირეაბიბა კე იანი, ი. გე-
მე-ვოშინანი, ი. ბ. გე-ვოშინანი, აორ.
ქეგე-ვოშინი; — შინ-შინერე (ცა)
ირეაბიბა კე იანი, ი. შინ-შინ-
ერე, აორ. ქიშინ-ვოშინი (სმ. ი.
მარე, *იფე. ელემენი იე იანი-
ბიბა* ირეაბიბა, იანი. ი. ა. ი. 1913,
სტრ. 181).

შინელო (გ.) გოიბი, იანი, შინე-
ლო; — შინელო შინე, იანი
იანი იანი იანი იანი, სტრ.
სტრ. ცუცლო.

შინი (გ.) სტრახ, იანი; — თიქე ში-
ნის ოლერე იანი იანი სტრ-
ხუ; — შინელო იანი; —
უ-შინი ბეზსტრახი, სტრ. შიქ-
ინი.

გო-შინიბაფა იანი იანი, სტრ.
გ. გა-სინეა.

შინეი (გ.) შინი.

შინე სუფიბა, იანი იანი იანი
იანი იანი იანი, კოდა
იანი იანი იანი იანი იანი
იანი იანი იანი იანი იანი
იანი, *იანი*, § 153.с.

შქიდ: შქიდაფა, შქიღირაფა приличіе, приличествовать, II-я пор. н. იფ-შქიღანქ სჩიათო დია სება прилич-нымъ, აორ. იფშქიღე, ნო ვე ვეშქიღე; — объект. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. მაშქიღუფუ, მაშქიღირუფუ мѣв по-лобаеѣ, приличествуеѣ.

შქირც || **შქერც:** შქირაცუа S, შქერა-ცუა гасить, I-я пор. н. ბშქი/ვრი-ცვბქ, აორ. ღო-ბშქი/ვრიცი; — სქ როდ. отн. п. ვუშქირიციბქ, გიშქირი-ციბქ, აორ. ღუ-¹ვ²უშქირიცი; — სტრ. 3. I-я пор. ბშქერცქე ქაშუსე, აორ. ღო-ბშქერცი; — სქ როდ. отн. ვუ-შქირ.ცქე ქაშუსე у него, აორ. მე-ვუშქირ.ცი; — შქირაცილო უგაში; — უ-შქირაცი, უ-შქერაცი უეუგაში (სმ. Н. Марръ, *Яфет. элементы въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1913, стр. 181).

შქირენი, შქირენა голодъ; შო-შქირი-რაფა პროგოდაფა, объект. სტრ. 1-გო სპრ. ნ. ფშქირენს S, ფშქერ-ენც MZ ქა გოდაფე (გ. შო), სი რშქირენს, თის შქირენს, აორ. ქემე-მაშქირენც, თის ქამა-აშქირენც (გ. შო-შოვდა); — შქირენული, შქერენული голодный.

შქიშქილი, შიშა-შქიშქილი горевать, печалиться, სტრ. 3. II-я пор. н. იფ-შქიშქილქე.

შქურ || **შქვირ:** შქურინი, შქურინა, შქურინაფა страхъ, боязнь; — III-я пор. н. ვოშქურინუ¹ნქ² უგაუ ეგო; — სტრ. 3. -III-я пор. н. ბშქურლქე ელი ბშქურონლქე უგაუსე, боюсь, აორ. ღო-ბშქურლი, ღო-ბშქურონლი ელი ღო-ბშქურინლი, ღო-ფშქვირონლი, სრ. ს. ბშქურინე¹ლქე²; — объект. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. შოშქურე/უ ელი შო-

შქვირე (გ. შქინია) боюсь; — მაშქუ-რინე испугаюсь (გ. შქემეინღეა), აორ. მაშქურინე (გ. შქემეინღა), სრ. ს. ბშქურინეფე, სი რშქურინეფე II-ტ. დ.; — მა-შქურინაფუ უგაუსი; — შქურინეჭა ტრუსე, შქურინდა; — შქუ-რინაფილი, ნა-შქურინეფი, შქვირინე-ლი испуганный; — ო-შქურანეჯი, ო-შქურანდი опасный; — უ-შქურან-დი, უ-შქურანეჯი безстрашный, храб-рый (სმ. Н. Марръ, *Яфет. элем. въ языкахъ Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 599—600).

უხამი (გ.) ядь.

უხაფუა разъяриться; — უხაფილი раз-яривный.

უხაშხი (გ. უხუხი) ветчина.

უხეფი (უ Вахушта, სტრ. 396 უხეფი) Шхейъ, село и старинная крѣ-пость въ Сенакскомъ уѣздѣ.

უხვა другой, чужой; — უხვაშო დია დროგო; — უხვალო ვე დროგო მქ-სტე; — უხვალოშე отъ дрого, იზე დროგო მქსტა; — უხვა ღო უხვა რაში; — უხვა ღო უხვა-ნერი, სმ. ნერი; — უხვა-ფერო ენაე, ინიმე სპოზომე, სმ. ფერი.

უხვართუა, მე-უხვართუა носить кра-сиво (одежду), სქ როდ. отн. н. მე-ვუშქვართუნქ ღართის ქა ვსტუაქო კრასივო ვე ჟოქ.

უხირი (გ. ხირი) частый; — უხირას ჟაფო, უხირაას.

კე-უხომაფა, კე-რუხუმაფა жедать сча-стия, სქ როდ. отн. н. კეომე-ვუშხო-მუნქ, აორ. კე-ვუშხომე, სრ. კე-ჩხო-მაფა.

უხუ толстый; жирный; — *сравн. ст.* უ-უხუშო; — *уравн. фор.* მა-უხვა: კვალაში შუხვა კოჩი ჟელოფე ვე-

личною съ гору; — შე-შე-თლ-სტყი-პრეთოსტყი; — მო-შე-თლ-სტავათყი.

შეშინი шумь, ср. შეშლინი.

შეური овца; — ერჯი или თლი ბარანь; — ქვეური овца; — მე-შეურე პასტუხь овець; — ო-შეურე ხტვხь для овець; — «შეური» მრ. დივი ვპოградь (ср. ბურეხი).

შეურშინი шишние, кнѣвие (мас-

ла, шашлыка, г. შიშინი). შეურშინ-
слабое кнѣвие (г. შიშინი).

შეშლინი шумь, ср. შეშლინი.

შეშე: შეშეა, მე-შეშეა обступитъ
кругомъ, папуститься, стр. 3. н.
ჩქე მი/ე-ვოშეეთ мы обступили дру-
гомъ, мы нанустились.

1. შე მოვრყი, სკროი, см. შოლუა.

2. შე 3-ე ლიძე სლ. ყ. ოფ შინ 1.

შეურშინი см. შეურშინი.

ჩ.

ჩ. см. ჩამინი, ჩამა, ჩიება.

1. ჩა- ჩარქ. предлогъ въ глаголахъ.

2. ჩა см. ცა.

ჩაბახუა толтать, повирать, I-я пор.
н. ვჩაბახანქ, აორ ღო-ვჩაბახე.

ჩაი чай.

ჩაიხმენი Чаишменъ, имя сказочнаго
царя.

ჩაიში см. ცაიში подъ ცა.

ჩაკა большая острошовная корзина,
посыма за сливою; — ჩაკა-ზილი
таскающий корзину, ср. ცეკა, კა-
ლათი.

ჩაკალ: ჩაკალი, ჩაკალუა, ჩაკალაფა та-
щить, уводить, III-я пор. н. ვოჩა-
კალუანქ, აორ. ვოჩაკალე; — IV-я
пор. ვოჩაკალაფუნქ; — სქ როდ. ოფ.
ნ. ვუჩაკალუნქ тащу что ему; —
მო-მიჩაკალეე притащи мнѣ сюда; —
მიღა-ჩაკალაფა утащить.

ჩაკვირება, გა-ჩაკვირება педоумѣвать,
сомнѣваться, колебаться, I-я пор.
н. ვჩაკვირენქ, აორ. II-я пор. გე-ქე-
ჩაკვირი.

ჩაკრ: ჩაკრუა, ჩაკრვა (გ. ჩაკრვა, ჩაკვ-
რა) притѣснять, превосходить кого,
III-я пор. н. ვჩაკრენქ.

ჩაღამ-კაღამი см. კაღამი 1.

ჩაღიანი см. აღიანი.

ჩამ: ჩამინი кусать, жалить, III-я пор.
н. ვჩენქ или ვჩამუქ; აორ. ქე-ვა-
ჩი || ქე-ვჩამი; — მა-ჩამინჯა, მა-ჩამინ-
ღა кусающий; — ნა-ჩამინა укушен-
ный.

1. **ჩამა** давать, давать ѣсть, питать,
I-я пор. н. ბეჩენქ, აორ. ქო-ზნი,
პრ. ს. მიჩამე [ნ.ფრ. въ смыслѣ даю
болѣе употребительно ოფ რჩოა—
ვარჩენქ]; — IV-я пор. ვოჩამაფუნქ
заставляю давать, кормить; — მე-
ჩამა отдавать туда, ему, н.-ნ. მე-
ზნანქ, აორ. ქი/ემე-ზნი, ქიმე-რნი я
даю ему; тебѣ, პრ. ს. მე-მიჩამე; —
მო-ჩამა отдавать сюда, мнѣ, н.-ნ. მე-
ჩანქ (ვმ. მო-ჩანქ) ты дашь мнѣ,
მე-ჩანს ოფ დაсть мнѣ; — ქიმე-ჩი
дай ему; — ქომე-ჩი > ქომე დაი
мнѣ; — ობъект. სტრ. 3-го სპრ. აორ.
ქემე-მანე далось мнѣ [ვასტ. მე-
რჩუუ дается мнѣ], ქიმი-ანე далось
ему; — ფორ. возм. н. მი/ე-მანე მჩი
მე-მანინე могу дать, თის მი-ანე.
აორ. მე-მანე ილი მე-მანინე; — მე-ჩა-
მილი, მი-ნა-ჩემი давший, давшій

туда; — მო-ჩამილი დაჰნიი сюда; — მო-ჩამალი подлежащий отдаию туда; — მა-ჩამალი (< მო-ჩამალი) подлежащий отдаию сюда.

2. ჩამა გურიში დავაქ სერძე, პონიმაქ, დოგადივაქ სე, როდ. ითი. ნ. ვურნიქ გურს, აორ. ქე-^რვეური, თი-ქე ქუ-ურე გური; — ელა-ჩამა ნუჯიში დავაქ უხო, ვნიმაქ, სოქვოვაქ, პ. ელმუ-ვეურნიქ ნეს, აორ. ქელმ-^რვეური ნუჯი.

3. ჩამა: გი/ვმო-ჩამა იზდავაქ, იდავაქ, პროდავაქ, ნ. გომეში-ივჩანიქ, ნ.-ბ. გეგემო-ბჩანიქ, აორ. გეგემო-ბჩი ილი გემო-ბჩი, პრ. ს. გემო-მი-ჩამე; — IV-ია პორ. გიმუ-ვოჩამა-ტუანიქ; — სტრ. 3. II-ია პორ. ნ. გომ-ი-ივჩამუქქ პროდაიქს; — გომე-მა-ჩამალი პროდაიქ, იზდაიქ; — გიმო-ჩამი-რი პროდანიი, იზდაიქ.

4. ჩამა: გინო-ჩამა პერედავაქ, იზდავაქ, პროკლივაქ, ნ. გინეში-იბჩანიქ, აორ. გინო-ბჩი; — გინო-ჩამირი პერედაიქ, პროკლიიქ; — ელა-ჩამა დავ სოქვ, პოოქრიაქ.

ჩამურე სარაიჩიქ, ვე კოტოროქ პომეჩაქსეა დერეჟანიქა პოსუდინა დია მოლოტბი გომი (ლუმე); მოლოტბი კორი, სრ. ჩამური უ ბერ.

ჩამჩირე, ჩამჩირი მესტეკო იქემჩირე სუხუმსკიაგო იქრუგა; ვე იდნოქ დავსკოქ სიქოტოვენი (სმ. იზვ. ი. ა. ნ. 1911, სტრ. 1123,3) ნავანიე ზო პრედეიო ვე ფორმი ჩამჩირე; მოქო პოლაგაქ, ქო ნავანიე პროქსოდოქ იქ თ. چمشير სამიქი, ნ იპო, ვე თაკოქ ილუქაქ. ბუდექ ივავაქ მესტეკოქ სამიქი (სამიქაქ, დოსტავაქემიი იქ იქრესტოქსეი იქემჩირე, სო-

სტავაქიქ იდნიქ იქვ ვაქნიქქ პრედეიოქ ვივოქა იქვ იქემჩირე სეიქაქ, ა პო სვიდექლესტოვე სტორონიქოქ სავიქიქ პროქსოქსტალე იბილევო დ იქოლო სავაგო მესტეკა).

1. ჩან: ჩან, ჩანეა ვიქვ, ბიქ პრე-ვიავანიქქ (ილოქ, ვოლსი, ვიქვ), რასტი, ნესტი ილოქ, I-ია პორ. ნ. ვჩანიქ ია ვიქუ; — II-ია პორ. ნ. ვჩან-ნუანიქ S, ივჩან-ნუანიქ MZ ვიქოქ ილოქ, აორ. ვჩან-ნე, პრ. ს. ვჩან-ნე-ვე; — იქექტ. სტრ. I-გო სპრ. ბ/ვჩან-ნე/ვ, რჩან-ნე, თის ჩან-ნე, ჩქე ბჩან-ნე ვიქიქ ნა მიქ, ნა თებქ ი თ. დ.; — აქამას მე-ჩან-ნე პერეიქ (დერეო) ნესექ ილოქ, ქა გე-ჩან-ნე უ იგო ესექ როგ, კიბირი ვა ჩან-ნე უ იგო იქვ ვიქვ ვიქვ, პრ. ნეს. ბჩან-ნე, პრ. ს. ნო-ბჩან-ნე, ნო-რჩან-ნე; — ელა-ჩან-ნეა რასტი იქოლო ქოქ, რადოქ სე ქემ; — იხო-ჩან-ნეა რასტი, ნესტი ილოქ ვიქ-ტრი ქოქ; — მიკო-ჩან-ნეა რასტი ნა ქემ; იქემუქში მიკო-ჩან-ნე უ იგო რასტიქ იქს; — მე-ჩან-ნელი (გ. მო-ბმული) ნესუქიქ (ილოქ).

2. ჩან: ჩანეა, დო-ჩან-ნეა, გე-ჩან-ნეა სავაქიქ, სოვაქ, ვასუქუქ, დინო-ჩან-ნეა ილუსტაქ ვნიქ, III-ია პორ. ნ. ვჩან-ნეანიქ, აორ. ქელ-ვოჩან-ნე; — სე როდ. ითი. დონ-მუ-ვეურნიქ, აორ. ქი-დენ-ვეურნიქ; — სტრ. 3. IV-ია პორ. ნ. გემო-ვჩან-ნეუქქ სავიქს, აორ. ქეგ-ვჩან-ნე, იქვე ქიგი-ჩან-ნე.

ჩანგალი (გ. იქვ პ. چنگل) კრექ, ჩანგალი.

ჩანგულიო ტუიქ, ნეოსტრიქ, სრ. გ-გულიო I, ლავგულიო.

ჩანგლი-კითი, ჩან-კითი, ჩან-კითი, სმ. კითი.

«ჩართი» кругъ изъ виноградной лозы или изъ дикой гречихи для установки котла (მოამბე 1897, № 1, отд. II, стр. 14);

ჩარცი (რ. ჩელცი), ჩერცი борова; — ჩერცუа боронить, ср. ხუშუა.

ჩარქადი, ღო-ჩარქალაფა шататься, сныткаться, объект. стр. 3-го спр. аор. ღე-მჩარქალუ я пошатнулся, თის და-ჩარქალუ.

ჩაფ: ჩაფა, იველა-ჩაფა совѣтовать, выбирать, подсказывать, обращать внимание, сь род. отн. н. ელემუ-ჩუკუნჩქ სიფიუთუ ему, аор. ელემ-ჩუკუნჩქ; — ჩაფილი, ელა-ჩაფირი посовѣтованный, подсказанный; — ღა-ჩაფირი, ღიღა-ჩაფირი, მუმა-ჩაფირი, ჭიმა-ჩაფირი приемыше (სუკა. вышраныше, посовѣтованыше, подеказаныше) сестра, мать, отецъ, братъ [у потерявшего или потерявшей близкихъ родныхъ посторонний или посторонняя стряжетъ волосы, послѣ чего для потерявшего (-шей) ошъ (оша) становится приемнымъ отцомъ, матерью и т. д.].

ჩაფულა, ჩაფულა, ჩაფია ხმ ღაფი, კანიშო-ჩაფულა, კანი-ჩაფია (см. კანი); — ჩაფულა ქორთული ღუფიკი, ღუსი (ср. წულაზი); — ჩაფულა (ოგაფაში) нижняя часть сохи, на которую надѣвается рѣзецъ (კინახონა); — ღე-ჩაფულე ღეჩაფულე, ღოსკორე ვ სელქ ღეჩარქ. ვქ переносномъ смыслѣ ჩაფულა — ვიკი, отнм. გლ. ღო-ჩაფულეს ош დაღი ему ვიკუ (უ Орб. ჩაფულა обуть).

«ჩაფუა» деревянная посуда для про-

стокваш (მოამბე 1897, № 1, отд. II, стр. 16).

ჩაჩაზი вь родѣ тюфика вьзъ осокн для дѣтей.

ჩაჩუა молотить, п. ვჩაჩუნქ, аор. ღო-ვჩაჩი, ср. კელუა.

ჩაჩვი (რ.), ჩახვი сумка.

ჩახმაზი (რ.) курокъ.

ჩე а) бѣлый, б) янцо, с) серебряный деньги (ფარა); — *сравн. ст.* ურ-ჩიო-ში; — მო-რ-ჩე бѣловатый; — ჩელა, ჩელაია, ჩე-რ-ჩელა прозвище бѣлыхъ животныхъ, птицъ; — ჩე-ჯა тополь (*სუკა.* бѣлое дерево); — отнм. გვავილ გარ-ჩიოლეზა ვიხვ-ღი, стр. 3. II-я пор. н. იბჩიო-ღეზუქ ბილქ; — გარ-ჩიოლეზული ვიხვ-ღენი (п слово ჩიხი/უ *სარი, старикъ* одного сь ჩე кор-ნი); — ჩეში კათუა, см. კათ 3.

ჩეღამი-კადამი см. კალამი 1.

1. **ჩემ:** ჩემეზა остановка, удивление; III-я пор. п. შიომუ-ვჩემენქ *останавливаю, удивляю его*, аор. გვ-ვ-ჩემი; — стр. 3. III-я пор. п. კიომი-ბ/გჩენღექ *останавливаюсь, столбе-нью, удивляюсь*, аор. ვა-ბჩენღი; — ვა-ჩემებული *остановленный, удив-ленный*; — მე-ჩემებული *остановлен-ный, устремленный на что* (по Орб. ვაჩემეზა *впадать вь раздумье*), ვა-სა-ჩემი *удивительный, поразит-ельный*.

2. **ჩემ:** ჩემეზა, ღა-ჩემეზა *упорство-вать, упрямиться*, II-я пор. н. ვი-ჩემენქ, аор. ღე-ვეჩემი; — сь род. отн. ვეჩემენქ, аор. ღე-ვ-ჩემი; — сь дат. отн. ღეთემუ-ფაჩემენქ *зака-зываю ему*, аор. ღე-ვაჩემი.

ჩემკვა молочный кисель.

ჩერია (გ.) верстено, см. წყურისი.

ჩერცო см. ჩარცო.

ჩექმა (გ. изъ т. *حما*) сапогъ; — მეჩექმე сапожникъ, ср. ხარაზი.

«**ჩეჩე**» деревянная посуда, куда кладется только что полученный сыръ для отцѣживанія отъ сыворотки (შოაშე 1897, № I, отд. II, стр. 14).

ხოჩეჩი пепель, ср. ხატა-ცუცა.

ჩვაპარუა царапать, ср. ცვაპარუა.

ჩვ см. ჩვ.

«**ჩვამა**» Эр. бакланъ (рыба).

ჩვარა пустой; — ჩვარა ნეძი пустой орѣхъ.

«**ჩვანვაბი**» (МА, стр. 74) малина.

ჩვეულება (გ.) обычай, привычка.

ბიჩვი губа; морда; рыло (очевидно одного корня съ ლეჩქვი (см.) *ყბა* и съ г. ბიჩვირი, ჩიჩვირი, ქვიქვირი, причеъ два послѣднихъ слова съ повторениемъ корня), ср. ჯონჯო.

ჩიბე см. ფოთი.

ჩიება говорить, рассказывать, стр. ვ. II-я пор. н. იბიებუქ говорю, рассказываю, аор. ვიბი; — IV-я пор. н. ვეჩიებუქ говорю ему, ქვეჩიებუქ скажу ему, რაქაქაქ ვიბი; — ხაჩიები сказанное; — ხაჩიარი рассказъ, разговоръ, ср. რაგაღი.

ჩივანი S, ჩუვანი MZ чугунный котелъ; — ჩუვანია *უმცხის*, ср. თენჯირი (უ Бер. ჩიონხ).

ჩიი см. ჩილი.

ჩივი, ჩიკუ см. ნუკუ.

ჩიკინაფა, გოჩიკინაფა выпрямиться, стать на дыбы; — გოჩიკინაფილი

თუბა ხოსოს, ставшие дыбомъ, ср. ჩირქინაფა.

ჩილა сушеные фрукты (გ. ჩირი, ჩილი).

ჩილაშური слеза; — ჩილაშურიში თულა въ слезахъ (*ბუხა*. подь слезой).

ჩილთა || **ჩირთა**; ჩილათა, გინო-ჩილითაფა промахнуться, отвратить, соблазнить, мѣшать, II-я пор. იბეჩილითაშუანქ отвращаю отъ себя, аор. დი-იფჩილითაფე, გინ-იფჩილითაფე; — III-я пор. н. ვოჩილითაშუანქ не попадаю въ цѣль, мѣшаю ему, ძბაю его праздымъ, аор. დე-ვოჩილითაფე; — съ род. отп. ვუჩილითაშუანქ; — стр. ვ. ზეჩრთუქ соблазניהюсь, заблуждаюсь, ошибаюсь, прохожу мимо, я не занятъ, аор. მე-ზეჩრთი, пр. с. მე-ზეჩილათე-ჩრექ; — IV-я пор. н. ვოჩრთუქ ყდა-ლია, покидаю; — მა-ჩილათაფარი, ჩილათუ соблазнитель; — გე-ჩილათარი/ლი соблазненный, заблудившийся, გიშა-ჩილათირი; — ო-ჩილათუ под-лежащій соблазну; — შა-ჩელათერო ошибочно; — შო-ჩილათა разлука, удаление; — უ-შე-ჩილათუ неразлучно, უ-შე-უ-ჩელათუ.

ჩილი (дат. *čarf*. ჩილიც или ჩირს, дат. *ჩვსტ*. ჩილქ или ჩირქ) ჩიი *ხმ* жена; — ხო-ჩილიი (ოხური) бывшая жена; — ხა-ჩილი/ვ (კოჩი) вдовецъ; — ხა-ჩილო ნეწვსტა; — ჩილაში жеватый; — უ-ჩილე неженатый; — ჩილო-ბა замужестно.

1. **ჩინ**: ჩინება, ჩინეფა звать, узнавать, II-я пор. н. იზინენქ MZ, ვი-ჩინენქ S, აორ. ქჩი-იბეჩინი; — съ род. отп. ქუჩინენქ узнаю для него; — IV-я пор. ვოჩინებაფუანქ даю звать, знакомя; — стр. ვ. II-я пор.

იზინებექ მეჩა ჰკაოქ, უჰკაოქ, ვ'ებჩინებექ მეჩა ნე ჰკაოქ, პრ. ს. ნო-ზინებექქ ა ჰკაოქ;—ობქექ. სტრ. 3-ო სერ. (ფორ. ვოჰ.) II. შაჩინე (ტური) მოგუ პოვანქ, აორ. შაჩინე (ტურქ); — შა-ჩინე ჰკაოქ; — ჩინე-ბული, გო-ჩინებაფილი იზიქსთი, ნა-ჩინებუ ჰკაოქი; — უ-ჩინებუ პეზნაქოქი; — იშა-ჩინება უჰკაოქ სრედი ქეგო, რაღჩიქანქ; — კან-ჩინე-ბა, გამ-ჩინება პოსტანოვლენიე, რქ-შენიე, სრ. რქჩინე.

2. **ჩინ:** ჩინა, ღო-ჩინა ჰკაოქანქ, ოსტავლანქ სდო, პრეზენტოვანქ, იზიქსთი, III-ა პორ. II. ვოჩინეჩქ ჰკაოქანქ, აორ. ვოჩინე; — სქ როდ. ოთ. ვუჩინეჩქ; აორ. ღე-ვუჩინე; — ღე-ჩინე-ბალი (< ღე + ოჩინე-ბალი) ჰკაოქანქ; — მე-ჩინეუ იზიქსთი ეგო ტამქ, მე-უჩინე ონქ იზიქსთი ეგო ტამქ; — შო-ჩინეუ, მე-უჩინე (< შო + უჩინე) ონქ იზიქსთი ეგო ჰქაქს.

ჩინთი (რ. ჩინთი) სიტექ.

ჩინი ჩიქ, ჰკაოქმოქო, ჩინო ვქ კაქქეჩიქ ჩინა, ვქ პაგრადა.

ჩინჩოლუა კროქანქ, სტრ. 3. II-ა პორ. II. ვიჩინჩოლუაფექქ კროქუსქ, სრ. ფუჩინჩოლუა.

ჩინი ჩიქანქ, ჩიქანქ, გილა-ჩინი.

ჩირქინ || **ჩირქინ:** ჩირქინეა, ჩირქინეუ, გე-ჩირქინეა ტრეპანქ, -ტქსა, სტანქ დიბომქ, I-ა პორ. II. ვიჩირქინეჩქ ტრეპლქ, სტანქ დიბომქ; — სტრ. 8. II-ა პორ. II. ვიჩირქინეუქ ტრეპლქ; —ობქექ. სტრ. 2-ო სერ. შიჩირქინეღე უ მეჩა სტანქანქ დიბომქ, აორ. გე-შიჩირქინეღე, ოის გე-უჩირქინეღე; — გე-ჩირქინეაფილი ოქუმა, სრ. ჩიკინეა.

ჩირქოლი ტრენიე, ჰკაოქანქ.

ჩიჭი (რ.) პტიჩკა; ვორობეი; — ჩიჭოლ-ბიქიე პტიჩკოქ, „პტიჩქესტო“; — ჩიჭი-ცოლო პოდობო პტიჩკქ; — ო-ჩიჭოლი, ო-ჩიჭოლი პტიჩქე მქსტო, რქსტო.

ჩიქვი კედროვკა, კავიუქ (პტიჩკა, სრ. ი. ჩიქვი), რ. ჩიქვი, ჩხაროვი (პო ორბ. ჩიქვი კაკაი-ტო რიბა).

ჩიჭვანუ ვობქ.

ჩიჩიე, ჩიჩი ბქქანქ, იჩიქ; პლოქოქ, ჟუდაქ, სრ. გლას.

ჩიჩილაკი, ჭიქილაკი „ელკა“ სვოეობრაქიქ კონსტრუქიქი პა ნოვიქ გოქ: ბერუქ ორქოვიქ პრუქქ ი ვქ სრედიქ ქასტი ეგო სო ისქქ სტოროქ სრქვანქ დიჩინქ, უ-ქიქ, თოვიქ, ჰკაოქანქ ბარაქკომქ სტრუქიქ, ვაზ. წილაქური; სტრუქიქ ეტი ოთქ პრუტა ნე ოღქ-ლექ, II, ტანქმქ ობრაქომქ, ვო-კრუქ პრუტა ობრაქოვანქსა კუდრქ; ონიქ ბოვექ პრუტა რაქსქ-ლექ ი ვსტანქანქ დერევიჩინქ კრესტიქ; პოსქ ეტოქ პრუქქ უ-ქ-შინქანქ იაბლოკაქ, ორქოკაქ, ბო-ქ-ქეთაქ ი ტ. ი. (მოქმე. 1897, № I, ოტდ. II, სტრ. 95).

ჩიჩინი დერევიჩინქ მანქინა დია ქიქსთი ქლოქკა ოთქ კოსტოქექ, სრ. რ. ჩინჩინი.

ჩიჩუა ჩიჩუა (ფამილია); — ნა-ჩიჩუა საჩიჩუო, სეხო, ა ტაქქე ვოსტოქიქი უგოლოქ ზუღდიქსაქო უქვად, გლანქმქ ობრაქომქ, მექუდო რქკაქი ოჩქომურქ ი ტიქ.

ჩოგანი (რ.) დერევიჩინქ ლოპათა დია ვიქვიანქა გომი იქვქ კოქლა; — ჩოგან-ბი (უქენქს), სრ. ზვარჩინი.

ჩოდ см. подь ჩოდ.

ჩოდე: ჩოდლა, გო-ჩოდლა опорожнять, отбирать, I-я пор. н. ზჩოდანქ опорожняю, აორ. გო-ბჩოდლე, პრ. ს. მიჩოდლე; — IV-я пор. н. ვოჩოდლაფუნქ заставляю опорожнять, აორ. ვოჩოდლაფე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიჩოდლექ опорожняюсь, აორ. ვიჩოდლე; — მა-ჩოდლარო опорожняющийся, ჩოდლერი порошній, пустой, ცალოლონი, ცალოლი ხმ (რ. ცალოლერი, ცალოლოლი); — ჩოდლაჲ იმѣть время, დოსუგ, ობექტ. სტრ. I-го სპრ. н. ზჩოდე, სი რჩოდე (რ. მცალოა, გცალოა) ი т. д., პრ. ნეს. ზჩოდდე.

ჩონტურნი (რ.) четырехструнный муз. инструментъ.

ჩოქება, ჩოქინი преклонять колѣна, III-я пор. н. ვოჩოქინუნქ ставлю его на колѣни; — სტრ. ვ. II-я пор. ვიჩოქეუქ, აორ. დ'ი-ვიჩოქი; — IV-я пор. ქა/იწე-ვაჩოქეუქ, აორ. ქაწე-ვაჩოქი; — ლო-ჩოქინელო, ლო-ჩოქებულო ვოქნოვпреклоненно; — აწო-ჩოქინი (რ. წა-ჩოქება).

ჩოჩ: ჩოჩუა, მილა-ჩოჩუა лѣзть, ползти, თიქე მილა-ჩოჩე ონქ подползъ.

ჩოჩიკე, ჩოჩორი S ослепокъ, см. კოკორი, გირინი, ვირი 1.

ჩოჩორი см. ჩოჩიკე.

ჩვ || ჩვე: ჩულა сохранять, беречь, I-я пор. ზფჩვენქ, აორ. ლო-ფჩვი; — მა-ჩულარი сберегающий; — ობექტ. სტრ. I-го სპრ. ჯელატ. ლო-ფჩოუნი ო если бы я скрылся, ლო-რჩოუნი ი т. д.; — ცუა-ჩუ. см. ცუა.

ჩეჯანი см. ჩივანი.

ჩუნ: ჩუნაფა (რ. შუშება) печь, сушить, III-я пор. н. ვოჩუნუნქ, აორ. დე-ვოჩუნე; — სტრ. ვ. III-я пор. ვჩუნ-

დექ сушусь, აორ. ვჩუნდი; — ჩუნაფორი высушенный; — უ-ჩუნაფუ певысушенный, недопеченный.

ჩუნა см. ქიპე.

ჩურ || ნ-ჩურ: ჩურუა, ნ-ჩურუა плавать, I-я пор. н. ბ'ნ'ჩურუნქ, აორ. ბ'ნ'ჩური, პრ. ს. მი'ნ'ჩურე; — სტრ. დატ. ოთვ. ვოჩურანქ приплываю къ чему, აორ. ვოჩური; — III-я пор. н. ვოჩურუნქ заставляю его плавать, აორ. ვოჩურე, პრ. ს. მიჩურეუფე; — გო-ნ-ჩურუა переплыть; — მიბო-ნ-ჩურუა; — ეკო-ნ-ჩურუა приплыть къ берегу.

ჩური чуря, ჩური (уменьш.); — ჩურა Чуча (жест. имя), სრ. რ. ჩურა ჯალუა.

ჩუქ: ჩუქება (რ.) дарить, III-я пор. н. ვაჩუქენქ, აორ. ქე-ვჩუქი, პრ. ს. მიჩუქეპე; — სა-ჩუქარი подарокъ.

ჩური, ჩურა см. ჩური.

ჩქ || რჩქ: ჩქინა, რჩქინა звать, полагать, думать, მე-რჩქინა примѣчать, обозначать, считать, ობექტ. სტრ. 2-го სპრ. н. მიჩქე ვნაю, დუმაю, სო გიჩქე, ოთს უჩქე, ჩქე მიჩქენა, პრ. ნეს. მიჩქედე, ჩქე მიჩქედეს, ჯელ. მიჩქელას, ჩქე მიჩქელან, პრ. ს. ნო-ბჩქე ილი ნო-ბჩქევე, სი ნო-რჩქე, ოთს ნო-ჩქე, ჩქე ნო-ბჩქენა, დ-პრ. ნო-ბჩქედე, ჩქე ნო-ბჩქედეს, პრ. სოსლ. ნო-ბჩქელა; — მე-მიჩქე ილი მე-ე-მიჩქე мнѣ важется, (безлично) важется; — 3-го სტრ. მე-ე-მოჩქე я считаю за кого, за что, мѣою отмѣчено (რ. მიმაჩნია, დანიშნული მავს), სი მი-გოჩქე, ოთს მი-ოჩქე, ნო ვე მე-მოჩქე; მე-მოჩქექ я тебя считаю за кого, მე-გოჩქექ ты меня считаешь за кого, მე-ვოჩქექ ონქ меня

считаетъ за кого и т. д.; — стр. 3. I-я пор. и. ბ/ფჩქვექ я кажусь, вид-
пѣюсь, თინა ჩქვე; — сь неоф. отн.
მე-ვჩქვე у меня видѣется (რ. ში-
ჩანს), სი მე-ჩჩქვე: თის ღუდი ვე
მეჩქვე у него не видна голова
(т. е. причина не известна); —
გითო-რჩქინს показываться, быть
виднымъ изъ-подъ чего [б. м.
въ др.-грузинскомъ იქითი *оше-
დაიანი, нежданный* мы имѣемъ
слово производное отъ корня ჩქ
сь отрицаніемъ о в.м. უ, какъ ი-ბე-
ღურა || უ-ბეღური, и იქითი въ та-
комъ случаѣ означало бы букваль-
но: *неизвестный, незамытый*].

ჩქარი (с.) быстрый; — სი-ჩქარე бы-
строта; — ჩქარას быстро, ср. მაღას.

ჩქვა влыкь; — ჩქვაში имѣющій влыкь.

1. **ჩქვ || ჩქმ:** ჩქვაფა, ჩქუმალა посы-
лать (одуш. предметы), III-я пор.
н. ვორქვანქ, аор. მიღ-ვორქვი, пр.
с. შიღ-მიჩქუმალღ; — сь род. отн.
ვუჩქვანქ. посылаю ему, аор. ქქმე-
ვუჩქვი; — стр. 3. II-я пор. н. ვიჩქუ-
მალუქქ посылаюсь, аор. ვიჩქვი; —
მოლა-ჩქუმალა, მო-ჩქუმალა посы-
лать сюда; — მო-ჩქუმალერი, მო-
ჩქვაფილი посланный сюда, მა-
ჩქუმელი, ჩქუმალირი, ср. უქვ || უქმ
1, ჯღონა.

2. **ჩქვ || ჩქმ:** ჩქვაფა обращать, пре-
вращать, გო-ჩქვაფა, გო-ჩქუმალა,
III-я пор. н. ვორქვანქ, аор. გვ-ვო-
ჩქვი.

ჩქვაფაფი чавканье, чавкать, I-я
пор. н. ვჩქვაფუნქ, аор. ვჩქვაფი; —
ითო-ჩქვაფაფი чавкать подъ чѣмъ,
внизу.

ღე-ჩქვი, ღე-რ-ჩქვი дуба, ср. ნი-ჩვი.

ჩქი S, ჩქე MZ мы; — ჩქინი, ჩქენი
нашь; — ჩქინოტ' для насъ; — ჩქი-
ნო-თი и для насъ; — ჩქინებურა
нашь, нашей стороны, по-вашему,
ჩქენობურა; — ჩქენობურეფა люди
нашей стороны.

ჩქიმი мой; — ჩქიმო, ჩქიმოტ' для се-
бя (для меня); — ჩქიმობუა мои близ-
кіе родственники; — უ-ჩქიმიუ безъ
меня, см. შა 1.

ჩქიჩქონუა рыть, разрывать, ჩხტь
плохо, I-я пор. н. ვჩქიჩქონუნქ.

ჩქოტუა Чѣотуа (фамилія).

ჩქე см. ჩქი.

ჩქეჩქე дитя; свѣжій, мягкій: ჩქეჩქე
ცვალი свѣжій сыръ, ср. რ. ჩხვილი
(этим. сл. см. П. Чарая, *Объ отнош.
ახა. яз. къ აფთ.*, стр. 34), ср.
ლულე.

ჩხანა жарь; — ჩხანაფა, გე-ჩხანაფა жа-
рить, палить, сь род. отн. и. გე-
ვეჩხანუნქ, аор. გე-ვეჩხანნი; — ბჟაქ
გეუჩხანუ солнце опалило; — ჩხე
горячій; — სი-ნ-ჩხე жарь.

ჩხაპლი брызганье, брызнуть, I-я
пор. н. ვჩხაპლანქ: ჭვიმა ჩხაპლანს
дождь брызжетъ, аор. ლ-ვჩხაპი я
полилъ, брызнулъ.

ჩხე см. ჩხანა.

ჩხეშა бедро; — ჩე ჩხეშ ჩხეშა ჩხე-ჩხეთ
ცაშხას (ჩაშხას) (скороговорка).

ჩხვარ: ჩხვარუа выбивать зерна (изъ
гоми, проса), I-я пор. н. ფჩხვარუნქ,
аор. ლ-ფჩხვარი; — ჩხვერი зерныш-
ки гоми, проса.

ჩხვერი см. ჩხვარუა.

ჩხვერკი вѣтвь сухая, сучокъ, ср.
ცხვეკი (Н. Марръ, *Афет. элементы...*
Изв. И. А. Н. 1913, стр. 423).

ჩვეიანი см. ჩჩვეიანი.

ჩვეინდი ность, «ჩხინდი» у Grosset; — გიქე ჩვეინდამი длинноносый; — ჩვეინდი მუკორთელი სხ ზაგნუთხმь носомь; — ჩვეინდი წკვეთურე სხ острый носомь; — ჩვეინდიშ ფირთხი (ფერთხი) ноздря, см. ფერთხი.

ჩვეინჯი а) перхушка кукурузы, б) корень, основание.

ჩხილიტი шумъ, плескъ воды; — ჩხილიტი ქინკათუე. что-то всплеснуло.

ჩხინდი см. ჩვეინდი.

საჩ-ჩხირე см. საცხირე.

ჩხირე: ჩხირეა копать, разрывать; I-я пор. н. ჰჩხირეკანქ, აორ. ჰჩხირეკე; — II-я пор. н. ივჩხირეკანქ, აორ. ივჩხირეკი; — IV-я пор. ვოჩხირეკაფუნქ ზა-სთავიუ ეო რაზრვათ; — გითო-ჩხირეა рыть, вырить изъ-подъ чего, გელა-ჩხირეა.

«გე-ჩხომაფა» по народному вѣрованію все случившееся въ день Новаго года будетъ продолжаться въ теченіе дѣлаго года, а потому стараются дѣлать въ этотъ день, какъ можно больше хорошаго и пріятнаго (მოამბე 1897, № I, отд. II, стр. 98) (ср. г. დაბეღება), см. გე-შხომაფა.

ჩხომი рыба; — მე-ჩხომე рыбаქ; — ო-ჩხომე рыбное мѣсто; — ო-ჩხომური Очхомурь, რეჩა и село пѣ ზუგდიდ. უზადქ; — ლე-ჩხომა, ლე-ჩხუმა (г. ლე-ჩხუმი) Лечхумь, одинъ изъ уѣздовъ Кутаисской губ.; — ლე-ჩხუმური лечхумскій, лечхუმецъ, мн. ლე-ჩხუმარეფი (этим. см. I. Орбели, *Городъ близнецовъ* Дцо-

схორიძე и племя возницъ Ἰνίοχοι, ЖМНП, 1911 г. май, отд. классич. филолог., стр. 204—208; форма ლეჩხომა рядомъ съ ლეჩხუმა показывается закономѣрность к при-водимыхъ Вахуштомъ формъ: ლეჩხუმი || ლეჩხომი, а потому отпадаетъ попытка считать послѣднюю форму «сочиненной» Вахуштомъ, ч. с., стр. 205, прим. 2).

ჩხონ: ჩხონაფა спасеніе (души); спасти, III-я пор. н. ვოჩხონუნქ спасу ео, აორ. ვოჩხონეე; — стр. 3. III-я пор. ვჩხონდექ спасусь, აორ. ვჩხონდე; — ჩხონაფილი спасенный.

ჩხონჩხი печень; — უ-ჩხონჩხე безъ печени (*от переносн. см. безъ спян, слабый, тощій*), ср. ძაგარა.

ჩხორო девять; — ვითო-ჩხორო девятнадцать; — მა-ჩხორა девятый; — ჩხორო-ფა, см. ფა; — ჩხორ-თოლი Чхортоль, село въ Самурзакано.

ჩხოტირი человекъ съ заячьей губой; — ფოლო გო-ჩხოტირი სხ რა-двоенными копытами, ср. ჭოტი-ლო.

ჩხუ, ჩხუე S, ჩხოუ MZ (მნ. ჩხულე-ფი, ჩხოულეფი) корова; — გინამი ჩხოუ корова съ теленкомъ; — ო-ჩხულე ხლხვს для коровъ, ср. ფუჯი [Grosset ჩხოუ сѣнотавляетъ (სხ ვიქროსომъ) სხ г. ცხოვარი *овца. животное, живой* (Voyage arch. Rapp. VII, стр. 73), что фонетически правильнѣе, чѣмъ сопоставленіе съ г. ძროხა *корова* (MЭ, II, стр. 63); собственно ჩხოუ надо сопоставить съ параллельною съ ცხოვარი формою ცხოველი *живой, животное* съ усѣченіемъ окончанія ლი, *какъ*

ბქ < ხელი *рука*, которое во мп. ч. возстанавливается].

ლო-ჩხუმა см. подь ჩხოში.

ჩხუბი, ჩხუბი (გ. ჩხუბი) სპორტ, война, ссора; — I-я пор. и. ვჩხუბენქ სსორუს; — II-я пор. იბჩხუბენქ, აორ. ვიჩხუბი; — IV-я пор. სტრ. з. ვოჩხუ-პუქ სსორუსь сь нимь, აორ. წე-ვე-

ჩხუბი; — ო-ჩხუპუ ოფოსიჩსიყს კვ სსორბ, ვь ნოიჩბ: შიღარტეს ოჩხუ-პუშა პოში ნოვოვავ; — სო-ჩხუბარი (ი.) = ო-ჩხუპუ.

ჩხურნი холодный; — ჩხურუ ხოლოდ, см. ცინი, წყარი.

ჩხრე болото.

ჩხრთ, ჩირთ, ჩვლოთ см. ჩილოთ.

ც

1. -ც см. -ს.

2. **ც**: ციმა || ცემა სწყაყსა, нападать, გინო-ცემა, I-я пор. и. ვცენქ, ვცენქ სწყლუსь, აორ. გეგო/ცნო-ვციო, თიქ გეგინო-ცი/უე; — სь დატ. ოფ. ვო-ცე/ვქ სწყლუსь ნა კოგო, აორ. ქეგინე-ვაციო, თიქ ქეგინე-აციუ; — სь როდ. ოფ. и. ვუცენქ სწყლუსь კვ ნემუ, ნაპადოუ ნა ნეგო, აორ. ქე-ვეციო, ქე-ვეციო II, პრ. с. ქო-ვცეშუთ მუ ნაბროსიყს; — III-я пор. ვოცემაფუნქ ზასავლიო სწყაყსა; — აკო-ცემა რაძსყაყსა; — გილა-ცემა სწყაყსა სь ზეგო; — გიმო-ცემა ვისყაყსა პარუ-ჟუ; — ლო-ცემა, ლილა-ცემა სწყაყსა ვპიყვ; — ე-ცემა ვოზსანიე, ვოზსაყ, აორ. გე-ე-ვციო, თიქ გე-ე-ცეუ; — წო-მო-ცემა ვსყაყსაყსა, ბროსაყსა ვპერედ, გე-მიწო-ციის (იჩ. გე-წიმო-ციის) ონი ვსკოყილი; — ნა-ცემა რაძსყაყსაყსა, უნაყსიყ, გილე-ნა-ცემა.

3. **ც**: ცემა, ცემა (პაციოში), პიციცემა, პაციციცემა ოკაყსაყსაყსა პოჩესტი, უგო-ყაყ, I-я пор. и. პაციო-ვცენქ ილი პაციის ვცენქ, აორ. პაციო-ვცი ილი პაციო-ვცი.

ცა (გ.) небо; — ცა-შხა, ჩა-შხა, см. подь ლე; — ცაში ორტყაფუ, см. რტყა-

ფა; — ცაიში, (ჩაიში у Вахушта, სტრ. 396) Цаншь, Чаншь, село вь Зугдид. უყადქ სь დრევნიყ ხრა-მოშ и минеральными водами.

1. **ცად**: ცაღ, ცაღინი პოყსაყ, სტარანიე, სტარაყსა, სტრ. з. IV-я пор. и. ვოცაღექ სტარაყს, ვეცაღექ პო-სტარაყს, აორ. ვეცაღ; — მო-ცაღინე სტარაყსაყსაყსა; — გიმო-ცაღემა ისყა-ყსაყსა, и-ბ. გიმო-ვცაღენქ, აორ. გაგემო-ვცაღ; — გამა-ცაღებელი (< გიმო-+ოცაღებელი) პოდლეჟაყსიყ ისყაყსაყსა; — გამა-ცაღებელი ჭო-ბი ისყაყსა, ნა ისყაყსანიე.

2. **ცაღ**: ცაღემა ჯდაყ, სტრ. з. II-я пор. и. ვიცაღექ ჯღუ, თინა იცაღ, ნო ვე-ეცაღ (< ვა იცაღ), აორ. ქე-ვგი-იბცაღ; — სь როდ. ოფ. ვუცა-ღექ გიცაღექ ჯღუ ეგო, თება и т.д.; — III-я пор. ვოცაღინუენქ ზასავლიო ეგო ჯდაყ.

«ცაღაშაფუნა» შრ. მუხომორე (გრინბ).
ცაიორი см. подь ჩიოლუა.

1. **ცაღ**: ცაღემა, ლ-ცაღემა დაყ ვრე-მია, ჯდაყ, III-я пор. и-ბ. ვა-ცა-ღენქ, აორ. ვაღალი, ლ-ვა-ცაღალი.

2. **ცაღ**: ცაღუა კოსაყ, I-я пор. и. ვცაღენქ, აორ. ლ-ვცაღალი; — ნა-ცაღა

сѣно; покосъ; — ცალი კოსა, ცელი (რ.), ცე ხმ.

ცალი (რ.), ცაი ხმ одинъ нѣз двухъ равныхъ предметовъ, тѣкъ; равный, подобный: სქანი-ცალი подобный тебѣ, ოი-ცალი подобный ему, такой; — ცალო подобно; — სა-ცალო соразмѣрный, сѣотвѣтствующий, სრ. ცოლი, მანგი, შორო, ჯგურა.

ცაღიორი см. подь ჩოლუა.

ცამულა: ცამულუა რჩავა на куски, I-я пор. н. ვცამულანქ, აორ. ლავცამულეე; — ცამულერი ივრჩავნიხი на куски.

ცანცალი дрожь; дрожать, I-я пор. н. ზცანცალანქ დროჟუ; — II-я пор. ლი-იზცანცალანქ ვადროჟუ, აორ. ლი-იზცანცალეე; — объект. სტრ. 2-го სპრ. ნ. მიცანცალანს ილი მიცანცალე უ მენა დროჟი; — გილა-ცანცალი დროჟა на ყ-ლიბო, ნაპრ. ნა დოროგქ; — შიოო-ცანცალი დროჟა ввнутри чего.

ცარიელი см. подь ჩოლუა.

ცარცილი лиса разрыхленная земля.

ცაც: ცაცაფი, ცაცინი, ცაცუა, ჭე-ცაცუა იტი, ბჩჯათე პოტიხოჩქუ, პოკრადივათე, III-я пор. н. მი-ვოცაც-ენქ, აორ. ქე-მი-ვოცაცეე, სრ. ც. ქე-მი-ვოცაცეე.

ცაცხუ липа, ცხაცხუ, ცხაცხვი, ცაცხვი (რ.).

ცახ: ცახუ, ცახვაფი, მიშა-ცახუ ხჩ-სიხ, ნ. მიშე-მი-ვოცაცეე; სრ. ზალა პოდь ზ I.

ცახორცი, ცახორცი, ცი-ცახორცი (რ. ცხვირ-სახორცი) шпатель; косынка, უსქულარი.

უცხაშე вдругъ, внезапно, უ-ცეზ, უ-ცეზუ (რ.).

გამო-ცდილება (რ.) опытъ, სრ. ცალ I. **ციე** см. ცალ 2.

ცივა (რ.) большая корзина, იძსимая за спиной, სრ. ჩაკა.

ციელი см. ცალ 2.

ციერგული балагурство, балагурить, სტრ. ვ. II-я პორ. ნ. იბციერგულუქ.

ცივ: ცვა, ლ-ცვა (რ.) сохранить, уберечь, სრ. ჩულა.

ცივანი цыганъ; отым. глаголъ, ცი-ვანუ шутить, безобразничать, I-я პორ. ნ. ვცივანენქ, აორ. იბცივანი.

ცივი Цивь, რჩა на границѣ между Сенакскимъ и Зугдидскимъ уѣздами (რ. ცივი ხოლოდნი, სრ. მ. ჩხური).

ცივ: გე-ციკუა კლასე მალენიხე პრედ-მეტე, ვოჯათე, III-я პორ. ნ. გე-ვოციკ-ენქ, ნ. ნ. გე-ვოციკ-ენქ, აორ. გე-ვოციკი.

ცივა-ხე см. ხე 2.

ცივი а) часть дома, б) клинторъ, см. ნიკი.

ცილორი Цилоръ, село въ Сенакск. уѣздѣ.

ციმიცია Цимитiа (фамилiа).

ციმცვა, ცემცვა земляника, სრ. მუცი.

ციנדა (რ. ციდა) длина между протянутыхъ на плоскости большого пальца и указательнаго, სრ. ცკუ.

ცირ: ცირუა, გო-ცირუა პროსწავთე, I-я პორ. ნ. ფცირენქ, აორ. გო-ფცირი, სრ. ს. მიცირე; — შა-ცირალი პროსწავთელ; — ცირალი პროსწავნი.

ცირა S, ცვრა MZ ძვინა; — ცირა-სქუა, სმ. სქუა, სრ. პლაბი [Brosset

ცირა счиается обращенной формой რ. მცირე *maloussien* (Voyage

argh: Barr. VII, стр. 73), но между этими словами, в самом дѣлѣ, кромѣ случайнаго созвучія ничего общаго нѣтъ].

ციჭ маленькая рыбка, ср. ჩხობი.

«**ციფანა**» შრ. порода ზომი, см. ლუმე

ციფანორცი см. ცანორცი.

ნა-ციფანაღი, **ნა-ცხაცხელი** горящій уголь.

ციხე (г.) крѣпость, тюрьма, ср. ჯიხა.

ციფნა, **გე-ციფნა** глотать, I-я пор. н.

ვიფნენქ, н.-ბ. ქიგვ-ვოციფანქ, аор.

გე-ვიფნა, ср. ყინტუა.

ციღა (г. ციღვა) грѣхъ; жалость;

გრѣшный, несчастный, жалкй; —

ჩქიმი ციღა! горе мнѣ! — **სა-ციღარი**

несчастный; — **ციღება**, **შე-ციღება**

грѣшить, I-я пор. н. ბციღენქ, аор.

შე-ბციღა; — **სტრ.** ვ. IV-я пор. н.

ვიციღებქ или **ვიციღებუქ** ему жаль

меня; — **объект.** სტრ. 2-го пропзв,

სპრ. შეციღებუ მნჲ жаль его, аор.

შეციღებ, შე-შეციღებ, **პრ.** ს. ნა-ბცი-

ღუე, ნა-რციღუე и т. д.

ციდიღი, **ციდიღლა** хитрить, тру-

диться, мучиться, I-я пор. ბცი-

დიღენქ, II-я пор. იბციდიღენქ, аор.

იბციდიღი; — **III-я** пор. н. ვაცი-

დიღენქ заставляю его трудиться,

мучиться.

ცორობე см. ცოცუ.

ცოროცე аягъ (раст.), «ძერა» შრ.

ნ-ცორუა прыгать, I-я пор. н. მცო-

რენქ (< ვნცორენქ), **თინა** ნცორენს.

ცოცუ, **ცოცო**, **ცორობე** маленький

горшокъ, ср. კოცო, კოჭობი.

ცოცხალი (г.), **ცოცხაი** ხმ живой,

ცხორცხალი; — **სი-ცოცხლე** жизнь; —

ცოცხლება, **გა-ცოცხლება**, **III-я** пор.

н. ვაციცხლენქ оживляю его; **გვ-**

ვაციცხლი; — **IV-я** пор. **გვ-ვაციც-**

ხლებაფუნქ или **გუ-გაციცხლება-**

ფუნქ заставляю его оживить дру-

гого; — **სტრ.** ვ. II-я пор. **ნ-ბ.** ვაციც-

ხლებუქ буду жить, **ვიციცხლებუქ** (сѣ-

отрицаиემ) ვე ვაციცხლებუქ (<

ვა+ვიციცხლებუქ), **ვიციცხლებუქ.**

ციცნა ходить, подпрыгивая, н. მე-

ვიცნენქ.

ციღი (г.) дурной, пустой, ложный; —

ციღება, **გა-ციღება** дѣлать пустымъ,

не исполнять, **III-я** пор. н. ვაცი-

ღენქ, аор. გა-ვიციღა; — **объект.** სტრ.

3-го სპრ. (**ფორ.** возм.) **მაციღინე** мо-

гу не исполнить, опустошить, аор.

გა-მაციღინებ, **ვა** **გვ-მაციღინებ.**

ციუნ: **გე-ციუნაფა** вонзять, **III-я** пор. н.

ვიციუნანქ.

ციუნჯი, **ციუნღი**, **სუნჯი** роса.

ცურუ плющъ (раст.), ср. г. სურო.

ციულღოცი (г.) бездѣльникъ, манки-

рующй.

ციუსი необработанный воскъ (ср. у

Вер. ცუსი остающіяся послѣ топ-

ки воска негодныя части).

ციქალაჭუა, **მე-ციქალაჭუა** быстро от-

сѣкать, н.-ბ. მე-ვიციქალაჭუნქ, аор.

მე-ვიციქალაჭი.

ციქიზე см. ახორი.

ციქა || ციქა: **ციქაფა**; **ციქმალა**, **ციქმაა** ხმ

хвала, хвалить, хвастаться, **II-я**

пор. ივიციქანქ хважусь, хвастаюсь,

аор. ღი-ვიციქვი, **პრ.** ს. ღი-ვიციქაფუ; —

III-я пор. н. ვიციქანქ хвалю его,

аор. ვიციქვი, **პრ.** ს. მიციქაფუ; — **სხ**

род. **отв.** ვუციქანქ, **გიციქანქ**; — **ციქა-**

ფირი прославленный; — **ციქმალი-**

რი похваленный; — **ო-ციქაფალი**

достойный похвалы.

მო-ციქაძევალი см. ტურა.

ნა, მაჭარი ცხურცხინებს მოლოდო
ვინო შიპიტ.

ცხურა М чурекъ съ маленькой скво-
вороды, სრ. ჭკილი.

ცხ вязь, სრ. თელა.

ცხმუ жиръ, тукъ (სრ. გ. ცმელი).

ცხმცვა см. ცმცვა.

ცხრა см. ცირა.

ბ.

1. **ბ:** ბიეზა, გამო-ბიეზა **искать, оты-
скивать, производить слѣдствие, н.**
ვიბიენქ, აორ. გაგემი-იეპიი.

2. **ბ** см. ბე.

«ბაგარი» (გ. ჯიგარი, МЭ, II, стр. 59)
печень, სრ. ჩხონჩხი.

სა-ბაგელი (გ.) презрѣнный, სრ. გო-
ჯოგელი подъ жоѳ.

ბაგვ: ბაგვაფი, ბაგვალი, მიღა-ბაგვაფი,
III-ი პორ. მიღვ-ვობაგვალუნქ **за-
ставляю его потащиться;—п.-ბ.** მი-
ღვობაგვენქ **потащусь, полетусь,**
აორ. მიღვ-ვობაგვე.

ბაგვარი (გ. ბაგარი, ჯაგარი) щетина.

ბაკა см. ტურა.

ბალო (გ.), ძალი სილა, ნ-ბალო, ნ-ბა-
ლი;—**ნ-ბალო** **силю;** **насилно,** ბა-
ლით (გ.);—**ბალამი;** ბაამი ხმ **силь-
ный, хороший; сильно, очень;—**
ბალამო **сильно, очень, много,** ბა-
ლამს, ბალამქ, *Гр., § 136;—* ნ-ბა-
ლიერი, ბალური **сильный, могучий,**
сравн. ст. უ-ნ-ბალაში;— **სა-ნ-ბა-
ლოთ, სა-ბალოთ** **на силу, на сопро-
тивленіе.**

1. **ბანბა** мѣшокъ, სრ. ხაკი, ცომარე.

2. **ბანბა** Дзандза (фамилія).

ბაფი (გ.) витка;—**ბაფუა,** გო-ბაფუა
**протягивать что-либо, какъ вит-
ку; прокладывать мостъ, н. ვბა-
ფუნქ,** აორ. გო-ვბაფი, **пр. с. გო-მი-
ბაფე.**

ბაზ: ბახინი, ლო-ბახინი **зовъ; звать,**

სრ. ვ. II-ი პორ. **н. ვიბანქ** **зову**
кричу, აორ. ქილი-იეპანი;— სრ. **род.**
отв. ვუბანქ **зову его, ვიბანქ** **и т.**
д., აორ. ლუ-¹გ¹უბანი;— **дѣйст. з. сѣ**
дат. отп. н. შომუ-ვობანქ **кричу**
ему ислѣдъ, აორ. მი/ე-ვობანი, თიქ
მი-ობანქ (отъ მე-ბახინი);— IV პორ.
ვობანაფუნქ;— გე-ბახინი;— **გვმო-
ბახინი** **закричать изнутри;—** **«ღ¹-
ნო-ბახინი** **звать, кричать сверху**
**внизъ, н. ინუ-ვობანქ, სი ინა-ბა-
ხანქ, აორ. ლინუ-ვობანი;—** **ი/ე¹შა-ბა-
ხინი** **звать, кричать снизу вверхъ;—**
მო-ბახინი, н. შომუ-გობანქ **я за-
кричу вслѣдъ тебѣ;—** **წიმო-ბახინი,**
წიმო-ბახეზა **кричать на кого, на-
помнить о чемъ съ упрекомъ, აორ.**
ქიმწუ-ვბანი (ხმ. ქიმწუ-ვბანი).

ბგა *მი.* ბგალეფი **берегъ, край;—** ლა-
ლი-ბგა **Галицка, рѣка въ Самур-**
закано (сука. берегъ рѣки);— სა-
ბგა-შურა, **см. სუა,** სრ. გ. ბგიდე.
ნი-ბგვი, ნი-ბგი, ნუ-ბგე, ნუ-ბგე
клявѣ, სრ. ნი-ქილი.

ბგვირ: ბგვირინუა **дрожать, III** **и** პორ.
н. ვობგვირინუნქ **заставляю его дро-
жать;—** სრ. ვ. III-ი პორ. **н. ვბგვი-**
რონდექ, აორ. გე-ვბგვირონდი.

ბ-ბგილი: გე-ბ-ბგილია, **объект. стр.**
3-го спр. н. გი-მობბგილე (კიბირს)
я держу (въ зубахъ) что-либо.

ბე (გ.), ნ-ბე **сынъ, паслѣдникъ.**

ბეკვი подспорье изъ камней или изъ

ინეი ძია ფუნდამენტი ძერვლიპაიო ღომა, სრ. ზოკონი.

მეტლი მიაო ბეაზ ჯირუ ი ბეაზ კოსთეი, სრ. ძორი, სორცი.

სა-ნ-მეტლი სმ. წუ.

მენწარი, **მენწარე** სმ. ჭებწარი.

მერა სმ. ცოროცი.

მერწი ინა (სრ. რ. მერწი/ი).

მვალი (რ.) კოსთ.

მვაძე: **მვაძვათი**, **მვაძვალი**, **მვაძვალთი** შატაყსა, ტასაყსა, ბწგაყ, ი. ვო-მვაძვალუნქ ვასაყსაყსა ბწგაყ, აორ. ვოძვაძვალე; — სპრ. ვ. II-ია პორ. ში-ივძვაძვალეჟ ილი ში-ივძვაძვალეჟ, აორ. ქიში-ივძვაძვალე; — **მვაძვალა** (მუჟ. ილი) ღვადავალა; — **მო-მვაძვალე**, სმ. შელა (სრ. რ. ძანძალი, მუნძული).

მვენა სმ. მენა პოღ მუ.

მვირი (რ.) დოროგი; — **მვირი-თახი**-ნი დრაგოწინი; — **მვირას**, **მვირას** (შარ.) დოროგი.

ძიბ, **რძიბ** ა) ბისერა, ბ) ჭეჭი.

„გა-ძიბეზა“ „ღადიგეზა“ ბნავეა ვსე-ღა ივ სრედა ია 24-ნი დენი ველ-ნოსა; ივ ავოთი დენი ია უჯიი პერიი რავი პრიგოვლიაკი კაშუ (წვანერი) ივ იმოღიქ ვსოღოვ კრავივა (ჭუჭელი); სვ იასუვლენი-ნი ივ ნოვანი გოდა სტროგი ვოსპრე-შენი ივ ივავიკი სვოიქ მენემ, ი ივავიკი სვ ოწეში სოჯი (ღოროვი ბიქ), ა სვ „ღადიგეზა“ მოჯი ივავიკი კრავივი სვოიქ იმენემ; ია უჯიი კრომ ბლავალთი კრავივი კაში პო-ღავიკი ვოზმოჯი ბოლშე ჩისო დრუგიქ ბიღო; კოღა უჯიი გო-თოვი, ბერუი სვ ივავიკი ბლავიკი პო ლოჯი ილი პო კუსოქ, ი ვსე ავო ივ ივავიკი პორიკი-კლავიკი

ია ოსობუი ძია სეგი პრიბიკუი ივ პერიიკი დერიკი პოლკი, ივავი-კიკი კარბუნი; ვსე ავო ძიკავეა ივ ოჯიდავი დუხა გაძიგა (ღადი-გია), კოტორი ივ ავო ნოჯი ობო-დიკი სვ დომა ი ოსაბრიკავეა სვოლ ივავიკი; ჭობი ლეჯე ბილო გაძიგა ივდიკი უჯიიკი, ოვო-პრიკი ოვონცე ბეაზ სტეკოლ, ივ-ავიკი ობნღეში კარი (პოლ-დენი დერი); გაძიგა პრი ივდიკი ობილავიკი სვოლა პრიკავიკი: ში-ს-ულე ნი, სოლო ოსი! (უკო ივ-ბე-სა, ოპლე ავო!) ა ლავიკი ხოჯი-ივ ოსაყსაყსა სვ პრიკავიკი (ომკ, XXXII, ოღ. III, სტრ. 103 — 104). ივ სლოვი გა-ძიგეზა, ოვევიკი, სკრიკავეა რ. კან-ზოგეზა, ჭო ი ავავიკი *Преполовение*.

ძიგირი, **ძეგერი** კოლკიკა, ტერი; — **ძიგირი** ტერიკი.

ძიგეზა სმ. ძი.

ძიკუ, **ძიკუ**, **ძიკუ** სვ, სვ ტრუდოვ, ძიკუ-ძიკუ სვ-სვ.

ძიძარი (რ. ძიძარი) უკუსი, „ჯემარი“ უ Grosset, სრ. ზე.

ძიბ: **ძიბ**, **ძიბ**, **მო-ძიბ** უვლიკი, პრიბავიკი, პრიბრიკი; — I-ია პორ. ზიბილენქ ილი II-ია პორ. იბი-ბენქ, იბიბუნქ პრიბრიკი ძია სე-ბი, უვლიკი, აორ. ში-იბიბი, პრ. ს. შიბილენქ ილი ში-ბიბილენქ, ი ში-ბიბილენქ ი თ. დ.; — სვ როდ. ოთ. ვუბიბენქ, გიბიბენქ ი თ. დ.; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ვაბილენქ პრიბავიკი სვ ჭე, ში-ბიბილენქ პრიბავიკი სვ ჭე, აორ. ში-ბიბი, ოთქ ში-ბი-ბენქ; — **მო-ძიბ** პრიბრიკი; — **მო-ძიბილი**, **მო-ძიბილი** უვლიკი, პრიბავიკი; — **გე-ძიბილი** დოპო-

рево обильно покрытое влодами; —
 ძონძირი Дзондзирь, село в Се-
 навскомъ уѣздѣ, известное свои-
 ми лѣсами, ср. გო-სორგალი, ლო-
 უურწილი.
ძორი (г. მძორი, მძოვრი) трупъ, па-
 даль, ср. ძელი.
ძუბა (г.) ძუა ა) волосы лошадиного
 хвоста, б) сенокъ изъ конскихъ
 волосъ; — სა-ბ-ძო (г. სა-ძუე) шлея,
 подхвостникъ.
ძუდე очень, сильно; — ძუდე-მასროლი
 очень богатый.
ძუ см. ძე.
ძუძუ (г.) сосцы, груди; — ნა-ძუძური
 или ნა-ღიანთილი подарокъ, подво-
 сный зятель своей тещы.
ძღაბი (г.) дѣвушка, дѣвчонка; — ძღა-
 ბლა дѣвство; — ძღაბი-სქუა дочь
 (см. სქუა), ср. ცირა.

ძღაბე-ქერცამი см. ზღაბ-ქერცამი.
ძღაგე: ქღა-ძღაგე садись (пренебре-
 жительно).
მო-ბ-ძღვარი (г. მო-ძღვარი) настав-
 никъ, духовникъ, священникъ (ბუკა.
 ნოდითელი, ვოждь).
ძღვინი, ძღვინი (г. ძღვინი) подарокъ.
ძღვირინაფა смотрѣть, выгладывать
 беспомощно, I-я пор. н. ვძღვირი-
 ნაწექ, აორ. ვძღვირინე.
ძღირკაფა см. რძღირკაფა.
სა-ბ-ძღო (г. სა-მ-ძღვარი) граница; —
 მო-სა-ბ-ძღვრე, მო-სა-მ-ძღვრე погра-
 ничный; сосѣдь, ср. ღარღალი 2.
ძე || ძუ || ძვ || ძ: ძენა, ძვენა лежать,
 валяться, быть надѣтымъ (формы
 см. подь ღვ || ძვ 1 и 2).
ძეგერი см. ძიგირი.
ძეცა см. ძიცა.

√.

1. √ сказать, съ род. отн. н.-ბ. «ვუ-
 წიინქ, «ვუწიინქ или «ვუწოლენქ»,
 скажу ему, გიწიინქ, გიწოლენქ»,
 თინა გიწიინს, გიწოლენს, მიწოლენს
 и т. д., აორ. ვუწიი или ვუწვიი √,
 გიწიი, სი მა მიწიი, უწიი, თიქე მა
 მიწუუუ или მიწოუ √, გიწუწუ,
 უწუუ, ნქე ვუწიით, თქვა უწიით, თი-
 ნენქე უწიის || უწვის, სოსლ. I-ბ ვუწუე,
 სოსლ. II-ე ვუწუა; — ძუ გიწუა? что
 мнѣ тебѣ сказать? см. რაგადი.
2. √ წანუა ვწოვანუა, объект. стр.
 I-го спр. н. მწანს (პწანს), რწანს,
 თის წანს, см. რწუმ.
3. √ წიმა, წემმა, ლო-წემმა лить, -тѣся,
 течь, I-я пор. н. გილმ-ვწენქ სტე-
 კაჲ ვწიან; — III-я пор. н. მივქ-ვო-

- წენქ ლეოსო о что-либо, обливаю,
 ღინა მიკან-აწენს; — стр. 3. II-я пор.
 ვიწუ-მუქე ლეოსო, IV-я пор. ვაწუ-
 მუქე (г. ვესსემეზი); — объект. стр.
 2-го спр. მიწენს у меня льется, я
 проливаю; — 3-го спр. н. გენგ-მო-
 წენს ლეოსო на меня, აორ. ქიგენგ-
 მოწუუ, თის ქიგენა-აწუუ; — გინო-
 წიმილი облитый (г. გადა-სსმული).
4. √ წია, მო-წია собирать (урожай),
 II-я пор. н. იპწენქ, აორ. მი-იპწიი; —
 მუ-ნა-წიი, მო-ნა-წიი урожай, плодъ
 (ср. მო-სა-ვალი); — მო-წიული, მო-
 წუული, მო-წული собранный.
5. √ < √3: წუალა сосать, I-я пор. н.
 პწენქ, აორ. გე-პწი, თიქე გე-წუე; —
 მა-წუვალი сосущий; — წიილი, წილი

высосанный; — წისხირ-წილი სვ ყ-
 сосанною кровью.

1. **წა-** предлог (карт.) в глаголах
 и отглагольных именах, წვ.

2. **წა-** видоизмененный карт. пре-
 фикс с -, см. под წაწ 2.

წაბი S, წარი MZ бровь, წაბრი (г.
 წარბი) [у Brosset (Rapp. VII, стр.
 74) ქობი, форма законодательная, по
 цывѣ не встрѣчающаяся].

წადილი (г.) желание, хотѣние, объект.
 стр. 3-го спр. н. მოწადილო, გოწა-
 დილო, ოწადილო мнѣ, тебѣ, ему хо-
 чется, аор. მო-მეწადილო, მო-გეწა-
 დილო, ოს მე-ეწადილო; — წადილო
 сь желаемъ, настойчиво, мо-წა-
 დილებურა.

წაკურთხი см. под წყარი.

წალ: წალუ ნ-წალუ (მურიში) испу-
 стить духъ. I-я пор. н. ვწალუნქ,
 аор. გო-მწალი, თიქ გო-ნწალუ, пр.
 с. გო-მინწალუ.

წალენ-ჯიხა, ქალენ-ჯიხა (უ Вахуш-
 та ქელენ-ჯიხი) Цаленджиха, село
 и общество въ Зугдид. уѣздѣ, здѣсь
 имѣется старинный монастырь; на-
 званіе это встрѣчается и въ формѣ
 წენ-ღიხა [წენ можно принять за
 эквивалентъ ქანი (см.), а ღიხა = ჯიხა
 крепость сь диссиблиціей пер-
 ваго коренного (ср. წვანჯი > წვან-
 ღი и др.) или же ღიხა земля, тог-
 да все названіе будетъ означать:
 ქანская крепость (земля)].

წამ: წამება (г.) свидѣтельствовать, вѣ-
 ровать, стр. 3. IV-я пор. ვეწამებუქ,
 გეწამებუქ, аор. ვეწამი; — მო-წამო-
 ბა (г.) свидѣтельство, утверждение,
 III-я пор. н. ვამოწმებქ, аор. შე-ვა-
 მოწმი; — სვ род отн. ვუმოწმებქ

соглашаюсь сь нимъ, свидѣтель-
 ствую въ его пользу, аор. მო-
 გ'უმოწვი, ღო-გ'უმოწმი; — მო-
 წამე (г.) свидѣтель; — უ-წამო პე-
 ნწრით.

წამალი (г.) лѣкарство; — მე-წამლე
 лѣкаръ, врачъ; — ო-წამლე пред-
 метъ лѣченія; — მიდართო ოწამლე-
 უს ოწამლე ღიხა.

წამი (г.) минута, секунда, мигъ; —
 წამს, წახს на мигъ, ср. წუმი.

წანა годъ; — წანმო-წანა одинъ годъ
 (бука. годами — годъ. по годами —
 годъ); — ნაკიანი (г.) წანა високос-
 ный годъ; — წანერი однолѣтній, то-
 довалый; — წანერა годовалый поро-
 сенокъ, ნაყფი, см. წი.

წანუა см. წ 2.

წარე (г. მ-წარე) горькій; — *сравн.*
 см. უ-წარაში; — ნ-წარეო горь-
 ко; — ნ-წარას горько, больно, силь-
 но; — отым. глаголь ნ-წარეზа огор-
 ченіе, III-я пор. н. ვანწარენქ огор-
 чаю его, аор. გა-ვანწარი; — стр. 3.
 II-я пор. н. ომწარეებუქ, аор. გე-
 ემწარი (< გე-ეგწარი) я огорчился,
 სი გე-ეგწარი; — გა-ნწარეული огор-
 ченный, отчаянный.

წარი см. წაბი.

წარკანტი (г. წალკაცი) кирка (ору-
 діе).

წარე см. წარსურა.

წაქა (г.) сыворотка.

წალმართი (г.) прямой, ровный; про-
 тивоположный, противный, сввер-
 ный; — ს-წალმართო недоброе, злое.

წარსურა, ქა-ჩსურა Цачхура, Чач-
 хура, рѣка въ Сенак. уѣздѣ (бука.
 холодная вода, см. წყარი, ჩსური); —
 წა-ჩსური, ქა-ჩსური названіе села; —

Վահեստը, Վահեստը իսպախուրսկի; իսպախուրսկ, *մի. Վահեստը*; — Վահեստը Շարչա, село въ Самурзакано [ծուկ. ծեղայա ջուր (բեղա)].

1. Վահեստ: Վահեստ, ջուր-Վահեստը լցուցնելու համար, I-յա ընթացքով: — ջուր-Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

2. Վահեստ: Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*; — Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

գլխավոր: — ջուր-Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*; — ջուր-Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*; — ջուր-Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

Վահեստը լցուցնելու համար, *սր. ջուր-Վահեստը*.

წიკუ, I-я пор. н. ვწიკუნი, აორ. ღო-
ვწიკვი, მო-ვწიკვი, თქვ მო-წიკუ;—
მო-წიკვილი *запачиванный*.

წიღამტერი *см. წიღილი*.

წიღი (რ.) *часть, доля*;—კა-წიღი *яв-*
ного (бука. одна часть);—გა-წი-
ღებ *раздробить, уничтожить*.

წიღობ: წიღობუ *сжимать, выжи-*
мать, I-я пор. н. ბწიღობუნი, აორ.
გო-ბწიღობი.

წიმა *см. წ*.

წიმა *см. წიმიბღუ*.

წიმი, წიმი, წმი *потомъ, послѣ, вне-*
реду;—წმაბუ, წმობუ *сначала, пер-*
вый разъ;—წმაბიბი *прежний, ო-წმ-*
მაბიბი;—სა-წმობობოთუ *на буду-*
щее время;—წმო, წმო *предлогъ*
въ глаголахъ и отглагольныхъ име-
нахъ, въ нѣкоторыхъ случаяхъ съ
метатезисомъ въ формѣ მიწო, მ-
წო, გრ., § 3, j.

წმიბღუ *чищать, очистить*, I-я
пор. н. ბვწმიბღუნი, აორ. ბვწმიბ-
ღი;—*объект. стр. 3-то სრ. (фор.*
*возм.) მაწმიბღე *могу чистить*;—*
*მა-წმიბღელი *очищающий, чистиль-**
*щикъ, მა-წმიბღელი *въ качествѣ**
чистильщика, чтобы чистить;—გო-
მო-წმიბღუ *вычистить*;—წმიბღე,
წმიბღე, წინა *или წმიბღე (რ.) *чистый,**
святой, справедливый, правый.

წინა *см. წმიბღუ*.

წინანდღე *см. ძღე*.

წინგი (რ. წიგნი) *книга, წიგნი*.

1. წირ: წირუ *обѣдня; саудить обѣд-*
ню; жертвовать, შე-წირება, I-я
*пор. н. ბწირუნი *или ვწირუნი, აორ.**
*ბვწირი, *пр. с. მიწირე;—IV-я**
*пор. ვოწირაფუნი *заставлю его слу-**
*жить, აორ. ვოწირაფე, *пр. с. მიწი-**

*რაფუფე;—შე-ბა-წირი *привесед-**
*ный въ жертву;—ბო-წირუნი *вре-**
мя послѣ совершениа обѣдн;
*—ბო-წირუნი *послѣ обѣдн;*—გა-ბ-*
*წირუ *обречь кого на погибель, не**
щадить, н.-ბ. გა-ვწირუნი.

2. წირ: წირუ, წერუ *процѣживать,*
черпать, выжимать, გო-წირუ, I-я
*пор. н. ვწირუნი *или ითმე-ვწირუნი,**
*აორ. გო-ვწირი, *пр. с. მიწირე;—**
*IV-я пор. н. ვოწირაფუნი *застав-**
ляю выжимать;—*стр. 3. II-я пор. н.*
*ვიწირუნი *процѣживаюсь, აორ. გო-**
*ვწირი, *пр. с. გო-ვწირე* 'ლე'ქ';—*
*ე-წერუ, ეწე-წირუ *черпать вверхъ,**
н. იშემა-ვწირუნი, აორ. გიშე-ვწირი,
*გე-ვწერი;—გინო-წირუ *процѣдить,**
перелить изъ одного сосуда въ дру-
*гой;—მა-წირალი *процѣживающий;—**
*წირილი, გო-წირილი *процѣжен-**
*ный;—წირღე *суша, წერღე.**

წირსუფალი (რ. ჭირის-სუფალი) *забо-*
тящийся о комъ, о чемъ; заботя-
щийся о покойникѣ, душеприказ-
чикъ.

წირღვი *голень;—მა-წირღვი *шмель,**
სრ. კონკერი, წმონთი.

წირღე *см. ჭირსუ.*

წისქვილი (რ.) *мельница, *см. წყარი**
*(სრ. ღოლაბი);—სა-წისქვილი *Сащи-**
სქვილი, село.

უ-წიფული (რ.) *незрѣлый, невозму-*
жанный.

წიფური *ბუკი (дерево), სრ. გ. წი-*
ფული.

წიწილა, წიწლა, წიწი *ხე *цвѣ-**
нокъ.

წიწკაფი *см. ჭიჭკლაკი.*

წიწმარტე, წიწმარტე *крессы-са-*
латъ.

ვა косточка въ фруктахъ [по Орб. г. ხუნწკალი კოტოჩკა ვინოგრადი ი თოჲუ პოდობიხჲ (? ხუნ-წკალი), въ изд. შრ. ხუნცკალი პო იეჩატჲქ].

ვაგობა, წკელა ვოზიქ, პრი, სჲ, 'ნ'-წკმა, 'ნ'-წკმა; — კოხი-წკალა (< კოხიშ-წკალა) სჲ ჩელოვჩკომჲ; — 'ასოჲ-წკმა ა) სჲ შტიმჲ, ბ) თოგდა; — თი-წკელა, თიმჲ-წკელა, თიმი-წკმა ა) სჲ ვიმჲ, ბ) თოგდა; — მუ-წკმა ა) სჲ ჩჲმჲ, ბ) სჲ სობოჲ; — წკმაიანი ნაჲოდაჲში აუ ჩეგო, პრი: ლუღიშ-წკმაიანი ნაჲოდაჲში აუ გოლოვი (უ ოსოვანი, უ კონცა).

ვაპბ: წკაპუა ვისტროიქ, -ტჲსა ვჲ რადჲ, III-ჲ პორ. ნ. ვოწკაპუნქ ვისტრაივაჲ ვჲ რადჲ, აორ. გვ-ვოწკაპუე; — სტრ. ვ. II-ჲ პორ. ვიწკაპუოთ მი სტროიქსა ვჲ რადჲ, სტოიქმჲ, სლჲდუეშ დრუგჲ ვა დრუგომჲ; — IV-ჲ პორ. გეთმუ-ვაწკაპუოთ, აორ. ქეგვ-ვაწკაპოთ; — ანთიანს-გაოწკაპი *სლჲდუოჲში დრუგჲ ვა დრუგომჲ*, თაქ მინგრელჲცი ნაჲვოკოუთ ვჲ ნასჲშჲსჲსჲ ლეჩუმჲცჲვ (სმ. *Хр.*, სტრ. 122,28) ვჲ ვიდუ თოგო, ჩო ლეჩუმჲცი (ი სვანი), ნაჲრავლჲსა ეპიოჲ ნა რაბოტჲ ვჲ მინგრელი ი ობრატო, იდუთ გუსჲკომჲ პო უზკო-პროტოჲტანიოი სნჲჲვოი ტროიქიქ.

ვაპუდოლა, წკაპული იპრჲვატჲ ნა მელიე კუსკი, I-ჲ პორ. ნ. ვწკაპულანქ. აორ. ლო-ვწკაპულე; — წკაპული მელიე, პო კუსოჩკამჲ.

ვაკარ: ნ-წკარუა რაჲღოჲქ, რასოლოჲქ ვჲ რადჲ, III-ჲ პორ. ნ. ვოწკარანქ, აორ. ქელ-ვოწკარი, თიქჲ ქელა-წკარ, პრ. ს. მიწკარუ; — გე-წკარუა პოლოჲქ სვერჲუ, ნ. გეთმუ-ვოწკარანქ, აორ. ქეგვ-ვონწკარი, თიქჲ

ქიგი-ონწკარუ; — გილა-ნწკარუა რაღოჲქ სვერჲუ, ნ. გიღჲმე-ვოწკარანქ, აორ. ქიგლ-ვონწკარი, თიქჲ ქიგლა-ანწკარუ; — II-ჲ პორ. გიღჲმე-ვწკარანქ, აორ. ქიგლ-ეწკარი (ვმ. ქი-+გილა-+იწკარი), სრ. წკიღუ 1. **ვაფიანი** ლაქ, ტჲვკატჲ, ნ. ზწკაფუნქ, აორ. ზწკაფი, პრ. სოვ. მიწკაფინგ; — სჲ როდ. ოტი. ნ. გე-ვწკაფონუნქ იატრავლი ნა ნეგო სჲ ლაემჲ, აორ. გე-ვწკაფინგ.

ვაგობა სმ. წკალა. **ვაგარამი**, ნ-წკვარამი პრონაქ, რასელია.

სა-რ-წკველი სმ. ო-სხირი. **წკვეტერე**, წკვეტერე ოსტრი, პრამოი, ქვეტერე (ჩხვინდი).

1. **წკიღ**: წკიღუა პოლოჲქ, გილა-წკიღუა პოლოჲქ, რაღოჲქ სვერჲუ ნა ჩ, III-ჲ პორ. ნ. გილა/ვ-ვოწკიღანქ, აორ. გილა/ვ-ვოწკიღი, პრ. ს. გილა-მიწკიღუ; — მუნო-წკიღუა რასოლოჲქ რადომჲ სჲ ჩჲმჲ; — ლო-წკიღილო რასოლოჲქ, სრ. წკარუა.

2. **წკიღ**: წკიღუა სმოტრჲქ, აორ. ქი-გ'ი-ი-წკიღი, თიქჲ ქი-გ'ი-ი-წკიღუ. **მა-რ-წკინდი** კოლჲო, პერსტე (ეტ. სლ. სმ. *Н. Марръ, О полож. абх. яз. среди яфет.*, სტრ. 31—32), სრ. ზეჭელი.

ვკირ || ვკვრ: წკირუა S, წკვრჲ MZ რჲვატჲ, რუბიტჲ, I-ჲ პორ. ი. ვწკირუნქ, აორ. ლო-ვწკირი, პრ. ს. ლო-მიწკირ; — წკირილო, გო-წკირილო რაჲრჲვანი, რაჲრუბლენი; — ნო-წკერი ობრუბოქ, კუსოქ, პოლჲო; — წკირი, წკვრი დერევიანი ვერტელ (პო Орб. გ. წკირი ხვოროსტინკა); — წკირი-გოლა ცჲყირ-გოლა, თაქ მინგრელჲცი ნაჲვოკოუთ ოდიქჲ პჲვ ოტ-

роговъ Кавказскаго хребта, напоминаящий своимъ заостренными скалистыми вершинами вертеть.

წკიცონ: წკიცონუა, წკიცონათა შიპ-
პუთუ, I-я пор. н. ჰწკიცონებქ; — съ
род. отн. ვუწკიცონუნქ, სრ. ზის-
კონუა.

წკმა, ნ-წკმა, см. წკალა.

წკულეტი см. ქინუ.

წკუმონტუა сучевіе; сучить (г. გრე-
ხა), закручивать, I-я пор. н. ვწკუ-
მონტებქ, аор. ღო-ვწკუმონტი; —
II-я пор. ვიწკუმონტებქ; — съ род.
отн. н. ღომუ-ვუწკუმონტუნქ, аор.
ღოთუ-ვუწკუმონტი; — стр. ვ. II-я
пор. н. ვიწკუმონტუქ закручи-
ваюсь.

წკუნწკი, წკუნწკი скряга; — წკუნწკო-
ბა скупость, სრ. ჰარბადო.

წკურ: წკურუა, მო-წკურუა закрывать
(глаза), I-я пор. н. ვწკურუნქ.

წკური: წკური, წიმო-წკურიათა
(თოლიში) вырвать, выколоть гла-
за, съ род. отн. წიმუ-ვუწკურიუნქ
или იწმუ-ვუწკურიუნქ, аор. ბემ-
წკურ-ვუწკურიენე (вм. ბემწკურ-
ვუწკურიენე).

წკუნწკი см. წკუნწკი.

წკემა, ნ-წკემა, см. წკალა.

წკერუა см. წკირუა.

წკინდა (г.) чистый, святой, см. წი-
მინდუა.

წკორთი голень, წირღვი.

წკოლა, ნ-წკოლა. сажа, копать.

1. **წონ:** წონება не одобрять, браво-
вать, II-я пор. н. იბწონებქ, аор.
ღეებწონი; — съ род. отн. ვუწონ-
ებქ.

2. **წონ:** წონება, მო-წონათა одобре-

nie; одобрять, правпться, II-я
пор. н. იბწონებქ მიწ პრავტსა; —
съ род. отн. მუ-ვუწონებქქ I я по-
хваляю его за что, одобряю, аор.
მუ-ვუწონე; — III-я пор. н. ვოწონ-
ებუნქ стараюсь, чтобы ему понрави-
лось, ვოწონებუნქ ღუს стараюсь пра-
პტსა ему; — обьект. стр. I-я пор.
მო-ვწონს, სი მო-რწონს მიწ, თებწ
პრავტსა, მოვწონს ღულა я гор-
жусь, аор. მო-მეწონებ, თის მე-ვწონ-
ებ; — მო-სა-წონე достойный по-
хвалы, одобрения.

3. **წონ:** წონუა ვაწმხივავ, сравни-
вать, I-я пор. н. ვწონებქ ვაწმხი-
ვაო, аор. ღო-ვწონი; — стр. ვ. II-я
пор. ვიწონუქ, აორ. ღი-ივწონი; —
გე-წონუა, ალა-წონუა соразмѣрять,
сравнивать другъ съ другомъ, н.
ალდმუ-ვუწონებუნქ, აორ. ალდ-ვუწონ-
ებ; — стр. ვ. IV-я пор. н. ალდმუ-
ვაწონუქქ сравниваюсь съ кѣмъ,
чѣмъ, аор. ქალდ-ვაწონი; — გე-ნა-
წონი соразмѣрный, сравниваем-
ый.

4. **წონ:** წონება, მიკო-წონება примѣ-
чать, узнавать, догадываться, II-я
пор. н. იბწონებქ, აორ. იბწონი, მი-
კი-იბწონი, სრ. ქო-მიწონებუ; —
მე-წონებული отмѣченный, услов-
ный.

უე-წონობა см. უე-მწეობა.

წორ: წორათა опережать, съ род.
отн. н. ვუწორუნქ, აორ. ვუწორე.

წორი, წორა см. სწორი.

წონოლე прежде, раньше, წონლე;
впереди, передъ (въ сложныхъ сло-
вахъ წონ, напр., გოლა-წონ), წო-
ნოლეუ, ო-წონოლე; — წონოლენი
передній, первый; прежній, мншув.

წუნარი (რ.) тихий, кроткий, სრ. წყინარი, უვილი.

წუორი: წყორუა, გო-წყორუა, აკო-წყორუა სმეშათ, I-ია პორ. ნ. ვწყორებქ, აორ. გო-ვწყორი; — სვ როდ. ოთნ. ნ. ვუწყორუანქ, აორ. ვუწყორეე; — წყორილი; გო-წყორილი, აკო-წყორილი სმეშანნი.

წუო колодец; — წუურგილი როდნიქ (ბუკო. холодный колодец), სრ. იბჭა პოდ წინი; — ჩსორა-წუუ Чхоро-ჩუ, село в Зугдидск. უზდჩ (ბუკო. девять колодцев, სრ. გ. ცხრა-წყარო).

წუნ: წუენაუა ბოღბე, III-ია პორ. ნ. ვონუენუანქ პრიყნიუ ემუ ბოღ,

აორ. ვონუენეე; — ობექტ. სტრ. 3-გო სპრ. მაწუენეე მივ ბუდეთ ბოღო; — წუენაფირი ბოღოე მივსტო.

წუერიში MZ, წყურუში S კოლეო ივ ქაღია, ნადევაეოე ნა ნიჟნი კონეც ვერეტენა (ჩერია).

წურ-კუჩხი, წუუ-წუუტი ლოღიჟა, ჯაღბე, სრ. კაცურკაკა.

წუ-წუო სმ. წუურ-კუჩხი.

წუოღ соленый, სმ. კვარი I.

წუერი სმ. წყირი.

1. **წუ** სმ. წი

2. **წუ-** სმ. წა 1.

წუმა სმ. წ 3.

წუმი, **წუმო** სმ. წიმი.

წურუა სმ. წირუა 2.

1. **ჭ**: ჭალა შიე, I-ია პორ. პ. ბჭანქ, აორ. ლო-ბჭეე; — IV-ია პორ. პ. ვოჭაფუანქ; — მაჭალი პორთნი, შვეიეა, სრ. ოერზი; — ო-ჭალი-შიე; — გლე-ლა-ჭალა ჯაშიე სნიუ ვერხ; — გინა-ჭალა პრიშიე დრუგ ეზ დრუგ

2. **ჭ** სმ. ჭუა, ჭაფა.

1. **ჭა** მი. ჭალეფი, ჭაფეფი მი სოლომა; კამიშ (რ. ჩლა); — ჭამო მიე-სტე სვ სოლომი.

2. **ჭა** სმ. ჭიჭე.

ჭაბაკუა попирать, топтать, I-ია პორ. პ. ბჭაბაკანქ, აორ. ლო-ბჭაბაკე.

ჭაბუ клей; ჭაბუა კლენე, ტოპათ, სგლავიე, I-ია პორ. პ. ვჭაბუნქ, აორ. ლო-ვჭაბი, პრ. ს. მიჭაბუ; — III-ია პორ. პ. ვოჭაბუნქ; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ნ. ვაჭაბუექ, მიკემე-ვაჭაბუექ (ოფ მიკო-ჭაბუა) პრიელე-ვაუს ეზ ჟემუ, აორ. ქიმე-ვაჭაბი; — გო-ჭაბილი ჯაქსეფნი; ობი-

ანი; — გინო-ჭაბუა ჯაქლენე, ჯაოპათ სვერუ; — ლინო-ჭაბუა კლენე.

ჭაბურთა Чабурта, село в Сенак. უზდჩ.

ჭადარი (რ.) чиварь, ჭანდარი.

ჭაკი (რ.) животное женского пола, სმ. ცხენი, ოხა.

1. **ჭადო**, ჭალე ჭალა, ჭალა, село Зугдидского уезда; — ჭალა-ლილი ჭალადი, село и общество Сенакского уезда; — ჭალადილერი ჭალადიქსი; ჭალადიდე, მი. ჭალადილარეფი, სრ. ჭალე.

2. **ჭადო** სმ. ჭ 1.

ჭადოვარი სმ. ცვალი.

ჭადე (რ. ჭალა) роща; ნაზვანიე სეა, სმ. ჭალა 1.

ჭალენჯიზა სმ. წალენჯიხა.

ჭან: ჭანაუა, მო-ჭანაუა ჯვათ, პრიღლ-აშათ, I-ია პორ. ბჭანაფულენქ იმი

II-я пор. п. იბჭანუნქ, აორ. ქიმი-
იბჭანეე, პრ. ს. მიჭანუაფუ; — მო-მ-ჭა-
ნაფულთი призывающий; — მო-ჭანა-
ფილოთ, ნა-ჭანეფი призванный; —
ო-ჭანაფულთი подлежащий приглаше-
нию, призывающий; — გილო-ჭანაფა
вызывать изнутри.

ჭანდავი პრუტ, ჭარდავი.

ჭანდი სმ. ჭანჭი.

ჭანი ილი ლაზი ჩაფი, ჯაფი, (одно
изъ яфетических племенъ); —
ჭანური კოთელ ივზ მჭდი (ჩანი
считаются пионерами въ металлур-
гии вообще, въ частности въ обра-
боткѣ мѣди; Лазистანი ი პინი,
კაკი ი ვი დრენოსი, სლავიჯა
своими мѣдными рудниками; на-
звания мѣди какъ въ яфетическихъ,
такъ и индо-европейскихъ языкахъ
указываютъ на Сперъ, горды на
верховьяхъ р. Чороха въ Лазиста-
ни; см. Н. Марръ, *Изъ помядки въ
Турецкий Лазистани*, стр. 548, *Кре-
шение*, стр. 168); — ჭანი-წყარი (< ჭა-
ნი-წყარი) ჩანიჭარი, რჭა ვი
Мингрели (*бука*. ჩანская вода, т. е.
рჭა); ჭენი-წყარი ილი წენი-წყა-
რი [появление წ в началѣ слова
им. ჭ находитъ объяснение въ рег-
рессивной ассимиляции (ср. სქა-
სერი < სქა-სერი), а гласный ე
находитъ поддержку въ армян-
скомъ названii чановъ ԺԷ рядомъ
съ ԺԸ]; — წანი-ბოლი, სმ. ბო-
ლი.

მა-ჭანვადლი (გ.) сводникъ, сваха, ср.
მარებელი.

ჭანჭი, ჭანდი (არმ. ԺԸ, ԺԸԺ) муха
(этим. сл. см. Н. Марръ, *Жъ во-
просу о близк. родствѣ арм. яз. съ*

исерскимъ, З. В. О. И. Р. А. О.,
т. XIX, 1909, стр. 072), ср. ზაზი.
ჭაძანი M (ახ. აჭაძან) пупокъ, ср.
ჭიპე.

1. ჭარ: ჭარუა писать, I-я пор. ზ/ვჭა-
რენქ ილი ჰჭარენქ, აორ. ზ/ვჭარი, ჰჭა-
რი, პრ. ს. მიჭარე; — სქ როდ. оти.
[ვუჭარენქ, გიჭარენქ, იბჭარენქ ი
т. д.; — стр. ა. II-я пор. იბჭარუქქ
пишусь, იბჭარუაფუქქ, აორ. იბჭარი,
პრ. ს. ჰჭარენლექქ; — II-я пор. (стр.
фор. возм.) ვიჭარექ S, იბჭარექ MZ
я могу быть написанъ; — объект.
стр. 3-го спр. (фор. возм.) ი. ზჭა-
რე могу писать, აორ. ზჭარე; — ზა-
ჭარალი пишущий, писецъ; — ჭარი-
ლი, ნა-ჭარე написанный; — ო-ჭარა-
ლი предметъ писания; — ვ-ჭარუა
описать; — მე-ჭარუა писать туда,
მო-ჭარუა писать сюда, მეჭარუა-მო-
ჭარუა переписка; — გილო-ჭარუა
писать тамъ и сямъ; — გილო-ჭარუა
переписать; — ჭარა судья, ცვა-
ჭარა, სმ. ცვა (см. Н. Марръ, *Яфе-
тические элементы въ языкахъ Арме-
нии*, III, Изв. И. А. Н. 1912, стр.
597, e)

2. ჭარ: ჭარაფა, მო-ჭარაფა უდოსითე,
ტყა, III-я пор. პ. ვოჭარუნქ სქ-
ლაო ეო დოსთინიმ ჷო, დამ
ემუ ჷო, აორ. ვოჭარეე, პრ. ს. მიჭა-
რუაფუ; — стр. ა. IV-я пор. ვაჭა-
რუქქ უდოსიო ჷო, დოსთანუს
კომუ, აორ. ქე-ვაჭარი.

ჭარკა რანოცვტნი, пестрый.

ჭარდავი სმ. ჭანდავი.

ჭარკანუა, გო-ჭარკანუა პოკრивать
сплошь; — გო-ჭარკანელი 'უშქური
покрытая сплошь (плодами) яб-
лоня.

женщины; талисманом противъ козней злыхъ духовъ считается восковая свѣча или сдѣланный изъ воску крестикъ; талисманъ всѣ привязываютъ къ волосамъ на почѣ **ჭვეტეობა**, а обреченные на смерть, узнавъ объ этомъ на утро отъ **მზაკვალი**, не расстаются съ талисманомъ въ теченіе дѣлаго года; воскъ привязываютъ и къ животнымъ, а также дѣлають деревянные крестикъ, привязываютъ къ нимъ тернъ и камешки и ставятъ передъ домомъ и на нивѣ (СМК, XVIII, отд. III, стр. 4; კრე-ბულო 1899, отд. II, стр. 42); по другой версiа въ **ჭვეტეობა** სერი (почѣ чародѣевъ) собираются всѣ нечистыя силы въ образѣ кошекъ, собакъ и женщины-вѣдьмы, наз. по-мингрельски **მენწარი** (*მენწარი* напрашивается на сопоставленіе съ г. მეცარი у Орб. *იდაიძიის*, -*აი* *ნო არატკამს* *животныхъ*). Овѣ, пробравшись тайкомъ въ домъ, вынимають у дѣтей, а иногда и у взрослыхъ души христіанскія и несутъ ихъ на гору «**Табакова**» къ своему господину, великану, который припаялъ лѣвью къ скаламъ этой горы св. Георгіемъ (СМК, XIX, отд. I, стр. 152), ср. у Бер. **ჭაჭველი**.

ჭვ см. **ჭუ**.

ჭვათი капля, **ჭველი**; — **ოლაჭვათრე** (< **ოლა-+ოჭვათრე**) площадь вокругъ дома, куда падаютъ дождевыя капли съ крыши, ср. **ჭვათირი** у **ჩე**.

ჭვადი: **ჭვალუ** **დონი**, I-я пор. п. ვჭვა-

ლენქ, аор. გე-ვჭვალი; — **ჭვალა** сыръ, полученный съ одного удоа.

ჭვადლიგი когти, ср. ბირცხა, ჯღვადლიგი.

ჭვარ: **ჭვარუა**, ე-ჭვარუა очищать, срѣзывать сѣкирою, очищать лѣсъ подъ пиву, I-я пор. н. ბჭვარენქ; — ე-ჭვარილი **ღისა** расчищенная земля; — უ-ჭვარუ **ღისა** нерасчищенная земля.

ჭვარჭვადლი плескъ воды, брызги, **ჭურჭული**.

ჭვაზე, მ-ჭვაზე **ეძსი**, ср. ზეე, მი-მარი.

ჭვაი, **ჭვეე** рожь, ср. ქუმუ.

ჭვეთი см. **ჭვათი**.

ჭვითუა см. **ჭვიცაფი**.

ჭვიმა дождь; — п. **ჭვინს** S, **ჭვენს** MZ дождь идетъ, аор. ღო-ჭვიმუ дождь пошелъ; — მისა-ჭვიმა дождить среди чего, въ середину чего: **თურს** ქიმუშაჭვიმუ.

ჭვიც || **ჭვოც**: **ჭვიცუა**, **ჭვოცუა** закрывать глаза, I-я пор. п. ვჭვიცენქ, аор. ღო-ვჭვიცი, ღო-ვჭვოცი; — სტრ. ვ. II-я пор. п. ვიჭვიცუაფუქ **закрываюсь**, аор. ღო-ვიჭვიცი (< ღო-+ი-ვიჭვიცი).

ჭვიცაფი, **ჭვითუა** чирьяканіе, щебетаніе, I-я пор. п. ბჭვიცანქ, аор. ქო-ბჭვიციეე.

ჭვიცე дыра, скважина.

ჭვიცდლორი см. **ყურზენი**.

ჭვისთარი элипсоидальный кукурузный хлѣбъ съ сыромъ, см. **ო-კუ-მაფუ**.

ჭიეფი см. **ჭილეფი**.

ჭითა красный; — **ჭითაში** см. **ყურზენი**; — **ჭითა-წყარი** **ჭითა-იქარი**, село

въ Зугдидскомъ уѣздѣ (*бух.* красная вода, см. წყარი); — отым. глаголѣ, стр. з. III-я пор. в. ბჭითონდექ კრასიუ, аор. გო-ბჭითონდი; — III-я пор. дѣйст. з. ვოჭითონუნქ заставляю его краснѣть.

ჭიკუ см. სსულო.

1. **ჭილა**, ნეძიშ ჭილა зеленая шелуха грецкаго орѣха, ნეძიშ ნო-სეი.

2. **ჭილა-სე** см. სე 2.

ჭილაფი, ჭიფი (*<* ჭიაფი) ხმ ძი-ნოვკა тростниковая.

ო-ჭინახე, ო-ჭენახი/უ დავილნა, თო-ჩილო.

ჭინკა (გ. ჭიმკა) ძმში, домовый.

ჭინუ, ჭინი S, ჭენე MZ пруть; — ო-ჭინივე მწვანე სქ მელქიმ ძმსომ; — წურესი S, წაკულეტი, წირ-ლე MZ скрученный пруть, употребляемый для связки (გ. დვლეჭი).

ჭინჭა крапивникъ (გ. ჭინჭარა).

ჭიპე (გ. ჭიპი) пупокъ, ჩუპა, სრ. ჭა-პანი.

ჭირ; ჭირა, ნ-ჭირა ღო-ნ-ჭირა наступать ногою, надавливать, задавливать; ოკო-ნჭირა срываться съ мѣста, вспрыгивать, II-я пор. დი-იეჭირანქ ილი ოკი-იმწ'ნჭირანქ вспрыгну, аор. დი-იბ/ვენჭირი, ოკი-იმწ'ნჭირი, თიქ ოკი-ინჭირე; — III-я пор. в. გეთმუ-ვენჭირანქ ვაჟი (ногою), надавливаю чѣмъ-либо, გე-ვენჭირანქ ვაჟი, აორ. გე-ვენ-ჭირი; — სეში მო-ნჭირა задавить, раздавить рукою.

ჭირი (გ.), ჭირობუა чума, болѣзнь, горе, несчастье, პუჯა; — სქანი ჭირი! სქანი ჭირი მა! твое горе (несчастье) мнѣ! — ჭირამი ბოღვენ-

ვი, испорченный: ჭირამი ნეძი червивый орѣхъ; — ჭირო ვა ნე-სчастье; უ-ჭირალო безъ труда, без-заботно; — სა-ჭირება პუჯა, не-обходимость; — სა-ჭირო нужное, не-обходимое; — გა-ჭირებული, გა-ჭირ-ვებული находящийся въ бѣдѣ, въ პუჯდ, несчастный, გა-ნა-ჭირი; — отым. глаголѣ, ჭირება, გა-ჭირება, объект. стр. 1-го სპრ. ჭირს/ც ста-новится труднымъ, აორ. გა-ჭირ-დე; — 2-го სპრ. მიჭირს/ც, ჩქე მიჭი-რანქ მვწ'ნ' трудно; — პრ. нес. გა-მიჭირდე, ჩქე გა-მიჭირდენა; — 3-го სპრ. მოჭირე ილი მოჭე მვწ'ნ' нужно, მვწ'ნ' необходимо, მვწ'ნ' трудно, я бо-ленъ; — суб. стр. სქ როდ. отн. გა/უ-გუჭირენქ я ему буду ставить препятствія, გა-გუჭირენქ п. т. დ.; — მე-ნ-ჭირუ терпѣть, переносить, удерживаться, II-я пор. ვინჭი-რანქ ილი ვინჭირექ, თინა ინჭირანს, ინჭირს, აორ. მი-იმწ'ნჭირი; — объект. стр. 3-го სპრ. (ფორ. возм.) ნ. მე-მან-ჭირინე, აორ. მე-მანჭირინე, თის მი-ანჭირინე.

ჭირინ || ნ-ჭირინ; ჭირინაჟა, ნ-ჭირი-ნაჟა протягивать, предлагать, пере-давать, посылать; приближаться, наступать, достигать მე-ნ-ჭი-რინაჟა, მო-ნ-ჭირინაჟა, III-я пор. ნ. მიომუ-ვოჭირინუნქ посылю ему туда, достигаю туда, აორ. ქიმე-ვო-ჭირინე, თიქ ქიმე-ო-ჭირინე; — მოომუ-ვოჭირინუნქ посылю ему сюда, достигаю сюда, აორ. ქომე-ვო-ჭირინე, თიქ ქემა-ჭირინე; — სქ როდ. отн. ვუჭირინუნქ (გ. ვუ-წეც) აორ. ქე-გუჭირინე; — объект. стр. 3-го სპრ. პ. მონჭე (გ. მიწეც),

აორ: 2-го ср. ქო-მიჭირინუე (რ. მიწია); — ალა-ნჭირინაფა გადავადთ სვერჰუ ვნიჰ, გადავადთ ტაინო, ნ. აღდმუ-ვონჭირინუნქ, აორ. ქაღ-ვონჭირინე; — ეკო-ჭირინაფა დოტი-გათ; — ოლინო-ჭირინაფა გადავადთ ვნიჰ, ვე გლუბინუ; — წიშო-ჭირინა-ფა პროტაგინავთ ვპერედ, პრედ-ვადთ; — ო-ჭირინაფუ დოტიჰინო, ოლოში ოჭირინაფუ დოტიჰინო გლავოშ, გორიჰონტი; — ინ-აჭირინა-ფალო (< ინო-ოჭირინაფალო) დღე პერედაჰ ვნიჰ, სრ. ჭიშაფა.

ჭირქა (რ. ჭიქა) стаканъ, стевло.

ჭირხინი ржаніе, ржать, I-я пор. н. ბჭირხინაფუნქ, აორ. ვიჭირხინი; — მე-ჭირხინაფა რჰათ ვე სტოროჰ ზო, III-я пор. н. მეთმუ-ვოჭირხინუნქ, აორ. მე-ვოჭირხინე, თიქე მი-ოჭირ-ხინუე.

ჭიფე а) узкій, ჭიფე შარა узкая до-рога, б) тонкій, ვისოკій (голосъ), პერვი გოლოს; — ჭიფუნე მალე-ხია დეტი; — რე-ჭიფეში, სმ. რე ი უერუნე.

ჭიშ: ჭიშაფა, მე-ჭიშაფა, მო-ჭიშაფა პოსიჰვათ, დოგინათ, ნასტიგათ, დოჰვავთ, სლუჰათ, III-я пор. н. მიოღმე-ვოჭიშუნქ ნასტიგო ტუდა, დოჰვავო, აორ. ქიჭმე-ვოჭიშე, თი-ქე ქიჭმი-ოჭიშე იჰ ქიჭმი-ოჭი-შოე !!; — მოღმე-ვოჭიშუნქ ნასტი-გო სიდა, აორ. ქომე-ვოჭიშე, თი-ქე ქემე-აჭიშე; — სრ. ს. მე-ვჭიშა-ფუქ (რ. მი-ვსწრეზივარ, მი-ვწევივარ), მო-ვჭიშაფუქ (რ. მო-ვსწრეზივარ, მო-ვწევივარ); — სე როდ. ოტი. მე-ვუჭი-შუნქ, მე-გიჭიშუნქ პ ტ. დ. ა დამე პოდოსიჰე მუ, თებ; — მო-ჭიშა-

ფირი პოდოსიჰვი, დოსტიგში, სო-პრხვი, ვრხვი, სრ. ჭირინაფა.

ჭიშიმარიტი, ჭიშემარტი (რ. ჭეშმა-რიტი) истинный.

ჭიშქარი, ჭიშქარი (რ.) ворота.

ჭიჭე маленький; მალი; — ჭიჭეთე მალი, პედოსატოჰო; — *срavn. ст.* უ-ჭი-ჭაში; — ჭე, ჭა მალი, მემნო; — ჭი-ჭალობა მლადენჰვო; — ჭიჭე-კითი, სმ. კითი.

ჭიჭიბი, ჭეჭიბი (რ. ჭიჭიბი) стрекоча; — ჭიჭიბი იბახე სტრეკოჰა სტრე-კოჰე (ვრიჰიტი).

ჭიჭილაკი სმ. ჩიჩილაკი.

ჭიჭელაკი, წიწკაზი ა) затычка, ოვრხ-პლიჰაჰა სე მათიჰე, б) ко-лышки на чангури (რ. უ ორბ. ჭინ-ჭილაკი, ჭანჭიკი, ჭილაბი).

ჭკად: ჭკადუ კოვათ, პრიბინათ გვოად, სტრინთ, ვრეტი, I-я пор. н. ბვეჭკადუნქ, აორ. ბვეჭკალი, გე-ბვეჭკა-ლი, სრ. ს. მიჭკადე; — სე როდ. ოტი. ვუჭკადუნქ, გიჭკადუნქ ი ტ. დ.; — სე დატ. ოტი. ვოჭკადუნქ პრიბინათ კე ჰემუ, აორ. ვოჭკალი; — IV-я пор. ვოჭკადუნქ, აორ. დე-ვოჭკადეჰე, თიქე დე-აჭკადუნქ (< დე-ოჭკად-უნქ); — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვოჭკა-ლუნქ ვუო, აორ. ვოჭკალი; — მე-ჭკა-დალი, მე-ჭკადუნქ, ჭკადუნქ ვუ-ნეც; — ჭკადირი ვიკოვანნი; — გე-ნა-ჭკადე, გე-ნა-ჭკადი მესტო ბინა-შო მოსტა; — ო-ჭკადალი პოდეჰა-ში კოვანი; — ო-ჭკადუნქ ვუპინა; ე-ჭკადუ ოკოვათ; — ე-ჭკადალი ოკო-ვანნი; — ალა-ჭკადუ პრიბინათ სბოკუ; — ო-ჭკადუ პრიბინათ კე ჰემუ; — მითო-ჭკადუ პრიბინათ ვუტრი; — მიკო-ჭკადუ პრიბინათ

къ стѣнѣ; — ჭკალუში Чвадуашь, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ [этим. слова см. Н. Марръ, *Ярст. элсм. въ яз. Арменіи*, Изв. И. А. Н. 1911, стр. 145].

ჭკაჭკა: ჭკაჭკაუ, მე-ჭკაჭკაუ, მო-ჭკაჭკაუ мелко рѣзать, I-я пор. н. ზ/ვჭკაჭკუნქ, აორ. მე-ზ/ვჭკაჭკაი; — стр. 3. II-я пор. н. იბჭკაჭკუექ, აორ. დ¹ი-იბჭკაჭკაი; — ჭკაჭკაირი რწიანხი, სრწიანხი, მე-ჭკაჭკაირი, მო-ჭკაჭკაირი.

ნო-ჭკვერი см. подъ ჭკირ.

ჭკვაჭკა: გო-ჭკვაჭკაუ мерцать, блистать, н. იჭკვაჭკაუ მურიცხი ზიწვდა мерцають; — ცაქქ მურიცხეფით გი-იჭკვაჭკაუ небо заблестало звѣздами (MA, стр. 88,3-4).

ჭკვერი, ჭკვეერი, ჭკვეერი см. ჭკუა.

ჭკილი S, ჭკვლი MZ (лат. *карт. ჭკის*)
а) кукурузный хлѣбъ, чурекъ, б) кукуруза, с) ჭკილი или ჭკილი¹შ-ჭკილი просо (ср. ფაცი), ср. ღაზუცი, ცხენა.

ჭკირ || ჭკვრ: ჭკირუა, ჭკვრუა რწა-
зять, рубить, жать, I-я пор. ზჭკირ-
უნქ, აორ. დო-ზჭკირი, пр. с. მიჭკი-
რე; — სწ род. отн. ვ¹უჭკვრუნქ რწ-
жу для него, გიჭკირუნქ и т. д.; —
IV-я пор. ვოჭკირაფუნქ; — стр. 3. II-
я пор. ვიჭკირუექ или იბჭკვრუექ
რწжусь, рублюсь; — მა-ჭკირალი რწ-
жущій; жнецъ; — ჭკირილი, გო-ჭკი-
რილი разрწიანხი, равенный; —
ნა-ჭკვრა шоссейная дорога; — ნო-
ჭკვერი кусокъ; — გვნო-ჭკირუა пер-
рерწაзать, отрწазать; — მო-ჭკირუა
срწაзать, срубить; — მოჭკირუა (კოჩი)
человѣкъ средняго роста, корена-
стый, ср. თინგუა, ქერცუა.

ჭკირჭკინი S, ჭკვრჭკინი MZ скре-
жетъ, скрипитъ, шумъ.

ჭკიჭკილია, ჯგოჯგოლია S муравей,
ჭკეჭკეცია, ჯგეჯგეცია Z, ср. ზუ-
ცუცია; — პუნ-მეცანილი со сломан-
нымъ горбомъ (прозвище муравья,
см. მოამბე 1897, № VI, отд. II,
стр. 8); шелковичнымъ червამъ
муравьи очень вредять, а потому
по адресу послѣднихъ обыкновен-
но говорятъ: ოშ გოლაშ ვიშო за
сто горъ (ступайте), ср. გ. უ-სულო
у Бер.

ჭკოლა тощій.

ჭკომი || ჭკუმე: ჭკომუა, ჭკუმუა წსტ,
кушать, I-я пор. н. ზ/ვჭკომუნქ,
ვჭკუმუნქ или ზჭკუნქ, აორ. ზ/ვჭკო-
მი, ვჭკუმი, ო-ვჭკომი, пр. с. მიჭკო-
მუ, მიჭკუმუ или ნო-ზჭკუმუექ; —
стр. 3. II-я пор. н. ვიჭკომუექ იბ-
ჭკუმუექ სწხდაუს, აორ. ვიჭკომი,
იბჭკუმი; — стр. ფორ. возм. II-я
пор. იბჭკომექ могу быть сწхден-
нымъ, меня можно წსტ, (сწ отр.) ვე
ეზჭკომექ; — объект. стр. 3-го спр.
(фор. возм.) н. მაჭკომე могу წსტ,
აორ. მაჭკომე; — მა-ჭკომალი, მა-ჭკუ-
მალი кушающій, მა-ჭკომი ხმ; —
უჭკოუმური не წხში; — ჭკომირი
сწхденный; — ჭკომური რაკ (ბო-
ღწიხი); — ო-ჭკომალი кушаніе, пи-
ща; — ო-ჭკომალი на сწхденіе, въ
качествѣ пищи; — ილა-ჭკუმაფუ,
მელაჭკუმაფუ (< მელა + ოჭკუმაფუ)
блюдо, кушаніе, приправа [у Gros-
set მელაჭკუმაფა (Rapp. VII, стр. 73),
у него же (Rapp. VIII стр. 107—
109) въ одной надписи Илорской
церкви въ Самурзакано встрწ-
чается слово გოჭკი-კომური; умал-

ჩხვია ო значеніи второй полови-
ны слова, первое принимает онъ
за г. გოჭი *porosенокъ* (*petit porc*), но
едва-ли это слово грузинское, оно
встрѣчается и въ формѣ გოჭკუ-
შური (рукопись Цаншской церкви)
съ добавленіемъ კარგი საქმელი
xorošo stodobnyj и, можно полага-
ть, что слово это имѣетъ связь
съ глаголомъ ჭკო/უშუა и обозна-
чаетъ какое-то блюдо пынѣ уже
мингрельцамъ неизвестное].

ჭკორი рабъ; — ჰაცონ-ჭკორალა см.
ჰაცონი.

ჭკუა, ჭკუა умъ; — ჭკვიერი, ჭკუერი,
ჭკვერი, ჭკვეერი, ჭკვერი умный; —
ჭკვერო, ჭკვერაშე უში; — უჭკუვე
безумный, неумный.

ჭკული см. ჭკუჯი.

ჭკუშუა см. ჭკომუა.

ჭკუცა-უშქური см. უშქური.

ჭკუჯი, ჭკული, *дат. kapt.* ჭკუს ა) со-
судъ, б) судно, корабль (см. გე-
მი); — შე-ჭკუჯე, შე-ჭკუღე гончаръ.

ჭკვილი см. ჭკილი.

ჭკვირუა см. ჭკირუა.

ჭკვიცხვია см. ჭკიჭკივია.

ჭკლაქი (გ. ჭრაქი) плочка, ср. კო-
ჭობი.

ჭკლექი (გ.) чахотка, ფირცხვალი
(< ფირცვიში + ხვალი *кашель ле-
киа*).

«ჭკობი» см. წაბი.

ჭკოკი см. რჩხინა.

ჭკორი (გ. ჭკორი *сплетня*) что-либо дур-
ное; сомнѣвіе.

ჭკორიფა сырость; — ჭკორიფა ზზარ-
ხული сырое, дождливое лѣто (*ирот.*
გოლოფა); — отым. глаголь съ род.

отым. ვუჭკორიფუნქ ძებაჲ ემუ что
сырымъ, болотистымъ, аор. ღუ-
ქუჭკორიფო.

ჭკოტილია человекъ съ заячьей гу-
бой, ჩხოტილია.

ჭკოფე: ჭკოფეა ловить, держать, взять,
получить, I-я пор. ნ. ზვჭოფუნქ,
პვჭოფუნქ, ნ.-ბ. ო-ვჭოფანქ, აორ.
ვჭოფი или ო-ზჭოფი, ირ. с. შიჭო-
ფე; — II-ი პორ. იზჭოფუნქ задержи-
ваю для себя; — III-ი პორ. ვოჭო-
ფანქ задерживаю, привязываю; —
IV-ი პორ. ვოჭოფაფუნქ; — ე-ჭოფუა
брать снизу вверхъ, получать, п.
ე-ზჭოფუნქ или ეთმე-ვჭოფუნქ, ბ.
გე-ე-ზჭოფუნქ, აორ. გე-ე-ზჭოფი; —
ნიშანიში ე-ჭოფუა прицѣлится;
смотреть пристально; — სტრ. з. II-ი
პორ. ვიჭოფუნქ, აორ. ღი-იჭოფი; —
იზჭოფექ ი მოგუ ბიჭუ ზადერჟანქ
(გ. ღი-ვიჭირები); — ობъекტ. სტრ. 3-ო
სტრ. (ფორ. ვომ.) მაჭოფე მოგუ ზა-
დერჟათ, აორ. მაჭოფე; — ე-მაჭოფე
მოგუ ოდხათ, სი ე-გაჭოფე, ოის
ი-აჭოფე (ვმ. ე-აჭოფე); — ჭოფილი,
ღო-ჭოფილი ზადერჟანქ, ვიჭ-
თქ; — ო-ჭოფალი ოდღეჟანქ ზა-
დერჟანქ; — ე-ნა-ჭოფა ვიჭთქ, ო-
ლუქენქ, ოდღეთქ (გ. ა-ნა-ღე-
ბი); — აკო-ჭოფუა (შურიში) ზადერ-
ჟათ, ზაკლუქით ყვეფო; — ეკო-
ჭოფუა (ღუღიში) ოდღეთქ, ვისუნუთ
ვფერქ (голову); — გ-იშა-ჭოფუა
ვიღღინათ, ზადერჟანქ სრედი
ყო, იზ შრედი ყო (იზ შტადა,
სობრანია).

ჭკოლა Чола, село въ Зугдидскомъ
უფადქ.

ჭკუა горѣніе; боль; — ჭკულა ჟეხ,
ნეხ, გორქ, ბოქ, I-ი პორ. პ.

ბჭუნქ. жарю, неку, აორ. ღო-ბჭვი, თიქ ღო-ჭუუ, ღო-ჭოუ, პრ. ს. მი-ჭუ; — სვ. როდ. ოთ. 'გუჭუნქ', გი-ჭუნქ' ი თ. დ.; — IV-ლ პორ. ვოჭუ-აფუნქ; — სტრ. ვ. II-ა პორ. ნ. იბ-ჭუნქ ილი იბჭოუქ, ვიჭუნქ გორუ, некусь, აორ. ღი-იბჭვი, პრ. ს. ღო-ბჭვერქ; — ობქტ. სტრ. 1-გო სპრ. ნ. მე-ვჭუნს, სი მე-რჭუნს უ მენა, უ თეხი გორიქ, ბოლქ, აორ. მე-ვჭუ, სი მე-რჭუ; — 3-გო სპრ. მაჭუ (ღუღი, ღუს/ც) უ მენა ბოლქ (გოღოვა); — 3-გო სპრ. (ფორ. ვომ.) მაჭვე მოგუ ჯეჩ, ნეჩ; — ჯელატ. ობქტ. სტრ. ვ. ღო-ბჭუნქი ო ესლი ბნ ი ბმლქ სოჯენქ, სი ღო-რჭუნქი, თინა ღო-ჭუნქი, ჩქე ღო-ბჭუნანქ; — მა-ჭუნალი სჯიგაიქ, ნეკარქ; — ჭვი-ლი, ჭვირი სოჯენიქ, ისეჩენიქ; — ბეღი-ჭვილი (სმ. ბეღი); — ნა-ჭვი ზაგორქ; — ო-ჭუნალი პრედ-მეტქ სჯიგაქ, ჯარექ, ნეჩე-ქ; — უ-ჭუ ნეღოჯარექ, ნეღ-ნეჩენიქ; — გური-მოჭვე, გური-სა-ჭო სჯიგაიქ სერდქ; — ალა-ჭუნა-ლა: ალა-ჭვირი სოჯენიქ ნუტრი-ჩეგო; — გი/ვო-ჭუნალა; — გინო-ჭუნა-ლა (გ. გაღა-წვა); — მიო-ჭუნალა (გ. ჩა-წვა); — მო-ჭუნალა (გ. მო-წვა); — წემო-ჭუნალა (გ. ჩა-წვა).

ამ-ჭუნანი სმ. ნოდქ ჭუნე.

ჭუნაფა, ნ-ჭუნაფა თორიქსა, II-ა პორ. ნ. იმჭუნქ; — ობქტ. სტრ. 3-გო სპრ. ნ. მანჭუნაფუ (გ. მეჩქარეზა); — ნ-ჭუნაფილი თორიქსიქ; — ნ-ჭუნაფი-ლო თორიქსი.

ჭუნური კაშტაქ; — ჭუნურქი-ხინჯო-ჭუნური-ხინჯი, სელო ვქ სამურზა-კანო (ბუკო. კაშტაპოვი მოსქ), სმ. ხინჯო.

ჭუკი-мышь; — პროვიჩა მიში: კუ-ღელამი *хвостатая, კიბირ-მოჭკა-ლილი სვ. выкованными зубами* (მოამ-ბე 1897, № VI, ოტდ. II, სტრ. 8); — ო-ხეგამეში ჭუკი ლეუჩაა მიში (ბუკო. ცერკოვია მიში), სმ. ბურბუ.

ჭუმე S, ჭუმანი MZ ზავტრა; — ჭუმე-ნერი ზავტრაშიქ; — ო-ჭუმარქ, ო-ჭუ-მარა უტრო (სრ. ალონი, ელოდგინა); — ამ-ჭუნანი (< ამ-ჭუმანი) სეღოღია უტრომქ.

ჭურა კუბიშკა, ჩერპალკა; — კოლო-ჭურა კუბიშნიქ, გორქაა თეხვა (სმ. კოლო), ცუცულა, სრ. ხირქე.

ჭურია Чуря, ვაზვანი რიქი ი ლის-პოი მქსტოვსი ვქ ზუღდიდემო-უქსაქ.

1. ჭურჭული შებეტაქ, I-ა პორ. ნ. ბჭურჭულანქ: მარქიხოლი ჭურჭუ-ლანც ლაქოქა შებეტექ, სრ. ღურ-ჭული, ჭუნაქო.

2. ჭურჭული სმ. ჭვარჭვალო.

3. ჭურჭული სმ. თოლი 1.

ჭუსო სმ. ჭვიცო.

ჭუნაფი შებეტაქ, სრ. ჭურჭული 1, ღურჭული.

ჭუნაფი კრაპივა, ჭუნაქეღ; კრაპი-ვუ ნავივანოქ ოზეში სოჯი მხოროვი-ბუკო, სმ. გა-მიგეზა, *Гр.*, § 156 (სმ. II. Марр, *Яфетич. элементы в языках Армении*, Изв. И. А. Н. 1912, სტრ. 831—834).

ჭუნაფა ცქლოვქ (გოვორქსა ო მა-ლენიქსიქ პრედმეტაქ), სტრ. ვ. IV-ა პორ. ნ. ვაჭუნაქეღ ცქლო, აორ. ქე-ვაჭუნქი, პრ. ს. მიჭუნქუ, სრ. ჯუღა.

1. ჭვი: ჭვალა, ჭვულა პროკინაქ, I-ა პორ. ა. ბ/ვჭვალეჩქ' ილი ვჭვენქ, აორ. ღო-ბ/ვჭვექ; — ჭველი პროკი-ნიქ (გ. წვეული).

2. ჭყე: ჭყაფა, გე-ჭყაფა, ღო-ჭყაფა ნა-
 ჩინაფ, II-ია პორ. ნ. იბჭყანქ, აორ.
 ღი-იბჭყი, გი-იბჭყი, პრ. ს. ღო-მი-
 ჭყაფუ; — სქ როდ. ოფნ. 'გ'უჭყანქ,
 გიჭყანქ II ტ. დ.; — III-ია პორ. ვო-
 ჭყანქ, ღო-ვოჭყანქ ნაჩინაფ, ნაჩნუ,
 აორ. ღო-ვოჭყი, ოიქე ღა-ჭყე; — IV-ია
 პორ. ნ. გეოქე-ვოჭყაფუნქ ზასტა-
 ვლიუ ეგო ნაჩინაფ, აორ. გე-ვოჭყა-
 ფეე, ოიქე გი-ოჭყაფუ; — გი-ო-ჭყა-
 ფური, გი-ო-ჭყაფუ ნაჩალნი.

3. ჭყე: გო-ჭყაფა ტვორიფ, სოზდაფი,
 III-ია პორ. გე-ვოჭყანქ; — გო-ჭყაფი-
 ღი სოზდანი.

ჭყანა სილა, ჟივნიდნა სილა; — გამე-
 ნა-ჭყანი ოტომოქ.

ჭყანჭყე: ჭყანჭყეა დავიფ, რაზდავი-
 ვაფ, I-ია პორ. ნ. ბჭყანჭყენქ, აორ.
 ღო-ბჭყანჭყე; — სტრ. ვ. იბჭყანჭყეუქ
 რაზდავივაფი, აორ. ღი-იბჭყან-
 ჭყე; — მა-ჭყანჭყელი დავიში; —
 ჭყანჭყირი ილი ნა-ჭყანჭყეა რაზდა-
 ვენნი.

ჭყაპუჭი, ჭყაპური, წყარს ენო-ჭყაპუ-
 ჭი კუნაფა, პლესკაფა ვქ ვოდქ.

«ჭყარი» სმ. წყარი.

ჭყეე || ჭყიე: ჭყეეუა S, ჭყიეუა MZ
 სტერეჟ, ნაქი, I-ია პორ. ნ. ბ/ვჭყე-
 უენქ, აორ. ვჭყეეი, ბჭყიეი; — მა-
 ჭყიეელი ილი ჭყეეი, ჭყიეი ნა-
 სტუჟ.

ჭყვად || ჭყვიდ || ჭყო'რ'ღ: ა) ჭყვა-
 ღა, ჭყვიღა, ჭყორღა რაზორვაფ,
 ისტრებიფ, I-ია პორ. ნ. ბჭყვიდენქ,
 ვჭყვიდენქ, აორ. გო-ბჭყვიდი, გო-
 ვჭყვიდი, პრ. ს. გო-მიჭყვიდ; — სტრ.
 ვ. I-ია პორ. ნ. ბჭყორღექ რაზრვივაფი,
 ისტრებილჟი ილი ვიჭყვიდეუქ; —
 ე. -ბ. ე-ვჭყორღექ ისტრებილჟი, აორ.

ე-ვჭყორღი; — მე-ჭყვიღა прервать,
 перестать, ობქექ. სტრ. 2-გო სტრ.
 აორ. მე-მიჭყორღე უ მენა პერესტაღო,
 გე-მიჭყორღე უ მენა ისტრები-
 ლჟი; — ო-ჭყვაღალი ობქექაში
 ისტრებილჟი; — ჭყვიდირი რაზორ-
 ვანი, ისტრებენნი; — ბ) გინო-
 ჭყვაღა, გინო-ჭყვიღა, გინო-ჭყო-
 'რ'ღა რქინაფ, პრესუჟდაფ, II. გი-
 ნემე-ბჭყვიდენქ, აორ. გინო-ბჭყვიდი,
 გინო-ბჭყოლი, პრ. ს. გინო-მიჭყვი-
 დ; — სქ როდ. ოფნ. გინემე-ვუჭყვი-
 დენქ, აორ. გინო/უ-'გ'უჭყვიდი; —
 სტრ. ვ. გინო-ვჭყო'რ'ღექ (გ. გაღა-
 ვწუდები); — ობქექ. სტრ. 2-გო სტრ.
 გინო-მიჭყორღე (გ. გაღა-მიწუდე); —
 გინო-ჭყვიდილი რქინენნი, გინო-
 ჭყვიდილი; — ჭყვიდირაფა, გინო-ჭყვი-
 დირაფა ვიწოქიფ, პერენოსიფ, ის-
 ქიფაფ, II-ია პორ. ნ. ვიჭყვიდირა-
 ფუნქ ილი ვიჭყვიდირუნქ, აორ. გი-
 ნ'ი-ივჭყვიდირაფე || გინ'ი-ივჭყვი-
 დირეე, პრ. ს. გინო-მიჭყვიდირუ-
 ფუ; — IV-ია პორ. გინემე-ვოჭყვიდირა-
 ფუნქ ილი გინემე-ვოჭყვიდეფუნქ ზა-
 სტაფილჟი ეგო ისქიფაფ, პერენოსი
 ჭო.

ჭყვართ: ჭყვართა, გო-ჭყვართა რას-
 ტიგვიფაფ, ვიწრეფაფ, ნ. ვჭყვარ-
 ოენქ, აორ. ვჭყვართი; — სტრ. ვ. II-ია
 პორ. ნ. ვიჭყვართუქ რასტიგვივაფი,
 ვიწრეფილჟი; — ჭყვართილი, გო-
 ჭყვართილი ვიწრეფენნი.

ჭყვიღა სმ. ჭყვაღა.

ჭყვიდ'ტრე სმ. წყვიდ'ტრე.

ჭყვირი სმ. მხური.

ჭყიაფი, ჭყიალი, ჭყია ვრიქჟ, პიქსჟ,
 ვიწგჟ, I-ია პორ. ნ. ბ/ვჭყიანქ, აორ.
 ბ/ვჭყიან'ი, ოიქე ჭყიეუ, ჭყიეუ', პრ.
 ს. მიჭყიაფუ, სტრ. ღვინკაფი.

ჭეთია, ჭეთია S, ჭეთია MZ локоть (какъ мѣра), სრ. ღუწი.

ჭეთილიც: ჭეთილიცა დავით, რადა-
ნით, I-ია პორ. პ. ზვეჭეთილიცენქ,
აორ. გო-ზვეჭეთილიცი; — ჭეთილიცირი
რავდავლენნი.

ჭეთინჭეთოლ: ჭეთინჭეთოლუა ნუჯიში
ძრათ ზა უში, სვ როდ. ოთ. ვუ-
ჭეთინჭეთოლუნქ, აორ. ღუ-უვეჭეთინ-
ჭეთოლე.

ჭეთირთა სმ. ჭეთია.

ჭეთიშუა სმ. ჭეთეშუა.

ჭეთოდუა სმ. ჭეთვადუა.

ჭეთოდ: ჭეთოლუა რავით, I-ია პორ. პ.
ზჭეთოდენქ, აორ. ღო-ზჭეთოლო, ირ. ს.
მიჭეთოლც; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ვიჭეთო-
ლუექ; აორ. ღი-იზჭეთოლი; — ობიექტ.
სტრ. ვ-გო სპრ. ვ. მაჭეთოლუე მიწ
პანოსით რავა, აორ. ღუ-მაჭეთოლც,
ირ. ს. ღო-ვჭეთოლუე, სი ღო-რჭეთო-
ლუე; — ჭეთოლირი რავენნი.

ჭეთოლად || **ჭეთოლიდ** || **ჭეთორდ**: ჭეთო-
ლადა; ჭეთოლიდადა, გო-ჭეთოლადა, შე-
ჭეთოლადა ზაბნავთ, II-ია პორ. ვ. იზ-
ჭეთოლიდუნქ, შეთში-ივჭეთოლიდუნქ,
აორ. ქიშეუ-ბჭეთოლიდე; — ობიექტ.
სტრ. ი. გოთშე-მოჭეთორდ ვლი შეთ-
შე-მოჭეთორდ მიწ ზაბნავთ (რ.
მავიწყება), ირ. ნეს. ი აორ. ქეშე-
მოჭეთორდ ვლი გუ-მოჭეთორდ, თის
ქეშე-აჭეთორდ, გა-აჭეთორდ, ირ. ს.
ქეშე-ზჭეთოლად, სი ქეშე-რჭეთოლად,
თის ქიშე-ჭეთოლად (რ. ღო-მავიწყებია,
ღო-მიწყენია); — აშა-ჭეთოლიდადა ზა-
ბნავთ სრედი ჭეგი; — მა-ჭეთოლად
ზაბნავთი; — შე-ჭეთოლირი ზა-
ბნითი.

ჭეთოდოფუა მილოსთ; ოკაზივთ მი-
ლოსთ, ბლაგოდენიე, სვ როდ. ოთ.

მიჭეთოლოფი ოკაჟი მიწ მილოსთ; —
ზა-ჭეთოლოფუა პოჟალოვანი; —
ჭეთოლოფუა Чколойа (მუჟ. იმი,
სრ. რ. წყალოზა).

ჭეთონი დუხ; — ჭეთონდარი (რ. ჭეთონ-
დიდელი < ჭეთონი + დიდი большой)
Чкондари, Чкондидели, такъ на-
зываются епископы Мартвильскаго
монастыря, завпмавшие при грузин-
скомъ дворѣ должность первыхъ
министровъ (მწიგნობართ-უნუცესი);
ვზ მიხგრელია ი თენერ ეპისკოპა
ნაზივთ ჭეთონდარი; — სა-ჭეთონ-
დო, სა-ჭეთონილო, სა-ჭეთონდილო ნა-
ზივთ ობრუგა ოკოლო მარტვილსკა-
გო მონასტრია, ჭატი სენაკ. უზ-
და, სმ. მარტვილი, კაპუნია.

ჭეთორ: ჭეთორინი, ნ-ჭეთორუა, გო-ჭეთო-
რინი გიწვ; გიწვათა, სერდითა,
სტრ. ვ. I-ია პორ. ვჭეთორექ სერჯუს,
აორ. გო-ვჭეთორი; — სვ როდ. ოთ. ვუ-
ჭეთორექ ილი ვაჭეთორუექ სერჯუს
პა ნეგი, აორ. გუ-ვაჭეთორი, თიქ
თის გა-აჭეთორე, ირ. ს. გო-ვჭეთორუექ
(რ. გა-ვწყრომივა); — გო-ჭეთორელი
ილი ჭეთორინჯა რავსერჯენნი, სერ-
დითნი.

ჭეთორდუა სმ. ჭეთოლა ი ჭეთვადუა.

ჭეთორი პერეპელ; — ჭეთორ-ცოცი ნო-
როდათა ტრავა, რ. წყერი-ფენა.

ჭეთორიპოცი სმ. ფირწალი.

ჭეთუადა, ჭეთუა სმ. ჭე I.

ჭეთუდა ვაღზიათ პრადანნი, ვა-
დავთ ზამუჟს. I-ია პორ. პ. ზჭეთუ-
დუნქ; — მო-ჭეთუდუ ბარიშვი, ნეწ-
სთა, პოვობრავნი (სრ. ღედულო,
ნათცი); — ო-ჭეთუდუ პრადოვო (სრ.
ზწითი).

ჭეთია სმ. ჭეთია.

ჭუენცე (რ. ქელინცი) молодой, свѣ-
жій; — ჭუენცე ლაცი молодой ку-
курузный початокъ.

ჭე кашка (б. м. отъ этого слова про-

исведено и оѣиши стина), см. ოპ-
უა подь ფა.

ჭენე см. ჭინე.

ჭერჭინა см. ჭიჭიბი.

ს.

1. **-ს**, **-სი**, **-სე** до: ნუღშას (სი, სე) до
дому; этотъ послѣлогъ часто от-
падаетъ и ნუღშა, напр., употреб-
ляется какъ въ смыслѣ *домой*, такъ
такъ и *до дому*.

2. **ს**: სულა разматывать, разстраи-
вать, отмигать, I-я пор. и. სხენქ
разстраиваю, разрушаю, отмигаю,
аор. ღო-სნი; — III-я пор. и. გუ-ვო-
სუნქ, სი გა-ასუნქ, თინა გა-ასუნს
размотаю; — იენო-სულა разры-
вать ввысь, углублять; — ენო-სილი
углубляю; — შუკო-სულა обва-
литься; — შუკ-ს-სუა ღისა обвалъ.

3. **ს**: სუაჟა, ღო-სუაჟა власть, лежать
лицомъ ввысь, разорять, -тѣся, по-
губить, погибать, III-я пор. ვოსუ-
ანქ, აორ. ქედვ-ვოსვე, თიქ ქეა-
ასუქ; — IV-პორ. ღომუ-ვოსუფუნქ; —
стр. 3. I-я пор. ვსუქ или IV-я пор.
ვოსუქ лежу лицомъ ввысь (რ. ვამ-
სვივარ); — II-я пор. ვოსუქ ложусь
лицомъ ввысь, погибаю, აორ. ქი-
ღი-ივსვი, თიქ ქიღი-იხუ; — ღო-
მა-სუაჟაღი опрокидывающій, ра-
зоряющій; — ღო-სუაჟიღი опро-
кинутый, разоренный; — აშა-სუნა,
აშა-სენა лежать ничкомъ, и. აშა-
ვსუქ, აორ. ქაშე-ვესვი; — გოთო-სუაჟა
лежать ввысь подь ч.-либ; — წე-
მო-სუაჟა лежать на открытомъ жѣ-
стѣ (говорится о большихъ пред-
метахъ).

4. **ს**: ხალა, ხაჟა, სულა рождать, I-я
пор. и. ს/ვხანქ, აორ. სნიი MZ, ქო-
ვსე S, პრ. ს. შისუქ; — ხეერი рожден-
ный; — უ-სუე не рожденный; — ხა-
ფილი отелешив; — უ-საჟუ тель-
ная, телица; — გილა-ხალა рождать
на чемъ, съ дит. оти. გილმუ-ვო-
ხანქ, აორ. ქიგილა-ვოსვე, თიქ ქიგი-
ლა-ასუქ (см. ქიმშა-მირთჳ подь ღ
2), ср. ბადეზ 1.

5. **ს**: см. სუნა.

სა и название чешуи у цѣкоторыхъ
рыбъ; кости зми.

საბაკი (რ. საბაკი, სიბაკი) вещь.

საბაკუა, საბაკუა, საბაკი сноты-
каться, стр. 3. IV-я пор. ივეკო-ვა-
საბარკუქ, აორ. ივე-ვასაბარკი.

საბრუზაკი, საბრუზაკი арбузъ (ი.
سبزخار دمن).

საზინა S, საზინა MZ (რ. საზინა въз
არბ. خزینه) казна, кладъ.

საზირი S, საზირი MZ (არბ. حاضر)
готовый; — III-я пор. и. ვასაზირენქ
готовляю; — стр. 3. II-я пор. и. ვო-
საზირენქუ готовлюсь.

სათე, სათე скоро, сразу, тутъ же,
сего, сего; — სათე-ხოლო tota
часъ же.

სათეცი, საეცი MZ (აბხ. ათცა) пе-
нѣста, пенѣстка, новобрачная, ср-
ედეფალი, ნისა, მო-ჭუეღუ.

სათრი (რ. въз арб. خاطر) почтение,
уваженіе, уступка; — სათრიანი по-

читательный, уважающий, сѣбялю-
щийся; — ხათრიანო почтительно,
сѣбялись.

ხაია Хаia, რჩკა в Самурзакано.

ლე-ხაინდრავე Лехайдраво, село
въ Сенакскомъ уѣздѣ (отъ фамил-
ицъ хაინდრავე).

ხავე: ხაკაფი стукъ; ხაკუа стучать,
бить, в. ვეხაკუნქ, აორ. ვხაკი, ღუ-
'ვ'უხაკვე, თიქ ღუ-უხაკუ; — ო-ხა-
კაა деревняный молоточекъ на
мельницѣ, соединенный съ желоб-
комъ, по которому проходитъ зер-
но изъ ящика; пшнამъ концомъ
молоточекъ оцирается на жер-
новъ, отъ вращения котораго онъ
трясется, приводя въ сотрясеніе в
желобокъ.

ხადო: ხალუ жарить, сжигать, I-я
პორ. в. ჰხალუნქ; — ხალირი жарен-
ный, сожженный.

ხადია см. ხ 4.

სი-ხადიოსე (г. изъ арб. خلاص) песе-
лость, жизнерадостность, охота.

ხადოსი (г. изъ арб. خلق) вироდი, тол-
на, ხარხი.

ხაში вошь.

ხანათი (არბ. حانت) კლათიპრестულ-
ლეცე, იშჩა, ურჯი; — შო-ხანათე
(г. მე-ხანათი) იშჩიპიკი, პრატ.

ხანვა сумасшедший; — გა-ხანგება სხო-
დით სე ума, სტრ. ვ. ი. იუხანგებუქ,
აორ. გე-უფხანგი, გე-უ/ვხანგი, სრ.
სულელი, უერი, ცლა.

ხანვარი (?), ჯეგე-ხანგარამი, см. ჯეგე.

ხანდა урудь; — ხანდეზა, ხანდე, ხან-
დილი трудиться, в. ჰხანდელებქ MZ,
გხანდილებქ S; — II-я პორ. ვიხანდი-
ლებქ S, იხანდილებქ MZ ილი იხან-

დებუქ, აორ. იხანდი, იგხანდილი, იგ-
ხანდილი ხმ, პრ. ს. მიხანდებუქ ილი
მიხანდილებქ; — III-ი პორ. ი. ვიხან-
დილებქ заставляю его трудиться,
აორ. ვიხანდილებქ.

ხანი (г.), ხანოზა время, დრო-ხანი; —
ხანიერი пошлой, долготѣйший; —
დიდ-ხანს დოგო, სრ. დრო.

ხანცი см. ხატი.

ხანწყვი Ханцкъ, село въ Зугдид-
скомъ уѣздѣ.

„**ხანციკოვლია**“ შრ. ნობს ვოლჩი,
„ხანციკოვლი“ (კრებულო 1899, № VII,
თვ. II, სტრ. 35).

ხაზა ა) большой, поублаженный, б) муж-
ское имя, гр. ხაზი გორველ თყუა.

1. **ხარ**: ხარუა რაცხატა სიხე, პრო-
დქმანათ დოგო, გილა-ხარუა, I-ი
პორ. ი. ვხარუნქ, აორ. გო-ვხარი; —
II-ი პორ. გილ'ე'უფხარო/უქ.

2. **ხარე**: ხარეზა (г.), გა-ხარეზა радость;
ობრადოვან, сообщить радостную
вѣсть, III-ი პორ. ი. ვხარუნქ, აორ.
ქე-ვხარი; — IV-ი პორ. ვიხარე-
ზუნქ; — II-ი პორ. იხარუნქ песе-
люсь, აორ. გე-უხარი (< გა-+იხარ-
რი); — სტრ. ვ. II-ი პორ. იხარუნქ,
გე-უხარუნქ რავხარე; — ხარე-
ზათ სე ხარეზა: შოურც დიდი ხა-
რეზათ სე იდეთ სიდა სე ბოლოში
радостью; — მა-ხარეზელი ხარე-
ნიკი; — გა-მახარეზელი რადოშინი;
— გა-ხარეზელი, გა-ხარეზეობრადოში-
ნი; — ო-ხარეზეობრადოშინი; —
სა-ხარეზეობრადოშინი; — ხარე-
ზა *Евангелие*; — შახ, შხარი
(< მა-ხარეზელი) *каскат*. მისამ, დრუ-
ჯოქ.

ხარაზი (г. изъ арб. خراز) სადო-
ნიკი, *собств.* шьющий чулки (წუ-
ლა, წულაზი), სრ. მე-ჩექმე.

ხარა-ხუე не имеющее смысла аллитерирующее и рифмующее образование, Гр., § 165.

ხარბი (რ.) жадный, завистливый, ხარბეა, ხარბობა зависть, заплывать, объект. стр. 3-го сир. в. მოხარბე მის ჯავიბო, აორ. ღე-მეხარბე, პრ. ს. ღე-ვხარბებუ, სი ღე-რხარბებუ, თის ღე-ხარბებუ.

ხარგა: ხარგუა нагружать, навьючивать, I-я пор. н. ბევხარგანქ, აორ. ღე-ბევხარგო; — стр. 3. II-я пор. н. ვიხარგუქქ S, აბხარგუქქ MZ ნაგრუჯაო, აორ. ღე-იბევხარგო, (სქვ. სტრ.) ვე ეხარგო (ვა+იბხარგო); — ხარგელი нагруженный, навьюченный; — ხარგა ноша, вьюк.

ხართა (რ. ხართა) მხალ, სრ. ღე-გუქქი. **ხართუა** (რ. ხართუა), გო-ხართუა ჯაღუტა, სუტუა.

ხარკალი стукание, звук ударяемых друг о друга деревянных предметов; — უნა კალი ხარკალეუ ჩეროდ ჯვანაშეხ ვედერო (ღია სიტია ვინა); — ო-ხარკალეუ სმ. ღია, ღე-ქქე, სრ. გო-ხარჭალაფა.

ხარცქ || **ხორცქ**: ხარცქ, გო-ხარცქ ღიპუტე, ღიპატე, რაზრვატე, სტრ. 3. I-я пор. ბხორცქქ ღიპაო, გო-ბხორცქქ ღიპუ, აორ. გო-ბხორცქი; — სქვ. დატ. ოფ. გომე-ვახორცქუქქ ღიპაო, რაზრვატე სქვ. ოფ. აორ. ქეგე-ვახორცქი; — ხარცქილი ღიპუაშვი, რაზრვატეა; — ოკო-ხარცქილი; — გიმა-ხორცქა პაღაღე ვინა; — გიმა-ხორცქილი უღაღე ვინა.

«გო-ხარჭალაფა» (სრ. ხარკალი) ნაღ. ობრაღე სოღერაშვილი ვე ველიკი

четвергъ: пакаული, послѣ ужина, одинъ изъ членовъ семьи желскаго пола, преимущественно двѣица, избирается въ молчаливца (მე-მურ-ბუმე); она беретъ веретено и пачищаетъ прясть обязательно шерсть; съ этого момента она и считается молчаливцей и до известнаго времени не должна ни говорить, ни шевтать, хотя окружающіе и стараются соблазнить её; молчаливица должна встать ночью тайно, тайно же она должна перевязать у всѣхъ въ семьѣ одну ногу ниже колѣна обязательно той шерстяною ниткою, которую она спрала послѣ ужина; послѣ этого она беретъ мѣдный тазъ или мѣдный котелъ (ქანური) и пачку, бѣетъ тревогу и тѣмъ будить всю семью; члены семьи съ камышевыми свистками и свирѣлями, либо звенящими предметами присоединяются къ молчаливицѣ и, по данному ей сигналу, начинаютъ свистѣть, звонить, играть на свирѣли и т. д.; это-то и называется гохарჭალაფა; затѣмъ вся эта процессія обходитъ кругомъ сваружи домъ, посѣщаетъ амбаръ, кукурузникъ, курятникъ, хлѣвъ, погребъ и весь дворъ; вернувшись домой, молчаливица беретъ мотыку (მერგი), поднимается по лѣстницѣ на потолокъ надъ очагомъ (ცხენლი), даетъ знакъ кому-либо изъ присутствующихъ взять каменный пестикъ и исполнять у очага роль отвѣтчика или отвѣтчицы, а сама, ударяя мотыкой о

потолокъ, будто она работаетъ въ полѣ, начинается уже говорить во всеуслышаніе: მი გვანა ღო მი ცხვინდია! что (букв. кто) — *нива и что потолокъ!* (т. е. что облаго между ними) отвѣтчикъ впазу ударляетъ пестикомъ объ землю, какъ будто убиваетъ блоху и говоритъ: მი გუღო ღო მი წუირია! что *домъ и что-блота!* молчальница продолжаетъ: მი ბერგი ღო მი ცხვინდია! отвѣтчикъ: წუირი დისა-სამარეს! такъ вторяются три раза и тѣмъ оканчивается обрядъ «задержанія блохи» (წუირიში ქოფუა); затѣмъ молчальница, въ сопровожденіи отвѣтчика, обходитъ въ саду всѣ деревья, которые не даютъ плодовъ или даютъ черезъ годъ и, подымая тоноръ при каждомъ изъ нихъ, говоритъ: ოკო მო ბკვათეე! *я должна срубитьъ*, но отвѣтчикъ ручается за деревья, что они въ слѣдующемъ году дадутъ плоды; смыслъ обряда таковъ: куда вы ступите нога молчальницы, по тѣмъ мѣстамъ злые духи и змѣя не смѣютъ проходить, а соблюдающіе закліаніе блохи избавляются отъ блохъ въ продолженіе года (СМК, XXXII, отд. III, стр. 104—107), ср. г. უ-ბრობა у Бер.

ხარხეცი см. ხარხინუა.

1. **ხარხი** или **ჯებერი** (წ. ჯებირი) ограда изъ полѣненьевъ.

2. **ხარხი** см. ხალხი.

ხარხინუა выжимать; — ხარხინი, ხარხენი, ხარხინი *прессъ*.

ხარჯი (г. изъ арб. خرج) расходъ, трата; расходовать, I-я пор. н.

ხარჯენი; — III-я пор. ვახარჯენი, ღვ-ვახარჯენი, аор. ღვ-ვახარჯი *стр.* 3. II-я пор. н. იხარჯებუქ или ვი-ხარჯებუქ *трачусь*; — ნა-ხარჯი *затраченный, затрата*; — სა-ხარჯო *предназначенный на расходы*; — სა-ხარჯოთ *на расходы*.

ხახილა бокъ, ребро.

ხაცი (г. изъ арб. خاج), ხანცი *якопа*; — ხანცირი, ხანციურელი *написавшій, красивый*, см. ახანცი; *отым. глаголъ* ხაჩ'კუა, н. ვხანციენქ *пишу*; — сь род. *отн.* ვხანციენქ, გე-ვეხანციენქ.

ხაფა см. ხ 4.

ხაფულა: ხაფულა *рубить на щепки*, н. ვხაფულანქ, аор. ღო-ვხაფულეე; — ნა-ხაფული *щепки*.

ხაშა: ხაშა, ხაშა *варить*, н. I-я пор. ვხაშენქ, ხაშენქ, аор. ღო-ბვხაშე, пр. с. ღო-მიხაშე; — *стр.* 3. II-я пор. н. ვიხაშუქ *варюсь*, аор. ღო-ივხაშე; — ხაშილი, ხაშირი *варенный*; — უ-ხაშე/უ *не варенный*, см. ლებია.

ხაჩქა: ხაჩქა *сѣять, очищать жотыкой маисовую ниву, полоть*, I-я пор. н. ბვხაჩქენქ, аор. ღო-ბვხაჩქი, ღო-ვხაჩქე; — сь род. *отн.* 'ვ'უ-ხაჩქენქ *сѣю, очищаю для него*, გო-ხაჩქენქ *и т. д.*; — მ-ხაჩქალი *земледѣлецъ*; — ნა-ხაჩქა *засѣянный, обработанный*; — ვხაჩქელა *не сѣявшій, не половшій*; — ო-ხაჩქე *Охачкѣуз, гора* (*букв.* *мѣсто для посѣва*).

ხაფეცი см. ხაფეცი.

ხაციცი такъ у мингрельцевъ называется новогодній завтракъ, ср. г. ხაციცი у Бер.

ხაწა закваска для простоквашы
(მარწვინიში თასი).

ხაჭო (რ.) творог, სრ. ნა-ლეღი, ნა-ფუ-
ნეფი.

ხახ: ხახუა, გო-ხახუა потрошить, ნ.
ვხახეხი, აორ. გო-ვხახი.

ხაჯი бобы.

გა-ხდა (რ.) сдѣлалось, стало что.

1. **ხე** *მნ.* ხელეფი и ხეეფი рука; —
ხე-ქა-გური ладонь; — ხეში-ოფარე
верхняя часть руки; — ხეუ-კეტი,
სმ. კეტი; — ხე-ფორჩა рукавь; —
ხეუ-ქოსალი, სმ. ქოსუა; — ხე-ხო-
მულა, სმ. ხომაფა; — ხე-ხუ (уменьш.)
ручка; — ხე-ხუჯი, სმ. ხუჯი; — ხე-
ლუа ремесло, занятие; — მო-ხელე,
მო-ხეე *მნ* занимающийся чѣмъ-
либо; — ნა-ხელე сдѣланный, приго-
товленный; — ხვალა-ხე, სმ. ხვალე.

2. **ხე** дочь, женщина; прибавляется
къ концу фамильныхъ названій:
ღღღღ Дадია (мужчина), ღღღღ-ხე Да-
დია (женщина), ზინწარე-ხე, ციკა-ხე
и пр. (этим. слова сმ. Н. Я.
Марръ, *Яфетическое происх. абх.
терминовъ родства*, Изв. И. А. II.
1912, стр. 432).

ხეზული (რ.) тропутый, затропутый.

ხედ სმ. ხუნა.

ვ-ხედავ (რ.) вижу (Хр., стр. 109,8),
სრ. ძირაფა.

ხეთა Хета, село въ Зугдид. уѣздѣ,
სმ. ჭებე.

ხეთე სმ. ხათე.

ხო-ხეი სმ. подъ ხუნა ა.

ხეგ: ხეკუა скоблить, очищать, I-я
პორ. *მ.* ვ/ფხეკეჯ¹ქ¹, აორ. ვ/ფხეკეი.

ხელეღა სმ. ხე I.

«**ხემხუ**» Әр. сортъ винограда въ Са-
мурзакано.

ხენღ: ხენღუა *მწ* выжжать животныхъ,
I-я პორ. *მ.* ზ/ფხენღენქ, აორ. ლო-
ზ/ფხენღი; — объект. სტრ. 3-го სპრ.
მ. მახენღე მოღუ *მწ* выжжать, აორ. მა-
ხენღე.

ხენმაფე სმ. ხერზაფე.

ხენწიფე S, ხენწფე MZ (რ. ხელმწი-
ფე) властитель, царь; — ხენწფელა
царская власть; — ზ-ხენწფეო цар-
ство, государство.

ხერზაფე хенпа, «ხენმაფე» Әр. баль-
заминъ.

ხერი (რ. ხეირი *იზვ* არბ. خَيْرٌ) добро,
польза; — ხერიახი добрый, полез-
ный, годный.

ხერგე სმ. ხირკე.

ხერხალი, ხირხალი კოდ, თყჩიკა,
подпорка ¹ для виноградной лозы,
для лобин.

ხერსი (რ.), მო-ხერსა *უმწიე*, наход-
чивость, хитрость; — ხერსეზა ბ. на-
ходчивый, умѣть; считать для се-
бя удобнымъ, правиться, III-я პორ.
ვახერსენქ, აორ. გა-ვახერსი, პრ. ს.
მო-მახერსებუ; — II-я პორ. მი-ივხერ-
სენქ, აორ. მი-ივხერსი; — объект.
სტრ. 2-го произв. სპრ. *მ.* მეხერსე-
ბუ, აორ. მეხერსე, პრ. ს. ვხერსებუ,
სი რხერსებუ; — 3-го სპრ. (ფორ-
პოზმ.) მო-მახერსინე მოღუ устроить,
აორ. მო-მახერსინე, თის მა-ახერსი-
ნე; — მო-ხერსებული *მწ* находчивый,
ловкий, удобный.

ხეტუ, ხეტუ Хету, Хуту (მуж. იმია); —
ხეტუმ-მუხური, ხეტუმ-მუხური Хе-
тушь-мухурь, Хутушь-мухурь, се-
ლო въ Самурзакано, სმ. მუხური.

ხეუ: ხეუა складывать, наматывать,
მ. ზ/ვხეუენქ, აორ. ლო-ზ/ვხეუეე, პრ.

ე. მიხეშე: — IV-я нор. ვოხეშაფუანქ: — სტრ. в. II-я нор. и. იხეშეუქქ ილი იხეშეუქქ складываюсь, აორ. ღი-იხეშეუქქ ილი ღი-იხეშეუქქ; — объект. სტრ. фюр. возм. п. მახეშე ი მოგუ სოჟიტე, აორ. მახეშეუქ; — ხეშელი, ხეშერი სოჟეხნიყ.

ხერო Херо (муж. имя).

ხეცერა Хецера, село въ Кугдид. уездѣ.

ხეცი угошение; — უ-ხეცეთუ ხეცი უგო-ხეცი (ერ. არმ. հայ պահես).

ხვად см. ხვალამა.

ხვალ: ხვალი, ხვალია კაშელი; კა-შელი, ი. ვოხვალანქ ილი ვხვალანქ, აორ. გო-ვხვალი; — IV-я нор. ვოხვა-ლაფუანქ, აორ. ვოხვალაფეე: — ფირც-ხვალი, см. ქლექი.

ხვალამ || **ხვამიდი** || **ხვად:** ა) ხვალა-მა, ხვამილია. ა-ხვალამა. ღო-ხვალა-მა. შე-ხვალამა ხვრეხა; ხვრეხათ, -ხეხი. სხ როდ. отн. ვუხვამილუანქ (რ. ვუხვედრეხ) посылалю, ставлю ему навстрѣчу; — სხ დატ. отн. ვოხვამი-ლუანქ (რ. ვახვედრეხ), ვოხვამილუანქ, აორ. ღე-ვოხვამილუე, რ. ს. ღო-მი-ხვამილუაფუ; — სტრ. ვ. I-я нор. ზ'ფხვადექ MZ, ვხვადექ ხვრეხაю, აორ. ვხვალი, ა-ვხვალი, შე-ვხვალი, ღო-ვხვალი, რ. ს. შე-ვხვალამექ (რ. შე-ვ'ხვედრივარ); — სხ როდ. отн. ვუხვა-დექ, აორ. ქა-ა-ვუხვალი; — объект. სტრ. 3-го сир. (фюр. возм.) მახვამი-ლე მოგუ ხვრეხიტე; — ა-ხვალამირი ხოხვრეხაიშიყ; — ა'იწო-ხვალამა ხოხვრეხათე ხირედი, დორბოი; — ღო-ხვალამა ამბეში ხვრეხიტე ია მხეტიე ვხეხუ; — б) მე-ხვალამა, მე-ხვამილაჟა პოხიამიე, დოგადლი-ხოხე, სტრ. ვ. ზ'ვხვადექ პოხიამაю,

აორ. მე-ხვადი; — მე-ხვამილაფირ/ლი დოგადლიშიყ; — უ-მე-უ-ხვამილე პე-დოგადლიშიყ; — с) მო-ხვალამა პოხა-დათე ვხ ქელე, უდარიათ, -თეხი, III-я нор. и. მოხმე-ვოხვამილუანქ პოხა-დათე ვხ ქელე, აორ. ქემე-ვოხვამი-ლეი, თიქე ქემა-ახვამილუე; — სტრ. ვ. ზ'ვხვადექ უდარიათე, პოხადაю, აორ. ქემე-ვოხვამი-ლეი, თიქე ქემე-ვოხვამილუე; — სტრ. ვ. ქემო-ზ'ვხვადი; — d) ხვალამა დოხა-ვათეხი, სტრ. ვ. ზ'ვხვადექ დოხათეხე სმუ, აორ. ზ'ვხვადი; — объект. სტრ. ზ'ვხვადე, სი რხვადე, თის ხვადე მიხე, თეხე, სმუ დოხათეხე, სლადუთე; მე-ხი, თეხი, სგო ხვრეხაიუთე, აორ. შე-ზხვადე, რ. ს. ქა-ა-ვხვალამუ, სი ქა-ა-რხვალამუ (რ. შე-მხვედრი) ილი ხო-ვხვალამუე, სი ხო-რხვალამუე, ხქე ხო-ვხვალამუენა.

ხვადე, ხვადეე თოლიკო, იხე იდიოხეუ, იდიხე; — ხვალა-ხე იდიოხიი (ხუკა. იდიოხუიი), см. ხე I (ერ. რ. ხოლო, მხოლოდ).

ხვამა მოლითეხა, მოლითვა; ღო-ხვამა ხვამოხლოვიათე. ხვამოხლოვნიე, I-я нор. и. ზხვამულენქ მოლითე; — II-я нор. იხვამანქ რდუ მოლითეხი, აორ. იხვამი; — ი. ზხვამანქ ხვამოხლო-ვიათე, აორ. ზხვამი, რ. ს. მიხვამუ ილი მიხვამაფუ; — სხ როდ. отн. ვუხვა-მანქ; — სხ დატ. отн. მე-ვოხვამანქ პოხირავიათე სგო. თიხე მი-ახვამან: — IV-я нор. ვოხვამაფუანქ. აორ. ვოხვა-მაფე, რ. ს. მიხვამაფუაფუ; — მა-ხვა-მალი მოლითეხი; — ნა-ხვამეფი მო-ლითეხი; — ო-ხვამე ხრედიე ი მხეხო მოლითეხი. პერიოვი, ხრამე; — ხვამელი, ხვამერი, ხვამირი ხვამოხლო-ვნიი; — ხვამირო სხ ხვამოხლო-ვნიე; — თემიშ ხვამა ოხმეხეხეხიი სვიტეხა მოლითვა (см. თემი); —

ღვინისი გო-სვამუა благословеніе вина (при первом стаканѣ, обык-повенно, призываютъ Бога и благословляютъ всѣхъ присутствующихъ, *Хр.*, стр. 132,15-20); — объект. стр. ღე-მასვამუე მწიხ ბუ-დეთъ благословенно, აორ. ღე-მა-სვამუე; — ო-სვამერი предметъ моле-нія; — ო-სვამერი молитвенные обряды съ приношениями, совер-шаемые въ разное время года; па-риობზე იზვѣსტные ო-სვამერი: სა-ლორობთო въ честь Бога, სა-მგარიო ვა-სტეა მიხაილა არქანგელა, სა-გეგეო ვა-სტეა სვ. გეორგია, სა-კაპუნო ვა-სტეა ბოჟესტვა კა-პუნია, სრ. გ. სა-ლოცვილი უ ბერ. [უ ლამბერტი ნა-სტრ. 142, უ Char-დინ'ა ნა-სტრ. 297 პრивოდისა ოპი-სანიე ოსვამერი, პრეჩემ სავოე ნავალიე — ვა-სტეა ოსვამირი]; — ნერჩისი სვამა, სმ. ნერჩი.

სვამარლი (გ. სომალი) კორაბლ, სრ. პარასოლი.

1. **სვამილ:** სვამილაფა პოხიშაქა, სხვა-ტყვაქა, ვეხვატყვაქა, I-ია პორ. პ. სვამილაფულენქ; — II-ია პორ. ისვამი-ლილუნქ, აორ. ქი-ისვამილეე, პრ. ს. მიხვამილუფუ; — სვ. დოდ. ოთი. ვუ-სვამილუნქ პოხიშაქა უ ნეგო; — IV-ია პორ. ვოსვამილაფუნქ, აორ. ვოსვამი-ლაფე, პრ. ს. მიხვამილაფუფუ; — მა-სვამილაფარი პოხიშაქა; — სვამი-ლაფირი პოხიშენნი; — ო-სვამილა-ფუ პოდლეჟაქი პოხიშენი, მწესო პოხიშენია.

2. **სვამილ:** სვამილუა, მე-სვამილაფა სმ. სვალამა.

სვანთქარი (გ. სონთქარი) სულაქა.

სვანცადლი შევემითსა, I-ია პორ. პ. ვსვანცალანქ, აორ. ვსვანცალეე, პრ. ს. ლო-მიხვანცალუაფუ.

სვანცეკოლა სმ. სანქციკოლა.

სვარ: სვარა, მო-სვარა პომოცე; პო-მოგაქა, II-ია პორ. პ. ივსვარუა^{რქ} პოლხვოუსა, უნოტრეაქა, მი-ივსვა-რქ ილი მი-ივსვარე ვოსპოლხვოუსა, აორ. მი-ივსვარო; — სტრ. ვ. IV-ია პორ. ვოსვარექა პომოგაქა ემუ, თინა ოსვარე, ნო ვა სვარე, აორ. მე-ევსვარო; მე-გე-სვარე ბუქ, ქიმე-გე-სვარე ბუქ პომოგა-ტეხ; — მო-სვარე პომოგაქი; — მო-სა-სვარე გოდნოე ნა პომოცე; — მო-სა-სვარე თე ნა პომოცე; — ობექტ. სტრ. ვ-გო სპრ. (ფორ. ვოსმ.) პ. მა-სვარინე მოგუ ისპოლხოვოქა ეგო, აორ. მე-მასვარინე; — მე-მასვარინე || მე-მა-სვარე || მე-მასვარე ბე მოგუ პომოცე ემუ.

სვარა სმ. სორა.

1. «**სვარაფა**» მრ. პოვლიქა (რასტ.).

2. **სვარაფა** ხვარავა (ფამილია).

სვარჩადლი ჟურჩანიე, პლესქა ვოდა.

სვარჩინი დერევიანა ლოპატკა დლი მწიშანი გომი ვა კოტაქსა პ დია ვე-პიშანიე იზვ ნეგო, სრ. როგანი.

სვარცა პარშე (გ. ქეცი), სრ. სორა, ქირცა.

სვარცვი (გ. სავცი) ლუქ (რასტ.).

სვაც: სვაცუა გრეზტე, I-ია პორ. პ. ვსვა-ცუნქ; — მა-სვაცალი გრეზუქი, გრე-ზუნქ; — კილა-სვაცუა პროგრეზტე; — კილა-სვაცილი პროგრეზენნი, დე-რევიანი, სრ. რესქონუა.

სვაცადი ჩესაქა, -ტესა.

სა-სვაცა სმ. ქერქი.

მი-ვ-სვლეზი (გ.) პოიმუ (*Хр.*, სტრ. 109,14), სრ. სვალამა ბ.

свалить въ кучу, I-я пор. н. კიბ-
მო-ვსიბუნქ, აორ. გეკენო-ვსიბი; —
стр. 3. II-я пор. н. კიბმი-ივსიბუნქ,
აორ. გეკენი-ივსიბი.

სიბუნღა Хибуза, село въ Зугдид.
უზდძ.

სიზადლარა, სიზაარა ხმ იკრა (рысья).
«მე-სიკადლი» მრ. ნაკლენъ, черно-
ылепина, ср. შეკენხალი, ცხალი.

სიღი: სიღუა, ე-სიღუა, открывать
(глаза), дать кому прозрѣть, съ-
рд. отп. н. ვუსიღანქ, ი.-ბ. ე-ვუსი-
ღანქ, აორ. ე-ვუსიღილი.

სიღი (გ.) плодъ, фрукты, ср. ჟეჯაში.

სინდი болѣзнь; — ქვარა-სინდამი ს.
большимъ животомъ, см. ქორა.

სინგი сучокъ, щепка; — სინკალი ლო-
მათა что-либо сухое, ср. ფეცხი.

სინტკუა см. სებტკუა.

სინჯი мостъ; — სინჯიკარი Хинджи-
каръ, село въ Сенакскомъ уезд-
ѣ; — ქუბური-სინჯი, см. ქუბური.

სიოლი радость, веселіе; სიოლება
радоваться S, I-я пор. ბსიოლენქ ვე-
სელუს; — ობъект. стр. 3-го спр. н.
მოსიოლღ/უ, თის ოსიოლღ/უ მიწ
გესელო, რადიუს, აორ. მასიოლღ:
თის ასიოლღ თე ანბექ ოიწ ობრადო-
ვალსა ეтому იანწსტიუ; მასიოლღ ილი
მასიოლღუ მიწ ბუდეთ ვესელო, რა-
დოსთო, ობრადიუს; пр. с. ვსიოლა-
ფუ ილი ვსიოლღბუ, სი რსიოლაფუ,
რსიოლღბუ и т. д.; — სიოლღბულო
რადოსთო, ვესელო, ср. ხარება, ჭია-
რულედა.

სიორუა провѣять, простѣвать, I-я
пор. н. ვსიორენქ; — ო-სიორალი
предметъ и орудіе для простѣва-
нія, ср. ბაცუა.

სირი: სირუა, მე-სირუა шоровать,
красть, II-я пор. н. იბსირენქ MZ,
ვისირენქ ილი ბ/ვისირულენქ (გ. ვიპა-
რავ), აორ. იბსირი, пр. с. მე-მისირი; —
III-я пор. შითი-ვოსირანქ ილი ვსირქ
(გ. ვპარავ), თინა სირს, აორ. ში-ვოსირი
ილი ვსირი, გო-ვსირი; — IV-я пор.
ვოსირაფუნქ; — ითო-სირაფა, н. ითმი-
ივსირუნქ სკრивая, краду, აორ.
ითი-იბსირეფ, пр. с. ითო-მისირ-
უნქ; — მა-სინჯი, მა-სირალი, სირუე
იორ; — ნო-სირი, ნა-სირა კრადენ-
ნი; — გო-სირილი ოგრაბლენნი; —
ო-სირუე предметъ ილი მიწო დია
კრაши; — ნო-სირო, тайкомъ.

სირაკუა (გ. სრუკვა), აკო-სირაკუა смя-
гать, сжимать, ср. ბურაცუა.

სირზა: სირზუა (გ. სიზნვა) переселе-
ніе по случаю какого-либо бѣд-
ствія; — სირზანი переселенець (გ.
სიზანი).

სირკე, სერკე (გ. სრიკა) черпалка изъ
тыквы, ср. ჭურა.

სირხალი см. სერხალი.

სირხინი см. სურხინი.

სიცონ: სიცონუა S, სეცონუა MZ დოქ-
ბით, სკობლით, I-я пор. н. ბ/ვსი-
ცონენქ, აორ. გო-ბ/ვსეცონი; — IV-я
пор. ვოსიცონაფუნქ, აორ. ვოსიცო-
ნაფე; — стр. 3. ვისიცონუნქ, იბსეცო-
ნუნქ დოლბუს, სოსკაბლინაფუს; —
მა-სიცონალი, სეცონი დოლბაში, со-
снабляющій; — სიცონირი, სეცო-
ნილი ვიდოლბლენნი, სოსკობლენ-
ნი; — ო-სიცონალი предметъ дия
დოლბლენია; — ემა-სიცონილი (გ. ამო-
სრული); — კილა-სიცონილი ვიდოლ-
ბლენნი, ვურთნი; — აკარი-სეცო-
ნი, კობიკა-სეცონი დოლბაში დე-

უზდჳ; — სორგული хоргскій; хор-
гедь, мн. სორგალეფი; — სორგიშის
род. надежъ отъ სორგი съ отпо-
шениемъ къ дательному, როკიშის,
Лр., § 136 (по Орб. სორგი, სორ-
ღი оторвавшаяся большая льдина,
სერგო нанесенная рѣкой бревна).

ზორუა см. აზორი.

ზორში Хоршъ, село въ Зугдидскомъ
უზდჳ.

ზორცი (რ.) мясо; — სორციელი живое
существо; — სორციელი ტლესიო,
при жизни, ср. ძელიო.

ნა-ზორციელიუ Нахорциелуу, село.

ზორცქა см. ხარცქა.

ზორნი (რ. სერნი) пила; отым. гла-
голь სორსუა пилять, I-я пор. н.
ვზორხენქ, аор. ვზორნი; — სორსტა
тереться о что, съ род. отн. ვუ-
ზორხენქ трусъ о ч.-либо.

ზორხოცა глотка, ср. ყორუელი,
სურნი.

ზოცი см. ზოპი.

ზოქორამი шероховатый, неров-
ный; — ზოქორამი ჭა неровное,
бугорчатое дерево.

ზოს: სოსუა лазить, ползти, I-я пор.
н. ვზოსხენქ, аор. ვზოსი; — объект.
стр. 3-го спр. в. მასოსე могу ла-
зить; — სოსი-სოსით ползя (букв.
повзаниемъ-ползаниемъ); — გითო-
სოსუა ვლვзать изъ-подъ чего; —
გიმა-სოსუა სლვзать; — გინო-სოსუა
перелвзать; — გუიქუშა-სოსუა лазить
вверхъ; ვლვзать, ვლვзаться сре-
ди чего; — იკო-სოსუა ვლვзать
наверхъ; — ინო-სოსუა, დინო-სოსუა
სლვзать внизъ, спуститься; — კი-
ნო-სოსუა ვლვзать къ краю, бе-

регу; — შითო-სოსუა ვლვзать (въ
лвсъ, пещеру); — შიმო-სოსუა вы-
лвзать впередъ, подниматься.

ზოჯი [дат. ჰარტ. სოს, дат. მწს.
სოჯიქ ილი სონქ (ვმ. სოჯქ)] бнжъ; —
ღალიშ-სოჯი усаця, дровосѣкъ
большой (настк., რ. ხარბუა), см.
ღალი; — ოზეში სოჯი, см. გა-ძიგე-
ბა; — ო-სოჯე Оходжэ, რѣка въ Са-
мурзакано.

ზვ: სვზნა (რ.) помнигъ, II-я пор. н.
накл. ღემასსვზნით запомните.

1. ზუ пригоршня.

2. -ზუ, resp. -ლუ суффикსე для обра-
зованиа уменьшительныхъ именъ:
ზე-ზე ручка, ღვა-ღუ щечка.

ზუა стая (რ. სწოვა).

ზუაღა см. ხ 2 н 4.

ზუაფა см. ხ 3.

ზუბუცია Хубуцია (фамилия).

ზუგაგი болвзвешный, слабый, стар-
ческий.

ზუღონი см. სუჯონი.

ზეება б. недовольный, высказывать
неудовольствие, I-я пор. н. ზსუენქ,
аор. იზსვიი, თიქ ისუუ ილი გემე-
სვი, სი გემესვი, თიქ გემესუ.

ზეუთი (რ.) пять; — მა-ზეუა пятый; —
ზეუთი-კაა, სუთი-კალი (< სუთი-კაკალი
пять штукъ) около пяти; — ნა-ზე-
თალი 1/5; — სუთ-ოში пятьсотъ; —
ვითო-ზეუთი пятнадцать.

ზეი см. სული.

ზელა (რ.), სუა ხმ маленький ам-
баръ, ср. ზაღ.

ზეული, სუი ხმ зелень; брѣхва.

ზეუმა, სემა, სომა გოლос; — სუქნი
шумъ, ср. სონარი, ხმა.

ზეუმაფა см. სომაფა.

სუმრა см. სომა.

სუნ || **სვენ**, **სოდ** || **სედ** > ს: ა) სუნა, სვენა სიძნე, ღო-სუნა, გე-სუნა სიძნეა ჩემზე, სტრ. 3. ნ. ს/ვენე^რქი ან ს/ვენე^რქი, თინა სე, პრ. ნ. ს/ვენე^რლი ან ს/ვენე^რლი; — ბნოდელქი სავუსე, ქედო-ბნოდელქი ან ქედო-ღო-ბნოდელქი სადუ, აორ. ქედო-ბნოლი ან ქედო-ღო-ბნოლი, პოვ. ნაკლ. ღო-ბნოლი სადისე, ვა ღო-ბნოლი ნე სადისე, პრ. ს. ნო-ბნექი ან ნო-ბნექე (გ. ნა-მჟღარგარ) ან გო-მიხუნე (გ. ვ^რჯღომიღვარ); — II-ია პორ. იბსვენუაფუქი, ეკო-იბსვენუაფუქი ბუდუ სიძნე (გ. ვიჯღომეზი); — ობექტ. სტრ. 2-გო სპრ. მიხე უ მეჩა სიძნეა, ესე, გე-მიხე უ მეჩა სიძნეა ჩემზე (ნაპრ. ნა რუქი) ან ტ. დ., პრ. ს. ნო-ბსვენე, სი ნო-რსვენე, თის ნო-სვენე (გ. ნა-მჟღომა); — 3-გო სპრ. (ფორ. პოვ.) მახუნე, გე-მახუნე, თის გო/ვახუნე მოგუ, სმოგუ სიძნეა, აორ. ქეგვ-მახუნე; — დეისტ. 3. II-ია პორ. იბსუნუნქი, სავაჟო ნა სეჩა, დია სეჩა; — III-ია პორ. ვოხუნუნქი სავაჟო, პერეოჟო, აორ. ქე-ვოხუნუნქი, პრ. ს. მიხუნუნუნქი; — IV-ია პორ. ვოხუნუნუნქი; — მახვენჯი სიძნეა; — გო-მა-სვენჯი, გე-სუნელი სიძნეა ჩემზე; — ღო-სვენერი, ღო-სუნაფირი სიძნეა; — ნა-სვენჯი, გო-ნა-სუნა სიძნეა; მხ-სო ან სუხე, ნა კოტორო სიძნეა; — ო-სვენჯი, გო-ო-სუნალი პრემეტ, მხ-სო სიძნეა; — ნო-ბიო, ნო-ბეო სკორლუა, ჩეშუა (ლიცა, ორქა, კაშტანა ან დრ.); — უ-სუნაფუ პე სიძნეა; — ალა-სუნა სიძნეა სე კხმე; პოსადიტე (ნაპრ. ნა კარმან); — ალა-სუნა სიძნეა სეჩა; — გილა-სუნა სიძნეა ჩემზე

(ნა დერევი, ნა დოროგი), გომა-სუნა; — ღინო-სუნა, ინო-სუნა პოსადიტე ვიუტრე, კლუჩიტე; — ეკო-სუნა სიძნეა უ ბერეა, უ კრეა ჩეგო; — გ^რეშა-სუნა სიძნეა, პოსადიტე სვიზუ ვერეხ; — ოლო-სუნა სიძნეა პოდე ჩ-ლიბო; — კილა-სუნა პოსადიტე (ნაპრ. ნა პლეო); — კინო-სუნა; — მიოლო-სუნა სიძნეა ვიუტრი ნა კლუჩიტო მონიშენი (ნა კლუჩი, ნა პოდვალე, ნა ნორე ან ტ. პ.); — მიუკო-სუნა სიძნეა სვიძნე ან ვოკრუგე ჩეგო, სბოკუ, უ ჩეგო; — მილა-სუნა სიძნეა (ნა მონიშენი); — მიშა-სუნა სიძნეა სეჩა; — ვი-სუნა, ვოკრუგე, სპრ. კვა-კვა, ცხაკვა, ჯვარგუა [ოტე ატოგო კორეა, ოცევიდო, პრეივინე ნა გრუზინკო სლუდ. სოვო: მ-სენდარი || მ-სენდი ვსადნიკ, ვოიშე, სენდანი, კა-სენდანი ვითვჯათე ლოშადეი]; — ბ) სუნაფა, ეკო-სუნაფა, კინო-სუნაფა მენიქე (ბუკვ. პოსადიტე სეჩა მენიქე); II-ია პორ. ნ. ეკო-იბსუნუნუნქი, აორ. ქეკო-იბსუნუნუნქი; — სე როდ. ოტი. კვ-ვ^რუნუნუნუნქი დამე ომუ მენიქე-სე; — ს) მე-სუნა, ნ. მე-გონექი, თინა მი-ოხე ა მამიქე, ა ნიდევე, ან გე-ვოხექი, თინა გო-ოხე (გ. ვინგარ, ვინივარ); — გეომე-ვო-ლოზოდელქი (გ. ვინდელეზი), აორ. ქეგვ-ვოლოზოლი, თიქე ქიგო-ოლოზოდელქი; — დეისტ. 3. III-ია პორ. პ. გეომე-ვო-სუნუნუნქი ოსავლია სლუდ (გ. ვინგარ), აორ. ქეგვ-ვო-სუნუნუნქი; — დ) ობექტ. სტრ. 2-გო სპრ. ნ. ღოთო-მილოზოდელქი (გ. მი-ჯელეზა) ა) მხე ობხოდისე, მხე სტანეტე, ბ) მხე ნრავისე; (ფორ. ქედო-მილოზოდელქი (ოტ. სლ. სმ. ნ. მარრე, ოტ, სტრ. 7, სოვო 7 ნა პრეი).)

ხუნდი (გ.) кашкань; колодка для престоупниковъ.

ხუნვი безпогій, ср. კუნვა 1.

ნა-ხუნოვო, ნა-ხუნოუ Нахуново, село въ Сенакскомъ уѣздѣ, ნა-ხო-ნუუ.

ხუნწი Хунцъ, село въ Сенакскомъ уѣздѣ (по Орб. г. ხუნწი *какое-то плодое дерево, по Эр. смородина мушая, восточная*).

ხუა см. ხულა.

ხუპ: ხუპუა вышивать жадно, I-я пор. ვსუპუნქ.

ნა-ხურევი Нахуревъ, рѣчка въ Сенакскомъ уѣздѣ.

ხურო (გ.) ~~ქაოპიკი~~ ^{ქაოპიკი}, ср. ღურგალი.

ხურუგუნი, ხურუგონი (ტ.-წ. ხურ-გინი изъ არბ. خور) переметная сумка.

ხურჩინა: ხურჩინაჲ наливать, обливать, გინო-ხურჩინაჲ лить черезъ, обливать, п. გინემე-ვოსურჩინუნქ, აორ. ქიგენე-ვოსურჩინეჲ.

ხურსი горло, грудь (въ перен. знач. *душа, сердце*), ср. ხორსოცა, უორ-ველი.

ხურსინი, ხორსინი хранище, хранить, пыхтѣть, п. ვსურსინენქ или ვზირსინენქ.

ხუც: ხუცუა, ხუცინი засыпать, заснуть, I-я пор. п. ვსუცუნქ S, ზსუ-ცენქ MZ или ზ/ვსუცინენქ. აორ. ქო-ბ/ვსუცი.

ხუცოლ || **ხუცოა**: ხუცოლაჲ, ხუცოლაჲ ~~ხი~~ ^{ხი} обнимать, -ться, II-я пор. п. ვისუცოლუნქ (გ. ვისუცებ), აორ. ქი¹-ივსუცოლე; — стр. з. IV-я пор. п. ვოსუცოლექ (გ. ვესუცები, ვასვევივარ), ვასუცოლექ, აორ.

ქე-ვო/ისუცოლი, пр. с. გო-ვსუცო-ლაჲჲქ.

ხუცორ: ხუცორუა грызть, I-я пор. п. ვსუცორენქ; — съ род. отп. ვესუცორუნქ, ср. გულორუა.

ხუცუ см. ხეცუ.

ხუს: ხუსუა, ღინო-ხუსუა подметать, борошить, сметать, бросать, п. ზსუ-სუნქ или ზსუსანქ, აორ. ზ/ვსუსი, ღო-ვსუსი; — III-я пор. ქიღინუ-ვოსუსანქ, სი ქიღინა-ასუსანქ, თინა ქიღინა-ასუსანს; — IV-я пор. ვოსუსაფუნანქ; — стр. з. II-я пор. п. ვისუსუექ (გ. ვისვეცები); — მო-ხუსირი сметен-ший, выметенный; — ო-ხუსალი под-лежащий бороньбъ; борона (ср. ჩარცი).

ხუჭუჭი кудрявый, კუჭუჭი.

ხუჯი, მ-ხუჯი плечо, (приводимая у Brosset «ზხოჯი», если это не искаженіе, нынѣ не встрѣчается) ср. მახარი; — უ-ხუჯური недруж-ный; — ხუჯება правиться, объеж. стр. 3-го сир. н. მოხუჯუ მიწ პრავიტსა, ბ. მესუჯებუ მიწ პორავიტსა; — მისუჯანს მიწ ხოროხო, კო მიწ პოხოდიტ; — ხე-ხუჯი რუკა-плечо; — ხე-ხუნჯობა «хе-хунджоба», такъ называється праздниკъ рукъ и плечъ, совершаемый въ Мин-грелии 31 декабря; этотъ праздни-къ соблюдаютъ только кузнецы и слесаря, которые въ кузницѣ или слесарнѣ обязацы имѣть винный кувшипъ (ლაგვანი), наполнять его ежегодно виномъ и приносить въ жертву св. Соломону, основателю всѣхъ ремеслъ, въ этотъ день не-премѣнно свинью, называемую ო-ხესუნჯე; накапунѣ праздниკა

ღბი слесарей ходять по селу съ сумою и собирають всё, кто что даст; такой сборъ обязателенъ, и крестьяне даже обижаются, если сборщикъ, называемый შე-სესუბ-ჯი, ихъ мишуетъ; у открытаго полнаго виннаго кувшина въ слесарнѣ отецъ въ кругу своихъ дѣтей-сыновей (всѣ стоятъ на колѣняхъ) провозноситъ молитву, обращенную къ св. Соломону (Хр., стр. 187,0-9), причемъ поворачиваютъ вправо ворыто (ბობორი), полное разными кушаньями; подъ конецъ дѣти, продолжая стоять на колѣняхъ, изъ указательныхъ и большихъ пальцевъ обѣихъ рукъ образуютъ предъ собою кругъ, черезъ который отецъ проливаетъ, для каждаго отдѣльно, вино, говоря: თაში სი გაიშევესუნი ჩქიმი (სახელი) ირი ქუა-გაჭირებასე! *Такъ ты выведи моею (имярекъ) изъ всѣхъ бѣлъней и бѣдствѣй!* Въ Мингрелии слесарей уважали и уважаютъ паравнѣ съ духовенствомъ; преданіе кого-либо слесаремъ, пменемъ своей слесарни, анаоемѣ считается высшимъ проклятіемъ;

но не скрываютъ и того, что слесари какъ бы прокляты Христомъ за приготовленіе гвоздей, а воръ, укравшій гвоздь, благословенъ (СМК, XXXII, отд. III, стр. 111—112); — ო-სუჯუნი или სუჯუნი ო-სსაპუე, см. подъ სსაპ.

ხუჯღობი, ხუჯღობი Худжонъ, Худонъ, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

-ხე см. -ბ 1.

ხეშუა см. სიბუა.

ხეშა см. სუშა.

ხეშა печистота, грязь (გ. ქუჭუი); — ხეშაში печистый, грязный.

ხემელო а) край, берегъ, б) пахъ (გ. უგრლი).

ხენცე || **სინცე**: ხენცეკუა, სინცეკუა рѣзать, съ род. отн. н. ვუხენცეკენქ, аор. ^ვუხენცეკი; — ნა-ხენცეკა разрѣзанный; въ переносномъ смыслѣ *отрѣзать, отказать*: ნდემიში მონღოლქე უფურუ, უხენცეკე *воспитаникъ дива клялся, отказывался* (Хр., стр. 68,11).

ნა-ხერიცა внутренности, маловажныя части.

ხერიჩი ручей, потокъ.

ხეცონუა см. სიციონუა.

ხეცინი см. სიციინი.

ჰ.

ჯ || ნჯ: ჯამა, ნჯამა, გო-ნჯამა, გო-ჯამა. отворять, открывать, III-я пор. н. ვონჯანქ; аор. გვ-ვონჯი, სი-გა-ანჯი, თიქე გა-ანჯე, пр. с. გო-მინ-ჯამუ; — съ род. отн. н. ვუნჯანქ, გინჯანქ и т. д.; — IV-я пор. ვონჯამა-ფუანქ заставляю открыть; — стр. 3. II-я пор. იმნჯამუაფუქ открываюсь,

аор. გ^ი-იმნჯი; — IV-я пор. н. ვანჯუქ открываюсь ему (გ. ვულები), аор. გვ-ვანჯი; — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) н. მანჯინე могу открыть, аор. გვ-მანჯინე или გვ-მანჯე: თოლქ ვა გაანჯინე (გა-ანჯე) онъ не смогъ открыть глаза; — გო-ნჯამილი открытый.

ჯა (იპ. ჯალეფი), ნჯა дерево; — „ჯალაფერი“ одръ для покойника (СМК, XVIII, отд. III, стр. 36); — ჯა-ცაში, см. ჯა-ცაში; — ჯა-რგვალი (ჯა-რგვალი круглый) постройка из бревень, хижина, ср. სა-ბზა-ლი, მაღაზა, ო-სიმიდე; — ო-ჯალეში или შონური, см. подь ურზეხი; — ჩე-ჯა тополь (*бука*. бѣлое дерево, см. ჩე); — ჯა-შქვილა обвойникъ (раст.), „ჯა-შქვილა“ შრ. (у Орб. ჯა-შქვილა); — რლომა-ჯა; დლოლი-ჯა დუღო (см. რლოლი, რ. ღრუ); — ჯა-ურუა ბუзина-дерево (см. Н. Маррь, *Тубал-каинский вкладъ въ сванскомъ*, Изв. И. А. Н. 1912, стр. 1097).

ჯაბი, ჯაბრი см. ჯარი 2.

ჯაბა Джага, имя быка, буйвола.

ჯაკელი телица, ср. რ. ღეკელი.

ჯაკობია см. უაკობია.

ჯაკობია а) Джакопиа (фамиლია); — б) кумирь, идолъ (МА, 90, 7 სვისუ).

ჯადაბა: ჯალაბუა, ეშა-ჯალაბუა испортить, разорить, вырвать съ корнемъ, п. ეშემა-ვჯალაბანქ, აორ. გე-შა-ვჯალაბე.

ჯაღი < **ჯააღი** яйцо, оставляемое подь песуещею курицею (რ. ძე-ვლი).

ჯამაგირი (რ. იზь п. جمار) жалованье; — შო-ჯამაგირე наемникъ, служитель; — სა-შო-ჯამაგირო соотвѣтствующій наемнику, предназначенный ему.

ჯამფეზია, „ჯამფეზია“ შრ. жирная трава, шинивать американскій.

ჯან: ჯანუ сонъ, лежанье, см. ჯირა.

ჯანგი (რ.) ржавщина; — ჯანგირი заржавѣлый; — отым. глаголь, стр. 3.

пр. с. და-ბჯანგებექ я заржавѣлъ, ср. ღანჯი.

ჯანდაბა, ჯანაბა (რ. იზь არბ. جهنم) адъ, преисподняя, ср. გვენია.

ჯანი (რ. იზь п. جان) сила, здорovie, душа.

ჯაბი, ჯაპი, ჯანბი, ნ-ჯაპი тутоное дерево, „ჯაფი“ შრ.

ჯარბაღო скряга; лѣнтяй, ср. შქუენ-შქი.

1. **ჯარი** (რ.), ნ-ჯარი войско, народъ, толпа; — ნ-ჯარალო собрание, празднество, ჯარობა.

2. **ჯარი** (ქ. ჯავრი), ნ-ჯარი, ჯაბი, ჯაბრი горе, печаль; зависть; — და-სა-ნ-ჯარი завидный; — ნ-ჯარაუა ვა-ვიდოვან, сердиться, стр. 3. ვინჯარებუქ სერჯუს, აორ. გე-ემჯარი; — объект. стр. 3-го სპრ. შონჯარუ, ვონჯარუ, თის ონჯარუ ვავიდიუ, აორ. დე-მენჯარუ, თის დე-ენჯარუ.

მა-ჯარღვადაია см. ჯერღვი.

ჯაფა (რ.) трудъ; трудиться.

ჯაფი см. ჯაპი.

ჯაღრა, ჯაღრა Джабра, село въ Зугдидскомъ уѣздѣ.

ჯაჟუა (რ. იზь т. چاقى) перочинный ножъ.

ჯაჭვი (რ.) цѣпь, кольчуга, панцирь [собственно ჯაჭვი მიგრельское слово, а грузинскій его эквивалентъ ქეწკვი *шпючка*, см. Н. Маррь, *Къ вопросу о полож. айт. языка среди яфет.*, стр. 30].

ჯახე см. ღახე.

ნა-ჯახუუ, ნა-ჯახოუო Наджахуу, село въ Сепакскомъ уѣздѣ.

1. **ჯაჯუა** болтать, недосказывать яйцо, I-я пор. п. ვჯაჯუნქ, აორ.

ლო-ვგაგვი; — გაგვი მარქვალი ნე-
დონდოქ.

2. გაგუბა სმ. გერგვა.

გაგაში дикіе фрукты, какъ, напр.,
желуди, служащіе кормомъ для
свиной, ср. სილი, სმ. გა.

გაგალი Джгаль, село и общество въ
Зугдид. უზღდ; — გაგალური ჯგალ-
სკი; ჯგალეცხ, მნ. გაგალეფი.

გაგავი სმ. გევა.

გაგერაგუნა, გაგერეგუნა სმ. ო-კუ-
მაფუ.

გაგვაგვაფი, გემო-გვაგვაფი ნი-
ხოდით, წყუტუბა ველიწაო, სი-
ლო, სტ. ვ. IV-ია ნორ. ნ. გიმე-ვა-
გვაგვაგუქ. აორ. გაგეგე-ვაგვა-
გვაგვი.

გაგვინა სმ. გგინი.

გაგინი S, გაგინი MZ хороші; —
გგინო, გაგინო хорошо; — *сравн.*
ст. უ-გგუქ; — უ-გგუქო ლუწე; —
уравн. ფორმა მა-გგინა хороші ნა-
რავნა სხ კმა, ჟმა: კუნსი... ლუ-
სქიღე ლო მაქირა კუნსიში მაგგინ-
ნათ გუქრთე უ ნეო ისქენილას
ნოგა, ი ოა სტა ლა ჟე ხო-
რა, ვაკა ი დრუგა (Xp., სტ.
51, 15-17); — გაგინოზუა დობო; — მო-
გგინე დობოჯელატელ, დრუგ; — ლე-
ემოგგინეს ონი პოდრუჟილეს; —
მო-გგინოლა დრუგა; — ნა-გგინოი
დობოტა; — ნა-მოგგინოი ბნაწი
დრუგ; — რგგინა, რგგინაფა, გაგუნა,
გაგუნა პობწადთ, პრეოსკოდით,
ბნე ლუწინა, III-ია ნორ. ნ. ვორ-
გგინანქ პობწადუ ეგო, აორ. ვორ-
გგინი, პრ. ს. მირგგინეუ ილი მირ-
გგინაფე; — სტ. ვ. პ. ვუგგუქ ი
ლუწე ეგო (გ. ვგოპივარ), გიგგუქ ი

лучше тебя, ონა უგგუ, ჟგგუ ი
т. д., აორ. ვორგგინი; — ობქტ. სტ.
3-გო სარ. (ფორ. ვომ.) პ. მარგგინ-
ნონე მოგუ პობწადთ; — მარგგინ-
ნალი პობწადთელ; — ნარგგინა პო-
ბწადენნი; — ორგგინალი პრე-
დმეტ ი ორუდთ პობწადთ.

გაგეგეგეცია სმ. ქეცეცეცია.

გაგუბა სმ. გგურა.

გაგუნა სმ. გგინი.

გაგუნგვი პოდპორკა დია ვინოგრა-
ნოი ლოზა, ტყინიკა; — ო-გგუნეჟე,
სა-გგუნეგგო მწსო, გდწ რასეტ
მელქი ლწს, იდუწი ი პოდპორკა;
სამაწი ლწს.

გაგურა, გაგუ პოდობნი, თაკოი:
„ა“ „ა“-გგურა, „ა“ „ა“-გგუ პოდ-
ბნი ეტო, თაკოი, „ა“-გგურა პოდ-
ბნი თო, თაკოი, ირი-გგურა
წსაქესქი, იქიპი-გგუ პოდობნი მწს,
პოდობო მწს, სრ. ცალი.

გაგინი სმ. გგინი.

გაგეგეცია სმ. ქეცეცეცია.

გაგეგინი სმ. სარსი I.

გაგეგე, გაგეგე, გაგეგე გეგე ა) სვ.
გეორგი ილი გეგე გეორგი; б) ვო-
ბოწე სვათოი, იკონა, ცერკოვ: გა-
გე-მარიაში სვ. მარილ, გაგე-სანგა-
რაში ლაქა წაწმანეტა ცერკოვ ვა
სელა ნაესაკოვ სენაკსკა უზდა
(MЭ, I, 72); с) გაგეგე გერგე გა-
გეგეია ჯეგე, ჯერგე, ჯეგეგია
(მუწსია იმეა); — d) გაგეგეა ჯე-
გეგეა, ვოწმანეტა ვა სელა ჰე-
ტა (ზუგდიდ. უზდა) სხ სტარინო
ცერკოვო, გდწ ბუდო-ბნე ხრანეტა
კოწა სვ. გეორგი, სმ. ზორწალი.

გერ: გერა, ლა-გერე (გ. ლა-გერეგე),
II-ია ნორ. ნ. ვეგერენქ S, იგერენქ

MZ слушаюсь, ვწრუ, აორ. ღეუბჟე-
რი (< ღა-ი-ბჟერი); — სუ როდ. ით.
ი. ვუჟერენქ ილი ვუჟერქ სლუშაოუს
ეო, გიჟერენქ, იორ. ღუ-ღუ-ჟერი,
ღა-გიჟერი ი თ. დ.; — III-ი იორ. ვა-
ჟერენქ უბწჟაოუს ეო, უდოღეტვორ-
იო, ღა-ვაჟერი, ირ. ს. მიჟერებუ; —
უ-ჟერო ილი უ-ღუ-უ-ჟერებელი იე-
იოსლუშინი; — ღა-სა-ჟერე დოსოი-
ნი იოსლუშინი, ვინიანი.

ჯერღვი ჟილა; — მა-ჯერღვიე/ა, «მა-
ჯარღვალია» შრ. იოდორიჟნიე
ბოლში (რას.).

ჯერჯვა (კვერცხეფიში), ჟაჟუ; ვო
ვრეია როღესტვენსკოგო იოსა ვარ-
იტიე იიწა, იოსიანიე იხე ით
სკორლუნი, სოიანიე, კლადუიე ვე
ბორჟნიკუ (კლანხნა) ი ვწანიე
იოდ იოგომე, იღე იიწა სუანიე;
ეტი იიწა იაზ. ღა-ჟერჯვოლი ილი ჟა-
ჯერი ი ინი იანიანიე იოვოგო-
ში იროგე ღვეზილი (მოამბე 1897,
№ I, ით. II, სტრ. 96).

ჯვარზუა სიღეიე თჟელო, იორუ-
ზიიე (გოვორიე ი ბოლშიხე
იედმეიხე) სტრ. ვ. I-ი იორ. ი. გე-
ვჯვარზუქ, სრ. ცხაკუ, სუნა.

1. **ჯვარი** (რ.) კრესიე; — ჰი-ჯვარი
კრესიე ჟნიანიე, სმ. ჰირი I; —
ჯვარი ღო-მიწერი ბლავოსლიე იენი,
ოსენი იენი კრესნიე ჟნიანიე.

2. **ჯვარი** ღვარქ, სელო ი იბესიო
იე ზუღნი. უზღე; იო იმესიო
იედანიე იაზვანიე იროზიო ით
იოგო, იო სვ. ანდრეი თუი იოდრუ-
ზიე კრესიე; — ჟვარული ღვარ-
სკი; ღვარეცი, ინი. ჟვარულიე; —
ჯვარული ზორი (ქარი), სმ. ზორი; —

ა-ჯვარი აღვარი, სელო ვე სამურ-
ზაბანო (იო ჟე ჟვარი, ინიე ვე აბ-
ხაზსკოი იორი).

ჯვეში, ჟვეში სარი; — ჟვეში ვე
სარიე; — ჟვეშებური სარი-
ნი; — ჟვეშებური იო-სარიო.

მა-ჯვიღინე სმ. ჟუღა.

ჯიბე (რ. იეზ. ი. جيب) კარმანი; —
გურნი-ჯიბე ვერში კარმანი,
იულონი-ჯიბე ინიი კარმანი.

ჯივ: ჟიკაუა, ეკო-ჟიკაუა თოლკაი, სე
როდ. ით. ი. ვუჟიკუნქ, აორ. ქე-ვე-
ჟიკი, ირ. სოვ. მიჟიკაუაუ; — მა-ჟი-
კაუალი თოლკაიში; — ნა-ჟიკინი თო-
ლკაიე.

ჯიკი (რ. ჟიკი) იენი.

ჯილითი (რ. ჟირიოი) ღვიღიოვა.

ჯილო, ნ-ჯილო (რ. ჟელი იეზ. არბ.
جليل, جَل) იორიანი, თოსიანი,
სილნიანი, სლავნიანი, სმ. ლოში.

ჯიმა ინი. ჟიმაღვი ბრათი; — ჟიმაი
(ლასკ.) ბრათცი; — ჟიმა-ჩაფირი მო-
ლოჩნი ბრათი (ბუკა. ვიბრანიანი, სმ.
ჩაფა; რ. შოპილი); — ჟიმა-ციონირი
ბრათი ით დროგო ითღა ილი ია-
თერი (ბუკა. ირიანიანი სმ. ცონუა); —
ჟიმალოზა ბრათცი; — სა-ჟიმალო
ბრათსკი; თოვარისესკიე სრედა; —
ჟიმა-სქუა ილემიანიანი, -იანი; — ჟი-
მა-ღურელი, სმ. ღურა; — ჟიმაღი
(< ჟიმა-ღიღე-ღე-ღე ბრათი ია-
თერი) იღი კაკე სო სთორი ია-
თერი (ღი-ღე-ღე), თაკე ი სო სთორი ითღა (ღე-
ღე-ღე); — ჟიჯი (ლასკ.) იღიანიანი; —
ჟიმაღი-სქუა დიოროდანიანი ბრათი, სე-
სტრა (ეტიმ. სლ. სმ. II. მარქ, *Ифетическое происхожд. абх. тер-
миновъ родства*, იეზ. И. А. Н. 1912,
სტრ. 428—429).

გვიგე соль; — გვიგეში соленый (пер-
приятный), ср. შეგვი.

გვიგეშიერი Джимушиери (Джемшиди),
имя сказочного героя.

გვიგე: გვიგე სმორტყ; ჯდაყ, სტრ. ვ.
II-ყ პორ. ი. ვიგინეყ S, იბგინეყ MZ
სმორტყ (გ. ვიუურები, ვიბეღები), თი-
ბ-გინე; — სყ როდ. ოთი. 'ვ'უგინე-
ქჳ ილი 'ვ'უგინექჳ სმორტყ ია იე-
გო, ჯდუ ეგო, გიგინექჳ ი თ. დ. (გ.
ვიუურებ), აორ. ვუგინი, პრ. ს. მი-
გინე; — IV-ყ პორ. გვიგე-ვიგინეყ
რავსაყრნავიუ ეგო, აორ. გიგე-ვი-
გინი, პრ. ს. გიგე-მიგინეუ; — ვიგინეყ
სმორტყ, ვიჟუ; — დყსტ. ვ. IV-ყ
პორ. ვიგინევიუნიკჳ ჯასაყვი ეგო
სმორტყ; — მა-გინე || მა-გინელო ილი
მე-გინეუ სმორტყიყ; — ნ-გინე ვი-
დყნიყ; — მი-ო-გინელო პრედმეყ
სმორტყ; ხორში ია ვიდე, პრედსა-
ვიყელიყ; — ო-გინეუ სმორტყ; —
ობჟექტ. სტრ. ვ-გო სპრ. (ფორ. ვომ.)
მაგინე, იბ-მაგინე ილი იბ-მაგინე
მოგუ სმორტყ, სყ ოტრ. ვე ენ-მაგინ-
ე; — II-ყ პორ. სტრ. ვ. იბ'ი'იბგინ-
ინეყ ია ია ია მოჟი სმორტყ (გ.
შე-ვიბეღები), *безлично* იბ-იგინე
მოჟი სმორტყ, ვ'ე' ენ-იგინე
იელიყ სმორტყ; — ალა-გინე სმო-
რტყ სვერჟუ ვიიყ; — ამა-გინე სმო-
რტყ სვერჟუ ვიიყ; — გე-გინე
სმორტყ სვერჟუ ვიიყ; — გო-გინე
რავსაყრნავიუ; — გიგე-გინე სმორტყ
იბე ჟ-ლიბო; — გინე-გინე ვიყა-
ნუყ, პერეყიყნუყ; — დიშ-გინე,
იბ-გინე სმორტყ ვიუყრ, ვიიყ; —
ეშ-გინე სმორტყ სიიყვი ვვერჟუ; —
კილა-გინე სმორტყ ჟერეჟი ჟო; —
კინე-გინე სმორტყ იაიად, ოყა-
ყვიყ; — უ-კინე-უ-გინეუ ო ბეჟ

ოყადიკი; — მე-გინე პოსმორტყ სვე
თუ სტორიუ; — მი/უკო-გინე პოსმო-
რტყ (ია გორუ); — წი/ღმო-გინე სმო-
რტყ ვიერედე.

1. გვიგე დიყ; — გინეუ ოხოყიყსე, მა-
გინელო; — მა-გინე/ე ოხოყიყ; —
ო-გინე ოხოყ, სმ. ნადირი, ცყუ.

2. გვიგე (გ.) კაყრისყ, უყრყმე; —
გინელო უყრყმყ.

3. გვიგე სმ. გვიგე.

გვიგე-სყჳ სმ. სყჳ.

გვიგე, გინე დიო, კორენი, *дат. карт.*
გინე/ც (სრ. დირი); — გინე/ც ვიიყ,
იბე: გეში გინე იბე დერევიმ; —
ნ-გინე როჟიკი; — ო-გინელო თაკჳ
იავიყვიყ დოსკი ილი ბრუსყ,
პროყენიყ იადე ოყოგომი (გურ-
აყარ. ოყენელო, ოყენელო დმ.
ბაკრადე, *Археологическое путе-*
шествие, სტრ. 173); სყ სერედიყ
ოყენელო სვეშვიყეჟე ჯელყნიყ
იბე (ნაყა, ლანყა) ილი დერევიყნიყ
ილა (კაიხ) სყ ბრუყკომი ია ვო-
იბე დეი ვიშანიყ კოყლი (სრ. ცხვენი).

გვიგელო (?) იყმენიყ ხლენი.

გვიგე || გვიგე: გვიგე, ნ-გვიგე, გე-გვიგე-
რა, ლო-გვიგე ლეჟაყ, სნაყ, III-ყ
ჟორ. ვინეგინეუნიკჳ ვლადუ ეგო სნაყ
(გ. ვიწვენი), აორ. ვინეგინე, პრ. ს. ლო-
მინეგინეუნიკჳ; — სტრ. ვ. I-ყ პორ. ი.
ბეგინეუ ილი ვინეგინეუ ლეჟუ (გ. ვიწ-
ვენი), თინა გეგინე/ე, პრ. იეს. ბეგინე-
დი, ვინეგინედი; — II-ყ პორ. ი. იბგინ-
ინეუ ილი იმ'ნ'გინეუ ილი ვინეგინ-
ინეუ ლოჟუსე (გ. ვიწვენი), აორ. ქი-
დ'ი'ი-გვიგინი || ქიდი-იმ'ნ'გინი, პრ.
ს. ლო-ვინეგინე/ეუ ილი ლო-მინეგინე
ილი ნო-ბეგინეუ; — ობჟექტ. სტრ. ვ-გო
სპრ. (ფორ. ვომ.) მანეგინე, ლე-მან-
გინე მოგუ ლეჟაყ, აორ. ლე-მანეგინე

ჯგოლორი собака; — მუშული ჯგოლორი песь; — ჯუა ჯგოლორი психа; — ჯგოლორია Дожогია (прозвище); — მე-ჯგოლორე содержащий собакъ: — ო-ჯგოლორე контра; — «მა-ჯგოლორი», такъ по Ламберти (стр. 87) назывались лица при дворе, котორია смотрѣли за охотничьими собаками и въ то же время несли полицейскую службу.

ჯგობო имя; отым. глаголь, объект. стр. 1-го სპრ. ი. მჯგობო ილი ბ/ვჯგობო ია называюсь, სი რჯგობო, თის ჯგობო, ჩქე ბჯგობნა. პრ. ნეს. ბჯგობო რადე, პრ. ს. ნო-ბჯგობო ბუე. თის ნო-ჯგობო ბუე; — 2-го სპრ. მი-ჯგობო ია называю его какъ, უ მენია называється, პრ. ნეს. მიჯგობორადე ილი მიჯგობორადე.

ჯგოჯგობნეთი (გ.) აძქ.

1. ჯუა სმ. ქუა.

2. ჯუა სმ. ჯგოლორი.

ჯუდ || **ჯუნ**: ჯუდა S, ჯუბა MZ ძქლოვან, I-ია პორ. ი. ვჯუდუნქ, ბჯუნუნქ, აორ. ბ/ვჯუნ/ლი, პრ. ს. მიჯუნ/ლე; — IV-ია პორ. ი. ვოჯუდაფუნქ ილი ვოჯუდინუნქ, აორ. ვოჯუდაფუ, ვოჯუდინე, პრ. ს. მიჯუდაფუფუ, მი-ჯუდინუფუ; — სტრ. ვ. II-ია პორ. ვი-ჯუნ/ლეუქ ძქლუოქ, მენია ძქლუოქ, აორ. ვიჯუნ/ლი, პრ. ს. ვჯუნდე რექ; — IV-ია პორ. ვაჯუნ/ლეუქ ნოქქლუო ეო, აორ. ვაჯუნ/ლი, ქეგვ-ვაჯუდი; — объект. სტრ. 3-го სპრ. (ფორ. ვოამ.) ი. მაჯვიდინე || მაჯუდინე მოგუ ნო-ძქლოვან, აორ. მაჯვიდინე || მაჯუდინე; — მა-ჯუნ/ლი ძქლუოქი; — ჯუ-დინი, გო-ჯუდინი რაძქლოვანნი; — ო-ჯუდალი პრემეტ ძქლოვანია, სრ. ქუქუა.

ჯუმ: ჯუმალა, აწო-ჯუმალა, მილა-ჯუმალა брать съ собою, II-ია პორ. ი. იბჯუმანქ ბერუ, ვოზგუ სქ собою, აორ. მიდე-ე-ბჯუმე, ქაწი-ი-ბჯუმე; — მა-ჯუმაფალი ბერუიქ სქ собою; — ჯუმაფილი ვჯუიქ; — ო-ჯუმაფალი პრემეტ ვჯუიქ.

ჯუმაუზა სმ. პოდ ლა.

«ჯუმენე» ვრ. შირიდა (რასტ.).

ჯუმი Джумъ, სელო ი რჩკა. ვქ ზუგ-დიდსომქ უქვადქ, სმ. ზღვია.

ჯუმორი სმ. ძიშარი.

ჯუნა სმ. ჯუდა.

ჯუქურო სმ. ჯიქურო.

ჯუჯელია-ჯუჯელია непонятное принимающее образование: ჯუჯელია, ჯუჯელია! ჩქიმი მაშული ხარკელია, უხვაში მაშული ფურცელია!... мой виноградникъ паруженъ (плодами), а чужой — (лишь) листья (Xp. სტრ. 186); მოგო დოპუსტიქ, ქო ვქ ჯუჯელია მო იმქემქ სტარინუოქ ფორმუ (დო დისიბილაცია ჯ ვქ ლ) სლოვა ლუდელი კოლос; პრავდა, ვქ პრивედენომქ ტექსტქ, პრინჰოსიმომქ პრინ ისპოლნენი მოლიტვენანგო ობრიდა ნა ნოვნი გოდქ (სმ. კირე-კარუ), რჩქ ობქ უროჯაქ ვინოგრადა, ა ნე ხაქბა, ნო სლოვუ ჯუჯელია კოლосъ ვქ დანномქ სლუქაქ მოგო პრინსატქ ბოქქე შიროკოე პონიაქ, პონიაქ უროჯაქ ვოობქე; თოგა ი სლოვა ჯო (ვმ. ლო), მიჯამილანა (ვმ. მილამილანა), უბეჯური (ვმ. უბედური), ჯუჯი (ვმ. ლუდი), ვსტრჩაოქიქია ლიშქ ვქ ოდნომქ მქსტქ ვო სეიქ Хрестоматии (სტრ. 159 — 160), პოლუქაოქ ბოქქე შიროკოე დოსტოქრვოქ.

ჯუჯი სმ. ლუდი, ჯუჯელია.

ჯღარუ (რ. ჯღარი) пестрый.

ჯღვლიკი, ჯღვლიკევი კოტი; при-
соски, სრ. ჭვლიკი.

ბ-ჯღვერი სმ. под ჯღონა.

ჯღონ || ჯღუნ; ჯღონა, ჯღუნა, ჯღო-
ნუა, ჯღონაჟა; посылать, посылать
въ даръ, предшествовать, III-я
пор. н. ვოჯღონანქ, აორ. მიღვ-ვო-
ჯღონი; — მეჯღონუა посылать ту-
да, მოჯღონუა посылать сюда, სვ
род. оти. მეჯღონანქ, აორ. მე-
ჯღონი; — I-я пор. ზ/ვჯღონუნქ
или ზ/ვჯღუნქ предводительствую,
пр. с. ქოჯღუნაჟუქ; — объект.
стр. 2-го сгр. მე-მიჯღონს მიარე

ნინლა у меня много заслугъ; —
გინო-ჯღონუა переслать; — იწო-
ჯღონუა посылать, იტი впереди; —
ბ-ჯღვერი предводитель, სრ. ჩქუმა-
ლა под ჩქვ || ჩქმ 1.
ბ-ნ-ჯღორე стыдъ; стыдиться, объект.
стр. 3-го сгр. п. მოონჯღორე, გო-
ონჯღორე, თის ოონჯღორე მიწ, თე-
ბწ, ему стыдно, ჩქვ მოონჯღორე-
ნა, სვ отриц. 3-е л. ვა ანჯღორე
(< ვა + ოონჯღორე); — სუბ. стр.
II-я пор. ივონჯღორუნქ მიწ ბუ-
დეწ стыдно; — ონჯღორეშენი отъ
стыда.
ჯღუნა სმ. ჯღონა.

სა.

სა, ჰაი, ჰაა სმ. » 1.
სააფ, ააფ! межд. глядь! ой! სრ. აფუ.
საერი (რ. იზვ греч. αἴρη, ὄ, ἦ), ჰეერი
воздухъ, სრ. ჰეა.
სავა (რ. იზვ арб. هوا) атмосфера, воз-
духъ; погода, სრ. ჰეერი.
«ჰავეფი» басня (MA, стр. 61).
საღაღი (არბ. حلال) ვწრწი, искрен-
ний, ალალი.
საღამო, ალამო ადრუგწ, внезапно.
სამო, ამო (რ.) პრწაწი, сладкий; — ჰა-
მას პრწაწი; — сравнит. ст. უ-გჰა-
მაში; — уравн. форма მა-ჰამა; — მა-

ფშალიაჟ მაჰამათუ такъ сладко
(приятно), какъ соловей; — სი-ჰამა
პრწაწი, сладость; — объект.
стр. 3-го сгр. п. მოჰამუ მიწ პრწ-
აწი.
ჰარამი (არბ. حرام), არამი ნეწრწი,
жадный.
ჰაჰაღე! межд. такъ себѣ!
ჰე, ე, ეე! ей! пу-ка! вотъ! ჰეა-ჰარალო-
თარალო! პრწიწვ წ მიწნიწ.
ჰეერი სმ. ჰეერი.
ჰერეზამი სმ. ერეზამი.
ჰო, ჰო-ჰო! межд. во, во-во!

ს.

ს სმ. სოფა.
1. სა სმ. » 1.
2. სა წწკა ჯივან (на деревѣ); — ნო-
წლოა, ნო-წეა ხმ წწკა სრწაწაწა
(сухая) [რ. ნოშო штьთъ сь листь-
ями (срწაწაწა) можно сопоста-

вить сь ნო-წელოა, при доушени
перебѣт элифа сь წ წწწწწწ
შ შ]; — ნუ-წუ სუწ.
საწაწი სმ. უწაწი.
საღა სუმასწეწი, бѣшеный; — წა-
ღეზა, გა-წაღეზა сходить сь ума,
27 ..

სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიწალე ბუქ; აორ. გე-ეწალი ვაჟ გე-ებალი (< გა-იბ/ვწალი), სრ. ხანგა.

ცვალი шея; — ო-წალეში воротникъ, სრ. კისერი.

ცვაჭი (რ. ფაჭი шелкъ-сырецъ) шелковичный червь.

ცვარ || **უარ**: ცარება, უარება ა-ცარება движение, сотрисение, н. ეთმუ-ვაუარე^რნქ¹ двигаю, აორ. ა-ვაუარი или გე-ე-ვაუარი, სი გე-ი-აუარი; — სტრ. ვ. II-я пор. ეთმი-ივარე ბუქ¹ двигаюсь, აორ. გე-ი-ვარნი или გე-ე ბვარი.

ო-წო სმ. ოცე.

ცეზური სმ. კეზური.

ცვბ лобъ; — ცვა-მურიცხამი, სმ. მურიცხი; — ცვაი-ჭარა судьба (*судба*. написанное на лбу, სმ. ჭარუა); — უ-ცვაი-ჭარე безъ судьбы, несчастный; — ცვა-რჩე съ бѣлымъ пятномъ на лбу, სმ. ჩე.

ცვალი, ცვაი ხმ სურ; — კაზილა-ცვალი, კიბე-ცვალი სურ¹ невареный (უ ორბ. კაზალა кусокъ сыра); — სელეგინი, სელეგუნი, სელეგინი, სილო-გინი სურ¹ вареный; — ჭალავარი თლხო что сгустившийся, молодой сур; — გე-ბელაფირი ცვალი, რ. გა-ლა-სელილი უველი; — ცვალი-შითა, სმ. შიტინე.

ცვანა სმ. ცონა.

ცვანტუა, უვანტუა болтать, сбивать (ябло), სრ. ოთი. ვუცვანტუანქ, სრ. თანუა.

ცვარუა სმ. ცვაჭი.

ცვაჭი шулятовое ябло; — ცვაჭი ღვადჯი (муж. нмя); — ცვაჭიში ო-წვა-მური такъ называютъ послѣдняго сына; — ოთმ. глаголь ცვარუა хо-

лостить, н. ბვარუნქ, აორ. ღო-ბვარი, ორ. ს. ღო-მიცვარუ; — IV-я пор. ვოცვარაუუანქ; — სტრ. ვ. ვიწვარუქ, აორ. ღო-ივცვარი; — მა-ცვარალი или ცვარი холостильщикъ; — ცვარილი, უვარილი выхолощенный, ваплунъ; — ო-ცვარალი подлежащій охолощенію.

ცვიზ სმ. ცუნა 1 н 2.

ცვირი слѣпой (ср. ელანი); — ოთმ. глаголь ცვირობა, III-я пор. н. ვო-ცვირუნქ ослабляю его, აორ. ვოცვირე; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვი-ცვირე ბუქ¹ слѣпну, აორ. დე-ე-ცვირი (ღა-ი-ვცვირი), სი დე-ე-ცვირი, თიქ დე-ე-ცვირე.

ცვილი || **ცვილი**: ცვილუა, ცვილუა ხმ уби-ение; убивать, I-я пор. н. ჰილუნქ (< ბევცილუნქ), ჰილუნქ ხმ, или съ удержаніемъ 2-го коренного, слабаго з на своемъ мѣстѣ ჰვილუნქ, или съ его перестановкой ჰვილუნქ и ჰილუნქ [въ виду возможного въ мингрельскомъ совмѣщеніи въ субъект. мѣстоименныхъ частяхъ и объективнаго значенія — формы зги могутъ означать не только я его убиваю, по и ты меня убиваешь, въ послѣднемъ значеніи рядомъ съ ჰვილუნქ, რ., §§ 67, 87], სი ცვილუნქ, თინა ცვილუნს, აორ. ღო-ჰილი, ღო-ჰილი ხმ (< ღო-ჰილი), თიქ ღო-ცვილე, თიქ ღო-ცვილუ, ორ. ს. მი-ცვილე, მიცვილუ; — სრ. ოთი. რე-ე-ცვილუნქ, გიცილუნქ, იპილუნქ убиваю у него, для него, у тебя, для тебя, у себя, для себя и т. д.; — სრ. დატ. ოთი. გი-ვოცვილიანქ убиваю на чемъ-либо; — სტრ. ვ. II-я пор. н. ვიცილუქ¹ или იპილუქ¹ убиваюсь,

აორ. ღი-იპილი, ირ. ს. ჰიღე^რე^ქ;—
 объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.)
 п. მაცვილე я смогу его убить, ისე ვა
 ვაცვილექე მა იპე ნე სმოჯეთ უბიტ
 меня (Хр., стр. 18,51), აორ. მაცვი-
 ლე, ჩქე მაცვილეს; — მაცვილარი
 убивающий, უბიდა; — ცვილირი,
 ნა-ცვილა უბიტყ; — ო-ცვილარი
 подлежащий убиеию, скоть; орудие
 убийства; — ა/იწო-ცვილეა უბивать
 впереди кого, передь кѣмъ; — მი-
 ნო-ცვილეა უბивать въ закрытомъ
 помѣщеніи, убивать на чьемъ-ли-
 бо; — გ^ლკო-ცვილეა უბивать другъ-
 друга (Гр., табл. VIII).

ცვიბთაფი дремота; погружаться въ
 сонъ, въ воду и т. д., ი. ვცვიბთაქ,
 объект. стр. 3-го спр. მცვიბთუა-
 ფუ; — მაცვიბთაფუ დრემлющий; —
 ეკო-ცვიბთაფი толкать, სქ როდ. отп.
 ვუცვიბთუანქ, აორ. ქეკუ-^რვ^ლცვიბ-
 თუე.

ციღირი купля; покупать, I-я пор.
 ჰიღურენქ (< ვიღურენქ) покупаю;—
 II-я пор. იპიღ^რენქ^ლ куплю, აორ. ქი-
 იპიღო, ირ. ს. მიციღირე; — объект.
 стр. 3-го спр. (фор. возм.) п. მიცი-
 ღირე მოგუ купитъ; — მა-ციღე поку-
 патель;—ო-ციღე покупка;—ნა-ცი-
 ღერი ილი ნა-ციღა купленный.

ცინ: ცინუა, გო-ცინუა морозить, п. ჰი-
 ნებქ морожу, ცინებს морозить; —
 стр. 3. II-я пор. ვიციბუექ; — გო-
 ცინილი, ცინერი замерзший; — ცინი
 морозъ, ледъ, ინი (въ сложныхъ
 словахъ); — ცინნი морозный, суро-
 вный;—იბ-ჩხური (< იბი-ჩხური хо-
 лодный), იბ-ჩხირი Ичхурь, Ич-
 хирь, село въ Сепавск. уѣздѣ; —
 იბჩხურული, იბჩხირული ичхир-

ский; ичхирецъ, мп. ч. იბჩხირალე-
 ფი;—იბ-ჭა (< იბი-ჩ-გ. ჭა колодець)
 колодець, სრ. წუეუ.

ციბტუა см. უიბტუა.
ციობი пѣніе пѣтуха, крикъ, I-я пор.
 ი. ჰიობენქ (< ვციობენქ) ილი ჰიანქ,
 მუშული ციობენც (ციანს) იქტუხ
 ჰოეთ;—სქ დარ. отп. მე-ვოციობანქ,
 სი მი-ოციობანქ (რ. მი-ვაუცილეც), აორ.
 ქემე-ვოციობი.

ცირზინი см. უირზინი.

1. **ცირტუა** см. უიბტუა.
 2. **ცირტუა**, ცერტუა реветъ, мычать,
 I-я пор. ი. ვერცანქ;—კამბეში ცირ-
 ცანც ბუივოლ რევеть.

ცოთ: ცოთაძა, ცოთინაფა бросать, гнать,
 стрѣлять, терять, III-я пор. ი.
 ვოცოთანქ, აორ. ქე-ვოცოთი, თიქე ქა-
 აცოთე, ირ. ს. მიცოთამე; — სქ როდ.
 отп. ვ^ლუცოთანქ, გი^ლცოთანქ, ვი^ლცო-
 თანქ; — ცუს ვუცოთანქ სლუшаю, იბ-
 რაцаю внимание (бука. бросаю ему
 ухо), აორ. ცუჯი ვუცოთი; — იმედის
 ვე ვცოთანდეს ინი ნე ტერილი ნა-
 дежды; — IV-я пор. ვოცოთინა-
 ფუანქ; — объект. стр. 3-го спр.
 (фор. возм.) ი. მაცოთე ილი მაცოთი-
 ნე მოგუ бросить, აორ. მაცოთე, მა-
 ცოთინე; — მა-ცოთამალი ილი ცოთამე
 бросающий, стрѣлокъ;—გე-ცოთამი-
 ლი брошенный, закинутый, ნა-ცო-
 თემი; — ო-ცოთამალი предметъ и
 орудіе для бросанія, стрѣльбы; —
 ამა-ცოთამა бросить во что, захва-
 тить, II-я пор. ქაშ^ეე^ლე^ლე^ლცოთანქ ||
 ქაშ^ეე^ლე^ლე^ლცოთანქ, აორ. ქაშ^ეე^ლე^ლე^ლცოთი ||
 ქაშ^ეე^ლე^ლე^ლცოთი; — გიმა-ცოთამა სბრო-
 сить сверху вниз; — გიბო-ცოთამა
 перебросить, გიბ-აცოთამალი пода-
 рокъ новобрачнымъ (ср г. თავგადა-

საგდებია); — ეკო-წოთამა выбросить вслѣдъ кому, выбросить на берегъ; — იქ/შა-წოთამა выбросить вверхъ, испортить, искоренить; — იხო-წოთამა бросать внизъ, внутрь; — კელა-წოთამა выбросить, -тѣся черезъ, насевозь; — შითო-წოთამა бросить внутрь, внизъ; — შინო-წოთამა бросать внутрь чего-либо; — ში-შა-წოთამა забросить въ середину чего; — შუკო-წოთამა бросать кругомъ, около; — წიქმო-წოთამა бросать на открытое мѣсто; вырвать, выколоть (спереди), გა-მეწო-წოთამა (< გა-წიქმო-წოთამა).

წოდლე penis, ср. კუჭუ.

წომური см. წუმური.

1. **წონ**: წონუ прививать, III-я пор. н. ვოცონანქ, აორ. ქედუ-ვოცონი; — წონილი, ღო-ყონილი, გე-წონილი, გი-ნა-წონა прививокъ; — შიკო-წონუ прививать сбоку; — ღო-წონირი, ჯიმა-წონირი, ღიდა-წონირი, შუმა-წონირი см. подъ первыми составными частями этихъ сложныхъ словъ.

2. **წონ** см. წუნ 2 и 3.

წონა S, წვანა MZ ნივა; — წვანალა время (сезонъ) нивы; — მე-წვანე земледѣлецъ; * ნა-წონა, ნო-წონიი бывшая нива [этим. слова см. Н. Марръ, *Яфет. къ въ арм. языкъ*, 3. В. О. И. Р. А. О., т. XIX, 1910, стр. 0155], ср. ოჩე 1.

1. **წორ**: წოროფა любовь; любить, объект. стр. 2-го спр. н. შიწორს люблю его (ее), ჩქუ შიწორა, пр. нес. შიწორდუ/უ, жел. შიწორდას, пр. с. ნო-ვწოროფუე, სი ნო-რწოროფუე, ჩქუ ნო-ვწოროფუნა; — 2-го произв. спр.

აორ. შიწოროფუე я явлюбился въ кого: ცინასუ ქეეწოროფუე ჯემუშიერ-ქუ დწვიდა влюбилась въ Джимушиера (Джемшида) (Хр., стр. 75,25), пр. с. შიწოროფუაფუე; — წოროფილი возлюбленный, -პალ, სა-ყვარელი (ი); — ნა-წოროფე любимый въ прошломъ.

2. **წორ**: წორილეა, წორადუა, ღო-წორადუა гнить, I-я пор. н. პორიდენქ დაუ ему гнить, ღო-პორიდენქ დამუ გნить, აორ. ღო-პორიდი; — стр. 3. III-я пор. ი. პორდექ გიუ, თინა წორდე, აორ. ღო-ვწორდი; — წორადილი гнилой.

წორი см. ღეჯი.

წორში, წოში башня, зѣмокъ, ყორ-ში, ყოში.

წოპ см. ოპ.

წოფ > წ: ა) წოფა დწდათ (время первой группы заимствуетъ отъ რთვმა, ქიშინუა), აორ. პიი (< ვეიი), პეი ი, ქო-პიი я сдѣлалъ (равно какъ ты меня сдѣлалъ, Гр., §§ 67, 87), სი ქო-ციი, თიქუ ქო-წუე, ქო-წოუ ი, თინენქ ქო-ციის, ქო-წეის ი, სოსლ. პუე, ქო-პუე, სი ქო-წუე, თიქუ ქო-წუას; — ყოფა-ქცევა (ი.) поведение, по-ступокъ, წოფა-ქცევა; — б) წოფა დწ-ლათყა, სთაონიყა, бѣть, уро-дѣтьყა, стр. 3. II-я пор. н.-ბ. ვი-წუაფუექ || იპუაფუექ (< ივწუაფუექ) ილი ვიწილიქ || იპწილიქ (სუ отриц. ვწე-ქიიქ), იპეიქ ი ბუდუ, სთაუ, 3-ე ღიო იწილი ბესილიო: бѣть можеть, пр. нес. ვიწუაფული || იპუაფული ილი ვიწილილი || იპწილილი, იპეილილი ი, ბწლ-ბწ ი, желат. ვიწუაფულექ || იპუაფულექ ი т. д. о если бѣли-бѣ я, о если я бუდუ, აორ. ვიწილი || იპიი я сталъ,

сдѣлается, იპვი, თიქ იცუუ (ვ'ე' ეწუუ), იცოუ ი, сосл. იპუე; — нов. вакл. იცუაფუქ || იციქ будешь! ნუ იცუაფუქ ნუ იცი'ი'ქ не будешь! იცუა будь! ვე ეწუა не будь! пр с. ჰოფერ'ექ (< ჰ/ვეფერ'ექ) ილი ნო-პოფუქ, თინა ნო-ცოფუე; — объект. стр. 3-го спр. მაცუაფუ ილი მაციი мѣ сдѣ- лается, уродится, аор. მაცუუ, пр. с. ჰოფუ; — о-ცოფადლი достаточный, имѣющий быть; — о-ცოფური обиль- ный, плодородный; — მ-ყოფი (რ.) па- ходящийся, Гр., § 107.

ცოში см. ცოშო.

ცუა (რ. უა) а) обухъ, б) горбушка у хлѣба, ნა-ძგა-შურა (см. ძგა).

ცუბერი незрѣлый виноградъ.

ცულე домъ; — ცულეა მომე; — ცულე- შ'ხე'ი до дому; — ცულეა ნემი- ნიე მომე, ср. ოლა.

ო-ცულე затылокъ.

ცუმერი двоякая слива, ცომერი.

1. **სუნ || სვენ:** ცუნა, სვენა იმ'ბე (пред- меты одушевл.), объект. стр. 1-го спр. н. პუნს S (< მცუნს), პუნც MZ, სი რუნს/ც, თის ცუნს/ც, ჩქე პუნა, пр. нес. პუნლე, ჩქე პუნდეს, желат. პუნდას(ი), ჩქე პუნდან(ი); — 3-го спр. მაცვენ'უ' ილი მაცვენ'აფუ у меня будетъ онъ, მაცვენ'ექ у меня бу- дешь ты и т. д., пр. с. ნო-პუნუე ილი ნო-პვე ილი ნო-პვენე, სი ნო- რუნუე, ნო-რცე, ნო-რცვენე, თის ნო- ცუნუე, ნო-ცვენე, ნო-ცვენე, ჩქე ნო-პუ- ნუნა || ნო-პვენა || ნო-პვენენა.

2. **სუნ || სონ || სვენ:** ცუნაფა MZ, ცო- ნაფა S вести, водить, объект. стр. მე-პუნს (см. ცუნ 1) веду его; — суб. стр. II-я пор. н. იპუნანქ, იპონანქ,

аор. იპუნი, იპონი, пр. с. მიცუნაფუ, მიცონაფუ ილი მი-ნო-ვპე (რ. მი-ნა-მეო- ლა), თის მი-ნო-ცვენე; — сь род. отн. ვუნანანქ, გიცონანქ веду для него для тебя и т. д.; — IV-я пор. н. ვოცონაფუნანქ заставляю его ве- сти; — стр. з. I-я пор. пр. с. პუნა- ფუქ (რ. გა-ვეოლიფარ); — ცუნაფილი увезенный; — объект. стр. 3-го спр. (фор. возм.) ნ. მაცონე მოგუ вести, მაცონინე, აორ. მაცონე ილი მაცონი- ნე; — მე-ცუნაფა, I-я пор. н. მე-პუნქ (რ. მი-ვეუბი), სი მე-ცუნქ, თინა მე- ცუნს იду туда сь кѣмъ, за кѣмъ; — მო-ცუნაფა იტი сюда сь кѣმъ, н. მო-პუნქ; — მე-ცვენეჯი (რ. მი-მეოლი) сопровождающий туда; наслѣд- никъ; — მო-ცვენეჯი сопровождающий сюда (რ. მო-მეოლი); — მო-ცუნაფა (გურიში) разсердиться (букв. при- вести сердце), сь род. отн. მე-ვე- ცონანქ, აორ. ქემე-ვე-ცონი, пр. с. მო-მიცონაფუ; — მი-მაცონალი при- ведши сюда; — მი-მაცონალი; — მე- მაცუნაფალი; — მი-მაცუნაფალი; — მო- ცუნაფილი (რ. მო-ყვანილი); — მე-ცუ- ნაფილი (რ. მი-ყვანილი); — ჰქაში აკო-ცუნაფა стущевие молока для получения сыра; — გე-ცუნა სლѣдо- вать за кѣმъ, იტი по чему, ნ. გე- პუნქ, აორ. ქეგე-ვე-ცუნე; — გე-ცვენეჯი слѣдующий за кѣმъ; проводникъ, слугა; наслѣдникъ, რ-გე-ცვენეჯე ნე იმ'ბოში იმ'ბოში; — გო-ცუნაფა. გო-ცუნა, ნ-ნ. გე-ვე-ცუნუნანქ обведу кругомъ, აორ. ქეგე-ვე-ცუნენე; — ნ. გო-პუნქ окружаю что; — сь род. отн. გო-მიცუნს у меня окружено, обведено, გო-გიცუნს, ჩქე გო-მი- ცუნა и т. д.; — ცუნაფა ნეპაშ

согласиться;—ე-ცუნაზა брать сни-
зу;—ე-ცუნა ნანარკიში მსოხენიე
желаемого;—აღა-ცუნა водить вмѣ-
стѣ съ кѣмъ; — აშა-ცუნაზა водить,
иходить въ середину чего;—გლა-
ცუნა водить туда-сюда;—გემო-ცუ-
ნაზა вынести;— გვნო-ცუნაზა пере-
воты;— ი/ეშა-ცუნა вывести, изба-
вить отъ чего, вынуть изъ чего;—
იშნა-ცონეფი крестникъ (ср. ნა-ნათა
подъ ნათ 2);—ეკო-ცუნა, ეკო-ცუნაზა
водить вверхъ; — მიდა-ცუნა брать,
уводить, II-я пор. ш.-ბ. მიდე-ეპო/უ-
ნანქ (< მიდა-+იპო/უნანქ); — სტრ. ვ.
IV-я пор. მიდე-ვაცუნუქ пойдю за
нимъ, аор. მიდე-ვაცუნი, თიქ მიდა-
ცუნუ, ირ. с. მიდა-პუნაფუქ;—მიკო-
ცუნა итти, слѣдовать вдоль чего;—
მოლა-ცუნა брать, везти сюда;—
მუნო-ცუნაზა выводить, высжи-
вать;—გიოთო-ცუნა выводить, шы-
ходить снизу;— გიოთო-ცუნელი ჭვიმა
дождь медленный, проникающій
глубоко (г. ქუეხა).

3. **ცუნ|ცონ:** წა-ცუნება MZ, წა-ცონე-
ბა S нортить, III-я пор. и. წა/ვთ-
მუ-ვაცუნენქ, წათმუ-ვაცუნენქ, аор.
წა/ვ-ვაცო/უნი, თიქ წა-აცო/უნუ, ირ. с.
წა-მიცო/უნებუ, თის წუ-უნცონებუ; —
სъ род. отн. წუ-რ'ვ'უნცონენქ, წა-გი-
ცონენქ испорчу, погублю что у него,
у тебя и т. д.;— II-я пор. и. წეთ-
მე-ევცონანქ, аор. წე-ევცონი;—IV-я
пор. и. წეთმუ-ვოცო/უნებაფუნანქ; —
წა-მა-ცონარი нортити;— წა-ცო/უ-
ნებული испорченный; — წა-აცო/უ-
ნებელი (< წა-ოცო/უნებელი) подле-
жащій иорчѣ, ср. წა-ულა подъ
ლ 2.

ცუნვა глухой, ср. ლაგვა.

ცურღველი, ეურღველი (რ.), კურღვე-
ლი заяць, ცურღვეი ხმ, см. კიკო.

ცური, ურე край, сторона, направле-
ние;—ცურე-რ'ც'ურე къ дому, თქვანი-
ურე у васъ, на вашей сторонѣ; —
ათ'ქი'-ცურე > თა'ქი'-ურე > აქი-
ურე > ი-ურე ვაქს, сюда, отсюда;—
ეთ'ქი'-ცურე > თე'ქი'-ურე > ექი-
ურე > ე-ურე тамъ, туда, оттуда;—
რა'თა-რ'ც'ურეშე сюда, отсюда;—
რ'თა'რ'ც'ურეშე туда, оттуда;—
თაურე-თურე туда-сюда; — სო-რ'ც'უ-
რე, სო-რ'ც'ურეშე откуда, куда;—
სოდე-ცურე откуда;—რ'თა-რ'ც'ურენი,
თე-ცურეიანი тамошній.

ცურზენი см. ეურზენი.

ცურსალი см. ცურცალი.

ცურუ глушій;—ცურუ-ქაშხა, см. ქაშხა
подъ ღლა.

ცურუა, ცურაფი вой; **ვით**, I-я пор.
и. ვურანქ, аор. ვურეე, сосл. ვურ-
რეე или ვურე;—ცურა ჯოღორი
шизгливая собака.

ცურჩი || ცურშ: ცურჩუა, ცურშუა, ეურ-
შუა, მიკო-ცურშუა затихать, прити-
хать, итти спать (говорится о ити-
цахъ), II-я пор. и. ვეურჩუქ, аор.
ქიდი-ივეურჩი; — ღო-ცურჩელი ქო-
თომი, ср. გ. ურჩეა, ურჩეა.

ცურცადი, ცურსალი разбойникъ, по-
хититель.

ცურბენი см. ეურზენი.

ცუც: ცუცუა, გე-ცუცუა, ღო-ცუცინი სი-
ძხუთა на корточкахъ, и. ვეცუცქ
или პეცუქ, თინა ცუცუ, გე-ცუცუ; —
ღო-ცუცინერი სიჯაჩი на корточ-
кахъ, ср. გ. ურცუა, ურცო.

ცუჯი dat. ჩაჟი. ცუც/ც უხო;—ცუჯი-
ფირა, ცუჯი-ფირა широкоухій, длин-

поухій; — სუჯიშ-ფერთხი, სმ. ფერ-
თხი; — სუჯიშ-ბალიში, სმ. ბალი-
ში; — ო-სუჯე სერყა; — სუჯელი
(большой горшокъ) სვ ულკა-
მი; — თო-სუჯი (< თოლი გლავშ-
სუჯი) внимание; — თო-სუს ვორთქ
я внимателенъ къ чему, наблюдаю

за чѣмъ (*ბუკა*. дѣлаю глავъ и
ухо); — უ-თო-სუჯე невниматель-
ный; — სუშ-სუჯი трилистникъ, სმ.
სუმი; — სუჯა исмышленый, глу-
хой.

1. სერცუა სმ. უნცუა.
2. სერცუა სმ. ცირცუა 2.

ДОПОЛНЕНИЕ.

დოსო, დოსუ *послыя*. безъ, უჩე:
მანთიში დოსო безъ рубля, ниже

рубл, ср. წ. преф. დოსო.

Списокъ мингрельскихъ фамилій.

აბაშია, ადანია, აკირცავა, აკობია, ალა-
ნია, ალმასია, ალშიბაია, აფაქია (აფა-
ქიძე), აფხაზავა, აშორდია, ბარქია,
ბასილია, ბაჩილავა, ბერაია (ბერიძე),
ბიგვავა, ბირულავა, ბომბუაშვილი,
ბოხუა, ბუკია, გაბედავა, გაბილია, გა-
ბისონია, გაბუნია, გაგუა, გამსახურ-
დია, განარჯია, გარდავა, გაწერელია,
განარია, გეგეჭკორი, გერანცია, გერ-
სამია, გვაზავა, გვათუა (გოთუა), გვა-
ლია, გვარაშია, გვილავა, გობერია,
გოგოხია, გოგუა, გოთოშია, გორ-
ღულავა, გრიგოლავა, გუგუნავა, და-
გარგულია, დაღია (დაღიანი), დგებია
(დგებუძე), დიღია, დიღიშვილია, დუ-
ღუჩავა, ეფენია, ვართაგავა, ვეკუა, ვე-
რავა, ზარქუეა, ზაქარაია, თოდუა, თონ-
თუა, თოთიბაძე, თოფურია, თუთბერი-

ძე, თურქია, კანკავა, კაჭარავა, კელია,
კეკვეცია, კეშულავა, კვარაცხელია, კვა-
შილავა, კვერკველია, კვირაია, კირცა-
ვა, კორძია, კეკელია, კოცუა, ლა-
ღარია, ლეჩავა, ლეპარციე (ლიპარ-
ციე, ლიპარია), ლოლუა, მამფორია,
მანია, მაქაცარია, მასხულია, მაგვანა-
ძე, მელია, მეუნარცია, მირცხულავა,
მიქავა (მიქაძე, მიქელაძე), მონიავა,
ნინუა, ნოღია, ოდიშარია, ოკუჯავა,
პააჭკორია, პაპავა, პაცარაია, პაჭკი-
რია, უაკობია, ევანია, ეორდანი, რა-
ცია (რაციანი), სარმელია, სარჩმელია,
სახოკია, სიგუავა, სიჭინავა, სოსელია,
სტურუა, სულავა, სურმავა, სსულუ-
ხია, უბილავა, ფარჯიკია, ფალავა, ფა-
ჩულია, ფეტელავა, ფიფია, ფიჩხაია,
ქანდარია, ქარდავა, ქაცარავა, ქირია,

ქობალია, ქოიავა, ქორქია, ღვამიჩავა,
 ყურუა, შავდია, შამუგია, შენგელაია,
 შონია, შუშანია, ჩავანავა, ჩაჩუა, ჩი-
 ცია, ჩიქვანი, (ჩიქოვანი), ჩიჩუა, ჩო-
 ჩუა, ჩქოცუა (ჩხოცუა), ჩხეცია, ცა-
 გურია, ციმიცია, ცომაია, ცხადია,
 ცხაკაია, ძანძა, ძველაია, წარია, წი-

წავა, წყაბელია, ქალაგანია (ქალაგა-
 ნიძე), ქანცურაია, ქანცურია, ქარაია,
 ქედია, ქყონია, ხელაია, ხაინღრავა, ხე-
 ცია, ხვარავა, (ხორავა), ხოფერია, ხოშ-
 ცარია, ხოჭოლავა, ხუბუვა (ხუბუა),
 ხუბუცია, ჯაკობია, ჯანაშია, ჯიქია,
 ჯოლია, ჯორჯიკია II დრ.

I. Қипшидзе.

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЯ СВѢДѢНІЯ

О ЧАНСКОМЪ ЯЗЫКѢ.

(ИЗЪ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСКУРСІИ ВЪ РУССКІЙ ДАВИСТАНЪ).

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лн., № 12.

1911.

Содержаніе.

	стр.
О чхальскомъ говорѣ. (Предѣлы и общія характеристика)	I—V
Наблюденія по грамматикѣ	1— 8
Имена	1
Числительныя	2
Мѣстоименія	2
Предлоги	3
Нарѣчія	3
Глаголы	3
Синтаксическія особенности	6
Тексты	9—23
I. Описаніе Мургульскаго ущелья. Сообщилъ Хусейнъ Коч- оґлы (архавецъ)	9
II. Автобіографія Османа Имам-оґлы (чхалець)	9
III. Изъ бесѣды съ чхальцами	10
IV. Сказка. Сообщилъ Хусейнъ Коч-оґлы (архавецъ)	10
V. Сказка. Сообщилъ онъ-же	12
VI. <i>не въ переводѣ</i> <i>не въ переводѣ</i> . Не всѣ женщины одинаковы (сказка). Сооб- щилъ Ахметъ Сарайдар-оґлы (архавецъ)	13
VII. Стихотвореніе. Разговоръ влюбленныхъ юноши и дѣвушки. Со- чиненіе Нури Тути-оґлы (архавецъ)	16
VIII. Стихотвореніе. Вопли влюбленнаго. Его же	18
Чхалско-русскій словарь	24—33

О чхальскомъ говорѣ.

(Предѣлы и общая характеристика).

На лѣтнее 1910-го года вакаціонное время я былъ командированъ факультетомъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго университета въ Мингрелію (въ Кутаисской губерніи) для продолженія изученія на мѣстѣ мингрельскаго (иверскаго) языка.

По окончаніи лингвистическихъ экскурсій по Мингреліи, — результаты которыхъ въ видѣ грамматики мингрельскаго языка, мингрельско-русскаго словаря и хрестоматіи имѣютъ быть изданы особо, — я 1-го августа отправился изъ Кутаиса въ Русскій Лазистанъ по порученію академика Н. Я. Марра для выполненія другой задачи — для собиранія дополнительныхъ матеріаловъ по чанскому языку. Переждавъ день въ Батумѣ, я 2-го августа утромъ въ дилижансѣ выѣхалъ въ Мургульское ущелье (Артвинскаго округа, Батумской области), гдѣ, въ селеніи Чхалегі, по имѣвшимся у меня свѣдѣніямъ, я надѣялся найти чановъ-чхальцевъ, изученіе рѣчи которыхъ я составляю цѣль моего путешествія. Изъ Батума идетъ большой военный трактъ по правому берегу Чороха. Миновавъ недалеко отъ Батума рѣчку Әззобъ Медіна (Меджинисъ 5-ти-верстной карты), дорога идетъ дальше черезъ деревни Кахабери и Ерге¹⁾

1) Историкъ-археологъ Дм. Бакрадзе на 33 стр. своего „Археологическаго путешествія по Гуріи и Адчарѣ“ (С.-Пб., 1878) послѣднее названіе приводитъ въ формѣ „Емге“, дѣлая въ примѣчаніи ссылку на „Ерге“ лишь по Вахушту. Я, напротивъ, отъ моихъ спутниковъ грузинъ-мусульманъ слышалъ только „Ерге“, да и на 5-ти-верстной к. оно такъ нанесено.

на юго-востокъ до впаденія въ Чорохъ праваго его притока Ачарисъ-цкали, а съ этого мѣста — прямо на югъ, все по тому-же правому берегу Чороха черезъ деревни Дологани, Марадиди¹⁾, Борчху, постепенно принимая дальше къ Артвину опять-таки юго-восточное направленіе.

По дорогѣ, тамъ и сямъ, на крутыхъ, покрытыхъ густымъ лѣсомъ, склонахъ высокихъ горныхъ цѣпей, окружающихъ узкое Чорохское ущелье съ обѣихъ сторонъ, попадаются мусульманскія деревни, усадьбы которыхъ, расположенныя амфитеатромъ, висятъ на страшной высотѣ, словно птичьи гнѣзда.

На 3—4 версты дальше Борчхи отъ большого тракта отходить вѣтвь, которая, перейдя на лѣвый берегъ Чороха, скоро вступаетъ въ ущелье рѣчки Мургули, лѣваго притока Чороха. У нижняго теченія рѣчки Мургули стоитъ старинный, почти вполнѣ уцѣлѣвшій, одноарочный каменный мостъ; подъ нимъ сейчасъ совершенно сухо, въ виду полного перемѣщенія русла рѣчки на нѣсколько саженой отъ моста. Вообще въ этихъ мѣстностяхъ не рѣдкость встрѣтить развалины старинныхъ мостовъ, крѣпостей и храмовъ, ибо, какъ извѣстно, этотъ край, начиная съ 8 вѣка по Р. Х., занималъ въ строительномъ отношеніи чуть-ли не первое мѣсто во всемъ грузинскомъ царствѣ.

По ущелью Мургули я доѣхалъ до мѣстности подъ названіемъ „Чиикатъ-хеви“ (ущелье бѣсовъ), которая, впрочемъ, постепенно присваиваетъ себѣ общее всему ущелью названіе „Мургули“. Тутъ имѣется мѣдно-плавильный заводъ: край необычайно богатъ мѣдной рудой. Руда сейчасъ добывается, по преимуществу, въ селеніяхъ Искеби и Данцули (Дзаисуль 5-ти-в. к.). По добычѣ и обработкѣ мѣдной руды занято около тысячи рабочихъ рукъ. Рабочіе большей частью пришлые какъ съ

1) Бакрадзе съ чужихъ словъ говоритъ, что между деревнями Дологани и Марадиди дорога въ то время шла по лѣвому берегу Чороха (ibid., стр. 34). Ничего подобнаго теперь вѣтъ, не было лѣвой и тогда, ибо никакихъ слѣдовъ большой дороги по лѣвому берегу Чороха въ этомъ мѣстѣ не видно, да и на картѣ, приложенной къ книгѣ Бакрадзе, дорога все время идетъ по правому берегу Чороха.

разныхъ концовъ Россіи, такъ и изъ Турціи. Имѣется на мѣстѣ маленькій базаръ, нѣсколько ресторановъ и пр.; недавно открыта и школа для дѣтей окрестныхъ жителей, главнымъ образомъ, грузинъ-мусульманъ. Въ школѣ обучаютъ кромѣ русскаго грузинскому и турецкому языкамъ.

Я остановился въ гостиницѣ, которую содержатъ мингрельцы, кн. Шалва Пагава и Михайлъ Габунія. Отъ нихъ я узналъ, что среди мургульскихъ рабочихъ есть лазы какъ мѣстные, русско-подданные, такъ и пришлые, изъ Турецкаго Лазистана. Послѣдніе занимаются, по преимуществу, плотничествомъ и слывуть за искусныхъ мастеровъ. Среди пришлыхъ большинство архавцевъ; я познакомился и занимался съ тремя изъ нихъ: Хусейномъ Коч-оґлы (Гоч-оґлы), Ахметомъ Сарайдар-оґлы и Нури Тутти-оґлы. Изъ мѣстныхъ я познакомился съ Османомъ Имам-оґлы (Имам-задэ), Хусейномъ и Юсуфомъ Тош-оґлы, Мемишемъ Чархадж-оґлы и Ибраимомъ Цуц-оґлы. Я поинтересовался узнать, нѣтъ-ли чхальцевъ среди мѣстныхъ лазовъ: я предполагалъ, что они — жители села Чхалети, находившагося отъ мѣста моей остановки въ 2—3 верстахъ. Дѣйствительно, всѣ они оказались чхальцами, но немало были удивлены они тѣмъ обстоятельствомъ, что я лазовъ-чхальцовъ искалъ въ сел. Чхалети. Тутъ выяснилось, что въ сел. Чхалети лазы вовсе и не живутъ, и что чхальцами называются лазы, живущіе въ 8 деревняхъ по ущелью рѣки Чхалы (Нчхала-су 5-ти-в. к.), лѣваго притока Чороха, на 3—4 версты ниже рѣки Мургули. Вотъ названія этихъ деревень¹⁾:

На лѣвой сторонѣ ущелья:

კოსტანეთი Kostaneti (Костанеть 5-ти-в. к.), დაკვაგა Daka-
vaga, მაკრეთი Makreti (Макреть 5-ти-вер. к.), ბაშკეი Bash-
kei (Башкей 5-ти-вер. к.) и მჭათი Mchati (Чать 5-ти-вер. к.);
на правой сторонѣ ущелья: მამანათი Mamani (Маманать 5-ти-
вер. к.), დუსკოი Dusqoi (Дгоской 5-вер. к.) и რანჩურეთი Ran-
turedi (Ранчуреть 5-вер. к.).

1) Названія деревень Мургульскаго ущелья приведены въ *Текстахъ* (I, 2—6).

Я нѣкоторое время все-же оставался въ Мургули, занимаясь то съ чхальцами, то съ архавцами. Отъ послѣднихъ я записалъ три сказки и два большихъ стихотворенія, такъ что въ этомъ отношеніи существовавшее до поѣздки въ Лазистанъ ошибочное опредѣленіе мѣстожителства лазовъ-чхальцевъ принесло пользу: иначе я бы не поѣхалъ дальше Борчхи, станціи на большомъ трактѣ, расположенной на Чорохѣ, близъ впаденія въ него рѣки Чхалы. Въ Борчхѣ одни лазы-чхальцы имѣютъ лавки, а другіе часто приѣзжаютъ туда изъ своихъ деревень за покупками и для сбыта сельскохозяйственныхъ продуктовъ. На обратномъ изъ Мургули пути я остановился въ Борчхѣ и занимался тамъ со слѣдующими чхальцами: Сеферомъ Луман-оглы изъ деревни Мчаги, Алиемъ Одубаш-оглы изъ Костанети, Мурадомъ Рухл-оглы, Тьюфкомъ Каб-оглы и Абдуллой Кочал-оглы изъ деревни Панчурети.

По своимъ основныѣмъ, характернымъ признакамъ какъ въ фонетикѣ, такъ и въ морфологіи и лексикѣ рѣчь чхальцевъ принадлежитъ къ восточному нарѣчію чапскаго языка. Укажу эти особенности лишь вкратцѣ¹⁾: во-первыхъ, а) паличность горлового яфетическаго звука γk въ качествѣ чистаго гортаннаго, или-же въ степени отупѣнія (дезаспираціи) γk , въ качествѣ заднеязычнаго звука, напр. ჳაბს კონა *нашия*, ჳკაბი *ікаги вода*, б) преобладаніе мѣстоименнаго префикса 1 л. ვ *вм.* ბ *б:* ჳაბს ვ *вм.* ბაბს *я емъ*, с) перебой γ и въ *o*: ბაბს *вм.* ბაბს *радуга*²⁾; во-вторыхъ, образованіе будущаго времени съ помощью глагола ბაბს მიპოვ *хочу*: ბაბს მიპოვს ბარამიპოვ *я напишу*; въ третьихъ, въ лексикѣ, тѣ-же ჳაბს *нашия* или ბაბს *говорю* и др. слова, не встрѣчающіяся въ западномъ нарѣчіи. Въ связи съ этимъ стоятъ и усиленіе въ чхальской рѣчи грузинскихъ и мингрельскихъ

1) Подробнѣе объ этомъ см. *Грамматику чапскаго (лазскаго) языка* Н. Я. Марра, С.-Пб., 1910, Предисловіе, стр. XVIII и дальше.

2) Иногда, впрочемъ, мы наблюдаемъ совершенно обратное явленіе: γ въ восточномъ нарѣчіи, а - въ западномъ; напр. ჳაბს *конюшня*, въ западномъ нарѣчіи ბაბს. Это—одинъ изъ примѣровъ взаимодействія двухъ разныхъ диалектическихъ явленій.

словъ, напр. *ფობს შინა სამკა*, въ грузинскомъ *ფობს შინა*, *ფობოს შინა* значить *собачка*, *пудель*, *ფუღო* *больше*; мингрельское *ჭობსობო* *zisqiri* *кровь* вм. обыкновеннаго чанскаго *ფობსობო* *dišqiri* и др.

Но чхальская рѣчь, наряду съ этими общими чертами восточнаго нарѣчія, имѣетъ свои особенности, которыя даютъ ей право считаться особымъ—въ отличіе отъ хопскаго—говоромъ восточнаго нарѣчія чанскаго языка. Въ своихъ наблюденіяхъ по грамматикѣ въ цѣляхъ удобства ихъ сопоставленія съ тѣмъ, что уже сдѣлано, я буду слѣдовать параграфамъ *Грамматики* Н. Я. Марра, какъ при изложеніи особенностей чхальскаго говора, такъ и при изложеніи нѣкоторыхъ обще-чанскихъ языковыхъ явленій, отчасти или совсѣмъ опущенныхъ въ названной *Грамматикѣ*. Лексическія дополненія указаны въ словарѣ: любопытны значительныя отличія въ названіяхъ дней недѣли (см. подъ *ფეს*).

[Въ литературѣ предмета въ моей *Грамматикѣ* опущена по недосмотру обстоятельная рецензія проф. Н. Schuchardt'a на работу г. Ачаряна, помѣщенная въ *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, т. XVI, 1902, стр. 379—404. Хорошее знаніе грузинскаго языка даетъ автору рецензіи возможность высказать правильныя замѣчанія общаго и спеціальнаго характера о разбираемой книгѣ и сдѣлать цѣлый рядъ остроумныхъ наблюденій. Мы однако должны оговориться, что, зная изъ яфетическихъ только грузинскій языкъ, притомъ, видя его исторію, выяснившейся уже путемъ сличенія съ семитическими, проф. Н. Schuchardt 1) судить объ явленіяхъ въ чанскомъ языкѣ по картскому языку и, естественно, не всегда удачно, такъ, напр., при объясненіи чан. ლაფი laf-i и ჩ. ლაზს-ლავი laraak-i (стр. 383—384), при анализѣ буд. на -re, resp. +e-re (а не -ere) (стр. 403) и т. п., 2) считаетъ (стр. 393) m въ მღვღნა mğega *путь*, მზგვ მzega *смотритъ* префиксомъ, а не кореннымъ согласнымъ, 3) касаясь (стр. 380) груз. ოქრო ოqo (> orqo) *золото*, говоритъ о „совершенно темномъ“ най. *uŋ/woski* (|| *woske* < **wosko*), тогда какъ оба они суть діалектическія разновидности одного и того же слова и т. п.

Н. Марръ.]

Наблюдения по грамматикѣ.

Имена.

§ 6. (О родѣ, способѣ обозначенія различнаго пола животныхъ). Слова ზურა *самка*¹⁾ и ლაკი *собака* чхальцы, съ которыми я встрѣчался; не употребляютъ; вм. ზურა употребляютъ слова წუხს и ფიხს — წუხს ჯოდორი или ფიხს ჯოდორი *психа*; слово კანჯული *самка* употребляется и въ примѣненіи къ женщинѣ легкаго поведенія — კანჯული ოხორჯა. Что касается слова გობხი *самецъ*, опрошенные мною чхальцы не знали его, но потомъ нашелся одинъ изъ деревни Панчурети, Абдулла Кочал-оглы, который знаетъ это слово, но произноситъ კვბხი. По сообщенію Абдуллы კვბხი употребляется только въ примѣненіи къ собакѣ: კვბხი ჯოდორი *собака-самецъ, песь* — то же, что ყვავანი ჯოდორი; всѣ другіе чхальцы, присутствовавшіе тамъ же, ополчились на Абдуллу, отрицая наличность даннаго слова въ лазскомъ языкѣ, но Абдулла твердо стоялъ на своемъ, обвиняя противниковъ въ незнаніи лазскаго. Въ концѣ концовъ и Абдулла нашель себѣ сторонника въ лицѣ мальчика лѣтъ 12, который произнесилъ это слово, какъ კობხი.

§ 20. (Объ именахъ, возстановливающихъ во мн. числѣ усѣченный плавный исходъ своихъ основъ ლ). Мн. ч. отъ слова უათთვ звучитъ უაჟუჟ (а не უაღჟუჟ); можно полагать, для отлвчія отъ формы мн. ч. слова უაღი *шея*, мн. უაღჟუჟ.

§ 32. (Объ отрицательныхъ прилагательныхъ) — უხინდელი *безносый*, უქმრევი *незамужняя* или უპარკადე; უნკირე *безсонный*.

1) Весьма вѣроятно, что ზურა *zur-a* (< *zur-al-i*) есть сванское ზურალ *zur-al* *женщина*.

Числительныя.

§ 34. Въ количественныхъ числительныхъ преобладаетъ согласный исходъ: *зѣ, цѣр, сѣм, ѳѳѣ, сѣт, зѣш, цѣцѣт, ѳѣрѣ, вѣѣѣѣ, цѣт, цѣтѣ зѣ, и т. д., цѣ, цѣрѣѣ, сѣмѣѣ, ѳѣѣѣ, ѳѣ* и т. д.

Носовой исходъ б нѣкоторыхъ количественныхъ числительныхъ, какъ *зѣ, цѣр, цѣт* въ сочетаніяхъ *зѣ дѣз, цѣр дѣз, цѣт дѣз* въ *Чанской грамматикѣ* Н. Я. Марра (стр. 20) объясняется какъ внѣшній къ усѣченной формѣ этихъ числительныхъ (*з, цѣ, цѣт*) придатокъ, вызванный непосредственно слѣдующимъ за нѣмъ согласнымъ *дѣ* или какимъ-либо другимъ. Быть можетъ этому явленію лучше дать другое объясненіе, подсказанное мнѣ самимъ-же Н. Я. Марромъ, а именно: въ данномъ случаѣ б не вставка, не придатокъ, а замѣститель — по закону чередованія — коренного *ѣ* (первоначальнаго или перебойнаго изъ *ѳ*), причѣмъ такое чередованіе вызвано исключительно послѣдующимъ *дѣ*, способствующимъ по закону регрессивной ассимиляціи замѣщѣ предшествующихъ ему звуковъ своимъ носовымъ двойникомъ б. Поэтому звукъ б, пожалуй, нужно писать слитно съ числительными: *зѣ дѣз одинъ день, цѣр дѣз два дня* и т. п., а не со словомъ *дѣз*, какъ, напр., *цѣ бѣз* (см. *Грам. чан. яз.* Н. Я. Марра, стр. 81, 1, 5), или *з бѣз* (*ibid.* § 124).

Что-же касается слитнаго начертанія *зѣдѣз* въ послѣдней строкѣ той-же 81-й страницы, оно правильное, такъ какъ *ѳно* < не изъ *зѣ + дѣз*, а изъ *зѣ + дѣз этотъ день* и тутъ употреблено въ смыслѣ нарѣчія *сегодня*.

§ 35. Порядковыя числительныя образуются отъ количественныхъ при помощи префикса *ѣ* и усѣченнаго суффикса *з*, гесп. *ѳ*, напр. *ѣзѣрѣз, ѣзѣсѣз...*, *ѣзѣрѣз, ѣзѣѣѣѣз* (но и *ѣзѣрѣз, ѣзѣѣѣѣз*).

Мѣстоименія.

§ 37. Личныя мѣстоименія оканчиваются на б: *ѣзѣ я, ѣѣѣ ты, ѣѣѣѣ мы, ѣѣѣѣѣ вы*.

§ 41. Указательное мѣстоименіе *эзэ* *этотъ* употребляется самостоятельно въ значеніи личнаго мѣст. 3 л. *онъ* (о ближайшемъ предметѣ), а какъ опредѣленіе—въ значеніи прилагательнаго употребляется лишь *э: э зэбо* *этотъ* *человѣкъ*; указ. мѣст. *оз* *тотъ* употребляется самостоятельно въ значеніи личнаго мѣст. 3 л. *онъ* (объ отдаленномъ предметѣ), а какъ опредѣленіе—въ значеніи прилагательнаго употребляется *ю: ю зэбо* *тотъ* *человѣкъ*.

§ 47 (Таблица IV и V). Собранные матеріалы даютъ полное основаніе внести въ IV таблицу, въ склоненіе указательныхъ мѣстоименій, и творительный падежъ на —*ою*: *зэбю-ою* *тѣмъ*, *зэбо-ою* *этими* (см. *Тексты*, I, 8, 9, 15).

Въ таблицу V, въ склоненіе вопросительныхъ и относительныхъ мѣстоименій, нужно внести множественное число отъ *бу* *что?* именно Им. мн. *буою* (см. *Тексты*, V, 2).

Предлоги.

§ 53, а. Къ простымъ предлогамъ нужно прибавить *э* (это скорѣе служебная частица). Она употребляется при глаголахъ въ качествѣ утвердительнаго префикса, а въ особенности при образованіи будущаго времени.

Нарѣчія.

§ 56, b. Къ сложнымъ нарѣчіямъ съ *э* нужно прибавить *зэбуэб* *извнъ*, *съ* *чужой стороны*.

Глаголы.

§ 78. (О третьей группѣ времени). Прощ. совершенное довольно часто употребляется въ чанскомъ языкѣ какъ въ дѣйствительной, такъ и въ страдательной формахъ. Дѣйствительная форма прощ. совершеннаго для глаголовъ субъективнаго строя образуется изъ 3 л. ед. и мн. ч. настоящаго вр. страд. залога въ сочетаніи съ объективнымъ префиксомъ Род. падежа, напр. *до-до-рунъ*, *го-до-рунъ*, *ю-до-рунъ*, *до-до-рунънъ*, *го-до-рунънъ*, *ю-до-рунънъ* я *увидѣлъ* и т. д. (см. *Тексты*, I, 9; VI, 80—81), *э-до-зубъ*, *э-*

გო-გუბუნ, დუ-გუბუნ (< დუ-უ-გუბუნ, დო-უგუბუნ), დო-მი-გუბუნს и т. д. я *заварилъ, далъ настояться*; страдательная форма прош. соверш. образуется сочетаніемъ რებ, resp. დორებ не только съ причастіемъ, какъ დიხებრებ *онъ полинялъ*, но и съ прошедшимъ несовершеннымъ спрягаемаго глагола, причемъ спрягается прош. несовершенное, а რებ, დორებ остаются безъ измѣненія, напр. прош. соверш. отъ существительнаго глагола რ *будетъ*—ქობორტიდორებ, ქორტიდორებ, ქორტუდორებ, ქობორტიდორებ, ქორტიდორებ, ქორტქსდორებ *я былъ, бывалъ* и т. д. Также образуютъ прош. совершенное и глаголы объективнаго строя, хотя они были бы и дѣйствительнаго залога, напр. მი-დუტუდორებ, გო-დუტუდორებ, უ-დუტუდორებ *у меня былъ* и т. д., უმანუტუდორებ (см. *Тексты*, IV, 1, 2) *у него былъ* (объ одуш. предм.); დორებ присоединяется, какъ сказано въ *Чанской грамматикѣ* Н. Я. Марра, и къ аористу для придачи особаго оттѣнка: დივი დორებ *ты тогда былъ*, დივი დორებ *онъ тогда былъ*, этотъ оттѣнокъ есть оттѣнокъ прош. соверш. времени, и въ такомъ же значеніи употребляется форма, состоящая изъ аориста дѣйств. залога глаголовъ субъективнаго строя и изъ неизмѣняемаго 3 л. ед. ч. прош. несоверш. глагола რ — დორტუნ, напр. ჰილიდორტუნ, ილიდორტუნ, ილუდორტუნ, ჰილიდორტუნ, ილითდორტუნ, ილქსდორტუნ *я убилъ* и т. д.

§ 82, b. (О классахъ глаголовъ ¹⁾). Настоящее время съ второобразнымъ характеромъ о встрѣчается наряду съ холскимъ и въ чхальскомъ говорѣ, напр. ვიქივ я *дѣлаю* (см. *Тексты*, II, 8). Но то-же самое явленіе наблюдается и въ западномъ нарѣчій, судя по архавскимъ текстамъ, напр. მც ზდომ *не дѣлай* (см. *Тексты*, VII, 9, I, VIII, 2, 1).

с) Тѣже архавскіе матеріалы даютъ намъ глагольную форму съ характеромъ на ებ, напр. იუკეებტუ *онъ слышалъ, понялъ* (см. *Тексты*, IV, 33).

1) На 47 страницѣ *Грамматики чанскаго яз.* Н. Марра въ примѣчаніи нужно исправить слѣд. опечатку — напечатано: видъ 2-го класса, надо: видъ 3-го класса.

d) Встрѣчается и классъ на *ea* параллельно съ *ed*, напр. ვარ ვიზიანებ я не знаю тебя, но и ვიზიანებ (см. *Тексты*, IV, 51—52).

§§ 84—87. (Образованіе временъ). Наст. вр. II породы корня ჳრ писать будетъ ვიჳარეუფ, аор. ვიჳარე, прош. несов. ბჳარეუბტი, II пор. ვიჳარეუბტი, сослагат. II пор. ვიჳარე, прош. сослагат. ვიჳარეატი. Одна изъ самыхъ главныхъ особенностей чхальской рѣчи это—образованіе будущаго времени. Чхальцы образуютъ будущее и по обще-восточной формѣ, при помощи измѣняемой надбавки მებებ я хочу къ сослагательному наклоненію, но излюбленной для нихъ является другая форма, составляемая изъ сочетанія съ сослагательнымъ неизмѣняемой надбавки უბებ, причемъ сослагательное наклоненіе измѣняется уже не только по лицамъ, какъ это бываетъ при надбавкѣ მებებ, но и по числамъ, какъ при неизмѣняемой надбавкѣ რე въ западномъ нарѣчій, напр. ვიდაუბებ, იდაუბებ, იდასუბებ, ვიდათუბებ, იდათუბებ, იდასუბებ я пойду (см. *Тексты*, III, 1); итакъ, въ образованіи будущаго времени чхальскій говоръ занимаетъ какъ бы середину между восточнымъ и западнымъ нарѣчійми: позаимствовавъ у перваго лишь элементы для составленія надбавляемой частицы, онъ въ спряженіи послѣдовалъ за вторымъ.

Чхальцы образуютъ и будущее параллельное, какъ въ западномъ нарѣчій, изъ формъ аориста съ прибавленіемъ частицы კებ, но и тутъ при спряженіи измѣняются по лицамъ и числамъ формы аориста, между тѣмъ какъ частица კებ пребываетъ неизмѣнной, напр. ბჳარე-კებ, ჳარე-კებ, ჳარე-კებ, ბჳარეთ-კებ, ჳარეთ-კებ, ჳარეს-კებ.

§ 93. (Страдательный залогъ). Въ настоящемъ времени страдательнаго залога въ 1 л. отъ глагола დებებუ сидѣть слышится თ-ხერ, -თ ვმ. ბ-ხერ, -თ, 3 л. мн. ч. ხენს, ვიმტაფურ ბფუ ვმ. ბიმტერ, причемъ 3 л. ед. и мн. ч. опять იმტენ, იმტენს, ბტუბურ ვრფუს, также во II пор. ვიტებურ.

§ 97. (Относительныя формы спряженія). Въ относительномъ спряженіи чхальскій говоръ слѣдуетъ хопскимъ формамъ.

§ 99. (Спряженіе глаголовъ объективнаго строя). Формы глагола *მძღუბ* у меня есть обходятся безъ согласнаго *ბ*, какъ въ хопскомъ; къ хопскому-же примыкаетъ и въ сводныхъ корняхъ (§§ 106—110), только въ повелительномъ отрицательномъ рядомъ съ *მე* *ეჟუბ* встрѣчается *მე* *ეჟოჟუბ*,

§ 110. Въ таблицѣ спряженія глагола *.ბთ* на стр. 70-й условное время атинскаго нарѣчія приведено съ *ტო* въ 1-мъ и 2-мъ лицахъ обоихъ чиселъ, когда и въ нихъ слѣдуетъ *ტუ* (ср. § 87, А, 1).

§ 116. Суффиксъ *კნი* часто теряетъ плавное *ბ* между двумя гласными (> კი): *მეწოფეკნი* > *მეწოფეკი* *напряженный*, *ობრთჟეკნი* > *ობრთჟეკი* *влюбленный*, *ბოსეკნი* > *ბოსეკი* *умный*. То-же самое явленіе наблюдается и въ коренныхъ словахъ напр. *სეკნი* > *სეკი* *вечеръ*.

Синтаксическія особенности.

§ 122. Аномаліи въ употребленіи падежей, обозначенныя подъ а) этого параграфа встрѣчаются и въ чхальскомъ говорѣ, но смѣшенія отложительнаго падежа съ направительнымъ не замѣчается, напр., говорятъ: *საკო ვეწსი რებ ბათუმშიუბ ქუთაისიშ* *сколько верствъ отъ Батума до Кутаиса?* *ზარბიშ მეჟუღურ* *я иду на базаръ* (а не *ზარბიშენ*).

§ 123. Отмѣченное г. Ачаряномъ явленіе, будто бы между прилагательнымъ и существительнымъ иногда вставляется частица *მ*, какъ *ბოსეკიმ კონი* и др., неизвѣстно и чхальскому говору.

§ 126, б) 1. При постановкѣ аориста въ Род. падежѣ съ послѣдологомъ *კულე* (*ქულე*) усѣченное падежное окончаніе *შ* прибавляется къ полнымъ личнымъ окончаніямъ аориста, за исключеніемъ 3 л. мн. ч., гдѣ согласный исходъ *ს* окончанія *კს*, сходясь съ непосредственно за нимъ слѣдующимъ падежнымъ окончаніемъ *შ*, ассимилируется съ нимъ вполне, и, вслѣдствіе малотерпимости въ чанскомъ яз. двухъ рядомъ стоящихъ тождественныхъ согласныхъ звуковъ, онъ исчезаетъ, такъ, 3 л. мн. ч. этой формы отъ корня *ღ* *ходить* будетъ *ღეშქულე* (< *ღეშშქულე* < *ღესშქულე*) *когда пришли они*.

Подобно аористу и сослагательное ставится въ Род. падежѣ съ послѣлогомъ для выраженія обстоятельства времени или условія и пожеланія: ბღუჯათჲ-ქუღუ ქუჯითი ან დღას ბღუჯათ *когда (если) умремъ, пусть оба въ одинъ день умираемъ* (см. *Тексты*, IV, 12—13).

2. в.მ. ვა მიქურტუშა *когда я не зналъ* употребляютъ ვარ მიქინტუში въ томъ же значеніи; სი ვარ ტიში ჯირიქ ვა მიღუ სერი (см. *Тексты*, VII, 3,1) *пока тебя не было (здѣсь), я не спалъ ночью* (бук. *не имѣлъ сна ночью*).

3. в.მ. მოვას-ი *когда выпадаетъ снегъ* говорятъ მოვასში: მოვასში უბი იუვენ *когда выпадаетъ снегъ, бываетъ (становится) морозъ (холодъ)*; в.მ. მოჭთი-ს-ის говорятъ მოჭთიში *когда я пришелъ*; въ Дат. картскомъ ставится и прош. несовершенное время, опять-таки для выраженія обстоятельственного предложенія, напр. გოკუნცხატუს *когда онъ просыпался* (см. *Тексты*, VI, 6).

4. Встрѣчается 3 л. ед. ч. аориста въ формѣ Им. падежа мн. ч. въ придаточныхъ опредѣлительныхъ предложеніяхъ, напр. თი მუშის ხ მკუხთოუე ინი-ხოლო დუწუ *что ни случилось съ нимъ* (букв. *съ его головой*), *онъ все рассказалъ ему* (см. *Тексты*, V, 24—25).

§ 128. Встрѣчающаяся въ стихахъ надбавка შიბი къ личнымъ окончаніямъ глагольныхъ формъ не имѣетъ, по всей вѣроятности, смыслового значенія, а является лишь прозодическимъ наростомъ для риемы (см. *Тексты*, VIII, 4,4, 5,4, 16,4 и др.).

§ 129. (О вносныхъ предложеніяхъ). Нужно отмѣтить особенность чанскаго языка при передачѣ рассказчикомъ чужихъ словъ или при повтореніи во время разговора однимъ изъ собесѣдниковъ словъ другого собесѣдника.

Въ подобныхъ случаяхъ къ сказуемому вноснаго предложенія обыкновенно прибавляется съ конца частица ა, ა>ღა, напр., დელიკანლიქ შა მოღოდუ ქი „არ კავე დამიგუბია“ *герой сказалъ мнѣ: „завари — говоритъ — кофе“* (см. *Тексты*, VI, 49); „სი ჭაქ დოდგითა“, მიწუე დელიკანლიქ „*ты оставайся — говоритъ — здѣсь*“, *сказалъ мнѣ герой* (ibid., 66).

Часто рассказчикъ или собесѣдникъ чужія слова помѣщаетъ въ серединѣ своей рѣчи, напр. *ფადიშაში რხორვას „ჩქიმი რეს“ მუჭო უწუმერ? Какъ ты говоришь супругъ надмиаха — ты, молъ, моя? (Тексты, IV, 53); ჰაჲ მინ რენ, რხორვა ჩქიმის „ჩქიმი რეს“ რდღამს? Кто это осмѣливается сказать моей супругъ — ты, молъ, моя? (ibid., 54 — 55); დელიკანლიქ კვიქედუ დო „მუ ავუჲა“ დო დამკითხუ გეროი обернулსა и спросилъ меня: „что случилось?“ (см. Тексты, VI, 42 — 43). Такое же употребляется при обращеніяхъ, но тутъ оно прибавляется къ имени лица, къ которому обращаются, напр., დელიკანლი „აბას-გუჲა ჲუჲანია“ დო ქადამიჯობუ გეროი назвалъ меня „Абас-герои!“ (ibid., 62).*

§ 130. (Объ употребленіи будущаго времени вм. настоящаго). Будущее время иногда употребляется въ значеніи настоящаго, напр., *ბოზო დიზაბუნუ, ჰაწი შადურასენ ძოუიკა ზაბოლა, ვოთჲ умираეტჲ (უმრეტჲ) (см. Тексты, IV, 10).*

Тексты.

I.

ჭამ ოფუტეს შერღული ჯახონს. შერღულის ეჩი დო ჩხორო ქაოი რენ: გურბინი, ბაგა, დანტული, კაპარჭეთი, აგარა, ისქები, ადუნა, ქურა, ქვამჩირეთი, ლომიკეთი, ბაშკოი, გონგლეეთი, ჩხალეთი, ფოროსეთი, დურჩა, კორდეთი, ოსმალ, ერეგუნა, ბუჯური, გეული, არხვა, ჯვანი, დამფალი, ორჯი, ავანა, ქამილეთი, ჭილაური, ჭანგურე- 5 თი, ჭინკათხევი.

ჭამ ოფუტეს იხანენ ლაზუტი, დიგა, ქერი, თუთუნი, ყურძენი, მცხელი, უშქური, ანტამა, ყომური, აფა; ჩქვა შუთუ ვარ იხანენ. ჭან-თეფეთე სქიდუნან. კონიფეთი კონის ვარ ნუგამან: დუნა ვარ უძირუ- 10 ნან, წანახატი ვარ უდუნან. შუთუ ოხენუში ულუტანში უსტა გალენ- დო მოაფანან. ჭაწი ბაქარი გამახტუ ისქების, ინგლისი მოხთუ, ონდლუფინამს. შერღულარეიექთი იხალიშამან დო ჭემ ფარათეთი სქიდუნან. ქიმი ჭამთე სქიდუნ, ქიმი თუთუნი იქომს დო სქიდუნ. ჭაწი ზავრტიქ თუთუნითი დოჭუ. ჩქუ ვარ ფსქიდუთ, ზავრდის დავა ბოლოდამთ. ხაზინიქ თქუ—ფარა მექჩათენ დო ჭემუთე სქიდით. 15

II.

მან მამანათური ვორე ოსმანი იმამზადე. ოთხ ჯუმა ვორეთ, ბაბა მიეონუნ ოშწანერი, სანა მიეონუნ ოთხენეჩწანერი. ოთხი-ხოლო ჯუმა ოხორჯალეფე მიეონუნან. დიდი ჯუმას ანშ ბერე უეონუნ, მა- 5 ყურას ოთხ ბერე უეონუნ, მასუმას — მან სუმ ბერე მიეონუნ, მათ- ხას—ჭიტას ყურ ბერე უეონუნ. ჩქინ უკიდაფთ ხოჯი დო ლეტა. ფხა- ჩქეფთ. ლაზუტი, დიგა, ლობია, ლუყუ, ყოყორე, ლომი, ულაჭი, უშ- ქირი, მცხელი, კაკალი, თხირი, ყავრანი, ბუტკუჯი, თოფური, ყურ-

Часто рассказчикъ или собесѣдникъ чужія слова помѣщаетъ въ серединѣ своей рѣчи, напр. ფაღიშაიმი ოხორჳას „ჩქიმი რქა“ მუჭო უწუმერ? *Какъ ты говоришь супругъ надшаха — ты, молъ, моя?* (Тексты, IV, 53); ჭაჲს შინ ორენ, ოხორჳას ჩქიმის „ჩქიმი რქა“ ოღოდჲს? *Кто это осмѣливается сказать моею супругою — ты, молъ, моя?* (ibid., 54 — 55); დელიკანლიქ ეპიწკედუ დო „მუ ჯუჲა“ დო დამკითხუ გეროი ობერნულსა ი სპროსილჲს მენა: „*что случилось?*“ (см. Тексты, VI, 42 — 43). Такое же ᳚ употребляется при обращеніяхъ, но тутъ оно прибавляется къ имени лица, къ которому обращаются, напр., დელიკანლი „აბას-ფქაღუჳანია“ დო ქოდომიჯობხუ გეროი назвалჲს мена „*Абас-герой!*“ (ibid., 62).

§ 130. (Объ употребленіи будущаго времени вм. настоящаго). Будущее время иногда употребляется въ значеніи настоящаго, напр., ბოზო დიზახუნუ, ჭაწი შადურასქენ ძუჲუჲა ჯა-ბოლლა, *вотъ умираетъ (умретъ)* (см. Тексты, IV, 10).

ტექსტყ.

I.

ჭამ ოფუტყს მურღული ჯახონს. მურღულის ქი დო ჩხორა ქაოი რყს: გურბინი, ბაგა, დანტული, კაპარტყი, აგარა, ისქები, აღუჩა, ქურა, ქვამხირეთი, ლომიკეთი, ბაშკოი, გონგლიეთი, ჩხაღეთი, ფორასეთი, დურჩა, კორღეთი, ოსმალ, ერეგუნა, ბუჯური, გეული, არზვა, ჯვანი, დამფალი, ორჯი, ავანა, ქამიღეთი, ჭიღაური, ჭანგურყ- 5 თი, ჭინკათხევი.

ჭამ ოფუტყს იჩანენ ლაზუტი, დიკა, ქერი, თუთუნი, ყურძენი, მცხული, უშქური, ანტამა, ყომური, აფა; ჩქვა მუთუ ვარ იჩანენ. ჭან-თეფეთე სქიდუნან. კორიფეთი კახის ვარ ნუგამას: დუნა ვარ უძირუ-ნან, წანახატი ვარ უღუნან. მუთუ ოხენუში უღუტანში უსტა გაღუნ- 10 დო მოღონამას. ჭაწი ბაქირი გამახტუ ისქების, ინგლისი მოხთუ, ონდღუღინამს. მურღულარეფეთი იჩალიშამას დო ჭემ ფარათეთი სქიდუნან. ქიმი ჭამთე სქიდუნ, ქიმი თუთუნი იქომს დო სქიდუნ. ჭაწი ზავოტიქ თუთუნითი დოტუ. სქუ ვარ ფსქიდუთ, ზავოდის დავა ბოლოდამთ. ხაწინიქ თქუ—ფარა მქქათენ დო ჭემუთე სქიდით. 15

II.

მან მამანათური ვორე ოსმანი იმამზადე. ოთხ ჯუმა ვორეთ, ბაბა მიეონუნ ოშწანერი, სანა მიეონუნ ოთხენჩწანერი. ოთხი-ხოლო ჯუმა ოხორჯაღეფე მიეონუნან. დიდი ჯუმას აწი ბერე უეონუნ, მა-ყურას ოთხ ბერე უეონუნ, მასუმას — მან სემ ბერე მიეონუნ, მათ-ხას—ჭიტას ყურ ბერე უეონუნ. სქინ უკიდაფთ ხოჯი დო ლეტა ფხა- 5 სქეფეთ. ლაზუტი, დიკა, ლობია, ლუყუ, ყოყორე, ლომი, ულაჭი, უშქირი, მცხული, კაკალი, თხირი, ყავრანი, ბუტკეჯი, თოფური, ყურ-

ქენი, ყომური — ანთევე ვეცადებურთ (ვიქით). ანთევე ოზორის მი-
ნონან, ვარ გამაფხაფთ. გალე მეველურთ თარაში მოგაფეუს. მან სს-
10 ფოთიშა მოფთი, ვით წასა რენ აქანაში ვორე ინგილისეფეკალა კან-
ტორის.

III.

ამ სეი მან ფოშთაშა ვიდაუნონ. ჟუმა ჩქიმი ოშქადონა ჭარელი
(ქარტალი) ვუჭარუნონ, ოდრო მოხთას. ნანა ჩქინი ხამრელი რენ, და
მუჭიშურ, და ვარ მუჭიშურ.

IV.

ჭამ დუნმას არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ; დიდო მალი უღუ-
ტუდორენ. დუნმას ხვალა არ ბიჭი უფონუტუდორენ. ჭა კოჩი დოდურე
დო მალი ბერეს ქოდოსქიდე. ბერე დიდო ჭუტა ტუ. ირდუშ-ქულე
ჯუმადეფე-მუშის უწუ: „მა დომოხილით“. ჟუმადეფექთი თქვეს: „ჭა ბე-
5 რექ ჩქე ვარ გომიჭკენდინეს, ჟუმადეფე ნა ბუონუტით, ქეჩქიტუდ-
ორენ. ჭაწი ჩქუთი ჭა ბერეს ჭეშო ბოზო მეხათ ქი დუნიას ნა ვარ
ივენ, სტერი ტას, მუჭო დუნია გუწელი. ბერე ვარ თქვას „ჯუ-
მადეფე-ჩქიმიქ პატი ბოზო მომხეს“. არ მსქვა ბოზო ქუძირეს დო
ჭამ ბიჭის ქომეხეს. ჭაწი ბიჭი დო ბოზო ოზორის მოლახენან დო
10 ზევეი, სეჭა იქომან. ჭე ბოზო დისაბუნე, ჭაწი შადურასენ. ბიჭი იდე
დო არ რაკანის დორმითის (თანგრის) ახეწუ: „მა ჭა ბოზო მოთ მი-
ღურინაშ, ომრი-ჩქიმიში გვერდი ჭამეს შეჩი, ბღურათშ-ქულე ჟურითი
ან დლას ბღურათ!“ დორმითიქთი უხატირე დო ჭე ბოზო დოსქედინე.
ბიჭი ბოზოს უწუ ქი ჭა მალი მე ბოდოდათენ, გამახათ დო
15 ბიდათ დო არ შეჭკერის დოფხედათ. ქოგამახეს დო ნუღუნან. არ
აერის ამქორინეს, დოხედეს დო გმარი ოჭკომეს. ბიჭის ჯირი ქო-
მურტუ. ბოზოს უწუ ქი ბურგულის მეგანჯირა. ბოზოქთი ქონინ-
ჯირე. ბიჭი დანჯირეშ-ქულე ქერვანჯეფე გოლიტეს. ქერვანჯეფექ ბო-
ზოს უწვეს ქი ჭა ბიჭი მე გავენ?

20 — ჭა ბიჭი ნოლამე ჩქიმი რენ.

— მაზუდი ვარ ორეი, ჩი ჭაკო მსქვა ბოზო დო ჭეკო უჩა ბიჭი!

— ბოზოქთი უწუ ქი მე მახენენ? კისმეტი ჩქიმი ჭამა ტუ!

— კისმეტი სკანი ხე სკანის რენ, მეტკოჩი დო მუნდეგოინათ.

— ბოზოქთი უწუ—ბურგულის გელემიჯანს, სოლე მიონათენ?

— თის ჭუვალი ქეწუდვი დო ქეასელი. ბოზოქთი ჭუვალი ქეწუ- 25
დუ დო ქეასელუ. ქერვანჯიევეს ცხენის მოკუხედუ დო იგზალეს. ბიჭი
გოკუნცხუშკუელე, ბოზო ვა რენ. ჰქოლე-ჰაქოლე გოიწკედუ, სოთინ-
გსანის ვარ ძირუ. ბიჭის ტორა ქელაკიდუ. ცხენის გეხედუ დო იგზა-
ლუ. არ ხარნიშა მენდასტუ დო არ კავეს მუსაჭირი ქოდოდვითუ. სე-
რისი გვერდის (მარი გეჯეს) ჩაფქუნეფე ქომოხტეს დო ოჭკომუ- 30
ოშუმაღეს ქოგამოჭკეს, ქეიჭი იქომან. ჰენთეფეში დოღონუ არ ბიჭი
თქუ ქი ქერვანჯიქ ნა მოაღონუ ბოზო ჰაწი ჰაქ ქორტუკო ნა, ქეიჭი
დაჰა კაი დივანეფტუ. ჰემუში ნენა ჰა ბიჭი იუჯემტუ, ლაქინ ჰემ სერის
მუთუ ვარ თქუ. ჭუმანიშე თანუში ჰე ბიჭის უწუ ქი სი ლამაძვი ნა
თქვი, ჰე ბოზო ქოგაძირენი? 35

— მუჭო ვარ მაძირენ, ქერვანჯის უაღონუნ!

— არ ჰე ბოზო მა ქომოწირი.

— დიდო კაი ივენ! ჰაადუ, ბიდათ დო გოწირარე. ქერვანჯიშა
მენდასტეს დო კითხეს: „სო რენ ნა მოაღონი ბოზო?“ ქერვანჯიქთი
უწუ ქი ჰე ბოზო მა ვალითჟაშაქ გოწომიღონუ. გოიქთეს, ფაშაშა 40
მენდასტეს დო კითხეს:

— ქერვანჯის ნა აუჭოფი ბოზო სო აონი?

— ფადიშაი ქოგნუ დო გეწომიღონუ, უწუ ფაშაქ.
ფადიშაშა მენდასტეს.

— ვალითჟაშას ნა აუჭოფი ბოზო სო რენ? 45

— მუფერი ბოზო? მა მუთუ ვარ ებუჭოფი! თქუ ფადიშაიქ.

— ვარ! ილლას სი გააღონუნ, სი ქოაუჭოფი! მა ბოზო მოწი-
რით, მა ოხორი გეკიქთათენ!

ფადიშაიქთი მუ ვას? ჰე ბოზო ქოგამაღონუ. ჰე ბიჭიქ ბოზოს უწუ
ქი მა მემტკოჩი დო სი ჰაქ მუ დუღაა გიღუნ? 50

— მა სი ვარ გიჩინამ, მინ ორე? უწუ ბოზოქ.

— მუშენი ვარ მიჩინამ? მა ნოღამე სკანი ბორე. ბოზოქ უწუ ქი
სი ში დოგაწონუ, ფადიშაიში ოხორჯას ჩქიმი რეა მუჭო უწუმერ?
ფადიშაისთი გური ქომუხტუ: ჰააა მინ ორენ, ოხორჯა-ჩქიმის ჩქიმი
რეაა ოღოღამს? დო ჰე ბიჭი ოჭოფათუ. ბიჭიქ თქუ ქი ჰა ოხორჯა 55
ჩქიმი რენ, ქომოხტით დო მენდებღონა. ფადიშაიქ თქუ: „ჰამ ნენა
კაბუღი ვარ ბიჭამ. ჰა ბიჭი იაღონით დო თი ნოკვათით“. ბიჭიქ უწუ

ფადიშის: „სქანდე არ ნენს მიღუნ ოთქუმი, ჭე ნენს დოგიწვასი თი ჭე-
მინდოს მემოკვასთი“. ფადიშისქ უწუ ქი მუ მიწვარე?

- 60 — მს ჭეა გიწვარე ქი არ რაკანიშა ჭა ბოზო ქელემიკასთი ასქე-
რეიფე-სკანისკალა დო გერი მოაოანსორენ. ჭემინდოს თი ჩქიში მემო-
კვასთი. ფადიშისქ ელუკასთუ დო მენდოშქუ. ჭექ იდეშ-ქულე ბიჭიქ დო-
რონთის ახვეწუ: „მს ჭამ ძერის დუფა გოლოდი, ჭამ ბოზო მოთ მოლე-
რინამია, სითი ვარ ოლურინი. ჭაწი ფუქლეული დომოლოდუ; მს ჭაწი
- 65 გოხვეწებურ: დღა ჩქიში გერი მომნი დო ჭა ბოზო დოლურინი“. დო
დომოთიქ კახული დოფუ. ჭემ სხატის ჭე ბოზო ჭექ ლეტა დიფუ-
ასქერეიფე გოიჭიმოქეს: ჩქე ჭაწი ფადიშის მუ ბუწვასთ? ჭა ბოზო
ლეტა დიფუ! ბიჭიქ უწუ ქი მს გერი მენდემიოონით, თქვა ვაშა გაშ-
ქურინსა? ფადიშის მს ბუწვარე. ფადიშისა იდეშ-ქულე ასქერეიფეს
- 70 გითხუ ქი ბიჭი ქო მოიოონით დო ბოზო სო რენ? ასქერეიფექ ნენს
ვარ ეშიფეს. არ ჩქვარ კატის დოკითხუ: „ბოზო სო იდე?“ ასქერეიფექ
უწვეს ქი ბოზო ჭექ ლეტა დიფუ. ჭემინდოს ფადიშის ასქურინუ,
ჭე ბიჭის ხე დო კუხხეს გახველუ დო უწუ: „მს დოგოლოდი, სი
მოთ მოლოდამ. მს ნა მიოონუნ ბოზოიფე, გომოწკედი დო ნამუ კაი
- 75 რენ, სკანი ტას“. ბიჭიქ უწუ ქი მს ოხორჷა ვარ მინოს, ვარ ბინილ
ჭაწიშ-ქულე, მს ჭაკო დომიბალუნ. ფადიშისქ ჭე ბიჭი ვეზირი დო-
წოიხუ, ძანის ქელიხურუ. ბიჭიქ უწუ ფადიშის: „მს მემასქვი, მუთუ
სკანი ვარ მინოს“. გამასტუ დო ივსალუ.

V.

ჭამ დუნძას ჩქენ მუსაჭირი ბორეთ დო ართიქათის მუშენი გე-
ბოკანდინათ? არ ნიუჯით ჭამურ, თის მუიფე მეაუხტუდორენ! ჭათი
ჩქუნისტერი არ კოხი ტუ.

- ჭამ დუნძას არ კოხი ტუ, ოში წანაშენ ელახი სადი ტუ დო
- 5 უკახხე დოლურუ. გოფდე მუში ლეტა დიფუ. ჭემ ძერის კერმინტ-ხანა
დოდგეს დო კერმინდიში ოკვასთეს ქოგოლოტკეს. არ კერმინდი ჭე კო-
ხიში გოფდეში ლეტაშე დიფუ (დოფეს). უკახხე ჭე კერმინდი არ
ოხორის ქოგოლოტკეს. უფროში წანაშ-ქულე ჭე კერმინდი მელუ დო
ხოლო ლეტა დიფუ. არ ჩქვარ ბაშეა კოხიქ ჭე კერმინდიში ლეტაში
- 10 წუკალი დოფუ. ჭე წუკალითუ ოში წანას გძარი იგუბაფუტუ დო უკახხე
ჭე წუკალი დოტროხუ. გამილეს დო ოტკოხეს. ხოლოთი ლეტა დიფუ.

არ ჩქვარ თუღულას ნა იქამტუ კონი ქომოსტუ დო ჭემ ლეტასი თუღულას დოფუ. არ კონიქ ოხორი კოდუმტუში ჭე თუღულას ეჭოფუ დო ოხორის ქონაკოდუ. ჭე ოხორიში კონი დოდურუ დო უურ ბიჭი ქოდოსქიდუ. ჭე ბიჭეფექ მადიში ოფთეს ქოგოაჭკეს, ირი დიფთეს 15 დო ჭე ოხორი ქოდოსქიდუ: არიქ თქუ ქი ჩქიმი ტას, მაჟირაქ თქუ ქი ჩქიმი ტას! ჭემინდოს ჟუმადლეფე ოკვავიფდეს დო ართიქათის ილმად-ფუტეს. არ ქოშქემენ სერსი გამახტუ ქი თქვა მთ ილმადფუთ ართიქათის. ჭა ოხორი მუ დოდათენ? დუნმასი მადის ხაგესლეფი მთ იქამთ დო ჟუმადლეფე მთ ილმადფუთ? ჟუმადლეფე შქურნათუ ქოდოდ- 20 გითეს.

— სი შინ ორეა, დოკითხეს.

— მათი თქვანისტერი არ კონი ბორტი დო ჭაწი თუღულას ბორე, თქვათი ჩქიმისტერი დღა ძირათენ. დო თი მუშის ნა მეაუხთუფე ირი-ხოლო დუწუ. ჭემინდოს ჟუმადლეფექ ოხორი მეტკობეს დო იგზა- 25 ლეს.

VI.

ირი ოხორჯა არ ვარ იფენ.

არ სერის ფადიში ლაღლე-მუშიკაღა გოხთიშუმს ქოგამახთეს. შითიში ოხორის ლუქუნა ვარ იჭვადლეფე, ხვალა არ ოხორის იჭვადლეფე დო ჭემ ოხორის ქექტეს. ჭემ ოხორის არ ბოზო დო არ ბიჭი ორტეს დო ართიქათის ორომტეს. მუთუ დუღადა ვარ უღუტეს. ბოზოს 5 ბურეფის, ბიჭი გეღანჯირტუ, ბიჭი გოკუნცხატეს ბოზო გეღანჯირტუ. ფადიში დო ლაღლე იდეშ-ქელე კითხეს: „თქვა მუ დუღადა გიღუნან? ჭაშო უურთი მსქვა მუჭო ოკობტით?“ ჭენთეფექ უწვეს: „ჩქე ჭაშო ოროფე რი ბორეთ (ბორტით), ჭაშო იფთი ფუნინე რი ბორეთ (ბორტით) ხვალა ართიქათის ოკომილეში გურნიშენი“. ფადი- 10 ში დო ლაღლე გოქითეს დო იგზაღეს. არ ჩქვა დერფიში ქომოსტუ დო ბოზოს უწუე: „ჭაკო (ჭეკო) ნა მსქვა ქორე, სი ფადიშის ქუხქიტუკო ნა, სი ხანუმდლე ქეგტოფურტუ“. ჭემინდოს ბოზოქ უწუე: „ჩქიმი მსქვანობათე მუ აგენ (ვასენ)?“ დო თის ხე ქოგოღისე. ჭემინდოს დერფიშიქ ოგნე, კაი გურნიში ბოზო ნა ვარტე, გამახტუ დო იგზაღე. 15

დერფიში სუშ დღაშ-ქელე ხოლო ქომოსტუ ჭემ ოხორიშა. თუღე დუნის ბერეფექ სილოინი ისტერტეს, შინდოლე ბვარსი სერსი

- ოგნუ დერვიშიქ დო ბერეიეს კითხუ: „მუ აგუ? მათ იზარან?“ ბე-
 რეიექ უწვეს: „არ მსქვა ბიჭი დო არ მსქვა ბოზო ქორტეს ჭაქ.
 20 ბოზოქ ნოდამე მუში დოილე დო ჭაწი ბიჭიში ნანა დო ბაბაქ იბ-
 გარას“. დერვიშიქ ჭა ამბაა ფადიშაის უწუუ. ჭემინდოს ფადიშაიქ იზნი
 (ემრი) მეჩუ ქი ბოზოთუ-ოხორჯალეფე ირი-ხოლო დოილით! ჭენტე-
 ფეშ დოილეს ქოგოტკეს (ქოგიაგნეს), ირი-ხოლო ილომან. ფადიშაიშ
 ოხეწინუშენი ფაშაფე მედახტეს, ოხორჯალეფე მათ ილომთ, ლაქინ
 25 მუთუთუ გერი ვარ ახენეს ფადიშაიში ნენა, აბას-ფეაღუფანი ვარ მო-
 ხოუშა-ქის [აბას-ფეაღუფანი არ ვაქიტის დიდო ჯოხონი ეშქია (ფი-
 რადი) ქორტუდორენ, ჭემუშენ დიდი დუნმას ეშქია ვარ მუხტიმუტუ-
 დორენ]. ჭაწი მენდახტუ აბას-ფეაღუფანი დო ფადიშაის ჭა ამბაა
 დუწუ: „ჩქიმი ეშქია ვაქიტის ვითორფო არქადაში ქომოხნუტუ; ირი-
 30 ხოლო ჩქიმდენ კაი მოწოფურნი მიოხნუტუ. ყურენი წანაშ-ქელე მა
 მუბაშქვი ეშქიაღუდი, არ კაგალის არქადაშის უნხანობა ქომეხნი,
 ალა-ფაჩა ჩქიშის გებხედი დო ქომობთი ოფუტე-ჩქიმიშა. არ ხანის
 ცხენი ჩქიმი თესლიმი დოხოლოდი. ხანჯის ბუწვი ქი მა ხანიში ხადა-
 თის გელაფხედარე, მუნდესთი გიწვარე, ალა-ფაჩა ჩქიმი ხაზირი ქო-
 35 მომიდონი. ჭამ-ვაკიტის არ დელიკანლი ქომოხნუტუ. ვიტორფო წანერი
 მა მუჭო ბორტი, ჭემო მოწოფურნი ტუ ჭემ დელიკანლი. ცხენი-მუ-
 შის ნალი ქომოტკადაფუ, გებდუ დო მუჭო ნულუტუ, მა «ხანჯია» დო
 დობუჯონი: «კაპინერი ჩქიმი ალა-ფაჩა ქომომიდონი!». მოწოფურნი
 ქომომიდონუ, გებხედი დო მებჭიში დელიკანლის. გერიდე ტკობაშა
 40 არ გუწონი (ჯუწონი) ქოგებნი. ჭემუქ ჭინ მუთუ ვარ ოგნუ. მა შქუნათე
 გობიშაში დო ხოლო გერიდე მებოთხოზურ, ეფეაფე ბიდიტშ-ქელე
 არ ჩქვარნი ზორი მობინქინი გუწონი დო ქოგებნი. დელიკანლიქ კვი-
 წკედუ დო «მუ აგუა» დო დომკითხუ.—«ცხენის გუჩხე გელუსთუ», მათი
 ბუწვი. ჭემ გოიქთუ დო ხოლო შანულუნ. მა შქუნათე უფი ქოგემხუ.
 45 ხოლო მებოთხოზურ. ჭურტა ჩქვა ბიდიტშ-ქელე, მუნთხა მენჯელი მიდუ-
 ტუ, არ ჩქვარ გუწონი ქომობონთხი. დელიკანლიქ კვიწკედუ დო მა მო-
 ლოდუ: «თაზის ოგინტალარე!» მათი ჭამა შქუნათე ჭემუს მებოთხო-
 ზურ. ვარ მემამქვინენ, მუჭო ჰა! ჭემო მუჭო მებულუტით, არ რა-
 კანიშა ქეშაფთით. დელიკანლიქ მა მოლოდუ ქი არ კავე დომიგუბია.
 50 მათი არ კავე დობუგუბი. ჭემუქ ჭემო დოხედუ დო გემთუმანის დურ-
 ბინითუ იწკედუ. თი ჭემუკელე დო ჭამკელე ოქთამტუ. მა დომი-

ჯობსუ დო მიწუე: «ა ჭადა დურბინის გამოწკედი, სრთი მუთუ გაძირს-
სენი». მს ებუჭოფი დო ქომენდებოწკედი. ჭემუქ მკითხუ ქი მუთუ ქო-
ძირიი? მათი დობუწვი ქი არ აერის მარქვალე კონარი ქხე იძირენ. —
«მს ჭექ ბიდარე (მებუღურ)» დო მიწუე: «სრთი გინონ ნა, მოხთი, ვარ 55
გინონ ნა, გოიქთი დო იგზალი». მს ბუწვი ქი ვარ! მათი მეფთარე. —
«მოხთა ნა, ჭაადე, ბიგზალათ! ცხენეფე ქომოაონი!» ქხე მარქვალე
კონარის ქომებახლით. ჭე მარქვალე დირდუ, დიდი დიუ ოხორის-
თერი. დელიკანლიქ მიწუ ქი მს ჭაქ ამაფთარეა, სი გალე მხვი (დო-
მიონდი) გვერდი სხათიშა-ქის, ქოგამათობი ნა, ქოგამათობი, ვარ გა- 60
მაფთი ნა, ცხენეფე ეჭოფი დო იგზალი. გვერდი (მარუმ) სხათიშ-
ქულე ჭე დელიკანლი «ახას-ფეაღუფანია» დო ქო დომიჯობსუ: «სკანი
დუშმანეფეში თითი ჭაშო ნოკვათი დო ოტკოჩი!» დო მეკვათური თი
მეტკოჩუ. ჭე ქხე ნა იძირაფუტუ. დივიში ოხორი ტუდორენ. მუნთხ
მალი უღუტუ დივის, ქებჭოფით დო ბიგზალით. არ შეჭერიშა მენდა- 65
ფითთ. მალი ირი მეაღანის გელობდუტუ. — «სი ჭაქ დოღვითია», მიწუე
დელიკანლიქ, «გვერდი სხათიშა-ქის მხვი, ვარ მათობი ნა, ან ცხენეფე
დო შეეფე ეჭოფი დო მენდიდი». გვერდი სხათიშა-ქის ნა ბრემერტი,
გურიქ ვარ მისაზრე დო მათი მენდაფთი. ბიდი დო ბძირიშ-ქულე ჭემ
დელიკანლის ხამი გურის ნობძგუნ, არკელე ჭარა იკითხომს. — «მოთ 70
მოხთია?» მიწუე. მს ბუწვი ქი გურიქ სავრი ვარ მოლოდუ დო მოფთი.
დელიკანლიქ მიწუე: «მს მუ ბორე, სი დოგიწვია, ნა მებოკვათი თი,
დივიში ტუ. მს ბოზო ბორე. ნოღამე ჩქიმი ჭე დივიქ დოილე (ფლე-
დორტუნ) დო მათი ჭემუშენი დივის თი მებოკვათი. ჭა დუქმანეფე
ნოღამე-ჩქიმიში ტუ. სი ნა მს პილომტი, ფარა უღუნია, გიხქიტუ, 75
ხურჯინის დემირჯიში კარქეფე მიღუტუ დო ჭემუშენი პილომტი! მს
ჭაწი ნოღამე ჩქიმიშ-ქულე ა სადლედი ვარ მინონია». ჭა მიწუე, გეიხე
ხამი დო თი-მუში დიილე».

ახას-ფეაღუფანიქ ჭა ახადა ნა თქუ, ფადიშის დუწუე: «სი ჭეშო
ბოზო გიძირუნ ნა, ქომოჯი-მუში ნა ილომტუ, მს ჭაშო ბოზო მიძი- 80
რუნ ქი ქომოჯი-მუშიში დუშმანის თი ნა ნოკვათუ დო ქომოჯიშენი
თი-მუშითი დიილე. ჭეშოთი დივენ დო ჭაშოთი დივენ». ჭემინდოს ფა-
დიში ბოზოფე-ოხორქვალეფეში ოილეს ნაშქუ.

VII.

არ ბოზოქ არ ბიჭის ორმტუდოცენ. ბოზოთი ბაქაქსი ღი-
შანლი ტუდოცენ. ოკულე ჭამ ბიჭის დაწოფოცენ. ბაქალუმ, მ-
თქვასენ! ბოზო (აღდი გის):

1 „კურბეთიშა/ე მათ ულუ^რტი, მუშენი?
გაქქურნუი ნანა დო ბაბა შენი?
მა შემტკოჩი, ბღურურტი სკანიშენი,
მუ ვასენაა, მოდა თქვი, სეგდა ჩქიმი?“

ბიჭი (აღდი ოღლან):

2 „მუ მახენენ? მათი დობიფიშმანი,
ქოტომბლეს ირი: დოსტი, დუშმანი.
ხოლო კორომ, სეგდა, ვარ გადუშმანი,
გომაშინაშ(ი), შაბღურუ, გაუღი ჩქიმი!“

ბოზო:

3 „სი ვარ ტიში ჯირიქ ვარ მიღუ სერი,
წანა დიფუ, ვარ მითანუ არ სერი,
დუშუნითუ ქქიმიჩქინდუ ესერი,
ვა ქქირიში მუ ჰატი, სეგდა ჩქიმი?!“

ბიჭი:

4 „ჭეშო ნა ტი, მა იზმოჯე ქობძირი,
ქომობიტი, არ ტეღუკა ვა ბძირი,
სეგდაშენი გო^ს კამეთი ქობძირი,
ქომოგინთი, ე შურიშინე ჩქიმი!“

ბოზო:

5 „კურბეთიშე ქომონთი გონგიდერი,
მუ შწორუმტი, შური ამაკიდერი!
ღუმჯი შექმვენ, ფანჯერეს ეკიდერი,
ვასა სოთი, ვარ მოხთა, სეგდა ჩქიმი!“

ბიჭი:

- 6 „მალუმჯატუ, გუ“ლი, მოთ ვარ მებთარე!
 ნეკნაშე ვარ, ფენჯერეშე ქებთარე,
 ბგარინერი გუ“ლი ნიხე გობთარე,
 არ სოთილე დივატუ გური ჩქიმი“.

ბოზო:

- 7 „ფენჯერეშე მეხთი დო ეგო“ნარე,
 აღის ხე მოგიდვა დო გოგო“ნარე,
 ვარ მახენენ, იხგაუ“ვე მოგო“ნარე,
 რაზი ჰარე ნანა დო ბაბა ჩქიმი“.

ბიჭი:

- 8 „რაზი წოფხი, მათი ბივარე სკანი,
 და პილარე ნანა დო ბაბა სკანი.
 სოშა ბილა ჭაკო ორთვა სკანი?
 ნე ჭეიზდენ დო ნე დიდვენ, გუ“ლი ჩქიმი!“

ბოზო:

- 9 „დერდი მო ფდიმ ნა შური მიშინარე,
 ვარ შეტკომერ, სი ნოლამე ქმინარე,
 დობლურა ნა, ხოლო გოგიშინარე,
 ბიძირათენ ჭემ დუნდას, გუ“ლი ჩქიმი!“

ბიჭი:

- 10 „სკანდენ ორდო მს ლეტა მტომოლაფი,
 გინონი ხე არ აღის გომილაფი,
 იზნი მომხი, ჭე ლეჟი დომოლაფი,
 ვა ნა, ჩარე ვა მიდუნ, გუ“ლი ჩქიმი!“

ბოზო:

- 11 „მა ვარ მინონ, ისტერსენ, ტეუბი გოწკი,
 დომიფადი, კაპულას ქომომოწკი,
 ხე-სკანითე ჭა დაზმა ქელემოწკი,
 სი მიდონურ ბერალაშ, სევადა ჩქიმი!“

ბიჭი:

- 12 „ვამა გომაქთა, კაპულა მეგოდვარე,
ხე-ჩქიმიითე ჭა ძაზმა გოგიდვარე,
ქჩე გულ-პიჯის ბეშლული ეგოდვარე,
გიჩხანტასენ ჰანდა, სეგგული ჩქიმი!“

ბოზო:

- 13 „სი სალი ტა, მა ვარ მინონ ბეშლული,
სეგდა მინონ ჭემ ძაზი, ჭემ კიშლული!
შური შშინე, მთა მოლოდამ ფუშლული,
გომაქთი ნა, სო ილარე კლიმა ჩქიმი?“

VIII.

- 1 მეშიუჯით! დერდეფე ჩქიმი ფთქვარე,
ვარ მობივარ, ნა მიჩქინ ირი ფთქვარე,
სეგდა ჩქიმი ოგნაშ-ქულე, მუ ფთქვარე,
ვამა სოთი დიბგარა ჩქიმიშენი!
- 2 დერდი მო ზდომ მა სალი ბორტაშა-ქის,
საპრი დოფი ა-ყურ ჩქვა წანაშა-ქის,
ასქერლული გოლომილამტაშა-ქის
ქოდოხედი ხატირი-ჩქიმიშენი.
- 3 დოსედი დო თუთა დო დლა კორეცხი,
ასქერლული ხუთ წანა მიკორეცხი,
ბექძარეფეს სითი გელაკორეცხი,
ნენა ჩქიმი დოფი ხატირიშენი.
- 4 სოთი ვამა, შურიშშინე, მემტკოჩი,
ასქერლული ძაქაზ ვარ მობიტკოჩი,
ნანა ჩქიმი დერდის ქოდოლობტკოჩი,
დარი დუნძას მათი გოფთატიშენი.
- 5 დარი დუნძა! დომიხენი ზინდანნი,
სეგდაკალა არ ვარ მომჩი მეძდანნი!
ბერე სქანი არ მარდაფუ ფიდანნი,
ობგარინამ დო არ ვარ გოშქვიშენი.

- 6 Եւ ծնողաց քեր, տո՛ւնի յեւթաբոյ,
 Տրտնալիցի զիմիս յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս զիմիս զիմիս յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ?
- 7 Տրտնալիցի զիմիս յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ?
- 8 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ?
- 9 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ.
- 10 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ.
- 11 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ?
- 12 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ!
- 13 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ,
 Եւ զիմիս յառաջաբոյ, յառաջաբոյ!

- 14 ვაშა სოთი ააბანჯი დოგაწონენ,
 ჭაშო დუღაას დიდო ხაი დიწონენ.
 მიშენ ბიბგარ, სოთი ვარ ოხიწონენ,
 ჯოხო სკანი ვა ბზოპონ ჭემუშენი.
- 15 სოთი ვი დო მათი ჰარე ინქაარი,
 მოთ გაშქურენენ? ვა ბზოპონ აშიქაარი,
 ჩქვა მუ გორუ, ჯოხო გიღუნ ბექაარი,
 მა უჩაშა მოთ გომდუნნი, მუშენი?
- 16 მუ მახენენ იგბალი ჩქიმი უჩა,
 ინან ივი, გუღი, ისთერ გიფუჩა,
 ვარ გამამოხვებუნ, მუჭო მუქაჩა?
 თოფური ვარ ივენ ვარტაშიშენი.
- 17 თოფური ნა იქომს ააფრი ბუტკუჯი.
 ნენა ჩქიმი ოგნი, კაი ნიუჯი,
 სი მითის მოთ მეჩამ, სეგგუღი, უჯი,
 მუნთხანი რენ გიწვან, შაგოხთიშენი.
- 18 გურის აარა მიღუნ, ვა რენ ილაჯი,
 ჩქვა ქომემოხედუ აეშილი მჭაჯი,
 ხურხის ვარ გამალემს ნე ლუ, ნე ხაჯი,
 ნოსის გამაბულურ კამმაქლიშენი.
- 19 ჭემ თოფური, ჭემ კამმადი გეგოდვი,
 შანაბედის მუფერ ჯოხო ეგოდვი,
 კინონი ხეს მაწკინდი ნა მოგოდვი,
 გეწკედიში, გუღი, ნა მოიშენი!
- 20 აჩასირა გომიშინი, გოწკედი;
 ვარ ბღური ნა, მუფე ჰარე, მოწკედი.
 მა ზაფალი თანგრი გელუმოწკედი,
 სეფდა-ჩქიმიქ მოთ იბგარას, მუშენი?
- 21 არ თოლიშე სუთ ჩილამრე მეტკომერს,
 ობგარეთე ჯურ თოლი გამიტკომერს,
 ჭაადე მა ნა ნანა, ბაბა მეტკომერს,
 მემოთხოზუნ, შაღურუნ ჩქიმიშენი!

- 22 ვარ შეკატკომერ სი, ჩქიმი გელერერი,
მუ გობულერ, გუღი, სადი ლერერი,
ჭემ სევდა დო ჭემ დულდაშ მელერერი,
მა ვარ მიჩქინ, მუ იფუ ჩქიმიშენი?
- 23 დარი დუნდას ვარ მახოდინუ დულდას,
შურიმშინე ჰანდა ქომილუნ ჭულდას,
ჩეთინი რენ სევდალული დო კულდას,
ვარ-იკითხენ გური ვარტაშიშენი.
- 24 ვარ ეაჭოფენ ხეთ დღას კულდაში დერსი,
ხოჯას ნოსთუნ ომლორინუთუ სერსი,
სევდალულიქ ქოდოდვას-ქელე ფესი
ლერუტაშა-ქ მარენი ან დღაშენი.
- 25 ლერუტაშა-ქ გურის მოთ გამიტკომერ,
სევდას სკანი ოდას ვარ ამიტკომერ,
ქუსი გეჩამ ორღანა ნა მოდტკომერ,
კახაჭეთი სი ხვალა ნა ჯანშენი!
- 26 წანა ვითის, ვიტოყურის მოდღაში,
ვარ ინჯირენ აღის ხე ვარ გომღაში,
მიქ გეგოთვას ორღანი მოგოღაში
ირიშ დერდი დო მა მო ბუდიმ, მუშენი?
- 27 ვარ მახოდენ, ჰანდა ქომილუნ დერდი,
დუშენითე ბორე კოჩიში გვერდი,
ქოკობილთათ სევდალულიში გვერდი,
მუფენ მწორუმ არ ასქერლულიშენი.
- 28 მა ჭამ დერდის მუ ჰა, მუჭო მებინჭა?
ოქსე თოკი გებიდვა დო ქებინჭა?
ვარ ბლურა დო ბოლაქი ქომებინჭა,
დობლურა ნა, მოთ იბგარ ჩქიმიშენი.
- 29 დობლურა ნა, მემინჯღონი რანმეტი,
მა ჭემ დუნდას მოთ მავეტას ზახმეტი.
დუნდას დერდი ჩქვა ვარ მილუნ ჭა მეტი.
ირიქ იბგარს ჭა სევდალულიშენი.

- 30 მა ჭემუში კურბანი დო ესირი,
ბოი უღუნ მუჭო დალიშ ისირი,
ბაზი ბოზოს აშვენ ჯაი ხასირი,
დეღრიმი დიქომან დიდ ოდაშენი.
- 31 დიდ ოდას დოხუდა ალანი სიჯა,
მოგილან დო ჭკომა კვალი არ სიჯა,
მუდგუ ჩქენიშენი? ეჭკოდუ ხოჯა,
არ ლიშანი ვარ მიხენეს, მუშენი?
- 32 მუ ავაფუტუ, მიხენატეს ლიშანი?
ვარ ბიფატით ჩქუ აშო ფერიშანი,
ვამა სოთი სევდა ქოგემანანი,
ბგარინგრი მა ნა გობულურშენი.
- 33 ჭამ დერდიში ვარ მაძირუ ილაჯი,
შოთ დურეტა, მა შოთ ბძირომტა აჯი,
ლასუტის უნტალი დო ხაჩი ხაჯი
ქომინახი, პათენ თერმონიშენი
- 34 ნოდერეფეს თერმონი უხენამან,
ბექმარეფე არ სუჭრას დოხუნამან,
ქინი-ქნუანი კერას ქელოხუნამან,
შაილენან ჭუგიშ გენოჭვეშენი.
- 35 დოლოსქუმან თელი კუზი დო კოპა,
პა, მუ ივენ, ქოგემიდვით არ კოპა,
თქვა იხორთ დო მა ბიწკედაი, მუ პა?
ქაბეშე ულუნან სეპაბიშენი.
- 36 გოხვეწებურთ, ჭუტა ქოგემიტალი,
ანგი დოჩხი, იდი წკარი მუტალი.
შოდა იძღერ, ქალე, თოლი კუტალი,
შოთ ღარღაღტით პანდა ისბილლიშენი?
- 37 ჭემ ისბილლი ხოლო ორდო დიძღეტუ,
ქორბა თქვანი მუთუთუ ვარ იძღერტუ,
თქვა ნა ჭკომით, ვით მაკუძლი დიძღეტუ,
თოდ-უძღაეუ შოთ ეჩქინდით, მუშენი?

36

თქმ ქუ ჭკომით, ხალაღი გაფან ხომი,
ფაშა დოთქვათ, მათ მიღაღუმთ და ჭომი?
სეფდა ჩქიმი! ნა წანა ფარე ოში,
ჭაკო ბგარა ირ-ხოდო სკანაძენი!

ჭანსკო-რუსსკი სლვარე.

Со звѣздочкою * приводятся слова, имѣющіяся въ словарѣ Н. Марра (Грамматика *ჭანსკო* языка съ хрестоматією и словаремъ), когда для нихъ найдены новыя формы или новыя значенія.

ბ.

აბას (*имя*) Абасъ, **აბას** ფეაღუვანი
герой Абасъ.

აღა-ფაჩა Ала-нача, пня лошади.

„აღლი ვის“, **„აღლი ვის“** дѣвица
начала (стихи), *букв.* взяла: это —
т. *آلدی قز*.

აღლი ოღღან юноша началъ (стихи),
букв. взялъ: это — т. *آلدی اوغلان*.

ამაკიდერი см. კიდ 1.

ამევეთე см. ჰამევეთე.

ამღენი чх однажды, ср. *აკო.

ან см. არ.

ანგი тарелка.

ამდე! см. ჰამდე.

ამვა (т. *أیوا*) айва.

***არ** одинъ] არკელე въ одну сторону; —
вм. **არ** одинъ: **ან** ღა одинъ день,
но **ანღა** сегодня.

არანბი чх видъ лимона, см. *არანბი.

არანსირა иногда, по временамъ.

ართიქათის другъ друга, см. *ართი;
ართიქათის ორომცეს любилъ другъ
друга.

არქადაში собрать, товарищъ, см.
*აკარდაში.

ასკერდული воинская повинность,
солдатчина, см. *ასკერი.

აკონაში чх здѣсь, см. *ჰაკო.

ასიქარი (т.-перс. *آشکار*) откры-
тый, ясный; открыто, ясно.

ასილოინი (т. *آشوق اوپونی*) игра въ
кости, ღუზის პერეფექ ასილოინი
ისტერცეს (Тексты, VI, 17) въ
поль дѣти играли въ кости.

ასური (прс. *آخور*, арм. *սխու*) чх
хлѣвъ, конюшня, см. *ახირი.

აჯი (т. *اجی*) горе, несчастіе.

ბ.

***ბაზი** иногда, порой, გომასინენ, ოკო-
ბხედურციო ბაზი (Тексты, VIII, 8,3)

я вспоминаю, какъ мы порой си-
дѣли вмѣстѣ.

ბაქალუმ рх (т. بئاقار) посмотримъ, ბაქალუმ, მუ თქვასენ посмотримъ, что скажутъ.

ბაქირი (т. باقر) мѣдъ.

ბასუა другой, см. *ბასუა.

ბერადა рх дѣтство, см. *ბერე.

ბექადარი (т.-арб. بئكار) незамужняя, дѣвица;

ნოდერეფეს თერმონი უხენამან, ბექადარეფე არ სუჭრას ღოსუნამან, ქჩინი-ქჩვანი კერას ქელოსუნამან.

(Тексты, VIII, 34)

Работницамъ (въ помочи) готовить кисель, дѣвицъ сажаютъ у стола, а старухъ — у очага, см. *ბექარი.

ბესლეული рх ожерелье; вообще подарокъ, подносимый женихомъ невѣстѣ, см. *ბესლეული.

ბოი (т. بوي) высота, стая, ბოი უღუნ მუჭო ღალიშ ისირი (Тексты, VIII, 30,2) высота (стая) у нем, какъ у лѣсной полсвицы, см. *ბოი.

ბუამსა см. ღლა.

ბური чх стрекоза, ср. *მკოლი.

ბუსქული чх верхушка кукурузы, ср. *თალასანი.

***ბლ** 3 нападать, ქოკომბლეს ირი: ღოსტი, ღუმანი (Тексты, VII, 2,2) напали на меня всѣ: и враги, и друзья.

ბ.

***ბ1**: н. მა მე-ბუგამ я похожъ, სი ნუგამ, ჰე ნუგამს, მი. მებუგამთ, ნუგამთ, ნუგამან, სი კოჩის ვარ ნუგამ თი მე похожъ на человека.

ბადენლო извнѣ, съ чужой стороны, см. *გალე.

ბიდუსთუ см. გე-ლუსთუ.

ბერიდო сзади, см. *გერი.

ბიჯი (т. بئجئ) ночь, вечеръ.

ბონკიდერი см. კიდ 2.

ბოვლი (т. بئو) тѣло, туловище.

ბოვ (т. بئو) глазъ.

***ბუბ**: рх н. ბგუბუმ варю, настаиваю, აორ. ღობგუბი, ირ. сов. ღომიგუბუნ, ღოგიგუბუნ, ჰემუს ღუგუბუნ (ღო+უგუბუნ), ღომიგუბუნან, ბუდ. ღობგუბარე.

ბუზედი (т. بئوزئ) красивый, нарядный; — ღუნია-ბუზედი красавица (ბუხვ. красивая въ мирѣ).

ბურზი (т.-перс. بئزرئ) налицо, ჯუზზი.

ღ.

ღემირჯი кузнецъ, см. *ღემირი.

ღერვიში дервишь, см. *ღერვიში.

ღელრიმი (т. بئرمئ) круглый.

ღივი (т.-перс. بئوي) злой духъ, дивъ.

ღინჭკიჯი чх крапива, см. *ღიჭკიჯი.

***ღუზი** поле, дноръ.

ღინდგუ чх черная масса, которую пчела окружаетъ въ ульѣ медовый сотъ, см. *ღუნდგი.

***ღუმანი** врагъ; отсюда отым. გლ. въ отн. ფ. გაღუმანი я для тебя врагъ, მაღუმანი ты для меня врагъ и т. п.

ღუმუნი (т. بئوشئمئ) дума, мысль, задумчивость, ღუმუნითე მომანტლე მარაზი (Тексты, VIII, 8,2) отъ за думчивости я заболѣлъ.

***ღლა**] названія дней чх:

ბჟაშხა, შჟაშხა чх воскресенье.
 თუთაშხა понедельник.
 იკინაშხა вторникъ.
 შიყუა ღღა среда.

რუშქი სერი четвергъ.
 ჯუშუა (არბ. يَوْمُ الْجُمُعَةِ, т. جُمُعَة)
 пятница.
 შაყუა ღღა суббота.

ქ.

ეპიდენ, ჭეიზდენ повысится, усилит-
 ся, 3 л. п., см. *ზღ.
 ეკოდერი см. კოდ. 1.
 ეღაზი фольше.
 ეზრი (т.-არბ. أمر) повелѣние, прика-
 зание.

ესერი (т. اسر) глухой; сумасшествіе,
 безуміе.
 ეფეჯე достаточнo, порядочно, см.
 *ჭეფეჯე.
 ეშქია (т.-არბ. اشقيا) разбойникъ;
 — ეშქიალუღი разбой.

კ.

ვალი-ვაშა (არბ.-т. والى پاشا) вали-
 наша, правитель области, губер-
 наторъ.

ვაქითი время, см. *ვაკიტი.
 *ვორსი] хорoший, чх ვროსი, ср.
 ხილი.

ღ.

ვაბუნი (т.-არბ. بون) слабый, боль-
 ной; — ღვაბუნუ заболѣлъ.
 ვავალი (т. زوالو) бѣдный, несча-
 стный.
 ვავოტი заводъ, ვავოდი, ვავოთი.
 ვანახატი рх ремесло, занятіе, см.
 *ვენაаტი.
 ვანმეტი (არბ. مَحْمَد) тѣпота, му-
 чение.
 *ზღ: ოზღუ потянуть, цести, пере-
 носить, п. ზზღუმ] рх ზზღიმ; ღვრღი

მა ზღიმ не печалься (ხუკა. не
 пещи печали).
 ვეკვი (т.-არბ. ذوق) наслаждение,
 удовольствие, ვეკვი იქომან შა-
 слаждаются, веселятся.
 ვისზირი (მინგრ.) чх кровь, см. *ღი-
 ცზირი.
 ვოი сильно, см. *ვორი.
 თ-ზრიბლონი, ვაკალიშ ოზრიბლონი чх
 название дѣтской игрушки, см.
 *ვირვილი.

თ.

თავრი Богъ, თანრი чх, см. *თანგრი.
 თაი чх жеребенокъ, ср. *კულუნი
 [ჟიონგ.], *მოთალი.
 *თერმონი] чх название купанія, ко-
 торое готовится изъ „доби“,

კუკურუზი, проса (ჩხვარი) ი მუკი
 სქ პრიმქსიუ სახარა შილ ჯე მედუ.
 თუფეფაღუღი чх женскій головной
 уборъ, ср. *თეფე, თაბლა.
 თუთაშხა см. подь ღღა.

თუთუნი табакъ, ср. *თუთუნი.
 თუღუღა (т. طغله) კირიჩი.
 თბბბ: სვ დატ. ოთხენი ი. მე-

ბოთხბურ სვდუი ჯა კბივ, პრე-
 სვდუი.

6.

გებადი (т.-არბ. اقبال) სუღბა, სჩა-
 სტე.
 აზნი (т. арб. اذن) პრკავანიე, რავ-
 რბენიე.
 იკინაზბა სმ. ნოდ ღღა.
 იღა სმ. უვიღ
 იზბნ, იზბანი (т. انان) ვბრნი, იზბნ იგო
 ბუღ ვბრენვ, სლუაჩა.
 ინგუიზი, ყხ იზგილიზი ანგლიჩანივ.

იბქაბი (т.-არბ. انكار) ოტკავ, ღოჯ.
 იზბიდი სპერ, ისპერ, ნავ. გოდა
 ნა ვერხნეზ ტეჩენი ჭოროხა, იზ-
 თული; — იზბიღლი, იზბიღლი ჯი-
 თელ სპერა.
 იზბი (გრუზ. ისლი) მელუკ, პოლე-
 შიდა.
 იღუი რანხე, პრეჯე, სმ. *იუთი-
 გერი.

7.

კაბაჯეთი (т.-არბ. قباحت) ვიდა; ვი-
 ნოვნი.
 კათი (т. قائمق): ქელეშიკათი, ნოვ. ნაკლ.
 ოტუსტი სო მნოი, აორ. 3 ლ. ელუ-
 კათუ ოტირავილ სვ ნივ.
 *კაკადი, ორბხ, შტუკა ორბხა] რხ შტუ-
 კა ვოობხე, ოდინი; არ კაკაღის არქაღა-
 შის უზნანობა ქომეზნი ოდნოი თოვარ-
 რიშუ ი პერედალ სტარშინხო.
 კანტორი ყხ კონტორა.
 კამაჯაღი (т. قيمق) სლივი; — კამა-
 ქლი (т. قيمتلى) სირვ ვვ სოდიანი
 სო სლივანი.
 კამაქელი სმ. კამალი.
 *კაპეტი ტვრდი] ყხ ტვრდი, სვალ-
 ნი.
 კატი (т. قات) რავ, არ ჩქვარ კატის
 დრუგი რავ, ეხე რავ.
 კიღუ სმ. არ, კამ.
 კირემინდი ყხ ჭერეშია, სმ. *კერე-
 შილი; — კერიშინ. გ-ბანა ჭერეშიანი
 ჯავოღ.

კვინი ყხ ტიჯა, სმ. *კვინი.
 *კიღ 1] რხ ეკიდერი, ამაკიდერი ვრიჩ.
 ნოვბენნი, სვბენნი, ღუმ-
 ჯი მექშევენ ფენჯერეს ეკიდერი
 (Тексты, VII, 5,3) ჯღუ თეა ჯვ ვე-
 ჭერუ, სვბენნი სვ ოკნა.
 *კიღ 2] სოორი, გონკიდერი პრე.
 ნოსორონი, ვიგნანი.
 კიღ, კიზ (т. قر) დვინა.
 *კითი] ნაღე, ყხ ღღი კითი ბოლ-
 შოი ნაღე, შაკურში კითი სრედ-
 ნი ნაღე.
 კინა (т.-არბ. كنه, حنا) ხენა — რა-
 სტენიე, კრასკოი ვოტოგო მუსულ-
 მანე კრასკოი ვოღოსი ნი კონი
 შალევი; — კინი ოვრენნი
 ხენოი.
 კიღა გრბხ, ნესტახე.
 კამეთი (არბ. قياست) სვბოპრე-
 სტავენიე, დენი სტრანიგო სუდა.
 კინი, კინი ნოღობნი, ნოღობი.
 კუდალა (т.-არბ. كل, мн. كليات) ვსე;

ბჟაშხა, ბჟაშხა чх воскресенье.
 თუთაშხა понедельник.
 აკინაშხა вторникъ.
 მანუა ღღა среда.

უმჟი სერი четверг.
 გუშუა (არბ. يَوْمَ الْجُمُعَةِ, Т. جُمُعَة)
 пятница.
 მანუა ღღა суббота.

ქ.

ეკიდენ, ჭეიზდენ повысится, усилит-
 ся, 3 л. п., см. *ზღ.
 ეკიდერი см. კიდ. 1.
 ეღასი больше.
 ემრი (ტ.-არბ. امر) повелѣніе, прика-
 заніе.

ესერი (ტ. اسر) глухой; сумасшествіе,
 безуміе.
 ეფუჯუ достаточно, порядочно, см.
 *ჭეფეჯუ.
 ეშქია (ტ.-არბ. اشتقيا) разбойникъ;
 — ეშქიალული разбой.

კ.

ვალი-ფაშა (არბ.-ტ. والى پاشا) важи-
 наша, правитель области, губер-
 наторъ.

ვაქითი время, см. *ვაკიტი.
 *ვორსი] хорощій, чх ვროსი, ср.
 ხილი.

ღ.

ფაბუნი (ტ.-არბ. فابون) слабый, боль-
 ной; — ღიზაბუნუ заболѣлъ.
 ფავალი (ტ. فالو) бѣдный, несча-
 стный.
 ფავოტი заводъ, ფავოდი, ფავოთი.
 ფანახატი рх ремесло, занятіе, см.
 *ფენაატი.
 ფანმეტი (არბ. فحمَة) тѣснота, му-
 ченіе.
 *ფღ: ოზღუ потянуть, цести, пере-
 носить, и. ზზღუმ] рх ზზღიმ; ღერღ

მა ზღიმ не печался (ბუკა. не
 пелси печали).
 ფეკვი (ტ.-არბ. فوك) наследствіе,
 удовольствіе, ფეკვი ექომან на-
 слаждаются, веселятся.
 ფისხირი (წყარ.) чх кровь, см. *ღი-
 ცხირი.
 ფოი ძალი, см. *ფორი.
 ო-ზრიადღონი, კაკალიმ ოზრიადღონი чх
 названіе дѣтской игрушки, см.
 *ვირვილი.

თ.

თავრი Богъ, თანრი чх, см. *თანგრბ.
 თაი чх жеребенокъ, ср. *ქულუნბ
 [მოიღ.], *მოთალი.
 *თერმონი] чх названіе кушанія, ко-
 торое готовится изъ „добн“.

ვუკურუმი, აროსა (ხხვარი) и мучи
 съ примѣсью сахара или же меду.
 თუფედღული чх женскій головной
 уборы, ср. *თუფე, თაბლა.
 თუთაშხა см. подъ ღღა.

თუთუნი табакъ, ср. *თუთუნი.
 თუღუღა (т. طغلة) კირიჩა.
 თზაზ: სვ. დატ. отношенія п. მე-

ბოთბოზურ სწვდუო за вѣмъ, пре-
 савдუო.

0.

იგბადლი (т.-არბ. اقبال) судьба, сча-
 стье.
 იზნი (т. арб. اذن) прикаваніе, раз-
 рѣшеніе.
 იკინძხა см. აიძუ.
 იძუ см. უვიღ.
 იზან, იზანი (т. انان) ვერყი, იზან იგი
 будь вѣрнѣ, слушайся.
 იზგუიზი, чх იზგილიზი ავღიჩანი.

იხქადრი (т.-არბ. انكار) отказъ, ложь.
 იხბილი Сперъ, Испаръ, наз. города
 на верхнемъ теченіи Чороха, იხ-
 ფილი; — იხბილი, იხფილი жи-
 тель Спера.
 იხინი (груз. ისლი) метлякъ, поле-
 ница.
 იფუი რაწყე, прежде, см. *იფუი-
 ნერი.

ქ*

კაბაჭეთი (т.-არბ. قباحت) вина; ви-
 шовный.
 კათ (т. قائمق): ქელემიკათი, пов. накл.
 отпусти со мною, аор. ვ. ჟ. კათ-
 კათუ отпавилъ съ вимъ.
 *კაკადლი, орѣхъ, штука орѣха] რх шту-
 ка вообще, одинъ; არ კაკალის არქადა-
 შის უხანაბა ქომეზი одному това-
 рищу я передалъ старшинство.
 კანტორი чх კонтора.
 კამაზალი (т. قماق) сливки; — კამა-
 ქლი (т. قماقلى) სურვ. სვ. соедяне-
 ვიი со сливками.
 კამაქელი см. კამაღი.
 *კაპეტი [ყვადი] чх твердый, сѣდ-
 ный.
 კატი (т. قات) რავ, არ ჩქვარ კატის
 დრუგი რავ, еше რავ.
 კეფუ см. არ, ქამ.
 კერემინდი чх черепица, см. *კერე-
 მილი; — კერიმინტ-ჩანა черепичный
 заводъ.

კვინი чх ვიწყა, см. *კვინი.
 *კიდ 1] რე ვეღერი, ამაღერი прич.
 повѣщенный, свѣснвшійся, ლუმ-
 ჯი მექსვენ ფენჯერეს ვეღერი
 (Тексты, VII, 5,3) ჯდუ тебѣ къ ве-
 черу, свѣснвшись съ окна.
 *კიდ 2] სсориться, გონკიდერი прич.
 поссорившійся, выгнавший.
 კიზ, კიზ (т. قز) ძვილა.
 *კითი] палець, чх ღღო კითი ბიზ-
 ში პალეც, შავურში კითი сред-
 ний палець.
 კიხა (т.-არბ. قحنا, قن) ხენა — რა-
 стение, краскою котораго мусуль-
 мане красять волосы в концы
 пальцевъ; — კიხინი окрашенный
 хеною.
 კდიმა გრჩხ, несчастье.
 კდამეთი (არბ. قيامت) სვთოპრე-
 ставление, день страшнаго суда.
 კიხარი, კიხი პოდობი, подобно.
 კუდუა (т.-არბ. كل, мн. كليات) все;

собрание сочинений, азбука, ვარ ეაჭოფენ სუთ ღლას კულაჲსი ღერსი (Тексты, VIII, 24) ნელჲსი овладѣтъ въ пять дней изученіемъ всего (всей азбуки).

კურბეთი (არბ. قربة) близость, родство, родня.

კუტლი чх початокъ безъ кукурузы, сердцевина, сѣмя плода, ср. *კურ-
კა.

ღ.

*ღ 1] ходить, п. შამებულურ я ухожу, სი შანულურ, ჰე შანულურ.

*ღ 2] ოკუელუ совнасть, сойтись, хорошо подойти другъ къ другу, п. ოკოვეველურ, აორ. ოკოვეველი], რხ ი. ოკობულურ, აორ. ოკობთი ილი ოკოფთი, შლ. ოკობთი, ილი ოკობსტი, ჰაჲო ჟურიითი მსქეჲ მუჭო ოკობსტი? (Тексты, VI, 8) Какимъ образомъ сошлись вы оба такіе прекрасные?

ღათე რხ слуга, тѣлохранитель.

ღთი: ოლოჲ რადჲლი, რადჲლ;—მაღლიჲ ოღათეჲ ქოგრჭკეს რინი-
ლის ძლიტე იმущество.

*ღთიზღი] шерхнее платье, чх ლიზადე.

ღიშანი (< ნიშანი, т.-перс. نشان) знакъ; подарокъ, подносимый женихомъ девѣстѣ;—ღიშანი (ბუკო. означенная) помолвленная; ძღ-
ვიდა, которой преподнесены брачные подарки.

*ღუმეგი вечерь] შალუმეგატე, சொ-
სлаг. ნაკ. ო если бы свечерѣло; ილი ბუდუჩ. — когда наступитъ вечерь, შალუმეგატე, გულო, მოთვარ მეფთარე! ო если бы свечерѣლო, возлюбленная, отчего не приду! (Тексты, VII, 6).

გე-ღუსთო (კურსე) ონь спотѣнулს, ცხე-
ნის კურსე გელუსთო ლოჲადჲ სპოტკნუ-
ლას.

ქ.

მაჟუა ღლა სმ. подѣ ღლა.

მართე რხ сосѣдъ, სმ. *მალოჲ.

მაჟუფი Макуфъ, назв. деревни;—მა-
კუქლი макуфлецъ; პრო მაкуფლ-
ციეჲსი გოვორი, ჲო ონი ჲა ობჲდენ-
ნიმჲ სოლომჲ სჲბდაჲთე დოჩისთა
ვსე, ჲო ინი პოდაეტსა ია სოლჲ.

მაწკიდი სმ. მა-წკიდი.

*მენჯედი სილხიმი] სილა რხ;—უმენ-
ჯელუ ჩხ ბევისილხიმი.

მეტი (გრუზ.) больше.

მიკოღადეფერი ჩხ პროშედში, პროი-

დენიმი, რინი. პროშ. ჲმ. *ღ 1.

მოწოფხერი, მოწოფხეი იარჲჲჲ-
ნიმი, სმ. *წოფხ.

მეჲსა სმ. ღლა.

მსქეანოზა სმ. მ-სქეანოზა.

მურღული Murğul, названіе рѣки,
ღღაგო რინოჲა ჲოროჲა, ვჲ არ-
ვინსკომჲ ოკრუგჲ;—მურღულარჲჲ
მურღულიცი.

მუსაფირი (т.-არб. مسافر) гость.

მჭვიმა სმ. მ-ჭვიმა.

6.

ნდღუდინ: ონდღუდინუ **პლავი**, ბაქირიში ონდღუდინუ დიღო მონკა (ჩეთინი) დუღა რენ **პლავკა მქდი** **ვესმა** **ტრუდნოე** **დქლო**, ნ. ბონდღუდინამ, აორ. დობონდღუდინი, სი დონდღუდინი (< დო+ონდღუდინი), ჰემუქ დონდღუდინუ.

ნე—ნე (союзъ т. ან—ან) ნი—ნი.

ნიჩე (т. انچه) დო **კაჩიქ** **პორქ**.

ნოსერი **სმ.** ლნოსერი.

ნცად: ი. ობუნცადემ **სმქნივაო**,

აორ. ობუნცადი, სი უნცადი, **ბუდ.** **ვოგინცადარე**; თოზის ოგინცადარე **სმქნაო** **თება** **სქ** **პილქო**, **რავ-** **დავლო**, ჰემუქ ოგინცადასენ ონქ **თება** **სმქნაქ**, სი ომინცადარე **თქ** **მენქ** **სმქნაქ**, **სრ.** *ცალ 1.

***ნუკუ**, ***ნუნკუ** **პოდბოროდოქ**, **ვეს** **ლიცო**; **ჩქ** **ნუნკუ** **როქ**, **ლიცო**, **სმ.** *პიჯი.

უ-ნჩანოპა **სტარშინხო**.

დ.

დაბანჯი (пер.-т. **دبانجی**) **ჩუჯოი**, **სტორინიი**, **დუგოი**.

დავრი **როი**.

***დაფმა** **პოკრუვალო** **ჩა** **ლიქ**.

დარი, **დარუმ** (т. **داری**) **პოლინა**.

დორღანი **სმ.** ორღანი.

დაქაფ (ср. т. **دقنا**) **ვოროტნიქ**.

დაქოთა (т.-пер. **دافتا**) **ობქვალენი**, **აქიშა**, **ნადიქ**.

ე.

***ოდა** **კომნათა**, დიღოდა **ვალქ** (**букв.**: **ბოლქა** **კომნათა**).

ოდრო **ჩქ** **რაპო**, **ბუქტრო**, **სკორო**, **სმ.**

***ოდრო**.

ოფრიადლონი **სმ.** ო-ფრიადლონი.

***ომური 2** **ჟიჟი**, **რქ** **ომრი**.

ორღანი (т. **دورغان**) **ოდქლო**.

ოცი **ჩქ** (союзъ) **ილი** ჰამ ქოი დიდი რენ ოცი ქუცა? **Эта** **დერეჟი** **ბოლქა** **ილი** **მალენქა**? **სმ.** *ოცი.

ოფუტე **სმ.** ო-ფუტე.

ოდღან (т. **اوغلان**) **იუიქი**.

ვ.

პარკადი (т. **برقاولو**) **ჩქ** **დომოქოჟიანიქ**, **მუქ**; — უ-პარკადე **ნეზამუჟიქა**.

პასკია **ჩქ** **ლუქ-პორეი**, **სმ.** *პროსკია.

რ.

*რ: основа რე] пр. сов. ქობორცი-
ლორენ я бываю (გრუზ. ვეოფილვარ)
სი ქორცილორენ, ჰე ქორცილორენ,
ჩქე ქობორცილორენ, ქორცილო-
რენ, ენთეფე ქორცილორენ,

რაზი (ტ.-არბ. راضی) согласие.
რაზმეცი (ტ.-არბ. رحمة) сострада-
ние, прощение.
*რუნცი] რიცი чх радуга.

ს.

საეზი (ტ.-არბ. صاحب) чх хозяинъ,
господинъ, ср. * მანჯე.
საპრი ტერქინი, см. *საპრი.
*საღი] საღღული (ტ. صاعق) здорове;
жизнь.
სეზაბი (ტ.-არბ. سيب) пряжина, по-
водъ; повинность, გრქხ.
სეი чх вечеръ, см. *სერი.
სერენი чх кукурузинъ, см. *სერენე.
სეფა (ტ.-არბ. صفا) наслаждение, удо-
вольствие.
სოჯა (ср. мпвгр. სინჯა, სინჯა) зять,

женухъ.

სჯ (> სე)*. ი. ბისუმერ (თის ხე) про-
вожу рубку по головахъ, აორ. ქო-
გოლობისვი, ჰეშუქ ქოგოლისუ, см.
*სე.

სოთინგსანიხ ლიგქ, см. *სო.

სუჭრა (ტ.-არბ. سفره) скатерть,
столъ.

მ.სქვანობა красота, см. *მ.სქვა.

სქიდ оставаться; питаться, жить; რх
ი. ფსქიდურ, пр. нес. ფსქიდუცი,
აორ. ფსქილი, ср. *სკუდ, სკიდ.

ო.

ფადო см. ნკადო.

ფირნალი чх (ტ. ترناق) ноготь; ко-

пыто, см. *ბუცხა.

ფიფვირი чх. გუნა, см. *ფიფვირი.

უ.

ულაფი чх овесъ, см. *ალაფი.

უმენჯედიუ см. მენჯელი.

უნჩანობა см. უ-ჩანობა.

უპარვადეу см. პარვადე.

უსცა (ტ.-პერს. استاد) мастеръ.

ფ.

ფადიშაი (ტ.-პერს. پادشاه) падишахъ,
государь.

ფარჩი чх кувшинъ вмѣстимостью
въ 12 фунтовъ.

ფაშა (ტ. پاشا) паша.

ფეჟღუვანი (ტ.-პერს. پهلوان) герой.
ფერიშანი (ტ.-პერს. پریشان) дурной,
непорочный,

ფეზი (გრუზ. ფეზვი) корень.

ფინა чх самка, ფინა გოლორი ისქხა,

ფინა ცხენი кобыла.

ფოსტა (почта) почта.

ო-ფუცე участокъ, округъ, ჰამ ოფუცეს ეხილო ორვო ქობ რენ ვე ვთომъ участкѣ 28 деревень; ср. *ო-ფუცე.

ქ.

ქერვანჯი (т.-перс. کاروانچی) караванщикъ.

ქააბე (т.-арб. كعبه) Кааба, храмъ въ Меккѣ.

*ქლი] деревня, рх ქალი.

ღ.

*ღარღაღი] чх I пор. н. ვარღაღაღი говорю.

ღნოსერი, ნოსერი чх умный, см.

*ღნოსი.

ქ.

*უა მი. უაღუე] ვხტვე, чх უა, მი. უაღუე. უაღრანი чх улей, см. *კაღრანი.

*უვიდო, იდო] убивать, ართქათის ილაღუცეს ონი убивალი დრუგ დრუგა, მოთ ილაღუთ ართქათის? Чего вы убиваете другъ друга? (Тексты, V, 17—19).

შ.

შა предлогъ въ глаголахъ.

შაშ: н. გობიშაშაფურ я пугаюсь, столбенѣю, аор. გობიშაში, см. *შაშ.

შეიფო მი. ч. ოფ შეი (т.-арб. شی) вещь, имущество,

შეჭირი (т.-перс. شهر) городъ.

ფუშაღუღი ივმჩი, ფუშაღუღი ღო-მოლოღუ ონე (она) ივმჩიჩი მიჩ. ფუჩინერი прич. поклявшийся, при-сягнувший, см. *ფურ.

ქოშო (т.-арб. كوشه) стѣна, ср. семасиологически *ღარაბა.

ქუვალი чх ხლხბ, см. *ქოვალი.

ქრინი-ქრვანი чх старье, старухи, см. *ხრინი.

*ღოდ: ო-ღოდუ დხლათ] რх н. ბო-ლოღამ, аор. ბოლოღი, მა ღავა ბო-ლოღამ я веду тяжбу.

ღომაღგი вчра ночью.

უოღი (მჩაგრ.) чх мужской члени, ср. *ბიბილი.

*ურ] кричать, сердиться, чх ბაბაქ მიუურე ოდეцъ რაზсѣрднлся на меня, ვე ვაღაღნომъ ნარჩიჩ ბა-ბაქ მიიურე.

*უქ] покидать, оставлять, რх н. მე-ბაშქუმერ, სი ნაშქუმერ, ჰემუქ ნაშ-ქუმერს, ჩქუ მებაშქუმერთ, ნაშქუმერთ, ჰენთეფექ ნაშქუმენან ილი ნაშქვენენ, აორ. მებაშქვი, ნაშქვი, ნაშქუ.

უქუნა страхъ, см. *უკურ.

ბ.

ჩალოშ (т. چالشمشق) ოჩალოშუ რაბო-
ტატი, н. II пор. ბიჩალოშამ, აორ. ბი-
ჩალოში.

***ჩან:** **ოჩანუ**] нести плодъ, расти,
уродиться, н. I н. 3 л. ჩანს, II пор.
იჩანენ, пр. нес. იჩანეტუ, აორ. იჩანუ,
გოწოს იჩანეტუ, ჰანწო ვარ იჩანუ
რანხე დავალ უროჯაი, ავ ზთომ
გოდუ не уродился.

ჩარე (т.-перс. چاره) средство, воз-
можность.

ჩარჩი (т.-п. حارشی сь произноше-

ნიემъ ზარჰი) чх базаръ, рынокъ.
ჩაოქუნი (т. چاپتون) кутыла, ве-
сельчакъ.

ჩენგე, ჩინკუ чх подбородокъ, ср.
ნუნკუ подъ ნუკუ.

ჩინკუ см. ჩენგე.

ჩხალო Чхала, название рѣки, лѣваго
притока Чороха, въ Артинскомъ
округѣ.

ჩხან: გიჩხანცასენ, 3 л. сосл., оно-же
повел. „пустъ будэтъ видно на
тебъ“.

ვ.

***ვიდე:** ოწკედუ, ოწკომუ] смотреть,
რх ოწკომილუ.

მა-წკილი чх кольцо; см. *მა-წკინლი.

ჭ.

ჭაბუ: ოჭაბუ скленвать, აორ. сь Дат.
отнош. ემაჭაბუ, ოზგარუთე ჯურ
ოლოი ემაჭაბუ. ოფ ქლაცა უ მენა
სკლენილს (ოსტѣпли) ობა გლაცა.

მ-ჭკიმა чх дождь, *ჭკიმა, *მჭკიმა.

***ჭკ:** н. ლობჭუმ სჩიგაю, აორ. ლობ-
ჭვი; стр. н. II пор. ბიჭვიფურ სჩი-
გაюсь, აორ. ლობიჭვი,

ჭურვადი (т.-перс.-курд. چوال) მჭ-
шовъ.

ხ.

ხავესლოლი (т. هوسلك) любовь,
привязанность къ земнымъ бла-
гамъ, см. *ჰავესი.

ხაზანი (хозяйинъ) хозяинъ.

ხაჯალი крыльцо, балконъ, см. *ხა-
ჯი.

***ხაღ:** ოხაღუ პერეჯარიტი] страд. II
пор. ბიხაღაფურ ჯარჷს.

ხაღადი (т.-арб. حلال) дозволенное,
доступное.

ხამრელი чх больной, см. *ხამრელა.

ხანი (т.-перс. خانه) домъ, постоянный
дворъ, гостинница;—ხანგი (خانگی)
содержатель гостинницы.

ხანუმლოლე (т. خانمك) супруга,
жена.

ხანგი см. ხანი.

ხასირი (т.-арб. حصير) цыновка
(тростниковая, груз. ქილოფი).

***ხედ:** ლხუნუ სიღბტი] მოკუნუნუ под-
сѣсть сзади.

***ხენ, *ხვენ** дѣлать] ო-ხენუში, მპ.

ახეხუეუე то, что нужно сделать, предмет занятія.

ხილი чх хорошиѣ, ხილი გზა хорошиѣ путь, სრ. ვარსი.

ხიჯა деревянная чашка.

ხოდეხი чх სბე, სმ. *ხუდეხი.

ხურჯინი (т.-არბ. خُرْج) переметная сумка.

ჟ.

*ჯუმა ბრატე] чх ღიღი ჯუმა старшиѣ братъ, ოშქაღონა ჯუმა средниѣ братъ, ჭიჭა ჯუმა младшиѣ братъ. По А. Чараяну старшиѣ братъ „ჯუმაღი“, что безусловно невѣрно;

ონე ვწროათი სლახალე ჯუმა ღიღი ი по ошибкѣ привялз за „ჯუმაღი“.

ჯუმაღი სმ. подь ღლა.

ჯუ"რზი სმ. გუ"რზი.

კ.

კაველი чх შლოადი ვოვრუგ ღომა, სმ. *ავლია.

კათი (<კათი) ი ეთოტე.

კამკელი, ამკელი ვე ეტუ სტორონუ, სიუდა.

კამდე! ამდე! (т. هايد) ვსტავაი!

პოშელე!

კეიზღენ სმ. ეიზღენ.

კემკელი თუდა, ვე თუ სტორონუ, სმ.

*ემკელი: — კემკელი ღო კამკელი თუდა-სიუდა.

კუთლა დუმა, შისლე, ზაბოტა.

ჭ.

ჭიღანი (т. فدان) მოლოდოე დერეво, ოტპრისკე.

ჭირაღი რაზბოიშკე.

ჭოცა (т.-არბ. فوط) ფატა.

І. Жишшидзе.

ЖИТІЕ И МУЧЕНИЧЕСТВО

СВ. АНТОНІЯ-РАВАХА.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 линия, № 12.

1913.

Житіе и мученичество св. Антонія-Раваха.

ВВЕДЕНІЕ.

I. Грузинская версія житія въ ея отношеніи къ другимъ версіямъ.

О. Paul Peeters недавно издалъ *Житіе и мученичество* св. Антонія-Раваха по двумъ версіямъ, эіопской и арабской¹⁾. Тексты *Житія* съ переводомъ на латинскій занимають 422—450 стр., вся же предшествующая часть (410—421 стр.) представляетъ предисловіе. На стр. 413—414 о. Peeters касается и грузинской версіи *Житія*: приводитъ извѣстныя въ печати о ней свѣдѣнія и дальше, давъ характеристику древне-грузинскихъ переводовъ, какъ точныхъ и сравнительно древнихъ, онъ высказываетъ сожалѣніе, что ему не доступна грузинская версія, которую бытъ можетъ и слѣдовало бы взять за основной текстъ.

Этотъ отзывъ о. Peeters'a о древне-грузинскихъ переводахъ оправдывается, по крайней мѣрѣ отчасти, издаваемымъ нынѣ грузинскимъ текстомъ *Житія* Раваха. Для удобства сравненія приведемъ краткое содержаніе грузинской версіи параллельно съ содержаніемъ арабской и эіопской²⁾.

Эіопская.	Арабская.	Грузинская.
—	—	1) Восторженное обращеніе Раваха къ Богу, научившему его путямъ истины.
1) Замученный при Харунѣ ар-Рашидѣ Равахъ — знатный арабъ, Курайшитъ, сынъ Хатема, сына Бехерава, сына Омара, сына Каттаба, изъ гражданъ Берозъ (= Алеппо). Владѣлъ имуществомъ въ г. Дамаскѣ, куда онъ пріѣзжалъ и останавливался въ мѣстности Найрабъ, около монастыря св. Теодора. Онъ былъ враждебно настроенъ противъ церкви и христіанъ, всячески ихъ притѣсняя.	1) Равахъ — одинъ изъ знатнѣйшихъ арабовъ, житель мѣстности Найрабъ, въ гор. Дамаска, около монастыря св. Теодора. Причинялъ большое безпокойство христіанской церкви.	2) Измаильянинъ Равахъ жилъ въ гор. Дамаскѣ, по близости обители св. Теодора. Причинялъ много зла христіанямъ.

1) АВ, т. XXXI, стр. 410—450, *S. Antoine le néo-martyr*.

2) Эіопская версія намъ доступна лишь въ переводѣ.

2) Однажды, когда въ церкви никого не было, Курайшитъ посмотрѣлъ въ адтарь. На восточной сторонѣ церкви было изображеніе св. Теодора съ бѣлымъ копьемъ въ рукѣ, верхомъ на конѣ. Святой поражалъ дракона. Курайшитъ пустилъ стрѣлу въ икону св. Теодора, но стрѣла отступила назадъ, пронзивъ кисть лѣвой руки Курайшита и причинивъ ему сильную боль. Въ праздникъ св. Теодора, когда совершали литургію, Курайшитъ увидѣлъ бѣлаго агнца и надъ нимъ голубя съ распростертыми крыльями. Агнца принесли въ жертву и мясо раздѣлили христіане между собою.

3) Потомъ агнецъ оказался ему опять непредимымъ. Онъ съ удивленіемъ рассказаль о видѣнномъ имъ чудѣ священникамъ и молящимся.

4) Ночью, при пѣніи пѣснхъ, Курайшиту явился святой и призвалъ его обратиться въ христіанство.

5) На другой день, сѣвъ на лошади, онъ отправился въ эл-Кезуа, а оттуда вмѣстѣ съ богомольцами въ Іерусалимъ. Тамъ онъ пришелъ къ патриарху и рассказаль ему о случившемся.

6) Патриархъ, изъ боязни вызвать гнѣвъ мусульманъ крещеніемъ Раваха, отправилъ его на Іорданъ, чтобы его тамъ тайно крестили. По дорогѣ онъ остановился почевать въ церкви Богоматери. Ночью явилась ему Марія въ сопровожденіи одной женщины и ободрила его.

7) На Іорданѣ Курайшитъ нашель двухъ монаховъ, которые крестили его, назвавъ его Антоніемъ и одѣвъ его въ св.

2) Однажды, по окончаніи литургіи, человекъ (Равахъ) посмотрѣлъ въ святилище. Увидѣлъ на восточной сторонѣ образъ св. Теодора, верхомъ на конѣ, съ копьемъ въ рукѣ. Святой поражалъ дракона. Равахъ пустилъ стрѣлу въ икону. Стрѣла вернулась назадъ и, нрѣзавшись въ его руку, причинила сильную боль. Въ праздникъ Теодора Равахъ увидѣлъ бѣлаго агнца и надъ нимъ голубя съ распростертыми крыльями. Епископъ, зарѣзавъ агнца, налилъ его кровь въ чашу, а мясо раздѣлилъ между христіанами.

3) Опять увидѣлъ агнца непредимымъ. О видѣнномъ онъ рассказаль священнику.

4) Ночью является Курайшиту св. Теодоръ и объясняетъ ему смыслъ чуда.

5) Утромъ онъ сѣлъ на коня и направился въ Кеувату, а оттуда вмѣстѣ съ богомольцами въ Іерусалимъ. Тамъ онъ пришелъ къ патриарху Ильѣ и рассказаль ему обо всемъ.

6) Патриархъ отправилъ Раваха на Іорданъ креститься. Онъ пошелъ туда. Достигнувъ мѣстности Хорибъ, посвященной Богоматери, онъ тамъ переночевалъ. Ночью явилась ему Марія въ сопровожденіи одной женщины и ободрила его.

7) На Іорданѣ онъ нашель двухъ монаховъ, которые крестили его, назвавъ его Антоніемъ. По прошествіи 8 дней

3) Однажды Равахъ пустилъ стрѣлу въ приносящаго жертву священника. Стрѣла вернулась назадъ и попала ему въ правую руку, причинивъ сильную боль. Еще раньше Равахъ пустилъ стрѣлу въ икону св. Теодора, стрѣла вернулась назадъ и ударилась ему въ грудь, не причинивъ никакого вреда. Въ праздникъ Теодора Равахъ увидѣлъ на блюди бѣлаго агнца и надъ нимъ голубя, обмахивавшаго насѣкомыхъ. Священникъ зарѣзалъ агнца, раздѣливъ мясо его между христіанами.

4) Опять увидѣлъ агнца непредимымъ. О видѣнномъ онъ рассказаль священнику и другимъ.

5) Ночью Раваху явился Теодоръ. Онъ на это явленіе не обратилъ вниманія. Явленіе св. повторилось второй и третій разъ. Равахъ увѣровалъ во Христа.

6) Когда христіане отпавились въ Іерусалимъ, Равахъ вмѣстѣ съ ними верхомъ отправился въ Іерусалимъ. Тамъ онъ продалъ лошадь свою и явился къ патриарху Ильѣ.

7) Патриархъ, боясь власти сарацинъ, послалъ его на Іорданъ креститься. Равахъ нѣсколько времени оставался въ Іерусалимѣ. Онъ переночевалъ въ церкви Богородицы. Она явилась ему ночью въ сопровожденіи одной женщины и ободрила его, давъ вкушать Плоти Сына Своего.

8) На Іорданѣ Равахъ нашель священника Іоанна и съ нимъ двухъ старцевъ-пустытниковъ. Онъ крестилъ его, на-

схиму. Послѣ этого Антоній вернулся къ роднымъ въ Дамаскъ.

8) Антонія схватили еограждане и передали судѣ. Судья бросилъ его въ тюрьму, гдѣ онъ оставался 17 сутокъ.

9) Явленіе таинственнаго свѣта, послѣ чего Антонія перевели въ другую темницу, гдѣ сидѣли Курайшиты. Явленіе двухъ старцевъ. Потомъ Антонія отправили въ Бероз, отсюда въ Ракку, гдѣ онъ былъ отданъ судѣ, по имени Харацину.

10) Антоній былъ представленъ Рашиду.

11) Бесѣда Антонія съ Рашидомъ о трехъ грѣхахъ. По приказу Рашида Антонію отсѣкли голову. Голова его была насажена на козъ. Явленіе звѣзды. Обращеніе многихъ въ христіанство. Похороны Антонія. Постройка на его могилѣ монастыря подъ назв. «Младичный Столбъ».

12) Годъ смерти по арабскому лѣтоисчисленію 231 1). Слава Христу и пр.

онъ, получивъ св. схиму, возвратился въ Дамаскъ.

8) Антонія схватили и передали судѣ. Судья бросилъ его въ тюрьму, гдѣ онъ оставался 7 мѣсяцевъ.

9) Явленіе таинств. свѣта, послѣ чего Антонія перевели въ темницу, называемую «Тѣниана». Явленіе двухъ старцевъ. Отправленіе Антонія въ Алеппо, а оттуда въ Ракку, префекту которой онъ былъ отданъ.

10) Антоній былъ представленъ Рашиду.

11) Бесѣда Антонія съ Рашидомъ о трехъ грѣхахъ. Отсѣченіе головы Антонія по приказу Рашида. Христіане торжественно похоронили святаго и на его могилѣ построили церковь. Тутъ вѣрующіе получали исцѣленія.

12) Слава Христу и пр.

завѣвъ Антоніемъ и одѣвъ его тотчасъ же въ монашескую схиму. Антоній пробылъ ст. пустынниками 8 лѣтъ и 7 мѣсяцевъ. Потомъ онъ отправился въ Египетъ къ роднымъ, откуда онъ вернулся въ Дамаскъ.

9) Антонія схватили и передали судѣ. Судья бросилъ его въ тюрьму, гдѣ онъ оставался 7 мѣсяцевъ. Послѣ ввели ёго въ т. н. «Домъ крови» внутри темницы, гдѣ онъ просидѣлъ 17 дней.

10) Явленіе таинств. свѣта, послѣ чего Антонія перевели въ другую темницу, гдѣ сидѣли сарацины. Видѣніе двухъ старцевъ. Послѣ этого судья отправилъ Антонія и съ нимъ одного монаха къ царю сарацинъ, который былъ въ Новой Персіи. Изъ Персіи его отправили въ Алеппо, а оттуда въ Ракку, гдѣ онъ былъ отданъ эмиру города Харсамъ.

11) Обращеніе Антонія къ вѣрующимъ съ призывомъ твердо хранить вѣру.

12) Антоній былъ представленъ царю сарацинъ.

13) Бесѣда Антонія съ царемъ о трехъ грѣхахъ, послѣ чего царь приказалъ отсѣчь святому голову.

14) Слава Христу и пр.

При всемъ своемъ сходствѣ съ остальными, грузинская версія *Житія* имѣетъ нѣсколько характерныхъ особенностей, заслуживающихъ вниманія, именно особую форму повѣствованія, нѣсколько иной составъ, одно новое

1) См. ниже стр. 60, прим. 2.

историческое лицо, новья данныя географическаго и хронологическаго свойства.

Какъ извѣстно, и въ эгиптской, и въ арабской версіяхъ разсказъ ведется въ третьемъ лицѣ, а по грузинской версії Равахъ самъ разсказываетъ о своемъ житіи и обращеніи вплоть до доставки своей въ Ракку, и лишь послѣдняя незначительная часть (§§ 12—14), содержащая допросъ святаго лично Рашидомъ и послѣдовавшая затѣмъ казнь его, повѣствуется въ третьемъ лицѣ.

Этимъ и объясняется начало *Житія* въ грузинской версії, совершенно отсутствующее въ другихъ версіяхъ. Нельзя думать, конечно, что наличная форма *Житія*, сохраненная грузинской версіей, принадлежитъ самому Раваху. Она, какъ и другія версії, плодъ дальнѣйшей обработки, по извѣстному плану и по извѣстнымъ образцамъ. О. Peeters подробно разбираетъ встрѣчающіяся во всѣхъ версіяхъ легенды о чудесахъ и неопровержимо доказываетъ, что онѣ никакого исключительнаго отношенія къ чудесамъ св. Θεодора и обращенію Равахъ не имѣютъ, а заимствованы изъ хорошо извѣстныхъ легендъ о чудесахъ св. Георгія и обращенія однаго сарацина, свѣдѣнія о чемъ имѣются въ греческой, грузинской и русской духовной литературѣ¹⁾. Далѣе, противъ этого говорить напыщенное, изощренное многословіе грузинской версії и неестественность въ устахъ Равахъ, доставленнаго въ Ракку, слѣдующаго отзыва о себѣ, что *онъ тамъ, оставаясь, пока вѣстности не былъ замученъ*²⁾. Но было бы неосновательно отвергать возможность существованія краткихъ записокъ о жизни Равахъ, если и не автобіографическаго характера, то во всякомъ случаѣ записанныхъ современникомъ. Дѣло въ томъ, что имя халифа, нѣсколько разъ названное въ другихъ версіяхъ, именно Харунъ ар-Рашидъ (786—809), въ грузинской ни разу не приводится, и халифъ вездѣ называется «эмйромъ ал-мумининъ» (т. е. повелителемъ правовѣрныхъ) или «царемъ сарацинъ» или же просто «царемъ». Это обстоятельство наводитъ насъ на предположеніе, что *Житіе* Равахъ въ той или иной формѣ было записано если не при жизни святаго и не имъ самимъ, то по крайней мѣрѣ до смерти Рашида. Въ самомъ дѣлѣ, насколько естественно и понятно со стороны писателя умолчаніе объ имени халифа при жизни послѣдняго, настолько неестественно и непонятно оно послѣ его смерти, когда «эмйромъ ал-мумининъ» стало уже другое лицо. Какъ сильно при измѣнилось *Житіе* въ рукахъ позднѣйшихъ агиогра-

1) Ц. с., стр. 414—418.

2) См. ниже стр. 95, 5-7.

фовъ, въ немъ однако удержалась эта особенность, что для насъ гораздо важнѣе, чѣмъ если бы халифъ былъ названъ по имени.

Что этотъ «эмиръ ал-мумининъ» именно Рашидъ, а не кто другой¹⁾, ясно видно, помимо свидѣтельствъ другихъ версій, какъ изъ общей обстановки всего дѣла, такъ и изъ упоминанія о двухъ другихъ историческихъ лицахъ, патриархѣ Ильѣ и эмирѣ г. Ракки Харсамѣ (и Арсама).

Совмѣстно съ арабской версией и грузинская іерусалимскаго патриарха, которому открылся Равахъ, называетъ Ильею. Рѣчь очевидно идетъ о патриархѣ Ильѣ II, годъ смерти котораго точно неизвѣстенъ, но достовѣрно извѣстно, что онъ былъ въ живыхъ еще въ 797 или 798 гг.²⁾ Помимо этого для опредѣленія даты казни святого грузинская версія содержитъ три неизвѣстныхъ другимъ версиямъ указанія, именно о Харсамѣ, объ отправленіи святого въ Персію, гдѣ тогда былъ халифъ, и о пребываніи святого послѣ его крещенія шесть лѣтъ и семь мѣсяцевъ въ Иорданской пустынѣ.

Кто же этотъ Харсама, которому былъ отданъ святой по его доставленіи въ Ракку? Исторія знаетъ единственнаго Харсаму въ это время, именно Харсаму ибн-А'яна. По ат-Табарію (III, 630) Харсама былъ правителемъ Палестины въ 178 г. хиджры (794½). Харунъ отправилъ его, по ал-Якубію, въ Сирію, Египетъ и Магрибъ для умиротворенія этихъ странъ, гдѣ возникли беспорядки. Въ 179 г. Харсама прибылъ въ Египетъ³⁾. Въ 180 г. халифъ вызвалъ Харсаму изъ Африки въ Багдадъ, гдѣ Бармакидъ Джа'фаръ назначилъ его своимъ замѣстителемъ, въ качествѣ начальника гвардіи (сахиб-харась, Tab. III, 645). Эту же должность Харсама сохранилъ послѣ паденія Бармакидовъ (III, 704). Въ 187 г. (803) Харсама, по ат-Табарію (III, 680), посылается въ Ракку съ порученіемъ доставить туда только что изложенныхъ Бармакидовъ⁴⁾. Занималъ ли Харсама когда-либо специально должность эмира г. Ракки, какъ онъ называется въ *Житіи*, изъ исторіи мы не знаемъ, но что онъ тамъ могъ бывать и долженъ былъ бывать довольно часто, слѣдуетъ изъ того,

1) Рп. А въ одномъ мѣстѣ 94, 21 даетъ чтеніе «амина», что могло бы заставить думать о халифѣ Амине (809—813), если бы тутъ не было очевидной опечатки въ «амира» (эмиръ).

2) Ц, с. стр. 418. См. также А. Pagi «Critica annal. ecclesiast. Baronii», т. III, стр. 402, подъ годомъ 795-мъ, пунктъ VII, Antverpiae DCCV (= 1705).

3) Н. А. Мѣдниковъ, Палестина отъ завоеванія ея арабами до крестовыхъ походовъ, I, стр. 749, 754. Текстъ: Ibn-Wādihī qui dicitur al-Ja'qabi, Historiae, II, 496 sq. Объ отправленіи Харсамы въ Египетъ говоритъ и ат-Табарій (III, 629).

4) Этими свѣдѣніями о Харсамѣ я обязанъ проф. В. В. Бартольдъ, за что приношу ему глубокую благодарность.

что самъ Рашидъ часто бывалъ въ Раккѣ, именно въ 180, 185, 187, 189—92 гг.¹⁾ Естественно, что Харсама²⁾, какъ начальникъ гвардіи, сопровождалъ Рашида въ Ракку, пріѣзжалъ къ нему съ докладами или же предупреждалъ его прибытіе туда. Можно было бы вышеупомянутый 803-й годъ, когда и Рашидъ, и Харсама безъ сомнѣнія были въ Раккѣ, признать за годъ казни Раваха, если бы другая особенность грузинской версіи не указывала на 805-й годъ. Мы знаемъ изъ *Житія*, что судья отправилъ Антонія въ Персію, въ Новую Персію, какъ тамъ сказано, ибо тамъ былъ «эміръ ал-мумининъ»³⁾. Надо полагать, что тутъ имѣется въ виду путешествіе Рашида въ Рей, куда онъ отправился въ апрѣлѣ 805 г.; проживъ тамъ около четырехъ мѣсяцевъ, Рашидъ вернулся назадъ и, миновавъ Багдадъ 24 ноября, прямо отправился въ Ракку⁴⁾. Съ этимъ путешествіемъ халифа дѣйствительно совпадаютъ и мытарства святого изъ тюрьмы въ тюрьму: въ Персію его держатъ недолго, потомъ выселяютъ его назадъ въ Аленно, а затѣмъ въ лодкѣ по Евфрату въ Ракку, гдѣ по свидѣтельству всѣхъ версій произошелъ допросъ святого лично Рашидомъ, по приказу котораго тамъ же и былъ онъ казненъ. Это же обстоятельство мѣшаетъ отнести казнь Антонія къ 191 г. (807), когда, какъ пзвѣстно, началось впервые во времена Рашида гоненіе на христіанъ⁵⁾, на что какъ будто указываетъ сообщеніе грузинской версіи о томъ, что вмѣстѣ съ Равахомъ къ халифу былъ отправленъ и другой монахъ, доставленный изъ Тиверіи.

Остается заполнить промежутокъ времени между 805-мъ годомъ и годомъ смерти патриарха Ильи, которая приблизительно приурочивается къ послѣднимъ годамъ VIII вѣка, начиная съ 797 года. Тутъ намъ помогаетъ указаніе грузинской версіи на то, что Равахъ не сразу послѣ крещенія вернулся къ родственникамъ, а лишь по прошествіи *шести лѣтъ и семи мѣсяцевъ*, которые онъ провелъ съ пустынниками. Далѣе, Равахъ возвращается послѣ этого не прямо въ Дамаскъ, а сперва идетъ въ Египетъ, гдѣ у него также имѣются родственники. Если ко всему этому прибавимъ семь мѣсяцевъ и 17 дней, которые Равахъ провелъ въ тюрьмѣ въ Дамаскѣ, то получимъ 7—8 лѣтъ, которые и заполняютъ какъ нельзя лучше промежутокъ

1) П. А. Мѣдниковъ, Палестина . . . I, стр. 276.

2) Незавѣстный Херанитъ, судья г. Ракки по зоіонской версіи, не есть ли позднѣйшій замѣна нашего Харсамы?

3) См. ниже стр. 94, 15-22.

4) В. В. Бартольдъ, Карлъ Великій и Харунъ ар-Рашидъ, XV, т. I, стр. 88.

5) Н. А. Мѣдниковъ, Палестина, I, стр. 759 сл. Харсама въ томъ же 191 г. былъ назначенъ сначала начальникомъ отряда дѣйствовавшего противъ византійцевъ въ Малой Азіи, потомъ наместникомъ Хорасана (Tab. III, 712 sq.).

времени между свиданіемъ св. Раваха съ патріархомъ Ильено (797) и казнью святого (805). Замѣчательно, что устанавливаемая на основаніи данныхъ грузинской версіи дата совпадаетъ съ датой Михаила Сирійца, падающей по вычисленію о. Peeters'a на время между 803—807 годами, къ которой самъ о. Peeters отнесся съ нѣкоторымъ недоверіемъ¹⁾, очевидно за неимѣніемъ подъ рукой публикуемыхъ нынѣ данныхъ.

Достоиню вниманія и полное отсутствіе въ грузинской версіи повѣствованія о событіяхъ, имѣвшихъ мѣсто послѣ казни святого, тѣмъ болѣе, что по изысканіямъ о. Peeters'a нѣкоторые изъ нихъ безусловно невѣрны²⁾. Грузинская версія не приводитъ и имѣющуюся въ эіопской версіи дату, которую о. Peeters справедливо отвергаетъ какъ неподходящую³⁾. Грузинская версія не подчеркиваетъ такъ сильно, какъ другія версіи, и происхождение Раваха изъ племени Курайшитовъ. Равахъ говоритъ лишь о своемъ богатствѣ, совершенно умалчивая о своемъ происхожденіи. Только въ послѣдней части *Житія* онъ выводится въ качествѣ родственника Рашида, да еще въ одномъ мѣстѣ *Службы* тотъ названъ родственникомъ царей⁴⁾.

Итакъ, оставляя въ сторонѣ легенды о чудесахъ, мы получаемъ на основаніи данныхъ грузинской версіи слѣдующую, болѣе или менѣе вѣрную, картину исторіи жизни Раваха: нѣкій мусульманинъ, по имени Равахъ, въ послѣднихъ годахъ VIII столѣтія принимаетъ христіанство. Одѣвъ монашескую схиму, онъ лѣтъ семь проводитъ въ отшельничествѣ. Потомъ онъ попадаетъ за вѣру въ тюрьму, гдѣ и остается около года и, наконецъ, въ 805 г. принимаетъ мученическую кончину по указу халифа Рашида. Краткія свѣдѣнія о жизни Раваха были записаны современникомъ, отчасти быть можетъ и имъ самимъ. Эти свѣдѣнія впоследствии были обработаны по шаблоннымъ образцамъ житій святыхъ. Одну такую обработку *Житія* Раваха сохранила намъ грузинская версія въ рп. X вѣка. Съ X же вѣка сохраниена и специальная *Служба* Раваха.

Каково же отношеніе грузинской версіи къ двумъ остальнымъ въ смыслѣ генетическомъ? Все вышесказанное ведетъ къ тому заключенію, что грузинская версія переведена съ прототипа, во многомъ отличнаго отъ таковыхъ другихъ версій. Но съ какого именно языка сдѣланъ грузинскій

1) Ц. с., стр. 418.

2) Ц. с., стр. 420.

3) Ц. с., стр. 418. По любезному указанію проф. Б. А. Тураева въ эіопскомъ текстѣ (стр. 439) стоитъ не 231-й годъ, какъ то переводитъ о. Peeters, а 234-й. Если въ данномъ случаѣ въ эіопскомъ текстѣ не опечатка, то 234-й годъ еще болѣе не къ мѣсту, чѣмъ 231.

4) См. ниже стр. 95 сл., 103, 17.

переводъ, трудно сказать. Языкъ перевода превосходный и почти не даетъ материала для сужденія объ оригиналѣ перевода. Собственные имена, какъ, напр., მეკე Мекка, სირია Сирія, ხარსამა Харсама ил. названіе ამირ эмиръ, правда, приведены въ арабско-сирійской формѣ, но они встрѣчаются и въ памятникахъ не арабско-сирійскаго происхожденія. То же самое нужно сказать о Службѣ Раваха, извѣстной пока только по грузинскимъ матеріаламъ, если она не произведение грузинскихъ гимнографовъ, что вполне возможно.

II. Грузинскіе источники о Равахѣ.

Грузинскій текстъ Житія св. Антоніа-Раваха передается нами по фотографіямъ двухъ рукописей, Абонской № 57 (А лл. 107а¹—115б¹) и Синайской № 62 (В лл. 1а¹—7а¹).

Свѣдѣнія объ Абонской рукописи впервые далъ проф. А. Цагарелъ въ своемъ краткомъ и не совсемъ точномъ описаніи¹⁾. Впоследствии эту рукопись весьма подробно описалъ проф. Н. Марр²⁾. По опредѣленію обоихъ ученыхъ, рукопись — X вѣка.

Въ 1911 г. рукопись эта сфотографирована на Абонѣ по распоряженію Академіи Наукъ, въ Азіатскомъ Музее которой имѣетъ и хранится фотографія.

Что же касается Синайской рукописи, мы располагаемъ о ней слѣдующими данными. Проф. А. Цагарелъ, Памятники груз. старины въ св. Землѣ и на Синаѣ, 1888, на стр. 217 (во II выш. Свѣдѣній, на стр. 75) подъ № 52 описываетъ кратко Четью-Минею, рукопись, какъ онъ предполагаетъ, X—XI вв. Письмо строчное, крупное, красивое, церковное. Имѣются киншварныя заглавныя буквы. $5\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ верш., 200 лл. На пергаментѣ. Безъ переноса. Начинается она съ 18 января: $\text{აბ ანტონის ონ- ვანისა — ცხუტრუბდა წმინდის სტახისა, რომელი ჰონჭებდა ქმანებდა სჯულის ონ- მსიტულისას და მეტე ოქმს ქრისტეს მარჯუ კეთდომას ხელსრულებომას და მარ- თდომას სწმუნებდომას, — სკობისვი სჯუტრუბდა}$. . . *Мѣсяца января 18:*

1) Свѣдѣнія о пам. груз. письм., 1886, выш. I, стр. 84—86.

2) Агиограф. матеріалы по груз. рукоп. Пивра, ч. I, стр. 47—72. Не мѣшаетъ отмѣнить одну мелочь: на стр. 48 подъ статьей 1 напечатано სწმუნებდა , тогда какъ въ рр. სწმუნებდა .

3) Оставляемъ вышеприведенный текстъ безъ всякихъ измѣненій, какъ онъ приведенъ у профессора. Что въ рр. X—XI не можетъ быть начертанъ съ ჟ формы ქმანებდა и аналогъ прешнания по нынѣшнему европейскому образцу, — это понятно само собою. Также сомнительно чтеніе სწმუნებდომას , мало въ данному мѣсту подходящее; вѣроятно тутъ стояло სწმუნებდა , какъ это читается въ рр. А.

Житіе св. Антонія, который спервоу служилъ закону измаилтянскому, а затѣмъ сталъ мученикомъ Христа добрымъ исполненіемъ (? исповданіемъ) и правоу струю, — чтеніе: возлюбленные. Это заглавіе очень близко подходитъ къ заглавію *Житія* нашего Антонія-Раваха рп. А подъ 19 января (см. стр. 80), по изъ той ли рукописи издаваемыйъ нами наличный Синайскій, въ началѣ, къ сожалѣнію, дефектный текстъ *Житія*, не совсѣмъ ясно. Рукопись, откуда мы беремъ наличный текстъ, не совпадаетъ съ № 52 проф. Цагарели не только по номеру, но и по размѣрамъ, какъ это мы знаемъ изъ описанія Синайскихъ рукописей проф. Н. Марра. Это подробнѣйшее и весьма цѣнное описаніе, еще не издано, къ сожалѣнію, поэтому мы съ благосклоннаго согласія профессора приведемъ хотя-бы краткое описаніе интересующей насъ рукописи: «№ 62 (? 52) *Житія* святыхъ. Рукопись на пергаментѣ, 143 лл. Въ ободранномъ переплетѣ (безъ досокъ, безъ корешка). Размѣры 31,5 × 23 см. [= 7,1 × 5,2 верш.]. Строкъ 28. Письмо строчное церковное, крупное X-го вѣка, въ два столбца. Заглавія инициальнымъ письмомъ, притомъ, какъ обыкновенно, красною киноварью. Заглавными же часто и первыя строки обоихъ столбцовъ каждой страницы. Архангелъная ороографія съ свойственнымъ этому времени колебаніемъ. Писецъ Иоаннъ. Списана съ рукописи инициальнаго письма, судя по поползновеніямъ писать заглавными буквами цѣлыя строки, даже строфы текста, особенно во вступительныхъ частяхъ отдѣльныхъ статей. Рп. дефектна. Въ началѣ недостаетъ четырехъ тетрадей полностью. Последній теперь листъ — это седьмой листъ 22-й тетради. Если бы не мѣняло несоотвѣтствіе размѣровъ, указанныхъ у Цагарели, то пришлось бы отождествить рп. съ его № 52, допустивъ при этомъ потерю 57 листовъ со времени этого описанія (тогда было 200 лл.), что весьма возможно».

Но допустить потерю столь большого количества листовъ нельзя, и вотъ почему. Какъ въ описаніи Цагарели, такъ и Марра рп. начинается съ *Житія* Антонія, а по наличному нынѣ тексту ясно, что отъ *Житія* недостаетъ лишь 2—3 лл. Да и а ргогі можно сказать, что житіе одного святого не могло занимать 57 лл. да плюсъ еще наличные 7 лл., всего 64 листа. Обыкновенная норма *Житія* одного святого, какъ видно изъ приводимыхъ нами иже описаній, 1—15 лл. Кроме того, изъ точнаго описанія Н. Марра мы знаемъ, что въ рп. не было 200 лл., а лишь 175 (21 × 8 + 7), изъ которыхъ къ моменту описанія было 143 лл. (175 лл. — 4 тетр., т. е. 32 лл. въ началѣ). Допустить же потерю листовъ въ концѣ рукописи въ промежутокъ времени этихъ двухъ описаній тоже нельзя, ибо послѣдняя статья въ обонхъ описаніяхъ одинакова, именно: $\zeta\zeta\sigma\upsilon\beta\upsilon\alpha\lambda\iota\varsigma\ \sigma\alpha\lambda\iota\varsigma\ \psi\sigma\delta\upsilon\delta\iota\alpha\ \psi\delta\omicron\beta\lambda\omicron\upsilon\varsigma$

ფოკაჲსი, ფოკაჲსი — სკიოთსვი... у Цагарели, а у Марра: სკიოთსვი: სის: წამებდა: წმიდისა: ფოკაჲსი: სკიოთსვი¹⁾: *Августа 10. Мученичество св. Фоки. Чтение.*

Итакъ, № 52 и № 62 одна и та же рп. или двѣ разницы? Судя по началу и концу этихъ №№ и по общему одинаковому характеру ихъ описанія, можно думать, что № 52 Цагарели и № 62 Марра одна и та же рукопись, разницу же въ количествѣ листовъ можно объяснить просчетомъ проф. Цагарели или опечаткою въ цифрѣ 200: такіе недосмотры встрѣчаются въ его описаніи²⁾.

Мы продолжимъ описаніе рп. № 62 по Н. Марру, приводя лишь заглавія статей съ нашимъ переводомъ на русскій³⁾:

1) [18 январ. *Житіе Антонія-Раваха*, безъ начала]. Лл. 1а¹—7а¹.
Наличное нач.: ჯანსრუელთ დელს [см. въ нашемъ изд. стр. 83,33; эта часть рп. сфотографирована проф. Вл. Н. Бенешевичемъ въ бытность его на Синаѣ въ 1908 г., и по этой то фотографіи мы и издаемъ нашъ текстъ]:

2) ისწავს და წამდა: წთ: მთ-
წთაჲ: სკურველთ: მოქმდთა: კვრო-
სისი: და იოგანისი: და მთ: თას: სამთა:
წთ: ქლწლთა: და დედის: მათისა:
აღწერს: ლეოტი (sic): სეცეს: მონ-
ხენ მნ: лл. 7а²—14б².

Января 31. *Мученичество св. мученикоос, чудотворцевъ Кира и Иоанна и съ ними трехъ св. дѣвъ и матери ихъ.* Описалъ Леонтій Геромонахъ.

3) თ: ფებრვალს: წ: და თ წამე-
ბდა: წდის: აკათ: ანგლსსი: და:
მსკელ: კათლიკოსის: სკიოთსვი:
лл. 14б²—24б².

Мѣсяца февраля 8 и 9. *Мученичество св. Агаванела, католикоса дамаскскою.* Чтение.

4) წთ: მარხვათ: მეორეს: მძბთს:
კსნ ებდა: წის: თქის: და წამებდა: მისი:
лл. 24б²—29ა².

Вторая суббота св. поста. *Память св. Теодора и мученичество его.*

1) Орфографическія особенности и лишнее слово ფოკაჲსი въ описаніи Цагарели вниманія не заслуживаютъ, какъ было замѣчено и выше.

2) Въ частности, что касается разницы въ размѣрѣ рп., то можно навѣрное сказать, что указанный проф. Цагарели размѣръ не соответствуетъ дѣйствительности. Въ этомъ мы впопыхѣ убѣдились недавно, сравнивъ размѣры нѣкоторыхъ рпп. Азіатскаго Музея по описанію Цагарели съ нашими собственными измѣреніями тѣхъ же рукописей. Такъ, въ Памятникахъ груз. старины, на стр. 182 (на 40-й стр. Свѣдѣній II) Цагарели, подъ № 140 описывая рп. XI—XII в. № Музея 117 *Дьянія и послѣнія апостольскія*, указываетъ ея размѣры 5 вер. дл. и 3³/₄ шир., между тѣмъ какъ длина рп. 6¹/₃ вер., а шир. 4²/₃; подъ № 141 (№ Музея 122) размѣръ рп. показанъ въ 6 в. дл. 4 шир., на самомъ дѣлѣ рп. 5²/₃ × 4¹/₂ вер.

3) Текстъ статей печатается безъ измѣненій, лишь кой-гдѣ добавлены опущенныя по недосмотру переписчиковъ титла, и буква „ вь цифр. знач. въ ст. 15-й въ сочет. съ „ в. в.

5) თა აბრელსა: ნტ: კსნება წდისა: ბიკტორისი: სკითხვი წამებაჲ: ლკ: დონბერს: ტსა: ჰპოვო:

6) აბრელსა: კტ: წამებაჲ წდისა: გეორგისი: მლ. 29ა²—38ბ².

7) აბრელსა: კტ: და იენისსა: ნ: წამებაჲ: წისა: ქე: ფორე: მონაშისა: მლ. 38ბ²—48ა².

8) იენისსა: ნტ: წამებაჲ: წდისა: მონაშისა: ლეოტისი: სკითხვი: მლ. 48ა²—49ბ¹.

9) იენისსა: კტ: ფებრონიას: წამებაჲ: ჰპოვო: ეპიფანეს: ცნებასა შინა

10) თა: ივლისა: ნტ: წამებაჲ: კეთილად: მძლეოა: წთა: მონაშეთაჲ: პავლე: ბილან: თეონ: იონ: და: მთეუსთა: მათთაჲ მლ. 49ბ¹—55ა¹.

11) ივლისა: კტ: კსნება: და ცხორებაჲ: დომენტისი: წ შეისვენა: ნოქს: ბერსა: რესა: მლ. 55ა¹—64ბ².

12) ივლისა: ტ: წმება: წისა: მონაშისა: პრეტოპესი: სკითხვი მლ. 64ბ²—66ა¹.

13) ივლისა: ნ: წამებაჲ: წთა: რმეოც: და ხუთთაჲ: რნი: იწამეს: ნიკოპოლის: ქალაქს: სომხთისსა: მლ. 66ა¹—79ბ².

14) ივლისა: იე: წამებაჲ: წისა: კესი: და: დედისა: მისისა: ივლიტადისი: მლ. 79ბ²—83ბ¹.

15) ივლისა: იე: კსნებაჲ: წისა: მარინაასი: წ წამებაჲ: მასვე: თათეს: ივლისა: ათ: შჯდმეტსა: მლ. 83ბ¹—94ბ².

16) ივლისა: ნტ: წამებაჲ: წისა: და დიდებლისა: მონაშისა: ათანასისი: რლო: იწამა: ქალქსა: შინა: კოლოზმასა: რლასა: ზღუასა: მწამულსა: წსა: მლ. 94ბ²—100ბ².

Мѣсяца апрѣля 18. *Память св. Виктора.* Чтеніе. Мученичество найдешъ октября 3.

Апрѣля 23. *Мученичество св. Георгія.*

Апрѣля 27 и іюня 1. *Мученичество св. мученика Христофора.*

Іюня 18. *Мученичество св. мученика Леонтія.* Чтеніе.

Іюня 24. *Мученичество Февроніи,* найдешъ въ житіи Епифанія.

Мѣсяца іюля 2. *Свв. мучч. благопобѣдителей Павла, Вила, Θεоны, Ирона и ихъ ближнихъ.*

Іюля 5. *Память и житіе Доментія, представившагося ноябрѣ 8.*

Іюля 8. *Мученичество св. муч. Прокопія.* Чтеніе.

Іюля 10. *Мученичество свв. 45 (мучениковъ), замученныхъ въ армянскомъ гор. Никополѣ.*

Іюля 15. *Мученичество св. Киррика и матери его Іулитты.*

Іюля 16. *Память св. Марины, а мученичество этого же мѣсяца іюля 17.*

Іюля 18. *Мученичество св. и славнога муч. Анастасія, который пострадавъ въ гор. Клизмѣ на Черномъ морѣ.*

17) 1. იფლის ოთ და ოკდონბერს
 ოფ კსნებე წთ კოზმუნ და დამიანე-
 თაჲ: სჰქმენი და სჰკურეკლებანი მათნი:
 ლ. 100b²—104b¹.

2. მარტულთაჲ: წთ: კოზმუნ,
 და დამიანეთა: სჰკითხვი: სჰკურელნე
 ლ. 104b¹—106a².

18) იფლის: ქდ წამუნჲ: წის: ქრი-
 სტინაჲსი: ჰპოფე ეპითანეს: ცხორებს:

19) იფლის: ქტ: წამებაჲ: წდის:
 მანტელემონისი: ლ. 106a²—120b¹.

20) თა აგვსტოსს: ნ: წამუნჲ
 შუდა ყრმათა მკაბელთა და დედის მ-
 თის რნი იწამნეს სნტი ქის ქდ ქს სნ-
 ტოხრს მეფის: ზუტ ჟმჭულაჲს:
 ლ. 120b¹—129a².

21) თა აგვსტოსს: ნ: წამებაჲ:
 შუდთა ყრმათაჲ რნი: იწამნეს: დე-
 კტონის: გუნ: მეფის: ქეესრს: შინა:
 ქდ ქს: რლთა: სხელები ესე არს: მ-
 ქსიმიანე: ამბდოქე: მარტინე: დონო-
 სიონ: იოფანე: ექსკეს: დადიანე: სნ-
 ტონინე: ლ. 129a¹—138b².

22) აგვსტოსს: ათს: წამებაჲ:
 წმიდისა: იოკასი: სჰკითხვი:
 ლ. 139a¹—143b².

1) Юля 19 и октября 17. Па-
 мять св. Космы и Даміана, отъ и
 чудеса ихъ.

2) Мученичество св. Космы и
 Даміана. Чтеніе: «Возлюбленные».

Юля 24. Мученичество св. Хри-
 стины, найдешь въ житіи Елифанта.

Юля 28. Мученичество св. Пан-
 телеймона.

Мѣсяца августа 1. Мучениче-
 ство 7 отроковъ Маккавеевъ и ма-
 тери ихъ, пострадавшихъ съ гор. Ан-
 тіохіи при царь Антиохъ беззакон-
 никъ.

Мѣсяца августа 2. Мучениче-
 ство 7 отроковъ, пострадавшихъ
 отъ царя Декія съ гор. Ефесъ, имена
 которыхъ слѣд.: Максиміанъ, Іамо-
 лихъ, Мартинъ, Діонисій, Іоаннъ,
 Ексакустодионъ, Антонинъ.

Августа 10. Мученичество св.
 Фоки, Чтеніе.

Записи двухъ видовъ: а) одинъ видъ безъ имени съ моленіемъ къ свя-
 тымъ ო молитвахъ, какъ, напр., въ концѣ Житія Антонія-Раваха л. 7a¹:
 წოქეს მოწმე სნ ტნი შომგსნე წე (и въ другихъ мѣстахъ—14b², 24b, 29a,
 38b², 48a¹, 49a, 54b, 55a, 64b, 65b, 79b, 83a, 83b, 94b) *св. мучениკჲ*
Христовჲ, Антоний, поминო мელჲ.

ბ) другой видъ съ именемъ:

α) ქე შე იფნე, გერ. იოფნე, იოფანე или იე (6a², 12a¹, 66a¹, 94b², 100b²,
 104b¹, 106a²) *Христовჲ, помилуй Иоанна.*

β) красною киноварью: წნო: მწმენ: ქტსნე: კოზმუნ: და: დამიანე:
 მხეითა: თქბოთა: გნჰკერნეთ: წელულბჲ: სდის ზემ: გდტის: იფნის: დტვთ
 (106a) *св. мученики Христовы, Косма и Даміанъ, предствительствомъ*

Χρυστάλλινῶν Ὁσίων.

оашигъ исцѣлите болящи (букв. раны) души моей, несчастнаго Іоанна; помолитесь.

γ) ქე მფეო მზბითა წის ზანტღმნისითა მომევე სიმრავლჳ ცდფთა ჩემითა ღცეთ (120a) *Христосъ Владыка, представительствомъ св. Пантелеймона прости мнѣ множество согрѣшеній моихъ. Помолитесь. Мѣсто помилуй Георгія* приписано сбоку черною киноварью къ записи красною киноварью.

δ) წნო მოწამენო მომიკსენეთ წე ღთისა მეოხებითა თქნითა იოვანე ფეც ცოდვითი: ღცეთ (138b) *св. мученики, подмяните предъ Богомъ въ вашихъ молитвахъ меня, прегрѣшнаго Іоанна; помолитесь.*

Изъ того же описанія Н. Марра видно, что *Житіе* Раваха имѣется и въ рп. № 71 (у Цагарели № 77). Тамъ подъ статью 5 читаемъ: თა იანვარს: ით: ცხრბჳ და წმეპჳ წის ანტნი: რავახისა: რი ჳმონებდა შჯჳლსა ესმადტელას: და მერმე იქმნა ქს მწმე კთლთა ღსრბითა: და მრთლითა სარწმნითა (гл. 57a—67b) *мѣсяца января 19: Житіе и мученичество св. Антонія-Раваха, который служилъ закону измаильтянскому, а потомъ сталъ ученикомъ Христа добрымъ исповѣданіемъ и правую струю.* Н. Марромъ списано одно видѣніе Раваха, соответствующее напечатанному ниже (82,3—83,18). Проф. Бенешевичемъ было сфотографировано и это *Житіе*, но, къ сожалѣнію, снимки испортились въ дорогѣ. Судя по являющейся въ нашемъ распоряженіи части *Житія*, можно сказать, что *Житіе* это — позднѣйшій списокъ Аюпской версіи. Начертаніе ѿ плн კო совершенно игнорируется, встрѣчаются незначительные варианты противъ А: დიდ არს ვმ. დიდი არს 82,6, ერისაჳ ვმ. ერისა 82,8, სტოვასა ვმ. სტოვასა 82,9, ვხედევდი ვმ. ვხედევდ 82,21, მისდა ვმ. მიესო 83,2, ბრძვლ-ბრძვლად ვმ. ბრძვლად-ბრძვლად 83,5-6, მოვიდიოდეს ვმ. მოვიდოდეს 83,15.

Въ одной рп. Азіатскаго Музея (С), именно служебной Минееѣ за январь мѣсяць № 124 (=9 по стар. катал.) намъ довелось найти *Службу* св. Антонія-Раваха, издаваемую нынѣ вмѣстѣ съ *Житіемъ* его. Считаю нелишнимъ дать тутъ краткое описаніе этой рп., тѣмъ болѣе, что, насколько намъ извѣстно, она еще никѣмъ не описывалась¹⁾.

1) Эта рп. одна изъ девяти, вывезенныхъ изъ Іерусалима въ 1820 г. кн. Георгіемъ Аваловымъ и приобретенныхъ Академіей Наукъ въ 1841 г. Академикъ Brosset впервые далъ о нихъ свѣдѣнія, описавъ кратко семь изъ нихъ (Bulletin Scientifique, т. VIII, № 20, стр. 305—315), и упомянувъ о двухъ изъ нихъ, именно о Минееѣ за іюнь и объ описываемой нынѣ нами Минееѣ за январь лишь въ примѣчаніи (стр. 312, прим. 12). Проф. Цагарели въ своемъ краткомъ описаніи этой коллекціи (Свѣдѣнія, вып. II, стр. 40—50) говоритъ о семи рукописяхъ, между тѣмъ какъ самъ же даетъ описаніе восьми изъ нихъ: №№ 140—147; Минеею же за январь Цагарели совершенно не замѣтилъ. Эти неточности вкрались у Цагарели отъ того, что онъ не обратилъ вниманія на вышеприведенное примѣчаніе въ описаніи Brosset. Кстати замѣтить, и ссылка на Brosset у Цагарели приведена неправильно: вм.

Рп. 24 × 17 × 6 см. приблизительно, причём текстъ занимаетъ 17,5 × 10 см. Всего въ рп. 284 лл.¹⁾, изъ коихъ 1-й и 284-й пустые. Пагинація заглавными буквами въ началѣ и концѣ каждой тетради въ 8 листовъ (35½ тетрр.). На каждой страницѣ (кроме 2-го л.) по 25 строкъ. Письмо церковное-строчное, довольно крупное, афонскаго типа, въ одинъ столбецъ. Названія статей, равно какъ первыя буквы названій пѣснопѣній и гласовъ писаны красною кинодарью. На бумагѣ (бомбицина), въ деревянномъ обтянутомъ кожею переплетѣ, сильно разбитомъ и изъѣденномъ червями. Листы также изъѣдены червями, особенно поля, такъ что послѣднія подиравлены впоследствии, о чемъ свидѣтельствуется и одна изъ приписокъ (см. ниже). При подправкѣ 2-й листъ (1-й текста) цѣликомъ обновленъ, и добавлены 1-й и 248-й лл. Эти три листа не бомбицина, а болѣе поздняя обыкн. бумага, быть можетъ, XIV в., судя по имѣющемуся на послѣднемъ листѣ водяному знаку въ видѣ простой колопны²⁾. Почеркъ 2-го листа нѣсколько мельче, чѣмъ во всей рп.; этимъ и объясняется то обстоятельство, что почти 1/3 verso этого листа не заполнена текстомъ. Кроме того, только на этомъ листѣ встрѣчается начертаніе ѳ и то неправильно, именно въ словѣ *წინადაცუტის*. Рп. была въ частомъ употребленіи, о чемъ свидѣлствуютъ слѣды отъ свѣчей и засаленность. Записи писца не имѣются. Судя по языку и орфографіи, рп. XI—XII вв. Характерныя особенности: полное игнорированіе начертанія ѳ и господство сочетанія звуковъ *სჳ* вм. *შჳ*, напр., *სჳჯული* вм. *შჳჯული*. Содержить —

1) *თჳს ანჯრის ს წინა დაცუტის* Мѣсяца января 1. *Обръзаніе*
წინა წინა თჳ ქესი და წინა მძის *Господа нашего Иисуса Христа и св.*
წინა. დიდის ბსილისი (лл. 2ა— *отца нашего Василия Великаго.*

18b):—

2) *თჳს ანჯრის ბ წინა დღე უბცის* Мѣсяца января 2. *Канунъ [Бого]-*

т. VIII, стр. 305—315 онъ цитируетъ т. VIII, стр. 185—186. Эта рукопись, гдѣ подъ 16-мъ января имѣется *Служба* свв. мучениковъ Спесиппа, Еласиппа и Велесиппа, осталась неизвѣстной и Н. Марру, издавшему въ 1906 г. *Житіе* этихъ мучениковъ (см. *Acta Iberica* . . . , ЗВО, т. XVII, стр. 285—344).

1) Одинъ оторванный листъ точь въ точь такой, какъ листы нашей рп., съ припискою на боковомъ полѣ имени *სჳჯე* (см. ниже) оказался въ Миней за апрѣль, рп. № 122 совершенно другого письма, размѣра и матеріала. На этомъ листѣ помѣщены прокимень и первыя 4 пѣсни канона въ честь какого-то *блаженнаго всехваляемаго отца Павла*. Въ нашей рп. чествуются два *Павла* подъ 15 и 20 января, но ихъ *Службы* цѣликомъ на мѣстѣ. Этотъ листъ мы все же перенесли въ нашу рп., но не вклеили туда и не ввели въ число ея листовъ.

2) Въ альбомѣ Н. П. Дихачева (см. его *Палеограф.* значеніе бумажныхъ водяныхъ знаковъ, тт. I, II, III подъ №№ 48, 3750 помѣщены подобныя колонны. Всѣ онѣ первой половины XIV в. (см. т. II, стр. 213 сл.).

დებისაჲ (აღ. 18b — 22b):— მსგე დღეს: წის სილიბისტრის: ჭრემთა: ზაზისაჲ (აღ. 22b—30b):

3) თა ინგრსა გ წის დღე გნტბ-
დებისაჲ (აღ. 30b — 35b):— მსგე
დღეს წის წ წულის: მალაქიასი:—
(აღ. 35b—38a):— მსგე დღეს წის
გარბდი მწმისა (38a—41b):

4) თა ინგრსა დ წის დღე გნტბ-
დებისაჲ (აღ. 41b — 49a):— მსგე
დღეს: წთა სმაცდათთა ქქს მწყუ-
თაჲ (აღ. 49a—54a):— მსგე დღეს:
წის მწმისა თეონასი: და წის დე-
დისა სუნკლიტიკესი (აღ. 54a—57b):—

5) თა ინგრსა ე წის დღე გნტბ-
დებისაჲ (აღ. 57b—70a):— მსგე დღეს
წთა მმთა: თეოქთისტიკესი: და თეო-
სტირისი (აღ. 70a—74a):—

6) თა ინგრსა ვ გნტბადება: და
ნთღის ლებაჲ: ოისა ჩნისა იჯ ქქსი
(აღ. 74a—94b):—

7) თა ინგრსა ზ წის ინუ: წის
მორბედისა და ნთღის მტემღისაჲ
(აღ. 94b—101a):—

8) თა ინგრსა ლ წის მწმისა იფლი-
ანესი: და ბასილიასი: და მთ თნა-
თაჲ (აღ. 101a—105a):— მსგე დღეს
წის: დომნიკასი (105b—108b).

9) თა ინგრსა თ წის და დბღის
მწმისა: ჰალეიეტიკასი: და წის
მმისა: ეესტრატო: აღმსარებლისაჲ
(108b—114b).

10) თა ინგრსა ი წის გგლი ნო-
სულისაჲ და წის მარკიანუ: იკონო-
მონისაჲ (114b—121a).

11) თა ინგრსა ია წის და ნტრის
მმისა ჩნისა: თეოდოსისი (121b —
127a).

явленія. Въ тотъ же день св. Силь-
вестра, папы римскаго.

Мѣсяца января 3. Канунъ [Бого]-
явленія, Въ тотъ же день св. про-
рока Малахию. Въ тотъ же день св.
Гордія мученика.

Мѣсяца января 4. Канунъ [Бого]-
явленія, Въ тотъ же день св. семи-
десяти учениковъ Христовыхъ. Въ
тотъ же день св. муч. Θεοны и св.
матери Синклитикии.

Мѣсяца января 5. Канунъ [Бого]-
явленія. Въ тотъ же день св. отца св.
Феокиста и Фостирія.

Мѣсяца января 6. [Бого]явленіе
и Крещеніе Господа нашего Іисуса
Христа.

Мѣсяца января 7. Св. Іоанна
Предтечи и Крестителя.

Мѣсяца января 8. Св. мучч. Іу-
ліана и Василии (Василиссы) и иже съ
ними. Въ тотъ же день св. Домники.

Мѣсяца января 9. Св. и славнога
мученика Поліевкта и св. отца Ев-
стратія Исповѣдника.

Мѣсяца января 10. Св. Григорія
Нисскаго и св. Маркіана эконо-
нома.

Мѣсяца января 11. Св. и бла-
женнаго отца нашего Θεодосія.

12) თა იანვრის იბ წის მწმის: ტატანესი (127ა—131ა),

13) თა იანვრის ივ წთა მწმეთა: ერმჯელ და სტრატონიკესი და წის დომენტიანე: მეღიტინელ ეპისკოსისაჲ (131ა—136ა),

14) თა იანვრის იდ მსგეფსი გუნცნდებისა: და წთა: მმთა სნელთა და რაჲთელთაჲ (136ა—141ა);- მსგე დღსა წის დედისა ჩინისა: ნინოჲსი (141ბ—145ა).

15) თა იანვრის იე წის ზგლე: თებელისაჲ (145ა—148ბ);- მსგე დღეს: წის მმისა ჩინისა: ინე: გლანკისაჲ (148ბ—153ა);- მსგე დღესა წის: მწმისა ჰანსოფისი (153ა—156ბ).

16) თა იანვრის ივ თენის ტუმა: შტოისნთა: ჯაჭუთა: შტრე მტქლი: სთა (156ბ—165ა);- მსგე დღეს: წთა მწმეთა: სხეესიჰჰო: ელასიჰჰო: და ველესიჰჰოჲსი (165ა—168ბ),

17) თა იანვრის იზ წის მმისა ჩინისა: დიდისა: ანტონისი (168ბ—179ა),

18) თა იანვრის იბ წის ზთანსი დიდისა (179ა—185ბ);- მსგე დღსა: დიდისა მნათობისა: კვრილე: ალექსანდრელისაჲ (185ბ—189ა),

19) თა იანვრის ით დიდისა შაკარი მეკუპტელისაჲ და წის თუოდოტი: მდღლთ მდღრისა (189ა—196ბ);- მსგე დღსა: წის რაგასი ანტონი მმისა და შაწმისაჲ (196ბ—198ბ).

20) თა იანვრის ია წის მმისა ჩინისა: დიდისა: ეფთჳმისი (198ბ—207ა),

21) თა იანვრის ია წის მკისიმი

Мѣсяца января 12. *Св. мученицы Татианы.*

Мѣсяца января 13. *Свв. мучениковъ Ермила и Стратоника, и св. Дометіана, епископа мелитинскаго.*

Мѣсяца января 14. *Отдание [Бого]явленія и свв. отцовъ симайскихъ и райскихъ. Въ тотъ же день св. матери нашей Нины.*

Мѣсяца января 15. *Св. Павла Оливейскаго. Въ тотъ же день св. отца нашего Іоанна Ницаго. Въ тотъ же день св. мученика Пансофія.*

Мѣсяца января 16. *Поклоненіе честныхъ веригъ апостола Петра. Въ тотъ же день св. мучениковъ Спеситта, Еласитта и Велеситта.*

Мѣсяца января 17. *Св. отца нашего Антонія Великаго.*

Мѣсяца января 18. *Св. Аванасіа Великаго. Въ тотъ же день великаго свѣтила Кирила Александрійскаго.*

Мѣсяца января 19. *Великаго Маркія Египетскаго и св. Θεодота священноучителя. Въ тотъ же день св. Раваха-Антонія, отца и мученика.*

Мѣсяца января 20. *Св. отца нашего Евѳимія Великаго.*

Мѣсяца января 21. *Св. Максима*

აღმსარებლისა: და წინს ნეოფიტე
მონასტრისა: და წინს: აღნისი
(207a—214b).

22) თა იანვრსა კბ წინს ტიმოთე
მტკლისა: და წინს სხსტასი სპარსი-
სა (214b—223b).

23) თა იანვრსა კგ წინს დიდ-
ბლის: კლიმისი: და აღთ ანგლზისი
(223b—229b).

24) თა იანვრსა კდ წინს ჰლე და
მისთნათა: და წინს თეოდულესი: და
წინს ქსენისი (229b—233a):— მსვე
დღს წინს: და სკვრულთ: მქმედის:
ქსენისი (233a—236b).

25) თა იანვრსა კე წინს და ღთ-
შემსლის: გგლი ღთის მეტელისა
(236b—244a).

26) თა იანვრსა კვ წინს ქსენიეო-
რესი: შეილთა: და მეუღლის მისისა
(244a—247a):— მსვე დღს წთა
მწმეთა: კლავდი: ასტური: ნეონ: და
ნეონილლასი (247a—251a).

27) თა იანვრსა კზ წინს ნაწილთა მთ-
ყვანბა: წინს: ინე რქროპირისთა
(251a—261a).

28) თა იანვრსა კს წინს: მმისა
ნნის ეთრემ: ასურისა (261a —
265a):— მსვე დღს: წინს იკბ: ეპი-
სკპისის: და დაუდებლისა: და წინს
მწმის თეოდულესი (265a—268b).

29) თა იანვრსა კთ წინს ეგნატის
ნაწილთა: მოყვანებ (268b—273b).

30) თა იანვრსა ლ წინს იპპოლი-
ტესი: ჰრომთა ჰპისა (273b —
277a):— მსვე დღს წინს: იპპოლი-
ტესივე: და მის თა მწმეთა: და წინს
ვარსიმე: ედესელ ეპისკპისისა (277a—
279b).

*Исповѣдника и св. Неофита монаха
и св. Агии.*

Мѣсяца января 22. *Св. апо-
стола Тимодея и св. Анастасія
Церса.*

Мѣсяца января 23. *Св. славнаго
Клим[ент]а и Алаванела.*

Мѣсяца января 24. *Св. Павла и
иже съ нимъ и св. Θεодулы и св. Ксе-
нии. Въ тотъ же день св. и чуда-
творицы Ксеніи.*

Мѣсяца января 25. *Св. и Бого-
носца Григорія Богослова.*

Мѣсяца января 26. *Св. Ксено-
фора, дѣтей и супруги его. Въ тотъ
же день свв. мучениковъ Клавдіа,
Астерія, Неона и Неониллы.*

Мѣсяца января 27. *Перенесеніе
мощей св. Іоанна Златоуста.*

Мѣсяца января 28. *Св. отца
нашего Ефрема Сиріина. Въ тотъ же
день св. Іакова, епископа и затвѣр-
ника, и св. мученицы Θεодулы.*

Мѣсяца января 29. *Перенесеніе
мощей св. Инатія.*

Мѣсяца января 30. *Св. Иппо-
лита, папы римскаго. Въ тотъ же
день св. Ипполита же и иже съ нимъ
мучениковъ и св. Варсимея, епископа
эдесскаго.*

31) თს ოსწგრს ლს წთს მწმეთს:
 გვრს და ინესი: და მთ თს წთს:
 ქწლთს მწმეთსა (279b—283b).

Мѣсяца января 31. Св. мучени-
 ковъ Кира и Иоанна и яже съ ними
 св. двѣз мученицъ.

Конецъ рукописи: სამგუამოვნად ერთი ღოტქებაჲ: ბნბით სწორი აღიარეს. ორთა წთს მწმეთს. და ერთი სამებისგნნი ქქ ერთ[გუ]ამად გრცთა მთ შს. ორითა ბნბითა ქდგეს: სარწმენკებით აღიარებთ: — *Два св. мученика исподдали въ трехъ ипостасяхъ Единое Божество, по естеству равное, и Одно (Лицо) изъ Троицы, Христа, проповѣдывали Одной Ипостасью во плоти съ двумя естествами. Съ върою исповѣдуемъ. . .*

Приписки.

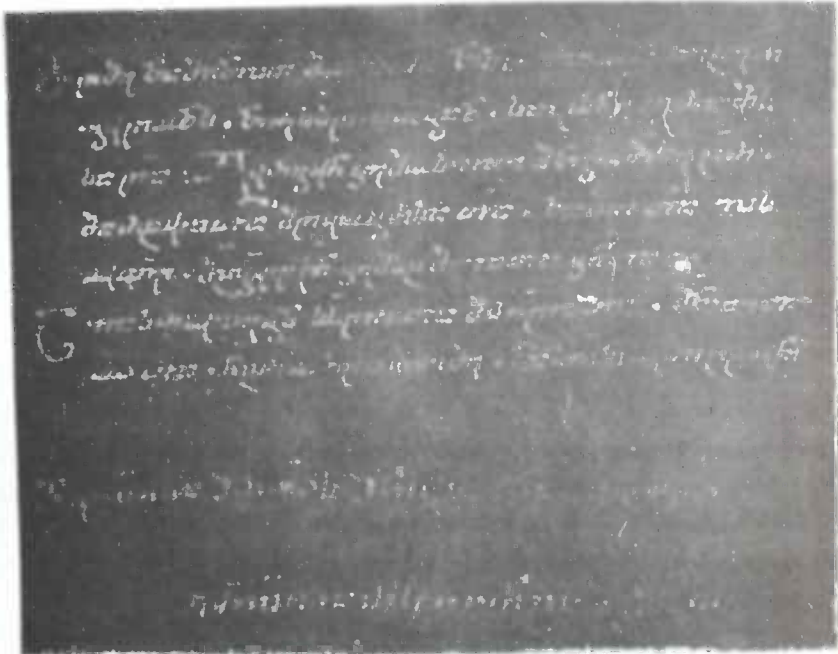
Приписки имѣются различныя: α) почеркомъ текста на боковыхъ поляхъ, начиная со стр. 11-й и до 277-й, идутъ 12 собственныхъ именъ, чередуясь другъ съ другомъ, причѣмъ одни имена встрѣчаются чаще, другія рѣже. Вотъ эти имена: თგე 17 разъ, ოსბ 10 разъ, გი 6 разъ, ვე 5 разъ, სტგე 3 раза, გრმნს и კესტი по 2 раза, თე, ანდრია, კმმ, კსტტგე и одно неясное имя съ ბ въ концѣ по 1 разу. Быть можетъ, это — имена настоятелей какого-либо монастыря.

β) на нижн. полѣ 278 стр. verso и 279 recto крупнымъ церковнымъ строчнымъ письмомъ особаго, отличнаго отъ аѳонскаго и синайскаго, типа¹⁾ идетъ слѣд. приписка²⁾: ღოღის მრთელ მნტრის კვთისა | კრლი არს ვინცა გძეს: *Царицы Марѳы монастыря ოз Капкаთ³⁾*; *проклятъ, кто отберетъ.*

1) Вышеназванная рп. № 117 Азиатскаго Музея писана вся этимъ характернымъ письмомъ, а также рп. № 29 Иверскаго монастыря на Аѳонѣ (см. Н. Марръ, Агиограф. материалы по груз. рпи. Ивера, стр. 81 сл.).

2) На приводимомъ ниже снимкѣ двѣ послѣднія строки представляютъ эту приписку, причѣмъ послѣдняя строка перенесена съ recto 279 стр.

3) Капкатскій, Каппатскій, Капантскій или Капанскій монастырь (კაპათა, კაპათა, კაპათა, კაპათა) часто упоминается въ припискахъ рпи. Крестнаго и Синайскаго монастырей (см. Цагарели, Свѣдѣнია II, стр. 26, 28, №№ 77, 88; приводимы имъ же на стр. 74 формы კაპათა, კაპათა не дѣйствительны и возникли отъ смѣшенія сходныхъ между собой въ церковномъ письмѣ строчныхъ буквъ ო и ლ, судя по вышеназанному описанію тѣхъ же рпи. Н. Марра, гдѣ формы съ ლ вовсе не встрѣчаются). კაპათა или კაპათა называются какъ книги, такъ и переводы. Гдѣ находился этотъ монастырь неизвѣстно, но судя по тому вниманію, которое ему оказываетъ братія Крестнаго монастыря (напр., одинъ изъ братіи Крестнаго монастыря Георгій покупаетъ отъ одного перѣа въ Иерусалимѣ рп., похищенную изъ Капкатскаго монастыря, и поздравляетъ ее опять послѣднему монастырю, ц. с., стр. 26 сл.), можно полагать, что монастырь находился въ Иерусалимѣ или около него. Нѣкоторымъ доказательствомъ этого можетъ служить указанное мнѣ проф. Н. Марромъ одно мѣсто у армянскаго историка М. Каганкатнаци, гдѣ встрѣчается интересующее насъ названіе. Описывая Сіонскую церковь, историкъ, между прочимъ, гоноритъ: *ბა სიონის უბანს ესა აღეს ჩორანსსი ვიქლათი, որ უიციუიდი ახლახანსი სვ. სიონს (находится) направо (отъ) придыла (собств. палатки) Пис-*

γ) на стр. 88—89, на нижн. полѣ красивымъ военнымъ письмомъ: ღო ო-
და ჳუართა: ჰატოლსახა: მიკსუბ: უსსსტდელისკახა: სულეებისა: და კონტე-
ლისა: ონ: ესე: მოვცხოველუ: ნნ: ნნ: *Боже и Крестъ честный, спасите
меня, обновившаго (букв. оживившаго) эту (книгу), отъ искушений духов-
ныхъ и тѣлесныхъ, аминь, аминь.*

δ) двѣ приписки одною рукою весьма плохимъ военнымъ письмомъ съ
необычайными надбавками звука s: 1) 2 стр. нижн. поле—სულსსა: მიხსხდ-
ლისა: წინამძადუარსსა: ზოსიმესა: შუქხდასეს დმქრათმა *Богъ да проститъ
душу настоятеля миднадзорскаго Зосимы*, 2) стр. 170 нижн. поле содер-
жить такого же характера приписку.

Такія приписки приведены и у Н. Марра (*Житіе Григоріа Хандз-
тійскаго, Дневникъ*, стр. 195, 197).

лата, называемаю (придѣлъ) Капката (შოქიანის ყაფანკათისაჲსი ყუთინისისი ურუმისი
თქიარის, №44, 1860, стр. 226, 4—3 снизу; проф. Паткановъ почему-то данное мѣсто пе-
ревелъ такъ: *на право отъ св. Сіона палатка (придѣлъ) Пилата*.... (Исторія Агванъ,
стр. 228). Въ качествѣ строительницъ монастыря въ Капкатѣ въ припискахъ названы ца-
рицы Мароа и Борена. Быть можетъ, рѣчь идетъ о Мароѣ, дочери груз. царя Баграта IV
(1027—1072), впоследствии греческой царицѣ, и о Боренѣ, второй супругѣ того же Баграта IV
(Brosset, Hist. de la Géorgie, I, p. 380 et n. 2, p. 315).

ე) на стр. 229 военнымъ письмомъ небрежно и неразборчиво: შეჯე-
ტოს. ედი | აიარაბი. ეერთ: შეჯეტის გე...

Запись кн. Георгія Авалова на стр. 1 verso военнымъ письмомъ: წელს ჩუკა აპრილის დ. შვიდეუ. წიგნი ესე, წინადაცუეთის უის ჩნის იესო ქესი და წის მამის ჩნის დიდის ბასილის, იეროსლიმს, ვერის ამაღლების ეკბესი-
დამ, ბრძანებითა წის შეტრას მიტროპოლიტის მისუკლის და სდ კრებულის მისის ნებართვითა, თავადმა გიორგი ვალოვმა 1820 г. апр. 4. Я, князь Георгій Аваловъ, получил книгу сію Обрѣзаній Господа Нашего Іисуса Христа и св. отца нашего Василія Великаго отъ Іерусалима изъ церкви Воздвиженія Креста по повелѣнію митрополита Петра св. Мисаила и съ разрѣшенія всего его синода.

Изъ вышеназв. описанія Н. Марра видно, что рп. №№ 59 и 64 содержать *Службу* Антонія-Раваха. Въ описаніи приводится лишь одно заглавіе, причеиъ имя *Раваха* съ перестановкою первыхъ двухъ согласныхъ въ началѣ: წის მამის ჩნის ანტონი ვარახისა св. отца нашего Антонія-
Вараха.

Служба Раваха оказалась и въ Тифлисѣ въ рп. X вѣка № 425 Общества Грамотности (D). Изъ этой рп. мы знали о Равахѣ лишь слѣдующее: 18 января *Антонія Равахита* (ვახისა)¹⁾. О. К. Кекелидзе на мою просьбу написать мнѣ о характерѣ свѣдѣній, касающихся въ этой рп. Раваха, въ письмѣ отъ 3-го февраля обязательно сообщилъ мнѣ, что въ данной рп. имѣется лишь *Служба* Раваха, а черезъ четыре дня прислалъ при подробномъ письмѣ и всю *Службу*, собственноручно имъ списанную чрезвычайно тщательно, подъ заглавіемъ: თა ანტონის ანტონი ვახისა: აღმსიტელ უფო-
დისა მუსაია იანვარ 18. *Антонія-Раваха* (бышало измаильянина), стр. 218—219. Заключенныя въ скобки слова удалось вычитать о. Корнилію изъ выскобленной второй строки. Онъ же сообщаетъ, что и налчная первая строка — позднѣйшая надпись надъ выскобленной и уже неразбираемой первой строкой. *Служба* эта въ общемъ идентична со *Службою* рп. Азіатскаго Музея, отличаясь отъ нея нѣсколько какъ по языку, такъ и по составу. Особенности въ языкѣ указаны въ разпчтеніяхъ, а разниу въ составѣ *Службы* укажемъ здѣсь: въ рп. D совершенно другія стихиры на «Господи, возвахъ», чѣмъ въ рп. C (99,29—100,18), а стихиры на «Господи, возвахъ» послѣдней (98—99,15), въ D названы стихирами на «хвалитѣхъ» (აქებდა) и помѣщены за канономъ, сперва часть, помѣщенная ниже

1) См. описание этой рп. у о. К. Кекелидзе, Литургическіе груз. памятники, стр. 380 (Тифлисъ, 1908).

на стр. 99, 1-15, а потомъ съ надписью სწბო დრუიღ (стихиры) часть, помѣщенная на стр. 98; далѣе, въ рп. С нѣтъ тропаря на «Богъ Господь» (100, 19-31), а въ рп. D нѣтъ «прокимна» (99, 16-28); накопецъ, въ рп. D «канонъ» содержитъ и II пѣснь, чего нѣтъ въ рп. С.

III. Къ характеристикѣ текста.

Описки разнаго рода встрѣчаются въ обѣихъ рукописяхъ.

а) Диттографическія описки. Почти всѣ диттографическія описки, встрѣчающіяся въ нашихъ рп., обязаны своимъ возникновеніемъ переносу словъ съ одной строки въ другую. Такъ, въ рп. А და და вм. და 91, 28; въ рп. B: 1) წ წ вм. წ 88, 11; 2) ნუ გეშინინ вм. ნუ გეშინინ 92, 16; 3) ქალაქად вმ. ქალაქად 91, 8; 4) დაუსრულლებულად вმ. დაუსრულლებულად 95, 20; 5) შეურვებული вმ. შეურვებული 87, 35.

ბ) Пропуски и другія искаженія въ рп. А: 1) მრქეე вმ. მრქეეს 83, 34 სრ. 89, 27 гдѣ правильно მრქეეს; 2) ფრფინვით вმ. ფრინვით 84, 8 სრ. 83, 8 гдѣ правильно: ფრინვით; 3) ჰატრდაქისა вმ. ჰატრიაქისა 88, 30; 4) იორდანისა вმ. იორდანისა 89, 4; 5) დიდბულსა вმ. დიდებულსა 90, 2; 6) დაგჭესნიდი вმ. დაგჭესნიდი 93, 28; 7) ამინა вმ. ამინა 94, 21.

Въ рп. B: 1) ზედა ლანკასა вმ. ზედა ლანკასა 84, 22; 2) სადიკონოდ вმ. სადიკონოდ 84, 23; 3) იუო вმ. იწუო 85, 12; 4) სამოსლითა вმ. სამოსლითა 88, 10; 5) განმანათლებელსა 89, 28 у второго съ конца ლ средняя линия необыкновенной длины, точно у буквы ფ; 6) ეკვპეს შინა¹⁾ вმ. ეკვპეს შინა 91, 6; 7) დედებისა вმ. დიდებისა 92, 19; 8) ატონი вმ. ანტონი 95, 28; 96, 7; 9) მოკეთა вმ. მოკეთა 97, 19; 10) შეტებითა вმ. შეტებითა 97, 22. Въ рп. D გაგზიკეთნა 99, 31 очевидно вм. განგიკეთნა.

с) Поправки встрѣчаются въ самихъ же рукописяхъ: переписчикъ, сначала пропустивъ цѣлыя слова по недосмотру, потомъ самъ же ихъ и вставляетъ между строкъ болѣе мелкимъ, чѣмъ въ основномъ текстѣ, почеркомъ. Такъ вставлено въ рп. А слово კოთი 82, 26. Больше такихъ вставокъ въ рп. B: 1) მის 90, 3; 2) და კნვე 90, 31; 3) იგი 91, 16; 4) იგი 96, 12; 5) წამება მისი 97, 21. Зато въ рп. А встрѣчаются выскобленныя мѣста, разрывающія на двѣ части одно слово, напр., 1) შენ ქეესვე 90, 27; 2) მს უწეს 92, 11; 3) იწ რსა 93, 33. Быть можетъ, тутъ мы имѣемъ

1) Вышеприведенная форма названія Египта встрѣчается въ одномъ мѣстѣ, быть можетъ и въ другихъ, и въ печатномъ текстѣ Библии (Москва, 1743), именно: სწბო კიდოკეს შინა ლად პეპეს (Исаია 30, 2). Быть можетъ, такая форма этого слова и была въ употребленіи рядомъ съ ეგვიპტე.

заблаговременно замѣченныя и исправленныя самимъ же писцомъ диттографическія описки, хотя эти слова и не подвергались переносу изъ строки въ строку (см. выше а). Такихъ поправокъ въ рп. В нѣтъ.

Характерныя фонетическія особенности.

а) Есть случаи вставки гласнораздѣла *з*, хотя рѣдко; причеиъ одни слова съ гласнораздѣломъ встрѣчаются только въ рп. А, а другія, наоборотъ, только въ рп. В. Такъ А даетъ чтеніе слова *საწმუნებებს* во всѣхъ формахъ и во всѣхъ мѣстахъ, исключая заглавіе, съ гласнораздѣломъ *з*, напр., 86,22, 27, 93,31; 94,14; 95,14; 97,18, а В вездѣ читаетъ безъ *з*, что и введено нами въ текстъ, какъ болѣе архаичное въ смыслѣ литературномъ.

Въ А мы находимъ *з* и передъ плавнымъ *რ* въ словѣ *ცხოვრება* вездѣ, а В даетъ чтеніе *ცხორება*. Напротивъ слово *ნათესავობა* читается въ В, а въ А *ნათესობა* 96,3-4. Въ собственныхъ именахъ вмѣсто классическихъ *იანს* (еще лучше бы — *იანს*) и *თეოდორს* обѣ рукописи вездѣ даютъ ихъ вульгарныя формы *იავანს* и *თევდორს*, что и мы оставили безъ измѣненія, равно какъ глаголь *არ ვტუევი*. Сюда же относятся формы *შუგა ღამისა* 88,5 и *შუგა ღამს* 92,14 въ рп. А, въ рп. же В въ соответственныхъ мѣстахъ читается *შოგა ღამისა* и *შოგა ღამე*¹⁾ вм. *შუგა ღამს* и т. п. *შს* раскрываемъ въ *შოგრის*. Но *გაკესას* 96,19 вм. *გაკსოვს* и *სსს* 87,30 вм. *სსს* архаичны.

б) Рп. В гласный *ო* ослабляетъ въ *ა* послѣ гласныхъ *ა* и *ე*: *საადუღლოა* вм. *სადუღლოა* 85,5; 87,10, 18, *შეაწინარეს* вм. *შეიწინარეს* 91,2 причеиъ *ეა* въ начертаніи не сливаются въ одинъ знакъ *ჭ*. Въ этой же рп. такое раздѣльное начертаніе *ქა* встрѣчается разъ въ собств. имени *თევდორეასთა*, и разъ въ словѣ *თუა*.

с) Рп. А даетъ такую вульгарно-неправильную форму какъ *ათჳდმეტი*, что, конечно, замѣнено *ათჳდმეტი* изъ рп. В 92,9; *ცარიელად* 81,28 вм. *ცალიელად*.

д) Колебаніе между формами *ქრისტანე* и *ქრისტეანე*, *ქრისტანობა* и *ქრისტეანობა* замѣчается только въ А и то отчасти: изъ 11 случаевъ лишь 2 даютъ чтеніе съ *ი* 85,22; 96,1; въ той же рп. слово *პატრიარქი* одинъ разъ читается *პატრეარქი* 87,12.

е) Въ рп. А и В разъ предлогъ *წარ* въ глаголѣ употребленъ въ его вульгарной формѣ *წა*: *წატყმა* 93,33 вм. *წარტყმა*, но *წარმოასცა* 94,19, также и предлогъ *ად*, напр., *სკოცად* 97,1, но *ადტკოცს*, разъ В даетъ *სატკოცს* 97,16 вм. *ადტკოცს* А. Тутъ потеря *დ* можетъ быть объяснена отъ стеченія его съ послѣдующими *ჭ* и *კ*, весьма близкими по органу произношенію съ *ღ*.

1) Интересно, что *შოგა* встрѣчается въ такой старой рукописи, какъ *Житіе Св. и Раио. монаховъ*; тамъ на стр. 208,а¹, 5-8 читается: *სტ. ერთნი შოგანს მხელათ შოგადენ თუეს მსა.* (П списку проф. Н. Марра).

f) Арабское имя Антонія «Равахъ» въ обѣихъ рукописяхъ передано съ твердымъ ъ въ концѣ: რავახ, но В разь 86,13 даетъ чтеніе со спирантомъ რავაჲ.

g) Въ А სიჭამუკის 86,2, ეზისკობოსი 89,3, В სიჭამუკის, ეზისკობოსი. Морфологическія особенности.

a) Тутъ надо указать, главнымъ образомъ, на неправильности въ склоненіи именъ съ основой на ჯ, причеиъ этихъ неправильностей гораздо больше въ рп. В, чѣмъ рп. А. Часто неправильность въ одномъ мѣстѣ исправляется другимъ мѣстомъ той же самой рукописи, или же идетъ на помощь другая рукопись.

1) Именит. падежъ. Рп. В даетъ въ исходѣ ჯ вм. ზ:

ღამე 85,8; 88,3.

მარჯე თე 85,13.

ღამე იგი მეო 86,3.

თე 86,4.

საფასე 87,3.

საქმე 87,16.

იოვანე 89,14.

ბრწყინვალე 92,16.

სიშორე 94,30.

საფანე 94,31.

მეორე 97,8.

მესამე 97,11.

Напротивъ въ рп. А въ этомъ отношеніи замѣчается обратное увлеченіе, и мы находимъ ზ въ именительномъ падежѣ даже тогда, когда онъ, въ качествѣ сказуемаго или дат. мѣстом. пад., долженъ быть, собственно, неформленнымъ, напр.—

მორწმუნებ 81,3.

მჯდომარებ 82,9.

მწესარებ 85,7 А, но 87,35 А и В.

იოვანებ 89

მკსინვარებ 90,10, но მეტრვალებ საობორთъ въ В 90, 16.

მდღელმან იოვანებ 90,26.

მცირებ არს 91,16.

იუო იგი საფსებ 92,26.

Такіе случаи тамъ исправлены безусловно лишь тогда, когда въ текстѣ требуется дат. мѣст. падежъ, а если стоитъ именное сказуемое, и чтеніе съ ზ поддерживается въ обѣихъ рп., мы такіе случаи оставляемъ безъ измѣненія, ибо часто въ такихъ случаяхъ и согласныя основы преддежатъ съ окончаніемъ имен. падежа вм. неформленного.

Даже частицы მე и ღე въ рп. А иногда писаны чрезъ ზ, напр., რადღამებ 96,21, უკუნიხდმებ, но разь и рп. В даетъ ღღებ რადღამე 94,23 ხედავსъ თამ რადღამე 88,33.

Въ рп. В въ имен. п. въ одномъ мѣстѣ უნიხდმებ 97,16, но въ другомъ мѣстѣ, гдѣ бы ему слѣдовало უნიხდმებ, онъ даетъ იოვანებ 84 90.

2) Родит. падежъ.

Собственные имена съ основой на *γ* въ родит. пад. въ рп. В большей частью писаны неправильно черезъ *γ*:

ქრისტეს მიერ 85,7; 89,11; 95,11.	ქრისტეს მიმართ 89,33; 93,32;
ქრისტესი 85,17.	94,15.
თევდორეს მიერ 87,21-22.	იოვანეს გან 90,33.
იოვანეს მიერ 89,7.	ქრისტეს 91,17, 30; 95,9.

Въ рп. же А такихъ неправильностей всего четыре: ქრისტეს (въ заглавіи), ქრისტესი 86,24 (въ этомъ мѣстѣ въ рп. В правильно ქრისტესი), за одно съ В იოვანეს მიერ 89,7 ქრისტესშობისა 89,8 и въ фразѣ: და შით ვიქმენ მე წინააღმდეგომ ქქეს (въ В ქა), но если тутъ ქქეს дат. падежъ, тогда надо измѣнить сказуемое ვიქმენ въ ვუქმენ 97,10.

Формы ამა იოვანს მდღელისა А и ამა იოვანე მდღელისა В 90,6 одинаково возможны, первая какъ усѣченный род. пад., а вторая какъ неформленный.

3) Творительный падежъ. Рп. В и въ твор. пад. предпочитаетъ звукъ *γ* звуку *ჭ*, напр., ეგრეთვე 84,16, ესრეთ 97,20.

4) Дательный падежъ. Увлечение рп. А начертаніемъ *ჭ* повело къ тому, что *ჭ* паходимъ въ этой рукописи мѣстами и въ дат. падежѣ: დიდება ქრისტესს დმერთს ჩემსს 80,9, ლანკასს მს ზედა შესმსს 84,5, მს ღამსს 88,2; 93,34. Достойна вниманія форма ლანკასს вм. обычной ლანკასს.

5) Послѣлогъ *მდე* большею частью присоединяется въ обѣихъ рукописяхъ къ полной формѣ направ. падежа, но кой-гдѣ и къ неполной, напр., მიწამდე.

Примѣчаніе. Въ рп. А злоупотребленіе начертаніемъ *ჭ* отразилось мѣстами и внутри основъ, напр., разъ читается ქრისტესანთა 81,12, разъ — სჯარსთთ 94,31, и въ обѣихъ рукописяхъ იწმი, იწ ღმი или იწ ღემი вездѣ и во всѣхъ производныхъ отъ него формахъ вм. იწმში > იერესლმში (см. Н. Марръ Плъненіе Іерусалима, стр. 73 сл.).

Всѣ эти, а равно и дальнѣйшія неправильности устранены нами изъ текста.

б) Форма степени сравненія въ обѣихъ рукописяхъ также не выдержана, то съ *ჭ*, какъ и должно быть, то съ *γ*. Въ рп. А мы имѣемъ слѣд. степени сравненія съ *γ*: უწინარესთა 93,2, უძიამეს 93,13; въ рп. В: უსეჰთაეს 91,26, უმეტეს 93, вариантъ, უცხადესი 96,21, უბრწეინვალეს 96,24.

с) Спряженіе.

1) I-е лицо аориста I-го спряженія въ обѣихъ рукописяхъ въ исходѣ

имѣть то *ϰ*, то *Ϸ* (*ϰ* ← спутникъ *ο* > *Ϸ*). И тутъ формъ съ *Ϸ* больше въ рп. А, чѣмъ въ рп. В. Это разнообразіе мы измѣнили лишь отчасти: когда обѣ рукописи въ одномъ и томъ же мѣстѣ читаютъ *Ϸ*, то, конечно, это чтеніе и принято нами, когда же, наоборотъ, онѣ обѣ читаютъ, опять таки въ одномъ и томъ же мѣстѣ, *ϰ*, то нами *ϰ* оставлена безъ измѣненія, но когда рукописи расходятся въ чтеніи одного и того же мѣста, то мы предпочли формы съ *Ϸ*. Вотъ эти случаи:

А	В
გარდავლ ^ს	გარდავლე 85,7-8.
ვიხილ ^ს	ვიხილე 85,12; 86,11; 87,19.
შევიწინ ^ს	შევიწირე 88,27-28.
ვიკითხ ^ს	ვიკითხს 89,3.
ვიხილე	ვიხილს 92,14.

2) Субъективный мѣстоим. префиксъ 1-го лица *ვ* опускается въ основахъ съ начальными *ვ* или *უ* въ обѣихъ рукописяхъ: გარდავლ^ს вм. გარდავულ^ს, მოაუწოდე вм. მოაუწოდე, გამოაუცხადე вм. გამოაუცხადე и др.; такимъ образомъ, эти формы совпадаютъ съ формами 2-хъ лицъ, но ихъ, какъ результатъ извѣстныхъ фонетическихъ законовъ, исправлять отнюдь не слѣдуетъ.

3) Объективный мѣстоим. префиксъ 3-го лица $\frac{3}{3}$ (*||* *ს*) въ рп. А въ одномъ мѣстѣ, именно წარმოტანს 94,19 лишній, а въ словѣ დაკლა 83,4, гдѣ бы ему слѣдовало быть, отсутствуетъ, а также თუ რაჟი. ეონ 82,22, или ვპოვე 89,12 и др. Но въ формахъ 2-го лица $\frac{3}{3}$ почти всегда имѣется, такъ $\frac{3}{3}$ პოვნე 87,31, უვარ ჰევე 99,18, სირცხველეუღ $\frac{3}{3}$ ქმენ и др., даже въ среднихъ глаголахъ, напр., $\frac{3}{3}$ სუფევ 99,9, გამოტბრწყინდი 100,3. Въ этихъ формахъ $\frac{3}{3}$ скорѣе является субъективнымъ префиксомъ 2-го лица вм. исчезнувшаго *ს*, чѣмъ объективнымъ префиксомъ 3-го лица.

4) Есть формы діалектическаго или общаго аориста на *ο* со значеніемъ, какъ впрочемъ и въ Евангеліи, многократнаго вида (что обыкновенно выражается прош. несов. или прош. совершеннымъ), напр., ოდესჟე ვსტუორცი ისრა, განგბიი, 81,23-25.

Синтаксическія особенности.

1) Показатель отношенія къ именит. падежу *ა* въ обѣихъ рукописяхъ мѣстами приведенъ неправильно, причѣмъ въ рп. А онъ приводится 2 раза тамъ, гдѣ въ немъ надобности нѣтъ, въ рп. В въ шести мѣстахъ его недостаетъ.

A: მისსა. ვმ. მისს 82,27, სარწმუნოებებისა თქუენისა ვმ. სარწმუნოებების თქუენისა 95,14.

B: კრავის. ვმ. კრავისა 84,18, ხემის ვმ. ხემისა 93,33; 95,10, გზის ვმ. გზისა 94,30, სულის წმიდის ვმ. სულის წმიდისა 95,12, სარწმუნოების თქუენის ვმ. სარწმუნოების თქუენისა 95,14.

2) Вь рп. А разъ опуцень сь вь слоигъ сь, показателъ отношеній къ дат. надежу: ეკლესიასა . . . წმიდის თეოდორსსა, а вь В онгъ имѣтся: ეკლესიასა . . . წმიდის თეოდორსის 88,16-17.

3) Есть случаи согласованія дат. надежа съ направительнымъ: ამისს შემდგომად, შემდგომად ამისს причემъ эти чтенія даетъ рп. В, а А ამისს შემდგომად, შემდგომად ამისს; В также даетъ თზნიერ მისს, а А თზნიერ მისს но ზედა კერძო მისს 82,27; 84,7 находимъ вь А, а вь В ზედა კერძო მისს. Вь двухъ послѣднихъ примѣрахъ обстоятельственныя слова თზნიერ и კერძო, имѣющія неоформленный видъ, воспринимаются, какъ направительныя надежди თზნიერად, კერძოდ (см. Н. Марръ, Житіе св. Григорія Хандзтійскаго, стр. LII—LIII). Впрочемъ, эти послѣдніе примѣры можно разсматривать и какъ дат. надежи вм. полныхъ თზნიერის, კერძოს. Мы вь текстѣ вездѣ ставимъ вь этихъ случаяхъ, ამისს, მისს.

4) После предлога თზნიერ есть случай постановки имен. надежа вм. род.: არს არს სხუა ჴუელი თზნიერ ჴუელი ქრისტეანეთა 86,19. Такой случай проф. Н. Марръ, Житіе св. Григорія Хандзтійскаго, стр. LIII, считаетъ опиской и рукописное чтеніе: გლასკოთ არაა აქუს თზნიერ ღმრთის სხნიერის შაწყალებად ისრავიეთ: გლასკოთ . . . თზნიერ . . . შაწყალებისად. Едва ли есть надобность вь такомъ исправленіи.

5) Отмѣтимъ постановку род. надежа вм. имен. после глагола უნდა, напр., უნდა წარსღვის ერს მას 83,21, что встрѣчается и вь Евангеліи.

Вь лексикѣ.

1) ეზო. კრეტსამელისა 81,25 *завтса*, собст. *площадь (дворъ) завтсы*.

2) დისპზნი 94,16 *паланкинъ, носилки* (чаще დისპზნი, დესპზნი *посола*).

3) თუელი ნთღისა 82,26 *сѣтъ* (букв. *глазъ сѣтъ*, ср. შვის-თუელი *солнце*, Гр. Хандзт., стр. LXVI).

4) Какъ на діалектизмъ, надо смотрѣть на форму მარჯუენისა¹⁾ 81,34 ვმ. арханч. მარჯუენისა.

5) Диалектизмы отражаются вь разныхъ формахъ однихъ и тѣхъ же словъ вь той или другой рукописи, напр.: შპოვართა 89,26, კუმთა 94,5 вь рп. А, შპოვართა, კუმთა вь рп. В.

6) Рп. А читаетъ 91,10 ვცხომდებოდე ვმ. ვცხონგდებოდე. И тутъ предъ

1) Что встрѣчается и вь Евангеліи.

нами діалектическое явленіе, основанное на замѣлѣ звука ζ звукомъ η передъ носовымъ β и на дальнѣйшемъ исчезновеніи послѣдняго. Аналогичное явленіе весьма часто встрѣчается нынѣ въ мингрельскомъ. Что $\zeta\beta\epsilon\mu\delta\epsilon\eta$ не описка, а живая форма, видно изъ другихъ мѣстъ этой же рп., гдѣ встрѣчаются формы $\zeta\beta\epsilon\mu\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$, $\zeta\beta\epsilon\mu\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\epsilon\zeta$ (см. Н. Марръ, Агіограф. матеріалы, стр. 60 и 62).

7) $\alpha\mu\psi\epsilon\kappa\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$ 82,29 *онъ обмахивалъ мухъ* (отъ μ - $\psi\epsilon\kappa\epsilon$ *муха*, *настькомое*).

Что касается текста *Службы*, онъ и въ С и D рпн. уступаетъ тексту *Житія*. Звукъ $\zeta = \eta\epsilon$, напр., систематически устраненъ и изъ окончаній именъ на η (лишь въ рп. D удержанъ въ трехъ мѣстахъ), не говоря уже о глагольных формахъ. Поэтому мы текстъ *Службы* печатаемъ безъ измѣненій. Титла и въ *Житіи*, и въ *Службѣ* оставлены, по большей части, нераскрытыми.

Знаками препинанія, разставленными какъ поцало, служатъ въ рпп. А и D двоеточія, а въ В и С точки. Рукописное сочетаніе буквъ $\epsilon\zeta$ мы печатаемъ однимъ знакомъ η . Знаки въ аппаратѣ: $\rightarrow =$ прибавляетъ указ. рп., $< =$ опускаетъ указ. рп., $\infty =$ перемѣщаетъ указ. рп.

Тексты съ русскимъ переводомъ.

1. Житіе.

107a¹ $\tau\epsilon\beta\epsilon$: $\alpha\sigma\beta\epsilon\kappa\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$: $\alpha\tau$: $\zeta\beta\epsilon\mu\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$: $\delta\alpha$
 $\psi\alpha\mu\beta\epsilon\delta\alpha$: $\psi\delta\iota\sigma\alpha$: $\sigma\beta\epsilon\kappa\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$: $\epsilon\kappa\beta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$
 $\epsilon\tau$: $\alpha\tau$: $\zeta\beta\epsilon\mu\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$: $\mu\chi\eta\lambda\alpha$: $\alpha\sigma\beta\epsilon\kappa\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$
 $\epsilon\kappa\epsilon\lambda\alpha\sigma\alpha$: $\delta\alpha$: $\mu\epsilon\tau\epsilon\eta$: $\alpha\mu\psi\epsilon\kappa\epsilon$: $\zeta\beta\epsilon$:
 $\mu\alpha\psi\alpha\mu\eta$: $\kappa\epsilon\tau\epsilon\iota\lambda\alpha\sigma\alpha$: $\alpha\delta\epsilon\sigma\alpha\kappa\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$:
 $\delta\alpha$ $\mu\alpha\tau\epsilon\lambda\alpha\sigma\alpha$: $\sigma\alpha\kappa\psi\epsilon\mu\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$:
 $\eta\beta\epsilon$:

Мѣсяца января 19. Житіе и мученичество святого Антонія-Раваха, который слушилъ закону измаильянскому, а затѣмъ сталъ мученикомъ Христа добрыхъ исповѣданіемъ и правую вѣрою. Κύριε, ἐλέησον.

1. $\mu\epsilon\tau\epsilon\eta$ $\epsilon\kappa\epsilon\lambda\alpha\sigma\alpha$ $\alpha\tau$ $\alpha\tau$ $\eta\zeta$ $\zeta\beta\epsilon$ $\delta\alpha\tau\iota$
 $\eta\epsilon\mu\iota$ $\epsilon\kappa$ $\mu\alpha\tau\epsilon\eta$ $\mu\epsilon$ $\kappa\epsilon\beta\alpha\epsilon$ $\alpha\tau$ $\zeta\beta\epsilon\mu\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$
 $\epsilon\kappa\epsilon\lambda\alpha\sigma\alpha$ $\psi\epsilon\kappa\epsilon\lambda\alpha\sigma\alpha$ $\tau\alpha\zeta\iota\sigma\alpha$: $\delta\alpha$ $\kappa\alpha$
 $\mu\alpha\mu\iota\eta\epsilon\gamma\alpha\sigma\alpha$ $\mu\epsilon$ $\psi\alpha\kappa\mu\alpha\tau\alpha\sigma\alpha$ $\alpha\sigma\beta\epsilon$ $\delta\alpha$
 $\mu\iota\mu\iota\delta\epsilon\lambda\alpha$ $\mu\epsilon$ $\sigma\alpha\tau\epsilon\lambda\alpha\sigma\alpha$ $\mu\alpha\sigma$ $\mu\epsilon\zeta\beta\epsilon\mu\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$
 $\sigma\alpha\sigma\alpha$: $\delta\alpha\tau\epsilon\eta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$ $\tau\alpha\zeta\iota\sigma\alpha$: $\delta\alpha$ $\mu\alpha\sigma\psi\alpha\mu\eta$ $\mu\epsilon$
 $\sigma\alpha\mu\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$ $\epsilon\kappa\tau\alpha\kappa\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$: $\epsilon\tau$ $\alpha\tau$ $\mu\iota\sigma\epsilon\mu\delta\alpha$
 107a² $\sigma\alpha\kappa\psi\alpha$ | $\tau\alpha\zeta\iota\sigma\alpha$: $\mu\alpha\tau\epsilon\eta\epsilon\gamma\alpha\sigma\alpha$ $\epsilon\kappa$ $\eta\epsilon\mu\iota$
 $\mu\epsilon\mu\alpha\sigma$: $\delta\iota\delta\epsilon\beta\epsilon\delta\alpha$ $\zeta\beta\epsilon\lambda\alpha$ $\delta\alpha\tau\alpha$ $\eta\epsilon\mu\iota$ $\epsilon\kappa$

1. Благословенъ Господь Иисусъ Христосъ, Богъ мой, щедро одаряющій ищущихъ Его: Онъ по милости Своей возвѣстилъ мнѣ путь истины, вывелъ меня изъ язычества и по бо-
 гоственности Своей предводилъ меня въ свѣтъ познания, научивъ меня единосущности Троицы. Слава Христу Богу моему, озарившему меня

გამომბობწყინა მე ნათელი ქრისტე-
ანობისაჲ: და მეო მე უარის მყოფელი
ესე მოწმუნს და მდებელი ესე თჳს
მოწყაფე:

5 2. გაუწყო თქვენ ჳ მანო ჩემო.
ქსს მიერ: რ ვიყავ მე პირველად წარ-
მართ და ვჭმონებდი მე შჯულის ისმაი-
ტელთას: და იყო სახელი ჩემი პირველ
ნათლის-ღების: რავახ: და იყო მახლო-
10 ბელად საყოფლის მის ჩემისა: რნი
მაქუნდა ქალაქს მას შინა: დამასკისსა
ეკლესიაჲ ქრისტეანეთაჲ. საყოფელი
წდის თვედორწსი დიდის მოწამისაჲ:
და რქს მდებელი იგი ეკლესიისნი
15 აღდგინა ლოცვაჲ: ერთ-ერთო ფედ
მძიმე მიჩნ კმაჲ იგი გალობის მათი-
საჲ: და ვიყავ მე მათა მოძულე დიდად:
107b1 და მრავალს ბორბოტს შევა მთხუვდი
მის ეკლესიისა მეოფთა: გინებთა და
20 კდემითა: და ისრითა: და ქვისა ტუორ-
ტებითა: რ იყო სარკუმელი: ერთი ში-
რის-შირ საკურთხეველს ვინაჲ იგი
ვესროდი: და ოდესმე ვსტუორტი ისარი:
სამოსელს საკურთხეველისსა: და გან-
25 ხიი იგი და ესოჲ კრეტსაბმელისაჲ
მის დაგბძარი: სისრითა სარკუმლის
მის გან: ეს ლოცვაჲ იგი განუტევიან:
და ეკლესიაჲ დგა ცარიელად:

3. და დღეს ერთს რქს იყო დღე-
30 სასწაული მათი ვსტუორტს ისარი ხუ-
ტესს რნი დგა საკურთხეველს ზედა:
შემიძნდა კმაჲ იგი უამობის მათი-
საჲ დიდად და მოიქცა ისარი იგი
ჩემდავე: და მეტა მარჯუენას კელს
35 ჩემს: და დამდვა მე წულულებაჲ დიდი
107b2 და მისგამო ვიყავ მე ტვივილს შინა
მრავალ დღს: და უწინარწს ამის მეტ-
უორტა მე ისარი ხატსა წდის თვე-

სწვთომ ხრისტიანთა და სოდწლავშემუ
меня — отрицателя — вѣрующимъ и
гонителя — ученикомъ Своимъ.

2. Сообщу вамъ, о, братья мои во
Христѣ, что былъ я раньше язычникомъ,
служа закону измаильянскому, и было имя
мое до крещенія Равахъ. Около обиталища
моего, которое я имѣлъ въ городѣ Дамаскѣ,
была церковь хрისტიанская, обитель святого
великомученика Θεодора. И когда
священники той церкви становились на
молитву вмѣстѣ съ народомъ, то
весьма тягостнымъ казался мнѣ
голосъ ихъ пѣнїя, и былъ я большимъ
ихъ ненавистникомъ, причиняя много
зла находившимся въ той церкви то
поруганїемъ и прїстыженїемъ ихъ,
то метанїемъ стрѣлъ и камней, ибо
на супротивъ алтаря было одно окно,
откуда я и бросалъ. Бывало порою,
когда оканчивали молитву и церковь
стояла пустою, что металъ я стрѣлою
въ одежды жертвенника, раздиралъ
ихъ и расщеляя метанїемъ изъ окна
площадь завѣсы.

3. Однажды, во время праздника
ихъ (т. е. хрისტიанъ) метнулъ я стрѣ-
лою въ священника, стоявшаго у
алтаря, ибо тяжело было мнѣ (слу-
шать) пѣнїе ихъ служенїя. Стрѣла
вернулась назадъ ко мнѣ и попала
мнѣ въ правую руку, причинивъ мнѣ
большую рану, отъ которой я пробо-
лѣлъ много дней. Да и раньше этого
метнулъ я стрѣлою въ пкону святого

დოწმისსა: და ეგრძე მოიქცა ისარი
 იგი და შეცა მკერდსა ჩემსა წ მანო
 არადა: და ვერ იყო ზ მანო ჩემნო
 ქმსამიერი დღესსწაული წ დის თუგ-
 5 დოწმისი დიდებულის: მოწამისა: და
 უწყით სამე რ დიდი არს დღეს იგი ქრი-
 სტანეთა შოგრის: და იყო სიმრავლს
 ერისა შეკრებულ წსა მას ეკლესიას:
 წ მევიყვ მკდომარს სტოასა ტადრისა
 10 ჩემისსა სარკუმელს მას ზედა რ იყო
 შინისპირ სკურთხევის: და ერი
 იგი ეი იყო ლოცვას შინს: და ვერ
 ილოცეს მოვარ ეამ: და მოწია: ეამი
 სიწმიდისა შემოყვანებისა: მრავალნი
 15 მდღელნი შემოვიდეს რ ლთა მოაქუნდა
 108a¹ შესწირავი იგი მათი ღანკებითა: სპი-
 ლენძისა: და ბრძენისა: და ეგრძე
 ღვინო იგი შესწირავისა ბრძიებითა:
 და ესე შემოიღეს სხვთ სახლით: ეკლე-
 20 სიად: და შეჭქონდა იგი სკურთხეველად:
 წ მე ვხედედ სარკუმელის მის გან: და
 ვჭკებდ: და განვიცდიდ თუ რადიი ყონ:
 და ვერ თანა წარკედეს სარკუმელს მას:
 მდღელნი იგი ვიხილე მე თუალითა ჩე-
 25 ბითა: ღანკისსა მას ზედა: შესმეს
 კრავი ერთი: სპეტაკი გნ თუალი ნათ-
 ლისა: და ზედა კერძო მისს ტრედი
 ერთი სპეტაკი გნ ბრწყინვალეობა ელ-
 ვისა რ იმწერობდა ფრთითა თვისთა
 30 ზედა კრავს მას ეამ ერთ და მერმე
 შეეყო მას: წ მე მანო ჩემნო გნ ვი-
 108a² ხილე ხილვად იგი შეეძრწუნდი და გულს
 ვეტეოდე საქმის მის თვს და ვჭკებდ
 აღსრულებასა ლოცვის მათისსა: წ
 35 მდღელი იგი შემწირველი გნ შევიდა
 შესწირავითა მით სკურთხეველად: და
 ღანკები იგი: და ბრძიები დადგეს
 ტრავესსა ზედა: მაშინდა აღმდღდა

Θεოდора, и также вернулась стрѣла
 назадъ и ударила мнѣ въ грудь,
 нисколько, однако, мнѣ не повредивъ.
 Когда была, о, братья мои, Христовъ
 праздникъ святого Θεодора, славнаго
 мученика, — а вѣдь вы знаете, что
 великъ тотъ день среди христанъ, —
 множество народа было собрано въ
 церкви. Я же сидѣлъ въ портикѣ
 дворца моего на томъ окнѣ, которое
 находилось насупротивъ алтаря, а
 народъ весь молился. И когда они
 молились долго, и настало время
 ввести святую (жертву), вошло много
 священниковъ, несшихъ свое прино-
 шеніе на мѣдныхъ и оловянныхъ
 блюдахъ, а также вино приношенія
 въ чашахъ; это вносили въ церковь
 изъ другого дома и заносили (далее)
 въ алтарь. А я смотрѣлъ изъ окна,
 выжидая и наблюдал, что же они со-
 вершатъ. И когда священники про-
 шли мимо окна (моего), увидѣлъ я
 своими глазами на третьемъ блюди
 одного агнца, бѣлаго подобно свѣту,
 а сверху надъ нимъ голубя одного,
 бѣлаго подобно сіянію молніи, обмахивавшаго насѣкомыхъ крыльями
 своими надъ агнцемъ нѣкоторое
 время, а затѣмъ соединившагося съ
 нимъ. Я же, братья мои, увидѣвъ то
 видѣніе, смутился и сталъ размы-
 шлять въ душѣ о томъ дѣлѣ, выжи-
 дая окончанія ихъ молитвы. Когда же
 священникъ, приносившій (жертву),
 вошелъ съ приношеніемъ въ алтарь,
 и на жертвенникъ были поставлены
 блюда и чаши, тогда (опять) поднялся

ტრედი იგი: და არღარა ვინილს შეოგარ
 უამ ვ დს ღოცვამ იგი მათი მიესო აღსრუ-
 ლებად: მასინ მდღელმან მან შემწირველ-
 მან: და აღიღო დახაკი სპეტაკი: და დაკლას
 5 კრავი იგი: და იწყო დატრად ბრძვლად
 ბრძვლად და აჭა ტრედი იგი: კლდ გა-
 მახნდა და ფრთისი თვისნი განჭმარტნა:
 და ფრინვით ამწერობდა სეკა კრავს
 მის ვა პირველ და მე ვხედეკლ სეკარ-
 10 დამო ამას უღსა თუღლითა ჩემითა ვე
 108b¹ აღსრულებადმდე ღოცვისა მათისა: | მს-
 შინ მდღელმან მან შემწირველმან აღიღო
 ნახტერი ერთი კრავისამ მის თავისა
 თვისისად: და რღნი დტეს სკურთხე-
 15 ვკლას სეკა მოვიდოდეს და მიიღებდეს
 მის გან სათოლს ნახტერსა კელითა მს-
 თითა და წარვიდოდეს: წ სეშტი იგი
 განუყო უღსა მას ერსა:

4. და ვერ აღსრულეს ღოცვამ იგი
 20 შესწირავისამ მის: დღეს მას დიდსა
 და უნდა წარსლვის ერსა მას: გარდა-
 მოვეკლ საყოფლის მის ჩემისა გან: და
 მოუწოდე მდღელსა მას რნი იგი მისე-
 ერზლი დღისამ მის აღსრულა: და დატ-
 25 რამ და განყოფამ: კრავისამ მის თავს
 იღვა: და ვაფურცე იგი სხუათა მოხუცე-
 ბულთა თანა: ღირსად სავანებულთა და
 108b² ვარქეთ მათ: გაფურცებ თქუენ ძალსა | ქსსს
 რა მაუწუთო მე რამ იგი შესწირეთ
 30 დღეს შესწირავად მსხუერზლის თქუ-
 ენისა: რ მრავალ ტვის მიხილავს: შე-
 სწირავი თქუენი: და აროდეს ვინილე
 1a¹ რამ იგი || აღსრულეთ დღეს: და მათ
 უღთა მრქუეს მე და რამ იხილე დღეს
 35 რისა გან განჭკერთ და დაკვრებულ

голубь, и не видѣлъ я его (съ тѣхъ
 поръ) долго, пока молитва ихъ не
 приблизилась къ концу. Тогда свя-
 щенникъ, приносившій жертву, взявъ
 бѣлый ножъ и зажавъ того агнца,
 сталъ рѣзать его мелко на мелко, и
 вотъ голубь тотъ появился вновь,
 распростеръ онъ крылья свои и, ле-
 тая, обмахивалъ насѣкомыхъ надъ
 агнцемъ, какъ первый разъ, а я
 сверху видѣлъ все это своими гла-
 зами, пока не отошла ихъ молитва.
 Тогда священникъ, приносившій
 жертву, взялъ одинъ кусокъ отъ того
 агнца для себя, и стоящiе въ алтарѣ
 подходили, и, взявъ отъ него своими
 руками по одному куску, уходили,
 а остатки раздѣлялъ (приносившій
 жертву священникъ) всему народу.

4. Когда въ тотъ великiй день
 была окончена молитва приношенiя,
 и народу надо было разойтись, сну-
 стился я съ обиталища моего и по-
 звалъ священника, совершившаго
 жертву того дня и пришившаго на
 себя рѣзку и дѣлежь агнца. Заключалъ
 я его и другихъ, по (моему) предпо-
 ложенiю достойныхъ, старцевъ, ока-
 завъ имъ: «заклинаю васъ силою
 Христа сообщить мнѣ о жертвѣ ва-
 шей, что сегодня принесли вы въ
 качестве приношенiя. Ибо много разъ
 я видывалъ приношенiе ваше, но ни-
 когда не видалъ того, что вы совер-
 щили сегодня». Они все сказали мнѣ:
 «да что же ты увидѣлъ сегодня, отъ

34 რა < В 35 ვა განჭკერთ В буква ე какъ-бы выскобаена, и получается, такимъ обра-
 зомъ, განჭკერთ.

ხარ უფროჲს ზირველთა მათ შესწი-
 რავთა: ხ მუ ფიტით ვარქუ მათ გრწმე-
 ნინ ჩემი: რ გიხილენ თქუენ დღეს გამო-
 რამაჲკონდა შესწირავი თქუენი: და
 5 ვიხილწ ლანკასა მას ზედა შესამეს
 კრავი ერთი დიდად სჰეტავი: და ზედა
 კრამო მისსა ტრედი ერთი ფედ
 ბრწენინგაღწ: რ ი ხრინვით ამწერობდა
 ფრთითა თჳსითა გე შეღებადმდე ზედა
 109a¹ სკურთხეველს | და ვა დაიდვა ტრ-
 ჰესს მას ზედა კრავი იგი აღმადღდა
 ტრედი იგი: და უხინო იქმნა: და ვრ
 მყოფარ ჟამ იღრცეთ ვიხილე მდღელი
 ესე: რ აღიღო დანაკი სჰეტავი: და იწყო
 15 კრავის მის დაჭრად: და აჭა ტრედი
 იგი კლდ გამოხნდა და ეგრწთვე ამწე-
 1a² რობდა კრავსა მას: || ხ მდღელმან ამან
 მიიღო ნაჭერი ერთი კრავისაჲ მის
 და შეჭამა: და ნესტი იგი განუყო ელსა
 20 ერსა. თითოჲ ნაჭერი: და კუადად ვი-
 ხილე ცოცხალი კრავი იგი მდგომარე
 ზედა ლანკასა და შეაფანეთ იგი ს-
 დიკონოდ ვინაჲცა გამოიფანეთ:

чего ты смущенъ и удивленъ больше,
 чѣмъ отъ прежнихъ приношеній?»
 Я же съ клятвою сказалъ имъ:
 «вѣрьте мнѣ, что видѣлъ я васъ се-
 годня, когда вы выносили ваше при-
 ношеніе, и увидѣлъ я на третьемъ
 блюдѣ одного весьма блага агнца,
 а сверху надъ нимъ— одного весьма
 свѣтлаго голубя, который, летая,
 обмахивалъ пасѣкомыхъ крыльями
 своими, пока (агнецъ) не былъ впе-
 сень въ алтарь; когда же агнецъ
 былъ положенъ на жертвенникъ,
 поднялся тотъ голубь и сталъ невиди-
 мымъ. Послѣ того, какъ вы моли-
 лись долго, увидѣлъ я этого священ-
 ника, ибо взялъ онъ бѣлый ножъ и
 сталъ рѣзать агнца, и вотъ голубь
 вновь явился и также обмахивалъ
 пасѣкомыхъ отъ агнца. Священникъ
 же этотъ взялъ одинъ кусокъ отъ
 того агнца и съѣлъ, а остатки раз-
 дѣлялъ всему народу, (давъ) каждому
 по куску. И снова увидѣлъ агнца
 живымъ, стоящимъ на блюдѣ, и вы
 ввели его въ диаконикъ, откуда вы
 его и вывели».

5. და ვა ესმა ელთა მათ მდღელთა:
 25 და მოხუცებულთა ჩემი სიტუჲაჲ მის-
 ცუს დიდებაჲ და: და ფიტით მრქუეს
 მე გრწმენინ ჩუენი რ არარაჲ სხუაჲ
 შევწირეთ თჳნიერ მისსა რ ჯ იგი
 სხუათა მათ დღეთა შევწირით: ანუ გრმე
 80 ეკების დღეს შეწირვაჲ კრავისაჲ და
 109a² ზიარებაჲ მისი რ არიან დღეინ ესე

5. Когда всѣ священники и старцы
 услышали мои слова, они воздали
 славу Богу и сказали мнѣ съ клятвою:
 «вѣрь намъ, ибо ничего другого,
 кромѣ того, что приносили и въ дру-
 гие дни, мы не приносили (сегодня).
 Иля какимъ образомъ возможно се-
 годня приносить въ жертву агнца и

2 უფრო < B. 4 ეხილნაჲ კონდა B 5 მის < B 6 დიდად B 7 შესა B 8 ფრთითა B 11 ცოცხალი
 მას ზედა ზედა ტრედი B 12 ჰესს B 15 დაჭრად კრავისა მის B 16 მოიღო ერთი ნაჭერი B 20-28 და ვუ-
 ლდა კონდაცა გამოიფანეთ < A. 24 მარ < B 25 და სიტუჲა ჩემი B 28 რ ჯ იგი B.

11a წათ მარხვათანი და არაგინ ქრისტეანე-
 თაგანი ჭამს გორცის: და ვერ ესე მრქუეს
 მე წარვიდეს მხიარულნი და სავსენი
 საკურგელუბითა გამოცხადების მის
 15 თაჲს რი მიჩუენს მე ონ || საიდუმლოჲ
 დიდების თაჲსისაჲ: ნ მე ძმანო ჩემნო
 ქსნი მიერ დაგადგორ მწუხარე და გარ-
 დაულს და მწ იგი უძილად შეძრწუნე-
 ბულმან ურგას შინა დიდს საკურგელუ-
 20 ბისა მის გან რი უისილე: და ვერ
 მოიწია უამი ცისერისაჲ და ქათამან
 იწყო კმობად ვისილს ჭრულსა შინა
 ძილის ჩემისსა წა მოწამს თუედორს
 აღტურგილი სატურგელითა შეკადარ-
 15 თაჲთა და შეტეოდა მე რისხვით რაჲ
 109b1 არს შენდა რ აღვიშოთაბიეს ტაძარი
 ქსნი და აურგებ შეოფთა მისთა და
 შეურაცხ გიყოფიეს და აგინებ საკურთ-
 ხეველს სიწმიდის მისისსა: დასუეთა
 20 სამოსლის მისისაჲთა: და შემურგეთა
 ვურათა მისთაჲთა: და ულს უამს
 ჭბასრობ შეუელსა: ქრისტეანობისსა:
 და მეტა ვიგინები შენ მიერ ხატის ||
 15a ჩემისა შეურაცხებითა: და ქვის და
 25 ისრისა ტეორტებითა და საყოფლის
 ჩემისა დამცირებითა: კერძალე თაგს
 შენსა და ნუღარა შესძინებ ესეუთა-
 რისა უოფად: უტეოთუ არა შენ უწვი
 რ მოიწიოს შენ ზედა გუებაჲ და
 30 დაკლებაჲ არა მცირედი: ნ მე არად
 შეგჭარცხე ჩუენებაჲ იგი მის და მისაჲ:
 და არცა შემეშინა თქუმათა მათ გან
 109b2 წადის თუედორსნთა: რ ვაგონე იგი
 უცნების სხელ: და საცილად შეგჭ-
 35 რაცხე ხილგაჲ იგი: ორგულუბისა მის

приобщаться его, когда дни эти сви-
 того поста, и никто из христианъ не
 'бсть мяса?» Сказавъ это мнѣ, они
 ушли веселые и полные удивленія
 изъ-за откровения, что показать мнѣ
 Господь тайну славы Своей. Я же,
 братья мои во Христѣ, остался опе-
 чаленный и провелъ ту ночь безъ
 сна, смущенный, въ великой скорби
 по причинѣ того чуда, которое я ви-
 дѣлъ. И при наступлении зари, когда
 зашлъ пѣтухъ, увидѣлъ я въ дре-
 мотѣ сна моего святого мученика
 Θεодора, вооруженнаго въ доспѣхахъ
 военныхъ, и говорилъ оуъ со мною
 съ гнѣвомъ: «что съ тобою, что ты
 тревожишь церковь Христа и озабо-
 чиваешь паходящихся въ ней, осквер-
 няешь и ругаешь алтарь святости
 Его раздираниемъ одежды его и со-
 крушеніемъ крестовъ его, и во вся-
 кое время падѣваешься падъ зако-
 номъ христіанства? И я въ поруга-
 нии отъ тебя по причинѣ оскорбленія
 тобою моея иконы, металія камней и
 стрѣлъ и приняелія обители моей.
 Будь остороженъ къ самому себѣ: и
 больше не поступаай такъ. Развѣ
 ты не знаешь, что постигнуть тебя
 невагоды и лишенія немалыя?» Но и
 ни во что поставилъ видѣніе той ночи,
 и не испугался я словъ святого Θεо-
 дора, ибо принялъ я его за приз-
 ракъ, и видѣніе то счелъ я за лож-
 ное, благодаря въроломству и дерзо-

4 მხარულუბითა B 5-6 საადუმლოდ დიდების თაჲსისა B 10 მათ თაჲს B 12 კიბილე რულუბი B 22 ქრის-
 ტიანობისსა A 27-28 ესეუთათა B 29 რ < B 29 უღა < B 85 მათ < B.

გან და თავგედობისა რი მკჳნდა
 სიჭკუჳისა: სიღაღითა: და ვერ მოიწია
 ღამს იგი მეორეს კლდ ვინილე წე
 თვედორს მსგავსად სტის მის ვერ იგი
 5 წერილ იყო ეკლესიას მს შინა: და
 2a1 შითქუმიდა მე სსსტიკად უფროჲს პირ-
 ველისა || და მაშინდა შემიკდა შიში
 მისი და შევძრწუნდი მე დიდად: და გან-
 ვიზრახევედ და ვიტყოდე თავსა შინა
 10 ჩემსა: რამე რაჲ არს სიღვაჲ ესე: წ
 შესამეს დაშეს კლდ ვინილს წე იგი
 მოწამს თვედორს და მოვიდა ჩემდა:
 და მეტყოდა ჳ რავს იქმენ მორ-
 110a1 წმუნე და ესევედ ქადა განგდე შენ
 15 გან შჯული წარმართობისაჲ: რ ქეს
 სათნო უხს შეწყნარებაჲ შენი და
 მოძილე ამიერიტან სიტბილი ეგე
 რღს შინა განფრდილ სარ: რ არა არს
 სხუაჲ შჯული თხიერ შჯული ქრი-
 20 სტეანეთაჲ: და ვა შესეს მე: სიტყუანი
 ესე წისა მის გან მოწამისა და წოდე-
 ბაჲ იგი სარწმუნოებისაჲ მეუწყა: შე-
 მომიკდა მიერთიჯან: გონებას ჩემსა
 სიუჳარული ქსნი და შიში მისი რღს
 25 ვერ შემძლევედ ვარ შითხრობად: და
 მომეცა მე რისა მიერ მეცნიერებაჲ
 2a2 სარწმუნოებისა თანა უფროჲს მოლო-
 დებისა ჩემისა:

сти (которые были во мнѣ по при-
 чинѣ) буйства юности моей. Когда
 наступила вторая ночь, снова уви-
 дѣлъ я святаго Θεодора на подобіе
 того образа, который былъ написанъ
 въ той церкви, и тотъ говорилъ со
 мною строже, чѣмъ первый разъ.
 Тогда-то напалъ на меня страхъ его,
 и сильно я смутился, размышляя и
 говоря про себя: «что это за видѣніе
 такое?» На третью ночь опять уви-
 дѣлъ я святаго мученика Θεодора.
 Подошелъ онъ ко мнѣ, говоря: «о,
 Равахъ, будь вѣрнымъ и уювай на
 Христа, отречись отъ закона языче-
 скаго, ибо Христу угодно призрѣть
 тебя, и возненавидь съ этого времени
 то заблужденіе, которому ты добро-
 вольно себя предалъ. Ибо нѣтъ дру-
 гого закона, кромѣ закона христіанъ».
 Послѣ того, какъ я услыхалъ отъ
 святаго мученика слова эти и былъ
 мнѣ возвѣщенъ призывъ къ вѣрн.,
 запала съ тѣхъ поръ въ мысль мою
 (такая) любовь ко Христу и страхъ
 передъ Нимъ, что я не въ силахъ
 разсказать. И было дано мнѣ отъ
 Господа заодно съ вѣрою и знаніе
 сверхъ ожиданія моего.

6. წ საიდუმლოჲ იგი გამოცხადე-
 30 ბისა ჩემისაჲ დავიდუმე და არავის
 110a2 თხსთა ჩემთაგანსა ვაუწყე: ად ვჭკებდ
 უამს მას რღს ქრისტეანენი აფვი-
 დიან იერუსალმად: და ვერ მოიწიეს
 დეენი იგი: და ქრისტეანენი წარემარ-

6. О тайнѣ откровенія мнѣ я
 умолчалъ, не сообщивъ о ней никому
 изъ своихъ, и ждалъ того времени,
 когда христіане отправятся въ Іеру-
 салимъ. Когда же приблизились тѣ
 дни, и христіане направлялись въ

1 კან] თხს B 1 თავგედობისა + ჩემისა B 2 სიჭკუჳისა B 6 შე < B 9 ვეცთუოდე B 13 რავაქ B
 17 მოძილე A 17 სიტბილი B 22 სარწმუნოებისა A 27 სარწმუნოებისა A 30 ჩემისაჲ < A.

თებოდეს იერუსალმად დაუტოვე უი
 მონაგები ჩემი და იყო იგი დიდ ფედ
 და შურაცხ ვუვა უი საფასლ ჩემი რი
 იყო მრავალ ვრ იგი უწეის ქს: და მო-
 5 ვიბ: ცხენი ერთი საკედრად ჩემდა და
 წარმოვედ ქრისტეანეთა თანდა მოვედ
 იერუსალმად: და ვრ მოვიწიე მუნ:
 განვიდე ცხენი იგი ჩემი: და დავიმალს
 დლს რავდეს: და შემდგომად მისს
 10 გამოუცხადე საიდუმლოჲ იგი ჩემი:
 წინამძღუარს ქრისტეანეთას: რლ იგი
 იყო მათ უამთა ჰატრიაქად იერუსა-
 ლმისა სუდარსა სედა: დი იყო იგი:
 კაცი ჭეშმარატი და სულითა შემო-
 2b1 სილი: და ეწოდა||სახელი აშბა ელას:
 110b1 7. | და ვრ ვაუწყე მას: საქმს ჩემი:
 და გამოცხადებამ იგი: რლი მიჩუნა მე
 ქს: და საიდუმლოჲ იგი დიდების მი-
 სისაჲ: რლი ვიხილს და მერმე სიუყა-
 20 რულით: მოწლედ წოდებამ მისი: მო-
 ციქელისა და მოწამისა მისისა თვედო-
 რსს მიერ განხიზრა ფედ და შეწირა დი-
 დად მადლობამ ქეს: და მერმე მომიგო
 და მრქეს მე გრწმენინ ჩემი შვილო
 25 ჩემო: რდიდარს სისარული ჩემი შეძინე-
 ბისა შენისა თჯს: კარნა მეშინის მე
 კელმწიფებისა გან საჩინოხოთაჲს:
 და მივედ შენ უდაბნოდ ადგილს:
 რლს ჭრქვან უდაბნოჲ სდუა მკუდრი-
 30 საჲ: რლ იგი ასს იორდანესა: მდინა-
 რესა: და მუნ ჭპოვანე კაცნი წნი
 110b2 რლთა|მოგცენ შენ ნათელი იგი ქრი-
 სტეანობისაჲ ფარულად მდინარესა მას
 შინა წს: და ვრ მესმა მე ესე ჰატრია-
 2b2 ქისა გან: გამოვედ||მწუხარს: შეურვე-

Иерусалимъ, оставилъ я все приобрѣ-
 тенное мною—а было оно весьма ве-
 лико—и пренебрегъ я всѣ сокровища
 моя, чего у меня, знаетъ Христосъ,
 было много. Взявъ одну лошадь для
 верховой ѣзды, направился я вмѣ-
 стѣ съ христіанами и прибылъ въ
 Иерусалимъ. По прибытіи туда, про-
 далъ я лошадь свою и нѣсколько дней
 скрывался, а затѣмъ открылъ я свою
 тайну вождю христіанъ, бывшему въ
 то время патриархомъ на іерусалим-
 скомъ престолѣ. Былъ онъ человекъ
 истинный и облеченный духомъ, по
 имени авва Илья.

7. Когда я ему сообщилъ о своемъ
 дѣлѣ, объ откровениі, которое пока-
 заль мнѣ Христосъ, о тайнѣ славы
 Его, которую видѣлъ я, и затѣмъ о
 призывѣ (къ вѣрѣ) съ любовью и
 милостиво со стороны апостола и му-
 ченика Его Феодора, — онъ весьма
 обрадовался и вознесъ великую Хри-
 сту благодарность, а потомъ въ от-
 вѣтъ сказалъ мнѣ: «вѣрь мнѣ, сынъ
 мой, что велика радость изъ-за тво-
 его обрѣтенія, но боюсь я власти
 сарацинъ. Но ступай ты въ пу-
 стынную мѣстность, которая назы-
 вается пустынею Мертваго моря,
 около Іорданской рѣки, и тамъ ты
 найдешь святыхъ мужей, которые
 дадутъ тебѣ тайно свѣтъ христіан-
 ства въ той святой рѣкѣ». Услыхавъ
 это отъ патриарха, вышелъ я (отъ

10 საიდუმლოჲ B 12 ჰატრიაქად A 18 საიდუმლოჲ B. 20-21 მისი: მოციქულისა| მოციქულისა B
 22 ვრ < B 24 ჩემი < B 27 კელმწიფებისა გან B 30 რ დ იგი მს იორდანესა მდინარესა| რლი იგი ასს იორ-
 დანისა მდინარესა B 31 ჭპოვანე + შენ B 35 მწუხარს + და B.

ბუღი ურგის ცანი და გუჯის-სობის
 და დაგადეკ მას დამესა: წმინდა ღმრის-
 შმობლის ეკლესიასა და გრ იყო დამს
 იგი განსტკებულ და შობიწოდ საკე-
 5 შილადე შეგა დამისა. გინადე თუადითა
 ჩემითა: და შესა ურთა ჩემთა გე ბე-
 ლისა შეხებადმდეცა და აბა დედო-
 თადი მარამ წმინდა ღმრის-შმობელი
 მადედა ჩემდა და იყო მის თანა ერთი
 10 გინმე დედაცატი შემოკლდი-სამოსლითა
 სბეტაგითა: წმინდა ღმრის-შმობელი შე-
 11a¹ მოსილ იყო | სამოსლითა სამეუფო. მათა
 შორეობითა: რად არის ისტერი და რ
 მესიდეგა მე სტო წმინდა ღმრის-შმო-
 15 ბლისა. გე იგი ვიგადე მე ქადაქსა
 ჩემსა ეკლესიას მას შინა შირველ მო-
 კსენებულსა წმინდა თეოდორსსა: ამი-
 20 თვე სამოსლითა: || და ამითვე მსკა-
 გსებითა გამოსტყდით: და შემიბურს
 20 კელი ჩემი და შრქვა ნუ მწუხარე ხარ
 და შემიფანს მე საკურთხეველად: და
 მადედა კელითა თანითა კორტი იგი
 განმცხროველები რის ჩუენის იჯ
 ქსლი და შესსუა შირს ჩემსა: და მე-
 25 ვსურულად: განგკურთ მე ძიდისა გან: და
 იყო ბუღი ჩემი ადესებულ დიდითა სი-
 ხარულითა ხილვისა მის თან: და შე-
 გწინს დიდად მადლობა რისა: რ
 11a² შეგვადე მწუხარება. იგი ჩემი რ იყო
 30 შარტიაქისა მიერ სიხარულად: მოდე-
 ბითა უხრწნელისა კორტისა მისისათა:
 და გრ დაყუაგ ძმანთ ჩემსა იერუსა-
 ლსმს შინა უამი რადეენიმე თანირ
 ნათლისუებისა: ეკუბოდა სუდას ჩემსა
 85 ფე!

него) печальный, огорченный тоской и раздуміемъ, и остановился ночевать въ церкви Святой Богородицы. И когда наступила полночь и приближалась иолуночная стража, увидѣлъ я своими глазами и услышалъ своими ушами, вплоть до прикосновенія даже руки, что вотъ Царяца Марія, Святая Богородица пришла ко мнѣ. Съ ней была какал-то жепщина, одѣтая въ бѣлую одежду, а Святая Богородица была одѣта въ царскую порфиру фиолетоваго цвѣта, какъ видалъ я раньше, пока я былъ въ городѣ моемъ, въ такомъ же облаченіи и по такому же подобію написавшую икону Святой Богородицы въ выше-названной церкви святого Феодора. Взяла Она меня за руку, сказавъ мнѣ: «не печалься!» и ввела меня въ алтарь. Взяла Она своею рукою оживляющее Тѣло Господа нашего Иисуса Христа и дала пить устамъ моимъ, и вдругъ очнулся я отъ сна, и было сердце мое исполнено радости великой по причинѣ видѣнія и воздалъ я великую благодарность Господу, Который печаль мою, причиненную отъ патріарха, измѣнилъ на радость, давъ мнѣ нетлѣнную Плоть Свою. Оставался я, братья мои, въ Іерусалимѣ, нѣсколько времени безъ крещенія, что весьма противно было для души моей.

8 შველი შვი: B 7 სიხარული: B 7-8 დედოფელ B 11-12 შემოსილ იყო | შობილ იყო B 14-15 ღმრის
 შმობლისა 15 ვიგადე მე ქადაქსა | ვიგადე ქადაქსა შინა B 18 და შობვე B 20 ნუ მწუხარე ხარ — შე B
 28 თან სუენისა A 28 ღმრის B 32-33 თა იერუსალიმს შინა შინა ჩემსა B 88 ვამ რადეენიმე B.

8. და მეტყე ქალთა ქსითა შთა-
 3a2 ვედ უდაბლხოს მას ზღუა მეუდრისსა:
 და გიკითხე უგუოთუ ეპისკოპოსი
 იორდანისსაჲ შინა არს: და მესმა არა
 5 ყოფაჲ მისი მუნ: მასინ მოვედ მე
 იორდანედ ადგილსა მას სდა იგი ონ
 ჩუქსმან იჲ ქსნათელ ილო იოვანსს
 მიერ: და იყო დღს იგი ქსსამობი-
 საჲ: და გრ მოვედ ადგილსა მას და-
 10 დებულსა სხათლოს ონისსა: და გე-
 ძიებდ კაცსა ონ მომცეს მე ქსსამიერი
 ნათელი: ვპოვე მე განკუბითა ღათა:
 111b1 კაცი ვინმე წა მდღელი ოა: სხე-
 ლით ამბა იოვანსს და ორნი მოხუცე-
 15 ბულნი სულითა შემოსილნი და მძო-
 ვრობით ცხოვრებულნი იუვენეს მის
 თანა: ს მე ვაუწყე მათ სქმს ჩემი ყლი:
 და გვედრე ოა მეთს მე ქრისტესე:
 და მათ მწრაფელ შეიწინარეს სიტყუაჲ
 20 ჩემი და მუნქუესვე წარმართნეს და
 მივიდეს კიდეს იორდანისსა: ადგილსა
 3b2 მას სდა იგი ონ ჩუქსმან ნათელ
 და მივედ მეცა მათ თანა დიდითა სი-
 სარულითა სხათლოდ ონის: ს ამბა
 25 იოვანე სკურთხა წყალი ორთა მათ თანა
 მოხუცებულთა და მძოვრთა: და
 მრქეს მე შთაგჳდ წყალსა: ამას
 განმანათლებულსა: ონ ცოდვანი შენნი
 განბან: ს სული შენი განბრწყინოს:
 80 მასინ ამანო ჩემნო ადრეადრე გან-
 111b2 მხარულებული სულითა შთაგჳდ
 წყალთა მათ შინა და შევსწირვედ
 მდღობასა ქსს მიმართ ონის ჩემის:

8. Потомъ силою Христа спустился
 я въ пустыню Мертваго моря, спро-
 сивъ, дома ли епископъ Иордана.
 Узнавъ, что его не было тамъ, при-
 шель я тогда на Иорданъ въ то мѣ-
 сто, гдѣ Господь нашъ Исусъ Хри-
 стость крестился отъ Иоанна. Было въ
 тотъ день Рождество Христово. И
 когда я пришелъ на мѣсто славной ку-
 пели Господа, ища человѣка, который
 далъ бы мнѣ свѣтъ Христовъ, ишелъ
 я по провидѣшю Божьему нѣкоего
 мужа, святаго священника Господа,
 по имени аву Иоанна и бывшихъ съ
 нимъ двухъ старцевъ, облеченныхъ
 духомъ и жившихъ пустынниками¹⁾.
 Я, сообщивъ имъ все о своемъ дѣлѣ,
 просилъ ихъ сдѣлать меня христиани-
 номъ. Они мгновенно вняли слову
 моему и тотчасъ же отправились и
 пришли къ берегу Иордана на то
 мѣсто, гдѣ Господь нашъ крестился;
 и я вмѣстѣ съ ними съ ве-
 лостью къ купели Господа.
 Онъ благословилъ воду со-
 вмѣстно съ двумя тѣми старцами-
 пустынниками, и они сказали мнѣ:
 «спустись въ воду эту просвѣщаю-
 щую, которая смоетъ твои грѣхи и
 душу твою просвѣтитъ». Тогда,
 братья мои, восхищенный духомъ, я
 поспѣшно спустился въ тѣ воды, воз-
 давъ благодареніе Христу, Господу

3 და ვიკითხე] და ვიკითხე B 3 ეპისკოპოსი B 8 ქსსამობისა B 12 ნათელი კაცი] იგი ნათელი
 მდა კაცი B 13 ოა B 15-16 მყოფობითა ცხოვრებულ B 19 შეიწინარეს B 24 სხათლოდ ონის] სხათლოსა
 მას B 25-27 წყალი . . . და მრქეს] წყალი იგი ორთა მათ თანა დიდითა მოხუცებულთა და მუნათა და
 რქუა B 30-31 ო განმანათლებული სულითა ადრეადრე B 31 შთაგჳდ B 32 შევსწირვედ B. 1) Собств.:
 βασιχοί, pabulatores, см. Н. Марръ, Мудрость Балавара, ЗВО, т. III, стр. 228.

5 რნ დირს მყო მე ეკევითარს მს
 დიდს დიდებულს კეთილს: და მი-
 წოდს და გამომიყვანს მე ხნელის- მის
 გან ნათლად: და მიზიარს სანათლოს
 5 მს მისს: და ვრ ვდებ მე წყალთა მათ
 შინა და კელი ამბა იოვანს მდღელისა
 იყო თავსა ზედა ჩემს ვაგრძნობდ
 კორცითა ჩემითა დიდს სიტყვებასა:
 3b2 წყალთა მათ შინა: და იყო დამს || იგი
 10 დიდად მესინვარე: და ფიცხლითა თრთუ-
 ლითა: აღსებულ იყო ქუეყანა და ქარი
 სსტიკი ჩრდილოაჲსა და ძლიერად ქრდა:
 და წყალი იგი უი მოსცემდა დიდს მესი-
 ნვარებას: და სიტყვას უნიელისას: წ
 15 ადგილი იგი რლსა შინა მე ვდებ იყო
 112a1 წყალი იგი დიდად მკურნალე და ამას
 რლს გაუწებ თქუენ უწიერ ქნ რ
 არს ვტუევი: და ვრ მომცეს მე ნა-
 თელი წთა მათ კაცთა: სსხელითა მამი-
 20 საათა: და ძისათა: და სულის წდი-
 საათა: მამინ გამომიბრწეინდა მე ნა-
 თელი: დიდად ბრწეინვალს: რისა სსხს
 ვერ შესადებულ არს მითხრობად: და
 აღმოჩნდაჲდ სანათლოაჲს მის გან:
 25 მიწოდს სსხელი სსატრელმან მდღელ-
 მან იოვანე: ამბა ანტონი და შემოსს მე
 მუნჭუესვე სქემა და მონაზონებისა: და
 4a1 დაეყავ მე მათ წთა თანა ექუსი || წელი და
 შჯდი თთუწ უდაბნოს მას შინა შემო-
 30 სილმან მითვე სქემითა: და შემდგო-
 მად ამისსა მოვიდე ლოცვაჲ და კურთ-
 ხევაჲ ამბა იოვანსსი: და მოხუცებულ-
 112a2 თაჲ მათ: და წარვედი ეკვპტელ მოხილ-
 ვად თჳსთა ჩემთა: რნი მესხნეს მე
 35 მუნ. რნ მცა მოუწოდე მათ გზასა მას

моему, Который удостоилъ меня
 столь великаго и славнаго добра,
 призвавши (къ себѣ) меня и вы-
 ведши меня изъ мрака къ свѣту и
 содѣлавши меня соучастникомъ Своей
 купели. Когда я стоялъ среди водъ,
 и рука аввы Іоанна была на моей
 головѣ, чувствовалъ я тѣломъ своимъ
 большую теплоту среди водъ, (между
 тѣмъ какъ) ночь была весьма суро-
 вая, земля была покрыта жестокииъ
 инеемъ, и суровый сѣверный вѣтеръ
 сильно дулъ. Вся вода отдавала су-
 ровостью и холодомъ льда, только въ
 томъ мѣстѣ, гдѣ я стоялъ, вода была
 весьма теплая. Сообщая объ этомъ
 вамъ, знаетъ Христосъ, что не лгу.
 И когда крестили меня святые тѣ
 мужи во имя Отца и Сына и Святаго
 Духа, тогда возсіялъ для меня свѣтъ,
 весьма яркій, образъ котораго не
 поддается описанію. При выходѣ
 моемъ изъ купели, блаженный свя-
 щенникъ Іоаннъ называлъ меня аввой
 Антоніемъ и тотчасъ же одѣлъ меня
 въ схиму монашескую. Пробылъ я съ
 тѣми святыми шесть лѣтъ и семь мѣ-
 сяцевъ въ той пустынѣ, одѣтый въ
 ту же схиму. Послѣ этого, получивъ
 благословеніе отъ аввы Іоанна и
 тѣхъ старцевъ, я отправился въ Еги-
 петъ навѣстить своихъ, которые были
 у меня тамъ, чтобы и ихъ призвать
 на путь истинны, на который при-
 звалъ меня Христосъ. Нѣкоторые

2 დიდს + და B 5 წყლის მას შინა B 6 ამბა იოვანე მდღელისა B 10-11 ∞ და აღსებულ უცხლითა
 თხოვლითა ქუეყანა B 14 და სიტყვას უნიელისას < B 15 მე < B 17 წლისი წელი B 25 სსხელი + წესი B
 25-26 მდღელმან + ამბა B 29 ∞ უდაბნოს მას შინა და შჯდი თთუე; 32 იოვანსსი გან B 33 ეკვპტელ B.

ჴეშმარიტს რლს მიწოდა მე ქნ:
 წ მათგანთა რლთაჲ შეიწუნარეს
 სიტყუაჲ ჩემი და იცნეს გზაჲ იგი
 ჴეშმარიტებისაჲ: და რლთაჲ განა-
 5 გდეს: და გუემითა და გინებითა გა-
 მოჲკადეს: და ვრ დავუფ ეკვპტეს
 შინა რაფდენიმე უამი: მისსა შემდგომად
 მოვედ მე შამისა ქუეყანად: და შევედ
 დიდად ქალაქად: დამსკედ რლსა შინა
 10 ვცხოფნდებოდე მე პირველად:

9. წ მეოფთა დამსკისათა ვა მიხი-
 4a2 ლეს მე და იცნეს ხატი ჩემი || შემიპურეს
 მე და დიდი გუემაჲ და წყლულებაჲ
 მოაწიეს ჩემ ზედა და მრავალი ბორბოტი
 15 შემამთხვეს მე ვე მიწუნადმდე სიკუ-
 დილის: და იგი უელი მტირე არს: და
 112b1 კინი ქწს სიუეროელის თხს: | და შერმე
 შემდგომად გუემის მიმტეს მე სამშვაგ-
 როდ მსაჯულსა მს რ იო ქალაქსა
 20 მს შინა დამსკისას: წ მსაჯული იგი
 მრავლითა სიტყუათა მლიქნიდა: და მეტ-
 უოდა რაჲ ესე შეკამთხუ თავსა შენსა:
 და ესეუითარისა გან დიდებისა: გამოჭ-
 ვარდი: და ესეუითარისა შეურაცხებასა
 25 მიიწიე: ად აწ მოიქეც ჩუენდავე და
 უფრომსსა დიდებისა უშემთანწ: პირ-
 ველის მიიწიო მრავლითა პატოითა და
 შეუნიერებითა: წ მე მიუგე და ვარქუ
 რ ი ესე შეკამთხუ თავსა ჩემსა არა
 30 თხნიერ ქწს წოდების მიყოფიეს: ად
 რ ი იგი მს სათნო იო და მიბრძანა: ||
 4b1 მს ზედა დიდად მხიარულ არს სული
 ჩემი: და უფრომს პატოითა და დიდე-
 ბათა შემირაცხიეს იგი: და ვრ იხილს
 112b2 მს სიმტკიცეს ჩემი და შეურეველო-

приняли слово мое и познали путь истинны, а некоторые отвергли его; выгнавъ меня съ побоями и бранью. Побывъ въ Египтѣ нѣкоторое время, послѣ я пришелъ въ землю Сирійскую и вступилъ въ великій городъ Дамаскъ, въ которомъ я жилъ вначалѣ.

9. Обитатели Дамаска, увидѣвъ меня и узнавъ лицо мое, схватили меня, причинивъ мнѣ сильныя побои и раны, и пылакли на меня много зла, чуть не на смерть, но все это ничто и мелко изъ-за любви ко Христу. Послѣ избіенія отдали меня на судъ судѣ, бывшему въ городѣ Дамаскѣ. А судья многими словами зстылъ мнѣ, говоря: «что это ты сдѣлалъ съ собою, отрекшись отъ такой славы и дошедши до такого униженія? Вернись опять къ намъ, и ты достигнешь безъ сравненія лучшей славы, чѣмъ была прежде, съ великою честью и благозпиемъ». Я же сказалъ ему въ отвѣтъ: «то, что я сдѣлалъ съ собою, не совершено мною помимо призыва Христа, но что Ему угодно было, и что Онъ повелѣлъ мнѣ; изъ-за этого велика радость души моей, и это я предпочитаю почестямъ и славѣ». Видя твердость мою и непоколебимость ко Христу, приказалъ онъ битъ меня

1 ჴეშმარიტებისა B 2 შეაწუნარეს B 6 ეკვპტეს B 10 მარკელ B 13 და რლთაჲ რლთა B 19 მს < B 20 თამსკისას < B 24 ეკვპტითარისა B 30 წოდებისა შემოაფიეს A 34 იგი < B.

ბაჲ ქწს მიმართ ბრძანა დიდთა გუგ-
 მითა ცუმაჲ ჩემი: და მეტყე შეყვანე-
 ბაჲ ჩემი საპურობილედ: და დაჟუგ
 საპურობილეს მას შინა დამასკისას
 5 შუდი თთულ: და ამისსა შეჭდგომად
 შემაყენეს მე სახლსა ერთსა: რღსა
 ჰრქჳ სახლი სასისხლს შინაგან საპ-
 ურობილის: საპურობილეს: და გრ
 დაჟუგ მუნ შინა ათშადმეტი დღს გ-
 10 მომიცნადა მე ქწ სახიერებაჲ თჳსი და
 მანუჳს მე სიტკობებაჲ თჳსი: და სი-
 ყუარული რი სათნო იყო ჩემდა მო-
 მართ:

10. და გრ იყო შუგა ღამს ვინილს
 15 მე ნათელი დიდად ბრწყინვალს: და
 4b² მესმა კმაჲ რი მეტყოდა სუ გემინინ
 მტერთა ამათ გან ად გინაროდენ: რ
 113a¹ განმზადებულ არს შენ თჳს | რისა მიერ
 შენისა იჳ ქა გვრჯინა დიდებისაჲ და
 20 აღრაცხილ სარ შენ მოწამეთა მისთა
 თანა: და უწუის ქწ ძმანო ჩემნო: რ
 ულთა რნი იყვნეს საპურობილეს მას
 შინა: ჩემ თანა ესმს კმაჲ იგი და იხილეს
 25 შინა მეორედ შეყენებულ ვიქმენ იყო
 იგი სასე სიბნელითა. ვდს დღს და ღამს
 ერთ სახედ იხილვებოდა: მოკრძაღვითა
 სარკუემელთაჲთა: და არცაღა თუ
 ახრდილი ნათლისაჲ შემოვიდრდა: ხ
 30 შეყენებულთა მათ გრ იხილეს ნათელი
 იგი შწრაფელ აუწუეს: მესაპურობილეთ
 მოძღუარსა მას: და იგი მოვიდა: და
 იხილდა თუაღითა თჳსითა გრ იგი სხუათა
 5a¹ მათ ეხილეს: და მივიდას და აუწუეს
 113a² ესე მსაჯულსა მას: ხ მსაჯულმან მან.

сильно, а затѣмъ отвести меня въ
 темницу. Пробылъ я въ темницѣ Да-
 маска семь мѣсяцевъ, а послѣ этого
 ввели меня въ домъ заключенія, ко-
 торый называется *Домомъ крови*
 (*зысканий*) *снутри самой темницы.*
 Послѣ того какъ я пробылъ тутъ сем-
 надцать дней, явилъ мнѣ Христось ми-
 лость Свою и далъ мнѣ знать сла-
 дость Свою и любовь, которыя Ему
 угодно было (проявить по отношенію)
 ко мнѣ.

10. Въ полночь увидѣлъ я весьма
 яркій свѣтъ и услыхалъ голосъ, го-
 ворившій мнѣ: «не бойся этихъ вра-
 говъ, но радуйся, ибо уготованы тебѣ
 отъ Господа твоего Иисуса Христа
 вѣнецъ славы, и сопричисленъ ты къ
 мученикамъ Его». Знаеть Христось,
 братья мой, что всѣ находившіеся въ
 темницѣ со мною услышали тотъ го-
 лось и свѣтъ тотъ увидѣли, ибо домъ,
 куда я былъ заключенъ второй разъ,
 былъ полонъ мрака до того, что день
 и ночь (въ немъ) казались одинаковы,
 по причинѣ закрытія (наглухо) оконъ
 не проникала даже тѣнь свѣта.
 Узники, увидѣвъ свѣтъ, тотчасъ же
 сообщили смотрителю¹⁾ тюремщи-
 ковъ. Тотъ пришелъ и увидѣлъ
 своими глазами, какъ видѣли и дру-
 гіе. Пощли и доложили объ этомъ
 судья. Судья же прислалъ одного
 своего повѣреннаго, и тотъ такъ же

2-3 შეყენება B 5 შუღ თურ B 7 ჰრქჳ B 14 შეგე] მოკრძა 15 მე < A 25 შინა < B 27 ერთ
 სარკუემელ B 28 და < B 32 იგი-ც B 34 და მოვიდა და აუწუეს ეხე] და მოვიდა და აუწუეს B. 1) Букв.:
 ВОЖДЮ.

მთავლინა კაცი ვინმე თუნი სარწმუნოა და მანცა ისილა ეჲ უწინარსსთა მისთა: რ ნათელი იგი ეგოა მეოფარ ესე მითვე ბრწეინებალბითა: და წარვიდა სარწმუნოა იგი მსაჯულისა მის და უთხრა მას ნათლისა მის ბრწეინებალბა: ნ მსაჯული იგი არა თუ ნათლისა მის გან შეძრწუნდა: ად უფროაძლა განძუნდა: და ბრძანა მიეცნებად ჩემი სხუასა სხელსა სამეფობილისსა: და შემსყენეს მე კაცთა ვიეთმე თანა: სარკინობთა უგეტურთა: და გრწმენინ ძმანო ჩემნო: რ ეოფარა ჩემი მათ თანა უძიძის. იყო ჩემ ზედა უფროაძს ეისა გუემისა და სარწმუნოა: რ მესამეობილეთ მთად უარსა | მიეცა მათ | და მცნებად რა მკანებდენ მე სეუედრელად ჩემდა: ნ იგინი დღითოადელად შეუედრელად და სიტყუთა მრავლითა მერჩიოდ შეუედრისა მათისა თუნი: და გუემით და იძულებიდა: სიტყუად მიმკადინა: ნ მე ვეტყუადი მათ სიტყუასა ზეშმარტებისსა: და სიტყუს კუბისა მას მათსა დამკისადი: ფდს შეიწრდინა: და ვერ ზოვიან სიტყუადა წინა დადგომად ჩემდა: და რდს იგი ვეტყუადი უწეის ქნ რ არავის გან მასმიჯად: განა მისწეიჯად ად სიტყუს კუბისა მას ჩემსა მათსა მიმართ მთეცამოდა ეხისა ჩემსა: განმკიქებუელი და დამკისელი შეუედრისა მათისა: და ვრ ეუწეა მსაჯულსა მას სიტყვიტ სარწმუნოებისა ჩემისა: ქცის მიმართ: იხრახს წა|ტემა ჩემი შეუედრისა მათისა რდ არს ამირა მუშინა: და მას დამკის

увидѣлъ, какъ и предшественникъ его, ибо свѣтъ стоялъ долго съ тѣмъ же сіяніемъ. Повѣренный судья отпавился я доложилъ ему о сіяніи свѣта. Но судья не то что смутился отъ того свѣта, а, напротивъ, еще больше разсвирѣбѣлъ и привалялъ перевести меня въ другой домъ заключенія. Заключили меня съ вѣковыми алыми сарапшинами, и вѣрьте мнѣ, братья мои, что пребываніе мое съ ними было для меня гораздо тяжелѣе, чѣмъ всякіе побои и мученія. Оказывается, смотритель тюремщиковъ заповѣдалъ имъ бранить и укорить меня. Они нао дня въ день укорили меня, многими словами нападали на меня изъ-за ихъ закона, а меня лишалъ слова побоями и принужденіемъ. Я же говорилъ имъ слово истины, разбирая ихъ возраженія до того, что они стѣснялись и не находили словъ противустоять мнѣ. И знаетъ Христосъ, то, что я имъ говорилъ, ни отъ кого не слыжалъ и не учился, а тако, возражая имъ, приходило мнѣ на языкъ (слово) посрамляющее и разбирающее законъ ихъ. Когда судья была сообщена твердость моя въ вѣрѣ во Христа, онъ задумалъ отправить меня къ ихъ царю, который есть «эмйръ ал-муминийъ»¹⁾. Въ ту ночь, когда наступала утренняя стража, увидѣлъ я ибѣихъ

113b1
5a2

113b2

1) Повелителемъ правосѣрыицъ, т. е. халифъ.

ვ მონა საკუმილავი განთიადისაჲ: двухъ старцевъ, которые подошли ко
 ვიხილენ ორნი ვინმე მოხუცებულნი ონი миѣ, имѣя при себѣ какой-то сосудъ
 მოვიდეს ჩემდა და იყო მათ თანა || на подобіе плелды звѣздъ. Въ немъ
 5b1 ჭურჭელი რამე მიმსგავსებული горѣла лампада безъ воды и масла,
 5 კომთა: ვარსკულავისთა: და მას и въ немъ же увидѣлъ я подсвѣч-
 შინა კანდელი აღნთებული თვნიერ никъ и вѣнецъ, украшенный зеленью.
 წყლისა: და ზეთისა და ვიხილქ მსვე: Старцы, поднявъ вѣнецъ, возложили
 შინა სსანთლქ და გვრგვინი მწუნედ его на мою голову, а лампаду повѣ-
 შემკული: წ მოხუცებულთა მათ აღიდეს сили передо мной. Когда разсвѣло,
 10 გვრგვინი იგი და დამადეს თავსა ჩემსა: сердце мое было въ великой радости,
 და კანდელი იგი დაჭკიდეს წინაშე ჩემსა: и наипаче возросла и утвердилась
 და ვრ განთესა სისარულსა დიდსა შინა вѣра моя во Христа. Судья призвалъ
 იყო გული ჩემი: და უფრომასად აღორ- меня и, посадивъ меня на носилки, от-
 ძნდა: და განმტკიცნა: სარწმუნოებაჲ правиль меня къ царю сарацинъ, и
 15 ჩემი ქსლ მიმართ: წ მსაჯულმან მან другого какого-то монаха, привезен-
 114a1 მიმიწოდა და შემსუა დისშანსა და наго изъ Тиверіа, отправиль со мною
 წარმავლინა მე მეფისა მის სარკინოზ- къ царю. Мы прибыли въ Новую
 თაჲსა: და სხუაჲცა ვინმე მონაზონი Персію, ибо эмірѣ ал-муминіиъ былъ
 მოყვანებული ტიბერიით წარმოსცა тамъ, и оставались мы въ Персіи нѣ-
 20 ჩემთანა მეფისავე მათისა: წ ჩუენ მი- которое время. Затѣмъ доставившии
 5b2 ვიწინით ახლსა სპარსეთსა || რ ამირა насъ (въ Персію) получилъ приказъ
 მუზნი მუნ იყო და ვიყვენით სპარ- вести меня въ городъ Алеппо. Много
 სეთს შინა დღე რავდენმე: და მერმე трудностей и мученій пришло мнѣ
 მოიღო ბრძანებაჲ: მიმყვანებულმან მან испытать въ пути, подвергался я мно-
 25 ჩუენმან: რამცა მიმიყვანოს მე ჰალა- гообразнымъ избіеніямъ, пока я до-
 ბისა ქალაქსა წ დიდნი ღუაწლნი და ს- стигъ города Алеппо. А вѣдь из-
 ტანჯველნი შემემთხუნეს გზასა მას მრ- вѣстна и дальность того пути, и
 ვალთუერთთა გუემითა ვე მოწვენადმდე число станцій отъ Персіи до того
 ჩემდა ქალაქსა მას ჰალაბისისა: და (мѣста). Вели меня по этому пути
 30 უწეით სამე სიშორლქ გზისაჲ მის: და быстро, подвергая меня многимъ му-
 რავდენი სვანლქ არს სპარსეთით გან ვე ченіямъ, побоямъ и поруганію, что
 მუნამდე: და რ მკვრლქ მავლინებდეს не въ силахъ я разсказать. Послѣ
 114a2 გზასა მას მრავლითა სტანჯველითა: этого, посадивъ меня въ лодку на Ев-
 და გუემითა და შეურაცხად ქტევითა фратѣ, изъ Алеппо привезли меня въ
 35 რლსა ვერ შემქლებელ ვარ მითხრო- городъ Ракку безъ пищи и питья (въ

4 ჭურჭელი B 5 კომთა B 5-6 და მას შინა + იყო B 7-8 მათვე შინა A 12 და შინა დიდსა B 14 სარ-
 წმუნოებაჲ A 16 მიწოდა B 21 წ ამირა და ამირა B 22 ვიყვენით + ჩუენ B 23 დღე B 24 მან < B
 25 მან B 32 მკვრლქ B 33 ტანჯველითა B.

ბად: და მეტმე ჭალადით შემსუეს მე
 ეფთრატს ნაფითა: და მიმიყვანეს რაკა
 6a1 ქალქად თხიერ საზრდე||ლის: და სს-
 სუჟელის: და მიმტეს მე: ჭართამას:
 5 ამირას: და მუნ აღვასრულენ დღენი
 ჩემნი ვე მიტემადმდე ჩემდა სიკუდილსა
 მას წამებისსა: უგუანადსკნელ:

11. ესე ვაუწყე ერთობასა თქუენსა:
 ქქს მოყუარენო ძმანო: და ესე არს გან-
 10 გებად ცხოვრების ჩემისა: ხ გვედ-
 რები ელთა რლთა ქქს მიერ ნათელ
 გილებიეს და ბეჭედი სულის წ დისა
 შეგომოსიეს: რა მტკიცედ შეიკრძალოთ
 კლდე იგი სარწმუნოებისა თქუენისა:
 15 და უგუეთუ დუწლი გინა თუ გუემა
 114b1 შეგემიხვარს მადლობით შეიწყნარეთ:
 რ მტირედ ესმ არს წელულებათა და სს-
 ტანჰველთა დათმენად: ხ მოსაკებელი
 იგი კეთილთა მათ ოკნითი ოკე ჭკიეს
 20 დაუსრულებულად: რლი მოგტეს თქუენ
 მამამან დაუსაბამოვან: და ძემან მხოლოდ
 6a2 შო||ბილმან: და სულმან ელდ წს: ამას
 სამებით დიდებულს და მივსცეთ დიდე-
 ბად ელსა ესმსა აწ და მდს და ოკნითი
 25 ოკე ამენ:

12. ესე განგებად ცხოვრებისა
 თვისსა და მიზეზი აღსარებისა
 ნეტარმან ანტონი წარმოთქუა: ხ მე
 ვაუწყებ თქუენ სრულს მას წამებასა
 30 მისსა რ შემდგომად რაფდენტამე დღეთა
 მოუწოდა მას მეუვემან მან სარკინოზ-
 თამან: და ჭრქუა ანუ შენ არა რავან:
 გრქვანა: და ხარ შენ ნათესავი მო-
 104b2 დგამი ჩუენი: ხ მან მიუგო და ჭრქუა ჭე
 35 მე ვარ რი ოდესმე ვიყავ: რავან: ხ დღეს

дорогѣ), и отдади меня эмиру Хар-
 самѣ, и тамъ я докончилъ дни мои,
 пока не былъ, впоследствии, преданъ
 смерти.

11. Это я сообщилъ единенію ва-
 шему, братья мои, и это есть мое
 жизнеописаніе. Молю всѣхъ, получив-
 шихъ крещеніе во Христѣ и облек-
 шихся въ печать Духа Святого,
 чтобы твердо охраняли вы камень¹⁾
 вѣры вашей, и если постигнутьъ васъ
 трудности или побои, съ благодар-
 ностью пріимите. Ибо терпѣть раны
 и мученія приходится на короткое
 время, а стяжаніе благъ пребываетъ
 во вѣки вѣковъ нескончаемо, которое
 да дастъ вамъ Отецъ Безначальный,
 и Сынъ Единородный, и Духъ Пре-
 святыи. Этому въ Троицѣ славимому
 Богу да воздаемъ хвалу во всякое
 время; и нынѣ, и присно, и во вѣки
 вѣковъ, аминь.

12. Это жизнеописаніе свое и при-
 чину исповѣданія блаженный Анто-
 ній самъ изложилъ, а я сообщу вамъ
 полное его мученичество. По проше-
 ствіи нѣсколькихъ дней, призвалъ
 его (святого) царь сарацинъ, ска-
 завъ ему: «развѣ ты по имени не
 Равахъ и развѣ ты не изъ рода на-
 шего по происхожденію?» Онъ въ
 отвѣтъ сказалъ: «да, это — я, кото-

2 მამიყვანეს + მე B 4 ჭართამას B 7 უგუანადსკნელ < A 10 ცხოვრების B 14 სარწმუნოებისა A
 25 ამენ < B 26 ცხოვრების B 27 აღსარებისა + თვისისა B 28 ნეტარმან + მან B. 1) Собств.: скалу.

მადლითა და მათა ქრისტიანე ვარ: ჭრქუა
 მას მეფემან ყ სწყალო რაჲ ესე შემთხვე
 თავსა შენსა რ დაუტევე მეფეთა ნათე-
 სლობაჲ და მთავრობისა შეუნიერებაჲ და
 5 სსხელოვნისა მის შჯულისა ნებეირო-
 ბაჲ: და მიხუდე ესე-გითარისა შეურაცსე-
 6b1 ბასა: მიუგო მას ანტონი ანტონი || და
 ჭრქუა ვინაღლ და განვიტადე და ვპოვე
 რ ჭეშმარიტ არს შჯუელი ქრისტიანე-
 10 თაჲ: და ამის თჳს შეგვეყვ მორწმუნეთა
 მისთა: ჭრქუა მას მეფემან ნუ იყოფინ
 ვ რმცა იყო იგი ჭეშმარიტ გინა მართალი:
 მიუგო მას წინ ანტონი და ჭრქუა ჭე რ
 უფროჲს ამის ნათლის ცხად არს ჭე-
 115a1 შმარიტებაჲ მისი: | ჭრქუა მას მეფემან
 კერანნი არა გისწყაიეს: ს მან ჭრქუა ჭე
 მისწყაიეს: და მისთჳსცა ვეველტი სიტ-
 ბილსა წარწყვედილობისა მისისასა:
 ჭრქუა მას მეფემან ანუ არა გაკლას რაჲ
 20 იგი წერილ არს სტრასსა მას კერანისასა:
 ანუ რაჲღამს იეოს უტხადსნი ნათელი
 მათ სიტყუათა: ჭრქუა მას ანტონი ნათე-
 ლი იგი რ ღსა შინა მე დღეს ვიქტვეი ფედ
 უბრწყინვალეს არს მატათ სიტყუათა:
 25 ჭრქუა მას მეფემან მოქვეც სარკინოზად-
 6b2 ვე და დაუტე || ვე ცილობაჲ ებე უგუ-
 ნურებისა შენისაჲ უკეთუ არა ვბრძანო
 მოკუეთაჲ თავისა შენისაჲ: აწვე უამს
 ამას:

рый и некогда был Равахомъ, но
 нынѣ благодатью Бога я — христіа-
 нини». Сказалъ ему царь: «о, несчаст-
 ный! Что ты сдѣлалъ съ собою, что
 оставилъ и родство царей, и велико-
 лѣніе властвованія, и утѣху славнаго
 закона, и дошелъ до такого униже-
 нія?» Блаженный Антоній сказалъ
 ему въ отвѣтъ: «посмотрѣвъ, я уви-
 дѣлъ и нашелъ, что законъ христіанъ
 истиненъ, и поэтому присоединился
 къ вѣрнымъ его». Сказалъ ему царь:
 «да не будетъ этого, чтобы онъ (за-
 конъ христіанъ) былъ истиненъ или
 праведенъ!» Святой Антоній ска-
 залъ ему въ отвѣтъ: «подлинно
 ясите этого свѣта истинность его».
 Сказалъ ему царь: «ты Корана не
 изучалъ?» Тотъ отвѣтилъ: «да, изу-
 чалъ, потому и бѣгу отъ гибельной
 лжи его». Сказалъ ему царь: «развѣ
 не помнишь, что написано въ сурѣ
 Корана? Развѣ можетъ быть какой-
 либо свѣтъ яснѣе тѣхъ словъ?» Ска-
 залъ ему Антоній: «свѣтъ, въ кото-
 ромъ я нынѣ пребываю, гораздо
 свѣтлѣе тѣхъ словъ». Сказалъ ему
 царь: «обратись вновь въ сарацина и
 оставь это преніе твоего неблагогра-
 зумія, а если нѣтъ, такъ я велю от-
 сѣчь тебѣ голову сію мивуту».

30 13. ჭრქუა მას, ამბა ანტონი ვეძიებვე
 მატარ რა ჭბრძანო მოკუეთაჲ თავისა ჩე-
 115a2 მისაჲ: და დათხევაჲ სისხლთა ჩქმთაჲ:
 რ სამნი ცოდვანი მიქმნიან წინაშე ოისა
 დიდად ბოროტნი და არა რაჲ სხუაჲ შე-

13. Сказалъ ему авва Антоній:
 «и я того домогаюсь, чтобы ты ве-
 лѣлъ отсѣчь мнѣ голову и пролить
 мою кровь, ибо мною сдѣланы три
 весьма тяжкихъ грѣха передъ Госпо-

1 ქრისტეანე ვარ ქრისტიანე A 11 მეფემან — მან B 18 წინ < B 17 ვინაღლ A 18 წინაშე ოისა B 28-29 აწვე უამს მას < A.

მძღებელ არს აკოცად მათა გარნს მო-
 კუებთაჲ თავისი ჩემისაჲ: და დათხევაჲ
 სისხლთა ჩემთაჲ: ჰრქჳ მას შეუემან
 და რაჲ არიან სანნი იგი ცოდვანი: მიუგო
 5 მას ანტონი და ჰრქჳ: შირველი იგი ესე
 არს: რ მივედ შე ლოცვად სხსლს მას
 შეგინებულს და სავსეს უმჯულოებითა:
 რ ლ არს მასაჲ: და მეორე იგი ესე არს
 რ მომიღებეს შე წინადაცუთაჲ და
 10 მით ვიქმენ შე წინააღმდეგომ ქსის: ||
 7a1 და შესამწ იგი ესე არს რ შესდგას
 ჩემსა საბერძნეთს. მბრძოლთა თანა მო-
 ვსრენ მრავალნი სულნი მორწმუნენი და
 ამისთჳს ვეძიებ სისხლთა ჩემთა დათხე-
 15 ვასს: რ ბორცოთა ამათ ცოდვათა
 115b1 ჩემთა არს რაჲ სხუაჲ აღჭკოცს გარნს
 ესე ნ: ნ შეუემან ვ რ იხილა მტკიცე
 იგი და შეურყეველი სარწმუნოებაჲ
 მისი: ბრძანს მოკუთაჲ თავის მისი-
 20 სსაჲ: და ესრესთ სრულ იქმნა მადლითა
 ღმთა წამებაჲ მისი:

14. და ლოცვიითა და მოკუებითა მი-
 სითა ღირს შეუენი ჩუენცა ქნ ნაწილს
 მკუდრობის მისისსა: ზიარებად: რ
 25 იგი არს მამნიკუბელი უღთა კეთილთაჲ:
 და მისა შეუენის დიდებაჲ მამის თანს
 სულთი წითურთ აწ და მღს და
 თჳნითა თჳკ ვემენ:

домъ, и ничто не может очистить
 ихъ, развѣ только отсѣченіе головы
 моея и пролятіе крови моея». Ска-
 заль ему царь: «что это за три
 грѣха?» Антоній сказалъ ему въ от-
 вѣтъ: «первый (грѣхъ) вогы что:
 пришелъ я молиться въ домъ, осквер-
 ненный и полный всякаго беззаконія,
 что есть Мекка; второй — вотъ что:
 принялъ я обрѣзаніе и тѣмъ сталъ я
 противникомъ Христа; а третій—то,
 что, когда я вступилъ вмѣстѣ съ
 воюющими въ Грецію, избилъ я
 (тамъ) много душъ вѣрующахъ. Вотъ
 изъ-за этого я домогаюсь пролятія
 моея крови, ибо тяжкихъ сихъ грѣ-
 ховъ ничто не можетъ очистить,
 развѣ только это». Царь, видя твер-
 ду и непоколебимую вѣру его, при-
 казалъ отсѣчь ему голову, и такимъ
 образомъ совершилось по благодати
 Бога мученичество его.

14. Молитвами и предстатель-
 ствомъ его да сподобитъ Христось и
 насъ участія въ удѣлѣ достоянія его,
 ибо Онъ — Податель всѣхъ благъ и
 Ему слава подобаегъ со Отцомъ и со
 Святымъ Духомъ нынѣ и присно и
 во вѣки вѣковъ, аминь.

1 მთავრად B 2-3 და დათხევაჲ სისხლთა ჩემთაჲ < A 3-შეუემან + 26 B 5 და ქრქუ < B
 13 მორწმუნეთანი B 15 ბორცოთა მით A 16 არა და სხუა იქყოცბ B 17 ნ შეუემან] შეუემან + 26 B
 18 სარწმუნოებაჲ A 23-24 [ნაწილს მკუდრობის] მათელის მკუდრობის B.
 Христіанскій Востокъ.

II. Служба.

196b მს გე დღესა [=იანვარსა: ით]: წის რაგან: ანტონი შმისა და მოწმისა:

Въ тотъ же день. [= января 19] св. Раваха-Антонія, отца и мученика.

აჲ ღღჲე ქე დ გი ჳ სსწ ღნი.

«Господи, воззвахъ» гласъ 4 плагальный: «О, чудесе!»

1. გიხაროდენ ქეს მოწამეო. სანა-
5 ტრელა ანტონი. რ ღიცა შეიტყურე ის-
რითა მით ღთისა სიუარულისაჲთა
ღირსო. და ჳაჭჳ სიმტკიცისაჲ შეიმო-
სე უძლეველი იგი ჳუარი ქესი. რ ღიცა
წარგიდღჳ შენ სასუფეველად. და ის-
10 რებ. უკორცოთა თანა უხსტნოს
ცნ რბასა: -

1. Радуйся, мученикъ Христовъ, вожделѣнный Антоній, который вооружился стрѣлой любви къ Богу, о, преподобный, и облечся въ цѣпь твердости — непобѣдимый крестъ Христовъ, который тебя предводилъ въ царствіе, и радуешься со безплотными въ жизни безконечной.

2: ძალითა შენითა მაცხოვარ. განძ-
ლიერდა მოწამე. შენი ნეტარი ანტონი.
და სიმენით შეურაცხევენა ფიცხელნი
15 სატნჯელნი. და ვა საკუმეველი სულ-
ნელი. სული თვისი შეწირა მსხუერძლად
შენდა. ჳ ნიჭთა შენთა სიმრავლეს ქე
ღო. რ ღითაცა. აცხოვენ სულნი ჩუ-
ენნი, ვა მოწყალე ხარ: -

2. Силою Твоею, Спасе, укрѣпился мученикъ Твой, блаженный Антоній, и съ мужествомъ пренебрегъ оны жестокия муки и подобно благоухающему ѳиміаму душу свою принесть оны въ жертву Тебѣ. О, какъ обильны дары Твои, Христе Боже, ими же Ты спаси души наши, ибо Ты милостивъ.

20 3. სარწმუნოებითა მტკიცითა.
მოსრულნი მორწმუნენი. ბრწყინვალითა
გალობითა საკსენებელსა შენსა ვადი-
დებთ ღირსო ანტონი. რ გამოსჩნდი
მძლედ მტერთა მიმართ. და სირცხულე-
25 ულნი მართლ უგუნაქცენ. და მიიდე
გვრგვნი წამებისაჲ ნეტარო. ქეს მი-
მართ. მეოხ გვევ მდის მადიდებელთა
შენთა: -

3. Мы вѣрные, пришедшіе съ твердою вѣрою, свѣтлымъ пѣніемъ память твою славимъ, преподобный Антоній, ибо ты оказался побѣдителемъ надъ врагами, обративъ ихъ—прстыженныхъ вспять, и пріялъ ты, блаженный, вѣнецъ мученичества. Молись Христу непрестанно о насъ, величающихъ тебя.

სენი ქეს მწმენი: -

Другія [стихиры]: «Мученики Христовы».

1-2 თ ა იანვარსა იმ ანტონის რაგანისა D. 7 წო 8 იგი < D 11 ცხოვრებას 14 უცხელნი < D 15 ხელ-
ჯველნი 20 სარწმუნოებითა 23 რ ი გამოსჩნდი 25 უგუნაქცენ 26-28 გვრგვნი წამებისაჲ ქეს მეორე მეოხ
გვეუე მისს მიმართ სულთა ხს თათჳს: ჳ და ღი ხიდღულთა.

1. მამო წო. შეიჭურე შენ წუო-
 197a ბად უღ თოთა. და შეურაცხ ჭევენ კორ-
 ცთა ტკივილნი. რ სურვიელ იყავ. შენ
 მოღებად წამების გარეჯნს და ღირს
 5 იქმენ მენეო. -

2. ნეტარო ანტონი. აღსრულე
 შენ მცნებაჲ ოჲ. და მოიძულე დიდე-
 ბაჲ ესე. და მონაგებთა სიმრავლე და
 დასთბიენ სისხლნი შენნი. და ჭსუფევე
 10 წინაჲე ღთისა: -

3. აწ ისარებ ღირსო. შეერთებული
 წო თანა. და მათ თანავე ჭხედავ მდის.
 ნათელსა გამოუთქმელსა. სამების
 წდისსა. მოგვკესენენ შემსხველნი
 15 შენნი: -

წრდგმა კჲ დ გი: -

ღირსო მამო და სამგზის სანა-
 ტრელა. მოწამეო ანტონი. უფარ ჭევე
 თავი თვისი და აღილე ჯუარი ქქს მე-
 20 საჲ. და აღირე ჯუარტმული ღთად და
 შემოქმედად ეთა. და სირცხლეულ
 ჭევენ არწმინდანი და ბილწნი ავარკანნი.
 და განაგდე შწიკულევანი იგი. ცთომი-
 ლებაჲ და წვალებაჲ მათი. და სისხლნი
 25 შენნი წნი ვა მსხუერბლნი. შესწირენ
 ქს მკსნელისა. რ ღის მიმართ ოხად
 ნუ დააცადებ. რა შეიწყადნეს სულნი
 ხუენნი. ვა კაცთმოყუარე არს: -

თო ღღესა დ გი: ზეციით ქენდ
 30 მო: -

1. გაგნგიკუთნაქნ: დედის მუცლის
 გან ღირსო: ანტონი და გუო სამკვდრე-

1. Отче святыи, вооружился ты
 на борьбу съ безбожниками, прене-
 брегши боли плоти, ибо желать ты
 пріять вѣнецъ мученичества, и удо-
 стоился его, доблестный.

2. Блаженный Антоній, исполнилъ
 ты заповѣдь Господню, возненави-
 дѣвъ славу сію (мірскую) и мпоже-
 ство стяжаній; проливъ кровь свою,
 ты пребываешь предъ Богомъ.

3. Нынѣ радуешься, преподо-
 бный, сопричисленный къ святымъ,
 совместно съ которыми и видишь
 присно неизрѣченный свѣтъ Святой
 Троицы. Помяни насъ, восхваляю-
 щихъ тебя.

«Прокиментъ» гласъ 4 плагальный.

Преподобный отче и трижды во-
 жделѣнный мученикъ Антоній, от-
 рекся ты отъ себя, взявъ крестъ Хри-
 ста Царя и исповѣдавъ Распятаго Бо-
 гомъ и Творцомъ всѣхъ. Ты присты-
 дилъ нечестивыхъ и скверныхъ ага-
 риятъ, отвергнувъ грѣховное заблуж-
 дение и ересь ихъ. Кровь твою святую
 принесъ ты какъ жертву Христу Спа-
 сителю, передъ Которымъ не пере-
 ставай молиться, дабы Онъ помило-
 валь души наши, яко Человѣколю-
 бецъ.

«Господи, воззвахъ» (гласъ) 4 пла-
 гальный: «Съ небесе на землю»...

1. Преподобный Антоній, при-
 своилъ тебя отъ утробы матери .

1 ღ შენ შეიჭურე 2 უღ თოთა 3 შენ <D 4-5 მოღებად მოღუეწებისა გარეჯნსა და მცნებაჲ
 7-10 სიტყუაჲ მკსნელისა: და მოიძულე სიმრავლასა მისს: რ ბა და მონაგებთა: სიმრავლე და მოიღო: რ ბა ით
 წარუგლა 11 აწ ისარებ 13-15 ნათელსა მს ცხოველსა: სამებისა მოგვკესენენ: ღირსო მცხელებნი შენნი: - ქქს
 იგი იქმენ.

ბელად თვისა: გზა ჭურვი უბიწოა: სანს-
ტრელა: განიოტე სიმრავლე მაცთურ-
თაჲ: და გამოჭბრწყინდი: მსგავსად ან-
გ ლზთა: -

2. აგარის ნათესავთა: შუგული უნ-
დოჲ განაგდე ღირსო: ანტონი და ღირს
იქმენ მადღესა ღთისსა: სხედ კრავისად
განყოფად კორცსა: და სისხლსა ქესსა
და ესრეთ ჭლადებდ: მომიკსენენ ჩნ
10 მკს: -

3. აღასრულე ცხოვრებაჲ შენი სა-
ნატრელა ანტონი: მარხვითა ღოცვითა
და ღირსად ქცევითა: და შურითა სდ-
მრთოჲთა აღგზებული: წარსდეგ წე
15 მძღაგრთასა უშიშად: და ქე მკსნელი:
ჭქადაგე მოწამეო: -

გზნ გენაკო მადღისყო ნყო-
ფიერო: -

ონითაჲ: კ ა ა გ ი

1. ახლისა აღთქმისა ნაშობად: და
მკვდრად ზეცისა ჩინებისად იწოდე: ან-
ტონი: შვილად აბრაჰამისა იქმენ ნე-
ტარო: და ნათესავთა მათ: ისმიატელთა:
შუგული: განაგდე ელდ ქებულა: და
25 აღარე სემებისა: ერთარსებით სწორი
თვთებდა: და დაუტევე: დბჲ განქარვე-
ბადი: და შუებაჲ დაეწყებადი: შეურაცხ
ჭყავ ულითურთ: და უდაბნოს განჭბრ-
წყინდი: მონაზონებისა ღუაწლითა ღთ
30 შემოსილო: ღა: ეგედრე აწ: მონიჭებად
სულ: -

ოკ ლბსა დ გი უკ ლბდეთ ოა

(твоей) Христосъ, содѣлавъ тебя,
какъ сосудъ непорочный, Своимъ ви-
стилищемъ. Блаженный, разогналъ
ты множество соблазнительей и воз-
сиялъ ты подобно ангеламъ.

2. Преподобный Антоній, отвергъ
ты негодный законъ племени Агари
и удостоился ты благодати Божьей
(узрѣть) въ образѣ агнца раздѣленіе
Плоти и Крови Христовой, зывая
такъ: Спасе, спаси насъ.

3. Исполнилъ ты жизнь твою,
вождельный Антоній, постомъ, мо-
литвою и достойнымъ поведеніемъ, и
воспламененный Божественною рев-
ностью предсталъ ты безбоязненно
предъ сильными (міра сего) и испо-
вѣдалъ ты, мученикъ, Христа Спа-
сителя.

Радуйся, Вышняго вертоградъ
плодоносный!

«Молитва» (тропарь на «Богъ
Господь») гласъ 1 плагальный.

1. Антоній, ты нареченъ рожден-
нымъ Новаго Завѣта и наслѣдни-
комъ небснаго уготованія (призва-
нія); блаженный, ты сталъ сыномъ
Авраама и отвергъ ты, всехвальный,
законъ измаильтянь, исповѣдавъ
единосущностью Троицы равенство
Лицъ; оставилъ ты славу пре-
ходящую и всецѣло пренебрегъ ты
веселиемъ забываемымъ, возсіявъ въ
пустынь подвигами иночества, бого-
носный, нынѣ моли Бога о дарованіи
душамъ [нашимъ великой милости].

«Канонъ» (букв. пѣсни) 4 плагаль-
ный (гласъ): «Поимъ Господеви» (1 п.).

1. მოვედით დღეს ენი. ღთშემოსილნი და სარწმუნოებით. უგალობდეთ ანტონის. რლი ღირსად ადიდა ქნ:

2. დიდებულა ანტონი. ზეცით მადლსა ღირს იქმენ შეწვნარებად. ამისთვის მორწმუნენი. ვგდესსწაულ-
197b თბთ გსენებასა შესსა:

3. წესნი ანგელოზთანი ზეცას მადლთა შინა ისარებენ. საკსენებელსა
10 შესსა. მოღუაწეო ანტონი დიდებულა: -
შნ უქრწი.

მსლესა: მოსე წინაწარმეტ: -

1. მამათ-მთავარსა აბრაჰამს, მიემს-
გავსე ნეტარო: და ახალი ისაკ: შესწირე
15 თავი. შესნი: საკუერთსად მეუფის: სუ-
ლად სულნელად ღირსო ანტონი: -

2. მოსეს შური აღიდე შეს: და მსგავსად მის ღირსო: ისილე მადლი: თუალითა სულისათა: მოღუაწეო ან-
20 ტონი: უხილავი ღი და მას ჭმსახურე-
ბდი: -

3. წარმართთა ქადაგს მავლეს, მიე-
მსგავსე ნეტარო: მამულთა მათ შჯულთა: დატეგებთა ღირსო: და მსგავსად მისს
25 შენეო: ქეს თვს დასთხენ სისხლნი
შენნი: - მოგასწავებდა უს: -

გძსა: შნ წრ დამამტ

1. დაფარულთა განმგითხველმან. დე-
დის მუცლით გან გამოგირჩია და გა-
30 კურთხეს. ამისთვის განაგდე უნდომ
სჯული ანტონი: -

2. მამისა თანა მოსაყდრე. წინასაუ-

1. Приидите днесь все богоносные и съ вѣрою воспоемъ Антонію, кото-
раго достойно прославилъ Христосъ.

2. Славный Антоній, ты удо-
стоился принять благодать свыше,
поему вѣрные празднуемъ память твою.

3. Чины ангельскіе въ выси не-
бесной радуются памяти твоей, слав-
ный подвижникъ Антоній. [Богороди-
чель]: «Ты неискусобрачно».

«Вонми» (II п.): «Пророкъ Мой-
сей».

1. Блаженный, уподобился ты патриарху Аврааму и ты, Новый Исаакъ, принесть себя Царю въ жертву благоуханія, о, преподобный Антоній.

2. Пріавъ ревность Моисееву, подобно ему, преподобный, ты духовнымъ окомъ узрѣлъ Незримаго Великаго Бога и Ему служилъ ты, подвижникъ Антоній.

3. Блаженный, уподобился ты проповѣднику языковъ Павлу, оставивъ законъ отечественный, и подобно ему ты, доблестный, пролилъ кровь свою ради Христа. [Богор.]...

«Утвердися» (III п.): «Ты еси утверждение...».

1. Иаслѣдующій сокровенное избралъ тебя отъ утробы матери и благословилъ, поему ты, Антоній, отвергъ негодный законъ.

2. Сопрестольника со Отцомъ,

1-2 ღთშემოსილნი სარწმუნოებითა 4 ზეცითა 6-7 მორწმუნენი იქმენ დღესსწაულსა შესსა 8 ზეცითა] უკსენებელსა 28-29 დიდებულთა... გამოგირჩია] მუცლით გან დედისა შენისათა გამოგირჩია ღწ 31 ზეცითა 32 მოსაყდრე.

კუნეთა შობილი ქე ღთი იცან. სუ-
ლითა წითა ანტონი და შეუდეგ: -

3. ჭეშმარიტად ღირს იქმენ. გრავს
ღთისს ხილვად ნეტარო ანტონი. და
6 განყოფად კორცს მისს საკურთხე-
ველს ზედა: - ჩნ ყნი მთ: -

მს მთ: მესმა ო ო გნ

1. შეურაცხ ჭევენ შენ გემონი. და
დაუტევე სიმიდრე ქუეყანისაჲ. და
10 ქეს მიმართ ჭლადდებდი. შენ ხარ სიქა-
დული. და ძალი ჩემი: -

2. სჯული მართალი და წესი. ქრი-
სტიანეთაჲ შეეხიერი ირწმუნე. ედ
სანატრელო ანტონი. და შეიუარე შენ
15 ჯუარი ქესი: -

3. განაგდე წესი ჰირველი. და ქე
შეიუარე ღირსო ანტონი. და მით
სძლე ეშმაკთა საცთურსა. და აწ იდი-
დები საუკუნესა: -

20 4. შეიმოსე ძალი სღთოჲ. მარ-
თალო ანტონი და აზნილე მტერთა.
ჯუარისათა ისმაიტელთა. და სირცხ-
ლეულ ჭყავ მძლავრებაჲ მათი: - ღთი
რლი: -

25 ღვა: აღმსოლობინი

1. სსწაულთა მათ გან. მოწამისათა
198a გულისხმა ჭყავ. ძალი იგი წთაჲ. და
განაგდე ბნელი სიციბილისაჲ: -

2. ტაძარსა მას შინა. მკნედ მოღუა-

Рожденнаго прежде вѣковъ Христа
Бога ты, Антоній, позналъ черезъ
Духа Святого и Ему послѣдовалъ.

3. Поистинѣ удостоился ты, бла-
женный Антоній, видѣть Агнца
Божьяго и раздѣленіе Тѣла Его на
жертвенникѣ. [Богородич.]: «Всѣ
мы»...

«Услышахъ» (IV п.): «Услышахъ,
Господи, смотрѣнія...».

1. Пренебрегъ ты вкусы и оста-
вилъ мірское богатство, взывая ко
Христу: Ты—гордость моя и сила.

2. Въ истинный законъ и прекрас-
ный чинъ христіанскій увѣровалъ ты,
всевождедѣльный Антоній, и возлю-
билъ ты крестъ Христовъ.

3. Отрекся ты, преподобный
Антоній, отъ перваго чина, возлю-
бивъ Христа. Симъ побѣдилъ ты
козни діавола, и нынѣ славнись ко
вѣки.

4. Облекся ты, праведный Анто-
ній, въ Божественную силу, обли-
чивъ враговъ креста—измалыгянь
и опозоривъ ихъ насиліе. [Богоро-
дичентъ]: «Бога, Его же [родила
еси...]»

«Отъ ночи» (V п.): «Утрею-
юще...».

1. Чудесами мученика ты уразу-
мѣлъ силу святыхъ, отвергнувъ тьму
зablужденія.

2. Въ храмѣ доблестнаго подвиж-

1 წისსაუკუნეთა შობილი უწინარეს საუკუნეთა 3-4 კრავს ნეტარო] ხილვად კრავის ღთისსა სანატ-
რელო 9 სიმიდრეჲ 12 ჯუელი 13-14 ირწმუნე ედ სანატრელო] ირწმუნე ქონებად მართალო 15 ქე ახ
20 მელი] სწო 26 მოწამისთა] მკნედ მოწამისთა 28 სიციბილისაჲ] საციურისაჲ.

წის თევდორესს. იხილე შენ ნეტარო. სასწაული უფროჲს ბუნებისა: —

3. გაჩუენა წო. მსგავსი კრავის სპეტაკისაჲ. ჰური იგი ზეცისაჲ. გან-
5 მაცხოველებელი მოწმუნეთაჲ: — შედ
შობისა: —

ღესა: მომეტ მე სა:.

1. შეის შესცვალე ძალი სილადისაჲ. სიმდიდრეთა მათ შენთაჲ. ნეტარო ან-
10 ტონი. სიმდაბლეთა ქესთა მისგავსე-
ბითა: —

2. მარხვითა და უბიწოებითა. განჭვლე გზაჲ იგი იწროჲ. მამო ან-
ტონი. და შეხუდე ცნობასა წთა თნა: —

15 3. წარიდგინე წინაშე მძღაგრთასს. ანტონი. სანატრელო. რნი გეტუოდეს. გრ შეტომილ იქმენ თჳსი შევეთაჲ: —
სამკვდრე: —

ქნა: დასაბამსა: —

20 1. დაუტკევე. დიდებაჲ წარმაგალი. ნათესავთა: და მძღაგრთა სიქედული. ანად შეჭრაცხე და კმა ჭყავ. ქე ღო ჩემო გაკურთხევე მდის უკე: —

2. ეტუოდე შენ აგარიანთა ერსა. 25 სანატრელო წო მოწამეო. იყავნ ჩემდა სასო ქე ღთი. რლსა ვაკურთხევე: —

3. განაბრწეინევე. ანტონი სანატრელო. შრომაჲ შენი. წამებისა ნათლითა. და მიიხუენ შენ რანი

ნიკა Θεოდორა უვიდელ თუ, ბლაჟენ-
ნიჲ, чудо сверхъестественное.

3. Святый, показался тебѣ, въ видѣ блага агнца, Небесный Хлѣбъ, Оживляющій вѣрныхъ. [Богородичень]: «По рождествѣ»:

«Возопихъ» (VI п.): «Ризу миѣ даждь...».

1. Мгновенно измѣнилъ ты, бла-
женный Антоній, буйную силу твоихъ богатствъ, подражая кротости Христовой.

2. Постомъ и непорочностью прошель ты, отецъ Антоній, путь тѣс-
ный, вступивъ въ жизнь со святыми.

3. Ты былъ представленъ, вождель-
нннй Антоній, передъ сильными (мира сего), которые говорили тебѣ: какъ ты соблазнился, будучи родственникомъ царей. [Богородичень:] «Достояніе».

«Благословенъ еси» (VII п.): «Въ началѣ [землю основавый]...».

1. Оставивъ преходящую славу и пренебрегши угрозамъ родственниковъ и сильныхъ (мира сего), ты воскликнулъ: Христось, Богъ мой, благословляю Тебя всегда, во вѣки.

2. Говорилъ ты, вождельннй свя-
тый мученикъ, народу агарянскому: да будетъ упованіемъ моимъ Христось. Богъ, Котораго благословляю.

3. Трудъ твой, вождельннй Анто-
ній, озарилъ ты свѣтомъ мученичества, и пріялъ два вѣнца, монаше-

1 იხილე შენ] იხილე რა 2 უკვადრეს ბუნებითა 3 მსგავსი] მსგავსად 9-10 სიმდიდრეთა . . . ანტონი] ანტონი სანატრელო: სიმდიდრეთა შენთაჲ 12 უბიწოებითა] უბიწოდ ქვეითა 21 სიქედული] შობა 23 ნემო ი უკე < D 24 აგარიანთა 26 ვაკურთხევე] ვაკურთხევეო მდღელნი და შონანი 29 მამო შენ] მამო შენ.

გზრგზნნი. მონაზონების და წამებისაჲ: — ერთი ძალი: —
 აგ ხა: მთას წა

1. კადნიერად ღიარე ქე უსჯუ-
 198b ლოთა. კელმწიფეთა წინაშე. და მათ
 მიერ მოიკალ ღირსო ანტონი. და ქა
 დე აკურთხევდ მადლობით უკე: —

2. რწცა. დაძულებული ადამ. გა-
 ნახლას. ქნ ღნ ჩუენმან. მანვე შენ
 10 განგწმიდა დაძულებისგან. ღირსო
 მოწამეო. და ამაღლებდ მას უკე: —

3. მკსნელს ჩუენსა. ეთა მეუფესა.
 ევედრე შენ. ანტონი დიდებულა.
 მორწმუნეთა გამოკსნად განსაცდელთა-
 15 გან. რნი პატოფსცემთ. კსენებას შენს
 უკე: — რწცა: —
 ადბა: ღთის მშბ ღდ: —

1. ნაშობთა მკეკელისათა. ისმინ-
 ტელთა სჯული განკავე. და შვილ
 20 აზნაურის. იქმენ ნეტარო. ნათლის-
 ღებთა და სისხლთა დათხევიათ: —

2. ნუ დასცხრები ვედრებად. ქეს მი-
 მართ ვა გაქუს. კადნიერებაჲ ანტონი
 ედ ქებულა. კსნად ჩუენდა უღლისგან
 25 ბარბაროზთაღსა: —

3. ითხოვე ქეს მიერ. მშჯლობით და-
 ცვაჲ ეკლესიათაჲ. და მოცემად ძლევაჲ
 მეუფეს ჩუენსა. მკნედ მოღუაწყეა დი-
 დებულა ანტონი: — გნკვრ: —

სкий и мученический. [Богородичень]:
 «Едину силу».

«Благословите» (VIII п.): «На
 горѣ...».

1. Дерзновенно предъ беззакон-
 ными властями ты исповѣдалъ Хри-
 ста, и ими (за это) ты былъ убитъ,
 преподобный Антошій, славя съ бла-
 годарностью Христа Бога во вѣки.

2. Христось Богъ нашъ, Обновив-
 шій ветхаго Адама, очистилъ отъ
 ветхости и тебя, преподобный муче-
 никъ, и ты превозноси Его во вѣки.

3. Спасителя нашего, Царя всѣхъ,
 моли ты, славный Антошій, изба-
 вить отъ бѣдъ вѣрующихъ, чтущихъ
 память твою во вѣки. [Богороди-
 чень]: «Яже».

«Величитъ» (IX п.): «[Востину]
 Богородицу».

1. Отрекся ты отъ закона из-
 маньянтъ, родившихся отъ рабыни,
 и сталъ ты, блаженный, черезъ кре-
 щение и пролитіе крови (своей) сы-
 номъ свободной.

2. Не переставай молить Христа,
 — какъ есть у тебя, Антошій все-
 хвальный, (на то) дерзновение, — оъ
 избавленіи насъ отъ ига варваровъ.

3. Проси у Христа, доблестный
 подвижникъ, славный Антошій, о со-
 храненіи въ мирѣ церквей и о даро-
 ваніи побѣды царю нашему. [Бого-
 родичень]: «Удвигшася...».

2 ერთი ძალი] ხმებისა 4 ღთის მშბ ღდ 4-5 უსჯულოთა 7 აკურთხევდ . . . უკე] აკურთხევდ მს უკ
 8 ადამ 11 ამაღლებდ] აკურთხევდ 15 პატოფსცემთ 19 უკე 21 სისხლთა 28 მკნედ] ღირსად 29 დიდებულა
 ანტონი.

ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში

ვიწყებ რა კურსის კითხვას ძველი ქართულისა და მეგრულის შესახებ, მსურს ჩემს პირველ ლექციაში ერთს იმ მრავალ სახშო წესთაგანს შევეხო, რომელნიც საერთონი არიან დასახელებული ენებისთვის, სახელდობრ, ბ. გ. ე რ ა თ ა ა ს ი მ ი ლ ა ც ი ა ს ა და დ ი ს ი მ ი ლ ა ც ი ა ს წ ე ს ს.

ბგერათა ასიმილაცია (ე. ი. დამსგავსება) და დისიმილაცია (ე. ი. განმსგავსება, განსხვავება) ფართოდ იხმარება ამ ენებში; ამ წესთა მოქმედება თავს იჩენს ფეხის უოველ გადადგმაზე ენის შესწავლის დროს; და აშიტომ, თუ წინასწარ, მოკლედ მაინც, არ გათვალისწინებულ იქნა წესები, რომელნიც ბგერათა ასიმილაციას და დისიმილაციას განაგებენ, გამოუცნობი და გაუგებარი დაგვრჩება მრავალი ფაქტი არა მხოლოდ მორფოლოგიურისა და ეტიმოლოგიურის ხასიათისა, არამედ სინტაქსურისაც, რამდენადაც ასიმილაცია და დისიმილაცია ცალკე სიტყვების საზღვრებს სცილდება და მეზობელი სიტყვების საბოლოოებსა და თავიიდურებზე ვრცელდება.

ასიმილაციისა და დისიმილაციის მოვლენათა შესწავლის დროს ჩვენს ენებში ორი დასაბამის ბრძოლას ვამჩნევთ: ერთია წმინდა ფონეტიკური დასაბამი, რომელიც ხელს უწყობს ბგერათა ასიმილაციას და დისიმილაციას, და მეორე სამორფოლოგიო, რომელიც ხელს უშლის ამ მოვლენებს.

ძველს ქართულ ენაში, რომელიც მწერლობითი და, მაშასადამე, რამოდენიმე ხელოვნური ენაა, მოჩანს ასიმილატორული ტენდენციების წინააღმდეგი მიდრეკილება — დაცულ იქნას მწყობრი და ბროლივით წმინდა მორფოლოგიური და ეტიმოლოგიური სტრუქტურა ენისა; მეგრულში კი, რომელიც სალიტერატურო ენა არ არის, პირიქით, უპირატესობა ეძლევა ფონეტიკურ დასაბამს, რომელიც არ არის შემოზღუდული არავითარი პირობითი მწიგნობრული საგრამატრიკო კანონით. მაგრამ ძველს ქართულ ენაშიაც (ასალ ქართულზე, რომ აღარა ვსთქვათ რა) ამოსჩქეფს ხოლმე აქა-იქ ეს მძლავრი ასიმილა-

ტორული ნაკადული; იგი გვხვდება უკვე IX—X საუკ. ხელნაწერებში (უფრო გვიანდელზე აღარას ვამბობთ).

[მაგრამ იკითხება:] რა და რა სახის ასიმილაციას აქვს ადგილი ქართულსა და მეგრულში? ქართულსა და მეგრულში ყველა სახის ასიმილაცია გვხვდება: პ რ ო გ რ ე ს ი უ ლ ი, რ ე გ რ ე ს ი უ ლ ი და ს ა უ რ თ ი ე რ თ ო; მაგრამ მაშინ, როცა პირველი და განსაკუთრებით უკანასკნელი იშვიათია, რეგრესიული ასიმილაცია გაბატონებულია და ამ ენების დამახასიათებელს თვისებას წარმოადგენს.

ასიმილაცია ანუ დამსგავსება წარმოებს თანხმოვნისა თანხმოვანთან, ხმოვნისა ხმოვანთან და ხმოვნისა თანხმოვანთან როგორც მეზობლად მდგომ, ისე არამეზობელ ბგერათა შორისაც. უმეშვეოდ მეზობელ თანხმოვან ბგერათა შორის მხოლოდ ნაწილობრივი ასიმილაცია ხდება, სრული კი არასოდეს, რადგანაც ქართულსა და მეგრულს ისეთი თვისება აქვს, რომ სცდილობენ თავიდან აიშორონ ერთისა და იმავე თანხმოვნის ზედი-ზედ გამეორება ან გაორკეცებული თანხმოვნები თუ გვხვდება, ასეთი მოვლენა მხოლოდ მორფოლოგიურისა და ეტიმოლოგიურის ხასიათისაა. თანაც თანხმოვანთა გაორკეცება (მორფოლოგიური ხასიათისა) გვხვდება სახელებშიაც და ზმნებშიაც. მაგალითად, როცა მიცემითისა და მოთხრობითი ბრუნვების დაბლოვებანი, სახელდობრ სანი და მანი (—მან), შეხვდებიან სახელთა ფუძეების ამგვარსავე ბოლოკიდურებს (ИСХОДЫ), მაშინ წარმოებს თანხმოვანთა გაორკეცება: ქუთაის-ი, მიცემ. ბრ. ქუთაის-ს, ფას-ი ფას-ს; /ჰ/ომ-ი, მოთხრ. ბრ. /ჰ/ომ-მან და სხვა ამგვარსავე მოვლენას ვხედავთ იმ შემთხვევაშიაც, როცა უსახო (неоформленный) ნაცვალსახელოვანი ობიექტური თავსართები მ, გ, ს შეხვდებიან ზმნათა ფუძეების ამგვარსავე თავკიდურებს: მ-მალავს, (ფუძისაგან: მალვა), მ-მსახურებს, გ-გუემს, გ-გავს და სხვ.

თანხმოვანთა ეტიმოლოგიური გაორკეცების მაგალითები უფრო ნაკლებია. ორი ძირია, საკუთრივ, თავში გაორკეცებული თანხმოვნებით, რაც წარმომდგარა ისტორიულად, როგორც შედეგი ხმოვნის გამოვარდნისა ამ თანხმოვანთა შორის; თთუშ/მეგრ. თუთა [«მთვარე»] და ჩჩული¹. მაგრამ ამ სიტყვებშიაც გაორკეცებული თანხმოვნები მტკიცედ არა დგანან, ერთი მათგანი იკარგება და, ახალ ქართულზე რომ არაფერი ვსთქვათ, უკვე ძველ ტექსტებში გვხვდება ფორმები:

¹ ალბად იმავე მნიშვნელობის ძირისაგანაა თოთო, საიდანაც თანხმოვანთა ასიმილაციის გზით ჩოჩო და აქედან სიტყვა ჩოჩორი, რაც აღნიშნავს მწურის ბახალს ან ვარის კვიცს, საკუთრივ კი არც ერთს, არც მეორეს, არამედ საზოგადოდ შვილს, ბარტყს, ნორჩს, პატარას. აქ ჩვენა გვაქვს პირვანდელი, ონის გამოვარდნაზე, შეუკუმშავი ფორმა ჩჩული-სა.

თუვე//თვე და ჩკლი//ჩვილი. ამავე მიზეზით ქართულსა და მეგრულში არა გვხვდება თავსართ-თანდებულების თანხმოდან ბოლოკიდურთა ასიმილაცია ფუძეების თავკიდურებთან, როგორც არის მაგალითად ინდოეთ-ევროპის ენებში, სადაც თავსართ-თანდებულების თანხმოდან ბოლოკიდურთა და ფუძეების თავკიდურ თანხმოდანთა შორის სრული რეგრესიული ასიმილაცია ხდება ხოლმე (მაგალითად, თუნდაც სიტყვაში ასიმილაცია=ასსიმილაცია: assimilis<adsimilis, რომელსაც დღევანდელ ლექსიკაში ასე სშირად ვიმეორებთ ხოლმე). ქართულში კი ასე არ არის: წარ-ტყუენვაჲ, წარსხმაჲ, გან-თავისუფლებაჲ და სხვ. ხოლო, სადაც თავსართის ბოლოკიდური და ფუძის თავკიდური თანხმოდანები ერთნი და იგივენი არიან, იქ თავსართის თანხმოდანი მეტ ნაწილად გამოითქვება, გამონაკლისი იშვიათია. აი მაგალითი: წარ-რღუნა (<წარ-რღუნა), განათლება (<გან-ნათლება)..

ქართულსა და მეგრულში მეზობელ თანხმოდანთა შორის შესაძლებელია მხოლოდ არასრული ანუ ნაწილობრივი ასიმილაცია. მაგალითად, მსგავსი ჩვეულებრივ ისმის მზგავსი, ყრუ სანის მქლერ განთან რეგრესიული ასიმილაციის გამო; ღწვეა იმავე რეგრესიული ასიმილაციის ძალით გამოითქმის ხწვევა, (აგრეთვე) ხანძთაჲ//ხანცთაჲ [და სხვ.]. სიტყვა უძს (უძევს) სშირად გვხვდება ამ სახით უც (<უცს). მქლერი ძილის ყრუ სანთან რეგრესიული ასიმილაციის გამო. იმავე დროს თვითონ სანი ქრება, რადგან იგი შედის შემადგენელ ნაწილად აფრიატ ხანში (<თ+ს). აქედან და ამავე კანონის ძალით: თანაგუაძს//თანაგუაც, გუერღს//გუერც (<გუეროს); [აგრეთვე] ღატყო, ქვიტყირი, სახლიდგან, ქწერს და სხვანი.

მეგრულიდან საკმაო იქნება მოვიტანოთ: ფ-თასჯქ («ფთესაე»), ნაცვლად ფორმისა ვ-თასჯქ, სადაც ყრუ თანის წინ I-ლი პირის სუბიექტური მქლერი პრეფიქსი ვინი შეცვლილია ყრუ ფარად; პ-კათანქ («ვკრება»), რომელშიაც იმავე ვინის ნაცვლად ყრუ კანის წინ ჩნდება ყრუ პარო; მ-ნატრულენქ («ენატრულობ»), სადაც პირველი პირის იგივე თავსართი ვინი ცხვირისმიერი ნარის წინ ისმის მანად. [ასეთივე ნაწილობრივი რეგრესიული ასიმილაცია მოქმედობს შემდეგს მაგალითებშიაც: [ხოჯქ//ხოჩქ [„ხარმა“], დუღქ//დუთქ [„თაემა“] (და სხვ.). პროგრესიული ასიმილაციის ნიმუშად (რომელიც ფრიად იშვიათია) შეგვიძლია დავასახელოთ ძირეული ბგერების ნაცვალ-მორიგეობა (чередование): ხდ//ხო, ცდ//ცთ; ხდომა//ხოთომა, ცდომა//ცთომა.

ამგვარად, უმეშვეოდ მეზობელ თანხმოდან ბგერათა შორის ქართულსა და მეგრულში წარმოებს მხოლოდ ნაწილობრივი ანუ არასრული ასიმილაცია, უმეტესად რეგრესიული.

სრული რეგრესიული ასიმილაცია თანხმოვნებისა თანხმოვნებთან მხოლოდ მაშინ არის ხოლმე, როცა მათ შორის ერთი ან რამოდენიმე ბგერა დგას: მაგალ., მეგრ. **ხათეცი//ხაცეცი** («პატარალი»), ან კიდევ რთულ სიტყვებში, მაგალ., მეგრ. **შქა-სერი** («შუა-ღამე») შინის ხანთან რეგრესიული ასიმილაციის გამო გამოითქმის სქასერი. სრული რეგრესიული ასიმილაციის განსაკუთრებით თვალსაჩინო მაგალითებს იძლევა ის ქართული სიტყვები, რომელთაც თავსართად უზის სი resp. სე, აგრეთვე ქართული და მეგრული სიტყვები სა თავსართით. შინება ზმნისაგან სი- თავსართის შემწეობით იწარმოება სიტყვა სი-ში, მაგრამ სრული რეგრესიული ასიმილაციის ძალით ში-ში; შივება ანუ შიება-დსაგან იმავე თავსართის შემწეობით წარმოებული სიტყვა სი-შილი, ხოლო ასიმილაციის ძალით ში-შილი; მსგავსადვე: შთობა-დსაგან სი-შთული||შიშთული, (ში-შდული: იპოლიტე, გვ. I, X საუკ.)¹. ამ მაგალითებში თუმცა დამსგავსებული ფორმა უფრო ხშირად გვხვდება, მაგრამ ძირითადი ფორმა მაინც საბოლოოდ განდევნილი არ არის. გვხვდება კი ისეთი სიტყვებიც, საიდანაც ძირითადი ფორმა სავსებით განდევნილია დამსგავსებული ფორმის სასარგებლოდ; მაგალ., შე-შა (კილო-კაევებში ში-შა), ნაცვლად ფორმისა *სე-შა (*სი-შა, მეგრ. დი-შქა)²; სიტყვისაგან ცხელი, სიცხე-სთან ერთად, გვაქვს ცე-ცხლი, ნაცვლად ფორმისა *სე-ცხლი, სრული რეგრესიული ასიმილაციის ძალით ხანისა ცანთან (მეგრ. დაჩხირი); [ამავე გვარის მოვლენას წარმოადგენს შემდეგი მაგალითებიც:] ხა-შვალი//შა-შვალი, ში-შიშულე (სინას მთის ხელნაწ. № 5) //სი-შიშულე. აქვე უნდა მოვიხსენიოთ თანამედროვე ქართულში საკუთარი სახელი შაშა, რომელთანაც პარალელურად არსებობს საშა; მეგრულში წა-წიბელი/სა-წიბელი (ნასესხებია ქართულიდან). ქართული თავსართების სი და ხა-დს საბადლოდ მეგრულში, თუმცა ყოველთვის არა, მაგრამ ხშირად

¹ [გამოცემა ნ. მარრისა: *Тексты и Разыскания по Армяно-Грузинской Филологии*, წ. III]

² [აქ დღენის მე-13 ფურცლის უკანა გვერდზე განსვენებულ პროფესორს შემდეგი შენიშვნა მიუწერია ქართულად]:

19²⁰/₁₁ 18. ცი-ცინათელა (<სი + ცინ + ნათელა); ერთმა მსმენელმა: სი-სინათელა (ვითომც სინათლ-იდან წარმოებულაო). თუ ეს მართალია (სი-სინათელა) მაშინ უნდა ვიგულისხმოთ პროგრესიული ასიმილაცია: სი-სინათელა > სი-ცინ/წ/ათელა“.

გვაქვს: დი- და და-. უკანასკნელი (დი-) ასიმილაციის ძალით იქმნება ძი-: ძი-ცა (არასრული რეგრესიული ასიმილაცია) = ქართ. სი-ცილი (ცინება-მსაგან). და როცა სომხურში გვხვდება *ძի-ძაღ* წი-წად, ჰაჟურში *ძაღი* წადრ («სიცილი») მაშინ, — როგორც გინდა იყოს ამ სიტყვის ძირი, ინდოევროპული, როგორც Hubschmann-სა აქვს (ბერძენ. γέλας)¹ თუ იაფეტური, ქართულ-მეგრულ ცნ//ულ ძირის სიტყვებთან ერთად ამოსული, — თავსართი *ძი* წი- უეჭველად იაფეტურია, ნაცვლად სი-სა, ისევე იმავე სრული ასიმილაციის მეოხებით ძირეულ *ძ* წილთან, და ზმნა *ძი-ძაღიძ* წი-წადიმ ანუ *ძი-ძაღ-სა* წი-წად-ემ («ვიცინი») აგრეთვე ნაწარმოებია იმავე თავსართით, რომელიც მაჩვენებელია ზმნების მეორე ქცევისა (ποροδα) იაფეტურ ენებში.

ამგვარად, იაფეტური ელემენტები სომხეთის ენებში, უკვე საკმაოდ აღმოჩენილნი ჩემი ძვირფასი მასწავლებლის (ნიკო მარრის) მიერ², შეიძლება გამრავლებულ იქნეს სხვა მხრივაც.

ასიმილაცია ზმოვნებისა ზმოვნებთან გავრცელებულია აგრეთვე ქართულში, განსაკუთრებით მის კილოებში, და მეგრულში. ზმოვანთა შორისაც რეგრესიული ასიმილაცია უპირატესობს, მაგრამ გვხვდება პროგრესიულიც, ხშირად — საურთიერთოც.

ზმოვანთა სრული ასიმილაციისათვის საჭირო არ არის ისეთი გა-შორიშორება დამსგავსებული ბგერებისა, როგორც სჭირდება თან-ზმოვნებს: იგი წარმოებს ერთიმეორის გვერდით მდგომ ზმოვანთა შორისაც, ქართული ენის იმ თვისების თანახმად, რომლის ძალითაც ერთი და იგივე ზმოვანი შეიძლება გაორკეცებულ და გასამკეცებულ იქნეს: აახლებს, გან-აახლებს//გა-აახლებს.

სრული პროგრესიული ასიმილაცია მოჩანს რიგითს რიცხვითს სახელებში, სადაც მე თავსართის ენის გავლენით [რაოდენობითი სა-ხელების დაბოლოება], ი, ა იცვლება აგრეთვე ენად: ორი—მე-ორე, სამი—მე-სამე, ცხრა — მე-ცხრე და სხვ. მეგრულში კი თავსართად ზის

¹ [H. H ü b s c h m a n n, Armenische Grammatik, Leipz. 1897, გვ. 455].

² იხ. Н. М а р р ь, 1. Къ вопросу о ближайшемъ сродствѣ арм. языка съ иверскимъ /Зап. Восточ. Отд. Имп. Русского Археол. Общества XIX, 1910, გვ. 069—072/;

2. Яфетич. у въ арм. языкѣ/Зап. Вост. Отд. XIX, 1910, გვ. 0154—0159/;

მა, რის გამო დაბოლოებაც შესაფერისად იცვლება: უირი—მაჟირა («მეორე») სუმი — მასუმა («მესამე») და სხვ.¹

ძველი ქართული ენა სმოვანთა შორის ასმილაციისათვის ცოტა ნიმუშებს იძლევა, სამაგიეროდ ახალი ქართული მისი კილოებითა და მეგრული კი — ბევრ მაგალითს გვაძლევს.

აი მაგალითები სრული რეგრესიული ასმილაციისა: რკალა//რკალა („რკვევა“, „კვლევა“), ოგაფა//აგაფა („სახნისი“), ბარგუა („მარგულა“), //ბერგი | „თოხი“ | განუა („წონა“) //გენი | ხბო |, ნდიი („მღვი“), ნდეი-ს ნაცვლად.

ასმილაციის გავლენა [მეგრულში] განსაკუთრებით ძლიერია თავსართთანდებულებსა და ზმნათა ფუძეებს შორის, აგრეთვე ამ უკანასკნელებსა და სხვა და სხვა ნაწილაკებს შორის, როგორცაა, მაგალითად, უარყოფითი ნაწილაკი ვა და დამტკიცებითი ქო.

მაგალითად, (ზმნების) მეორე ქცევის დამახასიათებელ სმოვანისა და თავსართთა სმოვან ბგერათა ონსა და ენს შორის ჩნდება სრუ-

3 Яфетич. происхождение арм. слова *magareu* пророкъ //Известія Импер. Академіи наукъ, 1909, гв. 1153—1158/;

4 Два яфетическихъ суффикса *-te* // *-ti* < *-t*/ в грамматикъ древнеарм. языка //Извѣстія И. А. Н. 1910, гв. 1245—1250/;

5 Яфетич. происхождение *հայերէն* *շեւաք* //Извѣстія И. А. Н. 1910, гв. 1491—1494/;

6 Яфетическіе элементы въ языкахъ Арменіи:

I. //Извѣстія И. А. Н. 1911, гв. 137—145/.

II. (იქვე, გვ. 469—464);

III. (იქვე, 1912, გვ. 595—600);

IV. (იქვე, 831—834);

V. (იქვე, 1913, გვ. 175—181);

VI. (იქვე, გვ. 417—426);

VII. (იქვე, 1914, გვ. 357—364);

VIII. (იქვე, გვ. 1235—1249);

IX. (იქვე, 1916, გვ. 233—238);

7. Яфетическія названія деревень и растений //Извѣстія И. А. Н. 1915, 769—780, 821—852, 937—950/.

¹ ნაწილობრივი რეგრესიული ასმილაციის მაგალითად გამოდგება ქრისტიანის გვერდით ქრისტეანი, ენის ანთან ასმილაციის გამო, თხლიანი (ფხლე), აგრეთვე მეგრულში: ცუღიაში „სახლიანი“ (ცუღე), ბაღიაში „ბაღიანი“ (ბაღე), მიაწუშ „მიწლია“ (მეწუწა).

ლი რეგრესიული ასიმილაცია. ქი-იბთხი (<ქო+იბთხი) «ვითხოვე» ქილი-ივხვი (<ქო+დო+ივხვი) «დავემხვე», ვინი-იბგი (<ვინო+იბგი) «გადვიხადე», ქიმი-ივლი (<ქე+მე+ივლი, ზმნისგან მე+ლალა) «მოვიტანე». სრული რეგრესიული ასიმილაცია არის ხოლმე III და IV ქცევბთა ელემენტის ანსა და თავსართთა ხმოვნებს შორისაც, მაგალ. ო: ქა-აგური (<ქო+აგური) «დაემსგავსე», ქა-აგურუ («დაემსგავსა»). ონიც უნის წინ აგრეთვე დაემსგავსება უკანასკნელს:

დუ-უძახი (<დო+უძახი) „დაუძახე“; მუ-ულა (<მო+ულა) „მოსვლა“.
არ შეეჩერდები ხმოვანთა შორის ნაწილობითს ასიმილაციაზე, საკმაოა რამოდენიმე ნიმუში: მუ ორე, [«რა არის»] აქედან: მო ორე > მორე; ვა უძირგ//ვო უძირგ [«არ უნახავს»]; ვე ითმართენა, (<ვე ითმართენა), «არ გამოგვესვლება». პარალელებს ვპოვებთ ქართული ენის იმერულ კილოებშიაც; ამ კილოკავს, მეგრულთან მეზობლობის მეოხებით, ბევრი რამ აქვს მასთან საერთო; აშკარა მეგრულის გავლენაა, როცა ამბობენ: რე იქნა («რა იქნა») რო უყავი («რა უყავი»), რუ უნდა («რო/მ/უნდა») [და სხვ.].

თანდებულთა ანსა და ზმნათა ქცევის მაჩვენებელ ინს შორის ჩნდება საურთიერთო ასიმილაცია, რომელიც საბოლოოდ იძლევა საშუალო ბგერას ენს ან ეე-ს: გე-ეზხარი (<გა+იბხარი: გა-ხარება) „გავიხარე“, მიდე-ელი (<მიდა+ილი: მიდა-ლალა) „წაიღე“, ვე ენგარა ანუ ვ'ენგარა (<ვა ინგარა) „არ იტირო“ (დამტკიცებითი ფორმაა ინგარი), ვე ელა (ვა+ილა) „არ წახვიდე“ (დამტკიცებითია ილი).

საურთიერთო ასიმილაცია ზოგჯერ ხდება თანხმოვანი ბგერის გადაღმ-გადმოღმაც ანსა და ინს შორის: ვე გშართგ (<ვა+გიშართგ) «არ გამოვიდა». ამასთანავე ასიმილაციის მსუელელობა ასე უნდა წარმოვიდგინოთ: ვა გიშართგ, ვა იგშართგ, ვ/ე ეგშართგ.

[იგივე მოვლენაა] სახელებში: ამბეე [«ამბავი»], კარეე [«კარავი»] [და სხვ.

ორი ონი ფეხს ვერ იკიდებს, მათ ადგილს იჭერს ანი: ქელა-აგურუ (<ქო+დო+იგურუ) „დაასწავლა“, 1 პირ. ქელგ-ვ-ოგურე; მო-ოჩამა-ლი-ს ნაცვლად (მო-ჩამა) არის მა-აჩამალი [«მოსაცემი»]; ქო-ოკო-ს ნაცვლად — ქა-აკო [«უნდა»].

ამიტომაც, ვა აკო (<ვა+ოკო) «არ უნდა» ნაწარმოებია არა პროგრესიულის ასიმილაციით, როგორც პირველი შეხედვით შეიძლება გვეჩვენოს, არამედ ზემოაღნიშნული სქემით: ჯერ მომხდარა სრული რეგრესიული დამსგავსება ანისა ონთან: ვო ოკო და მხოლოდ შემდეგ ოო-საგან წარმომდგარა აა.

ორი ა მიიღება ინისა და ონისაგან, სხვანაირად ვერ აიხსნება

წარმოშობა ფორმისა: ქა /ა/რნეჩი «ორმოცი» (როგორც მოგეხსენებათ, მეგრულში, ისე როგორც ქართულში, ოცეული სათვალავია 2 X 20, 3 X 20 და სხვ.). სუმონეჩი ანუ რეგრესიული ასიმილაციით სუმენეჩი { <სუმი („სამი“) + ნ (ჩანართი) + ეჩი („ოცი“)}, ოთხონეჩი „ოთხმოცი“), „ორმოცი“-სათვის უნდა ყოფილიყო *ჟირონეჩი {ჟირი („ორი“) + ეჩი}, მაგრამ არის უა(ა)რნეჩი. ცხადია, აქაც მომხდარა რეგრესიული ასიმილაცია: ჟორონეჩი, ხოლო ამ უკანასკნელისაგან სხვა რომელსამე ფორმის მიღება გარდა უაარნეჩი-სა შეუძლებელია.

ბევრათა დისიმილაცია ქართულსა და მეგრულში წარმოებს ნარნარა (плавные) და ცხვირის მიერ თანხმოვანთა შორის. ამასთანავე, მეგრულში ჯერჯერობით შემჩნეულია მხოლოდ პროგრესიული დისიმილაციის შემთხვევები, მაგალითად: ირიფელი < ირიფერი («ყველაფერი»), ჟირჟილი < ჟირჟირი («ორ-ორი»), ჭგირი ლე < ჭგირირე («კარგია»); ხოლო ქართულში ადგილი აქვს უმთავრესად რეგრესიულ დისიმილაციას, მაგრამ არის პროგრესიული დისიმილაციის შემთხვევებიც. კლასიკური ორ-ორი-ს გვერდით გვხვდება ოროლი, არ არის// არალი, ერთჯერი/ერთჯელ, ფურჭერი/ჭურჭელი. [ასევე ხდება ნასესხებ სიტყვებშიაც:] ზარალი (არაბ. ზარარ), ოლარი (ბერძნ. ὄλερος), ალაჯორი//არაჯორი (<სომხ. *ալաջաւոր* არაჯავორ). სუფიქსი -ური, რომელიც იხმარება ზედსართავთა საწარმოებლად ხალხთა და ქვეყანათა სახელებისაგან, — როგორც მაგალ. კახური, აფხაზური, როცა სიტყვის ფუძეში უკვე არის ბევრ რ, იცვლება — ული-დ: რუს-ული, ქართ-ული, და სხვ.

რეგრესიული დისიმილაციის ნიმუშად შეიძლება აღნიშნულ იქნას ისეთი სიტყვები, როგორც წრეულს, ნაცვლად ფორმისა წლეულს (წელი), სულნელი ანუ სურნელი, ნაცვლად სუნნელი-სა.

ამგვარად, ქართულსა და მეგრულში თუმცა ყველა სახის ასიმილაცია და დისიმილაცია გვხვდება, მაგრამ უპირატესნი და დამახასიათებელნი არიან: რეგრესიული ასიმილაცია და პროგრესიული დისიმილაცია.

ГРУЗИНСКАЯ

ДРЕВНЬЕЛИТЕРАТУРНАЯ ХРЕСТОМАТІЯ

СЪ ДРЕВНЕГРУЗИНСКО-РУССКИМЪ СЛОВАРЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ

Іосифъ Киншидзе.

ПЕТРОГРАДЪ.

ТИПОГРАФІЯ РОССІЙСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лнѣ., № 12.

1918.

ՃՓՆԻՆԻՑՆԻ

ժողովրդային զինուորական փոխադրություններ

Յու ծրագրեր

ԵՐԿՐՈՎՆԻ ԿՅՄԵՂՈՎՆԻՑՈՎՆԻ

տարածքային

պահպանման ծրագրերի և ծրագրերի անվանումներ

կիրառություն

Կանոններ ծրագրի Կիրառության.

Սղեպիկ-փոստիկ.

Երկրագնդի ծրագրերի և ծրագրերի փոստիկները Ժողովրդային.

Կանոնները ԾԾ.

СОДЕРЖАНІЕ.

	Стр.
Предисловіе	V
I. საყუარბუჯისა შიქრისი თჳრრისისა П, Т, Ъ	1
Евангеліе отъ Матѳея 5, 6, 7.	
II. Բարին արարարտի Ծարսիմարտისა Ը	14
Книга первая. Бытіе 1.	
III. Բարին Ժպինի Դիմախարարտისა Ը	17
Книга вторая. Исходъ 1, 2.	
IV. Յոցնա Վ՛տա სამუჭოჯღთა	21
Обрѣтеніе святыхъ гвоздей.	
V. Յոქցეჯა ქართლისა	22
Обращеніе Грузіи.	
VI. ცხორება გრიგოლ ხანძთელისა	27
Житіе Григорія Хандзтійскаго.	
VII. სიბრძნის ბაღავარისი	33
Мудрость Балавара.	
VIII. თთუესა დეკემბერსა: კვ:.. იამბიკანნი იოვანს მტბე- ვარ ეპისკოპოსისა	36
Мѣсяца декабря 23... Іамбикі Іоанна, тбетскаго епископа.	
IX. თა დეკემბერსა: კზ: წმიდის სტეფანე პირველ-მოწამისა 39	39
Мѣсяца декабря 27. Св. Стефана Первомученика.	

ПРЕДИСЛОВІЕ

Настоящая *Хрестоматія со Словаремъ*, часть учебника грузинскаго древнелитературнаго языка для начинающихъ, должна была появиться одновременно съ *Грамматикой* Н. Я. Марра и составить съ нею одно цѣлое. Но *Грамматика* лишь теперь сдана въ печать, появленіе ея въ свѣтъ, по всей вѣроятности, задержится, и потому признано цѣлесообразнымъ *Хрестоматію со Словаремъ* выпустить отдѣльно.

Хрестоматія составлена частью по печатнымъ изданіямъ, частью по рукописямъ; IV-я статья издана по синайской рукописи 864-го года.

Въ текстѣ допущены отступленія отъ рукописей, напр. სჯულისმბნ вм. ჰჯულისმბნ (26,26), вм. вульгарной სჯა (26,28) въ рукописи диттографическая описка, повтореніе предшествующаго ჯჯა, впослѣдствіи къмъ то неправильно исправленное въ სჯა вм. классической формы ჯჯა. Также надо было бы по-временить и съ исправленіемъ ქველდაბს рукописи въ ქველდაბს (27,7, правильнѣе ქველდაბს) и გოდობი въ ბოდობი (27,9).

Орфографія სობქმბნ ბლავარისი (VII), во многомъ вульгарная, оставлена за рѣдкими исключеніями безъ исправленія, какъ образчикъ часто встрѣчающейся поновленной формы, въ каковую облакаются древнелитературные грузинскіе тексты въ позднѣйшихъ спискахъ.

Болѣе подробныя указанія источниковъ, откуда взяты статьи, и особенностей въ чтеніяхъ самихъ текстовъ будутъ даны въ предисловіи *Грамматики*.

Ниже въ списокѣ опечатокъ приводятся исправленія и такихъ чтеній, которыя собственно нельзя назвать опечатками. Большая

часть ихъ, мнимыхъ «опечатокъ», обязана своимъ существованіемъ тому обстоятельству, что при составленіи *Хрестоматіи* я не располагалъ текстомъ *მეტივეთა ქართლისა* въ рукописномъ оригиналѣ, а лишь его изданіями, изъ которыхъ ни одно — какъ оказалось по сличеніи ихъ съ рукописью — не воспроизводитъ текста ея съ безукоризненной точностью.

Въ *Словарь* и текстахъ, напечатанныхъ военнымъ шрифтомъ (за исключеніемъ IV-й статьи), сложное начертаніе *ოჲ* замѣнено *უ*. Въ *Словарь* вошелъ, помимо встрѣчающихся въ *Хрестоматіи* словъ, также лексическій матеріалъ изъ *Древнегрузинско-русскаго словаря къ 1—2 главамъ Евангелія Марка* Н. Марра (С.-Петербургъ 1913).

Словарь для удобства начинающихъ расположенъ не по корнямъ словъ, какъ въ только-что названномъ словарѣ, а по основамъ. Въ этихъ же цѣляхъ производныя слова помѣщены не только подъ гнѣздами основъ, но и въ алфавитномъ порядкѣ начальныхъ звуковъ префиксовъ.

I. K.

Исправленія:

Страница.	Строка.	Напечатано.	Нужно.
23	1	ოდრანს	ოდრანს
»	2	კასპისა, ურბნისისა	კასპისა, ურბნისისა.
»	3	ოდრანისა	ოდრანისა
»	17	რუისა.	რუისა.
»	22	ცროლისა	ცროლისა
»	26	ჭუყანდეს	ჭუყანდეს
25	7	რომელსამე	რომელისამე
»	15	სხვანი	სხვანი
26	31	მოსული	მოსრული

ደገጥዩደገጥ ሄንጪጥሩ ምገጪዐጽገሃሩደደደን ሕረጥደደደን ሩጵጪሩ
 ሕረጵረጵረጵ ጥቶዐላገደሕረደደ ሕዐሊሃደገጥደደደ [ጥቶዐላገደደ]
 ምገጪዐጽገሃሩደደደ ጥቶዐላገደደደ= 16 ጽሩ ጵሃሌ ነሕረጵጵ-
 ደጥነጽገጥ ደዐላ ነሃዐዎጥነጥ ጥሩ ነሊ ነዐላዐላደደደ
 5 ሕደዐላደረጵቶ ጵ ሊረደደነጵሃዐላደደደደደ ህነጵደደደ ሕረጥደደደ
 ጵሩ ገደዐላገደደደደ ሄንጪጥሩ ሕሕረጵጵደጥገደደጽጽ ሩደ ሊገ-
 ደሃላ ጥቶዐላገደ ሕነዐላበገሃህነገ ሌረሌሃነጽገጥነ ሕረጥደደደ=
 17 ደ ምደ ጵሃሌ ነሕረጵጵደጥነጽገ ነጪደገ ጥሩጥሌረ ምደሌረ
 ጽሩ ጽሩነሃረደደ ህነጵነ ምደደደ= 18 ጵሩ ረጵሩ ገደዐላገደዐ
 10 ሄንጪጥሩ ሕሕረጵጵደጥገደደጽጽ ሩጽ ሕረጵረጵሌረ ምደሌረ= ጽሩ ሕረ-
 ሕረጵጽ ምደደደ ጵነ ሌደገጽጥሌ ጽሩዎረጵጵዐላደጥሩ ሕዐሊረ
 ሊዐሌ ምደ ጪደረጽጽጽ= 19 ደዐላ ነዐላደጽገሃጥ ጥቶዐላ-
 ገደ ሌደዐላደጽገጥሩ ጥቶዐላገደጥሩ ቶሃደረሌ ሌሩ ሌረጽ
 ሕበነደሕረደ ጽሩ ሕደረሕገደሕረደ ሊረደደነጵሃዐላደደደ ጽሩ
 15 ሌረጽ ሕህረጵጵጥሩ ጽሩጥደረጵነረደ ጽሩ ሊረደደነህረጵነረደ=
 20 ደ ጥቶዐላገደ ነዐላደጽገሃጽገጥ ሌደዐላደጽገጥሩ ጪሩ-
 ጥሩ ምደረ ሌረጽ ረጵጪሩ ሕበነደሕረደ ረጵጪሩ ሕደረ-
 ሕገደሕረደ ሊረደደነጵሃዐላደደደ ጽሩ ሌረጽ ረጵጪሩ ሕህረ-
 ጵጥሩ ጽሩጥደረጵነረደ ጽሩ ሊረደደነህረጵነረደ ጽሩ ሌረ-
 20 ጽሩ ረጵጵ ረጵሌ ዎረሌነ ጥቶዐላገደደ ሕዐላደጪሩ ነሃዐሌ
 ሊዐላደደነ ጥቶዐላገደደደ= 22 ሌረደጥገጥነ ሊዐላረሕነ-
 ሌረጵ ረጵሌ ጥዐላረደደነ ዐላሕዐላገጥጥላ ጥዐላረደደነ
 ምደደደ ሊረደደሕረጵደገሃዐላደደ ነሃዐሌ ሃነ ሊዐላረሕነ ምደደደ
 ደረጥገጥ ነሃዐሌ 23 ዐላሕዐላገጥጥላ ጥዐላረደደደነ ምደደደ
 25 ሃዐላጥዐደ ነሃዐሌ ሃነ ሊዐላረሕነ ምደደደ ሃደገጥ ነሃዐሌ
 ዐላሕዐላገጥጥላ ደረጥገጥነ ነሊ ምደደ ደሌ ሃደገጥ ረጵሌ
 ሃደገጥነ ነሊ ጵረዐጽገደሕገ= 24 ጥገጵ ሊገጥገደደደደ

ታረኛ ምግብናጠባጠብ= 32 ታ ረክረጌ ሃኼሪድ ዩረታ-
 ክረታቀዩን ገሐነገሃገዩ= ታ ነጩሌ ክረክረክረዩ ቀቀባላገዩ-
 ክረዩ [ኔገጩረቀረክረዩ] ታረኛ ሊሃሃክሌ ረክረቀ ሃኼቀረ-
 ሊረዩን= 33 ደ ቀቀባላገዩ ገሐነገሃገዩ ህነታቸገዩረጅ
 5 ሌረጌባላገዩገዩሌረ ስቀላሌረሌረ [ጅረ ሌነክረታቀቀገዩሌረ
 ክላሌሌረ] ጅረ ገሌገ ሃባላገዩን ምግብናጠባጠብ ቀቀባላገዩ-
 34 ዩባላ ሌኔታባላገዩረቸቀ ደቸረኔላሌረ [ቀላሌ]= ታ ደቸረ-
 ኔገክረዩ ነኔታባላገዩሌረ ቀረቸላሌረ ቀላሌላሌረ= ካክረ ረታሌ
 ጅባላሌረ ክላሌ ሌነሃባላገዩረዩ ቀላሌን=

፩.

10 1 ዩባላ ሊረዩንካነቀደረቸቀ ታረ ረታረ ሊረዩንካነቀደዩገቀ
 2 ታ ታኔነቀረ ሊረዩንካነቀደቸነቀረ ሊረዩንካነቀደቸነጅገቀ
 ሊረዩንካነቀደዩገቀ ጅረ ታኔነቀረ ሌረዩሃረባላሌላሌረ ክነ-
 ባላሌሃባሌረ ክባሊገዩሃባሌረ ቀቀባላገዩ= 3 ረዩባላ ታረኛ-
 ሌረ ሌደገጅረቸ ዩባላገዩሌረ ቀባላረኔሌረ [ሃነዩረ] ሐክላሌረ
 15 ምገዩላሌረሌረ= ጅረ ጅነታገሌረ ቀባላረኔሌረ ምገዩረ ምገዩሌረ
 ረታረ ሊረዩንጩገን= 4 ረዩባላ ገቸታ ሌታቀባላረ ሐክረሌረ
 ምገዩሌረ= ክነደገቸገ [ጅረ] ረባክባሊነባሌ ዩባላገዩን
 ቀባላረኔሌረ ሊረዩ ምገዩላሌረ= ጅረ ረኔረ ገሊገታረ ጅነታቸ
 ቀባላረኔሌረ ምገዩረ ምገዩሌረ= 5 ባላሊላላሌረ ረባክባ-
 20 ነባ ህነታቸገዩረጅ ጅነታቸ ቀባላረኔሌረ ሊረዩ ምገ-
 ዩላሌረ ጅረ ክረሃነዩ ነደነሌረ ረባክባሊነገሃረጅ ዩባላገዩን
 ቀባላረኔሌረ ሊረዩ ሐክላሌረ ምገዩላሌረ= 6 ዩባላ ክነ-
 ሌጩገክቀ ሌነዩክነጅገሌረ ጉገክሌረ ሐረባሌረ= ዩባላጩረ
 ጅረባላረገሃቀ ክረታሊረኔላሌረ ቀቀባላገዩሌረ ዩገ ባባላ-
 25 ቀረ= ዩባላ ባላላላላላ ጅረ[ጌ]ቀታሊላላላላላ ነሊነ ምገታሃነ-

ቡር ከኛቡንቡር ጆር ከዕነተርገድ ጆር ሊኒዩሊደገቡቶዩዩዩ
 ቡቶዕላገዩ=7 ነቡደዕቶጆንቡ ጆር ከዕሊገርገጌ ቡቶዕላገዩ
 ገሐነገሂጆንቡ ጆር ሄህዕቡዕቡ ነቡገካጆንቡ ጆር ሊኒዩ-
 ሊገበዕጌ ቡቶዕላገዩ= 8 ታ ሻ ስ ነቡደዕቶጆንጌ ከዕነ-
 በዕጌ ጆር ስ ገሐነገሂጆንጌ [ሄ]ህዕቡዕጌ ጆር ስ ነቡገካ- 5
 ጆንጌ ሊኒዩገበዕጌ ክኒጌ= 9 ኒዩዕላ ቶንዩ ኒታጌ ቡቶዕላ-
 ገዩሊኒዩ ካርርጎ ስጌጌኒ ጌቡደዕቶጆንጌ ሐዩ ቡላጌ
 ህዕላታጌ፡ ዩዕላ ቶቶኒጋ ክነጌርገጌ ክኒጌ 10 ሊንዩኒ
 ቡገቶጌጌኒ ጌቡደዕቶጆንጌ ዩዕላ ሊዕላገጌ ክነጌርገጌ
 ክኒጌ= 11 ዕላካዕላገቡዕላ ቡቶዕላገዩ ዕላካገቡዕላታቡኒ 10
 ነርጎቡ ክነጌርገገክጌ ካገቡንጌ ክነጌርገገኒጆ ምቶንጌቡኒ
 ቡቶዕላገዩቡኒ ታኒዕጆንጌ ዕላቆጌ ክኒክኒክኒዩ ቡቶዕላ-
 ገዩክኒዩ ኔገርጎቡኒክኒዩ ከዕጌርገጌ ካገቡንጌ ስጌዩን
 ጌቡደዕቶጆንጌ ክኒጌ= 12 ሻ ስ ሊንዩጆንጌ ቡቶዕላገዩ
 ስኒ ሊንሃዕዩ ካርርጎቡ ገሊታገርጎ ቡቶዕላገዩ ሄሃቶንቡ 15
 ክኒቡኒ ክነክኒታቡ ስ ገጌታቡ ኒታጌ ምጸዕላን ጆር ዩን-
 ዩኒ[ጋጌ]ዩኒታክደሃዩን= 13 ምገቶገጆንቡ ነዩታዕጋጌኒ ሊኒዩ
 ሂጆንጌ ስ ቶርገጌ ኒታጌ ሂጆ ጆር ሞኒታቡዕ ኒታጌ
 ሊኒኒጋ ስጌጌኒ ክነጌሃኒጌ ዩኒታጌዩሃክገጆንጌጌኒ ጆር
 ክታኒቶኒዩን ቶጌገዩኒ ክኒጌ= 14 ቶ ሃን ነዩታዕ ኒታጌ 20
 ሂጆ ጆር ጌኒጎታቶጌ ሊኒኒጋ ስ ክነሃቶኒዩገሃጌ
 ርደዕቶገሃኒጌ፡ ጆር ክርጎታገጆን ኒታንኒ ስን
 ቶጌገዩኒ ክኒጌ ምኒ= 15 ገክታክኒዩገዩንቡ ርታዕላ ዩዩዩ-
 ደሃጌቡኒ ሊኒዩ ስን ክዕቶንጆዕጆንኒ ጌኒክዕጌንቡኒ
 ርደዕቶኒታቡኒጋቡኒ ደ ምዩኒሊኒ ነሃቶዩዩ ክሊገጌ ክደኒ- 25
 ርገሂገጌ 16 ጌኒቶክገቡኒ ክኒቡቡኒ ሊኒዩ ነጌዩገቡ ነሊንጌ-
 ዩዕላ ዕላካዕላገ ምገክታንሂንኒ ገክኒዩቡኒ ሊኒዩ ሃዕላታ-

պահածոն ծրուպահարսոս տարսևո՞ ծաղկարդոս տղևտսևո՞ հո-
 տղևապսևո-դցն ծո ձևչոքրևդցևո ծո ըն հոպաբոդիս
 ծպաբոդոս հոպաբոսևո միսևո տղևտո ծևս ծևս տոհն ձևչոքր-
 ևդցևո-դցն փապդպոհոևո նո՞ծո ծո րփծհո դչսխիտ. 12. ծո
 շո՞ժարոս փապդպոհոևո ծրուպահարսոս ծաղկարդոս տղևտո- 5
 ևո՞ հոտղևապսևո-դցն ծո ըն հոպաբոդիս ծպաբոդոս հո-
 պաբոսևո միսևո տղևտո ծևս ծևս տոհն հոտղևապսևո-դցն
 փապդպոհոևո նո՞ծո. ծո րևրոս ո՞ժղևտո՞ն մի հդտրոս.
 13. ծո րփծհո ծրուպևոս ծո րփծհո շոհոտո՞՞, ծոդ ծո-
 ևո՞ժո. 14. ծո տփապ ո՞ժղևտո՞ն րփծհոսն ձհոտապսի ևո- 10
 ծպոնասևո ցրհո ըրևոևո ձհոտապո՞՞ փապդպոհոևո, շոհոևոպա-
 բոդոս՞ ըն ծոևո ծո ըն ոո՞ժևո ծո րպրհո՞՞ ևոևոտոպ-
 ոդցո՞՞, րո՞ժոպո՞՞ ծո ծոդոդցո՞՞ ծո լոդոտրո՞՞դցո՞՞.
 15. ծո րպրհո՞՞ շոհո՞ժոհոտոդցոդոս՞ ևո՞ժպոնասևո ըր-
 ևոևո մի ո ըն՞ժո փապդպոհոևո նո՞ծո. ծո րփծհո դչսխիտ. 15
 16. ծո ցոփծհո ո՞ժղևտո՞ն ամհո ձհոտապսի ծո՞՞հո, ձհո-
 տապ ծո՞՞ ծաոդոնասո՞՞ ծոևո ծո ձհոտապսի ւթնիլոթնիլո
 ծաոդոնասո՞՞ ոո՞ժևո ծո րոնևնիպաոոդրհո. 17. ծո ծո-
 ոևսևո րչոհո ո՞ժղևտո՞ն ևո՞ժպոնասևո ըրևոևո մի ո ըն՞ժո
 փապդպոհոևո նո՞ծո. 18. ծո ծաոդոնասո՞՞ ծոդևո ծո ոո- 20
 ծոևո ծո շոհոլոպաոոպսո՞՞ ցարսիսև հոտոևո ծո ցար-
 ևոև ցհոտսևո ծո րևրոս ո՞ժղևտո՞ն մի հդտրոս. 19. ծո րփ-
 ձհո ծրուպևոս ծո րփծհո շոհոտո՞՞, ծոդ ծոպաոլո. 20. ծո
 տփապ ո՞ժղևտո՞ն շո՞ժարոդ՞ լոպոտոս փապլոնևնո-
 րոտոդցո ևո՞ժցլհոդոտոս ըլաոդոտոս ծո ձքոնհոդոտոն 25
 ձքոնհոդոտոսն փապդպոհոևո նո՞ծո, ևո՞ժպոնասևո-դցն
 ըրևո. ծո րփծհո դչսխիտ. 21. ծո ցոփծհո ո՞ժղևտո՞ն
 դոդցոսն ծո՞՞հո ծո րարոդոս ևաոս ըլաոդոտոս փապդ-
 րոնևնոդոտոս մա՞ժոտ շո՞ժարոդն լոպոտոս հոտղևա-
 ցևո-դցն ծոտևո, րհո ձքոնհոդոտոն ձքոնաոդոհոն հո- 30
 տղևոդրևո-դցն. ծո րևրոս ո՞ժղևտո՞ն մի հդտրոս. 22. ծո
 ոհպաոլոն րչոհո ո՞ժղևտո՞ն ձղլաոդոտոն: րոտա-
 մն՞ժո ծո շոհոնևոդոտոն ծո րոտոդրևոդն լոպոտոն
 նոլևոհո ծո ձքոնհոդոտոն շոհոնևոդոտոն՞ փապդպոհոևո

5 Եղծոյ. 23. Տոյ յփձհոյ ծրուպլսու Տոյ յփձհոյ զչոհտոյ՛Տ, Տոյ
 ծղլլապտոյ. 24. Տոյ տփսպոյ ոձղլստձոյհ: զչոձարոյ՛Տ փսպղպո-
 հոձոյհ ևոձյլփհոյրոյտոյ ըլաոյրոյտոյ հոձոյլևոյալևոյ-դլլսի առլ-
 10 ևոձոյ հոձոյլևոյալևոյ. Տոյ յփձհոյ դղլսիտ. 25. Տոյ զղլփձհոյ
 ոձղլստձոյհ ձփղլնոյ փսպղպոհոյլևոյհոյ հոձոյլևոյալևոյտոյ Տոյ ևոձ-
 ըլաոյրոյսիհոյ հոձոյլևոյալևոյ-դլլսի ձոտոյևոյ, և յ փսպղլլոյսիձոյ-
 րոյտոյ փսպղպոհոյլևոյ հոձոյլևոյալևոյ-դլլսի ձոտոտոյ. Տոյ զլլոտոյ
 ոձղլստձոյհ ևի հղտոյտ. 26. Տոյ տփսպոյ ոձղլստձոյհ: ոյփձհոյտ
 15 հոլլոյ ըլոլղլլևոյ-դլլսի իսպղհոյևոյ Տոյ ձևղլոյրևոյլլևոյ-դլլսի
 Տոյ ձոտոյրևոյալլճոյլ տղղրևոյտոյ ևոյլևոյտոյ Տոյ ձփսիհոյրոյրտոյ
 ըլևոյտոյ Տոյ արևոյալլապտոյ Տոյ ձփղլլոտոյ Տոյ ևոյևոյ փսպղպո-
 հոյևոյ Տոյ ևոյտոյ փսպղլլոյսիձոյրոյտոյ փսպղպոհոյլևոյ ևոյ՛Տ. 27. Տոյ զղլփձհոյ
 ոձղլստձոյհ հոլլոյ ևոյլլոյ՛Տ տլևոյ՛Տ Տոյ ըլոլղլլճ
 20 ոյևոյ զղլփձհոյ ողլ, ձոձոյհոլլոյ՛Տ Տոյ Տղճոյհոլլոյ՛Տ զղլփձհոյ
 ողլհոյ. 28. Տոյ ոհլսպլտլլոյ ողլհոյ ոձղլստձոյհ ձղլլապղղոձոյհ!
 ոյտաևոյհ՛Տոյ Տոյ զչոհձիտոյրոյտ՛Տոյ. Տոյ ոյտոյրևոյլլոյ փսպղպո-
 հոյ՛Տ Տոյ զլլապրոյղհոյտ ձոյև Տոյ ձոտոյրևոյալլճոյտ տղղրևոյտոյ
 ևոյլևոյտոյ Տոյ ձփսիհոյրոյրտոյ ըլևոյտոյ Տոյ և ոյտոյ արևոյալլապտոյ
 25 Տոյ և ոյ փսպղպոհոյլևոյ Տոյ և ոյ փսպղլլոյսիձոյրոյտոյ փսպղպո-
 հոյլևոյ ևոյ՛Տ. 29. Տոյ տփսպոյ ոձղլստձոյհ: ոյտոյ ձոլղղլ տփսպղղի
 և ոյ տղղրոյ՛Տ ևոյտղլևոյրոյ, ձոյլևոյրոյտոյ տղլևոյտոյևոյ՛Տ և ոյ ոյևոյ ևոյ՛Տ
 փսպրոյտոյևոյ փսպղպոհոյլևոյ. Տոյ և ոյ ըլի ևոյձղղոյևոյ ոյփսպլ տոյրևոյ
 զլլաոյրևոյևոյ տլլևոյ հոյլապր տղլևոյտոյևոյ՛Տ ևոյտղլևոյրոյ, տփսպղղի՛Տ
 30 րլլաև ևոյլլոյրոյ՛Տ. 30. Տոյ և ոյտոյ ձփղլլոտոյ փսպղպոհոյլևոյտոյ
 Տոյ և ոյտոյ ձփսիհոյրոյրտոյ ըլևոյտոյ Տոյ և ոյ և ոյ փսպղլլոյսիձոյրոյ-
 րոյտոյ և ոյ ոյրոյտև փսպղպոհոյլևոյ ևոյ՛Տ և ոյտևոյ ոյփսպլ տոյրևոյ
 զլլաոյրևոյևոյ տլլևոյ ևոյրոյ և ոյլլալլապրոյտոյևոյ՛Տ Տոյ և ոյ տղղրոյ՛Տ ձրուպղղի-
 րոյտոյևոյ՛Տ և ոյլլոյձոյ՛Տ. Տոյ յփձհոյ դղլսիտ. 31. Տոյ զլլոտոյ
 80 ոձղլստձոյհ և ոյ հոյտա՛Տղղիհոյ փձհոյ Տոյ ոյտոյ հղտոյտ զլևոյ՛Տ.
 Տոյ զլլա ձրուպլսու Տոյ յփձհոյ զչոհտոյ՛Տ, Տոյ ձղղլփսպլոյ.

ԲՆՎԵՆ ԾԴՈՒԺԴ ՎՆԾՈՆԵԻՐԸՆԸ.

Է.

1. զևոյ և աբղղորացոյ որսն ժողտոյ Կիրանևտոյո մի հոյ ցոյնսապտ
 րպորհոյն Ղոյվաբղճ Կոկապոն տոհոյ ծոծոյնո ծոտոնո, կոբղճ
 կոբղճոյ մի տօւսստ և աբղղորո ծոտոտ ցոյորոճոյն: 2. Փապոյն,
 Եվծոյան, Խոյորո, Կոյճո, 3. Կոբոյն, Երցոյոտան Ծոյ Վոյնոյ-
 ծոյն, 4. Ծոյն Ծոյ Կոբոտոյոյոյոյ, Վոյն Ծոյ Էնոյն. 5. և Կանոյ 5
 րպարոյ ծոյն. ոյս մի տօւ և սպտօ Կոկապոնևտօ և աբղղաբ Ծոյ ոտ-
 լապտծոյո. 6. որոյնսապտօ Կանոյ Ծոյ մի հոծոհոյ ծոնհո Ծոյ
 մի րորոյ րոյ հոտոյնևտօրո. 7. և ժողհո Կիրանևտօն ոտսանծոյն Ծոյ
 շոհծոնորոտճոյն Ծոյ ոծնևտօյ ովծոհոյն Ծոյ շոհծոնորոտնծոյ-
 ցաճոյն Ծոյճոյն քճ մի շոհծոնորոտոյոյոյոյ ծոտ փապոյոհոյո 10
 րոյո. 8. որոճոյն և սպտօ ծոյքն Ղոյվաբղն ցոհոյ մի հոյ յոյճոյորոյ
 ոյնո Կանոյո, 9. Ծոյ ոսնփապո հոտոյնևտօրո տվնևտօ: որոտօ-
 յնևտօն հոտոյնևտօրո զևոյ ժողտոյ Կիրանևտոյո Ծոյն և ծնևտօ-
 րոտն ոյն և սպտօն ի սպոյնևտօ. 10. ծարոյճոյն Ծոյ Ծոյորո-
 ծանևտօնևտօ րոյոն, հոյ սպոյն շոհծոնորոտճոյն Ծոյ աճոյն 15
 տոյ և ոյճոյն ցոյոյոյոյոյոյ սան ի սպոյն ցոնծաոտօ, ցոյոյոյոյոյն
 րոյոն ծղոյնտօ ի սպոյնտօ Ծոյ շոյցնծաճոյն ի սպոյն Ծոյ
 ոյցնխոտ շոհորոճոյն փապոյոհոյն. 11. Ծոյ Ծոյոճոյնևտօ ծոտ
 հոյճոյն հոյճոյն շոյաճոյնևտօ և ոյփոնևտօն մի ոյ ժոյնևտօ ցոյոճոյն
 ոյոճոյն ծոտ և ոյփոնտօ. Ծոյ սպոյնևտօն փոտօնևտօն ժոտօյնևտօ 20
 քոնևտօն Սոտանո Ծոյ Սևոյնևտօն, Օնո մի ոյ ոյն ծոնևտօն-
 տօնևտօ. 12. Ծոյ մոյորոճոյն րոյոն Ծոյոճոյնևտօյն, ոյցաճոյն
 զևոյն և սպտօն շոհծոնորոտնծոյնևտօյն Ծոյճոյն քճ. 13. Ծոյ

և անհոյսդ ան արհեստիս Դշխարհոտն և արտոյցն Կիրակոսոս...
 անտառ. 14. Տո արտոյցՏոն և արտապատ ըստնոյցուևն ծոն
 ծոտնն և արհմտոս ծոտ արտապատ, տարտոս Տո արտահտոս Տո
 արտարոյ և արհմտոս արտարտաոտոս, արտարոյ և արհմտոս և արտո
 5 Տո արտահտոսոյՏոն ծոտ և արտարհոՏ. 15. արտարտոս ծոտարտոսն
 Դշխարտնծոն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 և արտոս և արտարտոս արտարտոս արտարտոս և արտարտոս Տո արտարտոս
 Փար, 16. Տո արտարտոս արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 10 ծարտարտոս արտոս Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 17. Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 ծոտն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 18. Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 15 19. արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 20. Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 20 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 21. արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 22. Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն

Կ.

25 1. արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 2. արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 3. Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 ծարտարտոսն, ծարտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 30 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն
 4. Տո արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն արտարտոսն

ջապիւրոճապտուր: ծրն նոյճո: 16. ք ծոճոյտուր: ծրն Ճո:ճո:ճո:ճո-
 և:և: րնլնրն քվճ րնապտ ճո: ծրոյնճոյն ըլապրո:իտուր: ծո:ճո:և:ր:
 Թվնև: Լատանրևտուր: Ճո: րո: ր: ծա:րո:ճոյն րնրյքո:ճ թպրո:տուր:
 րո:րձճոյ րո:րո:րնրնրն թպրո:ն-և:ր:նապձո:րո:րյքոյ րոյր մո: ր:նապր:ն
 5 ըլապրո:իտուր: ծո:ճո:և:ր: Թվնև:տուր, 17. ծա:րո:ճոյն ծրոյրձնևր ճո:
 թրո:նրնլնրն րոյրն. րո:ճոյր: Ճանլի ճո: շո:հ:ր:նրնրնր: րոյրն
 ճո: րո:ճապրնա թպրո:ր ճո: ր:նապր: ըլապրո:իտուր: ծո:տուր:
 18. ճո: քրո:րո:ճոյն րոյրն Լատանրև: ծո:ճո:և:ր: ծո:տուր: ք ծո:ն
 րո:նրնապր: ծո:տ: մո:տ:ն:տվն րնրո:նր:քոյտ քրո:ձանրո:րո:ճ ճո:նրն:
 10 19. րո:նրնապրն ծո:թ: հո:լնր:ն րո:նրնր Ճոյրոյրոյրնրո:ձո:ն շո:հ:ձո:
 մո:նրնր: խոյրն ծրոյրձնևտուր: շո:ն ճո: րո:ճաձո:րնա խոյրն թպրո:րո:
 ճո: ր:նապր: ըլապրո:իտուր: խոյրնրո: 20. ք ծո:ն րո:նրնապր:
 ր:նապրո:տուր: Թվնևտուր: և:ր:ճո: ր:նև ճո: մո:տ:ն: ճո:նաքրո:րոյտ հո:լն
 րոյր: ծապրո:նաճոյտ ծո:ն մո: քո:ձան րո:պրն. 21. ճո: ճո:րո:ձնրնր:ճո:
 15 Ճանլի հո:լնր: ծո:ն տո:հր: ճո: ծո:նր: Ե:քո:նր: ր:նապրո:ր Թվն
 ըա:րո:ճ Ճանրն. 22. ճո: ծո:պճոյր: ճոյճո:հր:լն րոյր ճո: քրո:ր:
 մի ճո: և:ր:քրո:րոյ րո:րո:նաճո: ծո:ն Ճանրոյ Ղոյրնև:ձ ճո: րո:նապր: մ
 ծրո:ն րո:ր:նր ձոյ րո:պրո:ր:նրև: րո:լնև: 23. ճո: և:ր:քրո:րոյ ձոյ-
 աևրև:ձ ծո:ն րո:րո:նաճո: Ղո:ր:ն:նր:ն ճո: րո:նապր: ո:ն ծո:ճո:և:ր:
 20 իր:ձո:և:ձ քրո:ձո:րո:ր: ձոյ ճո: ձո:նրև: ձոյ րո:րո:տուր: շո:ն րո:
 մո:նաձնևտուր: 24. քրո:ձճոյաձո:ճ ճո:րո:տուր: մո:ր:րո:րո:տուր: ձախոյճո:
 ձոյրն րոյր Ղոյրնև:րև:ձ ճո: և:րո:տուր:րո:նապձո:ճոյն մոյրն Կրո:ր-
 և:ր:նր և:ր:քրո:րոյ: ծո:տ: շո:ն րո:լնրո:տուր: ճո: րո:րո:նաճո:րոյն ճո:
 ձոյրո:ր: րո:րո:ն:ճոյքո:ձ ծո:տուր ո:նրև: 25. ճո: քրո:լնր:նրև: ո:ն
 25 և:րո:տուր:րո:նապձո:ր: րոյր ծո:տնր ճո: ձա:րնր:նր: ո:ն րո:տուր:րո:նապձո:ձ
 րոյր Թվնր:րո:նր:ձո:և:ր: ձո:ձո:նևտ, Նև:հր:և: ճո: Նր:հապրև: ճո:
 ձա:րո:նր:ճո: ո:ն մոյրո:ր: Կրո:ր:նր:տուր: ճո: շո:ձա:րո:լնր:ճո: ծո:թ.

ზოგნაჲ წათ სამშკოჯალთაჲ.

ს ნეტარი ელენე დედოფალი საესე იყო ღთის მიმართ სარწმოჯ-
ოებითა და იყო წადიერ საღმრთოთა წიგნთა კითხვად, ძოჯელთა და
ახალთა აღთქოჯმათა გამოქობიება. ოჯფრომასად შესძინა გოჯლსა
შოდგინედ ძიებაჲ სამშკოჯალთა მათ ჟრისთაჲ, რლითა ოჯგე-
თოჯრთა ჭოჯრითა მცხერი შემშკოჯალს.

172b

5

მოჯწოდა იოჯდას რლსა ეწოდა კჯრიაკოს და ჭქა მას: „ძელისა
მის-თჯს ჟრისა აღესროჯლა ჩემი წადილი, ს რლ იგი ჟრისა მას წა
დაემშკოჯალნეს სამშკოჯალსი, მათი გოჯლსა შიდა მიც იჭჯ. და აწ
არა დასცხრე ვე არა მაგისიცა ნებაჲ აღმისროჯლოს ღნ და შეველა-
სძინე და ევედრე ონ მათოჯს.“

b²

10

ს წა კჯრიაკოს ეპისკოპოსი მივიდა თხემისა ადგილსა და ერთ-
ბამად მის თანა ძმანი მრავალნი, რნი იგი ონ ჩნსა იჯ ქესა ესვიდეს
ჟრისა ზოგნისათჯს და მეოჯდარსა მას წა რლ სასწოჯლი იქმნა.
აღიხილნა თოჯალნი ზეცად და კელნი ერთბამად, იცემდა მკერდსა, ლაღ-
დებდა გოჯლსა-შოდგინედ ოლისა მიმართ და აღიარებდა ჰირველთა
მათ ოჯმეტრებათა თჯსთა და ჭნატრიდა ელთა მორწმოჯნეთა ქსსთა.

173a¹

ს ვრ მეოჯარ ჟამ გოჯლსა-შოდგინედ ილოცვიდა, რამცა გამო-
ჩნდა ეკეწრი რაჲ ნიში წა. ჟრისა მას წა, ეგრეცა სამშკოჯალთა. და
აღსროჯლებსა ოდენ ღოცვისასა ვრმცა თქა „ამენ“ და იყო ესეწრი
ნიში რლ იგი ელთა მათ თანა მდგომთა იხილეს; ნათელი ელვარს
ადგილსა მას გამობრწეინდა, სადაცა ჰატოისანი ჟრი იპოჯა რი ელთა
შეოჯორგოჯალკებლად გოჯრწმენა-და ვთქოჯთ: „აწ გჯცნობიეს რლისა
მიმართცა გოჯრწმენა.“ და მეესეოჯლად გამოჩნდეს სამშკოჯალნი
იგი რლ იგი ოლისა იჯას კელთა დაემშკოჯალნეს, ოჯბრწეინგა-
ლსსნი ოქრომასა ქეწსა წა. მოიხოჯსა იგინი იოჯდა და მიოჯ-
თოჯალნა ელენე დედოფლსა.

a²

მაშინ მოჯკლთამოდრეკით თაყოჯანისცა მათ დღეღმან აღიგოსო

სიბრძნითა ღთისაათა დღელი იგი და გოჯლს-მოდგინედ სამშკოჯ-
 ალთა მათ-თჳს განიზრახვიდა, რამცა რაჲ უფსა სამშკოჯალნი იგი. ხ
 შეუვლასძინა სიმაართლისა გზაჲ გამოკოჯლეჲად და მადლმან სლისა
 წდისამან გოჯლის-ხმან ოჯუო გონებსას მისა წინაჲწარცა მრავლით ||

173b¹ 5 უამით ოჯწეებოჯლი იგი. მოჯწოდა კაცსა ერთსა სარწმოჯნოსსა და
 გონიერსა რი წინაჲთვე მრავალთა-გან მართლად წოდებოჯლ იყო.
 და ჰქა მას: „დაჯუდ აქა წე თოჯალთა ჩემთა და შექმნენ სამშკოჯალნი.
 ესე შოჯად აღჯრისა ჰოჯნისა-თჳს შეთვისა, რა იყოს ისრის ჰოჯრ-
 ყლთა-თჳს მტკერთა ძლეჲად მის მიერა მეფე დასმშედებულად ბრძო-
 10 ლისა, რა აღესროჯლოს თქოჯმოჯლი იგი წწწრმტკელისა მიერ: „და
 იყოს მას დღესა შინა, რი აღჯროთა მათ ცხენისათა იყო, წ და ოღლისა
 წოდებოჯლ იყოსო.“

b^o ხ ღთის-მოყოჯარსე ელენე | დღოთღლი სარწმოჯნოებითა ოღლისა-
 წნისა იჯ ქსწითა განმტკიცებოჯლ იყო იწღმს შინა. ე იუე აღ-
 15 სროჯლა, დევნოჯლებით ჰოჯრინი განასხნა, რღ იგი ოჯრწმოჯნო იქ-
 მნენს, განიდევნეს ჰოჯრინსტანით და ღთის-მოყოჯარემან დღოთღმს
 ამცნო შამათა და დედათა აღსროჯლებად დღესასწაოჯლი ჰატიოს-
 ნისა ჰრისაჲ: თოჯესა ვარდობისსა მესთესა დღესა: რნი ვაჯსე-
 ნებთ დღესასწაოჯლსა ჰრისასა და ღირს ვიქმენით ზიარყოფად ხა-
 20 წილსა მას მარიამისსა.

და მადლი დიდი მოეცა წსა მას ეპეჰსისა და ლოცვიითა გოჯნდები ||
 174a¹ ეშმაკთაჲ განასხა და სნეოჯლთა ჰკოჯრნებდა. ხ აღესროჯლების სჯესე-
 ნებელი ჰატიოსნისა ჰრისაჲ თთოჯესა ვარდობისსა ორას და სამ
 წღისა! შემდგომად ამაღლებისა სადიდებულად მამისა და ძისა და
 25 წდისა სლისა აწ და მს და ოკნთი ოკნდე ამენ.

V.

მოქცევაჲ ქართლისაჲ.

პირველ ოდეს ალექსანდრე მეფემან ჩათესავნი იგი ლოთის შვილ-
 თანი წარიქცინა და შეკადნა იგინი კეღარს მას ქუეყანასა, იხილნა ზა-
 თესავნი სსსტიკინი ბუნთურქნი, მსსდომარენი მდინარესა ზედა მტკუ-
 არსა მიხუეგით, ოთხ ქალაქად და დაბნები მათი:

სარკინე ქალაქი, კასპი, ურბნისი და ოძრახს და ციხენი მათნი: ცისს დიდი სარკინისაჲ, უფლის-ცისს კასპისა, ურბნისისა და ოძრახისა.

და უკვრდა ალექსანდრეს და ცნა, რამეთუ იუბოიკელთა ნათესავნი იფუნეს, ყოველსა გორციელსა ჭამდეს, და სმარე მათი არა იყო, მკუდარსა შეშქამდეს. და ვერ ეძლო ბრძოლასა მათი მეფესა და წარვიდა.

მაშინ მოვიდეს ნათესავნი მბრძოლნი, ქალდეველთა-გან გამოსხმულნი ჭოხნი და ითხოვეს ბუნთურქთა უფლისა-გან (ოლისაგან) ქუეყანასა სარკითა და დასხდეს იგინი წანავს.

და ეპურათ იგი, რომელ სარკითა აქუნდა, ჭრქვან მას ხერკი. და შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა, მოვიდა ალექსანდრს, მეფეს ყოფლისა ქუეყანისაჲ (ქუნისაჲ), და დაექწნა სამნი ესე ქალაქნი და ციხენი და ჭოხთა დასცა მახული.

ხოლო სარკინესა ქალაქსა ებრძოლა ათერთმეტ თოულს და დადგა სარკინესა დასავლით კერძო და დასცა ვენაგი და რუჲ (როჲ) გამოიღო ქსნით და დასხნა კაცნი მერუვენი და სტავითა რუისა.ოთ და ჭრქვან ადგილსა მას ნასცავისი.

და მერმე გამოიღო სარკინე. თვთ დაყარეს და მეოტ იქმნეს. და თანა ჭეყანდა ალექსანდრეს მეფესა აზოჲ, ძს არან ქართლისა მეფისაჲ, და მას მიუბოძა მცხეთისაჲ სჯდომად და საზღვარი დაუდგა მას ჭერეთი და ეგრის-წყალი და სომხითი და მთასა ცროლისა და წარვიდა.

ხოლო ესე აზოჲ წარვიდა არან ქართლად მამის თვისისა და წარმოიყვანა რვაჲ სახლი და ათნი სახლნი მამამოქეთასნი და დაჰდა მუელ-მცხეთას და თანა ჭეყანდეს კერპნი ღმრთად (ღთად) — გაცი და გაიძ.

ა. და ესე იყო პირველი მეფეს მცხეთას შინა აზოჲ, ძს არან ქართველთა მეფისაჲ და მოკუდა.

ბ. და შემდგომად მისა დადგა ფარნავზს. ამან აღმართა კერპი დიდი ცხვრისა ზედა (ცხვსა წა) და დასდგა სახელი მისი არძაზი და მოქმნა ზღუდე წყლით კერძო, და ჭრქვან არძაზს.

გ. და შემდგომად მისა დადგა მეფედ საურმაგ. ამან აღმართა კერპი ადინისა ზედა და იყო არძაზს უწინებდა.

დ. და მისი შემდგომად შეიფობდა ძარვან და აღმართა დახანა გზასა
სყდა წინარს და აღაშენა არძაწი.

ე. და შეიფობდა ფარნაჯობ და აღმართა კერძი წადენ მთასა სყდა და
აღაშენა [ციხს].

6 ვ. და შეიფობდა არს[ოჲ და მან] ქალაქის ზღუდენი მოაქმნნა.

ზ. და შეიფობდა არაჲ, რომელმან შიდაცინე აღაშენა არძაწისა.

წ. და შეიფობდა ბრატძან, რომელსაჲსუ მცხეთას ქალაქი დაწყო.

თ. და შეიფობდა ძარვან და მან აღაშენა მცხეთაჲ ქალაქი.

ი. და შეიფობდა არსუჲ, რომელმან ვასპა შეიპყრა და უფლისცინე
10 განავო.

ია. და შეიფობდა როჲ, რომელმან რამეთურთით მცხეთაჲ გაიმორს
და შეიფობაჲ ორად გაიყო, ორნი შეიქმნა დასხდეს იმიერ და
ამიერ.

იბ. და შეიფობდა ქარნამ არძაწის და მცხეთას ბრატძან, და ამითა
15 უამთა ჭურანსა მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს.

ივ. და შეიფობდა იმიერ ფარსძან და ამიერ ვაოზ.

იფ. და შეიფობდა იმიერ არსოჲ და ამიერ აძაწაერ.

იქ. და შეიფობდა იმიერ აძაწასა და ამიერ დერჲს.

იგ. და შეიფობდა იმიერ ფარსძან ქველა და ამიერ ფარსძან ავას.

20 იზ. და შეიფობდა იმიერ როჲ და ამიერ ძარდატ და ამისაჲსუ მო-
ავლდა არძაწისა სამეფოჲ და მცხეთას ოდენ იყო შეიფობაჲ.

იწ. და შეიფობდა დანაძი და დღე კ.

ით. და ფარსძან. კ. და აძაწასა. ვა. და რეჲ ძართაღა. კბ. ვახე.

კგ. ბაკურ. კდ. ძირდატ. კე. სიფაგურ. კვ. ლეჲ, მამაჲ. კწ.

25 ძარვანისა. ესე ოცდა რვაწი (?) შეიქმნა ქართლსა მისა წარ-
მართნი.

და იყო დღეთა კოსტანტინე შეიფისათა, ქრისტეს აღმადგენითა
გან სამას და შეათესა წყლსა, იყო ღუაწლი ბრძოლისაჲ მტერთაგან,
და ფრიად ერუოდეს შეიქმნა კოსტანტინეს, ძეს კოსტანტისა, და

30 გულგდებულ იყო ურვათაგან კოსტანტი კეისარი.

იყო ვინმე ვატი ეფესელი და წარმოქმნა წინაშე შეიფისა ვითარ-
მედ „ქრისტესენი იგი წრომნი და ყოველნი წანდონი და ვისცა ვის
ქუს შუული იგი ახალი ქრისტეს წმიდისაჲ, ძელითა ვრუარისაჲთა
(ჴათა) და მისითა სისრფებითა სძლევენ მტერთა ძლიერად“.

მას უამის აღიძრა მეფეა გუნდებითა და წარავლისა მოყვანებად
 ეპისკოპოსთა იერუსალემით, ანტიოქიამთ, ქროძით და ალექსან-
 დრიამთ, და სათელ ილო მან თაფადმან და დედამან მისმან ბას-
 კითურთ.

მით უამით-გან მეათესა წელსა წარვიდა ჭელენე იერუსალემად 5
 ძიებად ჰატიოხსისა კურისა, და მეათოთხმეტესა წელსა ივლიტოდა
 დედაკაცი ვინმე მეფეთა ევადაგი, სხელით რიფსიმე, რომელსავე მი-
 ზეზისა-თვს დედამ-უძითურთ.

და იყო მის თანა ტუვე ერთი დედაკაცი შუენიერი, სხელით ნინო
 რომლისა საქმს მისი გამოიძია ჭელენე დედოფალმან, და იყო იგი 10
 ქროძი მთავარი, და თვთ მოველო გზაა თვისი, და ექმნეს კურეხანი.
 და მოწვეს იყო საბერძნეთა, და ჰმოძღურიდა მთავარსა მას რიფ-
 სიმეს.

და ვითარცა წარმოივლიტოდა რიფსიმე ზღუად, გააძანე და ნინო,
 და სხვანი ვინმე მათ თანა, გამოვიდეს არეთა სომხითისათა, საყო- 15
 ფელსა თრდაც მეფისასა და იგინი იმარტულეს მუნ. ხოლო ნინო
 დაშთა და წარმოქმართა მთათა კურძო ჩრდილომასთა და მოვიდა
 მდინარესა მტკუარსა, მოჭყვა და მოვიდა მცხეთად ქალას დიდსა,
 მეფეთა საფლომელსა, და იყო სამ წელ ეგრეთ, ილოცვიდა ფარულად
 ადგოლსა ერთსა, შებურვილსა ბრძამლითა მაყულისადათ. 20

და შექმნა სახს ქუარისა (ჟა) ხასხლევისა და მუნ დაადგრა
 და ილოცვიდა და ადგილი იგი იყო ზღუდესა გარსკან. ხოლო
 მათ მაყულთა ადგილი არს ზემომას ეკლესიისა საკურთხეველისა
 ადგილი.

და მეათხესა წელსა იყო თქუმად ქრისტე ღმერთი და შუელი 25
 და [თქუა რ ზ]პოვე ცთომასა შინა ჩრდილომას ესე ქუეანაა. და
 შეექვსესა-წელსა არწმუნსა [ცოლ]სა მეფისასა ნანას [სენსა რამე შინა
 მისსა] და შექმდეს წელსა მეფესა არწმუნსა საწაულითა (sic) ქრის-
 ტესამიერთთა. და მწრაფელ ალაშენსა ეკლესიამ ქუემო სომოთხესა შინა
 და სუეტი იგი იყო ძელისა, რომელი თვთ აღემართა. 30

და ვითარცა აღაშენეს ეკლესიამ, წარავლინა მოციქული და წიგნი
 ნინომასი საბერძნეთა მეფისა კოსტანტინესა თხოვად ჰუდალთა.
 ხოლო იგინი მწრაფელ მიიწინეს.

და მოსტა მეფემან იოანე ეპისკოპოსი და ორნი მღვდელნი და

ერთი დიაკონი და წიგნი ელენე დედოფლისაჲ და ხატი მაცხოვრისაჲ და ძელი ცხორებისაჲ ნინოაგოსს.

და ვითარცა მოვიდეს, ნათელი მოიღო მირიანს შეფემან და დედოფალმან და ყოველმან სახლმან მათმან.

5 ითხოვეს ხს, რა შექმნან ჟუარი

[მაშინ მოიყვანა შეფემან აზიათარ და მის თანა ჭურბანი შრავალნი და გამოიკითხა მათგან კუართისა მისთჳს და მათ მიუთხრეს ყოველი

10 და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო იესო ქრისტე, ძეო ღმრთისა ცხოველისაო, რამეთუ“ გინდა ცხორებაჲ ჩუენი და კსნაჲ ჩუენი ეშმაკისაგან და ადგილისა მისგან ბნელისა, ოდეს იგი სამოსელი შენი ებრაელთა მათ წარმოეც წმიდით ქალაქით იერუსალმით უცხოთა ამათ ნათესავთა ქალაქად, რამეთუ ჟუარცუმასა შენსა ამას ქალაქსა შეფობ-
15 დეს მამანი ჩუენნი“. და წარემართა შეფს და ყოველი ქართლი ქრისტეანობასა მოწრაფებითა დიდითა.

მაშინ ნეტარმან მან დედაკაცმან ნინო თქუა: „კურთხეულ არს ღმერთი და მამაჲ უფლისა (ოლისა) ჩუენისა იესო ქრისტესი, რომელმან მოაფლინა სიტყუაჲ წმიდაჲ მისი ცათა მალაღთაჲთ, თჳით
20 ძლიერისაგან საყდრისა გარდამოსრული ქუეყნად მდაბლად, უეჭუელად შობად კორციელად თესლისაგან დავითისა, დედაკაცისაგან მარტოდ შობილისა, წმიდისაგან და უბიწოაჲსა, რომელი სათნო ეყო მას და ამით მიზეზითა ცხორებაჲ ჩუენი შექმნა, და ყოველი ცასა ქუეშს მყოფი განაჩათლა და უმეტეს მისა მიმართ მოწმუნენი აცხოვნსა,
25 რამეთუ იშვა ვითარცა კაცი, პატივ ეცა ვითარცა ღმერთსა, ნათელი იღო ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისმან წყლისა და მიწისაგან.

ხოლო მამით და სულით წმიდით უზგარდამო იწამა და იდიდა, ჟუარს ეცუა, დაეულა და აღდგა, აჲდა მათვე სიმადლეთა მამისა თანა და მომავალ არს დიდებითა, რომელსა შუენის გალობაჲ ამენითა.

30 და ვითარცა ესე თქუა, წარიყვანა იაკობ მღვდელი, საბერძნეთით მოსული, და ერისთავი ერთი, წარვიდა და დადგა წობენს და მოეწოდა ძთეულთა; ჭართაღელთა და ფხოელთა და წილკანელთა და უქადაგა სარწმუნოებაჲ ქრისტესი, ხოლო მათ განუყარეს თავი.

და ერისთავმან მცირედ წარჴმართა მახული, და შიშითა მოსცნეს

კერძნი მათნი დაღუწად, და გარდავიდა ერწუდ და დაღვა უაღეთს, დახასა ედემს და სათელ-სტა ერწუ-თიანელთა. და უუარელითა ესმა ესე და გარდაკრბეს თოშეთა. რომელნი უკუნსა-მსკნელ იპოვნეს, თრდაც შეეუმან მოიყვანნა და მონათლნა.

და ნინო შთავიდა კხოეთს და დაღვა კაწარეთს და მონათლნა 5 კხოელნი და სოკნი ერთი-ერთ მათით. და გარდავიდა კახეთს და დაღვა ქუელ-დაბას და მოიყვანნა კაცნი მთავარნი და მონათლნა.

და დასნეულდა და წარმოემართა მცხეთად და ვითარცა მოიწია კხოეთს დახასა რომელსა ჰრქვან ბოდინი, ვერღარა ეძლო სლვად.

მოახლოლავიდეს უუარძირ ქალაქით რეკ, ძს შევისა-ა, და ს- 10 ლომს, ცოლი მისი და ასული მისი და ზედა ადგეს მოურნედ, და მიუფლინეს მცხეთით შეეუმან და ცოლმან მისმან ნანა იოვანე მთავარებისკომპოზი ხილვად და წარყვანებად. ხოლო მან არა ინება, არამედ დაჰვედრა იაკობ მღვდელი: „რა შემდგომად შენს მან დაიპყრას საყდარი“.

15

და მის წინაშე მისცა წიგნი იგი ჭელენს დედოფლისა მოწერილი, რომელი მოეწერა ნინო-მას დედოფლობით და მოციქულად და მახარებელად შეეშეო.

და ძელი ცხორებისა-ა წარმოეტა დედოფლისა ნანა-მას. და შეწირა უამი იოვანე და ჰიარა ნინო კორცს და სისხლს ქრის- 20 ტსსს, და წარიღო ესე სეზლად სულისა და შეჰვედრა სული თვისი კელთა მთისათა, ქართლად მოსლვით-გან ძეათხოთმეტკის წელსა და ქრისტეს აღმადლებით-გან: ცლს: წელსა, დასაბამით-გან: ზელს: წელსა.

მაშინ შეიძრნეს ორნი ესე ქალაქნი — მცხეთა-ა და უუარმა-ა — 25 და ყოველი ქართლი სიკუდილისა მისისა-თჳს, და მოვიდეს და დაჰმარხეს ძლევით შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე ზედა ბუდს, დახასა კხოეთისა-ა.

VI.

ცხორება-ა გრიგოლ ხანძთელისა-ა.

2. ესლ იყო შვილი წარჩინებულთა დიდებულთა და მართლმორწმუნეთა მამა-ღვდათა-ა და სახლსა შინა სემეუფოსა დიდისა ნერსს ქრის- 30

თვისსა აღზრდილ იყო კელითა კეთილად-მსახურისა დედოფლისა ნერ-
სსს ცოლისათა რომელსაცა ეძვიდა, რამეთუ იოცა ძმისწული მისი.
და სსშო-მთავანგე დედისათ შუწირულ იყო ღმრთისა დედისა-გან
თჳსისა ვითარცა სსშოელ წინა-მსწარმეტყუელი და მარხვათა შინა იზარ-
5 დებოდა მსგავსად წინამორბედისა, რამეთუ სინხო-მთავანგე ღჯნო-მ და
კორცი აზა შეკდა პირსა მისსა, ვინა-მთავან ჩრისტსსა განკუთხან სული
თჳსი სსშკვდრებულად და ხსტიცა მონაზონებისა-მ ემოსა, რამეთუ თავი-
სუფალ იყო იგი სიმღერისა-გან ყრმათა-მსა და ყოფლისა-გან აღრევისა
კაცთა-მსა და მარტოდ იყოფუნ თჳსსა მას სსდგურსა, რომელსა გან-
10 წესებულ იყო. ამისთჳსცა დაყუდებულ უწოდინ მას სსხელი:—

ხოლო გულის-სხმიერობა-მ სწავლისა-მ განსაკრეველები იყო ფრიალ-
რამეთუ მსწრათლ ხოლო დაისწავლა დავითი და კმითა სსსწავლებლი
სწავლა-მ სსკლესიო-მ, სსმოდღურო-მ ქართულსა ენასა შინა ყოველი
დაისწავლა და მწიგნობრობა-მცა ისწავა მრავალთა: უნათა-მ და სს-
15 ღმრთონი წიგნი ზეპირით მოიწუანრთნა. ხოლო სიბრძნსსცა იგი
ამის სოფლისა ფილსოფოსთა-მ ისწავა კეთილად და რომელი პოვის
სიტყუა-მ კეთილი, შეიწუნარის, ხოლო ჳერკუალი განაგდის. და გა-
ნითქუა სისრულს იგი მისი სსხელოვნად ყოფელთა შორის. ხოლო გა-
რეშეს მას სიბრძნეს სოფლისა-სა ჳბასრობნ სიტყუსა-ებრ მოციქუ-
20 ლისა ვითარმედ «გან-რამე-ცა-ცოფა ღმერთმან სიბრძნსს იგი ამის
სოფლისა-მ»:—

სიტყუა-მ მისი იყო შეჩაგებულ მარლითა მადლისა-მთა: რაჳამს
იტყუნ, ბრძნად აღლის პირი თჳსი და წესი განუხინის ენასა თჳსსა.
და ჳასაკის ზრდას თანა სსთნობა-მცა კეთილი იზარდებოდა: რა-
25 მეთუ აზა იყო ვითარცა ჳბუკი მზუაობარ და ჳამადთა გულის-სსთქუ-
მელთა მოყურე, არამედ თავით თჳსით დასიელ წინა-მსწარმეტყუ-
ლისა სიტყუსა-სა იტყუნ ვითარმედ «პური გულის-სსთქუმელი არა
გჳამო»:—

და ესრსო მიიღის სსზრდელი სსგლახაკო-მ კორცთა თჳსთა გან-
30 სსმტკიცებულად ნეტარმან გრიგოლს, მდაბალმან გულითა და გლახაკ-
მან სულითა, მუედრომან ქტევითა და მოწყლემან გონებითა, რამეთუ
ძირი სიწმიდისა-მ მარადის გულსა მისსა დაწერგულ იყო აღმომცე-
ნარსს ჳეჳლსა ღმრთის-მსახურებისსა და ნერგი ჳეშმარტისა სს-
რწმუნობებისა-მ აღორძნდა სულსა მისსა და ნყოფი ღმრთისა სიყურე-

ღისაჲ გარდაემატა მის შორის. და ესევითარითა მრავალჲეერთა კეთილად განგებითა ცხოვნდებოდა ჭაბუკი ეს სმდდელიჲ სათხოვრეჲსა:--

ხოლო იყო ხილვითა დიდ, კორცითა თხელ, ჭასაკითა სრულ, ყოვლად კეთილ სრულად, გუამითა მრთელ და სულითა უბიწო:--

3. მამის კელმწიფეთა მათ აღმზრდელთა მისთა და სხანატრელმან დედამან მისმან და ერისა სიმრავლემან ისებეს ხუცად კურთხევაჲ ამის ნეტარისაჲ და ჭრქუეს მთავართა მათ და მობოქლმან მისმან: „შვილო ყოვლადკეთილო და სარწმუნო ქრისტეს მონაო აჲ მოიწია უამი წინაჲსწარმეტყუელისა დავითის თქუმულისაჲ რომელსა იტყუეს: «ვის 10 აღვიდეს მთასა უფლისასა ანუ ვინ დადგეს ადგილსა წმიდასა მისსა. არამედ უბრლოჲ კელითა და წმიდაჲ გულითა»: და აწ შეს გზოჲჲ ქრისტემან უბრლოჲ კელითა და წმიდაჲ გულითა და რაჲთა შეს აღხვალ მთასა უფლისასა და დასდგე ადგილსა წმიდასა მისსა შემწირველად წმიდასა და უსისხლოსა მსხუერჯლსა მისსა ღირსებისა შესისა 15 თჳს და საგსნულად სულთა და კორცთა ჩუენთა“:--

ხოლო ამის ნეტარისა დაღაცათუ აქუნდა სიყუარული მღდელობისაჲ, შეზრუნდა სიტყუისა მათსა ზედა და შიში დაეცა სიხალისათჳს ჭასაკისა მისისა და ჭრქუა მათ: „თქუენ იცით ძალი საღმრთოთა წიგნთაჲ, გულისხმა გიყოფია წმიდათა მოციქულთა და ნეტართა 20 მღდელთა მოძღუართა განსაზღვრებული კანონი წმიდისა კათოლიკის კელესიისაჲ თუ ვითარნი კრძალვანი უკმან მღდელობასა და ყოვლად უბრლოებაჲ, არა ხოლო საქმით, არამედ გონებითაცა და სიტყუთა. ხოლო დაღაცათუ სულგრძელებასა ღმრთისასა თავს უდებიეს დათმუნაჲ უწესოთა კაცთა მღდელობაჲ, უმჯობეს არს მათა უკუეთუმცა 25 ყოვლადვე რიცხუსა კაცთასა არა შერთულ იყვნეს ვიდრე საუკუნოდ ზატციეთა დაუსრულებელთა:--

„ხოლო სარწმუნოთა მღდელთათჳს ეს უწყოდეთ თქუენ ვითარმედ უფროჲს არს ყოველთა დიდებთა სულიერთა და კორციელთა რამეთუ ქრისტეს ნაცვალობაჲ არს ჭეშმარიტისა ღმრთისა 30 საჲ, რომელმანცა ჭრქუა მოწაფეთა თჳსთა ვითარმედ «ნეტარ ხართ თქუენ რამეთუ მრავალთა წინაჲსწარმეტყუელთა და მართალთა სწაღოდა ხილვად და სმენად რომელსა ხედავთ თქუენ და კესმის და ვერ მიემთხვნეს რომელსა ღირს იქმნენით თქუენ“:--

და თვისის მის მღვდლობისა ნაცვალად უფალმან მოციქულნი და-
 ადგინნა მღვდლად და შედგომითი შედგომად ყოველნი სარწმუნოანი
 მღვდლნი. და მათ მიერ ცხორებისა სსსოებაჲ ქრისტესანეთაჲ მღვ-
 დობისა შეჭვედრა და სსსწაულთა ყოველთა და წინააღწამეტყუელთა
 5 ჩუენებასა და ღმრთისმხილველთა კაცთა გამოცხადებასა მღვდლობითა
 დაჭბეჭდა. და აწ არაფინაჲ არს კაცთა ცხორებაჲ თნიერ მღვდლო-
 ბისა რომლისათჳს ჰავლელ იტყუს ვითარმედ «ქრისტეს მიერ სსს-
 რებისაჲგან მე გშვენ თქუენ». და უფალი ბრძანებს: «უკუეთუ ვინმე
 არა იშვეს მეორედ და არა მიიღოს წმიდაჲ სჯიდუმლოჲ, ვერ შევი-
 10 დეს სსსუთუველსა ცათსა». და აწ ჰატიფსა ვხედავ და ჰატიფისაგან მე-
 შინისა:..

მაშინ მიუგეს ბრძენთა მათ მთავართა და ჰრქუეს: „შიფლო გა-
 მორჩეულა ქრისტესსო შიში ღმრთისაჲ თაფი არს სათნოებათაჲ
 ვითარცა მოსელ იტყუს: «რასა ითხოვს ღმერთი შენგან ჳ ისრასელ,
 15 არამედ რაჲთა გეშინოდის მისა», «არამეთუ შიშმან უფლისამან შესძი-
 ნის დღეთა», ვითარცა იტყუს სოლომონ. რამეთუ სიბერისა ჰატიფს-
 ნებაჲ არა მრავალი ჟამი არს და არცა რიცხუ დღეთაჲ აღრაცხილ,
 ხოლო მკცოვანება არს გონიერებაჲ კაცისაჲ და ჰასაკ სიბერის
 ცხორებაჲ უბიწოჲ: და გუალად იობ იტყუს: «არა თუ მრავლისა ჟამი-
 20 სანი არიან ბრძენ, არცა ბერთა იცინ სჲმარათალი», «არამედ სული
 ვიდრემე და სული იგი ყოვლისა მპყრობელისაჲ, რომელმან ასწავის
 სიბრძნეს». და შენ მოგცა ქრისტემან კეთილი მოხუცებულებაჲ გონე-
 ბისაჲ და აწ ნულარა ურჩ იქმნები, არამედ მორჩილ იქმენ ბრძანებასა
 ქრისტესსა და ჰუმონე მას მღვდლობითა რომელმან იფნო ჩუენ თჳს,
 25 მღვდლმან მან საუკუნემან, და ჩუენ ყოველნი გუაცნოფნა:..

ხოლო ნეტარი გრიგოლ დაემორჩილა მათ და ნებითა ღმრთი-
 საჲთა იკურთხა ხუცად ვედრებისაჲებრ შეედრებულთა მისთაჲსა, რომ-
 ელ შუენოდაფე კრძალულებით სღმრთოჲთა კანონითა ქცევასა მისსა
 და მარადის წმიდისა საჩუბისა მართლმადიდებლობასა. და ესრესთ
 30 მხარულ იქმნა სიმრავლელ იგი ერისაჲ, რაჟამს წმიდითა კელითა მი-
 სითა ღირს იქმნეს მიღებად კორცსა და სისხლსა ქრისტესსა:..

მაშინ მთავარნი იგი განიზრახვიდეს ებისკოპოსობასა მისსა რა-
 მეთუ ვითარცა ანგელოზი ღმრთისაჲ აქუნდა ყოველთა ჰეშმარითე-
 ბისა მასწაულად ვითარცა წერილ არს: „ბაკეთა მღვდლისათა და-

იცვან სამართალი და შუული პირის მისისაგან გამოიძიონ რამეთუ ჰნგელონი უფლის ყოვლისამპყრობელისაჲ არს იგი».

4. ხოლო ნეტარმან გრიგოლ ვითარცა იხილა თავი თვისი კორციელად დიდებეს შინა, ფრიად წუხდა გული მისი და განიზრახა ფარულად სიფლტოლაჲ თვისით ქუეყანით საღმრთოათა წოდებითა რომელიცა უძლოდა მას მამათაძვერის აბრატამის სახედ და ვითარცა ისრანლნი უდაბნოდ, ჰრამედ აბრატამ ქუეყანის მისგან ურწმუნოთა ნათესავთაჲს განაშორა ღმერთმან, ხოლო ესწ მორწმუნისა და კეთილადმსახურისა ქუეყანისაგან გამოიყვანა ამის მიზეზისათვის, რამათა უქმთა მათ უდაბნოთა შინა გამობრწყინდეს სანთელი ესწ და უესებელი, ბრწყინვალწ ზედა სასანთლეს მას მალალს. ზეთითა მით განუზარველითა, რამათა კმას მას და ოხრასს საყვრისსა აღეტყინოს და განბრწყინდეს სულითა ძლიერთა და მიუძღუწს საქარწინეს მას კრებულს თანა მოწაფეთა მისთა წმიდათასა. და რამეთუ მადლითა მით ღმრთისმხილველითა, გონიერთა და უბიწოთა გულისხმა ეყო შეუცვალელებელი იგი სუფევაჲ, ზეტისა მთავრობაჲ, და მათ თანა მოდასეობისა წადიერებითა დაუტევა შეცვალებადი პატრივი ქუეყანისა მოკუდავთა კაცთა სუფევისაჲ და მოჭრიდა ქამიერთა და ნივთიერთა ბუნებათა, რამათა უქამოჲ იგი ნათელი უძლოდის უნივთოსა მას საძკვდრებელს და უცვალელებლს დიდებესა სასუფეველს ცათასა.

5. და ესე ვითარსა კეთილსა განზრახვას და გზავნას მისსა იპოვნა შოკუასნი კეთილნი შეწევნითა ქრისტწ მადლისაჲთა: საბა რომელს ეწოდა საბან, დედისდისწული მისი, იშხნისა მეორედ მამწნებელი და ებისკოპოსი მისი და თეოდორე ნეტესა მამწნებელი და მამაჲ და ქრისტეფორე კეთისა მამწნებელი და მამაჲ. ესე ოთხნი შეანაწევრნა სარწმუნოებამან და საღმრთომან სიყუარულმან შემატკიცნა ერთზრახვად შეკრებულნი, ვითარცა სული ერთი ოთხთა გუამთა შინა დამტკიცებული. მაშინ ნეტარმან გრიგოლ თქუა სიტყუაჲ იგი დავითისი ვითარმედ „რამაჲმე კეთილსაჲს რამაჲმე შუენიერ. არამედ დამკვდრებაჲ ძმათაჲ ერთად“. რამეთუ ვითარცა თქუა ქრისტემან სახელისა მისისა თვის შეკრებულთა შორის დამკვდრებაჲ თვისი, ეგრწთვე იყავნ ჩუენ შორის თავადი უფალი, რამათა სათნო იყოს სულიერი ესწ საგრობაჲ ჩუენი უცხოებასა შინა და რამათა შეწირულ იყოს მსახურებაჲ ჩუენი სათნოდ მის წინაშე“. ხოლო მათ თქუეს: „იყავნ ქრისტწ ღმერთი

ჩუენ შორის სულიერად ძმობასა და გზავნასა ჩუენსა და უძღურისა გულის-მოდგინებასა სიტყუათაებრ შენთა ბრძენო გრიგოლ რამთა ძალი საღმრთოჲ დაემკვდროს ჩუენ შორის“:—

მაშინ ერთითა მით ერთობითა აღიბეჭდნეს თავნი თჳსნი ძლიე-
5 რების ბეჭდითა მით ნიშისა საუფლოჲსა პატრიოსნისა ჭუარისაჲთა და სიხარულით წარემართნეს გზასა მას რომელი არა უწყოდეს, არა-
მედ არა უმეტარ იყვნეს, რამეთუ უფალი მხოლოჲ უძღოდა მათ, ხე-
დვიდა რაჲ გულისა მათისა წმიდასა და წყაროებრ დაუწყუედელსა ლო-
ცვასა და ცრემლთა მათთა ნაკადულსა:—

10 და მოიყვანნა იგინი ქართლით ოპიზას პირველად. ხოლო იყვნეს ოპიზას ძმანი მცირედნი შეკრებულ ქრისტეს სიუფარულისა-ათჳს, ვი-
ნამთგან პოვნილ იყო წმიდაჲ იგი მცირეს კელესიაჲ წმიდისა ნათლის-
მცემელისაჲ. და იყო წინამძღურისა მათისა სახელი აშბა გიორგი. რა-
მეთუ მესამეს მამაჲ იყო ოპიზისაჲ, რამთგან სამოელ და ანდრეს
15 გარდაცვალებულ იყვნეს. ამან ნეტარმან აშბა გიორგი ვითარცა იხილნა
სანატრელი მამაჲ გრიგოლ და მოყუასნი მისნი, გულის-
ხმა ეო საღმრთოჲთა ცნობითა ღირებისა მათისა მადლი და შე-
იწყნარნა იგინი სიხარულით, არაჲ ვითარცა მოწაფენი არამედ ვი-
თარცა უხუთაესნი მისა. უწყოდა სულითა რამეთუ პატრივი ზეგარ-
20 დამო ღმრთისა მიერ მონიჭებად იყო მათდა. და ორისა წელიწდისა
ჟამთა იყვნეს ოპიზას მამაჲ გრიგოლ და მოყუასნი მისნი ღუაწლითა
ფიცხლითა მონაზონებისა შრომისაჲთა, ვითარცა იყო წესი მის ჟა-
მისა მონაზონთაჲ:—

ხოლო მამისა გრიგოლს სწადოდა მარტოდ დაუუდებაჲ, რამეთუ
25 ესმოდა ანგელოზებრივი ცხორებაჲ მარტოდაყოფთაჲ მათ სი-
ვრცესა მას შინა უდაბნოჲსაჲსა, რომელნი იგი იხარდებოდეს მძივრთა
სახედ მწუანვილითა და ხილითა, ხოლო რომელნიმე მცირედითა პუ-
რითა და რომელთაჲმე ესმოდა სახელი და რომელნიმე ფარულად
იყვნეს. უოველთა მათ ნეტართა მოიხილავნ წმიდაჲ გრიგოლ და კე-
30 თილთა ქცევათა მათთა ისწავებნ: რომელთა-განმე ლოცვასა და მარ-
ხვასა, რომელთა-განმე სიმდაბლესა და სიუფარულსა, რომელთა-განმე
სიმშჯდესა და განურისხველობასა, რომელთა-განმე უპოვარებასა და
ქუეყნასა ზედა წოლასა გინა თუ ზეჴდომით ძილსა, რომელთა-განმე
უჭრულებასა და კელთასქმარსა ღუმილით და მსგავსთა ამათა

სათნობათა. და ესრეტ სწავლათაგან სულიერთა აღსაგემან მია-
ქციის საყოფლადვე თვსს. რამეთუ ესმინ წმიდათა მათგან ვითარ-
მედ „ჭრცხუენისმცა სოფელსა ქცევათაგან ჩუენთა კეთილთა“:—

VII.

სიბრძნის ბალავარისი.

გვთხრობდა ჩუენ ძამა ისაკ, ძე სოფრონ პალესტინელისაჲ, და 5
არს წიგნი ესე სიბრძნის ბალავარისი, რომელი იყოფებოდა
უდაბნოთა მძოვართა თანა. გუჯკურთხენ ძამაო!

მივიწიე ოდესმე იოზეფ და მუნ ვპოე წიგნი ესე ჭინდოთა საწიგ-
ნესა, რომელსა შინა სწერიან საქმენი ამის სოფლისანი ფრიად სარკე-
ბელნი სულისანი.

10

იყო ვინმე მეფე ქუეყანასა ჭინდოეთისასა, ადგილსა რომელსა
ჭრქან ბოლატ, და სახელი მისი იაბენეს. იყო იგი წარმართ კერძო-
მსახური, ხოლო კაცი იგი იყო მშვიდი და მდაბალი და ფრიად მო-
წუნაჲ გლახაკთა, და არა ესვა მას შვილი და მწუხარე იყო იგი უშვი-
ლოებისათჳს; რამეთუ ფრიად მდიდარი იყო იგი და სწადოდა, რა- 15
თამცა დაუტყვა მკვდრი მონაგებთა ზედა. ამისთჳსცა ევედრებოდა
ღმერთთა მათ მისთა, რათა მიანიჭონ მას შვილიერობა. ხოლო იგინი
ვერარას შემძლებელ იყვნეს კეთილისა უოფად მისდა, ამისთჳსცა
ცუდ იქმნებოდა ვედრება მათი. გარნა ღმერთსა რომელსა ყოველთა
კაცთა ჭნებაჲს ცხოვრება, მოწყალეებისა ჰისათჳს, რომელ ჰყოფდა გლა- 20
ხაკთა ზედა, მიანიჭა მას შვილი კეთილი და საღმრთო, და აღივსო სი-
ხარულითა დიდითა, და უწოდა სახელი მისი იოდანსაფ და თქუა: „ესე
მიყვეს ღმერთთა ჩემთა“, და უმეტეს ადრინა იგინი და შეკრიბა სი-
მრავლე ვარსკულაფთამრიცხველთა და ფილასოფოსთა და შემარკეთს,
რათა აუწყონ თუ რა წინა უც ძესა მისსა. ხოლო მათ ყოველთა 25
თქუეს ერთბამად ვითარმედ მიიწევის ყრმა ეგე დიდებასა მეფობი-
სასა, რომელ არასადა ვინ მიწევენულ არს ქუეყანასა ამას ჭინდოეთი-
სასა. ხოლო იყო მათ შორის კაცი ერთი, მეცნიერი სიბრძნესა უფ-
როს ყოველთა და ჭრქუა მეფეს: „მე ესრეთ ვგონებ მეფეო დიდე-

3

ბასა, რომელსა მიიწვევის ყრმა ესე, არა არს ამის სოფლისა, არამედ ესრეთ ვჭგანებ, ვითარმედ დიდი წინამძღვარი იყოს გზასა ჭეშმარიტებისასა. ხოლო ვითარცა ესმნეს მეფეს სიტყუანი ესე, აღივსო მწუხარებითა, და მაშინ ბრძანა მონათა მათ ქრისტესთა განსხმა ქუეყანისა.

- 6 გან მისისა და ქადაგი წარავლისა კმობად ესრეთ: „ამას იტყვის აბუნეს მეფე, უკეთუ ვინ ჭზოოს ქრისტეანეთაგანნი შემდგომად სამისა დღისა, ძვრძვრითა ტანჯვითა მოსრნენ ყოველნი“. ხოლო დღეს ერთსა განვიდოდა მეფე მოხილვად გარეგან ქალაქისა და იხილნო ორნი კაცნი, დმრთისამსახურნი, განმავალნი ქალაქით და ჭრქუა მათ:
- 10 „ვინა კანნიერ იქმნესით არა განსვლად ქუეყნით ჩემით, ანუ არა გესმა, ვითარ კმობდა ქადაგი ჩემი?“

და ჭრქუეს მათ: „აჭაყსერა განსვლად ვალთ“. და ჭრქუა მათ: „რამან დაგაყენათ აჭამომდე?“ და ჭრქუეს მათ: „უზოვარებამან საგძლისამან“.

- 15 ჭრქუა მათ მეფემან: „რომელთა ეძინის სიკუდილისაგან, არღარა დროებს საგძლისათჳს“.

და ჭრქუეს მათ: „უკეთუმცა გვეძინოდა, შემცნაგუესწრათა განსვლისა, რამეთუ სიკუდილის მიერ განსუენებასა მოველით“.

- და ჭრქუა მეფემან: „და ვითარ იტყუთ მაგას? და აწ შიშისაგან ჩემისა განხვალთ ქუეყნით ჩემით, ამას არა შიშისათჳს სიკუდილისა იქმთა?“
- 20

და ჭრქუეს: „ჩუენ არა შიშისათჳს სიკუდილისა ვიქმთ განსვლასა ქუეყნით შესით, არამედ რათა არა შემწე გექმნეთ სიბოროტესა შესსა და მიზეზ გექმნეთ უღმრთობასა, ხოლო შიში შესი არაოდეს მოსრულა გულთა ჩუენთა“.

25

ხოლო ივინი განუტყესა და ბრძანება დადვა, რათა რაოდენნი ჭზოვნენ ქრისტეანენი, ყოველნი ტყცხლითა დაწვან.

- ხოლო მეფესა აბუნეს ესვა კაცი ერთი სახელით ბალავარ, და იყო იგი დმრთისამსახურ და მოწმუნე და მოსავი ქრისტესი და უუარდა ფრთად მეფესა, რამეთუ იყო იგი გონიერ და ფრთხილ და მწერალ კეთილ და უწარჩინებულ ყოველთა იყო წინაშე მეფისა და არა იტოდა მეფემან აბუნეს თუ მანა არს იგი ქრისტესი და ყოველთა წარჩინებულთა მისთაგან უმეტეს სატოვსცემდა.
- 30

თხრობა მესამე.

ჭრჭეუა ბალავარ: „მსგავს არს საწუთო ესე კაცსა, რომელსა სდევდა პილო ამრიხებული და მიაწუდია იგი ჟურღმულსა საშინელსა, და იხილნა ხენი, რომელსა ზედა აღკდა, და იხილნა კუალად ორნი თაგუნბ — ერთი შავი და ერთი თეთრი, რომელნი სჭრიდეს ძირსა მას ხეთასა, რომელთა ზედა აღსრულ იყო კაცი და შთანხუნა ჟურღმულსა და იხილა ვეშაპი, რომელსა აღეშკმო პირი და ეკულებოდა შთანთქმა მისი, და აღიხილნა ზე და იხილა თაფლი მცირე, რომელი ჩამოსდიოდა ხეთა მათ, და იწყო ღოკა მისი და კუალად არღარა მოიკესნა განსაცდელი, რომელსა შთავრდომილ იყო. ხოლო თაგუთა მათ ხენი იგი წარსჭრეს და კაცი იგი დაეცა და პილომან აღიტაცა და მიუგდო ვეშაპსა. აწ ძეო მეფისაო პილო იგი სახე არს სიკუდილისა, რომელი სდევს ძეთა კაცთასა, და ხენი იგი საწუთო არს და თაგუნბი იგი — დღენი და ღამენი, და თაფლი იგი საწუთოსა ამის სიტკბოება არს და შეატყვევს კაცსა გემოვნება საწუთოსა, და დღენი და ღამენი აღსრულდებიან და სიკუდილი წარიტაცებს და ჯოჯოხეთსა შინა ვეშაპი იგი შთანთქამს, და ესე არს ცხოვრება კაცთა“.

და ჭრჭეუა ძემან მეფისამან: „განაცხოველე მაგით სული ჩემი და აწ მომეც სახე სოფლისა ამის და მოუყარეთა მისთა“.

თხრობა მეოთხე.

20

ჭრჭეუა ბალავარ: „სახე ამის სოფლისა ესე არს: კაცსა ვისმე ესნეს სამნი მეგობარნი. ერთი იგი უმეტეს სხვათა უყუარდა და მეორე იგი მეგობარი უყუარდავე, ხოლო მესამე იგი მეგობარი შეურაცხ იყო მის წინაშე. და შემდგომთა დღეთა მოიწივნეს ბოროტნი მეფისანი კაცისა მის და წარმოჭყევანდეს განსაკითხავად, და მივიდა საყუარელისა მის მეგობრისსა და ჭრჭეუა: „შენ უწი საყუარელო ჩემო ვითარ მიუყარ, აწ ესე რა წარმიყვანეს განსაკითხავად, შემეწიე ჭირსა ჩემსა“. მიუგო მან და ჭრჭეუა: „არა ვარ მე აწ მეგობარ შენდა და არცა გიცი შენ. მე სხვანი მისხენან მეგობარნი, რომელთა თანა ვიშვებდე. აწ მოგცნე ორნი სამოსელნი და იგიცა არავე გერგნენ“. და მივიდა მეორისა მის მეგობრისა და ჭრჭეუა: „აწ მოიკესნე სიყუარული ჩემი შენდა მით, რომელ მაქუნდა, აწ ესერა წარვჭეუე მე განსაკითხავად და შემე-“

8*

წიე ჭირსა ჩემსა“. მიუგო მას: „არა მტად დღეს შესდა, რამეთუ გმა
 არს ჭირი თავისა ჩემისა, წარვედ გზასა შესსა, ამიერიტგან არღარა
 ვარ მეგობარი შენი, არამედ მტირედ გზა უფვე და მერმე მიფიქტე
 სრუნვად თავისა ჩემისა“. და წარვიდა შესამისა მეგობრისა, რომელსა
 5 იგი სძულთბდა და ჭრქუა მას: „სირცხვილ მიხსნს, გარნა მჭირს და
 მით მოვედ შესდა, შემეწიე მე, დაღაცათუ არა კეთილ ვეფე შენ თანა“.
 ხოლო მას მხიარულებით ჭრქუა: „მე ვარ მეგობარი შენი, რომელმან
 დაფიძარხე კეთილი შენი მტირედი, და აწ აღსადგინებითურთ მიგაგო
 შენ და თანამოგზაურ ტქქსსე და მეც ჭირსა შინა და არა მიტცე
 10 გელთა მტერთა შენთასა“.

მამის იწერ სინასუჯად და თქუა: „რად არა შენ სედა ვეფე კოველი
 კეთილი, რომელ ართა მათ მეგობართა სედა წარვატე ტუდა“.

ჭრქუა ქემან მეფისამას: „მაეწეე შეტეუებატა მაგისი წმიდაო!“
 ჭრქუა მას ბალავარ: „მეგობარი იგი პირველი ვეცხლისმოუყარება
 15 არს, რომელი ფრიად უყარს გატთა და ვერას წარიტანს თანა, ოდეს
 იგი წარიყვანდეს სიკუდილი და ოდეს წარადტანებდეს ტანსკითხვად.
 ხოლო ორნი იგი სამოხელსნი სუდარი და სკრავსელი არიან და
 მეორე იგი მეგობარი — ცოლი და შვილნი, რომელნი უყარან და
 მათთჳს სრუნავს სამარადისოად, და დღეს მას ტანკითხვისას ვერას
 20 არტებენ, არამედ საფლავამდე მიტეუებიან, მერმე თავისა სრუნვასა შე-
 ქტევიან. და შესამე მეგობარი სული თჳსისა და არა ტეოფს კეთილსა.
 ხოლო რომელმან იგი უკან, დიდად შეკრავსების წინასე ღმრთისა, და
 რამეთუ ას წილატა მიატებს ღმერთი სცვალს“.

ჭრქუა ქემან მეფისამას: „ეწეე რამეთუ კოველსა უწეებულსა ტე-
 26 მმარიტ ქეოთ“.

VIII.

თითუქსა დაკეპბერსა: კბ:

..... ამისგე დღეს წინადღესსწაულობა შობისა
თჳს უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესა და კსენება
იოსეფ მართლისა რომელი იწოდა მამად უფლისა.

..... **აღწესი აჴიწეს:** იამბიკონნი: იოგანტ: 5
მცბეგარ ებსკობოსისა: თქემულნი: ქრისტე დიდუ
ბულ ყაგ სული მათი:.

სყობსადაშჳჩი ჩისომ ჩი:

იხარებდით ეოველი დაბადებული,
რამეთუ ღმერთი გამოჩნდა დღეს კორცითა 10
და ბეთლემს შინა შობილი, ქუბსა შინა
შესუეული, აცხოვნებს ადამიანთ,
და გამოუბრწყინებს ნათელსა საღმრთოსა:.

ეჭა დიდებული განსაკვრეული 15
ახლისა ამის შეერთებისა ჩუენდა.
რამეთუ რომელი იგი უხილავ არს,
სრულიად შეიმოს კაცებასა ჩუენსა
და ჰბეის უცვაველად ღმრთეებასავე თჳსსა:.

გითარ შვა ქალწულმან, ვისწავოთ და ვითარ 20
ცეცხლი საღმრთოა წიადითა იტჯრთა დღეს
და არაა შეიწუგა ვითარ მაყუალი,
რომელი გამოჴსახვიდა საიდუმლოდ
შობასა შესა ქრისტე ღმრთისა სიტყუა:.

ბეთლემო იხარებდ, რამეთუ ხს იგი 25
ცხოვრებისა შენ შორის აღმოსცენდა დღეს
და განმიღებს ურჩებით დაკშულსა პირველ

სამოთხესა და გუადად მაგებს ჩუენ მუნვე,
რომელიცა ჩხვლ იქმნა მოწყალებით:

განსწრებოდეთ ყოველი დაბადებული:

ღმერთი უფალი გამოკვჩნდა,

6

რომელიცა გაბრიელ პირველ გუაწყვა
და ვარსკულაფმან გამოუცხადა მოგუთა.

ხოლო ღღეს მწყემსთა იხილეს და თავუყანის სცეს:

ექა სიღუმდოა სიბრძნისა სადმერთოდასა:

10

რამეთუ ბეთლემი სამოთხეა იქმნა ღღეს
და ქუაბი ცათა მეუფისა დამტევენელ,

ბაგაა საყდარ მისა და სახუგეკენი

სამოსელ, რომელ დაჭბადა პირველ ნათელი:

ღმერთი გამოჩნდა კორციითა და მამისა

15

საყდართა არაა დააკლდა. დაღაცათუ

განკაცნა, არაა შეიცვალა ერთობაა

ბუნებათაა, არცა საუცარ ყო განკაცებაა,

არამედ კაც არს და ღმერთ გამოუკუდეველ:

შენ ღმრთისა დამტევენელ გამოუთქუმელად,

20

კიბეო რომელსა ზედა გარდამოკდა

ღმერთი და ხატი მონისა მიიღო ღღეს

და ზეტად აღმიყვანნა შენ მიერ ქალწულა,

ამისთჳსცა სარწმუნოვებით ცადიდებო:

5 **ზ**ნკელოზნი აღიარებენ,
 ადამიანნი ადიდებენ
 ღუაწლსა შენსა, სტეფანე, აქებენ
 მღვდელნი და დღესასწაულობენ,
 მთავარნი უგალობენ,
 მეფენი იხარებენ
 და მეოხსად აღგიარებენ.

10 **ჩ**ათლის წარუგლისმან,
 მოწამეთა მათ წინამძღურისმან
 წამა ძეჲ მარჯულ მამისა ჰირველმოწამემან.
 მასწავლელმან მარტულთამან,
 მოღუაწემან მწირთამან,
 მოძღუარმან მოღუაწეთამან
 და მეოხმან მოწმუნეთამან.

15 **ქ**რი ბრალსა დასდებდა
 და კრებული ქვასა დაჭკრებდა.
 ხოლო წმიდაჲ სტეფანე ქრისტესა აღიარებდა,
 სიკუდილსა მას იხარებდა,
 სულსა შეჭკედრებდა,
 20 **ქ**რისათჳს ევედრებოდა
 და გვრგვინოსან იქმნებოდა.

5.

1. ბ- ს.მ. აღ-.
 2. ბ- *характеръ III породы.*
 3. -ბ *вопр. частица; ილია ხარ-ბ? Τιη—Илья?*
 4. -ბ=არს.
- აბენეს** *с.м. იაბენეს.*
- აბიათარ** *Авиаѳаръ.*
- აბრაჰამ-ი** *Авраамъ.*
- აბი** (<ჰა-ბი) *эоть (про предметъ близ I-го лица, ср. მაგი. იგი).*
- ადამიან-ი**, *ადამიანი* *сынъ Адама, т. е. человекъ.*
- ა-დგილი-ი** *мѣсто, с.м. დგი.*
- ა-დგილი-ი** *легкій, подъ დგილ.*
- ა-დრე** *рано, раньше, скорѣ, с.м. დრო-ა.*
- ავაზ-ი** (*ავაზ*) *барсъ, леопардъ; — ფანსმან ავაზ* *Парсманъ-Авазъ, и.м.я.*
- ავით-ა** *Аво, и.м.я. царя.*
- ათ-ი** *десять; — მე-ათს (მეათე-ა) десяти — ათერთმეტი одиннадцать; — ათორმეტი двѣнадцать; — ათ სამ- (მე)ტი (> ათ-ცამეტი > ცამეტი) тринадцать; — ათოთხმეტი четырнадцать; — ათხუთმეტი пятнадцать и т. д.*
- ა-ფიან-ი** *стезя, мѣсто, с.მ. ლაგ.*
- აფიქსანდრს** *Александръ (Македонскій).*

- ბდიც-ი** (*ბდიც*) *впрличъ.*
- ამაზაერ** *Амазаеръ, и.м.я. царя.*
- ამაზას** *Амазасъ, и.м.я. царя.*
- ამათ-ა** (*ამატი*) *суетный, тщетный, напрасный.*
- ა-მადლობა** *подъ მადლო-ი.*
- ამბა** (*არამ.*) *авва, отецъ, ამბა გიორგი* *о. Георгій.*
- ამცნ** || **ამცნ** *амнь.*
- ამიერ** *съ этой стороны; — იმიერ და იმიერ* *съ обѣихъ сторонъ; по ту и сю сторону; — ამიერთგან* *отъицъ, съ ѳтихъ поръ.*
- ამის** *этого; — ამისათვის* *для этого, поэтому, ამის-თვის* *поэтому и.*
- ამრიცხულ-ი** *разъярениый.*
- ამრულს** (*ამრული-ა*) *многочисленный, размножившійся.*
- ანგელოზ-ი** (*ანგელოზი*) *ангелъ; — ანგელოზ-ებრი-ი* *ангельскій.*
- ანუ** *или; — ანუ-მე* *или не, развѣ не?*
- აღნიბა** *Аявшна, название идола.*
- არ**, *არა* *не, нѣтъ; — არა-ვე* *также не; არა-მე* *развѣ не; — არ-ლა, არ-ლარა* *уже не; — არ-ცა* *и не, არ-ცა-ლა* *ид; — არასადა* *никогда (букв. нигдѣ); — არაოდეს* *никогда.*
- არავე** *с.მ. არ.*
- არავის** *никто, никого; — არავინა, с.მ. ვინა-ა.*

არამე *см. подь არ.*

არამედ *но, однако.*

არან *Аранъ, имя царя.*

არადვიხამ *см. ვიხამ-ა.*

არაოდეს *никогда, см. არ. ოდეს.*

არასადა *никогда, см. არ, სადა.*

არს (*არე-ა*) *пространство, мѣстность, предѣлъ.*

არიკ *Арикъ, имя царя.*

არმაზ-ი *Армазъ, назв. идолы и горы съ укрплениемъ на правомъ берегу Куры, противъ Мухеты (см.).*

არს *есть, существуетъ (см. რ); — არს-ი* *сущий; — არს-ეხამ-ა, არსობამ* *существование, существо; — პური* *არსობისამ ხიხბ ნასუხნი.*

არსოკ, არსუკ *Арсокъ, Арсукъ, имена царей.*

არლა, არლარა *см. არ.*

არცა, არცალა *см. არ.*

ასაკი *см. ჰასაკი-ი*

ასო-ა *членъ.*

ასუღ-ი *дочь.*

ასფაგურ *Аспагуръ, имя царя.*

აქა *здѣсь, сюда; — აქამდე* *до сего мѣста, до сихъ поръ.*

აქლეში-ი (*< * ქამელ-ი*) *верблюды.*

აქუმამ *подь ქუმ.*

აღ- (*> ა-*) *предлогъ* *вверхъ, над-, воз-; — უაღ-რსს-ი* *ср. ст. высочай- шій, лучший.*

აღ-ბექლევამ *подь ბექლე-ი.*

აღ-ღვთმამ *подь ღვმ.*

აღ-ღებამ *подь ღბ || ღვ, ღებამ.*

აღ-ვსებამ *подь ვს.*

აღ-ზრდილი *подь ზრდ.*

აღ-მ-ზრდილი *подь ზრდ.*

აღ-თქუმამ *подь თქუმამ.*

აღ-მართვამ *подь მართ.*

აღ-მაყებამ *подь მაყ.*

აღ-მალღებამ *подь მალღ-ი.*

აღმო- *предл. вверхъ сюда: აღმო-ვსე- ბამ (подь ვს); აღმო-კითხვამ (подь* *კითხ-ვამ-ა), აღმო-სლვამ (подь სვლ).*

აღ-ნთებამ *> ანთებამ* *с.მ. ნთ, ნთებამ.*

აღ-ორძინებამ *подь ორძინ.*

აღ-პერობამ *подь პერ.*

აღ-რაცხილი *подь რაცხ.*

აღ-რევამ *см. რვ, რევამ.*

აღ-სარებამ *подь რებამ.*

აღ-სლვამ *подь სვლ.*

აღ-სრულებამ *подь სრულ-ი.*

აღ-ცაცებამ *подь ცაც.*

აღ-ცყინებამ *подь ცყინ.*

აღჯრ-ი *узда.*

აღ-ქუმამ *подь ქუმ.*

აჟ *нынѣ, теперь.*

ახალ-ი *новый; — სი-ახალს* *новость, молодость, см. სლ 2.*

ახლო *подь სლ 1.*

აკვა *вотъ, აკვა-ესერა* *id.*

o.

ბავამ *яснп.*

ბაღს (*ბაგე-ა*), *მნ. ბაგენი* *ротъ, уста.*

ბად: *ბად-ებამ* *творить, рождать; ლა- ბადებამ* *id., Бгтiе (Библия); I н., аор. ბად || ლა-ბად, стр. II прз. н. аор. ლა-ე-ბად* *онъ сотворенъ есть (имѣ); — ლა-მ-ბადებელ-ი* *творецъ, родившій; — ლა-ბადებულ-ი* *сотво- ренный, рожденный; тварь.*

ბადს (*ბადე-ა*) *сѣтъ.*

ბაკურ *Бакуръ, имя царя.*

ბაღავარ *Багаваръ; — სიბრძნს* *ბა- ლავარისი* *Мудрость Багавара, назв. книги.*

ბან: *ბანამ, ლა-ბანამ* *умыть, умыться; II н., пов. ლა-ი-ბანე; — ა-ბანო-ამ* *бани.*

ბანაკ-ი (*ბანაკ*) *стань, лагерь.*

ბანი-ი кровля; — უ-ბანი площадь; ული-
ცა, кварталა.

ბასროზა-ა (ბაჰრუჰა) поношение,
оухуждение, -ждать.

ბეთლემ-ი Вифлеем.

ბერ-ი старикъ, старецъ; — სი-ბერს
старость.

ბერძენ-ი грекъ; — სა-ბერძენეთ-ი
Греція.

ბეჭედ-ი печать; — აღ-ბეჭედა-ა დაე-
печатать; — და-ბეჭედა id.; — *св. Нф.*
отн. аор. და-ჭ-ბეჭედა онъ запеча-
тала его; — *II н. дѣйст. и стр. аор.*
აღ-ი-ბეჭედა.

ბიწ-ი (ბიჭ) порокъ; — უ-ბიწო-ა не-
порочный.

ბმა-ა связывание, -ვათ; — სა-ბ-ელ-ი
(*< სა-ბმ-ელ-ი*) веревка, ремень; —
და-ბმა-ა привязывание, -ვათ; — და-
სა-ბამ-ი начало, დასაბამად ვხე-
ჩაღბ.

ბნელი-ი темный; тьма.

ბოდინ-ი, ბუდ-ი (ნიხვ ბოდბე) Бо-
динъ, Буда (Бодба), село, мѣсто
погребенія св. Нины, недалеко отъ
узданаго г. Синаха Тифлисской губ.

ბოლაყ Болатъ, назв. мѣстности.

ბოროც-ი (ბოროჰ) прокаженный злой;
зло, გნებ; — სი-ბოროცს злость;
злота, забота.

ბობ: ბობ-ება-ა, მი-ბობება დავათ,
жаловать; — *св. Р. отн.* მი-უ-ბობა
онъ далъ ему.

ბრად-ი вина, ბრალს დასდებდა онъ
обвинялъ его; — უ-ბრადო-ა невин-
ный, უ-ბრადობა-ა невинность.

ბრაცმან Братманъ, имя царя.

ბრძამელ-ი колючка.

ბრძან: ბრძან-ება-ა приказъ, повѣле-
ние, *ნ.* ბრძანებს приказываетъ, *св.*

Р. отн. უ-ბრძანებს приказываетъ
ему; — ბრძანება დადა. издавъ (*букв.*
положилъ) приказъ.

ბრძენ-ი мудрый, мудрецъ; — ბრძენად
мудро; — სი-ბრძენს мудрость.

ბრძოლა-ა война, брань, воевать,
II н., пр. и. ი-ბრძოლეს воевали,
II произв. н. ე-ბრძოლა онъ вое-
валъ съ нимъ; — გუ-ებრძოლიან
ჩუენ ბუდუთ ვოევათ სუ ნამუ; —
მ-ბრძოლ-ი ვოეუიი, ვოიწვენ-
ნი; სონერნიქ.

ბრწყინ-ი: ბრწყინ-ვა-ა || ბრწყინ-ვება-ა
сияние, сиять, свѣтить; — *нов. 3-10 л.*
ბრწყინველინ და სვტით; — ბრწყინ-
ვალს ბლესათი, სიაუიი, *ср. ст.*
უ-ბრწყინვალს-ი; — გამო-ბრწყინვე-
ბა ვოეიათ, *აორ.* გამო-ბრწყინდა
онъ ვოეიалъ, *св. Р. отн.* გამო-უ-
ბრწყინვეს; — გან-ბრწყინვება ვო-
ეიათ, პროეიათ.

ბუდ-ი *с.м.* ბოდინ-ი.

ბუნება-ა природа, естество.

ბუნთურქნი (*< არმ.* ბუნთ პრიოდ-
ნი, коренной — თურქ-ი თუროქ)
коренные турки.

ბურ: ბურვა-ა, შე-ბურვაა კრუთ, по-
крывать; — შე-ბურვილი-ი покрути.

ბჭს врата.

0

1. **გ**- *объект.* მუთოი მენი უნწ. 2-10
ლიცა.

2. **გ**: გეება-ა ურეუბანე, -ვაგ, ბუთ,
ჭ-გეეს ურეუბანე.

3. **გ** *с.მ.* გბ.

გაიმ Гаимъ, названіе идола.

გალოზა-ა ძწნი, ძწბ, *I н. н.* ვ-გა-
ლოზ პოუ, *св. Р. отн.* უ-გალოზენ
ონი პოუთ ему; — უგალოზდით-სა
назв. I пѣсни канона:

გამო *prodlozъ аз маюлаха*: **ИЗ**-, **ВОЗ**-, **ИЗНУТРИ** **СЮДА**, **КО** **ИМЪ**: გამო-ბრწყინებდა (სმ. *იძო ბრწყინ*), გამო-თქუმა (*იძო თქუმა*), გამო-კითხვა (*იძო კითხ-ვა-ა*), გამო-კულევა (*იძო კულ*), გამო-რჩეული (*იძო რჩეული*), გამო-სლოვა (*იძო სვლ*), გამო-სხმა (*იძო სს < სსმ*), გამო-ღება (*იძო ღბ || ღვ*) *и т. д.*

გან *სმ. გან-ი*.
გან-ბრწყინებდა *იძო ბრწყინ*.
გან-გდებდა *სმ. გდ*.
გან-გებდა *სმ. გბ*.
გან-ღებდა *სმ. ღვ*.
გან-ზრახვა *სმ. ზრახ*.
გან-თენა, **განთავი** *იძო თენ*.
გან-თქუმა *იძო თქუმა*.
გან-ი **бокъ**, **сторона**; — *გან* *послѣ. аз Р. и Т. ИЗЪ*, *отъ*: მწიგნობართა-გან *ИЗЪ* *книжниковъ*, *но* *მწიგნობართა-გან-ი* *одинъ* *ИЗЪ* *книжниковъ*; — *გან* (*>* *გა*) *предложъ аз маюлаха*.

გან-კაცება *იძო კაც-ი*.
გან-კეთრებული *იძო კეთრ-ი*.
გან-კითხვა *იძო კითხ-ვა-ა*.
გან-კუთხვა *იძო კუთხ*.
გან-კურნება *იძო კურნ-ება-ა*.
გან-კვრება *იძო კვრ*.
გან-მავალი *იძო სვლ*.
გან-მარტებული *იძო მარტ*.
გან-მრავლება *იძო მრავლ-ი*.
გან-მტკიცება *იძო მტკიცლ*.
გან-მწყვება *იძო მწყვლ*.
გან-მარჯა *იძო მარ*.
გან-პობა *იძო პობა-ა*.
გან-რინება *იძო რინ*.
გან-რისხება *იძო რისხვა-ა*.
გან-რღუევა *იძო რღვ*.
გან-რუენა *იძო რუენ*.
გან-სა-ზღვრებული *იძო ზღვრ*.

გან-სა-კითხვა *იძო კითხ-ვა-ა*.
გან-სა-კვრებელი *იძო კვრ*.
გან-სა-ტყეებელი *იძო ტყვა-ა*.
გან-სა-ყოფელი *იძო ყოფ*.
გან-სღვა *იძო სვლ*.
გან-სუნება *სმ. სუნება*.
გან-სხმა *იძო სს < სსმ*.
გან-ტყება *იძო ტყვა-ა*.
გან-უ-მზადებული *იძო მზად*.
გან-ქარება *იძო ქარ-ი*.
გან-ღება *იძო ღბ || ღვ*.
გან-ყოფა *იძო ყოფ*.
გან-ურა *სმ. ურა-ა*.
გან-რინება *სმ. რინ*.

გაანე *Гаяна, женское имя*.
გარდა *предл. аз именахъ маюлаха*:
გარდა-კრება (*სმ. იძო კრბ*), **გარდა-მაცება** (*იძო მაც*), **გარდა-მო-სლოვა** (*იძო სვლ*), **გარდა-ტყება** (*იძო ტყვა-ა*).
გარე, **გარეგან**, **გარეშ** *იძო გარშ*.
გარშ || **გარე** *варужу*, **внѣ**; *прочъ*, **вопѣ**; — *გარეშ* *внѣшній*; *мирской*, *свѣтскій*; — *გარშ-გან* || *გარეგან* *внѣ*, *сваружн*.

გარნა *кромѣ*, *развѣ*; *но*, *однако*.
გაც-ი *Гадъ, назв. идола*.

გბ || გვ *>* **გ**: **გება-ა** *стланье*, *стлать*, *клясть*, *устроить*, *воздавать*, *III* *п. и. ვა-გებ*, *აორ. ვა-გვ*; — **გან-გება** *устройство*, *управление*; *примыслъ*; *последование*, *აორ. გან-ა-გო* *онъ* *устроилъ* *его*; — **გა-გებდა** *примыреніе*, *ряться*, *нов. და-ე-გვ*; — **მი-გება** *отвѣчать*, *воздавать* (*ему*, *тебѣ*), *аз Р. оти. აორ. მი-ე-გებ* *они* *отвѣтили* *ему* (*имъ*), *сост.-буд. მი-გა-გო* *შენ* || *მი-გა-გო* *შენ* *воздамъ* *тебѣ*; — **მი-გება** *приобрѣтеніе*, *воздаяніе*, *მი-ნა-გებ-ი*

приобрѣтенное; имущество;—**წარ-
გება** потеря, проигрышъ, из-
держка, потерять, проиграть, из-
держать, წარ-ვა-ბე ცუდად я издер-
держалъ попустому, წარ-სა-გებელი
издивеніе.

გდ+ვ: გღება-ა бросать, кидать;—
გან-გღება-ა изгонять, выгонять, от-
клонять, III н. аор. გან-ა-გღო,
нов. გან-ა-გღე; — მი-გღებაა подбро-
сить къ кому, сь Р. отн. аор. მი-უ-
გღო.

გეღი > გეღი воля.

გემო-ა вкусъ;—გემოვნება-ა id., сла-
дость.

გეკენია (გეგენია) геена.

გზავნა-ა см. გზა-ა.

გზა-ა дорога, путь;—გზავნა-ა от-
правление, -вить;—სა-გზალ-ი > სა-
გპალ-ი дорожная провизія;—მო-
გზა-ურ-ი путникъ, თანა-მოგზაური
спутникъ.

გზნ: გზნება-ა, აღ-გზნებაა воспла-
менение, возжиганіе, -гаты;—**შთა-
გზნებაა** зажигать, -тѣся (будучи
брошены внизъ, внутрь чего), стр.
II-произв. н. сосл. = *будущее* შთა-ე-
გზნას (თორნესა) будетъ брошенъ
(въ печь).

გი см. გუერდ-ი.

გინა, გინა თუ ილი см. ნღომა-ა.

გლახაკ-ი нищій, გლახაკნი სულითა
нищіе духомъ;—სა-გლახაკო-ა пи-
щескій, свудный.

გლოვა-ა плачь, плакать, მ-გლოვ-
არს плачущій.

გმოზა-ა хуление, хула, -лить, аор.
ვ-გმე.

***გობ**: მე-გობ-არ-ი братъ, собрать,
другъ.

გონ: გონება-ა разумъ, I н. н.
ვ-^რგონებ დუმაკ, გონ-იერ-ი раз-
умный, გონიერებაა разумность.

გრავნა-ა-ა заворачиваніе, -вать, об-
вивать;—სა-გრავნელი во что за-
вертываютъ, пелена.

გუამ-ი тѣло.

გუელ-ი змѣя.

გუერდ-ი подь шитломъ გ ი бокъ, сто-
рона; плага (стр. 39,3).

გული-ი сердце;—**გულიება**-ა намѣ-
рение, желаніе, об. стр. II *პრ. სპრ.*

პრ. н. ე-გულიბოლა онъ намѣревал-
ся—**გულის-თქუნა**-ა вождель-

ніе, გულის-სათქუმელი წყვავაუჭი
похоть; вкусный;—**გულის-სმა**-ა

(< გულის-სუმა-ა) воспріятіе сердца,
вниманіе, сь сочтანი სь ყოფა

внѣять, уразумѣть; аор. გულის-სმა

ყო онъ уразумѣლ; გულის-სმიერო-
ბაა внимательность, способность;—

გულ-მჯრ-ი недовольный;—**გულ-
გღებულ-ი** сь неспокойнымъ

сердцемъ, безпокоящійся, გულ-
გღებულ იყო ურვათა-გან онъ былъ

въ безпокойствѣ отъ горя;—
გულს-მოდგინს усердный, გულს-

მოდგინელ усердно, გულს-მოდგინე-
ბაა усердіе, ревность.

გუნდ-ი (გუნდ) сонмъ, легионъ.

გურ: შე-გურაა введение, вводитъ, შე-
ქ-გურაა ввелъ его къ немъ.

გუშინ вчера.

გვრავნ-ი внѣнецъ;—**გვრავნოსან-ი**
внѣщеносный, გვრავნოსან ეო უწინ-
ჩაღ ეო.

ღ:

-ღ- ინფიქსъ, характеръ III *პორ. სტრ. 3.*
чередуется сь -ბ-

1. ღა союз в.

2. და- *предлогъ въ мѣстоимъ* ვნიზე, პნიზე, ნად-

და-ზადებად *подъ ზად.*

დაბად-ი *низкій, смиренный, მ-ღა-ბალი;* — მღაბლად *внизу, внизъ; со смиреніемъ;* — და-მღაბლებად *униженіе;* — სი-მღაბლმ *смиреніе.*

დაბა-ა (< დაბან-ი) *село, деревня;* — უ-ღაბნა-ა *пустыня;* — მე-უღაბნომ *пустынникъ.*

და-ბანად *подъ ბან.*

და-ბეჭდვა-ა *подъ ბეჭედ-ი.*

და-გებად *подъ გბ || გვ.*

და-დგენად, და-დგომა *подъ დგმ.*

და-დგმა *подъ დგმ.*

და-დგრომად *подъ დგრ.*

და-დებად *подъ დბ || დვ.*

დავით-ი *псалтырь, книга Давида.*

და-ვრდომად *подъ ვრდომა-ა*

და-ვსებად *подъ ვს.*

და-თმენად *подъ თმენ || თმინ.*

და-თრგუნვად *подъ თრგუნ.*

და-თხევად *подъ თხ.*

და-თხრად *подъ თხრა-ა.*

და-კლეხად *подъ კლ.*

და-ლეწად *подъ ლეწა-ა.*

და-მაღვად *подъ მაღ.*

და-მარხვად *подъ მარხვა-ა.*

და-მდაბნობად *см. დაბალ-ი.*

და-მკვდრებად *подъ მკვდრ.*

და-მორჩილებად *подъ მჩ.*

და-მტკიცებად *подъ მტკიცმ.*

და-მშუღებად *подъ მშუღ-ი.*

და-მშუჭუადვად *подъ მშუჭუად.*

დანგ-ი (*דנך*) *мелкая монета, ас-сарій.*

და-ნერკუდი *подъ ნკ.*

დანინა *Данина, назв. идола.*

და-ა *сестра;* — დის-წულ-ი *племян-никъ, -ница;* — დედის-დისწული

двоуродный братъ (сынъ сестры матери).

და-პერობად *подъ პერ.*

დარე *низшаго сорта, ср. ст. უ-ღა-რმს-ი* *нижайшій, худшій.*

და-სა-ბაში *подъ ბმა-ა.*

და-სა-ვადი-ი *западъ (см. სვლ);* — დასა-ვლით *კერძო სხ* *западной стороны, на западѣ.*

და-სა-მტკიცებელი *მტკიცმ.*

და-სა-მშუღებელიად *подъ მშუღ-ი.*

დას-ი (*דאס*) *сонмъ, чинъ, классъ, партія;* — მო-დასეობად *соучастіе, быть сочленомъ.*

და-სნეუღებად *подъ სენ-ი.*

და-სრულებად *подъ სრულ-ი.*

და-სწავლად *подъ სწავლა-ა.*

და-სხდომად *подъ სხდ.*

და-სხმად *подъ სხ < სხმ.*

და-ტყეხად *подъ ტყვა-ა.*

და-უ-ვსებელი *неугасимый, см. ვს.*

და-ფარული *подъ ფარ.*

და-ფრვად *подъ ფლ.*

და-ფუძნებელი *подъ ფუძ.*

დადაცათუ *хотя.*

და-უენებად *см. უენ.*

და-ურად *см. ურა-ა.*

და-უუღებად, დაუუღებელი *подъ უუღ-დბ || დვ (ср. ძვ 1):* დება, და-ღება *по-*

ложе, -жить, сз Р. оти. ნუცა და-უ-ღებთ *не владите ему;* — *სტრ. II*

пор. аор. ი-ღვა *онъ былъ положенъ, лежалъ;* — *თავს-ღებად* *принимать*

на себя, ручаться, аор. თავს იღვა *онъ взялъ на себя;* — *მიმო-ღე-*

ბად (სიკვუსად) или მიმო-და-ღებად *разносить, распространять;* — *სა-*

სედიის დაღებად *назеченіе имени.*

დგენა-ა, დგინება *подъ დგმ.*

დგმ > დგ: დგმა-ა *ставитъ;* — სა-დგმ-

ელ-ი ზაღათა; — ლ-დგმა-ა პოსტა-
 ვილქ, *I n. აორ.* ლ-დგა ონქ პოსტავილქ
 его, *многк.* ლ-დგიან ობყვიოვენო
 სტავილქ; — *II n. აორ.* ლ-ი-დგა ონქ
 პოსტავილქ, სლოჟილქ უ სება, შუკლნი
 ლ-ი-დგნა ონქ სტალქ ნა კოლწნი; —
პორ. -ბ (დგ-ბ) **დგენა-ა** სტავლიე,
 სტავილქ; — ა-დგილ-ი (< *ა-დგინი)
 მწსტო დღა სტოივია, მწსტო; — ა-
 დგენა პოდნიმანქ; -მამქ, *III n.*
აორ. ალ-ა-დგინა ონქ პოდნილქ (ვო-
 სკრესილქ) его; — ალ-ნა-დგინ-ეპ-ი
 როსტქ, ლიხვა; — ლ-დგენა პოსტა-
 ვილქ, ლ-ა-დგინნა ონქ პოსტავილქ
 ილქ; — წარ-დგენა, წარ-დგინება
 პრედსტავლიქ, *III n. პრ. ი.* წარ-ა-
 დგინებლქ; — **დგომა-ა** სტოივქ,
 სტოილქ; სტაქ, ჟილქ, ოსტაპოვილქ,
ღა-დგომა *id.*, *I პორ. აორ.* ლ-დგა
 შეჟელ ონქ სტალქ ცარემქ; — ალ-
დგომა-ა ვსტავილქ, -ვალქ, ვო-
 სკრესილქ, -სალქ; — **ზედა-დგომა**
 სტოილქ ნადქ ლამქ, ზედა-დგლქ; ზედა-
 მ-დგომ-ელ-ი პაჩალნიქ, ნად-
 სმორწნიქ; — **მი-დგომა** *съ I.*
ომქ. მი-უ-დგა დედაკი ქენწინა
 ჰაჩალა; — **შე-დგომა-ა** სტაქ ჰა
 ლამქ, შე-მ-დგომი პოსლწდუიქ, შე-
 მ-დგომად || შე-დგომად სლწდუა ჰა; პო-
 სლქ; — შე-დგომითი-შე-დგომად პოსლწ-
 დოვალქ, დრუგქ ჰა დრუგომქ; —
 შე-მო-დგომა სლწდოვალქ ჰა ლამქ
 სიდა; — წინა-ალ-დგომა სოპროტივლქ-
 ენიქ, -ლქ; — მ-დგომ-ი სტოილქ; —
 ს-დგ-ურ-ი სტოილქ, პომწენიქ.

დგომა *подъ дгм.*

დგრ: ლ-დგრ-მა-ა ოსტაქსა, პრე-
 ბივალქ, ოსტაპოვილქსა, *съ D. ომქ.*
აორ. ლ-ა-დგრა.

დგმა *с.მ. დბ || დვ.*

დედ: დედა-ლი-ი სამბა; — დედა-ა მამქ,
 ქენწინა; — დედა-კაცი-ი ქენწინა; —
 დედა-მკუქსი კორმილიცა; — დედა-ოვა-
 ლი ცარიცა; — დედის-ლისწული *с.მ.*
 ლ-ა; — სი-დედ-რი თეცა.

დევ: დევა-ა გონება, გვალქსა, სლწდო-
 ვალქ, *I n. съ Hф. ომი. პრ. ი.* ს-დე-
 ვა ონქ გვალქსა ჰა ილქ; — მი-ს-დე-
 ვა ონქ სლწდოვალქ თუდა ჰა ილქ;
жс.и. = пов. მო-მ-დეველქ სლწდუი
 სიდა ჰა ილქ; — *პორ.* -ბ: **დევნა-ა**
 გონქნიქ, გვალქ, პრესლწდოვალქ, *I n.*
აორ. съ Hф. ომი. нъ ობ. მი. ч. ს-დე-
 ვნ-ეს პრესლწდოვალქ ილქ, *с.ს.и. = буд.*
 გ-დევენილქს ბუდულქ პრესლწდოვალქ
 ვალქ; — *სტრ.* *II n. აორ.* ი-დევენქს
 (გან-ი-დევენქს) ონი ბილქ პრესლწდო-
 ვემქ (იზგვალქ); — **დევენ-უღ-ემა-ა**
 გონქნიქ, დევნული-ი გონქნიქ; — **გან-
 დევნა** იზგვალქ, იზგვალქ.

დევნა-ა. დევნ-ულემა-ა *подъ дევ.*

-დენ: ო-დენ თოლქო, რა-დენ სკოლქო.

დენა-ა თენქნიქ, თეცქ; — მ-დინ-არ-
 რქა; — ჩამო-დენა სტეკალქ, *სტრ. I*
n. პრ. ი. съ Hф. ომი. ჩამო-ს-დინ-
 ლა სქ იგი სტეკალქ *что.*

დერუ Деруქ, იმქ ცარქ.

დვ *с.მ. დბ.*

დვილ: ა-დვილ-ი ლეგქიქ, *ср. ст. უ-ა-დ-
 ვილქს-ი.*

დიკონ-ი (δικωνος) დიკონქ.

დიდი ბოლქოი, ველიქი — დი-დ-მა-ა
 ველიქიქ, ველიქანიქ, სლავა, ველი-
 ქალქ, სლავილქ, *III n. ი.* ა-დილქს
 სლავილქ его, *აორ.* ა-დილა; — *სტრ. II*
n. ი. ი-დილქს სლავილქსა, *აორ.* ი-დილა
 ონქ პრესლავილქსა; — დი-დ-ებულ-ი
 სლავნიქ; ველიქოქა; — ს-დი-დ-ებულ-ი
 ველიქანიქ, სლავა, ს-დი-დ-ებულად
 ბო-
 სლავა — მ-დი-დ-არ-ი ბოლქოი.

დირს (დირე-ა) бревно.

დრო-ა время — დრო-ება id., იმტყ
время, არღარა დროებს не ждѣтъ
время; — დ-რე რანო, რანьше,
სორბე.

დუმადი-ი молчаніе; — სა-ი-დუმლო-ა
тайна, таинство; — საიდუმლოდ
тайно.

დღეს (დღე-ა) день; — დღეს || დღეს се-
годня; — მარა-დღ > მარად еже-
дневно, მარადის всегда; — სა-მარა-
ლისოდ навсегда; — **ო-დღეს** (< *ჰო-
ღ'ეს) въ какой день, когда; —
ო-დღესჲ იწყოდა, когда либо; —
დღე-სახსწაუდო-ი праздниѳ, წინა-
დღესასწაული сочельникъ.

ქ.

ქ- *характеръ II произв. породы.*

ეპისკოპოსი см. ეპისკოპოს-ი.

ებრაელ-ი еврей.

ეგო (< ჰე-გე) > ეგ *этотъ (про пред-
метъ близъ 2-го лица, ср. აგო); —*
ეგე-ვითარ-ი такой; — **ეგ-ო-დებ**
тѣмъ болѣе; — **ეგ-რსთ** таинъ
образомъ, ეგ-რე, ეგრე-ცა.

ეგრის-წუდაო-ი Эгрисъ-Цѣал-и, назв.
рѣки (нынѣ Ингуръ).

ედიშ-ი Эдемъ, назв. села.

ევადაგი-ი см. ვადაგ-ი.

ეკადო-ი терновнѣ.

ეკლესია-ა (ἐκκλησία) церковь; —
სა-ეკლესიო-ა церковный.

ეკლენე см. ჰეკლენე.

ეღვა-ა сіяніе, блескъ; молвіა; —
ეღვარს (ეღვარე-ა) блистающій.

ენა-ა языкъ.

ეპისკოპოს-ი (ἐπίσκοπος) епископъ; —
მთავარ-ეპისკოპოსი архіепископъ.

ერთ-ი одинъ; — ერთად воедино, вмѣ-

стѣ; — ერთბაჲდ вмѣстѣ; вдругъ; —
ერთობა единеніе; — ერთ-ზრახვა-ა
единомысліе; — ერთ-კერძოა дру-
гой; — შე-ერთება-ა соединеніе,
-ნაყ, -ტყსა, *стр. III н. сосл. — буд.*
შეერთებენ они соединятся.

ერ-ი народъ, войско; — ერის-თავ-ი
Эрಿಸტავ, князь (*букв. глава на-
рода*).

ერწუ (нынѣ ერწო) Эрцо, часть ст-
верной Кахѣ, изъ западу отъ р. Ио-
ры; — ერწუ-თიანელნი Эрцо-ტიонцы.

ესე > ეს *этотъ; — ესე-ვითარ-ი* такой; —
ეს-რსთ || ესრეთ *этѣмъ образомъ,*
таинъ образомъ.

ეფესიელ-ი Эфесскій, изъ Эфеса.

ექვს-ი || **ექუს-ი** шесть; — შე-ექვს
шестой.

ეშმაკ-ი диаволъ.

ეჭვ || **ი-ჭვ** сомнѣніе, недоумѣніе; —
ეჭვუელ-ი несомнѣнный, дѣйстви-
тельный.

ეჭა о, о горе!

ჰ.

1. ჰ- *суб. мѣст. пред. 1-го лица.*

2. ჰ *см. სე || ჰე.*

ვადაგ-ი (перс. واداغ) существо, сущ-
ность, родъ, происхождение (ე-ვა-
დაგი — *искаженная форма*); — შეფუთა
ვადაგი царскаго происхожденія,
знатный.

ვარდ: ვარდნა-ა, და-ვარდნა *паденіе, па-
дать, упасть, стр. I н. аор. და-ვარ-
და იმъ упалъ; — შე-ვარდნა* попасть
куда: საქვრობილედ შე-ჰ-ვარდე по-
падешь въ темницу; — *შთა-ვარდე*
გეჰენასა попадетъ въ геену.

ვარდ-ი роза; — **წთ'თუტ** ვარდობისა
мѣсяцъ розъ, *т. с. май.*

ვარსკვლავი ვიზადა; — ვარსკვლავთ-მნიცველი ვიზდოცეთ, მაგზ. (სრ. მე-მარგჷ).

ვანე *Вачэ, икя царя.*

— ვე ზე: ოგო-ვე ონ ზე.

ვედ *с.მ. სვლ.*

ვედრ: ვედრება-ა მოლენი, უკოლთ, ვოსიტ, *стр. II проиш. п. н. ვ-ვევ-დრეზი* მოლუს ემუ, *აორ. ვ-ვევდრე;* — მ-ვედრებელი მოლაში; — შე ვედრება *id.*, პორუჩენი, -ჩით, *ср. Нр. оти.* შე-ვ-ვედრა ონ პორუჩილ ეგო ემუ.

ვედო-ი პოლე; — ველ-ურ-ი პოლევი, დნიი.

ვენა-ი ღოა; ვინოგრადნივ; — ღსცა ვენა-ი ონ ნასადილ ვინოგრადნივ.

ვერ < ვერა *не* (*отр. возможности, ср. არა*); — ვერლარა *и не*, უჯე *не*; — ვერა-ა, ვერა-რაა *ничего*.

ვეშაპ-ი (*вешап*) რიბა-ველიკან, დრა-კონ.

ვეცხლ-ი სერებო; — ვეცხლის-მოეუ-რება სერებოჯობიე.

ვიდა *с.მ. სვლ.*

ვიდრე, ვიდრემდე *куда, доколѣ, пока;* — ვიდრემდის || ვიდრემდე *такъ что, пока;* — ვიდრემდე *следовательно*.

ვითარ *какимъ образомъ, бавъ;* — ვითარცა || ვითარმცა *какъ, какъ толь-ко, когда;* — ვითარმედ *союзъ что*.

ვინ *кто;* — ვინ-მე *кто-либо;* — არავინ *никто*.

ვინა-ა *откуда, какъ;* — არა-ვინაა, არა-ვინაა *ниоткуда;* — ვინაა-გან *такъ какъ; съ тѣхъ поръ какъ*.

ველა *с.მ. სვლ.*

ვედენაა *с.მ. სვლ.*

ველა: ვლტ-ოლა-ა ბნტვო, ბნჯათ, სი-ვლტ-ოლაა ბნტვო, *стр. II п. пр.*

н. ი-ვლტ-ოლა ონ ბნჯალ; — წარ-ი-ვლტ-ოლა ონ უბნჯალ.

ვნ: ვნ-ება-ა *вредъ, -дѣть, страданіе, страдать;* — ი-ვნა ონ *страдалъ;* — ვა-ვენებ *время ему*.

ვრდომა-ა, ღა-ვრდომა *паденіе, падѣть, ღა-ვრდომილ-ი* უღა-ვიშ, ღა-ჯა-შიი, ბოლნიი, *несостоятельный;* — შთა-ვრდომა *вверженіе, -гѣтъ*.

ვრცეელ-ი *просторный, широкій;* — სი-ვრცე (სი-ვრცე-ა) *просторъ*.

ვზ: ვსება-ა, აღ-ვსება *наполненіе, -вѣтъ, стр. II п. аор. აღ-ი-ვსა ონ* *напол-нился, исполнился;* — *дѣйст. III п. აღ-ა-ვსა ონ* *наполнилъ его;* — აღ-მო-ვსება *начерпать, ср. Р. оти. აღ-მო-უ-ვსა;* — სა-ვსე (სა-ვსე-ა) *полный, აღ-სავსე* *наполненный;* — ღა-ვსეშაა *гашеніе, гасить, -ღა-უ-ვსებელი* *не-угасимый*.

ვ.

ვადენ *Вадень, назв. идола.*

ვავე: შე-ვავე-ება-ა *приправлять, раз-водить, смѣшивать;* — შე-ვავებული-ი *приправленный, смѣшанный*.

ვანავ-ი *Зававъ, назв. мѣстности, с.მ. სერკი.*

ვარდ *с.მ. ვრდ.*

1. ვე (< ვე) *нар. вверху, вверху; предлогъ съ именами и глаголами: ვე-ცა, ვე-კიღებული (с.მ. ცაა, კიღ-ებაა).*
2. ვე || ვეშ *посл. при, во время: რო-მელსა ვე* *при которомъ.*

ვევარდამო-ა, ვშვარდამო-ა *выш-ний;* — ვევარდამო *съ высоты, свыше*.

ველა *посл. с. Д. на, надъ, при, у;* — ველა *კერძო* *надъ ყამა,* *наверху, съ верхней стороны;* — ველა-ა || ვენა-ა *верхний*.

ფედა-შვილი *ნობე* ღებ.

ფეთ-ი *жасло* (постное).

ფემო-ა *верхній*.

ფენა-ა *с.м.* ფედა.

ფეპირით *наизусть* (*с.м.* პირ-ი).

ფესენელ-ი *превысокій*; — ფესენელ *превыше, выше*.

ფემთა *выше, выше* (*с.м.* ზე); — უ-ფემთას-ი || უ-ფემთავს-ი *превосходящий, наивысший*.

ფეჯღომა-ა *с.м.* ჯღ.

ფც *с.м.* ზე.

ფიარ-ი *соучастникъ*; — ფიარება-ა *участіе; причастіе, причащать, III н. аор.* ა-ფიარა *онъ* *приобщилъ* *его*; — ფიარ-ყოფა-ა *участье, соучастье*.

ფმნ < ფმ, *I н. н.* ფმენ *дѣлають*.

ფრანზ: *გან-ზრან-ვა-ა* *размышление, -шлять, памѣреніе, II н. пр. н.* *გან-ი-ზრანვილა* *онъ* *размышлялъ, памѣревался*.

ფრედ: *ზრდა-ა* *ростъ, расти, растить, питать, I н. н.* *ზრდის* *питаетъ, выращиваетъ*; — *სტრ. II н. пр. н.* *ი-ზარ-ღებოლა* *онъ* *ростъ, воспитывался*; — *მ-ზარ-ღულ-ი* *кормилница*; — *სა-ზრ-ღელ-ი* *пища*; — *აღ-ზრილ-ი* *воспитанный, возвращенный, აღ-მ-ზრ-ღელ-ი* *воспитатель*.

ფრუნ: *ზრუნ-ვა-ა* *попечение, забота, заботиться, печься, I н. пр. н.* *ზრუნვიდეს* *они* *заботились, пов. სტრ. ნუ* *ჰზრუნვათ* *не* *заботьтесь*; — *II н. сосл. = ბუბ.* *ი-ზრუნოს*; — *უე-ზრუნება* *озабоченье, უე-ზრუნდა* *онъ* *былъ* *озабоченъ*.

ფუავ-ი *заносчивый, гордый*; — *ფუა-ობა-ა* *заносчивость*; — *მ-ფუაობარ-ი* *гордый*.

ფუარ: *მე-ფუერც* *сборщикъ, мыш-*

таре; — *სა-ფუერც* *мѣсто* *сбора* *пошлинъ*.

ფღერ: *სა-ზღერ-ი* *предѣлъ, граница*; — *გან-საზღერებულ-ი* *опредѣленный*.

ფღუა-ა *море*; — *ზღუას-კილც* *морской берегъ*.

ფღუღც (*ზღუღე-ა*) *ограда, стѣна*.

თ.

თავზ (< თავუ-ა) *мышь*.

თავად-ი *ნობე* თავ-ი.

თავ-ი *голова, глава, начало, себя*; — *თავით* *თავით* *отъ* *себя*; — *თავად-ი* *самъ*; — *მ-თავარ-ი* *главарь, начальникъ, князь*; — *ზეციის* *მთავრობა-ა* *князьи* *неба*; — *მთავრობა-ა* *управление, -лять*; — *თავს-ღება* (*с.მ.* *ნობე* *ღბ* || *ღვ*); — *თავ-ყუანის-ცემა* || *თავყუანისცემა* *поклонъ, повдлоняться, თავ-ყუანის* *სცეს* *поклонились* *ему*; — *თავის-უფალ-ი* *свободный*.

თანა *послѣ. сь* *Р. сь, вмѣстѣ* *сь*.

თანა-მ-ღებ-ი *должникъ, подлежащий чему, თანამღებ* *არს* *подлежитъ* (*с.მ.* *ნობე* *ღბ* || *ღვ*); — *თანა-ნა-ღებ-ი* *долгъ*.

თანა-მო-გზაურნი *ნობე* გზა-ა.

თანა-ნა-ღებნი *долгъ, с.მ.* *თანა-მ-ღებ-ი*

თათულ-ი *медь*.

თევად *бдѣніе* *до* *разсвѣта*.

თევზ-ი *рыба*.

თეთრ-ი *бѣлый*.

თენ: *бесл. аор.* *გან-თენა* *разсвѣло*; — *გან-თიად-ი* *утро, განთიად* *утромъ*.

თეოდორც *Теодоръ*.

თეს: *თეს-ვა-ა* *сѣяніе, сѣять, I н. сь* *ფრ. оти.* *ს-თესვენ* *сѣють*; — *თესლ-ი* *сѣмя; родъ*; — *ნა-თესავ-ი* *потомокъ, родъ*; — *ნათესაობა-ა* *родъ, родство, ნათესაობისა-ებრ* || *ნათესაობით*

по роду; — ნათესაობითი-ი родствен-
 ный; — **სა-თესავი** что съють, сѣмя.
თოუტ (> თუტ > თუე) мѣсяцъ.
თივა-ჲ трава, сѣно.
თითო каждый; — **თითო-სანტ** всякаго
 рода.
თივა-ჲ глина.
თმა-ჲ волокъ, волоса.
თმენ || **თმინ**: **ლა-თმენა-ა** терпѣніе, пре-
 терпѣвать, II н. аор. **ლა-ი-თმინა**
 онъ претерпѣлъ; — **ში-თმინება-ა** id.
თნ-ება-ჲ угожденіе, -ждать; — **სა-**
თნო-ა угодный; — **სათნო ეყო** მას
 онъ сталъ угоденъ ему; — **სათნოე-**
ბა-ა добродѣтель.
თორნტ печь.
თოუეთი-ი нить თუუეთი Гушія.
თრგუნ: **ლა-თრგუნ-ვა-ა** поправіе, попи-
 рать, I н. сосл. = буд. **ლა-^ნს-^სთრგუ-**
ნონ.
თრდატ Трдать, царь армянъ.
თუ если; **ყო**, **ყოფი**, **აწა** თუ не то,
 чтобы; иногда თუ замѣняетъ собою
 двоеточіе: **მაუწყა თუ მოვედ უგილო**
ჩემ თანა онъ сообщилъ мнѣ: при-
 ходи, сынъ, ко мнѣ!
თუაღი-ი глазъ; — **ში-თუაღ-ვა-ა** при-
 нять по счету, принять благо-
 склонно, сь P. отн. **ში-უ-თუაღნა**
 онъ отдалъ ихъ ему по счету.
თუე см. თოუტ.
თუნი > **თუნ** послѣд. сь P. для, ამის-
 თუნ для этого, повтому, **რახს-თუნ**
 для чего, зачѣмъ, почему.
თუთ самъ, сами (см. თავი); одинъ.
თუნიერ кромѣ, внѣ.
თუნი свой.
თუენ вы, васъ, вамъ.
თუჲ: **თუმა** (ср. რქჲ) сказаніе, гово-
 рить, **თუა** онъ сказалъ, **თუემულ-ი**

сказанный; — **ალ-თუმა** обѣщаніе,
 завѣтъ, **ალ-თუემულ-ი** обѣщанный; —
გან-თუმა-ა разглашеніе, -шать
 II н. аор. **გან-ი-თუა** (სახელი, ჰამ-
 ბავი) разнеслось (имя, молва); —
გამო-თუმა изречь, произно-
 сить, **გამო-უ-თუემული** неизрѣчен-
 ный; — **წარმო-თუმა** произнесеніе,
 -носить.
თს: **თსევა-ა**, **ლა-თსევა** проливаніе;
 -вать, III н. н. **ვა-თსევ** проливаю,
 სრ. II н. **ი-თსევა** (ითსევის) льет-
 ся; — **შთა-თსევა** вливать, бросать
 внутрь.
თსა-ჲ козель, коза; — **თსი-ერ-ი** мѣхъ
 (козій).
თსარ см. თსრა-ა.
თსევაჲ см. თს.
თსეველა-ჲ охота, охотиться, ло-
 вить; — **სა-თსეველ-ი** сѣтъ, *букв.* чѣмъ
 ловять; — *отым.* *მ.* II *პორ.* **ი-სა-**
თსეველიდეს закидывали сѣтъ; — **შე-**
სათსეველტ ловець, охотникъ.
თსეღ-ი жидкій, тонкій, рѣдкій, ху-
 дой.
თსემ-ი вершина, воркуша, темя; —
 თსემისა ადგილი лобное мѣсто.
თსიერი см. თსა-ა
თსოვ: **თსოვა-ა** просьба, просить; тре-
 бованіе, -вать, II н. н. **ი-თსოვს**
 онъ просить, требуетъ.
თსრა-ჲ копать, **ლა-თსრა** id., *ძიალ.*
აორ. **ლა-თსარიან** подкапываютъ (обы-
 кновенно).
თსრ-თბა-ჲ сказаніе, рассказъ, раз-
 сказываніе, -вать, говорить, *აორ.*
სь P. отн. **უ-თსრეს** они сказали
 ему; — **ში-თსრთბა** id., **ში-უთსრეს**
 рассказали ему.

ო.

იპენეს, აბენეს Iabenes, ი.მ.ა.

იპზიკო (τὸ ἰαμβίον), იპზიკონი იამბიკის სტიქი.

იგი (< ჰი-გი) тотъ, онъ.

იებოსელნი Ievusen.

იქ ში = იერუსალემი Ierusalimъ.

იმიერ სხ თი სთორი, ს.მ. ამიერ.

იმიხ, იმისი того, его.

იოზ იოვ.

იოდასაჟ Iodasafъ.

იოპს (იოპე-ა) Iopia = Θείονια.

იოტა iota.

ისარ-ი სრვა; — ისრის ქურ-ი კოჩან.

ისრაელნი Израиль, ისრაელნი ისრაელთანი.

იქა || იქი тамъ, туда.

იშხან-ი Ишханъ, *ი.მ.ა. монетъря.*

იწრო-ე тѣсный, узкій.

ი-ჭჳ სომიწნი, მდომიწნი (ს.მ. ე-ჭჳ).

ქ.

კადნიერ-ი смѣлый, дерзкій; — ვინა კადნიერ იქმენით კაქ ვი ოსმიწნილს?

კათოღიკე (καθολικός) всеобщий, соборный.

კანონი (κανών) канонъ, законъ.

კაოზ Каозъ, *ი.მ.ა. царя.*

კარ-ი дверь.

კასპ-ი Каспъ, *ი.მ.ა. (нынѣ село на берегу р. Куры, при впадении въ нее Лехуры).*

კაც-ი человекъ; — კაცად-კაცად-ი каждый; — კაცება-ა челоѳичность, челоѳическая природа; — გან-კაცება-ა вочеловѳичение, -читы, *სტრ. III n. aor.* განკაცნა ონ ვочеловѳილს.

კაწარეთ-ი Кафаретъ, *село въ долине Гору, недалеко отъ Мухравана Тифл. урბა.*

კახეთ-ი Кахія.

კბილ-ი зубъ.

კედარ-ი темный, сѣверный.

კეთი *ს.მ. კვრიკეთ-ი.*

კეთილ-ი добрый, хороший; благо; — კეთილად хорошо, კეთილად-განკება-ა благоуправление, благонаравие; — კეთილად-შასურ-ი благочестивый; — უკეთ-ურ-ი не добрый, лукавый, злой.

კეთრ-ი, კეთროვნ-ება-ა проказа; — კეთროვან-ი прокаженный; გან-კეთრ-ებულ-ი id.

კეისარ-ი (καίσαρ) кесарь.

კერპ-ი идолъ; — კერპთ-შასურ-ი идолопоклонникъ.

კერძო-ე половина, часть, сторона; — ერთ-კერძოა другая половина; другой.

კიბს (კიბე-ა) лестница.

კიდ ება-ე вѣшание, -шати; — ზე-კი-ღებულ-ი свѣщенный сверху.

კიდს край, берегъ, *ს.მ. ზღუ-ა.*

კიდობან-ი (κομψαν) ковчегъ, корзина, паланкинъ; — *უმენი. კიდობანკი (κομψανος).*

კითხ-ვა-ე спрашивание, -шивать; чтение, читать; — აღმო-კითხვაა вычитать; — გამო-კითხვაა расспрашивать, *II n. aor.* გამო-ი-კითხა მათ-გან ონ ვაჟსილს, ვაჟსილს უნიხ; — გან-კითხვაა судить, критиковать, ნუ გან-ი-კითხვათ не судите; გან-სა-კითხვა-ი подлежащий суду, განსაკითხადე чтобы судить; — მო-კითხვა-ა привѣтъ, привѣтствовать.

კლ: კლება-ა, და-კლებაა уменьшение,

ობ. სრ. აორ. და-აკლდა у него не достало, ему не хватило; — მოკლება id., пресъчение, прекращение.

კვადს (კლდე-ა) скала.

კვავა-ა убиение, убивать, მოკლება id.; — არა კაც ჰკლა не убивай.

კმ: კმა არს довольно (есть).

კოტორი (კოორი) кусокъ, часть.

კრბ: კრება-ა собрание, -რატ; — კრებულ-ი собранный, собрание, причтъ; — **შე-კრება** id.; *II* *n. n.* შე-ი-კრებენ собираютъ для себя, *I* *n. aor.* შე-კრიბა онъ собралъ то; — შე-სა-კრებელ-ი мѣсто собиравія; синагога; — **გარდა-კრება** удалиться, переходить, *სრ. I* *n. aor.* გარდა-კრბეს они удалились.

კრება подъ კრბ.

კრიბა подъ კრბ.

კრბად-ვა-ა осторожность, воздержаніе, *სრ. II* *произв. n. nov.* ე-კრბადენით будьте осторожны! — კრბადულება благоговѣіе.

კუადა еще, опять.

კუართ-ი рубашка, хятонъ.

კუარცხტბერკ-ი подножіе, пьедесталь.

კულ: კულ-ობა-ა умирание, -რატ, მოკლეობა id.; — მო-კულა онъ умеръ; — მ-კულ-არ-ი умершій, покойникъ; — მო-კულავ-ი смертвый; — სი-კულილ-ი смерть.

1 კუთ: მო-კუთა-ა отсѣчение, -კატ, *II* *пор. nov.* მო-ი-კუთს отсѣки его отъ себя; — *სრ. II* *произв. n. сосл. = буд.* მო-ე-კუთოს онъ будетъ отсѣченъ, срубленъ.

2. კუთ: კუთ-ება-ა устремиться, наброситься, налечь, *სრ. II* *произв.*

n. aor. ე-კუთნეს они набросились на него, сразились съ нимъ.

კუთნ: გან-კუთნვა-ა предоставление въ собственность, *ძმ. -პრ.* გან-ე-კუთნა онъ предоставилъ (раньше) ему въ собственность.

კუღ: კულ-ევა-ა, გამო-კულევაა изслѣдованіе, -დოვატ, измысკატ; — გა-მო-უ-კულეველი неизслѣдованный, непостижимый.

კურთხ: კურთხევა-ა благословение, освящение, *III* *n. nov.* ა-კურთხევალითъ благословяйте его, გუა-კურთხენъ благослови насъ; — *სრ. II* *n. aor.* ი-კურთხა онъ былъ благословенъ, посвященъ; — კურთხეულ-ი благословенный; — სა-კურთხეველ-ი жертвенникъ, алтарь.

კურნ-ება-ა, გან-კურნება-ა исцѣление, исцѣляტ; — მ-კურნ-ალ-ი врачъ.

კურო-ა телець; — კუროას-თავ-ი репейникъ (*ბუკა*. голова тельца).

კვდრ || მ-კვდრ: მ-კვდრ-ი наслѣдникъ; — და-მკვდრება-ა обоснованіе, поселение, пребываніе, наслѣдованіе, *II* *n. сосл. = буд.* და-ი-მკვდრონ наслѣдуютъ; — *სრ. II* *произვ. n. aor.* და-ე-მკვდრა онъ обосновался; — სა-კვდრებელ-ი достояние, мѣстопробываніе.

კვ > კვ см. უკუე უკუნ-ი.

კვრ: კვრ-ვება-ა, გან-კვრვება-ა удивление, *ობ. II* *სრ.* უ-კვრდა онъ удивлялся; — გან-სა-კვრვებელ-ი удивительный, дивный; чудо.

კვრიკვი-ი *подъ* ტიტლოზ ჭეითი Квириკია, *назв. монастыря.*

კვრცხს > მ-კვრცხს пріятный, красивый.

კსოეთ-ი Кхойя, *назв. мѣстности.*

ლ.

ლ: *passiv. imperf. tema* ლოდ-ინ-ი. მო-ლოდ-ება-ა ჩაენი, ожидание, чаить, ожидать, *стр: II произв. н.* მო-ველი чаю, *пр. н. მოველოდი.*

ლაგ: ა-ლაგ-ი (< *ჰა-ლაგ-ი) სვება, мѣсто; — ლაგ-ება პოლოჟი, власть, убирать.

ლეგ Левь, *имя царя.*

ლეღ (< ლეღ-ა) სმოკვა.

ლეწა-ღ, ლ-ლეწა რაზრუშა, со-
крушати, *I н. аор. сь мн. ч. объекта*
ლა-ლეწა-ღ იონ სოკრუშა იხ.

ღმობა-ღ ბოლ, ბოლზნი, სა-ღმობა
id.; — *об. стр. მე-ღმის у меня бо-*
леть то.

ღოდინი *см. ლ.*

ღოთ-ი Лоть.

ღოგა-ღ ლიზანიე, лизать.

ღოც-ვა-ღ მოლიტვა, -ტყა, *II н. пов.*
ო-ლოცველი მოლიტყა, жел. ილო-
ცვიღ.

მ.

1. მ- ა) *объект. мѣст. префикс 1-го*
лица, б) префикс для образования
прич. дѣят. залога: მ-დგომელი
стоящий, с) наростъ, не относя-
щийся къ основъ словъ: მ-გელი,
მ-ტერი.

მაგი იონ, тотъ, втотъ (*про предметъ*
близъ 2-го лица, ср. აგი, იგი).

მაღლი-ი ბლაგოდა, милость.

მათ, მათი იხ.

მაღ: მაღ-ვა-ღ სერვიანიე, -ვა, ლა-
მაღვა *id.*

მამ: მამ-აღ-ი სამეც; ძტუხ; — მა-
მა-ღ ათეც; ნასთაე; — მამა-ღე-
ლა ათეც ი მათ, რიდიელი; —

მამა-კაცი მუჟინა; — მამა-მკუძ
воспитатель, дядька; — მამათ-მა-
ვარ-ი პატრიარქ; — სი-მამ-რი თეს.
მამონა-ღ მამონა.

მან იონ.

მარად, მარადის, მარად *см. ლტ.*

მარგალიტ-ი (μαργαρίτης) ჯემუგ,
перль.

***მარგ-ი** ვიზვა (*ср. ვარსკუ-ლაგ-ი); —*
მე-მარგ ასტროლოგ, вохвъ, магъ.

მართ პრამოი, точный; точно; — მი-
მართ *посл. сь Р. къ, по отношенію*
къ кому; — აღ-მართვა-ღ, აღ-მართება-ღ
პოდიმათ ვერქ, воздвигати, аор.
I н. აღ-მართა; — стр. II произв. н.
აორ. აღ-მართა იონ პოდილა, уста-
ნოვილა, уставиლა; — წარ-მართება
ნაპრავლიე, -ვიტყა თუდა, წარმო-
მართვა ნაპრავლიე, -ვიტყა სუდა.

მართ-აღლი-ი პრავილნი, праведный,
справедливый; — მართლ-მადიღე-
ელი პრავოსლავნი, მართლმადიღე-
ლობა პრავოსლავიე; — მართლ-მოკრ-
წმუნს პრავოწრნი; — სა-მართა-
ღლი პრავო, სპრავლინოს; — სი-
მართლს პრავა, праведность.

მარილი-ი სოლ; — შე-მარილი-ება-ღ ვა-
სოლი, *II н. сосл. 3 л. мн. შე-ი-*
მარილობ.

მარც: მარც-ივ-ი პრостоი; — გან-მარც-
ება-ღ იხვანიე, -სნა, თოლოვა, გან-
მარცებულ-ი იხვნი; чистый.

მარცო, მარცოდ იდნი, იდნი თოლო,
только; — მარცოდ-მყოფი იდნი,
отшельникъ; — მარცოდ - შობილი
იდნი.

მარცვლი-ი (μαρτυρ) მუჟინი; ი-მარ-
ცვლენს ინი (იონ) ბლი ჯამუ-
ჩენი.

მარცხ-ენა-ღ მწვი, მწვა რუკა.

მარს-ვა-ჲ блюденіе, постъ, — II *н.*
жел. ვ-ი-მარსვიდე: რაჲმს იმარსვი-
 დეთ когда будете поститься; — ლ-
 მარსვაჲ блюсти, хранить, хоронить,
 сь *P. отн.* ლ-ში-მარსე сохрани для
 меня; — შ-მარსველ-ი постящійся.

მარჯუენს правый, правая рука; —
 მარჯულ направо.

მას ему, его.

მა-სწავლელი *см.* სწავლა-ა.

მატ: აღ-მატ-ება-ა превосходство, — დით,
стр. II *произв. н. сосл.* — *буд.* აღ-ე-
 მატოს превзойдетъ; — გარღა-მატებაჲ
 превзытіе, превзойти (*ср.* მეტ-ი).

მა-ქებელი *см.* ქება-ა.

მაღალ-ი высокий; — ა-მაღლება (*<*აღ-
 მაღლება) вознесеніе, возвыситься,
 ქრისტეს აღმაღლება Вознесеніе
 Христово; — სი-მაღლს высота.

მაყუად-ი ежевика.

მაშინ (*<*მას შინა) тогда, მაშინ-ღა თო-
 გადა же, тогда уже, тогда именно.

მა-ცხოვარი *см.* ცხოვნება.

მა-ხარებელი *см.* ხარ, ხარება-ა.

მასჯღ-ი мечъ; — ღსცა მასჯილი იყ
 поразилъ его (ихъ) мечемъ.

შ-გელ-ი волкъ.

შ-გლოვარს *подъ* გლოვა-ა.

შ-ღაბადი, მღაბლად *см.* ღაბალ-ი.

შ-ღგომი, მღგომელი *подъ* ღგმ.

შ-ღიდარი *подъ* ღიდ-ი.

შ-ღინარს *подъ* ღენა-ა.

შე я, *см.* ჩემი.

შე-გობარ-ი братъ, другъ.

შე-ეჭვს *см.* ეჭვს-ი.

შე-ფუერს *см.* ფუერ.

შე-მარგს звѣздочеть, магъ, волхвъ
*(см. *მარგ-ი).*

შე-ოხი *см.* ოხა-ა.

შერმე вторично, потомъ (*см.* ორ-ი).

შე-რუეს *подъ* რუ-ა.

შე-სა-თხველს *см.* თხველა-ა.

შეც-ი бѣлшій, больше; — უ-შეც-
 ცს-ი || უშეცესი наибольшій (*см.*
 შაც); — უშეცეს || უშეცესად изрядно,
 еще больше.

შე-ცხუელი *подъ* ცხუ.

შე-უ-ღაბნოს *подъ* ღაბა-ა.

შე-უფს *см.* უფალ-ი.

შე-ფს царь (*см.* უფალ-ი), მეფობა-ა
 царская власть, царствовать, I *н.*
пр. н. მეფობა იყ царствовалъ.

შე-ჟი мигъ, мгновение, შეეს მგოვენ-
 ნო; — შეესეული < შეესეული მგო-
 ვენный, შეესეულად მგოვენно, тот-
 часть.

შე-ცნიერი знатокъ, *см.* ცნ.

შ-ვედრებელი *подъ* ვედრ.

შზად: შზად-ება-ა приготовленіе,
 -влять, გან-შზადება *id.*; — გან-უ-
 შზადებელ-ი неготовленный, не-
 готовый; простой.

შ-ზარღული *подъ* ზრღ.

შზს солнце; — შზს-ქალაქი Илюноль.

შ-ზუაზარ-ი гордый, заносчивый.

შ-თავარი, შთავრობა *подъ* თავ-ი.

შთა-ა гора; — შთელნი горды.

შთხ: ში-შთხუევა-ა натенуться, встрѣ-
 титься, достигнуть, удостоиться,
стр. II *произв. н. аор.* ში-ე-თხ-
 ნეს იყ достигли, успѣли, удостой-
 лись; — შე-შთხუევა-ა случай, встрѣ-
 ча, приключеніе, приключить,
 навлечь, III *н.* შე-ვა-შთხუეე ძკრსა
 причиняю зло; — *об. стр.* II *произв.*
стр. аор. შე-გუ-ე-შთხუა насъ по-
 стигло, сь нами случилось что.

ში- *предлогъ направления (съ стороны*
3-го лица) туда, къ нему; — ში-მო
 туда-сюда, *ср.* მო-.

მი-ზობეზა-ჲ *подъ ზობ.*

მი-გდეზა-ჲ *подъ გდ.*

მი-გეზაჲ *подъ გბ || გვ.*

მიგწ *посл. съ Р. и Т. отъ, черезъ; нар. оттуда.*

მიწეწ-ი *причина.*

მი-თუბეზაჲ *с.მ. თუბ-ი.*

მი-თხრეზაჲ *с.მ. თხრ-ეზა-ჲ.*

მიფიონ *миля, поприще.*

მი-მართ *с.მ. მართ.*

მიშო- *с.მ. მი-; — მიშო-ღაღებაჲ (подъ ღბ || ღვ).*

მიწდაფ *Мирдаты, имя царя.*

მიწყან, მარია *Миреанъ, имя царя.*

მიწყან *Мирванъ, имя царя.*

მიწიან *с.მ. მიწყან.*

მიწ, მისი *его.*

მი-ზა-ფეშეფი *с.მ. ცემ.*

მიხთანა-ჲ, მიხთანა-ნი *находящійся (щієся) съ нимъ (ср. თან).*

მი-ქეშაჲ *с.მ. ქვშ.*

მი-ღეზაჲ *с.მ. ღბ || ღვ.*

მი-ფიფიჲ *с.მ. ფფ || ფვ.*

მი-ფეშაჲ *с.მ. ცემ.*

მი-წევენაჲ, მიწვენული *с.მ. წ.*

მი-წევევით *с.მ. წევე-ა.*

1. შვ: შვა-ა ჯათ, *1.п. შვიან ჯნუტ; — სა-შვალ-ი ჯათვა, ჯნივა.*

2. შვ: შვობა-ა, შე-შვობაჲ *украсить, давн.-пр. შე-ე-შვალ онъ украсилъ его (раньше, когда-то).*

შვბღ-ი *кузнечникъ, саранча.*

შვაჲ *с.მ. შვ 1.*

შვობაჲ *с.მ. შვ 2.*

შ-ვუღარა *подъ კუღ.*

შ-ვურნაღი *подъ კურნ-ეზა-ა.*

შ-კვდრი *с.მ. კვდრ.*

შ-კვრცხ (შკვრცხე-ა) *приятный, красивый.*

შო- *предлогъ направленія (въ сторону 1-ю лица) сюда; შო-ვიღა онъ пришелъ сюда (ко мнѣ); въ сочетаніи съ другими предлогами а) აღმო вверху сюда, б) გამო- паружу сюда, в) გარ-ღამო- сверху внизъ сюда, d) შემო- внутрь сюда, e) წარმო- оттуда сюда.*

შო-ვეზაჲ *подъ გბ || გვ.*

შო-გზაური *подъ გზა-ა.*

შოგვ (*<მოგუ-ა*) *волахъ.*

შოთხვა-ჲ *веселіе, утѣха, веселиться; II п, ვ-ი-მოთხვი; — სა-მოთხ (სამოთხე-ა) садъ, рай.*

შო-თხინებაჲ *подъ თქენ || თძინ.*

შო-ვითხვაჲ *подъ კითხ-ვა-ა.*

შო-ვეფეზაჲ *подъ ელ.*

შო-ვეფვაჲ *подъ კლვა-ა.*

შო-კუღრმაჲ *подъ კუღ.*

შო-კუეთაჲ *подъ კუეთ.*

შო-ნა-გეზი *подъ გბ || გვ.*

შო-ნადირწ *подъ ნადირ-ი.*

შონაწონ-ი (*μοναζων*) *монахъ; — შონაწონ-ეზა-ა монашество.*

შონა-ჲ რაბ; — მონება-ა *р. рабомъ, служить, съ Нф. оши. пов. ჰ-მონე служи ему.*

შო-რჩიღი, ღა-შორჩიღეზაჲ *подъ რჩ.*

შო-რწმეწ *подъ წმეწა-ა.*

შოს: მოს-ვა-ა *одѣваніе, -вать; — სა-მოს-ელ-ი одежда, — об. стр. II პრ-стр. ე-მოსა онъ былъ одѣтъ; — შე-მოსვა, I п. dial. аор. შე-მოსიბ одѣвалъ; — II უ. ი. შე-ი-მოსს одѣ-ვაება, შე-ვიმოსთი одѣнемся.*

შო-სავი *подъ სვ.*

შო-სრვაჲ *с.მ. სრ 2.*

შო-ურწ *попечитель, заботящійся, ухаживающій (с.მ. ურვა-ა).*

შო-ქმედი *с.მ. ქმბ.*

მო-ქმნაჲ *ს.მ.* ქმნ.
მო-ქცევაჲ *ს.მ.* ქცევა-ა.
მო-ღებაჲ *ს.მ.* ღებ || ღვ.
მო-ღუაწეს *ს.მ.* ღუაწეს-ი.
მო-ყოფაჲ *ს.მ.* ყფ || ყვ.
მო-უყარს, მოყუსი *ს.მ.* უყარ.
მო-უყრს *ს.მ.* უყრ-ი.
მო-ცემაჲ *ს.მ.* ცემ.
მო-ციქული *ს.მ.* ციქვა-ა.
მო-ძეულს *ს.მ.* ძულ.
მო-ძღუარი, მოძღურება *ს.მ.* ძღვ.
მო-წაფს *ს.მ.* წაფ.
მო-წევნაჲ, მოწევნული *ს.მ.* წ.
მო-წრაფებაჲ *ს.მ.* სწრაფ-ი.
მო-წყაღს *ს.მ.* წყაღ-ი.
მო-ხედვაჲ *ს.მ.* ხედ.
მრავალ-ი многій, много; — მრავალ-
 ფერი многообразный, მრავლის-მე-
 ცუელება-ა многословіе, მრავლის-
 ემისაа многолѣтній; — გან-მრავლე-
 ბა-ა умноженіе, размноженіе; —
 სი-მრავლს множество.
მრ-თელ-ი здоровый.
მრუს: მრუს-ი прелюбодѣй; — მრუს-
 ება-ა прелюбодѣяніе, прелюбо-
 дѣйствовать, II *н. отпр. пов.* არა
 ი-მრუსო не прелюбодѣйствуй; —
 III *н. аор.* ა-მრუსа онъ заставилъ
 его (ее) прелюбодѣйствовать.
მრწემ-ი младшій, младшій; უ-მრწე-
 მის-ი меньшій, малѣйшій, самый
 младшій.
მ-სახურებაჲ, მსახური *იძუ.* სახლი.
მ-საჯული *იძუ.* სჯ.
მ-სგავს-ი подобный; — მსგავს-ება-ა
 подобіе, сходство, б. подобнымъ,
стр. II *произв. н.* ე-მსგავსების უო-
 დობიებას ему, *აორ.* ე-მსგავსა онъ
 уподобился ему; — მსგავსად подоб-
 но; — მსგავსებისა-ებრ по подобію.

მ-სწრაფელ *ს.მ.* სწრაფ-ი.
მ-სსუერპლ-ი жертва.
მ-ცაცებელი *იძუ.* ცაც.
მ-ცხევიარი *იძუ.* ცხე-ა.
მ-ცერი врагъ.
მ-ცვიცეს (მცვიცე-ა) твердый, посто-
 янный; — გან-მცვიცებელი-ი утвр-
 дившійся, укрѣпившійся; — გან-სა-
 მცვიცებელი подлежащій укрѣпле-
 нію || укрѣпляющій, განსამცვიცე-
 ლად для укрѣпленія; — და-მცვიცე-
 ბული утвержденный; — შე-მცვიცე-
 ბაა укрѣплять, скрѣплять.
მ-ცვიარი *რ.* Кура.
მუნ тамъ, туда; — მუნ-ვე тамъ же, то-
 гда же, уже; — მუნ-თქუეს || მუნ-ქუეს
 тотчасъ; — მუნ-ცა тамъ же.
მურკნ: მურკნ-ვა-ა стирать; — უ-მუ-
 რკნელი не стиранный, не бѣлє-
 нный.
მუსრვა-ა сокрушеніе, -шить, дрѣ-
 бить, *სრ.* მო-სრვა.
მუცელი *იძუ.* ჩუხო, животь; — მუცლად-
 ილო она зачала.
მუკლ-ი колѣно; — მუკლთ-მოღრეკით
 колѣнопреклоненно.
მ-ფრთოვანი *ს.მ.* ფრთა-ა.
მ-ფრინველი, მფრინვალს *ს.მ.* ფრინ.
მ-ღლედი *იძუ.* მღლედი; — მღლედი-
 მოძღუარ-ი первосвященныѣ, іє-
 рархъ; — მღლელობა-ა священство,
 священническій санъ; — სა-მღლე-
 ლო-ა священническій.
მღერა-ა игра, -ათ, სი-მღერა-ა id.
მღიდი моль.
მღარი *იძუ.* твердый, грѣшникъ; — სა-მე-
 რო-ა твердь.
მ-ყოვარ უამ долгое, продолжитель-
 ное время.
მ-ყოფელი дѣлающій, *ს.მ.* ყფ || ყვ-

მ-უედრო-ე тихий, спокойный, кроткий.

მუ: მუი ს.მ. უიე-ბაა.

მ-შობელი с.მ. უე.

მ-შვდ-ი кроткий, смиренный; — მუკლო-ბა-ა миръ, спокойствие, მუკლობის-მყოფელი миротворецъ; — და-მუკდე-ბა-ა успокоение, და-სა-მუკდებელად ნა უსпокоение, და უსпокоения; — სი-მუკდლ კротость.

მ-შვვა-ე дыхание, дышать; — სა-მუკვგელი ცხოველი дышащая тварь.

მ-შტუად: შე-მუტკულვა-ა пригвожде-ние, -ать, *сop.* შე-მუტკულეს ინი пригвоздили его; — *стр.* II *произв. и.* და-ე-მუტკულნეს ინი были пригвождены; — სა-მუტკულ-ი гвоздь.

მ-ცენარც с.მ. ცე.

მცირ-ედ-ი > მცირც малый, небольшо-гий, მცირედ мало, *ср. ст.* უ-მცირცს-ი малыйший; — მცირედ-მორწმუნც მა-ლოვწრный.

მ-ცნებაე заповѣдь, с.მ. ცნ.

მ-ცნობელი с.მ. ცნ.

მცხეთა-ე Мцхета, древняя столица *Картли*, на берегу *Кур* при опа-дении въ нее *Араг*; *нынь каведра католикбса Грузи*.

მ-ძლავრ-ი (с.მ. ძალ, ძლ) сильный, па-сильный; — მძლავრ-ობა-ა насилie, -სილოვა, პრითწნათ, I *н. сь* *Иф.* *отн. жс.* გ-მძლავრობდენ.

მ-ძოვარ-ი с.მ. ძოვ.

მ-ძღუარი с.მ. ძღვ.

მ-წერად-ი с.მ. წერა-ა.

მ-წც, შე-მწც с.მ. წ.

მ-წიგნობრობაე с.მ. წიგნი.

მწირ-ი отшельникъ, пришелецъ,

მწირ-ობა-ა быть отшельникомъ, быть на чужбинѣ.

მ-წიფც зрѣлый, спѣлый.

მ-წრაფდ с.მ. სწრაფი.

მ-წუნვიდ-ი зелень; — მწუნვილი თივისაа зелень травная.

მ-წუნსარც горяющій, унылый с.მ. წუნ.

მ-წუნსრ-ი вечеръ, შე-მწუნსრებაა ве-черѣтъ.

მწვსც (მწვსე-ა) рослый, дородный; — გა-მწვსსა იან ვეროსტ.

მ-წუევარ-ი с.მ. წუევა-ა.

მწუემს-ი настухъ, настырѣ; — მწუესი-დეს ინი ნასли его.

მ-წურუნებ-ი тростникъ (с.მ. წურ).

მ-ჭამელი ржа, с.მ. ჭამაა.

მ-ხიარულ-ი веселый (с.მ. ხარ, ხარებაა).

მ-ხოლო-ე с.მ. ხოლო.

მკეც-ი звѣрь.

მ-კნც доблестный, храбрый; — სი-მკნც დობლест.

მ-კურვალც с.მ. კურ.

მ-კცოვან-ი сѣдой, старикъ; — მკცო-ვანება-ა старость.

ნ.

-ნ- с.მ. -დ-.

ნადირ-ი (ნადირ) дичь, звѣрь; — მო-ნადირც охотникъ, ловець.

ნავ-ი (ναύς) лодка.

ნათ: ნათ-ელ-ი свѣтъ; свѣтлый; — ნათ-ლის-ლებაა პრიათე свѣта, *т. е.* крещение, -შათსა, ნათელ ილო იან კრестилса; — ნათლის-ცემა-ა დავანie свѣта, *т. е.* крещение, -შათ, ნათელ სცა *или* მო-ნათლა. იან კრестилსа его, ნათლის-მცემელ-ი Креститель; — *н. микр. сь* *Иф.* *отн.* ჰ-ნათობნ свѣтитъ (постоянно)

ემუ; — მ-ნათობ-ი სწვტილო; — გა-ნათ-
ლება-ა (< გან-ნათლება) ოსწვშენიე,
პროსწვშენიე, III *н. пор.* გან-ანათლა
ონჲ პროსწვტილჲ ეგო, გან-მა-ნათლე-
ბელ-ი ოსწვშაოაჲ, პროსწვშაო-
აჲ, პროსწვტილჲ (*ср.* ნო, სთება).

ნა-თესავი, ნათესაობა *подъ тѣс.*

ნაკადუდი-ი პოთოქ, ისთოქიქ.

ნან: ნან-ება-ა, შე-ნანება-ა, პოკალინე,
-ვაქტყა, სი-ნან-ულ-ი *id.*, იწუო სი-
ნანულად ნაქალჲ ონჲ ვაქტყა.

ნანა *Нана*, *ширица*, *жена царя Ми-
реана*.

ნა-სტავი *с.м.* სტავ-ი.

ნა-სწლევი *с.м.* სწლევა-ა.

ნატრ: ნატრა-ა ვოქწვლენიე, ჯელანიე; —
ჰ-ნატრილა ონჲ უბაქალჲ ეგო; — სა-
ნატრელ-ი ვოქწვლენი.

ნათო-ი ნეფთჲ, ასფალტჲ.

ნა-უოფ-ი პლოდჲ, *с.м.* *подъ уф* || უფ.

ნა-ცვადალ ვამაქტყა, ვა; — ნა-ცვალო-
ბა-ა ვამაქტყა (с.м. ცვალ).

ნა-წივარ-ი *с.м.* წივარ-ი.

ნა-წილი *с.м.* წილი-ი.

ნდ: ნდობა-ა ჯელანიე, ხოქნიე, -ტყბჲ,
об. стр. II *стр.* მი-ნდა ხოქუ.

ნება-ა ჯელანიე, ვოლა, ჯელაქ, ი-ნე-
ბეს ონი პოქელაქ; — *об. стр.* მ-ნე-
ბეს ჯელაქ.

ნერვი *с.м.* რვი.

ნერსე *Нерсей*, *имл.*

ნეტარ-ი ბლახენი, ნეტარ იყვენ
ბლახენი ბუდუქ; — ნეტარანიხთა
ზელა «на блаженных» (*название
поснопния*).

ნეძუ *Недзуй*, *назв.* *монастыря*.

ნთ: ნთება-ა ჯაქიანიე, -გაქ; — აღ-
ნთება *id.*, არცა აღანთიან ნე ვო-
ქიანიქ; — სა-ნთელ-ი სწვშა; —
სა-სანთელჲ პოდსწვშნიქ.

ნთემა-ა, შთა-ნთემა პროლოტი, I *н.*
н. შთა-ნთემა.

ნიად ოქენ რანო.

ნიეთ-ი (*нѣтъ*) ნეშტო, მატერია; —
ნიეთერი ნეშტენიქ — უ-ნიეთო-ა
ნემატერიალნიქ.

ნიხო *св.* *Нина*, *просвѣтительница
Грузии* († 338).

ნისლი-ი ტუმანჲ.

ნიში-ი (*нѣ*) ჯანიე, ჟულო.

ნიჭ-ი დარჲ, შო-ნიჭება დაროვაქ
(სიდა, მწხ), შო-ნიჭება დაროვაქ
(ტუდა, ომუ), *с.с.м.* — *суд.* ში-ანიჭოს.

ნუ ნე, ნუ-მ-ცა და ნე, ნუ-ცა ი ნე, ნუ-
ცა... ნუცა ინი... ინი; — ნულარა უქე
ნე, ბოლშე ნე.

ნუგეშინის-ცემა-ა უქწენიე, -შტი; —
ნუგეშინის-ცემულ-ი უქწენიქ; —
ნუგეშინის-მცემელ-ი უქწენიქ.

ო.

ო-დენ თოლქო.

ო-დეს, ოდესმე *с.м.* დეს.

ოთხი ქეთრე; — ოთხ-ფერვი ქეთრო-
ნოქო, სოქტჲ; — მე-ოთხე ქეთრთი.

ო-პიზა-ა *Опиза*, *назв.* *монастыря въ
Шаши(ет)и въ Арташскомъ окр. Ва-
тумской обл.*

ორას-ი *подъ* ორ-ი.

ორ-გული *подъ* ორ-ი.

ორ-ი დვა; — ორად ია დვქ (ქაქტი); —
მე-ორე ვტორი; — მეორედ ვტორი
რავ; — ორმოც-ი სოქოქ; — ორას-ი
დვქსტვ; — ორ-გულ-ი დვოქლუშნიქ,
ლიქმერჲ; — შე-ორ-გულება-ა სოქნი-
ნიე; იქმანი; — შე-უ-ორ-გულელებ-ი
ნეიქმანიქ, ნესოქმანიქ, ვქრ-
ნიქ, შეუორ-გულელებად იარ.

ორპინ: აღ-ორპინ-ება-ა ვოქრასანიე,
პროქრასანიე, რასილენიე, *пор.*

აღორძნდა онъ возрость, распло-
дился.

ოცნება-ე ბნტვო, удаление; — მე-
ოცი бегущий, бнглець, მეოცი იქმნ-
ნეს ბნжали.

ოქრო-ე золото.

ოც-ი двадцать, მე-ოცი двадцатый.

ოძრავს! Оздрахъ, городъ и крпность
въ Абастуманскомъ ущельи.

ოხა-ე моление за кого, ходатайство,
предстательство; — მე-ოხ-ი моли-
твенникъ, заступникъ.

ოსრბა-ე вздохъ, стенание, стонъ,
звукъ, шумъ.

ს.

პაღესციხა-ე Палестина; — სოფრობ
პაღესციხელი Софровი Палестин-
ский.

პარ: პარ-ვა-ა ворование, воровать,
красть; — გან-პარვაა разворовывать;
უდირა, исчезать, нзсякать, II н.
გან-ი-პარიან крадутъ; — გან-უ-პარ-
ველი-ი невзякаемый; — მ-პარ-ავ-ი
воръ.

პატივი-ი (ყაითი) честь; — პატივის-ცე-
მაა почтание, почитать, *нр. м.* პა-
ცივისცემდა онъ почиталъ его, *об.*
стр. аор. პატივი ეცა ему было ока-
зано почитание (почтение).

პატიოსან-ი честный; — პატიოსნება-ა
честь, честность.

პატიჟ-ი (ყაითი) наказание, мука.

პილო-ე (*пер. كليل*), სპილო-ე слонъ.

პირველი первый; — პირველად || პირ-
ველ прежде, раньше, сперва; —
პირველ-მოწამს! первомученикъ.

პირ-ი ротъ, пасть; лицо; — პირ-უცუჟ
безсловесный, скоть.

პობა-ე разсывание, -каты; — გან-პო-

ბაა разрывание, -каты; — მო-პობა-
срывание, -каты.

პოვ: პოვნა-ა находить, обрѣтение,
-таты, I *н. аор.* ვ-პოვე || ვ-პოვე-
სოსლ.—*ბუძ.* ჰ-პოვით ვაიდე; —
стр. II *н. аор.* ი-პოვა онъ нашелся,
также нашелъ; — უ-პოვარ-ი нестя-
жательный; немущий; — უ-პოვარე-
ბაა нестяжательность, немущие.

პურ-ი ხლებ.

პურ: პურ-ობა-ა держание, -жаты, брატъ,
დავრ. ე-პურათ они (раньше) держали
его; — მ-პურობელი держаший, ყოვ-
ლისა-მპურობელი вседержитель; —
სა-პურობილს! темница; — აღ-პურო-
ბაა воздѣтъ, აღ-ი-პურნა კელნი онъ
воздѣлъ руки; — და-პურობაა завла-
დѣние, -дѣтъ; — მი-პურობაა обра-
щать къ кому что. *съ Р. отн. нов.*
მი-უ-პურა.

ქ.

ქადეთ-ი Жалеть (*милость по бли-
зости ერწუ*).

ქამ-ი (*ქამ*) время, часть; — ქამი-
ერ-ი временный; — რ-ეს—რაქამს! ко-
гда; — უ-ქამო-ა безначальный, внѣ-
временный; — ქამის-წირვაა обѣд-
ня, ქამი უეწირა онъ совершилъ
обѣдню.

რ.

რ: ვ-არ(ი) емь, ხ-არ(ი) еси, არს естъ
(*с.მ.* არსება).

რავდენ *с.მ.* როდენ.

რაკა რაკა, пустой человекъ.

რამეთუ *с.მ.* რამ-მე.

რა-ე *вопр.* и *отн.* *м.* что, *наррч.* ко-
гда, *Р.* რასა, *Д.* რასა, *Т.* რასათ *Н.*
რად; — რასა-თჳს! для чего, зачѣмъ,

почему; — რაათა (> რათა), რაათამცა (> რათამცა) чтобы; — რად отчего, затѣмъ.

რამეთურით совершенно, вполне.

რამემე что-либо; — რამემეთუ (> რამეთუ) что, ибо, такъ какъ; — რამეძი что же.

რაოდენ || **რავდენ** сколько, насколько, чѣмъ болѣе, რაოდენ უფროას, რაოდენმე ნა сколько? — რაოდენი что, который, რა-ოდენი-მე нѣкоторый, нѣсколько.

რაჟამს *подъ* ჟამ-ი.

რაცხ: აღ-რაცხვა-ა исчисленіе, -снять, сосчитать, *прим. стр.* აღ-რაცხ-ილ-ი; — შე-რაცხვა-ა считать, починать, ღიღად შე-ერაცხოს ნელნეო сочтется ему; — შე-რაცხილ-ი почетный; — შე-უ-რაცხ-ი не принятый въ счетъ, пренебреженный, презрѣнный; — შეურაცხ-ყოფა пренебреженіе, оскорбленіе, შეურაცხ უო *онъ* оскорбилъ его, пренебрегъ имъ.

რგ: რგება-ა польза, выгода, III *н. ილი* *Д. отн.* ა-რგებენ *они* оказываютъ ему выгоду, *они* полезны ему; — *отн. стр. сосл. = буд.* გ-ერგენ იგინი *они* будутъ тебѣ полезны; — სა-რგებელი полезный; выгода, польза; проенты.

რგ || **რგვ**: რგვა-ა сажать; — ნერგ-ი посадокъ; — და-ნერგ-ულ-ი посаженный.

რგბა-ჲ, არგბა *хождение*, -дѣть, III *н. ვა-არებ* || ვარებ *я* заставляю его ходить; — აღ-სა-რგბა || აღ-სა-ა-არება *исповѣдь*, *исповѣданіе*, -ды-вать, II *н. ი.* აღ-ვი-არებ *исповѣдую* его, *пр. н.* აღ-ი-არებდა *онъ* испо-

вѣдывалъ его, *аор.* აღ-ი-არა *онъ* исповѣдалъ его; — *სვ* *Р. отн.* აღ-უ-არებდეს *они* исповѣдывали ему *что*. რვ > რ: რვე-ა, აღ-რვეა *волнение*, *смѣ-шеніе*; — რვე-ა, შო-რვეა *побѣж-дать*, *одолѣвать*; — ე-რეოდეს *одолѣ-вали* его.

რევ *Ревъ*, *имя царя*.

რევა-ჲ звонѣть, звонить, II *н. пр. н. =* *нов. ი-რეკდით.*

რეწა-ჲ зарабатывать, зарабаты-вать; — შო-რეწა *id.*; — შო-რეწეშ *получатель* заработка, *наемникъ*.

რვა-ჲ восемь, მე-რვეშ *восьмой*.

რც > რე *образъ*, *видъ*, *см.* ეც, ეს; — რე-ცა *какъ* будто, *какъ* бы.

1. **რთვ**: შე-რთვა-ა соединять, соче-тать, II *н. сосл. = буд.* შე-ი-რთოს *онъ* сочетается, *живится* на ней; — *стр. прим.* შე-რთულ-ი.

2. **რთვ**: სა-რთ-ულ-ი *кровля*, *крыша*.

რიღ: შო-რიღ-ება-ა *уклоненіе*, *удале-нiе*, I *н. სვ* *Нф. отн. аор.* შო-ჭ-რიღა *онъ* уклонился отъ него.

რინ: გან-რინ-ება-ა *спасеніе*, *защита*, III *н. нов.* გან-ა-რინეთ.

რიურაჟუ-ჲ разсвѣтъ.

რისხ-ვა-ჲ гнѣвъ, -ваться; *злоба*; — შე-რისხვა *id.*; — გან-რისხ-ება-ა *раз-гнѣваться*, *სვ* *Р. отн. стр.* III *н. аор.* გან-უ-რისხ-ეს *они* разгнѣ-вались на него; — გან-უ-რისხველო-ბა *незлobie*.

რიფსიმე რისიმე, რიფსიმია, *женское* *имя*.

რიცხვ *число* (*см.* რაცხ.).

რეინა-ჲ желѣзо: — სა-რეინეშ (*სარკი-ბე-ა*) *Сарыинэ*, *гор.* [*букв.* *мѣстона-хождение* желѣза (*нынѣ* *пещерный* *монастырь* *Шіо-Мѣвимэ*)].

როკ Рокъ, იმღ ცირა.

რომელი-ი **ვოტორი**, **ყო**; — რომელი-
მე **ვაკოი**-თო.

რომ *სმ.* რუ-ა.

როტუმა-ა **ოპოასვანიე**, -**ვატი**; — სა-
რტყელი **პოას**.

რუ-ა || **რო**-ა (*პერს.* رو) რვა, **კა-
ნალი**; — რომ გამოიღო **ონ** **პროველ**
კანალი; — მე-რუტ **ნადსმორიცი**
ნად **კანალი**მ.

რქა-ა **როგი**; **ჩერა**.

რქვ (*სრ.* რქვ): *სვ* *ნფ.* *ოთი.* *I* *ნ.* *აორ.*
ქ-რქუა **ონ** **სკაზალი** **ემუ**; — *ობ.* *სტრ.*
ქ-რქვან **მას** **ონ** **ნაზვანაე**, **ეო**
ნაზვანოე; — ე-რქუა **სახელი** **ონ**
ნოსილ **იმი**, **დიდ** **ერქუას** **ველიკი**
ნარეტი.

რღვ: **გან-რღუევა**-ა **რარუშენიე**, -**შატი**
რასლაბენიე, -**ლიე**, **გან-რღუეული**
რასლაბენი.

რეუნ: **გან-რეუნა**-ა **ისპორტი**, **რას-
ლიტი**, **ისტრებიტი**, *I* *ნ.* *დიალ.* *აორ.*
გან-რეუნის **ისტრებიეტი** (*ობიკნო-
ვენნი*); — *II* *ნ.* *სვ* *ობ.* *მი.* *ჩ.* **გან-
რეუნის** **პირის** **ონი** **პორტი** **ნა**
სებ **ლია**.

რჩ: *სტრ.* *II* *პრ.* *ნ.* **ვ-ერჩი** **პოვინოუს**
ემუ; — **მო-რჩილი**-ი **პოსლუშნი**, **პო-
სლუშნიე**; — **უ-რჩი** **ნეპოსლუშ-
ნი**; — **ურჩე** **ნა** **ნეპოსლუშანიე**; —
დამო-რჩილე **ნა** **პოვინოენიე**, **პო-
კორენიე**, *II* *ნ.* *აორ.* **და-ვ-ი-მორჩილე**
ია **პოკორილი** **ეო**; — *ობ.* *სტრ.* *II* *პრ.*
სტრ. *აორ.* **და-ე-მორჩილი** **ონ** **პოკო-
რილი** **ემუ**.

რჩეული-ი **ნაბრანი**, **ლუჩში**; — **გა-
მო-რჩეული** *id.*

რცხ: **რცხუნა**-ა **სტიდტი**, -**ტსა**, *ობ.*
სტრ. *I* *სტრ.* **მ-რცხუნის** **სტიჯუს**; —
ქ-რცხუნისმცა **სოფელსა** **და** **სტი-**

დისა **მირ**; — **სი-რცხვილი**-ი **სტიდ**
სირცხვილი **მიჩნს** **მი** **სტიდნი**.

რწმენა *სმ.* წმ, წმენა-ა.

ს.

ს- (*სრ.* ს-): *a*) *სუბ.* *პრეფ.* *2-* *იო* *ლია* *ვ*
საოლატი, *ნაჩინაოშიქსა* *ნა* *ც*, *ღ*, *თ*;
წ, *ძ*, *ც*; *ჭ*, *ჯ*, *ჩ*: *პრი* *ნოსლუშანი*
ტრეხ *ს* *ობიკნოვენნი* *ზამილეთსა* *უ*;
b) *ობ.* *პრეფ.* *3-* *იო* *ლია*.

საბა, **საბან** **საბა**.

სა-ბელი **ნობ** **ბა**-ა.

სა-ბერძენი **ნობ** **ბერძენი**-ი.

სა-გზადი-ი **ნობ** **გზა**-ა.

სა-გლახაკო **ნობ** **გლახაკი**-ი.

სა-გრაგენი **ნობ** **გრაგენა**-ა.

საგრობა-ა **ვოინა**, **სრაჟენიე**, **ბიტი**.

სა-გადი **ნობ** **გზა**-ა.

სადა **გდ**, **ვუდა**, **კოდა**; — **სადა-ცა** **ი**
გდ, **გდ** **ჟე**, **გდ** **იმენნი**; — **ანა-**
სადა **ნიკოდა**, **ნიგდ**; — **სადა-მე** **გდ**-
ლიბო, **სმადოვალნი**.

სა-დგელი **ნობ** **დგ**.

სა-დგური **ნობ** **დგ**.

სა-დიდბელი **ნობ** **დიდი**-ი.

სა-ეკლესიო *სმ.* **ეკლესია**-ა.

სა-ვს **ნობ** **ვს**.

სა-ზრდელი **ნობ** **ზრდ**.

სა-ზურე **ნობ** **ზურე**.

სა-ზღვარი **ნობ** **ზღვრ**.

სა-თესავი **ნობ** **თეს**.

სა-თნო *სმ.* **თნება**-ა.

სა-თხველი *სმ.* **თხველა**-ა.

სა-იღუმელი *სმ.* **ღუმელი**-ი.

სა-კურთხველი **ნობ** **კურთხ**.

სა-ღმობა *სმ.* **ღმობა**-ა.

სა-მარადისო **ნობ** **დღ**.

სა-მარც (**სამარცა**) **მოგილა**.

სა-მართალი **ნობ** **მართალი**-ი.

სა-მეუფო *სმ.* **უფალი**-ი.

სამ-ი ტრი; — სამ-ება-ა Троица; — სამ-ეოც-ი шестьдесят; — სამ-ას-ი триста; — მე-სამე третий.
 სამ-მკვდრებელი *ნობე* კვდრ.
 სამ-მოთხს ცადь; რაი (სმ. მოთხვა-ა).
 სამ-მოხელი *ნობე* მოხ.
 სამ-მოძღურო *ნობე* ძღვ.
 სამ-მღვდლო *ნობე* მღვდელ-ი.
 სამ-მფარო *ნობე* მფარ-ი.
 სამ-მუხველი *ნობე* მუხვა-ა.
 სამ-მუჭუაღ-ი ГВОЗДЬ, *ნობე* მუჭუაღ.
 სამ-ნაცრელი *ნობე* ნაცრ.
 სამ-ნთელი *ნობე* ნთ.
 სამ-პურობილს *ნობე* პურ.
 სამ-რგებელი *ნობე* რგ.
 სამ-რთული *ნობე* რთვ 2.
 სამ-რკინს *ნობე* რკინა-ა.
 სამ-რცხელი *სმ.* რცხმა-ა.
 სამ-რწმუნო(ვ)ება *სმ.* წმენა-ა.
 სამ-ხანთის *სმ.* ხთ.
 სამ-სო *სმ.* სსოება *სმ.* სვ.
 სამ-სციკი (шашлык) жесткий, свирь-
 пый; — სამ-სციკად жестко.
 სამ-სწავლი *სმ.* სწავლა-ა.
 სამ-სწაული *სმ.* სწავ.
 სამ-უკუნს вѣкъ, *სმ.* უკუნ-ი.
 სამ-უნჯს *სმ.* უნჯი.
 სამ-ურმაგ Саурмагъ, *იმღ* царя.
 სამ-უფდო *სმ.* უფდო-ი.
 სამ-უცარი *სმ.* ცხ.
 სამ-ფლავი *სმ.* ფლ.
 სამ-ქმს дѣло, *სმ.* ქმნ.
 სამ-ქორწინს *სმ.* ქორწილ-ი.
 სამ-ღმერთო *სმ.* ღმერთ-ი.
 სამ-უღარი престолъ; *მღ.* საუღარნი
 престолы, одинъ изъ чиновъ ангел-
 скиахъ (სრ. უუღ; დაუუღება).
 სამ-უოფდო-ი жилище, мѣстопробы-
 ваніе, *სმ.* უუ || უვ.
 სამ-უუარელი *სმ.* უუარ.

სამ-უჯრი *სმ.* *სმ.* უჯრ.
 სამ-შინელი *სმ.* შინ.
 სამ-შო *სმ.* შვ.
 სამ-შჯელი *სმ.* სჯ.
 სამ-ცხოვარი *სმ.* ცხოველ-ი.
 სამ-ძაველი *სმ.* ძავ.
 სამ-წაული *სმ.* სწავ.
 სამ-წიგნს *სმ.* წიგნი.
 სამ-წუთო *სმ.* წუთ-ი.
 სამ-წუბული *სმ.* წუ.
 სამ-ჭამადი, საქმელი *სმ.* ჭამა-ა.
 სამ-ჭირველი *სმ.* ჭირ.
 სამ-ხარება *სმ.* ხარ, ხარება-ა.
 1. სამ-ხედ *სმ.* ხანიდ.
 1. სამ-ხედ по образу, до примѣру
 (სმ. ხედ).
 სამ-ხელ-ი имя; слава; — სამ-ხელოვანი
 именитый, славный; — და-ს-ღვა სა-
 ხელი онъ нарекъ имя ему; — სამ-
 ხელით по имени.
 სამ-ხს (სახე-ა) *სმ.* ხედ.
 სამ-ხიდი დომой (სმ. სახლი).
 სამ-ხიდეველი *სმ.* ხილ, ხილვა-ა.
 სამ-ხელი дотъ; — მ-სახ-ურ-ი слуга [букв.
 домашній, domesticus]; — მსახ-ურ-
 ება-ა служение.
 სამ-ხუეველი *სმ.* ხუევა-ა.
 სამ-კსენებელი *სმ.* კსენ.
 სამ-ჯე *სმ.* სჯ.
 სამ-ჯდომი *სმ.* ჯდ.
 სენ-ი болѣзнь; — სნეულ-ი больной; —
 სნეულება-ა немощь; — და-სნეულე-
 ბა заболѣть, დასნეულდა онъ заболѣ-
 лъ.
 სე-სნება *სმ.* ვაემ, занимать, ссу-
 жать.
 1. სვ: II *პრ.* II ვ-ე-სავ უპოვაю на
 него; *პრ.* II ვესავდი || ვესვიდი; —
 სა-სრ-ა, სა-სოება-ა, სასოვება უპო-
 ваніе; — მო-სავ-ი уповающій; —

უ-სასობა не имѣющій надежды, отчаянный.

2. სვ || ჰვ > ვ: *н.* მი-ვის у меня есть, *აორ.* მე-სვა у меня былъ онъ.

სვდო (**ასდოვ**) > ვდო || ვდო: სვდო-ა ხო-
 ждение, ходитъ, *н.* ვდო (< ვ-ვდო)
 хожу, ხ-უდო, ვდოს, *პრ. н.* ვილოდი,
 ხ-ვლოდი, ვილოდა, *ჟვლ.* — *ნოვ.* ვილოდე,
აორ. ვდო, ხ-უდე, ვიდა *или* ვდოე, ჰ-ვდოე,
 ვდო; — *სვ P. отн.* უ-ვილოდეს ხო-
 დნი около (вокругъ) него; — აღ-
 სვდოა восходить, подниматься,
прич. აღსრული; — გამოს-სვდოა вы-
 ходитъ сюда; გამოსვდოათა (წიგნი)
 Исходъ (книга); — გან-სვდოა выхо-
 дитъ, *ნოვ.* გან-ვედ; — გარდამო-სვდოა
 нисхождение, -დითъ сюда, გარდამო-
 მა-ვდოი нисходящій, გარდამოსრული
 снисшедшій, сошедшій; — და-სვდოა
 спускаться; — მი-სვდოა ходитъ ту-
 და, *ნოვ.* მი-ვედ; — მო-სვდოა при-
 ходитъ сюда, მო-მა-ვდოი идущій сю-
 да, მო-სრული пришедшій сюда; —
 უ-სვდოა вхождение, უქსრული во-
 шедшій; — უქმო-სვდოა входитъ сю-
 და; — შო-სვდოა спускаться; — წარ-
 სვდოა уходитъ, *прич. отр.* წარ-უ-
 ვდოი непроходящій, вѣчный; — თან-
 წარსვდოა проходитъ мимо, мино-
 вать; — წარმო-სვდოა втти сюда; —
მო-ვდოა обходить, проходить,
დვიპრ. მო-ე-ვდო; — *პორ.* -ბ: ვდო-
 ნაჲ заставлятъ ходитъ, მი-ვდოენა
 послать туда, *III н.* *აორ.* მი-ა-
 ვდოინა онъ послалъ его туда, *სვ P.*
отн. მი-უ-ვდოინა, онъ послалъ его
 ему; — მო-ვდოენა послать сюда,
отр. II н. *აორ.* მო-ვ-ი-ვდოინე я
 былъ посланъ сюда; — წარ-ვდოენა
 послать, услатъ, *აორ.* წარ-ა-ვდოინე

სოვა-ა прядение, прясть, *I н. н.*
 სოავს прядеть.
სი-ახდოლს *ნოდხ* ასალ-ი.
სი-ბერლს *ნოდხ* ბერი-ი.
სი-ბოროტლს *სმ.* ბოროტ-ი.
სი-ბრძნლს *ნოდხ* ბრძენ-ი.
სი-დედრი *ნოდხ* დეღ.
სი-ვდოცოფდამა *ნოდხ* ვდოც.
სი-ვრცლს *ნოდხ* ვრცელი-ი.
სი-კუდიფი *ნოდხ* კუღ.
სი-მაშრი *ნოდხ* შამ.
სი-მართოლს *ნოდხ* მართალ-ი.
სი-მაღლს *ნოდხ* მაღალ-ი.
სი-მდაბლს *სმ.* დაბალ-ი.
სი-მრავლს *ნოდხ* მრავალ-ი.
სი-მღერაჲ *ნოდხ* მღერა-ა.
სი-მშილი *ნოდხ* შიგ-ეზა-ა.
სი-მცნლს *ნოდხ* მცნლ.
სი-ნანუფი *ნოდხ* ნან.
სი-რცხვილი *ნოდხ* რცხვ.
სი-სრულს *ნოდხ* სრული-ი.
სი-სხლი-ი кровь; — უ-სისხლო-ა бѣз-
 кровный.
სი-ცუბოვებაჲ *ნოდხ* ცუბოლო-ი.
სი-ფიფი *ნოდხ* ყფ.
სი-ფუარული *სმ.* ფუარ.
სი-ში *სმ.* შინ.
სი-ჩჩო *სმ.* ჩჩვ.
სი-ცოცხდლს *სმ.* ცოცხალი.
სი-ცრულს, სიცრულს *სმ.* ცრუ-ი.
სიძვა-ა любодѣяше, სიფუჲა სი-
 ძვაჲ вина (*собст.* ძვაჲ, *букв.* сло-
 во, *условіе*) любодѣяніа.
სი-ძლს *სმ.* ძლ.
სი-ხარული *სმ.* ხარ, ხარეზა-ა.
სვდოაჲ *სმ.* სვღო.
სმ < სმვ: სმენა-ა слухъ, смышавіе,
 -шатъ *II н. н.* ვ-ი-სმენ я слушаю,
სვ P. отн. (ვ)-უ-სმენ я слушаю его,
აორ. ვისმინე, (ვ)უსმინე; — *ობ. отр. н.*

მე-მის я слышу, *აორ.* მე-სმა, *პრ. с.* მა-სმიეს; — შე-სმენა *услышать.*

ზხ: სნეული *с.м.* სენ-ი.

სომეხ-ი армянский; — სომხით-ი || სომხეთ-ი Армения.

სო-ფედი *содж* ფლო-ბა-ა.

სოჯ-ი, *მნ.* სოჯხი Соджъ, соджи *какъ будто назв. народа* (Е. С. Такай-швили предлагает читать სუჯი Судж-и, имя кахетинской царицы, какъ это читается въ нѣкоторыхъ вариантахъ Житія св. Нины, *с.м.* его «Источники грузинскихъ лѣтописей», стр. 24 *с.л.* прим.).

სვეცავ-ი (*սպեցան*) бѣлый; — განსვეცავება-ა *убѣлнть.*

სვილო-ა *с.м.* ვილო-ა.

1. **ზრ:** მო-სრ-ული-ი *с.м.* სვლ.
2. **ზრ:** მო-სრვა *истребление*, -ღია, *И н. აორ.* მო-სრა.

სრული-ი полный, совершенный; — სრულიად *совершенно*; — აღ-სრულე-ბა-ა *исполнение*, -ღია, *стр. II პრ. н. აორ.* აღ-ე-სრულა *исполнялось*; *ონ* *скончался*; — *III н.* აღ-სრულე-ბიან *исполняются*; — აღ-სრულე-ბულ-ი *исполненный*; — და-სრულე-ბა-ა *закончить, завершение*, -ღია, *III н. н.* ვ-ა-სრულე-ბ, *აორ.* და-ვ-ასრულე; — და-უ-სრულე-ბელ-ი *неоконченный*; — სი-სრულს *совершенство, полнота.*

სცავ-ი (*перс.* سنك) молодой побѣгъ, свѣжая вѣтка, побѣგъ виноградно-ი დოზი [с.м. Н. Марръ, «Мнимое географическое название... (Зап. Вост. Отд., т. IX, стр. 191—197)]; — ნ-სციგისი *Настагвс-и, бывший виноградникъ.*

სუდარ-ი савань.

სუნებ-ა-ა, *გან-სუნებ-ა-ა* отдыхъ, успокоение.

სუეც-ი столбъ, столпъ.

სუფ-ი душа, духъ; — სულ-გრძელე-ბა-ა *великодушie*; — სულთქუმა (*<* სულთ-თქუმა) *вздохъ, стонъ*, სულთ-იქუმიდეს *вздыхали, стонали*; — სულიერ-ი *духовный.*

სუმა-ა *питье, пить*, *I н. н.* ჰ-სუამთ *пъете, сосл. = სუდ.* ვ-სუათ *будемъ пить*; — *III н.* *давать пить*, *სოსლ. = სუდ.* ა-სუან *дадутъ имъ пить*, რათა ა-სუან *чтобы имъ дали пить, чтобы ихъ напоить.*

სუფევა-ა *царствование, -ствовать, владичествовать, пребывать*, *I н. н.* სუფევს *царствуетъ*; — სა-სუფევლ-ი *царствie, царство, რაი, სრ.* ფლო-ბა-ა.

სუიდ-ვა-ა *покупать*; — სა-სუიდ-ელ-ი *плата, награда, мзда.*

სწავ: სწავე-ბა-ა *научать*, *III н. პრ. н.* ა-სწავე-ბდა *онъ училъ его (ихъ)*; — მო-სწავე-ბა *предвѣщать, предуга-зывать*; — სა-სწაულ-ი (*>* სწაული) *чудо, знаменie*; — სწავლა-ა *учение, учить, -ტყა, ი-სწავე-ბნ* *онъ научался*, *აორ.* ისწავა || და-ისწავლა *онъ научился*; — და-სწავლა-ა *ид.*; სა-სწავლელ-ი *предметъ учения*; — მა-სწავლელ-ი *учитель.*

სწრაფ-ი *быстрый, скорый*; — მ-სწრაფლ || მ-წრაფლ *быстро*; — მო-სწრაფე-ბა-ა *быстрота, стремительность*; — სწრაფე-ბა-ა, შე-სწრაფე-ბა-ა *спѣшить, поспѣшить*, *II н. აორ.* ი-სწრაფეთ *мы поспѣшили, დიპტრ.* გუ-ე-სწრაფა *мы спѣшили (раньше).*

სხდ || სხხ: სხდობა-ა *сидѣть (лишь со*

მნ. ყ.), აორ. სხდეს они сидѣли; — მ-სხდომარენი сидяшіе; обитающіе, живущіе; — და-სხდომა სძეს, поселиться; — об. სტრ. II სტრ. ნ. მი-სხენან у меня сидятъ (=есть) они, აორ. ე-სხნეს у него были они.

სხვაჲ სმ. სხუა.

სხტვა-ჲ обრზყვანіе вѣтокъ (преимущественно) виноградной лозы; — ნ-სხტვე-ი обრზოვѣ вѣтвей.

სხმ: სხმა-ა ლითე, ლით; — გამო-სხმაა ვყლყვან, იზგოყან, ვყსეყან, სტრ. ნყყ. გამო-სხმულო-ი; — გან-სხმა-ა იზყლყვან, იზგოყან; — და-სხმა-ა დოსადიტ, დოსავიტ, III ნ. აორ. სვ. об. მნ. ყ. და-ა-სხნა онъ დოსავიტ ლხ; — შო-სხმა-ა ვყლყვან; — წარ-სხმა-ა უვესტ, უგნატ.

სხუა-ჲ დრუგოი, სხვაჲ.

სჯე: სჯა-ა || შჯა-ა სუდით, ნაკავყვან, I ნ. სჯის || შჯის онъ სუდით, ნოს. სჯე; — მ-სჯეულ-ი სუდყ; — ს-სჯეულ-ი სუდ, ნაკავან; — წინ-მო-სჯეულ-ი თყუშიყს, დრთყვნყ, სოპერნყ; — სჯულ-ი || შჯულ-ი ზაკონ.

ცადოვარ-ი (თაყყყყ) სწნი, კუყა, შატერ.

ცან: ცანე-ა, წარ-ცანე-ა, თან-წარ-ცანე-ა¹ დოსყლყვან სვ კყმ II ნ. ნ. წარ-ი-ცანს თანა онъ ბერეტ (ვოზყმეტ) ეგო სვ სობო; — III ნ. წარ-ა-ცანს онъ დოსლეტ ეგო სვ ნყმ.

ცანჯვა-ჲ (თანჯყყ) მუყენიე.

ცაც: ცაცე-ბა-ა ზიყენიე, დოყიყატ; — აღ-ცაცე-ბა ვოყიყენიე, შატ, სხვა-ტით, დოყხვატით, II ნ. აორ. აღ-ი-ცაც; — წარ-ცაცე-ბა დოყიყატ, ნ. წარ-

ი-ცაცე-ბს; — მ-ცაცე-ბელ-ი ზიყენყყ. **ცბა-ჲ** ეზერო; — ცბეთ-ი ტბეტ, სელო სვ დრევნყმ ზრამომ სვ შავი(ეთ)ყი, სვ ართეისკომ ეკრყმ ბატუმსკოი ებლ.; — მ-ცბე-ვარ-ი ტბეტსკი (ეპისკოპ).

ცევა-ჲ ვმყატ, -ტყს, II ნ. ნ. ი-ცე-ვს ვმყატ; — ცე-ე-ბა-ა დუსკატ, დოვოლყტ, სვ P. თნი. ნრ. ნ. უ-ცე-ვებ-ა онъ დოუსკალ ეგო, ნოს. მი-ცე-ვე დარზყში მნ, და; — გან-ცე-ვებ-ა დტუსკ, დტუსკატ, დავოდითყს სვ კყმ; — გან-ცე-ვებულ-ი დტუსყენყ, დავედენყ; — გან-ს-ა-ცე-ვებელ-ი დავოდნყ; — გარდა-ცე-ვებ-ა სუსკატ ყრეზყ ყტო; — და-ცე-ვებ-ა დოსავლენიე, -ლყტ, აორ. და-უ-ცე-ვა онъ დოსავლ ეგო, ნყყ. და-მ-ცე-ვენელ-ი ვმყატოყი, ვმყ-სტყვნყ; — მი-ცე-ვებ-ა დტუსყენიე, დტუსკატ, დდავან; — მი-ს-ა-ცე-ვებელ-ი დოდლყჟაყი დტუსყენიე, მი-ს-ა-ცე-ვებელ-ა დო დოსავლენიე.

ცირ: ცირ-ილო-ი დლყ, დლყატ, სტრ. ნრ. ნ. ცირ-ო-და онъ დლყატ.

ცებ-ილო-ი სლადკი; — სი-ცებ-ო-ბა-ა. სლადოსტ.

ცომ-ი (თანა) დლყა, დოდ.

ცრედ-ი გოლუბ.

ცვრო-ი ნოყა; — ცვრო-ვა-ა ნაგრყჟატ, ნოსიტ ბრემა, II ნ. აორ. ი-ცვრო-ა онъ ვყლყ ნა სეбя ბრემა.

ცუავ-ი ვოჟა, შყურა.

ცუვ: ცუ-ობ-ა, შე-ცუ-ობ-ა უვნატ, II ნ. აორ. შე-ი-ცუ-ო онъ უვნალ; — შე-ცუ-ე-ბა-ა სმყსლ, სოგლასოვანე.

ცუნ: აღ-ცუნ-ებ-ა-ა ვოზგორყტ, სტრ. II ნრ. ნ. სოს. = ხუდ. აღ-ე-ცუნ-ობს ვოზგორყტ.

ცხოვბა *იძუ* ცუვ.

ცხუც (ცუუე-ა) *пльничь*, -იძა.

ცუვ: სი-ცუუა-ა *слово*, რჩუ; *условіе* [вѣна, дѣло], *н.* ვ-ი-ცუვ *говору*, II *прз. н.* ვ-ე-ცუვ *говору*, *скажу* *ему*; — მე-ცუუელ-ი *говорящій*, წი-ნაჲს-წარ-მეცუუელი *пророкъ*.

უ.

უ-ა) *преф. Р. отношенія 3-го л.*: უ-გა-ლოჲს *поетъ ему*; — б) *преф. обрз. сравн. ст.*: უ-ბრწუინვალსი *болѣ свѣтлій* (*букв. его свѣтлѣ*); — с) *отриц. преф.*: უ-ბიწოჲ *непорочный*, *безпорочный*; — d) *преф. имени дѣйствующаго лица*: უ-ფალი *Господь*.

უ-ადვიელსი *см. დვილ*.

უ-ადრსსი *высочайшій*, *лучшій*, *см. აღ-*.

უ-ბან-ი *площадь*.

უ-ბიწოჲ *подъ ბიწ-ი*.

უ-ბრადოჲ, უბრადოება *подъ ბრად-ი*.

უ-ბრწუინვალსი *подъ ბრწუინ*.

უ-გადლობითსა *см. გალობა-ა*.

უ-დაბნოჲ *см. დაბა-ა*.

უ-დარსსი *см. დარე*.

უ-ექუედი *см. ეჭვ*.

უ-ზეშთაქსი *см. ზეშთა*.

უ-კეთური *подъ კეთილ-ი*.

უ-კუე (კორ. კვ > კз) *сзади*, *потомъ*; *уже*, *же*; უკუე-თუ *союзъ* *если* *же*, *если*; — უკუნაჲსენელ *потомъ*, *впоследствии*.

უ-კუნ-ი *тьма*, *темный* (*букв. задній > минавшій*); *вѣчный*; — უკუნითი უკუნისადღე *во вѣки вѣковъ*; — ს-უკუნს *вѣчный*, *вѣчность*, *вѣкъ*.

უ-მეცარი, უმეცრება *см. ცნ*.

უ-მრწემსი *см. მრწემ-ი*.

უ-მურგვედი *подъ მურგნ*.

უ-მცირსსი *подъ მცირს*.

უ-მჯობსსი *подъ ჯობ*.

უ-ნივთოჲ *подъ ნივთ-ი*.

უნჯ-ი *сокровище*; — უნჯება-ა *собира-ть* *сокровище*, II *н. пов.* ნუ ი-უნჯებთ *не собирайте* *сокровищъ*; — ს-უნჯს *комната*, *сокровище*, *житница*.

უ-პოვარი *подъ პოვ*.

უ-უამოჲ *подъ უამ-ი*.

უჟარმა-ე *Ужарма*, *бывшій* *городъ-крѣпость* (*нынѣ село* *и почтовая станція* *на дорогѣ къ Телаву*).

ურბნის-ი *Урбнись*, *городъ* *и крѣпость* (*нынѣ село* *съ 12 верстахъ* *отъ уезднаго города* *Гори* *Тифлисской губ.*).

ურვა-ე *печаль*, *горе*; *забота*, *попеченіе*; — მო-ურნს *заботящійся*, *попечитель*.

-ურთ *послалозъ* *съ Т. съ*, *заодно*, *вмѣстѣ*.

ურთი-ერთას *другъ* *друга*, *ერ. ერთი*.

ურჩი, ურჩება *см. подъ რჩ*.

ურწმუნოჲ *см. წმენა-ა*.

უ-სასოჲ *см. სვ*.

უ-სისხლოჲ *см. სისხლ-ი*.

უ-ფად-ი (*см. ფლობა-ა*) *владѣтель*, *господинъ*, *Господь*; — ს-უფლოჲ *господскій*, *Господень*; — მე-უფს, მეფს *царь*, *владыка*; — უფდის-ცისს *Уфдись-Цихъ*, *крѣпость* *г. Каспа* (*удѣлвшій* *до сихъ поръ* *пещерный* *городъ* *на лѣвомъ* *берегу* *р. Куры*, *недалеко* *отъ уезднаго* *г. Гори* *Тифлисской губ.*).

უ-ფროჲს, უფროს *см. ფრიად*.

უ-ფსკრული *см. ფსკერ-ი*.

- უ-ქში *ს.მ.* ქმნ.
- უ-ქსავთლად *ს.მ.* ქც.
- უ-ღმერთობაჲ *ს.მ.* ღმერთ-ი.
- უ-შვიდობაჲ *ს.მ.* შვი.
- უ-შეჯუდოჲ, უ-შეჯულოვება *ს.მ.* შეჯულო-ი.
- უ-ც *ს.მ.* ძ < ძვ 1.
- უ-ცხორე, უცხოება *ს.მ.* ცხად-ი.
- უ-ძლიერესნი, უძლური *ს.მ.* ძლიერ-ი.
- უ-ძვრესნი *ს.მ.* ძვრ-ი.
- უ-წარჩინებულესნი *ს.მ.* ჩინ.
- უ-წესორე *ს.მ.* წეს-ი.
- უ-წინარეს *ს.მ.* წინ.
- უ-წყადორე *ს.მ.* წყალი.
- უწყება-ჲ *ს.მ.* звание, освѣдомленіе, увѣдомленіе, объявленіе, и. 'ვ' - უწყი ვაი; — III *ნ. აორ.* ა-უწყა онъ сообщилъ ему; — უწყებულ-ი сообщенный, освѣдомленный.
- უ-ხილავი *ს.მ.* ხილ-ვა-ი.
- უ-ჭრულეება-ჲ *ს.მ.* ჭრულ-ი.

უკ.

- უარ: უარულად тайкомъ; — ღა-უარ-ვა-ა укрываніе, -вать; — ღაუარული укрывтый, тайный.
- უართო-ჲ широкій, пространный.
- უარისეველ-ი фарисей.
- უარნავაზი Царнавазъ, *имя царя.*
- უარნაჯობი Царнаджобъ, *имя царя.*
- უარსმან Царсманъ, *имя царя (ს.მ. ავაზ-ი).*
- უას-ი сокровище; ძწა.
- უერკ-ი нога.
- უილოსოფოსი (φιλοσοφος) ფილოსოფი, ფილოსოფოსი.
- უის-ი смола; — მო-უისვა-ა осмоленъ, I *ნ. აორ.* მო-უისა.
- უიც-ი клятва, *ს.მ.* ფუც.
- უიცხელ-ი тяжкій, жестокий

- უფ: ღა-უფ-ვა-ა завалывать, погребать; — ღა-ე-უფა онъ былъ погребенъ; — სა-უფავ-ი могила.
- უფ-ობა-ჲ владѣніе, владѣть; — მე-უ-უფ ცарь, владыка, მეფე; — უ-უფ-ლ-ი владѣтель, господинъ, Господь; — სა-მეუფო-ა царскій, царственный; — სო-უფელ-ი село, страна, мѣръ; — სუ-უფვა-ა царствованіе, -зовать; — სა-სუ-უფველ-ი царствіе.
- უფრთა-ჲ крыло, перо; — მ-ფრთოვან-ი пернатый.
- უფრთხილ-ი осторожный.
- უფრიად весьма, очень, *ср. ст.* უ-ფროს (> უფროს) болѣе, еще болѣе, უფროსად *ид.*
- უფრინ: ფრინ-ვა-ა летаніе, летать; — მ-ფრინვალს летаютъ; — მ-ფრინველ-ი птица.
- უფსკერ-ი дно; — უ-ფსკერულ-ი бездна.
- უფც: ფუც-ვა-ა клясться, *н. ვ-ფუცავ (ср. ფიც-ი).*
- უფქს (უფქე-ა) основаніе, фундаментъ; — ღა-ფუქსებაა основывать, утверждать, ღა-ფუქსებულ-ი основанный, утвержденный.
- უფოელ-ი ѱховецъ, *старинное назв. ѱшавовъ.*

ქ.

- ქადაგ-ი глашатай, проповѣдникъ; — ქადაგება-ა проповѣдь, -вѣдывать, *нов.* ნუ ჰქადაგებე не проповѣдывай, не возглашай, не труби; — *სპ. ოთმ. აორ.* უ-ქადაგა онъ проповѣдалъ ему.
- ქადაქ-ი (ქადაქ) городъ.
- ქადაღვედნი халдейцы.
- ქაღ-ი дочь; — ქაღ-წული ძწა.
- ქართ: ქართლ-ი Карталі, Карталінія,

Грузія; — ქართულ-ი გრუზივ; — ქართულ-ი გრუზინსკი.

ქარ-ი வீტერ; — გან-ქარ-ვება-ა ვი-ვჭრავანე; -ვათსა, იშვავა, თერაქ სილა, ჟელ. (უკუეთუ) გან-ქარეს (ესლი) ვივჭრითსა (ერ. ქრო-ლა-ა подъ ქ).

ქარრამი Каррамь, имя царя.

ქება-ე ხვალა, III ნ. ი. ა-ქებეს ხვა-ლათ; — მა-ქებელ-ი ხვალაქი.

ქვა-ე კამენი, ქვა დაქკრიბეს ნობილი ეო კამნიამ, ერ. ქვაა.

ქველ-ი მილოსთივი, ქველის-საქმე მილოსთივი.

ქვ ს.მ. ქვ.

ქმარი მუჟ.

ქმბ > ქმ. ქმბა-ა ძღვანე, ძღვანე, თვორით I ნ. *сост.=буд.* ვ-ქმნეთ სოთვორიმ, II ნ. ი. ვ-ი-ქმ ძღვანე, დვიტრ. ე-ქმბა, იონი ძღვანე (რანაქი), სტრ. ვ-ი-ქმნეი ძღვანე, სტანოვიკი, აორ. ვ-ი-ქმბ, ვ.ა. იქმბა, ს. დ. ითი ე-ქმბა იონი სტაქ ძღვანე იონი სტაქ; — ს-ქმე ძღვანე, რაბათა; — უ-ქმ-ი ნევიძღვანე, პრადნი; — მო-ქმედ-ი ძღვანე; — მო-ქმბა პრადვანე, ს. დ. ითი. მო-ა-ქმბა იონი პრადვანე ემუ თო; — უ-ქმბა სოთვორით, აორ. უ-ქმბა იონი სოთვორით ეო; — უესაქმეთა (წიგნი) Битія (კავთა).

ქორწილ-ი ბრახე; — ს-ქორწინს ბრახე მუხო, ქოტო.

ქრ: ქროლა-ა დონოვანე, ვიქანე, დუთ, ვიქანე, ირ. ი. ქროლეს ქარნი დული ვიქრ (ერ. ქარ-ი).

ქრისტე (ὁ Χριστός) ქრისტო; — ქრისტეანს ქრისტეანს; — ქრისტეანეთაგან-ი (იონი) იქს ქრისტეანს; —

ქრისტეანობა ქრისტეანობა; — ქრისტეს-მიერ-ი ქრისტეანს.

ქსან-ი კსან, Ксань, назв. реки.

ქუბ-ი ნეხერა, ვერთე.

ქუე ვიქსუ, ქუეუ || ქუეუ; — ქუეუ-ქერმო под; — ქუეა || ქუელა ნიქსი; — ქუემო-ა ნიქსი; — ქუე-ყანა ს.მ. ყანა; — ქუე-წარმავალ-ი პრემი-კაოქიქსი (ს.მ. სელ), გაქ.

ქუელდაბა-ე Куелдаба, назв. местности, ერ. ქველი.

ქვ < ქვ: იბ. სტრ. III სტრ. მა-ქეს ე მენი ესთ, გა-ქეს, აქეს, ირ. ი. მა-ქესდა; — ი. მო-აქეს იონი ნეხე სუდა.

ქვმ: მი-ქუმა პრინამე, ბრათ ნა რუკი, II ნ. აორ. მი-ი-ქუა იონი პრინამე ეო; — აღ-ქუმა || ა-ქუმა ვოსრინამე, პრინამე მლადენა; — ყრმის-აღ-მქუმელი ნიქვალაქი ბაბა.

ქვა-ე ნეხოქ, ერ. ქვა.

ქვ: ქვევა-ა დიქენე, ვრახენე; ნოსტოქ, ნეხენე; — სტრ. II ნ. ირ. ი. ი-ქველა იონი დიქენე, ნოსტენ; — მი-ქვევაა ვოვრახენე თუდა, II ნ. *сост.=буд.* მი-ვ-ი-ქვე ვერნუს თუდა, III ნ. მი-ა-ქვა იონი ეო ვოვრახენე, ნაქვალ თუდა, ვარე-მიქვევაა ითვრახენე; — მო-ქვევაა ითვრახენე, ითვრახენე სუდა; — მოქვევა ქართლისა ითვრახენე (ვი ქრისტეანობა) კარქლი; — უ-ქვევაა ითვრახენე, რავლენე, უ-ა-ქვევს ითვრახენე ეო, რავლენე, უ-ე-ქვევს ითვრახენე ემუ; — წარ-ქვევაა ითვრახენე, ითვრახენე ვი ბიქსო, ნათე პრედ სობოქ, ს. დ. ითი. ჟელ. წარ-გი-ქვევლეს, აორ. ს. მ. ი. წარ-ი-ქვინა; — უ-ქვივალაქ ნეხიქვი.

ღ.

ღ: იღო, აღო *см.* ღბ || ღვ.

-ღა *эклитика* еше, и.

ღადამ-ი ო Гадамь, *имя царя.*

ღამც (ღამე-ა) ნოცხ.

ღაღად-ი კრიკჲ, ვოპль, восклицание, ღაღადება-ა *id.*, *пр. и.* ღაღადებად იონჲ *восклицалъ*, *аор. сост.* ღაღად უო.

ღბ || ღვ > ღ: ღებაჲ, *II н. аор.* ი-ღო იონჲ *взялъ*, *принялъ* его, *III н.* აღო იონჲ *открылъ* его; — აღებაჲ (< აღ-ღებაჲ) *взять*, *поднять*, *раскрывать*, *аор.* აღ-აღო (*პირი*) იონჲ *открылъ*, *отверзъ* (*ротъ*, *уста*); — აღმო-ღებაჲ *вынимать*, *доставать* сюда, *пов.* აღმო-ი-ღე *вынь*, *сост.* = *суд.* აღმო-გი-ღო *выну* его у тебѣ; — გამო-ღებაჲ *вынимать*, *доставать*, *производить*, *дѣлать*, *дѣл.* *аор.* გამო-ი ღის ნყოფი *приноситъ* (*обыкновенно*) *плоды*, გამო-ი-ღო რუა იონჲ *провелъ* каналъ, გამოიღო სარკინე იონჲ *взялъ* (*отнялъ*) *Саркине*; — გან-ღებაჲ *открывать*, *сз Р. отн.* и. გან-მი-ღებს *открываетъ* მწხ (ნამჲ); — მი-ღებაჲ *нести* туда, *отнимать*, *принимать*, *получать*, *пр. с.* მი-უ-ღებოეს *სასუიდელო* იონჲ *уже* *получили* *мзду*; — მო-ღებაჲ *нести* сюда, *получать*, მო-ი-ღოს *получить*; — წარ-ღებაჲ *увосить* *прочъ*, *похищать*.

ღირ-ი, ღირებაჲ *см.* ღირს-ი.

ღირს-ი, ღირ-ი *достойный*, ღირს არს *достойно* *есть*, ღირს იქმნა იონჲ *сдѣлался* *достойнымъ*; — ღირსებაჲ || ღირებაჲ *достоинство*.

ღმერთ-ი *Богъ*; — ღმრთეება-ა *божество*, *божественность*; — ღმრთის-მოყუარც *боголюбивый*; — ღმრთის-მსახური *служитель* *Бога*, ღმრთის-მსახურება-ა *служение* *Богу*, *благочестие*; — ღმრთის-მხილველ-ი *богосвидецъ*; — სა-ღმრთო-ა *божественный*, *предназначенный* *Богу*; — უ-ღმრთოება-ა *безбожие*.

ღორ-ი *свинья*.

ღუაწღ-ი *трудъ*, *подвигъ*; — მო-ღუაწღ *подвижникъ*.

ღვზო *вино*.

ქ.

უ: უო, ი-უო *см.* უფ || უვ.

უნა-ა *пашня*, *нива*, უნაბირი *id.*; — ქუე-უნაჲ *земля*, *миръ* (*букв.* *нижнее поле*); — უუნაჲ *сз сочетани* *сз თავ-ი* *голова*: თავ-უუნის ცემაჲ *поклонъ*, *букв.* *бить* *головой* *о* *землю*.

უნე: უნეება-ა, ღა-უნეებაჲ *остановка*, *задержка*, *остановить*, *задержать*, *III н. аор.* რამან *დაგაუნათ* აქამომღე? *Что* *задержало* *васъ* *до* *сихъ* *поръ*?

უნანაჲ *подъ* უფ || უვ.

უმ: სი-უმ-ილო-ი *голодъ*, *ср.* სი-მუ-ილო-ი *უოველ-ი* *весь*, *всякій*, უოვლად *совсѣмъ*, *совершенно*: უოვლად-წმიდაჲ *пресвяты*.

უოღაჲ *подъ* უფ || უვ.

უოფაჲ *подъ* უფ || უვ.

ურა-ა, ღა-ურაჲ *бросать*, *видать*, *покинуть*, *I н. аор.* ღა-ურაგე იონჲ *бросили* *его*; — გან-ურაჲ *разлучение*, *разлучать*, *сз Р. отн.* გან-უ-ურაგეს თავი იონჲ *разлучили* *себя* *отъ* *него*, *отказались* *отъ* *него*.

ურმა-ჲ отрокъ; юноша; — ურმის-
ამქუმელი || ურმისა-ადმქუმელი пови-
вальная бабка.

ურანაჲ *см.* უანა-ა.

ურარ: უურარება-ა **любить**, *об. стр.*
II стр. н. მი-ურარს **люблю** его, მი-
ურარ **люблю** тебя; — მო-ურარს
любящий, **любитель**; — მო-ურარს-ი
ближний, **друг**; — სა-ურარ-ელ-ი
возлюбленный; — სი-ურარ-ულ-ი **лю-**
бовь.

ურარელ-ი Куарель, *село в Телав-*
скомъ уездѣ Тифлисской губ.; — უუ-
არელი **куарельцы**.

ურუ: ღა-ურღება-ა **опирание**; **уедине-**
ние, **молчашье**, ღაურღებულ-ი **от-**
шельникъ, **молчальникъ**, მარგოდ
ღაურღება **отшельничество** (*ср.* სა-
ურღარი).

ურედრ-ება-ა **поношение**, -საყ, უკო-
რატყ, *I н. сь Нф. отн. жем.* რქს
გ-ურედრიღებ **когда** **будутъ** **поно-**
сить **васъ**.

ურრ-ი **ухо**; — უურიმალ-ი **лания**,
щека, **високъ**.

ურრმენ-ი **виноградъ**.

ურრ: უურ-იღ-ი **врикъ**; — სა-ურრ-ი
труба.

უფ || უზ > უ: უოფა-ა **дѣланіе**, **дѣлать**,
I н. н. сь Нф. отн. ვ-ჰ-უოფ **дѣлаю**
его, *пр. н.* ჰ-უოფღა **онъ** **дѣლалъ** его,
აორ. ვ-უაფ, **и** **сдѣлалъ** его, **უო** **онъ**
сдѣლалъ его: *описат. формы* გუ-
ლის-სმა **უო** **онъ** **уразумѣლ**, ღაღად
უო **воскликнулъ** *и т. н.*; — *сь Нф.*
отн. сосл. = *ბუდ.* გ-უო **и** **сдѣლაю**
тебя, გ-უენე **я** **сдѣლაю** **васъ**; — *сь*
Р. отн. (კეთილსა) უ-უოფლით **дѣ-**
лайте **имъ** (**добро**), მი-უენეს **они**
сдѣლადი **мнѣ** (**намъ**); — *стр. II "*

пр. н. ი-უოფებოღა **онъ** **былъ**, **жилъ**,
нов. отр. ნუ იუოფვით **не** **будьте**,
აორ. იუ-ო **онъ** **сталъ**, **сдѣлался**,
былъ, *მმ.* იუენეს, *нов.* ი-უაფ **будъ**,
იუაფ **да** **будетъ**; — მი-უოფ-ელ-ი **дѣ-**
ლაющий; **приносящий** (**плоды**); — ნა-
უოფ-ი **плодъ**, **плоды**, ნაუოფიერი
плодовитый; — სა-უოფელ-ი **жилище**,
мѣстопребываніе; — **გან-უოფაჲ**
(**>** **გა-უოფაჲ**) **дѣленіе**, **дѣлать**, *აორ.*
გან-უო **онъ** **раздѣлилъ** его, **გა-ი-უო**
раздѣлился, **გან-სა-უოფელ-ი** **что**
надо **дѣлать**, **განსაუოფელად** **для**
раздѣленія; — ღა-უოფაჲ **закрывать**,
პირი **ღა-ი-უაფ** **закни** **у** **себя** **ротъ**,
замолчи; — *пасс. имперф. осн.* **უო-**
ღა-აჲ, მი-უოღაა **сдѣдовать** **за**
кѣмъ, **провождать**, *сь Нф. отн. н.*
მი-ჰ-უენებია **провожаютъ** его, **გზა**
გუენე **провожу** **тебя**, მი-უოღაა **сдѣ-**
довать **за** **кѣмъ** **сюда**, *აორ.* მი-ჰ-უენა
онъ **пришелъ** **съ** **нимъ** **сюда**; — *нор.*
ნ: **უენანა-ა** **ведение**, **вести**, *пр. н.*
об. стр. თან ჰ-უენანღა **онъ** **водилъ** его
при **себѣ**, **имѣლ** **при** **себѣ**; — **გამო-**
უენანა **выводить** **сюда**, *აორ.* გა-
მო-იუენანა **онъ** **вывелъ** его; — **გან-ი-**
უენანა **онъ** **отвелъ** его; — მი-უენანა
честя **туда**, *II н. н.* მი-ი-უენანებს
ведетъ его **туда**, *об. стр.* მი-ჰ-უენეს
id., მი-ჰ-უენეს **ведетъ** его **сюда**; —
უე-უენანა **вводитъ**; — **წარმო-უენანა**
вести **оттуда** **сюда**, *пр. н.* წარმო-
ჰ-უენანებს **они** **вели** его **сюდა**, *აორ.*
წარმო-ი-უენანეს; — **წარ-უენანა** **вести**
туда, *об. стр. I. სპრ. н.* წარ-ვ-ჰ-უაფ
онъ **ведетъ** **меня** (**я** **ведомъ** **имъ**),
სუბ. სპრ. II н. н. წარ-მი-ი-უენანეს **ве-**
დებ **меня**, *пр. н.* წარმიუენანებს.

შ.

შ- ს. მ. ს.

შაბათი (*шабат*) **სუბბოთა**.**შავი** **черный**; — **ღა-შავეზა-ა** **საქვალა** **чернымъ, очернить**.

შე- (ს. მ. შენი) *предлогъ въ мѣстоимъ и именахъ*: **ვ-**, **внутри**, **ო-**, **по-**: **შე-ბურვა** (ს. მ. *подъ ბურ*), **შე-გურა** (*подъ გურ*), **შე-ღგომა** (*подъ ღგმ*), **შე-ერთება** (*подъ ერთი*), **შე-ვარდნა** (*подъ ვარდ*), **შე-ვედრება** (*подъ ვედრ*), **შე-ზავება** (*подъ ზავ*), **შე-ზრუნება** (*подъ ზრუნ*), **შე-კრება** (*подъ კრბ*), **შე-მარილებია** (**მარილი**), **შე-მთხუევა** (**მთხვ**), **შე-მოსვია** (**მოს**), **შე-მკვიცვია** (**მკვიცვ**), **შე-მშქალევა** (**მშქალ**), **შე-მწუნება** (**მწუნარი**), **შე-ნანება** (**ნან**), **შე-ნაწევრება** (**წევრი**), **შე-ორგულებია** (**ორი**), **შე-რაცვია** (**რაცხ**), **შე-რთვია** (**რთვ**), **შე-რისხვია** (**რისხვია**), **შე-საძლებელი** (**ძალ**), **შე-საწირავი** (**წირ**), **შე-სმენია** (**სმ < სმნ**), **შე-სწრაფვია** (**სწრაფი**), **შე-ცუობა**, **შე-ცუება** (**ცუე**), **შე-ქმნა** (**ქმნ**), **შე-ქცევა** (**ქც**), **შე-ყვანა** (**ყვ || ყვ**), **შე-ცოდება** (**ცოდეა**), **შე-ძინება** (**ძინ**), **შე-ძლება** (**ძლ**), **შე-ძრვია** (**ძრ**), **შე-წევნა** (**წ**), **შე-წვია** (**წვ**), **შე-წირვია** (**წირ**), **შე-წყალება** (**წყალი**), **შე-ჭმა** (**ჭამა**), **შე-ხუელი** (**ხუევა**).

შემდგომი *подъ ღგმ*.**შემო-** ს. მ. **შენი**.**შენ** **ты**; — **შენი** **твой**.**შენი** ს. მ. **შენი**.**შეზაკრებელი** *подъ კრბ*.**შესაქმეთა** (**წიგნი**) **Бытiе, мѣс. пер-вой книги Моисей** (ს. მ. **ქმნ**, ს. **ღა-ზა-ლებია**).**შე-უორგულებელი** *подъ ორი*.**შე-უარცხი** *подъ რაცხ*.

შე: **შობა-ა** **рождение, Рождество**, **родить, -ться**, **I** **ი. მ.** **შვიან** **рождаютъ**, **აორ.** **შვა** **онъ (она) родилъ (-ла) его**, **сост. = буд.** **შვეს** **родить, м. შვეს, нов.** **შვე;** — **სტრ.** **II** **ი. მ.** **შვა** **онъ родился**; — **შობილი** **рожденный**; — **შვილი** **дѣтя, сынъ, дочь (букв. рожденный)**, **შვილებია** **усыновлять, дѣтир.** **ე-შვილი** **онъ усыновилъ его**; — **მ-შობელი** **родитель, -ница**; — **სა-შობა** **утроба**; — **ე-შვილი** **ბა-ა** **бездѣтность**; — **შვილიერობა-ა** **способность къ дѣторожденiю**; — **იორ.** **ნ.** **შვინება** **заставить, помочь родить**.

შეება-ა **радость, веселiе**, **II** **ი. მ.** **ე-ი-შეებ** **веселюсь**.**შვილი-ი**, **შვილებია**, **შვილიერობა** ს. მ. **შე**.**შვინება** ს. მ. **შე**.

შენი **построенный, построение**; — **შენება-ა** **строить**, **II** **ი. მ.** **აორ.** **ი-შენეს** **построили для себя, съ P. отн.** **ე-შენი** **онъ выстроилъ для него**; — **აღ-შენება-ა** **выстроить, воздвигнуть**, **III** **ი. მ.** **აღ-ა-შენა || აღაშენა** **онъ выстроилъ его**; — **ღა-შენებელი** **построенный, надстроенный**; — **შენ > შე** (**უსყენიე შენ**) *предл. съ мѣстоимъ*: **внутри**, **ვო-**, **ვ-**, **შემო** **внутри сюда**; — **შინა || შიდა** *послѣ.* **სა** **Д.** **внутри**, **ვა-**; — **შინა-გან** **наизнутри, внутри**.

შო: **შომა-ა**, **ღა-შომა** **оставление, оставить, -ваться**, **ღა-შოა** **онъ остался**.**შობა-** *предл.* **ვნავს, во-**, **ვ-**: **შობა-გზნება-ა** (ს. მ. *подъ გზნ*), **შობა-ვარდნა** (*подъ ვარდ*), **შობა-ვრომა** (*подъ ვრო-*

შა-ა), შთა-თხვევა (იძმა თხ), შთა-
ნთქმავა (ნთქმავ), შთა-სხმავა (სხმ), შთა-
წვენავა (წვ), შთა-სეღვა (სეღ).

შიდა *с.м.* შებ-ი.

შიგება-ა, ში-ებავა ГОЛОДАТЬ, *об. стр.*
შშია (შ-შიგ-ა) я ГОЛОДЕНЬ, *пр. и.*
ჰ-შიოდის; — სი-შშილო-ი || ში-შშილო-ი
ГОЛОДЪ (*ср.* სი-ეშ-ილო-ი).

შიმონვარ-ი прислужница.

ში-შშილო *с.м.* შიგება-ა.

შინ: *об. стр. II пр. стр. и.* შე-შინბის
боюсь, *пр. и.* ე-შინბოდა онъ боялся,
аор. შე-ე-შინა онъ испугался; — ს-
შინ-ელა ო საშინაჲ; — სი-ში || ში-ში
страхъ.

შინა, შინავან *с.м.* შებ-ი.

შკვ: აღ-შკვა-ა რაზნუთ, *двипр.* აღ-ე-
შკმო ჰირი онъ разинулъ ротъ
(насть).

შოზაა, შოზილი *с.м.* შობა-ე.

შოვრ: შოვრის. среди, между, *с.м.* შორ.

შორ: შორით იდალი, *с.м.* შოვრ; — შო-
რის. среди, между; — გან-შორ-გორ-
დაა || გა-შორებაა ოთღალი, -ლია,
II н. аор. გა-ი-შორა онъ отдалилъ
его отъ себя, удалилъ, *III н.* გან-
ა-შორა онъ отделилъ его отъ
него; — *стр. II пр. н.* გან-მე-შო-
ვრებით удалитесь отъ меня.

შრომა-ა трудъ.

შროშან-ი (*შრ. შრ.*) лилія

შუა-ა середина, средняя часть; —
შუა აღვრისა უდიო, *ср.* შოვრის.

შუენ: შუენება-ა პრელესთ, კრასოთა; —
об. стр. შუენის. подобаеъ ему, *пр.*
н. შუენოდა; — **შუენიერ-ი** прекрас-
ный, пріятный.

შურ: შურება-ა ტრუდია, работая,
стр. I н. შურების. трудится.

შურ-ი зависть, ревность; — მო-
შურნს რენიტელ.

შვდ-ი семь; — მე-შვდს седьмой.

შჯაა *с.м.* სჯა-ა.

შჯულ-ი законъ, სჯულ-ი; — უ-შჯულ-
ლოვებაა беззаконіе; — უ-შჯულ-ო-ა
беззаконникъ, *с.м.* სჯა-ა.

ჩ.

ჩამო — *предлогъ съ малолатъ-именая:*
ჩამო-ღება (იძმა ღება-ა).

ჩანს, ჩანს *с.м.* ჩხ.

ჩემ-ი мой, *с.м.* მე.

ჩენა-ა *с.м.* ჩხ.

ჩიხ (*ср.* ჩხ): გახ-ჩინება-ა учинение,
опредѣленіе, учивать, *ср. P. отн.*
გახ-ე-ჩინის წესი онъ учинилъ
порядокъ; — წარ-ჩინება-ა выдвигавіе,
выявленіе, преимущество, пре-
восходство, წარ-ჩინებულ-ი извѣст-
ный, знатный, выдающійся, *ср. ст.*
უ-წარჩინებულუ || უ-წარჩინებულსი.

ჩხ: ჩენა-ა იმარჯობა, казаться,
I н. н. ჩანს || ჩანს იმარჯობა, ка-
жется, *аор.* ჩხდა; — გამო-ჩენაა яв-
леніе, явиться, показаться, *аор.* გა-
მო-ჩენდა онъ показался, *ср. P. отн.*
გამო-გვ-ჩენდა онъ явился намъ, *об.*
стр. II სრ. მი-ჩხს მნა ჩეხთა,
სირცხვილ მიჩხს მნა სთდა.

ჩრდილო-ა тѣнь; сѣверъ.

ჩუენ мы; — ჩუენი наша.

ჩვხ (*ср.* ჩხ): ჩუენება-ა показываніе,
-ვათ, явленіе, видѣніе, *ср. P. отн.*
нов. უ-ჩუენე покажи мнѣ; — *стр.*
II пр. стр. аор. ე-ჩუენა онъ пока-
вался ему (мнѣ).

ჩჩვ: ჩჩვილო-ი молодой; მლადენცა; —
სი-ჩჩვა-ა молодость, младенчество.

ც.

1. ც: ცემაჲ, მიცემაჲ *с.м.* ცემ.
2. ც: ვიცი, იცოდა *с.м.* ცნ.
3. ც: მიც, გიც, უც *с.м.* ძ 1.

ცა- *англ.* и, также.

ცადლ: ცალეზა, მო-ცალეზა-ა იმѣть время, досугъ, *об. стр.* I *стр.* и. არა მ-ცადლ у меня нѣтъ времени, мнѣ некогда.

ცამეტ-ი *с.м.* подъ а-ი.

ცა-ა небо; — ზე-ცაჲ *id.*; — ცის-კარი *утрення.*

1. ცდ: გამო-ცდა-ა *искушение, -шать, стр.* II *н.* *пр.* и. გამო-ი-ცადებოდს онъ былъ искушаемъ; — გან-სა-ცდელ-ი *искушение, опасность.*
2. ცდ: გან-ცდა-ა *видѣть, смотрѣть, II н. и.* გან-ი-ცდის *видитъ, пов. сь об. мн. ч.* განიცადებით *посмотрите на нихъ.*

ცე^ა > ც: ა) ცემა-ა, მი-ცემაჲ *давать, отдавать, მო-ცემაჲ* *давать сюда, сь Нф. отн. аор.* მი-ს-ცა *онъ далъ ему, сосл. = буд.* მი-გ-ცე *я дамъ тебѣ или я предамъ тебя, сь об. мн. ч.* მო-გ-ცნე *я дамъ тебѣ ихъ, пов.* მი-ეც *дай ему, მო-მ-ეც* *дай мнѣ; — стр.* II *прз. и. сосл.* მო-გ-ე-ცეს *будетъ дано тебѣ; — მი-სა-ცემელ-ი* *даянiе, что дается; — წარმო-ცემაჲ* *давать отсюда сюда,* б) ცემაჲ, და-ცემაჲ *падение, повержение, падать, повергать, I н. аор.* და-ს-ცა *онъ повергъ его; — стр.* II *прз. и.* და-ე-ცა *онъ упалъ, შიში* *და-ეცა* *страхъ напалъ на него, онъ испугался.*

ცენ: მ-ცენარც *растение; — აღმო-ცე-ნება-ა* *прорастание, III н. пов.*

3 *н.* აღმო-ა-ცენებ *да произрастать; — стр.* I *н.* *сь Нф. отн. аор.* აღმო-ს-ცენდა; — აღმო-მცენარც *произрастающий, произрастающий.*

ცე-ცნლი *с.м.* ცნელი.

ცვ: ცვა-ა, და-ცვაჲ *хранение, -нить, II н. пов.* და-ი-ცევ *сохрани его, аор.* და-ი-ცვა *онъ сохранилъ его, сосл. = буд.* დაიცვან *сохранять его, да сохранять его.*

ცვადლ: შე-ცვალეზა-ა *измѣнение, измѣнять, -тѣся, стр.* II *н. аор.* შე-ი-ცვალა *онъ измѣнился; — შე-ცვა-ლეზად-ი* *измѣнчивый, переменчивый; — გარდა-ცვალეზა-ა* *представиться, умереть, გარდაცვალეზულ-ი* *умершій; — შე-უ-ცვალეზელ-ი* *не измѣняющийся, постоянный, вѣчный; — ნა-ცვალ-ი* *замѣляющий, замѣститель. შიამებს ნაცვალსა* *воздастъ ему взаимнѣ.*

ცო: ცო-ომა-ა *зablуждение; — ცოუნე-ბაჲ* *соблазнъ, соблазнять III н. жел.* (უკუეთუ) *გა-ცოუნებლეს* *(если) соблазняетъ тебя.*

ციღ-ი *ложь, клевета; споръ; — არა ცილი ჭვუტო* *не клянись ложно.*

ცის-კარი *с.м.* ცაჲ.

ციქვა-ა *быть посредникомъ, посланникомъ, ходатаемъ; — მო-ცი-ქულ-ი* *апостоль, посланникъ.*

ციხც (ციხე-ა) *крѣпость; — შიდა-ციხც* *акрополь (ბუკა. внутренняя крѣпость).*

ცნ > ც: *пасс. имперф. основа ცოდ >* ცოდ-ნა-ა *знание, знать, II н. ვ-ი-ცი* *знаю его, გ-ი-ციო* *знаемъ-тебя (васъ), пр. и. ი-ცოდა* *онъ зналъ его; — ცნ-ობაჲ* *id., I н. сь Нф. отн.* ვ-ს-ცნობ *знаю, признаю его, пов.*

отр. ნუ სცნობს пусть не знает, აორ. ვ-ცან я узналъ, позналъ его, ვ ა. ცნა; *პრ. с* გვ-ცნობიეს мы узнали;— მ-ცნება ჯაპოვბდ, *отсюда III n* აორ. ა-მცნო онъ далъ знать ему, ჯაპოვბდალ ему;— მ-ცნობელ-ი ჯნა-იუი, უჯნა-იუი, იუვ კეთილად მცნობელ ბუდ ჰოროშო ჯნაქომ სქ კლმ (მ. е. ბუდ სპრავედივ, პომირის);— მე-ცნიერ-ი ჯნა-იუი, სიქ-დუი, ჯნაქოქ; — უ-მეტარ-ი პე-ჯნა-იუი, სიქ-დუი, უმეტარება პე-ჯნა-იუი, სიქ-დუი; — ს-უ-ცარი (> ს-ო-ცარი) სიქ-დუი, პრირაჩ-ნი, პე-ქიქ-ნი, დიქ-ნი.

ცოდება-ა გრქხ;— ცოდვილი გრქხ-ვი;— უ-ცოდება პრეგრქხენი.

ცოდნა *სმ. ცნ > ც*

ცოდ-ი ჯნა.

ცოფ-ი ბქხენი, ბეზუმნი;— გან-ცოფება-ა ვბქხენი, -ქხენი, *III n* აორ. გან-ა-ცოფა онъ обратилъ въ безуміе, онъ привелъ его въ бѣшенство.

ცოცხალ-ი ჯივი; — სი-ცოცხლქ ჯიქნი.

ცრემლ-ი სლეა.

ცროლ-ი, მთა ცროლისა гора Цроль [одна изъ вершинъ Пшавскихъ (Пхо-скихъ) горъ].

ცრუ-ი ლიქნი; ლექი; პრავე-ნი; — სი-ცრუქ || სი-ცრუქ ლიქ, *T.* სი-ცრუქით ლიქი, პრავე-ნი;— ცრუ-ქინაქსწარმეკუქელი ლექ-პოქ.

ცუდ-ი პირასნი, პუსთი, ქხე-ნი, ცუდ პირასი, პო-პუსთი.

ცხად-ი ჯივი, ოქრუქნი, ცხად ჯივი;— უ-ცხა-ა პე-ქიქ-ნი, ქუ-ქნი, ქუ-ქნი, ვპოქმენნი;— უ-ც-

ხოქმა სტრანიქხო;— გამო-ცხად-ება-ა ჯიქნი, -ქხენი, გამო-ე-ცხა-და ოქნი ჯიქნი, *съ P. оти.* გამო-ე-ცხა-და ოქნი ჯიქნი (ობქნი) ოქნი, *отр. III n.* გან-ცხადნა სტალი ჯიქნი, სიქ-ქნი.

ცხება-ა პოქმენი, -ქხენი, *II n.* *нов.* ი-ცხე ოქნი სქნი პოქნი გო-ლოუ თიქნი.

ცხედარ-ი ლექი.

ცხელ-ი გორქი, ჯიქნი;— ცე-ცხელი (< * სე-ცხელი) ოქნი.

ცხენ-ი კონი, ლიქი, *ср. ქუნქ.*

ცხოვარი *სმ. ცხოველ-ი.*

ცხოველ-ი ჯივი; ჯიქნი; — ლქნი ცხოველი ბოქნი ჯივი; — გან-ცხოველება-ა ოქნი, ოქნი, ოქნი, ოქნი, *III n.*, აორ. გან-ა-ცხოველე თი ოქნი ოქნი;— ცხოვე-არ-ი ჯიქნი > ოქნი;— ს-ცხოველ-ი ჯიქნი, სქნი.

ცხოვნი (*ср. ცხოველ*) ცხოველება-ა სქნი, ჯიქნი, *III n.* ა-ცხოველს დექნი ჯიქნი, სქნი;— *отр. III n.* *პრ. ი.* ცხოველბოქნი ოქნი ჯიქნი, სქნი;— მ-ცხოველ-ი სქნი, ჯიქნი.

ცხოვრ- ცხოველება-ა ჯიქნი, ცხოველება-ა (*სმ. ცხოველება-ა*).

ცხოვრება *სმ. ცხოველება-ა.*

ცხრ- გან-ცხრმა-ა სქნი, სქნი, გან-სცხრბოქნი სქნი; — და-ცხრმა-ა სქნი, *нов. отр.* არა და-ს-ცხრე პე სქნი, პე სქნი.

ცხვრ-ი ნოქნი, სქნი.

ძ.

1. ძ < ძვ (*ср. ლბ, ლქმა*): ძექნი ლქნი, ძექნი *id.*; *об. отр. II отр.* მი-ძს > მი-ც-

გოც, უც у меня, у тебя, у него
лежить, есть, ძალ შივ у меня есть
сила, я могу, წინა უც лежить пе-
редь нимъ что, предстоитъ ему.

2. ძ < ძვ: ძიება-ა ისკანიე, II *n. n.*
ვიძიებ или II *რვ. n. ვე-ძიებ*
изыскиваю, ищу; — გამოძიება-ა
разыскивание, выяснение, изслѣдо-
вание, გამოიძია საქმე რაძლძო-
ვალ, изслѣдовалъ дѣло.

3. ძ < ძვ: გამოძევება-ა изгнание,
изгонять, III *n. გამო-ა-ძო* онъ из-
гналъ его.

ძაგ: ძაგება-ა опротивить, опроти-
вить, ненавидѣть; — საძაგელი не-
навидистный.

ძაღო-ი (*ср. ძღ*) сила, ძალნი силы, чу-
დеса; — ძაღ-შიც (*с.მ. ძ 1*).

ძაღლი-ი собака.

ძევება, გამოძევება *с.მ. ძ 3*.

ძევს *с.მ. ძ 1*.

ძეღო-ი дерево, древо; — ძელი ცხორე-
ბისაა древо жизни; — ძელი ჯუარო-
საა древо креста.

ძე-ა *с.მ. ძმ*.

ძეს *с.მ. ძ 1*.

ძმე (ძე-ა) сынъ; — სიძმე зять, женихъ.
-ძი *англ. вopросит. რაა-ძი* что же, а
что.

ძიება, გამოძიება *с.მ. ძ 2*.

ძიღო-ი сонъ.

ძიბ: შეძიბება-ა прибавление, приоб-
рѣтение *ср. ნფ. თნი. ძალ. აორ. შე-*
ს-ძიბის прибавляетъ ему; შე-გე-
ძიბოს თქუებ прибавится, прило-
жится вамъ (*окончательныя формы*
этого глагола обыкновенно перевод-
дятся наречиемъ болѣе, больше, а
слѣдующее за ними отыглагольнос
имя переводится какъ v. finitum:

ნულარა შესძინებ ესევეთარისა უფად
больше не поступай такъ, უფროა-
სად შესძინა გულსმოდგინედ ძიება.
еще болѣе усердно онъ искалъ.

ძირ-ი дно, корень.

ძღ (*ср. ძაღ-ი*) ძღება-ა, შეძღება-ა
быть въ состоянii, выдерживать,
мочь, *ср. P. თნი. შე-უ-ძღეს* они
смогли, выдержали; — *сბ. სტრ. n. შე-*
მიძლია могу, *აორ. შე-მძღლო*; — შე-
მძღებელ-ი могущий; — შე-საძღე-
ბელი возможный; — ძღევა-ა по-
ბება, побѣждать, I *n. სრ. ნფ. თნი.*
n. ს-ძღევენ побѣждаютъ его (ихъ); —
ძღევით-შემოსილი побѣдоносный.

ძლიერ-ი (*с.მ. ძღ, ძღ*) сильный, *ср.*
სტ. უძლიერესი; — ძლიერად сильно,
очень; — განძლიერება-ა усиление,
-литься; — უძღურ-ი безсильный,
немошный, უძღურება-ა недугъ,
немошь; — მძღავრ-ი сильный, на-
сильникъ.

ძლიით силой, *какъ посл. სრ. P.* черезъ,
въ силу чего, благодаря чему (*с.მ.*
ძაღ-ი).

ძმა-ა братъ; — ძმის-წული племян-
никъ; — ძმობა братство.

ძოვ: ძოვნა-ა пасти, пасться, ძოვს
пасется, აძოვებს пасеть его; —
მძოვარი || მძოვრი травоядный, რა-
ბულატორს: монахи, питавшиеся од-
ними травами и кореньями.

ძრ < ძრვ: ძრვა-ა движение, колеба-
ние, двигать; — აღძრვაა двигать
вверхъ, возбуждать, I *n. აორ. აღ-*
ძრა онъ двинулъ, возбуждъ его,
II *n. აღ-ი-ძრა* онъ двинулся; — შე-
ძრვა сотрясение, прійти въ дви-
жение, შე-ი-ძრეს они пришли въ
движение.

პრც: პარცვა-ა грабить, свимать, совлекать, აღ-პარცვა სპიმათ ნა верху чего, აორ. სჲ *Нф.* ოთჲ. აღ-ს-პარცუეს სართული ონი სნაჲ, რასკრული კროვლი.

პუელ-ი древний, ветхий.

პულ: პულეზა-ა ненависть, ненавидѣть, სჲ *Нф.* ოთჲ. *პრ. უ.* ს-პულეზა ონჲ ნენავიდჲს ოგო;—მო-პულეზაა возненавидѣть, *II* *ნ.* აორ. მო-ი-პულა;—მო-პულეზა ნენავიდაჲს.

პჯრ-ი злой, зло, ძვრსა შემოხუევენ ონი პრინაჲს ომუ (იმჲ) ზო;—*ერ. სთ.* უ-პჯრეს-ი ზღზღი, ჯესო-ჩაჲსი, სიღზღი *или* ძვრ-ძვრი;—გულ-ძვრი სო ზღზღი სერ-ძემჲ, ნედოვოლნი.

პლ: გან-პლომა-ა насыщение, -щаться, *I* *ნ.* *сосо.*—*სეუ.* გან-პლენ ონი ნასყატჲსა.

პლვ || პლვ: *пасс.* *имперф.* *основа* ძლოლა-ა предводитъ, სჲ *Р.* ოთჲ. (ე)უ-პლვებ-ი პრედვოჲ, რუკოვოჲ იმჲ;—მი-ძლოლა პრედვოდაჲ ტუდა, მო-ძლოლა პრედვოდაჲ სიუდა;—მო-ძლუ-არ-ი *или* მ-ძლურ-ი ვოჲჲ, ვოდიტელ, უჩიტელ;—მო-ძლურეზა-ა პოუჩენი, უჩიტელხო, სჲ *Нф.* ოთჲ. ჰ-მოძლურ-ი ონჲ პოუჩალჲ ოგო;—სა-მოძლურ-ი პრედვოდაჲ იზუჩევი.

პლოლაჲ *см.* პლვ.

პლომაჲ *см.* პლ.

В < Вз: მი-წევნა-ა уходить, достигать, პრეობრჲტაჲ, *II* *ნ.* მი-ი-წევის უხოდჲს, დოსტიაგჲს, აორ. მი-ვი-წიე ონჲ დოშელჲ, დოსტიგჲ დო чего, *3* *ა.* მი-ი-წია; *прич.* მი-წევნულ-ი დოშელ-ში ონჲ ტუდა, დოსტიგჲს;—მო-წევნა

достигать сюда, наступать. აორ. მი-ი-წია ონჲ პრეობრჲტაჲ სიუდა, ნასტუპილჲ (*часъ, время*), *прич.* მი-წევნული დოსტიგჲსი სიუდა, ნასტუპილ-ში;—**შე-წევნაჲ** помочь, помогать, *стр. II* *პრ.* *н.* სჲ *Д.* ოთჲ. აორ. შე-მე-წია ონჲ პომოგჲ მიჲ;—შე-მე-წიე პომოგოჲსი, პომოგნიკჲ.

წად: წად-ილი-ი желаніе, *об. стр. I* *стр.* მ-წადჲს მიჲ ხოცეტჲსა, ონჲ ხოცეტჲსა;—წად-იერ-ეზა-ა желаніе, წად-იერ-ი ზელაჲსი, დომოგოჲსი.

წამ: (*ერ. წმენა-ა*), წამ-ეზა-ა სვიდჲტელხოვანო, -ვაჲ, დოსტოვრჲტაჲ, მუჩენი, მუჩაჲს, -ტჲსა;—*I* *ნ.* აორ. წამ ონჲ დოსტოვრჲტაჲ ოგო, *II* *ნ.* ი-წამ ონჲ ბულჲ ზასვიდჲტელხოვანჲ იმჲ, ონჲ ბულჲ ზამუჩენჲ;—*II* *პრ.* *н.* *н.* ვ-ე-წამ-ებ-ი სვიდჲტელხოვო; მუჩაჲს;—სა-წამ-ებ-ი პოდლჲჲჲსი დოსტოვრენი, მუჩენი, სა-წამ-ებ-ი ლაჲ ვო სვიდჲტელხო, ნა მუჩენი.

წამ-ი мгнѣ, мгновение;—წამ-წამო რჲსნიცა.

წარ- *предл.* *въ* *матоланъ* *и* *именанъ*; *проч.* ოთ-*у.* წარმო- ოთუდა სიუდა.

წარ-გეზაჲ *подъ* გბ || გვ.

წარ-ვლოტოლაჲ *подъ* ვლოტ.

წარ-მართებაჲ *см.* მართ.

წარმართ-ი язычники.

წარმო- *предлогъ* *въ* *именанъ-матоланъ*; -*თქემაჲ* (*подъ* *თქემა-ა*), -*ყვენაჲ* (*ყვ* || *ყვ*), -*ცემაჲ* (*ცემ*).

წარ-სა-გეზელი *подъ* გბ || გვ.

წარ-სა-წმენელი *подъ* წმენა-ა.

წარ-სხმაჲ *подъ* სხმ.

წარ-ტანებაჲ *подъ* ტან.

წარ-ტაცებაჲ *подъ* ტაც.

წარ-ქცევაჲ *подъ* ქც.

წარ-დობაჲ *подъ ღბ* || ღვ.

წარ-ფეანაჲ *подъ ჟუ* || ჟვ.

წარ-ჩინებუელი *подъ ჩინ*.

წაფუ: წაფეა-ა *стремиться къ чему, лънуть; — მო-წაფუტ* *ученкъ.*

წევნა-ჲ *см. წ.*

წვერ-ი *членъ; — ნა-წვეარ-ი id.,* *составъ; сочлененье; — შე-ნაწვერ-ე-ბა-ა* *сочленять, соединять, III n. aor. შე-ნაწვერნა* *онъ соединялъ ихъ.*

1. წველ-ი *поясница, чресла.*

2. წველი, წელიწად-ი *годъ.*

წერა-ჲ *писать, და-წერა* *онъ написалъ его; — მ-წერალ-ი* *писецъ, писатель; — წერილ-ი* *писанный; пись-мо, писаніе, წერილ არს* *= ს-წერი-ა* *написано есть; — მო-წერილი* *написанный сюда, ко мнѣ, двитр. მო-ე-წერა* *онъ написалъ сюда (оказывається).*

წეს-ი *порядокъ, чинъ, правило, обычай; — გან-წეს-ე-ბა-ა* *упорядочить, опредѣлить, გან-წესებ-ულ-ი* *опредѣленный; — უ-წესო-ა* *непорядочный.*

1. წვ *см. წ.*

2. წვ: *пасс. имперф. основа წოლა-ა* *лежаніе, лежать, და-წვა* *онъ легъ; — პორ. -ბ: წვენა-ა, შთა-წვენა-ა* *укладывать, сз д. отн. შთა-ა-წვინა* *онъ уложилъ его (одуш. предметъ).*

3. წვ: წვაჲ, და-წვაჲ *сжиганіе, сжигать, I n. соса. = буд. და-წვან* *сжгутъ его; — შე-წვაჲ id., სტრ. II n. aor. შე-ი-წვა (> შეიწვეა)* *онъ сгорѣлъ.*

წიად-ი *лоно.*

წიგნ-ი *(лат. sign-um)* *книга, пись-мо; — მ-წიგნობრობა-ა* *грамотность,*

письменность; — სა-წიგნო *книго-хранилище; школа.*

წილ *посл. сз Р. взаимнъ, за.*

წილ-ი *часть; доля, ას წილაღვა* *во-сто кратъ; — ნა-წილი* *часть, доля.*

წილკან-ი *Цилканы, село въ Душет-скомъ уездѣ Тифлисской губ.; — წილ-კანელნი* *цилканцы.*

წინ, წინა, წინაშე *передъ, წინა-ა* *на-ходящийся впереди, будущее; — წი-ნათ, წინათ-ვე* *сначала, сначала же; — წინარტ* *нѣсколько вперед; — უ-წინარტს* *раньше; — წინაასწარ* *|| წინაასწარ* *раньше, предварительно; წინაასწარ-მეტყუელი* *пророкъ, ვ-წი-ნაასწარმეტყუელებ* *пророчествую.*

წინა-აღდგომაჲ *подъ ღგმ.*

წინა-ღღესასწაული *подъ ღღს.*

წინა-მორბედ-ი *предтеча (см. რბენა-ა).*

წინა-მოსაგუელი *тяжущійся, про-тивникъ, соперникъ (см. სჯ).*

წინა-მძღუარ-ი (*> წინამძღარი*) *пред-водитель, настоятель (см. ძღვ).*

წინაჲ, წინაასწარ *см. წინ.*

წირ: წირ-ვა-ა *жертвовать, შე-წირვაჲ* *id., ჟამი შე-წირა* *онъ совершилъ обѣдню, უკუეთუ შე-ს-წირვიღე* *если принесешь въ жертву; — შე-სა-წი-რაჲ* *жертва, жертвенный; — შე-წირ-ულ-ი* *пожертвованный, по-священный, принятый; — შე-მ-წირ-ველ-ი* *приносящій жертву.*

წმელ: წმელა-ა *очищеніе, -щать, освя-щеніе; — გან-წმელა-ა* *очищеніе, სტრ. III n. пов. გან-წმიღ-ბ-ი* *очистись; — წმიდა-ჲ* *чистый, святой, არა-წმი-და-ა* *нечистый, нечестивый; — სი-წმიღს* *чистота, святость.*

წმენა-ჲ *რ-წმენა* *вѣрованіе, вѣრა, вѣрять, об. სტრ. მ-წამს || მ-რ-წამს*

ვწრუო;— III *н.* *аор.* ა-რწმუნა онъ
увѣрилъ, заставилъ вѣровать его;—
სა-რწმუნ-ო(ვ)ეჭა-ა ვწრა;—სა-რწმუ-
ნო-ა ვწრნი;—მო-რწმუნს ვწრუ-
ში, მცირედ-მორწმუნს მალავწრ-
ნი;—უ-რწმუნო-ა წევწრნი, ნე-
ვწრუოში.

წმიდაჲ *с.м.* წმედ.

წოდებ-ი Цобენა, *назв.* *местности*
(между рр. Арагвой и Иорой, къ
сѣверо-западу отъ ერწუ. *ი.* ჯავა-
სი უვილი, ქართველ ერის ისტო-
რია, 300).

წოდ: წოდება-ა зовъ, призывать, на-
зывать, *стр.* II *н.* *н.* ვ-ი-წოდებ-ი
я называюсь, *аор.* ვ-ი-წოდ-ე, *сосл.* ==
буд. ე-წოდოს онъ будетъ названъ,
аор. ე-წოდა онъ былъ названъ, *с.*
Р. отн. უ-წოდა онъ назвалъ его;—
მო-წოდებაა призваніе, призывать
сюда;—უ-წოდებაა приглашать, за-
зывать.

წო(ვ)ება-ა кормить грудью, *с.* *Р.*
отн. *жел.* == *буд.* გი-წოებდეს ერმასა
(чтобы) она вскормила тебѣ мла-
денца, *с.* *Д.* *отн.* *жел.* == *поб.* ა-წოებდ
корми его.

წოტა-ა лежаніе, -жать, *с.м.* წვ 2.

წრფ-ელ-ი простой, прямой.

წუალ: გან-წუალ-ება-ა отдѣлять, *аор.*
გან-წუალა онъ отдѣлялъ его.

წუართა-ა упражненіе, -нять, -ться,
მო-წუართა-ა приобрѣтати путемъ
упражненій, усваивати, II *н.* *аор.*
მო-ი-წუართა წეპირით онъ усвоилъ
то науку.

წუდ-ი сучекъ.

წუო-ი мигъ, секунда, минута;—
სა-წუოთა-ა мгновенный, мимолет-
ный; здѣшній мѣръ.

წუდ-ი мальчикъ, сынъ.

წუხ: წუხ-ება-ა безпокойство, უ-წუ-
ხება, *н.* ვ-წუხ безпокоюсь, го-
რუო;—მ-წუხარს გორუოში, уны-
лый, печальный.

წჰმ: წჰმა-ა дождь, წჰმს იდეთ დოჯდ.

წუალ-ი вода, რწკა;—წულის-სასუშელო
водоемъ для питья;—წუალობა-ა
милость;—მო-წუალება-ა милость,
милостыня;—მო-წუალს მილостив-
ный;—უ-წუალოა ნემილостивный,
безжалостный;—უ-წუალება-ა по-
милованіе, сожалѣніе, II *н.* *сосл.* ==
буд. უ-ი-წუალებნ ბუდუთ მიმო-
ვანი.

წუართა-ა родникъ, источникъ.

წუ < წუხ || წუხ: წუება-ა начинавіе,
начинать II *н.* *н.* ვ-ი-წუებ ნачи-
наю, *аор.* ვ-ი-წუე, 3 *л.* ვ-წუო;—*стр.*
II *пр.* *н.* *аор.* და-ე-წუო ნачალსა,
основался;—მი-წუება-ა отმწრნა-
ცი, *с.* *Р.* *отн.* *сосл.* == *буд.* მი-უ-
წუოთ отმწრნეთე ему (имъ), მო-
გე-წუოს თქვენ ბუდუთ отმწრნო-
ვანი;—სა-წუალო-ი მწრა.

წუვა-ა проклятіе, проклинать;—
მ-წუევარ-ი проклинающий.

წუშედა-ა гибель, губить, წარ-წუშედაა
id.;—წარ-სა-წუშედელო-ი погибель.

წუნარ: უ-წუნარ-ება-ა принять бла-
госклонно, пріютить, II *н.* *диал.*
аор. უ-ი-წუნარის.

წურთა-ა локоть.

წუსდ: მი-წუელევა-ა припирать, заго-
нять, III *н.* *аор.* მი-ა-წუელია ჯურ-
ღმულსა онъ загналъ его въ яму.

წუსდა: წუედა-ა, და-წუედაა уничто-
жать, убивать, рвать;—და-უ-წუედე-
ლო-ი неизсякаемый.

წუსრ: *об.* *стр.* 1 *стр.* მ-წუურის მიწ

хочется пить, жажду, *იპ. ი. ს-წუკ-როლის* ему хотѣлось пить;—*მ-წუკრ-ბეი* тростникъ.

ჭ.

ჭაბუკი (перс. چابک) быстрый, лов-
кий, взятый) юноша.

ჭამა-ე яденье, ѣда, ѣсть;—*შე-ჭმა-ე*
сѣсть;—*ჭამადი* || *სა-ჭამადი* куша-
нiе, яства, вища, *სა-ჭმელი* id.

ჭართალ-ი Чарталь, село в Душет-
скомъ уездѣ Тифлисской губ.;—*ჭარ-
თალელნი* чартальцы.

ჭეშმარიტ-ი (ქღმარით) истинный;—
ჭეშმარიტება-ა истина.

ჭირ: *ჭირ-ი* горе, бѣда, забота, III *ი.*
იპ. ი. ა-ჭირებდეს ცხორებასა дѣ-
лали горькою (тягостною) жизнь;—
ობ. სტრ. I სტრ. ი. მ-ჭირს ფრიად მიწ
очень тяжело, у меня большое
горе;—*სა-ჭირველ-ი* узкій, тѣсный.

ჭრ: *ჭრა-ა* рѣзать, рубить, грызть,
I ი. ს. იპ. ი. ს-ჭრიდეს
они рѣзали его;—*წარ-ჭრა* срѣ-
зять.

ჭურ-ი сосудъ, оружiе;—*ისრის* *ჭურ-ი*
волчанъ.

ჭვ: *ი-ჭვ* || *ე-ჭვ* сомнѣнiе, недоумѣнiе

ს.

1. **ს-** (*სრ. ჰ-*): *სუბ. პრეფ. 2-იო მიცა* *ვ*
დოუხ მაგოლაჲ: სარ(ი) еси, *ს-უალ*
ходишь.

2. **ს<სზ** || **სვ:** *შე-სება* прикоснове-
нiе, прикасаться, *სვ დ. იმი. აორ.*
შე-ა-სო онъ прикоснулся къ нему.

სად: *სად-ილ-ი* зовъ, звать, *სვ Р. იმი.*
სოსა.—სუდ. *მო-გო-სადო* позову его
къ тебѣ.

სარ: *სარ-ება-ა* благовѣщенiе, -щать,

радость, радовать, -ться, *გი-სარო-
ლებ* радуйтесь;—*სა-სარება-ა* благая
вѣсть, Евангелiе;—*სი-სარ-ულ-ი* ра-
дость;—*მ-სიარულ-ი* радостный, *მსიარ-
ულეება* радость;— *მა-სარებელ-ი*
вѣстникъ, евангелистъ.

სარკ-ი (სარკ) дань.

საც-ი образъ, икона;—*საცება-ა* об-
разъ, *საცებისა-ებრ* по образу.

სება-ე, *სმ. ს 2.*

სელ (*სრ. სილ*): *სელ-ვა-ა* видѣнiе, -дѣть,
I ი. იპ. ი. სელიდა || *ჰსელიდა* онъ
видѣлъ, смотрѣлъ на него;—*მი-სე-
ღვა* смотрѣть туда, *იპ. მი-ჰ-სეღე-
ნთ* смотрите на него (нихъ);—*მო-
სეღვა* смотрѣть сюда, призирать,
მო-ჰ-სელა ღმერთან Богъ призрѣлъ
на него;—*სა-სე (< * სა-სეღ-ი)* лицо,
видъ, образъ; *გამო-სასეღა* изобра-
жать, *იპ. ი. გამო-ჰ-სასეღა* онъ
изображалъ его;—*შთა-სეღვა* смо-
трѣть внизъ.

სეთქა-ე, *გან-სეთქა* раскальванiе,
-вать, разрывать, растерзывать, *I ი.*
სოსა.—სუდ. *გან-სეთქოს* онъ разо-
рветъ его, *გან-გ-სეთქენ* разорвутъ
васъ.

სენეშ-ი худой.

სე-ე *სმ. ს6.*

სერკ-ი Херкъ, *назв. мѣстности* [по
Вахушту то же, что Сагурамо или
ущелье р. Тезмы, лѣв. притока
р. Арагвы. Судя по контексту
[стр. 23,10-11], სერკი=ზანავი; слѣ-
довательно, послѣднiй нельзя ото-
жествлять съ ზანავი на берегу
р. Куры, къ юго-западу отъ Та-
пнись-Кара (*ი. ჯავახიშვილი, ქარ-
თველ ერის ისტორია, 292*); нельзя
тѣмъ болѣе, что и Картლის-ძოვ-

რება указывать ზანვი на Араგვს. Шынъ въ этомъ же районѣ имѣется село съ созвучнымъ съ სერკი названіемъ, именно სერკელანთ-კარი Херкелавн-каръ (Душет. у., Мцхет. уч.).

ზვადო завтра.

სც (სე-ა) дерево.

სილო (ср. სედ): სილო-ვა-ა видѣніе, видѣть, *II н. аор.* ი-სილა онъ его увидѣлъ; — სილოვი(ა) съ виду, по паружности; — სა-სილოველი-ი что надо видѣть, სასილოველად на видѣ, чтобы видѣть; — აღ-სილოვა смотреть вверхъ, прозрѣть; — მო-სილოვა обозрѣвать, постигать; — უ-სილოვი невидимый, безвидный.

შილო-ი плоды, фрукты.

1. **სლო**: სლო-ებაა быть при комъ, находиться близъ кою; — ა-სლო-ო близко, близъ; — მ-ასლობელი-ი близъ лежащій, близкій, ближній; — მი-ასლებაა приближаться туда; — მო-ასლებაა приближаться сюда; — მოასლებული приближившійся.

2. **სლო** сმ. ასლო-ი.

სოლო только; но; а, же; — მ-სოლოა единственный.

სუევა-ა завертывать, пеленать; — მი-სუევაა обступать, окружать, მი-სუევით სილოს, безирерывно, другъ за другомъ; — სა-სუეველი-ი пелена; — უ-სუეველი-ი неслеленный.

სუო-ი пять.

სუმ: გან-სუმა-ა раскрываніе, -вать, с *Д. оти. аор.* გან-გე-სუნეს они раскрылись для тебя (иась), გან-სუმული раскрытый; — მო-სუმაა приносить, доставать, доставлять, *II н. аор.* მო-ი-სუნ-ა онъ припесъ, досталъ ихъ.

სუც-ი священникъ, старый; — მო-სუცებულეზა-ა старость.

ქ.

კად: უეკადნა сმ. კდ.

კამელი-ი обувь, сандалия.

კამს нужно, *об. стр. II стр. н.* მი-კამს მიწ პუჯო, я пуждаюсь, *пр. н.* უ-კამლა ему нужно было.

კაშ: ღაკაშე сმ. კშ.

კდ: კდ-ომა-ა ходить; — აღ-კდომა > ა-კდომა восходить, возпосыться, *аор.* აღ-კდა || აკდა онъ взошелъ, возпесся; — გან-კდომა выходить, распространяться; — მო-კდომა приходить, с *Р. оти. аор.* მო-უ-კდეს они пришли къ нему; — გარდამო-კდომა спсисходить сюда; — წარ-კდეს проходить, удаляться, нортиться, погнбать, *сосл. = ნუდ.* არა წარ-კდეს не пройдетъ; — უ-კდომა входить, უ-კდა онъ вошелъ, უ-კადნა онъ заглазъ ихъ.

კელი-ი рука; — კელი-მწიფეზა-ა власть, კელიმწიფეს властитель; — კელი-წი-ფეზის онъ можетъ, у него власть, право; — კელი-საქმარი-ი рукодѣліе, ручная работа; — კელითა рукою; сь помощью, черезъ.

1. **კმ**: კმა-ა голосъ, гласъ, расиѣвъ, вавѣвъ, звукъ; — კმაზა-ა звать, возглашать.

2. **კმ**: მიკმ сმ. კამს.

კმელი-ი сухой; суша.

კორცი-ი тѣло, плоть, мясо; — კორციელი-ი тѣлесный, имѣющій плоть, კორციელად тѣлесно, при жизни; во плоти.

კსენ: კსენ-ებაა, მო-კსენეზა-ა воспоминаніе, память; вспомнить, упомя-

нуть, II н. аор. მო-ი-კსენა^ა онь
вспомнилъ его;—III н. н. ვ-აკსე-
ნებო^ა вспоминаемъ его;—*сз Д. оти.*
сосл.—*будо.* მო-გე-კსენოს^ა . вспо-
мишь;—სა-კსენებელ-ი^ა память.

კსნა-ჲ развязываніе, -вать; спасе-
ніе, спасать, избавлять, II н. *сз Нф.*
оти. пов. მ-ი-კსნენ^ა избави пась;—
გან-კსნა^ა развязываніе, -вать;—**ლა-**
კსნა нарушать.

კუვილ-ი колось.

კურ: მ-კურ-ვალტ^ა пылающій, накален-
ный;—მს-ურვალეზა^ა горячка.

კვმირ-ი сосудъ.

კუ: ღა-კუ-ობა-ჲ^ა затворятъ, *пов.* ღა-ჰ-
კუ^ა კარი^ა затвори^ა дверь;—ღაკუელი^ა
затворенный.

კვ *см.* მკვოვან-ი.

ჰ.

ჰდ: ჰდ-ობა^ა сѣдѣть, ღა-ჰდობა^ა сѣсть,
поселиться, *аор.* ღა-ჰდა^ა онь сѣлъ;—
ზე-ჰდობა^ა возсѣданіе, -дать: ზე-
ჰდობით^ა ძილი^ა сѣять^ა сидя;—სა-
ჰდობი^ა сѣдалище, престолъ, резни-
денція.

ჰერ-ი долгъ, ჰერ არს^ა падлежитъ.

ჰერკუაღ-ი худой, негодный.

ჰიჰელ-ი виходъ, пива.

ჰობ: ჰობნა-ჲ^ა превосходство;—

მ-ჰობ-ი^ა превзошедшій, *ср. ст.* უ-მ-
ჰობს-ი^ა лучшій, უმჰობს არს^ა луч-
ше (есть).

ჰოჰობეთ-ი (რძობა) ად^ა.

ჰურ-ი крестъ;—ჰურცუმა^ა Распя-
тіе, ჰურს ეცუა^ა Онь былъ распять.

ჰურღმულ-ი (ღრძილ) кододецъ, яма.

ჳ.

ჳ- (*ср.* ს-, ს- 1): ა) *суб.* *преф.* 2-იო^ა .
ვს^ა *მაილაჲ*, *начинающихся* на ჳ, გ,
ვ, ზ, კ, ლ, მ, ნ, პ, რ, ს, ფ, ქ, ლ,
ყ, უ, ხ, ყ; ბ) *ობ.* *преф.* 3-იო^ა *лица.*

ჳამზავ-ი (ჳამრავ) молва, вѣсть.

ჳასავ-ი (ჳასავ) ростъ, возрастъ, на-
ружность, ასაკი.

ჳელენე, ელენე Елена, *царица.*

ჳერეთ-ი Эрія (heret-ი), *назв. области*
и города во предѣлахъ нынѣшней Ка-
хетіи (Kaxetii).

ჳღ, ჳღ და, და!

ჳინდონი индійцы;—ჳინდეთ-ი^ა Индія.

ჳონნი *ношны*, *назв. народа.*

ჳრომ-ი Римъ;—ჳრომნი^ა римляне.

ჳრულ-ი (მწიგრ. ლურ-ი) сонъ (*см.*
ძილი-ი);—უ-ჳრულეზა-ჲ^ა *безсонница,*
бдѣвіе.

ჳუნს (ჳუნე-ჲ) копь, *ср.* ცხენ-ი.

ჳურიბ-ჲ (ჳრხაჲ), *იუდეი;*—ჳურიასცანი
(ჳრხასთას) *Иудея.*

ბიბლიოგრაფიული ცნობები ი. ყიფშიძის თხზულებებზე

ა) ერთბოგეულში შესული შრომები

1. **Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем.** დაიბეჭდა რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის 1914 წლის მაისის განკარგულებით ცალკე მონოგრაფიად სანკტ-პეტერბურგში 1914 წელს ნ. მარის მიერ დაარსებული სერიის «Материалы по яфетическому языкознанию» VII წიგნად. ი. ყიფშიძე მეგრულის შესასწავლად ოთხჯერ იყო მივლინებით სამეგრელოში: 1909 წელს სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის მიერ, მეორედ — 1910 წელს იმავე ფაკულტეტის მიერ, მესამედ — 1911 წელს რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის მიერ, მეოთხედ — 1912 წელს რუსეთის საიმპერატორო გეოგრაფიული საზოგადოების მიერ. მან სამეგრელოში მეგრულის შესასწავლად სულ ექვს თვემდე დაყო, მაგრამ ამ მცირე დროში არაჩვეულებრივი შრომისმოყვარეობითა და ნიჭით შეძლო მეგრულის ღრმად დაუფლება, მასზე დიდძალი მასალის მოპოვება და ანალიზი.

2. **Дополнительные сведения о чанском языке.** დაიბეჭდა სანკტ-პეტერბურგში 1911 წელს საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის მიერ სერიაში «Материалы по яфетическому языкознанию» მესამე წიგნად (ამ სერიის I წიგნად გამოვიდა ილ. ჭყონიას «სიტყვის კონა», 1910 წ., ხოლო II წიგნად კი ნ. მარის *Грамматика чанского (лазского) языка*, 1910). ეს შრომა დაიწერა იმ მასალების საფუძველზე, რომლებიც ი. ყიფშიძემ მოიპოვა სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის მიერ ლაზისტანში მივლინებისას 1910 წლის აგვისტოში.

3. **Житие и мученичество св. Антония Раваха.** დაიბეჭდა საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის ორგანოში «Христианский Восток», т. II, вып. I, С—Пб., 1913, стр. 54—104.

4. **ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში.** ი. ყიფშიძემ ეს შრომა რუსულ ენაზე შესავალ ლექციად წაიკითხა პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე 1915

წლის 9 ოქტომბერს, როგორც პრევატ-დოცენტმა. ი. ყიფშიძის სიკვდილის შემდეგ ამ ლექციის რუსული ავტოგრაფი ქართულად თარგმნა ს. გორგაძემ და დაბეჭდა მცირეოდენი ცვლილებით ორგანოში «ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე», № 1, ტფილისი, 1919.—1920, გვ. 1—8.

5. Грузинская древнелитературная хрестоматия с древнегрузинско-русским словарем. ეს შრომა უნდა დართოდა ნ. მარის «ძველი სალიტერატურო ქართული ენის გრამატიკას», როგორც ამ სახელმძღვანელოს პრაქტიკული ნაწილი. მაგრამ რადგან ნ. მარის მონოგრაფიას დააგვიანდა (გამოვიდა 1925), პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტმა ნ. მარის თაოსნობით ცალკე წიგნად დაბეჭდა 1918 წელს. ნ. მარსავე ეკუთვნის წიგნის «შესავალში» ზოგი ცნობა და თვით თავფურცლის ტექსტი: «მრავალთავი ძველთა მათგან წერილთა ქართველთაჲსა მის მიერთა სიტყუათ მჭელეულითურთ, თარგმნით ენისა მისგან სამწიგნობრომსაჲთ რუსთასა, კრებული იოსების მიერ ყიფშიძისა, პეტრეს-ქალაქი, საბეჭდავი მეცნიერებათ-აკადემიისა რუსეთისაჲ. ქორონიკონსა ძდ». უნდა აღინიშნოს, რომ ძდ-ის (ე. ი. 64-ის) ნაცვლად უნდა იყოს ოდ (74), რადგან მხოლოდ 74-ის მიმატება ქრონიკონის მეთოთხმეტე მოქცევის 1844 წელზე იძლევა 1918 წელს (1844+74=1918).

ბ) სხვა ნაბეჭდი შრომები

6. Грамматика грузинского языка. ქართული ენის ეს პრაქტიკული სახელმძღვანელო ლითოგრაფიული წესით გამოიცა სანკტ-პეტერბურგში 1911 წელს აღმოსავლეთმცოდნეობის საიმპერატორო საზოგადოების სერიაში «Курсы кавказских туземных языков для кандидатов на судебные должности Министерства юстиции». შრომა 95 გვერდს შეიცავს. მასში წარმოჩენილია ქართული ენის ფონეტიკური და გრამატიკული მოვლენების არსი რუსული ენის სათანადო მონაცემებთან შეპირისპირებით, ხოლო სავარჯიშოებში მეტწილად პროფესიული (იურიდიული) ლექსიკაა წინ წამოწეული.

7. რეცენზია თ. კლუგეს შრომისა „მასალები მეგრულის გრამატიკისათვის“. დაბეჭდა ჟურნალში «Записки Восточного отделения императорского археологического Общества, т. XXII, 1914, стр. 239—246. რეცენზია წარმოადგენს საფუძვლიან და ობიექტურ კრიტიკას გერმანელი მეცნიერის 1913 წელს დაბეჭდილი ზემოდასახელებული შრომისა.

8. Мингрелизмы в грузинских надписях из Мингрелии. დაიბეჭდა ჟურნალში «Христианский Восток», т. IV, вып. III, Петро-

град, 1916, стр. 315—317. ნაშრომი წარმოადგენს ლინგვისტურ შენიშვნებს ექ. თაყაიშვილის შრომაზე «ტყვირის ეკლესია სამეგრელოში და მისი სიძველენი» («Хр. Восток», т. IV, вып. III, 1916, стр. 284—300). მასში ეჭვმიუტანლად დადგენილია, რომ ქართულ წარწერებში დაშვებულ შეცდომებს აპირობებდა მეგრული ენობრივი გარემო.

9. **Еще о мингрелизмах в грузинских надписях из Мингрелии.** დაიბეჭდა ჟურნალში «Хр. Восток», т. V, вып. II, 1917, стр. 155—156. წერილი შეიცავს ენობრივ შენიშვნებს სუჯუნის ეკლესიის იმ წარწერებზე, რომლებიც გამოაქვეყნა ექ. თაყაიშვილმა შრომაში «სუჯუნის ეკლესია და მისი სიძველენი» («Хр. Восток», т. V, вып. I, 1916, стр. 40—50).

10. ს.-ს. **ორბელიანის «ქართული ლექსიკონი».** ი. ყიფშიძის მიერ დასაბეჭდად გამზადებული სამი (უძველესი, შუალედური, ბოლო) რედაქციის ტექსტი გამოვიდა 1928 წელს ი. ყიფშიძისა და ა. შანიძის რედაქციით.

11. **ჭანური ტექსტები.** ი. ყიფშიძემ 1917 წლის ზაფხულს ჭანეთში მივლინებისას ჩაწერა სამივე კილოკავის მეტყველების ნიმუშები, დაახლოებით 15 თაბახის მოცულობისა. მისი სიკვდილის შემდეგ ეს ტექსტები 1919 წლიდან ინახებოდა კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტში. ამ ინსტიტუტის რეორგანიზაციის დროს, 1936 წელს ეს ტექსტები ადგილზე არ აღმოჩნდა, ხოლო 1937 წელს მობრუნებულს დიდი ნაწილი აკლდა. გადარჩენილი ნაწილი (6 ნაბეჭდი თაბახი, 93 გვერდი) 1939 წელს გამოაქვეყნა არნ. ჩიქობავამ და დაურთო ვრცელი შრომა «იოსებ ყიფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა» (გვ. XXI—XLII).

12. **Отчет о лингвистической командировке в Чанию (Лазистан) летом 1917 года.** დაიბეჭდა ენიმკის მოამბეში, ტ. I, ტფ. 1937. ანგარიში მეტად საყურადღებო ისტორიულ, ეთნოგრაფიულ და ლინგვისტურ ცნობებს შეიცავს.

13. ნ. მარის **«ძველი ქართული ენის გრამატიკის ძირითადი ტაბულები და წინასწარი მოხსენება ქართულის სემურ ენებთან ნათესაობის შესახებ»** (სანკტ.-პეტ., 1908). ამ შრომაზე ი. ყიფშიძის ვრცელი რეცენზია დაიბეჭდა ჟურნალში «ამომავალი მზე», № 1, 1909.

14. პროფესორი ნ. მარი უვიცობის სამსჯავროს წინაშე. ი. ყიფშიძისა და ვუკ. ბერიძის ამ ვრცელ და მკაცრ რეცენზიაში ძირითადად გაკრიტიკებულია მ. ჯანაშვილის შრომა «ქართული მწერლობა» (ტ. II, ტფ. 1909). რეცენზია დაიბეჭდა გაზეთ «დროების» 1910 წლის თებერვლის ოთხ ნომერში (№ 42; 44; 48; 49).

15. ნ. მარის ახალი წიგნი. ეს რეცენზია არის აღფრთოვანებული გამოხმაურება ნ. მარის კლასიკურ შრომაზე: «გიორგი მერჩულე: გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება» (TP, T. VII, 1911), დაიბეჭდა გაზ. «კოლხიდა» № 62, ქუთაისი, 1911.

16. ანისის ნანგრევებზე. წერილი დაიბეჭდა გაზ. «კოლხიდა» № 68, ქუთ. 1911. წერილი იმის მტკიცებას შეიცავდა, რომ საჭირო იყო ქართველ საზოგადოებას საგანგებო ყურადღება მიექცია ცხრაას ათიან წლებში ანისის არქეოლოგიური გათხრებისადმი, რადგან «ანისის ნანგრევები ქართულ ზეგავლენაზეც ღალატებენ და ჩვენს ისტორიას აშუქებენ».

17. ოდიშისა და სამურზაყანოში (მგზავრის შენიშვნები). დაიბეჭდა «მაკოშვილი — ალექსიძის» ფსევდონიმით: გაზ. «კოლხიდა», № 117, ქუთ. 1911. წერილში საჭიროდაა ჩათვლილი ქართველური ენების (ქართლის, სვანურის, მეგრულ-ლაზურის) ცოდნა ეროვნული თვითშემეცნებისა და კონსოლიდაციის მიზნით.

18. მცირე შენიშვნა. დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო გაზეთი», № 779, 1912 წ. 20 დეკ.; წერილში გაფანტულია ის გაუგებრობა, რომ აფხაზეთში მომუშავე თათრები კი არ ლაპარაკობენ მეგრულად («სახალხო გაზეთი», № 759, 1912), არამედ სამუშაოდ ჩამოსული ლაზრები.

19. ჭანეთი და ჭანები. ამ ეთნოგრაფიულ წერილს ახლავს სამი ლაზური ზღაპრის ქართული თარგმანი. დაიბეჭდა, ქურნ. «ნაკადული მოზრდილთათვის», № 8, 1911, გვ. 40—49. აქ არის ზღაპარი «ჩვენ წუთისოფლის სტუმრები ვართ». ორი ზღაპარი ქურნალის მომდევნო ნომრებშია დაბეჭდილი: «ორგული ცოლის შესახებ» (№ 9, გვ. 24—27). და «ყველა ქალი ერთი არ არის» (№ 9, გვ. 47—51).

20. ცოტა რამ ჩვენი თანამოძმე ჭანების შესახებ. დაიბეჭდა ქურნ. «თეატრი და ცხოვრება» № 26, 1915, გვ. 12—14. წერილი წარმოადგენს მსურვალე მოწოდებას ომის ასპარეზად ქცეული ლაზისტანისადმი ქართველი საზოგადოების მხრივ დახმარების საჭიროებაზე.

21. დღევანდელი საეთნოგრაფიო სადამოკონცერტის გამო. დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო ფურცელი». № 816, 1917 წ., 31 მაისი. ცნობები ამ წერილზე მოიპოვება კ. დანელიას წიგნში: «იოსებ ყიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 59—60.

22. ნიკო ჯანაშიას ხსოვნას. დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო საქმე» № 219, 1918, 12 აპრილი. წერილში წარმოდგენილია ნიკო ჯანაშიას ღვაწლი, განსაკუთრებით ეთნოგრაფიის დარგში.

23. **Кн. Акакий Ростомович Церетели.** დაიბეჭდა გაზ. «Биржевые Ведомости», № 14634, 1915, 27 янв. ი. ყიფშიძის არქივში, რომელიც დაცულია გ. ლეონიძის სახელობის ქართ. ლიტ-ის სახელმწიფო მუზეუმში, ინახება შავად აწყობილი საკორექტურო საგაზეთო სტატია: «Творчество А. Р. Церетели», რომელიც ჩასწორებულია ავტორის მიერ (იხ. კ. დანელია, «იოსებ ყიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 60).

24. **შესავალი ლექცია.** ესაა თბილისის ქართულ უნივერსიტეტში ქართულად წაითხული პირველი ლექცია ქართული ენის შესახებ, რომელიც ავტოგრაფის მიხედვით დაიბეჭდა კ. დანელიას წიგნში «იოსებ ყიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 72—76.

25. ი. ყიფშიძის წერილები ნ. მარისადმი. წერილები 1910—1917 წლებშია დაწერილი რუსულად (სულ რვა), გამოაქვეყნა ი. მეგრელიძემ. საქ. სსრ მეცნ. აკად. «მაცნე» (ენისა და ლიტ. სერია) № 1, 1985, გვ. 177—186. წერილები მიწერილია ლაზისტანიდან (ბორჩხადან) (1910 წლის 12 აგვისტოს), ფოთიდან (1912 წლის 26 ივნისს), კენისბერგიდან (1913 წლის 3 ივლისს), ლაზისტანიდან (ათინადან) (1917 წლის 6 აგვისტოს), თბილისიდან (1917 წლის 18 სექტემბერს) და სხვა. მათში ი. ყიფშიძე არსებითად თავის მუშაობის ანგარიშს აბარებს დიდ მასწავლებელს, ნ. მარს, და ბევრ საყურადღებო ცნობას შეიცავს მეცნიერული და საზოგადოებრივი თვალსაზრისით.

26. ი. ყიფშიძის წერილები. ივ. ჯავახიშვილის, აკ. შანიძისა და ექთაყიფილისადმი. გამოაქვეყნა ე. ქავთარაძემ: «მეცნიერის ეპისტოლარული მემკვიდრეობიდან» (გაზ. «თბილისის უნივერსიტეტი», 1985, 15 ნომ.). ამ წერილებში კარგად მოჩანს ავტორის მაღალი მეცნიერული და საზოგადოებრივი მრწამსი.

27. **ქართული სასულიერო კონცერტი პეტერბურგში.** დაიბეჭდა გაზ. «სახალხო ფურცელი», 1914, 29 მარტი. წერილი ეხება 1914 წ. 16 მარტს პეტერბურგში ჩატარებულ ქართულ სასულიერო კონცერტს კ. ფოცხვერაშვილის ხელმძღვანელობით, რომელსაც ესმარებოდა ა. არხანგელსკი 150 კაციანი ხოროთი. კონცერტს მაღალი შეფასება და დიდი გამოსმაურება ჰქონდა ქართულ და რუსულ პრესაში.

28. **ქართული მართლწერა.** ავტოგრაფის მიხედვით დაიბეჭდა კ. დანელიას წიგნში «იოსებ ყიფშიძე — ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა», თბ., 1985, გვ. 82—85.

29. ერეკლე მეორის შინაური პოლიტიკა. ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. № 24085) შეიცავს 35 ხელნაწერ გვერდს. მოკლე ცნობები ამ შრომაზე მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 64—66).

30. მეგრული ენა და მისი შესწავლის ისტორია. ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. 24079). შეიცავს 68 ხელნაწერ გვერდს. ცნობები მასზე მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 66—69).

31. შესავალი სიტყვა. (წაკითხული პეტერბურგის უნივერსიტეტში სამაგისტრო დისერტაციის დაცვისას 1914 წ. 23 ნოემბერს). ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. 240—454). შეიცავს 12 ხელნაწერ გვერდს. მასზე ცნობები მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 69—71).

32. **Религиозные верования Мингрельцев.** ინახება გ. ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში (ს. ფ. — 24080/454). შეიცავს ბლოკნოტის პატარა ფურცლებზე ნაწერ 39 გვერდს. მასზე ცნობები მოიპოვება კ. დანელიას დასახ. შრომაში (გვ. 71—72).